De werken van Vondel
Deel 10. 1663-1674

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels, A.A. Verdenius en J.D. Meerwaldt

bron

J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels, J.D. Meerwaldt en A.A. Verdenius (eds), *De werken van Vondel. Tiende deel 1663-1674*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1937

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe10_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

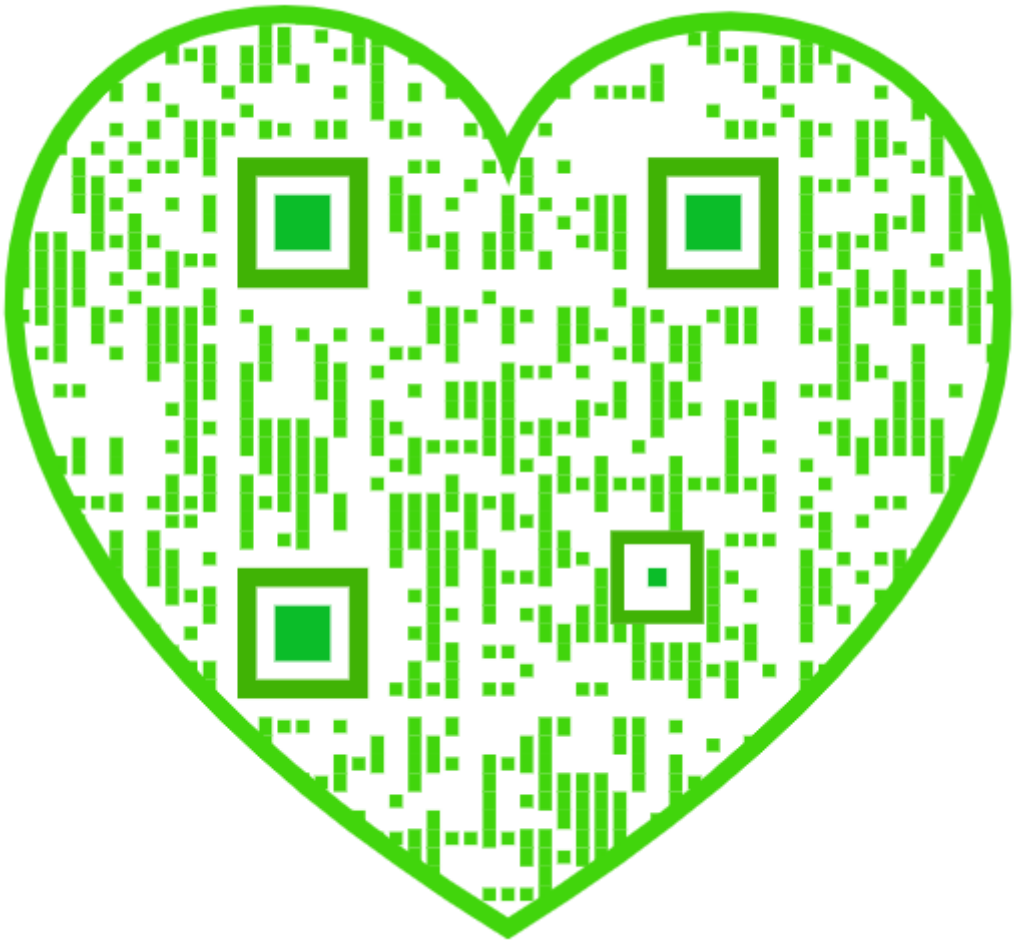

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Vondel op 87-jarigen leeftijd naar de schilderij van Ph. Koninck in 1674 (Rijksmuseum te Amsterdam)

Het leven van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck 1663-1679.

HIC LABOR EXTREMUS, LONGARUM HAEC META VIARUM[1)]

Dit vers dat Vondel, gelukkig veel te vroeg, plaatste voor zijn vertaling van Euripides' *Ifigenie in Tauren* past ook om meer dan een reden uitstekend bij dit tiende deel onzer uitgave, waarin de 14 laatste levensjaren van Vondel beschreven worden. Toen Vondel in 1663 *Faëton* uitgaf, woonde hij 'op de Princegraft by de Beerenstraat' blijkbaar op het bovenhuis van de nog aldaar als No. 459 bestaande woning. Hij woonde daar bij Van Veerle, met zijn dochter Anna en de kleinkinderen uit het eerste huwelijk van zijn zoon Joost met Aaltje van Bancken, namelijk Adriaan, Willem en Maria.

Maar ook deze weezen, waarop hij al zijn ouderliefde had overgebracht, moest hij in den bloei hunner jaren, waarschijnlijk aan tering, zien sterven. De oudste Adriaan werd reeds 22 Augustus 1664 begraven, daarna maakten de twee overgeblevene, blijkbaar zwak van gezondheid, hun mutueel testament, waarbij, behalve de grootvader, als getuige optrad diens oude vriend Dirck van Ryswyck, de paarlemoerwerker, wiens kunst Vondel nog in 1660 had bezongen in zijn gedicht 'Op de Toetssteene Feesttafel der Goden', een kunstwerk nu in het Rijksmuseum bewaard. Willem woonde in 1668 als dienaar ten huize van Jurriaen Otto Versmis in de Hartestraat. Op 7 December 1668 stierf Vondels 20-jarige kleindochter Maria. Bij deze harde beproeving, die de vrome grootvader met heilige berusting opnam, dichtte hij de wonderschoone 'Uitvaert van Maria van den Vondel' met een strofe aan Thomas a Kempis[2)] herinnerend:

1) *Aeneïs* III, 714. Volgens Vondels vertaling: Hier was d'uiterste pael van alle mijn omsuckelinge. Dit was het honck van de langdurige reize.
2) Imitatio, I, 1. 3.

Maria steegh met haer gemoedt,
Van werreltsche ydelheên gescheiden
En los, naer dit volkomen goet,
Waertoe d'elenden 't hart bereiden.

Twee vleugels, ootmoet en gedult,
Verhieven haer uit aertsche dampen,
Daer 't eeuwigh Een 't gebrek vervult,
En vleesch en geest niet langer kampen.

In 1670 moest Vondel ook zijn laatste kleinkind afstaan. Toen de oude grootvader met zijn dochter Anna bij het lijk stond van zijn 23-jarigen kleinzoon, sprak hij: ‘Wat is de dood een leelyke prij; daer leidt nu die schoone jongeling en is een lijk dat rot’. In enkele regels gaf hij verlichting aan zijn overkropt gemoed: ‘Gun Willem van den Vondel rust. Dees jonge bloem verging met lust, En liet den grafworm luttel spys. De ziel zocht Godt in 't Paradys.’ Zijn zorgzame dochter Anna, die ook als geestelijke zuster of klopje bij hem was gebleven, werd reeds in 1672 ernstig ziek en stierf in 1675.

Maar al deze verliezen die de oude dichter eenzaam deden achterblijven, droeg hij met vrome gelatenheid, zooals hij reeds bij zijn eerste ‘Kinderlyckje’ gezongen had: ‘eeuwigh gaet voor oogenblick’. Hij troostte zich met de overweging: ‘Het hemelsche uurwerck kent geen stonden.’

Zoo kan ook geen familieleed, geen wereldsche teleurstelling zijn dichtvuur dooven en ontzagwekkend is de oogst door den dichter ons nagelaten juist uit de ‘grijsaardsjaren’, de jaren waarin de werkkracht bij de meesten sterk achteruitgaat, zooals Verwey zegt.

Als Vondel in 1664 den *Adam in Ballingschap* voltooid heeft, wordt 26 Mei 1665 de vernieuwde en vergroote Amsterdamsche Schouwburg geopend, niet als voorheen met een stuk van Vondel, maar met een allegorie van den schouwburgregent Jan Vos. Kort daarop wordt onder den druk der Engelsche oorlogen de schouwburg op last van de burgemeesters gesloten, en hij blijft dicht tot Februari 1666. Maar 25 Februari 1665 beleeft Vondel na bijna veertig jaar de eerste opvoering van zijn *Palamedes* in de zaal van het Droogbak, en in Mei 1666 ging zijn *Koning Oedipus* in den nieuwen schouwburg. Behalve

den *Gysbreght*, die steeds op het repertoire is gebleven, werden nu ook de *Josef*-trilogie en de *Gebroeders* opgevoerd. Maar daar van 1672 tot 1677 om dezelfde redenen als hierboven de schouwburg opnieuw gesloten was, werden noch Vondels treurspel *Zungchin* noch *Adam in Ballingschap* noch *Noah*, of een zijner vertalingen van Euripides en Sofocles ooit openbaar ten tooneele gebracht. Eerst in dit jaar 1937, dus 230 jaar later, zal door de Nijmeegsche studenten het treurspel 'Noah' voor het eerst worden opgevoerd, nadat Royaards voorheen velen geboeid heeft met zijn prachtige opvoeringen van 'Adam in Ballingschap'.

Schreef Vondel, volgens zijn berecht, *Lucifer* 'ten klaren spiegel van alle ondanckbare staetzuchtigen, die zich stoutelijck tegens de geheiligde Maghten en Majesteiten en wettige Overheden durven verheffen', met denzelfden aartsengel begint ook *Adam in Ballingschap*, dit tweede deel van zijn bijbelsche trilogie: dit jammerlijk treurspel, als geen ander van hoogste zaligheid tot diepe ellende voerend 'een poëtisch betoog, voor de waarheid, dat ver buiten den eeuwigen Godt niet bestandighs is'; en hoe meesterlijk werkt Vondel dan de tegenstellingen uit van de oorspronkelijke blijde harmonie tusschen Adam en Eva en de felle booze verwijten aan elkaar na de schending van Gods gebod; Gabriëls hemelsche verrukking over het paradijs en zijn bewoners en Uriëls sombere beschrijving van het toekomstig lot van aarde en menschen! Hoe sterk groeiende Vondels opgaan was in Gods woord, zijn vast godsvertrouwen, vinden we weergegeven in zijn laatste poëtische vertolking van bijbelsche stof, tevens zijn laatste treurspel, den *Noah*, evenals *Lucifer* en *Adam in Ballingschap* een tragedie van Gods rechtvaardigen toorn: 'Nu eischt de schultheer straf, na zijn misbruikt geduld'. Zelf schrijft hij in de inleiding, hoe hij met deze episode uit 'de gewijde bladen' hoopt 'elk van het quaet af te trekken en tot het goet te brengen'. Maar daar naast wil Vondel liefde wekken ook voor een straffenden God, die de hoop geeft op een nieuwe wereld, een vernieuwing alleen mogelijk door de genade van het geloof. Zoo noemt hij in zijn slotwoorden de ark:

> Een voorbeelt van de kerk, waerin gy uw vertrouden,
> Als in een' vryburgh, door het water zult behouden,
> Het afgebeelde badt en eenigh middel van
> Genade, die de smet der ziele afwasschen kan.

In dit laatste deel van deze verheven trilogie straalt echter ook veel sterker door dan in de vorige twee, het meelijden met hen, die in tegenstelling met den dichter zelf, staan en leven te midden der wereldsche zielsgevaren. Van dit meelijden, den hoogsten vorm van liefde, maakt Vondel zijn hoofdfiguur Noah den drager.

Treffend is het ook, hoe weer in den ‘Noah’ Vondel zichzelf uitzong ‘om 's menschdoms staet bedroeft’. En meer dan toorn over het geslacht, ‘dat Godts lankmoedigheit had getart’, en niet ‘tot berou en afstant van misbruiken’ te brengen was, vervult Noah tot het laatste de hoop op ‘de hooghste goetheit’ en bidt hij: ‘Genade o vader, en geen recht’. Diep laat de zelf verlaten achtergebleven Vondel ons ook Noahs eenzaamheid doorvoelen: ‘De weerelt haet Godts uitgekoornen’; en, waar bijzonder dramatisch is uitgebeeld het weerstreven van Noah's zoon Cham, weerklinken voor het laatst de moeilijkheden en teleurstellingen, die Vondels eigen zoon hem te dragen had gegeven: ‘Uwe eigenzinnigheit en waen heeft u bedorven’, en ‘Der vromen aert wordt door verbastert zaet bedorven’.

Had een wufte vrouw den ondergang van den jongen Vondel verhaast, als de zwaarste zonde van het tot ondergang gedoemde geslacht, wordt door Vondel ook in den ‘Noah’ het overheerschen van den wellust, de ongebondenheid der vrouwen vooral, geteekend en in dit opzicht zijn Vondels woorden ook geschreven voor onze tijden, waarin de vrijheden van zoovele vrouwen een nieuw, groot gevaar zijn geworden voor den christelijken staat.

In een wonderschoonen rey zal Vondel de Juffers van de courtisane Urania den lof doen zingen van ‘De zwaen, dat vrolijke waterdier, Nooit zat van kussen’; in felle termen hekelt nog de oude Vondel de slechte vrouwen: ‘Schoone vrouwen met haer meereminnezang Een enige oorzaeck zijn van 's werelds ondergang’ en ‘De vrouwenmin alleen is oirsprong van al 't quaet’. En in de weelderige XVIIe eeuw, waarin Vondel leefde, leidden ook weer haar ‘hoofsche pracht en prael en dartele overdaet’ tot veel ongeoorloofds, en werd ‘Zelfs Godt verwaerloost, om de gunst van snoode boelen’. Als dan Urania, in den ‘Noah’ het type der slechte vrouwen, eindelijk tot inkeer komt en genade vraagt, wijst de engel Uriël haar onverbiddelijk af: ‘De

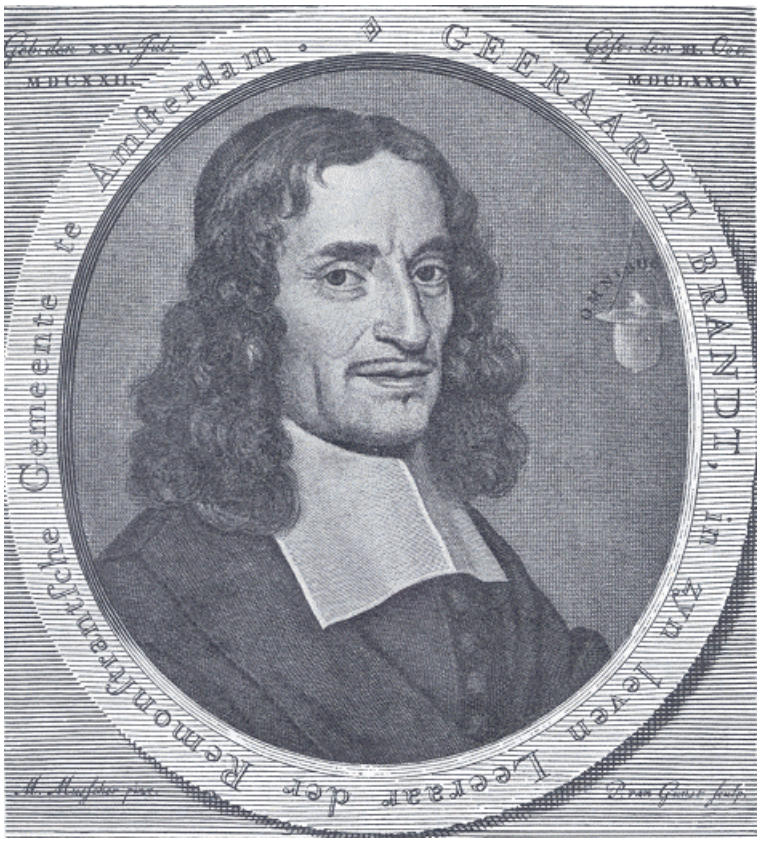

De schrijver van het eerste ‘L e v e n v a n J o o s t v a n d e n V o n d e l ’

deur van Godts genade en d'ark is toegesloten' en zij gaat met de haren onder in een 'bruiloft van ellende'.

Als tegenstelling met den wereldvernietigenden wellust vindt Vondel in den 'Noah' telkens gelegenheid de trouwe liefde te prijzen, de zuivere liefde van man en vrouw, ja, klinkt zelfs op het onverwachtst een omzetting van de bekende strofe uit den 'Gysbrecht' in: 'Twee zielen beide in een gesmolten en gemengelt' en elders zingt hij:

> 'Gelukkig leven ze, die zuiver 's levens tijt
> Besteden, Godt ter eere, in 't bloeienst van hun leven'

en in 't laatste bedrijf herinneren weer aan 'Gysbreght' de regels:

> 'Wat is natuurlijker dan twee verliefde harten
> Verknocht door eenen bant van ongeschende' trou!'

De boetgezant Noah zelf verkondigt:

> 'Godt schiep een eenige, en verloofde ze aen den man
> Van Adam af tot Seth bestont het echtgespan
> Alleen bij twee, zoo langh godtvruchtigheit in waerde
> Van 't heiligh voorbeelt der vooroudren niet veraerde.'

En de vernieuwing der wereld, een beter geslacht, zal zijn oorsprong vinden in de ark, waar Noah met zijn zonen elk gepaard binnen gaan vol vertrouwen op God, 'de hooghste toeverlaet van zijn getrouwen'.

> 'Zoo zullenze' eens verlost, in't ende u eeuwigh loven
> Zoo ga uw heilgenade uw wonderdaên te boven'.

Zoo schoon heeft Vondel in dit verheffende treurspel ook zichzelf uitgezongen. Maar Vondel heeft nooit beleefd dat de Amsterdammers door de grootheid van dit treurspel op het tooneel werden geboeid: het dankt zijn eerste openbare opvoering aan de Nijmeegsche studenten.

Vondel was ook een sterk meelevend en bewonderend toeschouwer bij het nationale schouwspel van onzen roem ter zee; want behalve groot dichter was hij ook groot vaderlander en heeft als zoodanig altijd oprechte belangstelling getoond voor onze bloeiende zeevaart, voor de verovering der overzeesche landen en vooral voor de verdediging van onze vaderlandsche eer op zee.

Reeds in 1618 was een zijner vroegste klinkdichten gewijd aan Willem Schouten, die als eerste Hollander door de straat van Magellaens gevaren was; in een zijner laatste kleinere gedichten roemt Vondel Cornelis Speelmans succesvol optreden in de Molukken. Maar de zeeheld

JOANNES ANTONIDES VAN DER GOES, GEBOREN IN DEN JARE MDCXLVII. GESTORVEN MDCLXXXIIII.
Bakhuizen maelde dus den Fenix der poeten.
Dat wonder van onze eeu. van hoogen geeft bezeten.
Ganſch Neêrlant luiſtert naer t orakel van zyn mond.
Het eelſte dat Parnas ons oit van boven zond.
De dichterlijkste van Vondels ‘Zonen in de kunst’

dien hij het allermeest heeft bewonderd en in de krachtigste verzen heeft bezongen, was Michiel Adriaensz. de Ruyter; en dit stellig niet alleen omdat deze met de stoutste daden de nationale eer wist te verdedigen, den burgertrots der Hollanders tot de uiterste hoogten opdreef; maar ook de persoon van De Ruyter moet Vondel sterk hebben aangetrokken. Eenvoudig Amsterdamsch burger als hij, rondborstig en geen blad voor den mond nemend als het goed recht der natie in het geding kwam, de rechtvaardigheid gekwetst werd; geen anderen zeeheld moet de oude dichter zoo sterk hebben bewonderd. Meermalen zal Vondel als Amsterdammer van den IJkant getuige zijn geweest van den glorieuzen intocht der zegevierende Hollandsche admiralen, maar den eenigen keer, dat hij zoo een triomf beschrijft namelijk in zijn 'Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst', slaat de schildering van Amsterdams jubel op den triomfantelijken intocht van De Ruyter, 'Het licht der Amiraelen' (*Besp.* III, v. 1210).

In 1663 vertoefde De Ruyter met zijn vloot in de Middellandsche Zee, en kreeg opdracht van de Staten om Cap Verde, ons door de Engelschen ontnomen, weer te veroveren. Nog meer van onze schepen werden intusschen in de Engelsche havens in beslag gehouden, en zelfs werd onze uit Smyrna terugkeerende vloot aangevallen. Vondel, vol vuur in het vooruitzicht, dat onze zeehelden zouden optreden ter verdediging van de Nederlandsche schepen, dichtte reeds (in 1665) *Op het gezegent Voorspel van den Zeestrijt*. De Ruyter slaagde erin, toen de Engelschen onze schepen, liggende in de haven van Bergen, wilden aanvallen, ze veilig in het vaderland terug te brengen. Vondel jubelde over het wreken van *De Havenschenderij te Bergen in Noorwegen*.

Toen kwam de beroemde vierdaagsche zeeslag den roem van De Ruyter en Tromp nog vergrooten. De Engelsche vloot werd geheel verslagen en verstrooid. Twintig vijandelijke schepen werden in den grond geboord en zes als triomfbuit in het vaderland gebracht. Twee Engelsche Admiralen sneuvelden en één werd gevangen. Dit groote feit deed Vondels *De Zeetriomf der Vrije Nederlanden* weerklinken, een van zijn klassieke overwinningszangen. Helaas sneuvelden ook twee onzer Vice-Admiralen, Evertsen en Van der Hulst. Op dezelfde roemrijke gebeurtenis sneed G. Pool den hiernaast afgebeelden gedenk-

penning met een gedichtje van Vondel. Nog stouter klonk Vondels *Zegezang over den zeestrijt door Michaël Ruyter*. Onderwerp, held en dichter vormen deze verzen tot een der merkwaardigste Nederlandsche geschiedzangen. ‘De zeeschrik Karel’, het admiraalschip ‘The Royal Charles’ werd toen veroverd, waarvan de spiegel nu nog prijkt in ons Rijksmuseum, als een glorievolle herinnering aan onze zeehelden.

1666 VICTORIA ORD CONFED BELG SUB AVSPARCHIE MI RUITER
De Godt der goden zet
Den Oceaen de wet,
Als hooft der amiraelen,
Hy leerkt der Sycoen heit,
Die hoeit het Britsch gewelt
Wie kan Godts maght bepaelen

Gedenkpenning van G. Pool op den vierdaagschen zeeslag.

Als een straf Gods over de Engelsche trouweloosheid beschouwde men in Nederland den brand, die op 12 September half Londen vernielde en waarover de dichter een *Jammerklaght over de gruwsame verwoestinge van Londen* aanhief. Maar in Juli 1667 steeg Vondels jubel ten top toen De Ruyter den vijand in zijn eigen wateren bestookte door moedig de Theems op te varen en de Britsche vloot te vernielen. Toen weerklonk de *Zeegevier der Vrije Nederlanden op de Teems*. Maar nog schitterender, ja, nog ongeëvenaard in onze heldenpoëzie is Vondels zang: *De Zeeleeu op den Teems*, met dit geestig spottend begin: ‘Ik, de koning van de Britten, / Ben door openbaere blijk / Gode zelf alleen gelijk, / Dat 's gerust en stil te zitten, / Aen te zien in top gevoert, / Hoe 't zich al rondom mij roert’.

De *Vrepilaer der Vrije Nederlanden* is de vrede van Breda, op 31 Juli 1667 gesloten tot onze groote voldoening. Bijschriften bij de

portretten van De Ruyter en Tromp vormen een waardig slot van dit glorierijke tijdperk in Vondels poëzie.

Toen Prins Cosimo de Medicis, afgevaardigde van den Groothertog Ferdinand van Toskane, de vredesonderhandelingen te Breda bijwoonde, bezocht hij ook Amsterdam in Augustus 1667. Vondel kreeg opdracht een tafereel te dichten, waarin een Italiaan en Amsterdam een samenspraak hielden, en de lof van Cosimo en de Hollandsche zeetriomfen werden voorgesteld in geestige woorden.

Het eenige 'epos' door Vondel voltooid, *Johannes de Boetgezant*, waarin hij door het weergeven der geschiedenis van Johannes den Dooper zijn tijdgenooten tot Christus hoopte te brengen, droeg hij op aan een anderen door hem diep vereerden held, Joan Maurits van Nassau, in onze geschiedenis meer bekend als de Braziliaan. Reeds in 1657, toen deze Nassauer tot afgevaardigde was gekozen bij de Duitsche keizerskeuze, had Vondel hem een Keurgedicht gewijd, waarin hij hem o.a. lof toezingt voor zijn optreden tot Braziliëns heil. Geen gelegenheid verzuimt Vondel om Joan Maurits te bezingen, en toen hem te Franeker in 1665 het ongeluk overkwam, dat de brug instortte waarover hij reed en hij nauwelijks aan den dood ontsnapte, dichtte Vondel drie bijschriften 'Op het geluckigh ongeluck'. Bij de opdracht van 'Joannes de Boetgezant' maakt Vondel toespelingen op zijn beide voornamen Johannes en Mauritius duidend op den marteldood van den H. Mauritius, die met zijn Thebaansche legioen bij Agaune aan de Boven-Rhône gedood werd, omdat zij weigerden aan de afgoden te offeren. Het lidmaatschap van Johan Maurits van de Sint Jansorde wordt aan den eersten voornaam vastgeknoopt.

Hoe Vondels rijke veelzijdigheid aan de keuze zijner onderwerpen ten goede kwam, toonde in 1667 de uitgave van een Chineesch treurspel: *Zungchin of Ondergang der Sineesche Heerschappye*. Het is tevens het eenige treurspel, waarin de dichter een onderwerp uit zijn eigen tijd behandelt: de ondergang van de dynastie der Mings, in 1644 na een regeeringstijdperk van meer dan drie eeuwen. Maar de Chineezen en hun lot vormen eigenlijk slechts den achtergrond voor dit treurspel waarin Vondels hoofddoel was de helden te huldigen, die als missionarissen daar hun leven voor het geloof veil hadden. Aan het hoofd der

‘Tooneelisten’, vermeldt de dichter met trots Adam Schall. Dezen ‘Overste der priesteren van de Sociëteit’, Keulenaar als Vondel en ongeveer diens gelijke in leeftijd, heeft hij mogelijk in Keulen gekend. Hij was juist in 1666 gestorven. Als Vondel in dit treurspel vooral den ijver en den moed der missionarissen roemt, voortgekomen uit de orde der Jezuïeten met wie Vondel reeds voor zijn bekeering in relatie stond, vlecht hij in den rei na het tweede bedrijf nog opzettelijk de namen in van de paters Rykaert en Trigau. Nu is Trigau de naam van een, als de Vondels, uit Antwerpen over Keulen gevluchten Vlaming, die in de Vondelfamilie was aangetrouwd. De missionaris Nicolaas Trigault, waarmede hij dus èn de Orde én zijn familie eeren wilde, was in 1597 naar China vertrokken en werd beroemd door zijn in 1616 verschenen boekwerk over dit land. Vondels belangstelling voor de missie in China was ook opgewekt en staande gehouden door de berichten, welke hij vandaar ontving door missionarissen, als Philip Couplet en Ignatius Hartoghvelt, die ín 1659 naar China vertrokken waren, en die Vondel had leeren kennen, toen zij verbleven bij den drukker Blaeu, die van hun kennis en ondervindingen in China gebruik heeft gemaakt bij de bewerking van zijn atlas van die landen.

Het treurspel is opgedragen aan Cornelis de Nobelaer, een vriend van Vondel, die twee broeders onder de paters Jezuïeten telde.

Toen in Hofvliet, het buitenverblijf van De Nobelaer in de heerlijkheid Cabau bij IJsselstein, een steenen galerij door den storm was ingestort, dichtte Vondel daarop een geestig vers. Wat de Chineesche geschiedenis betreft door Vondel in zijn Zungchin verwerkt, heeft hij veel ontleend aan het werk van een anderen medewerker van Blaeu, den missionaris Martino Martini, namelijk diens ‘De bello Tartarico’, en aan de ‘China Illustrata’ van een nog meer bekenden Jezuïet, Kircher. Aan het slot van het treurspel doet Vondel den geest van St. Franciscus Xaverius verschijnen aan den keizer, die belooft de missionarissen te zullen steunen. Zoo wilde Vondel doen uitkomen dat het eigenlijke heil van China in het Christendom is gelegen.

Vondels dichtlust uitte zich in zijn laatste levensjaren ook bijzonder rijk in zijn vertalingen. Nadat hij in 1666 Euripides' *Ifigenie in*

Anna Roemer Visschersd.
Naar Goltzius

Maria T e s s e l s c h a d e Roemer Visschersd.
Naar Goltzius

Tauren in verzen had vertaald, verscheen in 1668 de *Feniciaensche of Gebroeders van Thebe*, een werk, dat volgens Vondels opdracht van de 'Ifigenie', door Hugo de Groot was verheven 'in top van alle Euripides' treurspelen'. En mocht Vondel al in de opdracht van zijn 'Joannes de Boetgezant' gedicht hebben: 'Ik ken geen zangbergh dan het hemelsch paradijs'; evenals hij reeds in zijn eerste gedichten gaarne zijn beelden ontleent aan de heidensche mythologie - gelijk trouwens vele vrome christenen in die dagen, - toch blijft tot op het laatst van zijn leven ook de Parnassus hem trekken en boeien. Daardoor kwam hij tot het 'in vers oververtellen' zooals Prof. Verwey het typeerde, van Ovidius' 'Herscheppinge' vol van de mythologische sfeer der oud-Grieksche tijden. Stellig vele jaren achtereen heeft de oude dichter zich vermeid in het uitschrijven van deze meer dan zestien duizend versregels, met in het bewaard gebleven handschrift op elke bladzijde talrijke doorhalingen, veranderingen en verbeteringen voordat zijn drukker er in 1670 octrooi voor aanvroeg. In geen geval klopt het, zooals Brandt schrijft, dat dit werk in 1671 dus in Vondels 84e jaar 'in dicht was overgeset'.

Dan volgen tusschen 1671 en 1674 nog een serie van aan bevriende tijdgenooten gewijde gedichten, o.a. aan den nieuwen Drost van Muiden, den jongen Nicolaas van Vlooswijk, en verschillende verzen op verdienstelijke Jezuïeten. De oude verontwaardiging over Oldenbarneveldts lot gloeit voor het laatst nog eens in den dichter op bij de nieuwe gruwelijke daad van ondankbaarheid: den moord op de De Witten: 'Hy storf voor't vaderlant een martelaer van Staet'.

Vondel bleef, zoo lang zijn geest helder was, sterk medeleven in het wel en wee van staat en vrienden.

Hoe opmerkelijk is het dat Vondel in het hooghouden der liefde zichzelf op hoogen ouderdom gelijk blijft, zooals zijn 'Noah' bewijst. Was zijn vroegste zinspreuk 'Liefde verwinnet al', als hij de 70 reeds voorbij is bezingt hij in minnedichtjes met de frischheid van de jeugd 'lovend de allerzoetste wet', 'Liefde moet bloeien, Door liefde groeien de boomen en struiken'. Tot in zijn laatste levensdagen heeft Vondel huwelijksgedichten geschreven voor vrienden en opdrachtgevers.

Een gelukkig huwelijk noemt hij ‘Een bruiloft zonder ende voor lichaem en voor ziele’.

Talrijk zijn de huwelijken van regenten en hun kinderen, waarbij een gedicht van Vondel tot de begeerde geschenken behoorde. Als de bruigom een regeeringsambt bekleedt, verzuimt hij nooit dezen bij diens huwelijk te wijzen op het algemeen belang; en als machtige regentengeslachten er door vereenigd worden, zooals bij het huwelijk van den raadpensionaris Jan de Witt en Wendela Bicker; bij vorstelijke huwelijken, voltrokken in Den Haag of Amsterdam, in het bijzonder als hij een Oranjepaar welkom kan heeten, stroomen de verzen soms overzwaar, maar steeds bijzonder rijk uit Vondels pen. Want ook voor den dichter met zoo hooge staatkundige idealen geldt het dan niet alleen het geluk van twee menschenkinderen, niet alleen de voortzetting der dynastieën, maar bij zijn opvatting van de ware verantwoordelijkheid der vorsten, zijn diepen afkeer van oorlog en tweedracht, verwacht hij, dat de eendracht van het betrokken vorstenpaar ook de harmonie der staten zal versterken; dan ook zal ‘Dat staetskrackeel gaen smilten onder een’. Vondel beschouwt de vorsten als de door God aangewezen beschermers van de vrijheid, en van den vrede der rijken onderling. Voor dit zijn levensideaal, waarin hij zoo sterk verwant is met een anderen grooten tijdgenoot, zijn bewonderden vriend Hugo de Groot, verwacht hij bij elk vorstenhuwelijk mede ook veel van den invloed der vrouw als goede raadgeefster van den man ten bate van ‘De rijcke vredeschat tot rust des volcks’.

Wanneer Vondel huwelijken bezingt van een Oranjeprins, worden zijn verzen doorstraald van een waren jubeltoon; ondanks persoonlijke teleurstellingen, blijft tot op hoogen leeftijd zijn liefde voor dit vorstenhuis gloeien, voor den ‘Oranjeboom, die ciert de Tempe van ons landen; Boom, naer wiens geur en sap 's volcx monden watertanden.’

Nu dit laatste deel onzer uitgave verschijnt in het huwelijksjaar onzer beminde Prinses Juliana passen hier eigenaardig Vondels woorden toen een dochter van Frederik Hendrik in Den Haag haar huwelijk zag ingezegend:

Naer Hollant toe, daer 't strytbre Gravenhaegh
Ten hemel heft zijn hof, en torenkruinen,
Uit bosch, en laen, waerande en witte duinen.
Daer spoorde ick u een schoonheit op, wel waert
Met eenen helt uit Duitschen stam gepaert.

En bij den volksjubel dien wij dit jaar beleefden zijn ons allen uit het hart gegrepen Vondels versregels:

Bruiloft, bruiloft, zingt de May
In de wey
En wy zingen met verblyen:
Bruiloft, bruiloft. Schenkt den wijn
Zonder pijn
Zoo zal 't huwelijk gedyen.

In deze latere jaren heeft Vondel minder bruiloftsliederen gedicht, en wel meest op verwanten, die hem bijzonder dierbaar waren, zooals zijn neef Pieter de Wolff, den rijken bezitter van Wolvenhoeck in de Purmer, toen deze in 1665 huwde met zijn nichtje Clementia van der Vecht; en op het tweede huwelijk van de weduwe van zijn neef Hans de Wolf, namelijk Agnes Block, die in 1667 hertrouwde met Sybrant de Flines. Zij, die ook door haar liefde voor de dichtkunst zich tot Vondel voelde aangetrokken, is door dezen in verschillende gedichten bezongen.

Het laatste aan haar gewijd, schreef hij in 1667 den 21en in Louwmaand ‘Op sinte Agnes feest’. Dubbel merkwaardig is dit gedicht doordat Vondel nog vóór hij Katholiek was geworden in 1622 de maagd en martelares uit de eerste Christentijden Ste. Agnes verheerlijkte in een lofdicht op Stalpaert van der Wielen's ‘Vrouwelick Cieraet’; en thans bijna vijftig jaar later aan de niet katholieke vriendin Agnes Block zijn laatste openbare verheerlijking toezond van ‘Sinte Agnes, 't zuiver lam, uw genan, uit Roomsche stam’, de heilige voor wie Vondel dus levenslang een diepe en innige devotie heeft gehad.

In zijn laatste levensjaren woonde Vondel op het Singel over de Warmoesgracht, nu Raadhuisstraat, op de plaats waar het nieuwe telefoongebouw werd opgericht, en een marmeren gedenksteen het uiterlijk weergeeft van Vondels sterfhuis. Ook daar bleven hem geen zorgen en ellenden bespaard.

Toen zijn dochter Anna in 1675 daar stierf, had zij bepaald, dat Vondel, die het vruchtgebruik kreeg van al haar bezittingen, al was dit weinig,

steeds door twee dienstmaagden zou worden verzorgd. Een kleinzoon uit het tweede huwelijk van zijn zoon Joost met Baertjen Hooft, Justus genaamd, kwam met zijn vrouw Aaltje van Regteren bij grootvader inwonen.

Nog ruim tien jaar levens was Vondel gegeven toen hij in 1669 in den brief aan Oudaen naar aanleiding van den 'Noah' schreef: 'Myn ouderdom nu in het taghtigste jaer gesteigert, en de doot en het graf dagelyx in den mont ziende, pooght zich te wapenen tegens de naerheit van de dootkist en verrottinge door bespiegelinge van den staet der ziele en het lichaem, na dit leven.' Maar zijn ijzersterk gestel zegevierde nog lang. Brandt verhaalt 'dat hij weinig jaaren voor zyn doodt (naar Keulen) reisde, en zijn vermaak nam met op de bedstee te klimmen, daer hij ter weerelt quam'. Het kan bij deze gelegenheid geweest zijn, dat Vondel als lid werd opgenomen in de 'Deutschgesinnte Genossenschaft' te Keulen, opgericht door den bekenden geschiedschrijver van Amsterdam, Philips von Zesen, dien Vondel reeds in Amsterdam had leeren kennen. Vondel kreeg in het ledenboek het rangnummer 100 en als bijnaam 'der Fundreiche' met als bijschrift: 'Joost van Vondel aus Köln am Rhein, ein niederdeutscher Dichtmeister, der Fundreiche'.

Op zijn negentigste jaar begon zich verval van krachten te vertoonen; zijn ouderdom was zijn eenige ziekte; reeds vroeger hadden de geneesheeren hem verboden nog hersenwerk te doen, als schadelijk voor zijn gezondheid. Men had toen zijn handschriften in veiligheid gebracht. Zoo kreeg zijn vriendin Agnes Block het handschrift van Ovidius' Herscheppinge. Zijn boeken werden aan een priester beloofd, wiens naam niet bekend is, maar die ze reeds terstond liet weghalen. Het eerst begon Vondels geheugen te verzwakken, zoodat hij een gesprek niet goed meer kon volgen, Toen hij wegens verzwakking der beenen voortdurend thuis moest zitten genoot hij veel van het bezoek zijner vrienden, die hij bij het afscheid steeds met een 'God loon 't' bedankte. De kunstenaar Philips Koning kwam hem veel gezelschap houden en heeft toen de merkwaardige triptiek van den vervallen grijsaard geschetst, die hierna wordt gereproduceerd. Volgens Brandt liet de negentig-jarige zich nog 'met een slede naar de huizen van

twee burgemeesters ryden' om voor zijn zoons zoone 'eenig ampt of bediening' te verkrijgen. Hij werd echter in die hoop teleurgesteld. Met Agnes Block, die hem het trouwste bezocht, besprak hij eens zijn naderenden dood. Brandt heeft ons dit gesprek overgeleverd als volgt: 'Op een anderen tijdt zeide hy tegens zyn nicht Agnes Blok, ik heb geen zin in de doodt, en als zy vraagde: Hebt gy wel zin in 't eeuwigh leven? was zyn antwoordt: jaa daar heb ik lust toe: maar ik wilde er wel als Elias naar toe vaaren. Doch nu begon hy somwyl tot haar te zeggen: 'Bidt voor my, dat Godt de Heer my uit dit leven wil haalen, en als zy hem vraagde, Wilt gy dan nu dat die leelyke pry koome? zeide hy in 't lest: Ja dat ze koome. of ik langer wachte, Elias waagen zal toch niet koomen, men moet den gemeenen wegh in.' Zwakker wordend had hij veel hinder van de kou in deze zijn laatste wintermaanden. Van zijn nooit geheel falende opgewektheid getuigt het grafschrift dat hij daarover maakte

> Hier leit Vondel, zonder rouw,
> Hy is gestorven van de kouw.

Volgens Brandt was dit 'de leste snik zyner Poëzye'. Nog verklaarde hij, die tot het laatst zijn goeden luim behield: 'Ik ben oudt, maar niet geemelijk'.

Over het toedienen der laatste H. Sacramenten aan den dichter vindt men in een register van de Jezuïeten-statie op de Verwersgracht - nu Raamgracht - tusschen allerlei onbekende namen onder: (inuncti) 'Annus 1679 Februarius: *Justus van Vondel*'.

Vondel overleed op 5 Februari 1679 's morgens tusschen 4 en 5 uur, en Brandt vermeldde reeds dat hij op zijn doodsbed volgens de wijze der Roomsche kerke was berecht. Pastoor van de betrokken statie was Pater Jacobus de Coninck S.J., die dus den dichter in zijn laatste uren zal hebben bijgestaan.

Den 8sten Februari is Joost van den Vondel ter aarde besteld in de Nieuwe Kerk, gedragen door veertien dichters en liefhebbers der dichtkunst. Tot hen behoorden Jacob Leeu en Hieronymus Sweerts. Elk hunner ontving ter gedachtenis een zilveren gedreven penning, met 's dichters beeltenis en aan de keerzijde een zwaan als dichterlijk zinnebeeld. Men vindt den penning afgebeeld achter in dit deel.

Vondel werd te ruste gelegd in het familiegraf van Pieter Blesen, Keulenaar van geboorte en Warmoesstrater zooals hij; wiens zusters Vondel bij haar intrede in den geestelijken staat had toegezongen.

De schoonste lijkzang aan Vondel gewijd was ‘Uitvaert van den Heere Joost van den Vondel Agrippyner, vader der Nederduitsche Dichtkunst,’ een dichtwerk van Antonides van der Goes den jongeren dichter, dien Vondel zeer genegen was en dien hij gaarne zijn zoon noemde.

Dat die genegenheid wederkeerig was, daarvan getuigt het piëteitvolle ‘Verjaergedicht’ door den collegiant Antonides toegewijd aan den 80-jarigen Vondel, dat hij met een toespeling op Vondels eigen gedicht van 1647, aan diens geboorteheilige Gregorius Thaumaturgus, opdraagt aan denzelfden heilige:

Geboorteheilig van den Fenix der Poëten,
Die zoo lang 't grijze hooft bestraelt hebt met uw licht;
Ik offer vrolijk op uw outer dit gedicht,
Nu gy uw dichter noch een jaer hebt toegemeten:
Schoon d'alverslindende eeuw zoo menig heeft verbeten;
Terwijl uw voesterling 't bespieglende gezicht
Ten Hemel heft, en leert den ongodist zijn plicht,
Of tast met boetgezang de schijndeugt in 't geweten.
En gy, doorwijze Man, maekt d'oude dichters stom
Met zulk een wakkerheit in zulk een ouderdom.
Dat dus uw Jaergety my altijt heilig blijve.
Zoo stap het negende noch 't achtste kruis voorby!
Zoo schende tijt noch ramp uw heldenpoëzy!
Tewyl ik achter u op wassche vleugels drijve.

1667.

Na het beschouwen, van het leven van den dichter Vondel, blijft ons de indruk achter, hoe deze als mensch begenadigde, zich steeds heeft verheven gehouden boven al het kleine op deze wereld, en leefde door zijn geestdrift in de eerste plaats voor waarden, door geen aardsche zorgen of teleurstellingen aan te tasten. Zoo vermocht hij én als mensch én als dichter zich zelf te blijven, in ootmoed en vrede voortlevend, terwijl zijn geest zich sterkte in heldenvereering en mystieken omgang met het heilige, den godsdienst. Vondel bleef nederig in de eeuw van hoogmoed en heerschzucht, terwijl hij opging in de schoonheid der klassieke dichters. Voor zijn treurspelen verlangde hij geen hoogdravende lofdichten van vrienden en vereerders, zooals andere dichters

van zijn tijd. Integendeel *hij* vereerde vorsten en magistraten met zijn opdrachten, waardoor hun anders vergeten namen nu onsterfelijk zijn. Vondel vond een nooit versagenden troost en opbeuring in den Bijbel, met welks groote figuren hij innig heeft medegeleefd, en die hij tot voorbeeld en waarschuwing stelde aan tijdgenoot en het verre nageslacht.

De waarde van Vondels dichtkunst heeft Verwey bijzonder fijngevoelig weergegeven in 'Vondels vers'. Aan dit boekje vol nooit genoeg te waardeeren schoonheid is het volgende ontleend:

'Ieder van Vondels gedichten, oorspronkelijk of vertaald, en van zijn dertigste jaar tot zijn zeven-en-tachtigste, is een toon die, eens opgevat, zuiver volvoerd werd. Van zijn kleinere epigrammen tot zijn langste leerdicht, in al zijn gezangen en al zijn drama's rust altijd ieder woord dat hij zegt op zulk een natuurlijke stemtoon, in het hem eigen tempo, en telkens van kenbare door het heele gedicht volgehouden geluidskleur. Niemand verstaat zijn gedichten voor wie hun toon niet kenbaar en beschrijfbaar wordt. Een gedicht van Vondel lezen, wil zeggen dat men allereerst de toon die het heeft hervoortbrengt, om te beginnen in de verbeelding, dan zoo mogelijk door luide voordracht. Wie het enkel met de oogen leest bevat niets ervan.....

Wat zou het Holland van de zeventiende eeuw, onze Gouden Eeuw voor ons beteekenen, als het niet mede door de taal zijn verheerlijking had beleefd? En door wie heeft het die meer beleefd dan door Vondel?'

Aerdenhout. 17 *Maart* 1937. (*De* 48*e herdenking van J.A. Alberdingk Thijm's sterfdag*.)

SOLI DEO GLORIA.

Geeraerdt Brandt en de Vondel-biographie

Wat zouden wij weinig afweten van Vondels leven; hoeveel minder van zijn gedichten zouden ons bekend zijn zonder de zorgen van dominee G. Brandt. Reeds toen de dichter nog in zijn volle kracht was, heeft hij hem dikwijls bezocht om uit diens mond allerlei bijzonderheden te vernemen over het ontstaan van sommige zijner geschriften, bijv. den Palamedes, over de bedoeling van zijn hekeldichten en den strijd, waardoor zij zijn ontstaan. Aanvankelijk moet deze belangstelling meer gesproten zijn uit een geest van kritiek en uit onvriendelijke gevoelens ten opzichte van den dichter, die zoo moedig openlijk uitkwam voor zijn godsdienst. Zoo was het toen in het tweede deel van *Vondels Poesy* (1647) verscheidene gedichten waren gebundeld, die Vondel had verworpen en liever niet herdrukt had gezien na zijn bekeering tot de Katholieke Kerk. Vooral de *Voorrede* van dit boekje heeft Vondel zeer gegriefd. Terecht wordt aangenomen, dat de ‘jongeling van twintig jaar’, die zich toen reeds zoo sterk voor het verzamelen van Vondels gedichten bleek te interesseeren, niemand anders was dan de jonge Brandt. Later heeft deze aan verscheidene vrienden, en ook aan Vondel zelf, betuigd, hoe ‘leet hem was dat hy zulk een vermaarden man zoo schendig had doorgestreken.’ Dit toont wel Brandts eerlijk karakter.

De geschiedenis heeft bovendien deze gelukkige zijde dat anders wellicht vele verworpen gedichten van Vondel zouden verloren zijn, die de ‘jongeling van twintig jaar’ bewaard heeft in zijn uitgave. Het bewijst hoe spoedig Brandt reeds het groote belang heeft begrepen van het verzamelen der gedichten van Vondel.

Uit de twee kloeke deelen door hem na 's dichters dood, in 1682 te Franeker uitgegeven, blijkt met hoeveel zorg de verzamelaar die verstrooide verzen heeft bijeengebracht en gerangschikt. Daardoor heeft hij zijn onbedachtzaamheid als 20-jarige ruim vergoed. Maar nog klaarder komen zijn goede zorgen aan den dag bij het lezen der brieven door Brandt gewisseld met den hofprediker van Willem III, J. Vollenhove, zoowel over de samenstelling van Vondels biografie als betreffende diens verzen. (Zie *Vondel-Brieven* door Dr. J.F.M. Sterck. Sloterdijk 1935, bl. 140-vlg.).

In Vollenhove had hij daarbij een grooten steun; deze was niet alleen als dichter en door zijn literarische ontwikkeling een waardig medewerker van Brandt; maar Vollenhove was ook al jaren een kundig en schrander verzamelaar van autografen. Zijn merkwaardige collectie is, wat zelden met een particuliere verzameling zal voorkomen, ruim 200 jaar, namelijk tot Juni 1894, bijeen gebleven en toen openbaar

verkocht door de firma E.J. Brill te Leiden. Toen bleek welke belangrijke documenten op allerlei gebied door den beroemden hofprediker in zijn vele relaties met verschillende ontwikkelde kringen zijn bijeengebracht. Ook voor de Vondel-literatuur bevatte zij nog beteekenisvolle onuitgegeven brieven[1]. Dat Vollenhove's verzameling en diens connecties in hooge kringen Brandt veel zullen hebben geholpen om ook tal van gedichten van Vondel op te sporen, die nog in families en archieven bewaard waren, mag wel worden verondersteld.

Ook Antonides verstrekte hem inlichtingen.

Naast de verzameling der *Poëzy*, is het *Leven van Vondel* door Brandt de onschatbare bron voor de kennis van den geheelen Vondel. Na de uitgave aan het slot van het tweede deel der dichtbundels, is deze biografie nog herhaaldelijk herdrukt, het laatst door Dr. P. Leendertz Jr. in 1932[2]. De kritisch samengestelde *Inleiding* die in dit boek voorafgaat aan het *Leven*, maakt het overbodig Brandts biografie hier nog eens aan een beoordeeling te toetsen. Dr. L. heeft scherpzinnig Brandts opvattingen en motieven aangewezen en diens betrouwbaarheid aan een onpartijdig onderzoek onderworpen.

Dat de Levensbeschrijving in Brandts bewerking, evenals die van Hooft door Brandt, 'het karakter van een lofrede heeft' waarin dus de zwakheden van de besprokenen zooveel mogelijk verzwegen of vergoelijkt werden', zooals Dr. Leendertz vooropstelt, kan m.i. van die van Vondel niet met juistheid worden gezegd. Wel is deze biografie, zooals Dr. L. schrijft 'zeer eenzijdig', doch dat zij daarbij vooral naar de zijde van de lofspraak gericht zou zijn is moeilijk verdedigbaar. Uit beginsel, zegt Dr. L., heeft Brandt naar onpartijdigheid gestreefd; maar waar het zijn godsdienstige overtuiging gold, kan hij niet nalaten partij te kiezen. Overigens zijn de beschouwingen van Dr. L. over Brandt en diens werk zeer lezenswaardig.

Onder de andere uitgaven van Vondels Leven door Brand geeft die van Eelco Verwijs (1866) in de aanteekeningen tal van opmerkelijke bijzonderheden, die bij Hoeksma, die daarbij niet nauwkeurig is, en bij Leendertz gemist worden.

J.F.M.S.

1) Zie Oud-Holland. 1894, bl. 129-135. Onuitgegeven brieven van Vondel door J.H.W. Unger.
2) Nijhoff, Den Haag.

[Vondels laatste portretten][aant.]

Philips Koning: Vondel in zijn laatste dagen. I.

Philips Koning: Vondel in zijn laatste dagen. II.

Philips Koning: Vondel in zijn laatste dagen. III.

VONDELS LAATSTE PORTRETTEN. - De schilder Philips Koning, Vondels belangstellende vriend, heeft hem in zijn laatste levensdagen vaak bezocht, toen hij, volgens Brandt, ‘niet langer gaan, en nauwlijks staan kon, en altijdt bij den haart moest zitten’, terwijl het bezoek en de aanspraak der vrienden hem tot geen klein vermaak strekte.

Wel wisten we, dat Koning hem wel zes- of zevenmaal schilderde of teekende, volgens zijn biograaf, waarbij hij den ouden man in een tweetal schetsjes ook had afgebeeld kort voor zijn dood. Hij zag hem toen op zijn leunstoel ineengedoken met voorover hangend hoofd bedekt met een dikke muts, gekleed in een zware kamerjapon, en als wezenloos voor zich uitstarende.

De indruk welken beide schetsjes, die in het Rijksprentenkabinet bewaard worden, ons geven is die van innig medelijden, met dien zoo vervallen grooten geest. Maar ‘het pit des levens ontbrak oly: de lamp moest uitgaan bij mangel van voedsel’, zegt Brandt.

Toch is de indruk door die *twee* schetsjes gegeven niet geheel volledig, noch juist. Want niet lang geleden is te Londen nóg een derde sepiateekening van Koning aangewezen, waarop de oude dichter is voorgesteld bij hetzelfde bezoek. Maar verrassend is de lachende uitdrukking, waarmede de schilder hem heeft weêrgegeven.

Legt men deze drie portretten naast elkaar, dan zien we, als op een film, de uitdrukking en houding van den grijsaard veranderen. Ik stel het mij zoo voor, dat, als Koning binnenkomt, hij den dichter als versuft ziet zitten staren, de handen saamgevouwen, en hem dan snel zoo afteekent. Maar vóór de tweede schets heeft de schilder hem toegesproken met een opwekkend woord, misschien met een geestigheid, waarop Vondel blijkbaar reageert en zijn gelaat even naar hem toekeert. Op dit oogenblik heeft Koning zijn lach terstond opgevangen en weergegeven.

De houding van de handen, die eerst saamgevouwen waren en nu op de knieën rusten, geven zoo juist weer iemand, die nog eens echt genoegelijk lacht. Misschien is het wel het oogenblik, waarop de dichter, volgens Brandt, schertsend zeide: ‘Ik ben wel oudt, maar niet geemelijk.’

Op de derde teekening is de oude man weer voorovergezakt, terwijl zijn handen nog op de knieën zijn blijven rusten. Als versuft hangt zijn hoofd weer op de borst. De kunstenaar heeft ook dit moment weer meesterlijk opgevangen. Het korte effect van den lach, die Vondel uit zijn overdenking had opgewekt, is voorbij en de afgeleefde man is teruggezonken in zijn stille mijmering.

Slechts door de drie sepia-schetsjes van Koning met elkaar in verband te brengen, geven ze ons een levendige voorstelling van Vondel, zooals Brandt, die hem ook in die dagen heeft bezocht, hem beschrijft, ‘toen de natuurlijke warmte hem begaf en de koude des winters hem des te lastiger viel’. Het was eind Januari of begin Februari 1679. Maar toen kon hij toch nog boertende het bekende rijmpje maken:

> ‘Hier leit Vondel zonder rouw,
> Hij is gestorven van de kouw.’

De ontdekker van het derde portretje is de heer Frits Lugt, die het in het Victoria & Albert Museum te Londen vond onder de anonymen. De heer Dr. H. Gerson, die is gedoctoreerd op een proefschrift over Ph. Koning, had de vriendelijkheid er mijn aandacht op te vestigen. Waarvoor mijn oprechten dank.

De maten van de drie teekeningen, die gewasschen zijn in geelbruine verf of inkt, met enkele potlood voorteekeningen, zijn 195 × 143 mm. Zij zijn gemerkt: P Ko.

In ‘Portretten van Vondel’, 1876, blz. 205, waar J.A. Alberdingk Thijm ook het schetsje van Koning te pas brengt, stelt hij het voor alsof de schilder een ‘veegjen roet’ uit den schoorsteen nam voor de teekening. Een aardige en niet onmogelijke opvatting.

J.F.M. STERCK

(*Overgenomen uit de ‘Vondelkroniek’* V, blz. 74).

Vondels werken
Tiende deel

J.V. Vondels
Faeton Of Reuckeloze Stoutheit.
Treurspel.[aant.*]

PRIMITIAE JUVENIS MISERAE.

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't nieuwe Testament. 1663.

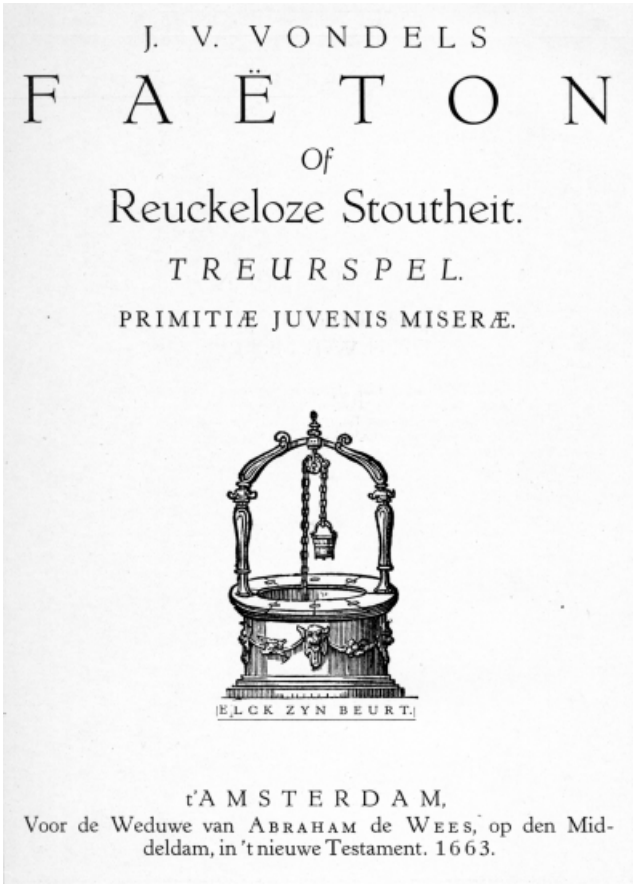
J. V. VONDELS
FAËTON
Of
Reuckeloze Stoutheit.
TREURSPEL.
PRIMITIÆ JUVENIS MISERÆ.
ELCK ZYN BEURT.
t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't nieuwe Testament. 1663.

* In de titel. - *Reuckeloze stoutheit:* roekeloze vermetelheid. - *Primitiae juvenis miserae:* rampzalig krijgsbegin van die jongeling; uit Vergilius' Aeneïs, 11e zang vs. 156; Koning Evander (in Latium), Aeneas' bondgenoot, bejammert de dood van zijn zoon Pallas, die in zijn eerste krijgstocht gevallen is. In Vondel's proza-vertaling (1646): Ellendigh proefstuck des jongelingks (7e deel, blz. 114, r. 195), in zijn vers-vertaling vs. 245: Elendigh proefstuck van dien jongling (7e deel, blz. 115, vs. 245); hier: droevige eerste proef van de jongeling.

FAËTON

BEWERKT DOOR DR. H.W.E. MOLLER

FAËTON wordt hier afgedrukt volgens de eerste uitgave: *t'Amsterdam. Voor de Weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't nieuwe Testament*. 1663. Vignet Putje. (Unger. Bibliographie van Vondels werken, nr. 666.)

Het titelblad hiervoor is gezet zoals in de oorspronkelike uitgave.

Aen De tooneelbegunstigers.

[1] *Janus Dousa, Huigh de Groot, Peter Schrijver, Peter Bokenbergh,*[1]
[2] *Bernart Furmer, Ubbo Emming, en alle edele vernuften, die den oir-*[2]
[3] *sprong van de Nederlanden en de kentekens der geslete oudtheit op-*
[4] *spoorden, getuigen hoe de heilige Willebrort in deze landen, met de*
[5] *fackel van zijne leeringe, aen de zon der waerheit ontsteecken, den*
[6] *nacht der Heidensche afgoderye verdreef, en den verduisterden harten*
[7] *met het hemelsche licht toelichte, verlichte en Christende. Niemant*
[8] *zal hierom dencken dat ick, met Faëton ten treurtooneele te voeren,*
[9] *het Heidendom weder wil invoeren, neen geensins; maer alleen, tot*
[10] *verbeteringe der zeden, tooneelwijs ontvouwen deze schoone fabel, by*[10]
[11] *Ovidius heldendichtswijs, overheerlijck en leerlijck, inzonderheit ten*[11]
[12] *spiegel van reuckelooze stouten, uitgebreit. De melckachtige tong van*[12]
[13] *den heiligen Lactantius, de zielen, niet door den Heidenschen melck-*[13][13-14]
[14] *wegh naer Jupijns hof, maer door Christus Jesus, den wegh des*
[15] *heils, naer het beloofde vaderlant, daer honigh en melck vloeit, en het*
[16] *palais van Godt den vader wijzende, zeght:* Dichters verzierden[16]

1 *Janus Dousa:* deze naam is de verlatijnsing van Jonkheer Jan van der Does, de beroemde verdediger van Leiden met burgemeester Van der Werf en Jan van Hout, bij de belegering door de Spanjaarden in 1574; hij was een der bekende Leidse humanisten, en heeft meestal Latijnse gedichten geschreven; *Peter Schrijver* (of Petrus Scriverius) heeft veel Latijnse geschiedwerken geschreven. (zie Dl. 2, blz. 414); *Peter Bokenbergh:* eerst katoliek priester, later Hervormd, door Oldenbarnevelt geschiedschrijver van Holland en Zeeland; door Jan van der Does met schimpdichten bestookt.

2 *Bernart Furmer:* schrijver van een Friese geschiedenis in 't Latijn (16e eeuw); *Ubo Emming*, meestal Emmius genoemd, 'n Fries (gest. 1625), hoogleraar in de klassieke talen en de geschiedenis te Groningen; veel meer bekend dan Furmer door zijn Friese geschiedenis in 't Latijn geschreven.

10 *tooneelwijs ontvouwen ....:* in 'n toneelstuk, op het toneel, wil vertonen de schone fabel van Faëton, die Ovidius in 'n verhalend of epies gedicht heeft uitgebeeld; Ovidius in zijn Herscheppingen (Metamorphoseon) Boek 1, vs. 748-einde en Boek 2, vs. 1-400, Vondel's vertaling in Dl. 7, blz. 437-vlgg., vs. 913-einde, en vs. 1-540.

11 *leerlijck:* leerzaam.

12 *reuckelooze stouten:* roekeloze vermetelen.

13 *den heiligen Lactantius:* Lactantius (omtrent 300 ten tijde van Diokletiaan en Konstantijn de Grote) behoort tot de bekende kristelike schrijvers uit de Oudheid; hij is niet 'Heilig' in de bekende zin. De *melckachtige tong* enz. zijn zinspelingen op zijn naam *Lactantius, lac:* melk, en *lactans:* melkgevend. Zijn bekende werk, waarop Vondel hier doelt, is: *Divinarum Institutionum Libri VII:* De zeven boeken van de goddelike wetenschappen; Vondel's aanhaling is uit het eerste boek, Liber I De falsa Religione (De valse godsdienst); zie Aant. achter in dit deel.

13-14 *door den Heidenschen melckwegh:* de melkweg (via lactea) aan de sterrenhemel, die door de heidenen gedacht werd de weg der goden te zijn aan de hemel naar het paleis van d'oppergod Jupiter (*Ovidius* Metamorphoseon, Boek 1, vs. 168-vlgg. Vondel's vertaling, Boek 1, vs. 411, Dl. 7, blz. 198-vlgg.).

16 *verzierden:* verzonnen.

[17] geene geschiedenissen, maer overbloemden de geschiedenissen met[17]
[18] eene zekere verwe: naerdien een dichters ampt hier in vereischt
[19] waerachtige geschiedenissen, in eene andere gedaente van ter zijde,[19]
[20] met eenigh voeghelijck cieraet over te voeren: *want d'oude fabelen*[20]
[21] *der Egyptenaren en Griecken begrijpen in zich de kennis der geschie-*
[22] *denissen, natuure, en zeden, welcke dryderhande kennis, onder het*[22]
[23] *overkunstigh tapijtwerck van Faëtons fabel, d'allerheerlijckste van*
[24] *Nazoos herscheppinge, gebloemt en overschaduwt wort, om, gelijck*[24]
[25] *Horatius zeght, het oirbaer met den honigh van vermaeckelijckheit*[25]
[26] *liefelijck te mengen, te maetigen, en ruwe en onbesleepe zinnen te scha-*[26]
[27] *ven en te wetten. My gedenckt dat van wijlen de doorgeleerde heer*[27]
[28] *Vossius tegens my zeide:* Indien mijne pen Ovidius Herscheppinge[28]
[29] op het papier ontvoude, het zoude blijcken dat noit geleerder boeck
[30] dan Ovidius Herscheppinge aen den dagh quam. *Het kan hierom*
[31] *niet ongerijmt schijnen, dat my luste treurtooneelwijs te bespiegelen dit*[31]
[32] *voorbeelt van Faëton, waerin de bovengemelde dryderhande kennis*
[33] *uitschijnt. Aldus houden de historikundigen dat Faëton een zeker*
[34] *konings zoon was, die, te wagen langs Padus oever, den stroom der*[34]
[35] *Celten, rydende, in dien stroom quam te storten, en van zijne zusteren*
[36] *zoo jammerlijck beklaeght wert, datze, verstockt en stom van rouwe*[36]
[37] *zittende, in popelierboomen scheenen te veranderen. Plutarchus zeght*[37]
[38] *in Pyrrus, dat d'eerste koning der Thesproten en Molossen, na den*[38]
[39] *weereltvloet, Faëton hiet, by Luciaen, in zyn gespreck van het starre-*[39]

17 *overbloemden:* verfraaiden, kleurden.
19 *van ter zijde:* van elders ontleend.
20 *over te voeren:* te doen overgaan; dus: waarachtige gebeurtenissen in een andere gedaante (van elders ontleend) met gepaste verfraaiïng uit te beelden.
22 *welcke dryderhande kennis ...* en deze drievoudige kennis wordt door het bizonder kunstig weefsel (behang) van het oude verhaal van Faëton sierlik in kleuren en schaduwen uitgebeeld.
24 *gebloemt en overschaduwd:* in kleuren en schaduwen uitgebeeld.
25 *Horatius* in zijn *Epistula ad Pisones*, de zogenaamde Ars poetica, vs. 343: Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci: de hoogste prijs heeft hij gewonnen, die nut en vreugde te verenigen weet.
26 *te maetigen:* zijn maat, zijn juiste verhouding te geven; *onbesleepe zinnen:* ongescherpt verstand.
27 *doorgeleerde:* de door en door geleerde.
28 *Gerard Vossius* de bekende hoogleraar aan 't Amsterdamse Athenaeum (de latere Universiteit); zie Vondel's: Dat brein heeft heughenis van vyftigh hondert eeuwen / En al haer wetenschap in schriften afgeslooft (Dl. 3, blz. 213).
31 *treurtooneelwijs .....:* in een treurspel deze voorstelling van Faëton te beschouwen (*bespiegelen:* beschouwen).
34 *Padus:* de Po in Noord-Italië, waar ten tijde van de Romeinse republiek de Kelten (Galliërs) waren binnengedrongen.
36 *verstockt:* in de letterlike zin: in hout, in boom veranderd (*Ovidius*, vs. 345-vlgg.).
37 *Plutarchus:* Ploutarchos (omtrent 100 na Christus), de bekende Griekse geschiedschrijver, die de levens van vele beroemde Grieken en Romeinen paarsgewijs Griek naast Romein, (Bioi parallêloi, Vitae parallelae) beschreven heeft; o.a. het leven van *Pyrrhus*.
38 *Thesproten en Molossen:* volkstammen in Epírus (in de Balkan).
39 *weereltvloet:* zondvloed; *hiet:* heette; *Luciaen in zyn gespreck van het starrekijcken:* Lucianus: Lukianos, Grieks satiries schrijver (2e eeuw na Chr.); zijn werken zijn in de vorm van

[40] *kijcken, hierom den zoon der zonne geacht, wien de zonnewagen wert*[40]
[41] *toegestaen, naerdien hy d'eerste van allen, den loop der zonne naer-*
[42] *spoorde. Natuurkundigen zeggen, dat Faëton de zoon van de Zonne en*

samenspraken: *dialogoi* (*gespreck*); Vondel bedoelt hier zijn samenspraak over de sterrewichelarij, die hij scherp hekelde evenals de volkse godenleer; *by Luciaen:* door Luciaen hierom als zoon van de zon(negod) beschouwd.

40 *wien de zonnewagen ....:* aan wie vergund werd de zonnewagen langs de hemel te rijden (zie *Inhoudt* hierachter).

[43] *Klymene genoemt wort, naerdien hy, volgens zijnen naem in het Griex*,[43]
[44] *brant en hitte betekent, die uit de zonne spruit. Klymene bediet het wa-*[44]
[45] *ter. Wanneer nu de Zon de dampen ontsteeckt, dan openbaert zich de*
[46] *hitte, omtrent den herfst bykans onverdraeghzaem, en die, na het uit-*[46]
[47] *bersten van blixem en donder, door den slaghregen verkoelt: waerom*
[48] *gezeght wort, dat Jupiter Faëton uit den wagen klonck. Staetkondigen*[48]
[49] *en zedevormers leeraeren door Faëtons fabel, dat de heerschappy van*[49]
[50] *hooge staeten alleen aen wijzen en voorzichtigen, en niet aen wulpen*[50]
[51] *en onbeslepene harssens, te betrouwen staet: naerdien aen het wel en*[51]
[52] *qualijck regeeren het heil en onheil des volx hangt. De goddelijcke*
[53] *Plato moght hierom met recht zeggen:* Wy zullen de moeders en
[54] voesters vermaenen den jongen knaepen uitgeleze fabelen te ver-
[55] tellen, en hunne gemoeden naerstiger met Fabelen dan met handen
[56] te fatsoeneeren. *Wat nu deze de tooneelwijze belangt, dit treurspel is*
[57] *niet eenvoudigh en doorgaens eenen zelven toon van droefheit houdende*,[57]
[58] *maer ingewickelt, dat is ongelijck van toon. Blyschap en droefheit*[58]
[59] *steecken op elckandere af. De hartstoghten liefde en gramschap, hoop*
[60] *en wanhoop, woelen en barnen heftigh door d'onderlinge bloetverwant-*
[61] *schap van ouderen en kinderen, den noot by hemel aerde en zee geleden*,[61]
[62] *en den schrickelijcken overgangk van geluck in ongeluck, maghtigh onver-*[62]
[63] *zetbaere gemoeden schrick en medoogen in te boezemen. Het zoude my*
[64] *lusten dit breeder t'ontvouwen, maer de schouburgh schuift de gordynen*
[65] *open, en Klymene met haere kinderen, voor Febus hof, te voorschijn ko-*[65]
[66] *mende, gebietme te zwijgen, en aendachtigh toe te luisteren*.

43 *Klymene* (zie r. 44); *volgens zijnen naem in het Griex:* het Griekse *Phaëthoon* betekent: de lichtende, brandende.
44 *Klymene ....:* het Griekse *Klúmenê*, dat *beroemde* betekent; hoe Vondel beweert *bediet het water* is duister, of heeft hij dit woord verward of in verband gebracht met *klusma:* vocht, branding?. Mogelik is ook de gedachte aan haar oorsprong van invloed: zij was de dochter van de zeegoden Okéanos (oceaan) en Têthus (zie echter Aant. achter in dit deel).
46 *onverdraeghzaem:* onverdragelik.
48 *klonck:* (met klinkende slag) neersloeg.
49 *de heerschappy van hooge staeten:* het heersen, besturen in hoge ambten.
50 *wulpen:* jonge mensen.
51 *onbeslepe:* ongeoefende, onervarene.
57 *eenvoudigh:* op eén wijze, in eén trant.
58 *ingewickelt:* samengesteld, samengeweven uit *blyschap en droefheit* (zie volgende zin).
61 *by hemel:* door hemel.
62 *maghtigh:* in staat om, geschikt om.
65 *Febus:* Phoibos, de zonnegod.

Inhoudt.

[1] Faëton, Febus en Klymenes zoon, van oom Epafus, Jupijns en Isis zoon, geterght[1]
[2] en beschimpt, over d'onkunde aen zijnen vader, hem van Klymene (zoo de schimper[2]
[3] uitstroide) toegeleght; bidt de moeder datze hem toch zijnen rechten vader toone, het
[4] welck zy belooft. Hier op trecktze met den zoone en haere dry dochteren, Faetuze,[4]
[5] Lampetie, en Febe, uit Ethiopie door Oostindie, naer Febus hof en den opgangk der[5]
[6] zonne, daer Febus haer en de kinders wellekomt, Faëton verzekert dat hy zijn eygen vader
[7] is, en, tot een onderpant van dien, met eenen hoogen eedt zweert den zoon te schencken[7]
[8] wat hy op zynen vader zal begeeren. Faëton eischt reuckeloos den zonnewagen eenen[8]
[9] dagh te mogen regeeren, het welck Febus hem ongaerne, doch door den hoogen eedt
[10] verbonden, ten leste inwillight. Faëton stijght hier op vrolijck te wagen, ruckt voort,
[11] en, onbedreven in het mennen der zonnepaerden, verbystert, mist de rechte heirbaen,
[12] en helpt de paerden, ten bederve der weerelt, aen 't hollen. Jupiter wert hierom van

1 *Epafus:* (uitspraak épafus), Epaphos, zoon van Jupiter (Zeus) en Io; Vondel noemt hier *Isis* die de Egiptise Nijlgodin was; bij de Grieken werd Isis met Io vereenzelvigd. Epaphos werd aan de Nijl geboren, 'n vergode Egiptise koning, de stichter van de stad Memfis. *Oom* is hij van Faëton, omdat Febus ook 'n zoon is van Jupiter.

2 *over d'onkunde aen zijnen vader:* om zijn onbekendheid met zijn vader; omdat hij niet wist wie zijn werkelike vader was, want Phoebus werd hem door zijn moeder als vader toegedicht (*toegeleght*). Deze tergende smaad van Epafus en de belofte van Klymene, verhaalt Ovidius in Herscheppingen B. 1, vs. 748-einde); *onkunde aen:* dit *aen* in plaats van *met* of *van* of 2e n.v. wel onder invloed van *kennis aan* iemand of iets, dat al van ouds voorkomt. - Hier in *Inhoudt* geeft Vondel het verhaal over Faëton's onbekendheid met zijn vader, zoals Ovidius. Deze zegt van Faëton (vs. 752) *Phoeboque parente superbum:* trots op Phoebus zijn vader; en toen Epaphus hierop beweerde dat Phoebus zijn vader niet was, zwoer Klymene hem bij de glans van de zon zelf: Hoc te, quem spectas, hoc te, qui temperat orbem, Sole satum: Ik zweer u, dat gij uit hem, die gij daar ziet, uit hem die de wereld ordent, uit de zon gesproten zijt. (770, 771); daarna geleidt zij hem met zijn zusters naar het zonnepaleis, om de zonnegod zijn vader van aangezicht te aanschouwen. *In het treurspel* 1-46 stelt Vondel het anders voor: Faëton weet niet wie zijn vader is; eerst wanneer zij voor 't zonnepaleis zijn aangekomen, openbaart Klymene hem dit, en zweert hem den eed. (zie vs. 17-24, en 19-46); maar in vs. 55-60 volgt Vondel weer Ovidius' voorstelling.

4 *Faëtuze*, vrouwelik bij Faëton, de lichtende.

5 *Lampetiê:* de schijnende; *Febe* vrouwelik bij Febus, de stralende; *Ethiopië* waar de zonnekinderen geboren waren; Klymene was koningin van Ethiopië, echtgenote van koning Merops; *Oostindie* voor Ovidius' *Indos:* Indië liggend in 't zonnevuur (vs. 778).

7 *onderpant van dien:* bewijs daarvan.

8 *reuckeloos:* roekeloos.

[13] Juno en den Hemelraet gedwongen dien brant te blusschen, en treft den reuckeloozen[13]
[14] wagenaer, dat hy in den Padus [sedert den Eridaen naer hem genoemt] nederplompt,[14]
[15] daer de moeder en gezusters met Cycnus, het begraven lijck beklagen, en Klymene[15-16]
[16] haere dochters in popelierboomen, Cycnus in eene zwaen ziet veranderen. Febus, in
[17] zijnen rouwe van de Goden beklaegt, en treurigh, laet zich endelijck troosten, en gaet
[18] heene, om den gerabraeckten zonnewagen te herstellen, en weder te regeeren.

[19] Het treurtooneel is Febus hof. Het treurspel begint met den opgangk, en endight
[20] met den ondergangk, en de lijckstaetsie van Faëton.

13 *Hemelraet:* godenraad.
14 *den Eridaen naer hem genoemt:* [de Erídanus naar Faëton genoemd; Erídanus is de oude naam van 'n fabelachtige rivier in 't westen, later vereenzelvigd met Padus, Italjaans Po (zie vs. 1409); de Padus werd ook (zie aant. achter in) *Eridanus* genoemd]
15-16 *Cycnus*, koning van Ligurië in Italië, zoon van Sthenelus, hij was vriend en van moeder's zijde bloedverwant van Faëton; *cycnus* = zwaan (Grieks: kuknos).

De treurspeelders.

KLYMENE, *Faëtons moeder*.
FAËTON, *Febus en Klymenes zoon*.
ZONNELINGEN. *Febus en Klymenes Dochters*.
REY van UUREN.
FEBUS.
JUNO.
DE HEMELRAET.
DE FAEM.
JUPITER.

Klymene, zie noot blz. 35 op r. 44. Vondel leest geregeld Klyméne.
Zonnelingen: zonnekinderen, hier: zonnedochters, naar Ovidius' *Heliades*. (Hélios = de Zonnegod).
Uuren: de Horae, dochters van Jupiter (Zeus), de godinnen van het weer en de jaargetijden, die voor Febus' troon 'op gelijke afstanden zijn gesteld' (*Ovidius*, Met. 2, 26).
Juno: gemalin van Jupiter.
De Hemelraet: de raad der goden, de gezamenlike hemelgoden.
De Faem: 'het vliegende gerucht', door de oude Grieken en Romeinen voorgesteld als godin, met ontelbare ogen en tongen.

J.v. Vondels
Faëton *Of* Reuckeloze stoutheit.

Het eerste bedryf.

KLYMENE. FAËTON. ZONNELINGEN.

K l y m e n e :
O Faëton, mijn zoon, en gy dry Zonnelingen,
Gezusters, hier is 't hof des Godts, die alle dingen
Bezielt, en leven schenckt, en voedt, en onderhoudt.
Hier rijst het zonnehof, van Mulciber gebout,[4]
Toen hem de Hemelraet ten bouheere innewijde.
Waer 't wonder zoo Jupijn dit wonderwerck benijde,
En met den blixem eens beroofde van dien glans?
De bouheer, vierigh in dien arbeit, hing bykans
Aen dit gesticht al 't eêlst wat oosten kon bevatten,
En plonderde Indus kust en China van haer schatten.
Paktool, en Ganges, alle eilanden boôn de hant,[11]
Ten bouwe, en zweetten gout gesteente en diamant.
Natuur, gedoken in het ingewant der aerde,[13-vlgg.]
En blinckende aderen van rijcke mynen, spaerde
Noch zweet, noch kosten, om dit hof te zien volwrocht.
Nu zietge 't werckstuck, dat gy met verlangen zoght.

F a ë t o n :
Klymene moeder, ay wil uwen zoon verschoonen.[17]
Myne enkle bede was, gy woudtme vader toonen.
'k Verlang naer zonnehof, noch star, noch rijzend licht;
Het rijs' zoo schoon het wil: 'k verlang het aengezicht
Van mijn' heer vader eens met kennisse t'aenschouwen.
Dat had vrou moeder my belooft. zou mijn betrouwen
My missen; liever wenschte ick noit de zon te zien,[22-23]
Dan vader van den dagh.

4 *Mulciber:* de smeder, bijnaam van de smid-god Vulkaan.
11 *Paktool:* de bekende goud-rivier Pactólus in Lydië, die goudzand meevoerde; *de Ganges* in Indië die diamant en paarlen schenkt (zie vs. 699); *alle eilanden:* blijkbaar zijn de eilanden van Indonesië bedoeld.
13-vlgg. De natuur delft haar rijkste schatten uit het diepste van de aarde.
17 *Klymene* uitspr. hier Klyméne.
22-23 *Zou mijn betrouwen my missen:* Zou mij ontgaan waarop ik heb betrouwd (dat ik mijn vader zou zien).

K l y m e n e :
ò zoon, bedaer. misschien
Verwenscht uw mont hetgeen uw hart wenscht. leer bedaren.

F a ë t o n :
'k Versta dit niet. belieft vrou moeder t'openbaeren
Waer in hy dwaelt, die van verlangen quynt, en sterft,
Zoo lang het oogh 't gezicht van zijnen vader derft.

K l y m e n e :
Nu zet uw hart gerust, mijn zoon: wy zijn al nader
By vader dan gy weet. ick noemde u flus den vader,[30]
Den Godt, die 't al verlicht en voedt, en leven geeft.

F a ë t o n :
Vrou moeder, is het waer? och is het waer? zoo leeft
Ter weerelt niemant zoo geluckigh en zoo blijde.
De blyschap opent al myne aders. och, ick lijde,
Van blyschap droncken, schier een doodelijcke smart.
De vreught zet teffens al de geesten van het hart.[36]

Z o n n e l i n g e n :
Vrou moeder, is het waer? wat hooren wy? ontfingen
Wy hierop uit uw' mont den naem van Zonnelingen?

F a ë t o n :
Vrou moeder, is het waer? bezweer dit vast en trou.

K l y m e n e :
Mijn kinders, hoort. zoo waer als ick de zon aenschou
Die alle dingen ziet: ick zweere u by die straelen,
Waerby de levenden hunn' geest en adem haelen;[42]
De vader, die het licht aen al de weerelt deelt,
En schenckt, heeft u by my gewonnen en geteelt.
Verziere ick dit, zoo moet dit hart meineedigh quynen,[45]
En na deze uur geen zon mijn aenschijn meer beschijnen.

F a ë t o n :
Geluckigh is de zoon, die nu zijn' vader kent.
Nu leve en zweve ick in mijn eigen element.
Schep moedt, ô Faëton: gy stijght in 's hemels daecken.[49]
De bergen zincken in 't verschiet. mijn voeten raecken
Geene aerde. ô zonnebloem, ô zonnetelgh, schep moedt!
Gy sproot uit hemelsch zaet, met een uit sterflijck bloet.[52]

30 *Ick noemde u flus den vader:* daar juist noemde ik, doelde ik al op uw vader, n.l. in vs. 24, 25; *flus:* zo juist.
36 De vreugde doet mij bijna bezwijmen; *teffens:* tegelijk; *al de geesten:* al de levensgeesten.
42 *geest:* levensgeest; *geest en adem:* levensadem.
45 *Verziere ick dit .....:* verzin, verdicht ik dit, dan mag .... (*moet* bij 'n wens: mag).
49 *s'hemels daecken:* in 't hemelse paleis (coeli tecta).
52 *met een ...* en tevens uit 'n mens; Klymene was geen godin (eigenlijk onjuist; zij was dochter van zeegoden, zie blz. 35 voetnoot op r. 44).

Schept moedt, gezusters. hoe? is u de moedt bezweken?

Z o n n e l i n g e n :
Wy staen verstomt. de vreught belet den mont te spreken.

F a ë t o n :
Nu durf oom Epafus my niet verwijten dat[55]
Vrou moeder my bedrieght, en Febus afkomst schat,[56]
En, zonder gront en slot, hem mijnen vader noemde.[57]
Laet Isis zoon, die op Jupijn zijn' vader roemde,[58]
Nu zwijgen: my genoeght dat ick mijn' vader ken,
En zeker d'afkomst van dien grooten Febus ben.[55-60]

K l y m e n e :
Och kinders, 'k wensche dat u 'srechten vaders kennis
Tot eeuwigh heil gedye, en niet tot schade en schennis.
Verheft uw hart niet. schuw de hovaerdy vooral.
Vermy vermeetenheit, die menigh broght ten val.
Het past den paeu uit trots den staert om hoogh te steecken:
Maer naulijx heeft hy op zijn voeten neêrgekeecken,
Of al de moedt zijght neêr, zoo hoogh de staert eerst rees.[67]
Is Godt uw vader? 'k ben uw moeder. och ick vrees.
Wat ging my over dat ick u den vader melde?[69]
Schoon bastert Epafus u bastertkinders schelde,[70]
En vondelingen, by den wegh geraept in 't slijck;
Het waer veel nutter dit verwijt en ongelijck
Te lijden, dan bezorght te vreezen en beseffen[73]
Datge op dien hoogen stam verwaent u moght verheffen,
En met uw lijfsgevaer een reuckloos stuck bestaen,
Dat, duizenden om een, ten erghste moght beslaen.[76]
Helaes, mijn kinders, och had moeders mont gezwegen!
Wat baet de kennis van een waerheit, die geen' zegen
Maer vloecken naer zich sleept? de hemel zy uw stut.
De waerheit is wel goet, doch elck niet even nut.
De vader Febus wil u met zijn licht geleien.[81]

Z o n n e l i n g e n :
Hoe moeder? hoe, is 't ernst? is 't nu een tijt van schreien?
Wat komt u over? zijt gy van verstant berooft?

55 *Nu durf …:* nu hoeft hij mij niet meer te verwijten.
56 *Febus afkomst schat:* (en bedriegelik) mij als afkomst, als zoon van Febus beschouwt; *my* behoort dan bij *bedriegt* en bij *schat*.
57 *zonder gront en slot:* zonder grond en besluit, zonder sluitende grond.
58 *Isis zoon:* Epafus, zie *Inhoudt* r. 2.
55-60 Hier volgt Vondel weer de voorstelling van Ovidius, in afwijking met de vorige verzen (zie aant. op r. 2 *Inhoudt*).
67 *al de moedt:* heel zijn hoogmoed.
69 *Wat ging my over:* wat overkwam mij, wat bezielde mij?
70 Epafus die zelf 'n basterd is (*Juno* niet Io of Isis was Jupiters ‘wettige echtgenote’).
73 *en beseffen:* en t'ondervinden (of gewaar te worden).
76 *duizenden om een:* duizenden tegen een.
81 *wil:* zal.

De zon scheen noit zoo schoon op uwer kindren hooft
Als nu. gy zult uw' zoon en dochters rijck besteden.[85]
Nu wordenze van elck bewieroockt, aengebeden,
Als telgen, voortgeteelt uit hemelsch zonnezaet.
Ay wisch de traenen van de kaecken. moeder, laet
Ons heldre blyschap niet benevelt van uw traenen.
Dees kennis zal uw' zoon den wegh ten hemel baenen,
Langs vaders heirbaen, op het lang bereden spoor.

F a ë t o n :

Dat's recht. nu groeit mijn hart. de vader reedtme voor.[92]
Zou een rechtschape telgh van haeren stam veraerden?
Nu schuwe ick d'aerde om laegh, en volgh de zonnepaerden.
Zy voeren my zoo hoogh, dat Epafus zich schaem',
Als hy den aerdtboôm hoort gewaegen van mijn naem.
Brengt lauwerblaên. bekranst mijn hooft met vaders lover.[97]

K l y m e n e :

Mijn zoon, het was mijn schult: my quam een zwackheit over.
Een donckre inbeelding viel my, als een mist, op 't hart.
Maer laet ons Febus hof bespiegelen. hier tart[100]
Een onwaerdeerbre kunst den rijckdom van de stoffen.
't Vernuft van Mulciber heeft net natuur getroffen[102]
Naer 't leven, daer het oogh zijn godtheit in aenschout.
De pijlers draegen 't hof ten hemel. klinckklaer gout
En barnsteen gloeien hier en schitteren, als vlammen.
Het sneeuwit elpenbeen geeft dack. op heldre krammen
Van diamanten draeit de valdeur, dat het kraeckt.[107]
Daer zienwe hoe de zee op strant haer golven braeckt,
En met haere armen al den aerdtkloot weet t'omvangen,
Waerover 't rijck gewelf des hemels wert gehangen.
De blaeuwe Zeegoôn, op den Oceaen gesneên,[111]
De grijze Tritons, en godt Proteus, noit in een[112]
Gedaente, en ander spoock, in 't zeeschuim, niet te temmen,[113]
Op walvisch, en dolfijn, en schulp het diep bezwemmen.
De blanke Doris voert haer dochters aen den rey.[115]

85 *rijck besteden:* op 'n hoge plaats brengen, (of ook hier: tot 'n rijk huwelik brengen?).
92 *Dat 's recht:* dat is juist: zo is 't.
97 De laurier of lauwer was aan Febus (Apolloon) gewijd.
100 *Hier tart ...:* hier trotseert, overtreft 'n niet te schatten kunst de rijkdom van de stoffen (waaruit de kunstwerken zijn gemaakt) Ovidius: Materiam superabat opus (vs. 5). Deze beschrijving is naar de uitbeelding van Ovidius (begin 2e Boek).
102 *Mulciber* zie vs. 4.
107 *de valdeur:* bifores valvae zegt Ovidius: dubbele vleugeldeur; *valdeur:* draaideur.
111 *De blaeuwe Zeegoôn:* blauwgroen naar de kleur van de zee (caeruleos ... deos).
112 *Tritons* de bekende zeegoden; Proteus die zich kan vertonen in allerlei gedaantes.
113 *ander spoock:* andere ondergeschikte zeegoden, zeedemonen; (*spoock* gebruikt Vondel gewoonlik voor helse geesten).
115 *Doris:* gemalin van de zeegod Nereus; moeder van 50 dochters, de Nereïden.

Het aerdtrijck draeght'er stadt, en bosch, en allerley
Gedierte, en ongedierte, en ackergoôn, en vlieten,
En bergen, dicht voor 't oogh, of die allengs verschieten.[118]
De starrehemel drijft om hoogh, gerust en bly.
De hemeltekens staen gemaelt op elcke zy.[120]

Zonnelingen:
De kunst van Mulciber is hier in top voltogen.

Faëton:
Nu hoope ick vader zelf t'aenschouwen met mijne oogen.

Klymene:
Hy is voorhanden: maer gy mooght in dezen staet
Hem niet genaecken. flux verander uw gewaet.
Gy en uw zusters moet uw lichaemen beslingeren
Met regenbogen, schoon geweven met haer vingeren,[126]
Vol zonnestraelen, rijck van kleuren, in het oogh
Zoo hemelsch geschakeert, gelijck de regenboogh
Ons toestraelt, als het licht der zonne door wil breecken.
Nu kinders rept u. wilt gy vader Febus spreecken,
En hem behaegen, neemt te hulpe al wat gy kunt.
De kleeding maeckt den man. elck spoede zich. zoo munt
Het kroost der goden uit. zoo ziet men jonge loten
Den goddelijcken stam gelijcken, daerze uit sproten.
Bezwaeit mijn leden met dees blaeuwe wolck, bezaeit
Met goude starren, van stroomjofferen genaeit.[136]

Zonnelingen:
Als vader nu verschijnt, om montgemeen te worden?

Klymene:
Dan wil ick voortreên. gy, mijn dochters, past met orden
Te volgen, Faëtuze in 't midden van u dry,[139]
Lampete en Febe, naer heur orde, aen elcke zy,
Gelijck een halve maen, om uwe moeder heene,
Of vader u hierop genadiger bescheene.

Faëton:
Vergeetge Faëton?

Klymene:
gy zult mijn slincke hant
Bekleên, beneden my. men houde drywerf stant,[144]

118 *dicht voor 't oogh:* vlak voor 't oog; *verschieten:* in de verte verdwijnen.
120 De 12 tekens (sterrebeelden) van de zonneriem, zes aan iedere zij van de vleugeldeuren.
126 *met haer vingeren:* door de Zonnelingen zelf.
136 *stroomjofferen:* waternymfen of Najaden, halfgodinnen.
139 *Faëtúse, Lampete* en *Febe*, zie *Inhoudt* r. 5; *naer heur orde:* op hun plaats (in goede orde).
144 *beneden my:* vlak bij mij (of bedoelt zij: aan mijn linker zij, omdat ge toch onder mij zijt in waardigheid - om zijn hovaardij te breken?).

En kniele drywerf neêr, wanneerwe Godt genaecken,
Doch langsaem, niet te dicht. hy is te sterck in 't blaecken,
En straelen uit zijn' troon, dies slaet het aenzicht neêr.
Genaeckt ootmoedigh: want Godts majesteit is teêr,
En lijt geen' schimp noch hoon. verwacht een gunstigh teken,
Waerme de Godtheit u gewaerdige te spreecken.
Maer luistert. 'k hoor een' galm en vrolijck zanggeluit.
De hemelsche Uuren treên ten hemelrey vooruit.[152]
Vertreckenwe aen een zijde, en maetight uw verlangen.
De vader Febus zal, op deze lofgezangen,
Ten troon verschijnen, en verhooren ons verzoeck.
Nu luistert toe, en houdt u stil om dezen hoeck.

REY VAN UUREN.

I. Z a n g :
Verheffenwe eenstemmigh met lofgedicht
Den oirsprong van licht en leven,
Hoogh verheven,
De godtheit, der starren luister en licht,
Die rondom zijn aenschijn zweven,
Aengedreven
Van een danckbaer hart, vol vreught,
Voor 't genot van al zijn deught.[164]
Nu laet ons godt Febus vieren,
Besteecken, en vercieren[166]
Met laurieren.

I. T e g e n z a n g :
Het opperste rijxhooft op 's hemels troon
Verheerlijckt hem naer zijn waerde,
En vergaerde
Onendigen zegen in zijnen zoon,
De blyschap der weelige aerde:
Want zy baerde
Jaerlijx vruchten uit haer' schoot,
En verzade 's menschdoms noot,
Gekoestert door Godts vermogen,
Die neêrstraelt voor alle oogen
Uit den hoogen.

152 *De hemelsche Uuren:* de godinnen van weer en jaargetijden die om Febus' troon staan geschaard, (zie *Treurspeelders* blz. 37); *ten hemelrey:* tot 'n hemelrei, tot 'n hemelse reizang.
164 *van al zijn deught:* van al zijn vermogen, van heel zijn kracht.
166 *Besteecken:* begiftigen.

II. Z a n g :

De nachtegael, enckele stem en pluim,[179]
Gemoet hem alree van onder
In 't byzonder,[181]
En smeeckt Godt, dat hy toch de kimmen ruim,[182]
En oprijs', gelijck een wonder,
En doorgronder
Van al wat de nacht verberght.
Hy, tot opstaen aengeterght,
Zal endtlijck te voorschijn komen,
De slaepzucht en de droomen
Innetoomen.

II. T e g e n z a n g :

Hy zal haest verschijnen in zijne pracht
Van purper, met gout doorslaegen,
Voortgedraegen
Op eene klaer blinckende fenixschacht,[193]
Gekroont, op Jupijns behaegen,
Het zal daegen
Uit karbonklen van zijn kroon,
Zes paer even rijck en schoon.
Zoo zwaeit hy een torts van geuren,
Voor wieroock uit te keuren,[199]
Schuw van treuren.

III. Z a n g :

Zoo zet hy zich op een' smaragdentroon,
Die d'eeuwigheit kan verduuren.
Dagen, Uuren,
En Jaeren bewaecken het schoonste schoon.
Lent, Zomer, Herfst, en de stuuren
Koude en guuren
Winter, wreet van aengezicht,
Houden wacht om 't heiligh licht,
Dat zich hoogh in 't gout zal zetten,
En staven goude wetten,[210]
Zonder smetten.

179 *enckele stem en pluim:* enkel zang en veren; Tesselschade's: ‘een zingend vedertje, en een gewieckt geluid’; (*enckele* als bijv. naamw., zoals: gene vader en moeder).
181 *In 't byzonder:* hij alleen (in de vroege morgen, vóór zonsopgang).
182 *de kimmen ruim':* de kimmen zal verlaten.
193 *Op eene klaer blinckende fenixschacht:* de klaar uitschietende zonnestralen (de eerste morgenstralen).
199 Boven wierook te verkiezen.
210 *staven:* bevestigen, handhaven.

III. T e g e n z a n g :

De nacht verdwijnt, om den morgenstont
Te wecken. de roozeknoppen
Zoet op droppen,
Verlangen den dau met hunn' open mont
Te drincken, als 't licht komt stoppen[216]
's Hemels toppen,
Met zijn kracht, en heerlijckheit,
En ontzaghbre majesteit,
Van godtheên en menschetongen,
Ter danckbaerheit gedrongen,
Toegezongen.

Het tweede bedryf.

FEBUS. KLYMENE. FAËTON. ZONNELINGEN.

F e b u s :

De nanacht duurt noch: mensch en dier en vogel rusten,[223]
Op bed, in hol, en boom, langs d'oosterlingsche kusten:[224]
De nachtegael alleen, die zingende volhardt,[226]
Getuight dat hem dees naem met recht geschoncken wert,
Dewijl hy, eer mijn torts de schaduwen komt stooren,
Voor dagh, voor dau, zijn stem schakeerende elck laet hooren,
In 't Indiaensche rijck, dat vorst noch winter kent,[229]
Maer eeuwigh bloemen draeght: en daer de blijde lent[230]
Geduurigh quinckeleert, de roozen nimmer sterven,
De zomer eeuwigh rieckt, de levendige verven
Van gout en purper, op de vogelpluim gesprengt,[233]
En tot tapijt gewrocht, getuigen wie haer mengt,
Verdrijft en wrijft, en weet zoo hemelsch te gebruicken,[235]
Dat alle kunstenaers en kunstpenseelen duicken,
Het licht aenbidden, en uitroepen: al ons werck
Is doof, en niet dan schijn. de zon, de kunst te sterck,[238]
Blijft overwinner in dees renbaen, daer wy sliepen.[239]

216 *stoppen 's Hemels toppen:* de hoogste hemelen komt vervullen.
223 *dier:* de op de aarde (in veld bos en water) levende dieren.
224 *oosterlingsche:* oosterse, van het Oosten.
226 *nachtegael* betekent: nachtzanger.
229 *In 't Indiaensche rijck:* in Indië (*Indiaans* vroeger ook nog in 't algemeen voor *Indies* in het Oosten).
230 *daer:* waar.
233 *gesprengt:* gesprenkeld.
235 *Verdrijft:* uithaalt of uitstrijkt.
238 *doof:* dof.
239 *daer:* terwijl.

Zoo klonck Iö Pean, toen alle tongen riepen:[240]

240 *Iö Pean:* Griekse jubelkreet, iô Paian, vooral ter ere van Phoibos (Febus): hoezee, heil en zegen.

Men loof den schutter, die den Python vellen kost.[241]
Men offre stieren. een heeft duizenden verlost,
De lucht, en 't lant, en al het Aziaensch geweste[243]
Gevaeght van zulck een' stanck, en vloeck, en helsche peste.[244]
Alle ackers laegen vuil, onvruchtbaer, en verrot.
Dat heerlijck heldenwerck vereischte alleen een' godt.
Geen sterflijck mensch dorst oit eens droomen, eenmael denken
Dat gruwzaem lantgedroght te naderen, te krencken.
Het deckte heuvels met zijn krullen, wijt gespreit.[249]
Men zagh de beemden en de bergen afgeweit[250]
Van zwart en blaeu venijn. de doorne en distel wiessen[251]
Alle oogsten over 't hooft, en staecken fel, als spiessen.
Het onkruit overwon het uitgelezen zaet.
Gansch oosten schreide. ick nam mijn trots geweer te baet,[254]
Mijn' koker, zwanger van geslepe en spitse pijlen,
En schoot, en trof. de draeck ontwaeckte, en eerst aen 't quijlen,
Daerna aen 't schuiflen en schuimbecken, sprong op sprong
Nam teffens al 't vergift op zijn drypunte tong,[258]
En spalckte blicken op, gelijck een barrenoven.[259]
Mijn vleugels voerden my gezwint en snel naer boven,[260]
Zoo hoogh, dat hy vergeefs de groene gal uitbraeckt.
Toen weder op hem afgestegen, hem genaeckt,
En eer de leste pijl gespilt was, en verschoten,
Gaf 't gruweldier den geest. daer lagh het uitgegoten,[264]
Zoo lang gelijck het was. toen zong al 't veltgespan[265]
En danste, en blies klaroen, en bromde: Iö Pean.
Bewieroockt, kroont en kranst Apollo, den verpletter
Des schrickelijcken draecks, gesmoort in bloet en etter.
Maer laes d'ondanckbaerheit der menschen is zoo groot,[269]
Dat elck Godts weldaet, en het redden uit den noot,
Vergeet, in stede van altaer en kerck te stichten,
Om door godtsdienstigheit ons godtheit te verplichten:[272]

241 Apollo = Febus had de monsterdraak Puthoon gedood, die bij Delphoi (in Griekenland) huisde, en vele mensen verdierf, zo werd Delphoi (Delphi) zijn heiligdom (Ovidius *Metam.* Dl. 7 blz. 423, vs. 527-vlgg.).
243 *Aziaensch:* niet juist; de Python huisde in Griekenland (zie 241); *kost:* kon (oude bijvorm).
244 *Gevaeght:* (geveegd) gezuiverd.
249 *krullen:* kronkels.
250 *ofgeweit van:* ontluisterd door (*afgeweit:* afgegraasd.
251 *venijn:* ongedierte.
254 *geweer:* wapens: pijl en boog, de wapens van Apollo of Febus.
258 *drypunte tong:* de bekende voorstelling van slange- en draketongen, door de snelle beweging maken ze de indruk van driepuntig.
259 *barrenoven:* brandoven, brandende oven.
260 *Mijn vleugels:* Apollo of Febus werd meermalen voorgesteld zetelend op een gevleugelde drievoet, ook wordt hij afgebeeld op de zwanenwagen, waarop hij na de winter als zomergod terugkeerde (de drievoet, het bekende voetstuk, waarop de Pythia zetelde, de priesteres die in Delphi Apollo's orakels verkondigde).
264 *uitgegoten:* uitgestrekt.
265 *al 't veltgespan:* al wat leeft op 't veld. (*gespan:* wat samen leeft).
269 *laes:* helaas.
272 *te verplichten:* aan zich te verbinden; gunstig te stemmen.

Dies vinden wy geraên het Pythisch feest in zwang[273]
Te brengen, naer den naem van d'overwonne slang.
Wat jongling zich den boogh te handlen laet behaegen,[275]
Of overwinner blijft, in 't rennen met den wagen
Door 't stuivend stof, of snelst den loopprijs wint te voet,
Dien zal men kranssen met den groenen lauwerhoedt,[278]
En met klaroen en zang ten offerdisch geleiden.
Maer wie genaeckt ons dus eerbiedigh, eerwe scheiden?[280]

K l y m e n e :
Genade Apollo. godt Apollo, zijt gegroet.
Zijt anderwerf gegroet, en drywerf, hemelgloet,
En eenigh oogh, waerop de goôn en menschen staeren.
Men eere u billijck met gezangen, en altaeren,
En offerhanden: want wy leven door uw kracht.
Waer gy uw aenschijn deckt is 't eeuwigh eeuwigh nacht.

F e b u s :
Wie groet ons onverwacht door haren sluier heene?
Ontdeck uw aenschijn, ô mijn wederzon Klymene,
Genaeck ons vry: en gy, getrouwe hoftrouwant,
Ontfang dees fackel, die te klaer schijnt, uit ons hant.
Oock willenwe ons perruick wat maetigen in 't praelen:[291]
Zoo mogenwe ongequetst uw aengezicht bestraelen.
Mijn schoone, in 't lauwerbosch, gelijck een tegenzon,
Gekust en weêrgekust, toen liefde een' godt verwon,
En geen omhelzen, geen liefkoozen hem verveelde,
Tot datge uit uwen schoot vier lieve kinders teelde,
Waerin de blozentheit van hunnen vader bloost,
De godtheit, licht gekent in zijn natuurlijck kroost.
Wy wenschen hen te zien in heerlijckheit voltogen.[299]

K l y m e n e :
Zy knielen schaemroot en beschaemt voor vaders oogen.

F e b u s :
Getrouwe gemaelin, genaeck ons: blijf niet schuw.
Dat ick u wellekoome, omhelze, en kusse. nu

273 *het Pythisch feest*, de Pythise feesten of spelen waren wedspelen ter ere van Apollo in Delphi; *Pythisch* werden ze genoemd naar Pytho (Putho) d'oude naam van Delphi; de naam van de slang Python hangt ook samen met Pytho.
275 *zich laet behagen:* behagen schept in; *zich behagen:* behagen scheppen, is oudtijds gewoon, maar *laet* is hier vreemd, wel onder invloed van zich laten welgevallen; *te handlen:* te hanteren.
278 *lauwerhoedt:* lauwerkrans: de laurier was bizonder Apollo toegewijd, (vs. 293, 1339).
280 *eerwe scheiden* n.l. van de kimmen, uit ons paleis; eer de zon opgaat.
291 *ons perruick:* ons stralenhaar (Ovidius 40 At genitor circum caput omne micantes Deposuit radios: en zijn vader legde af de stralen die heel zijn hoofd omlichtten).
299 *voltogen:* volgroeid.

Mijn kinders, kust dees hant, waermede ick moeder troude,
Een trou, die wettigh mij in eeuwigheit noit roude.
Wat oirzaeck drijft u hier, zoo hoogh in 't oostpalais?
Wat heeft uw hart beweeght tot zulck een zwaere reis?[306]

K l y m e n e :
De smaet, onschuldigh van oom Epafus geleden.

F e b u s :
Veraert mijn broeder dan van vaders aert en zeden,[308]
Die, ieder even na, geen recht tot klaegen geeft?

K l y m e n e :
De smaet, dus lang geleên, is zeker t'onbeleeft.[310]

F e b u s :
Wat stof wort hem bestelt, dat hy onze afkomst lastert?[311]

K l y m e n e :
Hy schelt uw' Faëton uit haet en nijt een' bastert,
En deze uw dochters een onwettigh snoot gebroet.[313]
Dat staetme op hartewee, en traenen. vader, moet
Dit langer duuren, 'k zal van rou mijn hart verteeren.

F e b u s :
Durf Epafus zoo trots mijn hemelsch zaet braveeren?[316]
Dat lijde ick nimmermeer. hoe wort zijn geest dus vlug?[317]
Niet hooger, Epafus. zie om. ay zie te rug.[318]
Hoe hiet de maeght, en hy, die haer met kracht schoffeerde,[319]
In eenen dicken mist, toenze in een koey verkeerde,
Al wortze, in koeieschijn, bewieroockt aen den Nijl?[321]
Wie andren t'onrecht quetst, wort met den zelven pijl
Naer recht en reden weêr in 't hartepunt getroffen.
Wat magh die booswicht, een gevloeckte bastert, stoffen!
Een die zich zelven niet wil kennen, wort gekent
Van andren, die hy met zijn lastertonge schent.
Hoe dus? 'k zie d'oogen van mijn kindren overloopen.
Schept moedt: uw vaders hart staet voor u allen open.
Hy kent u alle voor zijn zaet en wettigh bloet:

306 *beweeght:* bewogen (*bewegen* in de betekenis van doen bewegen, veelal zwak).
308 *mijn broeder:* ook Epafus was zoon van Jupiter evenals Febus.
310 *geleên:* geleden, ondergaan; *t'onbeleeft:* niet naar 'n goed leven, al te onmenselik.
311 *bestelt:* geleverd, gegeven.
313 *snoot:* onwaardig, verachtelik.
316 *braveeren:* honen.
317 *Dat lijde ick nimmermeer:* dat duld ik nooit.
318 *Zie om ....*: zie naar uw eigen afkomst; Epafus was zoon van Io (of Isis zie *Inhoudt* r. 1) en Jupiter (Zeus); Juno (Hera) afgunstig op Io veranderde deze in 'n koe, en liet haar door Argus (met zijn vele ogen) bewaken.
319 *hiet:* heette. (In Ovidius' *Metam.* 1e Boek, vlak vóor de geschiedenis van Faëton, Dl. 7 blz. 430, vs. 686-vlgg.).
321 Isis was de Egiptise Nijlgodin; de koe was haar toegewijd; ook werd ze afgebeeld met koehorens en soms met de koekop als hoofd.

En twijffeltge aen mijn woort, en kuntge op dezen voet
U niet verzekren: eisch al watge zoudt begeeren
Ten onderpant. mijn zoon, eisch onbeschroomt. wy zweeren
By Plutoos jammerpoel, het heilighst, daer de Goôn[333]
Hunn' eedt by staven: 'k zweer u heiligh by mijn kroon
En hooft, al watge wenscht zal vader u niet weigeren.

F a ë t o n :

Heer vader, gunme en laetme op uwen wagen steigeren,
En eenen encklen dagh uw paerden voeren om
Den aerdtkloot. Epafus zal voor dees glori stom
Verbluft en schaemroot staen, en zeil en bloetvlagh strijcken.[339]
Zoo raecke ick boven wint. zoo moet die stoffer wijcken.[340]

K l y m e n e :

Och zoon, wat eischtge? zijt gy van verstant berooft?
De vader ziet u met den neck aen, schudt het hooft
Wel drywerf achter een, gaet heene, en stampt van toren.
Nu is het uit met ons. hy weigert u te hooren.
Hy staet verbaest van schrick, om dien gestaefden eedt.
Helaes, wat gaet ons aen? van bangheit breecktme zweet
En bloet uit. schrick bevangt en schud uw moeders leden.
Waer toe vervoerde ick u? daer komt hy herwaert treden,
Verbolgen en bedroeft, om zulck een' stouten eisch.

F e b u s :

Och Faëton, mijn zoon, indienge een aertspalais,
Een oostersch errefleen verzocht, naer stijl en orden;[351]
Of woudtge uw lichaem met een kleet van licht omgorden,
Het waer u toegestaen. nu quetstme naberou.
Gy overschrijt uw perck. bera u met mevrou,
Uw lieve moeder. eisch onoverwinbre standers,
En moedigheit in 't velt; een goutmijn, of iet anders,
Een konings dochter, die geen gade in schoonheit kent:[357]
Maer wat gy eischt, bewaer uw eigen element.
Het lot van sterflijckheit is u te beurt gevallen.[359]
Gy kent mijn' wagen niet, noch mijne paerdestallen,
Noch paerden, noch de baen, die my te rijden staet.
Jupijn, die weerelden met zijnen blixem slaet,

333 *By Plutoos jammerpoel:* bij de onderwereld (Hades), dit was de sterkste eed door de goden gezworen; deze moest vervuld worden.
339 *bloetvlagh:* de vlag van zijn voorname afkomst.
340 *stoffer:* pocher.
351 *naer stijl en orden:* naar bouwstijl (*orden:* bouworde).
357 *geen gade:* geen weergade, geen gelijke.
359 Ovidius vs. 56: Sors tua mortalis. non est mortale quod optas: Uw lot is sterfelik. Niet sterfelik is wat gij wenst.

Kan zelf de wielen niet bestieren noch regeeren:
En wie is maghtiger dan 't hooft der Hemelheeren?

F a ë t o n :
Heer vader, 'k houme vast aen uw' gezworen eedt.

F e b u s :
Och eedt, te reuckloos voor een reuckloos kint gereet!
Zal nu een Godt zijn' eedt verlochenen en schennen?
Lichtvaerdigh weifelen? wie zal zich niet gewennen,
Op zulck een voorbeelt, voort te vaeren los en valsch,
Om dien gestaefden eedt te haelen door den hals?[370]
Vrou moeder, zie uw' zoon, is 't mooghlijck, om te zetten.
Zie toe, hy zal uw huis met eenen slagh verpletten.
Beweegh hem af te staen van zulck een dol verzoeck.[373]

K l y m e n e :
Wat gaet u over, zoon? wilt gy uw' vaders vloeck[374]
U laden op den hals, en Epafus verblijden?
Hoe zou hy groeien in uw' ondergang en lijden!
Verander van beraet. gy zijt een sterflijck mensch.

Z o n n e l i n g e n :
Heer broeder, geef gehoor: ontsla u van dien wensch,
Heer vader van dien eedt. och ofge laeger draefde.

F a ë t o n :
Ick hou my aen den eedt dien vaders mont my staefde,
En keerme aen moeder noch aen zusters 't minste niet.

Z o n n e l i n g e n :
Zoo helptge moeder en uw zusters in 't verdriet.

F a ë t o n :
'K wil vaders moeders en der zustren eer verheffen:

K l y m e n e :
En komt het ongeluck uw hooft, mijn kroon, te treffen,
Zoo stortge met uw hooft voorover in het slijck.
Gy zijt mijn troost op aerde, en uwer zustren wijck,
En vryburgh. kuntge uw lot, dat heerlijck is, gebruicken,[387]
Geen morgenroozen op haer' steel zoo schoon opluicken,
Als ick, en gy, en uw dry zusters. geef gehoor.

370 *te haelen door den hals:* terug te nemen (in te slikken).
373 *af te staen:* afstand te doen.
374 *Wat gaet u over:* wat overkomt u?
387 *Kunt ge uw lot ....:* kunt ge 'n goed gebruik maken van uw heerlik lot, de heerlike kans u gegeven door Vaders belofte.

F a ë t o n :

Het lustme, 't vall' hoe 't vall', het vaderlijcke spoor,
Het gouden zonnespoor te volgen, en te zwaeien
Rondom den hemelkloot, al zou 'er 't hooft af draeien,[391-392]
En d'oogen in het hooft van schemeren in 't licht.[393]

K l y m e n e :

Och zoon, godt Febus laet van rou zijn aangezicht[394]
Neêrhangen op de borst: en wortge niet bewogen?
Aenschou dees borsten. och, gy hebtze jong gezogen,
En zoogthme met de melck het bloet van 't zuiver hart,
Waer onder ick u droegh, veel maenden lang, met smart:
En deze uw zusters zijn met u de borstgenooten,
Gedraegen onder 't hart, waeruit gy zijt gesproten,
Van eenen zelven stam, een godtheit. zie haer aen.
Zy schreien. vader zelf, een Godt, vaeght traen op traen
Van 't aenschijn, dat nu zweemt naer 's hemels regenbogen.
Een wolck van droefheit houdt zijn helderheit betogen.
Heer vader, geef uw' zoon toch reden van 't gevaer,[405]
Het onweêr, dat hem dreight: misschien of hy bedaer'.

F e b u s :

Mijn waertste zoon, gy ziet uw moeder, root bekreten,
Uw zusters dootsch van schrick. wat durftge u noch vermeten?
De zonnebaen loopt eerst zoo steil en recht om hoogh,
Van 's aerdtrijx kimmen naer den starrelichten boogh,[410]
Dat zelfs de paerden, in den koelen uchtend, weigeren[411]
Het spoor te houden, en bezwijcken onder 't steigeren.
De renbaen, midden aen het hemelsche gewelf,
Leght zoo veel hooger van den aerdtkloot, dat my zelf[414]
Het hart in 't lichaem beeft, en popelt onder 't vaeren,
Wanneer ick neêrzie naer den aerdtboôm, en de baren.
In 't ende helt de wegh voorover, en begeert[417]
In 't nederrijden een gemaetightheit, volleert[418]

391-392 t*e zwaeien ...:* de hemelbol, het hemelgewelf rond te rijden; *'er 't hooft af draeien:* het hoofd ervan draaien, duizelen.
393 *van:* ervan.
394 *rou:* droefheid.
405 *geef reden:* geef verklaring, maak het duidelik.
410 *den starrelichten boogh:* de hemelboog, het hemelgewelf door sterren verlicht (in de voórmorgen).
411 *weigeren het spoor te houden ...:* met moeite het spoor houden, en ter nauwer nood steigeren ze er tegen op. Ovidius, vs. 63: Ardua prima via est et qua vix mane recentes Enitantur equi: Steil om hoog is 't begin van de baan, en de paarden vers in de vroege morgen steigeren ter nauwer nood er tegen op; *bezwijcken:* bezwijmen, het begeven, duizelen.
414 *hooger van:* hoger verwijderd van.
417 *begeert:* eist.
418 *een gemaetightheit, volleert op 't onbekende spoor:* 'n ‘gematigdheid’ die volkomen bekend is op die voor u onbekende baan; aldus voor Ovidius' (vs. 67) eget moderamine certo: die eist 'n onwrikbare stuurkunst (*moderamen:* het sturen, door Vondel onjuist opgevat als ‘gematigdheid).

Op 't onbekende spoor: en Tethys, vol verlangen,[419]
Gewoon my 's avonts in haer' open schoot t'ontfangen,
Bestorf, uit vreeze dat ick niet met paert en wiel
Voorover nederplompte, en in haer golven viel.

K l y m e n e :
Och zoon, hoor vaders les. laet zijnen raet u raden.

Z o n n e l i n g e n :
Och broeder, geef u niet op dootelijcke paden.

F e b u s :
Nu let eens hoe de kloot des hemels eeuwigh draeit,[425]
En ommezwindelt met zijn kringen, dicht bezaeit
Van starren. durftge u in die wielingen begeven?
Dan moet men tegens stroom, dan tegens wint opstreven,[428]
Niet zonder dootschrick, voor het breecken van een radt,
En wagenbreuck, indien het rytuigh berst en spat.
Genomen 'k gunde u los op mijne beurt te reizen;[431]
Wat ging u aen, indien de wagen quaem te deizen?
Men eert daer geenen Godt, in kercken en in steên.[433]
Het zonnespoor loopt door gedierte en ondier heen.[434-vlgg.]
De wegh is afgemerckt, om nergens af te doolen.
Hier loeit de Stier; daer brult de Leeu uit zijne holen.
Gins dreight u Scorpioen, met zijnen langen arm,
En Kreeft, die d'armen buight recht avrechts. vecht en scherm[438]
Eens tegens Schutters, fix om recht in 't hart te raecken.
Wat dunckt u? waer 't niet nutst dien hemeltoght te staecken,
En stil gebleven in uw eigen element?
Oock zijtge 't mennen van mijn paerden niet gewent,
Die vreeslijck vier en vlam uitblazen onder 't rollen.
Wanneerze, hardt van beck, geraecken aen het hollen,
Dan luisterenze noch naer voerman, noch naer toom.

K l y m e n e :
Och zoon, bedenck u, en ontsla mijn hart van schroom.

Z o n n e l i n g e n :
Ay wil toch moeder en uw zusters niet bedroeven.

K l y m e n e :
Helaes, mijn hart bezwijckt, geneepen als met schroeven.

419 *Tethys:* de wereldzee (waarin de zon ondergaat, de zonnewagen wegzinkt); *Thetys* is de opperste zeegodin gemalin van Okéanos.
425 *de kloot des hemels:* de hemelbol; Vondel stelt zich het hele hemelgewelf voor als om elkaar draaiende kringen, die samen de hemelbol vormen (vrgl. *Lucifer*, vs. 45).
428 Vergelijkende beelding met het zeewezen.
431 *los op mijne beurt:* alleen, in plaats van mij op mijn beurtvaart.
433 Daar zijn geen mensen die de goden vereren.
434-vlgg. Door de tekens van de dierenriem, die voor 'n deel genoemd worden (dezelfde als bij Ovidius).
438 *recht avrechts:* rechts en links (averechts).

F e b u s :

Mijn zoon, bedenck u noch. 't is noch bedenckens tijt.
Bedien geen lastigh ampt, dat gy niet maghtigh zijt.
Verkies het veilighste. eischtge een pant, uwe eer ten goede,
Waerby het blijckt dat gy gewis uit onzen bloede
Gesproten zijt, op dat geen lastertong u tart;
Mijn zoon, ick toon het u. dit vaderlijcke hart,
De vaderlijcke vrees getuight het. hoor uw' vader.
Uw ongeval raeckt hem en moeder, niemant nader.
Bezie uw' vader stijf in 't hart door d'oogen heen.[457]
Daer quetstme Faëton, uw moeders druck met een.
Gy kunt by dezen toght niet winnen, maer verliezen.
De hemel aerde en zee staen open. gy mooght kiezen,
Te kusse en keure gaen. dit eenigh bidde ick af.[461]
Gy eischt geen godtsgeschenck, maer een gewisse straf.
Waerom omhelstge my? dat smeecken is verloren.
Wy hebben eenwerf by den jammerpoel gezworen.
'k Ontzegge uw' eisch niet, schoon mijn hart inwendig wroegt,
Maer wenschte alleen datge u in 't eischen wijzer droeght.[466]

K l y m e n e :

Ick zorgh, ick zorgh gy zult dien stouten toght beklaegen.[467]

F e b u s :

Waer blijven d'Uuren? voort, spant in, spant in den wagen.
De Dageraet breeckt aen. de morgenstar verschijnt,
En jaeght de starren voor. de bleecke maen verdwijnt.[470]
Men brenge een balssemglas. genaeck, mijn zoon, zoo blijcke
Mijn liefde. dat ick u het aenzicht overstrijcke,
En voor de gloênde vlam beschutte. nu, mijn zoon,
Aenvaert mijn fackel. laet mijn diamante kroon
U kroonen: kan ickze u betrouwen zonder traenen!
Onnoosle jonge knaep, geef 't vaderlijck vermaenen[476]
Ten minste noch gehoor, hoe blint u d'yver port.
Gebruick de zweep, doch schaers, en hou den teugel kort.
Zy loopen willigh uit hunn' aert, als snelle stroomen.
Men kanze in 't rennen pas met arbeit innetoomen.[480]
Vermy te rijden langs den wegh, die regelrecht[481-vlgg.]

457 *stijf:* recht.
461 *Te kusse en keure:* te kust en te keur; (*te kusse:* onjuiste vorm, Vondel heeft die ook in *Adonias* vs. 224: *ten kusse en keure*); *Dit eenigh bidde ick af:* Dit alleen vraag ik niet te doen (Ovidius vs. 98. Deprecor hoc unum).
466 *droeght:* gedroegt.
467 *Ick zorgh:* ik vrees, ben bezorgd.
470 *jaeght de starren voor:* jaagt de sterren weg voor zich uit.
476 *'t vaderlijck vermaenen ten minste:* ten minste deze mijn vermaningen.
480 *met arbeit:* met inspanning; *Ovidius:* labor est inhibere volentes (of volantes): 't is 'n werk ze in 't rennen in te tomen.
481-vlgg. Niet rijden op de weg, die rechthoekig de vijf gordels snijdt van pool tot pool.

Door vijf starriemen loopt, en voor u open leght:[482]
Naerdien mijn heirbaen breet en dwers valt, nochtans binnen[483]
Dry hemelriemen blijft. gebruick verstant en zinnen.
Vermy de zuidas, en het noortsche Beerespoor.[485]
En volgh mijn heldre streeck. hier reedt u vader voor.
Zal aerde en hemel elck van pas uw warmte deelen,
Hou niet te hoogh, noch oock te laegh met uw garreelen:
Want rijdtge hoogh, zoo steeckt uw torts den hemel aen:
En rijdtge laegh, zoo ziet gy d'aerde in kolen staen.[490]
De middelwegh alleen is veiligh, hoe men rijde.
Vermy de Slang aen d'een, 't Altaer aen d'andre zijde.[492]
Blijf binnen uw besteck van wederzy vooral.
Al 't overigh beveele ick 't hachelijck geval,[494]
Dat helpe en hoede u voort, in 't op- en nedervaeren,
Bewaere u beter dan ge u zelven kunt bewaeren.[476-96]

K l y m e n e :
Och zoon, onthou dees les, en vaders wijzen raet.

F e b u s :
Gy ziet nu hoe de nacht in 't westen onder gaet.
Nu toef niet langer: want de schaduwe is gescheiden.[499]
De dageraet verschijnt. men magh niet langer beiden.
Aenvaert den teugel: doch laetge u van vader raên,
Zoo laet, het is noch tijt, den zonnewagen staen.
Gy hebt het vaste lant noch onder uwe zolen,
En zit noch niet. laet my den wagentoght bevolen,[504]
Daer gy t'onnozel dus, ter quaeder tijt, naer haeckt.[505]
Zie met gerustheit aen, eer uw bederf genaeckt,
Dat ick den aerdtboôm met mijn hemelsch vier verlichte.

F a ë t o n :

482 *vijf starriemen:* vijf hemelgordels, in vs. 484 *hemelriemen* genoemd, vertaling van Ovidius' vs. 129: quinque per arcus: door vijf hemelkringen, en vs. 131: Zonarumque trium contentus fine: gespannen binnen het perk van drie gordels. Hier worden bedoeld de vijf gordels, waarin de Ouden de hemel verdeeld dachten, en daarmee in verband ook de aarde: de hete gordel tussen evenaar en keerkringen, de twee gematigde tussen keerkringen en poolkringen, en de twee koude tussen de poolkringen en de polen: zie *Herscheppinge* 1e Boeck vs. 55-65 (Dl. 7 blz. 404-vlg.).

483 *Naerdien mijn heirbaen breet en dwers valt ...:* Daar mijn zonnebaan wijd en schuin loopt, maar toch binnen de drie gordels blijft, d.i. binnen de hete en de twee gematigde; Ovidius' vs. 130: Sectus in obliquum est lato curvamine limes: schuin gesneden is de baan met wijde boog; *in obliquum: schuin*, geeft Vondel weer met *dwers*, evenals in *Herscheppinge* vs. 170 *dwars* (Dl. 7, blz. 446).

485 Vermij de Zuidpool en de Grote en de Kleine Beer (de Noordpool).

490 *in kolen staen:* verkolen.

492 Weer dezelfde waarschuwing als in 485: *de Slang:* het sterrebeeld de Draak tussen Grote en Kleine Beer aan d'ene zij, en *'t Altaer*, sterrebeeld bij de Schorpioen in 't Zuidelik Halfrond aan d'andere zij van de zonnebaan.

494 Het overige moet ik overlaten aan het hachelik geluk, de hachelike Fortuin; Ovidius: vs. 140: Fortunae cetera mando: Aan 't geval laat ik het overige.

476-96 Zie voor deze verzen Vondel's vertaling in *Herscheppinge* Dl. 7, blz. 446, vs. 164-185.

499 *is gescheiden:* is verdwenen.

504 *En zit nog niet* op de wagen (nondum premis inscius axes).

505 *t'onnozel:* al t'onervaren.

Heer vader, met verlof, 'k bedancke u. gy verplichte[508]

508 *met verlof:* met uw verlof, met uw goedvinden (ik ga).

My eeuwigh door dien raet. dit eenige is mijn bê:
Zendt mijn vrou moeder, en haer schoone dochters mê
Al sluimrende in een wolck, naer Padus. dat's mijn haven.[511]
Daer leght het vrolijck hart van Faëton begraven.[512]
Ick hoopze aen d'oevers daer t'ontmoeten, en sla voort.
Nu moeder, zusters, dat's u veur door deze poort.[514]

REY VAN UUREN.

I. Z a n g :

Wat is de kinderliefde krachtigh,
En oudersliefde kout en kil![515-516]
Wie kan dit onderling geschil
Beslechten, en haer beide eendraghtigh
Vereenigen? wie dit vermagh
Kan vier en water t'zamenmengen:
Dat zelf Natuur niet zou gehengen.[521]
Zy strijden fel, als nacht en dagh,
Als vier en ys, en kool en kegel.[523]
Men kan geen rechtuitstrijdigheên[524]
Vereenigen. dat blijft een regel
Die vast gaet. zetze tegens een.
Gy ziet haer op elckandre afsteecken,
Gelijck de deughden by gebreken.

I. T e g e n z a n g :

Nochtans had Faëton verlangen
Te zien zijn vaders aengezicht.
Hy zocht het alverquickend licht,
Met moeielijcke en zwaere gangen:
Doch 't was om zijnen vader niet,
Maer om genot van hem te trecken,
En schande met deze eer te decken,
Het eenigh wit, dat hy beschiet.[536]
Het sproot geensins uit vaderliefde,
Maer om t'ontgaen de bittre smart
Van Epafus, wiens tong hem griefde,
En trof in 't binnenst van zijn hart.

511 *naer Padus:* naar de Po in Noord-Italië.
512 Daar trekt mijn blij gemoed mij altijd heen; hier tegelijk in sombere woordspeling voorduiding van de rampzalige ondergang (zie vs. 583 vlgg.).
514 *dat's u veur:* ik trek heen (voor u weg); Vondel vervangt hier het gewone *voor* door *veur* om de onaangename klankophoping: voor door deze poort, te vermijden.
515-516 *kinderliefde:* liefde tot het kind; *oudersliefde:* liefde tot ouders.
521 *gehengen:* gedogen.
523 *kool en kegel:* kool vuur en ijskegel.
524 *rechtuitstrijdigheên:* die rechtuit, regelrecht met elkaar strijden: tegenstrijdigheden.
536 Het enig doelwit waarop hij schiet.

Zoo duurt de min in 't kinderoordeel
Niet langer dan 't genot en voordeel.

II. Z a n g :

Zoo zal het westen 't heldere oosten
Gaen aendoen, over zee en zant,
Om purper, gout, en diamant,
En zich Charibd en Scyl getroosten.[546]
Gewinzucht ziet geen rampen aen,
Geen hitte, noch bevrozene assen.[548]
Geen waterhonden haer verbassen,[549]
Geen storm, noch bulderende Orkaen.
Zy vreest geen wilde menschevreeters.
De winst verzacht den arrebeit,
En veilt en vent zich om wat beters.[553]
De liefde scheit, daer aenwinst scheit.[554]
Hier worden d'ouders uitgezondert.[555]
Dat is een stem, die eeuwigh dondert.

II. T e g e n z a n g :

De vader Febus, rijck van schatten,
Die d'eerste kroon in 't starlicht spant,
Bemint zijn' zoon, als 't rijckste pant,
Dat aerde of hemel kan omvatten.
Hy wacht geen voordeel van den zoon:
Noch bleeck zijn trou en liefde in 't scheien.
Men zagh de zon van droefheit schreien.
Dees liefde zagh op winst noch loon.
Zy zagh alleenop 's jonglings beste,
En vreesde een dreigende ongeval.
Hoe raeckt hy noch, van 't ooste aen 't weste,
Behouden in den avontstal?[568]
Hy treet zijn vaders hart met hoeven.
Hoe menigh sneuvelde onder 't proeven![570]

S l o t z a n g :

Nu laet ons in de zonnezaelen,

546 En zich alle gevaren getroosten: de *Charybdis* de draaikolk aan de kust van Sicilië tegenover de rotsen Scylla van Italië; beide in de oude sagenleer gedacht als monsters, die de scheplingen verdelgden.
548 *bevrozene assen:* ijskoude polen.
549 *geen waterhonden:* zinspeling op de Scylla (vs. 546) een monster met handen aan 't onderlijf, waarmee ze de zeevarenden uit de schepen roofde.
553 En verkoopt zich zelf om wat te verdienen.
554 De liefde verdwijnt, waar winstbegeerte scheiding brengt.
555 Alleen de liefde van ouders tot kinderen maken 'n uitzondering.
568 *in den avontstal* met de zonnewagen.
570 *onder 't proeven:* bij het wagen, bij 'n waagstuk.

Behangen met tapijt van straelen,
Klymene en haere dochters gaen
Bedienen, daerze leggen aen
Den disch, gedeckt met leckernye
Van nekterdranck, en ambrozye;[576]
En haer, geduurende den togh
Van Faëton, alle achterdocht[578]
Beneemen, of hem iet moght deeren.
De hemel magh geen vreught ontbeeren.
De blyschap quam hier noit te vroegh.
De rou komt altijt tijts genoegh.[582]

Het derde bedryf.

KLYMENE. FEBUS. ZONNELINGEN.

K l y m e n e :

De zorgh der Goden wil mijn' zoon op wegh geleiden.[583]
Het viel my, als een steen op 't hart, dat hy in 't scheiden
Den vader smeeckte my en zijne zusters naer
De kust van Padus heen te zenden, om ons daer
t'Ontmoeten. wat moght hem bewegen dit zijn haven
Te noemen? wat wou dit: daer leght mijn hart begraven?
En waerom leght zijn hart begraven aen dien stroom?
Dit voorspoock spelt niet goets, en baertme schrick en schroom.[590]
Waertoe den watervliet van Padus uitgekoren,
En Ethiopie ('t gewest, daer hy geboren
En zijne zusters, eerst uw klaerheit straelen zagh,)[593]
Verlaeten, en uitheemsch verhuist? een ieder plagh
Naer zijn geboortelant natuurelijck te haecken.
Dees lantstreeck voede hem dat kan hy niet verzaecken.
Oock paelt het zuiden zoo veel nader aen uw hof,
Den oirsprong van zijn heil; het welck tot grooter lof
En zegen streckt, dan van zijn vaders grens te dwaelen,
Een' vreemden nagebuur te zoecken, in de paelen
Van 't doncker westen, eens zoo wijt van uwen troon.[601]
Of schijnt de middaghzon in 't hooftpunt niet zoo schoon,[602]

576 *nekterdranck:* nektar, godendrank; *ambrozye:* hemelspijs, die onsterfelik maakt, het Griekse *ambrosia:* godenspijs, eigenlik: onsterfelikheid.
578 *achterdocht:* bekommerende gdachte, bekommering.
582 *rou:* droefheid.
583 *wil:* moge.
590 *voorspoock:* voorteken.
593 *eerst:* 't eerst.
601 *eens zoo wijt:* nog eens zo wijd (ver), als het Zuiden.
602 *in 't hooftpunt:* in 't toppunt, in 't punt van de middaghoogte van de zon (in andere betekenis in vs. 721).

En al te krachtigh op het hooft der zuiderlingen,
Dat hy den avont kiest, en westwaert uit moet springen?
Ick kan, hoe 't zy, geensins dit vatten en verstaen.
Zijn afscheitrede jaeght my schroomte en dootschrick aen.

F e b u s :
Ay moeder, zet uw hart gerust, en wil niet schricken.
Ick weet deze afscheitrede in haere vou te schicken.
Uw zoon ging niet verdwaelt noch blindeling te keur,
In 't kiezen van dien stroom in d'avontstreeck. de geur[610]
En adem van dat lant verquickt mijn heete straelen
En paerden, nat van zweet en moede, in 't nederdaelen;
Wanneer de daghvaert, om den halven hemelkloot,
Is afgeleght, die streeck ontfangtme in haeren schoot:
Gelijck een blijde bruit den bruigom plagh t'ontfangen
Met opene armen, en een onverzaet verlangen.
Hy weege, wien het luste, al 't aerdtrijck in een schael;
Dees lantstreeck overweeght de landen altemael
In schoonheit, waer mijn zon het gansche jaer haere oogen
En aenschijn nederslaet, uit 's hemels goude boogen.
Waer 't wonder zoo uw zoon verlangde naer dit lant,
Dat d'eerste lantkroon van alle andre landen spant?[622]
De lantstroom Padus, die ten bergh af neêr komt spoelen,
Is maghtigh 's jonglings brant in zijne kil te koelen,[624]
En hem te waschen, daer zijne afgeronne kar[625]
Te water onder gaet, begroet van d'avontstar.

K l y m e n e :
Och, had hy zich dien togt niet durven onderwinden!

F e b u s :
Schep moedt, gy zult hem daer in 't nederdaelen vinden.

K l y m e n e :
Hiertoe verleenen hem de Goden heil en spoet.[629]
Dat ick hem kransse met zijn vaders lauwerhoet.

F e b u s :
Wat oefenspelen laet de jongling zich behaegen?

K l y m e n e :
Te vliegen over 't velt door bosch en groene haegen[632]
Naer dassen, hart en hinde, en allerhande wilt.

610 *in d'avontstreeck:* in 't Westen.
622 *d'eerste lantkroon ... spant:* de schoonste kroon draagt van alle landen: *spant* van de kroonband om 't hoofd.
624 *kil:* bedding.
625 *afgeronne kar:* afgereden, ten eind gereden zonnewagen.
629 *heil en spoet:* heil en voorspoed, voorspoedige zegen.
632 *groene haegen:* groene kreupelbossen.

*

F e b u s :
Hy zweemt naer vaders aert, die maght van pijlen spilt
Op weereloos gedierte, oock vreeslijcke everzwijnen
Den zwijnspriet plagh te biên, in ruighten en woestijnen:[636]
Gelijck zijn moey Diane, in 't heetste van haer jaght,[637]
Alle andre wellusten om deze lust misacht:
En deze uw dochters, hoe besteden zy haere uuren?

K l y m e n e :
Aen cieren, tekenen, bootseeren, en borduuren.[640]
En dans, en maetgezang, en spel, en fluiteklanck,
Ontsteecken aen 't geluit van blijden voglezangk.[642]
Ter liefde van de kunst, geen moeiten haer verdrieten.
Alle even afgerecht en fix op starreschieten.[644]

F e b u s :
Zoo volgenze den rey des zangberghs, rijck van toon:[645]
Daer spant Melpomen, die de treurrol speelt, de kroon,[646]
Der negen zusteren, en kan mijn hart beroeren,
Als zy Prometheus komt ten treurtooneele voeren,[648]
En klinckt hem door Vulkaen, op 't baere noortsche strant,[649]
Met eenen spijcker van geslepen diamant,
Aen eene strantklip, vast geketent ongenadigh.

K l y m e n e :
Aen welck een gruwelstuck was d'arme man misdaedigh?

F e b u s :
Hy was vol geest, en in bootseeren uitgeleert[653]
Van menschebeelden.

* TEKSTKRITIEK: 641 De oude uitg. mist *en* vóór *fluiteklanck*. - 646 de oude uitg. mist achter *speelt* de komma.

636 *zwijnspriet:* spiets voor de zwijnenjacht.

637 *zijn moey Diane:* zijn tante Diana, Febus' zuster, maangodin en godin van de jacht

640 *bootseeren:* boetseren; hier worden de schone kunsten opgenoemd, immers Febus of Apollo was ook van deze de beschermgod.

642 *Ontsteecken aen:* ontstoken aan, opgewekt door.

644 Allen ook even bekwaam in de sterrekunde; *starreschieten:* sterren waarnemen, vooral: de hoogte, opnemen (om de plaats te bepalen waar men is).

645 *den rey des zangberghs:* de rei der muzen van de Hélikon; deze Griekse berg was aan Apollo en de negen muzen of zanggodinnen gewijd (evenals de Parnásos aan wiens voet Delphi gelegen was).

646 *Melpómen:* Melpómenê een der negen zanggodinnen, de muze van het treurspel; *Ovidius* in zijn *Tristia* (Klaagliederen (2, 381): omne genus scripti gravitate Tragoedia vincit: Boven elke dichtsoort munt het treurspel uit in waardigheid (zie Vondel's *Lucifer* opdracht).

648 *Prometheus:* Vondel zinspeelt hier op het bekende treurspel Prométheus van de Griekse treurspeldichter Aíschulos. Prométheus, die het vuur uit de hemel op aarde had gebracht, om het door hem geboetseerde mensebeeld te bezielen (vs. 658-vlgg.) werd tot straf, op last van Zeus (Júpiter), door Vulkaan vastgeketend aan een rots.

649 *klinckt....:* met 'n spijker van geslepen diamant is zijn keten vastgeklonken; *baere:* kale, barre.

653 *vol geest:* rijk van geest.

K l y m e n e :

Och elendige, my deert

Uw jammer om een kunst wel waerdigh te benijden:

Al waer 't een misdaet, z'is veel minder dan dit lijden.
De straf en misdaet staen hier zeker t'ongelijck.

F e b u s :
Maer neen, dat was het niet. hy quam het hemelsch rijck
En heiligh vier te na. dat kon geen Godt gehengen:[659]
Want om het leven in zijn klaien beelt te brengen,
Genaeckte hy mijn zon met eenen bercken tack,
En, eer ick ommezagh in 't steigeren, ontstack
De vierdief 't berckenhout van achter aen den wagen,[663]
En broght het leven in zijn vrouwebeelt, de plaegen
Ter weerelt door de vrou, de bron en 't eenigh zaet
Van alle schelmery. verdiende zulck een quaet
Een zachter straf dan dees? wie uitspat buiten orden,
En 't vier te na komt, dient zoo streng gestraft te worden.

Z o n n e l i n g e n :
Vrou moeder, best dat wy 't bootseeren laeten staen.

K l y m e n e :
Hoe wil mijn' Faëton dees zonnevaert vergaen?
My dunckt ick hoor Promeeth noch schreien aen zijn keten.[671]

F e b u s :
Hy schreide jammerlijck, verlaeten en vergeeten
Op 't naere baere strant, daer 't eeuwigh stormt en ruischt.
Jupijn, te recht vergramt, met zijn vergramde vuist
By wijlen afstijght, en met gloeiendige vingeren
Den rooden blixem zwaeit, en schricklijck onder 't slingeren
Den stouten vierdief roost, maer niet tot asch verbrant.

K l y m e n e :
Helaes, hoe kon hy dit uitharden in dien stant?[678]

F e b u s :
Het ruste hier niet by. de dondergodt beschickte[679]
Dat d'arent door de borst hem in den lever pickte
By daegh, de lever 's nachts hergroeide en telckens wies.
Zoo boete d'aenwas 's nachts het dagelijx verlies.[682]
Dat leert den zonnevloeck zich aen de zon vertasten.[683]

K l y m e n e :
Genade, ô Febus, och wie zal mijn hart ontlasten?
Nu zorge ick Faëton quam uwe zon te na.

659 *gehengen:* gedogen.
663 *vierdief:* vuurdief.
671 Zij denkt dat ook Faëton gestraft zal worden zoals Prométheus (zie vs. 685).
678 *stant:* toestand.
679 *de dondergodt:* Jupijn (Jupiter).
682 *boete:* herstelde.
683 *zonnevloeck:* de misdadiger (*vloeck*) tegen de zon; *zich vertasten:* zich vergrijpen.

F e b u s :
Hy steegh met mijn verlof te wagen. wort'et scha
Geleden op dien togh, my past dat ick 't verdaedigh.

Z o n n e l i n g e n :
Och vader, vader, och zijt broeder toch genadigh.

F e b u s :
Mijn hart hangt over hem noch eveneens als 't plagh.

K l y m e n e :
Ay sterck dit met een pant, dat ick betrouwen magh.

F e b u s :
Ick zal het stercken, u aen d'oostpoort trou geleiden,
En met juweelen rijck beschencken, nu wy scheiden.
Deurwaersters, Uuren voort, en haelt ons voor den dagh[693]
't Juweelekoffer, 't schoonst dat menschenoogh oit zagh,
Gewrocht van Mulciber. men magh de stof waerdeeren
Maer kunst beschaemt de stof. hy woume dit vereeren,[695-696]
En wy vereeren 't u, en uwe dochtren me.
Het puick van diamant en perlen, daer de zee
En Ganges moedt op draeght, leght in dees doos gesloten.[699]
Sluit d'oostpoort open. nu mijn liefste dischgenooten,
Gy smaeckte ambrosie, en dronckt nektar, godendranck,[701]
Dat kan u stercken: en gy zult den ondergangk,[702]
Aen Padus oever, stil gevoert van oostewinden,[703]
In eene koele wolcke, al sluimerende vinden,
En 't avont uwen zoon, Godt geve zonder smert,
Gelijck het wort gewenscht van 't vaderlijcke hart.
Nu kustme, ô roozemont Klymene, mijn getrouwe,
En gy mijn dochters; dat de westersche landouwe
U vrolijck wellekoom'. wy willen t'elckemael,
In 't nederzincken van den avontzonnestrael,
U daer bezoecken. weest te vrede. spaert uw traenen:[711]
Ons zorgen zullen u den wegh ter eere baenen.
Nu treet door d'oostpoort. wy geleiden uwe reis.
Dat heene is d'uitgang van het oostersche palais.

693 *Deurwaersters:* bewaaksters van de paleispoorten.
695-696 hier dezelfde gedachte als in vs. 100, 101; *Mulciber:* de god-smeder, Vulkaan (zie vs. 4).
699 *moedt op draeght:* trots op is.
701 *ambrosie:* godenspijs, zie *ambrozye* vs. 576.
702 *den ondergangk:* de ondergaande zon (met Faëton).
703 *stil gevoert* .... ongemerkt daarheen gevoerd, sluimerend in een wolk (naar Faëton's verzoek, vs. 510, 511).
711 *te vrede:* in vrede: de oorspronkelike vorm waaruit *tevreden* is ontstaan.

*

JUNO. FEBUS.

J u n o :

Wat wolck is ginder snel naer 't westen heengevlogen?
Wat vier ontsteeckt de lucht? mijn paeuwestaert, vol oogen,[716]
En schoon van veder, ziet geschonden en gezengt.
Wat komt ons over? suftge in 't hof alleen? gehengt[718]
Gy zonder toezicht dat uw paerden heenerollen?
Of kennen zy hun spoor? of is u 't hooft op hollen?[720]
De zonnewagen stijght met kracht naer 't hooftpunt toe,[721]
En steeckt mijn lucht op 't hooft. uw paerden zijn de roê[722]
Den teugel en 't gezagh des meesters lang ontwassen.
De brant wort ree gevoelt van beide 's weerelts assen.
Hoe gaet dit? zijtge tong en spraeck nu teffens quijt,[725]
En teffens doof en stom? spreeck op: 't is spreeckens tijt.

F e b u s :

'k Hadde eenen enklen dag besloten stil te vieren,[727]
En liet een' ander in mijn plaets den wagen stieren.

J u n o :

Een' ander in uw plaets te zetten, zonder last,
En Godt Jupijns verlof? dees reucklelоosheit past
Een' droncken Boxvoet, of Sileen, die licht kan dolen.[731]
De zonnewagen is u veel te hoogh bevolen.[732]
De zegen en de vloeck der weerelt hangt'er aen.

F e b u s :

Ick hoopte dat die toght ten beste zou beslaen.

J u n o :

Op eene losse hoop al 's aertrijx heil te waegen?
Met eere moghtge wel uw' vader oorlof vraegen.
Had hy dit reuckloos stuck bezegelt met zijn stem,
Zoo bleeftge buiten last, en schooft de schult op hem.

* TEKSTKRITIEK: 736 De oude uitgave sluit het vers met 'n vraagteken.

716 *mijn paeuwestaert:* de staart van mijn pauw (de pauw was aan Juno gewijd).

718 *gehengt gy:* gedoogt gij.

720 *op hollen:* op 't hollen, aan 't hollen, op hol (Vondel heeft meermalen *op hollen* in pl. v. op 't hollen: *gelijck een wagen op hollen* Grotius Testament (dl. 4 blz. 625, r. 26), en *Wat helpt u 't hooft op hollen*, Vergilius Herderszangen, (dl. 6, blz. 170, r. 30).

721 *'t hooftpunt:* 't toppunt, hoogste van de hemel (waarvoor Febus Faëton gewaarschuwd had, vs. 488); hier dus in andere betekenis dan vs. 602.

722 *En steeckt mijn lucht op 't hooft:* en brandt fel op mijn lucht; (de lucht en het weer worden beheerst door Jupiter, en mede door zijn gemalin Juno).

725 *teffens:* tegelijk, te samen.

727 *te vieren:* vrij te nemen.

731 Tot het gevolg van Dionúsos (Bacchus) behoorden saters, dat zijn ruwe dronken bosdemonen met bokspoten (*Boxvoet*); Silenos (*Sileen*) was de opvoeder en metgezel van Dionúsos; hij werd geregeld als dronken voorgesteld.

732 *veel te hoogh bevolen:* als 'n veel te dure plicht toevertrouwd.

F e b u s :
Men hoope dat de toght ten beste magh gedyen.

J u n o :
En wien betroude gy den toom in 't heeneryen?

F e b u s :
Aen eenen, my niet vreemt, doch traegh op zijn verzoeck.[741]

J u n o :
Zoo waren eischer en bestemmer even kloeck.[742]

F e b u s :
Wie zoude eens droomen dat hier onheil uit kon rijzen?[743]

J u n o :
Zoo spreecken dommen, geen voorzichtigen, geen wijzen.

F e b u s :
Van achter zienwe dit met andere oogen aen.

J u n o :
Zoo staenze u in den neck. zy plaghten voor te staen.

F e b u s :
't Verstant is altijt niet op 't snedighste geslepen.

J u n o :
De plompheit blijckt. hier is te dapper misgegrepen.[748]

F e b u s :
Wie zijne misgreep ziet, kan 't beteren hier na.

J u n o :
Dat 's niet genoegh. hoe boet men d'algemeene scha?

F e b u s :
Een ouder had ick best gezet in mijne stede.

J u n o :
Zoo koostge een' wulpschen? want dit schijnt aen uwe rede.[752]

F e b u s :
Men denke een jonge moet oock leeren door een proef.

J u n o :
Wat was dit voor een' wulp? ô proefstuck, al te droef!

F e b u s :
Men noemt hem Faëton, gewonnen by Klymene.

741 *traegh op zijn verzoeck:* op zijn verzoek met weerzin heb ik 't toegestaan.
742 *bestemmen:* toestemmen, (van *bestemmen* = instemmen met, goedkeuren); *kloeck:* wijs (oudere betekenis).
743 *eens:* ooit.
748 *te dapper:* te erg.
752 *een' wulpschen:* 'n jonge, onervarene; *dit schijnt aen uwe rede:* dit blijkt uit uwe woorden.

J u n o :
Hoe, reisde uw zoon zoo wijt van 't zuiden herwaert hene?

F e b u s :
Om zijnen vader zelf te groeten in 't palais.

J u n o :
Betroutge een' stouten knaep de beurt van uwe reis?[758]

F e b u s :
Ongaerne, alleen uit dwang. ick kon het niet ontzeggen.

J u n o :
Ontbey, ontbey, hy zal het schendigh laeten leggen.[760]

F e b u s :
Ick stont te hoogh en dier verplicht aen mijnen eedt,
En kon hem zijn verzoeck, dat my in 't harte sneedt,
Niet weigren, zonder snoot het heilighste t'onteeren,
Den jammerpoel, waerby alle oppergoden zweeren.[764]

J u n o :
Gy zwoert dan reuckeloos, en stont het reuckloos toe?
Helaes, veel nutter hem met eene vlammeroe
Ten hove uit naer 't gewest, van waer hy quam, gedreven,
Dan dien vervloeckten eisch den ruimen toom gegeven,
Al 't aerdtrijck ten bederve, en hem ten zwaeren val,
Waer van de hemel aerde en zee gewaegen zal.

F e b u s :
Zoo hy te vallen quaem', gewis het zoume treffen.

J u n o :
Wie, boven zijnen staet, verwaent zich durf verheffen,
En steecken overdwaels den Goden naer hun kroon,[773]
Verdient, ten spiegel van verwaenden aert, ten toon
Te staen op een schavot, zoo hoogh als 's hemels tinnen.

F e b u s :
Hy won den halven wegh: dat's meer dan eerst beginnen.

J u n o :
Maer in het ende van dees renbaen blinckt de prijs.

F e b u s :
Ick onderrechte hem. volhardt hy op dees wijs,
Zoo magh men 't jeugdigh hooft met eere lauwerieren.

758 *stouten:* vermetele.
760 *Ontbey:* wacht, pas op; *schendigh:* schandelik.
764 *Den jammerpoel:* de onderwereld (zie vs. 333).
773 *overdwaels:* al te dwaas.

*

J u n o :
En mist de daghvaert, pas zijne uitvaert dan te vieren.[780]

F e b u s :
Zoo most hy blijven, in zijne allereerste proef.[781]

J u n o :
Een droeve wagenbreuck! noit schipbreuck viel zoo droef.

F e b u s :
Den oogst verzengen is noch d'ackers niet verbranden.

J u n o :
Een watervloet verdelghde en dompelde alle landen:
Nu staet een viervloet elck te vreezen dezen dagh.

F e b u s :
Tot noch toe hoort men schaers van onder het gewagh.[786]

J u n o :
Ontbey, d'ontvonckte brant zal haest den slaeper wecken.

F e b u s :
Vergader wolcken. laet de lucht bytijts betrecken.[788]

J u n o :
Dees heete brant verteert de wolcken dor en droogh.

F e b u s :
Uwe Iris spanne voor de zon haer' regenboogh.[790]

J u n o :
Zy smilt van hitte, en durf het in den brant niet waegen.

F e b u s :
De Waterstorter kon de hitte licht verjaegen.[792]

J u n o :
Zijn watervat is leêgh van vochtigheit en dou.

F e b u s :
De hemelheer verquick' den lantman en den bou.

J u n o :

* TEKSTKRITIEK: 790 *Iris*, de oude uitg. heeft *Izis*.
780 *pas:* zorg.
781 *blijven:* bezwijken (in 't *Wilhelmus:* Graaf Adolf is gebleven In Vriesland in den slag.).
786 Tot nog toe horen we nog weinig klachten van beneden (van d'aarde); *het gewagh:* het stemgeluid.
788 Juno is als gemalin van Jupiter de heerseres over de lucht en het weer (zie vs. 722).
790 *Iris:* de godin van de regenboog en bode der goden.
792 *De Waterstorter:* de Waterman (Aquarius) een der 12 tekens van de dierenriem.

Men magh geen nootlot noch zijn paelen overtreden.[795]

795 Ook *de hemelheer*, Jupiter, kan de grenzen door het Noodlot bepaald niet overschrijden.

De bovenzee verschilt van 't water daer beneden,
Gelijck het aerdtsche vier van 't hemelsche element.

F e b u s :
De noodt houdt streeck noch stijl, maer let op 't heilzaem ent.[798]

J u n o :
Dat stont u toe, zoo hadtge u dit niet onderwonden,[799]
Of hem aen uwe zy gezet, en ingebonden.[800]
Nu is hy meester van dees daghvaert, u betrout.
Een jongen speelt met vier te zorghelijck en stout.
Indien de knaep alleen zich aen uw fackel brande,
Zoo moghtge deelen in dien rouwe en schade en schande:[804]
Nu lijdt de weerelt, of de halve weereltkloot,
Ten zy 't geluck dit schutte en uitblussche in zijn doot.[806]
Zoo 't hooger loopt: men zal den raet der Goden daegen,[807]
Om raet te schaffen, voor het hollen van den wagen.
Merkuur is by der hant. my dunckt, ick hoor mijn lucht,[809]
Die, ademloos en droogh van keel, ten hemel zucht.

REY VAN UUREN.

I. Z a n g :
Wij passen op ons ronde,
  Geduurigh op de wacht,
Verzuimen geene stonde,
  Voltrecken dagh en nacht
Het ampt, ons hoogh bevolen.
  Wat dwaelt, of nimmer dwaelt,
Dit uurwerck magh niet doolen.[817]
  Geen zonnewijzer faelt
In 't mercken van zijn streecken.
 Al hoort men klock noch klanck,
Ons stomme tongen spreecken,
  En roepen: gaet uw' gangk.
Verzuimt geene oogenblicken.
  Het leven rent voorby.

798 *De noodt houdt streeck noch stijl:* de noodtoestand stoort zich niet aan richting noch aan vastgestelde orde; nood breekt wet.
799 *Dat stont u toe:* dat stond aan u, dat was uw plicht (op 't heilzaam eind te letten); hadt ge dat gedaan, dan zoudt ge dit niet op u genomen hebben (Faëton de zonnewagen toe te vertrouwen).
800 Of ge hadt hem naast u gezet op de wagen, (zoudt zelf meegegaan zijn).
804 Dan zoudt gij delen in die droefheid, maar niet de hele wereld.
806 *'t geluck:* het geval, de Fortuin (*'t hachelijck geval* vs. 494).
807 *daegen:* oproepen (*daegen:* op bepaalde dag ontbieden).
809 *Merkuur:* Mercurius, bode der goden; *mijn lucht*, zie op vs. 772 en 788.
817 *Dit uurwerck:* de geregelde wisseling van dagen en jaargetijden.

O menschen, kostge wicken
En weegen uw gety,[826]
Dat nimmer weêr zal keeren,
Gy zoudt den tijdt waerdeeren.

I. T e g e n z a n g :
Toen wy met onze handen
De paerden onder 't juck
Van Febus wagen spanden,
Onwilligh en met druck,[832]
Uit angst voor 's jonglings leven,
Begonnen zy 't gebit
Het montstuck weêr te streven,[835]
Al pruissende, en verhit.[836]
Zy trappelen en steigeren,
Noch wordenze getoomt,[838]
Na dat zy 't drymael weigeren,
Weêrbarstigh en beschroomt.[840]
Dat voorspoock, dat ontstellen[841]
Schijnt Faëton niets goets
Maer eenigh ramp te spellen,
Al dorst hy, zoo vol moedts,
Opzitten, minst verlegen.[845]
Het waegen ging voor 't weegen.[846]

II. Z a n g :
De wulpscheit acht geen raeden,[847]
Ziet recht noch reden aen,
Kiest zorghelijcke paden
Op ingebeelde waen,
En eigen welbehaegen:
Dat is een Godt by haer,[852]
Te trots om raet te vraegen
In hachelijck gevaer.
Haer dunckt, zy kan niet dwalen,
En past op niemants gunst:[856]
Maer zeil in top te haelen,
Opzitten is min kunst
Dan in behoude haven

826 *uw gety:* uw vaste tijden.
832 *met druck:* met gedruktheid, kommer.
835 *weêr te streven:* tegen te streven, tegen te werken.
836 *pruissende:* briesend, snuivend.
838 *Noch:* toch.
840 *beschroomt:* vol vrees.
841 *voorspoock:* voorteken.
845 *minst:* allerminst.
846 *weegen:* overwegen, overleggen.
847 *De wulpscheit:* de jeugdige onervarenheid.
852 *Dat:* dat welbehagen in eigen inbeelding.
856 *past op:* bekommert zich om.

Te raecken, en weêr af
Te zitten na het draven.
Zoo delft d'onwijze een graf
Voor 't reuckeloos vermeeten:
Dan is 't te spa gekreten.

II. T e g e n z a n g :

Wy tellen d'oogenblicken
Van dezen bangen dagh,
En sidderen en schricken.
Men hoort allengs gewagh
Van 't ongeluckigh mennen
Des wagens, hemelhoogh
Gevoert op hoef en pennen.[871]
De vader houdt het oogh
Geduurigh, en van traenen
Besprengkelt, naer den zoon,
Die, tegens zijn vermaenen
En d'eer, hem aengeboôn,
Volharde een' staet t'aenvaerden,[877]
Die boven 't menschdom stijght.
Indien hy met zijn paerden
Behouden 't westen krijght,
Het ende, daer de prijs leit,
Dat's meer geluck dan wijsheit.

Het vierde bedryf.

DE HEMELRAET. JUNO.

H e m e l r a e t :

O bedtgenoot van Godt Jupijn, vorstin der Goden,
Wy komen haestigh hier ten hove aen, opontboden,
Gedaghvaert van Merkuur, den oppersten herout,
Wiens hant de hemel zijn geslangde roê betrout.[886]
Helaes, wy voelen al wat oirzaeck ons zoo schichtigh[887]
Verdaghvaert: en gewis die reden is gewightigh,
En van een groot belang: nu wachtenwe uit uw' mont
Te hooren op wat hoop dees daghvaert wort gegront.

871 *Gevoert op hoef en pennen* van de gevleugelde zonnepaarden.
877 *een' staet:* een ambt.
886 Aen wiens hand de hemel zijn geslangde staf toevertrouwt; de bode-staf van Mercurius is de staf omkronkeld door een slang, en met twee vleugels aan de top.
887 *zoo schichtigh:* zo haastig.

J u n o :

De noot, de hooge noot eischt raet, en daet, oock spoedigh.
De zonnevooght, waer van Natuur dus overvloedigh
En milt en minnelijck tot noch gekoestert wert;
Terwijl hy in zijn ampt, als voesterheer, volhardt,[894]
En al wat groeit, gevoelt en reden kan gebruicken,[895]
Geduurigh zegent, mensch en dier en boom en struicken;
De vier getijden, om den ronden weereltkloot,
Ons vruchten offeren, uit hunnen vollen schoot;
Die zonnevooght, wien gy de daghtorts liet bevolen,[899]
Betrout dees torts zijn' zoon, die zet al d'aerde in kolen,
In eenen lichten brant, schoffeert, en blaeckt en schent
Alle elementen door een eenigh element.[902]
Al wat geschapen wert, vergeet nu stijl en orden.[903]
Dit wonderlijck heelal wil haest een baiert worden.
En storten overhoop in eenen mengelklomp.
Wat schijnt de weerelt nu? een hoofdelooze romp,
Een lichaem zonder hooft, dat noch wat tegenspartelt,
En wacht den lesten snick, ter doot toe afgemartelt.
Indien het Godendom noch langer stil blijf staen;
Wy mogen alle wel gepaert ten grave gaen.[910]
De zonnelijcktorts schijnt het lijckhout aen te steecken,[911]
Het lijckhout van Natuur, die, doot en gansch bezweken,
Tot asch verbrant. men hoeft slechts d'asschen uit den haert
Te scheppen, en alleen haer overschot, vergaert
En uitgegoten in de dootbus, t'overdecken[915]
Met eenen zerck. dan magh al 't Godendom vertrecken.
Hun hooge heerschappy nam endtlijck eenen keer.
Natuur heeft uit: verwacht geene offerhanden meer.[918]

H e m e l r a e t :

Wat stem is dat? Jupijn, bewaer ons. wy verschricken.
Bewaer ons, Godt Jupijn. wy smilten, ja versticken
Van angst en heeten gloet. kon 't hooghste goet in 't lest,
Het zegenrijckste goet, verandren in een pest,
Een' dootelijcken vloeck van Goden en van menschen?[923]

894 *als voesterheer:* die door zijn milde licht en warmte alle schepselen voedt.
895 planten dieren en mensen (zie volgend vers, in omgekeerde volgorde).
899 *liet bevolen:* hebt toevertrouwd.
902 *een eenigh element:* een enkel element, het vuur.
903 *stijl en orden:* regelmaat en orde.
910 *gepaert:* twee en twee in volgrij.
911 *De zonnelijcktorts:* de zon als lijktoorts; bij 'n begrafenis werden brandende fakkels meegedragen, om de brandstapel (*het lijckhout*) aan te steken.
915 *in de dootbus:* in de lijkurn.
918 *heeft uit:* is bezweken, bestaat niet meer.
923 *Een' dootelijcken vloeck:* 'n dodelike ramp (*dootelijck* uit *dootlijck*, voor *lijk* werden de zachte medeklinkers scherp).

Zoo mogen wy de zon in eeuwigheit verwenschen
En vloecken. stont ons dit te wachten van de zon?
Sticht Godt dien weereltbrant? of Godt, of Faëton,
Een reuckeloos, een dwaes, een wulp, een dolle bastert,[927]
Van Godt en menschen waert verdoemt, en waert gelastert?[928]
Wat voerde Faëton tot zulck een stout bestaen?
Wat voerde hem zoo blint tot zulck een gruwel aen?

J u n o :

Dat mooghtge dencken. 't is doch d'aert der bastertzoonen[931]
Doorgaens naer hoogen staet te streven, scepters, kroonen,
En tullebanden, en wat heerlijck bromt en praelt[933]
Zich t'eigenen, om door dien staetglans rijck betaelt
Te zetten 't arme slot, hun toegesmackt van boven,
En langer niet, als een verschoveling, verschoven,
Verstooten, met den neck by grooten aengezien,
Te duicken, maer verwaent den trotsten spits te biên,
En, zonder wedergade, een' grooten naem te draegen,
Al zou 't zich al wat leeft in eeuwigheit beklaegen.[940]

H e m e l r a e t :

Gy hebt hier Febus, zoo wy mercken op gehoort?

J u n o :

Maer d'onschult viel te slecht.[942]

H e m e l r a e t :

Wat reden broght hy voort?
Verschoonde hy dit stuck, onmooghlijck te verweeren?

J u n o :

Hy had het toegestaen op Faëtons begeeren,
Onwilligh en beducht, maer stont te vast verknocht
Aen zijnen hoogen eedt. hy hoopte dat de togt
Ten beste zou beslaen, indien de zoon de streecken
Des heemels gade sloegh, en nergens quaem 't ontbreecken,[948]
Gelijck de vader riedt, en waerschuwde, eer het radt
Ter zonnepoorte uit reedt.

H e m e l r a e t :

Een wulpsche jongen vat
Noch reên, noch onderwijs. geen jongkheit laet zich raeden.
De zonnewagen hangt met eene vracht geladen,
Die last lijdt, zoo het radt zijn spoor vergeet, en schockt.[953]
Wat raet ziet Febus nu?

927 *een wulp:* 'n onervaren jong.
928 *gelastert:* vervloekt.
931 *doch:* toch.
933 *bromt:* schittert.
940 Al zou al wat leeft 't zich eeuwig moeten beklagen.
942 *d'onschult:* de verontschuldiging, verdediging.
948 *quaem t'ontbreecken:* zou te kort schieten.
953 *last lijdt:* last, ellende ondervindt.

J u n o :

Hy zit versuft, verstockt.
Van blinde liefde tot dien dwazen zoon gedreven,
Is hem, tot zijn bederf, de toom te ruim gegeven.

H e m e l r a e t :

Hoe zit de Hemelraet met Febus nu bewaert?[957]
De Goden hadden hem alleen de zonnevaert
Bevolen 't gansche jaer, door twee paer jaergetijden.
Dat hemelsch uurwerck kon geen schimp noch uitstel lijden,[960]
Oock niet eene eenigh uur, noch min een etmael langk.
Dat uurwerck staet niet stil. de wijzer gaet zijn' gangk.

J u n o :

Zoo slecht was Febus niet. de zon verzuimt geene uuren,[963]
En hierom liet hy haer van dezen stuurman stuuren.

H e m e l r a e t :

Dees maght stont niet aen hem, neen zeker, maer die staet
Eerst in te willigen van al den Hemelraet.

J u n o :

Die was in zijnen zin al t'ongereet te zoecken.[967]

H e m e l r a e t :

Wie eigenwijs den raet van veelen wil verkloecken,[968]
Moet op zijn zelfs gevaer gevoelen hoe 't beslaet.[969]

J u n o :

Dat is wel billijck: maer nu lijdt de gansche staet
Der weerelt by een hooft, dat eerst natuur zou stutten.[971]

H e m e l r a e t :

Wat raet? hoe zou men best den dollen voerman schutten?[972]

957 *met Febus nu bewaert:* met Febus nu opgescheept; *bewaard met iets:* toegerust met iets, voorzien van iets; hier wel tegelijk in woordspeling met *bewaard:* beschermd; de hemel is met Febus wel goed beschermd!

960 *geen schimp noch uitstel:* geen spel noch uitstel, geen uitstel tot spel, om te spelen; 't is geen spel, maar hoge ernst met het hemels uurwerk; *schimp* in de oudere betekenis van grap, scherts.

963 *Zoo slecht was Febus niet:* zo onnozel was Febus niet, om de zonneloop stop te zetten; hij heeft alleen 'n andere stuurman laten sturen; *slecht:* onnozel, vrgl. Vondel: Of slecht van ouderdom, als 't jongstgeboren kint, (Joseph in Dothan vs. 1562, Dl. 4, blz. 146).

967 Die was in zijn bedoeling, voor zijn doel, al te moeilik bijeen te roepen; *al t' ongereet:* helemaal niet gereed, niet bij de hand.

968 *verkloecken:* misleiden, bedriegen; tegelijk met zinspeling op de andere, toen nog gebruikelike betekenis van *kloek:* wijs (zie vs. 742), wijs maken, wijzer maken, en in woordspeling met *eigenwijs:* Wie eigenwijs de raad van velen wijzer wil maken, zelf wijzer wil zijn dan in overleg met velen.

969 *zijn zelfs:* zijn eigen (letterl. oorspronkelik: van hem zelf).

971 *bij:* door.

972 *schutten:* tegenhouden (Vondel's Hy schut vergeefs sich selven moe, Wie schutten wil den starcken vliet, Die van een steile rotse schiet, Naar haren ruimen boesem toe, *Vertroostinge aan Geraerdt Vossius*, (Dl. 3, blz. 400).

De wagen is te wijt van honck en d'oosterpoort.

*

J u n o :
De pijl, getrocken van de pees, moet immer voort.[974]
Het treffe wien het treff'? men kan de vlught niet keeren.

H e m e l r a e t :
Laet Febus boogh dan dit met schade en schande leeren.[976]

J u n o :
Dat vreest, dat voelt hy nu, bekommert en verbaest:
Doch reedtste raet is nutst. wat raet is allernaest?

H e m e l r a e t :
Jupijn, der Goden hooft, te hooren uit den hoogen.

J u n o :
Hier komt de snelle Faem trompettende aengevlogen,
Met haer klaroen, die niets verzwijght, maer alles melt.
Wy zullen hooren hoe het westwaert is gestelt:
Dan kan men Jupiter met zekerheit berechten,[983]
Om tegens onzen schijn en schaduw niet te vechten.[984]

DE FAEM. JUNO. HEMELRAET.

F a e m :
De hemel hoede ons, en de weerelt voor altoos.

J u n o :
Hoe dus, Godin? hoe dus verbaest en ademloos?[986]

H e m e l r a e t :
Bedaer een poos, bedaer.

F a e m :
Het is geen tijt van zwijgen.
Ick koome in aller yl van 't westen oostwaert stijgen.

J u n o :
Hoe ging het op de reis met wulpschen Faëton?[989]

F a e m :
Dat vraegh eens. Godt behoê de weerelt en de zon.

J u n o :
Die heeft een' wagenaer. hy zalze wel bewaeren.[991]

* TEKSTKRITIEK: 974 *getrocken,* de oude uitgave heeft *getroffen*.
974 *getrocken van de pees:* van de boogpees afgetrokken.
976 Met zinspeling op Febus (Apollo) als de boogschutter.
983 *berechten:* berichten.
984 Zodat wij niet tegen onze eigen schaduw vechten.
986 *verbaest:* ontsteld.
989 *wulpschen:* onnozele.
991 *een wagenaer:* 'n wagenmenner (spottend bedoeld).

F a e m :
Een' dollen wagenaer, te wagen onervaeren,
Een' die al 't aerdtrijck waeght, op 't zorghlijck zonnespoor.

H e m e l r a e t :
Dat 's lang geleght, en klaer. de vader reedt hem voor.[994]
De baen wert afgemerckt met heldre beeldestarren.[995]
Het is geen doolhof, daer de zinnen in verwarren:

F a e m :
Een rechte doolhof voor dien onbedreven gast,
Een brein, dat wulpsch en dom, op geene mercken past,
En zich te veel vermeet.

J u n o :
Hoe voer hy toch ten leste?

F a e m :
'k Geleide hem van 't ooste in 't zuiden en naer 't weste.[1000]
Belieft het u, zoo gunt uw postbodin gehoor.[1001-vlgg.]
De paerden trappelden en brieschten eerst, om door
Den draeiboom van de kim in 't open velt te raecken,
En Tethys, onbewust wat rampen haer genaecken,[1004]
Ontsloot haer' neef het heck. de hengst rijdt ongeport[1005]
Het veldt in, trapt de lucht. de donckre nevel wort
Gebroken van zijn borst. de paerden nu aen 't zweven,[1007]
Van hunne vleugelen gevoert en opgeheven,
Spoên, rijdende uit het oost, den oostenwint voorby.
De vracht viel lichter dan voorheenen, en, dat zy
Niet merckten, 't juck begon den ouden last te missen:[1010-1011]
En recht gelijck een schip op 't water, door 't vergissen
Des zeemans, niet genoegh geballast, heene en weêr
Geslingert wort, en danst op 't ongestuimigh meer;
Zoo schockt de wagen, op en neder, en ter zijden.
De rossen riecken 't flux, en rucken voort, en rijden
Ter baene uit, en de hoef vergeet den eersten draf.[1017]
Hy schrickte zelf, en mende, een voorspel van zijn straf,
Den teugel niet, gelijck hem vader trou vermaende.

994 *Dat's lang geleght:* Dat zonnespoor is al lang gebaand.
995 *beeldestarren:* sterrebeelden (letterl. sterren die in 'n beeld staan).
1000 *'k Geleide hem:* de overal aanwezige faam (Vergilius in Aeneïs, 4, 177: Ingrediturque solo et caput inter nubila condit: en zij schrijdt over d'aarde, en draagt het hoofd in de wolken).
1001-vlgg. Deze verzen weer naar Ovidius' *Metam.* 2, 155-vlgg.; bij Vondel *Herscheppinge*, Dl. 7, blz. 447, vs. 201-vlgg.
1004 *Tethys:* de wereldzeegodin; de zon rees op uit de zee.
1005 *haer neef*, Ovidius' *nepotis;* (vs. 156) haar kleinzoon (Klumene was haar dochter; zie aant. blz. 35 r. 44, en achterin dit deel.
1007 *van zijn borst:* met zijn borst.
1010-1011 *en, dat zy niet merckten:* en wat zij niet herkenden; Ovidius zegt vs. 161 van *de vracht*, de last: nec quod cognoscere possent: en die zij niet konden herkennen (zoals ze die gewoon waren); *begon te missen*, minder juist, Ovidius heeft: *carebat:* miste.
1017 *den eersten draf:* de draf waarin ze (als gewoon) begonnen waren (nec quo prius, ordine currunt).

*

Al blonck het spoor, noch zagh de menner op 't gebaende[1020]
Hen niet te breidelen. de Vierstar voelde alreê[1021]
Dees hitte d'eerste reis, en pooghde zich in zee[1022]
Te dompelen, hoewel 't haer eeuwigh is verboden.[1023]
De Slang, dicht aen den Beer geplant, van 't hooft der Goden,[1024]
Ontdoide, door dien gloet tot gramschap aengeterght.
De Noortboer neemt de vlught, op dat hy 't leven bergh t.[1026]
De droeve Faëton, zoo diep in d'aerdtsche delling[1027]
Van boven ziende, zat gedootverft uit ontstelling,
En al te sterck een' dagh van 't onverdraeghsaem licht
Verduistert door dien glans zijn schemerend gezicht.
Nu wenscht de zoon dat hy zijn' vader noit eens kende,
En slechts, als Merops zoon, ontslagen van elende[1032]
Te leven. och, hy ziet te spade eens achterwaert
Een lange streeck, en voor een langer, om zijn vaert[1034]
Te staecken. och, hy ziet dan westwaert, dan ten oosten,
En niet dat hem in noot beschermen kan, en troosten,[1036]
Noch weet den teugel niet te houden, noch t'ontslaen.[1037]
De hemel jaeght hem schrick met stargedroghten aen.[1038]
't Venijnigh Scorpioen steeckt van zich in zijn lijden.
De jongen laet, verbaest van schrick, den teugel glijden.
De paerden voelen 't, en, van muilprang nu ontsnoert,
Aen 't heenestreven, waer de drift hen heenevoert,[1042]
Zien spoor noch onspoor aen, verbysteren, verwarren,
En steigeren van losse oock naer de vaste starren,[1044]
Dan weder hoogh, dan laegh, daer vier en lucht zich mengt.
De wolcken roocken. d'aerdt wort van de vlam gezengt.
Het aerdtrijck splijt, en weide en beemt verbrant tot assen.
De bosschen branden, en alle ackers en gewassen.
De steden lijden last. de bergen staen in brant.

* TEKSTKRITIEK: 1046 *d'aerdt,* de oude uitg. heeft *'t paert*.

1020 *noch zagh....:* toch zag dat hij ze niet kon breidelen, niet met de breidel kon houden op 't gebaande spoor.

1021 *De Vierstar:* het gesternte de Beer; (vierster genoemd naar de vier van de zeven sterren die de 'Wagen' vormen, zoals de Beer ook genoemd wordt (de drie andere sterren zijn de ossen).

1022 *d'eerste reis:* voor d'eerste maal (het koude Noordse Beergesternte).

1023 De beide Beren gaan nooit onder (in 't Noordelik Halfrond).

1024 *De Slang:* de Draak bij de Grote Beer (zie vs. 492).

1026 *De Noortboer:* het gesternte Bootes, (*naast de Grote Beer of De Wagen*) wat ossendrijver betekent; de Wagen werd gedacht getrokken door 3 ossen (de drie voorste sterren), en de wagenmenner is dan Bootes, de ossendrijver, Vondel's *Noortboer* (in Herscheppinge dl. 7, blz. 448 vs. 231 vertaalt Vondel *ossendryver;* ook werd de Grote Beer gedacht bestaande uit 7 ossen: Septentriones.

1027 *delling:* dal.

1032 *Merops* koning van Ethiopië, gemaal van Faëton's moeder Klúmene.

1034 *en voor:* en vóor hem; *een langer, om:* een te lange weg nog, om ...

1036 *en niet:* en niets.

1037 *t'ontslaen:* los te laten.

1038 *stargedroghten:* de sterrebeelden in de vorm van wilde dieren, o.a. *Scorpioen*; Ovidius: videt trepidus simulacra ferarum; vrgl. Vondel's Lucifer, 5e Bedrijf: de strijd).

1042 *Aen 't heenestreven:* aan 't weghollen.

1044 *losse ... starren:* dwaalsterren, planeten.

De stroomen droogen uit. de kil verkeert in zant.[1050]

1050 *De kil:* de bedding van de rivier.

De visschen leggen bloot, en ademloos bezweken.
De dolfijn durf het hooft niet uit de baren steecken.

H e m e l r a e t :
Jupijn, beschut ons. zie den noot der weerelt aen.

J u n o :
Hoe wil dees zonnevaert ten leste noch vergaen?

F a e m :
De voedtzaeme Aerde hief haer aengezicht naer boven,[1055]
En, van een koorts bereên, riep 't hooge hof der hoven[1056]
Aldus om bystant aen: ô opperste Jupijn,
Verdiende ick zulck een straf, zoo kort dees smart en pijn:[1058]
Doorschietme met uw' schicht: laet my alleen verwerven
Door uwen blixem, en geen ander vier, te sterven.
Mijn keel is heesch. de tong slaet nauwelijx geluit.
Mijn vlechten zien gezengt. ick aessem dampen uit.
Beloont men endtlijck dus mijn' last, geleên in 't baeren,[1063]
Den zuuren arbeit, en het zweet van zoo veel jaeren?
Mijn' boezem jaer op jaer doorsneên van schaer en ploegh?[1065]
Bestelde ick mensch en vee niet vrucht en voêr genoegh,[1066]
Uw outer wieroock? 'k ben te vrede, en hy geduldigh:
Maer aen wat misdaet zijn de brongodinnen schuldigh,
De stroomgodinnen, en de godtheên van de zee?
De zee zinckt laeger. ja de viervloet dreight alree
Den hoogen hemel in een zee van vier te zetten:
Want d'assen roocken. al de watergoôn trompetten:[1072]
Waeck op. de brant steeckt op, en flackert fel en snel.
De hoop is uit, ten zy Jupijn flux orden stell'.

J u n o :
Merkuur, verdaegh Jupijn. wy wachten hier ter stede.[1075]

H e m e l r a e t :
Hy heeft de tijding wech. Jupijn genaeckt alreede.[1076]
O groote koningin, u voeght het uwen heer
Te prickelen in noot tot hulp, en tegenweer.
Belieft het u, hou aen, en stel den noot voor oogen.
Geene uitkomste is'er dan door Jupiters vermogen.

1055 *De Aerde* hier verpersoonlikt, en als godin voorgesteld; de hele aarde werd vertegenwoordigd en bewaakt door 'n godheid, evenals de afzonderlike zeeën, rivieren, enz.; wat een der delen van de natuur overkwam, werd gedacht als overkomen aan de daarin huizende godheid (vgl. vs. 1068-vlgg.).
1056 *van een koorts bereên:* door de koorts gekweld (*bereden* oorspronkelik: door koorts aangetast; 'n heel ander woord als *berijden*, waarmee het later in verband is gebracht); *'t hooge hof der hoven:* het opperste goden hof, de opperste goden,
1058 *zoo kort:* verkort dan.
1063 *endtlijck:* aan 't eind, ten slotte.
1065 *van schaer en ploegh:* door de ploegschaar.
1066 *Bestelde:* leverde.
1072 *d'assen:* de polen van de aarde.
1075 *verdaegh Jupijn:* roep Jupiter op.
1076 *heeft ... wech:* heeft ontvangen.

JUNO. JUPITER. HEMELRAET.

J u n o :
Myn bedtgenoot, mijn heer, wat raet in dezen stant?

J u p i t e r :
Wy staecken, reis op reis, een lant, een rijck in brant,
En hof en toren, oock mijn eigen koor en kercken.[1083]
Wy spaerden heiligh noch onheiligh, onder 't stercken[1084]
Van 't hooghste recht, om streng door aengejaeghden schroom,
Ten spiegel van elck een, 's volx boosheit by dien toom
Te houden: maer nu blaeckt de dolle zonnewagen
Den ganschen aerdtboôm, en bezaeit met pest en plaegen
De wijde weerelt, van het een aen 't ander endt.
Nu worden schuldige en onschuldige geschent.[1090]
Wy hooren het gekerm van allerhande troepen
Van volcken, die van oost en west om noothulp roepen.
Zu schreien hemelhoogh, in dien verlaeten staet.

J u n o :
Op dat geschreeu verschijnt de breede Hemelraet,
En wacht op uw gebodt en uitspraeck in 't byzonder.
Nu blixem, het is noot. nu bulder, balder, donder,
En weêrlicht. stort nu al uw sluizen teffens uit.

H e m e l r a e t :
Ten zy uw majesteit dien blinden voerman stuit,
In zijnen wulpschen toght, het is'er omgekomen.[1099]

J u p i t e r :
Wat raet, ô Hemelraet? wat best ter hant genomen?

J u n o :
Zit aller Goden hooft in zijnen troon verbluft
Van achterdocht en schroom? zoo 't hooft der Goden suft,[1102]
Wie zal dien weereltbrant uitblusschen? wie ons redden?
Dit komt van bastertbloet, van vuile onechte bedden.
Klymene, had Lucijn, in uwen arrebeit,[1105]
U niet geredt; toen gy, bestorven, afgeschreit,
Om noothulp jammerde naer 's hemels hooge poorte;
Had zy dit bastertzaet gesmoort in zijn geboorte,
En vrucht en moeder, op een' oogenblick, verdaen,
De weerelt zou nu niet in lichte vlamme staen.[1110]

1083 *oock mijn koor en kercken:* ook heiligdommen en tempels mij toegewijd, (*koor:* hetzelfde dikwels als heiligdom en tempel).
1084 *onder 't stercken:* onder het sterk houden, het handhaven.
1090 *geschent:* geschonden, gekwetst, omgebracht (*schenden* oorspr. zwak).
1099 *wulpschen:* jeugdig overmoedige, onbezonnen; *het is 'er omgekomen:* het is gedaan.
1102 *achterdocht:* angst.
1105 *Lucijn:* Lucína, de godin van de geboorte; die helpt bij het baren (*arrebeit*), eigenlijk Juno zelf: Juno Lucína.
1110 *in lichte vlamme:* in laaiende vlam.

H e m e l r a e t :
Des naklaght kan ons nu geen' raet noch uitkomst geven,

J u p i t e r :
Neen zeker, dit's te spa. is iemant meer bedreven
En wijzer, laet hem raên. men sla een middel voor.
Wat ons belangt, helaes, wy zien hier naulijx door.

J u n o :
Zoo most uw adelaer veel scherper zien van boven.
Gy trefte menighmael de boozen, datze stoven,[1116]
Als asschen in den wint. sla toe. verdelgh. sla doot

J u p i t e r :
Wien dootslaen? Febus zoon? de vader is te groot.

J u n o :
Wat gaet u over? spreeckt Jupijn nu voor een' bastert,[1119]
Een' onverlaet, een' vloeck, een' booswicht, waert gelastert?[1120]

J u p i t e r :
Wie dezen zoon quetst, quetst den vader in den zoon.

J u n o :
Dit is een nieuwe spraeck, onze ooren ongewoon.

J u p i t e r :
'k Waerdeere en weeg den zoon naer 's vaders staet en waerde.

H e m e l r a e t :
Verschoonde uw blixem wel het snoot gebroet van d'Aerde,[1124-vlgg.]
De berghopstapelaers, de reuzen, die met kracht,
Langs hunne storrembrugh, niet schroomden dagh en nacht
Te stormen op uw' burgh, om 't Godendom t'ontblooten
Van wapenen, en u en teffens ons te stooten,
Te bonzen uit den stoel, van eere en majesteit
T'ontluisteren? al zaeght gy d'Aarde root beschreit,
Zy most haere afkomst, van geberght bestulpt, zien smooren.

J u p i t e r :
Der reuzen vyantschap verweckte's hemels toren
Tot nootweer: maer onnoosle en wulpsche Faëton[1133]
Vergrijpt zich zonder haet, in 't voeren van de zon.

1116 *trefte:* troft, hebt getroffen (vroeger hoofdzakelik zwak).
1119 *Wat gaet u over?:* Wat overkomt u?
1120 *waert gelastert:* waard gevloekt, gedoemd.
1124-vlgg. *De berghopstapelaers* waren de Giganten, zonen van de Aardegodin, reuzen die de godenhemel, den Olymp, wilden bestormen, en daartoe de bergen Pelion en Ossa op elkaar stapelden; ze werden door Jupiter's bliksem neergeveld.
1133 *wulpsche:* kinderlike.

Hy haet geen Goden, noch beoorloght hun uit boosheit.
Dees misdaet spruit alleen uit stoute reuckeloosheit.

J u n o :
En zoo al 't aerdtrijck by dees reuckeloosheit lijdt?

J u p i t e r :
Hy lijdt zelf eerst, en schreit, en is de toom al quijt.

H e m e l r a e t :
Laet hem met reden dan dees reuckeloosheit boeten.

J u n o :
Ja tree en trap hem: trap dit bastertbloet met voeten.
Och Isis, toghtigh dier, van schaemte en eer berooft,[1141]
Uw toght naer stieren kost mijn' trouwen wachter 't hooft:
Noch wortge, langs den Nijl, op 't outer aengebeden,[1143]
Bewieroockt en gedient in kercken en in steden.
Wat rechten basterden en boelen niet al aen![1145]
Sla Faëton, of 'k wil hem met den donder slaen,
U zelf ontwapenen, en uw geweer ontwijden.[1147]
De Godtheên staet geen' schimp van basterden te lijden.[1148]

J u p i t e r :
Niet hooger, Juno. draegh den oppersten ontzagh.
Men waerschuw' Febus eerst.

J u n o :
Ja, waerschuw met den slagh[1151]
Dien stouten schelm, niet waert in 't leven te gedoogen.[1152]

H e m e l r a e t :
En waerom schijnt uw hart met Febus rou bewogen?

J u p i t e r :
De last der zonnevaert, het licht, wert hem betrout,
En zijn voorzichtigheit. hy koestert, onderhout
De menschen en het vee. beneem zijn hooft dien luister,
Zoo wort het eeuwigh nacht; zoo leght de weerelt duister,
En woest; zoo wort voor ons geen offervee geslaght.

J u n o :
De Faem beweeghde ons hart met eene zelve klaght
Van d'Aerde, een moeder en voortbrengster aller dingen:

1141 *Isis*, godin, eigenlijk godin Io (zie *Inhoudt* r. 1). Io werd door Jupiter bemind, en toen door Juno in 'n koe veranderd, (sarkasties scheldt Juno Io's verhouding tot Jupiter in vs. 1142); Juno liet haar bewaken door de veelogige altijd waakzame Argos '*mijn' trouwen wachter*'; door Hermes werd hij gedood.
1143 *Isis* is de Nijlgodin (zie noot op vs. 321).
1145 *rechten ... aen:* richten aan.
1147 *geweer:* wapen: Jupiter's wapen is de bliksem (ook *donder* genoemd vs. 1146, of *donderkloot*).
1148 *staet:* past.
1151 *met den slagh* die Faëton neerslaat en doodt.
1152 *rou:* smart.

Want zonder d'Aerde, een bron van vruchtbaerheit, vergingen
De menschen, dieren, en wat lucht en adem schept.[1161]
Vertroostze, ô vader. al het aerdtrijck roept, en klept
De brantklock, schreeut zich heesch, te berste, en uit den adem,
Al wat Natuur uit liefde en zorge trou omvadem,
In haeren ruimen schoot, verwacht den jongsten snick.

H e m e l r a e t :
Ontwaecktge niet, verwacht den lesten oogenblick.
De hemel zal terstont in lichten brant geraecken,
De daghtorts vaeren in de starrelichte daecken,[1168]
En 't hemelsche gespan: dan zultge nootweer biên,[1169]
Maer veel te spade naer uw hielen ommezien.[1170]

J u p i t e r :
Een wulpscheit straffen, wat te dartel, en vermeeten?[1171]

J u n o :
Gy klonckt Prometheus aen een steenrots, met zijn keten[1172-vlgg.]
Gebonden, en doorpickt van uwen adelaer
Zoo diep in 't harte, en niet gepijnt een eenigh jaer,
Maer eeuwigh, om een' tack aen 't zonneradt ontsteecken.

H e m e l r a e t :
Gy vaeghde 't aerdtrijck van zijn smetten en gebreken,
En smoorde al 't menschdom, in een' hoogen watervloet:
Wat suftge nu, om slechts met eene hantvol bloet
Te blusschen deze zee van vier, eerze in koom' breecken?

J u p i t e r :
Het is geraden eerst den vader zelf te spreecken,
Of hy bestemmen kan ter straffe van den zoon.[1181]

J u n o :
Zie toe, beschut uw recht. het gelt uwe eer en kroon.

JUPITER. FEBUS. JUNO. HEMELRAET.

J u p i t e r :
Hoe laet nu Febus 't hooft zoo droef en treurigh hangen?

F e b u s :
Der Goden koning heeft de tijding al ontfangen.
Verschoon het dat de zoon zijn vaders les niet houdt.

1161 *en wat:* en al wat.
1168 De zon (buiten het spoor) zal de hemel binnenrijen; *de starrelichte daecken:* in 't door sterren verlichte paleis, in 't hemelse paleis.
1169 *'t hemelsche gespan:* het hemels uitspansel.
1170 Maar veel te laat moeten vluchten.
1171 *Een wulpschheit:* 'n jeugdige onbezonnenheid.
1172-vlgg. *Prometheus* die het vuur uit de hemel gestolen had, met 'n berketak (*tack* vs. 1175) aan 't zonnevuur ontstoken, zie vs. 658 vlgg.
1181 *bestemmen .... ter straffe:* bijstemmen tot de straf, instemmen met de straf.

J u n o :
De zonnewagen was den vader zelf betrout
Van al den Hemelraet, doch eerst op ons behaegen;[1187]
Geensins om dit heelal, op eenen sprong, te waegen,
Op uwen wagen, in dien blinden wagenaer.[1189]
Nu loopen hemel aerde en zee en lucht gevaer.
Hoe kon het Godendom en menschdom dit verwachten
Van zulck een' Godt als gy? nu steigeren de klaghten
Van onder door de lucht naer onzen hoogen stoel.
Wy zaten evenwel dus lang noch stil en koel.
Nu perst de noot het recht te scherpen uit den hoogen.[1195]

F e b u s :
Genade, ô vader. och verschoon uit mededoogen
Dien ongebaerden knaep: het is zijne eerste proef.

J u p i t e r :
Wat raet? ons rijxkroon hangt aen eene paerdehoef.

F e b u s :
Oock 't leven van mijn' zoon, noch jongk en onervaeren.

J u p i t e r :
Hoe sluit dit? zal men, om een' eenigen te spaeren,
Het al bederven, en de weerelt zien vergaen?

F e b u s :
Hy is noch niet gerolt ten ende van zijn baen,
En zal afzitten, na dees daghvaert, in het weste.

J u p i t e r :
Dat is onmogelijck. het loopt met hem op 't leste.
Onze ooren worden door 's volx moortgeschrey verdooft.
Hy tuimelt om en weêr, en over hals en hooft.[1206]
De zonnewagen moet en is alreede aen 't storten.
Het waer u nutter hem de vleugels snel te korten,
En door een korte doot te helpen uit dees pijn,
Dan langer 't leven uit te zetten, of den schijn[1210]
Van 't leven: want dit kan geen' naem van leven draegen.

F e b u s :
'k Heb Python, oirzaeck van der sterfelijcken plaegen,[1212]
Doorschoten, en gevelt, gezuivert bergh en vliet:

1187 Door heel de godenraad, maar pas met ons goedvinden (Jupiter's en Juno's goedvinden).
1189 *in ....:* bij *te waegen:* te wagen met die onwetende, niets ziende wagenaar (in hem alles te wagen).
1195 *het recht te scherpen uit den hoogen:* vanuit de hemel, vanwege de goden het scherpste recht toe te passen.
1206 *over hals en hooft:* hals over hoofd.
1210 *uit te zetten:* te rekken.
1212 *Python:* de monsterdraak door Febus gedood (zie vs. 241).

Gedenckt het aerdtrijck nu aen Febus weldaet niet?[1214]
'k Genas der menschen quael door vonden van artsnyen,[1215]
En kracht van kruiden, om het kranckbedde in zijn lyen
Te zalven. ick verdreef zoo lang de naere schim,[1217]
En voerde met mijn licht de blyschap op de kim
Der weerelt. 'k wert alom bewieroockt, aengebeden,
En toegejuicht van 't volck, op 't lant, en in de steden.
De dichters zetten op mijn harp een' blijden toon:[1221]
En noemt men nu een feil een' misgreep van mijn' zoon
(Geen boosheit, maer alleen een reuckeloos vermeeten)
Een gruwzaeme euveldaet? wort al mijn deught vergeeten?
O vader Jupiter, 't believe uw majesteit
My aen te trecken een natuur van sterflijckheit,
En zoon en vader met uw' donderkloot te schieten:[1227]
Want dus te leven, zou een godtheit zelf verdrieten.

J u p i t e r :
Indienge raet weet, schut het hollen van uw zon.[1229]

F e b u s :
Geen wil ontbreecktme, indien men 't onheil schutten kon.

J u p i t e r :
Wat wiltge dan? gy ziet den Hemelraet verlegen.

F e b u s :
Laet Juno door een berst van wolcken en slaghregen[1232]
De lucht verkoelen, en het brandende aerdtrijck me.

J u p i t e r :
Geen wolcken trecken naer den hemel uit de zee.
Men ziet den hemel met geen donckre wolck behangen.
De gloet verteert al 't vocht. de starren zelfs verlangen
Naer eenen druppel nats. de bron, die eeuwigh sprong,
Staet stil. de Watergoôn beginnen met hun tong,
Bykans van dorst verstickt, het drabbigh slym te lecken.
Een zwaere storting, buy noch regenvlaegh kan strecken
Tot koelnis van dien gloet. al d'aerde tot den gront
Gelijckt een oven. uit haer keele en droogen mont
Vlieght gloeiendige damp, en pest, en heete waessem.
Ten zy men haer verquick', zy geeft den lesten aessem.

1214 *Gedenckt ... aen*, oude verbinding, ook nu nog vinden we soms op offerbussen: gedenkt aan den arme.
1215 Febus (Apollo) was ook de god van de geneeskunst.
1217 *de schim:* duisternis.
1221 *op mijn harp*, Apollo was de god van muziek en dichtkunst (zie vs. 645).
1227 *donderkloot:* Jupiters bliksem (zie op vs. 1268 en 1305).
1229 *schut:* hou tegen (zie vs. 972).
1232 *Juno* de godin van de lucht en het weer.

H e m e l r a e t :
Hier gelt geen lang beraet. de weerelt hangt beklemt.

J u p i t e r :
Wy willen datge flux der Goden raet bestemt.[1246]

F e b u s :
Hoe kan ick stemmen het bederf van mijn' beminden,
Om een lichtvaerdigheit, een reuckloos onderwinden?

J u p i t e r :
Gy zult het stemmen, om dien algemeenen noot.

F e b u s :
Och Faëton, hoe kan ick stemmen in uw doot?

J u p i t e r :
Het zy gy stemt, of zwijght, men kan uw' zoon niet spaeren.

F e b u s :
Zoo straf eerst Epafus, te trots in uit te varen.[1252]
Uw Epafus gaf stof tot dees vermeetenheit.

J u p i t e r :
Zie toe met wien gy spreeckt, en quets geen majesteit.

F e b u s :
Verschoon mijn ongedult. de rou gebruickt geen reden.

J u p i t e r :
De brant wint aen, slaet voort, en steigert van beneden.

H e m e l r a e t :
Wy voelen 't, doch vergeefs, ten zy gy d'oirzaeck blust.

F e b u s :
Hy rolt al neder, en genaeckt de westerkust.
De zonnekloot zal haest te water gaen, en zincken:

J u p i t e r :
Zoo wy met eenen strael hem in den afgront klincken.

J u n o :
Ja klinck dien bastert, en zijn moeder in een' poel.

F e b u s :
Och zwijgh. my dunckt dat ick dien slagh op 't hart gevoel.

J u n o :
En beter dat het een gevoel, dan wy te gader.

1246 *bestemt:* bijstemt, instemt met.
1252 Epafus die Faëton getergd had met betrekking tot zijn vader (zie vs. 55-vlgg.).

F e b u s :
Och zoon, in welck een' staet verlaetge uw' lieven vader!

J u n o :
Hoe menigh vader lijdt in zijnen zoone alleen?[1265]

H e m e l r a e t :
Nu Febus, hou eens op van 't ydele gesteen.

J u p i t e r :
Gy zult besluiten, of de Hemelraet zal sluiten.[1267]

F e b u s :
Ick wensch den donderkloot op deze borst te stuiten.[1268]

J u p i t e r :
Bestem het, Febus: of wy stemmen zonder u.

J u n o :
Vaer voort. dit duurt te lang. waerom dus traegh en schuw
Het vonnis vast gestelt? de Hemelraet moet scheiden.[1271]

F e b u s :
Zoo scheide ick eerst, ga heene, en wil dien slagh verbeiden.[1272]

J u n o :
Ja schey vry: het is tijt. wy zijn dit kermen moê.

H e m e l r a e t :
Nu vader Jupiter, hy stemt het zwijgend toe.
De hemel stickt van smoock, en opgestege dampen.

J u p i t e r :
Getrouwe schiltknaep, voort: verschijn: gy wort met stampen,[1276]
Dat al de hemel dreunt, gedaghvaert hier ten hoof.
Te wapen, wapen voort. hier valt een vette roof
Voor u te strijcken. voort: gehoorzaem 't hoogh vermogen.[1279]
Daer komt mijn arent met den blixem aengevlogen,
In alle eerbiedigheit. nu rep de vleugels vlugh.[1281]
Wy willen voor de poort beschrijden uwen rugh,
En, zonder omzien, flux dit bloedigh treurspel sluiten:
Dat zal op Faëtons en Febus borst afstuiten.[1284]

1265 Deze regel vooral (met vele andere) uit Vondel's eigen gemoed.
1267 *sluiten:* besluiten.
1268 *donderkloot:* de vuurbal, waaruit de bliksem voortkomt; *deze:* mijn.
1271 *scheiden:* bescheid geven, beslissen.
1272 *Zoo scheide ick eerst*, beslis (en ga) ik eerst; bittere woordspeling met Juno's woorden.
1276 *schiltknaep:* Jupiters adelaar, die zijn bliksemwapen draagt, en hem zelf meevoert (zie vlgg. verzen).
1279 *'t hoogh vermogen:* de hoogste macht, de oppermacht.
1281 *En alle eerbiedigheit:* en met alle eerbied.
1284 Dat (*bloedigh treurspel*) zal op Faëton en Febus zelf neerkomen; zij worden zelf het slachtoffer; *op .... afstuiten:* op .... neerkomen.

REY VAN UUREN.

I. Z a n g :

Geluckige Adelaer,
O vorst der voglen, die, geheven
Van d'aerde, door den hemel zweven,
Neem nu ons klaghten waer.
Gy kunt met scherpziende oogen
Den brant van aller straelen bron,
Het steecken van de middaghzon
In 't hooftpunt zelf gedoogen.[1292]
Gy schroomt geen wederlicht
Noch gloet des blixems. uwe veêren
Alle andre pennen snel verteeren,[1294-1295]
Genaeckenze u te dicht.
O schiltknaep van den vader
Jupijn, vol majesteit en kracht,
Betoom de snelheit van uw schacht.
Genaeck het westen spader.
Verschoon den jongen knecht.[1301]
Gena, gena, geen recht.

I. T e g e n z a n g :

Betoom uw snelle vlught.
Waerom zoo heftigh toegeschoten
Met blixemschut, en donderklooten,[1305]
Door 't gloeien van de lucht?
Wat lust u roof te haelen
Op Febus afkomste, op het bloet
Van Jupiter, wiens torengloet[1309]
Geen grenzen kent, noch paelen?
De zon heeft noit ontdeckt
Aen Juno Jovis snoeperyen,
Boeleeringe, en ontuchtigh vryen,
Noch haere wraeck geweckt.
Jupijn, nu t'ongeduldigh,
Te streng in 't straffen van een zaeck,
Medoogenwaerdigh, vlamt op wraeck[1317]
Des jonglings, al t'eenvuldigh.[1318]

1292 *In 't hooftpunt zelf:* zelfs in 't hoogste punt van de hemel.
1294-1295 *uwe veêren* ....: uw kracht vernietigt al het andere dat u genaakt: *veêren* als zinnebeeld van d'adelaar zelf, tegenover *alle andere pennen*, alle andere vogels, tegenstanders.
1301 *knecht:* knaap.
1305 Met geschut van bliksem en donderballen (vuurballen); *donderkloot:* de vuurbal waaruit de bliksem voortkomt.
1309 *wiens torengloet:* wiens gloeiende toorn.
1317 *wraeck des jonglings:* straf tegen de jongeling.
1318 *al t'eenvuldigh:* (al t'eenvoudig) al t'onervaren.

Een Godt, die 't al beheerst,
Bestraff' zich zelven eerst.

II. Z a n g :

Had Faëton Jupijn[1321-vlgg.]
Gewelkomt aen den disch, geladen
Met menschevleesch, aen spit gebraden,
En, onder schoonen schyn
Van heusch onthael, besloten
By nacht den grooten dondergodt
Al stil te stooten door den strot,
Daer hy van slaepnat lagh begoten;
Gelijck het wreede dier
Lykaon hem zoo helsch onteerde,
En hierom in een' wolf verkeerde,
Gestraft door 't hemelsch vier:
Wy zouden dus niet kermen
Om Faëton, die naulijx leeft,
En ree de doot geladen heeft,[1335]
Te bergen, en beschermen.
Hou draegende, en vaer slim![1337]
Zoo wint de zoon de kim.[1338]

II. T e g e n z a n g :

Apollo voelt noch hoe[1339-vlgg.]
De felle pijl der dertle liefde
Hem onlangs in het harte griefde.
Dees wonde is naulijx toe.
Hy voelt, het welck ons deerde,
De nasmert en quetsuur, geleên
Om Peneus dochter, toenze in een'
Laurierboom snel verkeerde.

1321-vlgg. *Lykaon* (vs. 1330) koning van Arkadië (in Griekenland) had om Jupiter's godheid te beproeven hem aan 'n maaltijd mensevlees voorgezet, en was voornemens als de proef gelukte, en Jupiter niet alwetend bleek te wezen, hem door drank bedwelmd (1328 *van slaepmat begoten*) te doden. Jupiter veranderde hem om zijn wreedheid in 'n wolf, *het wreede dier Lykaon*, vs. 1329; (zinspeling op zijn naam, Lukáoon, het griekse *lukos* betekent *wolf*).

1335 Die reeds de dood bij zich heeft; *geladen* hebben, van 'n ziekte; 'n ziekte onder de leden hebben (als 'n last), zo ook van de dood: de dood nabij zijn.

1337 *Hou draegende, en vaer slim*, scheepstermen, letterlik: hou (langzaam) voor de wind, en vaar schuin (laveer); hier: hou het slepend, vlieg langzaam en niet rechtuit; *dragende houden:* slepend houden, vgl. *Herscheppinge*, B. 2, vs. 139, Dl. 7, blz. 445: De Vader (Febus) .... houdt dragende, zoo lang hij kan; *slim:* schuin, oudere betekenis.

1338 Dan bereikt Faëton de westerkim (en is gered).

1339-vlgg. Hier wordt gezinspeeld op Apollo's liefdegeschiedenis met Dafne, dochter van de riviergod Peneus (in Thessalië), (zie *Herscheppinge*, 1e B. vs. 541-685; *de felle pijl*, zie daar het begin (541-vlgg.); Dafne (Daphne) vluchtte voor Apollo's min, en werd door haar vader de stroomgod Peneus in 'n lauwerboom veranderd (daphne in 't Grieks); daarom wijdde Apollo de lauwer tot zijn eigen boom (Ov. *Metam.* I, vs. 558 Arbor eris certe mea: gij zult ten minste mijn boom wezen; Vondel's vertaling vs. 674).

Hy staeckte al 't zanggeluit,
En hing de harp aen lauwerboomen,
Om 't lieve pant zijn liefde ontnomen,
En zagh'er deerlijck uit.
Och treffen donderslaegen
Den zoon, alleen van hem bemint;
Hoe zal het vaders hart zijn kint,
Dat hemelsch pant, beklaegen!
Och Adelaer, verschoon,
Verschoon toch Febus zoon.

S l o t z a n g :

De schiltknaep, zwanger van Godts donder
En blixem, acht ons klaghten niet.
Het aerdtrijck wacht den slagh hier onder.
De vogel streeft al voort, en schiet
Voorover naer de westerstreecken,
Hy achterhaelt den zonnetoom.[1362]
Indien Jupijn koome uit te breecken
Met donder, zal men stroom op stroom,
Stortregens uit de lucht zien bruizen
En koelen deze weereltkoorts,
Dien brant van kercken, hoven, huizen,
En Febus hooren hoe zijn toorts[1368]
In 't water kist. vertoeft niet langer.[1369]
Daer berst de lucht, van weêrlicht zwanger.

Het vyfde bedryf.

DE FAEM. FEBUS.

F a e m :

Ick blaes klaeroen van vreught. nu weêr Iö Pean[1371]
Gezongen, dat het klincke, en 't hemelsche gespan[1372]
Den weêrgalm zevenwerf te rugg' kaets' heene en weder.
De dolle wagenaer wort met een' ruck de veder
De slaghpen uitgeruckt. een heele weereltplaegh,
Een wreeder Python kreegh een zwaerder nederlaegh.
Men eere Jupiter in kercken en in kooren.[1377]

1362 *den zonnetoom:* de zonnewagen, eigenl. de zonnepaarden (het toom zonnepaarden).
1368 *En Febus* zal *hooren*.
1369 *kist* van *kissen:* sissen.
1371 *Iö Pean:* de zegekreet: hoezee; eigenlik Apollo's eigen zegekreet (zie vs. 240).
1372 *'t hemelsche gespan:* 't hemels uitspansel.
1377 *in kercken en in kooren:* in tempels en heiligdommen (zie op vs. 1083).

F e b u s :
Och Faëton, helaes, ter quader uur geboren
Tot zulck een ongeval, ter schande van mijn' naem!
Koom herwaert aan: ontvoume, onwellekome Faem,
Hoe deerlijck Faëton, mijne afkomst, quam te sneven.[1381-vlgg.]

F a e m :
De dondergodt quam op zijn' arent nederstreven,
En zagh den wagenaer neêrhangen, dootsch van schroom,
Op 't hollend radt, ontbloot van zweep, en torts, en toom,
Beroockt, gezengt, gebraên van hitte, en afgeronnen.[1385]
Hy had de westkim en den avont schier gewonnen,
Wanneer Jupijn, van toorne ontsteecken, brult en bruist,
Den rooden blixem vat, in zijne rechte vuist,
En drymael wickte van zijn oortip, drymael mickte,[1389]
Zoo vreesselijck dat zelf de Hemelschutter schrickte.[1390]
Ten leste schoot hy toe. de donder sloegh geluit.
Zoo bluschte 't eene vier terstont het ander uit.
De blixem sleepte een streeck van weêrlicht, blaeu als zwavel
En root, na in zijn vlught. de slagh wert op den navel
Der aerde zelf gevoelt. de zonnepaerden staen
Verbaest, en steigren op elckandren blindling aen.
Zy schudden 't juck af van den neck, een wijl aen 't roocken,
En spatten buiten hun garreelen, nu gebroken.
Hier leght de breidel, daer de dissel van zijne as
Gesprongen, ginder speeck en radt. de wagen was[1400]
Gerabraeckt van dien slagh, en lagh gestroit aen stucken.

F e b u s :
Och Faëton, uw val zal vader eeuwigh drucken.
Helaes, waer bleef mijn zoon? hoe was 't met hem gestelt?

F a e m :
Het gouden haer gebrant. de groote schoonheit smelt,
Gelijck een wassenbeelt, het vier te na gekomen.
Hy stort voorover, dat zelfs hemeldieren schroomen,
Gelijck een heldre star om hoogh by nacht verschiet,
Eerst hangt, en twijffelt of zy vallen wil of niet,
Hy plompt in d'Eridaen, van zulck een' slagh gebroken:[1409]

1381-vlgg. De schildering door de Faem gegeven, weer naar Ovidius *Metam.* 2, 304-vlgg. Vondel's vertaling Dl. 7, blz. 455 vs. 407-vlgg.
1385 *afgeronnen:* afgereden, dood gereden (*geronnen* van *rinnen* (rennen) oorspr. sterk).
1389 zijn bliksemwapen driemaal richtte, drilde van af zijn oor (bij het mikken).
1390 *de Hemelschutter:* het teken van de dierenriem aan de hemel (Sagittarius: de Schutter).
1400 *speeck:* spaak.
1409 *Eridaen:* de fabelachtige rivier in 't Westen (vereenzelvigd met de Padus of Po; zie vs. 1416 *Italje*).

Die spoelt den roock af van zijn aenzicht, onder 't smoocken.
De Watergodtheên van Hesperie, begaen[1411]
Met hem, begraven 't lijck. de moeder ziet het aen,
Met haere dochteren, en missen hunn' beschermer.
Zy lezen 't grafschrift, flux gehouwen op den marmer.
Hier rust de voerman van zijn vaders rijcke zon.[1415]
Italje is 't kerckhof van den stouten Faëton.[1415-16]

F e b u s :
Och Faëton, mijn hart leght in uw hart begraven!
Dat komt van al te hoogh te reuckeloos te draven.
Hoe voer Klymene in 't endt, bezweecken door dien rou?[1419]

F a e m :
Zy smilt van groot misbaer in traenen, d'arme vrou,
In wie de liefde noch het sterven tegensportelt.[1421]
De dry gezusters, met de voeten diep gewortelt
In d'aerde, worden met een dorre schors bedeckt.
De moeder ziet de schors, die over 't aenzicht treckt,
En kust de stervenden, tot stervens toe beladen.
Zy grijpt het vloeiend haer, maer grijpt een hantvol bladen.
Zy pooght de popelschors te rucken van de borst:
Maer 't is te spa, en zy t'onmaghtigh bast en korst
Te rucken van den buick. zy ziet de poeslige armen
Verkeert in tacken. och zy konze niet beschermen.
De traenen biggelen, als brantsteen, in de zon.[1431]
Daer leght nu al uw hoop gesmoort in Faëton.

F e b u s :
Och, kon Klymene niet de schors van 't lichaem rucken?

F a e m :
De dochters schreeuden: wee, ô wee, hou op van plucken.
Verschoon ons. moeder, och, hoe scheurtge ons zoo verwoet?
Gy breeckt de tacken; op de tacken volght het bloet,
Als uit een versche wonde. och, leer uw leedt gedoogen.
De boomschors sluit terwijl den mont, en luickt haere oogen.
Toen quamer Cycnus by, de koning over 't rijck

1411 *Hesperie:* Hesperië (zo hier uitspr. ook), de Westelike wereld, de naam betekent in 't Grieks Avendland.
1415 *rijcke:* machtige, heerlike.
1415-16 Dit grafschrift luidt bij Ovidius *Metam* 2, 327, 328: Hic situs est Phaëton, currus auriga paterni; Quem si non tenuit, magnis tamen excidit ausis. Hier ligt Phaëton, stuurman van zijn vaders wagen; Al kon hij die niet houden, in grootse durf is hij bezweken. Vondel's vertaling (Dl. 7, blz. 456 vs. 441, 442: Hier sluimert Faëton, die 's vaders wagen mende, En schoon hij storte, stout voorbij de stoutsten rende.
1419 Hoe ging 't Klymene ten slotte?
1421 *het sterven tegensportelt:* tegen de dood in worstelt.
1431 *brantsteen:* barnsteen (Vondel noemt hier wschl. de barnsteen, omdat men meende dat de barnsteen van d'Eridaan herkomstig was.

Van Ligurye, in aert neef Faëton gelijck:[1440]
Dees klaeghde en jammerde om zijn bloetverwanten droever,
Waerop de stroomgalm, langs den Eridaenschen oever,
Hem telckens antwoorde: en dus klaegende op het ruim,
Verandert al zijn vel en haer in zwaenepluim,
Het lichaem in een zwaen. toen vloogh ick herwaert heene.

F e b u s :
Och Faëton, mijn zoon, och bedtgenoot Klymene,
Och dochters, Cycnus och, och heiloos blixemvier!
Gy Hemeluuren, brengt mijn' rouwesluier hier.
De vreught is uit. 't is tijt mijn aengezicht te decken.
Dees rouwesluier kan een regenboogh verstrecken,
Waerachter Febus glans der sterfelijcken oogh
Ontschuilt, en 't volck misgunt mijn straelen van om hoogh,
Om hunne ondanckbaerheit. het lustme nu te treuren,
De locken uit het hooft te trecken, 't kleet te scheuren,
Te huilen door 't gewelf des hemels zonder endt.
Och, dochters, popelbosch, och Faëton, geschent,[1456]
Geblixemt, och mijn zoon. och waertge noit geboren!
Was my dit ongeluck, dit hartewee beschoren?
Is dit rechtvaerdigheit? is 't hemelsch hof zoo dra
Verkeert in een gerecht van wraecke en ongena?

JUPITER. HEMELRAET. FEBUS.

J u p i t e r :
Wy komen uwen rou medoogende beklaegen:

H e m e l r a e t :
En wenschen u gedult en kracht om dit te draegen,
Zoo kloeck en ongesteurt, gelijck een godtheit voeght,[1463]
Die onbezweken aen der Goden wil genoeght.[1464]

J u p i t e r :
Dat's recht en billijck, en Jupijn zijn eer gegeven.

H e m e l r a e t :
Men kan noch magh den wil der Goden wederstreven.

J u p i t e r :
Wat onherstelbaer is wort met geen' rou geboet.

H e m e l r a e t :
Hy mat vergeefs zich af, wie hier noch tegens wroet.

1440 *Cycnus* de vriend en zielsgenoot van Faëton; zie aant. *Inhoudt*, r. 15, 16.
1456 *geschent:* geschonden, mishandeld.
1463 *ongesteurt:* ongestoord, ongeschokt, met vast gemoed.
1464 *genoeght .... aen:* tevreden is, genoegen neemt met.

J u p i t e r :
Het tegenworstelen kan lijden slechts bezwaeren.

H e m e l r a e t :
Gy stelde menighmael uw harp en taeie snaeren
Op eenen rechten toon: nu stel uw droefheit maet,
Ten spiegel van elck een, en schuw dit ongelaet.[1472]

J u p i t e r :
Gy kunt met artsenye een anders smert verzachten.

H e m e l r a e t :
Genees u zelven nu, en wil geen' raet misachten.

J u p i t e r :
Wie zijnen rou voedt, voedt eene ope wonde in 't hart.

H e m e l r a e t :
Genees uw hartquetzuur, zoo raecktge uit deze smert.

J u p i t e r :
Met jammeren wort niets gebetert, niets gewonnen.

H e m e l r a e t :
Men vint geen ende aen 't werck, dat telckens wort begonnen.

J u p i t e r :
Gy schud het hooft, en kunt tot geenen troost verstaen.[1479]

H e m e l r a e t :
Ay, zit niet langer stom: de vader spreeckt u aen.

J u p i t e r :
Wie kan u helpen, zoo de rou naer niemant luistert?

H e m e l r a e t :
Legh af den sluier, die uw helderheit verduistert.

J u p i t e r :
Rijs op, rijs op. gy valt den rou te streng en straf.[1483]

F e b u s :
Ick legge in eeuwigheit, ick zweer 't, den rou niet af.

H e m e l r a e t :
Ay, zweer niet reuckloos. laet u raeden en gezeggen.

1472 *dit ongelaet:* deze misdraging, onpassende houding (*gelaet* nog in de ruimere betekenis van houding, gedraging).
1479 *kunt tot geenen troost verstaen:* kunt, wilt geen troost hooren, van geen troost weten; *verstaen tot iets:* zich verstaan in iets, luisteren naar iets; *tot* in de oudere betekenis van *te, in*.
1483 Gij neemt de smart te fel op; gij moet zo felle rouw niet dragen (letterlik: gij zijt te fel voor de smart).

F e b u s :
Zwijght stil: het is geen tijt den sluier af te leggen.

J u p i t e r :
Gy kunt de weerelt weêr verheugen in den druck.

F e b u s :
Wat weerelt, die noch lacht in Febus ongeluck?

H e m e l r a e t :
De weerelt zonder u kan lust noch leven scheppen.

F e b u s :
Zy kan, tot mijn verdriet, met lust de brantklock kleppen.

J u p i t e r :
Uit hoogen noot, geensins uit lust tot uw verdriet.

H e m e l r a e t :
Dat onweêr is voorby: dat's over: dat's geschiet.

F e b u s :
Het onweêr in mijn hart begint eerst op te steecken.

J u p i t e r :
Wy vlogen t'zamen hier, om dezen slagh te breecken.

F e b u s :
Wie komt'er? die my trof met zulck een' donderslagh?

J u p i t e r :
Met uw bestemminge, en een onderling verdragh.[1496]

F e b u s :
'k Heb Faëtons bederf, een' moort, niet willen stemmen.

H e m e l r a e t :
Het hollend zonnepaert was anders niet te temmen.

F e b u s :
Nu is het zonnepaert getemt en neêrgeleit.
Wat eischt men meer van my? 'k verdroegh dat onbescheit.[1500]

J u p i t e r :
Dat gy uw ampt bekleet, en 't weder op laet klaeren.

F e b u s :
Ick heb dat lastigh ampt bekleet een ry van jaeren,
Van 's weerelts aenvang, en noit dagh, noit uur gerust,

1496 *bestemminge:* bijstemming, instemming.
1500 *dat onbescheit:* die gruwelike behandeling.

En word dus snoot beloont. zoo u de moeite lust,
Of iemant anders, laet hem dezen last aenvaerden,
En, leerende den aert, de kracht der zonnepaerden,
Gevoelen of dees knaep verdiende dus geschent
Te leggen, die te slap den wagen heeft gement:
En is Jupijn belust den gloênden vlammeteugel
Te houden; dat hy leer' met blixemen den vleugel
Van Febus lieven zoone, om zulck een stout bewint,
Te korten: dat hy leere een' vader van zijn kint
Berooven. Faëton, och, waertge noit geboren!
'k Heb mijnen Faëton, mijn' Faëton verloren.
Och Faëton, hier staet de blixem, die u trof.
Ick wellekomde u flus met blyschap in mijn hof:
Nu zijtge een stinckend lijck. waer zijtge toe gekomen?
Uw zusters om uw graf, verkeert in popelboomen,
Beschreien uwen val, en onverdiende doot.
De moeder, die u docht te vangen in haer' schoot,
Gelijck eene avondzon in 't zincken noch t'onthaelen,[1521]
Zagh u neêrtuimelen, en zulcke schoone straelen,
De straelen van uw jeught, verdrincken in den vliet.
Zy hoorde u plompen in het water. ô verdriet,
Mijne afkomst leght'er toe. kan Febus dit vergeeten?[1525]
En wortme mijnen rou, die billijck is verweeten,
Gelijck een ongelaet, dat geenen vader past?[1527]
En durf de Hemelraet mijn' onverzetbren last,
Mijn al te lastigh pack, met schimpen noch bezwaeren?
Verscheur uw rougewaet, en sluier. treck uw haeren,
Eerst straelen, uit uw hooft. de vierde hemel schrey',[1531]
En voere in eeuwigheit hier na de roulivrey,
Getuige van mijn' rou, al d'aerde, in rou gezeten,
In naere duisternis verlaeten, en vergeeten,
Gevoele wat het is, en in heeft, mijnen zoon
Te moorden, mijne zon te raecken aen haer kroon.
Ick zweere in eeuwigheit geene oogen toe te lichten,
En wil voor godtheên, noch Jupijn, noch niemant zwichten.

J u p i t e r :
Nu zoon, al hoogh genoegh. bedaer en vaer niet voort.
Gy hebt mijne onschult, en uw vaders recht gehoort.[1540]

1521 *t'onthaelen:* in te halen, t'ontvangen.
1525 *leght 'er toe:* ligt er bij, ter neer; is bezweken.
1527 *ongelaet:* misdraging (zie op vs. 1472).
1531 *de vierde hemel:* Vondel noemt hier de *vierde* hemel, omdat in het sterrekundig stelsel van de negen hemelbogen of om elkaar wentelende kringen der Ouden, de zon van de aarde uit in de vierde hemelhoog stond, de middelste van de zeven bogen van de bewegelike hemellichamen; de bogen zelf wentelen om hun middelpunt (zie *Lucifer* vs. 45, 46).
1540 *onschult:* verontschuldiging, verklaring.

't Gebieden staet aen my: noch koom ick nedrigh smeecken,
En daele uit mijnen troon zoo laegh. nu hoorme spreecken.
Gy hoort den Hemelraet, die u ootmoedigh bidt.
Gy ziet hoe 't menschdom droef in duisternisse zit,
En zonder vier en licht. wat noch in d'oogen blickert,
Is 't overschot des brants, dat noch een weinigh flickert,
En flonckert uit zijne asch. de weerelt leght onteert.
Zy schijnt haer' eersten vorm te derven, en gekeert
In d'oude woestheit, en een baiert, eerst geworden.[1548-49]
Herstel 't gerabraeckte, en den wagen in zijne orden.
Herspan de paerden, noch verbijstert, en gezengt.
Wisch af uw traenen, en den dau, die 't oogh besprengt.
Wy smeecken u gy wilt u naer ons bede neigen,
Of wacht den tweeden slagh. gehoorzaem, eerwe dreigen.
Jupijn gedooght geen schimp, noch al het godendom.
Rijs op: wy volgen u. rijs op, de dagh is om.[1556]
Hy gaet. elck spiegle zich aen 't graf, dat jongh en out zeit:
Italje is 't kerckhof van de reuckelooze Stoutheit.

U I T.

1548-49 *en gekeert .....:* en veranderd in d'oude woeste baaierd, die zij eerst geweest is; zij schijnt een baaierd, nieuw ontstaan (*eerst geworden*).

1556 *Rijs op:* ga heen van hier.

Adam in ballingschap

Bewerkt door Prof. B.H. Molkenboer

Van 1664. Afgedrukt naar de eerste uitgave te Amsterdam bij de Weduwe van Abraham de Wees, bij wie in hetzelfde jaar twee drukken verschenen zonder noemenswaardig verschil (Unger, *Bibliogr*. nos. 676 & 677).

De titel *Adam in Ballingschap* is een vertaling van *Adamus Exul* (1601), den titel van Grotius' Latijnsch drama over hetzelfde onderwerp. Vondel heeft dit werk in vele onderdeelen gevolgd, zooals in de aanteekeningen achter in dit deel wordt aangetoond. Ook zijn verplichtingen voor de theologische uiteenzettingen van het Berecht, grootendeels aan Bellarminus ontleend, worden daar toegelicht.

De ondertitel *Aller treurspelen treurspel* beteekent: het treurigste treurspel, omdat de val der eerste menschen aan het heele menschdom gewroken is en, door de gevolgen der erfzonde, eigenlijk nooit is uitgespeeld, vgl. Berecht, r. 126-7: *dit jammerlijcke treurspel aller treurspeelen* en vs. 1479 *'t eeuwigh treurspel*. Hierbij sluit het motto aan: *Prima malorum causa:* de eerste oorzaak der ellenden. Wien Vondel dit woord ontleende is nog niet achterhaald.

Tegen *Adam in Ballingschap* verschenen drie ‘gedichten’, één (in 1664?) van Vondels vijand Jacob Steendam (vgl. *Vondelkroniek*, I, 1930, bl. 82); eén (in 1664 en 1672) van Jan Pietersz. Beelthouwer, den vriend van Spinoza; en eén van juffr. Meynarda Verboom (in 1664). De twee eerste stukken staan afgedrukt bij Unger, 1664-67, bl. 323-38; van het laatste geeft v. Lennep (X, bl. 458) den inhoud weer. Misschien heeft Vondel op deze aanvallen geantwoord met zijn *Gebedt aen Jesus Christus* van 1665; zie dit deel, blz. 197.

J.v. Vondels
Adam in Ballingschap,
of Aller treurspeelen treurspel.

PRIMA MALORUM
CAUSA.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, M, DC, LXIV.

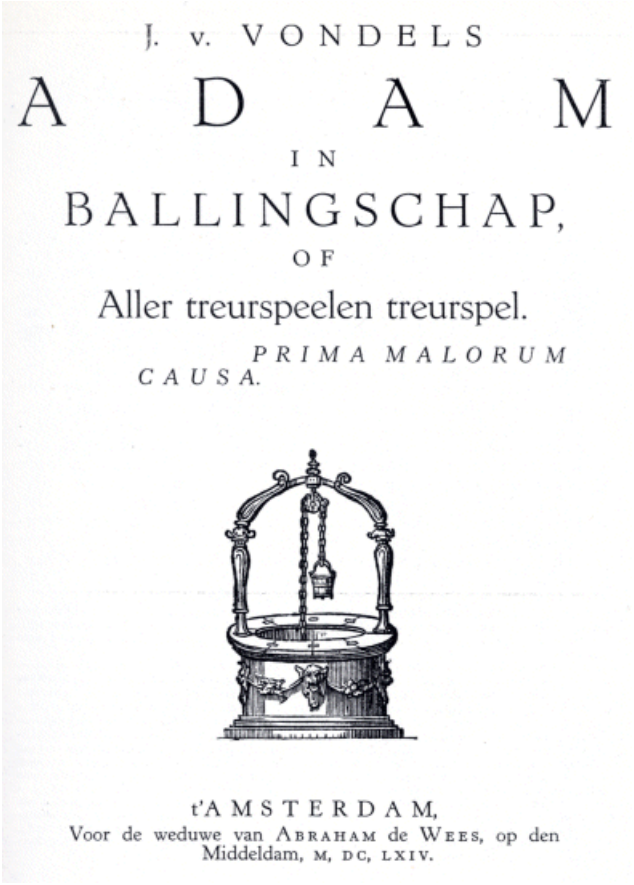
J. v. VONDELS
ADAM
IN
BALLINGSCHAP,
OF
Aller treurspeelen treurspel.
PRIMA MALORUM
CAUSA.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den
Middeldam, M, DC, LXIV.

Aen de *Kunstbeminnende heeren vaders van het oudemannenhuis en weeshuis, voorstanders van het recht gebruick der tooneelspeelen*[aant. *].

[1] Nu zal het tooneel met recht een toestel van boschloof en[11-2]
[2] spelonckschaduwe, naer zijnen oirsprongkelijcken naem σκην□[2]
[3] eischen, gelijck het van overouts in Griecken, eerst onder her-[3]
[4] ders, die op het lant, in de schaduwe der boomen, hunne velt-[4-5]
[5] lieden, om eenen bock, by beurte opzongen, welck zanggebruick[5]
[6] allengs van het platte lant in de steden overgevoert wert, daer[6]
[7] men d'oude Sater [een schimpspel, entlijck afgeschaft] in de lom-[7]
[8] mer van eene spelonck en laen en prieel, by de springader van
[9] eene levendige bron, vertoonde, van welck vertoonen de Neder-[9-109-11]
[10] duitschen den naem van hun tooneel ontleenen, en niet van een
[11] tonneel, gelijck of men de speelstellaedje eerst op tonnen boude.
[12] Niemant kreucke om dit toestel van het paradijstooneel zijn voor-[12]
[13] hooft, nochte werde out en grijs voor den tijt van schrick en ver-[13]
[14] baestheit: want d'aenschouwer zal geene dertele saters en geile
[15] boxvoeten met moedernaeckte nymfen zien huppelen, neen zeker:
[16] en om de naeugezetten kort uit den droom te helpen, men zal het[16]
[17] paradijstooneel zien gebootseert naer het paradijs, van den opper-[17-18]
[18] sten en eersten hovenier, in het oosten, aen d'Eufraet geplant, tot
[19] een lustprieel, en gezegent verblijf voor Adam en Eva, die hier,

* B o v e n s c h r i f t : De *Vaders* of Regenten van het Oudemannenhuis en Weeshuis voerden het beheer over den schouwburg en waren uit den aard der zaak belangrijke *voorstanders* en bevorderaars van een goed repertoire. Daarom moet het Vondel wel ontgoocheld hebben, dat zijn *Adam*, ondanks deze vleiende opdracht, nooit werd opgevoerd.

1 *toestel:* samenstelling, hier is décor bedoeld.

1-2 *spelonckschaduwe:* de schemering van een boschholte.

2 σκην□*:* dit woord, dat eigenlijk tent beteekent, ziet Vondel voor den oorspronkelijken klassieken naam van *tooneel* aan, en inderdaad hebben schrijvers als Plato en Aristoteles het al vroeg met het tooneel in verband gebracht: o□ □επ□ σκην□ς zijn nl. bij hen de tooneelspelers, die een met loover overschaduwde open ruimte in een bosch als tooneel gebruikten.

3 *Griecken:* Griekenland; achter dit woord leze men: *geschiedde* of *plaats had*, daar, zooals Van Lennep al opmerkte, een dergelijk woord schijnt uitgevallen.

4-5 *veltlieden:* veldliederen, herdersliederen.

5 *om eenen boek:* Ook in het Berecht van Lucifer verklaart Vondel den oorsprong van het treurspel uit den Griekschen *Bockezang* of de tragoedia. Zie Dl. V, bl. 614, noot op r. 203.

6 *daer:* waar.

7 *d'oude Sater:* het primitieve saterspel (Lat.: Satyrus), een spel van dartelheid en scherts (*schimpspel*) waarin boschgoden met bokspooten enz. (saters, vgl. r. 14-15) optreden.

9-10 *Nederduitschen:* Nederlanders.

9-11 *Vertoonen .... tooneel; tonneeltonnen:* zooals gewoonlijk volgt Vondel hier een volksetymologie van zijn tijd, ofschoon hij de blijkbaar ook gangbare, die *tonneel* schreef en dit woord met de *tonnen* der openluchtvertooningen in verband bracht, juist als volksetymologie verwerpt; het woord *tooneel* komt echter van het Fr. *tinelle*.

12 *dit toestel:* deze voorstelling, dit décor.

13 *werde:* worde.

16 *naeugezetten:* angstvalligen; *kort:* ineens.

17-18 *van den oppersten en eersten hovenier:* door God, vgl. *Joan*. XV, 1.

[20] in het zuivere gewaet van onnozelheit en Erfrechtvaerdigheit,[20]
[21] met engelen, aertsengelen en hemelsche geesten verkeerende, op
[22] hunne bruiloft den allerhooghste, die hen te zamen voeghde, eenen[22-23]
[23] hemeldans toedanssen. Toen Lucifer voorheene de Godtheit naer[23]
[24] de kroon stack, was het tooneel louter hemel: nu is het enckel
[25] paradijs, daer d'erfvyant van Godt en het menschelijck geslacht[25]
[26] heimelijck uit den afgront opdondert, om d'eerste bruiloftsstaetsi[26]
[27] te steuren, door de hofslang, waerom wy met recht mogen roepen:[27]

O pueri, fugite hinc: latet anguis in herba:[28]

O jeughdigh paer, verziet u ras:
De paradijsslang schuilt in 't gras.

[31] Doch het is vergeefs gewaerschuwt: de bezete slang zal het helsche[31]
[32] vergift der hoovaerdye in hunne harten schieten, onder deze
[33] woorden: *Gy zult Goden gelijcken, goet en quaet weeten;* en de[33]
[34] vrolijcke bruiloftszang wil veranderen in eene droeve rouklaghte,[34]
[35] hun geluckzaligh leven, naulijx begonnen, in eene bittere armoede,
[36] en eeuwige ballingschap, buiten het paradijs, en versteecken van[36]
[37] de vrucht des levens. Het dochtme niet onstichtigh maer leerachtigh[37]
[38] Adams ballingschap, het treurspel aller treurspeelen, tooneelwijs[38]
[39] t'ontvouwen, naer het voorbeelt van wijlen, onsterflijcker gedachte-
[40] nisse, zijne Exelentie Huigh de Groot, gezant der kroone en koningin-[40]
[41] ne van Sweden, die, naulijx over de grens van zijne kintsheit ge-[41-42]

20 *het zuivere gewaet van onnozelheit en Erfrechtvaerdigheid:* het geestelijk kleed van onschuld en erfelijke gerechtigheid, vgl. den oorsprong en de beteekenis dezer bijbelsche beeldspraak in B e r e c h t , r. 81-113; het drama zelf, vs. 106-107; 479 vlg.
22-23 *eenen hemeldans toedanssen:* vgl. vs. 833-929.
23 *Toen Lucifer* enz.: in het treurspel *Lucifer*.
25 *d'erfvyant enz.:* de onverzoenlijke vijand, de duivel.
26 *uit den afgront opdondert:* uit de Hel te voorschijn komt; *bruiloftsstaetsie:* bruiloftsfeest.
27 *de hofslang:* de slang van het Paradijs.
28 *O pueri* enz.: Virgilius' *Ecl.* III, 93.
31 *de bezete slang:* de slang van den duivel (Belial) bezeten.
33 *Gy zult* enz.: *Gen.* III, 5; *weeten:* kennen.
34 *wil:* zal.
36 *versteecken:* verstoken, beroofd.
37 *de vrucht des levens:* door het eten van den verboden kennisboom werden Adam en Eva verjaagd van den levensboom, bij welks vruchten zij onsterfelijk zouden geweest zijn, vgl. vs. 1684-85; *niet onstichtigh maer leerachtigh:* niet onstichtelijk, dus stichtend en leerrijk.
38 het *treurspel aller treurspeelen:* het meest dramatische drama, ook het treurspel der eerste menschen dat de treurige psychische ervaringen van de latere menschen verklaart; vgl. den ondertitel door Vondel aan *Adam in B.* gegeven, en vs. 1479.
40 *Exelentie:* een klaarblijkelijke drukfout voor Excellentie.
41-42 Als achttienjarige publiceerde Hugo de Groot zijn aan Hendrik IV van Frankrijk opgedragen bundel stichtelijke gedichten, waaronder het treurspel van den verbannen Adam (*Adamus exul tragoedia*) in Den Haag, 1601. Behalve voor den titel heeft de bijna 80-jarige Vondel zich voor menig onderdeel van zijn *Adam in B.* op dit werk van den jongen de Groot geïnspireerd, zooals hij met zijn *naer het Voorbeelt* van r. 39 duidelijk genoeg te kennen geeft.

[42] treden, deze stof in Latijn heerlijck aen den dagh broght, en door
[43] dit proefstuck zoo vroegh voorspelde wat men namaels te verwach-
[44] ten hadde van hem, wiens naem De Groot zoo loflijck met de daet[44]

44 *wiens naem De Groot* enz.: nomen est omen: zooals P.C. Hooft constant het hoofd der Nederl. dichters werd genoemd, is de grootheid van Grotius door al zijn bewonderaars uit zijn naam gelezen.

[45] overeen komt. Indien d'aenschouwers, na het speelen, met een
[46] vrolijck hantgeklap eenstemmigh toonen dat hun dit behaeght,[46]
[47] zullenwe deze moeite niet qualijck besteet achten, en ondertusschen
[48] den kunstbeminnenden heeren vaderen der godtshuizen het hant-
[49] haven van 't recht gebruick der tooneelspeelen, ter eere van stadt
[50] en burgerye, bevolen laeten.

Uwe E.E. dienstwillige

J.V. VONDEL.

46 *vrolijck hantgekkap:* herinnering aan het 'plaudite', waarmee Latijnsche blijspeldichters hun comedies vaak besloten, vgl, *Leeuwendalers*, Voorredenaer, vs. 132. Alleen heeft Vondel voor zijn *Adam in B.* weinig handgeklap ontvangen: het stuk werd in zijn tijd nooit opgevoerd en het werd alleen onthaald op hoon en parodie zooals te zien is bij Unger, 1664-67, bl. 323-338.

Berecht
Betreffende den staet van den eersten mensche, voor en na den val, en eenige omstandigheden omtrent deze stof.[aant.]

[1] *Een overoude historischildery, van eenen doorluchtigen Apelles ge-*[1]
[2] *tekent en geschildert, en in alle deelen volkomen, zulx dat' er niet aen*[2]
[3] *ontbreeckt, nochte in 't welschicken, tekenen, en schilderen der beelden,*[3]
[4] *elck op hunne plaets, naer de gelijckmaetigheit der leden, nochte in*[4]
[5] *het leggen der verwen, nochte aen naeckten en gekleeden, nochte aen*
[6] *het uitbeelden der hartstoghten, nochte cieraden, en alle andere om-*[6]
[7] *standigheden, van de kunst vereischt*; *zoodanige eene historischildery*
[8] *is maghtigh d'oogen en aendacht des rechtschapen kenners en kunst-*[8]
[9] *beminners te bekooren en ontvoncken, in het onverzaet bespiegelen van*[9]
[10] *dit goddelijcke wonderwerck: want hoe d'aenschouwer hier langer op*
[11] *blijft staroogen, en dit naeukeuriger beziet en doorziet, hoe hy altijt*[11]
[12] *hier meer in vint dat bespiegelens waerdigh is, en verwonderinge baert;*
[13] *naerdien alle dingen hier vast staen, naer den eisch der natuure vol-*[13]
[14] *wrocht en uitgevoert, en het eene het andere niet bezwijckt: Even-*[14]
[15] *eens ontvout zich de heilige leer der overoude katholijcke waerheit,*
[16] *gegront op de getuighenissen der profeeten en apostelen, en heilige*[16-17]
[17] *vaderen: want dewijl de Kerck van den Heiligen Geest onfaelbaer ge-*[17]
[18] *regeert wort, en met recht alleen dien tijtel voert, dat ze is D E K O -*[18-19]
[19] *L O M E N G R O N T V E S T D E R W A E R H E I T, zoo kan*
[20] *in haere leere niets gevonden worden, het welck onzuiver is, gelijck*
[21] *d'onroomschen zelfs haer dit recht en deze eer toestaen, geduurende*[21]
[22] *d'eerste vier of vijf achtereen volgende eeuwen, sedert het jaer der*
[23] *verlossinge. Onder andere leerstucken, by haer gelooft en stantvastigh*[23]
[24] *verdaedight, is dat van den staet van den eersten mensche, voor en*
[25] *na den val, gewightigh en van overgroot belang, dewijl dit, recht*

1 *historischildery:* een schilderij, dat een of ander historisch feit afbeeldt; *van eenen doorluchtigen Apelles:* door een beroemd schilder.
2 *niet:* niets.
3 *'t welschicken:* de compositie.
4 *gelijckmaetigheit:* proportie.
6 *het uitbeelden der hartstoghten:* de psychologische beteekenis of waarde; *cieraden:* decoratieve of illustratieve bijkomstigheden; *omstandigheden, van de Kunst vereischt:* door de kunst gestelde eischen of condities.
8 *rechtschapen:* eerlijke, niet bevooroordeelde.
9 *onverzaet:* onbevredigd; *bespiegelen:* beschouwen.
11 *staroogen:* staren.
13 *naerdien:* omdat; *vast staen:* goed op hun plaats staan.
14 *het eene het andere niet bezwijckt:* het een het andere niet dooddrukt.
16-17 *heilige vaderen:* de Kerkvaders en oude dogmatische getuigen.
17 *onfaelbaer:* onfeilbaar, zonder dwaling.
18-19 *DE KOLOM* enz.: I *Tim.* III, 15.
21 *d'onroomschen:* Vondel bedoelt speciaal de Hervormers, volgens wie de Kerk tegen het jaar 500 begon te verbasteren, vgl. *Altgeh.* III, 1539-40.
23 *by haer:* door de Kath. Kerk.

[26] *opgevat en verstaen, dient tot eene grontvest van andere leerstucken,*

[27] *hier op gebout, en ter eeuwige zaligheit nootwendigh, dies zal het niet*
[28] *ondienstigh zijn den paradijshandel, voor het opschuiven van het*[28]
[29] *paradijstooneel, beknopt en godtvruchtigh t'overweegen.*

[30] *De Schepper aller dingen schiep Adam naer zijn beelt, heiligh, wijs,*[30-vlg.]
[31] *rechtvaerdigh, oprecht, en volkomen. Deze volkomenheit, waermede*[31]
[32] *hy geschapen was, en zonder welcke gave wy menschen, na Adams*
[33] *val, geboren worden, bestont in eene overnatuurlijcke schenckaedje:*[33]
[34] *want de mensch, natuurlijck uit vleesch en geest bestaende, en hierom,*[34]
[35] *naer zijne natuur, ten deele met dieren, ten deele met engelen in gemeen-*[35]
[36] *schap getreden, helt, ten opzicht van het vleesch, en de gemeenschap*
[37] *met de dieren, eenighzins over tot het goet des lichaems en der zinnen,*
[38] *waertoe genegenheit en zinnen hem drijven: ten opzicht van den geest,*[38]
[39] *en zijne gemeenschap met engelen, helt hy over naer het geestelijcke en*[39-40]
[40] *verstaenbaere goet, waertoe verstant en wil hem drijven. Uit deze ver-*
[41] *scheidenheit of strijdigheit van overhellen rijst in eenen zelven mensche*
[42] *een zeker strijt, en uit dien strijt en onderlinge worstelinge een geweldi-*
[43] *ge bezwaernis en hachelijkheit van zich wel te draegen, naerdien d'ee-*[43]
[44] *ne overhellinge d'andere hindert en tegenstaet.*

[45] *De goddelijcke voorzienigheit, om, in den beginne der scheppinge,*
[46] *een geneesmiddel te vinden voor de zieckte van 's menschen quijnende*[46-47]
[47] *natuure, uit den aert der stoffe gesproten, beschonck den mensch met*
[48] *eenerhande uitmuntende gave van Erfrechtvaerdigheit, waermede, als*[48]

28 *den paradijshandel:* de gebeurtenissen van het Paradijs; *opschuiven:* openschuiven.
30-vlg. De uitdrukking van *Gen.* I, 26, dat God den mensch schiep ‘naar zijn beeld en gelijkenis’, wordt door kerkvaders en theologen niet eenparig verklaard. Velen zeggen, dat Adam naar zijn natuurlijke gave Gods beeld, naar zijn bovennatuurlijke gaven Gods gelijkenis droeg. Vondel raakt dit onderscheid niet aan en vestigt alleen de aandacht op de geestelijke hoedanigheden, die Adam tegelijk met de Heiligmakende Genade versierden. Overigens volgt en vertaalt Vondel van hier af Bellarminus' tractaat *De Gratia primi hominis* op den voet, zooals achter in dit deel nader zal worden aangetoond.
31 *volkomen .... volkomenheit:* volmaakt .... volmaaktheid.
33 *overnatuurlijcke schenkaedje:* een geschenk of gave die over de natuurlijke eigenschappen van den mensch heenkwam en buiten de eischen der natuur lag; de Scholastieken spreken van een donum praetematurale.
34 *natuurlijck:* volgens zijn natuur.
35 Vgl. vs. 533-34.
38 *genegenheit en zinnen:* zinnelijke genegenheid.
39-40 *het geestelijke en verstaenbaere goet:* het goed, dat alleen door den geest en het verstand kan worden genoten, bonum spirituale et intelligibile.
43 *bezwaernis:* moeilijkheid.
46-47 *de zieckte van 's menschen quijnende natuure:* de ingeschapen innerlijke tweespalt.
48 *eenerhande:* in het *Ned. Wdb.* wordt dit woord verklaard met: van éen zelfde soort, maar deze beteekenis heeft hier weinig zin; waarsch. bedoelt Vondel eenvoudig: eenige, een zekere; *Erfrechtvaerdigheit:* een rechtvaardigheid of gerechtigheid, zedelijke goedheid, welke alle buiten- of overnatuurlijke voorrechten van 't eerste menschenpaar meebracht en op alle menschen zou overgaan; de *justitia originalis*, zooals het tegenovergestelde begrip *peccatum originale* door *erfzonde* wordt vertaald.

[49] *met eenen gouden toom, het meerder het minder deel moght intoomen,*[49]
[50] *en het meerder deel in gehoorzaemheit onder Godt lichtelijck ingetoomt*[50]
[51] *worden. Aldus luisterde het vleesch naer den geest, om tegens zijnen wil*[51]
[52] *niet uit te spatten, ten waere de geest tegens Godt quaem in te spannen:*[52]

49 *het meerder het minder:* het hooger het lager.
50 *lichtelijck:* gemakkelijk.
51 *tegens zijnen wil:* tegen den wil van den geest, tegen den redelijken wil.
52 *ten waere:* tenzij, zoo niet; *quaem in te spannen:* zich zou verzetten.

[53] *evenwel stont het in de maght van den geest tegens Godt in te spannen*
[54] *of niet*.

[55] *Dat deze volkomenheit van den eersten mensche overnatuurlijck, of*[55]
[56] *hem deze overnatuurlijcke gave, gelijck een gulde hantvest, geschoncken*[56]
[57] *was, blijckt uit de getuighenissen der heilige boecken en oude leeraeren*.[57]
[58] *De koningklijcke profeet beschrijft het scheppen des menschen aldus:*[58]
[59] Wat is de mensch datge hem gedenckt, of 's menschen zoon dat-[59]
[60] ge hem bezoeckt? gy verminderde hem luttel min dan d'engelen,[60]
[61] gekroont met heerlijckheit en eere, en gestelt over de wercken
[62] van uwe hant. *Adams heerlijckheit en val wort beschreven in eenen*
[63] *anderen harpzang:* Toen de mensch in eere was verstont hy het[63]
[64] niet, wert by het redenlooze vee geleken, en is het gelijck ge-
[65] worden.

[66] *Hier uit blijckt dat d'eerste mensch met overnatuurlijcke gaven geciert*
[67] *was, dewijl de profeet met verwonderinge bespiegelt dat de mensch by-*[67]
[68] *kans met de natuure der engelen gelijk staet*: *ten tweeden, dat hy d'an-*
[69] *dere gaven, den eersten mensche in den beginne geschoncken, noemt heer-*
[70] *lijckheit en eer, die ongetwijfelt iet uitwendighs, en hem bygevoeght be-*
[71] *tekenen. Zoo zeght oock Ecclesiasticus*: Godt schiep den mensch van[71]
[72] aerde, en bekleede hem naer zijnen aerdt met deught. *Hier ziet het*
[73] *scheppen op de natuur; het kleet der deught op de bygevoeghde gaven*.
[74] *Hier op ziet oock Christus gebloemt verhael van den mensche, onder*[74]
[75] *moordenaars gevallen, eerst van zijn kleet geplondert, toen vol wonden*[75]
[76] *geslagen; daer men met den naem van het kleet verstaet hoe d'eerste*
[77] *mensch van zijne overnatuurlijcke gaven berooft, de natuur des men-*
[78] *schen, na het plonderen, vol wonden geslagen wert. De Heilige Outva-*[78-79]
[79] *ders bestemmen deze zetrede. Sint Jan Guldemont zeght dat Adam*[79]
[80] *en Eva, hoewelze naeckt waren, nochtans door d'Erfrechtvaerdigheit*

55 *volkomenheit:* de Scholastiek noemt dezen toestand van den eersten mensch vóór de zonde: de integritas, de ongeschondenheid; *overnatuurlijck:* vgl. noot op r. 35-36.
56 *gulde hantvest:* kostbaar voorrecht of privilege.
57 *oude leeraeren:* Kerkvaders en theologen.
58 *De koningklycke profeet:* David.
59 *Wat is de mensch* enz.: Ps. VIII, 5.
60 *verminderde hem luttel min:* stelde hem weinig minder.
63 *harpzang:* psalm; *Toen de mensch* enz.: Ps. XLVIII, 13.
67 *bespiegelt:* overweegt.
71 *Ecclesiasticus:* Jezus, zoon van Sirach, wiens (deuterocanonisch) boek wel in de Vulgaat, niet in den Statenbijbel voorkomt, XVII, 1-2.
74 *gebloemt verhael:* een verhaal, dat onder bloemen of verbloemd iets leeren wil, een gelijkenis, vgl. r. 102; *van den mensch* enz.: Luc. X, 30.
75 *geplondert:* geplunderd.
78-79 *Outvaders:* Kerkvaders.
79 *bestemmen:* stemmen in met; *zetrede:* stelling, thesis; *Sint Jan Guldemont:* letterlijke vertaling van den Griekschen IVe eeuwschen-Kerkvader S. Joannes Chrysotomus (vgl. *Altaergeh.* II, 1661).

[81] *niet naeckt stonden:* Want (*zeght hy*) zy waren met eene heerlijck-[81]
[82] heit, van boven komende, bekleet. *Hier blijckt hunne Erfrechtvaer-*
[83] *digheit, by een kleet geleken, dat van boven daelde, op datwe verstaen*
[84] *mogen hoe deze niet sproot uit de beginsselen der natuure, maer boven*
[85] *den staet der natuure, onzen eersten ouderen geschoncken wert. Sint*[85-86]

81 *Want* enz.: zie voor deze en volgende teksten, door Vondel van Bellarminus overgenomen, onze aanteekeningen achter in dit deel.

85-86 *Sint Ambroos:* de H. Ambrosius, bisschop van Milaan in de IVe E. en Latijnsch Kerkvader, zie zijn tekst achter in dit deel; *onnozelheit:* onschuld, Adams geestelijke toestand vóór den zondeval.

[86] *Ambroos zeght:* Adam was niet naeckt, toen onnozelheit hem be-
[87] kleede. *De zelve bevestight dit elders aldus:* Adam was, voor zijn
[88] overtreden, met een gewaet van deughden bekleet, maer door het
[89] overtreden, gelijck uitgeplondert, zagh zijne naecktheit, dewijl hy[89]
[90] het aengetogen gewaet verloren hadde. *Dit zouden wy breeder met*
[91] *reden stercken, maer vermijden de langkheit. Ondertusschen ontschul-*[91]
[92] *dight dit gewaet der Erfrechtvaerdigheit, als in 't voorbygaen, ons*[92]
[93] *treurtooneel, daer Adam en Eva niet naeckt, maer met een zuiver kleet*[93]
[94] *van deught en onnozelheit te voorschijn komen. Oock vloeien de heilige*
[95] *bladen, zelf in 't nieu verbont, alom over van deze gebloemde wijze van*[95]
[96] *spreecken, die op zulck een geestelijck kleet slaet: gelijck ook de*
[97] *gelijckenis van den bruiloftsgast zonder bruiloftskleet, by Christus*[97]
[98] *ingevoert, en het feestgewaet, den verloren zone aengetogen. Paulus*[98]
[99] *zeght:* treckt den heer Jesus Christus aen: *elders:* is 't dat wy[99]
[100] niet naeckt maer bekleet gevonden worden: *elders:* wy willen[100100]
[101] niet ontkleet maer overkleet worden. *Sint Jan gedenckt de vrou met*[101-02]
[102] *de zonne bekleet*: *elders de witte zijde, betekenende de rechtvaerdigheit*
[103] *der Heiligen. Hy raet de naecktheit met witte kleederen te decken, en*[103]
[104] *vertoont ons zeven engelen, bekleet met zuiver lijnwaet, omgort met*[104]
[105] *goude gordelen. De bruit bekleet hy met fijn lijnwaet, de rechtvaerdig-*[105]
[106] *heit der Heiligen. laet ons voortgaen*.

[107] *Adam en Eva, dus heerlijck met deze overnatuurlijcke gave der*
[108] *Erfrechtvaerdigheit begenadight, leidden een geluckzaligh leven naer*
[109] *lichaem en ziel, geene steurnis onderworpen, en opgetogen in geestelijcke*[109]

89 *gelijck uitgeplondert:* als iemand die leeggeplunderd is.
91 *langkheit:* breedvoerigheid; *ontschuldight:* verontschuldigt.
92 *als in 't voorbygaen:* ter loops opgemerkt.
93 *ons treurtooneel:* de mise-en-scène van dit treurspel.
95 *gebloemde:* bloemrijke, symbolische, vgl. r. 74.
97 *gelijckenis van den bruiloftsgast:* vgl. Matth. XXII, 11-12; *by:* door.
98 *het feestgewaet, den verloren zone aengetogen:* Vgl. *Luc.* XV, 22.
99 *treckt* enz.: *Rom.* XIII, 14; *is 't dat wy* enz.: II Cor. V, 3.
100 Het symbolische kleed wordt in een werkelijk kleed omgezet, om de opvoering mogelijk te maken.
100 *wy willen:* II *Cor.* V, 5.
101-02 *de vrou met de zonne bekleet: Openb.* XII, 1; *elders:* lees: elders gedenkt Sint Jan de witte zijde en vgl. Openb. III, 4, 5, 18; IV, 4; VI, 11; waar overal in de Vulgaat sprake is van witte kleederen (vestimenta); zijde vinden wij niet vermeld; alleen in *Openb.* XIX, 14 wordt van lijnwaad (bysstinus) gesproken.
103 *Hy raet:* Vgl. *Openb.* XVI, 15.
104 *vertoont ons zeven engelen* enz.: Joannes ziet tusschen zeven kandelaars den Menschenzoon, die gekleed is in een lang gewaad (Vulg.: vestitum podere) en vond de borst met een gouden gordel omgord: *Openb.* I, 13.
105 *De bruit* enz.: Joannes ziet de heilige stad neerdalen als een bruid die opgetooid is voor haar man (Vulg.: paratam sicut sponsam ornatam viro suo).
109 *steurnis:* verstoring.

[110] *wellusten van hemelsche bespiegelingen, gelijck Godts huisgenooten*.[110]
[111] *De groote Gregorius zeght dat de mensch in den paradijze gewoon was*
[112] *met Gode in gespreck te treden, en door eene inwendige zuiverheit en*
[113] *heerlijck gezicht met hemelsche geesten te verkeeren*.[113]

[114] *Maer gelijck'er buiten den eeuwigen Godt niet bestandighs is, en zelf*[114]

110 *Godts huisgenooten:* vgl. *Eph.* II, 19. - III *De groote Gregorius:* de H. Gregorius de Groote, paus en Kerkvader in de VIe E.
113 *heerlijck gezicht:* onbelemmerde zieleblik, zuiver inwendig oog.
114 *bestandighs:* bestendigs; *zelf:* zelfs.

[115] *een groot deel der engelen in den hemel niet genoeghden met het lot hun*[115]
[116] *toegeleit, en boven het peil, hun van d'Almogentheit gestelt, bestonden*[116]
[117] *te steigeren, waerom zy van Godt buiten het hemelsche paradijs geslo-*
[118] *ten werden: zoo ging' het op d'aarde, daer d'erfvyant des menschelijc-*[118]
[119] *ken geslachts listigh toeleide, om door de hofslang', van hem bezeten,*[119]
[120] *eerst de vrou, en door de vrou den man te bekooren tot het overtreden*
[121] *van Godts gebodt, het welck endelijck den Satan geluckte. De gemelde*
[122] *Gregorius zeght*: Toen Adam de Godtheit ontviel, waer van zijn[122]
[123] hart gepropt was, bezweeck het licht des verstants, en alle blijschap,[123]
[124] in den paradijze genoten. *Moses zeght*: d'oogen van hun beide[124]
[125] werden geopent, en kennende dat ze naeckt waren, vlochten vij-
[126] gebladers. *Hier openbaert zich de Herkentenis van dit jammerlijcke*[126]
[127] *treurspel aller treurspeelen, waer op datelijck volght de schrickelijcke*[127-28]
[128] *Overgangk van hun geluck in eene Ilias van ontelbaere rampzaligheden*
[129] *naer lichem en ziel, voortgevloeit over hen en alle hunne nakomelingen,*
[130] *spruitende uit het verlies der Erfrechtveerdigheit, door het overtreden*
[131] *van het gebodt des Alderhooghsten. De Katholijcke Kerck, zeght van*[131-2]
[132] *wijlen heer Vossius, in zijne Pelagiaensche historie, heeft altijt geoor-*
[133] *deelt, dat Adams eerste zonde, door Godts rechtvaerdigh oordeel, allen*
[134] *zijnen nakomelingen toegerekent wert, en wy, uit kracht van dit oordeel,*
[135] *versteken van Erfrechtvaerdigheit, de gewisse doot en afgescheidenheit*[135]

115 *niet genoeghden:* zich niet vergenoegden.
116 *toegeleit:* toegewezen; *bestonden:* het waagden.
118 *d'erfvyant* enz.: de duivel.
119 *toeleide:* het erop toelegde; er op loerde; *hofslang:* paradijsslang; *van hem bezeten:* door den duivel bezeten; de duivel was in een slang gekropen, had de gestalte van een slang aangenomen.
122 *de Godtheit ontviel:* aan de Godheid ontviel, van God afviel.
123 *gepropt:* vervuld.
124 *d'oogen* enz.: *Gen.* III, 7.
126 *de Herkentenis:* elders (*Jeptha*, Berecht, r. 66) herkennis of agnitio, de erkenning of ontdekking van den toestand waarin de dramatische persoon gebracht is, een der twee hoofdvereischten van het klassieke treurspel.
127-28 *treurspel aller treurspelen:* zooals ook de ondertitel van den *Adam in B.* luidt: aller treurspelen treurspel en *'t eeuwigh treurspel*, vs. 1479; *de schrickelijcke overgangk:* de verandering van toestand (in *Jeptha's* Berecht: *staetverandering*, r. 65) van den dramatischen persoon, de peripetia, het andere hoofdvereischte volgens de humanistische tooneelwetgevers; *eene Ilias van ontelbaere rampzalisheden:* een lange reeks van ongelukken; naar het epos van Homerus, dat de zware belegering van Ilium (Troje) met alle ellenden daaraan verbonden, beschrijft; zoo spreekt Vondel van *D'Ilias van den huize Medicis* als hij Hoofts beschrijving van de *Rampzaligheden der verheffinge van den huize van Medicis* bezingt, vgl. Dl. V, bl. 477.
131-2 *wijlen heer Vossius:* wijlen de heer Vossius, nl. Vondels bewonderde vriend Gerardus Joannisz, in 1649 overleden; van zijn *Historiae de Controversiis, quas Pelagius ejusque reliquiae moverunt libri septem*, welke Vondel hier bedoelt, verscheen de 1e druk te Leiden in 1618, de 2e te Amsterdam in 1645. Het citaat is de vertaling van de samenvatting, door Vossius boven Lib. II, pars I, thesis I (ed. 1645, bl. 134) gezet: 'Ecclesia Catholica sic semper judicavit: primum illud peccatum omnibus imputari, hoc est, justo Dei judicio secundum effectus suos in omnes Adae filios transmitti: effectus vero ejus esse credebat, quod propterea nascimur expertes justitiae originalis, necessitati mortis subjecti, et aeternae a Deo separationi obnoxii'.
135 *Gelijck door eenen mensch* enz.: *Rom.* V, 12.

[136] *van God onderworpen zijn. Apostel Paulus zeght:* Gelijck door ee-[136]
[137] nen mensch de zonde ter weerelt quam, en door de zonde de doot,
[138] zoo is oock de doot over alle menschen gekomen, in wien zy al-
[139] le zondigen. *elders,* Gelijck door de misdaet van eenen de verdoe-[139]
[140] menis over alle menschen quam *&c. De zelve zeght elders, dat we uit*

136 *Gelijck door eenen mensch* enz.: *Rom.* V, 12.
139 *Gelijck door de misdaet: Rom.* V, 18.

[141] *der natuure kinders van toren, dat is Gods toren onderworpen zijn*.[141]

[142] *Tegens deze ontwijfelbaere waerheit der erfzonde en strafschult van*[142]
[143] *Adam en het gansche menschelijck geslacht, op de heilige boecken en ge-*
[144] *tuighenissen der oude vaderen gegront, en in d'eerste dryhondert jaeren*,
[145] *en sedert doorgaens in Europe, Asie, en Afrika van oostersche en wester-*
[146] *sche kercken bezegelt en vast gestelt, kante zich Pelagius, een Schot, en*[146-vlg.]
[147] *Kloosterbroeder, geregelt en ingetogen van wandel, het welck zijne*
[148] *dwaelinge te grooter nadruck gaf, by menschen meer voorzien met de*
[149] *simpelheit der duive, dan met de voorzichtigheit der slange. Hy, die*[149]
[150] *in dry boecken de Heilheilige Dryeenigheit verdadighde, openbaerde*[150]
[151] *zich, omtrent vierhondert jaeren na het jaer der verlossinge, in Afrika*,[151]
[152] *toen Rome en Italje van de Gotten overgerompelt werden, het welck*[152]
[153] *hem kans en gelegenheit gaf om stouter het onkruit alom onder de tarwe*[153]
[154] *te zaeien, en de zielen met zijnen bedriegelijcken angel en lockaes te*[154-58]
[155] *vangen*; *want, gelijck het spreeckwoort luit, in troubel water is het*
[156] *goet visschen. Pelagius was loos en doortrapt van aert, veranderde*
[157] *menighmael van verblijf, en leerde, zoo Hieronymus zeght, heimelijck*
[158] *het gene hy in 't openbaer lochende. Zes en meer kerckelijcke vergade-*
[159] *ringen zweetten, om den inbreuck en kancker van zijne valsche leeringe*[159]
[160] *te keeren, namelijck dry te Karthago, een Diospolitaensch, een Mile-*[160]

141 *uit der natuure kinders van toren* (toorn): natura filii irae, *Eph.* II, 3.
142 *strafschult:* verschuldigde straf; de straf, door God ons voor de zonde opgelegd; vgl. r. 185 *strafschuldigh*.
146-vlg. Vondel doet eenige grepen uit het in r. 132 genoemde werk van Vossius; *Pelagius:* zooals Vondel uit Vossius meedeelt, was Pelagius *een Schot, en Kloosterbroeder* (professione monachus, natione Scotius, bl. 4), nl. leekemonnik uit de Ve E.; hij ontkende de erfzonde en leerde, dat de mensch uit eigen kracht, zonder de genade, kan zalig worden; Vossius haalt bl. 5 verscheiden getuigenissen van Kerkvaders aan over Pelagius' godvruchtig en stichtend leven.
149 Vgl. *Matth.* X, 16.
150 *in dry boecken de Heilheilige Dryeenigheit verdadighde:* Vossius vermeldt bl. 10 dit orthodoxe werk de fide Trinitatis; *Heilheilig* is vertaling van sacrosancta.
151 *omtrent vierhondert jaeren* enz.: Vossius verhaalt bl. 9, dat Pelagius ongeveer in 410 het eerst is opgetreden ‘paullo post urbem a Gothis captam’; *Gotten:* Gothen; de barbaarsche Germanenstam, die in 410 onder Alaric Rome veroverde.
152 *overgerompelt:* overrompeld.
153 *onkruit onder de tarwe:* vgl. *Matth.* XIII, 25.
154-58 Over Pelagius' onbetrouwbaarheid en arglist haalt Vossius bl. 10 getuigenissen aan; *zoo Hieronymus zeght:* Vossius citeert ib. van den H. Hieronymus, die Pelagius bestreed: ‘Quod aperte negaret hoc occulte dociusse ait’; *Zes en meer kerckelijcke vergaderingen:* Vossius schrijft boven een hoofdstuk op bl. 210: ‘Pelagianam de peccato originali sententiam damnarunt concilia: ut Carthaginense I, Diospolitanum, Carthaginense alterum, Milevitanum, Carthaginense tertium, Arausicanum II, et alia’.
159 *zweetten:* spanden zich in.
160 *Diospolitaensch:* het concilie van Diospolis (Lydda in Palestina) in 415; *Milevitaensch:* het concilie van Milene (Mileve, in Afrika) in 416.

[161] *vitaensch, een Arausikaensch, zonder meer andere te noemen. Zijn*[161]
[162] *aenhang beschimpte reuckeloos en lichtvaerdigh de jammerklaght der*[162]
[163] *vrouwen, in arbeit en baerens noot, kermende: och hadde Adam noit in*
[164] *den appel gebeten! &c. gelijck de voester in Euripides Medea klaeght:*[164-68]

161 *Arausikaensch:* het concilie van Oranges (Frankrijk) in 529; *Zijn aenhang:* Pelagius' volgelingen, de Pelagianen; waar Vondel het verhaal van deze Pelagiaansche manieren gevonden heeft is mij niet gebleken.

162 *reuckeloos:* roekeloos, ongevoelig.

164-68 Letterlijk staat er in Euripides' Μεδεια, vs. 1-4: ‘Ware het schip Argo nooit door de tegen elkaar stootende Cyaneïsche rotsen naar het land der Kolchiërs gevaren; ware in de dalen van Pelion nooit de omgehakte pijn gevallen’; waarschijnlijk heeft Vondel een Latijnsch citaat vertaald, misschien van Ennius, die ook van een bijl (securibus) gewaagt.

Och had noit 't eerste schip door Cyaneesche rotsen,
Naer 't lant van Kolchis heen, het zeegevaer gaen trotsen,
En noit de scherpe bijl, in 't bosch van Pelion,
Den pijn gevelt, op dat men Argo bouwen kon.

[169] *Maer gelijck d'eerste schakel van dwaelinge veele andere schakels, en*
[170] *een lange keten van dwaelingen nasleept, zoo ging het hiermede oock:*
[171] *want uit kracht van het lochenen der erfzonde stelde Pelagius der na-*
[172] *komelingen misdaet alleen in 't navolgen van Adams voorbeelt, achte*
[173] *dat Adams misdaet Adam alleen en niemant anders quetste, de natuur*[173-vlg.173-74]
[174] *geen erfgebrek gevoelde, maer elck voortgeteelt wert in dien staet van*
[175] *volkomenheit, waerin Adam voor den val stont. Hy oordeelde de doot*[175-80]
[176] *uit de nootwendigheit der natuure te spruiten, en niet by schult der*
[177] *ouderen over het gantsche menschelijck geslacht te vloeien, en Adam*
[178] *zelf, schoon hy noit het gebodt overtradt, most sterven*: *veel min stont*
[179] *hy toe dat wy door Adams misdaet den eeuwigen doot verdienden, waer*
[180] *uit hy besloot dat de kinders niet behoeven gedoopt te worden, niet te-*[180-85]
[181] *genstaend de geheele Kerck de nootwendigheit des doops vaststelde uit*[181-83]
[182] *Christus woorden:* Ten zy iemant wedergeboren werde uit wa-
[183] ter en den H. Geest, zoo kan hy in Godts rijck niet komen. *Pelagius*,
[184] *om geene erfmisdaet toe te staen, en te bekennen dat wy in* reatu, *gelijck*
[185] *de Latijnen zeggen, dat is, strafschuldigh geboren worden, ontkende*[185]
[186] *stoutelijck dat door den doop de vleck van erfmisdaet der kinderen af-*
[187] *gewasschen, en zy door dit waschbadt der wedergeboorte, uit de maght*
[188] *der duisternisse, in het licht van Gods rijck overgevoert worden. Hier*
[189] *by beruste het niet, maer men trat tot het geschil van de nootwendig-*
[190] *heit des invloets der genade van den H. Geest, en het vermogen van*
[191] *den vryen wille des menschen, en van de natuure. Pelagius ontkende de*[191-vlg.]
[192] *nootwendigheit der genade, tegens het gevoelen der Griexe en Latijn-*

173-vlg. Vondel volgt in dit heele slot de bovenschriften de hoofdstukken van Vossius' geciteerd werk vrijwel op den voet.

173-74 'Negabant Pelagiani, Adami peccatum imputari posteritati .... et ad imitationis exemplum restringebant', bl. 182, 186-89; 'Praeterea Pelagiani putabant, peccato Adami, praeter Adamum, laesum esse neminem: ac proinde nullum esse originalem naturae defectum, sed in ea perfectione unumquemque procreari, in qua Adam fuit ante lapsum', bl. 185.

175-80 'Item Pelagianorum dogma erat, mortem temporalem esse ex necessitate naturae, nec propter peccatum primorum parentum redundasse in genus humanum: sed Adamum ipsum moriturum fuisse, etsi non peccasset. Multo vero minus agnoscebant, nos peccato Adami promeritos esse mortem aeternam', bl. 188, 203.

180-85 'Pelagius ne fateretur, infantes obstringi originali peccato et nasci aeternae mortis reos, negabat eos per baptismum accipere remissionem originalis delicti vel de potestate tenebrarum ui regnum Dei transferri', bl. 190.

181-83 'Sed hac quoque in re longe alia Catholicorum mens fuit', bl. 194; de door Vondel uit *Joan.* III, 5 aangehaalde tekst komt bij Vossius niet voor.

185 *in reatu ... dat is strafschuldigh:* Hieraan kunnen we zien, dat Vondel Vossius' uitdrukking 'aeternae mortis reos' goed doordacht, misschien met Kath. theologen besproken heeft en zelfstandig weergeeft; *strafschuldigh:* vgl. *strafschult* r. 142.

191-vlg. Vossius behandelt in het 3de boek van zijn werk over Pelagius de noodzakelijkheid van de genade, die door den Schot ontkend werd; de Latijnsche en Grieksche Vaders, die haar noodzakelijk achten, haalt Vossius bl. 278-94 uitvoerig aan.

[193] *sche vaderen en geheele Kercke, en, om zijne dwaelinge te bewimpelen*,
[194] *verstont alleen hier by de natuurlijcke gaven, zonder welcke wy niets*

[195] *vermogen te wercken, doch wanckelde ondertusschen wel viermael in*[195-vlg.]
[196] *zijne drift, en hiel geenen eenparigen voet. De rechtzinnige leeraers*[196 vlg.] vlg.
[197] *dreven tegens hem dat hy door deze drift de natuur, die gekrenckt was*,
[198] *te hoogh zette, en de genade ontluisterde: dat de vrye wil en de leer der*
[199] *wet, gelijck hy leerde niet genoegh waren, maer boven deze d'invloet*
[200] *der genade vereischt wort. Pelagius lette luttel dat Christus den H.*[200]
[201] *Geest belooft den geenen die hem aenroepen, en door d'instellinge der*
[202] *heilige Geheimnistekenen de zwackheit der natuure noodig achte*[202]
[203] *t'onderstutten, en de Geheimnistekens hierom met recht van d'oude*
[204] *vaderen genoemt worden vaten der genade, en wercktuigen van 's men-*
[205] *schen rechtvaerdiginge: immers hy droeg zich hierin zoodanigh dat*[205]
[206] *Vincent Lirinenzer met recht van hem getuight:* Niemant heeft voor[206-7]
[207] dien heiloozen Pelagius zich zulk eene kracht van vryen wille
[208] durven aenmeeten, dat hy hier toe in het goet, tot elck byzonder
[209] werk, Godts genade niet nootwendig achte. *Het orakel der waer-*[209]
[210] *heit wederspreeckt hem met deze uitgedruckte woorden:* Zonder my[210]
[211] kunt gy niet bedrijven: *en Paulus zeght dat Godt in ons werkt het*
[212] *willen en volbrengen. Doch om ons niet dieper te dompelen in de bar-*
[213] *ningen der geschillen, by hem verweckt, en deze wijtloopentheit hier*[213]
[214] *niet voeght, willen wy dit afkorten, en ondertusschen ons, naer den*
[215] *raet des gemelden Lirinenzers, houden aen het geene* Dat overal, dat[215]
[216] altijt, en van allen gelooft wert.

195-vlg. In het bovenschrift van een nieuw hoofdstuk wijst Vossius op het draaien van Pelagius inzake de genade-quaestie en zegt: ‘Per gratiam intellexit possibilitatem naturae a Deo conditae, hoc est rationalem voluntatem’, bl. 294.

196 vlg. *drift:* fanatisme; *de rechtzinnige leeraers dreven* enz.: *dreven:* hielden vol; ‘Catholicorum contra judicium fuit, non sufficere arbitrii libertatem et doctrinam Legis, sed divinam insuper requiri gratiam’, bl. 300.

200 Over het gebed en de sacramenten als bewijzen van 's menschen onvermogen spreekt Vossius niet; *dat Christus* enz.: *Joan.* XIV, 16.

202 *Geheimnistekenen:* Vondels gebruikelijke vertaling van Sacramenta.

205 *hy:* Pelagius.

206-7 *Vincent Lirinenzer:* Vincent van Lerin, kerkelijk schrijver uit de Vde eeuw, wiens Commonitarium de kath. opvatting der traditie verdedigt; hij bestreed Pelagius, maar was zelf niet vrij van semi-Pelagianisme; *Niemant heeft* enz.: Tot driemaal toe haalt Vossius in zijn door Vondel gebruikt werk de uitspraak van Vincentius Lir. aan: ‘Quis unquam ante profanum illum Pelagium tantam virtutem liberi praesumsit arbitrii, ut ad hoc in bonis rebus per actus singulos adjuvandum necessariam Dei gratiam non putaret?’ Ep. ad Lect.; bl. 181 en 278.

209 *Het orakel:* Christus.

210 *uitgedruckte:* uitdrukkelijke; *Zonder my* enz.: *Joan.* XV, 5; *Paulus: Philipp.* II, 13.

213 *by hem:* door Pelagius; *en deze:* en omdat deze.

215 *Dat overal* enz.: de bekende, ook door Vossius in zijn Ep. ad Lectorem aangehaalde traditie-regel uit Vincentius' Commonitarium cap. II: ‘Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est’.

Inhoudt.

[1] Godt stelde Adam en Eva in den paradijze, huwdeze te zamen,
[2] en geboodtze by straffe des doots niet te eeten van den boom
[3] des kennisse van goet en quaet: maer de hofslang, listiger dan[3]
[4] alle dieren, en van den satan bezeten, bekoorde eerst Eva de[4]
[5] verbode vrucht te smaecken, en door Eva haeren man. Toen[5]
[6] zagenze eerst uit hunne oogen, en kennende hunne naecktheit[6]
[7] [want zy stonden beide van het kleet der onnozelheit en Erfrecht-[7]
[8] vaerdigheit berooft,] vlochten vijgebladers om zich te bedecken.
[9] Ondertusschen verscheen het streng gerecht des Allerhooghsten,
[10] en bestrafteze die, zich te vergeefs, d'een na d'ander ontschul-[10]
[11] digende, ter straffe verwezen, en uit den paradijze in ballingschap[11]
[12] gedreven werden.

[13] Het treurtooneel is in den paradijze. Het treurspel begint voor[13]
[14] den morgenstont, en endight met den avontstont.

Personaedjen.*

LUCIFER. *Vorst des afgronts.*
ADAM.
EVA.
REY van WACHTENGELEN.
GABRIEL. *Aertsengelen.*
RAFAEL. *Aertsengelen.*
MICHAEL. *Aertsengelen.*
ASMODE. *Helsche geesten.*
BELIAL. *Helsche geesten.*

3 *hofslang:* paradijsslang.
4 *bekoorde:* verleidde.
5 *smaecken:* proeven.
6 *kennende:* erkennende, ontdekkende.
7 *het kleet* enz.: Zie over dit zinnebeeldige, maar door Vondel reëel vereischt kleed de noot op r. 100 van het Berecht en vs. 106-07 van het treurspel.
10 *ontschuldigende:* verontschuldigende.
11 *verwezen:* veroordeeld.
13 *Het treurtooneel:* de mise-en-scène.
* Behalve *Adam, Eva* en *Asmode* zijn de personen van dit treurspel gelijk aan die van *Lucifer*, zonder Belzebub en Apollion. Voor de herkomst der in beide drama's voorkomende personen zie men de aanteekeningen in Dl. V, bl. 616-17. Over *Asmode* valt er hier bij te voegen, dat deze duivel vernoemd wordt in het boek *Tobias*, III, 8; hij is de demon der onreinheid, verstoorder van 't geluk (vgl. vs. 1420) en onthuller van geheimen.
De vroegere *Stedehouder* Lucifer wordt nu bijgenaamd *Vorst des afgronts*, vgl. vs. 545. *Uriël*, die in *Lucifer* Michaëls Schiltknaep heet, wordt hier, evenals in *Noah, Gerechtsengel* genoemd. Hij vertegenwoordigt, aan het einde van het drama, het hoog gerecht (vs. 1625, 1660) en spreekt namens God de straffen over Adam, Eva en de slang uit.

URIEL. *Gerechtsengel*.

Adam In Ballingschap.
Eerste bedryf.

L u c i f e r :

Ick, eerst geheilight om de kroon van 't licht te spannen,[1]
En nu van 't eeuwigh licht in duisternis gebannen,
Koome uit den zwavelpoel opdondren van beneên,[3]
En, zonder mijnen ban en banpael t'overtreên,[4]
Hier boven spoocken: want hoe gruwzaem en verwaten
d'Erfvyant my misschiep, noch wortme toegelaeten[6]
Met u, mijn' Helleraet, gedaghvaert hier ter vlugt,
Te heerschen over zee, het aerdtrijck, en de lucht.[8]
Dat past den grootvorst van de weerelt, en zijn' luister,[9]
Afkeerigh van den dagh, en krachtiger by duister:
Waerom hy oock den nacht tot dezen optoght kiest:[11]
En schoon de nanacht nu allengs het velt verliest,[12]
Noch kan de haeter van het licht in schaduw duicken,[13]
Van nachtspelonck, of haegh, of lustbosch, boom en struicken.[14]
Waer ben ik hier? men hoort den schellen nachtegael,
Den voorbo van de zonne en heldren morgenstrael.
'k Hoor levenwecker met een morgenkoelte opkomen,[17]
En lieflijk klateren door klatergout en boomen.[18]
Men hoort vier sprongen uit een bron en waterval
Van eenen heuvel zich uitspreien overal.[19-20]

1 *geheilight:* gewijd, uitverkoren; *om de kroon:* om in den Hemel de hoogste engel te zijn, vgl. *Lucifer*, vs. 1468-69

3 *zwavelpoel:* hel, vgl. vs. 744 en *Openb.* XIX, 20; *opdondren:* met geweld te voorschijn komen.

4 *ban en banpaal:* afgesloten verblijf, gevangenis, de hel, vgl. *Jud.* 6. - *gruwzaem en verwaten:* wreed en trotsch, deze woorden behooren bij *misschiep* van vs. 6.

6 *d'Erfvyant:* de eeuwige vijand van Lucifer, God; vgl. *misschiep:* in duivelgedaante veranderde, vgl. *Lucifer*, vs. 1944-61. vs. 558.

8 Op grond van *Eph.* VI, 12 geeft Petavius in zijn tractaat *De Angelis*, Lib. III, cap. IV (ed. 1868, IV, bl. 186-vlg.) een aantal teksten van oude chr. schrijvers over het verblijf van de duivelen in de lucht, op de aarde en in de zee.

9 *grootvorst van de weerelt:* princeps hujus mundi, *Joan.* XVI, 11; vgl. vs. 545-46.

11 *optoght:* stap, onderneming.

12 *verliest:* verlaat.

13 *de haeter van het licht:* zegt sarcastisch hij, die eenmaal Lucifer, d.i. morgenster was, van zich zelf.

14 *nachtspelonck:* donker hol; *lustbosch:* lusthof; vgl. vs. 68 en *lustprieel* van vs. 25.

17 *levenwecker:* de lentewind; vgl. vs. 253.

18 *klatergout en boomen:* het klatergoud der boomen, de vergulde boomen; klatergoud heeft hier zijn oorspronkelijke, niet-ongunstige beteekenis; volgens Kiliaen is het een dun blaadje goud (folium auri); hiermee vergelijkt Vondel de door de zon vergulde boombladeren, die verderop (vs. 177) van zilver schijnen, maar ook in *Lucifer* (vs. 29) van goud zijn.

19-20 In het midden van het Paradijs rees een heuvel, waaraan vier stroomen ontsprongen: de Phison, Gehon, Tiger en *Eufraet* (vs. 22), die den hof besproeiden, vgl. *Gen.* II, 10-14 en zie naast dit treurspel, vs. 171-74, ook *Lucifer*, vs. 53-55.

Dit tuight ons klaer genoegh wat bodem wy betreden.
Hier vloeit d'Eufraet. hier bloeit de hof in 't Oostersch Eden,[22]
Het rijck van Adam en zijn gade aen hem getrout.[23]
Hier most ick schuilen met mijn schiltwacht in een woudt,[24]
Of doncker lustprieel, of myrtegalerye,[25]
Dan achter uitzien, dan van vore, dan ter zye,
En letten hoe men best berockene eenigh quaet;[27]
Want ick, veraert van 't goet, dien vloeck der vloecken haet,[28]
En wensche hem, wien niets kan in zijn wezen deeren,[29]
In zijn geschapenheên te schenden en schoffeeren.[30]
Zoo wort het helsche rijck van Lucifer gebout,[31]
Dat eeuwigh duuren zal. geen aenslagh is te stout
Voor my, die niet ontzagh den hemel aen te randen.[33]
Zoo neemt mijn wraeckzucht al de weerelt op haer tanden,[34]
En ruckt dit groot heelal uit zijnen winckelhaeck,[35]
Dat 's hemels as noch eens van mijne heirkracht kraeck'.[36]
Het lustme hem voortaen geduurigh werck te geven,[37]
En, schoon de blixem my ten troon hebbe uitgedreven,
Te laeten blijcken wat ick, na dien val, vermagh.[39]
Al schoot ons maght te kort daer boven: 't hoogh gezagh
Moet aenzien dat ons noch die magt is bygebleven
Zijn' willekeure in al zijn werck te wederstreven.[42]
De naem van almaght is een titel zonder daet,
Een krachtelooze klanck van roemzucht. wist hy raet
Om eenigh wezen gansch van iet tot niet te brengen;[45]

22 *Oostersch Eden:* het Paradijs, ook Eden, d.i. lusthof genoemd lag volgens de Statenbijbel *Gen.* II, 8 geplant ‘tegen het Oosten’.
23 *gade:* Eva; *aen hem getrout:* hetzelfde als *gade*.
24 *most:* moest, zou ik kunnen; *schiltwacht:* gevolg.
25 *lustprieel:* tuintent, vgl. *lustbosch* van vs. 14; *myrtegalerye:* mirtelaan, een laan van heesters met bloemen; de mirtebloesem dient voor bruidsversiering, vgl. vs. 115;
27 *men:* ik.
28 *veraert van 't goet:* de duivel is niet alleen van alle moreele goed vervreemd en afkeerig, maar ook verhard in het kwaad, obstinatus in malo, zooals St. Thomas Aq. leert in de *S. Theol.* I, Q. LXIV, art. 1; *dien vloeck der vloecken:* God; over den haat van den duivel tegen God als oorzaak van zijn begeerte naar 't verderf van den mensch spreekt de H. Ignatius van Loyola in zijn *Exercitia*, Dies VI, med. I, punct. I (ed. 1835, bl. 266).
29 God is in zijn wezen onschendbaar,
30 *geschapenheên:* schepselen, menschen; *schoffeeren:* onteeren; let op de driedubbele *sch* in dit vers, die Lucifers felle woorden verscherpt.
31 *gebout:* aangeplant, uitgebreid.
33 *die niet ontzagh:* die mij niet ontzag, die niet vreesde; *den hemel aen te randen:* God te beoorlogen, nl. door den engelen opstand.
34 *al de weerelt:* het heelal.
35 *winckelhaeck:* hechte voegen; ook in *Lucifer* wilde de opstandige engel hemel en aarde uit elkaar rukken, vgl. vss. 579-84.
36 *mijne heirkracht:* de kracht van mijn leger; *kraeck':* stafrijm met *kracht*, sterk-plastisch, vgl. *Noah*, vs. 1543.
37 Echte taal van een woedend en machteloos opstandeling!; *hem:* God.
39 Snoeverij, want de duivel weet, dat hij zonder Gods toelating niets vermag; ook de volgende beweringen van Lucifer zijn sofismen en grootspraak.
42 *willekeure:* raadsbesluiten.
45 *van iet tot niet te brengen:* te vernietigen.

't Was uit met my: men zoume in wezen niet gehengen,[46]
Min laeten in 't bezit van 's afgronts heerschappy:[47]
Daer leght zijn maght te laegh, al schijnt mijn maght in ly[48]

46 *men:* God; *in wezen:* in het wezen, zijn, bestaan; *gehengen:* dulden.
47 *Min:* nog minder.
48 *Daer leght zijn maght te laegh:* daartoe schiet Gods macht te kort; ook in het vorig treurspel (vs. 1437-38) had Lucifer deze drogrede uitgesproken; S. Thomas leert in de *S. Theol.* I, Q. L, a. 5, ad 3, dat al zijn de engelen (dus ook de duivelen) per se onontbindbaar (incorruptibiles), zij in hun voortbestaan toch van Gods causaliteit afhangen.

Te leggen. loeft men aen, gewis het kan niet feilen[49]
Wy zullen in den wint dien hoeck te boven zeilen,[50]
En dryven dan ruim schoots de rijcke haven in[51]
Waer naer men stevent. al 't geluck hangt aen 't begin:[48-52]52
Aen d'uitkomst hoeft men niet te twijflen door mistrouwen.[53]
Laet vry al 't hemelsch hof van zijne tinne aenschouwen[54]
Dat wy niet slaepen, als'er roof te haelen is.
Hy zette uit achterdocht, om 't rijck der duisternis[56]
In toom te houden, hier een schiltwacht uit van engelen,[57]
Die zouden Adams hof beschutten, en zich mengelen
In onraet en gevaer, dies dienen wy bedeckt
Te wercken, eer men hen tot tegenstant verweckt.
De koning van den hof, onnozel, zonder wapen,[61]
Magh op deze englewacht gerust en veiligh slaepen:[62]
Want, zonder zulck een wacht, 't waer tijt om, zonder schroom,
Of Adam, of zijn gade, in hunnen eersten droom,
Te wecken met den slagh, of door een' helschen waessem[65]
En smoock van peckstock hun het leven en den aessem[66]
Te neemen, hem ten schimp, die menschen 't leven gaf.[67]
Zoo zou de lusthof hem gedyen tot een graf,
Ick, om de lijcken heen, met peck- en zwavelkranssen,[69]
Hier onder 's levens boom, in 't ront triomfe danssen,[70]
En brullen dat het aerde en hemel overklonck:
Doch dit 's een poos te vroegh. Men moet den tweeden sprongk[72]
[Want d'eerste is ons misluckt,] zoo reuckeloos niet waegen,[73]
Maer zachter toetreên, en gelegenheit belaegen[74]
Van waer, en hoe men best den Schepper by den dagh[75]

49 *Loeft men aen:* als ik aanloef; de loef is de windzij of hooge zij van het zeilschip; aanloeven is den steven van het schip naar den wind keeren.
50 Vgl. vs. 1411 en *Lucifer*, vs. 437; *hoeck:* klip, moeilijkheid, vgl. *Salmoneus*, vs. 152.
51 *ruimschoots:* zeeterm in oorspr. beteekenis: met ruimen schoot, met volle zeilen.
48-52 Vondels schilderachtige inheemsche beeldspraak is aan de zeevaart ontleend; *laegh leggen* (liggen) en *in ly leggen* beteekenen: buiten den wind liggen, dus niets kunnen uitrichten.
52 *men:* ik.
53 *d'uitkomst:* de goede afloop; *mistrouwen:* wantrouwen.
54 *tinne:* trans; evenals in *Lucifer* is de Hemel voorgesteld als een paleis met torens en transen.
56 *Hy:* de Hemel, God; *achterdocht:* argwaan.
57 *schiltwacht van engelen:* de engelen, die volgens Vondels voorstelling het Paradijs bewaakten, vgl. vs. 62, 105, 1356.
61 *De koning van den hof:* de heerscher van het Paradijs, Adam; *onnozel:* zonder kwaad vermoeden.
62 *Magh:* kan.
65 *waessem:* walm.
66 *peckstock:* de toorts, waarmee de duivel gewapend is, vgl. *Noah*, vs. 10, 22 enz.
67 *hem:* met klemtoon, God.
69 *peck- en zwavelkranssen:* krinkelende wolken van pek- en zwavelvuur.
70 *'s levens boom:* het lignum vitae, midden in 't Paradijs, *Gen.* II, 9, vgl. vs. 175, 362.
72 vgl. vs. 689.
73 *d'eerste:* de eerste sprong, de eerste aanslag op God, nl. door den engelenopstand; *reuckeloos:* roekeloos.
74 *zachter toetreên:* met meer overleg te werk gaan; *belaegen:* beloeren.
75 *by den dagh:* overdag.

In eenigh schepsel, groot of kleen, bestormen magh.[76]
Alle afbreuck streckt tot winst. men moet allengs by trappen
Beginnen, en van laegh opsteigeren en stappen.

76 *bestormen magh:* kan aanvallen.

Wie stadig steigert raeckt ten leste daer het stuit.[78-7979]
Een rijp beraet draef voor: dat wint een' slagh vooruit,[80]
Laet zien wat kans, wat stof d'opgaende dagh wil geven.
De zon, aen 't rijzen, zal den lusthof verf en leven[82]
Byzetten, Adam met zijn gade, hant aen hant,
Doorwandelen den hof, die, heerelijck geplant,
Hen luttel min ziet dan aertsenglen begenadight,[85]
En uit Godts vollen schoot, naer lijf en ziel, verzadigt.[86]
Men sla het onderling gespreck van verre ga,[87]
Bespie wat middelen den schepselen tot scha
En afbreuck dienen. let, in eenen hoeck gescholen,
Wat hun verboden wert, en wat hen wort bevolen,
Op lijf- en zielstraf: want de hooghste is niemants vrient[91]
Dan die zijn hoovaerdy ten roem en aenwas dient;[92]
Eene oirzaeck, waerom gy, mijn hemelsche eedtgenooten,[93]
Als wederspannigen, ten afgront zijt gestooten,
En zoo verstooten, en verandert van gestalt,[95]
Dat in der eeuwigheit geen wederkeeren valt
Naer boven, daer de poort en draeiboom blijft gesloten.[97]
Maer laet ons schuilen, eer het licht koome opgeschoten
In 't heldere ooste, en uit het weeligh roozendal[99]
Heer Adam, met zijn bruit geweckt, op 't aenzicht vall',[100]
En zijnen leenheer loof, die hem 't bezit van Eden[101]
Te leen geschoncken heeft, en, onder zijne treden,
Den boomgaert zegent. houdt u stil, als of gy sliept,
En slaet dees laen in, daer de schaduw meest verdiept
In 't oogh van 't lieve paer, van d'englewacht zoo blijde
Te groeten, daerze treên, gekleet in witte zijde[105-06]
Van erfrechtvaerdigheit, geslingert om hun leen,[106-07]
En oock zoo fijn van draet, dat door de zijde heen,[108]
De schoonheit van het lijf uitschijnen kan, en gloeien:
Gelijkwe door den dau het ryzend licht zien groeien.
Uit deze schaduw kan men best den hof bespiên.

78-79 Let op het stafrijm in beide regels!
79 Versta: Wie flink doorzet, bereikt ten slotte zijn doel.
80 *draef voor:* moet vooraf gaan; *dat wint* enz.: dat geeft een voorsprong.
82 *verf:* kleur.
85 Vgl. *Ps.* VIII, 6; *luttel min:* weinig minder, *dan aertsengelen:* in de Ps. is alleen sprake van engelen.
86 *vollen schoot:* rijkdom.
87 *Men sla:* wij moeten letten op; Lucifer spreekt tot zijn duivelsch gevolg; vgl. vs. 93.
91 *lijf- en zielstraf:* straf van dood en hel.
92 *Dan die:* dan van hem, die.
93 *hemelsche eedtgenooten:* die met mij in den Hemel hebt samengespannen.
95 *gestalt:* gedaante, vgl. vs. 6 en noot.
97 *daer:* waar; *draeiboom:* afsluithek.
99 *weeligh roozendal:* het weelderig dal vol rozen, waar Adam en Eva hebben geslapen.
100 *op 't aenzicht vall':* knielt en buigt.
101 *zijnen leenheer:* God; vgl. vs. 435, 1375.
105-06 *van d'englewacht ... Te groeten:* die door de engelenwacht begroet zullen worden.
106-07 *witte zijde Van erfrechtvaerdigheit:* het bruiloftskleed van Adam en Eva, dat het geestelijk gewaad van hun oorspronkelijke rechtvaardigheid en onschuld symboliseert; vgl. *Berecht*, r. 100 en noot; en vs. 480-vlg.
108 *zoo fijn van draet:* vgl. *Jos. in Dothan*, vs. 809.

Zy komen: duickt, 't is tijt, zoo kunnenze ons niet zien,[112]

112 *duickt:* schuilt weg.

Wy hen, en hun gespreck, en wezen, en gebaeren
Al stil beluisteren, en gaslaen door de blaêren.
Hy zwaeit een myrt; zy rieckt een roos, versch afgepluckt,[115]
En noch geloken. al 't geboomte neight en buckt[116]
Eerbiedigh neder, waerze aendachtigh heenetreden.[117]
De hemel luistert naer hunne aendacht en gebeden.

ADAM. EVA.

A d a m :

Daer rijst het alverquickend licht,[119]
Dat, laegh gedaelt beneên de kimmen,[120]
De schaduwen en bleecke schimmen[121]
Verdrijft van 's aerdtrijx aengezicht.
De voglezangk, aen 't licht ontsteecken,[123]
Begint met eene morgenwijs,
Den grooten zegenaer ten prijs,[125]
Aen alle kanten uit te breecken.
Ay laet ons beurtewijs den toon[127]
Der voglen, vroegh aen 't quinckeleeren,[128]
Navolgen, en 't geluit schakeeren,[129]
En strengelen tot eene kroon.[130]
Ick wil u voorgaen met gezangen!
Gy mooghtme volgen, rijck van lof.
Maer nu, mijn liefste, van wat stof,
Van waer den zangk best aengevangen?

E v a :

Van wien toch beter dan van Godt,
De bron, en springaêr aller dingen?[136]
Kunt gy van iet wat lievers zingen?
Hy is uitdeeler van ons lot.
Hef aen, mijn liefste, op 't hoogh behaegen:[139]
Ick volgh uw' voorzang keer om keer,[140]

115 *hy* en *zy:* Adam en Eva, hebben den klemtoon; *een myrt:* het heesterblad, dat de huwelijksliefde verzinnebeeldt, door Adam geplukt in de myrtengalery van vs. 25; *een roos:* het symbool van schoonheid en liefde, door Eva meegebracht uit het rozendal van vs. 90.
116 *geloken:* gesloten.
117 *aendachtigh:* met aandacht voor God, godvruchtig (vgl. D. Andacht), zooals uit vs. 118 blijkt.
119 *het alverquickend licht:* de zon.
120 Versta: die, eerst ondergegaan.
121 *schimmen:* vage gedaanten der schemering.
123 *ontsteecken:* ontstoken, door 't licht verwekt.
125 *Den grooten zegenaer:* God, vgl. vs. 183.
127 *beurtewijs:* om beurten.
128 *quinckeleeren:* vgl. *Lucifer*, vs. 98.
129 *schakeeren:* afwisselen.
130 *strengelen tot eene kroon:* de klanken moeten als tot een krans van bloemen worden saamgevlochten.
136 *bron en springaer aller dingen:* oorsprong van al het geschapene, vgl. *Lucifer*, vs. 294-95.
139 *op 't hoogh behaegen:* op Gods weldaden.
140 *keer om keer:* beurt om beurt.

Op dat de galm den beurtzang leer'
Aen dal, speloncken, bosch, en haegen.[141-42]

141-42 Versta: opdat de galm van ons lied de natuur (door de echo) antwoord leere geven; vgl. Virgilius *Ecloga*, I vs. 5.

A d a m :
Van u beginnen wy met reên,
Zoo dra de zon ter kimme uitryze,
Algoede, almaghtige, en alwijze,
Der dingen oirsprong, eenigh een.[146]
Wy zagen, toen onze oogen zagen,[147]
U endtloos schooner dan de zon,
Een' schijn gelijck, die in een bron,
Den mensch gelijckt, ô bron der dagen![148-50]
Wy zagen die ons 't wezen schonck,[151]
En uit het roode klay bootseerde,[152]
Een ziel inaêmde, en haer vereerde
Met eenen glans, die uit u blonck.[154]
Gy dommelde uwen heldren luister[155]
In onze ziele, een majesteit
Van vryen wille, onsterflijckheit,
En reden, noit bewolckt noch duister.[157-58]

E v a :
Gelooft zy Godt, die u verscheen,
En was, en is, en eeuwigh duure.
Gy zweemt naer d'edelste natuure,[161]
En hebt met aerdtscheit iets gemeen.[162]
d'Alwijze wist twee ongelijcken,[163]
De ziel en 't lichaem door een' bant
Te binden met zijn stercke hant,
Een' bant, die nimmer zal bezwijcken.[166]

146 *eenigh een:* unicus et unus.
147 *toen onze oogen zagen:* zoodra wij oogen hadden om te zien.
148-50 Vondel bedoelt, dat de zon de weerschijn van God is, zooals het spiegelbeeld van den mensch in een bron den mensch gelijkt; *bron der dagen:* God, der zonnen zon, zooals *Lucifer* vs. 291 zegt.
151 *Wy zagen die:* wij zagen U, die.
152 *uit het roode klay bootseerde:* uit den roodbruinen klei boetseerde of vormde. Oude uitleggers hebben langs de gemeenschappelijke beteekenis van rood en aarde in het Hebr. woord Eden verband gezocht tusschen Eden, Edem, Edom, Adam, maar Petavius (l.c. bl. 329) is het daarmee niet eens.
154 Die glans, door God den mensch meegedeeld, bestaat in zijn hoogere eigenschappen, in vs. 157-58 nader genoemd.
155 *dommelde:* mengde.
157-58 De drie gaven, door God den mensch meegedeeld als weerspiegelingen van zijn eigen volmaaktheid, waren onbewolkt verstand, onbelemmerde vrije wil en lichamelijke onsterflijkheid. Adam spreekt voòr den zondeval, toen de twee eerste gaven nog niet verzwakt waren (*noit bewolckt noch duister*, vs. 158) en de laatstgenoemde hem nog niet ontnomen was; vgl. vs. 166.
161 Versta: gij gelijkt op de engelen, die als geesten de edelste natuur van alle schepselen hebben.
162 En tegelijk is de mensch door zijn stoffelijk lichaam aan de aarde verwant, vgl. I, *Cor.* XV, 47; vgl. vs. 532-33.
163 *ongelijken:* ongelijke, elkaar weerstrevende elementen, vgl. vs. 533-34.
166 Vóór den zondeval had de mensch het voorrecht der onsterflijkheid (vs. 157, 370), de band van ziel en lichaam zou niet verbroken worden; door de zonde kwam de dood, vgl. *Rom.* V, 12.

A d a m :

De godtheit plante dezen hof,[167]
Tot een gerust verblijf des menschen.
Hier groeit al wat een hart kan wenschen.

167 *dezen hof:* het Paradijs.

Hier vindt mijn boulust bouwens stof.[170]
Hier springt de bron, die tweepaer stroomen[171]
Uitlevert, en den hof besproeit,
Waer zy langs bloeiende oevers vloeit,
En laeft de wortels van de boomen.
Hier bloeit de boom, die 't leven voedt,[175]
En geesten koestert in onze aêren[176]
Door 't ooft, gedeckt met zilvre blaêren,[177]
Dat 's menschen graegheit eeuwigh boet.[178]
De dau, die 's morgens valt van boven,
Is zuiver man en leckerny[180]
Op onze tong. hoe zouden wy
Dien oirsprong alles goets niet loven![182]

E v a :

Geprezen zy de zegenaer.[183]
Die 's menschen hart zoo milt verzadight,
En met zijn' rijckdom begenadight.
Wat uit hem vloeit is wonderbaer.
Hy storte hier een' vollen horen
Van overvloeden voor ons uit.[187-88]
't Is Godt al wat de hof besluit.[189]
Hy sluit voor ons geen schattrezooren.[190]

A d a m :

Nu kenne ick eerst het heil van 't goet[191]
Der megenootschap, nu gy blijde[192]
U weet te voegen aen mijn zijde.
Wat valt my uw genootschap zoet!
Wat 's eenzaemheit by 't lief genieten[195]
Van uwe tegenwoordigheit!
Mijn hulp, indienge van my scheit,[197]
Zou 't leven my dan niet verdrieten?
Mijn zuster, dochter, of mijn bruit,[199]
Hoe zal ick u, mijn liefste, noemen?

170 Adams taak was het bebouwen (beplanten) van den Paradijsgrond.
171 De vier Paradijsstroomen, vgl. vs. 19.
175 *de boom, die 't leven voedt:* de boom des levens, vgl. vs. 70, 362, 466.
176 *En geesten koestert in onze aêren:* de levensgeesten in onze bloedvaten wèldoet; vgl. vs. 525-26.
177 *zilvre:* blinkende, vgl. vs. 18.
178 *graegheit:* gretigheid, eetlust; *boet:* voldoet.
180 *man:* manna, zoete spijs, zooals het latere Manna van de Joden, dat ook als een hemeldauw neerviel, vgl. *Altgeh.* I, 228, 252; III, 1679.
182 *alles goets:* van alle goed.
183 *zegenaer:* God, vgl. vs. 125.
187-88 *een' vollen horen Van overvloeden.* een hoorn van overvloed.
189 In den overvloed van 't Paradijs herkennen Adam en Eva God als den gever daarvan.
190 *schattrezooren:* trezoor beteekent naast schat ook schatkist en zóo neemt Vondel het hier.
191 *heil:* genot.
192 *megenootschap:* deelgenootschap, gezelschap, evenals *genootschap* van vs. 194.
195 *eenzaemheit:* alleenheid, zonder vrouw.
197 *Mijn hulp:* Eva was Adam gegeven als een hulp hem gelijk, vgl. *Gen.* II, 18.
199 vgl. vs. 445.

Het paradijs stroit palm en bloemen:
Voor uwe voeten groeit het kruit.

E v a :

Wat u, mijn lief, alleen vermaeckt,[203]
En anders niet, zal my behaegen,
Van dat het eerst begint te daegen,
Tot dat de zon haer daghvaert staeckt.[205-06]
Gevolghzaemheit, bescheit, en stilte,[207]
Een vrolijck hart, een blijde geest
Voeght d'eerste bruit, op 't eerste feest.
Dat Godt mijn hart in 't uwe smilte.[210]

A d a m :

Wachtenglen, volght ons spoor. heft vrolijck aen: ontvout,
By beurte op eene ry, den oirsprong aller dingen.[212]
De galm van 't paradijs schept lust u na te zingen
Hoe dit heelal uit niet zoo heerlijck wiert gebout.[214]

REY VAN WACHTENGELEN.

I. Z a n g :

Godt schiep den baiert, woest en duister.[215]
Natuur had maer een aengezicht,[216]
Lagh vormeloos, en zonder luister.
Toen sprack de Hooghste: 't werde licht:[218]
En daetlijck wert het licht geboren,
Een lichaemloze schemering,[220]
Die noch geene oogen kon bekooren,
En evenwel haer' rondenkring[222]
Voltrock, in tweemael twalef stonden,
Rondom den blinden baiert heen,[223-24224]
Daer 's weerelts zaet in lagh gewonden,[225]

203 Versta: Alleen wat u enz.
205-06 Van 's morgens tot 's avonds.
207 *Gevolghzaemheit:* volgzaamheid, vgl. vs. 1279; *bescheit:* Volgens Kiliaen beteekent dit woord, naast redeneering en antwoord, ook discretio, bescheidenheid.
210 *smilte:* smelte.
212 *den oirsprong:* het begin, de schepping.
214 *niet:* niets.
215 *baiert:* de nog ongevormde wereld, de chaos.
216 *een aengezicht:* één aangezicht, gedaante; de wisseling der seizoenen en natuurtafereelen bestond nog niet.
218 *werde:* worde.
220 *lichaemlooze schemering:* een halflicht, dat geen zetel had en niets liet onderscheiden; vgl. vs. 291.
222 *rondenkring:* omloop.
223-24 De Bijbel (*Gen.* I, 4-5) zegt onmiddellijk na de schepping van het licht, dat het licht van de duisternis werd gescheiden; dag en nacht, avond en morgen ontstonden.
224 *blinden:* ongevormden.
225 De zaden of kiemen der dingen lagen in den baaierd bedolven (*gewonden*).

En elcke hooftstof ondereen.[226]
O licht! wy komen u begroeten,
Als d'oudste dochter aen Godts voeten!

226 De vier hoofdstoffen of elementen (aarde, water, lucht en vuur) lagen nog ongevormd door elkaar.

I. T e g e n z a n g :

De zelve hant, die 't licht aenleide,[229]
De watren boven 't hoogh gespan
Des hemels van de laeghte scheide,
En slootze binnen hunnen ban,[231-32232]
Op dat het menschdom zich, van onder[233]
Zijne oogen slaende in 's hemels boogh,[234]
Om 't wateren gewelf verwonder,[235]
Dat op Godts almaght drijft om hoogh;[236]
Een hooftstof, wuft en ongebonden,[237]
Gehoorzaemt hem, die haer beriep[238]
Om hoogh uit grondelooze gronden,[239]
En uit kristal een' hemel schiep,[240]
Om in dien kreits, rondom te vloten.[241]
Zoo wert de tweede dagh gesloten.[242]

II. Z a n g :

Maer d'aerde lagh noch diep gezoncken
In 't water, dat haer aenschijn deckt.[244]
Toen scheide d'opperste 't verdroncken,[245]
En droogh en vocht. de vloet vertreckt.[246]
Zoo stont het water op de stranden
Gestuit. men zagh alom in 't ront
De driftige en de vaste landen,[249]
En bergh en duin op zee gegront.[250]
Hy kleede d'aerde in kruit en lover,
Bezaeide haer met vruchtbaer zaet.
Hier zweefde Levenwecker over,[253]
En zetteze in 't gebloemt gewaet

229 *De zelve:* Dezelfde; *aanleide:* binnenleidde, schiep.
231-32 Lees: scheidde de wateren enz.; *gespan:* uitspansel; God verzamelde de wateren in de lucht en vormde de wolken.
232 *ban:* afgeperkte plaats, vgl. vs. 4.
233 *Op dat:* zoodat.
234 *in 's hemels boogh:* naar het luchtgewelf.
235 *wateren gewelf:* gewelf van water, de wolken.
236 Het steunpunt, waarop het wateren gewelf *drijft*, is alleen *Godts almaght*.
237 *Een hooftstof:* een element, nl. het water; *wuft en ongebonden:* bewegelijk en dun (vgl. gebonden in keukenterm).
238 *beriep:* opriep.
239 *grondelooze gronden:* bodemlooze diepten; vgl. vs. 1631.
240 De wolken worden opgetrokken tot den kristalhemel, d.i. de laatste en negende van de hemelsferen.
241 *kreits:* hemelsfeer; *vloten:* drijven.
242 *de tweede dagh:* nl. van de zes scheppingsdagen.
244 *aenschijn:* oppervlakte.
245 *'t verdroncken:* het verdronkene, het land onder water.
246 *vocht:* het vochtige.
vertreckt: trekt zich terug.
249 *driftige landen:* drijvende landen; de eilanden, die in zee schijnen te drijven.
250 *op zee gegront:* als op de zee gegrondvest.
253 *Levenwecker:* de levenwekkende lentewind, vgl. vs. 17.

Te pronck, gelijckwe haer aenschouwen.[254-55]
O groote schoonheit der landouwen!

II. T e g e n z a n g :
De hemel eischte oock zijn cieraden,[257]

254-55 God zette de aarde als een bruid in bloemen *te pronck*, of te prijk, zooals in de XVIIde eeuw met de bruiden gebeurde; vgl. vs. 452.
257 *De hemel:* de lucht, het uitspansel.

Als d'almaght daer de torts ontstack,[258]
De zon, die met robijne raden[259]
Haer heirbaen volghde, en niet ontbrack[260]
Uit oosten helder op te daegen;[261]
Waerna de maen haer ronde sloot;[262]
Gestarnt de schaduw voor quam jaegen,[263]
En danssen om den hemelkloot.[264]
Zoo leert men jaeren onderscheiden,
En maenden; en het aerdtrijck kreegh
Zijn warmte in beemden, bosch, en weiden,
Terwijl de zon neêrdaelde of steegh,
Om 't leven van natuur te queecken.
Men ziet iet godtlijx in dit teecken.[270]

III. Z a n g :

De tweepaer hooft- en weereltstoffen
Ontfingen reede haer beslagh:[271-72]
Het licht des hemels is getroffen:[273]
Maer wat verwacht de vijfde dagh
Van d'oppermaght? de visch en vogel,
Die 't vocht bezwemt, en d'ope lucht[276]
Met scherpe vinne en vluggen vlogel,[277]
Bewaert zijn streeck, en lichte vlught.[278]
Daer weemlen walvisch, en dolfijnen:[279]
Hier stijgen adlers hemelhoogh,[280]
Die zelf de zon, te sterck in 't schijnen,[281]
Braveeren met hun scherpziende oogh.[282]
De zee en lucht begint te leven.[283]

258 *torts:* toorts, de zon van volg. vs.
259 *robijne raden:* roodgloeiende raderen, naar de mythologische, op de natuur gegronde voorstelling van Phoebus' zonnewagen; vgl. vs. 301.
260 *heirbaen:* koninklijke weg; *ontbrack:* verzuimde.
261 *oosten:* het Oosten.
262 *Waerna:* na de zon; *haer ronde sloot:* zich in haar ronde gedaante vertoonde, of: haar rondgang voltooide.
263 *de schaduw:* de duisternis; *voor-jaegen:* verjagen.
264 De rondgang en het schitteren der sterren rondom de hemelkringen noemt Vondel dansen; vgl. *Besp.* III, 853.
270 In de werking der hemellichamen bespeuren wij iets van God, vgl. *Ps.* XVIII, 1.
271-72 De eerst nog ongevormde elementen (vgl. vs. 226) krijgen nu hun *beslagh*, hun voltooiing.
273 Versta: het zonnestelsel is tot stand gebracht.
276 *'t vocht bezwemt:* in het water zwemt.
277 *vlogel:* vleugel.
278 *streeck:* dit hoort bij *visch, vocht* en *vinne*, beteekent dus zwemslag; *vlught:* hoorend bij *vogel, lucht* en *vlogel* beteekent vliegbeweging.
279 *Daer:* in 't water.
weemlen: wentelen zich; *walvisch, en dolfijnen:* Vondel noemt alleen de groote zeedieren, vgl. *Harpz.* CIII, vs. 95; *dolfijn* ook verder in dit drama, vs. 1064, 1069.
280 *adlers:* adelaars; ook alleen de koning der vogels als representant.
281 *zelf:* zelfs; *te:* zoo.
282 *scherpziende:* sterk ziend; dat de arend recht in de zon kan zien geldt als een oude waarheid; vgl. vs. 603-05.
283 *begint:* versta: beginnen.

Natuur heeft elck zijn wijck gegeven.[284]

III. T e g e n z a n g :

De zeste dagh verweckt de dieren,[285]

284 *wijck:* wijkplaats, eigen plaats.

285 Op den zesden scheppingsdag worden de dieren in 't leven geroepen; *dieren:* blijkens de twee volgende vss. bedoelt Vondel zoowel de redelijke als de redelooze levende wezens (animalia).

Die, 't hooft om laegh, het gras betreên,
Of d'oogen slaen naer 's hemels vieren,[287]
En gaslaen wat hun viel te leen
Van Godt, den eigenaer der dingen,
Die om den mensch den hemel schiep,
Oock lichaemloze hemelingen,[291]
Die hy tot 's menschdoms dienst beriep[292]
In 't paradijs, daer twee te gader[293]
Gewettight zijn van d'eerste maght,[293-94294]
Die hun verscheen, gelijck een vader,
Hen troude, en minzaem t'zamenbracht.[296]
Gezalight paer in 's aertrijx hoven,
Verwacht een schooner hof daer boven.[215-298298]

Het tweede bedryf.

GABRIËL. RAFAËL. MICHAËL.

G a b r i ë l :

Wy zweefden zacht en stil den blancken Melckwegh neêr,[299]
De morgenzon voorby, die, schijnende uit het meer[300]
Van 't oosten zuidwaert aen, met haeren gouden wagen,[301]
Den middagh kroonen gingk. toen wy dees springbron zagen[302]
Vier aders leveren aen 't aerdtsche paradijs,[303]
Naer 't hemelsche genoemt, en daer de bruiloftswijs,
Tot vreught van d'eerste trou met vrolijcke engletongen,[305]
Voor bruidegom en bruit, zal worden opgezongen;
Zoo streecken wy terstont de vleugels hier ter ste:[307]
Gelijck een arentsvlught, die wijt, van over zee,[308]
Of uit de starren strijckt in top van hooge cederen,[309]

287 *'s hemels vieren:* de hemellichten.
291 *lichaemlooze hemelingen:* de engelen; voor *lichaemloze*, vgl. vs. 220.
292 Vgl. *Ps.* XC, 11.
293 *twee:* Adam en Eva.
293-94 *te gader Gewettight:* in wettigheid verbonden
294 *van d'eerste maght:* door het hoogste gezag, God.
296 *minzaem:* in minne, liefde.
215-298 De Rey geeft een beschrijving van de scheppingsdagen volgens *Gen.* I, 2-27.
298 *daer boven:* in den Hemel, vgl. vs. 456.
299 *neêr:* af, langs.
300 *schijnende:* verschijnend, opkomend; *het meer:* de zee.
301 *gouden wagen:* de stralende, voortwentelende zon, vgl. vs. 259.
302 *den middagh kroonen:* haar hoogtepunt bereiken; *dees springbron:* vgl. vs. 19 en 171.
303 *aders:* rivieren.
305 *Tot vreught van d'eerste trou:* tot opvroolijking van de eerste huwelijksviering.
307 *hier ter ste:* op deze stede, op deze plaats.
308 *arentsvlught:* een zwerm arenden; *wijt:* ver.
309 *strijckt:* neerstrijkt, daalt.

En dan zich zelve deckt en schaduwt met haer vederen.
Wat heeft de Godtheit hier een hemelschdom geplant![311]
Hoe roken wy den geur van 't melck- en honighlant,[312]
En blancke lelien, en versch ontloke rozen![313]
Hoe flonckren d'oevers hier van bdellion, turkozen,

311 *hemelschdom:* hemelsche toestand.
312 *'t melck- en honighlant:* deze bijbelsche uitdrukking, die in den Pentateuch herhaaldelijk het Beloofde Land aanduidt, gebruikt Vondel hier voor de weelde en den overvloed van het Aardsch Paradijs.
313 Vgl. *Prediker*, L, 8.

Karbonklen, onixsteen, en flickrend diamant![314-15]
De gront is een tapijt van bloemen. geene hant
Van geesten kan zoo rijck borduuren en schakeeren.[317]
Wat vogels steecken hier in kostelijcke veêren!
Daer staet d'eenhoren, die zich spiegelt in de bron.[319]
Hier volght de zonnebloem het aenschijn van de zon,
En schijnt in 't harte ontvonckt van levendige straelen.
Wat vogels zingen daer alle engelsche kooraelen[322]
Met hunne keelen na! hoe weeligh hangt dit ooft!
Hoe zwilt dees muskadel! d'oranje boom belooft[324]
Den mont verquickend sap. men ziet het vee gedyen[325]
By keur van geurigh kruit, en duizend leckernyen.
De rugh van 't dertel lam, gedost met eene vacht[327]
Van gloênde purperverf, getuight door zijne draght[328]
In welck een' beemt het weit, en draeght livrey en wapen
Van koningh Adams hof, ter heerschappy geschapen.
De boom zweet honighdau. de beeck geeft room en wijn.[331]
De boomschors is kanneel. hier valt de zonneschijn[332]
Gematight, niet te heet, noch koel: het zy de straelen[333]
In top staen: 't zy het licht verrijze, of koom te daelen.[334]
d'Alzegenaer stort hier zich zelven teffens uit,[335]
En waert in dier, en erts, en steen, en plant, en kruit,[336]
Doch meest in Adam, heer van 't edelste geweste.
De hemel gaf zijn hart aen 't aerdtrijck hier ten beste.[338]

R a f a ë l :
Aertsengel, Gabriël, doorluchtighste gezant,

314-15 *bdellion:* een mirachtig, geurig hars, *Gen.* II, 12; *onixsteen:* mat gevlamde kleursteen, *Gen.* II, 12, vgl. *Lucifer*, vs. 66.
317 *geesten:* engelen.
319 *d'eenhoren:* fabeldier in de gedaante van een wit paard met een spiraal-hoorn, vgl. vs. 1072.
322 *engelsche kooraelen:* de koorliederen der engelen.
324 *zwilt:* zwelt; *muskadel:* geurige witte druif; *d'oranje boom:* altijd groene, tropische boomsoort met kleurige sappige vruchten: sinaasappel, citroen, pompelmoes enz.
325 *gedyen:* vet worden.
327 *dertel:* dartel, springend.
328 *gloênde purperverf:* gloeiend roode kleur. Deze bijzonderheid ontleent Vondel aan Vergilius, die in *Ecloga* IV, vs. 45 van met purper (sandyx) bekleede lammeren spreekt, vgl. noot in Dl. VI, bl. 128, r. 49-50; wellicht heeft Vondel donkerroode of roodbruine lammeren bedoeld, in overeenstemming met *livrey en wapen* van Adam (vs. 329), die uit roode klei gevormd was (vs. 152).
331 *De boom zweet honighdau:* Ook dit is van de *Ecl.* IV, vs. 30: ‘Et durae quercus sudabunt roscida mella’, in Vondels proza-vert.: ‘dan zullen de harde eicken honinghdauw zweeten’. Honingdauw (vgl. *Altgeh.* I, 228) is eigenlijk een kleverig zoet sap, door bladluizen zomers op de boomblaren afgescheiden. Vondel doelt op een geurig hars uit den boombast. Zie ook de noot in Dl. VI, blz. 126, r. 38 en Dl. VII, bl. 408, vs. 137; *de beeck geeft room en wijn:* dit is naar Ovidius: ‘Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant’, *Metam.* I, 107, in Vondels *Herscheppinge:* ‘de melck en nectar vloeit als water’ I, 136-37.
332 *kanneel:* zoo welriekend als kaneel.
333 *koel:* te koel.
334 *in top:* op 't hoogste punt.
335 *teffens:* in eens, tegelijk.
336 *waert:* van ww. waren, rondwaren; is aanwezig, is bespeurbaar; vgl. vs. 189.
338 *haet:* liefde, goedheid.

Dees lusthof, die de kroon van 's aerdtrijx hoven spant,
Behoeft geen' englelof, en gaet het al te boven.
Het lofbazuinen kan zijn schoonheit slechts verdoven.
De Godtheit wandelde in de lommer van dees blaên,

En liet, na'et planten, in den hof haer stappen staen.[344]
Godt heilighde den gront, zoo zegenrijck betreden,[345]
En schonck dees streeck den naem van wellust, dat is Eden,[346]
Daer geen volkomenheit ontbreeckt, in 's menschen oogh.[347]

G a b r i ë l :

Mijn leistar, Rafaël, die in den hooghsten boogh[348]
Des hemels wert gewijt in 't zevental, wilvaerdigh[349]
De Godtheit naer den mont te zien, en Godts rechtvaerdigh[349-50]
Besluit te stercken; het wort tijt dat wy gelijck[350-51351]
Den koning groeten, met den intre van zijn rijck,[352]
En zijne koningin, en, onder 't heusch bejegenen,[353]
Hun heil toewenschende, de twee gelieven zegenen
In 's allerhooghsten naem, en kroonen bly van geest.
Dan zultge, aen mijne zy, het heerlijck bruiloftsfeest
Bekleeden. pas het paer, als ick 't gebie, te kranssen[357]
Met eeuwigh lauwerier, gebroght van 's hemels transsen,[358]
Doorvlochten met robijn en hemelsch diamant.[359]
Laet 's hemelsch rey den disch met zijn gewijde hant[360]
Voorzien van dierbaer ooft, gewassen aen die tacken,[361]
Dat 's menschen leven voedt, en tegens het verzwacken
De zenuw stijft, en sterckt; het bloet in eenen staet[363]
Bewaert op zijn gewight, en ingeschape maet;[364]
Als oly van d'olijf de vlam, die, zonder zwichten,[365]
Niet ophoudt, even klaer te branden, en te lichten.[366]
De zon ga haeren gangk, en mercke tijt en uur:[367]
Dees boomvrucht queeckt en sterckt het wezen van natuur,[368]

344 *haer stappen:* voetstappen, de vestigia Dei in het geschapene.
345 *zoo zegenrijck betreden:* door hem (God) met zooveel zegen doorwandeld, vgl. vs. 343.
346 *wellust:* geneugten; de Vulgaat spreekt van paradisus voluptatis, *Gen.* II, 10; *Eden* beteekent wellust.
347 Versta: waar het menschelijk oog niets onvolkomens ontdekt.
348 *leistar:* gelei-ster, ster die den weg wijst; Rafaël wordt zoo genoemd, omdat hij den jongen Tobias begeleidde, *Tobias*, XII, 15.
349 *'t zevental:* de zeven hoogste engelen voor Gods aanschijn; vgl. *Openb.* VIII, 2.
349-50 *wilvaerdigh-rechtvaerdigh:* een der weinige voorbeelden van onzuiver rijm bij Vondel; vgl. vs. 542-44; *wilvaerdigh:* bereid.
350-51 Versta: Gods besluiten te vernemen en te helpen uitvoeren.
351 *gelijck:* te gelijk, samen; vgl. vs. 356.
352 *Den koning:* Adam, vgl. vs. 472; *met den intre:* bij het bezitnemen.
353 *zijne koningin:* Eva; *heusch bejegenen:* minzaam begroeten.
357 *Bekleeden:* bijwonen; *pas:* zorg; *als:* zooals.
358 *eeuwigh lauwerier:* de altijd groene lauriertak.
359 *robijn:* de roode vruchten; *hemelsch diamant:* dauwdroppels.
360 *gewijde:* heilige.
361 *dierbaer:* kostbaar, heerlijk; *die tacken:* van den boom des levens, vgl. vs. 70, 175.
363 *in eenen staet:* in éénzelfden toestand, in een blijvend goede dispositie.
364 *op zijn gewight* enz.: naar gehalte en natuurlijke hoeveelheid.
365 Het bloed werd in Vondels tijd de zetel der levensgeesten geacht, het onderhield het leven zooals olijfolie een vlam; *zwichten:* verzwakken.
366 *even klaer:* altijd even helder.
367 Versta: al duurt de zonneloop, de tijd nòg zoo lang.
368 *het wezen van natuur:* het in wezen blijven van de natuur, het leven.

Alle eeuwen uit en in, erfvyant van 't bederflijck.[369]
Zoo leeft de mensch, als Godt en d'engelen, onsterflijck.[370]

369 *erfvyant van 't bederflijck:* de levensboom is de onverzoenlijke vijand van alle bederf, van den dood, vgl. vs. 176.
370 Nieuwe verzekering van 's menschen oorspronkelijke onsterflijkheid, vgl. vs. 157, 164-66.

Godts veltheer Michaël blijf midlerwijl de wacht[371]
Bevolen van den hof, om 't goddelijck geslacht,[372]
Het menschdom, ga te slaen, zoo ver het Godt gehenge,[373]
Op dat geen helsch gespan, zich in de bruiloft menge,[374]
En bruidegom en bruit, versteecken van zijn hulp,[375]
Den doot niet drincken uit een parlemoere schulp,[376]
Waer in men druiven perst, en rijpe muskadellen,[377]
Die aen de wijnranck, milt van sap, uit weelde zwellen.
Kort om, een ieder lette op zijn' ontfangen last.[379]

M i c h a ë l :

Gezant des hemels, ick verschijn geharrenast[380]
Met hellem en rondas, uit diamant geklocken,[381]
En dit tweesnedigh zwaert, daer vier en gloet en voncken[382]
Uit sprongen, toen ick 't heir van Lucifer besprong,
En uit Godts troonen in den diepen afgront drong.[384]
Al quaem hy brullende van onder opgedondert,[385]
Daer 's aerdtrijx navel wat Godt vloeckt houdt afgezondert[386]
Van 't koesterende licht, dat al wat leeft verquickt;[387]
Wy staen voor geen gewelt verbijstert noch verschrickt.[388]
Gebie slechts: 't lustme hem noch eens op 't spits t'ontfangen,[389]

371 *Godts veltheer Michaël:* zoo heet de aartsengel, omdat hij Lucifer versloeg; in de Vulgaat heet hij princeps en princeps magnus, *Dan.* X, 21; XII, 1, en in de kath. liturgie geldt hij als de bestrijder van den duivel en beschermer van den mensch.
372 *'t goddelyck geslacht:* de mensch, vgl. *Handel.* XVII, 28 en I *Petr.* I, 4.
373 *ga te slaen:* te bewaken; *gehenge:* toelaat.
374 *helsch gespan:* helsche samenspanners, de duivels.
375 *versteecken:* verstoken; *van zijn hulp:* van Michaëls hulp.
376 *schulp:* schelp.
377 *men:* de duivel; *druiven en rijpe muskadellen:* heerlijke, maar gevaarlijke en bedwelmende drank, in overdrachtelijken zin voor misleidende taal, hetgeen op Belials taal tot Eva (vs. 1032-vlg.) vooruitloopt.
379 *zijn ontvangen last:* zijn opdracht, vgl. vs. 56-59.
380 *Gezant:* zoo noemen de engelen elkaar (vgl. vs. 339) naar de letterlijke beteekenis van □γγελλος, boodschapper, verkondiger, gezant.
geharrenast: geharnast; Vondel gebruikt gaarne deze aan de spreektaal ontleende verlenging, vgl. *Gysbr. v. Aemst.* vs. 1542, *Lucifer*, vs. 1378 en *hellem* (helm) hier in vs. 381; hij stelt Michael volgens de iconographie in volle krijgsuitrusting voor, vgl. Fra Angelico's Michaël in de Accademia te Florence, en die van H. Wierts den barokken Vlaming bij E. Mäle: *L'Art religieux apr. le Conc. d. Trente* (1932), bl. 300.
381 *rondas:* rond schild, vgl. *Lucifer*, vs. 1499, 1788, 1900, 2004; *uit diamant:* vgl. *Lucifer*, vs. 1910, 1912.
382 *dit tweesnedigh zwaert:* het tweesnijdend zwaard door Michaël gevoerd; Vondel ontleent het aan den Cherub, die na den zondeval de paradijspoort bewaakt, *Gen.* III, 24; *gloet en voncken:* gloeiende vonken (hendiadys).
384 *Godts troonen:* de zetels, door God aanvankelijk aan de opstandige engelen toegewezen.
385 Versta: al zou Lucifer met luid gebrul uit de hel te voorschijn komen.
386 *'s aerdrijx navel:* het middelpunt van den aardbol; vgl. *Noah*, vs. 2. Vondel sluit zich aan bij de middeleeuwsche, ook door Dante gevolgde voorstelling, dat de Hel en bijzonder de plaats van Lucifer in 't middelpunt der aarde is.
387 In de Hel heerscht alleen de duisternis van den dood.
388 *gewelt:* overmacht.
389 *op 't spits t'ontfangen:* in een gevecht af te wachten, vgl. *Lucifer*, vs. 1311, 1402, 1850.

En 's afgronts wapenroof in 's hemels kerck te hangen.[390]

G a b r i ë l :
Wel aen, belieft het u, bewaeck den hof rondom.[391]
Eerst volgh een poos, tot dat ons Adam wellekom,[392]

390 Deze voorstelling ontleent Vondel aan de krijgszeden zijner dagen, toen de op een vijand buitgemaakte vlaggen als trofeeën in de kerken werden opgehangen; *'s afgronts wapenroof:* de buit op Lucifer behaald; *'s hemels kerck:* de Hemel.
391 *rondom:* aan alle kanten.
392 *Eerst volgh een poos:* volg ons eerst een poos; *wellekom:* verwelkome, begroete.

Wy 't rijck gezegent paer bekranssen met laurieren,
En onverwelckbaer loof. men zal de bruiloft vieren,[393-94]394
Daer 's levens boom bedeckt den klaeren watersprongk,[395]
Waer uit terstont een leeu met zijn leeuwinne dronck,[396]
En zoo veel dieren, als op Adams wenck verzaemen,[397]
By hem getekent, elck met hun byzondre naemen.[398]
My dunckt daer ziet men bruit en bruidegom gepaert[399]
Genaecken, hant aen hant. zy komen herrewaert.[400]
Hoe lief en aengenaem is zulck een trougenootschap![401]
Ick wensch Godts zegen hun t'ontvouwen met mijn bootschap.[402]
Een rey wachtenglen volght van achter op hun spoor,[403]
En streelt met blijden zang 't aendachtige gehoor.

ADAM. GABRIËL.

A d a m :

Ay zie, mijn liefste, wat geluck zal ons gemoeten?[405]
Daer komt het hemelschdom met zijne zuivre voeten[406]
Den gront van dezen hof bezwieren uit de lucht.
Zy laeten eene streeck van gout in hunne vlught[408]
Van boven na. ay zie, wat zijn dat schoone pennen,
Hun vlugh ten blancken rugge uitwassende, om te rennen
In wint en starren, op des oppersten geboôn![409-11]
Zy brengen gaven mede, en meer dan eene kroon[412]
Van lauwerblaên. wat wil d'almaghtige openbaeren,[413]
Die, schoon ons een getal wachtengelen bewaeren,
Noch hooger geesten uit de starren nederzendt?[415]
Godtheiligh hemeltal, de Godtheit best bekent,[416]
Weest wellekom; het zy 't u lust om laegh te zweven,

393-94 *met laurieren, En onverwelckbaer loof:* met onverwelkbaer loof van laurieren, vgl. vs. 357-58.
394 *Men zal:* wij zullen.
395 Zinrijk zal het huwelijk van Adam en Eva bij den boom des levens worden ingezegend; vgl. vs. 175 en 459.
396 *terstont:* zoo juist.
397 *verzaemen:* te zamen komen.
398 *By hem getekent:* door hem gekenteekend; *byzondre:* eigen, passende, vgl. *Gen. II*, 19-20.
399 *ziet men:* zie ik.
400 *herrewaert:* hierheen.
401 *trougenootschap:* huwelijksvereeniging; men vgl. als tegenstelling met deze uitingen van Gabriël de jalouzie van Apollion op het huwelijk in *Lucifer*, vs. 139-vlg.
402 Versta: ik wil hun boodschappen, hoezeer God hen zegent.
403 *Een rey wachtenglen:* een schildwacht van bewaarengelen, vgl. vs. 57.
405 *mijn liefste:* Eva; *gemoeten:* te gemoet komen.
406 *het hemelschdom:* de bewoners van den Hemel, de engelen.
408 Vgl. *Lucifer*, 12-13.
409-11 Hier staan Vondel engelenfiguren van Rubens voor den geest.
412 *gaven:* de kronen van vs. 455, vgl. vs. 393; *meer dan eene kroon:* lees: meer dan éene kroon, dus twee kronen of kransen.
413 *Wat wil* enz.: Versta: wat bedoelt God hiermee?.
415 *Noch hooger geesten:* engelen van nog hooger rang, nl. de drie aartsengelen Michaël, Gabriël en Rafaël.
416 *Godtheiligh hemeltal:* aan God toegeheiligde schare; *de Godtheit:* aan de Godheid.

En uit te spannen, om 't gewest, daer menschen leven[418]
Eens door en door te zien; het bovenste en 't beneên[419]
Te zien afsteecken op elckandre en tegens een,[420]

418 *uit te spannen:* de vleugels ontspannen; *'t gewest:* het Paradijs, vgl. *Lucifer*, vs. 25.
419 *zien:* met klemtoon; *het bovenste en 't beneên:* hemel en aarde.
420 Versta: met elkaar te vergelijken.

Om klaerder 't onderscheit van 's hemels rijcke schatten
En 's aerdtrijx minder goet in uw verstant te vatten;
Het zy u d'opperste met een' byzondren last
Hebbe uit zijn' troon gestiert: gelijck 't hem eeuwigh past
Den schepselen een wet naer zijnen wil te zetten;[425]
Gy zijt ons welkom, meer dan welkom. onbesmetten,[426]
Die d'onderweerelt uw gemeenschap waerdigh kent,[427]
Gy moet ons bey, naerdien 't geluck u herwaert zendt,[428]
Gezelschap houden, 't licht in onze duisternissen[429]
En 't hemelsch paradijs om 't aerdtsche een weinigh missen,
Indien des menschen bede op englen iet vermagh.[431]

G a b r i ë l :

O stedehouder van het opperste gezagh[432]
Op aerde, zijt gegroet, eerste oirsprongk der geslachten,[433]
En stam der spruiten, daer de weerelden op wachten:[434]
O vorst, die Godt alleen voor uwen leenheer houdt,[435]
De Godtheit, op wiens maght en goetheit gy betrout,
Godt, die u paerde door zijn hemelsche genade
Met deze uw eige ribbe, uw vleesch, en wedergade,[438]
Zent ons van boven, om u heil in dezen staet
Te wenschen in zijn' naem, op dat de dageraet[440]
Der weerelt schooner rijze en opluicke in u beide,
De bruiloft innega, op 't goddelijck geleide,[442]
En d'eendraght u getrou verbinde door den bant
Van 't onderling verbont, bezegelt hant aen hant.[443-44444]
En gy, ô zuster, bruit, en dochter van uw' hoeder,[445]
Genarijcke Eva, licht der maeghden, groote moeder[446]
Van zoo veel levenden, als d'aerde uit uwen schoot[446-47]

425 *een wet te zetten:* een wet te geven; het Duitsche Gesetz, bij den jongen Vondel *gezet*, schijnt hier niet vreemd aan.
426 *onbesmetten:* gij, zuivere geesten.
427 *d'onderweerelt:* met betrekking tot den Hemel, dus de aarde, vgl. *Bespiegelingen*, III, 874, 925; *gemeenschap:* omgang.
428 *naerdien:* nu; *'t geluck:* nl. voor Adam.
429 *onze duisternissen:* het aardsche licht vergeleken met het hemelsche.
431 *iet vermagh:* eenigen invloed heeft.
432 *stedehouder:* plaatsbekleeder, drager; Adam is bedoeld, vgl. vs. 615; bijna hetzelfde zegt Rafaël tot Lucifer in *Lucifer*, vs. 1455.
433 *eerste oirsprongk der geslachten:* stamvader van alle generaties.
434 *spruiten:* nakomelingen; *de weerelden:* de werelddeelen.
435 *leenheer:* vgl. vs. 101-102, 1375.
438 *uw eige ribbe, uw vleesch: Gen.* II, 21, 23; vgl. *Lucifer*, vs. 128; *wedergade:* evenbeeld.
440 *de dageraet:* het begin.
442 *innega:* beginne.
443-44 *verbinde- bant- verbint:* een bij Vondel niet ongewoon klankspel; vgl. vs. 164-66.
444 *hant aen hant:* door de handen in elkaar te leggen.
445 Vgl. vs. 199; *dochter van uw' hoeder:* dochter van Adam; Gabriël kon haar zoo noemen, omdat zij uit Adam gevormd was.
446 *licht der maeghden:* het huwelijk was nog niet gesloten.
446-47 *groote moeder van zoo veel levenden:* Eva beteekent, dat zij de moeder van alle levenden zou worden.

Van verre alreede ontmoet, volschoone bedtgenoot[448]
Des schoonsten bruidegoms, gy morgenstar der vrouwen,
Wat wil uw naem en faem zich wijt en zijt ontvouwen,[450]
Indien d'alzegenaer, die u zoo hoogh verheft,

448 *ontmoet:* begroet.
450 *wil:* zal.

En dus te prijck zet, in deze echt zijn ooghmerck treft![452]
Gedooght nu datwe u beide, in 's hooghsten naem, bekranssen,
Terwijl de hemelen al juichende om u danssen.[454]
Ontfangt dees kroonen, gy die dus geluckigh paert.[455]
Een grooter kroon wort u in eeuwigheit bewaert.[456]

A d a m :
Gy komt ter goeder uure ons eeren hier beneden.

G a b r i ë l :
Wy komen door Godts last uw' bruiloftsdisch bekleeden,[458]
Daer 's levens boom den disch met zijne schaduw deckt.[459]

A d a m :
Gelooft zy d'opperste, die zijn genade streckt
En uitbreit wijder dan de heldre zonneglanssen
Zich spreien overal, uit zijn turkoize transsen.[462]
Wy neemen uwen wensch en zegen danckbaer aen.
De rijckste vader stort in zijnen onderdaen
't Genarijck hart uit, door ontelbaer tal van goeden.[464-65465]
De vrucht van 's levens boom is maghtigh ons te voeden[466]
Met alle leckerny, die lijf en ziel vernoeght.[467]
Hy heeftme deze gade uit liefde toegevoeght,
Op dat ick haeren troost en noothulp zou genieten.
Zoo kan geene eenzaemheit my quetsen noch verdrieten.
Het hart der godtheit leght hier voor ons beide bloot.[471]

G a b r i ë l :
Geluckigh leeftge met uw lieve trougenoot,[472]
Gelijck een koning, zy als koningin van Eden.[473]

452 *dus:* aldus; *te prijck zet:* zooals bij de bruiden in Vondels tijd gebruikelijk was, vlg. vs. 255; *zijn oogmerck treft:* zijn doel bereikt; wanneer zij God niet te leur stelt.
454 Versta: terwijl de hemelsferen en de sterren rondwentelen, vgl. vs. 263-64.
455 *dees kroonen:* de laurierkransen van vs. 412-13.
456 *Een grooter kroon:* een nog hooger verheerlijking, vgl. vs. 298 en in anderen zin, vs. 1041.
458 *uw' bruiloftsdisch bekleeden:* deelnemen aan uw huwelijksfeest.
459 *Daer:* waar, vgl. 394-95.
462 *turkoize transsen:* hemelsblauwe luchten.
464-65 *stort 't Genarijck hart uit:* bewijst zijn genaderijke liefde, vgl. vs. 335, 338, 471.
465 *goeden:* goedheden, bona, vgl. *Lucifer*, vs. 295.
466 Vgl. vs. 175.
467 *vernoeght:* vergenoegt, verzadigt.
471 *Het hart der Godtheit:* Gods liefde, vgl. vs. 465.
472 *trougenoot:* echtgenoote.
473 Vgl. vs. 352-53, 615; *Rei:* Wat Vondel over de oorspronkelijke onschuld (justitia originalis) van het eerste menschenpaar in zijn Berecht kort en zakelijk dogmatisch heeft uiteengezet, laat hij de Wachtengelen poëtisch bespiegelen. Nadat de voorrechten van natuurlijke orde door Adam en Eva zelf bezongen zijn (vs. 119-210), waarbij de *overnatuurlijcke schenkaedje*, in navolging van de Kerkvaders het *gewaet der Erfrechtvaerdigheit* genoemd, slechts terloops is aangeduid in den onbelemmerden vrijen wil, de lichaamsonsterflijkheid en de onbewolkte reden (vs. 156-58): beschouwen de Engelen die *schenkage* en *gave* (B e r e c h t), dat *kleed* (B e r e c h t en vs. 479, 483, 485), dat *handvest* (B e r e c h t en vs. 537) nu opzettelijk. En zij zeggen daarvan: 1° dat dit voorrecht niet spruit uit de menschelijke natuur (vs. 481-82), omdat het meer geeft dan de natuur vraagt of geven kan (483-84): vandaar o v e r -natuurlijke

A d a m :
Gy Reien, volght, terwijl wy door den lusthof treden,
Ons spoor met feestgezang. 't gevogelt zingt u voor.
De dieren luisteren, en geven u gehoor.

REY VAN WACHTENGELEN.

I. Z a n g :
Wie kan zijn graetigh oogh verzaden[477]
Aen 't paer, ter bruiloftsfeest bereit,
Bekleet met zuivere gewaeden
Van hemelsche Erfrechtvaerdigheit?[479-80]
Gewaeden, niet van vrou Natuure[481]
Gewrocht, neen zeker, neen ô neen:
De stof van 't kleet is veel te puure,
En niet te vinden daerwe treên.[484]
Dat kleet viel hun ten deel van boven.[485]
De godtheit schonck dien bruiloftsschat
Hun beide uit liefde in d'aertsche hoven.[487]
Och dat geene aerdtscheit dit beklad,[488]
Noch vuile vleck het schende in 't praelen.
Geen blanckheit magh het hier by haelen.[490]

I. T e g e n z a n g :
Dees zuiverheit sproot uit geen zonne,
Die daeghlijx opgaet voor 't gezicht,
Maer uit der hemellichten bronne,
Eerste oirzaeck van al 't zichtbre licht.[493-94]
De godtheit, uit gena bewogen
Tot miltheit, wou zijn beelt bekleên[496]
Op 't heerelijxt; het alvermogen[497]

ofwel b u i t e n -natuurlijke schenkage (donum superadditum, donum praeternaturale); 2° dat het een gave is van Gods liefde (487), genade (495) en mildheid (496); 3° dat het bestaat in de volledige onderworpenheid van de ziel aan God, van de lagere vermogens aan de hoogere en van het lichaam aan de ziel (505-11). Dit voorrecht nu van oorspronkelijke rechtvaardigheid (dat de heiligmakende genade niet is, maar als oorzaak insluit), noemt Vondel e r f rechtvaardigheit, omdat het, aan de menschelijke n a t u u r gegeven, op alle menschen zou overgaan, wanneer althans de heiligmakende genade door geen zonde zou worden verstoord. De mogelijkheid van dit laatste laten de Engelen telkens doorschemeren.

477 *graetigh:* gretig.
479-80 *zuivere gewaeden Van hemelsche Erfrechtvaerdigheit:* dit zielekleed wordt door Vondel, ook om tooneel- en welvoeglijkheidsredenen, stoffelijk voorgesteld; zie *Berecht*, r. 100 en vs. 106-07.
481 *van:* door.
484 *daer:* waar.
485 *van boven:* uit den Hemel.
487 *d'aerdtsche hoven:* de lusthof, het Paradijs.
488 *aerdtsheit:* toeneiging tot het aardsche, zonde.
490 *magh:* kan.
493-94 Versta: uit God.
496 *zijn beelt:* de mensch, *Gen.* I, 26-27.
497 *het alvermogen:* de almachtige God.

Het puick van 's hemels schat besteên[498]
Aen 't menschdom, by hem uitgekozen.[499]
Nu wijcken zuiverheit en geur
Van witte lelien en roozen
Voor deze bloem. nu wijckt de keur[502]

498 *Het puick van 's hemels schat:* het allerbeste van de hemelsche rijkdommen.
499 *by:* door.
502 *deze bloem:* de zuivere mensch, schooner dan de schoonste bloemen van het Paradijs.

Van bloemen, en alle andre stoffen.
De godtheit heeft haer wit getroffen.[504]

II. Z a n g :

De mensch, uit lijf en ziel bestaende,
Twee deelen, ongelijck van aert,[506]
Gevoelt geen' strijt, geen overslaende
Gewight: want elck van bey bewaert
Den evenaer. d'een wil als d'ander.[509]
De reden onderworpt zich Godt,[510]
Het lijf de ziele, wijs en schrander.[511]
Verloor de mensch dees gaef, dit lot,
En most hy by zijn kracht volharden,[513]
Natuur kon hem niet houden staen.[514]
Men zagh het bruiloftskleet aen flarden,[515]
En al die schoonheit gansch vergaen,[512-16]
Daer Cherubijnen zelfs om blaeckten.[517]
Nu deckt een wolck van glans de naeckten.[518]

II. T e g e n z a n g :

Gelijck de keel en harpesnaeren,[519]
Gespannen op een' zelven toon,[520]
Een schoon geluit in d'ooren baeren,
Dat englen treckt uit hunnen troon,[522]
Zoo baert d'eenstemmigheit, in 't paeren
Van lijf en ziele, aen een getrout,
Een lieflijckheit, die door alle aren[524-25525]
De geesten streelt en onderhoudt.[526]
Dus leeft de mensch gerust op d'aerde,[527]
Gelijck een Godt, in volle vreught.
Och of de Godtheit hem bewaerde

504 Versta: God heeft in den volmaakten mensch het hoogste doel (*wit*) der schepping bereikt.
506 Vgl. B e r e c h t en vs. 163-64, 533.
509 *Den evenaer:* de balans, het tongetje of de naald van de weegschaal.
510 *reden:* rede; *onderworpt:* onderwerpt.
511 *wijs en schrander:* verstandig, bijwoordelijk te verstaan: verstandig onderwerpt de rede (de ziel) zich aan God, het lichaam aan de ziel.
513 *by zijn kracht:* bij zijn eigen krachten, bij zijn natuurlijke krachten.
514 Versta: de natuur zou hem niet staande kunnen houden.
515 *Men zagh:* wij zouden zien.
512-16 Dit zinspeelt op 't geen gebeuren zal.
517 *om blaeckten:* verrukt over waren, vgl. 478.
518 Versta: maar nu zijn Adam en Eva, naakt dus onschuldig, nog met het blanke kleed als met een wolk van glans bedekt, nog niet gevallen.
519 *keel en harpesnaeren:* zang en muziek.
520 *Gespannen:* gestemd.
522 *treckt:* lokt.
524-25 De harmonische verbintenis van ziel en lichaam is als een huwelijk; vgl. vs. 531.
525 *door alle aren:* in alle bloedvaten, vgl. vs. 176.
526 *De geesten:* de levensgeesten, die geacht worden in de bloedvaten te zetelen, vgl. vs. 176; *streelt:* koestert.
527 *Dus:* aldus.

In eene zelve lente en jeught,[530]

530 *lente en jeught:* frischheid, ongereptheid.

Zoo kon de bruiloft eeuwigh duuren.[531]
Een bant verbint de twee natuuren.[505-32532]

T o e z a n g :

Engelscheit en dierscheit mengen[533]
In den mensch zich ondereen.
Om deze overeen te brengen[535]
Wou de vader hier beneên[536]
Met een hantvest hem verrijcken,[537]
Die den ongelijcken treck[538]
Van de worstlende ongelijcken[539]
Vreedzaem houdt in hun besteck.[540]
Eert uw hantvest, ô gelieven,
En bewaert uw' vaders last,[542]
Zoo kan u geen vyant grieven.
Houdt u buiten leedt en last.[541-44542-44]

Het derde bedryf.

ASMODÉ. LUCIFER.

A s m o d é :

Doorluchtste keizer van den jammerpoel, vol rampen,[545]
En 't rijck der weerelt, wy verschijnen op uw stampen,[546]
In schaduw van den boom, geladen en vermast[547]

531 *Zoo kon:* dan zou; *de bruiloft:* het huwelijk van ziel en lichaam, vgl. vs. 524-25.
505-32 Deze vss. verduidelijken, waarin de oorspronkelijke rechtvaardigheid van den nog niet gevallen mensch bestond.
532 *Een bant:* lees: één band.
533 *Engelscheit en dierscheit:* spiritualiteit en materialisme, vgl. B e r e c h t en vs. 161-62.
535 *overeen te brengen:* te verzoenen.
536 *de vader:* God de Vader.
537 *hantvest:* voorrecht, vgl. 't B e r e c h t r. 56, waar 't ook *schenckaedje* en *gave* heet, in vs. 512 *lot*.
538 *den ongelijcken treck:* de tegenovergestelde neigingen.
539 *worstelende:* nl. van nature worstelend, maar in den heilstaat verzoend.
540 *in hun besteck:* binnen hun perken.
542 *uw vaders last:* Gods gebod, van den éénen boom te mijden.
541-44 Ook dit preludeert op den aanstaanden val.
542-44 *last - last:* weer een rijmpaar van 't zelfde woord, vgl. vs. 349-50. - A s m o d é : zie noot bij *Personaedjen*.
545 Deze betiteling van Lucifer is vrijwel gelijk aan Dante's benaming: Lo imperador del doloroso regno, *Inf.* XXXIV, 28.
546 *En 't rijck der weerelt:* vgl. vs. 9; *wy:* Asmodé met eenige lagere duivels; *stampen:* stampvoeten, vgl. vs. 694. Ook in *Peter en Pauwels* vs. 128 worden de booze geesten door stampvoeten opgeroepen.
547 *vermast:* zwaar beladen.

Van heerlijck ooft, waer door de kennis groeit en wast.[548]
Gebie al watge wilt uw' dienaer toebetrouwen.

L u c i f e r :

O Asmodé, nu help ons 't rijck des afgronts bouwen.[550]
Wy zoecken hulp en steun aen uw' doortrapten raet,[551]
Uit lust ter wraecke van dien onverdienden smaet,
En 't schendigh ongelijck in 't opperhof geleden,[553]

548 *de kennis:* de kennis van goed en kwaad. De Engelen zijn met Adam en Eva samengekomen onder den boom des levens (vs. 395); de duivels vergaderen onder den boom der kennis van goed en kwaad, Gen. II, 9.
550 *bouwen:* uitbreiden.
551 *doortrapten:* sluwen.
553 *schendigh:* schandelijk; *'t opperhof:* de Hemel.

Daer Michaël, bestormt, en wettigh aengestreden,[554]
Het heir der hemelen met zijnen donderslagh[555]
En blixemstraelen dreef ten troon uit van 't gezagh,[556]
Ons eeuwigh toegestaen. nu willenwe, als bandyten,[557]
Geduurigh tegens 't rijck van dien erfvyant wrijten,[558]
Niet voor de vuist, en door een openbaer gewelt,[559]
Naerdien zijn heirkracht ons te maghtigh valt in 't velt,[560]
Maer door bedrogh, en list, en heimelijcke laegen.
Zoo kan het kleenste dier het allergrootste plaegen.[562]
Nu giet dien aenslagh eens in een' rechtschapen vorm.[563]

A s m o d é :

Het allerreetste is dat men listigh hem bestorm,[564]
In zijn volschapen beelt, wiens glans zoo hemelsch flonckert.[565]
Indienge 't kroost, dat naer den vader zweemt, verdonckert,[566]
Zoo keert hy 't aenzicht van deze ongelijckenis.[566-67567]
Gy weet hoe hun dit ooft zoo scherp verboden is,[568]
Geraeckt de zoon 't verbodt des vaders t'overtreden,[569]
Zoo steeckt hy zich in schult, door traenen, noch gebeden,
Noch geene middelen te zoenen, hoe men schreit.[571]

L u c i f e r :

Dat waer de misdaet van de hooghste majesteit
Te quetsen trots hervat, in d'aerdtsche heerschappye.[572-73]

A s m o d é :

Met reden. vangenwe aen van beeldeschenderye,[574]

554 *Daer:* toen; *wettigh aengestreden:* door mij rechtvaardig aangevallen.
555 *Het heir der hemelen:* de opstandige Engelen, maar Lucifer stelt het valsch voor, alsof Michaël alle Engelen uit den Hemel wilde werpen.
556 *gezagh:* grootheid, glorie.
557 *Ons eeuwigh toegestaen:* ook dit stelt Lucifer partijdig en verkeerd voor; de Engelen waren nog in hun proeftijd en dus nog niet in 't geluk bevestigd; *bandyten:* uitgebannenen, vgl. vs. 591, 592, 1683.
558 *dien erfvyant:* God, vgl. vs. 6, 1461; *wrijten:* ons verzetten.
559 *voor de vuist:* openlijk.
560 *Naerdien:* omdat; *zijn heirkracht:* Michaëls leger.
562 Met een vage herinnering aan fabel IV van *Warande der Dieren*.
563 *rechtschapen:* practischen, bruikbaren.
564 *Het allerreetste:* het meest voor de hand liggend; vgl. vs. 642; *men:* wij; *hem:* God; *bestorm':* aanvalle.
565 *zijn volschapen beelt:* zijn heerlijke gelijkenis, de mensch.
566 *zweemt:* gelijkt op; *verdonckert:* verduistert, hem zijn *glans* (vs. 565) ontneemt.
566-67 Practisch en listig, bovendien theologisch juist, zegt Asmodé, dat God zich van den mensch, die zijn beeld is, zal afkeeren, zoodra die gelijkenis door de zonde geschonden wordt.
567 *ongelyckenis:* verminkte, bedorven gelijkenis, vgl. *onwegh* van vs. 595, onmensch, ondier.
568 *dit ooft:* van den kennisboom, vs. 548; *scherp:* streng.
569 *de zoon:* Adam; *des vaders:* van God.
571 *zoenen:* verzoenen.
572-73 Versta: dat zou een herhaling van onzen opstand zijn, maar nu op aarde.
574 *Met reden:* ja juist!; *van beeldeschenderye:* met de schending van Gods beeld. Van Lennep teekent aan, dat Vondel hiermee een veeg geeft aan de beeldstormers van 1566; 't is mogelijk maar niet duidelijk.

Naerdien het afgebeelde in zijnen oppertroon[575]
Te zeker zit. dus wort de parel van zijn kroon[576]
Geruckt, en in het slijck getrappelt en geschonden.

575 *Naerdien:* aangezien; *het afgebeelde:* God.
576 *Te zeker zit:* onschendbaar is, vgl. vs. 29; *dus:* aldus; *de parel van zijn kroon:* de in Gods genade levende mensch is de voltooiing van de schepping.

L u c i f e r :

Wy nemen 't in beraet. maer weetge oock andre vonden[578]
Te vinden, om allengs en niet zoo plotseling
Ons t'openbaeren? want de hemel sloot een' ring[580]
En wacht van englen om dees beide, die nu paeren,[580-81]
En vrolijck bruiloften. gy hoort door loof en blaêren[582]
Den blijden bruiloftsgalm, en schellen vogleklangk,
Uit telge, en tack, en haege, ontvonckt aen englezangk,[584]
Het feest inluiden. men is bezigh met bereiden
En decken van den disch. Wachtengelen geleiden
De gasten, en de bruit en blijden bruidegom.[587]
Oock waert hier Michaël, het hooft der hofwacht, om[588]
Te waecken, dat geen wrock van helsch gespoock hen stoore.[589]
In 't kort men houdt'er wacht, van achter, en van vore.
Bandijten worden licht verraeden, en ontdeckt.[591]

A s m o d é :

Bandyten dienen op te waecken, ongeweckt[592]
Van hunnen vyant, en geen vast verblijf te zoecken,[593]
Noch licht en ope lucht. De schaduwen, en hoecken,[594]
Spelonck, en onwegh, bosch, en galery, en haegh[595]
Bedecken allerbest het nachtspoock, dat by daegh[596]
Ongaerne wort gezien. het moet zich zelf bewaeren.[597]

L u c i f e r :

Hoe kuntge wercken, en uw' aert niet openbaeren?[598]

A s m o d é :

Men trecke een grijns aen van het een of 't ander dier.[599]

L u c i f e r :

578 *vonden:* vondsten, bedenksels.
580 *Ons t'openbaeren:* ons te laten gelden.
580-81 *een' ring En wacht van englen:* een kring van wacht- of waakengelen; *dees beide:* Adam en Eva; *paeren:* trouwen.
582 *bruiloften:* bruiloftvieren.
584 *ontvonckt aen:* opgewekt door, vgl. vs. 123.
587 *De gasten:* de aartsengelen, vgl. vs. 439-40.
588 *waert:* gaat rond; *der hofwacht:* hier niet van de hemelsche legerscharen, die, zooals in *Lucifer* is uitgebeeld, Gods oorlog voerde (vs. 1397), maar van de paradijswacht, vgl. vs. 391.
589 *helsch gespoock:* helsche spoken, duivels.
591 *Bandijten:* boosdoeners, vgl. vss. 557 en 1683.
592 *op te waecken:* waakzaam te zijn.
593 *geen vast verblijf te zoecken:* als ballingen moeten ze rondzwerven.
594 *Noch licht en ope lucht:* en ze moeten in het duister en verborgene werken.
595 *onwegh:* ongebaande wegen, vgl. onmensch en *ongelyckenis* van vs. 567; *galery:* laan, vgl. vs. 25.
596 *het nachtspoock:* de nachtelijke zwerver, de bandiet.
597 *Ongaerne wort gezien:* zich ongaarne laat zien; *bewaeren:* beschermen.
598 Versta: Hoe kunt ge iets uitvoeren, als ge u heelemaal verbergt?
599 *grijns:* masker, vermomming.

Een vogel, die de lucht met zijne pen bezwier,[600]
Gelijckt den geesten, die op hunne vleugels zweven.
Verkies den adelaer, der voglen vorst, in 't streven
Alle anderen te kloeck, en die met zijn gezicht[603]
En ooghstrael niet ontziet het steeckend middaghlicht[604]

600 *Een vogel, die:* Ja, een vogel, die; *pen:* vleugels; *bezwier:* bevliegt.
603 *kloeck:* krachtig.
604 *ooghstrael:* blik; *ontziet:* vreest.

Te tarten. d'adelaer zou zijnen roof ontdecken[603-05]
Van verre, indien hy most verhit ten oorlogh trecken.
Hy is gewapent met den beck en scherpen klaeu.
Of kies een' elefant. zijn lichaem valt niet naeu[608]
Om in te schuilen, en bedeckt te loopen mommen.[609]
Hy is in reêngebruick de kloeckste van de stommen,[610]
En maghtigh met zijn' snuit een' boom te slaen in 't zant,
Of Adam, in de lucht geslingert, op den tant
Te vatten, zoo 't hem niet van geesten wort verboden.[613]

A s m o d é :

Dat 's waer: de godtheit waeckt om laegh voor d'ondergoden,[614]
En zijn' stadthouder, vorst en hooft van 't aerdtsche rijck.[615]
Geen dier is menschen in zijn kloeckheit zoo gelijck,
En ons zoo nut, om stil een' aenslagh uit te wercken,
Dat een geschubde draeck, voorzien van schoone vlercken.[618]
Hy is in vliegen en omzweven uitgeleert.[619]
Zijn tong, om 's menschen spraeck te volgen, gebootseert,[620]
Zou geestigh weifelen, en liegen, en bedriegen.[621]
Dat waer de rechte valck om van mijn hant te vliegen,
En deze onnozelen te grijpen in hun vlught.[622-23]

L u c i f e r :

Spreeck zachter. zie eens om en weêrom, dat geen lucht[624]
Uw stem ontdecke, en zy dien grooten aenslagh mercken:[625]
Want hoe gy werckt of niet, men dient bedeckt te wercken,
En hen te vangen, eer men onraet kan vermoên.

A s m o d é :

Wat dunckt u van den draeck?[628]

603-05 Vgl. vs. 280-82.
608 *kies:* verkies; *elefant:* olifant; *valt niet naeu:* is wijd genoeg.
609 *bedeckt te loopen mommen:* zonder erg vermomd te loopen.
610 *reêngebruick:* vernuft; *kloeckste:* slimste; *stommen:* stomme dieren.
613 *geesten:* engelen.
614 *voor d'ondergoden:* over de menschen, sarcastische uitdrukking van Asmodé.
615 *stadthouder:* stedehouder, Adam, vgl. vs. 432; *vorst* enz.: vgl. vs. 352-53, 472; *in zijn kloeckheit:* lees: in hun kloekheid, vernuft.
618 *Dan:* als; *een geschubde draeck:* In den Bijbel is spraak van een slang als verleider van Eva (*Gen.* III, 1, 4), maar de overlevering wil, dat het ons bekende kruipdier vòor de verleiding van de menschen vlerken had. In de chr. iconographie werd de Paradijsverleider vaak als een gevleugelde slang of fabelachtige draak voorgesteld. Vondel gebruikt dikwijls de woorden slang en draak voor 't zelfde dier; vgl. vs. 618, 779; zie verder Sabbe: *Dierkennis en Diersage bij Vondel* (1917), bl. 36-vlg.
619 *uitgeleert:* volleerd.
620 *te volgen:* na te volgen, na te doen; *gebootseert:* gevormd.
621 *zou geestigh weifelen:* kan geestig, listig er omheen praten.
622-23 Aan de valkenjacht ontleende beeldspraak: de van de vuist losgelaten, afgerichte valk moest duiven grijpen in hun vlucht. Asmodé bedoelt: zoo'n draak zou mij hier te pas komen; *onnozelen:* Adam en Eva, die geen kwaad vermoedden, vgl. de duiven.
624 *lucht:* windzucht.
625 *ontdecke:* verrade; *zy:* Adam en Eva, of de Wachtengelen.
628 *dunckt:* met klemtoon; Asmodé wil doorgaan op het denkbeeld van de slang; *schalck en koen:* listig en dapper; *niet onaerdigh uitgekoren:* zeer doeltreffend gekozen.

L u c i f e r :
de slang is schalck en koen,
Twee eigenschappen, niet onaerdigh uitgekoren.

De schalckheit is dit dier natuurlijck aengeboren,[630]
Gelijck de stoutheit. zoo dees beide gaen gepaert[631]
Wort d'aenslagh uitgevoert, die zulck een' langen staert[632]
Van jammernissen, door alle eeuwen, na zal sleepen.[633]

A s m o d é :
Zy dienen beide niet al teffens aangegrepen.[634]
Men moet omzichtigh gaen, en spreecken een voor een.[635]

L u c i f e r :
De vloeck en zegen is hun alle bey gemeen.
Zy trecken eene lijn: wat d'een begeert wil d'ander.

A s m o d é :
Zoo een van beide in wille en opzet dan verander,[638]
Zal d'ander volgen op het spoor van zijne ga.[639]

L u c i f e r :
Indien de vrou zich met den man hierop bera,[640]
Is 't vruchtloos aen de vrou dit stout bestaen t'ontginnen.[641]
Het reetste is eerst het hart van haeren man te winnen.[642]
De vrou volght lichtelijck het voorbeelt van den man.

A s m o d é :
Indien men op het hooft geen voordeel winnen kan,[644]
Zoo moet men door de vrou den man zien om te zetten.[645]

L u c i f e r :
Zy zal haer lippen traegh aen deze vrucht besmetten.[646]

A s m o d é :
Een dertle snoeplust kan haer brengen tot vergrijp.[647]

L u c i f e r :
Het overtreên smaeckt raeu.[648]

A s m o d é :
de vrucht is versch en rijp,

630 *schalckheit:* listigheid; *natuurlyck:* van natuur.
631 *stoutheit:* dapperheid.
632 *staert:* gevolg.
633 *jammernissen:* jammeren.
634 *Zy:* Adam en Eva; *al teffens:* tegelijk.
635 *gaen:* te werk gaan; *spreecken een voor een:* ze één voor één aanspreken.
638 *wille en opzet:* begeerte en plan.
639 *ga:* wedergade, wederhelft.
640 *bera:* beraadslaagt.
641 *aen:* bij; *ontginnen:* beginnen.
642 *reetste:* doeltreffendst, vgl. vs. 564.
644 *het hooft:* de man.
645 *om te zetten:* om te praten.
646 *traegh:* niet makkelijk.
647 *dertle:* lichtzinnige.
648 *Het overtreên smaeckt raeu:* het overtreden van Gods verbod moet Eva tegenstaan.

En lecker op de tong, bekoorlijck in haere oogen.
Zoo wort gevoelen, smaeck, met een 't gezicht bedrogen,
Dry zinnen teffens door een' appelbeet alleen.[651]

L u c i f e r :
Zoo wort mevrou eerst, maer de heer niet overstreên.[652]

651 *zinnen:* zintuigen; *teffens:* tegelijk; *een':* met klemtoon.
652 *overstreên:* overwonnen.

A s m o d é :
De vrou moet voortreên, als de zwackste van hun beide,
En bieden hem de vrucht.

L u c i f e r :
en zoo hy haer uitzeide[654]
Zijn' mont te zetten aen het aengeboden ooft?

A s m o d é :
Ontvoutze wat al goets dees appel hem belooft,[656]
Hoe kan hy laeten eens op haer verzoeck te proeven?[657]

L u c i f e r :
Om eenen appelbeet den oppersten bedroeven,
Door 't reuckloos overtreên van zulck een streng verbodt,[659]
En een gewisse doot te sterven, om 't genot
Van eenen mont vol saps, leert dat den mont niet spaenen[661]
Van dootelijck venijn?

A s m o d é :
zoo zy 't verzoeckt met traenen,
Hy slaet zoo kleen een bê de jonge bruit niet af.[663]
Oock terght verbodt de lust. het dreigen van de straf[664]
Ontvonckt de lust. gy weet hoe lust u kon verrucken.[665]

L u c i f e r :
Maer 't menschdom spiegelt zich aen 's engels ongelucken.

A s m o d é :
Hy is te bijster op meer wetenschap belust.[667]

L u c i f e r :
Wat zaecken zijn hem niet natuurelijck bewust,
Oock boven zijn natuur?

A s m o d é :
noch zal hy 't zeil niet strijcken,[668-69]
Maer willen Gode zelf in wetenschap gelijcken.

L u c i f e r :
Den allerhooghsten niet te wijcken, was de bron
En eenige oirsprong, daer ons onheil uit begon.

654 *uitzeide:* ontzegde, weigerde.
656 *ontvoutze:* als zij uitlegt.
657 *laeten:* nalaten.
659 *reuckloos:* roekeloos.
661 *spaenen:* spenen, onthouden.
663 *zoo kleen een bê:* zoo'n onbeduidend verzoek.
664 *terght:* prikkelt.
665 *lust:* lust, begeerte naar grootheid; vgl. vs. 671-72.
667 *Hy:* de mensch; *te bijster:* te zeer.
668-69 Versta: Hoeveel dingen zijn hem al niet van nature bekend, ja zelfs dingen die zijn natuur te boven gaan, nl. geestelijke dingen.

A s m o d é :
Zoo dient men langs dien kant hem listigh aen te randen.[673]

L u c i f e r :
Begin, en voer het uit. zie toe, belegh uw banden[674]

673 *men:* wij of ik; *langs dien kant:* door zijn begeerte naar kennis.
674 *belegh uw banden:* span uw strikken; vgl. 679-80.

Aen alle kanten vast, op dat hy 't niet ontspring'.[675]
Is u een spoock of tien te weinigh en gering,[676]
Men zal een regement oppressen hier ter stede.[677]

A s m o d é :
De schalcke Belial, mijn schiltknaep, houdt zich reede.[678]
'k Zal hem berechten hoe hy best ter menschejaght[679]
De netten spanne, om al het menschelijck geslacht,[679-80680]
Met eenen zelven slagh, in 't eerste paer te vangen.[681]

L u c i f e r :
Het rijck des afgronts zal met smoock en lofgezangen
U eeuwigh eeren, zoo gy 't heldenstuck volvoert.
Al wat de vleermuisvlerck in lucht en zwavel roert[684]
Verlangt te deelen in den rijckdom van dien zegen,
En vaert op helsch getoet den overwinner tegen,[686]
Zoo moedigh, dat de stoel des hemels, op 't geschal[687]
Aen 't wanckelen, verschrickt van 's menschdoms zwaren val.
Maer dit 's een poos te vroeg: dees hofstorm moet eerst voorgaen.[689]
Vang rustigh aen van 't hooft, en ziet niet om. laet doorstaen.[690]
Verschalck den bruigom eerst, en dan de nieuwe bruit.[691]
Spreeck Belial: daer komt hy aen, en vlamt op buit.

BELIAL. ASMODÉ.

B e l i a l :
Mijn heer, ick zocht u, in de lommer van dees hoven,
Daer gy op 't stampen quaemt van onder opgestoven.[694]
Hoe luid de roep toch van den grootvorst Lucifer?[695]
Wat blyschap hoort men hier?

A s m o d é :
dees bruiloft wort niet ver

675 *hy:* Adam; *ontspring:* ontga, ontkome.
676 *spoock:* duivel, vgl. vs. 689, 696.
677 *Men:* ik; *oppressen:* dwingen te komen, oproepen; *stede:* plaatse.
678 *De schalcke Belial:* de sluwe Belial, één der hoofdpersonen uit *Lucifer*, maar hier tot een *schiltknaep*, dus een mindere van Asmodé, gedegradeerd; *reede:* gereed.
679 *berechten:* onderrichten.
679-80 Vgl. vs. 675.
680 *al het menschelyck geslacht:* het heele menschdom, dit zinspeelt op de erfzonde; vgl. vs. 712.
681 *eenen zelven:* éénzelfden.
684 Versta: alle duivelen op aarde (*in lucht*) en in de hel (*in zwavel*).
686 *helsch getoet:* afgrijselijke duivelmuziek, vgl. vs. 1416.
687 *de stoel des hemels:* de troon van God.
689 *Maer dit's een poos te vroegh:* Dit is de tweede maal dat Lucifer zijn voorbarige snorkerij zoo onderbreekt, vgl. vs. 72; *hofstorm:* aanval op het Paradijs.
690 *van 't hooft:* bij den man; *laet doorstaen:* zet door.
691 *Verschalck:* bedrieg.
694 *op 't stampen:* vgl. vs. 546; *opgestoven:* aanstuiven.
695 *roep:* oproep, proclamatie.

Van hier gehouden: maer wy zijn'er niet geroepen.[697]

B e l i a l :
Wat bloeit dees lusthof schoon! hier valt genoegh te snoepen.
Het paradijsooft drupt den gaepende in den mont.[699]

697 *wy zijn er niet geroepen:* duivelsch sarcasme.
699 *drupt:* valt; *den gapende:* hem die zijn mond opendoet.

De lucht van kruit en bloem rieckt heilzaem en gezont.[700]
De boomen bloeien door al 't jaer, als uit gewente.[701]
Natuur smilt lieflijck vier getijden in een lente,[702]
Niet anders dan of zy hier eeuwigh bruiloft houdt.

A s m o d é :

De grootste hovenier, die dezen lusthof bout,[704]
En plant, is zelf belust geduurigh hier te waeren.[705]
Hy sloot het huwlijck der gelieven, die nu paeren.
Wy zijn beraên dees vreught te stooren, hem ten spijt.[707]
De vorst, die 's menschen heil en 's hemels eer benijt,[708]
Begeert dat gy dit paer gelieven helpt verrucken,[709]
Om stout door snoeplust dit verboden ooft te plucken.[710]
Zoo krijght al 's hemels eer en 's menschdoms heil een' krack.
De gansche weerelt hangt alleen aen dezen tack,[712]
En 't misbruick van dit ooft, indienze zich vergaepen,[713]
Vergrijpen aen dees vrucht.

B e l i a l :

Hoe nu? is al 't geschapen[714]
Niet even goet, en schiep de schepper eenigh quaet?

A s m o d é :

Geensins: natuur is goet: in 't overtreên bestaet[716]
De quaetheit. tegens 't hoogh verbodt zich iets vermeeten[717]
Dat 's quaet. het leven wort gehanthaeft door het eeten:
Maer tegens d'eerste wet iet eeten baert de doot.[719]

B e l i a l :

Ick vatte uw voorstel: maer hoe krijgen wy hem bloot,[720]
Terwijlze 't bruiloftsfeest met hun genooden vieren?[721]

A s m o d é :

Gy moet u in een slang, de looste van de dieren,[722]

700 *lucht:* geur.
701 *door al 't jaer:* het heele jaar door; *gewente:* gewoonte.
702 Versta: 't is hier altijd lente; *smilt:* smelt; *een:* met klemtoon.
704 *De grootste hovenier:* God.
705 *waeren:* rondwandelen, vgl. 588.
707 *Wy zijn beraên:* wij zijn van plan; *hem:* God.
708 *De vorst:* Lucifer, vgl. vs. 545, 745.
709 *verrucken:* verleiden.
710 *stout:* vermetel.
712 *De gansche weerelt:* het lot van 't heele menschdom, vgl. vs. 680.
713 *vergaepen:* vergeten.
714 *geschapen:* geschapene.
716 Vondel laat Asmodé hier het moraal-adagium toepassen: Non prohibitum quia malum, sed malum quia prohibitum.
717 *De quaetheit:* de zonde.
719 Vgl. *Rom.* V, 12.
720 *bloot:* onder schot.
721 *genooden:* genoodigden, gasten, de engelen, vgl. vs. 587, 771, 1502.
722 *looste:* meest looze, slimste.

Vermommen, en hun stil genaecken van ter zy.[723]

B e l i a l :
Wort d'eerste bruiloft met zoo schoon een mommery
Vereert, het wil de bruit en bruigom eeuwigh heugen:

723 *van ter zy:* niet rechtstreeks, maar met een omweg.

En wat is mommery? een geblanckette leugen,
Wat anders in der daet, wat anders in den schijn.[724-27]
Ick wil de bruiloftsschael vermengen met venijn.[728]
De verf van 't blozende ooft zal lecker lockaes strecken,[729]
En met haer' glans den worm, die binnen steeckt, bedecken.[730]
Zoo een van beide zich aen deze vrucht vertast,[731]
Geraeckenze alle beide aen mijnen angel vast.[732]

A s m o d é :
Gy kuntze plotseling niet vatten en bekooren;[733]
Zy moeten eerst uw rede en schijnschoon voorstel hooren.[734]

B e l i a l :
't Gehoor moet voorgaen, en de rede hun den schroom
Beneemen, om allengs wat nader aen den boom
Te treden, voet voor voet; dan met de hant genaecken
Den appel, die het oogh bekoort, den mon*t* tot smaecken
Verlockt. zoo wort de doot onweetende gekust,
En niet ontmomt, eer 't vier der snoepkoortse is geblust.[740]

A s m o d é :
Gy weet uw ooghmerck net en op een punt te treffen.[741]

B e l i a l :
Dan zal 't vernederen kort volgen op 't verheffen.[742]

A s m o d é :
Zoo heeft het Lucifer in zijnen val geleert:

B e l i a l :
En wy met hem, tot in den zwavelpoel verneêrt.[744]

A s m o d é :
De grootvorst vint geraên den man eerst om te zetten:[745]

B e l i a l :
Die ziet te scherp, en zal door grijns en schoon blancketten[746]

724-27 Sarcastische beschouwingen van den sluwen Belial; *mommery:* verkleedpartij; men denke aan de tafelspelen bij bruiloften in Vondels eeuw; van Hooft is zoo'n spel bewaard dat *Mommerij* heet.
728 *bruiloftsschael:* de vreugdebeker van het feest.
729 *verf:* kleur, blos; *strecken:* verstrekken.
730 *binnen steeckt:* binnenin zit.
731 *vertast:* vergrijpt.
732 *angel:* vischhaak.
733 Versta: Gij moet ze niet ineens aanklampen en terstond verlokken.
734 *rede:* redeneering.
740 *ontmomt:* ontmaskerd; *snoepkoortse:* begeerte om te snoepen.
741 *net en op een punt:* juist en precies; *te treffen:* aan te geven.
742 *kort:* spoedig.
744 *den zwavelpoel:* de Hel, vgl. vs. 3.
745 *De grootvorst:* Lucifer, vgl. 708.
746 *ziet te scherp:* is te slim; *grijns:* maskers.

Der logen heenezien. de vrouwekunne is zwack[747]
En simpel, als een duif. wy moeten met gemack[748]
Te werck gaen, en den man door 't vrouwebeelt genaecken.[749]

A s m o d é :

Het waer de kortste wegh den man in 't hart te raecken.

747 *vrouwekunne:* het vrouwelijk geslacht.
748 *simpel:* onnoozel; *als een duif:* vgl. *Matth.* X, 16; *met gemack:* langs makkelijken weg.
749 *'t vrouwebeelt:* de vrouw; vgl. vs. 1067.

B e l i a l :

Geweer te spillen op een sterck en scheutvry helt[751]
Is ongeraden. hier gelt loosheit, geen gewelt.[752]
Men moet het steenen hart vermurwen door gebeden,[753]
En vrouwelippen. dus laet wasch en klay zich kneden,
Door gloet en vochtigheit: en Adam, dus ge-eert,
Is van de hooghste hant uit aerde gebootseert.[755-56]

A s m o d é :

Zoo woudtge door de rib des mans den man beweegen?

B e l i a l :

Met reden: want zy heeft hem naest aen 't hart gelegen,[758]
Gelijck zijn eige ribbe, en tredenze in gespreck,
En noodtze haeren heer, het hart zal dezen treck[760]
Terstont gevoelen, en, zijns ondanx, onverslagen[761]
Den snoeplust van de lieve en jonge bruit behaegen,
En innewilligen haere allereerste be.

A s m o d é :

'k Beken gevolghzaemheit is voester van de vre.[764]

B e l i a l :

Zoo zietge in 't paradijs verzaemen d'eensgezinde.[765]
De doffer volght de duif, het hart de trouwe hinde,
De leeu de boschleeuwin. d'een ga sleept d'andre voort:[767]
En waer valt weêrstant, als de liefde een lief bekoort.[768]
Doch eerwe ons in de leest van draeck of slang versteecken,[769]
Wat dunckt u? zoo wy haer in engleschijn verspreecken,[770]
Gelijck een bruiloftsgast; naerdien de bruiloftsdisch[771]
Van englen wort bekleet.

A s m o d é :

in engleschijn? dat's mis.[772]
Wat wonder waer het Eve in engleschijn te leiden
En zetten naer uw hant? zy kan niet onderscheiden
Dat uw begeerte met de wet des hemels strijt,

751 *geweer:* geschut, pijlen; *scheutvry:* schootvrij, schotvrij; *helt:* man.
752 *loosheit:* sluwheid.
753 *het steenen hart:* den ongevoeligen Adam, vgl. *Ezechiël*, XI, 19.
755-56 *en Adam* enz.: versta: en die zoo hooggevierde Adam is ook maar van klei gemaakt, en kan dus door de warmte en de tranen van zijn vrouw wel gekneed worden.
758 *Met reden:* ja zeker; *naest:* het naast.
760 *hart:* hert.
761 *onverslagen:* onmiddellijk.
764 *gevolghzaemheit:* volgzaamheid; *voester:* voedster, aanvoedster.
765 *verzaemen:* samenkomen; *d'eensgezinde:* de soortgelijken.
767 *d'Een ga:* de éene gade; *voort:* mee.
768 *valt:* is.
769 *leest:* vorm, gestalte; *versteecken:* verschuilen.
770 Versta: Wat dunkt u, als wij Eva eens in de gedaante van een engel aanspreken?
771 *een bruiloftsgast:* een van de genoodigde engelen, vgl. vs. 721; *naerdien:* daar immers.
772 *dat's mis:* dat zou verkeerd zijn.

En wort ontschuldight: want geen heilige engel wrijt[776]
En worstelt tegens 't hof, van waer hy wort gezonden.[777]
Zoo bleef uw zege wel de helft en meer geschonden.[778]

776 *ontschuldight:* door God verontschuldigd, dus niet als in zonde gevallene beschouwd; *wrijt:* komt in verzet, vgl. vs. 558.
777 *'t hof:* de Hemel.
778 *de helft:* voor de helft.

B e l i a l :
Wy mommen best dan met de grijns van slang of draeck.[779]

A s m o d é :
Indienge door dees grijns de menschelijcke spraeck
Met aengenaemen toon kunt zonder valscheit treffen.[781]

B e l i a l :
Kan zy de valscheit van mijn voorstel niet beseffen,[782]
Het zal niet haperen aen een' oprechten klanck,[783]
Die min een menschestem, en meer een maetgezangk
Van engelen gelijckt. de slangetong te recken,
Gelijck een taeie snaer, en op een' toon te trecken,[786]
Natuurlijck als een' galm, die uit den hemel daelt,[787]
Dat is de ziel met kunst door d'ooren heen gehaelt.[788]

A s m o d é :
Geluckt u dit, gy zult de zinnen haest betoveren,[789]
En door den ingangk van 't gehoor het hart veroveren.

B e l i a l :
De voglezangk zou zelf een' woesten zeeorkaen[791]
Betoveren, en houdt de wilde baeren staen.[792]
Ick wil het menschdom haest dien hemelsprong verleeren,[793]
En hindren zijn natuur om hoogh te triomfeeren,[794]
Te hoopen op den stoel, waeruit de haet ons schupt;[795]
Een wraeck, die eeuwigh al zijn zaet in d'oogen drupt.[796]

A s m o d é :
De bruiloftsgasten, die vol vreught den hof doorwaeren,[797]
Gedencken luttel met dees maere om hoogh te vaeren:[798]

B e l i a l :

779 *mommen:* maskeeren ons; *grijns:* masker.
781 *valscheit:* onechtheid.
782 Versta: als Eva maar begint met in de oprechtheid van mijn woorden te gelooven.
783 *haperen:* mankeeren.
786 *trecken:* stemmen.
787 *Natuurlijck:* zoo natuurlijk.
788 Versta: Als ik de slangetong, gelijk een snaar, zoo kunstig kan afstemmen, dat het lijkt, of iemand uit den Hemel spreekt, dus dat Eva meent met een engel te doen te hebben: dan lok ik zóo, door 't gehoor, haar ziel wel naar buiten, dan krijg ik haar wel aan 't spreken.
789 *haest:* terstond.
791 *zou zelf:* kan zelfs.
792 *houdt:* brengt tot.
793 *haest:* weldra; *dien hemelsprong:* zijn opgang naar den Hemel.
794 *hindren:* verhinderen.
795 *stoel:* hemeltroon; *de haet:* van God nl., vgl. *Lucifer*, vs. 2183.
796 Versta: De duivel zal zijn wraak over 't verlies van den Hemel eeuwig op het menschdom verhalen.
797 *De bruiloftsgasten:* vgl. vs. 771; *den hof doorwaeren:* door het Paradijs wandelen.
798 Versta: vermoeden weinig, dat ze met de tijding van Adams val naar den Hemel zullen terugkeeren.

En niemant minder dan d'aertsengel Gabriël.[799]

A s m o d é :

De feestschael gaet rondom. de bruiloft wort met spel[800]

799 *En niemant minder:* en niemand vermoedt dat minder dan Gabriël, de engel nl., die de verheffing van het menschdom boven de Engelen had aangekondigd, *Lucifer*, vs. 218-vlg.

800 *De feestschael:* de bruiloftsbeker gaat rond, zooals bij feesten in de XVIIe E. gebruikelijk was. Asmodé ziet alles door de struiken.

Bazuin en zang vereert. de blyschap laet zich hooren.
Dus lange zienwe noch geen kans voor ons geboren.[802]

B e l i a l :
Indien 't gelucken wou dat bruit en bruidegom
Zich, onder 't hofbancket, door hunnen hof rondom[804]
Een poos vertraden, en de bruit, langs deze zye
Getreên, den bruigom, in een groene galerye,[806]
Alleen verwachte, dan waer 't tijt haer' mont te noôn
Op deze boomvrucht, hun by zielstraf streng verboôn.[808]

A s m o d é :
Hier sla geluck toe: want 's bespieders kloecke vonden[809]
Staen aen gelegenheit van plaetse en tijt gebonden,[810]
En aen 't gemoeten van natuuren: zonder dit[811]
Schiet d'outste schutter mis, en buiten 't rechte wit.[812]

B e l i a l :
Misluckt het nu, men magh een' andren tijt beraemen.[813]

A s m o d é :
Indien het mooghlijck zy hen, midden in 't verzaemen,
En onder 't bruiloftsfeest, te locken in ons net,
Dat wint den hooghsten prijs. het lustme d'eerste wet[816]
Door 't allereerste paer t'ontwijden, en te breecken.[817]
Zoo wort de paeuwestaert des menschdoms neêrgestreecken.[818]
Laet Gabriël dees maer verkuntschappen om hoogh.[819]

B e l i a l :
Wat zou het paradijs een keel naer 's hemels boogh[820]
Opsteecken! welck een damp al 's hemels glans bezwalcken![821]

A s m o d é :
Wy triomfeeren, eer wy 't lieve paer verschalcken.[822]

B e l i a l :
Wy winnen met de hoope alree de zege in 't velt.[823]

802 Versta: Voorloopig is er voor ons nog geen kans.
804 *hofbancket:* tuinfeest.
806 *galerye:* laan.
808 *by zielstraf:* op straf voor de ziel, onder zonde.
809 *Hier sla geluck toe:* dat moge gelukken; *kloecke vonden:* slimme bedenksels.
810 *Staen gebonden:* hangen af.
811 *'t gemoeten van natuuren:* het ontmoeten van ontvankelijke naturen.
812 *d'outste:* de beste; *wit:* doel.
813 *beraemen:* bedenken.
816 *d'eerste wet:* het eerste het beste verbod.
817 *ontwijden:* schenden.
818 *paeuwestaert:* trots; *neêrgestreecken:* neergedrukt.
819 *dees maer:* deze mare, deze tijding, vgl. vs. 798; *verkuntschappen:* boodschappen.
820 *een keel:* een gejammer.
821 *damp:* nevel van droefheid, vgl. *Lucifer*, vs. 736-40.
822 *verschalcken:* verleid hebben.
823 Versta: door te hopen overwinnen wij reeds.

De moedt geeft tien vooruit.[824]

A s m o d é :
Maer d'overwinner stelt
Den overwonnen wet.[824-25]

824 *tien vooruit:* een grooten voorsprong.
824-25 Versta: maar God blijft meester; *d'overwinner:* God; *Den overwonnen:* den duivel; *galm:* het gerucht van de bruiloftsmuziek.

B e l i a l :
wat galm komt hier gedrongen?

A s m o d é :
Daer wort het bruiloftsliet gelieven toegezongen,[826]
Waeronder Godts bazuin haer beurt houdt. sta wat stil,[827]
En laet ons luisteren wat hierop volgen wil.[828]

B e l i a l :
De hemel overstraelt den hof met rijcker glanssen.[829]

A s m o d é :
De gasten vangen aen den hemel toe te danssen[830]
Een' dans van eere en prijs, op bom, schalmey, en fluit.[831]
Hier komenze aen. schuil wech. bespie dien vetten buit.

REY VAN WACHTENGELEN. ADAM. EVA.

I. Z a n g :
Danssenwe, Godts naem ter eere,
Die gelieven t'zamenvoeght,[834]
Zoo gezalight, en vernoeght.
Laetze beide, keer in keere,[836]
In het midden van den rey,[837]
Op kornet en hofschalmey,[838]
Harpen, fluiten, luiten, veêlen,[839]
En de bevende orgelkeelen,[840]
Trippelende zwey in zwey,[841]
D'eene ronde in d'andre mengelen,[842]

826 *gelieven:* het paar.
827 *Waer onder Godts bazuin haer beurt houdt:* waaronder de muziek der Engelen *Godts* (vgl. *bazuin, Lucifer*, vs. 1655) haar partij meedoet.
828 *wil:* zal.
829 De volle zon bestraelt het Paradijs.
830 *De gasten:* de Engelen, vgl. vs. 797; *den hemel toe te danssen:* voor den Hemel, voor God, te dansen, vgl. vs. 833, ofschoon de dans ook ter eere van Adam en Eva is, vgl. vs. 862.
831 *trom:* tamboerijn, trommel; *schalmei:* veldpijp (hobo).
R e y . In deze religieuze danszangen, bestaande uit vijf deelen (1ste zang + 1ste tegenzang; 2de zang + 2de tegenzang; toezang) vormt de eerste zang den proloog of de inleiding, die, nog zonder dans gezongen (vs. 850), de orde van den dans aangeeft: nl. binnen menschen, buiten Engelen (844). Met den 1sten tegenzang beginnen de Engelen rondom Adam en Eva heen te dansen (876) en verzoeken hen, den dans verder te leiden (878). In den 2den zang komt dan eerst Adam uit, in den 2den tegenzang Eva. De toezang geeft in rusthouding een slotbeschouwing.
834 *t'zamenvoeght:* in het huwelijk verbindt.
836 *keer in keere:* telkens weer.
837 Staande in 't midden van den Engelenrei.
838 *kornet:* hoorn; *hofschalmei:* tuin- of veldfluit.
839 *velen:* vedels, violen.
840 *bevende:* tremoleerende.
841 Terwijl zij, Adam en Eva, met trippelende voeten zwaai in zwaai, kring in kring beschrijven.
842 *d'eene ronde:* hun eigen ronde; *in d'andre:* in die der Engelen.

Tegens stroom, en dan voor stroom,[843]
Binnen menschen, buiten engelen,[844]
Luister scherp naer wet en toom.[845]
Laet ons op de pennen zweven,[846]

843 In tegengestelde en in meegaande richting.
844 Adam en Eva in den cirkel; de Engelen daaromheen.
845 Allen scherp luisterend naar de intoomende regels, naar het rythme van muziek en danskunst.
846 *op de pennen zweven:* op onze vleugels rondzwieren, dus los van den grond.

Dan, van bloemwerck ondersteunt,[847]
Met de voeten kringen weven,
Dat de paradijsgront dreunt.[849]
Nu, voor 't reppen van de voeten,[850]
Laet ons dit volschapen paer[851]
Eerst eerbiedigh gaen begroeten:
Want het voeght de bruiloftsschaer[853]
Datze eerbiedigh oorlof vraegen.[854]
Vangenwe aen op hun behaegen.[855]

I. T e g e n z a n g :

O geluckige gepaerde,[856]
Bruigom met laurier bekranst,[857]
En gy bruit, daer 't al om danst,[858]
Wat in hemel en op aerde
Zich in uw geluck verblijt,
Gunt uw gasten datze om strijt,[861]
Gode en u ter eere, trippelen,
En rondom u heene hippelen.[863]
Laet ons dus den bruiloftstijt
Vieren: want den feestgenooden[865]
Voeght geen stilte, op 't hooge feest,
Maer een dans, van Godt geboden.[867]
In den hemel zweeft geen geest,
Of hy slijt met lof te zingen
En een' godtsdans d'eeuwigheit,[870]
Voor den schepper aller dingen,
Endeloos in majesteit.
Laetge u dit verzoeck gevallen,[873]
Treet zelfs voor, wy vangen aen,
Hant aen hant, dus met ons allen
Eenen ring om u te slaen,
Op den galm der feestschalmeien.
Zet de wijs in voor de reien.[878]

847 Dan, staande op den bebloemden paradijsgrond.
849 Vondel stelt zich blijkbaar barok-engelen voor!
850 Vóor dat de eigenlijke dans begint.
851 *volschapen:* volmaakte.
853 *de bruiloftsschaer:* de Engelen.
854 *oorlof:* verlof; het vragen van oorlof vóor den dans hoorde bij de XVIIde eeuwsche etikette, vgl. *Joan de Boetgez.* V, 428.
855 *op hun behaegen:* als zij oorlof hebben gegeven.
856 *gepaerde:* gepaarden, paar.
857 *met laurier:* vgl. vs. 358, 393.
858 *daer 't al:* waar alles.
861 *uw gasten:* vgl. vs. 830.
863 *hippelen:* huppelen.
865 *feestgenooden:* op 't feest genoodigden, vgl. vs. 721.
867 Vondel stond zóo ver van de puriteinsche opvatting, die dansen verbood, dat hij den dans zelfs als door God voorgeschreven, in elk geval als een godsdienstige uiting voorstelt, vgl. II *Kon.* VI, 14, 16; zie ook 879-81.
870 *godtsdans:* dans voor God; vgl. *Altgeh.* II, 1472.
873 *dit verzoeck:* nl. van zelf dansend voor te gaan; *gevallen:* welgevallen.
878 Geeft den toon en den dans aan.

II. Z a n g . A d a m :

Laet ons dan den feestdans leeren[879]
En den trant[880]
Van den grooten heer der heeren;[879-81]
En den hemel nabootseeren[882]
Met verstant.[883]
Volght de vaste en wufte lichten[884]
Op hun spoor.[885]
Dat 's op d'aerde een' hemel stichten.[886]
Elcke star bewaert haer plichten
In Godts koor.[888]
Zeven losse danssen binnen[889]
't Vaste vier,[890]
Dat rondom, om prijs te winnen,[891]
Zeven telt aen 's hemels tinnen,
In hunn' zwier.[893]
Dat ick dan de zon uitbeelde,[894-vlg.]
Gy, mijn bruit,
't Maenlicht, 't welckme noit verveelde.
Scherpe prickel van mijn weelde,
Dans vooruit.

II. T e g e n z a n g . E v a :

'k Laet den voordans aen my leenen.[899]
Volghme na.[900]
Worde ick heel of half bescheenen,
Of is al de glans verdweenen[901-02]
Van mijn ga:

879 *leeren:* aanleeren.
880 *den trant:* de manier.
879-81 Versta: laat ons doen wat God zelf leert (gebiedt, zegt vs. 867) door den dans der hemelsferen.
882 door den dans der sferen en der sterren plastisch uit te beelden.
883 *Met verstant:* met begrip van den dans.
884 *Volght:* gij engelen, volgt; *de vaste en wufte lichten:* de vaste en de losse sterren; de eerste staan in de achtste hemelsfeer (*'t vaste vier* van vs. 890), de andere zijn de planeten of dwaalsterren, over de verschillende hemelsferen verspreid.
885 Op hun dansspoor, imiteerend.
886 Zoo brengt men de vreugde van den Hemel op aarde.
888 *In Godts koor:* in het door God geschapen danskoor der sterren.
889 *Zeven losse:* zeven losse (wufte) sterren, de planeten.
890 *'t Vaste vier:* de vaste vuurhemel, zoo genoemd omdat de vaste sterren daar staan, vgl. vs. 884.
891 *rondom:* in de ronden of sferen onder hen, nl. *aen 's hemels tinnen* van vs. 892; *om prijs te winnen:* hoort bij *zeven* van vs. 892.
893 *zwier:* rondwenteling. Versta dus vs. 890-93 aldus: uit de achtste sfeer (nl. van den vuurhemel, waar de vaste sterren staan) worden zeven planeten geteld of gezien, die resp. in lange of korte banen (vs. 922) een prijsloop schijnen te houden.
894-vlg. Adam wil nu, dat de Engelen de planeten uitbeelden, hij zelf de zon, Eva de maan.
899 *leenen:* toedeelen.
900 tot Adam gezegd.
901-02 zooals de maan door de zon: volle, halve en nieuwe maan.

'k Zalme troosten in het dwaelen[904]
Voor een wijl,
Tot dat uit uw rijcke straelen

904 *dwaelen:* afwijken van de zon.

Ick weêr licht by u magh haelen,[907]
Naer dien stijl.[908]
Komt u aenschijn my beloncken[909]
Half of gansch,
'k Zal van zuivre liefde ontvoncken,[911]
Om den luister, my geschoncken,
Schoon van glans.[911-13]
Hou den voortrant naer 't betamen[914]
Hoogh en laegh.[915]
Laet ons scheiden, en verzaemen,
Daerwe aen d'eerste kennis quaemen[917]
Blijde en graegh.

T o e z a n g . R e y :

Onder drypaer hemelingen,[919]
Die rondom
Dien volschoonen bruidegom,[921]
Alle in ongelijcke kringen,[922]
Licht van zijne torts ontfingen,[923]
Op hun streeck,[924]
Een de morgenstar geleeck,
Dan weêr d'avontstar in 't wijzen:[925-26926]
Want zy danst hem voor in 't rijzen,
Of volght trou zijn hemelbaen
Achteraen.
De dans heeft zijn beslagh: nu weêr ten disch gelegen,[930]
Daer Gabriël u noot op 's hemels verschen zegen.

907 weer naderen.
908 *Naer dien stijl:* volgens de manier van de maan ten opzichte van de zon, naar deze dansfiguur.
909 *beloncken:* met liefde bezien.
911 De gloeiing van de maan, door de zon bestraald, is het beeld van Eva's liefde, door Adam opgewekt.
911-13 Liefde verwekt luister, luister liefde.
914 Neem, Adam, den voordans weer over, zooals het hoort.
915 *Hoogh en laegh:* hoort bij *hou den voortrant:* Zooals de zon omhoog den voordans houdt, moet Adam het op aarde doen.
917 *Daer:* waar; hier in 't Paradijs, waar wij elkaar 't eerst ontmoetten.
919 Deze Toezang geeft een nabetrachting, waarin het parallellisme van den sterrendans met den dans van de Engelen rond Adam en Eva nogmaals beknopt wordt uitgedrukt. Intusschen heeft er in de rolbezetting een verschuiving plaats, waardoor eenige onduidelijkheid ontstaat. Eva nl., die in den voorafgaanden Tegenzang de Maan verbeeldt, wordt nu aangeduid als de Morgen- en de Avondster, Venus (de heidensche naam wordt door Vondel vermeden). In 't stelsel van Ptolomeüs, dat Vondel volgt, staan de *drypaer hemelingen* of zes planeten in deze volgorde rondom de zonneplaneet: Maan, Mercurius, Venus, ZON, Mars, Jupiter, Saturnus.
921 *bruidegom:* de zon.
922 *ongelijcke kringen:* de concentrische hemelsferen of sterrenbanen.
923 *torts:* toorts.
924 *streeck:* baan.
925-26 Dit slaat op Venus en op Eva.
926 *in 't wijzen:* in 't aanwijzen, wordt aangewezen als.
930 *beslagh:* voltooiing.

Het vierde bedryf.

EVA. ADAM.

E v a :
Waer staenwe, in 't paradijs, of daer de starren blaecken?
Wat treck verruck mijn' geest om hoogh? mijn voeten raken[933]
Geene aerde. d'aerde ontzinckt den voeten in 't verschiet.[934]
De goddelijcke galm van 't heiligh bruiloftsliet
Ontknoopt den bant, die ziel en lichaem hiel gebonden.[936]
De ziel, op hemelscheit verslingert, en verslonden,[937]
Gevoelt geene aerdtscheit, en, verkeert in zuivre vlam,[938]
Zoeckt d'eerste bron, waeruit zy haeren oirsprong nam.[939]

A d a m :
Mijn lief, waer heene? toef: gy mostme niet ontzweeven.[940]

E v a :
Ick worde krachtigh na de bron des heils gedreven,[941]
Die mijnen brant alleen kan koelen. laetme gaen.[942]

A d a m :
Uw element is hier. uw liefste spreeckt u aen.

E v a :
Nu kome ick weder tot my zelve, en by mijn zinnen.

A d a m :
Het voeght de Cherubijns en gloênde Serafinnen[945]
Zoo hoogh te zweven, daer zy, met gebogen knien
Op 't aenschijn vallende, de majesteit ontzien[947]
Te naderen, en haer met wieroockschaelen eeren.

E v a :
Geluckigh zijn ze, die met engelen verkeeren.
De milde bruiloftsdisch vereerde ons hemelspijs,
En manne en druif, gegroeit in 't aerdtsche paradijs,[951]
Die al het ander ooft door leckerny verdoven:[952]

933 *wat treck:* welke vervoering.
934 *in 't verschiet:* in de diepte.
936 *Ontknoopt:* ontbindt.
937 *hemelscheit:* hemelschen omgang.
938 *aerdtscheit:* verwantschap met de aarde.
939 *d'eerste bron:* de eerste oorzaak, God.
940 *most:* moet, moogt.
941 *de bron des heils:* de bron der zaligheid, God.
942 *Uw element:* uw natuurlijke plaats.
945 *voeght:* past; *gloênde Serafinnen:* gloeiende Serafijnen; zij heeten de brandenden.
947 *ontzien:* vreezen.
951 *manne:* manna.
952 *verdoven:* overtreffen.

Maer 's engels rede ging al 't bruitsbancket te boven.[953]
Hy schoof de nevels van het menschelijck gezicht,

953 *'s engels rede:* Gabriëls gesprek over den Hemel.

En toonde ons welck een stadt de Godtheit in het licht[955]
Hier boven boude, daer, de balling uitgesloten,[956]
De redelijcke ziel, den lichame ingegoten,[957]
Haer burgerrecht verwacht, indienze zonder smet[958]
Den allerhooghsten eert, naer d'ingestelde wet.

A d a m :

Die stadt is van den gront tot in den top voltogen.[960]

E v a :

Zoo alle leden eens veranderden in oogen[961]
Van hemelsche adelaers, uit liefde tot dees stadt,[962]
Noch zagen d'oogen zich aen dit gezicht niet zadt.

A d a m :

Van welcke zijde zou het oogh 't gezicht ontginnen?[964]

E v a :

d'Aertsengel most zich op die rede eerst zelf bezinnen.[965]

A d a m :

Men kan niet bouwen eer de grontslagh is geleit.[966]

E v a :

't Gesteente geeft den gront een grooter heerlijckheit.[967]
De jaspis, de safier, smaragden, en berillen,[968]
Sardonix, sardius, en ametisten willen
Chalcedon, chrizolyt, noch geenen chrizofraes,[970]
Noch hiacinten, noch den moedigen topaes[971]
In 't praelen wijcken. elck is moediger in 't proncken.[972]

A d a m :

De muuren steigren hoogh, en dicht aen een geklocken
Uit louter jaspis, net op een vierkante maet.[974]

E v a :

955 Vgl. *Openb.* XXI, 10.
956 *de balling uitgesloten:* de uitgesloten balling.
957 *ingegoten:* ingestort.
958 *Haer burgerrecht:* vgl. *Eph.* II, 19.
960 Versta: die stad Gods, de Hemel, is geheel volmaakt.
961 *alle leden:* al onze ledematen.
962 *hemelsche adelaers:* ten hemel vliegende en in de zon schouwende arenden; *uit liefde tot dees stadt:* uit begeerte om die stad te zien.
964 *'t gezicht ontginnen:* met de beschouwing een begin maken.
965 Versta: Zelfs Gabriël wist niet, hoe hij over den Hemel moest beginnen.
966 Versta: men kan niet spreken vóor men gezien heeft.
967 Eva geeft *'s engels rede* (vs. 953, 965) weer, de toespraak van Gabriël over den Hemel. *een grooter:* de grootste.
968 Vgl. *Openb.* XXI, 18-24.
970 *chrysofraes:* lees chrysopraas.
971 *moedigen:* trotschen.
972 *moediger:* trotscher.
974 *net op een vierkante maet:* in een nauwkeurig vierkant, *Openb.*. XXI, 16.

De poorten, elck een perle, en elcke schoone straet
Met klinckklaer gout gevloert, gewilligh doorgang geven
Aen alle geesten, die hier heene en weder zweven.[975-77]

975-77 *Openb.* XXI, 21.

A d a m :

Hier rijst geen tempel, noch gewelleft tempelwerck:[978]
Want d'onbepaeltheit van Godts wezen is de kerck,[979]
Waerin hy wort gedient van nimmertelbre geesten,
Die hem aleluia op endelooze feesten[981]
Toezwaeien, en den lof voortwentelen, zoo lang
De juichende englegalm beantwoort het gezang.

E v a :

Hier rolt geen zonnekloot ten ende van haer baene,
Noch 't ongestadigh licht der wisselbaere maene
Verlicht dees groote stadt, daer 't eeuwigh schijnend licht[984-86]
Van 't alvernoegende en verzadende aengezicht[987]
Den schoonsten dagh verleent, een' dag, waernaer wy menschen,[988]
(Och of die dagh verscheen) uit al ons harte wenschen.

A d a m :

Hoe lieflijck ruischtme in 't oor de versche waterval,
Die uit den hooghsten troon, noch klaerder dan kristal,
In 't midden door de straet, zoo helder henevloeide,
En 't hout des levens, dat in 't midden wast, besproeide![993]
Wat gaf dees boom al 't jaer, in een gezonder lucht,
Van d'eene in d'andre maent, een kostelijcke vrucht![990-95]

E v a :

d'Aertsengel onderhiel ons met die bruiloftswijzen,[996]
En hoopte 't menschdom eens in 's hemels paradijzen
Te wellekomen, op een blijder bruiloftsfeest.

A d a m :

Terwijlwe hier beneên, van eenen zelven geest[999]
Gedreven, onderling elckandere beminnen,
Laet ons, van dagh tot dagh, een' trap ten hemel winnen,
En steigeren van 't laeghste in 't opperste geluck.

E v a :

Gebieme wat u lust. ick reken het geen juck[1003]
Mijn lusten onder uw geboôn van zelf te buigen.[1004]

978 *gewelleft tempelwerck:* gewelfde bogen.
979 *d'onbepaeltheit:* de onbegrensdheid, de oneindigheid; vgl. *Openb.* XXI, 22.
981 *aleluja:* alléluja, hallel, looft God, vgl. *Openb.* XIX, 1-6.
984-86 *Openb.* XXI, 23; *zonnekloot:* zonnebol.
987 Vgl. *Ps.* XVI, 15.
988 *dagh:* luister.
993 *'t hout des levens:* de levensboom, lignum vitae.
990-95 *Openb.* XXII, 1-2; naast *Gen.* II, 10; van het afbeeldend aardsch Paradijs dwalen Adams gedachten naar het afgebeelde Hemelsch Paradijs.
996 *die bruiloftswijzen:* dat bruiloftslied, het lied van de bruiloft des Lams, waarop ook de mensch is uitgenoodigd, *Openb.* XIX, 9 en vlg. Vondels later gedicht *Terzelver Bruiloft*, in dit deel.
999 *eenen zelven:* éénzelfden.
1003 *juck:* last.
1004 *van zelf:* gewillig, spontaan.

A d a m :

Laet onze afzetsels jaer op jaer ons trou getuigen.[1005]

1005 *afzetzels:* kinderen; *ons trou:* onze huwelijkstrouw.

De liefde wort door liefde ontvonckt en opgeweckt.
Gy ziet hoe minzaem duif en doffer treckebeckt.[1007]
De zwaen bekoort de zwaen, die bruizende aen komt zwemmen.
De stercke leeu laet zich van zijn leeuwinne temmen.
Het veil omhelst den olm. men ent de plant op plant.[1010]
Een treck van liefde zet het al naer zijne hant.[1011]
Wat leven voelt wil zich met eene weêrga mengen.
Natuur schept lust in haers gelijcken voort te brengen,
d'Aenstaende weerelt wort uit uwen schoot verwacht.
Gy zult, als moeder van het menschelijck geslacht,[1015]
Aertsvaders, koningen, wetgevers, helden baeren,
Heldinnen, dochters en schoondochters eerlijck paeren
Met uwe neven. 'k zie uw' naem alree ge-eert,[1018]
Waer gy de ledigheit der aerde alom stoffeert[1019]
Met zoo veel zielen, als de velden bloemen draegen.[1020]
Ay laet, op zulck een hoop, mijn' wensch uw ziel behaegen.

E v a :
Zoo lang het aerdtrijck in den arm des hemels hangt,
En d'aerde; zijne bruit, haer vruchtbaerheit ontfangt
Van zulck een' bruidegom, die haer met duizent oogen
Van starren aenlonckt, en bestraelt uit 's hemels boogen,[1022-25]
Zoo lang zal mijne min met d'uwe gaen gepaert,
En elcke dienst en kus blijft my een' weêrkus waert.

A d a m :
Het zy met uw verlof, dat ick in deze streecke,
Aen d'eene zijde, een poos met Godt den schepper spreecke,[1029]
En in mijne eenzaemheit bedanck' voor uw genot.
Verschoonme een' oogenblick.

E v a :
mijn liefste, ga met Godt.

BELIAL. EVA.

B e l i a l :
Geluck, ô bruit, aenstaende moeder[1032-33]
Der eeuwen: heil in d'echte staet.
De hemel zy en blijve uw hoeder,
De bruidegom uw toeverlaet.

1007 *minzaem:* verliefd.
1010 *veil:* klimop; *olm:* iep.
1011 *treck:* neiging; *het al:* alles.
1015 Eva beteekent: moeder van alle levenden, vgl. vs. 446-47, 1032-33.
1018 *neven:* kleinzoons, nageslacht.
1019 *stoffeert:* bekleedt.
1020 *zielen:* menschen.
1022-25 De vergelijking van hemel en aarde met bruidegom en bruid heeft Vondel ook elders, bv. in *Bespiegelingen*, III, 788, 847-vlg.
1029 *Aen d'eene zijde:* op zij, afgezonderd.
1032-33 *aenstaende moeder Der eeuwen:* moeder van het menschelijk geslacht, vgl. vs. 1015; *d'echte staet:* echtstaat.

De roos en leli luicken onder
Uw voeten schooner op. ô bloem
Der schoonste bloemen, weereltswonder
Van alle schoonheên, die haer' roem
En vlag voor uwe schoonheit strijcken,
Noch schooner moetge namaels prijcken.[1041]

E v a :

Wat stem genaecktme uit dichte bladeren
En schaduwen? wie komtme hier
Met zulck een' gloet van liefde naderen?
Zoo gy een geest zijt, of een dier,
Ontmom, vertoon u. laetme kennen[1046]
Wie my dus minnelijck begroet.[1047]
Het zy gy zweeft op lucht en pennen,
Of d'aerde treet met uwen voet;[1048-49]
Ontwolck u, dat de zon hier doorschijn.[1050]
Of zijtge mensch, koom vry te voorschijn.

B e l i a l :

Ick ben een schepsel, schoone jonge[1052]
Genootschapt van uw' bruidegom,[1053]
Begaeft met eene menschetonge
En spraecke. alle anderen staen stom,[1055]
Misdeelt van uwe heldre reden.[1056]
'k Beken mijn kleenheit onder u.[1057]
Al zitge hooger, ick beneden
Aen uwe voeten, blijf niet schu:[1058-59]
Misgun geen' slange u heil te wenschen.
'k Bemin den ommegang der menschen.
Zoo nestlen minzaeme oyevaeren[1062]
Rondom u, in geboomte en lucht.
De dolfijn steeckt uit zoute baeren[1064]
Het hooft, door een verborge zucht
En heimelijcken treck gedreven

1041 *namaels:* hierna, later.
1046 *ontmom:* ontmasker.
1047 *dus minnelijck:* zoo verliefd.
1048-49 Versta: het zij ge een geest zijt of een dier, vs. 1045.
1050 *Ontwolck u:* kom uit die wolk van geheimzinnigheid te voorschijn; vertoon u in het volle licht.
1052 Versta: ik ben in elk geval een schepsel, schoone jonge vrouw.
1053 Door uw bruidegom als genoot of vriend erkend, uitgenoodigd door Adam, wat een misleidende voorstelling is van het in vs. 397-98 verhaalde.
1055 *Alle anderen:* Belial zegt niet: alle andere dieren; *staen:* zijn.
1056 Verstoken van uw verstand en spraakgebruik.
1057 *kleenheit:* minderwaardigheid.
1058-59 Letterlijk is 't juist andersom, want Belial zit in en Eva ònder den boom.
1062 *minzaeme:* vreedzame.
1064 *dolfijn:* lees dòlfijn, een soort walvisch, vgl. vs. 279, zeer vriendelijk voor den mensch (*Gulden Winckel*, LXVIIII) en vooral voor de vrouw, Sabbe: *Dierkennis* enz. bl. 133.

Naer menschen, en het vrouwebeelt.[1067]
Gy ziet dees vogels om u zweven,[1068]
En hoe de dolfijn d'oevers streelt
En strijckt met zijnen staert, en vinnen,
Uit liefde om 's menschen hart te winnen.
Het zou den wilde' eenhoren lusten[1072]
In uwen zuivren maeghdeschoot
Noch van geen hant gerept, te rusten,
Gaeft gy uw aenschijn voor hem bloot.[1075]
Die snelvoet geeft zich niet gevangen[1076]
Dan aen een maeght, en smilt en schreit,[1077]
Als hy u ziet, van groot verlangen,
Om zulck een schoone, hem ontzeit,[1079]
Zoo prickelt min zijn maeghdedriften.[1080]
Zijn hooren kan venynen schiften.[1081]

E v a :
Waer toe de dieren dus geprezen?

B e l i a l :
Op datge niet, dus byster schuw,[1083]
Van menschbeminners, hoeft te vreezen.[1084]
Ick zoecke geen genot by u,
Maer loutre gunst. gy zijt het waerdigh,
Gezegende overschoone bruit.
Mijn maght is kleen, mijn hart dienstvaerdigh
Voor u ten beste. ick noode u uit
Op dezen boom, waerin de prijs leit
Van alle wetenschap en wijsheit.[1091]

E v a :
Zwijgh stil, en wacht u my te nooden
Op ooft, dat wetenschap belooft.
Dees appel wert mijn mont verboden,
Dies noodtme op geen' verboden ooft.
De Godtheit sprack: gy mooght wel eeten
Van alle boomen in den hof:

1067 *het vrouwebeelt:* de vrouw, vgl. vs. 749.
1068 *dees vogels:* de ooievaars van vs. 1062.
1072 *eenhoren:* het fabeldier, door Vondel reeds vroeger (vs. 319) in het Paradijs geplaatst. Volgens middeleeuwsche opvatting liet dit schuwe dier zich alleen door jonge vrouwen vangen, vgl. Sabbe, bl. 49.
1075 Zoodra gij hem uw aanschijn toont.
1076 *Die snelvoet:* dat vlugge dier.
1077 *smilt en schreit:* smelt in tranen.
1079 om zoò groote, hem ontzegde schoonheid.
1080 *maeghdedriften:* verlangen naar een jonge vrouw.
1081 *venynen schiften:* vergif afscheiden. Een hoorn (*hooren*) van dit dier, als drinkschaal gebruikt, maakte giftige draken onschadelijk.
1083 *byster:* zoo erg.
1084 *Van menschbeminners:* voor dieren, die den mensch beminnen.
1091 Vgl. *Gen.* III, 5 en vs. 1164-65.

Maer schuw de kennisvrucht vermeeten[1098]
Te plucken. schuw dees misdaet, of
Ghy zult de doot onfaelbaer sterven,[1100]
En u en al uw zaet bederven.[1101]

B e l i a l :

Is 't waer? zou Godt, zoo hoogh gezeten,
Almaghtigh, goet, oneindigh wijs,
Wel spreecken: gy zult geensins eeten
Al wat'er groeit in 't paradijs?[1105]

E v a :

Wy plucken allerhande vruchten,
En eetenze oock; maer Godt geboodt
Dien boom in 't middenperck te vlughten,[1108]
Gelijck de pest, en baere doot.[1109]
Wat zoume lusten uit te spatten,
De doot met hant en tant te vatten![1111]

B e l i a l :

O simple duif, dees wet is strijdigh[1112]
Met recht en reden. geef gehoor.
Hoe, toont de Godtheit zich zoo nijdigh?[1114]
Ick bidde, ô simple, keer uw oor
Zoo schuw niet af van nutte raeden,[1116]
En dezen eedlen fenixboom.[1117]
De wijsheit schuilt in deze bladen.
Men moet een jonge vrou den toom
Niet korten. laetze weeligh weiden.[1120]
Haer lust en Godt zijn niet gescheiden.[1121]
Deze appels kennen geen venijnen.[1122]
Zy smilten lieflijck op de tong,[1123]
Verheugen 't hart, als hemelwijnen.[1124]
Zy houden 't menschdom eeuwigh jong:
En 't is nu bruiloft, daer Godts reien,
Uit lust om u te prijck te zien,

1098 *schuw:* vermijd; *de kennisvrucht:* de vrucht van den kennisboom, vgl. vs. 548; *vermeeten:* vermetel.
1100 *onfaelbaer:* onfeilbaar, zeker.
1101 u zelf en uw nakomelingschap in het verderf storten, *Gen.* III, 3.
1105 Dit had Eva niet gezegd, integendeel, zie vs. 1097-98 en wat nu volgt.
1108 *middenperck:* middelste perk, middenin.
1109 *baere doot:* de dood in eigen persoon, vgl. vs. 1301: *baer* en *baerlick* heet bij Kiliaen: nudus, apertus, praesens; vgl. de barelijke droes.
1111 *met hant en tant:* de staande uitdrukking wordt hier in haar letterlijke beteekenis gebezigd.
1112 *simple duif:* onnoozele ziel; vgl. vs. 1147.
1114 *nijdigh:* afgunstig; vgl. vs. 1162.
1116 *nutte raeden:* nuttige raadgevingen.
1117 *fenixboom:* zeldzaam edele boom, zooals de fenix onder de vogels.
1120 *weeligh weiden:* naar hartelust genieten.
1121 Versta: wat zij graag doet keurt God niet af.
1122 *venijnen:* giften; er steekt niets kwaads in.
1123 *smilten:* smelten.
1124 Vgl. *Ps.* CIV, 15.

In uwe schoonheit zich vermeien.

Wat wellust zou men u verbiên!
Wat zou men u zoo naeu bestippen![1130]
Dit ooft verlieft op uwe lippen.[1131]

E v a :

Men magh zich aen geen quaet vergaepen.[1132]
't Verboôn te smaecken is een smet.

B e l i a l :

De schepper heeft niet quaets geschapen.[1134]
Hoe zijtge alree zoo naeu gezet?[1135]
Dit's bygeloof. waer wil dit heenen!
Geen spijs noch dranck besmetten 't lijf,[1137]
En minst de ziel. hou op van steenen.[1138]
Pluck stout, en nuttigh uw gerijf.[1139]

E v a :

Ay zeghme eerst, die my dus durft nooden,
Waerom is my dien boom verboden?
Waerom is aen dees vrucht te smaecken
De doot gehecht? waerom verbiet[1141-43]
De hovenier haer aen te raecken,[1144]
Op lijf- en zielstraf, schuilt'er niet[1145]
Venijnighs, onder schoone verven?[1146]

B e l i a l :

Ay simple duif, betrou mijn woort
Ick zweer het u, gy zult niet sterven.[1148]
Gebruick wat oogh en mont bekoort:
En wiltge u op mijn' eedt betrouwen,
'k Zal d'oirzaeck van 't verbodt ontvouwen.

E v a :

Het zoume lusten dit te hooren.
Ontvoume Godts geheimenis.

B e l i a l :

Verkeerden al dees blaên in ooren
Zy moghten 't melden: want het is
Verboden Godts geheim te melden.

1130 *naeu bestippen:* kort houden.
1131 Belial keert alles om: niet Eva's mond verlangt naar den appel, maar de appel naar Eva's mond, meteen een vleiende hulde aan haar schoonheid.
1132 *vergaepen:* verkijken.
1134 *heeft:* met klemtoon.
1135 *alree:* nu.
1137 Vgl. *Matth.* XV, 11.
1138 *minst:* allerminst; *hou op van steenen:* jammer niet zoo.
1139 *stout:* stoutmoedig; *nuttigh uw gerijf:* gerief; eet wat u smaakt.
1141-43 klemtoon op die *waerom's*.
1144 *De hovenier:* God.
1145 *schuilt' er niet:* als er niet iets.
1146 *simple duif*, vgl. vs. 1112.
1148 *zult:* met klemtoon.

'k Zal 't evenwel, op mijn gevaer,[1157]
Al zoudtme zelf het leven gelden,[1158]
U openbaeren, magh het maer
By u berusten. schut mijn schade,[1159-601160]
En houme buiten ongenade.[1161]
De nijdigheit wil niet gedoogen[1162]
Dees leckre vrucht uw' mont te biên,
Op datge niet, uit andere oogen,
Met oogen des verstants zoudt zien,[1164-65]
Haer zelve in wetenschap gelijcken,
Veranderen in een Godin,
En Gode in geene wijsheit wijcken.
Die rijcke schatten schuilen in
Deze appels, die ter kennis leiden,
Om goet en quaet van een te scheiden.[1171]
Dits d'oirzaeck van het streng verbieden.
Deze appelschel beschaduwt Godt:[1173]
Tast toe, eer 't iemant koom' bespieden.
Ick schud den boom, om zulck een lot,
Een Godtheit, in uw' mont te storten.
Ay zucht niet. staeck dit droef gezucht.
Wat wiltge uw lust alree verkorten?[1178]
Bespiegel deze hemelvrucht,[1179]
Dien gouden appel, milt van sappen,
Hy schenckt u hemelsche eigenschappen.

E v a :

Och eedle boom, hoe durf ick waegen
Uw ooft te plucken! eedle boom,
Gezalight door het appeldraegen,
Hoe klopt mijn hart, uit schrick, en schroom!
O blozende appel, 'k zie u schieten
Een' strael van gout, en levend root.
Die zonder smet u moght genieten!
'k Genaecke u bevend. zou de doot,
Een worm zich in dien boezem bergen?[1190]
Hou op, hou op mijn lust te tergen.[1191]

1157 *op mijn gevaer:* met gevaar voor mij zelf.
1158 *gelden:* kosten.
1159-60 *magh het maer By u berusten:* als het maar bij u alleen blijft.
1160 *schut mijn schade:* pas op dat ik er geen nadeel van ondervind.
1161 *ongenade:* moeilijkheden, bijzondere ongenade bij God.
1162 *De nijdigheit:* God, de afgunstige God, vgl. vs. 1114.
1164-65 Vgl. vs. 1090-91.
1171 Vandaar de kennisboom, of de boom der kennis van goed en kwaad.
1173 *appelschel:* appelschil; *beschaduwt:* houdt verborgen.
1178 *alree:* nu; *verkorten:* te kort doen.
1179 Beschouw deze vrucht, die u den Hemel geeft, eens goed.
1190 *dien boezem:* dien weelderigen appel.
1191 *tergen:* aanprikkelen.

Waerom mijn lust van ooft onthouden?
Wat schaet een beet? onnoosle schult,[1193]
Een snoeplust wort licht quijtgeschouden.[1194]
Ick pluck. gedoogh het met gedult,
O schepper, zoo 'k mijn hant bederve.[1195]
De halve misdaet is begaen.
O blozentheit! ô schoone verve![1198]

B e l i a l :

Nu schoone, zet den mont hier aen,
Ay proef eens. staetge noch verlegen?[1200]
Nu eet, dat u de hemel zegen.
Uw bruigom komt hier aengetreden,
En schijnt in zijnen geest verruckt.
Wort hy op dit bancket gebeden,[1204]
Dien rooden appel, versch gepluckt;
Hoe kan zijn mont de bruit ontzeggen[1206]
Dees vrucht te proeven op haer woort?
Ick helpe uw rede zoo beleggen,[1208]
Dat, schoon het ooft hem niet bekoort,
Hy zal, om niet uw gunst te grieven,
U innevolgen, en believen.[1211]

ADAM. EVA.

A d a m :

Hoe wel bekomt het my, gerust in eenzaemheit
En opgetogen, met de hooghste majesteit
Te spreecken mont aen mont, en een genadeteken[1214]
Van haeren uitstrael op het voorhooft, onder 't spreecken,[1214-15]
t'Ontfangen, dat mijn ziel, in eenen andren staet[1216]
Herschapen, uitroept: heer, hou op: ick ben verzaet
Van uwe goetheit, al te maghtigh, en miltdaedigh,
En uitgestort! hou op, en zijt uw' knecht genaedigh.[1219]
Nu keere ick weder naer mijn bruit, mijn halve ziel.
Waer maghze steecken? wat bespieglinge onderhiel[1221]
Haer midlerwijl? ick zieze in schaduwe gezeten

1193 *onnoosle:* onbeduidende.
1194 *licht quijtgeschouden:* makkelijk kwijt gescholden, vergeten.
1195 *bederve:* misbruik.
1198 *blozentheit:* blos.
1200 *verlegen:* aarzelend.
1204 *dit bancket:* deze heerlijke spijs, vgl. vs. 1264.
1206 *ontzeggen:* weigeren.
1208 *rede:* redeneering, aanspraak; *beleggen:* inkleeden.
1211 *innevolgen:* bewilligen.
1214 *mont aen mont:* van mond tot mond.
1214-15 *een genadeteken Van haeren uitstrael op het voorhooft:* een kenmerk van haar uitstralende genade op mijn gezicht.
1216 *staet:* toestand.
1219 *uitgestort:* overvloedig.
1221 *steecken:* verborgen zijn.

By dien verboden boom. wat 's dit? wie broght haer eeten?
Dit voorspoock spelt niet goets. ick zie my doof, en stom.[1224]

E v a :
Genaeck, mijn liefste. hoe? is nu de bruidegom
Afkeerigh van zijn bruit? ick wacht u met verlangen.

A d a m :
Hoe staet het hier? hoe dus? wat lust heeft u bevangen?
Mijn lief, wie noodighde u ter feest op deze wijs?

E v a :
Godts appelboom verleent my schaduwen en spijs.

A d a m :
Wat spijs? een spijs zoo hoogh van Godt geboôn te schuwen?

E v a :
En hierom luste 't my te min daer van te gruwen.
't Verbodt ontstack de lust. mijn bruidegom, mijn troost,
Bezie dien appel eens. ay zie hoe schoon hy bloost.
Indien de schel het oogh uitwendigh kan vermaecken,[1234]
Gedenck hoe liefelijck het binnenste moet smaecken.

A d a m :
Och smaeck! een koude koorts rijdt over al mijn leên.
Mijn haer rijst overendt. och lief, waer wil dit heen![1237]
Wat wort mijn hart beklemt! dat Godt dien appel schende,[1238]
Den boom uit d'aerde rucke. ô jammer, ô elende!
Is dit alree de vrucht, de vreught van 't bruiloftsbedt?[1240]
Ontheilightge zoo snoot des allerhooghsten wet?

E v a :
Nu bruigom, zijt gerust. 'k versta wel wat de wet zeit,
En beter dan gy meent. wat steurt uw naeugezetheit
Zich om een appelbeet? dit's louter bygeloof.[1244]

A d a m :
Helaes, wat hoor ick nu! och waer ick stom, en doof,
En blint: ontbrack het my aen oogen, en aen ooren,
Zoo zoude ick in dien staet, 't is droef, u zien noch hooren.

E v a :
Niet hooger, bruidegom. hier is geen quaet begaen.[1248]

1224 *voorspoock:* voorteeken; *ick zie mij:* wat ik zie maakt mij.
1234 *schel:* schil.
1237 *wil:* moet.
1238 *schende:* verderve.
1240 *alree:* nu.
1244 *bygeloof:* Eva praat letterlijk Belial na, vgl. vs. 1135-36.
1248 *Niet hooger, bruidegom:* toom je in, bruidegom; met ergernis en sarcasme zegt Eva dit.

Ontfang mijne eerste gave, en tast dien appel aen.
Geloof en volgh uw bruit, en proef, en na het smaecken
Zoo oordeel met verstant en kennisse van zaecken.

A d a m :
Zoude ick, u volgende, den oppersten versmaên?
De hemel hoede my voor zulck een stout bestaen.
Men kan niet straffeloos dees hofwet overtreden.[1254]

E v a :
Wat hofwet? deze wet is strijdigh tegens reden.[1255]

A d a m :
Godts reden overtreft al 't menschelijck vernuft.

E v a :
Een die rechtschapen is wort niet zoo licht verbluft
Van ydle vreeze. ick smaeck wat kennis in dees spijs leit.

A d a m :
Godt vreezen is 't begin van kennisse en van wijsheit.
Wie hem gehoorzaemt, en zich onder zijne wet
Gewilligh buight, is vry van zulck een lastersmet.[1261]
Ick mercke alreede hoe zich d'engelen dit belgen.[1262]

E v a :
'k Geloof een engel schudde een appel van dees telgen.
Ick ving dit boombancket in 't vallen met mijn hant,[1264]
Niet als een' gruwel, maer een heilgenadepant.[1265]
Wat laetge traenen langs uw kaecken nedervloeien?
Wilt gy de lust van uw beluste bruit besnoeien,[1267]
Haer nors bejegenen met eenen wederzin?[1268]
Dat's zeker noch te vroegh, dat brengt geen vrientschap in,
Dat hebtge oock niet belooft, toen gy my eerst aenschoude,
De huwlijxgodt mijn hant in d'uwe vlocht en troude,[1271]
En 't huwlijck zegende. ben ick uw vleesch en been,
Zoo draegh u, als een man, en laet ons lotgemeen[1273]
Te gader leven. 'k noode u op Godts eige gaven.
Zoo zal u kennis trots tot aen de starren draven.
Zoo wortge in wetenschap en wijsheit Godt gelijck.
Gebruick uw' vryen wil, en toon my d'eerste blijck

1254 *hofwet:* de Paradijswet.
1255 Vgl. vs. 1112-13.
1261 *lastersmet:* zondesmet.
1262 *zich dit belgen:* hierover verstoord zijn.
1264 *boombancket:* fijne boomvrucht, vgl. vs. 1204.
1265 *heilgenadepant:* onderpand van genade tot heil.
1267 *beluste:* begeerige.
1268 *wederzin:* afkeer.
1271 *huwlijxgodt:* God zelf; na haar val spreekt Eva in heidensche woordkeus.
1273 *draegh:* gedraag; *lotgemeen:* hetzelfde lot deelend.

Van liefde, in 't volgen van mijn allereerste bede.
Zy lijdt geen weigeren. gevolghzaemheit baert vrede.[1279]

A d a m :

O welck een strijt? wat 's dit een wightigh hooftgeschil?[1280]
In wetenschap Godt zelf gelijcken, eigen wil
Te volgen, zonder op het ooftverbodt te letten:[1282]
Of onder Godt staen, en het juck van zijne wetten
Te draegen, als een slaef, uit vreeze voor de straf?

E v a :

Wat sammeltge? gebruick wat ons de hemel gaf,[1285]
Uw' vryen wil, en 't goet, u heden aengeboden.
De Godtheit heerscht om hoogh: hier heerschen aertsche Goden.[1287]

A d a m :

O welck een strijt! hier staet het vrouwebeelt; daer Godt.[1288]
Hier vleitme haere bê: daer dreightme een streng verbodt.
Zal ick de liefde en gunst van mijne vrouwe ontbeeren,
Of d'opperste genade in ongena verkeeren?
Een onweêr barnt'er in mijn' geest. wat baert de keur[1292]
In zulck een onderscheit al angst! wat stelle ick veur,[1293]
De vrientschap van mijn vrouwe, of 's hemels gunst te derven?
Durf ick in my het beelt, dat Godt gelijckt, misverven,[1295]
Mijn ziel ontluisteren, om zulck een snoot genot?[1296]
Neen, neen, van mijne vrou gescheiden, rustigh Godt,
Den oirsprong van mijn heil omhelst en aengehangen.
'k Heb van zijn milde hant alree te veel ontfangen,
En wachte oneindigh meer uit zijnen vollen schoot.
Ick kies het leven voor de baerelijcke doot.[1301]
Mevrou, wat verghtge my! ick laetme niet misleiden.[1302]
'k Getroostme niet van Godt, maer eer van u te scheiden:
Indien ick een van bey moet kiezen. dit sta vast.

E v a :

Zoo breecktge alree den bant des huwlijx, zonder last,[1305]
Ja tegens 's hemels wil, en durft het huwlijck schennen,[1306]

1279 *gevolghzaemheit:* volgzaamheid, vgl. vs. 207.
1280 *wightigh hooftgeschil:* gewichtig, principieel meeningsverschil.
1282 *ooftverbodt:* verbod van de kennisvrucht.
1285 *sammelt:* aarzelt.
1287 *aerdtsche goden:* Belial had dat beloofd, vs. 1167, en zelfs de Engelen hadden iets van dien aard gezegd, vs. 528.
1288 *het vrouwebeelt:* de vrouw, vgl. vs, 749, 1067.
1292 *barnt:* brandt, woedt; *keur:* voorkeur, keuze.
1293 *onderscheit:* tegenstelling; *wat stelle ick veur:* wat geef ik de voorkeur.
1295 *het beelt, dat Godt gelijckt:* zooals Adam zelf bezongen had, vs. 154-57; *misverven:* ontkleuren, misvormen.
1296 *ontluisteren:* van haar luister berooven.
1301 *baerelijcken:* tastbaren; vgl. vs. 1109.
1302 *Mevrou:* met dezen officieelen term stelt Adam zich tegenover Eva.
1305 *last:* opdracht, bevel van God.
1306 *schennen:* schenden.

Om eenen appelbeet, en geeft uw' aert te kennen,[1307]

1307 *geeft uw aert te kennen:* verraadt uw karakter.

Dien trouweloozen aert, gelijck een jonge wulp.[1308]
Nu Adam, dat gaet wel. ga heen: gy hoeft geen hulp[1309]
Noch vrouwetroost: gy kunt genoegh met dieren leven,
En kentze, hooft voor hooft, en kuntze naemen geven.[1311]
Gy keert u aen geen vrou, en achtze uw vleesch en been[1312]
Niet langer: want uw hart verkeert in ys en steen.
Welaen, ick ben 't getroost, maer komtge uw vrouw te zoecken,[1314]
En vintze niet: dan mooght gy huilen, schreien, vloecken,
Maer 'k zweere 't zal u niet gebeuren haer te zien,
Noch Eva acht u waert voortaen den mont te biên,
Ick neem den hof, en al de dieren tot getuigen
Van uwen wrevlen aert. de wreetste leeuwen buigen[1319]
Zich onder hun leeuwin. de tiger brant van min,
En ziet niet lievers dan zijn lieve tigerin
Naer d'oogen en den mont. zy drincken uit eene ader,[1322]
En eeten eene spijs, en wandelen te gader:
Maer Adam acht zijn bruit, zijn jonge weêrga, niet.[1324]
Leef lang. gedenck dat gy uw vrou nu 't leste ziet.

A d a m :

Och och, waer gaetze heene? och, woutge een luttel beiden![1326]
Mijn liefste, hou noch stant.[1327]

E v a :

wy zijn alree gescheiden.
Wat houdtge my? laet los. zoo leeftge vranck en vry.[1328]
Bemin eene andre, die gy meer bemint dan my.[1329]
Gy quaemt al slaepende aen een bedtgenoote, en vrouwe,
En naemtze zonder liefde, en scheit nu zonder rouwe.
Wie zonder min vergaert, kan scheiden zonder smart.
Een andre ribbe leght u nader aen het hart.
Dat d'opperste u een vrou, naer uwen zin, bootseere.[1334]
Gebeurt dit, als ick 't wensch, beminze, en houze in eere:
Beliefze meer dan my: of zoo u dat bezwaert,
Blijf liever eenzaem, als voor heene, en ongepaert:[1337]
Zoo zultge een vrouwehart niet quetsen, en bedroeven.

A d a m :

1308 *jonge wulp:* wispelturig jongmensch.
1309 *dat gaet wel:* dat is fraai!; *hoeft:* behoeft.
1311 *hooft voor hooft:* één voor één, vgl. vs. 397.
1312 *keert:* stoort.
1314 *ick ben 't getroost:* ik berust erin.
1319 *wrev'len:* boosaardigen.
1322 *ader:* bronader.
1324 *weêrga:* evenbeeld, soortgenoot.
1326 *beiden:* wachten.
1327 *hou noch stant:* blijf nog even staan.
1328 *houdt:* weerhoudt.
1329 *een andre:* een andere vrouw, maar Eva was de eenige ter wereld, zooals zij zich ook schijnt te herinneren in vs. 1334.
1334 *bootseere:* vorme.
1337 *eenzaem:* zonder vrouw.

Och zwijg, mijn liefste, zwijg. gy nijpt mijn hart met schroeven.[1339]
Hoe kan ick Gode en u behaegen in dees zaeck!

1339 *nijpt:* knijpt, knelt; *schroeven:* als de duimschroeven der oude folterwerktuigen.

De hooghste wijsheit vint in troubreuck geenen smaeck.[1341]
Zy voeghde ons t'zaemen. laet ons dan te zaemen leven.
O vader, kuntge uw' zoon een struickeling vergeven,
Dat ick een' oogenblick mijn wederga behaegh',
Zoo zie dit over. dit 's een overgaende vlaegh.[1345]
Men moet een zwacke zacht en minnelijck bejegenen,[1346]
Met alle eerbiedigheit. gy kunt den appel zegenen,[1347]
En scheiden het vergift, gesproten van 't verbodt.[1348]
Nu geef den appel hier, zoo deelen wy een lot.[1349]

E v a :
Zoo leert men goet en quaet met kennisse onderscheien.
Wel waerom schudtge 't hooft?

A d a m :
ick hoor de bruilofts reien
Een klaght aenheffen, die den bruiloftsgalm verdooft.[1352]

E v a :
Mijn lief, hoe zietge dus bestorven om uw hooft?[1353]
Schep moet, mijn lief: gy hoeft te schricken noch te schroomen:
Ick hebbe alleen dien last op mijne ziel genomen.[1355]

REY VAN WACHTENGELEN.

I. Z a n g :
Helaes, wat baet een englewacht,
Zoo 't alziende oogh van boven[1357]
Den mensch niet gaslaet naer zijn maght![1358]
Hoe leght de stamheer van 't geslacht[1359]
Met al zijn zaet verschoven,[1360]
En in der eeuwigheit berooft
Van zulck een heilkroon, hem belooft![1362]
O feest van weinige uuren!
De hemel zelf gevoelt dien krack.

1341 Versta: God kan het breken van verplichte trouw niet goedkeuren. Dit woord is in Adams mond dubbelzinnig: eet hij, dan breekt hij zijn trouw aan God; eet hij niet, dan die aan Eva.
1345 *zie dit over:* zie dit voorbij, door de vingers; *overgaende vlaegh:* een voorbijgaande bui; met die enkele daad wil hij zich niet van God afkeeren.
1346 *een zwacke:* een zwak mensch, als Eva.
1347 *Met alle eerbiedigheit:* met allen eerbied tegelijk tegenover God?
1348 Versta: door het verbod op te heffen.
1349 *een lot:* één lot.
1352 *verdooft:* verdoft, verdonkert.
1353 *bestorven:* bleek.
1355 *last:* schuld.
1357 *'t alziende oogh:* de alwetende God, volgens de iconografische voorstelling van de Barok.
1358 *zijn:* dit hoort bij 't *alziende oogh*.
1359 *de stamheer van 't geslacht:* de stamvader van 't menschengeslacht, Adam.
1360 *zaet:* nakomelingschap; *verschoven:* verworpen.
1362 Van de eeuwige zaligheid; door het verlies der heiligmakende genade ging 't verlies van het recht op den Hemel terstond in.

De staet van dees natuuren[1365]
Hadde eeuwigh kunnen duuren.
Maer och zy droegen zich te zwack

1365 *staet:* heiltoestand; *dees natuuren:* deze menschen.

In Gode te behaegen.
O tijt van bitter klaegen!

I. T e g e n z a n g :

Had Adam zich aen 't Engelsdom[1370]
Gespiegelt, dat hoovaerdigh,
Terwijl 't in volle weelde zwom,
Noch hooger dan zijn staetpeil klom,[1373]
En, wrytende en quaetaerdigh,[1374]
Den milden leenheer trotsen wou,[1375]
Hy leefde vry van naberou.
Ten zy nu Godts genade
De hant reicke aen 't gevallen paer,[1377-78]
Dat, by de slang te raede,[1379]
Aen 't omzien quam te spade;[1380]
Wie ruckt het uit zijn jammer, daer[1381]
Het leght in schande en schennis![1382]
Hoe dier staet lust naer kennis![1383]

II. Z a n g :

Men magh nochtans naer kennis staen.
Wy hemelgeesten dringen
Uit kenniszucht al hooger aen,
En volgen Godts verborge baen,[1387]
In ons bespiegelingen:
Want in den ronden spiegelkloot
Der Godtheit leght de weerelt bloot.[1389-90]
Wil d'opperste openbaeren
Aenstaende zaecken, in dien schijn[1392]
Als ofze alreede waren
In wezen, voor het baeren;[1394]
Kon Adam dan een helsch venijn[1395]
Uit zucht ter kennis trecken?
Dit staet u naeckt t'ontdecken.[1397]

II. T e g e n z a n g :

1370 *'t Engelsdom:* de booze Engelen.
1373 *staetpeil:* peil van hun staat.
1374 *wrytende:* opstandig.
1375 *leenheer:* God; vgl. vs, 101, 435.
1377-78 Dit zinspeelt op de verlossing door Christus; vgl. vs. 1661-62.
1379 *te raede:* gaande.
1380 *aen 't omzien:* tot inkeer.
1381 *het:* het paar.
1382 *leght:* ligt; *schande:* zonde; *schennis:* door het verlies van de voorrechten.
1383 *dier:* duur, kostbaar.
1387 *verborgen:* geheime.
1389-90 Versta: Al het wereldsch gebeuren ligt weerspiegeld, is te zien in Gods wezen, zooals de dingen in een tuin te zien zijn in een bolvormigen tuinspiegel; vgl. *Bespiegelingen*, II, 1080, 1294.
1392 *schijn:* gedaante.
1394 *voor het baeren:* voordat ze geboren worden.
1395 *helsch venijn:* de zonde met haar gevolgen.
1397 Versta: dit moet gij ons duidelijk uitleggen.

De Godtheit kent zich zelve, en eerst[1398]

1398 *eerst:* het eerst, vóór alle andere daden.

De kennis is dan heerlijck,[1399]
En van de schultvleck allerveerst.[1400]
De Godtheit, die het al beheerst,
Zal niemant hierom deerlijck[1402]
Van zijn gena verstooten: want
Hy heeft den kennisboom geplant:[1404]
Maer dieze uit trotsheit zoecken[1405]
Door middelen, van hem verboôn,
Dat zijn verkeerde kloecken.[1407]
Hoort Adam nu vast vloecken.[1408]
Nu spant vorst Lucifer de kroon.[1409]
Och Adam, hooge ceder,[1410]
Hoe ploftge dus ter neder!

Het vyfde bedryf.

LUCIFER. ASMODÉ.

L u c i f e r :
Zoo vang de rouklaght aen. geen zang heeft zulck een aert.[1412]

A s m o d é :
Hoe wacker heeft dees wacht zijn hofwacht nu bewaert![1413]

L u c i f e r :
Het gaet naer onzen wensch. wy zijn dien hoeck te boven.[1414]
O Asmodé, het rijck des afgronts wil u loven,[1415]
En innehaelen, op de schorre nachtklaeroen.[1416]
Ons hof wort met tapijt van spinragh, en feestoen[1417]

1399 *dan:* dus; *heerlijck:* als behoorend bij een heer, een meester.
1400 en van alle schuld vrij.
1402 *deerlijck:* jammerlijk.
1404 *den kennisboom:* de boom, die de kennis van goed en kwaad bijbrengt; ook het verstand, waarin de kennis zetelt.
1405 *dieze:* zij die de kennis.
1407 *verkeerde kloecken:* schuldige onderzoekers.
1408 *nu vast:* nu al terstond; *vloecken:* razen en verwijten uitstooten, vgl. vs. 1439-40.
1409 Versta: Nu heeft Lucifer het weer gewonnen.
1410 *hooge ceder:* de ceder is in den Bijbel het beeld van de trotsche verhevenheid, vgl. *Ezech.* XXXI, 3.
1412 *Zoo:* zòò, gelijk wij daar juist gehoord hebben; *heeft zulck een aert:* klinkt ons zòo mooi.
1413 Het sarcasme van Asmodé!; *dees wacht:* die Engelenwacht; *hofwacht:* de bewaking van het Paradijs.
1414 *Wy zijn dien hoeck te boven:* wij hebben het probleem, hoe God in Adam te treffen (vs. 29-30) opgelost; vgl. vs. 50.
1415 *wil:* zal.
1416 *de schorre nachtklaeroen:* sombere hoorn, vgl. vs. 686.
1417 *Ons hof:* de Hel; *feestoen:* festoen.

Van dorre blaên bekleet, om 't zegefeest te houwen.[1418]
Wy kroonen u ten vorst der oostersche landouwen.[1419]
Gy steurde 't eerste feest der levenden, en zult,[1420]
Ten Godt der bruiloften van 't oosten ingehult,[1421]
Gemaghtight worden, 's nachts het bruiloftsbed t'ontsteecken

1418 *houwen:* houden.
1419 *Oostersche landouwen:* de gebieden van het Oosten: Azië, waar het heidendom zoo lang overheerschte.
1420 *steurde:* verstoorde.
1421 *ingehult:* ingehuldigd. Het patronaat der oostersche bruiloften, door Lucifer hier aan Asmodé verleend, steunt op het verhaal van 't boek *Tobias* (III, 8) dat Asmodé achtereenvolgens de zeven mannen van Sara, Raguëls dochter, in den eersten bruiloftsnacht doodde.

Met geile vlammen, en des bruigoms hals te breecken,
Daer hy gewonden leght in d'armen van zijn bruit.

A s m o d é :

Dat 's meer dan ick verdiende. op uwen zegen sluit
My d'ysre kroon om 't hooft. zy roeste, uw' naem ter eere.

L u c i f e r :

Waer steeckt dees jonge bruit, met haeren nieuwen heere?[1427]

A s m o d é :

Zy dropen achter af, van schaemte en schrick gepraemt,[1428]
En sloopen in een hol, mistroostigh en beschaemt,[1429]
Om hunne naecktheit: want nu zienze eerst uit hunne oogen,
Of andere oogen, loos beguighelt en bedrogen.[1430-311431]
Zy weven schaemroot, om de schamelheit t'ontgaen[1432]
Van hunne naecktheit, een groen web van vijgeblaên[1433]
Om 't middenlijf: want wy hen by de locken sleurden[1434]
Door braem, en doornehaegh, en distelpunt, en scheurden
De witte zijde van hunne eerste onnozelheit.
Dit zijn de slippen, vuil van stof, en root bespreit
Van slijck en sprengklen bloets. zy jammeren en krijten.[1434-381438]
Men hoortze elckandere de schult der misdaet wijten,
En vloecken. Eden galmt van jammerlijck misbaer.[1439-40]
Mistroostige Adam krabt zijn aenzicht, ruckt het haer
Met locken uit zijn hooft, en weckt de hofgeschallen,[1442]
Uitschreeuwende: waertoe, waer ben ick toe vervallen!
Ick gaf mijn bruit niet, maer mijn vyandin gehoor.
Mijn vleesch heeft my verraên. ick volghde een heiloos spoor.[1445]
Een vuile snoeplust was de pijl die Eva griefde,[1446]
En my al teffens. och, dit komt van vrouweliefde.[1447]
Ick ben van mijne ribbe en eigen vleesch verraên.

1427 *steeckt:* schuilt; *dees jonge bruit:* Eva; *haeren nieuwen heere:* Adam, met wie zij pas gehuwd is.
1428 *achter:* naar achteren, achter de struiken; *gepraemt:* gedrongen.
1429 *in een hol:* ergens in een hoek, vgl. vs. 1486.
1430-31 *uit hunne oogen, Of andere oogen:* weer spot van Asmodé met de sinistere vervulling van Belials voorspelling, vgl. vs. 1164-65.
1431 *loos beguichelt:* slim begoocheld.
1432 *schamelheit:* met schaamte vervullend gemis aan bedekking.
1433 *web:* weefsel, samenknoopsel; *vijgeblaên: Gen.* III, 7; vgl. vs. 1618.
1434 *middenlijf:* middel.
1434-38 Zooals *de witte zijde van hunne eerste* (oorspronkelijke) *onnozelheit*, hoewel om tooneelredenen werkelijk aanwezig (vgl. vs. 106-07), zinnebeeldig bedoeld is, is ook dit sleuren door braamstruiken en doornhagen een zinnebeeld van de zonde van Adam en Eva, die hun onschuld hebben verloren. Vondel zinspeelt blijkbaar op Christus' gelijkenis van den man, die door moordenaars van alles beroofd werd (*Luc.* I, 30), waarop hij zich ook in het B e r e c h t beriep.
1438 *krijten:* huilen.
1439-40 Vgl. vs. 1408.
1442 *de hofgeschalllen:* de echo's in het Paradijs.
1445 *Mijn vleesch:* mijn vrouw, vgl. vs. 438, 1448, 1569.
1446 *vuile:* besmettende; *griefde:* verwondde.
1447 *al teffens:* tegelijk.

De vrouweliefde komt my al te dier te staen.
Ick wou de vlag, in top gezet, uit trots niet strijcken,[1450]

1450 Versta: ik wilde voor God niet onderdoen; dat Adam door hoogmoed viel, geeft Vondel met een scheepsbeeld weer; *in top gezet:* boven in den mast geheschen, *strijcken:* neerlaten.

En Gode in wijsheit en in wetenschap gelijcken.
De hovaerdy heeft my bedorven, en bekoort.[1451-521452]
Het spoock des afgronts klampt my met gewelt aen boort.[1453]
Ick voele en voere alree een oorlogh in mijn leden.
Het vleesch wil anders dan de geest. verstant, en reden,[1455]
En wil, getaistert van dien onverwachten smack,[1456]
Gevoelen al te spade een' vreesselijcken krack.[1457]
'k Gevoel de jammeren van buiten en van binnen.[1458]
Hoe kan men zulck een scha herhaelen en verwinnen![1459]

L u c i f e r :

Zoo wort mijn wraeck verzaet. nu triomfeert de hel.
Dat mijn erfvyant zich nu weere, en wetten stell',[1461]
Om zulck eene inbreuck van erflasteren te keeren:[1462]
Wy passen langer op geen' hinderdam noch beeren
Van wetten, en belofte, en vreeslijck dreigement.[1463-64]
Natuur leght onder, plat getreden, en geschent.[1465]
Al 't menschelijck geslacht is mijn, en errefeigen.[1466]
Het past niet langer op beloften, noch op dreigen.[1467]
De wil helt over van 't geboden goet tot quaet.[1468]
'k Wil kercken zaeien, en altaeren, hem ten smaet.[1469]
Men zal mijn beelden daer met menschenoffren eeren,[1470]
En gout en wieroock, en by 's afgronts godtheit zweeren,[1471]
Uit schrick voor straffe. ick schuif nu glimpelijck en valsch[1472]
Den oirsprong van het quaet van my op 's vyants hals.[1473]

1451-52 Volgens vs. 1344-47 is Adam eerder uit toegevendheid tegenover Eva bezweken dan uit hoogmoed. Eva zelf viel uit *snoeplust* (vs. 1191-95). Maar het lokmiddel van den duivel was de voorspiegeling van hooger begrip en godgelijkheid (vs. 1162-81); de begeerte hiernaar gaf den doorslag, zooals Adam zelf erkent; vgl. vs. 1564.
1452 *bedorven en bekoort:* gedemoralizeerd en verleid.
1453 *Het spoock des afgronts:* de duivel; *klampt* enz.: overmant mij, vgl. vs. 1708.
1455 Vgl. *Galat.* V, 17.
1456 *getaisterd:* gehavend, gewond; *van:* door; *smack:* val.
1457 *krack:* breuk.
1458 *van buiten:* ziekte, armoede, dood; *van binnen:* zonde en begeerlijkheid.
1459 *herhaelen:* inhalen; herstellen, vgl. vs. 1534.
1461 *mijn erfvyant:* mijn onverzoenlijke vijand. God, vgl. vs. 6, 558; *wetten stell':* maatregelen neme.
1462 *inbreuck van erflasteren:* doorbraak van erfelijke schade en schande, de erfzonde.
1463-64 Versta: wij maken ons geen zorg meer over Gods verweermiddelen tegen ons; *hinderdam:* dam, die het opdringend water moet tegenhouden; *beeren:* waterkeeringen.
1465 *Natuur leght onder:* de menschelijke natuur is overwonnen.
1466 *mijn:* mijn eigendom; *errefeigen:* van geslacht op geslacht in mijn bezit.
1467 *Het:* het menschelijk geslacht; *past:* let.
1468 Vgl. *Gen.* VIII, 21.
1469 Lucifer zal den afgodendienst verbreiden, vgl. *Ps.* XCV, 5;
1470 De menschenoffers van den heidenschen afgodendienst.
1471 *'t afgronts godtheit:* de duivel, Lucifer-zelf.
1472 *Uit schrick voor straffe:* uit angst voor demonische invloeden; *glimpelyck:* bedriegelijk.
1473 *op 's vyants hals:* op Gods verantwoordelijkheid. Niet ik, bedoelt Lucifer, zal de oorzaak van het kwaad heeten, maar God zelf, zooals o.a. de Manicheën leerden, en misschien denkt Vondel ook aan de leer van Calvijn, zooals hij die in den tijd der hekeldichten begreep.

Laet al de weerelt vry van Adams erven krielen:[1474]
Uit sestigh eeuwen bergt hy pas een hantvol zielen.[1475]

1474 *erven:* kinderen; *krielen:* krioelen.

1475 *sestigh eeuwen:* 6000 jaar, dat is, volgens de berekening van Vondels tijd, ongeveer de leeftijd der wereld: 4000 j.v. Chr. en 1600 (tot 2000 afgerond) nà Chr.
bergt hy pas: redt God nauwelijks; *een hantvol:* zeer weinig. De meening, dat er maar zeer weinig menschen zullen zalig worden (o.a. door Massillon op 't eind der XVIIde eeuw in zijn bekende preek *Sur le petit nombre des élus* verkondigd) wordt door Vondel hier dramatisch benut, niet toegestemd.

Zoo stijge ick, na mijn' val, op eenen hooger trap.[1476]
Zoo veel vermagh de lust, een montvol appelsap.
Maer duickenwe eene poos. wy zullen met onze ooren[1478]
Den grooten ommezwaei van 't eeuwigh treurspel hooren,[1479]
Uit Adams eigen mont. nu loopt de treurrol af.[1480]
Hy komt tot kennis van zijn misdaet door de straf,[1481]
Die d'overtreders op den hiel treet. hy loopt herwaert,[1482]
Bestorven om het hooft, en dootsch, dan weder derwaert.
De beeldevormer zagh 't wanschepsel aen, en riep:[1484]
Helaes, nu rout het my dat ick oit menschen schiep.[1485]

ADAM. EVA.

A d a m :

O duistere spelonck, ick docht in uwe naerheit[1486]
Mijn smet, en naeckte schaemte en schande, voor de klaerheit[1487]
Des hemels, en den glans van 't aldoordringend licht,
Te decken, maer vergeefs. geen hol, geen bosch is dicht.[1489]
Ick wort verraden van het wroegende geweten,
Dat overtuightme. een worm, te diep in 't hart gezeten,[1491]
Het overtuigen van 't beschuldighde gemoedt,[1492]
Doorknaeght mijn ingewant. waer zet ick mijnen voet,[1493]
Om rust te vinden voor het barnen van mijn zinnen?[1494]
Och welck een onrust kraeckt en knerst geduurigh binnen

1476 De kwade invloed van Lucifer als duivel is grooter dan zijn goede als engel zou geweest zijn.
1478 *duicken:* schuilen.
1479 *den grooten ommezwaei:* de groote omkeer, staatverandering, wat Vondel in het B e r e c h t *Overgangk* of naar Aristoteles de p e r i p a t i e noemde, vgl. vs. 1493; *'t eeuwigh treurspel:* het altijd en in elken mensch zich herhalend drama, nl. zijn val van onschuld en geluk in zonde en ongeluk door eigen schuld en duivelsche verleiding, waarvan Adams val de oorzaak en het prototype was, waarom *Adam in Ballingschap* in den ondertitel *Aller treurspelen treurspel* heet.
1480 *Nu loopt de treurrol af:* nu is de rol van Adam in dit werkelijke treurspel, in dit levensdrama, ten einde.
1481 *tot kennis:* tot de erkentenis of, volgens het B e r e c h t , *Herkentenis* de agnitio, die mede in een klassiek drama vereischt werd, de erkenning nl. van zijn dwaling en zonde (Vgl. vs. 1498), met een ironische gedachte aan den kennisboom.
1482 *op den hiel treedt:* onmiddellijk volgt; *herwaert - derwaert:* hierheen - daarheen.
1484 *De beeldevormer:* honende naam voor God, die Adam uit klei vormde, vgl. vs. 152; *'t wanschepsel:* mismaakt schepsel; Lucifer heeft immers Adams gelijkenis met God verminkt, zooals hij beoogd had, vgl. vs. 30.
1485 Vgl. *Gen.* VI, 6.
1486 *spelonck:* het hol, waarin Adam en Eva waren gevlucht, vs. 1429, 1629; *docht:* meende, hoopte; *naerheit:* duisternis.
1487 *smet:* zonde. Adam en Eva zijn beroofd van hun kleed der erfrechtvaardigheid; het symbool vervalt hier dus en ze zijn naakt, alleen door vijgeblaren gedekt, vgl. vs. 1433, 1618.
1489 *is dicht:* bedekt ons genoeg.
1491 *Dat overtuightme:* dat klaagt mij aan; *een worm:* de knagende worm van het geweten, vgl. Marc. IX, 44.
1492 *beschuldighde:* van schuld bewuste.
1493 *ingewant:* binnenste, geweten.
1494 *barnen:* branden, onrustig woelen.

In mijnen boezem! hoor, hoe giert het heene en weêr,[1496]
Getrocken van 't gewight der misdaet, keer om keer.
Hoe is mijn staet verkeert! ick dwael, gelijck de blinden,[1498]
En zoecke d'oude rust, en kanze nergens vinden.

1496 *giert:* gilt en snerpt; Vondel denkt blijkens vs. 1497 aan het schrille geluid van een ketting over een rad.

1498 *Hoe is mijn staet verkeert:* omgekeerd, omgeslagen, de peripatie van het drama en de erkentenis daarvan, vgl. vs. 1479, 1481.

Zy vlught gestadigh voor en voor, en wil niet staen.
Wat grijp ick naer de lucht? hier is geen vatten aen.[1501]
Waer blijven d'engelen, de blijde feestgenooden,[1502]
De wachters van den hof? helaes, zy zijn gevloden.
Nu zwijght de bruiloftsgalm. de voglezang zit stom.
Geen reien juichen meer voor bruit en bruidegom.
De hemelsche bazuin houdt op het feest te groeten.
De helsche horen houdt nu aen met vreeslijck toeten.[1507]

E v a :
Wat komt u over? zijt gy zinneloos, of dwaes?[1508]

A d a m :
Ick zie de spoockery, en hoor het nachtgeraes[1509]
Rondom my heene. zie de razeryen klimmen[1510]
Van onder op, en hoeze ons dreigen, en begrimmen.[1511]
De nevel, die 't gezicht benevelde, verdwijnt.[1512]
Nu zienwe een' ommegangk van spoock, dat ons verschijnt.[1513]
Ick kan de rampen en het leet, by u gebrouwen,[1514]
Niet overzien, veel min op eene ry ontvouwen.[1515]

E v a :
Zoo schuiftge uw eige schult alleen op mijnen hals.

A d a m :
O oirzaeck van mijn' val, en zoo veel ongevals,[1517]
Hier uit te spruiten! och dit komt van echtgenooten![1518]
Op zulck een voorwaerde is ons huwlijck niet gesloten.

E v a :
Met wat beding heeft dan uw hant mijn hant getrout?

A d a m :
Dat gy mijn noothulp trou uw' man hanthaven zoudt.

E v a :
Het voeght den man zijn vrou godtvruchtigh voor te treden.[1522]

A d a m :

1501 *hier is geen vatten aen:* de lucht is niet te grijpen.
1502 *feestgenooden:* ter feest genoodigden, vgl. vs. 721.
1507 *De helsche horen houdt:* let op hijgend stafrijm; vgl. vs. 1416.
1508 *Wat komt u over?:* wat overkomt u?.
1509 Adam ziet en hoort in zijn angstverbeelding de duivels spoken en razen.
1510 *de razeryen:* als wraakgodinnen.
1511 *van onder:* uit de Hel.
1512 De helsche rook trekt op, maar ook bedoelt Adam, dat hij de duivels nu pas ziet.
1513 *ommegangk van spoock:* een lange sliert van helsche geesten is 't gevolg der zonde.
1514 *by u:* door u, Eva.
1515 *op eene ry ontvouwen:* allemaal opnoemen.
1517 *ongevals:* ellende.
1518 *van echtgenooten:* van getrouwd zijn.
1522 *godtvruchtigh:* godvreezend.

Laet dees gevloeckte boom getuigen wie eerst Eden[1523]
Durf schenden, en zich aen 't verboden ooft vertast.[1524]

1523 *eerst:* het eerst.
1524 *vertast:* vergrijpt.

E v a :
De zwacke vrouwekunne is van een lust verrast:[1525]

A d a m :
En uw vervloeckte lust my bitter opgebroken.

E v a :
Het voeght een manshooft zich te houden onbesproken,[1527]
En stant te houden, zoo het vrouwebeelt bezwijckt.[1528]

A d a m :
Gy smeet my overstagh.[1529]

E v a :
rechtschape vroomheit wijckt
Om smeecken, noch gevley, noch dreigen van een vrouwe.[1530]
Schep moedt: ick blijve uw troost, in 't nijpen van den rouwe,
Gelijck voorheene in weelde en 't opperste geluck,
En zal u nimmermeer bezwijcken in den druck.[1533]

A d a m :
Het is vergeefs getroost, dees schade al t'onherhaelbaer.[1534]

E v a :
Wat raet? de schepper schiep ons beide niet onfaelbaer,[1535]
Maer faelbaer, en van een bouvallige natuur.[1536]

A d a m :
Dus sleept de wellust van een' oogenblick, eene uur[1537]
Een lange keten na van rampen en verdrieten.
Het lustme langer niet het leven te genieten.
'k Verbeeldme, waer ick ga en sta, een bange doot.
Zy grimtme lelijck aen. och open uwen schoot:
Ontfangme, o aerde: want de lust is my benomen.
Ontfangme wederom. ick ben van u gekomen.
Dit lichaem komt u toe. de ziel verhuize, en zoeck'
Een heimelijck verblijf, daer een verdiende vloeck
Haer heenevoere: want zy heeft des hooghsten zegen
Misbruickt. wat toeft de doot! het leven is me tegen,
De naere duisternis veel liever dan de dagh.
Mijn schande leght te naeckt. zoo 't my gebeuren magh

1525 *van:* door; *verrast:* overrompeld.
1527 *een manshooft:* den man als hoofd.
1528 *het vrouwebeelt:* de vrouw, vgl. vs. 1288.
1529 *Gy smeet my overstagh:* Gij wierpt mij, toen ik stand wilde houden, met uw tranen enz. omver.
1530 *Om:* voor.
1533 *u nimmermeer bezwijcken:* u nooit in den steek laten.
1534 *dees schade:* al dit verlies; *al t'onherhaelbaer:* al te onherstelbaar, vgl. vs. 1459.
1535 *onfaelbaer:* onfeilbaar: geen feilen kunnende doen, onzondigbaar.
1536 *bouvallige:* zwakke.
1537 *Dus:* aldus.

Te sterven; keer het niet. laet u mijn doot behaegen.[1550]

1550 *keer het niet:* verhinder het niet (tot Eva gezegd).

Geen reden port u op het tijdigh lijck te klaegen:[1551]
Want tijdigh sterft hy, die niet meer te hoopen heeft.
Al is mijn leven kort, 'k heb noch te lang geleeft,
Na zulck een heilverlies, en kan niet meer verliezen.[1554]
Wat slagh van sterven staet my 't reetste nu te kiezen?[1555]
Van eenen hoogen bergh afspringen zonder schroom,
Of plompen in d'Eufraet, en dryven met den stroom
En maelstroom recht in zee, ten aze voor de vissen?
Ay vrou, wat houdtge uw' man? gy moghtme nutter missen[1559]
Dan houden: want de zon, die 't hooft haest onderhaelt,[1560]
En naer de westkim spoet, is lang voor my gedaelt.
Mijne oogen schuwen 't licht. ontslame. ick overleefde[1562]
Het zegenrijcke lot, my toegeleght, en streefde,
Van hoovaerdy vervoert, te weeligh en te steil,[1564]
En boven 't menschelijcke eens vastgestelde peil:
Zoo most ick billijck in 's doots afgront nederstorten.[1566]

E v a :
Waer toe vervaltge? wiltge u zelven 't leven korten,
En my, een droeve weeu, verlaeten? ben ick niet
Uw eigen vleesch en been?

A d a m :
ja 't vleesch, dat my verriet,[1569]
Verleide, ô valsche tong, met slangegift bestreecken![1570]

E v a :
De slang verleide my, door haere looze treken,[1571]

A d a m :
Gy zijt de looze slang, die my den dootsteeck gaeft.

E v a :
Waer blijft uw hoogh vernuft, dat naer de starren draeft?
Waer is het helder licht van uw verlichte reden?
Indien mijn traenen, en ootmoedige gebeden
U niet bewegen, zoo vergunme, op mijn geklagh,
Dat ick aen uwe zijde, en teffens sterven magh:[1577]
Want 't lustme zonder uw genootschap niet te leven.
'k Ontken geensins dat ick dit misdrijf heb gesteven,[1579]
Mijn snoeplust u vervoerde in dezen droeven staet.

1551 *port u:* drijft u aan; *het tijdigh lijck:* het lijk van iemand die op tijd gestorven is.
1554 *meer:* met klemtoon.
1555 *slagh:* manier; *'t reetste:* 't beste; Adam overlegt, hoe hij zelfmoord zal plegen.
1559 *houdt:* weerhoudt.
1560 *houden:* behouden; *haest:* bijna.
1562 *Ontslame:* laat me alleen.
1564 *weeligh:* overmoedig; *steil:* hoog.
1566 *billijck:* terecht.
1569 Vgl. vs. 1445.
1570 *met slangegift:* wijl Eva Belials leugens had nagepraat.
1571 *looze treken:* listige streken.
1577 *teffens:* samen met u.
1579 *gesteven:* gestijfd, doorgedreven.

Zoo laet ons t'zamen dan de schult van zulck een quaet

Oock boeten. woudtge door de dootschult my behaegen?[1582]
'k Zal haer verdiende straf gewilligh leeren draegen.
Daer is mijn hant. ick ben de doot getroost. vaer voort.
Nu suf niet langer. tre my voor. nu sta uw woort,[1585]
Als een rechtschapen man. geen doot zal my vervaeren,
Te ploffen van een rotse, of in de zoute baren
Te plompen, hant aen hant. ick troude deze hant.[1587-881588]

A d a m :
Och liefste, 't is mijn schult. mijn troost, mijn waertste pant,
Ick wil mijn leven, u ter liefde, noch verlengen.
Wisch af dees traenen, die de bleecke blaên besprengen
Van uwe kaecken. zet uw edel hart gerust.
Schoon hier geen levens lust meer overschiet, noch lust
My 't leven om uw gunst, en aenschijn. mijn getrouwe,[1594]
Gy zult niet, in den schijn van eene weduvrouwe,[1595]
Den eersten bruiloftsdagh beschreien, en alleen,
En dootsch, en hangends hoofts, op eenen kouden steen
Gezeten, klaegen dat uw man, van rou verwonnen,
De handen aen zich zelf mistroostigh heeft geschonnen.[1599]
'k Wil mijn mistroostigheit intoomen, en al stil
Verwachten 't uiterste, en wat hierop volgen wil.

E v a :
Wat hoore ick daer? een storm begint hier op te steecken,
De donckre en zwangre lucht onstuimigh uit te breecken.
De bladers ruisschen uit vier hoecken heene en weêr.
De bulderende wint smijt bosch en boomen neêr.
Het aerdtrijck davert, dreunt, en loeit, en huilt van onder.
Het blixemt blick op blick. op 't weêrlicht rolt de donder[1607]
De donderklooten door de wolcken slagh op slagh,[1608]
En d'avontschaduw jaeght den ondergaenden dagh.[1609]

A d a m :
Hoe beeft het hart van schrick! hoe sidderen mijn leden,
Van eene kille koortse en dootschrick hardt bereden![1611]
Mijn haeren rijzen. al het bloet treckt snel by een.

1582 *de dootschult:* de zonde, die den dood naar ziel en lichaam meebracht.
1585 *suf:* peins en aarzel; *sta uw woort:* blijf uw woord gestand; volbreng wat ge zeide te willen doen, nl. zelfmoord.
1587-88 *ploffen - plompen:* Ook. in *Joseph in Dothan* vs. 626 neemt Vondel het onderscheid tusschen vallen op iets droogs (*ploffen*) en vallen in water (*plompen*) nauwkeurig in acht.
1588 *troude:* met klemtoon.
1594 *gunst en aenschijn:* het genot van u te zien.
1595 *schijn:* gedaante.
1599 *geschonnen:* geschonden, geslagen.
1607 *Het blixemt blick op blick:* deze natuurnabootsende uitdrukking gebruikt Vondel bijna zoo vaak hij den bliksem beschrijft; *blick op blick:* straal op straal.
1608 *donderklooten:* donderkeilen, wellicht met bijgedachte aan den Germaanschen onweersgod Donar of Thor.
1609 *jaeght:* verjaagt.
1611 *hardt bereden:* hardvochtig overheerscht.

d'Alziende rechter, om het gruwzaem overtreên
Van zijn gewijde wet, te trots geterght tot toren,[1614]
Genaeckt. waer vlughten wy? hy komt, en laet zich hooren,
Mijn liefste, vlught met my ten bosch in, daer noit zon
Het aldoordringend licht en straelen schieten kon.
Geen web van vygeblaên kan onze naecktheit kleeden.[1618]
De hartekenner ziet, van boven tot beneden,[1619]
Van top tot teen, niet heels aen lichaem en aen ziel.[1620]
Hoe kort treet 's hemels straf het misdrijf op den hiel![1621]
Duick onder, liefste: ick zal u met mijn schaduw decken.[1622]
O lust! ô appelboom! ô schande! ô lastervlecken![1623]
O bosch, bedeck ons, zoo uw schaduwe iet vermagh!
Het hoogh gerecht verschijnt. ô droeve bruiloftsdagh!

URIË. ADAM. EVA.

U r i ë l :

O Adam, Adam, hoor. waer looptge u nu versteecken,[1626]
In naere schaduw? meentge in schaduwe uw gebreken[1627]
En smet te schaduwen voor Godts alziende licht?[1628]
Geen diepe nachtspelonck, geen hol, hoe naer en dicht,[1629]
Kan u verbergen, voor d'oneindigheit, gevonden[1630]
In hemel, aerde, en zee, en grondelooze gronden.[1631]
'k Verdaegh u in Godts naem. verschijn verschijn terstont.[1632]
De Vader, die u schiep, en aen zijn wet verbondt,
Verdaeght u. waerom vlughtge uw' schepper, uwen vader?

A d a m :

O stem, 'k gehoorzaeme u. vergeefme: ick kome u nader.
De voorbo van uw komste, in 't godtgeheilight woudt,[1636]
Het schricklijck onweêr, dat uw majesteit ontvout,[1637]
Verbaesde hem, die, naeckt geschapen, zich moet schaemen,[1638]
Uit ootmoet en ontzagh, die 's menschen plicht betaemen.[1639]

1614 *te trots:* met te veel trots, nl. van Adams kant; *toren:* toorn.
1618 *web:* weefsel, vgl. vs. 1433.
1619 *hartekenner:* de doorgronder van 't hart en 't geweten, God. Vgl. *Maria Stuart*, vs. 1262.
1620 *niets heels:* niets gaafs. Versta: onder elk opzicht heeft de zonde den mensch naar ziel en lichaam schade berokkend.
1621 *kort:* dicht.
1622 *Duick onder:* buk.
1623 *lastervlecken:* schandesmetten, de zonde.
1626 *versteecken:* te verstoppen.
1627 *naere:* donkere.
1628 *schaduwen:* beschaduwen, bedekken.
1629 Vgl. vs. 1486.
1630 *d'oneindigheit:* den overal doordringenden God.
1631 *grondelooze gronden:* afgronden, vgl. vs. 239.
1632 *verdaegh:* daag, dagvaard; vgl. vs. 1634.
1636 *'t godtgeheilight wout:* het Paradijs.
1637 *dat uw majesteit ontvout:* dat ons zoo duidelijk uw grootheid openbaart.
1638 *verbaesde:* overmeesterde.
1639 *die 's menschen plicht betaemen:* die tot 's menschen plicht hooren.

U r i ë l :

Wie openbaerde u toch dees naecktheit, al te naeckt?[1640]

1640 *dees naecktheit, al te naeckt:* de toevoeging kan behooren bij *openbaerde* en geeft dan dezen zin: Wie openbaarde u zóo schrikbarend duidelijk uw naaktheid? (vgl. *naeckt ontdecken* van vs. 1397). Maar dieper van beteekenis wordt Uriëls vraag, wanneer *al te naeckt* bij *naecktheit* wordt getrokken; de zin is dan immers: Wie openbaarde u deze naaktheid, niet van 't lichaam alleen, maar ook van de ziel, die het kleed der erfrechtvaardigheid verloor.

Heeft oock uw mont de vrucht der kennisse gesmaeckt?[1641]
Beken de misdaet vry. ontzieze niet te noemen.[1642]
Verschoon uw schult niet: want hier baet nu geen verbloemen.
O trouwelooze, durftge alleen om 't ooftgenot,
Op dootstraf u verboôn, ontwijden 't hoogh gebodt?[1645]

A d a m :
Het is mijn schult niet, maer de liefelijcke woorden
Der vrouwe, my van u ter hulp gegunt, bekoorden[1647]
Mijne ooren en het hart; de boomvrucht en haer verf
Mijne oogen, en den mont, helaes, tot mijn bederf,
Te smaecken: uit de vrouwe is mijn bederf geboren.[1650]

U r i ë l :
O vrou, ter noothulp van uw wederga gekoren,
Wat voerde uw zinnen tot dees wederspannigheit?

E v a :
Een slang, Godts schepsel, heeft mijn simpel hart verleit,[1653]
Den appel in den mont gesteecken na'et bekooren:[1654]

U r i ë l :
O hofslang, listigh dier, gevoel nu 's hooghsten toren.[1655]
Gy zult voortaen, gehaet van allerhande vee[1656]
En dieren, op uw' buick voortkruipende, geen vre
Noch rust gevoelen, en, in uw spelonck gedreven,
Het gansche leven lang, by aerde, uw voedsel, leven![1659]
Het hoog gerechte zal een' onuitbluschbren haet[1660]
Ontsteecken tusschen u, en tusschen 't vrouwezaet,[1661]
Dat u het hooft verplet: hoewel gy, bits in 't wrijten[1662]
En wederstreven, dit durft in de hielen bijten.[1663]
O vrou, die uwen man bedrieghelijck verriet,[1664]
Gy zult geen ende zien van 't naeckende verdriet,[1665]

1641 *der kennisse:* van den kennisboom.
1642 *Ontzieze niet te noemen:* vrees niet ze te noemen.
1645 *ontwijden:* ontheiligen, schenden.
1647 *bekoorden:* verleidden.
1650 *smaecken:* proeven; *bederf:* verderf, ondergang.
1653 *simpel:* onnoozel, geen kwaad vermoedend.
1654 *in den:* in mijn; *gesteecken:* gestoken.
1655 *hofslang:* slang van den tuin, van 't Paradijs; *toren:* toorn.
1656 *allerhande:* alle soort.
1659 *by aerde:* van stof.
1660 *Het hoog gerechte:* Gods vonnis.
1661 *'t vrouwezaet:* het zaad der vrouw, de zoon der vrouw, nl. Jezus, de zoon van Maria.
1662 *Dat u het hooft verplet:* Volgens de christelijke opvatting wordt met deze bijna letterlijke weergave van Gen. III, 15 de toekomstige Verlosser voorspeld. Vondel leest echter met de Vulgaat niet: i p s a c o n t e r e t , maar naar het Hebreeuwsch i p s u m , vgl. *Lucifer*, vs. 2138 (en noot Dl. V, bl. 694) 2176-78.
bits in 't wrijten: fel in uw verzet.
1663 *in de hielen bijten:* belagen. De door Christus overwonnen duivel zal zich, door zijn aanvallen op den mensch, toch tegen God blijven verzetten.
1664 *O vrou:* tot Eva.
1665 *naeckende:* naderende.

In draght en baerens noot; en een slavin verstrecken[1666]
Van Adam, uwen heere, en zijnen wil voltrecken:
En gy, die haere stem gehoor gaeft boven Godt,[1668]
In 't smaecken van de vrucht, en schenden van 't verbodt,
Zult zweeten onder 't juck des arbeits, vol misnoegen.
Het aerdtrijck, nu gevloeckt, vergelt den last van 't ploegen
En zaeien menigwerf met onkruit, stroo, en kaf.
De doorne en distel stickt het zaet, dat d'acker gaf,
Tot datge, nat bezweet, verkeert in stof en aerde,[1674]
Begraven in den schoot der moeder, die u baerde.[1675]
Op datge midlerwijl gevoelt in 't aerdtsch gequel
Hoe d'opperste het recht beneên genade stel,[1677]
Zal uwe wederga nakomelingen baeren,
Godt uw gezontheit en beschaemtheit noch bewaeren,[1679]
En 't lichaem decken met de warme schaepevacht.
Nu flux ten hove uit: flux gy Cherubijnewacht,[1681]
Godts hoftrouwanten, komt, en past u trou te quijten.[1682]
Verjaeght de ballingen. verjaeght dit paer bandyten[1683]
Ten paradyze uit. gaet, bewaeckt den gouden boom[1684]
Van 't leven. houdt gestreng de dertle lust in toom,[1685]
Met scherpe zwaerden, die van gloet en vlamme blaecken,
Op dat geen ballingen de vrucht des levens smaecken.[1687]

E v a :

O welck een brant ontsteeckt het gansche paradijs,[1688]
En weit de boomen af! nu zwijght de bruiloftswijs.
Nu schricken teffens al de vogels en de dieren.[1690]
Zoo past het u en my de bruiloftsfeest te vieren
Met deze fackelen. och lief, waer heen? waer heen?[1692]

A d a m :

Het is geen draelens tijt. de geest, die ons verscheen,
Schijnt geen Uriël, maer Godt zelf, wiens wet wy braecken,
Om boven 's menschen peil te steigren in de daecken[1695]

1666 *draght:* zwangerschap; *een slavin:* tot een slavin.
1668 *En gy:* Adam.
1674 *nat bezweet:* na al uw moeilijken arbeid.
1675 *der moeder, die u baerde:* de aarde, waaruit Adam gevormd werd (terra mater).
1677 *recht beneên genade:* genade boven recht.
1679 *beschaemtheit:* schaamtegevoel.
1681 *ten hove uit:* het Paradijs uit.
1682 *hoftrouwanten:* dienaars in het Paradijs, eerst om Adam te beschermen, nu om hem te verjagen; *past:* zorgt.
1683 *bandyten:* ballingen, vgl. vs. 591 en 1687.
1684 *gaet* enz.: *Gen.* III, 24.
1685 *dertle lust:* lichtzinnigheid, snoeplust.
1687 De levensboom werd Adam en Eva nu ook verboden, omdat zij het recht op de lichamelijke onsterflijkheid hadden verloren.
1688 Onder invloed van Grotius' *Adamus Exul* laat Vondel Eva hier op het vlammend zwaard van den Cherub ingaan.
1690 *teffens:* ineens.
1692 *deze:* met klemtoon.
1695 *boven 's menschen peil:* boven de den mensch gestelde grens.
in de daecken: in het hoogste.

Des hemels, boven Godt, in wijsheit, en in maght.
Een reuckeloos bestaen heeft ons ten val gebraght.[1697]

1697 *reuckeloos:* roekeloos, vermetel.

Helaes, wie onderstut mijn twijfelende stappen?
Mijn weêrgade, onderstutme in droeve ballingschappen.[1699]
De beenen sidderen. het is hoogh tijt te vliên.
Wy scheiden, zonder hoop van immer u te zien,
O lusthof paradijs! o schoot van ons geboorte!
Wat baet het ommezien! ons wort geboôn dees poorte[1703]
Te ruimen, om een dorre en dorstige landou
Te zoecken, in elende. ô knaegend naberou,[1705]
O zweetende arrebeit, ô endelooze elenden!
Geleitme, volghtme na, met heele kommerbenden.[1707]
Hier heeft de zomer uit. de winter klamptme aen boort.
Godts slaghzwaert volght ons op de hielen. spoenwe voort.[1709]

U I T.

1699 Adam gaat in ballingschap.
1703 *Wat baet het ommezien!:* wat helpt een blik in 't verleden.
1705 *elende:* uitlandigheid, ballingschap.
1707 Dit wordt gezegd tot de gepersonifieerde ellenden; *kommerbenden:* gevolg van kommer en verdriet.
1709 *Godts slaghswaert:* het zwaard van den engel der gerechtigheid.

[Gedichten]

Ter gedachtenisse van den weledelen en gestrengen Heere, Cornelis de Graeff, Vryheere van Zuydpolsbroeck, Burgermeester en Raed t'Amsterdam &c.[aant.*]

Grafschrift.

Nunc servat honos sedem tuus.

Het doopkoor, eerst genoemt de vont,[1]
Die kinders Christende en herbaerde,[2]
Beschaduwt POLSBROEKS gulden mont[3]
Met zijnen grafzerck onder d'aerde.
Nu zwijgen burgermeesterdom,
De vryheerschap, en zoo veel gaven.[5-6]
Alle ampten staen nu stil en stom.[7]
De staeteer scheen met GRAEF begraven,[8]
Bestulpte 't graf gebeente en naem:[9]
Nu zweeft dees staetwijze op zijn faem.[10]

J.V. VONDEL.

Op Maria de Wolf[aant.*]

Toen trouhartige Marye[1]
Had voltrocken haer vooghdye

* Van 1664. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 674). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VII, 3, werd door Vondel vertaald: 'Uwe grafstê behoudt noch haar waerdye'. Zie voor Cornelis de Graeff deel 6, blz. 85 en deel 9, blz. 294. Hij werd 9 Mei 1664 in een grafkapel van de Oude Kerk te Amsterdam begraven, op de plaats van het vroegere doopkoor.
1 Dit koor werd dus eerst genoemd naar de doopvont.
2 *Christende:* tot Christen maakte (vgl. kerstenen) (*Ned. Wdb.* III, 2026); *herbaerde:* ziet op de geestelike wedergeboorte waarvan sprake is o.a. in *Joh.* III, 3-7. (*Ned. Wdb.* VI, 588).
3 *gulden mont:* herinnering aan zijn welsprekendheid.
5-6 Nu kan hij zijn gaven als burgemeester, zijn waardigheid als vrijheer (zie het opschrift) niet meer tonen.
7 In alle functies die hij bekleedde, blijkt zijn stem onmisbaar.
8 *staeteer:* de eer van de regeringscolleges, die hij ophield.
9 *Bestulpte:* overdekte.
10 *staetwijze:* ervaren staatsman.
* Van 1664. - Volgens de tekst op een zilveren gedenkpenning, door Van Lennep (X, blz. 458) vermeld. Het gedichtje staat op de ene zijde; op de andere staat: 'geslagen ter gedachtenis van Maria de Wolf, in den Heere gerust, den 14 Juny 1664; out 52.' Zie voor deze Maria, in 1612 geboren als dochter van Vondel's zuster Clementia en Hans de Wolf, de *Oorkonden* van Sterck, blz. 366, waar het aangegeven sterfjaar 1614 dus een drukfout is.
1 *trouhartige:* hier wel letterlik: trouw van hart.

En het zusterlijcke bloet[3]
Als haer eigen opgevoet,
Scheide ze getroost van d'aerde.
Houdt de faem en deught in waerde.[6]

3 *het zusterlijcke bloet:* het kind van haar zuster. Zij kan een kind opgevoed hebben van haar zusters Anna en Rebecca, die haar beide overleefden, of de enige dochter van haar half-zuster Elsgen, nl. Baerte Abrahams (zie Sterck's *Oorkonden*, blz. 365).

6 *de faem en deught:* de roem vanhaar deugd.

Op den E. Heere Lambert Reinst,[aant. *]

Schout, van wegen de Graeflykheit van Hollant, Zeelant, en Westvrieslant, t'Amsterdam.

TEMPERAT IRAS.

Was d'eer aen Tacitus, of 's weerelts hooftstadt Rome,
Toen hy het Schoutendom bekleede, wys en trouw?[1-2]
Aen bey, sprak Themis, die dit vonnis vellen zou.[3]
Is 't billyk dat het Reght alle ontught regle en toome,[4]
Zoo blyf 's lants hooftstadt REINST, en hy 's lants hooftstadt waert,[5]
Daer geen Domitiaen, maer wyze burgerheeren,[6]
Tot heil der Graeflykheit, de burgery regeeren[7]
Door zyn gezagh, en mont, en 's Graven wettigh zwaert.[8]
Dus zien wy 't Recht door hem, den Schout door 't Recht verheven.
Dus wort hy afgebeelt, om na zyn doot te leven.[10]

Op mevrouw Aleidis Bikker van Zwieten,[aant. *]

Gemalin van den Heere Lambert Reinst, Schout der stadt Amsterdam.

PUDICITIAM SERVAT.

* Van 1664. Volgens de tekst in *Poëzy* 1632 I, blz. 566.
O p s c h r i f t : Mr. Lambert Reynst (1613-1679), advocaat, wonend op de Keizersgracht te Amsterdam, was hoogschout van 1656-1666. Zijn portret werd geschilderd door Jan Lievens, die in een brief van 27 Juni 1664 aan Peter de Graeff de som van 50 ducaten noemt, die hij daarvoor heeft ontvangen. Zie H. Schneider, *Jan Lievens*, Haarlem 1932, blz. 150, nr. 255.

Het motto, ontleend aan *Aeneïs* I, 57, betekent: Hij beteugelt de driften.

1-2 De Romeinse geschiedschrijver Tacitus (c. 55-120) had zich aan de rechtsstudie gewijd. Hij bekleedde in 88 het rechterlik ambt (‘schoutendom’) van praetor. De bedoeling is: Aan wie kwam de meeste eer toe?

3 *Themis:* godin van het recht.

4 *ontught:* tuchteloosheid; *regle:* bedwinge.

5 *Reinst:* te verbinden met *waert* (waardig).

6 *Domitiaen:* de beruchte keizer Domitianus (geb. 51 n. Chr.), die ten tijde van Tacitus regeerde.

7 *Graeflykheit:* zie het opschrift.

8 *'s Graven wettigh zwaert:* het wettig recht over leven en dood, oorspronkelik toekomende aan de graaf, later aan de souvereine Staten.

10 *Dus:* zo.

* Van 1664? Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 600.
O p s c h r i f t : Alida Bicker van Swieten (1620-1702), dochter van Cornelis Bicker van Swieten en Aertge Witsen (zie de genealogiese lijst in deel 7, blz. 978), trouwde in 1647 met Mr. Lambert Reinst, zie het vorige gedicht. Daar Vondel beider beeltenissen in gelijksoortige verzen bezingt, ligt de veronderstelling voor de hand dat de gedichten en de portretten uit dezelfde tijd zijn. Maar wij kennen de schilder van Alida Bicker's portret niet, en dit is niet bekend als werk van Lievens.
Het motto, vermoedelijk geen citaat en in ieder geval proza, betekent: ‘Zij bewaart haar zedigheid’ (vgl. vs. 8).

Aldus verquikt de lieve ALEIDIS in haere armen[1]
Den Heer, die al den dagh, ten dienst van al de stadt,

1 *verquikt:* koestert (oorspr. geeft nieuwe kracht, sterkte).

In 't overlastigh ampt des avonts afgemat,[3]
Zijn zon bedankt die hem komt koestren en verwarmen.[4]
Gelijk een dochter voeght van Swieten, die het volk
Verdadigde, en verdiende eens Vorsten haet te draegen,
Toen hy den Aemstel quam beleegren en belaegen,
En dreighde 't edel bloet met zijnen blooten dolk.[5-8]
Men ziet goedtaerdigheit gemengt in zedige oogen.[9]
Dat zijnze, die zijn hart tot haere min bewoogen.

[Op pater Joannes Boelensz].[aant.*]

Gelyck de wapenring gezien wort in den zegel,[1]
Zoo blyckt godtvruchtigheit in 't leven van den man,
Die zynen wandel schickt naer Sint Franciscus regel,[3]
En op dat heiligh spoor den leerling leiden kan.[4]
De vader BOELENS is zyn kinders voorgetreden:[5]
Nu waeckt hy noch om hoogh, en stercktze met gebeden.

3 *overlastigh:* zeer drukkend.
4 *Zijn zon:* zijn liefste.
5-8 Zie deel 5, blz. 518-521.
9 *goedtaerdigheit:* vriendelik karakter.
* Van 1664. - Volgens het onderschrift van het door Hubertus Quellinus getekende portret. Opschrift: De Minderbroeders, in 1578 uit Amsterdam verdreven, waren daar bijna onmiddellik teruggekeerd om onder de moeilikste omstandigheden verder te werken. Zo vestigde zich daar in 1633 P. Joannes Boelensz, als opvolger van P. Jan Tyras (die enige tijd werd vervangen door P. Adrianus Motman, zie deel 5, blz. 561). Onder P. Boelensz' vurige prediking groeide de Katholieke gemeente steeds aan; hij stichtte de statie Mozes en Aäron der Minderbroeders te Amsterdam, boekte alleen in 1652 19 bekeringen en verzoende verscheiden personen die in jaren niet meer gebiecht hadden, met de kerk. Hij overleed 21 Mei. 1655. H. Quellinus tekende zijn portret naar een bestaand portret, hoogstwaarschijnlik in 1664. Zie P. Maximilianus, *Portretten van den Minderbroeder Jan Boelensz met bijschrift van Vondel* in Franciscaansch Leven, 16e jg. (1933), blz. 266-75, waar ook een afbeelding van de gravure naar deze tekening voorkomt.
1 Op de gravure ziet men bij de boekenkast stempel en lakstaafjes, en terzijde van de kast een vergrote afbeelding van een zegel met het wapen van de orde. Het onderschrift daarbij luidt: ‘Pietate et doctrina’, d.i. door godvruchtigheid en leer. Blijkbaar wordt daarop gezinspeeld bij de vergelijking, die intussen niet geheel duidelik is. Is het zegel bedoeld als een afdruk van de ‘wapenring’ die hij aan de vinger draagt?
3 *zynen wandel schickt:* zijn levenswandel richt.
4 *dat heiligh spoor:* het heilige voorbeeld van Sint Franciscus.
5 *is syn kinders voorgetreden:* is tijdens zijn leven een voorbeeld geweest voor zijn kinderen, of: is zijn kinderen in de dood voorgegaan.

De gezegende Adelaer
Van Leopoldus[aant. *]

By den Raäbstroom.

Victor ab Aurorae populis, & littore rubro.

Nu blijckt het klaer hoe 't hoogh beleit,[vs. 1]
Veel meer dan 's menschen brein kan vatten,
Der dwingelanden onbescheit[3]
Belet in 't woeden uit te spatten:[4]
Want toen de Turcksche Rijxvizier,
Door zijnen menschenroof in Meeren[6]
Gemoedight, zwoer met zwaert en vier[7]
Den Roomschen Adelaer de veêren
Te korten, in zijn volle vlught,
Dat die, als stof, voor wint verstoven,[10]
Bestont hy trots, uit blinde zucht,[11]
[Wat durf verwaentheit zich beloven!][12]
Oock tegens alle krijghsgebruick,
Langs eene brug van leêr en koorden,
Te rucken over borst en buick[15]
Des Raäbstroomis, daer langs de boorden
Het gantsche kruisheir hem verwacht.[17]
Noch wint hy echter d'overzyde,[18]
En sloopt de heirwacht, die met kracht
Dien beer den overtoght benyde.[20]

* Van 1664. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 675). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VIII, 686, betekent: ‘Overwinnaar der volken van het Oosten en van het rode strand’.
O p s c h r i f t : In 1662 waren de Turken onder aanvoering van de rijksvizier Achmed Köprili in Hongarije gevallen, dat zij verwoestten, evenals Moravië en Silezië, terwijl zij 80.000 Christenslaven meevoerden. Door de hulp die Keizer Leopold I (1657-1705), sinds 1655 koning van Hongarije, in 1663 van de Duitse vorsten, Zweden, Frankrijk en de Italiaanse staten kreeg, gelukte het de keizerlike Veldheer Montecuculi de Turken 1 Aug. 1664 bij het klooster St. Gothard aan de Raab te verslaan. Dit was de eerste grote nederlaag der Turken.

vs. 1 *'t hoogh beleit:* het goddelik bestuur.
3 *onbescheit:* overmoed, vermetelheid (*Ned. Wdb.* X, 1034).
4 *uit te spatten:* de perken te buiten te gaan.
6 *Meeren:* Moravië.
7 *Gemoedight:* aangemoedigd.
10 *Dat:* zodat.
11 *Bestont:* ondernam; *zucht:* heerszucht.
12 *durf:* durft; *verwaentheit:* overmoed; *zich beloven:* behagen scheppen in (*Ned. Wdb.* II, 1748, nog Zuid-Nederlands; oorspr. met genitief).
15 *over borst en buick:* over de brede oppervlakte. Voor deze betekenis geeft het *Ned. Wdb.* (III, 1745) slechts één plaats, uit Antonides.
17 *kruisheir:* leger der Christenen.
18 *Noch:* toch; *wint:* bereikt.
20 *beer:* spotnaam voor de Turk, vroeger door Vondel voor de Zweden gebruikt (deel 8, blz. 650); *benyde:* niet gunde.

Hier blixemt Oostenrijck naer toe,[21]
Doch moet geperst wel tweewerf wijcken,[22]
En na zes uuren, worstlens moe,
Staet in beraet het kruis te strijcken[24]
Uit noot voor Achmets halve maen:
Maer * Raimont, van Gods hant gesteven,[26]
Vermaentze tegens dien orkaen
Door kling en kogel aen te streven.[28]
Hy draeftze zelf in 't harnas voor,
Op 't zeste paert, en rept de handen.[30]
Hy moedightze, op zijn bloedigh spoor,[31]
Op Godts erfvyandt los te branden.
De regementen volgen hem,
Met nedervellen en met sloopen.
Trompet noch trom verdooft zijn stem.
Zoo wint men door den drang een open,[36]
En jaeght den vyant in den stroom,
Wiens keel, gestopt van doode vloecken[38]
En levenden, nu los van toom,[39]
Uit noot een andre kil loopt zoecken.[40]
Zoo bruischt Ianitzer, en Spahy,
En Tarter, en Albaner heenen,[41-42]
Komorre en zijne vest voorby,[43]
Den Donau af, tot vreught van Weenen,
Daer LEOPOLDUS juicht en leeft,
Nu d'opperste den Roomschen koning
Zoo zegenrijck gehanthaeft heeft,
Op 't jaergetyde van zijn krooning.[48]

J. V. VONDEL.

*[Randschrift:] *Graef van Montecuculi 's keysers veltheer*.

21 *blixemt:* rukt bliksemsnel.
22 *geperst:* in het nauw gebracht.
24 *te strijcken:* oorspr. scheepsterm: de vlag neerhalen, als teken van minderheid, dus: zich gewonnen geven. Voor *kruis* vgl. *kruisheir* in vs. 17.
26 *gesteven van:* gesterkt door.
28 *aen te streven:* op te rukken.
30 *Op 't zeste paert:* nadat hij vijfmaal van paard had moeten verwisselen.
31 *moedight:* vgl. vs. 7.
36 *drang:* drom; *een open:* een opening.
38 *Wiens keel:* de personificatie van rivieren was in toenmalige dichtertaal gewoon (vgl. ook vs. 15); *van:* door; *vloeken:* (scheldwoord), vervloekte schepsels.
39 *los van toom:* in wilde vlucht.
40 *kil:* bedding.
41-42 *bruischt... heenen:* wordt door het bruisende water meegesleept; *Janitzer:* Janitsaar, het Turkse voetvolk; *Spahy:* de Turkse ruiterij; *Tarter*, zie deel 8, blz. 642; *Albaner:* de Albanees, die toen de kern van het Turkse leger vormde.
43 *Komorre en zyne vest:* de vestingstad Komorn aan de Donau.
48 *jaergetyde:* jaardag. Leopold, 18 Juli 1658 tot keizer gekozen (zie deel 8, blz. 641), is dus blijkbaar op 1 Augustus gekroond.

Op de geluckige regeeringe van Leiden.[aant.*]

De Wysheit houdt het roer des staets, en Godts Bestieren
Geeft haer den scepter der regeeringe in de hant,
Om met voorzichtigheit de burgers te manieren,[3]
En Leiden handhaeft trou de Vryheit van het lant.
Zy wort bevestight met de hooge School grootmoedigh,[5]
En met onsterflyckheit gekroont. Gerechtigheit
Omhelst de Vre, dies vliên Bedrogh en Valscheit spoedigh.[7]
Het nieuwe Athene groeit, nu 't oude in d'assche leit.[8]

Op d'afbeeldinge van den weledelen Heere van Burgersdyck, raedt en pensionaris te Leiden.[aant.*]

Hae tibi erunt artes.

Dus leeft de vader, die den stoel der wysheit eerde,[1]
Noch heden in den zoon, een zenuw van den staet,
Zoo dickwijl BURGERSDIJCK het burgerrecht verweerde[3]
Scheen zelf Justiniaen te spreecken in den raedt.[4]
De sleutels staen vergeefs en praelen in het wapen,[5]

* Van 1664. Volgens de tekst in Vondel's handschrift, dat berust op het Amsterdamse Begijnhof.

O p s c h r i f t : Zie over dit gedicht op een schilderij: B.H. Molkenboer, *Een bewaard handschrift en een verloren schilderij* in Vondelkroniek I (1930), blz. 33-37, waar ook een reproductie voorkomt van het in 1929 verbrande schoorsteenstuk, door Ferdinand Bol in 1664 voor burgemeesters van Leiden geschilderd. Voor de verklaring van de voorstelling zie men aldaar blz. 36-37.

3 *voorzichtigheit:* vooruitziend beleid; *manieren:* besturen (*Ned. Wdb.* IX, 204).

5 *grootmoedigh:* edelmoedig, milddadig. In *Poëzy* 1682, II, blz. 333 luidt dit vers: ‘En wort behantfest met den schoolstaf, ryk van luister’, waarin *behantfest:* begiftigd (oorspr. met een handvest, een voorrecht: *Ned. Wdb.* II, 1470) en *schoolstaf:* de scepter, de machtsbeschikking over de universiteit.

7 Zie voor Gerechtigheid en Vrede, Psalm, 85, vs. 11. In *Poëzy* 1682, II, luidt dit vers: ‘dies vlught het valsch Bedrogh by duister’.

8 *Het nieuwe Athene:* Leiden, als nieuwe zetel van kunst en wetenschap; *in d'assche leit:* te gronde gegaan is.

* Van 1664? Volgens de tekst bij Unger-v. L., deeltje 30, blz. 395.
O p s c h r i f t : Pieter Burgersdijck (± 1623-1691) werd te Leiden geboren als zoon van Prof. Franco Burgersdijck, promoveerde in 1644 te Leiden in de rechten en werd in 1663 pensionaris van Leiden. (N. Biogr. Wdb.) Ferdinand Bol schilderde zijn portret, dat zich nog in het Stedelijk Museum te Leiden bevindt, waarschijnlik in dezelfde tijd dat hij het schoorsteenstuk voor het stadhuis schilderde; zie het vorige gedicht.
Het motto, ontleend aan *Aeneis* VI, 852, werd door Vondel vertaald (deel 6, blz. 744): ‘Dit zal uw werck zijn’.

1 *de vader:* Professor Franco Burgersdijck (1590-1635), hoogleraar in de wijsbegeerte te Leiden; *den stoel der wijsheit eerde:* de academiese zetel met ere bezette.

3 *het burgerrecht verweerde:* nl. als pensionaris.

4 *zelf Justiniaen:* Justinianus in eigen persoon. Als Oost-Romeins keizer (527-565) deed hij alle Romeinse wetten in het Corpus juris verzamelen.

5 *de sleutels:* de gekruiste sleutels van het Leidse wapen; *staen en praelen:* staan te pralen.

Zoo trou en wys beleit het poortslot niet bewaert.[6]
Het raethuis magh gerust op zyne zorgen slaepen,[7]
Als hij ter daghvaert naer het hof der Staeten vaert.[8]
Gelyckenissen van het lichaem zyn bederflyck,[9]
De verwen van de ziel, geduurigh en onsterflyck.[10]

6 *bewaert:* handhaaft.
7 *gerust op zyne zorgen:* vertrouwende op zijn zorgen.
8 *ter daghvaert:* naar de Statenvergadering, waar de pensionaris de woordvoerder van de stedelike deputatie was; *vaert:* rijdt, reist.
9 *bederflyck:* vergankelik.
10 *verwen:* kleuren, karaktereigenschappen; *geduurigh:* duurzaam.

Op d'afkomste van den weledelen heere Lambertus Reinst, Burgermeester en Raet van Amsterdam; en mevrouwe Alida Bikkers van Swieten.[aant.] *

Door Joan Lievensz geschildert.

ECCL. XI.

In filiis suis agnoscitur vir.

Wie d'eedle telgen, uit een' hooftstuk van de REINSTEN[1]
En BIKKEREN wil zien, de grootsten en de kleinsten,
Aenschou dit vyfgetal van beiderley geslacht,[3]
Door Lievens schildergeest op eenen doek gebragt.[4]
Zoo kan men d'ouders aen haer kroost en beelden kennen.[5]
Dry zoonen wijken geen Troiaensche jeught in 't rennen[6]
En paerderijden. Elk schijnt zonderling begaeft.[7]
Het zy de ridder springt, of keert, of langzaem draeft,[8]
Of weghspoet met een vlucht, of in den ringh wil rijden;[9]
Hy toont zich afgerecht, en weet gevaer te mijden,[10]
Kort op te houden, en te steigeren met kunst,[11]
Te zwaeien rechts en slinx, en doorgaens met een gunst[12]
Zich zoo te maetigen, en op de maet te passen,[13]

* Van of na 1664. Volgens de tekst in *Poëzy* 1682 II, blz. 340.
O p s c h r i f t : Dit schilderij van Jan Lievens kennen wij alleen door dit gedicht (zie H. Schneider, *Jan Lievens*, blz. 150, nr. 255), waaruit blijkt dat de afkomste (het kroost) van het echtpaar Reinst-Bikkers van Swieten, bestond uit vijf kinderen (zie vs. 3). Elias, *De Vroedschap* I, blz. 452, noemt er slechts drie: Elisabeth (1648-1712), die in 1672 trouwde met Mr. Abraham Alewijn; Arnoldina (1652-1701), die in 1682 Jan Wijncoop, handelaar in noten en stokvis, trouwde; en Hendrik, (1650-1684), schout van Niedorp en Winkel, in 1675 getrouwd met Amarantha Ripperse. Moes *Iconographia Batava*, deelt onder nr. 1601 en 6405 ook de namen der beide andere zonen mee: Cornelis, die in 1673 stierf, en Gerard (zonder jaren), baljuw van ter Schelling. Gezien de leeftijd van deze kinderen zal dit schilderij niet vóór 1664 en mogelik iets later zijn vervaardigd.
Het motto, ontleend aan Ecclesiasticus of het boek van Jezus Sirach XI, 30, betekent: Aan zijn kinderen kent men de man, zie het slotvers.
In het opschrift: *d'afkomste:* de nakomelingen, kinderen.

1 *een hooftstuk:* voortreffelike vertegenwoordigers. Zowel de betekenis: pronkstuk, als ‘voornaam persoon’ was vroeger bekend (*Ned. Wdb.* VI, 995).
3 *vyfgetal:* vijftal.
4 *schildergeest:* schildertalent; *eenen doek:* in Vondel's taal mnl.
5 *kroost en beelden:* gelijkenis van hun kinderen.
6 *wijken geen:* doen niet onder voor.
7 *schijnt zonderling:* blijkt biezonder.
8 *ridder:* ruiter.
9 *ringh:* kring.
10 *afgerecht:* volleerd (vgl. vs. 23).
11 *Kort op te houden:* nl. de teugel (*Ned. Wdb.* XI, 858) om het paard te beteugelen.
12 *slinx:* links; *doorgaens:* voortdurend; *met een gunst:* met gratie, met bevalligheid (*Ned. Wdb.* V, 1293).
13 *passen op:* acht geven op.

Dat hy natuurlijk uit den zadel schijnt gewassen.[14]
Aldus plagh Chiron op te passen en de jeught[15]

14 *natuurlijk:* als van nature.
15 *Chiron:* de Kentaur, die Eskulapius en Achilles opvoedde; *op te passen:* zorg te dragen.

Geduurigh t'oefenen in ridderlijke deught.
Zoo plaghten Kastor en ook Pollux op te zitten.[17]
Men ziet den klepper zich in 't oefenperk verhitten,
En hoort hem brieschen. O doorluchtigh tijtverdrijf![19]
Den allerjongste springt het strijtbaer hart in 't lijf,
Als hy zijn' broederen een kans heeft afgekeeken.[21]
Het oorlogh is zijn lust. Dees borst, op alle streeken[22]
In 't vechtperk afgerecht, kan slagh en steek voorzien,[23]
En zou het wilde zwijn de tanden durven biên,[24]
Indien het in een bosch schuimbekkende aen quam streven.[25]
Maer om de dochters af te beelden naer het leven,
Gelijk Apelles hant haer schilderde in 't saizoen
Van 's levens lente, waer hier geest en kunst van doen.[28]
De schoone Elizabeth zou prijs op Ida winnen[29]
Voor Paris vierschaer, of by negen zanggodinnen
Den ganschen zangbergh met haer keele en cymbelsnaer[31]
Ten reie aenvoeren. Zet dees schoonheit op 't altaer,
Zy zal het kerkgewelf van Venus rijk stoffeeren,[33]
De minnaer haer met myrte en roozekranssen eeren.[34]
De zuster weet haer' galm te volgen, of zij maelt
Gebloemt tapijtwerk, als een Pallas, met de naelt,[36]
En toont wat kunst vermagh, en leerzaeme gewente[37]
Wanneerze bloemen tart, en verwen van de lente.[38]
Gelukkigh is de hant die zulk een puikbloem plukt,
Waer voor de keurighste zich neight en nederbukt.[40]
Doch best gezwegen dan haer glanssen te verminderen.[41]
Zoo kent men vader en de moeder in hun kinderen.

17 *Kastor en Pollux:* tweelingbroeders, zonen van Zeus; als ruiters bij uitnemendheid werden ze meestal te paard afgebeeld; *op te zitten:* te paard te zitten.
19 *doorluchtigh:* voornaam, edel.
21 *een kans heeft afgekeeken:* door waakzame oplettendheid een kans heeft afgewonnen (*Ned. Wdb.* I, 2002, VII, 1296).
22 *oorlogh:* in Vondel's taal ook onz.
23 *voorzien:* zien aankomen.
24 *de tanden biën:* (fig.): weerstaan.
25 *aenstreven:* aanstormen.
28 *geest en kunst:* een geniale kunst; *van doen:* nodig.
29 *Ida:* een gebergte in Phrygië, waar Paris uitspraak moest doen, welke der drie godinnen de schoonste was.
31 *zangbergh:* de Helicon of de Parnassus, beide aan de Muzen gewijd.
33 *kerkgewelf:* de tempel; *stoffeeren:* sieren.
34 *myrte* en *roos* waren aan Venus gewijd.
36 *Pallas* Athene muntte ook in alle vrouwelike handwerken uit.
37 *leerzaeme gewente:* gewoonte, voortkomend uit de neiging om te leren.
38 *tart:* trotseert, nl. door in kleurenweelde (*verwen van de lente*) er mee te wedijveren.
40 *keurighste:* kieskeurigste, fijnst keurende.
41 *best gezwegen dan:* beter (is het) te zwijgen en: ‘het is beter te zwijgen dan door tekort te schieten haar glorie te verminderen’. Vgl. een dergelijk voorbeeld, uit M. de Swaen, in *Ned. Wdb.* II, 2095.

Op het gelukkig ongeluk van prins Joan Maurits van Nassau[aant. aant.*]

Onder dit hoofd worden, naar het voorbeeld van *Poezy* 1682, II, blz. 586, de vierregelige bijschriften samengevat, die Vondel dichtte bij de drie gravures, waarin Jan de Visscher het ongeval, aan Prins Joan Maurits overkomen te Franeker op 6 Januari 1665, in beeld heeft gebracht. (Unger no. 681).

Vondels bijschriften, naast de Latijnse van P. Francius, zijn opgenomen in barokke omslingeringen van bloem-, ooft- en diermotieven, opzettelik door P. Nolpe daarvoor gestoken en tezamen afgedrukt op een afzonderlik blad.

Vondels verzen schijnen een zeer vrije, verkorte weergave van Francius' 6-regelige gedichtjes, die rechts naast de zijne staan met de cijfers I, II en III erboven, terwijl de Latijnse titel terecht is gekomen boven de Nederlandse verzen.

De 20-jarige dichter Francius, een vriend van Antonides, zal later de Amsterdamse leerstoel van Barlaeus bekleden. Ter vergelijking met Vondel, schrijven we hier het laatste gedichtje van Francius over:

Talia tollebat Caelo MAVRITIVS ora.
Submissi tensas intueare manus.
Teutonicae voluisse rei, nostraeque saluti
Quis dubitat magnos consuluisse Deos?
Se tibi continuet clementia Numinis alti.
Hac duce Nassavidum, vincere perge, decus!

Men zie in de Aantekeningen achterin de brief, waarin Joan Maurits het ongeval meedeelt aan zijn zuster; hij schrijft haar o.a.: ‘Soo haest ick op het Landt quam, viel ick op mijn knien ende danckte mijnen Godt voor de genadige bewaringe’ en verder: ‘De hoogste genade dewelcke my van Godt wedervaren is, was dat ick onder 't water mijn volkomen verstandt behouden heb ende sonder ophouden in mijne gedachten Godt om uergevinge mijner sonden aengeroepen ende dat hij om de verdiensten Christi my arme sondaer wilde genadig sijn.’

* O p s c h r i f t : Joan Maurits, die te Leeuwarden de begrafenis van de stadhouder Willem Frederik bijgewoond had, overkwam op de terugreis, 6 Jan. 1665, te Franeker een ongeluk. Een houten brug bezweek onder het gewicht van de ruiters, zodat hij met vijf anderen in het water stortte. De prins, die onder zijn paard geraakt was, werd het laatst en met grote moeite gered, en dankte God op zijn knieën voor zijn redding. De naam ‘Prins Mauritsbrug’ en een gevelsteen bewaren de herinnering aan dit feit.

I. Volvitur in caput*

De vriesche brugh ontzeght Nassauschen Bucefal[1]
En *Maurits*, zwaer van deught en dapperheyt, te draegen.
Zoo plompt hy met zyn' stoet in 't water van de wal.
Der vorsten zon verdrinkt. nu zal het nimmer daegen!

J.v. Vondel.

* I. De t i t e l is ontleend aan *Aeneïs* I, 116: 'Hij buitelt op zijn hoofd.'
1 *ontzeght:* weigert; *Bucefal:* Bucefalus was het strijdros van Alexander de Grote.

II. Sol in aquario*

Schoon vier in 't water sterft, noch leeft hy heet van gloet
Met Godt, in zijne borst van ijver aengesteeken,
Beschut voor smooren, en den slaenden paerdevoet.[3]
De zon van Nassau staet nu in het Waterteken.

* II. De t i t e l : ‘De zon staat in de Waterman’ zinspeelt op ‘Der vorsten zon’, het slot van het vorige gedichtje, en wordt herhaald in vs. 4 van het volgende.

3 *smooren:* verstikking.

III. Ereptus ab undis*

Hier ryst hy, Godt ten prys, ter kimme uit, om den dagh[1]
Aen 't heiligh Roomsche ryk met zynen glans te schenken.[2]
Hy leeft in d'oude, die de nieuwe weerelt zagh.[3]
Wie Godt vertrout, hem kan geen hoef noch water krenken.

* III. De t i t e l, ontleend aan *Aeneïs* I, 596, betekent: 'Uit de golven gered.'
1 Het beeld van de zon wordt volgehouden.
2 *Aen 't heiligh Roomsche ryk:* Johan Maurits was sinds 1652 Duits rijksvorst (zie deel 8, blz. 585).
3 *de nieuwe weerelt zagh:* nl. als gouverneur van Brazilië.

Op het gezegent voorspel *Van den* Zeestryt.[aant.*]

Non illi imperium pelagi, saevumque tridentem
Sed mihi sorte datum.

De Zeevaert, een Andromeda, gebonden,[1]
Geketent, vreesde, op 't vrygevochten strant,
Het zeegedroght van 't koningmoordend Londen,
Dat in zijn' balgh veel schepen had verslonden:[4]
Maar Perseus, of de zeemaght van ons lant,
Op 't vliegend paert, der Staeten vloot, gestegen,[6]
Verscheen in 't endt, ten troost en toeverlaet
Der bleecke maeght, om onderstant verlegen.[8]
Het schrickdier weeck voor 's ridders blancken degen
Naer 't krytestrant, van roofzucht noit verzaet.[10]
Het braeckt vast gal, dat al de baren groenen,[11]
En bruischt en brult, gelijck een noortsche orkaen.
De ridder volght, en weet van geen verzoenen.
Hy dreight het in te vaeren, en harpoenen.[14]
Geluckt dien helt dat loffelijck bestaen,[15]
Maetroos zal 't haest aen stucken ommedeelen,[16]
En zieden het al zingende tot traen,
Daer duizenden van kopre donderkeelen,
En alle zeetrompetten onder speelen,[18-19]
Tot blyschap van den vryen Oceaen.
Zoo wort de maeght ontketent aen de haven.
Dan giet de zee haer' schoot vol rijcke gaven.

* Van 1665. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 682). Het motto, ontleend aan *Aeneïs*, 143, betekent: ‘Niet aan hem, maar aan mij, is het rijk der zee en de machtige drietand door het noodlot toegewezen.’
O p s c h r i f t : Reeds vóór het uitbreken van de tweede Engelse oorlog hadden de Engelsen in 1664 onze koloniën op de kust van Guinea veroverd, welke deels door De Ruyter werden, heroverd. Vervolgens hadden de Engelsen in Dec. 1664 de Nederlandse vloot uit Smyrna bij Cadix aangevallen en daarbij enkele schepen genomen. De Staten besloten hierop Van Wassenaar met een vloot in zee te zenden. Deze zeilde 24 Mei 1665 uit, maar bleef tot 10 Juni nabij de kust. In deze tijd - vóór de slag van Lowestoff op 11 Juni - zal dit gedicht zijn ontstaan.

1 Zie voor de vergelijking met Andromeda en Perseus deel 5, blz. 568 en deel 8, blz. 648.

4 *balgh:* buik.

6 *'t vliegend paert:* het gevleugelde paard Pegasus, gesproten uit het bloed van de door Perseus gedode Medusa. Gewoonlik wordt Perseus, bij de bevrijding van Andromeda, niet te paard, maar met gevleugelde schoenen voorgesteld.

8 *om anderstant verlegen:* in doodsnood naar hulp verlangend.

10 *'t krytestrant:* de Engelse kust.

11 *vast:* voortdurend.

14 *in te vaeren:* te lijf te gaan (*Ned. Wdb.* VI, 2105); *harpoenen:* doorboren; ook in het vervolg wordt het monster, merkwaardigerwijze, met een walvis vergeleken, die tot traan verkookt wordt (vs. 16-17).

15 *bestaen:* onderneming.

16 *Maetroos:* zonder lidwoord; vgl. *Roskam*, vs. 52.

18-19 *Daer ... onder speelen:* waarbij alle kanonnen en trompetten zich vrolik doen horen.

De Havenschendery *te* Bergen in Noorwegen.[aant. *]

STETIT ACRI FIXA DOLORE.

Men kon den helschen wrock en aert
Van Haet- en nijt en haere wercken[2]
Noit levendiger zien en mercken,[3]
En welck een' gruwel afgunst baert
Dan hier, daer zy niet schroomt te tergen
Te quetsen 't recht der Majesteit,[6]
Door stout bestaen en snoot beleit,[7]
Gebleecken voor het Noortsche Bergen.[8]
Daer grimtze, uit eene halve maen[9]
Van schepen, hecht aen een gesloten,
En braeckt vast vlam en donderklooten[11]
Ter keele uit, als een krijghsorkaen.
De nootweer prickelt Batavieren[13]
En F R E D R I X sloten van om hoogh[14]
Te groeten uit dien waterboogh[15]
De havenschennende banieren.
Het Brittenlantsche zeegeschrey,
Gemengt in roock en vlam en zwavel,
Verheft zich, als uit 's afgronts navel,[19]
En antwoort op dien oorloghsrey.[20]
De Nijt zwoer Smyrnes oogst te sleepen[21]
En d'Indiaensche geur en lucht[22]
Naer nieu Algiers, daer 't hof noch zucht[23]

* Van 1665. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 683). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VII, 291, betekent: 'Daar stond zij, als van bittere smart versteend.'

O p s c h r i f t : De retourvloten uit Oost-Indië en Smyrna, gewaarschuwd voor de in Maart 1665 uitgebroken oorlog met Engeland, waren in de haven van Bergen in Noorwegen gevlucht. In strijd met het havenrecht vielen de Engelsen hier de vloot aan, maar werden door de Commandeur Pieter de Bitter op 10 of 12 Augustus afgeslagen. Vgl. voor de datering Knuttel, Catal. v.d. Pamfl. 1649-1667, nr. 9093.

2 *Haet- en nijt* (in één woord, ook wel *haetenijd* geschreven): de Afgunst, reeds in de M.E. allegories opgevat als monster (*Ned. Wdb.* V, 1494).
3 *levendiger:* meer in levenden lijve.
6 *'t recht der Majesteit:* de Noorse souvereiniteit.
7 *stout bestaen:* brutaal optreden.
8 *het Noortsche Bergen:* in tegenstelling met Bergen in Henegouwen en elders.
9 *grimt:* kijkt dreigend.
11 *vast:* onophoudelik; *donderklooten:* kanonskogels.
13 *Batavieren:* de Hollanders.
14 *Fredrix sloten:* de vestingwerken van Bergen.
15 *groeten:* beschieten (vgl. salvo, door Hooft vertaald als groet); *dien waterboog:* de rede van Bergen.
19 *'s afgronts:* van de hel.
20 *oorloghsrey:* krijgsrumoer (eig. de muziek van de kanonnen).
21 *Nijt:* vgl. vs. 1; *Smyrnes oogst:* de retourvloot uit de Levant.
22 *d'Indiaensche geur en lucht:* de retourvloot uit Oost-Indië, met specerijen.
23 *nieu Algiers:* Engeland, als roversnest een tweede Algiers.

Op 't lijck van Jorck, om 't hart beneepen.[24]
Het hout en yzer knerst en kraeckt.
Zoo bulderen de stormen 's winters.
De roofvloot berst en springt aen splinters.
Vergift en gal is 't watze braeckt.
In 't endt bezwijckt het valsch betrouwen.[29]
De scheenen branden voor dit vier,
Dat gloeit te heet. voort voort, van hier.[30-31]
Hackt af, hackt af uwe ankertouwen.
Nu vlught het zeegewelt te spa,
Gelijck een waterslang, wiens leden
Van raden werden overreden,[35]
De roofvloot sleept de lenden na.[36]
Geene aerdtsche maght bepaelt de baren[37]
En handelvryen Oceaen,
Zoo moet het koningsmoorders gaen.[39]
Zoo moeten havenschenders vaeren.

Op de doorluchtige afbeeldinge *van* Homerus,[aant. *]

Door schilder Joan den Ezel. Ten huize van *Willem Spiering*.

VIRUM VOLITARE PER ORA.

De naem van Ezel past wel Midas, geensins eenen,[1]
Die dus H O M E E R herschiep, na menigh hondert jaer,[2]
Gelijck een wonder, uit de wolcken elck verscheenen,
Bekranst met lauwer, en bewieroockt op 't altaer

24 *Jorck:* hier genomen voor de Engelse koning (vgl. blz. 222); *om 't hart beneepen:* met bedrukt gemoed.
29 *het valsch betrouwen:* het ongegronde vertrouwen, nl. dat ze de Hollandse schepen kunnen vernietigen.
30-31 Het vuur wordt hun te na aan de schenen gelegd. Daarna wordt de kommandant sprekend ingevoerd (31-32).
35 *Van raden:* door raderen.
36 *sleept de lenden na:* sleept zich (als een gewond dier) met moeite voort (*Ned. Wdb.* VIII, 1550).
37 *bepaelt:* beperkt.
39 *koningsmoorders:* vgl. vs. 24.
* Van 1665. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 685). Het motto, ontleend aan Vergilius' *Georg* III, 9, betekent: 'Zweven over de tongen der mensen'.

O p s c h r i f t : Joan den Ezel, of liever 'den Gulden Ezel', was de bentnaam van Johannes Hals, omtrent welke schilder weinig vaststaat (Zie Thieme-Becker: *Künstler Lexicon*). Willem Spieringh, Raad en Vroedschap der stad Delft († 23 Jan. 1689), bezat onder meer schilderijen ook het door Vondel bezongene.
1 *Midas:* wegens zijn ezelsoren.
2 *dus:* op deze (verdienstelike) wijze.

Te Smyrne. dit 's de man, van kenners aengebeden,[5]
En waerdigh dat, om d'eer van zijn geboortestadt,
Te velde quamen dry en twee paer trotse steden,
Toen hy op zijn waerdy geschat wiert, niet volschat.[8]
Al d'oude wijsheit, en wat geest en kunst vermogen,
Ulysses dwaeltoght, en de bloedige Ilias[10]
Zien dezen blinden doch verzienden helt ten oogen[11]
En aenschijn uit, gelijck hy zelf in 't leven was.
Hier baeren tekeninge en overlegh haer krachten,[13]
Uitbeeldende 't geen met geene oogen wort gevat,
's Mans opgespanne en aldoordringende gedachten,[15]
Gelijck de boeckstaef deze, in 't veldt van ieder bladt,[16]
Noch uitdruckt en bewaert, na zes-en-twintigh eeuwen.
De donkre winckbraeu deckt het schoon doorschijnend licht[18]
Met schaduw. 't voorhooft suft voor nijt noch ydel schreeuwen.[19]
Men ziet een grootsheit, die voor geen grimmassen zwicht.[20]
De kleeding, niet te rijck, het haer, in 't ruigh gewassen,[21]
De baert, met geen yvoor gestreecken en geploeght,[22]
[Al eigenschappen, die 's mans bezigheden passen,]
Ontkennen niet den aert en 't wezen, dat hem voeght,[24]
Die d'eerste vinder was der heldenpoëzye,[25]
En haer voltoide, datze alleen den prijs behoudt.[26]
Waer vinden wy een lyst tot deze schilderye,
Op dat de Fenix blincke, als diamant in gout.[28]
d'Egyptische omgang plagh met Isis beelt te brommen:[29]
Hier draeght een Ezel meer dan Isis heilighdommen.

J. v. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1665.

5 *Te Smyrne:* een der zeven steden (vgl. vs. 7) die er aanspraak op maakten, de geboortestad van. Homerus te zijn; *van:* door.
8 *niet volschat:* hoewel nog niet ten volle, gewaardeerd.
10 *Ulysses dwaeltoght:* de Odyssee.
11 Als blinde dichter zag Homerus ver door zijn verbeelding.
13 *baeren:* voortbrengen, vertonen.
15 *opgespanne:* ten uiterste gespannen (*Ned. Wdb.* XI, 1226).
16 *de boeckstaef:* de letters, de tekst; *'t veldt van ieder bladt:* iedere bladzijde.
18 *licht:* oog.
19 *suft:* is in de war, niet helder. Het voorhoofd toont geen spoor dat afgunst of onbevoegde kritiek zijn rust verstoorden.
20 *grimmassen:* schrikgestalten (*Ned. Wdb.* V, 773).
21 *in 't ruigh gewassen:* in losse lokken gegroeid (*ruigh:* ruw), ongekultiveerd?.
22 *yvoor:* kam.
24 *Ontkennen niet:* bevestigen.
25 *heldenpoëzye:* epische dichtkunst.
26 *dat:* zodat.
28 *de Fenix:* wegens zijn onsterfelike dichterroem.
29 *omgang:* processie; *brommen:* pralen.

Minnedeuntjes.[aant.*]

Schoone Leli, laet ons minnen,
Nu de zon schijnt van om hoogh.
Wilt ge u al te lang bezinnen,
Gy zult haest aen 's hemels boogh[4]
Mist en onweêr op zien komen,
En voor donderslagen schroomen:
Want wie traegh zijn lief bemint,
Vangt in 't endt een hantvol wint.[8]

Min, een rover, stout in 't kampen,[9]
Zeiltme na met kracht en spoet
In de zee van mijn gemoet:
Als hy my aen boort komt klampen,
Baet geen wederstant noch strijt.
Och, ik raek mijn vryheit quijt.

Ander.

De dertele Sater,
De boxvoet vast hippelt,[2]
Langs d'oevers van 't water,
En beitelt, en trippelt[4]
Met alle zijn vrijsters,
Die zingen, als lijsters.
Het velt is vol vreught.
O vrolijk leven! o zoete jeught!

O wreede vriendinne,
Wie kan u bewegen?
Hoe trouw ik u minne,
In hagel en regen,
Gy vlught even vlugge,
En bietme den rugge.
Ik jammer ontstelt:
Geen klagten baeten: mijn leven smelt.

* Van 1665. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 456, waar ze gedateerd zijn: 'MDCLXV. den 29 in Wijnmaent.' Dit was de verjaardag van Agnes Block, zie blz. 224. Heeft zij wellicht een feestje gegeven, waarop deze liedjes zijn gezongen ter ere van Agnes' stiefzoon, Peter de Wolf? Zie het volgende gedicht.
4 *haest:* weldra.
8 gaat met lege handen heen, wordt in de liefde teleurgesteld.
9 *Min:* Amor.
2 *vast:* onophoudelik.
4 *beitelt:* vreemde bijvorm van buitelt, die het *Ned. Wdb.* III, 1782, niet kan lokaliseren.

Ander. Koridon.

Koom hier, o goelijk meisje.[1]
Gy ziet de velden groenen.
Vergun me slechts een reisje,
Dat ik uw mont magh zoenen,
En uw wangen, uit lust en verlangen.
Ay koom wat nader:
Want uwe moeder en was niet vroeder.
Zy kuste vader.

De duiven trekkebekken.
De dieren in de weiden
Een lijn te zamen trekken.[11]
Wie kan de liefde scheiden
Van het leven, de jongkheit gegeeven
Om te gebruiken?[14]
Liefde moet bloeien. Door liefde groeien
De boom en struiken.

Narcissus.*

Toen Narcis het water kliefde,
Met de straelen van zijn oogen,[1-2]
Hy op zijnen schijn verliefde,[3]
En, van minnegloet bewogen,
Om te blusschen den waterbrant,
Riep: ay troume toch hant aen hant.[6]

Zijne hant, zoo blank en teder
Bood hy aen den schyn op trouwe,
Die bood hem de hant ook weder:
Doch vergeefs, dies hy, vol rouwe,
Schreide: waerom versmaetge my,
Die u vierigh uit liefde vry.

1 *goelijk:* vriendelik, lief.
11 *Een lijn te zamen trekken:* werken alle samen,; hier: verenigen zich in liefde. Zie voor de verklaring van de uitdrukking *Ned. Wdb.* VIII, 2342.
14 *gebruiken:* genieten.
* NARCISSUS: Zie voor het verhaal van Narcissus: Ovidius' *Metamorphoses* III, 402-512; in Vondel's vertaling deel 7, blz. 497-502.
1-2 d.i. zijn eigen beeld in het water aandachtig beschouwde.
3 *schijn:* spiegelbeeld (vgl. vs. 8).
6 *troume hant aen hant*: schenk mij uw hand, als trouwbelofte; vgl. *op trouwe* in vs. 8.

Als geen trou hem moght gebeuren,
En hy zijnen wensch most derven,
Ging de vryer leggen treuren,
En verloor zijn schoone verven.[16]
Al de schoonheit, zoo groot van roem,
Werdt verandert in eene bloem.

Hippomenes.*

TRAHIT SUA QUEMQUE VOLUPTAS.

Hippomeen, door d'ingebeelde[1]
Schoonheit, toomeloos van weelde,
Schatte 't leven niet te dier[3]
Om te blusschen 't minnevier
Met de weêrmin van Atlante:[5]
Dies hy zich in 't renperk kante
Tegens haer, op Venus woort.[7]
Zy door appelglans bekoort
Koos den appel onder 't blaeken.
Zoo quam elk zijn wit te raeken.[10]

Ander.*

DUXIT SUA PRAEMIA VICTOR.

Hippomeen, ontvonkt van gloedt,
Waegt, daer andre in 't renperk sneven,
Om de schoone Atlante 't leven.
Venus geeft hem raet en moedt.
Hy, den schicht der schoone ontronnen,[5]
Wellekomtze, en kust haer hant,

16 *verven:* gelaatskleur.
* HIPPOMENES: Het motto, ontleend aan Vergilius' *Ecl.* II, 65, betekent: ‘Ieder wordt door zijn biezondere neiging gedreven.’
1 *Hippomeen:* Hippomenes was de zoon van de Boeötiese koning Megarius (vgl. Ovidius' *Metamorphoses* X, vs. 560-vlg.; in Vondel's vertaling deel 7, blz. 770-vlg.).
3 *dier:* kostbaar; hij zette zijn leven gaarne op het spel.
5 *Atlante*, Boeotiese, dochter van Schoneus, beroemd om haar schoonheid en snelheid, beloofde te zullen huwen wie haar in snelheid overwon.
7 *op Venus woort:* Venus beloofde namelik hem te helpen door hem gouden appels te schenken. Toen Hippomenes die in het strijdperk wierp, raapte Atlanta ze op, (*door appelglans bekoort*, vs. 8) en verloor daardoor de wedloop.
10 *zijn wit te raeken:* zijn doel te bereiken.
* ANDER: Het motto, ontleend aan Ovidius, *Metam.* X, 680 betekent: ‘De overwinnaar won zijn prijs’.
5 *ontronnen:* ontlopen, ontkomen. Atlante doodde ieder die de wedloop verloor, met haar speer.

Het gewenschte minnepant,
In het minneperk gewonnen.
Zy wint d'appels, hy zijn lief,
Elk zijn gading, en gerief.

Ander.*

OMNIA VINCIT AMOR.

Vliegh met snelle zwaluvlogels:
Ren de winden zelfs voorby,
En de kracht van bussekogels:[3]
Min acht kogels, wint, noch vogels,
Als zy let op haer gety.[5]
Haere loosheit zal niet feilen[6]
't Allersnelst voorby te zeilen,
Door een' appel twee of dry.[8]
Kloeke minnaers suffen nimmer.[9]
Zoo verkloekt men 't Joffrentimmer.[10]

*Concordes.**

Als d'Eenhooren ziet de Maeght,
't Liefste dat zijn oogh behaeght,
Blijft hy in gedachten hangen,[3]
Raest in 't endt van minnesmert,[4]
En, die noit gevangen wert,
Geeft zich in haer schoot gevangen.

MDCLXV. den 29 in Wijnmaendt.

* ANDER: Het motto, ontleend aan Vergilius' *Ecl.* X, 69, betekent: 'De liefde overwint alles.'
3 *bussekogels:* kanonskogels.
5 *gety:* het gunstige tijdstip.
6 *feilen:* te kort schieten om.
8 Zie hiervóór de list van Venus, die Hippomenes hielp.
9 *suffen:* werkeloos zitten, dralen.
10 *vekloekt:* verschalkt men door list; *Joffrentimmer* (germanisme): vrouw.
* CONCORDES: Opschrift: ontleend aan *Aeneïs* VI, 827; ook elders aangehaald als Concordes animae (zie deel 5, blz. 852; deel 8, blz. 199, 683, 728, 852). Op de oude overlevering van de eenhoren doelt Vondel ook in zijn *Adam in Ballingschap,* vs. 1072-77.
3 *in gedachten hangen:* in. gepeinzen verdiept.
4 *raest:* wordt dol.

Ter bruilofte van den E. Bruidegom, Peter de Wolf en zyne E. Bruit, Clementia van der Vecht.[aant.*]

HIS UNUS AMOR.

I.

Toen Natuur zich quam vermeiden[1]
Door een' zegenrijken hof,[2]
Zy CLEMENTIA zagh weiden[3]
Met gezang in 's hemels lof,
Onder schaduwe van bladen,
Daer een lucht door heene blaest,
Die de kruiden en de zaeden
Met haer' laeuwen adem aest.[8]

II.

Op het onvoorziens gemoeten[9]
Van der dingen voesterin,[10]
Neegh de maeght aen haere voeten,
Daerze stant hiel, bly van zin,
Met een' hooren, rijk van vruchten,
Terwe, olijf, en druif, en ooft,
Van de zonne, in zomerluchten,
Overstraelt, en gaer gestooft.

* Van 1665. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* I, 1682, blz. 762. Het motto, ontleend aan Verg. *Aeneïs*, IX, 182 (his amor unus erat), betekent: 'Een gelijke liefde bezielde hen.'
O p s c h r i f t : Vondel bezingt hier het huwelik van zijn achterneef Peter de Wolf (1646-1691) en zijn achternicht Clementia van der Vecht (± 1645-1677), volle neef en nicht van elkander, die 30 Nov. 1665 ondertrouwden (Zie Kwartierstaat De Wolff achterin Sterck, *Oorkonden*). De vriendschap die Vondel voor de vader van Peter, de zijde-lakenkoper Hans de Wolf Jr., koesterde, is overgegaan op de zoon. Ook de overleden vader der bruid, de lakenkoper Jacob van der Vecht, was met Vondel en zijn familie bevriend geweest.
Uit het gedicht blijkt dat bruid en bruidegom elkander nader leerden kennen op een hofstede. Dit moet zijn de hofstede in de Purmer, in 1635 door Clementia van den Vondel, beider grootmoeder, aangekocht, en volgens haar testament van 1641 in onverdeeld bezit aan haar kinderen vermaakt. De vader van de bruidegom Hans de Wolf, en de moeder van de bruid, Anna de Wolf, gehuwd met Jacob van der Vecht, hadden daarop gelijke rechten. Zie over de latere lotgevallen dezer hofstede Sterck, *Oorkonden*, blz. 81-82, en dez., *Een 17e eeuwsche buitenplaats in de Purmer* in *Hoofdstukken over Vondel en zijn kring*, Amst. 1923, blz. 123-31.

1 *vermeiden:* hypercorrecte vorm naast vermeien.
2 *hof:* hofstede, buitenplaats.
3 *weiden:* zich verlustigen, geestelik genot smaken (*Mnl. Wdb.* IX, 2056).
8 *aest:* voedt.
9 *gemoeten:* ontmoeten.
10 *der dingen voesterin:* de alvoedende Natuur (vs. 1).

III.

Jongkvrou, sprak Natuur ten leste,
Waerom leeftge alleen voor u,
En geen' jongeling ten beste?[19]
d'Allerwijste was niet schuw[20]
Met een gade zich te paeren,
En te bezigen den tijt,
In de lente van de jaeren,
Eer 't gewenscht saizoen verslijt.

IV.

Wiltge naer de lessen hooren
Van de Wijsheit, volgh de reên.[26]
Gy zijt voor u zelf gebooren
Slechts ten deele, en niet alleen,
Maer een' ander ook ten goede.[29]
Alle vrekheit is gebrek,
In het oordeel van den vroede,
Schuw van ergernis en vlek.[32]

V.

Leer u zelve mededeelen.[33]
Stut het menschdom, en den staet,
Men wort rijk door aen te teelen[35]
Zijns gelijken. Telgh en zaet,
Groeizame en gezielden minnen.[36-37]
Hoor hoe vrolijk zingt het woudt,
Daer gevogelt, heet op 't winnen,[39]
Trekkebekt, en nesten bout.

VI.

Elk bedankt de gloênde roozen,[41]
Na genot van kleur en geur.
Zie daer aen een ente blozen,[43]
Een paer appels, root van kleur,

19 *ten beste:* tot voordeel, tot heil van.
20 *d'Allerwijste:* zelfs de wijste maagd. Dat Vondel een bepaalde persoon op 't oog zou hebben, blijkt niet.
26 *de reên:* redelik overleg, het juiste inzicht.
29 *ten goede:* ten bate van.
32 *schuw:* afkerig; *ergernis en vlek:* al wat aanstoot geeft en tot schande strekt.
33 *mededeelen:* wegschenken aan een minnaar.
35 *aen te teelen:* voort te brengen.
36-37 Planten (*groeizame*), zowel dieren (en mensen) zijn gesteld op nakomelingen; *gezielden:* vertaling van 't Lat. *animalia*; *Telgh* is objekt bij het eerste, *zaet* bij het tweede.
39 *heet op 't winnen:* vurig verlangend naar jongen.
41 *bedankt:* is dankbaar voor.
43 *ente:* jonge tak.

Als uw mont, en roode kaeken.
Wort niet eens van schaemte root.[46]
Zie hoe d'ente door dat blaeken[47]
Uwe hant tot plukken noodt.

VII.

Woudtge liever dat een minner
U deze offerde, als een gaef,
Krans hem eerst ten overwinner,
Met een' lauwerkrans, heel braef[52]
Van uwe eige hant gevlochten.[53]
Welkoom hem met eenen zoen,
En verlicht den aengevochten,[55]
Om de vrientschap aen te voên.[56]

VIII.

PETER, achter eene haege
Neêrgedoken, hoorde 't aen,
Quam gesprongen uit de laege,[59]
Om zijn snoeplust te verzaên.
Liefste, sprak hy, kuntge lyen
Dat ik u het kussen vergh,[62]
Daer Natuur voor my komt vryen,
Gunme een' kus, en denk geen ergh.

IX.

Zy bestorf, in 't eerst bezweeken,
Als een roos haer verf verschiet,[66]
Doch verhoorde in 't endt zijn smeeken.
d'Eene ontfangt 't geen d'ander biet.
Kus om weêrkus, zonder veinzen,
Lust om lust, en vreught om vreught.
Dieper gingen hun gepeinzen.
't Eerste groen het hart verheught.[72]

X.

Toen de minnaer triomfeerde
Moght men hooren hoe de hof,

46 *niet eens:* maar niet.
47 *blaeken:* gloeien, glanzen.
52 *braef:* flink, kunstig.
53 *Van:* door.
55 *den aengevochten* (minnaar): door liefde gekwelde.
56 *aen te voên:* te kweken.
59 *laege:* hinderlaag.
62 *vergh:* vraag.
66 *haer verf verschiet:* haar kleur verliest, verbleekt.
72 *groen:* verliefdheid.

Vol gevogelt, quinkeleerde,
Op dees rijke bruiloftsstof.
Al wat groeide wou zich quijten.
Vrou Natuur borst vrolijk uit,
Spreide eerbiedigh bloemtapijten
Voor de voeten van de Bruit:

XI.

En de Bruigom speelde op 't fruitje,
Dat het door den boomgaert klonk:
Bruiloftsgasten, ziet mijn Bruitje
My bestraelen met een' lonk.
Ziet hoe deze G O E D E R T I E R E N [85]
Eenen W O L F temt en zijn' aert.
Helpt den Huwlijxingang vieren.
Dit 's een blijde bruiloft waert.

XII.

Leeft gelukkigh, trougenooten.[89]
Toont uwe afkomste aen de maen,[90]
Eer haer horens staen gesloten
Negenwerf na 'et ondergaen,[91-92]
Toontze een dochter, of een zoontje,
Groejende van 't sap der V E C H T .
Kust het dan voor mont en koontje.
Dat's de kroon der wettige echt.

85 *Goedertieren:* vertalende woordspeling met de naam *Clementia,* in verband met de naam *Wolf.*
89 *trougenooten:* echtgenoten.
90 *afkomste:* kind.
91-92 eer negen maanden verstreken zijn.

Suikerliet.[aant.*]

Courante la Bare.[**]

I.

Het lust den Feestgenooten bly
De zoetigheit, van elk gewenscht, te prijzen,[2]
Te loven dat al d'aders rijzen,[3]
Verslingert op het puik van lekkerny.[4]
Het godendom en menschdom haekt
Naer lieflijkheit, met matigheit gesmaekt,
En, als een daeu, gestort op lekkre tongen.[7]
Wie 't zoet vergaert,
Door lust gedrongen,
Is veel zegens waert.

II.

De tafelschenker van Jupijn[11]
Schaft Nectar op den disch van 't hooft der goden,
Ter feest verzaemt door zijn geboden,
Daerze al verheught en godlijk vrolijk zijn.
De nectarschael gaet rustigh om.[15]
De vreught groeit aen in 't juichend godendom:
Dees hemeldrank van goden en godinnen
Verheught den geest,
En hart en zinnen,
Op het hemelsch feest.

III.

Zoo gaet het naer den hemelstijl:[21]
En hier beneên, in 't wentelen der jaeren,
Ontziet men niet met lust te vaeren
Ter weerelt uit naer suikerzoet Bresyl.[24]
Daer yvert elk om suikerriet

* Van 1665. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy*, 1682 I, blz. 766.
Dit lied was waarschijnlik bestemd om op een bruiloft (misschien op die van P. de Wolf, zie voorafgaand gedicht; vergelijk ook deel 8, blz. 716) gezongen te worden bij het opdragen van het nagerecht, *het puik van lekkerny* (vs. 4). Uit vs. 5-7 blijkt reeds dat de dichter ook denkt aan het ‘zoet’ van het leven en van de liefde (vgl. vs. 41-44 en 51).

** *Courante la Bare* is een zangwijze die ook in vroegere liedboeken, o.a. bij Starter, voorkomt, oorspr. een danswijze.

2 *van:* door.
3 *d'aders rijzen:* een heerlik gevoel de aderen doorstroomt (vgl. *Ned. Wdb.* I, 808).
4 *Verslingert:* verlekkerd.
7 *lekkre:* fijn proevende.
11 *tafelschenker:* Ganymedes.
15 *rustigh:* onophoudelik (eig. krachtig).
21 *hemelstijl:* gewoonte in de godenhemel.
24 *Ter weerelt uit:* naar een ander werelddeel.

Te snijden, in het wildemans gebiet,[26]

26 *wildemans gebiet:* de streken van de inlanders.

Te maelen, en te zieden, en te scheepen,
En naer ons wijk[28]
Door zee te sleepen
Uit het suikerrijk.

IV.

Men voert den honighkorf in 't velt,
Daer boekweit bloeit, om honighraet te winnen.
De Byëman hangt al zijn zinnen
Aen 't honighwerk, dat hem met zoet vergelt.
De wakkre honighby, getroost[35]
Ten arbeit, zweet om in den honighoogst
Het lieflijk sap uit bloem en tym te trekken
Met zijn gebroet.[38]
Dat honighlekken
Al het zuur verzoet.

V.

Wie twijfelt of het zoet behaeght,
Stel dit geschil aen 't oordeel der getrouden,[42]
Die zegenrijk dien wijnbergh bouden,[43]
Belust op sap, dat rou van 't harte vaeght.[44]
De hoop op 't zoet bekoort de jeught.
De nasmaek van de bruiloft jaeren heught.
Kandijs in wijn, wie kan dien drank versmaeden?[47]
Zet aen den mont.
Drinkt onbeladen.[49]
Drinkt het hart gezont.

VI.

Wy loven d'allerzoetste wet.[51]
Ay kreukt het hooft niet belghziek met een rimpel.[52]
Wy zingen slecht en recht en simpel,[53]
Eenvoudigh heen, doch niet te naeu gezet.[54]
Men looft de vrucht, die 't leven voedt,
Een appel, of een vijgh. Ay smaekt en boet
Uw lust. Zy wort van hooger hant geschonken.[57]

28 *ons wijk:* ons land.
35 *getroost:* zich wijdend.
38 *gebroet:* jongen.
42 *Stel aen:* late over aan.
43 *dien wijnbergh bouden:* dat zoete genot smaakten.
44 *rou:* verdriet.
47 *Kandijs:* kandij (waarschijnlik ontstaan uit de samenstelling *kandijsuiker; Ned. Wdb.* VII, 1231).
49 *onbeladen:* onbezorgd.
51 *d'allerzoetste wet:* het huwelik.
52 *belghziek:* prikkelbaar, humeurig.
53 *slecht:* eenvoudig.
54 *naeu gezet:* angstvallig (*Ned. Wdb.* IX, 1647).
57 *van:* door.

Zy brenght geluk.
Wat baet het pronken![59]
Toef niet lang, maer pluk.

59 *pronken:* pruilen (*Mnl. Wdb.* VI, 728, nog in Zuid-Ned. dialekten bekend).

VII.

De paepegaey, die scherrep let
Op zingen, en de bruiloftsgalmen hoorde,
Riep, toen 't banket zijn hart bekoorde:
Ay deeltme me van 't lekkre bruitsbanket,
Op dat ik vrolijk bruiloft hou.
'k Zal 't bruiloftsliet dus zingen in mijn kou,[66]
Zoo dra de zon haer licht begint te geven:
O jonge vrou,
Lang moetge leven.
Hebtge nu berouw?

MDCLXV.

Gebedt *Aen* Jesus Christus.[aant.*]

Aertsrechter, in 't gerecht, daer allerhande volcken[1]
Verschijnen moeten, als de jongste dagh verschijnt,
En gy ter vierschaer zit, op eenen troon van wolcken,
Waer voor de duistre nacht der weerelt snel verdwijnt;
Zie neder, en bestrael ons met genadige oogen:
Want wy misdaedigen geensins in 't zuiver licht,
Het welck geen smet gedooght van ver genaecken mogen,[7]
Noch duuren konnen voor uw heilrijck aengezicht.[8]
Gy schiept den mensch eerst na uw beelt oprecht, eenvuldigh,[9]
Volkomen, onbesmet, en heiligh, u ten prijs:
Maer Adam, om zijn schult gebannen, en strafschuldigh,
Verloor de hantvest, hem verleent in 't paradijs,[12]
En alle menschen, in hem schuldenaers gerekent,
Verdienden ongena, met eenen door de schult
By elck voor zich begaen, en boven aengetekent.[15]

66 *kou:* kooi.
* Van 1665. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 684). Leendertz (*Het Leven van Vondel*, blz. 363) beschouwt dit gedicht als een waardig antwoord van Vondel op de aanvallen naar aanleiding van zijn *Adam in Ballingschap*.
1 *Aertsrechter:* opperrechter.
7 *mogen:* kunnen.
8 *duuren:* stand houden, bestand zijn tegen.
9 *na:* naar; *oprecht:* rechtschapen.
12 *de hantvest:* privilege, voorrecht.
15 *By:* door; *boven:* in de hemel.

Wat raet, ô schultheer? neem in 't uiterste gedult[16]
Met uwen schuldenaer, en straf hem niet rechtvaerdigh,[17]
Gelijck de schult verdient, maer maetigh het gerecht.[18]
Beslecht het ongelijck door middel, en gewaerdigh[19]
Den schuldigen gena, van outs hem toegezeght.
Gy, 't zaet der vrouwe, hebt de slang het hooft vertreden,[21]
De maght des doots verplet, en, als een middelaer,
Den mensch met Godt verzoent, den bittren doot geleden,
En streckte een offerhande op 't bloedigh Kruisaltaer.[24]
Getrouwe voorspraeck, hou ons woort by uwen vader.[25]
Op dat hy ons aenschouwe uit zijne majesteit
In u, den liefsten zoon gekent, en niemant nader.[27]
Beklee ons met een kleet van uw rechtvaerdigheit.
Dat d'invloet der genade alle ongetoomtheit teugel,[29]
En wy, u dienende naer 's hemels nieuwe wet,[30]
Gerust gehanthaeft, en beschaduwt van uw' vleugel,[31]
Ter heilpoorte intreên, vry en rein en onbesmet,
Daer u van Engelen en allerhande tongen[33]
Het ALLELUJA wort met blyschap toegezongen.

J. v. Vondel.

t'Amsterdam, voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, ANNO 1665.

Op den lykpenning van Barbara Blok, dochter van Antoni Blok.[aant.] *

Barber, haere moeders roem,
Kreeg t'ontijdlijk 's levens ent,[2]

16 *schultheer:* rechter over onze schuld; *in 't uiterste:* op het sterfbed.
17 *niet rechtvaardigh:* niet volgens het strenge recht.
18 *maetigh het gerecht:* temper het vonnis.
19 *het ongelijck door middel:* het begane onrecht door bemiddeling; *gewaerdigh:* verleen.
21 Zie *Genesis* 3, 14-19 en *Openb. v. Joh.* Hst. 12.
24 *streckte:* waart.
25 *hou ons woort:* doe het woord voor ons, wees onze voorspraak.
27 *den liefsten zoon gekent:* erkend als zijn liefste zoon.
29 *ongetoomtheit teugel:* losbandigheid beteugele.
30 *nieuwe wet:* de wet van Christus, in tegenstelling met die van het O.T.
31 *Gerust gehanthaeft:* veilig gesteund; *van:* door.
33 *Daer:* waar.

* Van 1666. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 375.
Opschrift: Volgens Van Lennep, *Vondel* X, blz. 563, was Barbara een dochter van Antonie Blok, broeder van Vondel's hartsvriendin Agnes, en van Barbara Leeuw, zuster van Jacob Leeuw, die met Christine de Flines trouwde, zie blz. 202, en stierf Barbara Blok in het begin van 1666. Het Doopsgezinde geslacht Van Lennep was verwant met de Doopsgezinde geslachten Blok en Leeuw. Barbara Blok komt echter niet voor in de genealogiese uitgaven (niet in de handel) van Jhr. Mr. K.F. van Lennep. Wel vermeldt deze in zijn *Verzameling Oorkonden, betrekking hebbende op het geslacht van Eeghen*, Amst. 1918, blz. 145, de ouders van Barbara: Antonie, geb. te Emmerik 1620, en Barbara Leeuw, geb. 1629, die in 1646 trouwden.

2 *t'ontijdlijk:* al te vroegtijdig.

Voor den ingang van de lent.
Zoo verwelkt de rijp een bloem.[4]

4 *verwelkt:* doet verwelken.

Op een' gedreven silvren gedenkpenning aen Maria de Neufville vereert.[aant.*]

Dat dees MARIA strael,
Gelyk een star op zee,[1-2]
En vrij van hertewee,
Haer levens adem hael,[4]
Zich vroom en zedigh draege,[5]
Op datze Godt behaege.

Op de gedenkpenning van 't lam door Agnes Blok aen een andre Agnes vereert.[aant.**]

Het Lam des geefsters naem bewaert,[1]
Die wenscht dat AGNES, haer genan,[2]
Naer 't zuiver Lam des hemels aerd',[3]
En volgh, zoo naerstigh als zy kan,
Het spoor van 't Lam, dat Godt behaeght.
De heel zeegne deze maeght.

* Van 1666? Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 376.
O p s c h r i f t : Volgens Van Lennep, *Vondel* X, blz. 564, werd deze gedenkpenning in 1666 vereerd aan Maria, dochter van David de Neufville en Nelleken Block, zuster van Agnes Block. Volgens A.C. de Neufville, *Hist. Généalogique de la Maison de Neufville*, Amst. 1869, blz. 196, waren de uit Frankrijk uitgeweken De Neufville's kooplieden die kunsten en wetenschappen beoefenden. Ook de in 1651 geboren Maria had een letterkundige reputatie, en haar bewonderaars schonken haar deze gedenkpenning, waarbij Vondel de verzen dichtte.

1-2 *dees Maria:* namelik evenals de H. Maagd, haar naamgenoot, met een ster op zee (stella maris) vergeleken; *strael:* moge stralen.

4 Omschrijving van: haar leven moge doorbrengen.

5 *zich draege:* zich gedrage.

** Van 1666. - Volgens de tekst in de uitgave van Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 376.
O p s c h r i f t : Volgens Van Lennep, *Vondel* X, blz. 569, schonk Agnes Block deze penning aan haar schoonzuster Agnes Leeuw, in 1648 met Dirck Block getrouwd. De slotregel doet vermoeden dat zij dit geschenk vóór het huwelik gaf. Agnes Leeuw was een zuster van Barbara Leeuw en van Jacob Leeuw, zie blz. 198.

1 *des geefsters .... naem:* Vondel brengt hier, evenals elders, de naam Agnes in verband met Agnus: Lam; de mannelike genitiefvorm, omstreeks 1600 op gezag van de *Twe-spraack* nog aanvaardbaar, komt overigens in Vondel's later werk niet voor.

2 *genan:* naamgenoot.

3 *Lam des hemels:* vgl. Lam Godts (hierachter blz. 201); *aerd' naer:* moge gelijken op.

Op den gedenkpenning van Paris oordeel, aen Ida Blok.[aant. *]

Paris oordeel leert op Ide,[1]
Daer hy reukloos vonnis velt,[2]
Dat men wulpsche wellust vliede,[3]
Eer en wijsheit hoger stelt
Dan een blik van minnevonken.
Troje is dus in d'asch verzonken.[6]

[Op Ida Blok.][aant. **]

Jongkvrou IDA, stil van aert,
Slyt haer jaeren ongepaert,
En wil ergens in een hoekje
Liever met het stomme boekje
Eenzaem spreeken, stil en vry[4-5]
Dan zich onder slaverny
Van het huwelyk begeven.
Zy wint rust die zoo kan leven.[8]

J.V. VONDEL.

Op een' troupenning.[aant. ***]

Naer het aenschijn van de zon,
Aller hemellichten bron,
Keert de zonnebloem haer oogen.
By dat straelende verschiet,[4]
Is 't al duister watze ziet.
Eene hout haer opgetogen.[6]

* Van 1666? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 376.
O p s c h r i f t : Behalve Nelletje had Agnes Blok nog een zuster Ida (1632-1693), die in 1684 de tweede vrouw werd van Jacob Linnich, in 1658 getrouwd met Trijntje de Vries, zie deel 8, blz. 632.
1 *Ide:* de berg waar Paris de schoonste der drie godinnen aanwees.
2 *reukloos:* roekeloos, ondoordacht, wegens de ernstige gevolgen.
3 Dit slaat op het feit dat hij Venus verkoos.
6 *dus:* op die wijze, dientengevolge.
** Van 1666? - Volgens de tekst in Vondels handschrift, dat berust in de verzameling van Teylers genootschap te Haarlem. - Voor Ida Blok, zie het vorige gedicht.
4-5 Denk aan Thomas van Kempen's: '*in angello cum libello:* in een hoekje met een boekje!'
8 *Zy:* diegene.
*** Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 374.
O p s c h r i f t : Volgens mededeling van den Heer A.O. van Kerkwijk was deze trouwpenning ongetwijfeld een algemene huwelikspenning, met voorstelling van twee verbonden 'bomen' en de zonnebloem, die zich tot de zon keert. Ook kan dit wel een Duitse penning geweest zijn. Op een der beide zijden stond dan een cartouche, waarbinnen de namen van de man en de vrouw werden gegraveerd, of wel de penning was zonder cartouche en de namen werden op de kant gegraveerd.
4 *By:* vergeleken bij.
6 *Eene:* één enkele, nl. de zon.

Ander.*

Om den akkergront te bouwen,[1]
Laet den Olmboom wijngaert trouwen,[2]
Zinnebeelt van 't huwelijk.
Waer gepaerde elkandre minnen
Zalmen jaerlijks vruchten winnen.
Eerbaere echt is zegenrijk.

Op den gedenkpenning van d'Engelegroet.[aant.]*

Gabriël, om laegh gedaelt,
Met den tak MARIA zegent,[2]
Daer de Geest de Maegt bejegent,[3]
En van boven haer bestraelt:
Toen ontfingze uit 's hemels troon[5]
Jesus Godts en 's menschen zoon.

Op den gedenkpenning van Sint Jan.[aant.]*

Sint Jan uit Priesterlijken stam,[1]
Wijst met den vinger op Godts Lam,[2]
Dat aen 't altaer van 't kruis verheven,[3]
De zondaers zuivert door zijn bloet.
Geloof, en val het Lam te voet.
Hier springt de bron van 't eeuwigh leven.

* Van 1666? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 374.
Men ziet een dergelijke penning met twee verbonden bomen afgebeeld op Pl. III, 4, bij A.O. van Kerkwijk, *Gegraveerde Nederlandsche Penningen* (*einde* 16*de en begin* 17*de eeuw*), verschenen in het Tschr. v.h. Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, 17e jrg. (1909), blz. 98-111.

1 Om de grond gelegenheid te bieden om vruchten (nl. druiven) voort te brengen.

2 Maak dat de olm omslingerd wordt door, zich paart met, de wingerd.

* Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 373.
O p s c h r i f t : Volgens mededeling van de Heer A.O. van Kerkwijk te 's-Gravenhage werden deze penningen met afbeelding van de annunciatie niet op een bepaalde gebeurtenis vervaardigd, maar men had ze in voorraad om ze aan een kind, bijv. bij de doop, te schenken. Uit het eind der 18e eeuw zijn dergelijke (gedreven) penningen met Duitse omschriften bekend.

2 *tak:* palmtak.

3 *Daer de Geest .... bejegent:* terwijl de Heilige Geest de Maagd tegemoet komt.

5 *'s hemels troon:* de hemel.

* Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 373.
O p s c h r i f t : Misschien was, volgens veronderstelling van den Heer A.O. van Kerkwijk, dit een penning op de dood van een geestelike, en werd op de keerzijde zijn naam met verdere levensbizonderheden gegraveerd.

1 De vader van Johannes de Doper, Zacharias, was priester.

2 *Godts Lam:* Christus (Agnus Dei).

3 *altaer van 't kruis:* het kruis, waaraan, als op een altaar, het zoenoffer plaats had.

Ter bruilofte van Jakob Leeu, en jongkvrouwe Christine de Flines.

aant. *

Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.

De Liefde daele nu, genegen
Dees feest te voên, met vollen zegen[2]
En daeu van luchtfioolen, om[3]
Gelieven binnen 't heilighdom
Des huwelijx, bestuwt van reien,[5]
Op 't licht der bruiloftstorts te leien,[6]
Daer 't endtlijk op een scheiden gaet,
En overgangk van staet in staet.[8]
De maegdekunne is flaeu en teder.[9]
CHRISTINE slaet haer oogen neder,
Terwijl de schaemte 't aenschijn verft
Met schaemroot, en de roos besterft
Op bey de kaeken, al de leden,
Van schaemte en bloode vrees bestreden,[14]
Angstvalligh siddren, 't hart bezwijkt,
En zy een marmerbeelt gelijkt,
Of een benevelde Avontstarre.
Is 't vreemt? wat anders is 't van verre,
Wat anders, onder d'oogen van
Den bruidegom, in echtgespan[20]
Te treên, den overgangk te waegen:
Van oudren, vader, moeder, maegen,
Te scheiden. Och geen myrtetak
Kan scheiden, zonder zucht en krak,
Van zijnen stamme, in 's levens lente,[23-25]
Hoe lastigh valt eene ongewente![26]

* Van 1666. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, blz. 770. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* XII, 70, betekent: 'De liefde brengt hem van streek en hij houdt het oog gericht op de maagd.'
O p s c h r i f t : Jacob Leeu huwde 11 April 1666 met de achttienjarige Christine de Flines, een achternicht van Vondel. Zij was de dochter van Gilbert de Flines en Rebecca de Wolf (zie de Kwartierstaat De Wolf, achterin Sterck's *Oorkonden*). Jacob Leeuw was een broeder van Agneta en Barbara Leeuw, die trouwden met Dirk en Antonie Block, broeders van Agnes Block, zie blz. 198 en 199.
2 *Dees feest te voên:* dit feest in gang te brengen.
3 *luchtfioolen:* violen, in hemelse streken gegroeid.
5 *bestuwt van:* omringd door.
6 *Op:* bij.
8 *van staet in staet:* van de maagdelike naar de huweliksstaat.
9 *kunne:* sekse; *flaeu:* beschroomd.
14 *Van:* door.
20 *echtgespan:* echtverbond.
23-25 Vgl. voor dit beeld *David in Ballingschap*, vs. 187-92 en het lijkdicht op *Cornelia Vossius*, vs. 47-48 (deel 3, blz. 610).
26 *lastigh:* drukkend, zwaar; *ongewente:* ongewoonte.

En och, verschoon dees flaeuwe bruit.[27]
Waerom? zy valt den L E E U ten buit.
Die naem alleen baert schrik in d'ooren.
Maer zijt getroost, ô uitgekoren,
Ter goeder uure dus gepaert.
De liefde kan den leeuwenaert
Herscheppen. Vraegh het d'oude tyen.
Men zag den leeu een jongkvrou vryen,
Aenlonken, streelen, mont en wang
Eerbiedigh kussen, door bedwang
Van Liefde. Zet dan hart en zinnen[34-37]
Gerust: dees L E E U zal leeuwen winnen,
By beurten een leeuwin en leeu,
Een wonderteelte van onze eeu.
Verlies van vader en van moeder
Verwintge door dien trouwen hoeder,[42]
Uw' toeverlaet, en hartetroost.
Gy zult, wanneer de zon in 't oost
U zegent uit haer' gouden wagen,
Den eersten nacht u niet beklaegen.
Zoo gaen u heele schaeren voor.
Ay volghze op 't weeligh bruiloftsspoor.[48]

MDCLXVI.

Op den troupenning van Christine de Flines, Trouwende met Jakob Leeuw.[aant.*]

Samson wonder van zijn eeuw,
Temt met kracht een Jongen leeuw:
Maer C H R I S T I N E met haer hant
Leght nu L E E U W E N aen den bant,
Daer zy nimmer uit sal springen.[5]
Zwakheit kan de sterkheit dwingen.

27 *flaeuwe:* vgl. vs. 9.
34-37 Zinspeling op een bekende fabel (vgl. La Fontaine: *Le Lion Amoureux*); *Zet:* stel.
42 *Verwintge:* komt ge te boven.
48 *weeligh:* genotvol.
* Van 1666. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy*, 1682 II, blz. 375. Zie bij het vorige gedicht.
5 *zy:* Men zou, met Van Lennep, in dit verband eer *hy* verwachten, of willen aannemen dat de dichter, na het meervoudige *Leeuwen* bij vergissing *zy* schreef. Maar mogelik is ook de gedachtensprong: een band, waar ook zij nooit berouw van zal hebben, waarvan zij zich nooit zal willen losmaken.

Ter lykstaetsie der weledele mevrouwe Anna van Horen, gemalinne van den weledelen heere Kornelis van Vlooswyk, Heere van Vlooswyk, Papekop &c. Burgermeester en raet t'Amsterdam.

aant. *

Het troostloos gasthuis volge in rouwe[1]
De droeve lijktorts van mevrouwe,[2]
Zyn trouwe moeder, nu een lijk,
De bloem van V L O O S W Y K , zoo vermeeten[4]
Van d'oude slangh des doots verbeeten,[5]
Ten aenwas van het dootsche rijk.[6]
De schoonheit noch vernuft, noch oordeel,[7]
Noch adel geven iemant voordeel
Te mijden 't onvermybre lot,[8-9]
Het menschdom vroegh te beurt gevallen.[10]
De wreede doot spaert geen van allen.
Ter werrelt staet niet vast dan Godt.[12]
De godtheit is alleen onsterflijk,
Onwankelbaer, en onbederflijk.[14]
De hantvest van onsterflijkheit[15]
Behoutze voor zich zelf, daer boven[16]
Haer alle cherubijnen loven,
In vollen glans en majesteit.
Dees wijze Pallas plagh in boeken[19]
De nutte kunsten t'onderzoeken.
Zy sprak uitheemschen in hun spraek,[21]

* Van 1666. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 67.
O p s c h r i f t : Zie over Anna van Horen deel 8, blz. 771, en deel 9, blz. 243. Zij werd 12 April 1666 bij avond in de Nieuwe Kerk te Amsterdam begraven. Zie Elias, *De Vroedschap* I, blz. 484, die de begrafenisdatum van 30 Oct. 1668 in Bontemantel, uitg. Kernkamp II, blz. 493, foutief noemt. Anna was regentes van het Gasthuis.

1 *gasthuis:* ziekenhuis (vgl. vs. 25-vlg.).
2 *lijktorts:* de begrafenis had plaats bij fakkellicht.
4 *vermeeten:* vermetel, meedogenloos.
5 *Van:* door; *verbeeten:* doodgebeten.
6 Om het rijk des doods te vermeerderen. Bij deze uitdrukking denkt de dichter aan de onderwereld uit de klassieke mythologie.
7 *vernuft:* verstand.
8-9 *voordeel Te mijden:* een voorsprong om te ontkomen aan.
10 *vroegh:* sedert het Paradijs.
12 *niet:* niets.
14 *onbederflijk:* onvergankelijk.
15 *De hantvest:* het privilege, het voorrecht.
16 *daer boven:* waar omhoog.
19 *Pallas:* Athene, de godin der wijsheid.
21 Volgens Bontemantel (zie Elias, *De Vroedschap* I, blz. 484) was Anna van Horen ‘een gauwe en wel doorleese dame, meer geneegen met de grootste van het lant en ambassadeurs der vreemde potentaten, dan met haers gelijck te spreecken en om te gaan’.

Zoogh honigh uit gebloemde reuken,[22]
Herkaeude 't pit van goude spreuken,[23]
En letterooft, gezont van smaek.[24]
Haer yver schepte lust de kranken
Te stutten, en ontzagh geen stanken,
Noch beddesmet, noch arremoe.[27]
Zy hanthaeft d'inkomste, in 't besnyen[28]
Van ledigheit, en slemperyen,
En sloot haer hart voor niemant toe.
Nu zweeft de ziel van ANNE op wieken
Van haer hantreikingen, den zieken[32]
Gegunt, in 't alleruiterste endt.
Barmhertigheden strekken pennen,
Om door Godts renbaen heen te rennen
Naer prijs, heldinnen toegekent.
De burgery zal met dit sterven
Voortaen de milde voorspraek derven,
By haeren eedlen burgerhelt,[39]
Die, eerze 't leven quam t'ontglippen,
De doot zagh drijven op de lippen,[41]
Waerop zijn wellust was gestelt.[42]
Gy hemelreien, koomt ons helpen
De zerk, die 't lichaem moet bestelpen,[44]
Te kroonen met dit grafgedicht:
Beklaegh hier ANNA, *Gasthuismoeder*.
De heilant zy haer troost en hoeder.
De heilant schenkze 't eeuwigh licht.

22 *gebloemde reuken:* geurige bloemen.
23 *Herkaeude:* overdenckt herhaaldelik; *'t pit van goude spreuken:* kernachtige uitspraken, vol levenswijsheid.
24 letterkundige geschriften, gezond van inhoud, waarop zij zich vergastte.
27 *beddesmet:* besmetting van het ziekbed.
28 *hanthaeft d'inkomste:* zorgt dat steeds nieuwe patienten opgenomen kunnen worden (?); *besnyen:* besnoeien, afsnijden, d.w.z. zij zorgde dat leeglopers en dronkaards geweerd werden.
32 *hantreikingen:* steun, hulpvaardigheid, als 't ware vleugels waarop zij naar de hemelse zaligheid omhoog zweefde. Het beeld wordt herhaald in vs. 34-36: haar werken van barmhartigheid zijn eveneens vleugels (*pennen*).
39 *burgerhelt:* haar echtgenoot, de burgemeester. Van die voorspraak had Vondel zelf de voordelen ondervonden bij zijn benoeming aan de Bank van Lening.
41 de lippen door de dood zag verbleken.
42 Waaraan hij zoveel genot te danken had (*was gestelt op:* berustte op).
44 *bestelpen:* overdekken.

De zeetriomf *der* Vrye Nederlanden[aant.*]

Scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulaea BRITANNI.

Nu den hemel lof geschonken.[2]
Nu eens rustigh omgedronken,
  En met 's lants triomftrompet
  Eenen hoogen toon gezet[4]
Op de neêrlaegh van dees plaege,[5]
Gansch Europe, uit nieu Karthage,[6]
  Toegezworen, in 't bestaen[7]
  Van den ganschen oceaen,
Waer zijn zeekasteelen drijven,
Trots een zeewet voor te schrijven,[10]
  Als een zeegodt, wiens gezagh
  Alle volken overmagh.[12]
Noit beschaduwt Xerxes 't water,[13]
Noch Antoon en Kleopater[14]
 Met zoo stout een' overmoedt,
  Dronken van geluk en spoet,[16]
Als 't gewelt van Groot Britanje
Elk braveerde op 's rijx kampanje,[18]
  Toen helt Monk, en Askuë[19]
 Quamen bruizen over zee,[20]
Daer de vloot der Vrye Landen

* Van 1666. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 686). Het motto, ontleend aan *Georg.* III, 24-25, betekent, volgens Vondels eigen vertaling (zie deel 6, blz. 267):

> 'hoe het feesttooneel
> Verandert van gedaente, en hoe de Britten eêl
> En kunstigh voor elx oogh gewrocht staen, en geweven.'

O p s c h r i f t : Lofzang op de vierdaagse zeeslag (11-14 Juni 1666), waarin de Nederlandse vloot onder De Ruyter de Engelse onder Monk bij Noord Voorland versloeg.
2 Laat nu eens flink de beker rondgaan.
4 *Eenen hoogen toon gezet*, krachtig geblazen.
5 *de neêrlaegh van dees plaege:* de mislukking van de ramp.
6 *nieu Karthage:* Engeland. Vondel vergelijkt het vaderland met het door Carthago bedreigde Rome.
7 *'t bestaen:* de onderneming, de poging.
10 *een zeewet:* een wet voor hun beheersing der zeeën.
12 *overmagh:* de baas is.
13 *beschaduwt 't water:* de dichter denkt aan de zeilen van een machtige vloot; *Xerxes:* heerser der Perzen.
14 *Antoon:* Antonius, de Romeinse veldheer; *Kleopater:* Cleopatra, koningin van Egypte (zie dl. 9, blz. 654).
16 *spoet:* voorspoed.
18 *braveerde:* trotseerde.
19 *helt Monk:* zie bij het *Opschrift; Askuë:* Ayscue, de Engelse vice-admiraal.
20 *bruizen:* snel opdagen.

Ankerde op de Vlaemsche stranden:
Maer zy hadden op dat spoor[23]
Geenen dronken Bacchus voor,
Licht gewapent voor dien schreier[25]
Met den grooten berkemeier,[26]
En Silenus, die noch nat[27]
Avrechts op den ezel zat:
Neen bylo, zy vonden gasten,[29]
Mars, die, vliegende op de masten,[30]
Met de witte koningsvlagh,
Tot een' schrik van 't Britsch gezagh,
Neêr quam stijgen, toen hun rompen[33]
't Hooft met stoppen en met pompen[34]
Bovenhielden, en half doot
d'Amiraelen van de vloot
Zagen by den hals gegreepen.
Robbrechts hulp met nieuwe schepen[38]
Stuite geen verbaesde vlught,[39]
Na vier etmael, daer de lucht
Zwart hing van salpeterwolken,
Als of d'afgront, uit zijn kolken[42]
Opgedondert, dol van spijt,[43]
Wekte een' nieuwen reuzestrijt.
TROMP schijnt scheutvry, en verandert,[45]
Moedigh op den leeuwestandert,[46]
Zevenmael van kiel op kiel.
Toen de noot hem overviel
Quam helt RUITER aengeschooten,
Streven door de donderklooten,
Als een salamander, fier[51]
Ongezengt in 't oorlogsvier,
Onder blixems van kortouwen,[53]
Met een ongeschokt betrouwen.
Drywerf dondrenze op het meer
Door Britanje heene en weer,
Met grofzwangre schutgevaerten,[57]

23 *op dat spoor:* op die vaart.
25 *schreier:* schreeuwer.
26 *berkemeier:* beker.
27 *nat:* dronken.
29 *gasten:* (flinke) kerels.
30 *vliegende:* zich vliegend neerzettend.
33 *Neêr quam stijgen:* afdaalde (uit de masten).
34 *stoppen:* nl. van het lek.
38 *Robbrechts:* van Prins Robert, die op 13 Juni de Engelse vloot met twintig schepen kwam versterken.
39 *Stuite:* stuitte; *verbaesde:* ontstelde.
42 *d'afgront:* de hel.
43 *Opgedondert:* geweldig te voorschijn gekomen; *spijt:* verdriet.
45 *scheutvry:* veilig voor de kogels.
46 *Moedigh op:* trots op.
51 *salamander:* volgens het volkgeloof was dit dier tegen het vuur bestand.
53 *kortouwen:* scheepsgeschut.
57 *schutgevaerten:* kanonnen.

Tot met ingekrompe staerten
Alle waterhonden vlugh,
Na de vierde mael, den rugh
Biedende, zich zeewaert deilen,[61]
En met uitgezette zeilen
Heenedruipen, zonder moedt,
Door een zee van Engelsch bloet.
Askuë, nu lang verlaeten,
Brengt op 't hof der Vrye Staeten
Zelf de tijding uit den slagh:[65-67]
En de witte koningsvlagh
Wort in 't hofgewelf gehangen.[69]
T ROMP, met volle vreught ontfangen,
Tuight hoe Stuarts Waterroos[71]
Zonk in 't water voor altoos.

J. v. Vondel.

Vour de Weduwe van Abraham de Wees, *op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament*. 1666.

[Op een Gedenkpenning van de Vierdaagse Zeeslag].[aant. aant.*]

De Godt der goden zet
Den oceaen de wet,
Als hooft der amiraelen.
Hy sterkt der Staeten helt,
Die boeit het Britsch gewelt.
Wie kan Godts maght bepaelen!

J.v.V.

61 *zich deilen:* zich verspreiden.
65-67 Ayscue werd nl. als gevangene meegevoerd naar Holland.
69 *'t hofgewelf:* in de Statenzaal, als zegeteken.
71 *Stuarts Waterroos:* het koninklijke wapen, in de vlag gevoerd, als zinnebeeld van de macht ter zee.
* Van 1666. - Zie *Aantekeningen* achterin.

Zegezang Over den zeestrijt *der doorluchtighste* Heeren Staeten, *Door den weledelen en gestrengen Heer* Michaël Ruiter, Lieut. Amirael der Vrye Nederlanden.[aant.*]

ARMA VIRUMQUE CANO.

I. Zang.

Laet d'oude dichters hun papieren[1]
Met droomen kluchten en verzieren[2]
Stoffeeren, en het eerste schip,[3]
Dat uit Tessalie dorst vaeren,
Naer Kolchos stuuren op de baren,
Door 't zeegevaer der logenklip,[6]
Om eene schaepevacht te haelen:
Het lustme in d'oorloghsvloot te praelen,[8]
Die, trots op RUITER, uit Goeree
En Tessel, zulk een' slagh durf waegen,[9-10]
Om 't schuim der Brittenlantsche plaegen
Te veegen uit de vrye zee.
Het lustme met triomftrompetten
Een' onverzierden toon te zetten[14]
Op zulk een heerlijk watervier,[15]
Ontsteeken, daer de beide stranden[16]
Den zeeschrik KAREL zagen branden,[17]
Ten prijs van Hollants zeebanier.
Laet Londen 't volk met logens paeien:
Het hoort ons roode haenen kraeien.[20]

* Van 1666. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 687). Het motto, de aanhef van de *Aeneïs*, betekent: Ik bezing de held en zijn wapenen. Het gedicht heeft eveneens betrekking op de vierdaagse zeeslag.

1 *d'oude:* uit de Oudheid.

2 *verzieren:* bedenksels.

3 *Stoffeeren:* vullen, opsieren; de Argo, het schip dat uit Thessalië naar Kolchos zeilde om het gulden vlies (*eene schaepevacht*, vs. 7) te bemachtigen.

6 *'t zeegevaer der logenklip:* de leugenachtig bedachte, gevaarlike Cyranese rotsen.

8 *te praelen in:* de roem te verkondigen van.

9-10 De vloot van De Ruyter voer 11 April 1666 van Goeree naar Tessel en zeilde 1-5 Juni uit Tessel naar Engeland; *durf:* durft.

14 *een onverzierden toon:* een niet (voor de gelegenheid) bedacht, maar welgemeend loflied.

15 *watervier:* brand op zee.

16 *Ontsteeken:* ontstoken; *beide:* van Engeland en Holland.

17 *Den zeeschrik Karel:* het ontzagwekkende Engelse schip *Royal Prince*, de 13de Juni veroverd en verbrand.

20 *ons:* onze; *roode haenen kraeien:* spreekwoordelik bij brandstichting (*Ned. Wdb.* V, 1387)

I. Tegenzang.

Dat 's recht. van 's weerelts aenvang troffen
Noit heldendichters rijker stoffen
  Om hoogh te streven, en in ly
Te leggen out Athene en Rome.[23-24]
Schoon Perseus eenen zeedraek toome,
  In enklen schijn en schildery;[26]
Wy vliegen hier, zoo d'ouden razen,[27]
Op geene vliegende Pegazen.[28]
  De waerheit hoeft geen logendicht,
Noch valsche verwen, schoon in 't blaeken.[30]
Zy tekent 's lants geschiede zaeken,[31]
  Zoo klaer gebleeken als het licht.
Men magh dees zege aen 't licht vertrouwen.
Men zalze in raethuismarmer houwen,[34]
 Ter eere van den vryen staet,
Doch eerst ten prijs van 't hooft der heeren,
Door welx gena wy triomfeeren,
  Als zy Britanje nederslaet,
En dwingt de koningsvlagh te strijken.
Een maght betoomt alle aerdtsche rijken.[40]

II. Zang.

De Turksche keizers schepten hoope
De zon van 't aengestreên Europe[42]
  Te dooven met hun halve maen,
Toen Stuart uit zijn ballingschappen[44]
Verwaent den rijxtroon op quam stappen,[45]
  Ten dootschrik van den oceaen.
't Is droef dat een besneên zich kittel'[47]
Met een', die trots in zijnen tittel[48]
  Zich noemt beschermheer van 't geloof,
Op 's rijx triomfboogh, stout in 't roemen,

23-24 *in ly te leggen:* te overtroeven.
26 *In enklen schijn en schildery:* slechts in de verbeelding van schrijvers en schilders.
27 *zoo d'ouden razen:* gelijk de klassieke schrijvers, in hun dwaasheid, het verbeelden.
28 *Op geene:* niet op; *Pegazen:* meerv. van Pegasus, het bekende gevleugelde paard. Zie hiervóór *Op het gezegent voorspel*, vs. 6.
30 *schoon in 't blaeken:* schitterend schoon.
31 *tekent:* schildert; *geschiede zaeken:* geschiedenis.
34 *in raethuismarmer:* Vondel verlangt dus een overwinningsteken in het nieuwe Stadhuis.
40 Accent op *Eén*.
42 *aengestreên:* aangevallen.
44 *Stuart:* Karel II.
45 *Verwaent:* overmoedig.
47 *een besneên:* een heiden; *zich kittel met:* zich innerlik verheugt over (*Ned. Wdb.* VII, 3187), nl. over het feit dat een Christen niet anders handelt als hij zou doen.
48 *tittel:* hoge waardigheid.

Zich durf den Britschen zeegodt noemen,[50-51]
Verhit op Christenlantschen roof.[52]
't Is droef, het droefst dat menschen hoorden,
Hoe hy in 't wreet gevangensmoorden[54]
Falaer en Neroos overtreft.[55]
Maer 't hoogste hof blijft niemant schuldigh,[56]
Al hoort het eene wijl geduldigh
Des volx geschrey, dat zich verheft
In top naer 's hemels hooge stoelen.[59]
Noch wil hyze al de voeten spoelen.[60]

II. Tegenzang.

Wort Godts gezalfde een zeevrybuiter?[61]
Zie toe, zie toe: een eenigh R U I T E R ,
Die Afrika van wederzy[63]
Van Britten Turk en Moor, op steelen
En stroopen heet, uit strantkasteelen[65]
Kon dondren, komt u weder by.[66]
De hemel heeft hem uitgezondert,[67]
Terwijlge uw bontgenooten plondert,
En, in gevloekten roof verarmt,[69]
Op uwen hals haelt duizent vloeken.[70]
Hy komt u op den Teemsstroom zoeken,
Die averechts 't geloof beschermt.[72]
Gedenk hoe gy den Staet der landen,
Die u herstelde, en op zijn handen,
U t'scheep geleide uit 's Gravenhaegh,[74-75]
In uwe hoope hebt verslonden,[76]

50-51 Zou hier een werkelike triomfboog bedoeld zijn? Deze komt niet voor de penningen met de opschriften: ‘nos penes imperium’ (aan ons de wereldheerschappij) en ‘quatuor maria vindico’ (ik ma ak aanspraak op vier zeeën), die Karel II na de slag bij Lowestof liet slaan; zie afb. bij Scheurleer, Onze mannen ter zee (1913), blz. 72 en 74.
52 *Christenlantschen roof:* het beroven van mede-Christenen.
54 *'t wreet gevangensmoorden:* zie over de slechte behandeling van onze gevangenen te Londen: Wagenaar: *Vaderl. Hist.* (1755) XIII, blz. 170.
55 *Falaer:* Phalaris (± 560 v. Chr.), een wreed tiran van Agrigentum op Sicilië.
56 *'t hoogste lof:* het hemelse gerecht.
59 *stoelen:* tronen.
60 *de voeten spoelen:* zeemans eufemisme voor verdrinken.
61 *Godts gezalfde:* de Engelse koning.
63 *van wederzy:* nl. aan de Noord- en aan de Westkust.
65 *heet op:* vurig begerig naar; *strantkasteelen:* versterkingen aan de kust.
66 *dondren:* met geweld verdrijven (in 17de-eeuwse taal nog niet plat); vgl. *opdonderen; komt u by:* valt u op 't lijf.
67 *uitgezondert:* uitverkoren.
69 *in gevloekten roof:* bij (ondanks) uw vervloekte roofzucht.
70 *vloeken:* vervloekingen (van de beroofden).
72 te verbinden met *u* (71).
74-75 Karel II vertoefde vóór zijn herstelling hier te lande. Men deed hem uitgeleide naar het schip dat hem in Scheveningen wachtte.
76 *In uwe hoope hebt verslonden:* in uw gedachten, in uw verwachtingen reeds hebt vernietigd.

Ter schennisse der vreverbonden.[77]
Verdiende ons noothulp zulk een plaegh?[78]

77 *Ter schennisse:* daarmede schendend.
78 *noothulp:* hulp in nood; *plaegh:* ramp, straffe vergelding.

Gy zult uw straf rechtvaerdigh draegen.[79]
Zy staen niet stil, die andren jaegen.[80]

III. Zang.

De stam van Stuart moet zich schaemen.
Dees wist noit middelmaet te raemen.[82]
Hy lijdt onnozel, zonder schult,[83]
Op Puriteinsche hofschavotten,
Van bittere Engelschen en Schotten,[85]
Of leert onschuldigen gedult.[86]
Gy spiegelt traegh u aen een' ander,
Misbruikende den oorloghsstander,
Geheel Europe tot verdriet,
En eerst uwe eigene onderdaenen,[90]
Gedompelt in een zee van traenen
En Christensch bloet, dat gy vergiet;
Daer Monk, uw heilant, en Berklaien[93]
Uit zee uw krijtstrant overschreien;[94]
Daer Monk, gewenkt van Askué[95]
Om noothulp door 't besproken teken,[96]
Uit noot hem in den noot laet steeken,
Eer 't zeekasteel verzinkt in zee,
Met hondert dubble zeekortouwen.
Wat kan de hooghmoedt schootvry bouwen![100]

III. Tegenzang.

Waer voerde oit R U I T E R zoo rechtschapen
In zijnen schilt het eêlste wapen,
Voorzichtigheit en krijghsbeleit,[103]
Het oogh in eene hant van boven,
In 't midden van dien gloênden oven,
Gesterkt van Godts almogenheit.[104-106]

79 *rechtvaerdigh:* naar recht en billikheid.
80 *Zy staen niet stil:* zij worden, op hun beurt, opgejaagd.
82 *middelmaet te raemen:* de middenweg te vinden.
83 *Hy:* de stam, in de personen van Maria Stuart en van Karel I; *onnozel:* onschuldig.
85 *bittere:* wrede.
86 *Of leert onschuldigen gedult:* of leert onschuldigen, dat ze lijdzaam te dulden hebben. Dit slaat op de andere vertegenwoordiger van de stam, Karel II, die dan met *Gy* aangesproken wordt.
90 *eerst:* in de eerste plaats.
93 *uw heilant:* uw redder. George Monck, hertog van Albemarle, had de terugkeer van Karel II krachtig bevorderd; *Berklaien:* de vice-admiraal Berkeley.
94 *uw krijtstrant overschreien:* noodkreten doen klinken over de Engelse kust.
95 *van:* door.
96 *noothulp:* hulp in de nood; *besproken:* afgesproken.
100 *schootvry:* zonder zich aan vergelding bloot te stellen; *bouwen:* tot stand brengen.
103 *Voorzichtigheit:* voorzichtig beleid.
104-106 Slaat dit wellicht op een afbeelding? Het slaat niet op het wapenschild dat De Ruyter ontving toen hij door Frederik III van Denemarken in de adelstand werd verheven.

Dees zeehelt gaf de maet en wetten
Aen zoo veel stemmen van trompetten,
Kortouwe en donderbusse, in een,[109]
Als naer de zangkunst, hecht geslooten,[110]
En rolde, op korte en lange nooten,
Den oorloghsgalm op 't water heen.[112]
Meerminnen meermans Tritons hooren
Den bas en bovenzang der kooren
Van Mars, gesteegen in de mars,[115]
Die met de koningsvlagh quam daelen
Al juichende, op de zeekooraelen[117]
In 't houte en ysre krijghsgekners,
En twijfelen der oorloghskanssen.[119]
Nu zwijgen d'oude harnasdanssen.[120]

Toezang.

Geluk en heil, doorluchtste S T A E T E N ,
Met zulk een zege, zonder ga,[122]
Behaelt, tot heil der onderzaeten
En 't Christendom, door Godts gena.
Zoo moetze uw vlooten vry geleiden[125]
Aen alle kusten oost en west,
Zoo lang de dagh den nacht zal scheiden.
Zoo dempe uw vier dees waterpest,
Dees helsche poelslang van de Britten,[129]
Terwijlwe in uwe schaduw zitten.[130]

J.v. Vondel.

Voor de Weduwe van Abraham de Wees, *op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament*. 1666.

109 *donderbusse:* kanon van zeer licht kaliber (*Ned. Wdb.* III, 2808); *in een:* bij elkaar.
110 *hecht geslooten:* als een goed gecomponeerd muziekstuk. De vergelijking wordt in het volgende vers (*noten*), in vs. 114 en vs. 117 voortgezet.
112 *heen:* voort.
115 *Mars:* vgl. hiervóór, *Zeetriomf*, vs. 30, waar Mars ook boven in de masten zweeft.
117 *zeekooraelen:* de samenklinkende stemmen van de bovenbedoelde krijgsmuziek.
119 *twijfelen:* weifelen, op en neer gaan.
120 *d'oude harnasdansen:* krijgsdansen (*Ned. Wdb.* V, 2247; vgl. ook *Tooneelschilt*, deel 9, blz. 386).
122 *zonder ga:* weergaloos.
125 *moet:* moge.
129 *poelslang:* in het moeras huizend monster.
130 *in uwe schaduw:* onder uw bescherming.

Uitvaert van den onsterfelyken zeehelt Abraham van der Hulst,[aant.*]

Onderamirael van Hollant en Westvrieslant, onder den Zeeraet t'Amsterdam.

Furor iraque mentem
Proecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Door vier en vlam, en rook en kogels
Vloog HULST, een slaghpen aen de vlogels
Van MICHAËL, den grooten helt,[2-3]
Die 's lants geleden hoon herstelt,
In 't barnen van de krijghsgevaeren,[5]
En wektme, niet om taeie snaeren
Te trekken op een' laegen toon,[6-7]
Maer d'oude dichters naer de kroon
Te steeken met de zeetrompetten
Van zulke helden, die de wetten
Aen 't eilant stellen, dat, te stout[11]
Op zeekasteelen, hoogh gebout,
De vrye zeevaert met vrybuiten
Gewelt en moorden zwoer te sluiten
Aen ysre ketens, op zijn strant,
Als een slavin van Brittenlant,
Dat nu, verbaest en afgevochten[17]
Zijn gruwelijke zeegedroghten
Door Ruiters scherpe waterbijl
Ziet, naer een' nieuwen oorloghsstijl,[20]
Gehouwen en gekerft aen mooten,[21]
Voor wint en stroom den Teems opvlooten.[22]
Verhefte out Rome oit zijnen stoel[23]
Op Kurtius, die in den poel,[24]
Gelijk een afgront opgekloven,[25]

* Van 1666. - Volgens de tekst in. Vondels *Poëzy* 1682, II, blz. 15. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* II, 315-16, betekent: ‘De woede en toorn vuren de moed aan, en men stelt zich voor hoe schoon het is, in de wapenen te sneuvelen’.
O p s c h r i f t : De vice-admiraal Abraham van der Hulst, de 11de April 1619 te Amsterdam geboren, sneuvelde 12 Juni 1666 in de vierdaagse zeeslag. Hij werd begraven in de Oude Kerk te Amsterdam, waar hij later een rijk versierde graftombe kreeg.

2-3 *een slaghpen aen de vlogels van Michaël:* als onderbevelhebber een krachtige steun voor de vlootvoogd De Ruyter, die met de aartsengel vergeleken wordt.
5 *banen:* branden, hevig woeden.
6-7 niet om een middelmatig lied aan te heffen; *taeie:* stevige.
11 *'t eilant:* Engeland; *te stout op:* zich verheffend bovenmatig op.
17 *verbaest:* ontsteld; *afgevochten:* dodelik vermoeid door de strijd.
20 *oorloghstijl:* wijze van oorlogvoeren.
21 *mooten:* blijkens dit woord ziet Vondel het ‘gedroght’ als een ‘poelslang’.
22 *opvlooten:* opdrijven.
23 *Verhefte:* verhief.
24 *Kurtius:* zie deel 9, blz. 399.
25 *opgekloven:* opengespleten.

[Indien men Titus* magh geloven,][26]
Durf springen, op het brieschend paert:[27]
De zeehelt HULST nam onvervaert
Den Britschen afgront op zijn tanden.[28-29]
Men zagh den trotsen CHARLES branden,[30]
En zinken met de zeekortou.
Wat is men schuldigh aen de trou
Van onze Hollantsche Romainen!
Wy tuchtigen op Loevesteinen[34]
Baldaedigen, die zonder stuur
Van reên, het wetboek van natuur[35-36]
En 't recht der volken, elk gegeven,
Met voeten treên en wederstreven.
Zoo blijf de vrye vaert in zwang.[39]
Zoo leve HULST veele eeuwen lang.

MDCLXVI.

*[Randschrift:] *Titus Livius*

Grafschrift voor den onderadmirael Abraham vander Hulst.[aant.*]

Hier rust de zeehelt HULST wiens daden staen ten toon,
Die in den zwaren slagh, omringt van Britsche schepen,
Storf onverwinbaer, en zijn lijk in 't Y liet sleepen.[3]
De Zeeraet kroont 's mans deugt met eene stevenkroon.[4]

Ander,
T'Amsterdam op zijn graf in d'oude kerk gehouwen.

Hier sluimert HULST, de schrik der Britsche zeebanier,
Beproeft in slagh op slagh, in bloedt, in vloedt en vier.
De groote Zeeraet kroont dien dappren landtsbeschermer.[3]

26 *Titus:* door Vondel in een kanttekening verduidelikt als de geschiedschrijver Titus Livius (boek I, 12, VII, 6).
27 *Durf:* durft.
28-29 De woordspeling met *afgront* (hel) betekent waarschijnlik dat Van der Hulst zich met zijn schip midden in de Engelse vloot waagde, zie vs. 2 van het volgend gedicht en Brandt, *Michiel de Ruiter* (1687), blz. 485; *nam op zijn tanden:* viel aan (*Ned. Wdb.* XVI, 870), waar alleen voorbeelden uit latere dichters gegeven worden.
30 *den trotsen Charles:* de Royal Charles, daags na het sneuvelen van Van der Hulst genomen en verbrand.
34 *op Loevesteinen:* op Loevestein en in andere kerkers waren de Britse bevelhebbers gevangen gezet.
35-36 *Baldaedigen:* die wandaden bedreven hadden; *zonder stuur van reên:* onbeheerst; *het wetboek van natuur:* de rechten van de menselikheid.
39 *in zwang:* in gang.
* Van 1666. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, II, blz. 71.
3 *Storf:* stierf; *in 't Y liet sleepen:* zijn lijk werd naar Amsterdam vervoerd en daar op 's lands kosten in de Oude Kerk begraven.
4 *Zeeraet:* Admiraliteit; *stevenkroon:* scheepskrans. Vondel denkt aan de ‘corona navalis’ van de Romeinen als huldeteken voor overwinningen ter zee, vgl. deel 5, blz. 569.
3 *Zeeraet:* vgl. het vorige grafschrift, vs. 4.

De Faem des braven Heldts braveert metael en marmer.[4]

MDCLXVI.

4 *braveert:* trotseert, d.w.z. is duurzamer dan metaal en marmer van zijn graf.

Jammerklaght Over de gruwsame verwoestinge van Londen.[aant.*]

Inclementia Divûm
Hos evertit opes, sternitque à culmine Troiam.

De helsche stookebrant der Britten[1]
Stak juichende den Vliestroom aen,
En Schelling, daer de visschers zitten
In armoede, om den kost belaên.[4]
Zy zaten bang, den moort ontvloden,[5]
Met vrouwe, en kinderen, en vee,
In duin, half levenden, half dooden,
En klaeghden droef dit hartewee
Aen Godt, en hun bekretene oogen.[9]
Zy schreiden: Heer, ontferm, ontferm:
Terwijl de vlammen opwaert vloogen,
De stommen onder dat gekerm[12]
Zich mengden met een deerlijk loeien:[13]
Gedooght de hemel dat gewelt,
Die maghtigh is de hel te boeien,[15]
Het eilant, dat in traenen smelt,
Vermagh te troosten uit genade?
Maer onder 's volx gejammer zit
De Godtheit zelf om hoogh te raede.[19]
Genade, aen d'eene zy, verbidt.[20]
Rechtvaerdigheit, aen d'andre zijde,
Bepleit de zaek voor 't hoogh gericht.

* Van 1666. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 691). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* II, 601-602, betekent: 'De ongenade der goden heeft die praal verwoest, en Troje van de top der grootheid neergeworpen.'
O p s c h r i f t : Toen de Noordelike Nederlandse zeegaten na de slag bij Schooneveld (4-5 Aug. 1666) onverdedigd waren, landden de Engelsen op Vlieland en Terschelling, verbrandden daar op 19 Aug. onze koopvaardijvloot van 140 schepen en staken op 20 Aug. het dorp West-Terschelling in brand. In de pest en de brand van 12 Sept. die daarop Londen teisterden, zag men een straf des hemels en een vergelding voor deze wandaden.
1 *stookebrant:* brandstichter.
4 *om den kost belaên:* bezorgd hoe ze aan de kost moeten komen.
5 *bang:* in benarde omstandigheden.
9 *en* (aen) *hun bekretene oogen:* te verbinden met *klaeghden* (zie voor deze uitdr. *Ned. Wdb.* X, 2261).
12 *De stommen:* het stomme vee.
13 *deerlijk:* deerniswekkend.
15 te verbinden met *hemel; de hel te boeien:* de duivels aan banden te leggen.
19 *te raede:* om recht te spreken.
20 *verbidt:* pleit, door voorbede, voor de zondaar.

d'Aertsrechter velt, eer droef dan blijde,
Het vonnis. uit zijn aengezicht[24]
En oogen sprengkelen de vonken
Van 's hemels wraek, te lang geterght,[26]
Als zwavelvier, uit rots geklonken,[27]
Door wrevel, haer te trots geverght.[28]
Die vonken vatten in het tonder,[29]
Der zee- en kerkermoordery.[30]
Hier stookt een storm van 't noorden onder,
En voedt de vlam, die los en vry
Gaet weiden over 's konings huizen,[33]
En weit gebou en kerken af.[34]
Men hoort de vlammen vreeslijk bruizen.
Zoo wort, als in een gruwelgraf,
d'Aeloude stadt in asch gedolven,[37]
En rook en smook. de viergloet raest,
Gelijk een roode zee vol golven,
Daer Godts orkaen in brult en blaest.
Waer is nu 's rijx triomfgeschater
Om Schelling, en het brandend Vlie?
Nu kan Neptuin,[*] met al zijn water[43]
Van zee en Teems, noch schelm, noch spie,[44]
En aertsverraeder, 't vier niet blusschen.
Daer zinkt de koningsmoorders stoel,[46]
Als onlangs out Byzanssen, tusschen
Vier elementen, in een' poel.[47-48]
De val van Londen, 's konings zetel,
Verheffe niemant. 's nabuurs plaegh[50]
Geef' niemant stof, om ook vermetel
Te groeien in de nederlaegh[52]
Van zulk een weerelt op zich zelven,[53]
En afgescheiden door den vloet.
Pallaizen, winkels, en gewelven,

[*][Randschrift:] *Neptunus Britannicus*.

24 *Het vonnis:* zie bij het Opschrift.
26 *geterght:* geprikkeld.
27 *geklonken:* geslagen.
28 *wrevel:* schanddaad (*Mnl. Wdb.* IX, 1308), te verbinden met *geterght; haer* (de wraek?) *te trots geverght:* met fierheid van haar verlangd(?).
29 *tonder:* licht ontvlambare stof.
30 *kerkermoordery:* vgl. hiervóór *Havenschendery*, vs. 23 en *Zegezang*, vs. 54.
33 *Gaet weiden:* zich gaat verspreiden.
34 *weit af:* brandt geheel uit (*Ned. Wdb.* I, 1822).
37 Vondel stelt het, overdrijvend, voor, alsof geheel Londen verbrand was.
43 *Neptuin:* blijkens de kanttekening (Neptunus Britannicus) spottend voor de Engelse koning; zie hiervóór *Zegezang*, vs. 51.
44 *spie:* spion.
46 *stoel:* troon.
47-48 *Als onlangs out Byzanssen:* zetel van de Turk, vgl. deel 8, blz. 642. Een zinspeling op diens grote nederlaag in 1664? Zie hiervóór blz. 174; *tusschen vier elementen:* de ‘hoofdstoffen’: vuur, lucht, water en aarde. De bedoeling zal zijn, de algehele vernietiging aan te duiden.
50 *Verheffe niemant:* geve niemand aanleiding tot zelfverheffing; *plaegh:* ramp.
52 *groeien in:* zich te verheugen over.
53 *een weerelt op zich zelven:* een eilandenrijk.

Van pest besmet, en omgewroet,[56]

56 *Van:* door; *pest:* zie bij het Opschrift.

Beweegen Turk en Barberyen
Tot mededoogen, daer men Job,[58]
Als op een' mesthoop, hoort in lyen
Zijn leedt met eenen vollen krop
Uitschudden in veel duizend zielen,[60-61]
Die plotzeling, en slagh op slagh,
Op 't pestigh kerkhof nedervielen.[63]
Europe zal dien nacht en dagh,
Vier etmael lang, veele eeuwen smarten,[65]
Door alle koopsteên. Heilant, troost
En spijst de hongerige harten,
Die naekt ontvloôn, en half geroost,
Op 't velt verstroit, om noodruft zuchten.[69]
Braveerder, die den Oceaen[70]
De vork ontweldight, kuntge vlughten,[71]
Ontvlught Godts wraekvier, zwart gebraên.
Uw Teemsstroom, op den gront gedoken,
Beklaeght, in 't diepste van zijn kil,[74]
Dat, zijne horens afgebroken,[75]
Het water hem ontzinken wil.
Hy scheurt 't gezengde haer aen flarden,
En schreit om lessing in dien brant.[78]
Dat leert verstokt in quaet volharden,[79]
Schoffeeren havens, kust, en strant![80]
Fortuin noit schooner tafels dekte[81]
Met winkelstoffen op een ry.
De gloênde tong der vlamme lekte,
Verslingert op dees lekkerny,[84]
De daken, rijk van zijde waren,[85]
Gesteente, gout, en zilvren schat,
By een gesleept, veel hondert jaeren.
O koopbeurs van de rijkste stadt!
Gy hebt naer uw bederf gedongen,[89]

58 *Job:* als personificatie van het lijdende volk, te verbinden met *in duizend zielen* (mensen).
60-61 *met eenen vollen krop uitschudden:* met overkropt gemoed uiten.
63 *pestigh:* door pest besmette.
65 *Vier etmael lang:* de duur van de brand.
69 *noodruft:* nooddruft, de noodzakelikste levensbehoeften.
70 *Braveerder:* trotsaard.
71 *De vork:* de drietand van Neptunus, teken van de beheersing der zeeën (vgl. *Zegezang*, vs. 50-51).
74 *kil:* bedding.
75 *zijne horens afgebroken:* absolute constructie: nu zijn horens afgebroken zijn. In navolging van Latijnse dichters verbeeldt Vondel de verpersoonlikte rivieren met horens (oorspr. arm of tak van de rivier) (*Ned. Wdb.* VI, 1094).
78 *lessing:* blussing.
79 Ironisch: zo moet men maar te werk gaan!
80 *Schoffeeren:* schenden (vgl. hiervóór: *Havenschendery*).
81 *tafels:* nl. voor uitstallingen. Geen koopstad vertoonde, door de Fortuin begunstigd, schoner uitstalling van waren dan Londen.
84 *Verslingerd:* verzot.
85 *daken:* pakhuizen en magazijnen.
89 *naer uw bederf gedongen:* naar uw ondergang gestreefd.

Uit dertlen trots, en bleek van nijt,[90]

90 *nijt:* afgunst.

Dien zeevloek K A R E L afgedrongen,[91]
Daer al de weerelt last by lijdt.[92]
Daer leght de stapel, uw vertrouwen,[93]
Zoo vlak als Tyrus aen het meer,[94]
In eenen puinhoop van gebouwen
Bestulpt. zoo helpt geen tegenweer.[96]
Gy zwoert te water elk te stroopen:[97]
Nu leght uw kroon in 't vier verzoopen.[98]

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees, *op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament*. 1666.

91 *zeevloek:* misdaad ter zee; *afgedrongen:* afgedwongen, afgeperst. Vondel stelt het dus voor, alsof Karel II meegesleept is, door een verblind volk.
92 *Daer ... by:* waardoor.
93 *leght:* ligt; *stapel:* stapelplaats voor koopwaren.
94 Zo met de grond gelijkgemaakt als eertijds het verwoeste Tyrus.
96 *Bestulpt:* bedolven.
97 *stroopen:* plunderen, beroven.
98 *leght verzoopen:* ligt ondergedompeld.

Op d'afbeeldinge van den doorluchtigen *Heere* Michaël Ruiter *Amirael van Hollant &c.*[aant.*]

Door Joan Lievensz. geschildert.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Britanje, lust het u den zeehelt zelf te zien,
Den RUITER MICHAËL, vol vier en blixemstraelen?[2]
Hier leeft hy, u getroost op zee het hooft te biên,[3]
Of op den Teems de vlagh van 's konings mast te haelen.
Hier leeft hy, die de zee kon vaegen van den roof,[5]
d'Amerikaensche kust verdondren van weêrzyen,[6]
Den Turk, en Brit, en Moor uit hun kasteelen schoof,[7]
En boeide Kormantijn, orkaen, en Razernyen.[8]
De keten, zijnen hals vereert van FREDERIK,
Getuight hoe Kroonenburgh met opgeheve kruinen
Hem Nieuburgh winnen zagh, geweldenaers ten schrik,
En spoên den ademtoght van 't afgefoltert Fuinen.[9-1212]
Men drijf's mans dapperheên in geen Guineesch metael:[13]
Al d'Oceaen gewaeght van Hollants Amirael.

J.v. Vondel.

t'Amsterdam, voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1666.

* Van 1666. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano, in Unger's Bibliographie nr. 689; nr. 688 is dan het hiernaast gereproduceerde portret met het onderschrift, waarin enige, duidelijk latere, wijzigingen voorkomen van het hierboven afgedrukte gedicht. Dit slaat op de *schilderij*, terwijl het onderschrift hiernaast slaat op de *prent* naar de schilderij. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 95, betekent: 'Zwicht niet voor de bozen (of voor de tegenspoeden) maar bestrijd die steeds met groter onversaagdheid.'
O p s c h r i f t : Zie voor dit portret: H. Schneider, *Jan Lievens* (Haarlem, 1932), blz. 150, nr. 257.

2 *Den Ruiter Michaël:* vgl. hiervóór, blz. 214.
3 *u:* te verbinden met: *het hooft te biên*.
5 *vaegen van den roof:* schoonvegen van buitmakende vijanden.
6 *d'Amerikaensche kust:* van Nieuw-Nederland, in 1664 door de Engelsen bezet, waarheen De Ruyter tot ontzet gezonden was; *verdondren:* met zwaar geschut beschieten.
7 *uit hun kasteelen schoof:* uit hun vestingen verdreef.
8 *Kormantijn:* het kasteel Kormantijn, op de kust van Guinea, door de Engelse Afrikaanse Compagnie aan onze West-Indiese Compagnie ontroofd en door De Ruyter in Febr. 1666 op de Engelsen heroverd; *Razernyen:* de losgebroken Furiën.
9-12 Zie deel 8, blz. 764. Koning Frederik III schonk uit dankbaarheid De Ruyter een gouden keten; *van:* door.
12 *En* (hem zagh) *spoên den ademtoght:* en zag, hoe hij weer op adem deed komen (*spoên:* bespoedigen, versnellen); *'t afgefoltert Fuinen:* het ten dode gepijnigde eiland Funen.
13 *in geen Guineesch metael:* niet in goud (Guinea: de goudkust, aan welke De Ruyter in 1664 St. George del Mina had heroverd); bij *drijven* heeft men aan een penning te denken. Gedreven penningen zijn de mooiste, tegenover gegraveerde en gegoten penningen.

Den E. manhaften zeeheldt Michiel Adriaensz de Ruiter Lt Admirael over Holland en Westfriesland, opper hooft over s'lands vloodt.

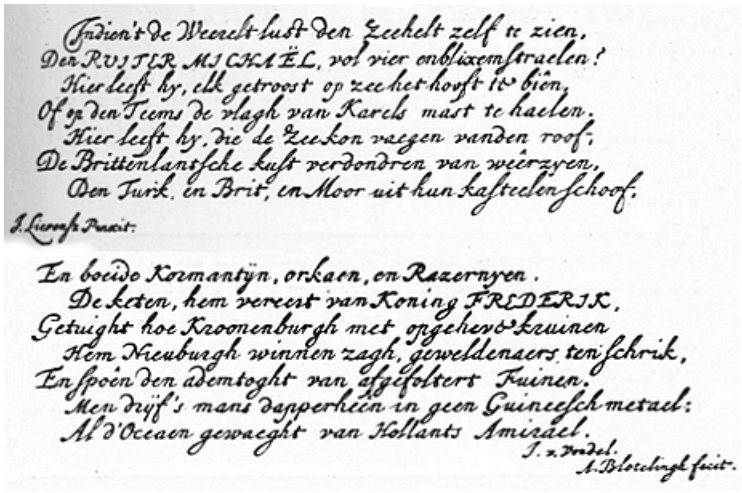
Indien't de Weereld lust den Zeehelt zelf te zien,
Den RUITER MICHAËL, vol vier onbluxem straelen?
Hier leeft hy, elk getroost op zeehet hooft te bien,
Of op den Teems de vlagh van Karels mast te haelen.
Hier leeft hy, die de Zeekon wegen vanden roof,
De Brittenlantsche kust verbondren van weerzyen,
Den Turk, en Brit, en Moor uit hun kasteelen schoof.
J. Lievens Pinxit:
En boeide Kormantyn, orkaen, en Razernyen.
De keten, hem vereert van Koning FREDERIK,
Getuight hoe Kroonenburgh met opgehevo Kruinen
Hem Nieuburgh winnen zagh, geweldenaers ten schrik,
En spoên den ademtoght van afgefoltert Fuinen.
Men dryf's mans dapperheên in geen Guineesch metael:
Al d'Oceaen gewaeght van Hollants Amirael.
J. v. Vondel.
A. Blooteling fecit.

Op d'afbeeldinge van den onsterflijken Zeehelt Kornelis Tromp, Onderamiraal van Amsterdam.[aant.*]

Door Jan Lievens geschildert.

Vim cunctam atque minis perfert coelique marisque.

Als Jurk, de Britsche turk, de zee wil overgaepen,[1]
En vlooten slikken in zijn onverzade maegh,
Dan voert hy op den mast den Bezem tot een wapen,
En dreight uit nieu Algiers de maght van 's Gravenhaegh.[4]
Hoe lange toch? tot dat de zeeleeu TROMP, verwildert[5]
Geterght van wraeke, met gevangensmoordend bloet,[6]
Een schoone waterverf, zich naer het leven schildert,
Om 's vaders doot ontvonkt van nimmer bluschbren gloet.[8]
Hy vaeght in oost en west met 's roovers bezemroeden[9]
De beide Straeten van dit havenschennend slijk,[10]
En geesselt het dat borst en lenden vreeslijk bloeden,
Ter straffe van gewelt, geleên in Christenrijk.[12]
Dan hoort men Askué, en Monken, en Barklaien,[13]
Geweldenaeren van de vrye en ope zee,
Zich t'enden adem op 't schavot der baren schreien,[15]
En deerlijk jammeren om 't afslaen van den vrê.[16]
Wie bezems voeren wil, geeft TROMP de roên in handen.
Dees voert het scherprecht uit, in 't aenzien van twee stranden.[18]

J.V. VONDEL.

t'Amsterdam, Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam. 1666.

* Van 1666. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 690). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* X, 694, betekent: 'Hij trotseert het ganse geweld en de bedreigingen van lucht en zee.'
O p s c h r i f t : Zie voor dit portret: H. Schneider, *Jan Lievens* (Haarlem 1932), blz. 151, nr. 264.

1 *Jurk:* Jork, hier genomen voor de Engelse koning. Vgl. hiervóór blz. 185, vs. 24; *turk* (zonder hoofdletter): in Vondels mond tot scheldwoord geworden.
4 *nieu Algiers:* de nieuwe roofstaat Engeland.
5 *verwildert:* woest geworden.
6 *Geterght van:* geprikkeld door; *gevangensmoordend:* (vgl. *Zegezang*, vs. 54) indirekt gebruikt: het bloed van hen die hun gevangenen vermoorden.
8 *'s vaders doot:* Maarten Harpertszoon Tromp, in 1653 bij Ter Heyde gesneuveld (zie deel 5, blz. 581-86); *van:* door.
9 *vaeght:* veegt schoon; *'s roovers bezemroeden:* vgl. de bezem in de mast, in vs. 3.
10 *De beide Straeten:* het Kanaal en de Sont; *havenschennend:* zie *Havenschendery*, op blz. 184).
12 *gewelt:* o.a. op Terschelling, zie blz. 216.
13 *Askué, en Monken en Barklaien:* zie blz. 206 en 212.
15 *Zich t'enden adem schreien:* schreien tot hun de adem ontbreekt; *'t schavot der baren:* hun dood zal als 't ware een terechtstelling op zee zijn.
16 *om 't afslaten van den vrê:* dat zij ver zuimd hebben, bijtijds vrede te sluiten.
18 *het scherprecht:* het doodvonnis (vgl. *scherprechter:* beul); *in 't aenzien van twee stranden:* ten aanschouwe van Engeland en Holland.

Kornelis Tromp (*Beschreven bij v. Someren* 5629*h*)

Op het verjaeren van Agnes Blok.[aant.] *

Is Godt oirsprong van het leven,
En het leven, elk gegeven
Uit genaede, een zegenpant[3]
Van des rijken Scheppers hant?
't Is dan billijk, dat de loten,
Uit dien hoogen stam gesproten,
Hunnen Vader vroegh en spa
Voor dees weldaet en gena
Uit der harte lof toewijden,[9]
Meest op hun geboortetijden;
Een gebruik, zoo lang geleên,
By de Grieken en Hebreen[12]
En Romeinen onderhouden.
Jongelingen volgen d'ouden,
Doch besmet of onbesmet,[15]
Elk naer zijne wijze en wet.[16]
Heidens dwaelden in hun schennis:[17]
Want sy dankten, zonder kennis,[18]
d'Afgoôn, die met geenen schijn[19]
Oirsprong van het leven zijn.
Wijzen loofden 's levens ader,[21]
Godt alleen, der dingen vader.
Op dees wijze laet ons bly
Nu, op AGNES jaergety,
En haer zegenrijk verjaeren,
Dankbaer 's hemels eer bewaeren.[26]
Heden sluitse een ronden kring,
Die begrijpt in haeren ring[28]

* Van 1666. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, II, blz. 98, waar het gedateerd is: van 29 October 1666. Agnes Block (29 Okt. 1629-20 April 1704), echtgenote van Hans de Wolff Jr., wiens tweede vrouw zij was geworden op 9 April 1649 (zie Kwartierstaat De Wolff, achterin Sterck's *Oorkonden*). Het sterfjaar van Hans de Wolff Jr. is niet bekend, maar omdat Vondel deze neef, op wie hij zeer gesteld was, in zijn gedicht niet noemt, was deze waarschijnlijk toen reeds overleden.

3 *zegenpant:* een bezit, aan Gods zegen verschuldigd.
9 *Uit der harte:* met de Datief-vorm van een vr. woord harte.
12 *By:* door.
15 *besmet of onbesmet:* nl. door een dwaalleer (vgl. vs. 17-vlg., tegenover vs. 21-vlg., de heidenen tegenover de Christenen).
16 *wet:* geloof.
17 *Heidens:* heidenen; *schennis:* heiligschennende leer.
18 *zonder kennis:* zonder het juiste inzicht, het ware geloof.
19 *met geenen schijn:* met geen schijn van waarheid.
21 *Wijzen:* de ware wijzen, tegenover de *Heidens* (vs. 17).
26 *bewaeren:* handhaven.
28 *begrijpt:* omvat.

Dertigh jaeren en noch zeven.
Laet ons dan, van vreught gedreven,
Roepen met een blijden mont:
Godt spaer AGNES lang gezont.

MDCLXVI den 29 in
Wijnmaent t'Amsterdam.

Op het inhuldigen *Van den weledelen* heere Nikolaes van Vlooswyk, aant. *

Heere van Paepekop, Drost te Muiden, Baljuw van Goeilant &c.

Cuncti laetum celebremus honorem.

Wekt de zuiderzeemeerminnen,
Daer de Vechtstroom onvermoeit[2]
Langs het huis te Muiden vloeit,
Om met zingen prijs te winnen;
Nu de burgers van de steên,
Zoo veel weelige onderzaeten,[6]
En heel Goeilant uitgelaeten,
Zich verheugen in 't gemeen.[8]
Het gejuich vermenighvuldight
Met den wasdom van den drang,[10]
Op trompetklank en gezang,[11]
Daer men V L O O S W Y K innehuldight.[12]
Hy belooft de Goische kust
Veiligheit en blijde jaeren,
Waer de byen honigh gaêren,

* Van 1666. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 692). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* V, 58, betekent: ‘Allen zullen wij deze blijde verheffing vieren.’

O p s c h r i f t : Voor Nicolaas van Vlooswijk (1638-1674) zie deel 8, blz. 570. Hij was van 19 Nov. 1666-1674 Drossaerd en Kastelein te Muiden. Na 9 Mei 1664 te Amsterdam gedane aantekening der ondertrouw was hij getrouwd met Leonora van der Meyden, geb. te Rotterdam, dochter van Mr. Johan van der Meyden en Constantia Bartolotti, de jongste stiefdochter van Hooft, zie Elias, *De Vroedschap* I, blz. 484. En hiervoor: ‘Leven’, Dl. 9, bl. 15.

2 *Daer:* waar.
6 *weelige:* welvarende.
8 *in 't gemeen:* gezamenlik.
10 *den wasdom van den drang:* het aangroeien van de menigte.
11 *Op:* onder begeleiding van.
12 *innehuldight:* huldigend inhaalt.

En de steden vrede en rust.
Op het zegenrijk onthaelen[17]
Van den wellekomen Drost,
Vlught baldaedigheit te post,[19]
Uit dees lucht naer andre paelen.[20]
Waer het recht de vierschaer spant,
Om ten stut van alle vroomen[22]
Ontucht en gewelt te toomen,[23]
Luikt de welvaert op in 't lant.
Omgelege nagebuuren,
Eerst van zorgen afgeslooft,[26]
Slaepen veiligh op dit hooft,[27]
In hunne ongeslote schuuren.
d'Aengenaeme LEONOOR[29]
Wil by wijl den eisch der klaghten[30]
By den strengen heer verzachten,
Op haer grootmoêrs minzaem spoor.[32]
Zoo verdientze by de menschen
Vollen zegen tot een loon,
Als zy met een' blijden toon
Haer gewenschte vruchten wenschen;
Vruchten daer het kroost in zweeft[37]
Van den grootvaêr, die voorheenen[38]
In dit ampt heeft uitgescheenen,[39]
Of daer VLOOSWYKS aert in leeft.[40]

J. v. VONDEL.

Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1666.

17 *onthaelen:* inhalen.
19 *te post:* zo snel mogelik.
20 *lucht:* luchtstreek; *paelen:* streken.
22 *vroomen:* rechtschapenen.
23 *Ontucht:* tuchteloosheid; *toomen:* beteugelen.
26 *van zorgen afgeslooft:* door zorgen oververmoeid.
27 *op dit hooft:* in het vertrouwen op deze leidsman.
29 *d'Aengename Leonoor:* de vriendelike Leonora (zie bij het *Opschrift*).
30 *Wil:* zal; *der klaghten:* van de klagers.
32 *haer grootmoêrs:* van Leonora. Hellemans, eerst getrouwd met Jan Battista Bartolotti, daarna met P.C. Hooft. Zie Elias, *De Vroedschap*, blz. 387
37 *daer het kroost in zweeft:* waarin de gelaatstrekken herkenbaar zijn.
38 *grootvaêr:* P.C. Hooft.
39 *uitgescheenen:* uitgeblonken.
40 *Vlooswy* Cornelis van Vlooswyck (zie deel 8, 771 en deel 9, blz. 243).

J.v. Vondels
Ifigenie in Tauren
Uit Euripides.

Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.

TREURSPEL.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1666.

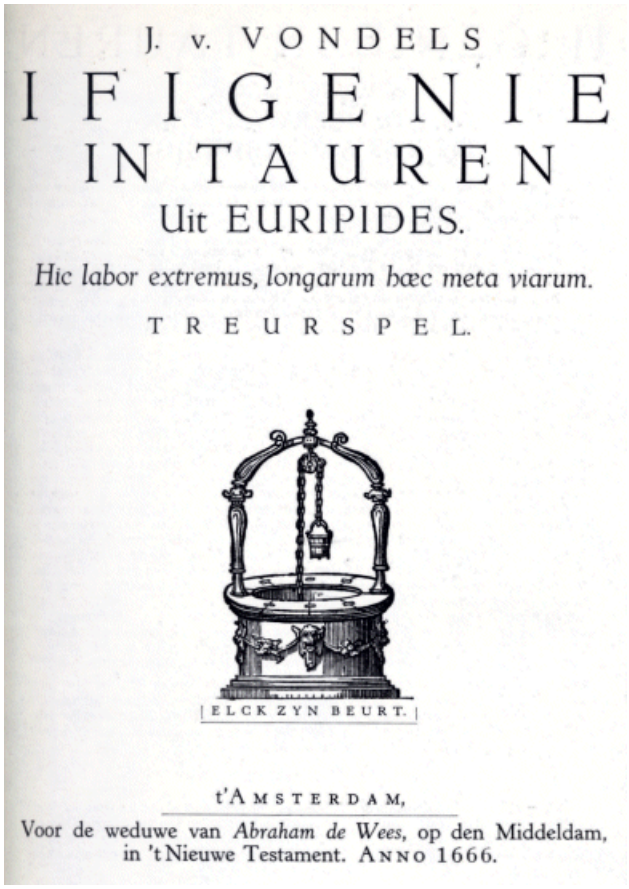
J. v. VONDELS
IFIGENIE
IN TAUREN
Uit EURIPIDES.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
TREURSPEL.
ELCK ZYN BEURT.
t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1666.

Ifigenie in Tauren
Bewerkt door Dr. J.D. Meerwaldt en Prof. Dr. A.A. Verdenius

Van 1666. Volgens de tekst der oudste uitgave (t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament), waarvan het titelblad hiervóór typografisch is nagevolgd.

De titel van het oorspronkelijke stuk luidt *Iphigeneia en Taurois*, Latijn *Iphigenia in Tauris*, d.i. 'Iphigenia bij de Tauriërs', of '.... in het land der Tauriërs'. Vondel, die ook o.a. van *Grieken* spreekt in de zin van 'Griekenland', heeft met zijn *Ifigenie in Tauren* het antieke spraakgebruik nagevolgd. De nadere bepaling in de titel heeft ten doel deze 'Iphigenia' van Euripides te onderscheiden van diens 'Iphigenia in Aulis', een later geschreven stuk, voor welks inhoud men vs. 1-32 van de onderhavige tragedie kan vergelijken.

Keuze van het stuk. Na Sophocles' Electra van 1639 en diens Oedipus Rex van 1660 is deze Iphigenia in Tauris het eerste stuk van Euripides, dat Vondel in vertaling doet verschijnen; in 1668 zal hij de reeks vertalingen van Griekse tragici besluiten met Euripides' Phoenissae en Sophocles' Trachiniae. Uit de hier genoemde data volgt intussen geenszins, dat de dichter eerst na 1660 zich met Euripides is gaan bezig houden; hoogstwaarschijnlijk stammen de vier latere, zo lange tijd ná de Electra en tezamen binnen het bestek van negen jaren in het licht gegeven vertalingen ten dele reeds uit een vroegere periode en heeft Vondels hernieuwde werkzaamheid op dit gebied zich in hoofdzaak bepaald tot een voltooien en bijwerken van de berijming. - De belangrijkste aanleiding voor onzen dichter om na Sophocles ook Euripides ter hand te nemen en van dezen in de eerste plaats de Iphigenia in Tauris, is blijkbaar geweest de kennismaking met Grotius' Latijnse overzetting van de Phoenissae, uitgegeven in 1630 (zie daarnaast ook Deel III, bl. 434, r. 41). Aan de Prolegomena bij genoemde overzetting ontleent Vondel niet alleen Grotius' wederzijds-afwegende waardering van beide Griekse tragici (Opdracht, r. 15 vlgg.), maar ook vermeldt hij met nadruk diens althans indirect uitgesproken erkenning, dat de Phoenissae door het ontbreken van *agnitio* een element van volmaaktheid missen, dat in de Iphigenia aanwézig is (Opdracht, r. 63 vlg.). Daarbij komt dan nog, dat Aristoteles, aan wiens theorie dit gehele 'herkennen', of ruimer 'tot-kennis-komen' zijn onverdiende reputatie van 'hoofd-element der tragedie' dankt (*Poet.* cap. 6), speciaal met bewondering spreekt over de wijze, waarop dit punt is behandeld in Sophocles' *Oedipus* en in Euripides' *Iphigenia* (*Poet.*, cap. 16).

Het motto op de titelpagina, ontleend aan Vergilius' *Aeneis* (III, vs. 714) luidt in Vondels eigen vertaling: 'Hier was d'uiterste pael van alle mijn omsuckelinge. Dit was het honck van de langdurige reize' (Deel VI, bl. 540, r. 783). Meer in het bizonder heeft dit motto betrekking op Iphigenia's broeder Orestes, aan wiens lot dat van de heldin zelve onverbrekelijk is verbonden; zie vs. 1506-vlgg. en vs. 1547-vlg.

Uitvoeriger inhoudsopgave.

Onderstaand overzicht van de inhoud der *Ifigenie* heeft niet alleen ten doel den lezer het volgen van de gang der handeling te vergemakkelijken - iets waartoe Vondels samenvatting, blz. 237, hem niet voldoende in staat stelt - maar beoogt tevens recht te doen wedervaren aan de weldoordachte en uit een oogpunt van d r a m a t i e k in

engere zin uiterst werkzame c o m p o s i t i e van het stuk. Voor het ontbreken van een indeling in 'bedrijven' mogen wij verwijzen naar de inleidende opmerkingen bij *Koning Edipus*, Dl. VIII, bl. 852, alwaar men ook het een en ander vindt aangetekend omtrent de functie van de *Rei* (het *Koor*) der antieke tragedie. - Hier volgt dan het overzicht.

I, vs. 1-244. In het woeste Taurië, een landstreek aan de Zwarte Zee (de tegenwoordige Krim) heerst de barbaarse zede, iederen vreemdeling die het land betreedt, als offer te slachten bij het altaar van Artemis (Diana). De zorg voor het ritueel dezer offeranden is door den landsheer, koning Thoas, opgedragen aan een jonge Griekse, Iphigenia, dochter van Agamemnon en Clytaemnestra. Op wonderbaarlijke wijze is deze weleer, toen haar vader op het punt stond haar in Aulis als offer voor Artemis te doden, door de godin zelve gered en hierheen ontvoerd. Sedertdien priesteres in het Taurisch heiligdom, verricht zij gehoorzaam, maar met weerzin in het hart, de haar opgelegde taak. In de nacht nu, voorafgaande aan de dag waarop het stuk speelt, heeft Iphigenia een droom gehad, waaruit zij meent op te moeten maken, dat daarginds in Argos haar enige broeder Orestes is gestorven. Tezamen met haar Griekse dienaressen wil zij nu hier in den vreemde hem ter ere een plengoffer brengen.

Intussen is diezelfde broeder, vergezeld van zijn trouwen vriend Pylades, naar Taurië gekomen om in opdracht van het Delphisch orakel het beeld van Artemis aldaar uit de tempel te roven en het over te brengen naar Athene. Is dit werk eenmaal volbracht, dan zal hij voortaan met vrede worden gelaten door de Furiën, die hem als moordenaar van zijn moeder rusteloos achtervolgen. De beide vrienden, op een verkenningstocht bij de tempel aangekomen, besluiten zich tot het invallen van de duisternis schuil te houden in een grot in de nabijheid. Als zij weer verdwenen zijn, verschijnt Iphigenia met haar tempelvrouwen (de *Rei*) en brengt zij het voorgenomen plengoffer voor den dood gewaanden Orestes.

II, vs. 245-466. Een herder komt Iphigenia mededelen, dat twee Griekse jongelingen gevangen zijn genomen in een naburige grot. Thoas heeft last gegeven hen aanstonds naar de tempel te brengen, opdat zij daar geofferd zullen worden. Geheel in beslag genomen door haar eigen leed, toont Iphigenia aanvankelijk geen spoor van het mededogen dat haar anders vervult; tenslotte echter komt haar hart weer in opstand tegen het wrede bedrijf, dat hier als gode-welgevallig van haar geëist wordt. - De rei vraagt zich af, wie toch deze rampzalige Grieken mogen zijn en wat hen hier mag hebben gebracht ...

III, vs. 467-1180. De gevangenen verschijnen voor de priesteres en nu ontspint zich een gesprek, waarbij Iphigenia heel de jammer van haar huis verneemt: Agamemnon door zijn gade vermoord en Orestes, getrouw aan de plicht van bloedwraak, de moordenaar van zijn eigen moeder. - De mededeling, dat de jonge koningszoon zélf nog in leven is, brengt Iphigenia op een gedachte. Als zij een van de beide jongelingen ongedeerd heen laat gaan, dan kan deze een brief voor haar broeder bestemd naar Argos brengen. De vrienden gaan op dit voorstel in en na een edele strijd, wie van beiden zich voor den ander zal mogen opofferen, neemt tenslotte Pylades de taak op zich, die hem het leven zal redden. Een voorzorgsmaatregel echter, die getroffen wordt bij het ter hand stellen van de brief - Iphigenia deelt aan Pylades de *inhoud* daarvan mede - leidt tot een ontroerende wederzijdse herkenning van broeder en zuster. Het drietal, van nu aan lotgenoten, ziet zich thans voor de vraag

gesteld, hoe gezamenlijk te ontvluchten en tevens, ingevolge Apollo's opdracht, het Artemisbeeld te ontvoeren.

Het is Iphigenia die raad schaft. Voorgevende dat beide vreemdelingen bezoedeld zijn door moedermoord en dat deze bezoedeling is overgegaan op het tempelbeeld, zal zij Thoas overtuigen van de noodzakelijkheid een rituele reiniging te doen plaats vinden op een afgelegen plek aan het strand, ver van aller ogen. Aldus zal het hun mogelijk zijn het Griekse schip dat in een inham verborgen ligt, te bereiken en daarop te ontvluchten. - De Griekse dienaressen, voor wie een latere terugkeer naar het vaderland

in het vooruitzicht is gesteld, zingen een lied vol weemoedig-schone herinneringen aan het ouderhuis.

IV, 1181-1334. Koning Thoas, die zich komt vergewissen of zijn opdracht reeds is uitgevoerd, ontmoet bij de tempel Iphigenia die juist het ‘te reinigen’ godenbeeld naar buiten draagt. Zonder bedenken schenkt hij geloof aan de hem door de priesteres gegeven voorstelling van zaken; alle Tauriërs krijgen bevel tijdens de plechtigheid binnen hun huizen te blijven en de Koning zelf bedekt zich volgens een hem gegeven voorschrift de ogen om deze niet te besmetten. De beide vreemdelingen worden nu naar buiten gebracht en begeven zich, begeleid door bewakers, in het gevolg van Iphigenia naar het strand. Als zij uit het oog zijn verdwenen, zingt de Rei een loflied ter ere van den Delphischen Apollo en zijn onbedrieglijke godsspraak.

V, 1335-1556. Een der meegegeven wachters komt verhalen, hoe Iphigenia zich op listige wijze van hen heeft weten te ontdoen en hoe ondanks hun pogingen dit te beletten, het drietal erin is geslaagd aan boord te komen van het Griekse schip. Een hevige tegenwind echter, zo voegt hij toe, drijft de vluchtelingen bij hun pogingen om de open zee te bereiken telkens weer naar de kust terug en als de in woede ontstoken Thoas bevel geeft hen in allerijl te water en te land te achtervolgen, lijkt op het laatste ogenblik toch nog alles voor de Grieken verloren. Maar dan verschijnt uit de hemel Pallas Athene (Minerva) en voor het machtwoord van deze godin, die de dienst van de ‘Taurische Artemis’ in edeler vorm voor haar land en haar volk op komt eisen, zwicht de barbarenvorst. - Over de stilgeworden wateren vaart het schip met Agamemnons kinderen veilig heen en de Griekse tempelvrouwen, aan wie de vrijheid en een schone taak daarginds in Attica is toegezegd, zingen Athene ter ere een lied van lof en dank.

Bronnen voor Vondels opdracht en vertaling.

De stof voor de hierna volgende Opdracht is ten dele ontleend aan Grotius' Prolegomena bij Euripides' Phoenissae, ten dele aan de Epistula dedicatoria bij Commelinus' editie van den gehelen Euripides; hier en daar vindt men ook iets uit Vossius' Poëtiek (Geerts, Vondel als Classicus enz., bl. 89-vlgg.). Voor een citaat uit Hooft zie men de aant. bij r. 24.

Vondels vertaling geeft o v e r a l de Latijnse overzetting van Portus in de Commelinus-uitgave weer; voor die ene plaats (vs. 416), waar Geerts, *op. cit.* bl. 238, ten onrechte een raadplegen van de Griekse tekst meent te moeten constateren, vergelijke men de aantekening bij vs. 417-20. Het geringschattend oordeel dat genoemde onderzoeker over de Latijnse vertaling uitspreekt, kunnen wij geenszins onderschrijven. Bijna overal maakt Portus van de op slechte overlevering berustende Commelinus-tekst wat men redelijkerwijze mag verlangen en vaak verrast hij door zijn vindingrijkheid om zich uit een impasse te redden. Vondels verkeerde vertalingen zijn slechts ten dele ‘op rekening te brengen’ van het Latijnse voorbeeld, vaak berusten zij ook op een niet begrijpen van Portus' bedoeling; een merkwaardig voorbeeld vindt men in vs. 231-32.

Den weledelen en grootachtbaeren Heere Joan Huidekooper,

Heere van Maerseveen, Neerdijk &c.
Voorzittend Schepen en Raet t'Amsterdam.*

[1] Aristoteles, de vorst der overoude wijzen, ontvout zijnen leer-[1]
[2] lingen wat de volkomenheit der dichtkunste, en in haer het treur-[2]
[3] spel vereischt, gelijk Horatius Flakkus hem hierin beknopt na-[3]
[4] volght. Onder onsterfelijke heldendichters draven Homeer en[4-6]
[5] Virgilius, d'een by de Grieken, d'ander by de Latijnen, gelijk vor-[5-6]
[6] sten, vooruit, en zonder wedergade; onder Grieksche tooneel-
[7] dichters Sofokles en Euripides. De nijdigheit des tijts, ons zoo[7]
[8] veele heerlijke tooneelwerken misgunnende, spaerde geene La-
[9] tijnschen dan alleen het overschot der treurspeelen, in den afgangk[9]
[10] der Roomsche taele, by verscheide vernuften gedicht, en op den[10 10-11]
[11] naem van Seneka den nakomelingen ter hant gekomen. De keur-
[12] meesters der tooneelpoëzye strijden onderling of Sofokles of Euri-[12]
[13] pides den prijs in deze renbaene toekomt, en elx deught, van[13]
[14] wederzijde, overwogen, en aen den toetsteen van hun oordeel[14]
[15] getoetst, zoo staenze met onderscheit beide de kroon toe, Sofokles[15]
[16] in onnavolghbaere hooghdravenheyt van stijl en woorden, de[16]

* In het Opschrift: *Joan Huydecoper* (1625-1704) zoon van Joan Huydecoper, aan wien Vondel zijn *Koning Edipus* opdroeg (zie Dl. VIII, blz. 853 en vgl. Johan E. Elias *De Vroedschap van Amsterdam*, 1578-1795, Dl. I, blz. 518).
Voor de bronnen van deze Opdracht zie men de vorige bladzijde.

1 *ontvout;* nl. in zijn Poëtica, vgl. *Edipus,* Opdracht, r. 8-20 en *Jeptha,* Berecht, r. 162 met aant.

2 *in haer*, nl. op het gebied der dichtkunst.

3 *Horatius Flakkus*, nl. in zijn brief aan de Pisonen, zijn zogenaamde Ars Poëtica; zie Dl. VII, blz. 357.

4-6 *draven ... vooruit;* vgl. r. 13 *renbaen* en zie Dl. VI, blz. 60, r. 440.

5-6 *vorst*, naar het Lat. *princeps*, dat eerste betekent.

7 *de nijdigheit des tijts:* de afgunstige tijd.

9 *het overschot der treurspelen:* een aantal bewaard gebleven treurspelen; vgl. r. 48 *overgeschote; afgangk:* vervaltijd.

10 *Roomsch:* Romeins, Latijns; *verscheide:* verschillende.

10-11 *op ... Seneka*; zie Edipus, Opdr. r. 49-50 met aant.

12 *de keurmeesters ...*; Grotius sluit zich aan bij het 'scheidsrechtersoordeel' van Quintilianus (*Instit. orat.*, 10, 1, 67-vlg.), zie de aant. bij r. 18 en r. 52.

13 *deught:* goede hoedanigheden; *elx ... overwogen*, absolute constructie.

14 *toetsteen;* zie voor deze spelling Moller's art. over *Vondels spelling* (Tijdschr. XXVII, blz. 116).

15 *met onderscheit* (*beide*)*:* aan beiden op verschillende grond (vgl. onderscheidenlijk = respectievelijk); dit geldt in werkelijkheid echter *niet* voor de strijdende keurmeesters (r. 12) van welke bij Quintilianus t.a.p. § 67 melding wordt gemaakt, maar voor dezen Quintilianus (regundorum finium arbiter, zooals Grotius hem noemt) en voor Grotius zélf.

16 *hooghdravenheit;* Grotius' *sublimitas* (verhevenheid), Geerts, *op. cit.*, bl. 90 heeft de drukfout *subtilitas;* vgl. Dl. VIII, bl. 778, r. 158-vlg. en de Opdracht van de *Herkules in Trachin*, r. 2; voor de vorm vgl. *welspreekenheit* r. 28 en 44 en daarbij Van Helten § 32. Tegenover den

[17] staetigheit des treurspels wonderbaer passende; Euripides in het
[18] beweegen der hartstoghten, en veele andere uitsteekentheden,[18]

'hoogdravenden' Sophocles staat de dichter bij de omgangstaal blijvende Euripides; *stijl en woorden*, hendiadys (Grotius: sermonis), zie de aant. bij r. 28.

18 *het beweegen der hartstoghten:* het opwekken van gemoedsaan-doeningen; vgl. r. 26; *en veele andere ... waerdye ...*; slordige weergave van Grotius; deze kent aan Euripides (met i n b e g r i p van het affectus ciere) toe: *plura alia* (nl. dan *die éne* ontbrekende verhevenheid) *nec minus valentia;* wat hij dan het eerst bespreekt, nl. Euripides' qualiteiten als denker, behandelt Vondel pas veel verderop, r. 50-vlgg.; zijn woorden hiér r. 19: *en indien men ...* komen daardoor in de lucht te hangen.

[19] van geene mindere waerdye: en indien men zich houden wil aen
[20] d'uitspraek van Apollo te Delfis, zoo zal Euripides Sofokles in[20]
[21] wijsheit overtreffen: by welke uitspraek men moght voegen het
[22] oordeel van den doorluchtigen ridder en drost Hooft, na het
[23] doorzien en overweegen van dezen dichter, zoo veel hooger[2323-24]
[24] steigerende, en hem uitroepende voor den wijsten, die oit pen op[24]
[25] papier zette. Het gaet zeker dat het een eige deught des treurspels[2525-27]
[26] is hartstoghten te verwekken, en onder de hartstoghten schrik en
[27] medelijden [niet tegenstaende de Stoïsche wijzen zich hier vreemt[27-28]
[28] van houden] ook zulx dat by Aristoteles dit deel boven de wel-[28-29]
[29] spreekenheit [waerin Sofokles hooghste eer bestaet,] gestelt wort.
[30] Men houdt Eschylus voor den eersten grontlegger der treur-[30]
[31] spelen, door Sofokles en Euripides voltrokken. Krantor schat[31]
[32] Homeer en Euripides boven alle dichters. Archelaus, koning van[32]
[33] Macedonie, en Dionijs, tyran in Sicilie, onthaelden Euripides[33]

20 *d'uytspraeck ... te Delfis;* het bedoeld orakel zou geluid hebben: 'Wijs is Sophocles; wijzer is Euripides; van alle mensen de wijste echter is Socrates', zie r. 51-vlg.
23 *doorzien:* grondig beschouwen (vgl. *overwegen*).
23-24 *zoo ... steigerende:* nog veel verder gaande.
24 Dit oordeel van Hooft vindt men aan het begin van zijn *Rampzaaligheden der Verheffinge van den huize Medicis* (vgl. Vondels gedicht *Op d'Ilias van de Medicis*, afgedrukt in Dl. V, bl. 477); '... Euripides, de wijste mens (mijns óórdeels) die ooit pen op papier zette', zegt Hooft letterlijk. Een uitvoeriger oordeel over Euripides in Hoofts *Redevoering Over de waardigheid der Poëzy* (*Brieven*, bl. 576-vlg.) '... indien oyt sterffelyk mensche gezondt, ryp en gewis van oordeel geweest is in de dingen, die de rust des gemoedts, mitsgaaders landtzaaken en huiszaaken ten hoogsten betreffen, indien oyt schryvers penne van wijsheidt gevloeit heeft; zoo is hy 't geweest: Laurea donandus Apollinari [te kroonen met Apolloos lauwerhoed].'
25 *eige:* kenmerkend, wezenlijk.
25-27 zie Dl. II, bl. 40, r. 3-vlgg.
27-28 *niet tegenstaende ... houden* (buiten het verband staande toevoeging); de Stoïcijnen predikten nl. als ideaal de uitroeiing van alle gemoedsaandoeningen; *zich vreemt houden van:* vijandig staan tegenover.
28-29 *ook zulx* (zelfs in die mate) *dat ... gestelt wort;* het *deel* (= element der tragedie) dat Aristoteles boven de 'zegging' (Gr. *lexis*, Grotius: *elocutio*, Vondel: *welspreekenheit* = welgestileerde taal) stelt, is in werkelijkheid de 'opbouw van het verhaal' (= het stuk als handeling); wél is de geschiktheid om de genoemde affecten op te wekken daarbij principieel vereiste (*Poetica*, cap. 6, 12-20 en cap. 11, 7). Dat Sophocles meer door zijn zegging zou uitmunten dan door pathetisch arrangement, zegt Aristoteles nergens en anderzijds heeft deze op Euripides vrijwat kritiek. Voor zijn vroeger verkeerd begrepen opmerking (cap. 13, 10), dat Euripides 'het bij opvoering het meest doét als tragicus', verg. o.a. D.F.W. van Lennep, *Euripides*, bl. 26-vlgg.
30 *Eschylus;* zie Dl. VIII, bl. 855, r. 46 met aant.; *der treurspeelen:* der tragische kunst.
31 *voltrokken:* tot volmaaktheid gebracht; Vondel blijft bij het beeld van een bouwwerk (zie *grontlegger*); *Krantor*, 3e eeuw v. Chr., wijsgeer van de Academische secte, het meest bekend als schrijver van een door Cicero nagevolgd troostgeschrift; de bedoelde uitspraak is bewaard bij Diogenes Laertius, 4, 26.
32 *Archelaus*, 413-399 koning van Macedonië, een begunstiger van Griekse literatuur, haalde in 408 Euripides naar zijn hoofdstad (*Pella*, r. 41), waar deze in 406 stierf.
33 *Dionijs;* wat Vondel meedeelt, is onjuist: Dionysius werd eerst in 405 tyran van Syracuse. Wel is overgeleverd dat D. een zo groot bewonderaar was van Euripides' treurspelen, dat hij tegen hoge prijs uit diens nalatenschap zijn lier en zijn schrijfgereedschap heeft gekocht; *onthalen:* uitnodigen.

[34] menighmael ten hove. Alexander de Groote hadde, in het op-[34-vlgg.34-35]

34-vlgg. *Alexander de Groote ... bestieren;* Grotius aanvullende haalt Vondel allerlei door elkaar, dat in Plutarchus' leven van Alexander cap. 7-vlg. wordt meegedeeld: ‘Aristoteles gaf hem onderricht o.a. in de zede- en staatkunde’ (cap. 7); ‘Alexander noemde de Ilias een gids tot de voortreffelijkheden van den waren krijgsman en hij kreeg van Aristoteles een door dien verbeterde editie, ... Alexander liet zich de tragedies van Euripides, Sophocles en Aeschylus toezenden’ (cap. 8).

34-35 *in ... jeught:* als opwassend jongeling; *doorgaens:* steeds.

[35] daegen der jeught, zijne vaerzen doorgaens in den mont, gelijk
[36] ook de gedichten van Homeer, op het aenraeden van Aristoteles,[36]
[37] om uit hun den krijgshandel te leeren, en koningkrijken en volken[37]
[38] bestieren. Euripides faem was zoo hoogh gestegen, dat de gezanten[38]
[39] van Athene quamen zijn lijk verzoeken, om het in zijn vaderlant
[40] te laten rusten, doch hun verzoek afgeslagen, zoo wert het te[40]
[41] Pella, koning Filippus geboortestadt, met eene heerlijke lijkstaetsie[41]
[42] begraven. Twee doorluchtige Hollanders, een Rotterdammer, en
[43] Delvenaer, Desiderius Erasmus, en Hugo de Groot, gezant van
[44] Christine, koninginne van Sweden, elk een fenix der welspreken-
[45] heit en letterwijsheit hunner eeuwe, rekenden het zich tot eere
[46] Euripides Poëzy in Latijn te vertaelen. Erasmus zocht Hekuba[46]
[47] en Ifigenie in Aulis uit. De Groot koos, beneffens andere, de
[48] Fenisse, als de morgenstar der overgeschote werken van Euripi-[48]
[49] des, die zegenrijk vijfmael den prijs der tooneelspeelen won:[49]
[50] want hy leerde de natuurkennis van Anaxagoras, de zedekunst[50]
[51] van Sokrates, te Delfis met den titel van den wijsten der Grieken[51-52]
[52] vereert. Deze noemden Euripides den tooneelwijze. Quinctiliaen[52]

36 *Aristoteles;* deze vertoefde geruime tijd aan het hof van koning Philippus als opvoeder van diens zoon Alexander.
37 *krijghshandel:* het oorlogvoeren.
38 *de gezanten van Athene ...;* de Atheners richtten, toen hun verzoek was afgewezen, een cenotaaf op, waarop het volgende grafschrift: ‘Graf van Euripides is *gans Hellas*, maar zijn gebeente / heeft Macedonia-land, waar hij zijn levenseind vond. / Boortig was hij uit *Hellas in Hellas*, Athene; zijn dichtwerk / bracht verheugenis rijk; rijk is de lof hem gebracht.’
40 *hun verzoek afgeslagen*, absolute constr.; *Pella*, zie de aant. bij r. 32.
41 *heerlijk:* vorstelijk.
46 *letterwijsheit*, zie Dl. VIII, blz. 853, aant. 2.
48 *de morgenstar:* het meest uitblinkende. De Groot's eigen woorden zijn: quantum ille alios vincit, tantum eius alias tragoedias a Phoenissis vinci ... (videmus).
49 *zegenrijk:* als overwinnaar; voor deze overwinningen in toneelwedstrijden zie men de Opdracht van *Herkules in Trachin*, r. 17-18.
50 *want* (slecht aansluitend) motiveert het succes; *Anaxagoras*, 5de eeuw voor Chr., geboren te Clazomenae, woonde een tijdlang te Athene. Hij onderscheidde in het heelal de oneindig kleine deeltjes en het ordenend principe, de ‘nous’ (de wereld-geest). Zijn zuiver wetenschappelijke uitlegging van natuurverschijnselen wekte aanstoot in conservatieve kringen, en ten slotte werd hij vervolgd wegens ‘goddeloosheid’. - Hij heeft inderdaad grote invloed op Euripides gehad, naast hem de Sophisten, vooral Protagoras; de *zedekunst ...*; deze onjuiste bewering stamt uit Suidas, die waarschijnlijk ± 900 na Chr. leefde en een groot Grieks lexicon heeft geschreven. Wel heeft tussen Socrates en zijn ouderen tijdgenoot Euripides ongetwijfeld contact bestaan; zie ook D.F.W. van Lennep, *op. cit.* bl. 7-vlg.
51-52 *te Delfis ... vereert*, vgl. aant. r. 20.
52 *tooneelwijse* (o.a. Athenaeus IV, 158*e* noemt Eur. *skènikos philosophos*): de wijsgeer op het toneel. Euripides' stukken zijn rijk aan wijsgerige bespiegelingen en aphorismen (zie de volgende zin); *Quinctiliaen:* Quintilianus in zijn Institutio Oratoria X, I 68,; *... en zedemeester;* Quintilianus spreekt alleen van rijk aan *sententiae*, hetgeen door Grotius, dien Vondel hier vertaalt, verkeerd wordt toegelicht met: *id est morum praecepta;* wat de Latijnse schrijver bedoelt is: op treffende wijze geformuleerde gedachten, kernachtige uitspraken.

[53] noemt hem den spreukrijken, en zedemeester, op het spoor van[53-54]
[54] Cicero, die elk tooneelvaers van Euripides voor eene merkwaerdige
[55] getuighenisse van wijsheit aenneemt. Zoo gebruiken ook Plato,
[56] Aristoteles, Plutarchus, en, onder de heilige outvaders, Klemens[5656-57]

53-54 *op ... Cicero:* op voorgaan vaa C. (Grotius: *praeeunte M. Tullio*)*;* vooral in zijn wijsgerige geschriften beroept Cicero zich gaarne op Euripides' uitspraken; toen hij (in 42 v. Chr.) viel door moordenaarshand, was hij juist bezig diens Medea te lezen.

56 *de heilige outvaders:* de kerkvaders.

56-57 *Klemens Alexandrijner;* Clemens Alexandrinus, ± 150-215 na Chr., voorstander van een verzoening der Griekse cultuur met het Christelijk geloof. Bekend is vooral zijn tot de Griekse heidenen gerichte *protreptikos* (opwekkingsschrift), waarin hij enige malen Euripides critiek op anthropomorphe en polytheïstische godsvoorstellingen ter adstructie aanvoert.

[57] Alexandrijner dezen tooneeldichter, om hunne zetrede te bezege-[57]
[58] len. Ik, om den Nederduitschen tooneeldichteren met eenigh
[59] proefstuk van Euripides te dienen, oordeelde niet ongeraden Ifi-
[60] genie in Tauren te verduitschen, een werkstuk niet misdeelt van
[61] deughden en cieraden, in een volkomen treurspel vereischt: want
[62] schoon de gedachte weledele heer de Groot de Fenisse in top[62]
[63] van alle Euripides treurspeelen verheft, noch moet hy zelf belij-[63]
[64] den, dat d'onderlinge herkennis van Ifigenie en Orestes, haere[64-65]
[65] kracht barende, aen zijne Fenisse ontbreekt. De heer gezant moght[65-66]
[66] hier niet ongevoeghelijk byvoegen de Catastrophe of uitgang des[66]
[67] treurspeels, waeraen d'ommezwaey van ongeluk tot geluk vast[67]
[68] hangt door het verschijnen van Minerve, genoemt *Deus é machina*,[68]
[69] of hemelval. Deze beide hooftcieraden munten hier uit, behalve[69]
[70] dat vier zaeken, tot een volkomen treurspel noodigh, hier vol-[7070-73]
[71] staen, naemelijk, het gebou der verzieringe, de zeden der too-
[72] neelisten, de zin der dingen, en uitspraek der woorden, alle vier
[73] breeder t' onvouwen, indienwe niet liever dit wilden voor by-[73]
[74] streven, alleen aantekenende dat, volgens Aristoteles lessen, de

57 *om ... bezegelen:* om hun leerstellingen kracht bij te zetten.

62 *gedacht* (verleden deelw. van *gedenken*)*:* te voren genoemd of vermeld; *de Fenisse*, door Vondel vertaald en in 1668 uitgegeven als *Euripides' Feniciaensche of Gebroeders van Thebe*.

63 *noch:* nochtans; *belijden* ...; Grotius: agnitio (= h e r k e n n i s ; zie Dl. VIII, blz. 854, r. 21 met aant.) hic nulla induci potest qualis in Iphigenia in Tauris. De 'herkenning' in dit treurspel wordt bijzonder geprezen door Aristoteles, cap. XVI, 11.

64-65 *haere kracht barende:* hare machtige uitwerking hebbende; vgl. Dl. VIII, blz. 775, r. 66-67; *de heer gezant:* Hugo de Groot was gezant van Christina van Zweden aan het Franse hof.

65-66 *mogh ... byvoegen:* had ... kunnen toevoegen.

66 *Catastrophe;* dit Griekse woord heeft op zichzelf geen ongunstige betekenis. Het is synoniem met Aristoteles' *lusis:* ontknoping en het Latijnse *exitus* (zie Vondels '*uitgang*').

67 *ommezwaey* ...; tekenende vertaling van het Gr. *peripeteia* (peripetie); zie Dl. VIII, blz. 854, r. 22 met aant.
van ongeluk tot geluk; voor de Griekse tragedie was het droevig einde geenszins een wezenlijk kenmerk. De door ettelijke humanisten gehuldigde opvatting dat er een *exitus tristis* moet zijn, berust op een bepaalde voorkeur van Aristoteles, cap. XIII, 6-vlg.

68 *Minerve;* zie de 'Inhoudt', r. 15; *Deus é machina:* de door middel van het 'toestel' van de hemel uit verschijnende God; vandaar Vondels h e m e l v a l : de uit de hemel dalende. - Bedoeld toestel was bij de Grieken een soort kraan achter de toneelwand. Van de grote tragici was Euripides de eerste die er gebruik van maakte.

69 *hooftcieraden;* zie Dl. VIII, blz. 854, r. 21; *behalve dat:* terwijl bovendien nog.

70 *volkomen:* volmaakt; *volstaen:* in de hoogste volkomenheid aanwezig zijn.

70-73 *vier zaken* ...; Grotius (naar Aristoteles, cap. VI, 10-26): f a b u l a e s t r u c t u r a [het 'gebou der verzieringe' = de bouw van het (verdicht) verhaal], p e r s o n a r u m m o r e s ['de zeden der tooneelisten', d.i. de karakters der optredende personen], s e n s u s r e r u m [d.i. het zaakelement, bestaande in de gedachten, nl. in betoog of meningsuiting; door Vondel, blijkens 'de zin der dingen', verkeerd begrepen], e l o c u t i o v e r b o r u m [het woordelement bestaande in de zegging of dictie, het stilistische dus; 'uitspraek der woorden', vertaalt V.]. Grotius voegt hieraan toe dat hij de verdere twee elementen van een toneelstuk die ook Ar. slechts *vermeldt*, nl. 1° de montering en aankleding (al wat voor het oog bedoeld is dus) en 2° de zang, weglaat, 'daar dit niet voor rekening van den dichter komt.'

73 *voorbystreven:* voorbijgaan, daarlaten.

[75] treurrol binnen zonneschijn afrolt, het tooneel voor Thoas hof[75]
[76] en Dianaes kerke geduurigh onverzet en pal staet, en zoo veel[76-77]

75 *de treurrol:* het treurspel; *binnen zonneschijn;* zie Dl. VIII, blz. 856, r. 54 met aant.; *Thoas hof en Dianaes kerke;* in werkelijkheid wordt het toneel alleen gevormd door de tempel van Diana; Thoas' paleis is elders.

76 *geduurigh:* steeds, ononderbroken; *onverzet en pal*, synoniemen (hier wordt de eenheid van plaats en tijd nadrukkelijk naar voren gebracht; vgl. Dl. VIII, blz. 774, r. 42-43).

76-77 *zoo veel werks:* een zo omvangrijke handeling; *acht personaedjen;* het aantal toneelspelers was bij de Grieken nooit meer dan drie (die ten dele dubbele rollen speelden).

[77] werks kunstigh met acht personaedjen, de reien voor eene enkele[77-78]
[78] gerekent, onverminkt wort uitgevoert.

[79] Maer Ifigenie, aldus prachtigh ingekleet, koninglijk uitge-[79-80]
[80] streeken, en vaerdigh ten tooneele te treden, hoort men alreede[80]
[81] onweetende tooneeldichthaeters mompelen: wat komt men hier[81]
[82] weder voor den dagh met Heidensche dromen en gedichtzelen[82]
[83] der Poëten? Laet kinders, laet oude wijven zich aen dusdaenige[83]
[84] ydelheden vergaepen; wylieden, wijzer, stemmiger, en ingetogen,[84]
[85] stichtige oefeningen hanteeren. Laet uwe ooren niet streelen met
[86] ratelende rijmen, en kinderachtige beuzelingen van stoffeerende[86]
[87] Poëten. Ja zeker. Denken deze wel dat de deftighste kerk- en hof-[87]
[88] redenaers dank en eer schuldigh zijn aen Homerus, Virgilius,
[89] Ovidius, Horatius, Seneka, Terentius, en diergelijken, hunnen
[90] eersten en besten leermeesteren? hoordenze den overgeleerden
[91] heer Vossius, in zijn onderwijs der dichtkunste, den grootmogen-[91]
[92] den Heeren Staeten van Hollant opgedraegen, niet ontvouwen hoe
[93] d'oude wijsheit van natuurkennisse, zeden, staetgeleertheit, his-[93]
[94] torien, en andere geheimenissen, onder de bloem van kunstige ver-[9494-95]
[95] zieringen, gescholen leght? Wort Salomons wijsheit niet gestelt[95-96]
[96] boven de wijsheit van Egypte, met de schorsse van aerdige ge-
[97] dachten bekleet? weeten de haeters der dichtkunste wel dat
[98] Paulus de kruisgezant, het uitgekoren vat, eenen godtvruchtigen[98]

77-78 *de reien ... gerekent;* Aristoteles, cap. XVIII, 19 stelt de rei als geheel gelijk met één speler; *onverminkt:* zó dat nergens aan de handeling wordt te kort gedaan (gaaf).
79-80 *maar ... treden* (Lat. constr.): maar nu I. ... ten tonele treedt; *Ifigenie* hier op te vatten als de verpersoonlijking van het *stuk*, waarin zij de hoofdrol speelt (vgl. Dl. III, blz. 642, r. 29 met aant.); *prachtigh ingekleet* slaat terug op r. 70-vlg.; *uitgestreeken:* uitgedost.
80 *vaerdigh:* klaar, gereed.
81 *wat komt ...;* al wat hier volgt is, behoudens een inlas uit Vossius, ontleend aan Commelinus' Epistula Dedicatoria.
82 *gedichtzel:* verdichtsel.
83 *oude wijven;* Commelinus: mulierculae (medelijdend): vrouwkens.
84 *stemmig:* ernstig.
86 *stoffeeren:* fantaseren, opsmukken.
87 *denken:* bedenken; *deftigh:* achtbaar.
91 *onderwijs der dichtkunste;* bedoeld wordt Vossius' *Poeticae Institutionis Libri tres*. De door Vondel bedoelde plaats is te vinden in boek I, cap. I (vgl. Geerts, blz. 93).
93 *zeden:* zedeleer; *staetgeleertheit:* staatkunde.
94 *geheimenissen:* niet openlijk meegedeelde wetenswaardigheden.
94-95 Zie Dl. VIII, blz. 857, r. 73-74.
95-96 *met ... bekleet*, nadere bepaling bij *Salomons wijsheit; aerdig:* bevallig, geestig; *schorse:* hier op te vatten als *schil* (bolster) tegenover de vrucht zelf (vgl. hierbij een plaats uit Vondels Inleiding tot Ovidius' Herscheppinge, aangehaald door Geerts, pag. 122, waar hij naast Vondels tekst 2 Lat. teksten plaatst, met een overeenkomstig beeld: beide Lat. teksten hebben *cortex*). Bij r. 95-97 zal wel in de eerste plaats te denken zijn aan het Hooglied van Salomo.
98 *kruisgezant:* apostel; *uitgekoren vat* (vas electum); zie *Handelingen* IX, 15.

[99] geur ontleent van Aratus, Epimenides, en Menander; en Epiku-[99]
[100] reen, Stoïcijnen, en anderen dwersdrijveren den mont stopt met[100]
[101] der dichteren goude spreuken, in zijne gewijde bladen, gelijk
[102] perlen, en diamanten uitstekende? doch dees ballon vol wint is[102]

99 *geur* in verband met *vat* te denken. Ditzelfde beeld vindt men in *Altaergeheimenissen* III, vs. 1169-vlg. (zie Dl. IV, blz. 809); *Aratus* enz.; zie hiervoor Dl. VII, blz. 390, r. 106-vlg. met aant.

100 *Epikureen, Stoïcijnen*, zie *Handelingen* XVII, vs. 18.

102 Een vergelijking van de citaten bij Paulus, waarop hier door Vondel wordt gedoeld, toont dat deze uiting van V. zeer opgeschroefd is.

[103] voorheene meer dan eenwerf met een armstuk van bondige be-[103]
[104] wijsredenen rustigh afgekaetst.[104]

[105] Weledele Heer van MAERSEVEEN, ik neeme de vrymoedigheit
[106] deze vertaelinge Uwe weled. op te draegen, om onder de schaduwe[106]
[107] van Uwen naem de kunstbeminners meer en meer t'ontsteeken
[108] in de liefde der tooneelpoëzye, zoo veele eeuwen in keizerdommen,
[109] koningkrijken, en vrye staeten gehanthaeft; wenschende, ter loflij-[109]
[110] ke gedachtenisse van wijlen den Ridder, uwen heer Vader, uit[110]
[111] verplichte genegenheit, U iet waerdigers toe te eigenen: onder-
[112] tusschen hoope ik d'eer te genieten, dat dit kleene proefstuk uw[112]
[113] bescheiden oordeel zal behaegen, en ik blijven,[113]

Weledele en grootachtbaere Heer,

Uwe weled. en grootachtbaerheids

ootmoedige dienaer

J.V. VONDEL.

103 *armstuk:* een armbescherming door kaatsers gebruikt (een stuk hout?), waarmee de geworpen of toegeslagen bal kan worden teruggekaatst; *bondig:* krachtig, overtuigend.
104 *rustigh:* flink, vaardig; *afgekaetst;* ook Vondel zelf heeft dit meermalen gedaan; zie bijv. het *Berecht* voor de Salmoneus (Dl. V, blz. 710-vlg.), het *Tooneelschilt* van 1661. Later ontwikkelt hij nogmaals overeenkomstige gedachten in zijn *Voorrede* tot de Herscheppinge (Dl. VII, blz. 381-vlg.).
106 *onder de schaduwe ...;* vgl. Dl. VIII, bh, 857, r. 77 met aant.
109 *vrye staeten* (latinisme: libera respublica): republieken; *hanthaven:* hooghouden, voorstaan.
110 *uw vader*, zie Dl. VIII, blz. 853.
112 *bescheiden:* verstandig, van inzicht getuigend.
113 Tussen *ik* en *blijven* is *zal* te denken.

Inhoudt van Ifigenie in Tauren.*

[1] Orestes, zoon van koning Agamemnon en Klijtemnestre, bezeten[1-2]
[2] van de Razernyen, door Apolloos gebodt in Tauren, een geweste
[3] van Scythie, aengekomen, om zich van zijne moederslaght te zui-[3]
[4] veren, besluit het beelt van Diane, by de Scythen aengebeden,[4]
[5] heimelijk uit de kerke te schaeken, en ter galeie uitgetreden, wort[5]
[6] van de lantzaten gezien, en met zijnen bloet- en halsvrient Pylades[6]
[7] gevangen: maer ter kerke van Diane gebroght, om als vreemde[7]
[8] gasten, naer 's lants wijze, geslaght te werden, geraekt door onder-[8-9]
[9] ling gesprek aen kennis van Ifigenie, zijne zuster, nu priesterin
[10] van Diane, die t'Aulis, een hinde in de plaetse stellende, toenze[10-11]
[11] van den vader geoffert zoude worden, haer herwaert voerde. Zy,[11-13]
[12] na gesprek en beraet met Orestes en Pylades, wort, onder schijn
[13] van zich te zuiveren, zeewaert geleit, en gescheept om te vlughten,
[14] het welk aen koning Thoas verkuntschapt, hem opwekt om de vlugh-[14]
[15] telingen na te jaegen. Hierop verschijnt Minerve aen Thoas, verbiet[15]
[16] de najaght, en gebiet Orestes zijne reis met de zuster en het geschaek-
[17] te beelt naer Grieken te voltrekken, uit dankbaerheit daer eene[17]
[18] kerk te bouwen, en een jaerlijx feest in te wijden, ter gedachtenisse
[19] der zuiveringe van zijne moederslaght, en het ontslaen van de straffe
[20] der Razernyen.

* De 'Inhoudt' is voor 't kleinste gedeelte een vertaling van het *Argumentum* in de door Vondel gebruikte Commelinus-editie (nl. tot *geraekt*, r. 8; ook r. 21-23 stamt daaruit); het overige is aanvulling van het verminkt overgeleverde argumentum (zie verder de uitvoerige *Inhoud* op blz. 228).

1-2 *bezeten van de Razernyen;* versta: zonder ophouden vervolgd door de hem waanzinnig makende Furiën; zie Dl. VI, blz. 510, r. 388; *door Apolloos gebodt:* in opdracht van Apollo's orakel te Delphi; *Tauren*, het landschap Taurië (het tegenwoordige schiereiland De Krim).

3 *Scythie:* de door de Ouden aan Zuid-Rusland gegeven naam; *moederslaght;* Clytaemnestra had haar echtgenoot Agamemnon vermoord en om zijn vaders dood te wreken was Orestes verplicht zijn moeder te doden.

4 *Diane:* Artemis.

5 *kerke:* tempel.

6 *bloetvrient:* bloedverwant (zie aant. bij vs. 62); *halsvrient:* boezemvriend.

7 *vreemde gasten:* (in Taurië gelande) vreemdelingen.

8-9 *geraekt ... Ifigenie:* komt door een gesprek met Ifigenie tot de ontdekking dat zij zijn zuster is.

10-11 zie vs. 29-vlg.

11-13 Uit vs. 1052 en 1054 blijkt dat Vondel had moeten schrijven dat Ifigenie zowel het beeld van Diana als Orestes en Pylades van zins was ritueel te zuiveren; verder *wordt* zij ook niet 'zeewaert geleit,' zoals uit het stuk blijkt: zij zelf heeft de leiding. Mogelijk is Vondels onjuiste constructie het gevolg van een gedachteverschuiving.

14 *Thoas:* koning van Taurië.

15 *Minerve:* Pallas Athene; *najaght:* vgl. *na te jaegen* in de voorafgaande zin.

17 *Grieken:* Griekenland.

[21] Het tooneel der verzieringe wort toegestelt in Tauren. De[21]
[22] Rey bestaet uit Grieksche Vrouwen, dienstmaeghden van
[23] Ifigenie.

21 *verzieringe:* het verdicht verhaal (zie r. 71 van de Opdracht); *toegestelt:* opgesteld (praegnante wijze van zeggen).

De Treurspeelers.[*]

IFIGENIE.
ORESTES.
PYLADES.
REY van Grieksche vrouwen.
HERDER.
THOAS.
BODE.
MINERVE.

* De Treurspeelers. In verband met de opmerking bij r. 77 van de Opdracht kan hier worden vermeld, dat bij de opvoering op het Griekse toneel de 1ste speler de rol van Ifigenie en die van Minerve vervulde, de 2de die van Orestes, herder en bode, de 3de die van Pylades en van koning Thoas.

J.v. Vondels
Ifigenie in Tauren.*

I f i g e n i a :
De koning Pelops, zoon van Tantalus, gedraegen
Te Pize, in 't renperk, met den oversnellen wagen,
Troude Enomaüs spruit, brogt Atreus voort, en hy[1-3]
Vorst Menelaus, en ook Agamemnon. wy
Geheeten Ifigene [uit hem en d'echtgenoote
Vrou Klytemnestre, een telgh van Tyndar, voortgesproten][6]
Zijn, zoo heer vader waent, geoffert voor Diaen,
Daer d'engte Euripus schuurt gestadigh af en aen
Met ebbe en vloet den hals des inhams, en de randen
Van rustloos Aulis. hier vergaêrden op de stranden,[8-10]
Door Agamemnons last, der Grieken legerheer,[11]
Wel duizent schepen, om, tot Menelaus eer,
Helene, hem ontschaekt, uit Troie met den degen[13]
Te voeren, met de kroon van vollen oorloghszegen:

* O p m e r k i n g e n . Ifigenie komt uit de tempel van Artemis (Diane), als onderdeel waarvan men zich haar woning moet denken (zie vs. 68); deze tempel staat op de achtergrond, meer naar voren bevindt zich een met bloed bevlekt altaar. Zij doet enige voor het begrip van het stuk nodige mededelingen in een van de handeling los staande monoloog. Dergelijke inleidende monologen zijn kenmerkend voor Euripides. Daardoor heeft het woord *proloog* dat oorspronkelijk 1e bedrijf betekende (zie Dl. VIII, pag. 852), de engere betekenis gekregen van inleidende monoloog.
In de hieronder volgende aantekeningen leidt G r . zinnen in, die de vertaling zijn van de Griekse tekst; L a t . is: de Latijnse vertaling van Portus; E u r . (Euripides) wordt gebruikt in die gevallen, waar de Gr. en Lat. tekst elkaar dekken.

1-3 *Tantalus;* zie aant. bij vs. 405-406; *Pelops*, uit Phrygië naar het later naar hem genoemde Pelops-eiland (de *Peloponnesus*) gekomen; in de wagenren van *Pisa* (in Elis) naar de landengte van Corinthe (Vondels *in 't renperk* is onjuist; hij heeft waarschijnlijk aan de Olympische spelen gedacht) overwint hij *Oenomaüs*, koning van Elis, en na dezen gedood te hebben (zie aant. vs. 843) huwt hij diens dochter *Hippodameia; gedraegen:* op een wagen gekomen naar; *Atreus* resideerde te Mycene, zijn zonen zijn *Menelaus*, de latere koning van Sparta en Agamemnon, vorst van Argos (met de hoofdstad Mycene).

6 *Tyndar:* Tyndareus, koning van Sparta; een andere dochter, Helena, was gehuwd met Menelaus.

8-10 Gr.: ‘bij de draaiende stromingen, waarin de Euripus (zeestraat tussen Euboea en Boeotië) telkens weer onder de staag blazende (hieruit is *rustloos* door Vondel overgebracht op Aulis) winden de donkere zee draait en wendt, in de vallei (Lat. echter *sinus* = Vondels inham) van Aulis.’ (havenstad). Met eb en vloed (vs. 9) heeft het bedoelde verschijnsel niet te maken, wel met de opstuwing van de watermassa's in de zeeëngte, in verband met de wisseling van wind.

11 *legerheer:* legeraanvoerder.

13 *met den degen:* met wapengeweld.

Maer toen'er zwaericheit, voor d'uitgereede kiel[15]
En zeilgereede vloot, om zee te kiezen viel,
De wint ongunstigh bleef, begon hy raet te leven[17]
Met wichlerye uit vier. tolk Kalchas, wel bedreven,[18]
Sprak Agamemnon aen: ô hooft der Grieksche vloot,
Men kan de haven niet met eenen ruimen schoot
Uitzeilen, eerge uw kint en dochter Ifigene
Opoffert aen Diaen; naerdienge zwoert voorheene
De schoonste vrucht van 't jaer de straelende godin
Te wijden. Klytemnestre, uw vrou en koningin,
Brogt toen een dochter voort. met dezen naem betekent[22-25]
Hy ons, de schoonste vrucht van 't jaer by hem gerekent.[25-26]
Dees moet gy offren. maer Ulysses voertme ontrou,[27]
In schijn als of ik helt Achilles trouwen zou,[28]
Met moeder heene: en toen ik t'Aulis was gekomen,[29]
En op 't altaerhout knielde, en wachte vast met schromen[30]
Den dootsteek van het zwaert, vervoerdeme Diaen,
Die eene hinde liet in mijne plaetse staen,
Door d'ope lucht hier in der Tauritanen oorden,[33]
Daer d'ongriek Thoas heerscht met zijnen staf in 't noorden,[34]
Die, vlugger dan een valk, den naem van snelvoet draeght.[35]
Hy steltme in deze kerk, gewijt tot offermaeght:
Daer zijn godin Diaen gedient is met de wetten[37]
Van een schijnheiligh feest, in 't midden van de smetten,[38]
Die 'k uit eerbiedigheit veel liever zwijgen zal:
Want ik ten offer slaght, naerdien de stadt dit al[40]
Van outs gewoon is, wie hier lant uit vreemde steden.[41]

15 *d'uitgereede kiel:* de tot de vaart uitgeruste zeeschepen.
17 *raet leven met:* raadplegen.
18 *met wichlerye uit vier;* zie Edipus, vs. 26 met aant.; *tolk:* tolk der goden.
22-25 *zwoert ... voort;* Portus (de Lat. vert.) heeft de passage niet begrepen: niet v o o r h e e n e (vgl. ook vs. 25 *toen*) heeft Agamemnon zijn gelofte gedaan, maar in het jaar van het vertrek naar Troje. De dubbelzinnige Griekse woorden kunnen in het Nederlands worden weergegeven naar het voorbeeld van Cicero, *De Officiis* III. 95: Agamemnon beloofde het schoonste dat hem in dat jaar geboren was, en Calchas verklaarde dat Iphigenia het schoonste was van al wat voor hem in dat jaar was geboren (= bestond als geborene = leefde).
25-26 *met ... ons:* hiermee doelt hij (Calchas) op mij (I.), die ...; van *met ... gerekent* is een tussenzin; Calchas' woorden eindigen bij *offren* (vs. 27).
27 *maer* (enkel aanknopend): en om nu verder te gaan; *ontrou:* op verraderlijke wijze.
28 *Achilles*, in Aulis aanwezig, om mee naar Troje te trekken.
29 *met ... heene* is onjuist; Eur.: van moeder weg.
30 *knielde*, onjuiste weergave; Euripides: boven de brandstapel was geheven; *met schromen:* in vreze.
33 *d'ope lucht;* Eur.: de klare lucht.
34 *ongriek*, weergave van *barbarus*.
35 *Thoas* betekent de snelle. Eur.: ‘die zijn naam (nl. die van Thoas) dankt aan zijn snelvoetigheid, waarmee hij een vogel evenaart’.
37 *gedient is met:* behagen schept in; *wetten:* gebruiken.
38 Onjuist; Eur.: ‘een feest, schoon alleen van *naam* ... van het overige zwijg ik uit eerbied voor de godin’ (later laat Iphigenia die schroom varen, zie vs. 397-410); Vondel zal in *schijnheiligh* sterker de etymologische betekenis hebben gevoeld dan wij; *in 't midden van de smetten* (verduidelijkende toevoeging): waarbij gruweldaden worden gepleegd.
40 *slaght;* versta hier enkel: offer en vgl. vs. 43-44.
41 *steden:* oorden (Eur. spreekt hier van Grieken).

Ik wichle uit d'offerhande, en laet de schendigheden[42]

42 *ik wichle* ...; onjuist; Gr.: ‘ik wijd de slachtoffers’; zie vs. 56.

Der bloedige offren, in Dianaes kerk geslaght,[42-43]
Aen andren over. 'kwil verhaelen wat te nacht[44]
Ons in de lucht verscheen, of dit te pas moght komen.[45]
'K was t'Argos uit dit lant gevaeren in mijn droomen,[46]
En sliep in 't midden van de maeghden. d'aerde scheen[47]
Te daveren, en ik te vlughten ergens heen.[48]
Ik stont van buiten, en zagh hof en dak van boven,[49]
En posten, overhoop gevallen en geschoven,[50]
Ter aerde storten: maer een eenigh hofpylaer
Van vaders huis scheen stant te houden in 't gevaer.[52]
Een blonde haerlok quam op 's pijlers kruin uitbreeken,[53]
En sloegh, gelijk een mensch, geluit, en scheen te spreeken.[54]
Ik, die de gasten doode, en hier mijn ampt bekleê[55]
Wiesch deze hofkolom, en zuchte, om datze mê[56]
De doot was toegedoemt. dees naere droom betekent[56-57]
Orestes doot, voorheen by my al doot gerekent.[57-58]
De hofpylaer bediet de mannelijke vrucht.[59]
De gasten sterven hier, als ik hen wassche en zucht.[60]
Doch zulk een droom slaet niet op vrienden: want te voren[61]
Was Strofius geen zoon, toen vader storf, geboren.[62]

42-43 *de schendigheden der bloedige offren* (explicatieve genitief): het bloedige en schandelijke ómbrengen der offers.
44 Een overgangswoord, wel bij Euripides te vinden, was hier gewenst, te meer, omdat de overgang midden in de versregel valt (*Nu* wil ik ...).
45 *in de lucht*, door Vondel verkeerd verbonden; bij Euripides behoort het bij uitspreken (V.'s *verhaelen*, vs. 44). De Grieken waren, gewoon, als ze een boze droom hadden gehad, deze 's morgens in het volle daglicht (= aan den zonnegod) te openbaren, als afweer tegen de kwade gevolgen. Hierdoor wordt Ifigenia's verhaal van haar droom en haar offerhandeling gemotiveerd; *of ... komen:* voor 't geval dit mij enige verlichting kon geven (dienstig kon zijn).
46 Versta: ik was weer in mijn oude vaderland.
47 *in ... maeghden;* naar moderne emendatie behoort dit te zijn: in mijn meisjesvertrek.
48 *ergens heen;* verslappende toevoeging: zij vlucht naar buiten (49).
49 Versta: en buiten stond ik aan te zien, hoe ...; *hof:* paleis.
50 *post:* deurpost, stijl.
52 *in 't gevaer;* dwaze toevoeging.
53 *'s pijlers kruin;* Eur.: ‘het kopstuk van de zuil (het kapiteel) liet blonde lokken afhangen.’
54 *en sloegh;* het subject is bij Euripides *'s pijlers kruin* (het kopstuk); zie de vorige aant.
55 *Eur.:* ‘en ik, indachtig aan mijn gewone werk iederen vreemdeling te offeren.’
56 *wiesch:* besprenkelde (wijdde ten dode).
56-57 *en ... toegedoemt;* Eur.: ‘als (in haar hoedanigheid van) ten dode gedoemde en weende daarbij.’
57-58 *Dees naere droom ...*; Eur.: ‘deze droom leg ik als volgt uit: gestorven is Orestes, door mij (immers in mijn droom) ten dode gewijd.’ Vondels vert. is grotendeels onjuist.
59 Eur. veel fraaier: ‘want de zuilen van een huis zijn de zonen.’
60 Versta: en de gevolgtrekking dat hij gestorven is, maak ik dáarom, omdat al wie door mij besprenkeld is, onmiddellijk sterven moet.
61 *doch* naar onjuist Lat. *tamen;* Gr.: ‘immers mijn droom kan toch ook niet slaan op (verdere) bloedverwanten’.
62 *Strofius*, gehuwd met een zuster van Agamemnon, vader van Pylades; *te voren ... toen vader storf*, onjuist. Eur.: ‘destijds toen men mij te Aulis wilde offeren.’ Deze mededeling heeft hier dèze zin, dat het later, wanneer I. de naam van Pylades hoort (vs. 257), begrijpelijk zal zijn dat deze naam haar niets zegt.

'K wil broeders uitvaert, of hy tegenwoordigh waer,[63]
In zijn afwezen, hier gaen houden by 't altaer.
Ik kan 't uitvoeren met mijn dienstboôn, Grieksche vrouwen,[65]
Van koning Thoas my gegunt, op goet vertrouwen.[66]

63 *of ... waer; Eur.:* 'ik hier (voor hem die ver van hier is)'; *broeders uitvaert houden*, hier op te vatten als: een dodenoffer brengen voor mijn gestorven broeder.
65 Onjuist; Gr.: 'want dit is al wat ik voor hem kan doen' (als parenthese op te vatten); *met zijn dienstboôn* dient aan te sluiten bij *houden* (vs. 64).
66 *op goet vertrouwen*, een van de vele zinstorende toevoegsels.

Zy zijn om reên noch niet gekomen hier ter stê,[67]
In deze kerk, daer ik mijn offerampt bekleê.[68]

O r e s t e s :
Zie toe, sla gade, dat geen mensch ons hier betrappe.[69]

P y l a d e s :
'K bespiede, en zie rondom, voorzichtigh, waer ik stappe.[70]

O r e s t e s :
Zie Pylades, schijnt dit Dianaes tempel niet,
Daer 't schip van Argos hier aen strant belande en stiet?[72]

P y l a d e s :
Orest, het schijnt me toe. 'k geloof het dunkt u mede:[73]

O r e s t e s :
En 't outer druipt van bloet, vergoten hier ter stede.[74]

P y l a d e s :
De kerk is nat van bloet, en root van moort voor 't oogh.[75]

O r e s t e s :
De wapenroof hangt aen het kerkgewelf om hoogh:[76]

P y l a d e s :
Als eerstelingen der geslaghte vreemdelingen.[77]

O r e s t e s :
Men zie dan wakker heene en weêr, eerze ons bespringen.
Apollo, waer vervoert uw antwoort my met kracht
Nu weder in dit net? na mijne moederslaght,[79-80]
Tot wraek van vaders moort, verdreven Razernyen[81]
'S lants ballingen uitheemsch rondom, aen alle zyen,[82]

67 *om reên;* Eur.: ‘om de een of andere reden’ (= vreemd genoeg).
68 Eur.: ‘en daarom zal ik zo lang weer binnengaan in deze tempel, waar mijn woning is’ (zie de Opmerkingen vóór aant. 1).
69 *T o n e e l - a a n w i j z i n g :* Orestes en Pylades komen op van de zeekant.
70 *bespieden:* onderzoekend uitkijken.
72 Versta: waar wij, van Argos uitgevaren, heen gestevend zijn.
73 De oude druk heeft een vraagteken achter *toe*.
74 Eur.: ‘en zou dat het altaar niet zijn, dat druipt van Grieks bloed?’
75 Eur.: ‘Ja, het vertoont althans van neergedropen bloed bleekrode strepen’.
76 *wapenroof* (Lat. spolia): wapen-buit; *kerkgewelf* is onjuist (Vondel heeft zich een kerk uit zijn tijd voorgesteld); Eur.: de kroonlijst.
77 *eerstelingen* (primitiae), syn. van *wapenroof*.
79-80 *waer ... net;* de zinsconstructie is te wijten aan contaminatie, die Vondel letterlijk uit het Lat. overneemt (quo me rursus in haec retia duxisti); versta: in welke strik voert gij mij *hier* nu weer? *met kracht*, stoplap; *uw antwoort;* zie vs. 84-vlg.
81 *Razernyen* (eigennaam): de Furiën, zie Inhoudt, r. 2.
82 *'s lants ballingen:* mij als balling; Vondel behoudt de pluralis van het Gr. en Lat. (plur. poëticus); *uitheemsch:* in den vreemde; men lette op de regelvullende herhalingen (ook in vs. 83).

Geduurigh heene en weêr onrustigh en alom:[83]
En toen ik u om raet vraeghde in uw heilighdom,
Op welk een wijs men best moght raeken aen een ende[85]

83 *geduurigh:* zonder af te laten.
85 *men:* ik.

Van dees bezetenheit, en jammerlijke elende,[86]
In 't ommezwerven door gansch Griekenlant geleên,
Gebootge my door zee, naer 't noortsche Tauren heen
Te streven [daer Diaen, uw zuster, op altaeren
Gedient wort] om haer beelt, van over veele jaeren,
Gevallen uit de lucht, te schaeken uit de kerk,[90-91]
Met list, of zoo het valle, en dit geheilight merk,[92]
Gehaelt door veel gevaers, t'Athene in 't licht te stellen,[93]
Om lucht te scheppen van benaeutheên, die my knellen,[94]
En schriklijk pijnigen: een middel, u bewust,
En 't eenigh om te staen naer een volkome rust.[95-96]
Ik kome, op uwen raet, dan herwaert aen ten leste
In 't vreemde en onbekende ongastvry lantgeweste.
Nu Pylades, gy zijt mijn halsvrient wijs en trou,
Wat vangen wy best aen? gy ziet dit kerkgebou,
Dees hooge muuren. zal men best naer boven stijgen,
Langs deze ladder, en aftreênde een venster krijgen,[102]
Of breeken 't ysren slot met boomen en gewelt,[103]
Niet weetende hoe 't hier van binnen is gestelt?[104]
Ontsluitenwe de poort, en wordenwe genomen,[105]
Als beeldestormers, dan is 't met ons omgekomen.[106]
Doch eerwe sneven, laet ons haestigh vliên aen strant[107]
Naer ons galey, waermê wy reisden aen dit lant.[108]

P y l a d e s :

Het vliên is ongeraên. wy zijn geen vlught gewoone.[109]
Het is niet billijk dat de vrees Godts antwoort hoone.[110]

86 *bezetenheit:* het bezeten zijn door de Furiën; zie voor een dergelijke vlaag van waanzin vs. 293-vlg.
90-91 *van ... jaeren* (lange jaren geleden); Eur.: 'naar men zegt hier in deze tempel uit de hemel gevallen.'
92 *of zoo het valle* (sive casu aliquo): bij geluk; *merk* (in Portus' Lat. vert. *signum*): beeld; vgl. Ndl. Wdb. i.v.
93 *in 't licht stellen:* een (*illustere*) waardige plaats geven.
94 *lucht scheppen* (Lat. vert.: respiratio): herademen, bevrijd worden.
95-96 *een middel ... om:* waarvan gij wist dat het het enige was om ...; *staen naer:* (met goed gevolg) streven naar, bereiken.
102 *deze ladder*; Eur.: 'een ladder'. Vondel is misleid door het Latijn: scalas h i n c egressi (omhoog klimmend) scandemus; zijn *en aftreênde ... krijgen* is een uitbreiding naar aanleiding van het niet begrepen *egressi*. Na vs. 102 laat V. weg een door corruptie van de Griekse tekst zinledige vraag: hoe zullen wij dat weten? De juiste tekst zegt: maar hoe kunnen wij dat zonder gezien te worden?
103 *ysren;* Eur.: bronzen; *slot;* Eur.: *grendel; boomen* (koevoet) *en gewelt*, hendiadys.
104 Weergave van de zinloze woorden van de overgeleverde tekst: 'van welke wij niets weten'. De zin van de geëmendeerde tekst is: zullen wij trachten zò naar binnen te komen?
105 Hier komt het bezwaar tegen de tweede mogelijkheid om het plan uit te voeren: maar als wij worden betrapt bij het ontsluiten ...
106 *als beeldestormers*, een beeld van Vondel; Eur.: 'terwijl we de toegang trachten te forceren.'
107 *eerwe sneven:* om te voorkomen dat we ... (*eer werkelijkheid wordt*, wat ik vrees; vgl. een overeenkomstige wending in vs. 78).
108 *aen*, zowel ter uitdrukking van het *streven* als het *bereiken*.
109 *ongeraên*, minder juist; Eur.: niet te dragen, schandelijk.
110 Versta: Het zou van onze kant ongepast zijn door vrees te laten blijken dat we Apollo's orakel niet vertrouwen.

Laet ons afwijken van de kerk, en stil in vrê[111]
Ons bergen in een hol, waer op de zwarte zee
Haer golven breekt, heel wijt van 't schip, dat geene lieden

111 *in vrê:* in veiligheid.

Het merken, en terstont den koning ons verspieden[114]
Aenbrengen, en met kracht aengrypen by den hals.[115]
Maer als de donk're nacht, die alle dingen valsch
En zonder verwe ziet, komt vallen, dan, als mannen,[116-17]
Met alle middelen en krachten aengespannen,
En 't zuiver kerkbeelt stil geschaekt uit d'oude kerk.[119]
Zie hoe men langs den muur by 't ronde pijlerwerk[120]
Afglijden moet. een dappre ontziet geen zwaerigheden.
De bloode suffer zwicht, staet stijf, en rept geen leden.[122]

O r e s t e s :

Wy roeiden vruchteloos veel mijlen herwaert aen,
En moeten keeren langs het spoor der zelve baen,[123-24]
Weshalve, gy spreekt recht, men dient Godts raet te hooren.[125]
Nu ga een' schuilhoek en een dootse plaets opspooren:[126]
Want valt Apolloos raet en antwoort qualijk uit,
Men wijte onze eige schult noch Godt, noch Godts besluit.[128]
Het moet gewaeght zijn. laet gevaer u niet verbluffen.
Het past geen jonge maets in zwaericheên te suffen.[123-30129-30]

I f i g e n i e :

Hoort toe, inwooners, op de twee[131]
Steenrotsen van d'Euxijnsche zee,
Te zamenklinkende, gesteegen.[131-33]
O maeght Diktin, langs bergh en wegen[134]

114 *het:* het schip; *ons verspieden* past niet in deze gedachtengang; beter: onze komst.
115 Het object *ons* bij *aengrypen* is te halen uit het possessief *ons* in vs. 114.
116-17 *die ... ziet:* die aan alles een onzekere (bedriegelijke) vorm en kleur geeft; Eur.: ‘en als het oog van de donkere nacht gekomen is’.
119 *zuiver* (politus): glanzend, gepolijst, van gepolijst hout.
120 Gr.: ‘zie daar waar de fries tussen de triglyphen open ruimten laat, kan men zijn lichaam neerlaten’; bedoeld zijn de ‘metopen’ van de Dorische tempel, die bij de oudste tempelconstructies inderdaad, zoals ook hun naam aanduidt, tussenruimten waren, maar die later door steenplaten met beeldhouwwerk werden afgesloten.
122 Gr.: ‘wie laf is, betekent nergens iets’ (bereikt niets); *suffer:* futloze; die niet weet te handelen (zie vs. 130).
123-24 Onjuist. Eur.: ‘geenszins is het zò, dat wij eerst een lange reis hebben gemaakt hierheen en nu, aan het doel gekomen, (onverrichter zake) terug zullen keren.’
125 *hooren:* luisteren naar, gevolg geven aan.
126 *ga ... plaets*, naar een corrupte tekst; de juiste lezing van het Gr.: wij moeten gaan naar een plaats, waar wij ons kunnen verbergen.
128 *onze eige schult:* de slechte afloop (waaraan wij dan immers zelf schuldig zouden zijn); *noch Godts besluit*, storende toevoeging.
123-30 Waarschijnlijk moeten alleen vs. 125-26 aan Orestes worden gegeven; de overige spreekt P.
129-30 Hier blijkt toch wel duidelijk dat dit niet woorden van den aarzelenden Orestes kunnen zijn (zie aant. vs. 123-30); *laet ... verbluffen*, toevoeging van Vondel. - R e i : Vs. 131-46 behoren niet aan Ifigenia, maar aan de rei te worden gegeven; zie ook de aant. bij vs. 137.
131 *hoort toe*, onjuist. *Eur.*: ‘Bewaart een eerbiedig zwijgen’.
131-33 *op ... gesteegen*, onjuist. Eur.: ‘gij allen die woont aan de *Zwarte Zee* (zie voor *Euxijnsche zee*, Dl. VIII, blz. 872, aant. bij vs. 255, en hier vs. 226), met haar twee te zamen komende (= *te zamenklinkende*) rotsen’; bedoeld zijn de afwisselend uiteengaande en samenbotsende *Symplegaden* aan de Bosporus. Blijkens tal van plaatsen ligt voor Euripides Taurië op betrekkelijk korte afstand ten N.O. van de Bosporus.
134 *Diktin*, bijnaam van Diana.

En streeken, rennende op de jaght,[135]
Latonaes dochter, hoogh geacht,[136]

135 *en streeken*, uitbreiding.
136 *Latonaes dochter;* Latona: een godin bij wie Zeus Apollo en Artemis (Diana) verwekte (vgl. vs. 403).

Ik uwe dienstmaeght, koorkostresse,
En kerkgewijde priesteresse,[137-38]
Zet mijn' gewyden maeghdevoet[139]
Naer uw gestichten, heet van gloet,[140]
Naer uwe goude heilighdommen,[141]
Geciert met blinkende kolommen.
'K verliet Europe en vaders hof,[143]
En Grieken, trots op oorloghslof,[144]
Zijn torens en boschrijke beemden,[145]
En slijt mijn dagen by de vreemden.

R e y :

Hier ben ik. zegh, hoe gaet het nu?[147]
Wat zorgh, wat angst bekommert u?[148]
Waerom waerom woudtge, afgescheiden
Van andren, my ter kerke leiden?[149-50]
O telgh van 's konings hoogen stam,
Die moedigh naer de vesten quam[152]
Van Troie ontelbre krijghsliên sleepen,
Met eene vloot van duizent schepen!

I f i g e n i e :

O dienstboôn, och helaes, hoe slijt
Ik jammerklaghtigh mijnen tijt,[155-56]
En klaegh luitruchtigh iders ooren
Mijn leedt, onaengenaem te hooren![157-58]
Helaes, hoe lange steeke ik vast[159]
In huisverdriet en last op last,[160]

137-38 Dit is een met het oog op het verkeerde opschrift (Ifigenie) geadapteerde weergave; Gr. echter: ‘ik (= wij), dienares van uw gewijde sleuteldraagster’ (= Ifigenia).
139 Eur.: ‘treed met gewijde maagdenvoet tot voor Uw hof’ (*gestichten*, plur. poëticus, tempel).
140 *heet van gloet*, toevoeging; men zie vs. 290, 643 en 1182 (aant.).
141 Eur. spreekt van met goud versierde kroonlijsten.
143 *'k verliet;* versta: ik werd (= wij werden) weggehaald als buit uit ...
144 *Grieken:* Griekenland; de daarop volgende woorden behoren daarbij als bepaling.
145 *torens* moet het beeld steden suggereren en behoort bij Euripides bij Griekenland, terwijl *boschrijke beemden* aldaar Europa tegenover Azië karakteriseert.
147 *hier ben ik* (de rei noemt zich met het enkelv. pronomen). Met deze woorden richt zich de rei van dienaressen tot Ifigenie die naar buiten komt; *hoe ... nu; Eur.:* ‘wat is er?’ (wat wilt gij).
148 *angst* is onjuist. *Eur.*: ‘wat hebt gij in de zin?’
149-50 *afgescheiden van andren* (invoeging); waarschijnlijk te betrekken op *my* en dan op te vatten als: buiten weten van de anderen hier.
152 *die* slaat op *koning* (Agamemnon). - I f i g e n i e , in rouwgewaad, begeleid door een dienares die een plengkruik draagt, is zo juist uit de tempel gekomen (zie vs. 147).
155-56 *slijt ... mijnen tijt*, minder juist; versta: geef mij (nú) over aan ...
157-58 *luitruchtigh:* met luider stemme; *iders ooren*, storende toevoeging: Ifigenie begint een rouwhymne te zingen; Gr.: ‘een de Muzen mishagende treurzang en een niet bij liermuziek passend rouwlied.’ De Apollinische lier begeleidde slechts het lied der vreugde; zie ook aant. vs. 191.
159 *vast:* reeds; *hoe lange* is onjuist; Eur.: ‘hoe zeer’.
160 *in huisverdriet* (in domestico luctu = in rouw om een verwant, Orestes); *last op last* is dus ook onjuist; Vondel denkt aan de ellende van het *gehele geslacht* (zie *mijn' broeder*, vs. 162, waar hij weer in 't juiste spoor komt).

Betreurende, hier omgezworven,[161]
Mijn' broeder, och my afgestorven!

161 *hier omgezworven* (toevoeging): hier na mijn zwerftocht beland.

Wat zagh ik voor een nachtgezicht,[163]
Een' nevel, schuw van hemelsch licht![164]
'T is uit met my: 't is omgekomen
Met vaders huis, ik heb 't vernomen.[166]
Helaes, wat's t'Argos niet geleên!
Och nootlot, laetge my alleen!
Berooftge my van mijnen broeder,
Mijn' troost en eenigen behoeder,[170]
En zentge hem ter zielen heen,[171]
Wiens uitvaert ik met rou beween,[172]
En storte dees lijkofferdranken[173]
Ter aerde met bedroefde klanken,
Dien jammerkelk, vol offerbloet[175]
Van kalven, op geberght gevoedt,
En offerwijn en honigh mede,
Zoenoffers, tot der zielen vrede?[178]
Reik hier het gouden offervat,[179]
Des overledens zoen geschat.[180]
Och Agamemnons telgh, wy geven[181]
Dit u, gescheiden uit het leven.
Ontfang dees blonde haervlecht toch,
Op dezen grafzerk u tot noch
Niet aengeboôn. het kan niet baeten
Mijn traenen over u te laeten.[183-86]
Wy beide zijn nu van der hant[187]
Te verre van ons vaderlant,
Daer elk my schat in dat geweste[189]
Geslaght, het vaderlant ten beste.[190]

163 *nachtgezicht:* droomvisioen (zie vs. 44-vlg.).
164 *Eur.*: ‘in de nacht, welks duisternis thans is v e r d w e n e n ’ (vgl. V.'s onjuiste wending: s c h u w ...).
166 *huis:* geslacht; *vernomen:* gezien (vs. 274).
170 *behoeden*, misplaatste toevoeging.
171 *ter zielen:* naar de schimmen in de onderwereld.
172 *wiens uitvaert;* Vondel behoudt hier de relatieve aanknoping van het Latijn (hij is het wiens ...); *uitvaert:* dood (zie *Mnl. Wdb.* i.v. *utevaert*).
173 *en storte:* al stortend; *lijkofferdranken:* plenggaven, bestaande uit melk, wijn en honing.
175 *jammerkelk;* de Grieken gebruikten een kruik; *vol offerbloet*, onjuist (op het vb. van het Lat.); het Gr. doelt op melk; en in verband daarmee dient *kalven* (176) - in overeenstemming met de Gr. tekst - te worden: jonge koeien.
178 *zoenoffers* ...; versta: offers om de schim van den overledene gunstig te stemmen.
179 *offervat;* vgl. de aant. bij vs. 175.
180 Versta: welks inhoud geacht wordt de schim van den overledene gunstig te stemmen.
181 *wy geven* (zij stort bij deze woorden de kruik uit) ... *leven;* Eur.: ‘a l s aan iemand die uit het leven gescheiden is’ (zò kunnen de toehoorders die weten dat Orestes nog leeft, de zin anders opvatten dan de sprekende I.).
183-86 Eur.: ‘wil het (hoewel h i e r gebracht) aanvaarden, want op uw g r a f zal ik niet kunnen neerleggen mijn blonde haar, noch mijn tranen storten’.
187 *wy beide* ..., onjuist; Eur.: ‘want i k ben ver van ons beider vaderland’; *van der hant:* afwezig.
189 *daer* (weer opgevat en verduidelijkt in: *in dat geweste*): waar.
190 *het ... beste*, toevoeging.

R e y :
Mevrou, 'k zal op zijn ongrieksch nu
Met Asiaensche wijzen u
Antwoorden, en treurzangen zingen,[191-93193]
Gelijk voor 's lants verstorvelingen[194]
Godt Pluto zingt op deze stof.[195]

I f i g e n i e :
Och Atreus huis, och vaders hof,[196]
Het licht der kroonen is verdweenen.[197]
Der Grieken maght, lang uitgescheenen,
De schult met rijke vorsten boet.[198-99]
Het eene jammer 't ander broet.[200]
De zon verberght haer blijde glanssen,
En wijkt te rugge aen 's hemels transsen
Met een bewolkt gespan alreê.[201-203203]
Het eene volght op 't ander wee,[204]
En moort op moort, en slagh op slagen.
De straf treft Tantels bloet en magen,[206]
Voorheen geplaeght. een helsche geest
Slaet voort, en plaeght u allermeest.[207-208]
Het nootlot van mijn moeders huwelijk
En haere bruiloft trofme gruwelijk

191-93 Vondel heeft de onjuiste voorstelling dat de rei een andere 'wijs' zingt dan I. zelf (vgl. aant. vs. 157-58); de klaagmuziek der Grieken stamde uit Azië(vandaar: *ongrieksch:* barbaars).
193 *antwoorden ... zingen;* in verband met de vorige aantekening op te vatten als: treurzangen (voor de doden) te zingen, *beantwoordend* aan de uwe.
194 *gelijk* ..., onjuist: *voor ... verstorvelingen* is op te vatten als voor de doden en dan als bijv. bep. te verbinden met treurzangen; *'s lants*, toevoeging.
195 Onjuist; 'gelijk Pluto (de dodengod) die ingeeft'; *op deze stof:* op dit thema. - *Ifigenie* is hier een onjuist bovenschrift; immers nu volgt het klaaglied van het koor (tot en met vs. 208). Eerst de moderne edities hebben deze verzen aan het koor teruggegeven.
196 *Atreus huis* (geslacht), zie vs. 3.
197 *het licht der kroonen* (lumen sceptrorum): het licht, de luister der heerschappij.
198-99 zinloos naar de corrupte tekst van Commelinus, door Portus in 't Lat. ook zinloos vertaald. Met moderne verbetering: Te niet ging de heerschappij der eens gelukkige vorsten van Argos; *lang uitgescheenen:* die lange tijd haar luister heeft uitgestraald.
200 *broet* (hist. praes.): broedde, voortbracht (zie de volgende regels).
201-203 In de oorspronkelijke tekst zijn hier enige regels uitgevallen, waarin de rei melding maakte van Atreus' wandaad; deze zette nl. zijn broeder Thyestes diens eigen kinderen als spijs voor. Volgens de sage week op die dag de zonnegod van ontzetting uit zijn baan (vs. 201-vlg.).
203 *met ... alreê;* versta: zichzelf verduisterend (door zich in wolken te hullen); een toevoeging van Vondel, die een niet bij de sage (zie vorige aant.) passende voorstelling geeft, nl. dat de zon *wegschuilt achter de wolken*.
204 Hierop diende te volgen: *wegens de gouden vacht*, verg. vs. 831 (waarborg voor de duurzaamheid der heerschappij en daarom door Thyestes listig aan zijn broeder Atreus afhandig gemaakt).
206 Eur.: 'Sinds dien wordt wegens de voorheen gedode afstammelingen van Tantalus (de kinderen van Thyestes, zie boven) het gehele huis gestraft'. Vondels *voorheen geplaeght* diende te zijn: voorheen gedood.
207-208 *een helsche geest;* Gr.: '(zo jaagt thans) een bovenmenselijke macht (daimoon) in verbitterde jacht op u aan'; *allermeest*, zinloos toevoegsel. - Hier begint Ifigenia te spreken.

In 't eerste, en een wreet nootlot leit[209-11]
My van 't begin de zwaerigheit

209-11 *het nootlot ... eerste;* Gr.: ‘rampzalig lot was mij beschoren van het ogenblik af dat mijn moeder huwde’.

Van mijn geboorte voor mijne oogen,
En waerom ik wert opgetogen,[211-14214]
Die van den Griek was aengezocht[215]
Ten echte, om hunnen oorloghstoght[216]
Te spoeden. ik, al t' ongelukkigh,[216-17]
Een kint van Ledaes dochter drukkigh,[218]
Ben al te weeligh opgevoet,[219]
Om opgeoffert vroegh mijn bloet
Te storten, weghgevoert te wagen[221]
Naer Aulis, daer de legers lagen,
Gelijk een bruit, een schoone bruit[223]
Van Thetis zoon. ik jonge spruit
Och och in Pontus neêrgezeten,[225]
Ongastvry Pontus, woon vergeeten
In 't guure en barre noortsche lant,
Versteeken van het huwlijkxpant,[228]
Van kindren, maegen, en Micene,[229]
En Junoos dienst, gelooft voorheene,[230]
Al wevende door Pallas gunst
De zonnebeelden naer de kunst.[231-32230-32]
Ik ben een priesterin by vreemden,[233]

211-14 Gr.: ‘en mijn noodlotsgodinnen beschikten mij bij mijn geboorte dat ik op zou groeien in jammer’; *leit ... voor mijne oogen*, naar 't onjuiste Lat. portenderunt.
214 *waerom ...:* tot welke (ellende) ik opgroeide.
215 Deze woorden zijn door Portus (en dus door Vondel ook) ten onrechte op Ifigenia betrokken; zie daarvoor vs. 216-17; *van den Griek*, collectief op te vatten, vgl. *hunnen* (vs. 216). Dit slaat in Portus' gedachtengang op het bedrog, vermeld in vs. 27 vlg.; *was:* werd.
216 *ten echte:* tot een huwelijk met Achilles.
216-17 *om ... te spoeden* (een gunstig verloop te doen nemen), toelichting van Vondel; de verzen 215-16 luiden in het Grieks: ‘naar wier hand eenmaal zoveel Grieken dongen’ en zijn te verbinden met *Ledaes dochter* in vs. 218.
218 *Ledaes dochter drukkigh:* de ongelukkige Clytemnestra.
219 *al te weeligh;* bij Euripides betitelt Ifigenia zichzelf als *eerstgeboren loot* (vgl. vs. 224); dus: ik ... als eerstgeboren spruit van Leda's dochter ben opgevoed om ... Overigens verkort Vondel hier.
221 *te wagen:* op een wagen.
223 *een schoone bruit;* ‘als jammerbruid’ zegt Euripides; zie verder vs. 27-vlg.
225 *in Pontus;* Vondel denkt dus aan het *landschap;* er is echter sprake van de (*Zwarte*) *Zee; ongastvrij* (zie vs. 132); Eur. heeft de oorspronkelijke naam *axeinos* die door euphemisme in *euxeinos* de gastvrije, is veranderd.
228 *versteeken ...:* ongehuwd.
229 *Micene*, Iphigenia's vaderstad.
230 Eur. zegt: ‘nu *zing* ik niet meer het *lof*lied op Hera (Juno) van Argos’.
231-32 Geheel in de war; Eur.: ‘noch weef ik langer met de spoel in het lieflijk gonzend weefsel een kleurrijk beeld, de gestalte van de Attische Pallas en van de (door haar) overwonnen wilde Titanen’. Vondel, misleid door het Lat. *radio* (gewoonlijk *straal*, hier *weefspoel*) en *imagines Titanum* (de z o n n e g o d is toevallig ook een Titaan) heeft gedacht aan - onder inspiratie van Minerva, de patrones van de weefkunst uitgevoerde - weefsels, welke de beelden die de zon te aanschouwen geeft, dus de beelden der natuur, op *kunstige* wijze nabootsen.
230-32 I. noemt juist deze werkzaamheden, daar dit de bekende huiselijke arbeid was van het beschaafde Griekse meisje.
233 Versta: nu ben ik priesteres bij barbaren (de Scythen).

Van bloet geverft in dorre beemden,[234]
En doop de Vloekgodin in bloet,[234-35235]
Ook d'outers bloetroot en verwoet,[236]
Op deerlijk jammeren en klaegen[237]

234 *van bloet geverft* (bij *vreemden*): bloedige offers aan hun goden brengend, zich bezoedelend met bloed; voor het Grieks zie hieronder aant. 234-35.
234-35 Gr.: ‘Maar ik bezoedel met bloed van vreemdelingen, aan afschuwwekkend verderf prijs gegeven, hier het altaar.’
235 *vloekgodin* = Portus' *Aten:* de verpersoonlijking van het Verderf.
236 *verwoet* (bij *outer*): wreed, gruwelijk.
237 *op:* begeleid door, gepaard gaande met.

Der schreienden, ter neêr geslagen.[238]
'K herdenke 't leet, van outs geleên,[239]
En klaege om broeder, te Miceen
Gestorven, mijn' Orest, geboren
Ter kroone, dien ik liet verloren,[242]
Een teder kint, en zuigeling,
Dat noch aen moeders borsten hing.

R e y :
Hier komt een herder van het zeestrant aengestooten.[245]
Gewis hy brengt wat nieus.

H e r d e r :
ô dochter van den grooten
Vorst Agamemnon, spruit van Klytemnestre, hoor,
Ik brenge een nieuwe maer, die vreemt klinkt in uw oor.[248]

I f i g e n i e :
Wat schrikmaer brengtge ons nu?[249]

H e r d e r :
twee jongelingen quamen
Naer 't Cyaneesche lant te scheepe hier te zamen
Gevloôn, een aengenaem slaghtoffer voor Diaen.[249-51]251
Wilt gy het waschbadt en d'inwydinge en het slaen[252]
Niet spoeden naer den eisch?[253]

I f i g e n i e :
Wat zijn dit voor gezellen?
Hoe heet hun lantgewest? kunt gy dien lantaert mellen?[254]

H e r d e r :
't Zijn Grieken. dat 's het al, en meer niet, met een woort.[255]

I f i g e n i e :
Hoe heetenze? hebt gy hun naemen niet gehoort?

238 Versta: der slachtoffers, die wenen, als zij worden gedood.
239 Onjuist; Eur.: ‘maar heden vergeet ik dat alles.’
242 *verloren:* om hem niet meer te zien, dus = achter.
245 *aengestooten:* aangelopen.
248 *die ... oor:* waarvan ge zult ophoren.
249 *schrikmaer*, onjuist. Gr.: ‘wat is het dat ons ontijdig stoort in de gedachten, die ons tot nu bezighielden’.
249-51 *twee ... gevloôn*. Vondels voorbeeld is bedorven. De juiste tekst heeft: ‘ontkomen met hun schip aan de donkere (cyaankleurige = blauwe; vgl. Vondels *Cyaneesche!*) Symplegaden (zie vs. 131) zijn twee jongelingen hier aangeland’.
251 *aengenaem:* welkom.
252 *waschbadt;* bedoeld is het te sprenkelen *wijwater*, zie aant. vs. 56; daarmee is *d'inwydinghe* (ook *en het slaen*, een toevoeging van Vondel) in hendiadys te verbinden (dus: het wasbad dat de inwijding vormt tot de offerhandeling).
253 *spoeden:* spoedig zorgen voor.
254 *kunt ... mellen* (melden, van Helten, § 36), toevoeging; *dien lantaert:* het vaderland *van hen*.
255 *dat's het al:* dat is alles wat ik weet. De rest is een - in dit verband wel komische - toevoeging.

H e r d e r :
d'Een noemde Pylades zijn' reisgenoot.

I f i g e n i e :
zegh hoe men
Nu Pylades weêrom den reisgenoot hoort noemen.

H e r d e r :
Dit's onbekent tot noch. wy hoorden 't van geen liên.[259]

I f i g e n i e :
Zegh op, hoe vingtge hen? hoe quaemtge hen te zien?

H e r d e r :
In eene holle rots, aen d'ongastvrye stranden
Van Pontus.

I f i g e n i e :
en wat zoekt gy herders, die de randen
Der zee niet bout, aen zee.[262-63263]

H e r d e r :
wy quamen 't offervee
En d'ossen spoelen en afwasschen in de zee.

I f i g e n i e :
Koom herwaert. zeghme nu, hoe kreeghtge hen gevangen,[265]
En op wat wijs? 'k wensch dit te hooren met verlangen.
Zy komen spade hier. geen Griek heeft naer ons wet
Het outer van Diaen oit met zijn bloet besmet.[267-68]

H e r d e r :
Na dat wy herders een drift ossen derwaert dreven,
Daer 't water van de zee komt door twee rotsen streven,[269-70]
En eene rotsspelonk de borst voorover steekt,
Waer op met woest gedruisch de golf geduurigh breekt,[271-72]
En in wiens hol gewelf de purpervisschers doken,[273]
Verneemt een herder van ons volk, eer wy het roken,[274]
Twee jongelingen. hy deist schichtigh achterwaert[275]
Op zijne toonen, zeght: och zietge niet een' aert[276]
Van geesten zitten? een van d'onzen opgetogen,[276-77]

259 Vgl. hierbij de aant. bij vs. 62; *wy ... lien;* versta: niemand weet het.
262-63 *die ... bout:* die niet verkeert aan ... (vgl. Lat. colere).
263 *offervee;* Gr. en Lat. alleen vee.
265 *koom herwaert*, onjuist: kom nu tot de zaak terug.
267-68 *geen ... oit;* Eur. (corrupte tekst) heeft: tot nog toe heeft geen Griek ... Met moderne correctie: H e t i s l a n g g e l e d e n dat het laatst een Griek ... (vgl. het begin van vs. 67). Zie hiervoor de aant. bij vs. 41, waar in de oorspronkelijke tekst van *Grieken* sprake is, en waar Vondel met het oog op deze (corrupte) plaats (vs. 267) *vreemde* zet, een vervanging die hij ook elders in dit stuk toepast; *naer ons wet* (toevoeging): in overeenstemming met onze gebruiken (zie vs. 41).
269-70 *derwaert ... daer;* Eur.: ‘naar de zee die binnen stroomt door de Symplegaden’ (= ‘twee rotsen’ bij V.; vgl. vs. 132).
271-72 Het beeld is van Vondel.
273 *daken*, onjuist. Het was de gewoonte der purpervissers om in die grot te wachten, totdat hun netten vol waren.
274 *verneemt;* zie vs. 166.
275 *schichtigh:* haastig.
276 *op ... toonen* (tenen): voorzichtig sluipend.
276-77 *een aert* (soort) van geesten; Gr.: een paar bovenmenselijke wezens (Goden).

Vout met eerbiedigheit zijn handen, slaet zijne oogen[277-78]
Ter aerde, en bidt hen aen, ootmoedigh en gedwee:[279]

277-78 *opgetogen ... handen;* Vondel heeft het Latijn verkeerd verbonden. Eur.: ‘een van ons, een godvrezend man, hief de handen omhoog.’ Vondel christianiseert hier (zie *vout*); *opgetogen:* in vrome vervoering (herhaald in *met eerbiedigheit:* met godsdienstig eerbetoon).
279 *ter aerde*, weer christianisering; Eur.: ‘kijkt in hun richting’; *ootmoedigh en gedwee* (toevoeging): nederig en onderdanig.

O Godt Palemon, zoon van onze Leukoteê,[280]
Schipredder, help ons toch: het zy gy bey te gader[281]
Op strant zweeft: 't zy gy 't kroost zijt van den sterken vader,[281-82282]
Godt Nereus, die een' rey van vijftigh dochtren teelt.[283]
Een ander los gezel en godtloos, wien 't verveelt,[284]
Beschimpte zijn gebeên, en zey dat dees gestranden,[285]
Na schipbreuk in het hol gedoken, onze handen
Uit schrik ontwijken, om t'ontgaen den offermoort,[287]
En 't menscheslaghten, op hunne aenkomst eerst gehoort.[288]
De meesten dochten dit was recht en wel gesproken,
En stemdenze aen te slaen, om voor Diaen te smooken,[290]
Naer 's lants gebruik en wet: maer midlerwijl verlaet
Een van dees twee de laeghte, en stijght, tot dat hy staet[292]
In top der steenrotse, en begint dan heene en weder
Het hooft te schudden, en te zwaeien op en neder,
En kermde al bevende, sloegh d'armen overal,[295]
En raesde harssenloos, en schreeude, als uit een dal[296]
De jaeger op de jaght: ô Pylades, zie deze:
Maer zietge niet hoe dees draekin, des afgronts vreeze,[297-98298]
My wil verslinden, en, met adderengebroet[299]
Gewapent in de vuist, my aenrant zoo verwoet?[300]
Een andre blaest vast vier en vlam uit haere kleêren,
Stookt moort, en, strevende op de zwarte draekeveeren,[302]
Houdt moeder in den arm, om in dit steenen graf

280 Palaemon en zijn moeder Leukothea zijn volgens de sage de in zeegoden veranderde zoon en gemalin van den Thessalischen koning Athamas (zie Vondels *Herscheppinge* IV, 739 en de voorafgaande verzen, Dl. VII, blz. 539); *onze*, toevoeging van V.

281 *schipredder:* beschermer van de schepen in nood.

281-82 *zweven:* zwerven (zie vs. 554); Eur.: ‘hetzij gij de twee Dioscuren (Castor en Pollux) zijt, die daar op de rots aan de kust zit’ (= of zijt ge misschien ...). De Dioscuren werden door de in gevaar verkerende zeelieden aangeroepen.

282 *kroost:* nakroost.

283 *teelt* (hist. praes.): verwekte.

284 *een ... los gezel:* een onverschillige kerel (‘los’ op godsdienstig gebied; zie de nadere verklaring in *godtloos*); *vervelen:* ergeren.

285 *beschimpen:* honen; *... dees gestranden ...;* versta: dat dit schipbreukelingen waren, die na hun aankomst aan het strand ...

287 *schrik:* angst.

288 *op ... eerst*, onjuiste toevoeging. De bedoeling is: welk gebruik hun bekend was.

290 *stemmen:* overeenkomen, besluiten; *aenslaen:* aangrijpen, zich meester maken van; *om ... smooken:* om als brandoffer voor Diana te dienen.

292 *laeghte*, naar de Lat. toevoeging *solo:* de bodem van de grot.

295 *al ... overal;* Eur.: ‘terwijl zijn handen sidderden’.

296 *raesde harssenloos:* verkeerde in razernij, verstandsverbijstering; *uit een dal*, toevoeging.

297-98 *deze ...*; niet begrepen door V.; Eur. bedoelt: ziet ge dat monster daar, en dáár dat andere.

298 *des afgronts vreeze:* schrikgedrocht uit de onderwereld.

299 *verslinden;* Eur.: vermoorden.

300 *in de vuist*, toevoeging; *aenranden:* aanvallen.

302 *stookt moort:* blaast een vlam van moord uit; *strevende:* roeiende, aanroeiende (op haar vlerken).

Mijn lijf te dompelen. och och, zy valtme straf,[303-304304]
En wilme moorden. waer gevloôn uit doots gevaeren?
Men zagh hem razen, niet met eenerley misbaeren,[306]
Maer op veel wijzen: want hy bulkte of baste fel,

303-304 *moeder:* het lichaam van de door Orestes vermoorde Clytemnestra; *om ... dompelen*, zinledig; Lat.: ut in hunc saxeum tumulum abiciat; Gr. echter: 'om dit rotsblok op mij te werpen' (voor den waanzinnigen Orestes gaat de gestalte van zijn moeder die hij meent te zien, over in een rotsblok).

304 *zy ... straf:* zij is fel tegen mij, toevoeging.

306 *razen;* zie vs. 296.

Gelijk een kalf, of hont, of rees, als uit de hel[307-08]
Een helsche Razerny in 't licht komt opgerezen.[308-09]
Wy zaten stom van schrik, en als ter doot verwezen.[310]
Hy rukte een zwaert uit, viel de kalvers op het lijf,[311]
En dreef hun 't lemmer in de darmen fel en stijf:[312]
Gelijk een wreede leeu, als een die, heet verbolgen,[313]
De Razerny waent aen te tasten en vervolgen,
Zoo dat het bloet in zee zich mengde met het schuim.
Toen al de herders [nu vergadert op het ruim,[316]
De neêrlaegh van hun vee en offerossen zaegen][317]
Den horen bliezen, dat' er 't lant af moght gewaegen,
Om alle huisliên flux te helpen op de been,[316-19319]
Dewijlze hunne maght oordeelden veel te kleen,
Om 't hooft te bieden aen dees sterke vreemdelingen;
Zoo quamenze te hoop uit alle hoeken springen:[322]
Maer daetelijk bezweek de dolheit met dien gast.[323]
Het schuim droop langs de kin. toen leedt men weinigh last,[324]
En ieder pooght met kracht den overlast te keeren
Met slaen en worpen. om het onheil af te weeren[325-26326]
Sloegh Pylades hem gade, en vaeghde mont en kin[327]
Van spogh en schuim, en vlyde en dekte uit trouwe min[328]
Zorghvuldig 't kleet om 't lijf, en paste aen alle zijden[329]
Hem voor de steenen en voor wonden te bevrijden,[330]

307-08 *want ... hont;* Vondel geeft het op een corrupte tekst berustende Lat. weer; Gr. (met moderne emendatie): ‘maar daar was niets te zien van die gedaanten, neen, hij vervormde in zijn waanzin tot een andere voorstelling het loeien van (ons) vee en het blaffen van (onze) honden’.
308-09 *of rees* ..., onjuist. Gr.: ‘welke geluiden men zegt dat de Furiën plegen na te bootsen.’
310 *verwezen:* veroordeeld (... als kinderen des doods).
311 Eur. laat Orestes in zijn waanzin hetzelfde doen, wat de sage verhaalt van Ajax: deze richtte nl. een slachting aan onder schapen, die hij aanzag voor de hem vijandige mede-Grieken.
312 *fel en stijf*, toevoeging.
313 *als een* ...; Eur.: ‘wanende zich daarmee te verweren tegen de Furiën.’
316 *op het ruim* (toevoeging): op het ruime strand (veld).
317 *neêrlaegh:* slachting.
316-19 Vondel beknot de hoofdzin van Eur. en maakt die tot een bijzin in 318. Gr.: ‘Toen men zag, hoe de kudde daar werd geveld en verdelgd, ging ieder van ons zich wapenen en bliezen wij op schelpen om onze landgenoten bijeen te brengen.’
319 *huisman:* boer, landbewoner.
322 *zoo quamenze ...;* bij Eur. is dit een tweede hoofdzin (zie aant. 316-19); *uit ... springen:* van alle kanten aangesneld.
323 *daetelyk:* plotseling; Eur.: ‘de vreemdeling intussen - de vlaag van waanzin was voorbij - stortte ter aarde’.
324 *toen ... last:* toen hadden wij het gemakkelijker.
325-26 Eur.: ‘ieder beijvert zich om hem te treffen met steenworpen’; *den overlast* bewijst dat V. zich de situatie verkeerd voorstelt (zie vs. 323).
326 *om het onheil* (de gevaarlijke aanval) *af te weeren*, toevoeging van Vondel, die niet past bij het onmiddellijk volgende.
327 *gade slaen:* met liefderijke zorg beschermen.
328 *vlyde en dekte* (hendiadys); Eur. echter spreekt van een beschutting door het als schild voor hem houden van het stevige kleed.
329 *zorghvuldigh:* met tedere zorg.
330 *bevrijden:* vrijwaren.

Als een gedienstigh vrient, die zijnen plicht bewaert.[331]
Maer als de dolle zijn verstant krijght en bedaert,[332]
En schichtigh oprijst van zijn' val, ziet hy met schroomen[333]
Een schriklijk onweêr van den vyant nader komen,[334]
En dreigen met gevaer. hy zucht, wy vaeren voort

331 *bewaren:* vervullen.
332 *en bedaert*, onjuist: Orestes lag in onmacht en komt nu bij.
333 *schichtigh:* haastig.
334 *een ... onweêr van den vyant;* Lat. p r o c e l l a m hostium imminentem sibi; Gr. b r a n d i n g .

Met steenenworpen, elk om 't felste uit zijnen oort.
Wy hooren flux hoe d'een den andren maent heel deerlijk:[337]
Wy moeten sterven: doch vrient Pylades, om eerlijk[338]
Te sterven, volgh mijn zwaert, en pas nu weer te biên.[339]
Wy, als zy moedigh dus de sabel zwaeien, vliên
Ten bosch, op 't voorgeberghte. in 't vlughten van den eenen
En 't staen van anderen, zoo rust men niet met steenen[341-42]
Te treffen, datze in 't endt bezwijken. men liet af[343]
Van worpen, toen men zagh hoe elk zich overgaf.
'T is ongeloofelijk, en wonder vreemt, dat onder[345]
Al dien ontelbren hoop van lantvolk in 't byzonder
Niet een den offer der godinne veiligh kon[346-47]
Aengrijpen: evenwel 't geschiede. men verwon[347-48348]
En kreeghze, toenwe schier te moedeloos veraerden.[349]
Men slootze in eenen ring, en wrong met kracht de zwaerden[350]
Uit hunne sterke vuist. zy vielen, flaeu en mat
Van worstlen, op hun knien. wy brengenze aengevat[352]
Den koning toe, die zietze, en, zonder lang te wachten,
Verzentze aen u, om hen te wasschen en te slaghten.
Nu hebtge, ô priesterin, het geen uw hart begeert,
Twee vreemdelingen, ten brantoffer u vereert.
Het gansche Grieken zal rechtvaerdigh endtlijk moeten[357]
Den nederslagh, aen u begaen in Aulis, boeten.[358]

R e y :

Het zy wie 't wil, gy hebt wat wonders ons verhaelt
Van dezen Griek, dus wijt aen Pontus kust verdwaelt.

I f i g e n i a :

't Gaet wel. nu ga vry heene, en brengme dees gezellen.[361]
Wy willen onzen plicht aen hen te werke stellen.

337 *flux:* aanstonds; *manen:* wijzen op (indachtig maken); *heel deerlijck:* Eur.: grimmig, vrees aanjagend (aan ons; zie vs. 338-39).
338 *eerlijk:* eervol.
339 *pas ... biên:* doe uw best tegenstand te bieden.
341-42 Eur.: ‘maar wanneer de ene helft vluchtte, viel de andere weer aan’; *in 't vlughten:* onder het vluchten.
343 *treffen* is onjuist; zie vs. 345-48; *datze ... bezwijken* tot *overgaf* (344) is geheel onjuist; Gr. (juiste tekst): ‘en wanneer zij diè helft hadden teruggedreven, beukte het zo even wijkende deel weer met stenen’.
345 Vondel laat weg een aanvangswoord m a a r .
346-47 *in 't byzonder niet een:* niet een in het bijzonder, individueel.
347-48 *veiligh ... aengrijpen*, gelijk Lat.; Gr. (naar juiste tekst): het geluk had ze te r a k e n .
348 *evenwel 't geschiede*, toevoegsel; mogelijk bedoelt Vondel: toch kregen we ze (of: toch was het zò, als ik hier - vs. 345-vlg. - vertel).
349 Eur.: ‘met moeite, niet door moedig aanvallen, doch ...’; *te moedeloos veraerden:* in lafheid ontaardden.
350 *en wrong ...* onjuist; de bedoeling van Eur. is: en wierpen hun op handige wijze met stenen de zwaarden uit de hand (zijzèlf waren schotvrij).
352 *van worstlen:* van de inspanning van het gevecht.
357 *Grieken:* Griekenland; *rechtvaerdigh:* naar recht en billijkheid.
358 *nederslagh:* doodslag.
361 *'t gaet wel;* versta: goed (tot afsluiting van het aangehoorde verhaal); *vry;* Eur. imperatief zonder meer (de herder verlaat nu het toneel).

O wee mijn hart, gy waert voorheene wel gerust,[363]

363 *gerust;* de zin van het Grieks is: zacht gestemd.

En toonde u tegens elk, die lande aen deze kust,
Medogende, gewoon te schreien om de zielen[365]
Der vreemde gasten, die in uwe handen vielen:
Nu zultge, wie gy zijt, gevoelen onzen haet,[367]
Ontsteeken door den droom, die op Orestes slaet,[368]
Nu doot gerekent. dit verstoort mijn hart van binnen.[369]
Dit 's zeker. waerde rey, trouhartige vriendinnen,[370]
Ik wort gepijnight: want wie ongelukkigh leeft,[370-71]
Valt wrevligh tegens hem, wien 't lot gezegent heeft.[371-72]
Noit liet Jupijn een' wint uit Grieken herwaert ruischen.
Noit schip voerde oit Heleen, mijn schennis, door het bruischen[373-74]
Der Cyaneesche rots, met Menelaüs hier,[374-75]
Op dat ik wraek aen hen moght neemen trots en fier,
En offrenze op dit strant, gelijkze voor hun schepen[377]
My, als een jonge vaers, op Aulis zeekust greepen,
En slaghtten. vader zelf verstrekte d'offerman;[379]
Een gruwelstuk, dat ik noch niet vergeeten kan.
'K viel vader om den hals, en knielde, en kreet te gruwelijk:[381]
O vader, gy besteetme. och och, een schendigh huwelijk![382]
Mijn moeder te Myceen, terwijlge my vermoort,
Verwekt den bruiloftsgalm met zang en fluit, gehoort
In 't hofgewelf. gy velt my met uwe eige handen.[384-85385]
De bruigom, my belooft, in 't voeren naer de stranden

365 *zielen der*, toevoegende omschrijving; Eur.: ‘wegens de verwantschap der G r i e k s e gasten’ (vgl. voor dit ‘Griekse’ de aant. bij vs. 267-68).
367 *haet;* Eur.: onwelwillendheid (vgl. vs. 369).
368 *ontsteeken:* ontstoken.
369 *nu*, vul in: door mìj.
370 *dit 's zeker*, nl. het dood zijn van Orestes, zo als de droom dat mij openbaarde.
370-71 (tot: *ik wort gepijnight*). De door Portus vertaalde tekst is corrupt; Gr. (naar de juiste tekst): Thans blijkt mij, vriendinnen (= V.'s *dit 's zeker*), hoe waar het gezegde is ...; *want:* nl. dat, wie ...
371-72 *wie ongelukkigh leeft* ... De Gr. tekst is corrupt; met moderne emendatie: ‘wie ongelukkig is, wordt door eigen lijden meedogenloos voor wie nòg ongelukkiger is.’
373-74 E.: ‘maar nooit’ ...; kennelijk is in het oorspronkelijk een vers uitgevallen met de gedachte: nu zal ik dan deze Grieken zonder deernis offeren, ofschoon zij wel beschouwd deerniswaard zijn wegens hun onschuld. - De beide met *noit* beginnende verzen (zinnen) dienen één gedachte te vormen (bij Eur. een ontkennende hendiadys); versta: geen wind ooit, waardoor een schip hierheen werd gedreven, dat Helena voerde ...; *mijn schennis:* die de schuld is van mijn ongeluk (nl. omdat zij zich door Paris liet schaken).
374-75 *het bruischen ... rots* (uitbreiding van Vondel); versta: het bruisende water tussen de Symplegaden (vgl. vs. 250 met aant.).
377 Eur.: ‘hun hier een Aulis bereidend in ruil voor dat andere, waar de G r i e k e n ’ ... (vgl. Vondels *ze*).
379 De zinsbouw is Gr.-Lat.; (*Vader zelf* zouden wij weergeven door een bijzin: terwijl (waarbij) mijn eigen vader de offerpriester was.
381 Geheel onjuist; Eur.: ‘Hoe vaak gingen mijn handen wild omhoog naar zijn baard en hoe hing ik aan zijn knieën, zeggende woorden als deze’ ...; het omvatten van de knieën en het aanraken van de baard vormen tezamen het smekelingsgebaar der oude Grieken.
382 Vat dit vers op als één zin: o vader, gij huwt mij uit (= V.'s *besteet*) tot een gruwbaar huwelijk.
384-85 *gehoort ... hofgewelf*, op te vatten als: opklinkende tot de zolderwelving van de paleiszaal.
385 *gy velt my:* en g i j vermoordt mij (op te vatten als indrukwekkende herhaling van het eerste lid der tegenstelling; zie vs. 383 *terwijl ge*).

Van Aulis te karros, met eenen loozen toon,[387]
Ter moortfeest, was geensins Achilles, Peleus zoon,[388]

387 *met ... toon:* op arglistige wijze.
388 *ter moortfeest* (*feest* vroeger vrl.); Eur.: ‘tot een bloedig bruiloftsfeest’.

Maer Pluto. 'k zagh helaes, heer broeder weêrgekomen[389]
Door eenen sluier. 'k heb hem in den arm genomen,[389-90]
Die nu al doot is, en schoon ik Orest bestont,[391]
Als zuster, 'k myde hem te kussen mont aen mont,[391-92]
Uit eerbre schaemte, als een' die Peleus hof zou eeren,[393]
En staekte 't groeten, tot ik t' Argos weêr moght keeren.[394]
Rampzaelge Orestes, gy zijt doot. wat ongeval
Heeft u, die vader volghde in deughden boven al,[395-96]
Vernielt? 'k versma den list der godtheit, die wy eeren,[397]
En, als een' smet, een' man van 't outer af durf keeren,[398]
Zoo hy een nederslagh met zijne hant beging,[399]
Of een doot lichaem raekte, of versch geboreling,[400]
Naerdienze schept vermaek en lust in offerhanden[401]
Van vreemdelingen, die op deze kust belanden.
Latone, gemaelin van Jovis majesteit,[403]
Heeft geenerwijs geleert dees blinde onwetenheit:[404]
En 'k hou het dischgerecht, de godtheên aengeboden[405]
Van Tantalus, verziert. geen godtheit laet zich nooden
Op zulk een spijs, noch vont oit smaek in kinderspier:[407]
Neen zeker, ik geloof dat d'ingezeten hier,[408]

389 *Pluto:* de doodsgod.
389-90 *'k Zagh* ...; zinloos. Gr.: ‘door mijn (*bruids*-)sluier heenziende (bij mijn vertrek van huis) nam ik mijn broeder niet nog eens in mijn armen’ (Orestes was toen nog een klein kind, zie vs. 243).
391 *al doot;* vgl. voor dit *al* Edipus, vs. 1146 met aant.
391-92 *bestont, als zuster;* de komma is zinstorend. Eur. zegt: ‘ik zijn zuster’ (zie de Commelinustekst).
393 *uit ... schaemte;* Eur.: ‘uit schaamte’ (voor het verraden van al te veel aandoening bij het verlaten van het ouderhuis); *als een ...;* Eur.: ‘daar ik immers, zo dacht ik, naar het (bevriende) huis van Peleus (Achilles' vader) zou gaan’.
394 *staekte;* Eur.: ‘stelde uit’; *'t groeten* (= Lat.); Gr.: betuigingen van genegenheid (kus en omarming); *tot ... keeren;* versta: tot binnenkort, als ik Argos weer eens zou bezoeken.
395-96 Ten onrechte bezigt Vondel hier twee *gescheiden* zinnen; Eur. heeft een uitroep. Gr. (met moderne emendatie): ‘Rampzalige (Orestes), zo (= nu) gij gestorven zijt, welk een heerlijkheid is voor U dan verloren gegaan in de veelbenijde heersersmacht van uw vader’ (die uw erfdeel zou zijn geworden); vgl. vs. 241-42.
397 *'k versma* ...; hier heeft ook Eur. een abrupte overgang; er zijn enige verzen uitgevallen, waarin Iphigenia terugkeert tot haar na vs. 372 afgebroken beschouwingen over het deerniswaardig lot van de zoëven gevangen Grieken; Eur.: ‘ik laak de valse redenering van de godheid’ (*die wy eeren*, toevoeging).
398 die, als een bezoedelde ...
399 *nederslagh:* doodslag,
400 *of ... geboreling:* of een kind, zo uit de moederschoot gekomen. Wat in vs. 398-400 vermeld wordt, noemt Iphigenia onverenigbaar met wat ins v. 401-02 staat. In vs. 401 zou dus duidelijker dan 't voegwoord *naerdien* zijn: terwijl ze *toch*.
401 Zie de vorige aant.
403 *Jovis majesteit:* Jupiter; zie verder de aant. bij vs. 136.
404 Eur.: ‘kan onmogelijk zulk een ongerijmd wezen het leven hebben geschonken’.
405 Eur.: ‘Ik *althans* beschouw het verhaal van de maaltijd, door Tantalus aan de Goden aangeboden (dat ze zich zouden verlustigen in het eten van zijn kind) als een verzinsel’ (de sage van Tantalus is bekend; een logische aansluiting bij vs. 403-04 vormt de inhoud daarvan niet).
407 *kinderspier:* kindervlees.
408 *ingezeten* (ingezetenen): inboorlingen.

Moordaedigh uit den aert, dees smet op goden schoven:[409]
Want geene boosheit hecht op 't godendom daer boven.

REY.

I. K e e r :
O blaeuwe toevloet van het meer,
Dat stroomende langs Argos heen,

409 *op goden;* Eur.: ‘op de godheid’ (Diana).

Met kracht doordringen quam weleer
In grondelooze Euxynsche zeen,
Op Asiaenschen gront, zoo wijt[411-15]
Gedwaelt uit vliet Eurotas bedt;[415-16]
Wat gasten [scheidende met vlijt
Van Lacedemons vloet, bezet
Met riet, en Dirces heilgen stroom,]
Verscheenen herwaert in dit lant,[417-20]
Der vreemdelingen vloek en schroom,[421]
Daer eene maeght brantoffers brant,
En voor de kerk het outer voedt,
Besmet en verft met menschenbloet?[422-24]

I. T e g e n k e e r :

Of roeidenze door zee dus vry[425]
Met riemen van abeelen hout,[426]
Slaghhoudende van wederzy,
En zeildenze voor wint heel stout
Om huis en hof met gelt en goet
Te proppen? want de hoop op gelt
Is onverzaedelijk en zoet
En zorghelijk. men streeft door 't velt[432]
Der zee naer alle uitheemsche steên,
Uit ydele ingebeelde waen
Der menschen, vol begeerlijkheên,[435]
Niet rustende naer winst te staen.
Gewinzucht prikkelt hart en zin
Den eenen meer, den andren min.[438]

II. K e e r :

Hoe ruktenze door 't luit geklots
Van Fineus ongeruste klip[440]
En tegens een aenslaende rots,[441]
Langs 't zeestrant met hun hobblend schip,

411-15 Verkeerde vertaling van de corrupte Commelinustekst. Gr., met moderne aanvulling: ‘O donkere samenvloeiïng van twee zeeën (= de Bosporus), waar eens de brems (horzel) die van Argos kwam gevlogen, de in een koe veranderde Io naar het land van de ongastvrije zee deed oversteken, Europa verlatend voor het land van Azië.’

415-16 *zoo wijt* ..., ten onrechte met het voorafgaande verbonden, zie de volg. aant.

417-20 Lat.: ‘wie mogen het zijn, die, verlatend de waterrijke Eurotas (rivier in Sparta) met het groenend riet of de heilige stroom van Dirce’ (rivier die door Thebe stroomt) ... (onjuist dus Geerts, blz. 238); *met vlijt* (toevoegsel): met (ondernemende) lust.

421 gevloekt en gevreesd door ...

422-24 Gr., met moderne emendatie: ‘waar ter ere van de goddelijke maagd (Diana) mensenbloed altaar en rond-omzuilde tempel bezoedelt.’

425 *of;* Eur.: ‘Is het soms dat ze ...’; *dus vry*, toevoegsel; vgl. 417 en 428.

426 *abeelen;* Gr.: dennen; ws. gaat Vondel hier bij zijn vertalen op de klank van het Lat. woord af: Lat. *abiegnis* remis.

432 (*is*) *zorghelijk:* kan verderf brengen; *velt ...;* vgl. vs. 445.

435 *begeerlijkheên:* begeerte.

438 *den andren min;* bij Eur. met de bedoeling: gelukkig zijn niet allen slaaf van hun winzucht.

440 *van ... klip:* bij de rusteloos door de zee gebeukte rotskust van Phineus' gebied (= het Thracische Salmydessus).

441 Versta: de tegen elkaar aanbotsende Symplegaden (vgl. vs. 131-33).

Daer Nereus dochters, vijftigh sterk,[443]
Gaen zingende aen den ronden rey?[444]
Hoe stuurdenze in het waterperk
Met zuidewinden hun galey
Naer 't vogelrijke lantgewest,[447]
Daer 't krijtstrant van Achilles blank
Zich opdoet op het allerlest,
En helden met een' snellen gangk
Zich rustigh spoên, noit strevens moê,[448-51450-51]
Tot aen 't Euxynsche Pontus toe?[452]

II. T e g e n k e e r :
Och of, op 't wenschen van mevrou
Helene, Ledaes waerde spruit,[453-54]
Eens by geval aen dees landou
Van Troie quaem, dit hof ten buit,[456]
Om haeren hals en blonde vlecht
Te buigen voor mejoffers bijl,[457-58]
Tet doot gedoemt van 't offerecht,[459]
Gestraft als zy, naer Griekschen stijl.[460]
Quaem hier [wat waer 't een blijde maer!]
Een Grieksche gley, en maekte een endt[462]
Van slaverny. och of men waer,[463]
Gelijkze droomde, uit deze elend[464]
In 's vaders hooftstadt te Myceen,[465]
En zong tot blyschap van elk een.[466]

443 Vergelijk vs. 283.
444 *aen den ... rey gaen:* een kringdans gaan uitvoeren; *zingende* is tussen komma's te denken.
447 *lantgewest;* door Eur. wordt hiermee een eiland aangeduid; zie de volgende aant.
448-51 Onjuist; Gr.: ‘naar het eiland ‘Wittekust’ (*Leuke;* aan de mond van de Donau), de schone (zogenaamde) ‘Renbaan van Achilles’ (= andere benaming voor het eiland Leuke); *blank* (uit-blinkend) behoort bij *krijtstrant* als praed. attribuut.
450-51 Uitbreiding van het Lat. *cursus pulchro stadio celebres; rustigh:* krachtig, met animo.
452 Onjuist; Eur.: ‘o v e r de Pontus Euxinus’. Vondel denkt aan het *landschap* Pontus; vs. 452 is te verbinden met vs. 447.
453-54 *mevrou:* onze gebiedster; zie vs. 374; *waerde*, naar het Lat. Het Gr. bedoelt hier met *philè* niets meer dan een possessivum (*eigen*).
456 *van Troie:* uit Troie. De rei weet, evenmin als Iphigenia, dat Helena reeds naar Griekenland is teruggekeerd; *dit ... ten buit* (onjuiste, verkortende vertaling van een Lat. explicatie): als offer voor de Dianadienst in dit gebied.
457-58 Gr.: ‘opdat zij, de haren omsproeid met bloedige dauw, door de hals-afsnijdende hand van mijn meesteres sterven mocht tot vergeldende boete’.
459 *van 't offerecht* (vgl. voor de schrijfwijze *toetsteen*, r. 14 der Opdraght): door het hier geldend recht tot offeren (der aan deze kust landende vreemdelingen).
460 *gestraft als;* Vondel bedoelt: tot haar straf geofferd als indertijd zij (Iphigenia); *naer ... stijl* (bep. bij *zy*) toevoeging.
462 *gley:* galei.
463 *van slaverny:* aan onze slavernij; *och of ...;* de oorspronkelijke tekst is hier corrupt. Het verband echter eist inderdaad, wat Vondel naar het Latijn geeft; *men:* wij (de rei).
464 *gelijkze droomde;* Vondel denkt aan vs. 45. Het Gr. echter bedoelt: gelijk *wij* zo dikwijls dromen.
465 *in ... hooftstadt; Eur.:* ‘in onze vaderstad’ (zie de vorige aant.).
466 *tot ... elk een;* Eur.: ‘delend in een aller harten vervullende vreugde.’

I f i g e n i a :
Maer deze beide, vast gebonden,[467]

467 Tegenwoordig geeft men de nu volgende passage aan de koorleidster: Zie, daar komen zij ...

En streng gevleugelt, komen gaen,[468]
Nieuwe offerhanden van Diaen.
Vriendinnen, zwijght, en houdt uw monden:
Want zy, der Grieken eerstelingen,[471]
Genaeken ons van dichte by,
Op dat men hen ten offer wy',
Gelijkwe uit 's herders mont ontfingen.[474]

R e y :

Eerwaerde maeght [och of de stadt[475]
Dien offerdienst u wou vergeven,][475-76]
Ontfang toch zonder wederstreven[477]
Dien offer naer 's lants wijs, geschat
Voor goddeloos in Grieksche steden.

I f i g e n i a :

My staet eerst ga te slaen des tempels offerzeden,[480]
Op dat de godtsdienst der godinne wel besla.[481]
Ontbint de handen van de vreemdelingen, dra,
Op datze aen Godt gewijt, ontslagen staen van banden.[483]
Vertrekt gy naer de kerk, en zuiverende uw handen,[484]
Bereit al 't geene wat u d'offerwet gebiet,
En nu ter zaeke dient. ô wonder, wat men ziet![486]
Wie was uw moeder, wie uw vader? spreekt, laet hooren.
Hoe hiet uw zuster, was oit zuster u geboren?[488]
Wat mist de broederlooze aen zulk een' troost en schat
Van jongelingen, zooze oit lieve broeders hadt![489-90]
Wat mensch weet d'uitkomst van gebeurelijke zaeken,
Die, noch toekomende en op wegh, van ver genaeken?[491-92]
Der goden raetbesluit is donker. niemant weet

468 *gevleugelt:* geboeid; *streng:* stevig.
471 *der Grieken eerstelingen*, letterlijke vertaling van *Graecorum primitiae*, buit, behaald op de Grieken; vgl. vs. 77; waarschijnlijk bedoelt Vondel de *eerste Griekse* offers (voor Diana; vgl. vs. 267).
474 *gelijkwe* ... behoort met *genaeken* te worden verbonden (dus vrij vertaald: zo was dus het bericht dat de herders ons brachten - zie vs. 249-vlg. - waar).
475 *eerwaerde* (veneranda) *maeght:* Diana.
475-76 *och of* ...; verkeerd begrepen, naar gedeeltelijk onjuist Lat.; Gr.: indien werkelijk de offeranden van dit volk u welgevallig zijn.
477 *zonder wederstreven*, toevoegsel.
480 *staen:* voegen; *ga slaen:* zorg dragen voor.
481 opdat de eredienst van Diana naar den eis geschiede.
483 *aen Godt gewijt* (redengevend); o m d a t ze aan 'God' gewijd waren, werden ze uit de boeien bevrijd.
484 *vertrekt* ...; tot de Tauriërs gericht, die de gevangenen hebben gebracht; *zuiverende ... uw handen*, toevoegsel.
486 *O wonder ... ziet* is de weergave van het Latijnse *papai:* uitroep van verwondering; Gr.: 'ach'.
488 *was ... geboren:* indien ge tenminste een zuster hebt.
489-90 *Eur.*: 'welk een edel paar jongelingen zal zij, (door uw dood) broederloos, in u verliezen'; *zooze ... hadt*, toevoeging. Vondel heeft blijkbaar aan een algemene sententie gedacht.
491-92 Aan het begin van de versregels die een zinspreuk (een *sententia*) bevatten, staan bij Portus aanhalingstekens. In vele gevallen - niet steeds - neemt Vondel deze over. - De Commelinus-tekst is hier corrupt. Gr. (juiste tekst): welke mens weet, of hem niet eens een dergelijk lot zal treffen; vs. 492 is een uitbreiding van het begrip toekomst.

Wat ramp hem boven 't hooft magh hangen, ofte leet.

Het avontuur bedekt dit diep voor 's menschen oogen.[495]
O arme gasten, uit wat lant komtge aengetogen?
Hoe verre zworftge, eer gy belande aen deze kust?
Hoe lang van 't vaderlant, geduurigh ongerust?[498]

O r e s t e s :
Waerom beschreitge dit zoo deerlijk? om wat zaeken
Betreurtge, wie gy zijt, de ween, die ons genaeken?[500]
Ik reken hem niet wijs, die, veegh zijnde, uit ontzagh[501]
Voor sterven, deze vrees wil dempen met beklagh,[502]
En ook den klaeger, reedt een ander te beschreien,[503]
Die, al verwezen, zich tot sterven moet bereien,
En geene hoop van heil kan scheppen, naerdemael[505]
Hy enkel leet verkeert in eene dubble quael.
De droefheit houdt hem dan door haer vermogen onder.
Dan stervenze alle beide, in stê van een' byzonder.[507-08]
Elk moet zijn avontuur uitharden. hierom laet
Dit schreien over ons: want wat hier ommegaet
In 't offren melden ons de lantliên, hier gezeten.[510-11]

I f i g e n i a :
Wie van u beide toch wort Pylades geheeten,
Dat lustme uit uwen mont te hooren en verstaen?

O r e s t e s :
Dit is de man. nu wat vermaek brengt u dit aen?

I f i g e n i a :
Waer wert hem 't burgerrecht in Grieken aengeboren?[515]

O r e s t e s :
Mevrouw, wat baet het u, wanneerge dit zult hooren?

I f i g e n i a :
Zijt gy gebroeders, uit een moeders schoot gebaert?

O r e s t e s :
Gebroêrs, niet van geboort, maer vrientschap uit den aert.[518]

495 *het avontuur:* het Lot.
498 Onjuist; Eur.: 'En hoe l a n g zult gij ver van uw vaderland zijn - voor altijd daar beneden (bij de schimmen van de onderwereld).'
500 *wie gy zijt:* wie gij ook moogt wezen; *ween*, meervoud van *wee* (smart).
501 *ontzagh:* vrees; zie het volgende vers.
502 *beklagh:* zelfbeklag.
503 naar het Latijn, met onjuiste uitbreiding. Dit vers geeft in het verband geen zin en wordt in verschillende oude uitgaven verworpen als duplicaat van het vorige (V.'s '*een ander*' behoort te zijn *zich zelf*).
505 *hoop van heil:* spem salutis.
507-08 Gr.: 'hij laadt de blaam van dwaasheid op zich (maakt zich belachelijk), en sterft desondanks.'
510-11 *wat ... offren;* Eur.: 'hoe men hier offert, is ons wel bekend.' Het slot van vs. 511 is een storend toevoegsel van V.: van de 'lantliên, hier gezeten' (die hier wonen) hebben O. en P. het niet gehoord; vgl. vs. 288.
515 In welke Griekse stad werd hij geboren?
518 *uit den aert:* door zielsverwantschap.

I f i g e n i a :
Hoe heetge? melt uw' naem, indien men het magh weeten.

O r e s t e s :
Men moght ons beide wel met recht elendigh heeten.[520]

I f i g e n i a :
Dat vraegh ik niet. wijt dit fortuin en 't hachlijk lot.

O r e s t e s :
En stervenwe onbekent, wy sterven vry van spot.[522]

I f i g e n i a :
Gevoeltge dit naer uw groothartige gedachten?[523]

O r e s t e s :
Gy zult mijn lichaem, niet mijn' naem, ten offer slaghten.

I f i g e n i a :
Ontdektge ons niet den naem van uw geboortestê?

O r e s t e s :
Gy vraeght het. dit brengt my, die sterf, geen voordeel mê.[526]

I f i g e n i a :
Wat hindert het dus veel te melden, my ten beste?[527]

O r e s t e s :
Ik roeme op Argos, mijn heer vaders lant en veste.[528]

I f i g e n i a :
O goden! vreemdling, is daer uw geboortestadt?[529]

O r e s t e s :
Mycenen is 't, voorheen zoo zegenrijk geschat.[530]

I f i g e n i a :
Vertroktge, als balling, of van welk geval besprongen?

O r e s t e s :
Ik zworf, als balling 's lants, vrywilligh, en gedwongen.[532]

I f i g e n i a :

520 *ons beide*, onjuist. Eur. heeft een pluralis poëticus; versta: men zou mij met recht 'ongelukskind' kunnen noemen.
522 *en ... onbekent:* mogen we onbekend sterven, dan ...; vgl. Ed. 841.
523 Is de oorzaak van uw houding (weigering) trots?
526 Eur.: 'gij vraagt iets, de beantwoording waarvan mij, den ten dode gedoemde, geen voordeel brengt.'
527 *dus veel:* slechts dit; *my ten beste:* om mij ter wille te zijn.
528 Ik roem op Argos als mijn vaderland; *en veste*, toevoeging (zie vs. 529-30).
529 *daer:* in het landschap Argos.
530 *zegenrijk* (beatus): gezegend.
532 *vrywilligh en gedwongen*, d.w.z. niet ten gevolge van een feitelijke verbanning, maar onder de druk van een op hem rustende vloek.

Wilt gy niet melden 't geen ik aen u vraegen zal?[533]

O r e s t e s :
Zoo 't kan ter loop geschiên, in zulk een ongeval.[534]

533 Versta: mag ik u (nu of nog) een vraag stellen?
534 Niet geheel juist; Eur.: ‘ik zal dat in mijn rampzalige toestand als iets bijkomstigs beschouwen.’

Ifigenia:

Gy komt uit Argos, hier gelant naer mijn gebeden.[535]

Orestes:

Niet met mijn' wil, is 't u ten dienst, gy weet de reden.[536]

Ifigenia:

Misschien kentge Ilium, alom ontzien met schroom?[537]

Orestes:

Och kende ik Troie noit, noch zagh 't oit in mijn' droom![538]

Ifigenia:

Men zeght het leit in d'assche, uit aller menschen oogen.[539]

Orestes:

Het is zoo. deze faem verkuntschapte u geen logen.[540]

Ifigenia:

En keerde toen Helene in Menelaüs stê?[541]

Orestes:

Zy keerde wel, doch bragt geen heil den mijnen mê.

Ifigenia:

Waer is zy? want zy trof voorheene my met smerte.[543]

Orestes:

Zy woont nu weder by haer' eersten man te Sparte.[544]

Ifigenia:

O algemeene plaegh, by Griek en my berucht![545]

Orestes:

En uit haer bruiloft plukte ik ook een bittre vrucht.[546]

Ifigenia:

535 *naer ... gebeden;* men versta: als mij welkome vreemdelingen, als gewenste bezoekers.
536 Eur.: wat mij betreft niet (gewenst); wat het voor ú betekent, moet gij zelf maar weten'.
537 Hier komt de vraag die aansluit bij vs. 533; de moderne edities plaatsen daarom vs. 533 en 534 ná 536.
alom ... schroom; Eur.: 'alom vermaard' (overal met ontzag genoemd).
538 Gr.: 'mocht ik in 't geheel niets van Troje weten, zelfs niet zò veel als men uit een droom van iets weet.'
539 *uit ... oogen:* verdwenen voor het gezicht.
540 *deze faem:* het gerucht dat dit inhoudt.
541 *Menelaüs stê:* Sparta, zie vs. 544.
543 *my;* Eur.: 'ook mij.'
544 *haer' eersten man* (Menelaüs); de tweede was Paris die Helena had geschaakt.
545 *o ... plaegh* slaat op Helena (vgl. vs. 374).
546 *bruiloft:* verbintenis met Paris; *een bittre vrucht;* Orestes doelt op het feit dat zijn vader Agamemnon naar Troje moest optrekken, waardoor zijn moeder alleen bleef met haar (lateren) minnaar.

En keerde 't Grieksche heir, gelijk men hoort gewaegen?

Orestes:
Gy vraegtme teffens veel, verwartme in al dit vraegen.[548]

Ifigenia:
'K wil weeten, eerge sterft, hoe 't daer gelegen zy.

548 *teffens veel:* veel tegelijk.

Orestes:

Vraegh wat u lust. vraegh stout: ik antwoort vrank en vry.[550]

Ifigenia:

Is Kalchas, wichelaer van 't heir, weêr thuis verscheenen?

Orestes:

Men zeght hy is vergaen met krijghsvolk uit Mycenen.[552]

Ifigenia:

Eerwaerdste godtheit! of Laërtes zoon noch leeft?[553]

Orestes:

Hy keerde noch niet t' huis. men zeght hy zwerft en zweeft.[554]

Ifigenia:

Dat hy verga, en niet in 't vaderlant vergader.[555]

Orestes:

Gy wenscht zoo slim niet, of zy gunnen 't dien verraeder.[556]

Ifigenia:

Leeft Thetis zoon Achil nu noch met lijf en ziel?

Orestes:

Al doot, die t'Aulis eer zoo vruchtloos bruiloft hiel.[558]

Ifigenia:

Bedrieghlijk, zooze zeght, die 't voelde dus verwaten.[559]

Orestes:

Wie zijtge dan, die scherp doorzoekt de Grieksche staeten?[560]

Ifigenia:

Ik ben van daer, en raekte een maeght ook vroegh van kant.[561]

Orestes:

550 *stout* (onbevreesd) en *vrank en vry* (onbeschroomd), versvulling.
552 Onjuist. Eur.: ‘men zegt te Mycene dat ....’
553 *eerwaerdste godtheit* (o dea veneranda), uitroep van vreugde; *Laërtes zoon:* Ulysses (zie vs. 27-vlg.).
554 *zweven;* vgl. vs. 282.
555 *vergader* (niet de zijnen); vgl. *Edipus*, vs. 1323 en 1325; Odusseus (Ulysses) kwam twintig jaar na de val van Troje thuis; de fictie van ons treurspel is, dat het tien jaar na Trojes val speelt.
556 Onjuist; Eur.: ‘verwens hem niet: alles wat hem behoort, is reeds zò in een jammerlijke toestand’ (men denke aan het lot van Penelope).
558 *al doot;* vgl. Edipus, vs. 1166.
559 Versta: Op bedrog berustend (was die bruiloft) gelijk zij zegt die het tot haar verderf ondervond; *dus verwaten* (toevoegsel) trekken wij dus bij *'t* (ondervond als een zo vervloekt schandstuk).
560 *die ... staeten:* die een zo scherp onderzoek instelt naar de Griekse toestanden.
561 *ook* moet zijn: nog; versta: en werd reeds als maagd weggerukt (van al wat mij dierbaar was).

Mevrou, gy vraeght met reên wat omging in dat lant.[562]

I f i g e n i a :
Waer is de veltheer, in 't getal der goôn getekent?[563]

562 *met reên* (recte); versta: het is begrijpelijk dat gij (als Griekse) ...
563 *getekent:* gerekend (zie *Herkules in Trachin*, vs. 939); *in ... getekent;* Eur.: dien men gelukkig roemt.

Orestes:
Wien meentge? dien ik kende is by 't geluk misrekent:[564]

Ifigenia:
Vorst Agamemnon, oir van Atreus rijxgebiet.[565]

Orestes:
Ik weet het niet. zwijgh stil, en vraegh dees vraegen niet.

Ifigenia:
Neen by Jupijn, zegh op: het kan mijn hart verblijden.

Orestes:
Hy raekte droef om hals, en miste een' in zijn lijden.[568]

Ifigenia:
Is hy al heen? hoe quam hy aen zijn endt? ô wee![569]

Orestes:
Hoe zuchtge dus hierom, of raekt u dit al mê?[570]

Ifigenia:
'K beklaegh zijn eerste heil, volmaekt en vry van rouwe.[571]

Orestes:
Hy raekte droef om hals, vermoort van zijne vrouwe.

Ifigenia:
Beklaeghlijk lot, vermoort, en van zijn bedtgenoot?[573]

Orestes:
Nu rust dan: vraegh niet meer, en laet die dingen doot.

Ifigenia:
Dus veel noch: leeftze, die hem heeft dien slagh gegeven?[575]

Orestes:
Z'is doot: want dienze baerde ontnam de moeder 't leven.

Ifigenia:
Verwart palais! waerom holp hy de moeder voort?[577]

Orestes:

564 *is ... misrekent:* is door het lot misdeeld.
565 *oir ....:* erfgenaam van Atreus' vorstenmacht.
568 *en ... lijden:* en sleepte een mee in zijn verderf (nl. zijn zoon Orestes).
569 *al*, zie vs. 558.
570 *of:* is het misschien dat ...
571 *volmaekt ... rouwe*, toevoegsel.
573 Onjuist; Eur.: ‘beklaaglijk beide, hij die doodde en zij die gedood werd’.
575 *dus veel noch:* slechts dit nog.
577 *verwart palais* (o confusa domus): ontredderd paleis; *voorthelpen:* van kant helpen, ombrengen.

Hy koelde aen haer zijn' moedt, tot wraek van 's vaders moort.[578]

I f i g e n i a :
Hy strafteze, helaes, om zulk een stuk rechtvaerdigh.

578 *moedt:* toorn.

O r e s t e s :

Met recht: en nochtans schat de godtheit hem strafwaerdigh.[580]

I f i g e n i a :

Liet Agamemnon dan geen' erfgenaem in 't hof?

O r e s t e s :

Elektre alleen, een maeght, befaemt en rijk van lof.[582]

I f i g e n i a :

Wat stroit de faem nu van de dochter, die hy slaghte?

O r e s t e s :

Datze uit dit leven scheide, en smolt in elx gedachte.[584]

I f i g e n i a :

Zy was elendigh, en de vader, die haar doot:[585]

O r e s t e s :

Om eene booze vrou geraekteze in die noot.[586]

I f i g e n i a :

Leeft Agamemnons zoon noch t'Argos, en in vrede?

O r e s t e s :

Dees droeve is nergens, en alom, en houdt geen stede.[588]

I f i g e n i a :

O valsche droomen, gy verdwijnt in ydelheên![589]
En gy, ô geesten, wijs geheeten om uw reên[590]
Zijt logenachtigh, en lichtvaerdigh, als de droomen.
In menschelijke en in godts zaeken wort vernomen[592]
Een wargeest. dit alleen blijft over, dat de zoon,
Die wijs was, en gespelt te zitten op den troon,
Nu doot is: magh men hun betrouwen dat zy 't weeten.[590-95]

580 *met recht* neemt *rechtvaerdigh* uit vs. 579 weer op; *de godtheit;* Eur.: de goden; *strafwaerdigh* doelt op de vervolging door de Furiën.
582 *befaemt ... lof*, toevoeging.
584 *en ... gedachte;* Eur.: 'dat zij het licht des levens niet meer aanschouwde.'
585 *doot* (doodde), hist. praesens.
586 *eene booze vrou:* Helena.
588 *droeve* (miser): ongelukkige; *houdt geen steden:* heeft geen vaste verblijfplaats.
589 *droomen;* zie vs. 44-vlg.
590 *en;* Vondel bedoelt: ook; *geesten;* Vondel denkt door het Lat. *genii* aan geestverschijningen; *om uw reên* (woorden) is toevoeging.
592 *wort vernomen:* laat zich waarnemen.
590-95 zinledig; de moderne edities geven terecht deze verzen aan O r e s t e s . Gr. (volgens de juiste lezing): 'Maar ook de Goden, die nog wel wijs heten, zijn niet minder onwaarachtig dan de gevederde dromen. Grote verwarring heerst zowel in goddelijke zaken als in menselijke en slechts dit ene betreurt hij (die zoon van Agamemnon) dat hij, schoon wel bij zinnen, gehoor gaf aan de woorden van zieners, waardoor hij ten verderve ging, zoals ieder die zijn lot kent, weet dat hij ten verderve ging.' Deze woorden worden door Orestes tot het publiek gesproken. Iphigenia staat met afgewend gelaat in gedachten verzonken; Portus heeft hier aanhalingstekens.

R e y :
Helaes, wie weet ons naer de waerheit af te meeten
Of ons voorouders noch in wezen zijn, of neen?[596-97]

596-97 Onjuist. Eur.: ‘Ach en wat ons (dienaressen) betreft, wie kan zeggen, of onze ouders nog in leven zijn?’

I f i g e n i a :

Hoort toe, gy gasten: wy zyn in gesprek getreên
Heel ernstigh, dat u me ten beste kan gedyen,
Inzonderheit aen my, indienge dit wilt lyen.[597-600]
Wilt gy naer Argos gaen, indien ik u beschut,
Iet bootschappen aen mijn bloetvrienden, hun tot nut,[602]
En brengenze eenen brief, geschreven uit medoogen
Van een' gevangen, die wel weet dat wy niet poogen[604]
Een' mensch te slaghten: want men dootze naer de wet
Van 't lant, gelijk Diaen die zelf heeft ingezet.
'K had dus lang niemant om naer Argos heen te zenden,
En brieven wederom te brengen van bekenden.[607-08]
Gy zijt een, die, zoo 't schijnt, my geensins haetigh zijt,[609]
En kent Mycene en hen, waer aen ik nu ter tijt
U af wil vaerdigen. men zal uw lijf verschoonen,[610-11]
En om 't bestellen van een' brief dus rijk beloonen.[612]
Maer d'ander zal alleen, van u gescheiden gaen
[Indien de stadt hem eischt,] ten offer van Diaen.[614]

O r e s t e s :

Mevrou, gy spreekt heel wel, dit eenige uitgesloten,
Hem offeren, dat zou mijn hartewee vergrooten.[616]
Ik ben de stuurman van de reis naer deze wal.[617]
Hy is mijn reisgenoot, mijn jammer ten geval.[618]
Het waer onbillijk u te dienen met zijn lijden
En sterven, en my zelf van jammer te bevryden:[619-20]
Doch 't zal geschiên, geef hem den brief, met uw bevel,[621]
Dat hy dien t'Argos brenge, en uwen last bestell'.
Laet iemant, wien het lust my slaghten. wie zijn kennis[623]
En vrienden brengt in last, en zich houdt buiten schennis,[623-24]
Is byster boos van aert. het is mijn reisgenoot:
'K zagh hem zoo noode als my opoffren aen de doot.

I f i g e n i a :

597-600 Onjuist. Gr. (juiste tekst): ‘Luistert, ik ben op een gedachte gekomen, waarmee ik zowel uw voordeel beoog als het mijne, en het beste is het, wanneer eenzelfde ding beide partijen bevredigt’.

602 *hun ... nut*, toevoeging.

604 *weet;* versta *wist; niet poogen;* versta: niet *uit vrije wil* (mensen offeren).

607-08 *om naer Argos ...*; Eur.: ‘die uit Argos afkomstig was en dien ik daarheen terug kon zenden met een brief voor mijn verwanten’.

609 *gy*, tot Orestes; *haetigh zijt:* haat toedraagt.

610-11 *waer aen ...:* tot wie ik ... wil zenden.

612 *van een' brief;* versta: van s l e c h t s een brief; *dus rijk:* zo rijk (dat uw leven gered wordt).

614 *indien* (siquidem); versta: aangezien.

616 *mijn hartewee vergrooten;* Eur.: ‘mij zeer bezwaren.’

617 Eur.: ‘ik ben de schipper van deze *jammervaart*’ (overdr.).

618 *mijn jammer ten geval:* mij in mijn jammer ten dienste.

619-20 *u ... lijden:* u ter wille te zijn ten koste van zijn leven.

621 *doch ... geschiên;* versta: doch laat het z ò geschieden (sed s i c fiat).
met uw bevel, toevoeging.

623 *iemant, wien:* al wien.

623-24 *kennis en vrienden*, hendiadys; *zich ... schennis:* zich onttrekt aan leed.

O edelmoedige, uit een' braven stam gesproten,
Oprechte halsvrient van uw vrienden en genooten!

Och of mijn broeder, dien ik derf, zoodaenigh was:[629]
Want ik, ô vrienden, derf mijn' broeder op dit pas
Alleen door 't niet te zien. wy zullen dezen zenden,[630-31]
Dewijl gy 't zoo begeert, met brieven aen bekenden:[632]
Maer gy zult sterven: want gy dringt hier sterk op aen.

Orestes:
Wie zalme slaghten, en dit gruwelstuk bestaen?

Ifigenia:
De zoendienst der godinne is my belast te plegen.

Orestes:
O maeght, een schendigh ampt bedientge, en zonder zegen.[636]

Ifigenia:
'K bekleê dit ampt door noot, die my zoo verre braght.[637]

Orestes:
Gy zijt een vrou, en voertge een zwaert, dat mannen slaght?

Ifigenia:
Geensins, maer 'k zal mijn hant afwasschen aen uw vlechten.[639]

Orestes:
Zoo vraegen vry staet, zegh, wie zalme heden rechten?[640]

Ifigenia:
Zy zijn daer binnen, die het bloetrecht gadeslaen.[641]

Orestes:
Wat graf verwacht ik, als het halsrecht is voldaen?

Ifigenia:
Het heiligh lijkvier, en een grafspelonk naer waerde.[643]

Orestes:
Och zalme zusters hant niet dompelen in d'aerde?[644]

Ifigenia:
Och arme mensch, gy wenscht al t'ydel, wiege ook zijt.

629 *dien ik derf*, onjuist; Eur.: ‘den enigen die mij gebleven is.’
630-31 Eur.: ‘want ook ik heb een broeder, alleen hij is ver van mijn ogen’; *op dit pas:* op dit ogenblik; *'t* zal men wel moeten opvatten als een lidw. bij een substantivisch ‘niet te zien’ (door het niet-zien).
632 *met ... bekenden;* versta: met een brief.
636 *schendigh:* schandelijk; Gr.: ‘niet benijdenswaard’; *zonder zegen* (infelicem): waarop geen zegen rust, onzalig.
637 *zoo verre:* daartoe (*noot:* noodzaak).
639 *maer* ...; Eur.: ‘maar ik zal uw haar rondom met de hand besprenkelen’.
640 *heden*, regelvulling; *rechten:* scherprechter zijn (vgl. 641 en 42).
641 *gadeslaen* (curare): waarnemen, uitoefenen.
643 *naer waerde* (waardig), toevoeging.
644 Onjuist; de zin is op te vatten als wens; Gr.: ‘o mocht mij de hand van mijn zuster een grafplaats bereiden.’

Uw zuster woont van deze ongrieksche kust te wijt:
Doch nu ge een Griek zijt, wil ik zelf, naer mijn vermogen,

U met dien lijkdienst trou berechten uit medoogen.
'K zal 't graf stoffeeren met cieraeden naer uw' staet,[649]
En uw' lijkstapel voên met geelen honighraet,[650]
Gezogen van de by uit bloem van bergh en dalen.[650-51]
Maer 'k wil de brieven uit de godtskapelle haelen.[652]
Gevoel dan dat ik u niet haete bits en boos.[653]
Gy dienaers, slaetze ga, doch vry en bandeloos.[654]
Ik zal misschien, tot vreught van mijnen welbekenden,[655]
Op 't hooghst van my bemint, een bo naer Argos zenden.[656]
De brief zal hem tot vreught eer lang bootschappen dat
Zy leven, die men lang voor doot gerekent hadt.[658]

R e y :
'K beklaege u, dien men nu zal brengen
Om 't zoenaltaer met bloet te sprengen.[659-60]

O r e s t e s :
Uitheemsche vrouwen, vaert, ay vaert
Vry voort: dit's geen ontfarmen waert.[661-62]

R e y :
O jongeling, wy eeren u[663]
Om dit gelukkigh lot, dat nu
U toeviel: want gy vrank ten leste
Zult keeren naer uw vaders veste.[665-66]

P y l a d e s :
Dit is onwenschbaer voor een' vrient,[667]
Geensins met 's halsvrients doot gedient.[668]

R e y :
Elendige offerhanden,
Den vreemde uit vreemde landen

649 *cieraeden;* bedoeld warden gewaden die mee worden verbrand.
650 *voên met:* uitstorten over; in een versregel die bij Commelinus ontbreekt, noemt Eur. ook *olie*.
650-51 De verbinding honigh*raet* en zuigen is niet fraai.
652 *brieven;* weer meerv. (vgl. vs. 632) naar Lat. literae.
653 Versta: weet, dat niet een vijandige gezindheid mijnerzijds de oorzaak van uw dood zal zijn.
654 *gaslaen:* bewaken.
655 *mijnen welbekenden* (enkelv.); Eur.: een van de mijnen, van mijn verwanten.
656 Men vatte *zenden* op als doen b e r e i k e n ; dan komt *misschien* (in vs. 655) tot zijn recht.
658 *zy leven* (plur. poëticus): iemand (zij) leeft.
659-60 Onjuist; *dien ... sprengen*, Eur.: ‘die bestemd zijt tot een bloedige (= ten dode wijdende; zie vs. 639) sprenkeling’.
661-62 *vaert ... voort*, ter vert. van Lat. *valete*. Bij Eur. is de bedoeling deze dat O., als een die gaat sterven, een laatste groet aan de rei brengt. Vondel bedoelt: gaat gij maar heen; *dit ... waert:* het feit dat ik moet sterven, verdient geen beklag.
663 (tot Pylades) *eeren* is lett. vert.; Eur. bedoelt: prijzen gelukkig.
665-66 *vrank* is toevoeging; *ten leste* is te verbinden met *keeren;* vert.: gij zult (keren en) *ten slotte* b e r e i k e n .
667 *onwenschbaer* geeft het Lat. *non optanda* weer.
668 *geensins* is causaal te verbinden met de vorige versregel; *gedient met* (vgl. vs. 37): ingenomen met, behagen scheppend in.

Tot zijn bederf. och ongeval,

Wie of van beide sterven zal?[669-72]
Ik hang in twijffel wie van bey dien last moet draegen.[673]
Zal ik u allereerst, of uwen vrient beklaegen?

O r e s t e s :
Ay zeghme, ô Pylades, zijnwe eens, en bey vernoeght?[675]

P y l a d e s :
Ik weet niet. dit's een vraegh, waer op geen antwoort voeght.[676]

O r e s t e s :
Wat maeght is dit? hoe wijs wist deze op Grieksch te vraegen,[677]
En van de zwaericheên, voor Ilium gedraegen,
Ook van de wederkomst der Grieken, en Godts tolk,[679]
Waerzegger Kalchas, en Achilles, stut van 't volk,
En Agamemnon, wiens elenden zy betreurde!
Zy vraeghde wat zijn vrouwe en kinderen gebeurde.
Dees jongkvrou is een telgh van Argos, hier gelant.[683]
Zy zoude zeker nu geen' brief van haere hant
Heenzenden, noch zoo scherp die dingen onderzoeken,
Als of 't haer mede trof, indien het in die hoeken
Van Argos en het rijk noch wel geschapen stont.[686-87]

P y l a d e s :
Ik docht het geen gy zeght, en had het in den mont,[688]
Behalve dit alleen: want ieder kan gewaegen,
Wie tijdingziek is, van der vorsten nederlaegen.[689-90690]
Doch dit ter zy gezet, zy sprak'er noch wat by.[691]

O r e s t e s :
Wat was dit? legh het uit, op dat het klaerder zy.[692]

P y l a d e s :
'T waer schandelijk dat ik na uwe doot zou leven.

669-72 naar het *corrupte* vb.; Gr. (met moderne emendatie): ‘Droevige zending (van Pylades), jammerlijk sterven (voor Orestes): wie van u beiden is het meest rampzalig?’ *bederf:* verderf.
673 *wie ... draegen*, onjuist; vgl. de vorige noot en het volgende vers en lees: wat van beiden ik moet doen.
675 Onjuist; Gr.: ‘Is het u ook zo wonderlijk te moede als mij?’ (vgl. vs. 677).
676 *waerop ... voeght;* Eur.: ‘waarop ik niet k a n antwoorden’ (omdat de vraag te *vaag* is).
677 *op Grieksch;* versta: als een echte Griekse.
679 *en* is emphatisch op te vatten (èn over ..., èn over ...).
en Godts tolk (= Kalchas): en o m t r e n t Gods tolk.
683 *van Argos* is een vermoeden van Orestes; dat Iphigenia een Griekse is, heeft zij zelf (vs. 561) reeds gezegd.
686-87 Alsof het ook haar r a a k t e (alsof ook zij er belang bij had), indien (in geval) ...
688 *in den mont:* op de lippen.
689-90 De constructie is geheel naar het Latijn; versta: maar één voorbehoud moet ik maken: uit het bekend zijn met het lot van beroemde vorsten kan men geen gevolgtrekkingen maken; *want* heeft de waarde van een dubbele punt; *wie tijdingziek is:* wie met belangstelling de gebeurtenissen tracht te volgen.
690 *nederlaegen* (clades): rampspoedige lotgevallen.
691 *zy sprak ... by*, naar een corrupte tekst; juiste (Gr.) tekst: ‘ik heb nog iets anders overdacht.’
692 *opdat ... zy:* versta: opdat het ook u zelf daardoor klaarder worde.

Wy reisden t'zaemen: 't past dat wy te zaemen sneven:
Of 't lantschap Focis en gansch Argos zou niet valsch[695]
Getuigen welk een schande ik haelde op mijnen hals.

695 *Focis:* vaderland van Pylades.

'T zal veelen schijnen, want boosaerdigen vermeeren,[697]
Dat ik u hier verriet, om zelf alleen te keeren,[698]
Of u om hals holp, tot verdriet van al 't geslacht,[699]
Door looze laegen, om uw rijxkroon, groot van maght,
Uw zuster trouwende, en uw vaders erf te strijken.[701]
Ik schaem my des, en 't hart van vreeze wil bezwijken.[702]
Onmooghlijk is 't dat ik niet met u sterven zou,
Mijn bloet storte, en verbrande, uit ongeveinsde trou.[704]
Ik blijve uw vrient, en zie dees vlek niet uit te vaegen.[705]

O r e s t e s :

Wat mooghtge strijden, 't voeght my zelf mijn' last te draegen.[706]
Een enkle droefheit is genoegh. waer toe het leet
Verdubbelt en verzwaert? want nu gy 't schande heet
En droefheit, zou my ook het zelve wedervaeren,[709]
Indien ik u, met my in last en doots bezwaeren,
Om 't leven holp. wat my belangt, 't gaet wel. ik sterf[711]
Gelukkigh, die, van Godt bezocht, het leven derf.[712]
Gy leeft gezegent, en in zuivre en blijde hoven,[713]
Ik by Godtloozen. laet u zuster trou beloven,[714]
En kinders winnen: want ik gafze u tot een vrou.[715]
Zoo blijft mijn naem in eere, en vaders huis van rou
Bevrijt, niet kinderloos, ontbloot van erfgenaemen.[716-17]

697 *boosaerdigen vermeeren* (multi enim sunt mali), bedoeld als: er zijn veel boze mensen in de wereld (voor Vondels comparatieve denk- en uitingswijze kan men vergelijken vs. 616).
698 *verraden:* trouweloos in de steek laten, vgl. vs. 726.
699 *tot ... geslacht;* Gr.: ‘w e g e n s de rampspoeden van uw geslacht’.
701 Gr.: ‘(om) als echtgenoot van uw zuster (Electra), de erfdochter (in dat geval) de koningsmacht te verwerven’; *rijxkroon* (700) en *uw vaders erf* (701) zijn te verbinden (het rijk van uw vader als wettige opvolger); *uw zuster trouwende* heeft de waarde van een instrumentale bepaling (door met ... te trouwen; maar vgl. hierbij aant. vs. 714-15).
702 *en 't hart ... bezwijken:* en dat (die slechte faam) ducht ik.
704 *uit ... trou;* verzwarende en verklarende uitbreiding van *met u* (vs. 703).
705 *Eur.*: ‘ik ben uw vriend en schuw blaam’; Vondel: en zie geen mogelijkheid (als men deze blaam op mij werpt) mij hiervan (van deze smet) vrij te pleiten.
706 *wat ... strijden*, onjuist; Eur.: ‘spreek toch niet van zulke schandelijke dingen’; *my zelf;* versta: dat ik alleen ...
709 *het zelve*, nl. dat mij blaam trof.
711 *'t gaet wel* (quod enim ad me attinet, *non male res habet*, si moriar ...): mij is dit lot een uitkomst.
712 (ik sterf) gelukkig, daar ik als een door God zo zwaar beproefde het leven toch reeds derf. De oude druk heeft achter vs. 711 een punt. Wil men die interpunctie handhaven (maar vgl. 713 *gy lèèft gezegent*), dan is vs. 712 een algemene sententie met een ingressief *derven* (en wijkt de vertaling van het Lat. vb. af).
713 *in ... hoven:* in een huis, waarop geen moordvloek rust (een onbezoedeld huis).
714 *ik by Godtloozen:* mijn huis is door goddeloosheid bevlekt.
laet ... beloven, niet in overeenstemming met Eur.; Pylades is reeds met Electra gehuwd (vgl. vs. 715).
715 *en ... winnen;* Eur.: ‘e e n m a a l g e r e d zult gij’ ...
716-17 *van rou bevrijt* (toevoeging): voor het droevig lot van uitsterven bespaard; *in eere* (toevoeging); versta: in aanzijn (bestaan).

Dies ga, en leef, en bou mijn vaders hof te zamen.[718]
Belantge in Grieken, en in Argos, d'eedle stadt,[719]
'K bezweere u by uw hant, ernsthaftigh aengevat,
Bestelme een graf, tot een gedachte van 't voorleden.[721]

718 *bou ... hof;* het Lat. *inhabita* geeft aanleiding om *bouwen* op te vatten als bewonen (vgl. vs. 263); maar in dit verband kan *bou mijn vaders hof te zamen* ook betekenen: geef het stamhuis van mijn vader nakroost (zie *Ndl. Wdb.* i.v. *bouwen*, kol. 784).
719 *Argos* is een *landschap* (vgl. vs. 528).
721 *tot ... voorleden;* Eur.: ‘met een gedenkteken.’

Dat zuster my beklaege, en ga het graf bekleeden
Met eene haervlecht: en verkuntschap toch aen haer[722-23]
Hoe eene Grieksche vrou my slaghte op 't zoenaltaer.[724]
Verlaet mijn zuster niet: dat waer uw bloet versmaeden,[725]
En vaders hoogen stam en heerlijk hof verraeden.[726]
Vaer wel, mijn waertste vrient, en trouwe jaghtgenoot.
Gy hebt om mijnen 't wil geleden stoot op stoot.
Apol heeft, spellende te Delfis, ons bedrogen,[729]
De logenkunst verjaeght uit Grieken, zoet op logen,[730]
Waerzeggery ten smaet, en 't oude orakelkoor,[730-31]
Toen ikze al 't mijn betroude, en gevende gehoor,[732]
Mijn moeder moorde, en nu dit boete met mijn leven.[733]

P y l a d e s :

Uw graf gewort u. 'k zal uw zuster niet begeven,
Noch onze trou, en wil, als gy zijt overleên,[734-35]
U noch veel vieriger beminnen dan voorheen.
Doch schoon de bittre doot gereet staet voor mijne oogen,[737]
De godtspraek heeft hierom tot noch toe niet gelogen:
Want als d'elende komt in top gestegen staen,
Dan plaghze menighmael wel dapper om te slaen.[740]

O r e s t e s :

Zwijg stil. 'k verwacht geen' troost van godt Apolloos drempel.[741]
Daer komt mevrou alreê getreden uit den tempel.

I f i g e n i a :

Vertrekt gylieden, en bereit daer binnen wat[743]
Men tot den offerdienst en 't slaghten noodigh schat.
Hier zijn de brieven, niet geschreven zonder traenen[745]

722-23 *ga ... bekleeden met eene haervlecht:* leg (op het graf) een haarvlecht (zie vs. 183).
724 *Grieksche;* Eur.: Argivische (vgl. vs. 783).
725 *uw bloet:* uw eigen verwant (zie Inhoudt, r. 6).
726 *vaders:* mijn vaders; *verraeden;* zie vs. 698.
729 *ons:* mij.
730 *de logenkunst* (zijn leugenachtige voorspellingen) heeft mij (= ons) verjaagd uit Griekenland; of is *de* drukfout voor *door*? Hierop schijnt ook te wijzen de toevoeging *zoet op logen*, die bij *Grieken* (= Griekenland) geen zin heeft en bij *logenkunst* minder goed past, maar die - met schampere tegenstelling in het volgende vers: *w a e r zeggery* enz. - goed zou aansluiten bij *Apol* vs. 729. De vert. van 730 en 731 is onjuist; zie de volgende aant.
730-31 Eur.: ‘en door een listige kunstgreep mij zo ver mogelijk weggevoerd van Griekenland, uit schaamte over een vroegere (onheilbrengende) godsspraak, die hij mij had gegeven’; *orakelkoor:* orakeltempel (zie daarbij *Edipus,* vs. 983).
732 *ze:* de voorspellingen der godheid; *al 't mijn:* mijn gehele lot.
733 *en nu ... leven:* waarvoor ik nu ...
734-35 *'k zal ... trou*, wsch. op te vatten als een ontkennende hendiadys: ik zal mijn echtverbintenis met uw zuster ...
737 *mijne*, onjuist; lees: uwe.
740 *plagh;* de vorm is verl. tijd, de betekenis teg. tijd (ze wàs en is nòg gewoon); *dapper:* volkomen.
741 Denk achter *drempel* een dubbele punt; de zin betekent: Apollo brengt mij geen uitkomst.
743 *vertrekt ...* wordt gezegd tot de tempeldienaars.
745 *brieven;* zie vs. 652; *niet ... traenen* (literarum ... *lachrymosa* volumina), bij *brieven; voor u* sluit aan bij *brieven*.

Voor u, ô gasten, hoort wat ik u wil vermaenen.[746]

746 Achter *gasten* denke men een kommapunt; *vermaenen:* (bovendien nog) op het hart drukken.

Geen drukkige is zich zelf' gelijk, als hy, ontlast
Van vreeze, stout wort, en op geen beloften past:[748]
Dies docht ik dat hy, uit dit lant by zijn gezellen[749]
Geraekt, verzuimen zal mijn brieven te bestellen,
Die dezen brief getrou naer Argos brengen moet.[751]

Orestes:
Wat eischtge? spreek ront uit. waer wringt de laers uw' voet?[752]

Ifigenia:
Hy zweere dezen brief te levren ons bekenden,[753]
En vrienden t'Argos, daer wy hem om heenezenden.[754]

Orestes:
Zult gy hem wederom trou zweeren met een' eedt?[755]

Ifigenie:
Om wat te doen, of niet? dit zeghme, op dat ik 't weet.[756]

Orestes:
Dat ghy hem geensins doot, maer vry weêrom laet vaeren.[757]

Ifigenia:
Met reên, zou hy mijn' wil aen vrienden openbaeren.[758]

Orestes:
Maer zal de dwingelant dit lijden en verstaen?[759]

Ifigenia:
'K zal 't hem vroet maken, en dien vremdling t'scheep doen gaen.[760]

Orestes:
Zoo zweer dan heiligh dit te doen naer mijn behaegen.[761]

Pylades:

748 *stout:* vol overmoedig zelfvertrouwen; *en op ... past:* daar hij zich dan (dikwijls) niet meer bekommert om beloften.
749 *docht ik:* bedacht ik met vrees; of is *docht* drukfout (dialectische bijvorm) voor ducht? Lat.: ego igitur *metuo*.
751 De bijzin met *die* behoort bij *hy* (vs. 749), dat dus de klemtoon krijgt.
752 *waer ... uw voet;* vgl. Joseph in Dothan, vs. 866 (Dl. IV, p. 114).
753 *ons bekenden* (mijn verwanten); vgl. vs. 655.
754 *daer ... om:* met welk doel.
755 *wederom:* van uw kant.
756 *of niet* (te doen): of te laten.
757 Lat.: non mortuum at incolumem.
758 Dat spreekt van zelf, als hij (wat toch mijn bedoeling is) mijn wens aan verwanten zal overbrengen.
759 *dwingelant;* Gr.: *turannos* is: vorst, zonder ongunstige bijbetekenis; *verstaen:* oren hebben naar, inwilligen.
760 *zal vroet maken* (*persuadebo ei*): zal overreden, overtuigen (vgl. o.a. Halma i.v.).
761 Gr.: ‘Bezweer het en gij (tot Iphigenia), zeg hem een eed voor die plechtig en bindend zal zijn’; *naer ... behaegen*, toevoeging.

Ik zweer het.[762]

I f i g e n i a :
zegh dien brief te leveren mijn maegen.

P y l a d e s :
'K zal zelf dees brieven aen uw vrienden draegen gaen.

762 De h e l e versregel wordt door Iphigenia gezegd; met de juiste persoonstoewijzing en moderne verbetering: ‘Gij moet verklaren deze hier te zullen overbrengen aan mijn verwanten.’

I f i g e n i a :
Ik u van 't Cyaneesch steenrotsigh strant ontslaen.[764]

O r e s t e s :
Wat godtheên neemtge tot getuigen van uwe eeden?[765]

I f i g e n i a :
Diane, wiens altaer en offer wy bekleeden.[766]

P y l a d e s :
Ik zweer by 't hooft der goôn, wiens eer daer boven blijkt.[767]

I f i g e n i a :
Indienge uwe eeden schent, en my verongelijkt?[768]

P y l a d e s :
Zoo keere ik nimmer: maer zoo gy uw trou durft smetten?[769]

I f i g e n i a :
Zoo moete ik levend noit mijn' voet in Argos zetten.

P y l a d e s :
Nu luister watwe noch te reukloos slaen voorby.[771]

I f i g e n i a :
Wat wiltge dan noch meer? laet hooren wat het zy.[772]

P y l a d e s :
Bewilligh dit beding, zoo 't schip door storm moght blijven,[773]
De brief in zee vergaen, en ik aen lant quaem drijven,[774]
Dat gyme van dien eedt in dit geval ontslaet.

I f i g e n i a :
Hoor wat ik doen wil. veel gebeurt'er in elx staet.[776]
'K wil 't inhoudt van dien brief by monde u openbaeren,[777]
Op dat gy 't altemael mijn vrienden kunt verklaeren,
Dan gaenwe zeker: want indienge niet vergaet,[779]

764 'Ik mijnerzijds zal u ongedeerd laten henengaan door de donkere rotsen'; voor *Cyaneesch* zie aant. vs. 250 en 375.
765 *wat godtheên* (quem deorum); wie van de godheden, eist het Latijn; ook V. kan dat bedoelen (ondanks getuigen).
766 *wiens*, vgl. Van Helten § 126; *altaer en offer*, op te vatten als hendiadys (het *ambt* van ...); *bekleeden*, zie vs. 637.
767 *by ... goôn:* bij Jupiter.
768 *verongelijken* (injuriam facere): onrecht doen.
769 *smetten;* vgl. *schenden* in vs. 768.; *zoo ... nimmer:* moge ik dan nimmer terugkeren.
771 *te reukloos:* zeer ondoordacht.
772 Vrije vertaling.
773 *blijven* (praegnant gebruikt): vergaan.
774 *ik ... drijven:* ik slechts mijn leven redde.
776 *veel ... staet:* den mens kan veel overkomen; ieders lot is wisselvallig.
777 *inhoudt*, vroeger ook onzijdig.
779 *niet vergaet*, onjuist; Eur.: 'wanneer ge de brief behouden overbrengt.'

Zoo spreekt de stomme brief al wat geschreven staet.
Vergaet de brief in zee, en komtge aen lant gedreven,[781]
Behouden 's lijfs, zoe kunt gy 't hun te kennen geven.

781 In het verband vraagt *ge* in *komtge* de nadruk; beter zou dus zijn *gij*.

P y l a d e s :
Dat 's recht. zoo kan ik my voldoen, den goôn vooral.[783]
Nu zegh wien ik den brief in Argos levren zal,
En melt wat gy beveelt aen uw geslacht t'ontvouwen.[785]

I f i g e n i a :
Zegh Ifigene leeft, al wortze doot gehouwen[786]
By Grieken, en voorheene in Aulis lang verbrant.
Zy zent aen 's konings zoon Orest dit schriftlijk pant.

O r e s t e s :
Waer woont zy? isze van de doot dan weêr verrezen?[789]

I f i g e n i a :
Gy zietze: wilme met geen woorden lastigh wezen.[790]
Zegh broeder, brengme weêr naer Argos, eer ik sterf,[791]
Uit dit moordaedigh lant. verlosme van dit erf,[792]
En 't offren der godinne, om wie ik 't ampt bewaere[793]
Van vreemdelingen heen te leiden ten altaere.

O r e s t e s :
Wat zegh ik? Pylades? waer staenwe, en op wat gront?[795]

I f i g e n i a :
Orestes is zijn naem, dien noemde ik u terstont.
Vergeet het niet, en quijt getrou uw heilige eeden.[796-97]

P y l a d e s :
O goden!

I f i g e n i a :
daeghtge Godt in dees gelegenheden?[798]

P y l a d e s :
Gansch niet: vaer voort: ik stont versuft om 't geen ik dacht.[799]

783 *zoo ... vooral:* zò kan ik handelen tot volle tevredenheid van mij zelf en (wat meer is) ook van de goden.
785 *geslacht:* familie.
786 Na *zegh* deelt I. de inhoud van haar brief mede.
789 *woont;* Eur.: 'is'.
790 Zij staat hier vòòr u, onderbreek mij niet; hierna vervolgt I. haar mededeling (zie 791).
791 Denk achter *zegh* dubbelpunt met aanhalingstekens.
792 *erf:* land.
793 *der godinne*, een genitief naar 't Latijn; *om wie:* ter ere van wie.
795 *wat zegh ick:* wat moet ik hier zeggen, met de betekenis: ik kan geen woorden vinden; *waer ... gront:* ik weet niet waar ik ben.
796-97 Eur. zet hier de mededeling van de inhoud van de brief voort in aansluiting bij vs. 792 *verlosme* enz.; 'anders zal ik uw huis met vloek vervolgen O r e s t e s (dan tot Pylades): ik herhaal de naam, opdat gij u die goed zult inprenten'; *terstont:* zoëven.
798 *Daeght ge ...*; versta: waarom roept gij de goden aan in een aangelegenheid die mij alleen betreft?
799 *gansch niet*, op te vatten als: het is niets; *ik ... dacht:* mijn gedachten dwaalden af.

'K zal vraegende misschien iet vinden onverwacht.[800]

I f i g e n i a :
Ga zegh Orest, Diaen bestelde, om ons te hoeden[801]
Voor vaders zwaert, een hinde, en lietze op 't outer bloeden,

800 Dit vers behoort aan Iphigenia: als ik verder navraag, zou ik allicht geen geloofwaardige inlichtingen van u krijgen.
801 *bestellen:* zorgen voor, brengen.

Toen vader waende dat hy ons geoffert had.
Diane voerde ons hier. dit's d'inhoudt van dit bladt.

P y l a d e s :

Wat hebtge my nu met een' lichten eedt verbonden,[805]
En braef gezworen! ik vertoef niet, maer gezonden
Van deze uw zuster, geve, Orest, aen u dit pant,
Den brief, geschreven met uw zusters eige hant.

O r e s t e s :

'K aenvaerde, en hoeve geen verklaering van dees blaeden.[809]
'K gevoele geene vreught van woorden, maer van daeden.[810]
O liefste zuster, ik sta stom, och och och och:
En schoon ik u omhels, 'k geloof het naulijx noch.
Wat zal 't een wellust zijn dit wederom te hooren![811-13]

R e y :

O gasten, niet te ruigh een priesterin, gekoren[814]
Ten offer van Diaen, t'omhelzen: draeght ontzagh.
Ontwijt den sluier niet, dien niemant raeken magh.[816]

O r e s t e s :

O Agamemnons telgh, uit eenen stam gesproten
En vader! keer u om, en went eens onverschoten[818]
Uw aengezicht naer my, uw' eigen broeder, dien
Gy nu omhelst, en docht uw leven noit te zien.[820]

I f i g e n i a :

Noem ik u broeder? rust gy niet van zoo te spreeken?[821]
Heel Argos spreekt van hem, en alle Eubeesche streeken.[822]

O r e s t e s :

Uw broeder is daer niet, elendige, voorwaer.

I f i g e n i a :

Zijt gy geboren uit de dochter van Tyndaer?[824]

805 *licht:* gemakkelijk te volbrengen; *braef* (et quae *pulcherrime* jurasti): mooi.
809 *verklaering*, naar verkeerd begrepen Lat. *explicationes* (plur. poët.); versta: openvouwing, opening.
810 Eur.: ‘ik wil eerst mijn vreugde genieten, niet in woorden alleen, maar in werkelijkheid, feitelijkheid’ (door u te omhelzen).
811-13 Gr.: ‘dierbare zuster, ofschoon zo verbijsterd dat ik het nog niet goed kan geloven, toch zal ik, u omarmend, mijn vreugde smaken na het horen van deze wonderbaarlijke dingen’.
814 *niet te ruigh ...:* wil toch niet, op grove wijze, ... omhelzen.
816 *sluier:* het heilig gewaad der priesteres (vgl. *En.* XI, r. 627; zie Dl. VII, blz. 150).
818 *en vader:* en uit eenzelfden vader; *keer u om ... naer my*, uitbreiding naar het Lat., dat heeft: wend u niet van mij af (nu gij uw broeder hier terughebt); I. omhelst O. niet (zie vs. 820); *onverschoten:* zonder vrees.
820 *zien:* terugzien.
821 Versta: moet ik u broeder noemen? *rusten:* aflaten (houd op met zo te spreken).
822 Onjuist; Eur.: ‘Argos (met nadruk) is vol van hem en niet dit land.’ *Eubeesch* is onjuist: het Lat. heeft *Nauplia terra;* N. is een stad in Argos; V. zal deze naam in verband hebben gebracht met Nauplius (den vader van Palamedes), die koning van Euboea was.
824 *de dochter van Tyndaer:* Clytaemnestra; zie vs. 6.

O r e s t e s :

'K ben Agamemnons zoon, van Pelops voortgekomen.[825]

I f i g e n i a :

Wat zeghtge? toonme een blijk. hoe hebtge dit vernomen?[826]

O r e s t e s :

'K heb zeker blijks genoegh gehoort in vaders hof.[827]

I f i g e n i a :

Zegh op, ik luister toe, en lette op deze stof.[828]

O r e s t e s :

'k Zal 't melden. 'k hoorde eerst uit Elektre hoe gins tusschen[829]
Thyest en Atreus een geschil rees, niet te blusschen.[830]

I f i g e n i a :

Ik hoorde het gerucht van 't gulden vlies, heel oudt:

O r e s t e s :

En 't heughtme wel wat gy borduurde in zijde en gout.[832]

I f i g e n i a :

O allerliefste, dus wort schier mijn hart bewogen.[833]

O r e s t e s :

Een zon, schoon schijnende in gekleurde regenbogen.[834]

I f i g e n i a :

Ik breide en weefde dat met kostelijke draên.[835]

O r e s t e s :

En wiesch u moeder niet, toen gy zou t'Aulis gaen?[836]

I f i g e n i a :

Ik weet het, om aldaer ter quaeder uur te trouwen.[837]

825 Denk voor *'k ben:* ja.
826 *hoe ... vernomen* is een in dit verband niet passende toevoeging, die haar oorsprong vindt in een verkeerd begrijpen van het volgende Lat. vers (a u d i aliquid ex domo paterna).
827 Onjuist; zie de vorige aant.; Eur.: 'vraag (= a u d i) maar naar iets uit mijn vaders paleis'.
828 'Neen, liever moet gij spreken en ik toeluisteren' (om het te beoordelen).
829 'Nu dan, ik zal spreken; t e n e e r s t e hoorde ik van Electra' (zuster van Orestes en Iphigenia) ...
830 Zie de aant. bij vs. 200 en 204.
832 Eur.: 'En weet ge nog hoe gij dat hebt afgebeeld in een rijk weefsel?'
833 Vondel heeft het Lat.: o charissime p r o p e meum f l e c t i s animum verkeerd verstaan; Eur.: 'uw gedachten r á k e n de mijne'.
834 Geheel onjuist; Eur.: 'en dan het beeld van de terugwijkende zon' (zie vs. 201-202).
835 *breide*, toevoeging.
836 *wiesch* onjuist. Eur.: 'Hebt gij van uw moeder niet het badwater meegekregen voor Aulis?' (Dit badwater was bestemd voor het rituele bruidsbad).
837 *ter quaeder uur* ...; versta: Om onder de schijn van een huwelijk de dood te vinden.

Orestes:
Waerom zondt gy een vlecht aen moeder door getrouwen?[838]

Ifigenia:
Tot een gedachtenis van mijn begraven lijk.[839]

838 Gr.: ‘En verder, zondt gij niet een haarlok aan uw moeder?’
839 Onjuist. Eur.: ‘om in plaats van mijn lichaam te worden begraven’ (nl. in een cenotaaf).

O r e s t e s :

'K zal tekens toonen, daer gezien, tot waerheits blijk.
'K zagh in de kamer van de maeghden, noch verholen,[841]
Een oude speer in 't hof van Pelops, lang gescholen
Van Hippodamia de maeght, te Pize in 't zant,
Toen Enomaüs viel, gezwaeit met haere hant.[843-44]

I f i g e n i a :

O allerliefste want geen mensch bestaet my nader,[845]
Orest, 'k omhelze u, ver van Argos hof en vader,[846]
Uit Argos hier belant.[847]
O allerliefste pant!

O r e s t e s :

'K omhelze u, die wy lang al overleden waenen.
Nu menght zich vreught en druk, en onderlinge traenen
Bevochtigen de wang, van blyschap en van rou.[850-51]

I f i g e n i a :

'K liet hem, een teder kint, bevolen aen de trou
Van 's voesters armen, in het hof, bebloet van moorden.[853]
Nu kan ik mijn geluk en blyschap met geen woorden
Uitbeelden. mijn gemoedt wat spreeke ik afgetreurt![855]
Dit's meer dan wonder, en wie kan 't geen hier gebeurt
Ontvouwen met de tong, en klaer te kennen geven![852-57857]

O r e s t e s :

Wy zullen beide nu gelukkigh t'zamen leven,[858]
Om 't onderling geluk van wederzy verheught.[859]

I f i g e n i a :

841 *in ... maeghden;* Eur.: in uw meisjeskamer; *noch verholen:* nog altijd op een veilige plaats bewaard, in 842 herhaald in *lang gescholen*.

843-44 Geheel in de war. Eur.: ‘die Pelops eenmaal zwaaide, toen hij Hippodameia, de maagd uit Pisa (zie vs. 1), verwierf door haar vader Oenomaüs te doden.’ Oenomaüs doorstak ieder dien hij inhaalde, met zijn speer. Toen Pelops hem in de renstrijd overwon, deed hij hem hetzelfde lot ondergaan.

845 *want ... nader;* Gr.: ‘alleen dit éne (dat alles voor mij inhoudt): liefste die gij zijt.’

846 *hof en vader* (Agamemnon is dood), misschien op te vatten als vaderlijk paleis.

847 Vondels metrum wisselt naar aanleiding van de lengte der regels bij Euripides. Slechts hier heeft dit gezichtsbeeld op Vondels vers invloed uitgeoefend; in het oorspronkelijke drama is van vs. 845-912 de maat lyrisch, waar Iphigenia spreekt, terwijl Orestes blijft antwoorden in jambische dialoogverzen.

850-51 Eur.: ‘Tranen en (= van) verdriet en vreugde te zamen bevochtigen ons beider ogen, *de uwe en de mijne*’ (dit laatste drukt V. uit in *onderlinge*).

853 *bebloet van moorden* is een dwaze toevoeging.

855 *spreeke*, conjunctief met de betekenis: zal (moet) spreken (zeggen); *afgetreurt*, misplaatste toevoeging.

852-57 Het Gr. heeft hier een opeenvolging van extatische uitroepen in lyrische maat (zie Opmerking bij vs. 847); bij Vondel is dit geheel verloren gegaan.

857 *en ... geven*, toevoeging.

858 *zullen ...;* Gr.: ‘mogen wij ...’

859 toevoeging.

O vrienden, my gemoet een onverwachte vreught.[860]
Ik vreeze al dat hy magh ontglippen uit mijn handen.[861]

860 *vrienden*, tot het koor, dus op te vatten als vriendinnen; *onverwacht;* Gr.: verbijsterend.
861 *al* is hier modaal bijwoord; *ontglippen*, nl. als ijdel droombeeld.

O menscheneeters hof, gebout op noortsche stranden![862]
O waerdigh vaderlant, geboortestadt Myceen,
'K begroete u, daerme 't licht des levens eerst bescheen.[864]
'K bedanke u, die my voede, en mijnen waerden broeder,
Het licht van al 't geslacht, en mijnen trouwen hoeder.[866]

Orestes:
Wy beiden sproten wel uit hoogen stamme, maer
Gansch ongelukkigh solt ons leven, van gevaer[868]
En jammeren gepropt.

Ifigenia:
Dat voelde ik ongelukkigh,[869]
Toen vader 't bloote zwaert uitrukte dootsch en drukkigh,[870]
En 't koude lemmer my wou drijven in het hart.[871]

Orestes:
Het schijntme afwezende u daer ook te zien met smart.[872]

Ifigenia:
Och broeder, toen hy my met looze treken leide,
En zonder bruiloftstorts, terwijl een ieder schreide,[874]
Naer helt Achilles tent, daer traenen en misbaer[875]
Zich mengden onder een, om 't bloedigh moortaltaer.[876]

Orestes:
Wat waschbadt stont'er, om het offer rein te baden?

Ifigenia:
'K moght vaders stout bestaen, te blint en onberaeden,
Beklaegen, en den moort, die geenen vader past.[878-79]

Orestes:

862 Uitbreiding naar het verkeerd begrepen 'O Cyclopische woonstê' van Euripides: de geweldige burchtmuren van Mycene waren volgens de sage door Cyclopen gebouwd. Vondel denkt aan den mensenetenden Cycloop Polyphemus in verband met de mensenoffers aan het hof van den Taurischen koning Thoas (wonende aan het '*noortsche* (d.i. Taurische) strand.' Dit heeft Kalff reeds opgemerkt (Ts. 13, blz. 109-vlg.; zie daarbij het geheel onverdiend verwijt in Geerts' boek *Vondel als classicus* enz., blz. 11).
864 *'k begroete u:* heil u.
866 *licht* (lumen), hier: heil, zegen.
868 *sollen:* stuurloos voortrollen.
869 *voelen:* ervaren.
870 *dootsch en drukkigh* (*miser* pater): dodelijk bedroefd; Eur.: 'rampzalig verblind.'
871 *hart;* Eur.: hals.
872 Versta: Hoewel ik niet aanwezig was, schijnt het mij, alsof ik het voor me zie.
874 *zonder bruiloftstorts* (sine hymenaeo): terwijl geen huwelijk mij wachtte; de rest is toevoeging.
875 *naer ... tent;* versta: *in schijn* naar A.'s tent.
876 *om;* Gr. *bij* (dus de tranen en weeklachten zijn van I.).
878-79 *'k moght ... beklaegen* zijn woorden van Orestes: 'ook ik heb gejammerd om de rampzalige moed van mijn vader.'

Het eene gruwelstuk hing aen het ander vast.[879-80]
Elendige, hadt gy uw' broeder moeten slaghten[881]

879-80 *en den moort* ...; Iph.: ‘Een vader die geen vader was, bracht mij een jammerlijk verderf (nl. indirect haar offerambt in Taurië), het ene onheil kwam uit het andere voort’ (zie verder vs. 882 met aant.).
881 Uitroep van Orestes.

Door dwang van dees godin; men zoude u schuldigh achten
Aen zulk een' broedermoort, te reukeloos begaen.[877-83882-83]

I f i g e n i a :

Ik hebbe een schendigh stuk bestaen,[884]
Een schendigh moortstuk voorgenomen.
Och broeder, naulijx zijtge ontkomen[886]
Mijn onrechtvaerdigh moortgewelt,[887]
Mijn moortmes, op uw keel gestelt.
Wie ziet dees zwaericheên ten ende?
Wat avontuur helptme uit elende?[890]
Wat heilzaem middel vinde ik best
Om u uit dit vervloekt gewest
Dees stadt te helpen, vry van rouwe,
In onze Argivische landouwe,[894]
Eer ik mijn zwaert en handen moet[895]
Besmetten met uw edel bloet?
Bedroefde ziel, 't zal u betaemen
Een veiligh middel te beraemen,
Om snel te voet te lande haest,[899]
En niet ter zee, te vliên verbaest,[899-900]
[De doot genaekt met wijde schreden,][901-vlg.]
Door vreemde volken, woest van zeden,
Door ongebaende wegen: want[903]
Langs 't Cyaneesch steenrotzigh strant
Is 't eng en boghtigh. zoo veel mijlen
Te scheepe zou de vlught verwijlen.[904-06]
Elendige, och wat overlegh
Rukt deze hinderpaelen wech!
Wat Godt, wat mensch, eer wy 't vermoeden,[909]
Zal deze vlught en nootreis spoeden,[910]
En toonen Atreus overschot

877-83 De persoonsaanduidingen in de Commelinus-editie zijn onjuist: vs. 877 behoort te worden gesproken door Iphigenia (nl.: ‘o, en die besprenkeling daar in Aulis, als wijding tot de dood’).

882-83 Gr. (Iphigenia vervolgt haar afgebroken zin van vs. 879-80): ‘door de beschikking van een goddelijke macht; o ik rampzalige wegens mijn vreselijke moed tot zulk een daad.’

884 *bestaen* (de durf gehad tot), vrijwel synoniem van *voorgenomen* in vs. 885.

886 *naulijx* (vix): ternauwernood.

887 *onrechtvaerdigh* (injustus); Gr.: goddeloos.

890 *avontuur:* gunst van het lot.

894 *in:* naar.

895 *mijn zwaert*, toevoeging.

899 *haest:* ijlings.

899-900 Eur.: ‘zal het zijn over land ... dat wij vluchten en niet over zee?’; *verbaest* (toevoeging): door ontsteltenis bevangen.

901-vlg. 't Gr. heeft een nieuwe zin: ‘maar in dat geval zult gij de dood naderen (Vondel keert dit om) op uw weg door ...’

903 *want;* Gr.: maar ... (hier overweegt Iph. een tweede mogelijkheid, nl. de vlucht over zee).

904-06 Onjuist; Eur.: ‘wanneer gij vlucht op een schip door de enge doorgang tussen de “Donkere Rotsen” (de Symplegaden), dan zal uw tocht zeer lang zijn’; *verwijlen* (trans.): vertragen, lang doen duren.

909 Eur.: ‘of welk onverhoopt gelukkig toeval.’

910 *spoeden:* begunstigen, tot een goed einde brengen.

Ons beide een ent van 't heiloos lot![912]

912 *ons beide*, bijstelling bij *Atreus overschot* (= aan de enig overgebleven Atriden).

R e y :
'K zagh in dit wonderbaer geval 't geen met geen monden
Is uit te drukken, en ik hoorde, en zal verkonden
Wat mijn gehoor vernam, mijne oogen moghten zien.[913-15]
Orest, 't is billijk, dat oprechte vrienden, wien
'T gebeurde elkandere t'ontmoeten, uit ontfarmen[917]
En blyschap onderling van weêrzy zich omarmen.
Nu voeght het ga te slaen, de rou ter zy gezet,[919]
Hoe, na'et bereiken van 't gewenschte heil, wy met
De minste noot den gront van Tauren mogen ruimen.[920-21]
De wijze mannen geen gelegenheit verzuimen
Die voorvalt, op dat hun geluk noch verder ga.[916-23922-23]

O r e s t e s :
Dat's recht gezeit. fortuin verleene ons heur gena.
De maght van boven zal een grooter kracht byzetten.[924-25]

I f i g e n i e :
Het kan mijn opzet noch gesprek met u beletten,
Indienge eerst my berecht hoe 't met Elektre ging:[926-27]
Wat lot haer toeviel. dit behaeghtme zonderling.[928]

O r e s t e s :
Zy leeft, verlooft aen hem, gezegent en in weelde.[929]

I f i g e n i a :
Wat man is dit? hoe hiet de vader, die hem teelde?

O r e s t e s :
Focenser Strofius. begeertge meer, zoo vraegh.[931]

I f i g e n i a :

913-15 Vondel vertaalt de Lat. tekst die corrupt Grieks weergeeft en voegt toe in vs. 914 *en* ('t geen) *ik hoorde* en in vs. 915 *mijne ... zien;* Gr. (met moderne emendatie): 'Tot het wonderbaarlijke en onuitsprekelijke behoort wat ik hier met eigen ogen mocht aanschouwen en niet slechts van anderen die het mij berichtten, hoorde'.
917 *uit ontfarmen* (toevoeging): uit deernis met elkaar.
919 *de rou:* de klachten.
920-21 Eur.: 'hoe wij, de heerlijke zegen der redding deelachtig, kunnen ontkomen uit dit barbaarse land'; *na 'et bereiken* behoorde te zijn: bereikend; *met de minste noot* (met de geringste kans op ramp), toevoeging.
916-23 De juiste overlevering geeft deze woorden aan Pylades; *oprechte* is toevoeging; *vrienden:* verwanten (hier: broer en zuster).
922-23 Onjuist; Gr.: 'wie verstandig is gaat de door het lot aangewezen perken niet te buiten, maar doet eerst wat het ogenblik van nu eist, om daarnà te doen, wat dan verder komt, nl. vreugde smaken.'
924-25 *Fortuin* ...; onjuist naar corrupte tekst. Gr. (juiste tekst): 'De Fortuin zal hier tezamen met ons zorg voor dragen, zo meen ik; immers als men zelf zich inspant, dan laat het zich horen dat ook de goddelijke bijstand krachtiger wordt.'
926-27 Onjuist. Eur.: 'Niets belet en zal mij verhinderen d i t u eerst te vragen ...'
928 *dit ... zonderling:* een mededeling hieromtrent zal mij in 't bijzonder welkom zijn.
929 *verlooft;* Eur.: gehuwd (nupta); vgl. vs. 714.
931 Zie vs. 695.

Is om Elektre dan dees vrient zoo na mijn maegh?[932]

O r e s t e s :
Hy is ons zusterling, ten halsvrient my beschoren.[933]

932 Gr.: ‘Is hij de zoon van Atreus' dochter, en mijn bloedverwant?’ zie de volgende versregel.
933 *zusterling* (consobrinus): kind van (vaders) zuster; Strophius was gehuwd met een zuster van Agamemnon; *halsvrient:* boezemvriend; in vs. 937 echter *bloetvrient* = bloedverwant; vgl. *Inhoudt*, aant. 6.

I f i g e n i a :
Hy was, toen vader my wou slaghten, niet geboren.[934]

O r e s t e s :
Noch niet, want Strofius was toen noch kinderloos.

I f i g e n i a :
Mijn eige zusters man, zijt welkom voor altoos.[936]

O r e s t e s :
Hy is mijn bloetvrient niet alleen, maer ook mijn hoeder.[937]

I f i g e n i a :
Hoe kontge lijden zulk een schelmstuk van uw moeder?[938]

O r e s t e s :
Ay zwijgh. ik nam de wraek van haeren mannemoort.[939]

I f i g e n i a :
En om wat reden holp zy uwen vader voort?

O r e s t e s :
Die klank luit schendigh. leer uw moeders schult verzwijgen.[941]

I f i g e n i a :
Ik zwijgh. Mycene ziet u nu ten troone stijgen.[942]

O r e s t e s :
Daer Menelaüs heerscht: wy zwerven buiten 't lant.[943]

I f i g e n i a :
Verdrukt dan oom 't geslacht, befaemt door schant op schant?[944]

O r e s t e s :
Geensins, de Razerny vervolghtme alom te vinnigh.

I f i g e n i a :
Dit bleek op strant. men zeght gy raesde daer krankzinnigh.

O r e s t e s :

934 In de oorspr. tekst is dit een vraag; mogelijk is in Vondels tekst een drukfout ingeslopen en moet men de punt in een vraagteken veranderen.
936 *voor altoos* verdraagt zich moeilijk met *welkom*.
937 *hoeder:* beschermer.
938 Onjuist; Eur.: ‘Hoe kont gij die vreselijke daad *begaan* ten opzichte van uw moeder?’
939 *van ... mannemoort:* wegens het vermoorden van haar man.
941 Versta: het verhaal daarvan klinkt te schandelijk om u daarvan mededeling te doen; *leer ...;* Eur.: ‘laat ... rusten’ (vraag niet naar ...).
942 Ik *laat* dat rusten (en nu zijt gij dus koning te Mycene?). Waarschijnlijk is Vondels *ten troone stijgen* duratief(... als een ten troon gestegene).
943 Neen, daar heerst M. (Orestes' oom, koning van Sparta).
944 Onjuist. Eur.: ‘Hoe? heeft vaders broeder misbruik gemaakt van de rampzalige toestand van ons huis?’

'K ben nu niet eerst om mijn bezetenheit verdacht.[947]

I f i g e n i a :
De Vloekgodin, zoo 'k hoor, bestraft uw moederslaght.[948]

947 Eur: ‘ik ben niet nu voor het eerst aanschouwd in waanzinnige toestand’; Lat. *conspecti*. Heeft V. onder invloed daarvan gedacht aan suspecti en daardoor *verdacht* geschreven?
948 *zoo 'k hoor:* zoals ik nu begrijp.

O r e s t e s :
Zy rijdtme nacht en dagh, en weet my in te toomen.[949]

I f i g e n i a :
Wat moghtge aen deze kust, zoo hoogh in 't noorden, komen?

O r e s t e s :
Door Delfis antwoort, en Apollo, die het riedt.[951]

I f i g e n i a :
Met welk een ooghmerk? magh men 't hooren ofte niet?

O r e s t e s :
'K zal 't zeggen. dit's 't begin van mijne zwaericheden.
Na datwe moeder met ons handen [welke reden
Wy liever zwijgen dan verhaelen], dreven knap[954-55955]
De Vloekgodinnen ons met kracht in ballingschap.
Ik trok op Godt Apols gebodt t'Athene binnen,
Om daer te pleiten voor onnoembre Vloekgodinnen:[958]
Hier zit het heiligh recht, van Jupiter gestelt[959]
Voor Mars, die zijne vuist bevlekte door gewelt:[960]
En daer verscheenen, wou my geen der onderzaten[961]
Huisvesting gunnen, als een' mensch by Godt verwaten:[962]
Maer die, hierom beschaemt, noch, aengeport door reên,[963]
Mijn heil behartighden, bestelden my alleen[964]
Nootdruftigh dischgerecht, in 't eenzaem huis gezeten.[965]
'K most zwijgen, en geen' mensch te spreeken my vermeeten,[966]
Noch nutten spijs en drank met iemant dischgemeen.[967]
Elk dronk zijn schael vol wijns, die langs de tafel heen
Omwandelde, terwijl men zong en quinkeleerde.[968-69]

949 *in te toomen* (op te vatten als: met een toom te regeren) is te denken in verband met *rijden* (vgl. *bezeten* zijn door een boze macht).
951 *Door ... Apollo*, hendiadys.
954-55 *reden:* woorden; de tussenzin vervangt wat O. niet zeggen wil (nl. hadden vermoord).
955 *knap:* aanstonds, gezwind.
958 *onnoembaer* (non *nominandas* Deas): wier naam men schuwt uit te spreken.
959 Hier in Athene zetelt een gerechtshof, door Jupiter ingesteld. Dit doelt op de Areopagus (de bloedraad voor moordzaken).
960 *Mars:* Ares (vgl. het woord A r e o p a g u s). Deze had een zoon van Poseidon, die zijn dochter onteerd had, gedood en moest daarom terechtstaan voor de overige goden.
961 *der onderzaten:* der Atheners.
962 *verwaten:* vervloekt.
963 *die:* anderen, die; *hierom beschaemt;* versta: zich schamend een hulpelozen zwerver zò te behandelen; *noch:* nochtans, in weerwil van de te voren genoemde feiten; *aengeport door reên* (opgewekt door redelijke overwegingen), toevoeging.
964 *alleen:* terwijl ik afgezonderd van hen moest zitten.
965 *in ... gezeten*, niet juist; Eur.: 'ofschoon in hetzelfde vertrek als ik' (dus te verbinden met *die* in vs. 963).
966 Eur. zegt het andersom, nl. dat de anderen (de vertrekgenoten) Orestes niet toespraken.
967 *dischgemeen:* in tafelgemeenschap met de overigen.
968-69 *die ... omwandelde*, toevoeging, die strijdt met Euripides' bedoeling (de drinkbeker ging juist n i e t om); *terwijl ... quinkeleerde;* Eur.: 'en ieder vermaakte zich' (Lat.: indulgebant genio).'

Ik dorst die gasten niet bestraffen, schoon 't my deerde,[970]
En treurde stom en stil, ontveinsde 't geen ik zagh.
Ik zuchte zwijgende, om vrou moeders nederslagh.[972]

970 *gasten;* Eur.: ‘gastheren’; *bestraffen:* afkeuring uiten tegen.
972 *om ... nederslagh:* wegens het feit den moordenaar mijner moeder te zijn.

Nu hoore ik heeft mijn ramp Athene stof gegeven
Een feest te vieren, noch by hen in zwang gebleven,[973-74]
En Pallas volk eert noch dien gouden offerkelk.[975]
Na dat ik stont te recht op Mavors bergh voor elk,[976]
Besloegh ik eenen stoel, en 't hooft der Razernyen[977]
Den andren stoel voor my. het ging'er op een stryen.[978]
'K verweere mijne zaek met reên, en Febus hoort
De wettige oirzaek van dien droeven moedermoort,[979-80]
En geeft getuighnis van mijne onschult. Pallas telde[981]
Gelijke stemmen, dies de vierschaer vonnis velde,
En van de moederslaght my vrykende en ontsloegh.[981-83]
Wat Vloekgodin hier zat, en 't vonnis overwoegh,[984]
Bestemde dit besluit, en schoude my gansch louter:[984-85985]
Maer andre Vloeken, dol en wetteloos en stouter,[986]
Vervolghden, dreven my, vol onrust, heene en weêr,[987]
Dies ik naer 't heilighdom te Delfis wederkeer.
Daer legge ik voor de kerk gestrekt, en vaste en waeke,[989]
En zweer de hant aen my, uit opgezette wraeke,[990]
Te slaen, ten zy 't Apol, die my verriet, wil hoên.[991]
Ik hoorde Febus uit den gouden dryvoet toen[992]
My herwaert zenden, om Dianes beelt, gesteegen[993]
Van boven uit de lucht, te schaeken door zijn' zegen,[994]

973-74 *mijn ramp:* mijn smartelijke ervaringen bij die ontvangst.
975 Onjuist; Gr.: ‘en waarbij het volk van Pallas (Athene) gebruik maakt van een vaatwerk dat een máát inhoudt.’ Volgens de sage had men namelijk om niet verplicht te zijn uit hetzelfde mengvat te scheppen, waaruit ook voor Orestes geschept werd, en hem toch ook weer niet te kwetsen, bij ieder van de gasten te voren een m a a t wijn (= 12 bekers) neergezet. Een toespeling op die m a a t in vs. 968 is bij Vondel verloren gegaan.
976 *Mavors bergh:* Areo-pagus, zie aant. bij vs. 959-vlg.
977 *besloegh:* nam plaats; *'t hoofd der Razernyen:* de oudste der Furiën.
978 *voor my;* versta: tegenover mij. Aanklager en beschuldigde *stonden* beide *voor* het gerechtshof.
979-80 Onjuist; Gr.: ‘Ik verdedigde mij enerzijds, en anderzijds hoorde ik tegen mij uitspreken de aanklacht wegens moedermoord.’
981 Eur.: ‘waarop Phoebus (Apollo; zie vs. 979) door zijn getuigenis mij redt’ (Orestes had namelijk gehandeld *in opdracht van* Apollo's orakel).
981-83 *Pallas ...*; bij staking van stemmen volgde vrijspraak in historische tijd (verg. vs. 1525). De bekende voorstelling, volgens welke Pallas Athene haar stem t o e g e v o e g d zou hebben aan de vrijsprekende stemmen, vindt men in de Eumeniden van Aeschylus.
984 *overwoegh:* overwoog.
984-85 Onjuist. Gr.: ‘Diegenen van de aanwezige Furiën die instemden met dit vonnis, bedongen voor zich in de onmiddellijke nabijheid van de plaats der stemming een heiligdom’;
985 *bestemmen:* zijn goedkeuring hechten aan; *schoude ... louter:* beschouwde mij als volkomen gezuiverd.
986 Niet juist; Eur.: ‘Maar diegenen van de Furiën die zich niet bij die bindende uitspraak (letterl.: *wet;* vgl. V. 's *wetteloos*) wilden neerleggen.’
987 *vervolghden*, nl. als voorheen.
989 *en waeke*, toevoeging.
990 *uit ... wraeke* (toevoeging): mij voorgenomen hebbende mij (op die wijze) op Apollo te wreken.
991 *verriet:* aan het ongeluk had prijsgegeven.
992 De Pythia (orakel-priesteres) zat op een gouden drievoet.
993 *gesteegen* ... (gevallen); vgl. de aant. bij vs. 91.
994 *door ... zegen*, toevoeging.

En neêr te zetten op Athenes vryen gront.[995]
Nu helpme trou aen 't heil, getoont door Febus mont.
Bestelme 't beelt, op dat de Razernye scheie,[997]
En 'k zal u in Myceen herstellen met mijn gleie.[998]

995 *neêr te zetten:* een vaste plaats te geven.
997 *scheie:* van mij scheide (aflate).
998 *herstellen:* terugbrengen (in uw oude staat); *gleie:* galei.

O waerde zuster, eer der zustren, helpme dan,[999]
En 't vaderlijke huis: want zoo men 't beelt, dat van
Den hemel daelde, niet kan schaeken uit uw kooren,[1001]
Zoo is de gansche stam en Pelops hof verloren:

R e y :

Der goden gramschap treft geduurigh dan en dus,[1003]
De telgen van den stam en 't zaet van Tantalus.[1004]

I f i g e n i a :

O broeder, eerge quaemt was 't eenige verlangen
Naer Argos, om uw' mont te kussen en uw wangen.[1006]
Nu wil ik watge wilt, en wensche u naer mijn maght[1007]
Te vryen van uw smart, en vaders droef geslacht
Te redden, en weêrom op vasten voet te stellen,
En wil den dochtermoort niet wreeken, noch vertellen.[1010]
'K wil mijne hant aen u niet slaen, maer 't huis behoên,
Doch vreeze dees godin of dwinglant zal 't vermoên,
Als hy d'altaernis van het kerkbeelt vint verlaeten.[1012-131013]
Hoe berge ik 't leven best? wat onschult kanme baeten?[1014]
Doch kan men teffens dit beschikken snel en stip,[1015]
Het kerkbeelt schaeken, en my bergen in een' schip,
Dat waer gevaerlijk, doch een daet met recht lofwaerdigh.
Maer wiltge scheiden, my hier laeten, 'k ben wilvaerdigh.
Trek vry behouden heen naer huis, en spoe u voort.
Ik zwicht voor lijfsgevaer, noch dreigement, noch moort,[1020]
Zoo gy geborgen blijft. men wenscht een' vorst in 't leven,[1018-211021]
Den pijler van het huis. wat's aen een vrou bedreven![1022]

O r e s t e s :

'K wil niet mijn hant aen u, gelijk aen moeder, slaen:[1023]
Al bloet genoegh gestort. ik leef en sterf voortaen

999 *eer der zustren* (sororium caput), verkeerd begrepen. Eur.: ‘zuster-hoofd’ = zuster (in statige taal betekent *hoofd* dikwijls: persoon, wezen).
1001 *kooren;* vgl. voor dit anachronistisch beeld vs. 731 met aant.
1003 *dan en dus* (ter afsluiting van Orestes' woorden): blijkens het voorgaande.
1004 *Tantalus*, zie vs. 1.
1006 *om ... wangen;* Eur.: ‘om u weer te zien.’
1007 *nu ... wilt;* versta: nu wil ik b o v e n d i e n , wat gij wilt.
1010 *vertellen* heeft hier misschien de betekenis: in aanmerking nemen, in *rekening* brengen.
1012-13 Deze verkorte constructie levert geen goede zin. Eur.: ‘doch ik vraag mij met bezorgdheid af, hoe mijn ontrouw verborgen kan blijven voor de godin, en voor den vorst, wanneer hij ...’.
1013 *altaernis* (verchristelijking); Eur.: voetstuk.
1014 *best* is misplaatst; *in dat geval* zou hier moeten staan; *onschult:* verontschuldiging.
1015 *teffens:* tegelijkertijd; *dit* (deze twee dingen), met klemtoon.
1020 *voor ... moort:* voor dreigende dood.
1018-21 vrije, maar in hoofdzaak juiste vertaling.
1021 *een' vorst;* Eur. heeft: ‘een m a n wordt gemist, als hij sterft’ (hij is de stam*houder*, ‘de pijler van het huis’; vgl. vs. 59).
1022 *wat ... bedreven:* wat belang heeft (het leven van) een vrouw.
1023 Versta: ik wil niet de oorzaak zijn van uw dood (nl. door alleen te vluchten), zoals ik die van de dood van mijn moeder ben.

Met u alleen, en wil een zelve lot genieten,[1025]
U medevoeren, of hier 't leven inneschieten,

1025 *alleen:* slechts.

En sterven aen uw zy. hoor mijn gevoelen noch.
Zoo dit Diaen verdriet, hoe zoume Febus toch
Beveelen 't outerbeelt naer Pallas stadt te scheepen,
Uw aenschijn hier te zien? want dit by een gegreepen,[1030]
En overwoogen, hoop ik t' Argos weêr te staen.[1031]

I f i g e n i a :
Hoe kan 't geschieden dat wy beide niet vergaen,
Terwijlwe mikken op het wit van ons begeeren?[1033]
Bedenk het. 't ooghmerk is alleen naer huis te keeren.[1034]

O r e s t e s :
En kan men dien tyran niet helpen aen een' kant?

I f i g e n i a :
Gevaerlijk, zoo hy wort van vreemden aengerant.[1036]

O r e s t e s :
Men waegh' het, raeken wy aldus den noot te boven.

I f i g e n i a :
Ik durf het niet, en moet uw moedigh opzet loven.[1038]

O r e s t e s :
Of gy my heimelijk verschuilde in deze kerk?

I f i g e n i a :
Om in de duisternis te glippen uit dit perk?[1040]

O r e s t e s :
De nacht bedekt den dief: de waerheit zoekt de zonnen.[1041]

I f i g e n i a :
Men zou de tempelwacht niet licht bedriegen konnen.

O r e s t e s :
Helaes, wy zijn om hals. hoe raekt men van dien gront?

I f i g e n i a :
My dunkt ik weet noch raet, en eenen nieuwen vont.

1030 *uw aenschijn ... zien;* versta: waarvan toch het gevolg moest zijn dat ik u hier weer vond; *want*, onder invloed van het Lat. *enim*. De Nederl. zinsconstructie eist hier: *neen*, (dit alles samengevat).
1031 *weêr te staen:* eenmaal te zijn.
1033 bij onze pogingen om ons gewenste doel te bereiken.
1034 *'t ooghmerk*, onjuist. Eur.: ‘maar weet: bereid om het te wagen ben ik wel’.
1036 Overeenkomstig het Lat. Versta: het is een gevaarlijke onderneming voor een vreemdeling tegen hem op zijn eigen gebied een aanslag te wagen. Het Gr. heeft echter: ‘Vreselijk, als vreemdeling zijn gastheer te doden’ (Iph. heeft gewetensbezwaren).
1038 Eur.: ‘Ik zou het niet over mij kunnen verkrijgen, m a a r waardering heb ik voor uw bereidwilligheid om ten koste van alles mij te redden’.
1040 *uit dit perk* (land), toevoeging.
1041 *de waerheit;* versta: onschuldige daden; *zonnen*, om rijm (voor het oog) te krijgen.

O r e s t e s :
Ontvou my uwen raet, of ik het ook verstont.[1043-451045]

I f i g e n i a :
'K gebruik met glimp dat gy van spooken zijt bezeten.[1046]

O r e s t e s :
Wat treken vint men, daer de vrouwen niet van weten?

I f i g e n i a :
'K zal melden hoe gy vlughte om uwe moederslaght.

O r e s t e s :
Gebruik mijn onheil tot ons heil, naer uwe maght.[1049]

I f i g e n i a :
'K zal zeggen dat men u ten offer niet magh wijden:

O r e s t e s :
En met wat glimp en schijn? 'k vermoede iet in dit lijden.[1051]

I f i g e n i a :
Gy zijt onzuiver, en moet eerst geloutert zijn.

O r e s t e s :
Hoe kuntge 't kerkbeelt hun dan schaeken met een' schijn?

I f i g e n i a :
Ik wil het zuiveren aen strant, in zoute stroomen.[1054]

O r e s t e s :
Is 't kerkbeelt binnen, daer wy beide om herwaert komen?[1055]

I f i g e n i a :
'K zegh 't outerbeelt, van u bevlekt, eischt zuivering.[1056]

O r e s t e s :
En waer? zegh zuidwaert, daer ons d'inham eerst ontfing.[1057]

I f i g e n i a :
Daer 't schip op anker leght gemaert om af te vaeren.[1058]

1043-45 vertonen dezelfde rijmklank, evenals 1060-62; een dergelijk drierijm in koning Edipus, vs. 1579-81 en 1600-1602; *van dien gront:* uit dit land.
1045 *of ... verstont:* o p d a t ik het ook zou kunnen begrijpen (u t et ego sciam).
1046 *met glimp:* als listig voorwendsel (het feit dat ...); *spooken:* boze geesten.
1049 *naer ... maght* (vermogen), toevoegsel.
1051 zie vs. 1046; *in ... lijden*, slappe toevoeging.
1054 *het*, onjuist; Eur.: *u*.
1055 Onjuist; de woorden zijn bedoeld als tegenwerping: Maar het beeld, waarom wij (Orestes en Pylades) ..., blijft dan toch binnen.
1056 *'k zegh;* versta: ik zal tegen Thoas zeggen ...
1057 *zegh* ... De juiste lezing van het Gr. is: bedoelt gij de inham van de zee?
1058 *gemaert:* gemeerd; aan (anker)touwen vastgebonden.

Orestes:
Draeght iemant neffens u het kerkbeelt naer de baeren?[1059]

1059 *neffens u;* versta: die u begeleidt.

Ifigenia:

Ik zelve alleen magh dit aenraeken, en niet ruw.[1060]

Orestes:

Wat deel heeft Pylades aen dezen moort zoo schuw?[1061]

Ifigenia:

Men zegge dat hy zich bezoedelt heeft aen u:[1062]

Orestes:

Zult gy dit heimlijk of met 's konings wil voltrekken?[1063]

Ifigenia:

'K zet hem met woorden om; ik kan 't niet anders dekken.[1064]

Orestes:

De gley leght zeylreede, om te gaen op Godts gena.[1065]

Ifigenia:

Bezorght gy 't ovrige, op dat d'aenslagh wel besla.[1066]

Orestes:

Een eenigh schort hier aen, dat d'aenslagh blijf verholen.
Bezweert dees vrouwen, en vermaentze, om niet te doolen.[1068]
Een vrouwetong verwekt medoogen in den mensch.[1069]
Ik hoope al 't ander zal beslaen naer onzen wensch.

Ifigenia:

O waerde vrouwen, 'k heb mijn opzicht op u allen.[1071]
Mijn leven hangt aen u, en hoe dit uit wil vallen,[1072]
Of wel of qualijk, en versteeken van mijn lant,[1073]
En waertsten broeder, en mijn' waertsten bloetverwant.[1074]
Dit zy 't begin dan van mijn rede t'overwegen,[1075]
Hoe alle vrouwen van natuure zijn genegen
Tot onderlinge liefde, en, tot een' toeverlaet,

1060 *en niet ruw* (toev.; evenals *zoo schuw* in het volgende vers): met gewijde handen.
1061 *dezen moort;* Gr. (met mod. em.): deze onderneming van ons nu (hoe kunnen wij Pylades hier ook in betrekken?)
1062 *aen u;* Eur.: ‘te zamen met u’; zie vs. 1200.
1063 *wil:* goedvinden.
1064 *zet hem ... om:* beweeg hem er toe; *dekken* (latere); versta: doe ik het anders, dan kan ik het toch niet verheimelijken.
1065 *op Godts gena*, toevoeging.
1066 *aenslagh:* plan.
1068 *om ... doolen:* om niets verkeerd te doen (zich niet onvoorzichtig te uiten); toevoeging.
1069 Versta: Als vrouw zult gij de juiste woorden weten te vinden om haar mededogen op te wekken.
1071 *'k heb ... allen:* ik houd mijn ogen (= hoop) op u gericht.
1072 *en ... vallen:* en de uitslag van onze onderneming (hangt aan u).
1073 *en versteeken ...;* de grammatische aansluiting ontbreekt; bij *versteeken* is een subject *ik* te denken (*en ...:* zodat ik verstoken zal blijven ...).
1074 *mijn' ... bloetverwant;* Gr. (met mod. em.): mijn liefste bloedverwante (Electra).
1075 *t'overwegen:* het verzoek om te overwegen ...

De hant te houden aen den algemeenen staet.[1077-78]
Zwijght stil, en helpt ons vlught. men looft getrouwe tongen.[1079]

1077-78 *en ... staet:* en, als betrouwbare hulp in nood, genegen het gemeenschappelijk belang te behartigen.
1079 *getrouwe tongen:* tongen die trouw kunnen zwijgen.

Gedenkt hoe hier een trits van vrienden, hardt gedrongen,[1080]
Al teffens een gevaer geperst is uit te staen,[1081]
Te keeren in hun lant, of teffens hier vergaen.[1082]
Raek ik behouden, gy zult ook dien zegen erven.
'K zette u behouden en verheught op Grieksche werven.[1084]
Weshalve bidde ik u, by uwe rechte hant,[1085]
En u, en u, en u, met mont en kusverbant,[1086]
By uwe trou, en by de liefste in uw geslachten,[1087]
By vader, moeder, en uw kinders, leert u wachten.[1088]
Wat zeghtge nu hier toe? hoe sterktge dit verzoek?[1089]
Wie kan het weigeren? maektge u hierinne t'zoek,[1090]
Dan is 't voorwaer met my en broeder omgekomen.

R e y :

Mevrou, schep goeden moet. volhardt by 't voorgenomen:
Wat ons belangt, van ons wort niet een woort gerept
[Dat weet Jupijn], van al wat gy geboden hebt.[1094]

I f i g e n i a :

Het ga u wel om zulk een antwoort, rijp van reden.
Uw aller plicht vereischt terstont in 't hof te treden.[1096]
De koning van dit lant zal strax verschijnen, om[1097]
Hier t'onderzoeken of men voor het heilighdom
De gasten heeft geslaght, gewijt tot offerhanden.
Eerwaerdighste godin, die, t'Aulis aen de stranden,
My voor 't moordaedigh zwaert van vader hebt bevrijt,
Behoeme, en deze mede, in dezen bangen strijt.[1102]
Of Grieken zal om u, lieght d'antwoort uit Godts kooren,[1103]
Noit Delfis zoeken, om Apolloos mont te hooren.
Maer nu verzoenbaer, schey uit dit verwaten lant.[1105]
Trek heen naer Pallas stadt, daer zy d'olyven plant.[1106]
Het voeght u langer niet te blijven by dien wreede,[1107]

1080 *hardt gedrongen:* in benarde toestand.
1081 Versta: gezamenlijk voor hetzelfde hachelijke alternatief gesteld wordt.
1082 *teffens* (als gezamenlijk) ook bij *te keeren* te denken.
1084 *werf:* kust, landingsplaats (Iphigenia's woorden houden de belofte in dat zij pogingen zal doen om deze Griekse vrouwen te redden; later belooft koning Thoas de rei de vrijheid op last van de godin, wat Iphigenia nu nog niet weet).
1085 Op *weshalve* laat Vondel hier de woordschikking van de hoofdzin volgen.
1086 *met ... kusverbant;* Eur.: 'bij uw dierbare wang' (die I. kust).
1087 *by uwe trou;* Eur.: knieën (zie de aant. bij vs. 381); *geslachten:* familie.
1088 *leert u wachten* (toevoeging), omschrijving voor: wees voorzichtig, neemt u in acht (een dgl. constructie in vs. 941).
1089 *hoe ...*; Eur.: 'wie van u zegt het mij toe?' *sterken* (affirmare): bevestigen.
1090 *hem t'zoek maken:* zich onttrekken.
1094 *van ... hebt:* omtrent alles wat gij ons opgedragen hebt (te verzwijgen).
1096 *terstont:* aanstonds.
1097 *strax:* weldra.
1102 *strijt:* nood (vgl. *Edipus*, vs. 1493).
1103 *om u:* door uw schuld; *uit Godts kooren*, vgl. vs. 1001.
1105 *verzoenbaer* (propitius): genadig.
1106 *daer ... plant*, een toevoeging, die getuigenis aflegt van Vondels belezenheid.
1107 *by dien wreede* (Thoas), toevoeging.

Nu gy mooght woonen in een zegenrijke stede.[1108]

1108 *zegenrijk*, vert. van *beatam*.

I. K e e r :

Halcyon, die, met rou belaên,[1109]
Om Pontus rotsstrant heenen[1110]
Uw droevigh onheil zingt met steenen,
Een' zang, by wijzen slechts verstaen,[1112]
En uwen man doorgaens beklaeght,[1113]
Met galmende gezangen,
'K gelijke my, van druk bevangen,[1115]
By u, waer van het strant gewaeght.[1116]
Ik hier een vogel, zonder schacht,
En onvoorzien van pennen,
Verlang naer Griekenlant te rennen,
Uit lust ter Godtheit van de jaght,[1120]
Die op den bergh van Cynthus vaert,[1121]
Met palmen, groen van bladen,
Laurieren en olijf geladen,[1123]
Latonaes dochter lief en waert.[1124]
'K wensch zwaenen, tot gezang geboren,[1125]
Aen 't water daer met lust te hooren.[1126]

I. T e g e n k e e r :

Het stontme op traenen, toen de stadt[1127]
Ter neêr plofte, ik most vaeren
Met vreemde roovers door de baren,
Om gout geveilt, en opgevat.[1130]
De spruit van Agamemnon moet
De maeght, een priesterinne,
Ten dienst der wufte jaghtgodinne,
Een plengster van het hartebloet,[1134]

1109 *Halcyon;* Alcyone, de gade van Ceyx, werd volgens de sage in een steeds klagende ijsvogel veranderd, toen zij het lichaam van haar echtgenoot, die verdronken was, zag aanspoelen aan de kust (zie Herscheppinge XI, vs. 927-vgl.).
1110 *Pontus*, onjuist; Eur.: zee.
1112 *wijzen:* ingewijden.
1113 *doorgaens:* voortdurend.
1115 *gelijken:* vergelijken.
1116 *gewaeght:* weergalmt.
1120 *uit lust ...:* uit verlangen naar Diana.
1121 *Cynthus:* berg op Delos, waar Diana is geboren.
1123 *geladen* (bij Cynthus): begroeid.
1124 De bedoeling van Euripides is dat de genoemde palm en laurier Latone *een welkome steun* boden bij h e t t e r w e r e l d b r e n g e n (Lat. p a r t u i , door Vondel vertaald als d o c h t e r) van haar dochter.
1125 *'k wensch:* ik verlang er naar.
1126 Bij de Cynthus was een bekend meertje, tussen laurieren en palmen, waar Apollo en Diana waren geboren.
1127 *stontme op:* kostte mij; *de stadt:* mijn vaderstad in Griekenland (de rei bestaat uit Griekse vrouwen, die krijgsgevangen zijn gemaakt, vgl. vs. 143).
1130 prothusteron (als buit uit Griekenland, naar Taurië, meegevoerd en ...).
1134 *hartebloet:* hertenbloed (c e r v o r u m interfectricis).

Hier dienen met een offerboet,[1135]
En schaffen offerhanden
Van vee, om op 't altaer te branden,
Met een doorgaens bedrukt gemoedt.[1131-381138]
Gy zijt de zwaericheên gewent,
En hoeftze niet te leeren
Verdraegen: doch de kans kan keeren
Met eenen zwaey, na lange elend.[1139-42]
Na zacht gevley van goede dagen
Is 't juk van rampspoên zwaer te draegen.

II. K e e r :

De gley met vijftigh riemen zal,
Befaemde maeght, u slingeren[1146]
Naer Argos met den dans der vingeren
Op Faunus fluit. dat zoet geschal[1147-48]
Bestelt den roeier kracht en moedt.[1149]
Apollo spoedt het vaeren[1150]
Met zijne lier van zeven snaeren,
En zingt en speelt u door den vloet
Aen 't vruchtbre en vette Atheensche lant.
De snelle riemen streven
Door zee: ik eenzaam hier gebleven,
Sla mijn gezicht naer u van strant.
De winden vallen in het zeil
Van achter. touwen rekken[1158]
Terwijl de winden rustig trekken,[1159]
En 't schip door zee bruischt tot uw heil,
Op heesch klaeroen en zeetrompetten,[1161]
Om recht Pireüs in te zetten.[1162]

1135 *offerboet:* zoenoffer;
1131-38 Geheel onjuist. Gr. (met mod. em.): ‘hier dien ik, de dochter van Agamemnon, de maagdelijke priesteres van de h e r t e n d o o d s t e r Diana, bij het altaar waar Grieken worden geofferd; ach ik benijd het lot van wie altijd ongelukkig is geweest’ (Bij Eur. is dus sprake van drie personen in onderlinge verhouding, bij Vondel blijkbaar slechts van twee; vgl. de onjuiste vert. in vs. 137). Vondels vertaling (o.i. door Van Lennep verkeerd geïnterpreteerd) zou Eur. weergeven, als men achter *moet* in vs. 1131 een komma plaatste, 1131 opvat als bijstelling bij *spruit*, en in vs. 1135 voor *hier* als subject *ik* (= de rei) invoegt; 1133 *wuft:* rondzwervend (de *wufte jaghtgodinne* is Diana).
1138 *doorgaens:* voortdurend.
1139-42 naar de onjuist overgeleverde tekst; Gr. (juiste lezing): ‘opgegroeid in het leed heeft hij (zie het slot van de hiervòòr aangehaalde Gr. vert. van vs. 1131-38) geen besef van zijn ellende, maar de *omslag* van het lot is het die de jammer aanbrengt’.
1146 *slingeren* (hier gekozen uit rijmnood): voeren.
1147-48 *met ... fluit:* door Pan begeleid op de rietfluit.
1149 *bestellen:* geven.
1150 *spoeden:* begunstigen.
1158 *touwen rekken:* het touwwerk wordt strak gespannen door het zwellende zeil.
1159 *rustig:* krachtig; *trekken;* het door de wind bolstaande zeil *trekt*.
1161 berust op verkeerde opvatting van het Latijnse *classicum apparatum* = scheepstuig; Vondel heeft *classicum* opgevat als krijgstrompet. *Heesch* (raucus) gebruikt V. meer in dergelijk verband (zie bijv. Dl. VI, het 8ste boek van de Aeneïs, r. 31: de *schorre* trompet; elders: heesch bazuingeschal; vgl. *Ndl. Wdb.*).
1162 om recht de haven van Athene (Piraeüs) binnen te varen.

II. T e g e n k e e r :

Och quaem ik op de klaere baen,[1163]
Daer 't brandend vier der zonne,
Der hemellichten aêr en bronne,[1165]

1163 *quaem ... op;* Gr.: ‘mocht ik heengaan (op vleugels) langs’ ...
1165 toevoeging; *aêr en bronne* = bronader (vgl. bijv. *Lucifer*, vs. 294).

Gewoon is jaerlijx om te gaen:[1166]
'K zou recht in top van 't oude hof,[1167]
Vol kamers, hangen blijven,[1167-68]
En op mijn taeie vleugels drijven[1169]
In 't hart der reien, daer met lof[1169-70]
Ik, maeght zijnde, in de bruiloft stont,[1171]
En voor mijn moeders voeten[1172]
Bevalligheden quam ontmoeten,
En voerdeze ten dansse in 't ront.[1173-74]
'K was uitgestreeken met de pracht[1175]
Van rijke feestgewaeden,
En puik van allerley cieraeden,
Daer 't al most volstaen in zijn kracht.[1178]
Haerlokken schaduwden mijn kaeken,
Waer op de roozen schooner blaeken.[1180]

T h o a s :

Waer is, waer spreeke ik nu de Grieksche kerkkostrin?[1181]
Heeft zy de gasten al gewijt voor ons godin?

R e y :

Hier isze, ô koning. die u reên geeft van haer werken.[1183]

T h o a s :

Wel Agamemnons kint, draeghtge uit Dianaes kerken,[1184]
Dat ongeoorlooft is, dit kerkbeelt met uw hant?[1185]

I f i g e n i a :

Hou stant, heer koning. och hou toch een luttel stant.[1186]

T h o a s :

1166 *jaerlijx*, onjuiste toevoeging; de zin zou hier *dagelijks* eisen.
1167 *in top van:* boven.
1167-68 *hof, vol kamers;* Eur.: ‘de kamers van mijn ouderlijk huis’; *hangen blijven*, nl. op mijn vleugels o m n e e r t e d a l e n .
1169 toevoeging; *taei:* weerstand biedend (krachtig).
1169-70 Eur.: ‘en mocht ik (eenmaal weer thuis) mijn oude plaats innemen in de rei ...’
1171 *in de bruiloft;* versta: bij bruiloftsfeesten.
1172 *voor ... voeten;* Euripides denkt waarschijnlijk aan twee reien: een van gehuwde vrouwen en een van de jonge meisjes.
1173-74 Onjuist; Eur.: ‘in de kring van mijn jonge vriendinnen mee de reidans uitvoerde, in een wedstrijd in bevalligheid’ (met elkaar in bevalligheid wedijverend).
1175 *uitgestreeken:* uitgedost.
1178 Versta: terwijl alles op zijn best moest zijn; terwijl ieder trachtte zich op zijn schoonst voor te doen.
1180 toevoeging.
1181 *kerkkostrin* (c u s t o s harum aedium): priesteres (vgl. vs. 137); zij heeft de s l e u t e l van de tempel in bewaring. - Na vs. 1182 laat Vondel weg: ‘en brandt hun lichaam reeds daar binnen?’
1183 Iphigenia treedt naar buiten met het beeld van Diana in de armen; *reên:* rekenschap.
1184 *wel;* versta: hei daar.
1185 *dat:* wat.
1186 *hou stant:* blijf staan, waar ge zijt (het vervolg is verslappende uitbreiding).

Wat rechtge nieus aen? zeghme, ô Ifigeen, doe kennis.[1187]

I f i g e n i a :
Ik zuivere antwoorde u. my gruwt van zulk een schennis.[1188]

1187 *nieuws:* ongewoons, ongehoords.
1188 Onjuist; Gr.: ‘verfoeilijk! om rein te blijven spreek ik dit woord uit.’ Vondel vertaalt met omzetting het Lat.: *abominor, impolluta enim hoc tibi respondeo*.

T h o a s :
Wat brengtge nieus voor? spreek recht uit, beknopt en klaer.[1189]

I f i g e n i a :
Gy vingt hier offers op, ten smette van 't altaer.[1190]

T h o a s :
Hoe weetge dit? of spreektge alleen naer uwe meening?[1191]

I f i g e n i a :
Het kerkbeelt keerde zich, daer 't stont, om dees verkleening.[1192]

T h o a s :
Van zelf? of keerde 't door aerdtbeving met een' zwey?[1193]

I f i g e n i a :
Van zelf, en ons godin look d'oogen alle bey.

T h o a s :
Wat 's d'oirzaek? zijn de vreemde ontzuivert door hun leven?[1195]

I f i g e n i a :
Dat is 't, en anders niet. my schrikt 't geen zy bedreven.

T h o a s :
Vermoordenze op hun kust een' aengekomen gast?[1197]

I f i g e n i a :
Zy quamen herwaert aen, met huismoort zwaer belast.[1198]

T h o a s :
Wat huismoort? 't lustme dit te hooren, en te weeten.

I f i g e n i a :
Zy hebben, bey vervloekt, hun moeder dootgesmeeten.[1200]

T h o a s :
O Godt Apollo, dit's in 't noorden noit gehoort![1201]

I f i g e n i a :
Heel Grieken dreefze wech, en schupteze uit de poort.[1202]

1189 *wat ... voor;* wat voor bijzonders hebt ge mee te delen.
1190 *ten smette ... altaer*, bijv. bep. bij *offers* (die ... zullen verontreinigen).
1191 *meening:* gissing, vermoeden.
1192 *keerde zich:* draaide zich om; *om ... verkleening* (smaad), toevoeging.
1193 *zwey:* zwaai.
1195 *door hun leven*, (hun wandel); toevoeging.
1197 *hun;* lees: deze; *een' aengekomen gast*, onjuist; Eur.: 'hebben zij aan deze kust een niet-Griek (Tauriër) gedood?'
1198 *huismoort:* moord op verwanten.
1200 *doodgesmeeten:* doodslag gepleegd aan.
1201 Eur.: 'zelfs bij de niet-Grieken zou niemand dit ooit hebben bestaan.'
1202 *en ... poort*, uitbreidende toevoeging.

T h o a s :
Zoo brengtge 't beelt hierom naer buiten van het outer?

I f i g e n i a :
Om 't af te wasschen, in dees lucht, heel rein en louter.[1204]

1204 Onjuist; Eur.: ‘om het buiten de moordbezoedeling te brengen’.

T h o a s :
Hoe kreeghtge kennis van der vreemdelingen smet?

I f i g e n i a :
Toen 't kerkbeelt op 't altaer gekeert stont en verzet.[1206]

T h o a s :
Gy vat het recht, als opgevoedt by Grieksche wijzen.[1207]

I f i g e n i a :
Hun blijde tyding streelt mijn hart, dat d'aders rijzen.[1208]

T h o a s :
Zoo brengenze u wat goets van Argos uit de zee?[1209]

I f i g e n i a :
Mijn eenigh broêr Orest leeft noch in rust en vrê.[1210]

T h o a s :
Zoo wiltge om deze maer hen spaeren by het leven?[1211]

I f i g e n i a :
En vader is gezont en frisch tot noch gebleven.

T h o a s :
Gy gingt, Diaen ten dienst, dan uit de kerk met reên?[1213]

I f i g e n i a :
Als die gansch Grieken haete, om 't onheil daer geleén.[1214]

T h o a s :
Waer nu gebleven met dees vreemden uit de baren?[1215]

I f i g e n i a :
Men moet d'instelling van de kerkwet rein bewaeren.

T h o a s :
Hoe komen waschvat en uw degen van der hant?[1217]

I f i g e n i a :
Ik wil ze eerst zuiveren kerkpleghtigh op het strant.[1218]

1206 *verzet*, synoniem van *gekeert;* inde Gr. tekst laat I. aan deze woorden voorafgaan: *ik ondervroeg hen* (toen ...).
1207 Eur.: ‘wel heeft Griekenland u opgekweekt tot wijsheid dat gij dit zo goed hebt ingezien.’
1208 Eur.: ‘En nu hebben zij getracht door zoete lokspijs mij te verleiden.’
1209 *zoo brengenze* ...; versta: berichtten ze u dan ...?
1210 *in ... vrê*, toevoeging.
1211 Onjuist; Eur.: ‘dit zeiden zij zeker in de hoop dat gij hen uit dankbaarheid zoudt sparen.’
1213 Onjuist; Eur.: ‘maar gij hebt natuurlijk de zijde der godin gekozen?’
1214 *als die:* daar ik.
1215 *uit de baren* (toevoeging): die over zee gekomen zijn.
1217 Versta: waarom dan niet gegrepen naar ...; *degen:* zwaard.
1218 *kerkpleghtigh*, in overeenstemming met de heilige gebruiken.

T h o a s :
Met eene bronaêr, of in zoute waterplassen?

I f i g e n i a :
De zee is maghtigh al de vlekken af te wassen.

T h o a s :
Het offer der godin zal heiliger beslaen:

I f i g e n i a :
En mijne tempelplicht ook heiliger bestaen.[1222]

T h o a s :
Komt hier de zeetong niet Dianaes drempel likken?[1223]

I f i g e n i a :
Wy hoeven eenzaemheit, en moeten meer beschikken.[1224]

T h o a s :
Zoo breng hen waerge wilt: 'k wil geen geheimnis zien.

I f i g e n i a :
My past het outerbeelt in 't loutren eer te biên.[1226]

T h o a s :
Met reên: het is bevlekt met moederslaght, te schroomen.[1227]

I f i g e n i a :
Ik had het anders uit den tempel niet genomen.

T h o a s :
Godtvruchtigheit, met vlijt gepaert, een ieder sticht.[1229]

I f i g e n i a :
Hoor watme staet te doen.[1230]

T h o a s :
Dat meltme naer uw' plicht.

I f i g e n i a :
Men boey de gasten.

T h o a s :
Hoe, op datze niet ontvlieden?[1231]

I f i g e n i a :

1222 Eur. (dubbelzinnig): ‘ook voor mij persoonlijk zal het zò beter zijn.’
1223 De bedoeling van Thoas is: ge behoeft u niet zo ver te verwijderen (Diana's tempel stond vlak bij het strand).
1224 Denk voor deze versregel: Inderdaad, maar ...; *en ... beschikken* (weer dubbelzinnig): en hebben nog verdere plichten in dezen; zie vs. 1226.
1226 *in ... biên:* eerbiedig te zuiveren.
1227 *met reên;* Eur.: ‘gij bedoelt zeker, omdat het ...’; *schroomen* (toevoeging): die men dient te schuwen.
1229 *godtvruchtigheit ... gepaert;* versta: nauwgezette, toegewijde vroomheid.
1230 Onjuist. Eur.: ‘hoor, wat voor mij (door u) gedaan moet worden.’
1231 *Hoe ...*; Eur.: ‘waarheen zouden zij kunnen vluchten?’

Een Griek is trouweloos.

T h o a s :
Gy dienaers, boeit henlieden.

I f i g e n i a :
Men breng' de gasten hier.

T h o a s :
Het zal terstont geschiên.

I f i g e n i a :
Men dekke d'oogen, dat zy 't zonnelicht niet zien.[1234a1234b]
Bestelme ook eenen stoet van uwe lijftrouwanten.[1235]

T h o a s :
En om wat reên?

I f i g e n i a :
Om al dien hoop in stadt te planten.[1236b]

T h o a s :
Op dat'er geen verschijne omtrent dien offerslaght? [1237]

I f i g e n i a :
Dat waer een gruwelstuk.[1238a]

T h o a s :
Ga heen, getrouwe wacht,
En zegh dat niemant dit slaghtoffer dicht genaeke.

I f i g e n i a :
Geen van de vrienden hoedt de stadt met zulk een waeke.

T h o a s :
Gy tuight van my het geen op u veel beter slaet,
Naerdien het gansche lant om u verwondert staet.[1238b-42]

I f i g e n i a :
Nu sta hier voor de kerk.[1243a]

T h o a s :

1234a *d'oogen;* Eur.: 'hun hoofden'.
1234b *dat zy ...;* de juiste persoonsverdeling geeft deze woorden aan T h o a s ; Eur.: '(Ik begrijp het; zeker) opdat zij niet worden beroerd door het zonlicht.' (dat daardoor nl. bezoedeld zou worden).
1235 Iphigenia spreekt weer. Hierna laat Vondel het volgende weg: T h o a s : 'Deze mannen hier zullen u vergezellen'; I p h i g e n i a : 'En zend verder een bode naar de stad.' Hierop slaat de vraag van Thoas in vs. 1236.
1236b Versta: opdat hij (de bode) de gehele bevolking bevel geeft thuis te blijven.
1237 Gr.: '(Is dat) opdat niemand in aanraking zal komen met de bloedsmet (die op de vreemdelingen rust?)' V. geeft het Latijn weer.
1238a Eur.: '(Ja), want dat zou de bezoedeling overbrengen (op de burgerij)'.
1238b-42 De persoonsverdeling in de Commelinus-editie is onjuist. Portus heeft het Latijn daarmee in overeenstemming gebracht en uitgebreid. Gr. (juiste tekst met mod. emendatie): T h o a s (tot een dienaar): 'Gij, ga heen en boodschap dit'. - I p h i g e n i a : '(Ja dit,) dat niemand mag naderen tot hun aanblik'. - Th.: 'Wel zorgt gij trouw voor onze burgerij.' - I p h . : 'Zeker, en in de eerste plaats voor mijn vrienden, tegenover wie ik dit verplicht ben.' - T h . : 'Hiermee doelt gij op mij; o, hoe terecht bewondert u de gehele stad.'
1243a *nu;* Eur.: 'Gij (Thoas) *sta* ...'.

Om wat te doen en leeren?[1243b]

I f i g e n i a :

De kerk te zuiveren met gout, op dat in 't keeren[1244]
Gy haer gereinight vint, wanneer de gasten hier[1244b-45]
Aenkomen.[1245b-46a]

1243b *om ... leeren*, hendiadys en prothusteron: om wat te leren doen, d.i. om wat te doen in opdracht van u; vgl. voor deze omschrijving (leren + inf.) vs. 941 en 1088.

1244 *gout;* Gr. (met mod. em.): vuur; men brandde zwavel.

1244b-45 (*vint*); deze woorden, als *vraag* uitgesproken, worden reeds in de Commelinus-editie aan Thoas gegeven.

1245b-46a Dit behoort het begin te zijn van een door Iphigenia toegevoegde opdracht, die na *aenkomen* onderbroken en in 1247 voortgezet wordt.

T h o a s :
Wat verricht ik dan naer 's kerks manier?[1246]

I f i g e n i a :
Gy moet uwe oogen met een' zijden sluier dekken.[1247]

T h o a s :
Om met geen offerslaght mijne oogen te bevlekken?[1248]

I f i g e n i a :
En draele ik u te lang?[1249a]

T h o a s :
Hoe treffe ik best de maet?[1249b]

I f i g e n i a :
Het geve u dan niet vreemt.[1250a]

T h o a s :
Beschik wat hier toe staet.[1250b]

I f i g e n i a :
Och of dees zuivering besloegh naer mijn gebeden!

T h o a s :
Ik bidde desgelijx het zelve uit rijpe reden.[1252]

I f i g e n i a :
Ik zie de gasten nu aenstappen uit het huis,[1253]
De jongelingen, en het heilighdom, heel kuisch,[1254]
Om dien vervloekten moort door offerslaght te vaegen.[1255]
Ik zie de fakkels voor de gasten heenedraegen,[1256]

1246 *naer ... manier*, toevoeging.
1247 *gy moet;* lees (zie aant. 1245*b*-46*a*): dan moet gij; *zijden sluier;* Eur.: doek.
1248 *offerslaght*, onjuist. Eur. bedoelt het aanschouwen van hen, op wie als moordenaars een bloedsmet rust.
1249a De zin is op te vatten als voorwaardelijke bijzin (die afgebroken, en in vs. 1250 voortgezet wordt), en dus zonder vraagtoon te lezen.
1249b Eur.: 'Welke (tijd-)grens geldt in dit opzicht voor mij?' (: hoelang is de duur bij normaal verloop). Iphigenia geeft hierop geen antwoord, zoals begrijpelijk is.
1250a *Het ... vreemt:* wees dan niet verwonderd, dan bevreemde u dat niet.
1250b Versta: neem voor uw werk ten volle de nodige tijd.
1252 *uit ... reden*, toevoeging.
1253 O p m e r k i n g : De tempelpoort gaat open, Orestes en Pylades worden geboeid naar buiten gebracht, Thoas bedekt het gelaat (zie vs. 1247).
1254 Vondel vertaalt het op corrupt Grieks berustende Lat.: *et ornatum deae* ('het heilighdom', op te vatten als: de heilige benodigdheden voor de dienst van Diana) *et juvenes; heel kuisch* (rein), toevoeging. V. zal met *heilighdom* bedoelen: heilig sieraad (hierbij is dan in V.'s zeugmatische constructie *aenstappen* op te vatten als aandragen. Grieks (juiste tekst): 'Ook al wat behoort tot de dienst van de godin en *jonge lammeren*'.
1255 Versta: opdat die vervloekte moedermoord door een zoenoffer (van lammeren) uitgewist wordt.
1256 *fakkels;* deze behoorden tot het reinigingsmateriaal; *voor ... heene:* voor ... uit.

En 't geen de loutering van hun en 't kerkbeelt eischt.
'K gebie den burger dat hy voor dees zuivring deist.[1258]
Zoo eenige kostrin de hant wil rein bewaeren,[1259]
Of huwlijk sluiten, of in arbeit gaet van baeren,[1260]
Vertrekt en wijkt, op dat gy smet ontfangt noch hoon.[1261]
O dochter van Jupijn, en dochter van Latoôn,[1262]

1258 *zuivring;* Eur.: deze (te zoenen) smet (: de jongelingen); *deist* (deinst): terugwijkt.
1259 *kostrin;* Eur.: tempelwachter.
1260 *of ... sluiten;* hierbij behoorde *iemand* als subject te zijn toegevoegd; *of ... baeren;* versta: of zo enige vrouw hier in gezegende omstandigheden is.
1261 *vertrekt en wijkt;* versta: die vertrekke en wijke (Lat.: si quis ... fugite); *noch hoon*, toevoeging.
1262 Aanroeping van Diana; *Latoôn;* zie vs. 136.

Wassche ik hun' dootslagh af, en offre hen ter stede[1263]
Daer 't voeght, gy zult voortaen, in veiligheit en vrede,
Gerust een zuiver huis bewoonen zonder vlek,
En wy gelukkigh zijn. schoon ik nu niet ontdek'[1266]
Het ovrige aen de goôn, veelkundigh en ervaeren,
Noch lust my, ô Diaen, dus veel u t'openbaeren.[1268]
De tweeling van Latone[1269]
Godt Febus, met zijn gouden haer,
Verdient dat elk hem kroone,
Om zijn vernuft en harpesnaer.[1272]
Diane, schoon van straelen,
Is fix op schieten afgerecht,
In Delos vruchtbre dalen.[1275]
De moeder van 't stilstaende en slecht
Bronwater, toenze scheide
Van 't eilant, overal befaemt[1276-78]
Door hun geboort, geleide,
Droeghze op de kruin Parnas genaemt,[1279-801280]
Den wijngodt toegeschreven,[1281]
Daer eer de draek, een aerdtsch gedroght,[1282]
Den rugh hadde opgeheven,[1283]
Vol spikklen van natuur gewrocht.
De muil zagh root en bloedigh,
Vol kopre tanden. zulk een dier[1286]
Bewaekt Godts antwoort moedigh,[1287]
In schaduwe van lauwerier.
O Febus, gy, noch teder,
En hupplende op uw moeders arm,
Schoot dien spelonkdraek neder,
Begost, op 's vreemdelings gekerm,

1263 *hen* is ten onrechte toegevoegd; *offeren* is bij Euripides absoluut gebruikt (bedoeld is het reinigingsoffer bestaande in *lammeren*, zie vs. 1254).
1266 (*schoon ...*)
1268 Lat. onjuist; Gr.: ‘schoon ik het overige niet uitspreek, toch zullen de goden die meer weten, en gij, godin, mij verstaan’; *noch:* toch.
1269 Iphigenia is met de stoet verdwenen. De volgende passage behoort aan de r e i . Dit gehele koor is in Vondels vertaling vrijwel onverstaanbaar geworden.
de tweeling: de éne tweeling (Apollo en Diana waren tweelingen).
1272 *om ... harpesnaer* (hendiadys): om zijn kunstig harp- (Eur.: cither-)spel.
1275 Hier ontbreekt in de overgeleverde Gr. tekst: (in Delos' vruchtbaar dal) *bracht Latone ze ter wereld*.
1276-78 Gr.: ‘De moeder, verlatende de plaats, waar ze haar kroost had ter wereld gebracht bij het rijkelijk neerstromende water’; Lat.: stillantium (druppend) a t i m m o t a r u m mater aquarum.
1279-80 *geleide, droeghze;* in de Edipus vindt men verschillende vbb. van deze asyndetische verbinding; *ze* behoorde te zijn *hem* (Apollo).
1280 *Parnas:* Parnassus, berg in Phocis, op de zuidelijke helling lag Delphi.
1281 *toegeschreven:* toegeheiligd; zowel *Bacchus* als *Apollo* werden op de Parnassus vereerd.
1282 *eer*, nl. voor Apollo's komst, oudtijds.
1283 *hadde;* versta: hield.
1286 Het Grieks spreekt van een koperen schubbenpantser; *zulk een dier:* dit (er zò uitziende) dier.
1287 *Godts antwoord:* het Delphisch orakel, waar destijds (zie vs. 1301) de godin Themis haar godsspraken gaf.

Den vraegende te paeien,[1292-93]
Gezeten op den dryvoettroon,[1294]
Heel schuw van 't zaet te zaeien[1295]
Der logentael, te koop om loon,[1296]
Daer lang Kastalje in waerde[1297]
Haer water uitgiet klaer en puur,
En 't navelpunt der aerde[1299]
U kent voor zijnen nagebuur.[1300]
Maer Febus rant in 't ende
Vrou Themis, telgh van 't aerdtrijk, aen,
Verstootze, in droeve elende
Uit d'antwoortkoorspelonk, die waen
En zinnepoppen baerde,[1304-05]
Ook veelen 't aenstaende en 't verleên
En 't voor de hant verklaerde,
Wat in den droom op 't bed verscheen:[1301-08]
Want d'aerde, door 't verspreeken
Van 't kroost der bitse nydigheit,
Godt Febus had versteeken,
En hem 's waerzeggers dienst ontzeit.[1309-12]
De koning, snel van voeten,[1313]
Streeft naer den troon van Godt Jupijn,
En klaeght hem, na het groeten,[1315]
Hoe hy nu quam in armen schijn[1316]
Met lege handen klaegen,[1317]
En badt hem vierigh 's aerdtrijx haet
En Delfis antwoort toch te jaegen

1292-93 (gij) begont den vreemden bezoeker, die op klagende toon een orakel kwam vragen, tevreden te stellen met een antwoord; Eur.: ‘naamt in bezit het (door u aan Themis ontnomen) orakel.’
1294 *dryvoettroon:* de heilige drievoet, die u als troon diende (hierop zat nl. de priesteres, door wier mond Apollo sprak).
1295 *schuw* (bij - *troon*): afkerig.
1296 *te koop* (bij *logentaal*) *om loon*, toevoeging.
1297 Bedoeld als: waar het sinds lang in aanzien staande Kastalië; *Kastalje:* de Kastalische bron.
1299 *'t navelpunt der aerde* (Delphi); zie voor deze benaming *Edipus*, vs. 617.
1300 Bij Euripides is Apollo niet de buur van de Delphische tempel, maar van de Castalische bron.
1304-05 *die ... baerde* behoorde bijv. bijzin te zijn bij *aerdtrijk* (zie de aant. hierboven); *zinnepoppen:* L. spectra, visioenen.
1301-08 Deels onjuist, deels onverstaanbaar. Gr.: ‘Maar-toen Apollo Themis, de dochter van de aardgodin Gaia, verdreven had van het orakel, baarde de aardgodin de nachtelijke droomvisioenen, die het verleden en wat volgt en de verder verwijderde toekomst openbaarden aan vele stervelingen in hun donkere slaap.’
1309-12 *door ... nydigheit*, onjuist. Vondel bedoelt waarschijnlijk: overgehaald door het kroost van haar felle ijverzucht (d.i. haar afgunstige gedachten). De Gr. tekst zegt: ‘vertoornd omdat haar dochter (Themis) verdreven was’ (= Lat.: *invidia filiae ... pulsae*); *versteeken:* verdreven, op zij gezet; vs. 1312 is een variatie van vs. 1311.
1313 *de koning;* versta: de heer (nl. de jonge Apollo).
1315 *na het groeten*, toevoeging.
1316 *in ... schijn* (toevoeging): als een arme (beroofd van inkomsten).
1317 *met lege handen*, op te vatten als: beroofd van zijn ambt; Vondel geeft Portus' op onjuist Grieks berustende Lat. vertaling weer. Gr. (juiste lezing): ‘hij sloeg zijn tedere armen om de troon van Zeus’.

Uit Febus kerke, nu versmaet.[1318-20]
Jupijn begost te lachen,

1318-20 Gr.: ‘en smeekte hem het Pythisch heiligdom (Delphi's tempel) te bevrijden van de wrok der aardgodin en de nachtelijke openbaringen’ (die nl. Apollo's orakels hadden verdrongen; zie vs. 1305-vlg.).

Naerdien de zoon zoo ras en snel
Hem quam om inkomst prachen
En winst voor zijn spelonkkapel.[1323-24]
Hy schud het hooft, en weigert[1325]
Dees bede, schort het droomgenot,[1326]
Neemt wegh het hooghgesteigert[1327]
Bedrogh, gedwongen met een slot,[1328]
Herstelt dus Febus waerde,[1329]
Beschikt den volken heiligh dicht[1330]
In eenen hoop by een vergaerde,[1331]
Een waere spellinge, uit het licht
Van zijnen troon daer boven;[1332-33]
Een afscheit waert te loven.[1334]

B o d e :

O kosterinnen van altaer en kerk, waerheen[1335]
Is koning Thoas, dien wy zoeken, nu getreên?
Sluit op de hofpoort: roept terstont den lantsheer buiten.[1337]

R e y :

Wat's dit? zal ik het geen my niet geboôn is uiten?[1338]

B o d e :

Twee knaepen, door den raet van Agamemnons kint,[1339]
Vervlogen uit dit lant te water heel gezwint,[1340]
Met eene Grieksche gley, die zy ter sluik bevrachtten
Met ons Dianes beelt, het welk wy heiligh achten.

R e y :

Gy zeght het geen men naeu gelooft dat kan geschiên.

1323-24 Eur.: ‘begeerde te bezitten een dienst (= tempel), zo rijk aan goud’; *prachen:* (vleiend) bedelen.
1325 *hy ... hooft*, nl. als teken van t o e s t e m m i n g . V. heeft het Lat. *concussit comam* verkeerd begrepen, en opgevat als o n t k e n n e n d gebaar, vandaar zijn (*onjuiste*) verklarende toevoeging *en ... bede* (1325-26), waarbij het vervolg niet past.
1326 *schort ... droomgenot:* maakt een eind aan de voorspellende dromen (*droomgenot:* het gebruikmaken van dromen, als voorspelling).
1327 *hooghgesteigert* (toevoeging): dat reeds zulke proporties had aangenomen.
1328 *bedrogh*, naar de corrupte Commelinus-tekst; juiste tekst: ‘de waarheidsonthulling in de nacht’; *gedwongen met een slot:* bedwongen door er met geweld een eind aan te maken.
1329 *dus:* op deze wijze.
1330 *heiligh dicht:* goddelijke orakels in versvorm.
1331 *in eenen hoop by een vergaerde* is op te vatten als bijv. bep. bij *volken*, dus: die in groten getale het orakel van Apollo komen bezoeken. *Vergaerde* heeft dan in postpositie een *e* uit rijmnood (vgl. Van Helten, § 102) of vs. 1331 is op te vatten als een bijstelling bij volken en *vergaerde* staat voor *vergaerden* (den ... vergaarden).
1332-33 *uit ... boven* is onjuist. Eur.: ‘vanaf zijn (d.i. Apollo's) door bezoekers omringde troon’ (in Delphi). Vondel heeft blijkens *daer boven* gedacht aan de troon van *Jupiter*.
1334 *afscheit:* beslissing, besluit.
1335 *kosterinnen;* Eur.: wachters en dienaren.
1337 *hofpoort*, onjuist; Gr.: tempelpoort.
1338 *zal ... uiten,*, onjuist, gelijk 't Lat.; Gr.: ‘als ik ongevraagd mag spreken.’
1339 *twee knaepen:* de twee jongelingen.
1340 *vervlogen:* vluchtten weg.

De koning van dit rijk, dien gy begeert te zien,
Ging haestigh uit de kerk.

B o d e :

Waer ging hy heenestreven?
De vorst moet weeten wat de vreemden hier bedreven.

R e y :
Wy weeten 't niet: hierom ga heene, jaegh hem na,
En openbaer dit zelf den koning niet te spa.[1348]

B o d e :
Ay zie hoe trouweloos zijn vrouwen. zie haer nukken.[1349]
Gy zijt handaedigen aen haere lasterstukken.[1350]

R e y :
Gy raest. wy kreunen ons de vlught der vreemden niet.

B o d e :
Zult gy de hofpoort niet ontsluiten? wacht u, ziet.[1352]

R e y :
Niet eer een tolk ons melde of nu de koning binnen
Of buiten 't hof ging.[1353-54a]

B o d e :
Op, sluit op, om tijt te winnen.
Ik zegge noch, sluit op. hofwachters, gaet terstont,
En zeght den koning aen, uit mijnen eigen mont,
Dat hier de bode komt, met onverzierde maeren[1357]
Van rampen, bootschappen hoe 't heden, is gevaeren.[1358]

T h o a s :
Wie raest en klopt dus voor de kerkdeur van Diaen,
En jaeght een' dootschrik op het lijf die binnen staen?

B o d e :
Dees logenachtigen my van den tempel dreven,
En zeiden gy waert uit, en zijt noch hier gebleven.[1362]

T h o a s :
Wat winst verwachtten zy? wat zochtenze hier door?[1363]

B o d e :
Dat melde ik u, ô vorst, hier na: nu luister, hoor
Wat voor de hant is. dees gewijde aen onze altaeren[1365]

1348 *niet te spa*, toevoeging.
1349 *nukken:* boze streken.
1350 *handaedigen* (voor de spelling, zie *toetsteen* Opdr. r. 15): medeplichtigen; *haere:* hunne.
1352 Onjuist; Eur.: ‘Zult gij u niet ten spoedigste begeven naar de poort van het paleis’ (volgens de moderne persoonsverdeling zegt de *rei* dit tot den *bode*); *wacht u, ziet:* neem u in acht, zie toe, wat gij doet.
1353-54a Deze woorden behoren aan den bode te worden gegeven; *tolk:* iemand die mededelingen doet. Waarschijnlijk bedoelt Euripides de klopper op de poortdeur (zie vs. 1359); *hof:* tempel.
1357 *onverziert:* onverdicht, waar.
1358 *bootschappen* (werkw.) ... is uitbreiding.
1362 *zijt noch:* nochtans zijt gij.
1363 *winst:* voordeel.
1365 *voor de hant:* van ogenblikkelijk belang.

Ifigenie is uit den lande weghgevaeren,[1366]
Met deze gasten, en het kerkbeelt schoon van strael.[1367]
Haer offerlouteren is loutre logentael.[1368]

1366 *Ifigenie*, bijstelling, kan men tussen komma's denken.
1367 *schoon van strael;* vgl. vs. 1273.
1368 De woordspeling is van Vondel.

T h o a s :
Wat zeghtge? van wat wint ter quaeder uur gedreven?[1369]

B o d e :
Geeft u dit vreemt? zoo berghtze Orestes en zijn leven.[1370]

T h o a s :
Wien bergtze, Tyndars zoon, haer' broeder, Tyndars zoon?[1371]

B o d e :
Dien zy Diane toegewijt hadde om te doôn.

T h o a s :
O gruwelstuk, wat naem, wat vloek brengt gy niet mede?[1373]

B o d e :
Hier denk niet aen, maer hoor, belieft het u, mijn rede,
En overweegh de zaek, en na'et verhaelen let[1375]
Met welk een' troep gy hen op 't spoor volgt en bezet.[1376]

T h o a s :
Gy raetme wel. zy zijn heel diep in zee gesteeken,
Op datze vlughtende mijn speer en schicht ontweeken.[1377-78]

B o d e :
Na datwe 't bare strant genaekten, daer Orest[1379]
De roofgley maerde al stil in 't boghtigh strantgewest,[1380]
Zoo wenkte ons [die, van u tot wachters megezonden,
De gasten hielden wel zorghvuldigh vastgebonden,]
De koninglijke maeght, dat wy van haer een stuk
Afweeken, op dat zy, op haeren aenslagh tuk,[1384]
'T geheime zuivervier ontsteeken moght en branden:[1385]
Maer zy hielt haere hant geslagen aen de banden
Der vreemdelingen, dat ons in nadenken bragt.[1387]
Noch volghdenwe het spoor der bende naer ons maght.[1388]

1369 *van ... gedreven;* versta: wat bezielde haar. Vondel geeft het Lat. *flatus* (calamitosus) weer door *wint*, waarmee ook hij fig. vlaag (nl. van waanzin) kan bedoelen.
1370 *geeft ... vreemt:* verwondert u dit.
1371 *Tyndars zoon;* zie vs. 5; *zoon* hier kleinzoon, afstammeling.
1373 *wat ... mede;* versta: of hoe zal ik het sterk genoeg uitdrukken. Vondel bedoelt iets overeenkomstigs (*medebrengen* op te vatten als gepaard gaan met).
1375 *let:* bedenk, overweeg (hoe).
1376 *met ... troep:* hoe ge met een troep; *bezetten:* bemachtigen.
1377-78 Eur.: 'zij vluchten over een zee die zo uitgestrekt is, dat ze niet kunnen ontkomen aan mijn speren' (ze hebben zulk een lange zeereis voor de boeg, dat ik ze zal kunnen inhalen).
1379 *baer:* naakt.
1380 de galei heimelijk in de inham der zee had vastgemeerd.
1384 *op ... tuk* (toevoeging): wier zinnen intussen slechts gericht waren op het welslagen van haar onderneming.
1385 *geheim:* dat niet door ongewijden mocht worden aanschouwd.
1387 *in nadenken:* tot achterdocht.
1388 *de bende* bestaat uit Iphigenia, Orestes en Pylades.

Ten leste, op datze scheen wat anders aen te vangen,[1389]
Zoo stakze een keel op, huilde, en zong bedroefde zangen[1390]

1389 *wat anders*, nl. dan dat, waarvan wij haar verdachten.
1390 *huilde*, variatie van *stak ... op; bedroefde:* toevoeging.

In 't Grieksch, als die den moort wou spoelen in den vloet.[1391]
Na lang stilzitten schoot ons in of 't uitheemsch bloet,[1392]
Van bant geslaekt, haer hier moght moorden, dan ontvlieden.
De vrees nochtans, om niet t'aenschouwen 't geen onslieden[1394]
Niet vrystont, hielt ons lang vast zitten stom en stil.[1395]
Na'et zitten slooten wy met een' gemeenen wil[1396]
Te stappen derwaert zy by een gezeten waeren,[1397]
Al zou men 't ons verbiên. daer zienwe, reedt te vaeren,
Een Grieksche gley, voorzien met riemen, schrap en vlugh[1399]
Om zee te kiezen, als met vleuglen op den rugh
Gehecht, en vijftigh met den riem gereet te roeien,[1400-011401]
De gasten achter op, geslaekt van bant en boeien,[1402]
Aen 't stuuren met den boom: maer andren winden vast[1403]
Het anker voor den boegh. een ander recht den mast,
Of vlieght de touwen op, en redze, en spant de zeilen,[1404-5]
En laet mevrou op strant. wy, ziende deze onheilen
En looze treken van de maeght, bezweeken niet,
Noch spaerden arrebeit, noch moeite, noch verdriet.[1407-08]
Wy houden 't hoofttou vast, en rukken, eerze spoeien,[1409]
Met kracht de dollen uit, op datze ons niet ontroeien.[1409-10]
Daer twistenwe onderling: wat spoetge uw reis ter zee,
En voert de priesterin, en 't heiligh kerkbeelt mê?
Waerom verstoutge u een verkochte maeght te roven?[1413]
Hy antwoort hun: Orest vervoert naer Argos hoven[1414]
De lang geschaekte, die men weder hier bequam,[1415]
Zijn zuster, eene telgh uit Agamemnons stam.

1391 *als die:* alsof ze.
1392 Lees: *in, of* enz.; *'t uitheemsch bloet:* Orestes en Pylades.
1394 Het *grammatisch* onjuiste *niet* staat hier onder invloed van het Latijn.
1395 *hielt ... stil:* deed ons al maar stom en stil neerzitten (hield ... zittend).
1396 *slooten:* besloten.
1397 *derwaert:* daarheen waar.
1399 *schrap en vlugh:* vaardig en 'vliegklaar' (dit *vlugh* houdt verband met *vleuglen* in vs. 1400).
1400-01 *als ... gehecht*, dit te denken als bep. hij *gley* (galei): de riemen wekken de indruk van op de romp van het schip vastgehechte vleugels.
1401 *vijftigh*, nl. de vijftig roeiers, waarmee Orestes en Pylades naar Taurië waren gekomen.
1402 *achter op*, onjuist. Gr.: '*bij* de achtersteven' (nog op het land). Het schip ligt met de voorsteven naar de zeekant.
1403 *aen ... boom*, naar onjuist Latijn. Gr.: 'men hield het schip nog met haken vast'; *winden vast* (zijn bezig te winden), anachronisme; Eur.: bevestigen.
1404-5 *een ander ... strant*, onjuist. Gr. (met moderne emendatie): 'Anderen weer haasten zich de ladder neer te laten voor de beide vreemdelingen en beginnen de achtersteventouwen (die aan staken op het strand bevestigd waren) in te halen'; *redden:* klaar maken, in orde brengen.
1407-08 *bezweeken ... verdriet*, onjuist; Gr.: 'lieten ons niet langer door schroom weerhouden'.
1409 *'t hoofttou:* het achtersteventouw, dat nog op het strand ligt (zie aant. 1404-05). Vondel laat weg: 'en de vreemdelingen', Iphigenia (zie vs. 1417); *spoeien:* zich wegspoeden.
1409-10 *en rukken ... uit*, onjuist. Gr.: 'en trachten de (als roer dienstdoende) stuur-riemen uit de openingen te trekken'.
1413 *waerom ...*; Gr.: 'wie zijt ge die u verstout ...'; *een verkochte maeght*, onjuist; er dient te staan: tersluiks deze maagd.
1414 *hy ... hun*, onjuist. Eur.: 'Hij (nl. Orestes) antwoordt o n s : Ik ben Orestes, die ...'); voor *hoven* vgl. vs. 713.
1415 *de ... geschaekte:* haar die zo lang ontvoerde vrouw is geweest; *men* slaat op Orestes zelf.

Wy houdenze evenwel, om dit gewelt te weeren,[1417]

1417 *wy:* de wachters van Thoas; *ze:* Iphigenia (zie de aant. bij vs. 1409); *dit gewelt:* deze gewelddadige ontvoering.

En dwingenze, om met ons naer u ten hoof te keeren,[1418]
Waerop zy schriklijk ons in 't aenzicht randen aen.[1419]
Wy trekken geen geweer, noch zyliên ook, maer slaen[1420]
Met drooge vuisten toe, en bey de jonglings raeken[1421]
Ons op de borst en 't hart, dat al de ribben kraeken.[1422]
Wy, dus getaistert, vliên de rots op, heel geschent.[1423]
De leden, gansch vermoeit, bezwijken in het endt.[1424]
De mont en tanden bloên, en d'oogen, en de wangen.[1425]
Wy vechten veiliger daerwe op de steenrots hangen,[1426]
En smijten steenen: maer de schutters in het schip
Beschieten ons van ver met pijlen op de klip.
Het slingrend schip wort door de golf naer lant gedreven.
Maetroozen durven zich te water niet begeven.[1430]
Toen komt Orestes flux neêrstijgen in de zee.
Hy neemt zijn zuster op den arm en schouder mê,[1431-32]
En, langs den valreep steil en schichtigh opgevloogen,[1433]
Zet haer in 't schip, waerop het beelt, uit 's heemels boogen
Om laegh gedaelt, begint te spreeken op dees wijs:[1434-35]
O Grieksche zeeliên, valt aen 't roeien, elk om prijs,[1436]
Dat al het water schuimt. wy hebbenze. wy wonnen[1437]
Den schoonen buit, waerom men herwaert quam geronnen,[1438]
Tot in d'Euxynsche zee, door 't schrikkelijk geklots
Der Cyaneesche tegens een geklonke rots.[1439-40]
Zy streven, op dees stem door 't water datze steenen.[1441]
Het schip, zoo lang het in de haven is, spoet heenen,[1442]
Maer t'elkemael het uit de boght des inhams vlugh

1418 *dwingen* (praesens de conatu): trachten te dwingen.
1419 Versta: ... ons geweldige slagen in het gezicht geven.
1420 *trekken geen geweer;* Eur.: '*hadden* geen wapenen'.
1421 *met drooge vuisten:* enkel met de vuist.
1422 Eur.: 'met de voet in de zijde en de lendenstreek'; *dat ... kraeken*, drastische toevoeging van Vondel.
1423 *geschent:* toegetakeld.
1424 Dit vers behoort aan vs. 1423 vooraf te gaan en te luiden: Nadat wij aldus slaags zijn geraakt, zijn wij weldra geheel uitgeput (en vluchten, dus geteisterd ...).
1425 Eur. alleen: 'dat hoofd en ogen bloeden'.
1426 *daer:* van de plaats waar (we ... staan).
1430 *maetroozen* (zonder lidw.), naar de Commelinus-tekst; geëmendeerde tekst: de maagd (Iph.).
1431-32 Euripides heeft hier de omgekeerde volgorde: Orestes bevindt zich nog op het strand, waar hij zijn zuster verdedigd heeft; hij neemt haar nu op en stapt in het water (zie V. 's *neêrstijgen*).
1433 *schichtigh:* haastig.
1434-35 *waerop ... wijs*, naar de corrupte Commelinus-tekst; Gr. (juiste tekst): 'met het (door haar gedragen) uit de hemel gevallen beeld (zie vs. 90-91) en daarna roept er iemand op het schip'.
1436 *om prijs:* om strijd.
1437 *wy hebbenze;* Vondel moet (vgl. 1434) wel bedoelen Iphigenia, maar de verbeterde Griekse tekst doelt op het beeld van Diana.
1438 *geronnen*, volt. deelw. van een verdwenen werkw. *rinnen* met de grondbetekenis vloeien, dan lopen, (snel) gaan; hier: varen.
1439-40 zie vs. 131-33.
1441 *datze steenen* (zuchten, hijgen); Eur. echter: gejuich aanheffend.
1442 *haven;* te denken is aan de *inham* uit de volgende versregel.

Zou vaeren, smeet de golf en barning het te rugh:[1443-44]
Want byster onweêr, uit den zuiden opgesteeken,[1445]
Den vaert belette. zy, geleert op alle streeken

1443-44 ... v l u g h *vaeren;* hier waarschijnlijk wel: al varende v r i j komen uit de inham, de volle zee bereiken.

1445 *byster onweêr:* een onstuimige windvlaag.

En buien, streven vast hier tegens aen met maght.[1446-47]
De konings dochter valt aen 't bidden met dees klaght:
Latonaes spruit, behoeme, uw tempelpriesterinne,[1449]
Dat ik, van dezen gront verlost, Atheene winne.[1450]
Vergeefme 't schaeken van uw heilighdom: want gy[1451]
Bemint uw' broeder ook. gedenk, godin, dat wy
Ons bloetverwanten me beminnnen naer 't betaemen.[1453]
Maetroozen hooren dit gebedt, en roepen t'zamen:
Godt woudts, ter goeder tijt. zy maenen op een ry[1455]
Elkandren rustigh aen, en slaen van wederzy[1456]
De handen aen den riem: doch 't schip, dat voortgang weigert,[1455-57]
Komt met den vloet allengs naer strant toe neêrgesteigert.
Dees springt in zee, om 't schip te zetten van het zant;[1459]
Die winden 't anker voor den boegh gemeener hant.[1460]
Men vaerdighde my af, als een' der gaeuste knaepen,
Om u te melden hoe het ginder staet geschapen.
Men ga dan heene, en hael de boeien by der hant.
Bedaert de zee niet, 'k zie dien ganschen hoop gestrant.[1464]
De zorgh des zeegodts heeft noch Troie niet vergeeten:[1465]
Want hy, op Pelops stam en telgen fel gebeeten,
Zal Agamemnons zoon den burgeren en u[1466-67]
Met recht nu levren, en Orestes zuster, schuw
Van Aulis in het eerste, om 't offer voor de schepen.
Zoo wort d'ondankbre van de kerkgodin gegreepen.[1468-701470]

R e y :

Rampzalige Ifigeen, nu raektge t'onbedacht[1471]

1446-47 *geleert ... buien:* ervaren in het koers houden bij alle weer en wind (hendiadys).
1449 *Latonaes spruit:* Diana.
1450 *winnen:* bereiken.
1451 *heilighdom*, in het algemeen heilig voorwerp (vgl. vs. 1254), hier: beeld (zie ook vs. 1545); denk (ter wille van de aansluiting bij het vervolg) achter *heilighdom:* ter wille van mijn broeder.
1453 *naer 't betaemen*, minder gelukkige toevoeging.
1455 *Godt woudts:* (van een werkw. *wouden*, Duits walten): God geve het; *aenmaenen:* aansporen.
1456 *rustigh:* kloek, wakker.
1455-57 *zy ... riem*, onjuist. Euripides spreekt van een *op gegeven commando* uitgevoerd zich werpen op de riemen.
1459 *dees* (tegenover *die*): sommigen. Dit heeft (evenals *die*) bij Euripides echter betrekking op de Tauriërs, die het schip willen vermeesteren; *om ... zant*, (onjuiste) toevoeging van Vondel.
1460 Onjuist. Eur. (Comm.-tekst): ‘anderen (nl. weer Tauriërs) trachten uitgeworpen touwen met stroppen vast te maken’ (nl. aan het schip); *gemeener hant:* in gemeenschappelijke arbeid.
1464 *'k zie ... gestrant;* versta: dan komen zij niet meer weg (los) van het strand.
1465 Neptunus had in de Trojaanse oorlog partij gekozen tegen de Grieken; *de zorg des zeegodts:* de zeegod die steeds vol zorg is geweest voor Troje; *Troie:* de verwoesting van Troje, door de Grieken onder aanvoering van de Pelopiden (Agamemnon en Menelaüs, zie vs. 1466-67).
1466-67 *want hy zal;* dit behoorde te luiden: en hij zal d u s ; *den burgeren:* ons Tauriërs.
1468-70 *en Orestes ...*, onjuist. Gr.: ‘en zijn zuster, die er op wordt betrapt dat zij, het geweld haar in Aulis aangedaan vergetend, haar plicht tegenover de godin (die haar destijds redde) verzaakt.’ Vondel bedoelt: Orestes' zuster die aanvankelijk (tot nu toe) niet naar Aulis terugwilde, omdat men haar daar had willen offeren.
1470 *zoo ... gegreepen* (deprehenditur), onjuist. Eur.: ‘zo wordt zij er op betrapt dat ze ondankbaar is’ (zie de aant. hierboven).
1471 *t'onbedacht* (door uw *roekeloze* plan tot vlucht), toevoeging.

Met uwen broêr Orest noch eens in 's konings maght.[1472]

1472 *noch eens:* nogmaals.

T h o a s :

Gy burgers algelijk van deze ongrieksche kusten,
Welaen, wat sammeltge de paerden toe te rusten,[1474]
Te rennen strandewaert? zult gy de Grieksche gley[1475]
Niet neemen, en met hulp van 't goddelijk geley,[1476]
Dees godeloozen, op de vlught, met kracht aenrannen,[1477]
De zommigen het schip heenstrevende vermannen,
Te water en te lant met maght van ridderschap,
Om hen te vatten, en te slingren fel en rap[1478-80]
Van eene steenrotse, of, met eenen pael geslagen[1481]
Door 't lichaem heene, zulk een' sprong te leeren waegen?[1482]
Maer gy, ô vrouwen, wel bewust van dit verraet,[1483]
'K wil op zijn tijt u zulk een schendige euveldaet
Verleeren: nu gebiet de tijt het werk te spoeien,
Niet stil te zitten, eer de schelmen zeewaert roeien.[1486]

M i n e r v e :

Waer heene, ô koning? waer vervolghtge met dien troep[1487]
De vlughtelingen? sta, en hoor Minerves roep,
En staek dees najaght. staek 't verdaegen van uw bende;[1489]
Apolloos antwoort stuurde Orestes, vol elende,
Om zich, bereden van de Razerny, t'ontslaen,[1491]
Zijn zuster t'Argos t'huis te voeren, zeewaert aen,[1492]
En 't heiligh outerbeelt op mijnen gront te planten.
Ik zelve ontvouwe u dit. Orest met zijn trouwanten,[1494]
Die gy wilt dooden, daer de zeestorm hen bezwaert,[1495]
Is van Neptuin, ten dienst van my, in noot bewaert.[1496]

1474 *sammelen:* dralen.
1475 *de Grieksche gley;* Gr.: ‘datgene wat het Griekse schip aan het strand zal werpen’ (de scheepsbuit, O. en I.).
1476 *met ... geley:* met hulp van Diana.
1477 *aenrannen:* aanvallen, aangrijpen; Eur.: vangen.
1478-80 *De zommigen ... vatten*. Vondels vert.: zullen niet (zie vs. 1475) sommigen van u, er heen spoedend, het schip vermeesteren, hen zowel te water als te land met ruitermacht aanvallend om zich van hen meester te maken, is onjuist. Gr.: ‘laten anderen boten in zee brengen, opdat wij zowel met land- (vs. 1474-vlg.) als met zeeruiterij (vs. 1478 = bemande schepen) aanvallend hen vangen.’
1481 Het *op een paal spietsen* werd door de Grieken als een barbaars gebruik verafschuwd; het wordt ook elders als een gewoonte der Tauriërs vermeld.
1482 *zulk ... waegen*, toevoeging, waarschijnlijk met ironische betekenis, doelend op het naar beneden werpen (mogelijk is ook: ‘wij zullen ze zo leren (afleren) zulk een stoute poging tot ontsnapping te durven ondernemen’).
1483 *bewust* (conscius), hier: medeplichtig.
1486 *eer ... roeien,* toevoeging.
1487 Minerva verschijnt aan de hemel; zie *Opdracht*, r. 68.
1489 *verdaegen:* oproepen, samenroepen.
1491 *t'ontslaen:* te bevrijden van de wraak der Furiën.
1492 Denk voor *zijn zuster:* en om ter bereiking van dat doel (zijn zuster ...); *t'Argos:* naar Argos; *zeewaert aen* (toevoeging): de weg over zee nemend.
1494 *dit;* versta: dit, voorzover u betreft, en weet dan verder dat O. ...; *met ... trouwanten* (schepelingen hier), toevoeging.
1495 *daer:* op de plaats waar (= terwijl).
1496 *ten dienst van my:* om mij ter wille te zijn.

Hy roeit vast door de zee. Orest, hoor mijn geboden.[1497]
Gy hoort mijn stem om hoogh, al zijtge ver gevloden.[1498]
Aenvaert het kerkbeelt en uw zuster, en wanneer[1499]

1497 *Hy ... zee:* zijn schip roeit alrede in volle zee; *Orest;* Eur. met overgang: ‘Gij echter, Orestes’ ...
1498 *om hoogh:* van omhoog.
1499 *aenvaert* (accepta): neem met u.

Gy bly t'Athene komt, gesticht tot Pallas eer,
Daer leght een plaets gewijt, in d'Attikaensche paelen,[1501]
Omtrent Karystus boort, by 't volk in groene dalen[1502]
Geheeten Halas: bou en wy daer eene kerk,[1503]
En plant het kerkbeelt van Diane, tot een merk
Van uwe zwaericheên, genoemt Diane in 't noorden:[1504-05]
En ter gedachtenis van 't leet, na'et moedermoorden,
In 't ommezwerven door gansch Griekenlant geleên,
Door drift der Vloekgodinne in vlekken en in steên.[1508]
Men zal hier na het beelt van Tauren pleghtigh eeren:[1509]
Dan stel een kerkwet in voor die op 't feest verkeeren,[1510]
En vieren het ontslaen van uwe moederslaght.[1511]
Men prikke met een zwaert een' manshals week en zacht,[1512]
Dat die zijn bloet laete, om de schuldige eer te geven[1513]
Aen dees godin: en gy: ô Ifigeen, verheven
Ter kerkkostrinne, zult te Brauron voor Diaen[1515]
De tempeltrappen, haer geheilight, gadeslaen.
Als gy begraven leght, dan zal men, naer 's lants zeden,[1517]
U noch gedenken, en opdraegen zijde kleeden
En sluiers, die de vrou, in baerens last en noot
Gestorven, binnen 't huis ontruimde met haer doot.[1520]
'K beveele u dezen rey Griekinnen droef aen 't schreien,[1521]
Trouhartigh uit het lant te helpen en geleien;[1522]
Dewijl ik u behoede, en gy naer wensch in 't velt

1501 *in ... paelen:* in het gewest van Attica; Eur.: 'bij de grens van Attica.'
1502 *omtrent ... boort*, onjuist. Gr.: 'bij de rots van Carystus' (een plaats); *in groene dalen*, toevoeging.
1503 *Halas:* Halae (V. behoudt de Lat. acc. plur.).
1504-05 *tot een merk* (gedenkteken) ... *noorden*, onjuist. Gr. (met mod. em.): (en plaats daar het tempelbeeld van Diana) 'genoemd naar het Taurische land en naar uw beproevingen'; zie verder de aant. bij vs. 1509.
1508 *drift:* voortdrijven; *in ... steên*, toevoeging.
1509 Onjuist; Gr.: 'men zal de godin in het vervolg vereren als Artemis Tauropolos' (het 2de deel van deze naam, *-polos*, wordt door Euripides in verband gebracht met het zoëven, in vs. 1507 gebruikte werkw. omzwerven (*peripolein*).
pleghtigh: in overeenstemming met de ritus.
1510 Versta: stel dan een godsdienstig ceremonieel vast voor hen die het door u in te stellen feest bezoeken.
1511 *het ontslaen ... moederslaght*, praegnant voor: de bevrijding van de op u - door uw moedermoord - rustende vloek.
1512 *week en zacht*, toevoeging.
1513 *schuldig:* verschuldigd (de mensen-offers van Taurië zullen dus door deze *symbolische* handeling worden vervangen).
1515 *kerkkostrinne:* tempel-priesteres; *Brauron:* stadje in Attica; *te Brauron ...;* Gr.: (in een tempel) 'bij de Brauronische trapvormige berghelling sleuteldraagster (priesteres) zijn van Artemis'; *gadeslaen:* waarnemen, zorg dragen voor.
1517 *zal men*, nl. in de tempel te Brauron; *naer ... zeden*, toevoeging.
1520 *ontruimde:* achterliet, naliet (als erfdeel voor anderen).
1521 *droef ... schreien*, toevoeging.
1522 *trouhartigh* behoort volgens de Gr. tekst als bepaling bij *Griekinnen*. Dit terughalen zou dan *eerst later* moeten geschieden. Thoas neemt deze opdracht over (vs. 1537).

Van Mars met evental van stemmen zijt herstelt:[1523-241524]
En ô Orest, ik wil voortaen dat tot hun voordeel
Der stemmen evental gedaeghden berge in 't oordeel.[1526]
O Agamemnons zoon, voer zuster van dees kust:

1523-24 *in 't v e l t van Mars*, onjuist (Lat. in Martis p a g o). Bedoeld is de Areopagus (Ares*heuvel*), zie vs. 959.
1524 *evental;* zie vs. 981-vlg.; *her-stelt:* in uw oorspronkelijke toestand gesteld, d.i. vrijgesproken.
1526 *bergen:* redden, vrij doen spreken.

En gy, ô Thoas, toom uw gramschap in, en rust.[1528]

T h o a s :

Minerve, ô koningin, wie zou den wil der goden
Niet volgen, nu dit wort van hooger hant geboden?
Gewis hy waer niet vroet. ik wil Orestes dan
Noch zijne zuster niet vervolgen, schoon hy van
'T altaer het kerkbeelt schaekte, en vloot met zijn gezellen.
Het voeght niet tegens uw vermogen zich te stellen.[1534]
Men laetze vaeren met ons kerkbeelt naer uw lant.[1535]
Het werde op uw altaer ter goeder tijt geplant.[1536]
'K wil deze vrouwen in 't gezegent Grieken zenden,[1537]
Op uw gebodt, en mijn gedaeghde ridderbenden
Te rugge houden van uitheemschen, en hun schip.[1539]
Ik loof 't geen u gevalt, en rust hier stil en stip:[1540]
Want aller goôn begeerte en d'uwe sta nu boven.[1541]

M i n e r v e :

Maetroozen, vaert vry heene, en voert den lang verschoven[1542]
Orestes, braven zoon van Agamemnon, heen
Naer mijn Athene toe. 'k geleize, en wil met een
Mijn zusters heilighdom voor smette en schantvlek hoeden.[1545]
Vaert heen, naer 's hemels wil en schikking, door de vloeden,
En slijt, bevrijt van druk,
Uw dagen met geluk.[1546-481547-48]

R e y :

Eerwaerdighste onder goôn en menschen,
Wy volgen, Pallas, naer ons wenschen,[1550]
Op uw gebodt. ik hoorde daer
Een onverwachte blyde maer.
Eerwaerdige overgroote zege,[1553-vlg.]
'T is reên dat ik dit overweege
Mijn leven lang, en zulk een kans
Bekransse met den lauwerkrans.[1554-56]

1528 *rust:* laat af van vervolging (vgl. 1540), met de bijgedachte: berust.
1534 *uw vermogen:* uw goddelijke macht.
1535 *men:* ik.
1536 *werde:* worde; *ter goeder tijt* (feliciter): gelukkig en wel; evenzo vs. 1455.
1537 *Grieken:* Griekenland.
1539 *van uitheemschen:* van het achtervolgen der vreemdelingen.
1540 *rust;* zie vs. 1528.
1541 De juiste tekst geeft het ten grondslag liggende Grieks aan Minerva. Gr.: ‘dit is wel gesproken: de macht van het *moeten* dwingt niet alleen u, mens, maar ook zelfs de Goden.’
1542 *Maetroozen, vaert* dient te zijn: winden waait; *lang verschoven* (verstoten, verjaagd), toevoeging.
1545 *mijn ... heilighdom*, zie vs. 1451; *voor ... schantvlek*, toevoeging.
1546-48 De juiste tekst geeft deze verzen aan de rei.
1547-48 Onder invloed van de korte r e g e l s van het Lat. gebruikt Vondel ook korte v e r z e n .
1550 *naer ... wenschen* is toevoeging; het werkw. is *opvolgen*.
1553-vlg. zijn tot de godin der overwinning gericht (*zege:* Lat. Victoria; Gr. Nikè).
1554-56 Onjuist; Eur.: ‘beheers mijn gehele leven en houd nimmer op het te bekransen’. Deze laatste bede behoort niet tot het stuk zelf, maar wordt hier evenals ook in de Orestes en de Phoenissae van Euripides door het koor uitgesproken met het oog op de wedstrijd tussen de verschillende

treurspeldichters bij eenzelfde feest; vgl. *Feniciaensche*, vs. 1921 vlg., R e y : *Doorluchte zege, vaer zoo voort, | En kroon mijn' wandel, zoo 't behoort*.

[Gedichten]

Op Sinte Agnes feest.
Aen Agnes Blok.[aant.*]

Heden laet Ambroos zich hooren,[1]
Onder duizent hemelkooren,[2]
Om SINTE AGNES, 't zuiver Lam,
Uw genan, uit Roomschen stam,[4]
Met een dubble kroon geheven[5]
Op den troon van 't eeuwigh leven.
Het geloof, 't welk zy belyt,
In het barnen van dien stryt,[8]
Daer zich d'afgodist bezondight,[9]
Wort al 'taerdtryk door verkondight.
Dit getuight Sint Paulus bladt
Aen de groote wereltstadt
Met zyn eige hant geschreven.[11-13]
Godt wil u zyn' zegen geven[14]
Dat sinte Agnes, ryk van glans
U onthaele in 's hemels trans.[16]

J.v. Vondel

1667 den 21sten in Loumaent.

Uitvaert *Van zijne heiligheit* Alexander
Den zevenden.[aant.*]

CUNCTANDO RESTITUIT REM.

Ten leste stort de Roomsche stander

* Van 1667. - Volgens de tekst van Vondels handschrift. (In het Vondelmuseum, Amsterdam.) Zie voor Agnes Blok, blz. 224, en voor dit gedicht Sterck's *Oorkonden*, blz 137.
1 *Ambroos:* nl. de hymmen en kerkgebeden van St. Ambrosius, die op St. Agnes' feest (21 Jan.) gelezen en gezongen worden (Zie *l'Année liturgique* van Dom Prosper Guéranger, blz. 391).
2 *onder* onder begeleiding van.
4 *genan:* naamgenoot.
5 *Met een dubble kroon* (= krans): nl. door de dubbele viering, in dezelfde maand, op 21 Jan. (haar dood) en 28 Jan. (haar verschijning aan haar verwanten).
8 *barnen:* branden, dus: in het hevigste
9 *Daer:* waar; *afgodist:* afgodendienaar, ongeloovige.
11-13 Paulus, in zijn brief aan de Romeinen. Waarschijnlik is bedoeld hoofdstuk 6, vs. 8-9.
14 *wil:* moge.
16 *onthaele:* ontvange.
* Van 1667. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 695). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VI, 846, betekent: 'Hij herstelde de zaken door zijn (beleidvol) dralen.' Vgl. voor de toepassing deel 5, blz. 847 en voor vrijwel hetzelfde motto deel 8, blz. 576, met toepassing op blz. 577.
O p s c h r i f t : Zie voor Alexander VII deel 5, blz. 845-47 en deel 8, blz. 576. Hij overleed 22 Mei 1667.

Van Fabius met ALEXANDER,[2]

2 Alexander behoorde tot het geslacht Fabius.

En treft ons met dien zwaeren slagh
In bloeimaent. d'allerblijste dagh[4]
Van 't jaer, gerezen voor alle oogen,
Wort met dees wolk des doots betogen,[6]
En kleet den kerkelijken staet,
Met recht bedroeft, in 't rougewaet.
De Faem verheft zich uit de vesten
Der stadt, van 't oosten tot in 't westen,
Zoo wijdt d'aeloude sleutelmaght[11]
Zich onbepaelt zette in haer kracht.[12]
De hant van zulk een' hooghbegaefde,
Die 't kruisdom in den noot hanthaefde,
Ten schrik van 't brullend Turkendom,
Is koudt. de wijze mont leght stom,[16]
Waer door d'onfaelbre Geest op d'aerde[17]
Zich in oraklen openbaerde.
Sint Markus zeeleeu, trots beschut[19]
Uit Englenburgh, ontbeert een stut[20]
Aen zijnen staet. de Kandiaenen[14-21]
Bezwijken, smilten in hun traenen,
t'Ontijdigh van 't gewijde hooft
Der kerke en zijne hulp berooft.
Terwijl het heir der Ottomannen,[25]
Met Rus en Tarter aengespannen,[26]
Op d'onbewaekte kruisgrens stroopt,[27]
Baldaedigh brant en moort, en hoopt[28]
Uit Christenlantsche staetkrakkeelen[29]
Een' onwaerdeerbren roof te deelen.[30]
De Maetschappy van Jesus zucht.
Dees mist hem, door wiens gunst zy lucht,
En adem schepte, in rijk Venedigh;
Toen zy herstelt, gerust en vredigh,
Haer erf bezat, na lang gedult.[31-35]
En smaet, geleden zonder schult.

4 *d'allerblijste dagh:* Sacramentsdag?
6 *betogen:* overdekt.
11 *sleutelmaght:* pauselike macht zie deel 5, blz. 920).
12 *onbepaelt:* onbeperkt; *zette in haer kracht:* krachtig deed gelden.
16 *leght stom:* is verstomd.
17 *onfaelbre:* onfeilbare.
19 *Sint Markus zeeleeu:* Venetië.
20 *Englenburgh:* Rome.
14-21 Zie deel 8, blz. 578 en 581; *kruisdom:* Christenheid.
21 *Kandiaenen:* bewoners van Kreta.
25 *Ottomannen:* Turken.
26 *Tarter:* algemene naam voor Oost-Europese stammen (*Ned. Wdb.* XVI, 979); *aengespannen:* in bondgenootschap.
27 *kruisgrens:* de grens van de Christenrijken.
28 *Baldaedigh:* misdadig.
29 *staetkrakkeelen:* onderlinge twisten om de heerschappij.
30 Een onschatbare buit te behalen.
31-35 *De Maetschappy van Jesus:* de Jezuietenorde. Zie het gedicht: *Voor Alexander VII, Hersteller van Jesus Societeit*, in deel 8, blz. 576; *erf:* rechtmatig bezit; *gedult:* dulden.

Christine, op Vatikaen herboren,[37]
Heeft haren Vader zelf verloren,

37 *Christine:* zie deel 5, blz. 817 en 917; *herboren:* als bekeerlinge.

Die zulk een koningklijke ziel
Beminde, en voor zijn dochter hiel;[40]
Dewijlze 't heilzaem licht der waerheit
Zagh opgaen, in zijn volle klaerheit,
En koos, met rijxverlies en scha,[43]
De kroon van 's hemels heilgena.
De vader volghde Godts verkoornen,[45]
Op Christus spoor, gekroont met doornen
Van smaet, gevlochten met geen vuist[47]
Van Heidenen, al t'onbesuist,[48]
Maer met de hant der onbeschaemden,
Wien zulke lastren minst betaemden.[49-50]
Zoo stont d'onnoosle heilant bloot,[51]
Getreên van zijnen dischgenoot.[52]
Nu rust de martlaer, mat van quijnen,[53]
En worstelen, en bittre pijnen,
Geduldigh, zonder klaght en schrik,
Geleden tot den jongsten snik.
Zijn voorbeelt leert de stormen doorstaen.[57]
De kroon volght na: de strijt moet voorgaen.

J. v. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, *op den Middeldam in 't Nieuwe Testament*. 1667.

Op zyne heiligheit Clemens den IX. Te voren Julius Rospigliosi.[aant.*]

Metam. Lib. XII. *O facunde senex, aevi prudentia nostri*.

Wie CLEMENS in zyn beelt bespiegelt, ziet een wonder,[1]
Dat hooger dan 't vernuft der oude wyzen gaet.
Een kracht van wysheit en voorzichtigheit woont onder[3]

40 *hiel voor:* beschouwde als.
43 *rijxverlies:* prijsgeving van haar koningsambt.
45 *Godts verkoornen:* heiligen en martelaren.
47 *met geen vuist:* niet met de vuist.
48 *al t'onbesuist:* zeer ruw.
49-50 maar door de hand van zijn onbeschaamde geloofsgenoten, aan wie deze wandaden het minst betaamden. Dit slaat op de onenigheid van de Paus met Lodewijk XIV, die hem grievend behandelde.
51 *onnoosle:* onschuldige.
52 *Getreên van:* vertrapt door; *dischgenoot:* Judas.
53 *mat van:* afgemat door.
57 *doorstaan:* met ongewoon accent op *door*.

* Van 1667. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, I, blz. 545. Het motto, ontleend aan Ovidius' *Metam.* XII, 178, vertaalt Vondel (deel 7, blz. 824, vs. 232) aldus: 'O welspreekende oude vader, de wijsheit van onze eeu'.
O p s c h r i f t : Clemens IX, geboren in 1600 te Pistoja in Toskane, werd 20 Juni 1667 tot Paus gekozen en stierf 9 December 1669. Hij steunde de Venetianen tegen de Turken.

1 *bespiegelt:* aandachtig beschouwt.
3 *voorzichtigheit:* beleid.

Dees teêre en gryze schors; beleit en rype raet,[4]

4 *raet:* overleg.

En nadruk van beleit; een J U L I U S , geschapen,[5]
Niet om zijn vaderlant te trappen op het hooft,[6]
Maer 't hof van Ottoman te toonen, hoe Godts wapen,
De zon van 't heiligh Kruis, zijn halve maen verdooft.
Hy hanthaeft Kandie, en Godts zaek met Christus stander.[7-9]
Zoo groot een nazaet voeght den voorzaet Alexander.[10]

Zeegevier der Vrye Nederlanden op den Teems.[aant.*]

EST MOLLIS FLAMMA MEDULLAS

Wie in Maroos zee wil vissen,[1]
Volgh der Staeten schrandren vont,
Zette 't vischnet op den gront,[3]
Leere staetgeheimenissen,[4]
Noit voorheene klaer verstaen.
Nu kan elk dit raetsel raên.
Amsterdam en Britsch Karthage[7]
Worstlen onderling om strijt:
Want de Brit elx vaert benijt,
Alle kusten tot een plaege.[10]
d'Opgeworpe zeegodt Jork[11]
Eigent zich Neptunus vork.[+12]
Hy verbiet de zee te roeren,

[+][Randschrift:] *Neptunus Britannicus*.

5 *nadruk van beleit:* een krachtig bestuur.
6 d.w.z. niet als zijn naamgenoot Julius Caesar eertijds deed.
7-9 *Ottoman:* Turk; *verdooft:* dooft de glans.
10 *nazaet:* opvolger; *voorzaet:* voorganger.
* Van 1667. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 696). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* IV, 66, betekent: 'De zachte vlam verteert het merg.'
O p s c h r i f t : Gedicht op de tocht naar Sheerness, waar onze vloot de 6de Juni onder De Ruyter en Cornelis de Witt heenzeilde de tot bespoediging van de vrede. De vloot verbrak de 22ste Juni de over de Theems gespannen ketting, veroverde de Royal Charles, verbrandde de hoger liggende schepen, en maakte twee schepen buit.
1 *in Maroos zee:* in de onuitputtelike werken van Vergilius Maro, waarin Vondel telkens zijn motto's zocht. Het *raetsel* (vs. 6) lost de dichter zelf op in vs. 47-48: het ligt al besloten in zijn motto. Evenals Dido verteerd werd door het minnevuur, zijn de Engelsen het slachtoffer geworden van hun verterende afgunst. Dat zij inderdaad zwakker waren dan zij schenen, bleek door *der Staeten schrandren vont* (vondst) (vs. 2), nl. hen op hun eigen gebied hun kracht te gaan beproeven of (zie vs. 25-vlg.), hun de pols te voelen (vs. 30).
3 *op den gront:* op de bodem van het viswater.
4 *staetgeheimenissen:* de geheim gehouden innerlike toestand van de staat.
7 *Britisch Karthage:* het concurrerende Engeland, gelijk eertijds Carthago tegenover Rome stond.
10 *plaege:* ramp.
11 *d'Opgeworpen zeegodt Jork:* de randnoot Neptunus Brittannicus, evenals bij *Jammerklaght*, vs. 43, verklaart ons dat Karel II bedoeld is, die zich zelf opwierp als zeegod.
12 *Neptunus vork:* de drietand. Zie *Jammerklaght:* vs. 71.

En gebiet dat elk de vlagh
Strijke voor zijn zeegezagh.
Hy heeft recht de vlagh te voeren,
En te rooven wat hem lust,
Van den Teems tot Indus kust.
Onder schijn van trek tot vrede
Speelt de schalk, tot 's nabuers scha,
Zijne paisrol in Breda:[20-21]
Maer men kent Leicesters zede,[22]
Die meineedigh en veraert,[23]
Elk naer 't hart steekt met zijn' staert.[24]
Hierom vont 's lants raet geraeden
Op te waeken, en uitheemsch[26]
Met een zeemaght op den Teems
Alle gronden door te waeden,[28]
t'Onderzoeken door een' helt[29]
Hoe die rijxpols was gestelt.[30]
Nieu Karthago, bang voor tasten[31]
Woelt hier tegens aen met kracht,[32]
Stopt de stroomen, sterkt de wacht,
Spant de ketens, ketent masten,
Zinkt de Schepen, damt de kil,[35]
Ziet niet aen wat helpen wil.[36]
Batavieren uitgelaeten
Bruizen dat het yzer knarst,[38]
En de keten breekt en barst
Van dit Turkse Damiaten[40]
Op den Teemstroom, naer den stijl[41]
Van het Sparen aen den Nijl.
Stuardts ruiteryen woelen.
Jork en Monk, gevlught op strant,[44]
Zien hun vloot en slot in brant

20-21 *schalk:* schurk; *speelt zijne paisrol:* hij doet alsof de vredesonderhandelingen te Breda ernstig bedoeld zijn.
22 *Leicesters zede:* de bedrieglike streken van Leicester.
23 *veraert:* ontaard.
24 *met zijn staert:* als wapen van de zeedraak.
26 *Op te waeken:* wakker te worden; *uitheemsch* (bijwoord): buitenslands (vgl. *Vrepytaer*, vs. 56 op blz. 317).
28 *Alle gronden door te waeden:* alles grondig te onderzoeken.
29 *t'Onderzoeken:* te doen onderzoeken.
30 *rijxpols:* zie bij het *Opschrift*.
31 *Nieu Karthago:* vgl. vs. 7 en vs. 52; *tasten:* de pols voelen.
32 *Woelt hier tegens:* verzet zich krachtig daartegen.
35 *Zinkt:* doet zinken; *kil:* bedding.
36 Ontziet geen middelen, als ze maar kunnen baten.
38 *Bruizen:* komen opzetten.
40 *Turkse Damiaten:* ook op de bekende kruistocht werd een over de Nijl gespannen keten, bij Damiate, verbroken, volgens de overlevering door de Haarlemmers (vgl. *het Sparen* in vs. 42).
41 *naer den stijl:* op dezelfde wijze.
44 *Jork:* hier de Hertog van York, broeder van Karel II; *Monk:* zie blz. 206 en 212.

Van een zeekoorts, niet te koelen,[46]
Voelen hoe, als Maro leert,

46 *zeekoorts:* Vondel vereenzelvigt hier de verterende gloed van hun afgunst met de gestichte brand.

Zachte vlam het mergh verteert.[+]
Londen voelt zijn krachten smelten,
Staet noch eens in vier en gloet,
Die de koorts in d'adren voedt.[+]
Nieu Karthago rijdt op stelten.[52]
Withal, Hof en Parlement[53]
Vloeken *Ruiter, Wit*, en *Gent*.[+54]
Stil te swijgen kan niet baeten:
Want de vierpijl, die hen prangt,[56]
[*]Dootlijk in de zijde hangt.
Stoffers, terght nu Zeven Staeten.[58]
Schent verbonden, eer en trou.
Groeit in Schellings brant en rou.[60]
[†]Al de scheepsbou blijft nu steeken,
En wat trots ten hemel steegh.
Alle havens leggen leêgh.[63]
Hun gekorve masten spreeken,
En de brantschat, fix betaelt,[65]
Op dien Ruitertoght gehaelt.[66]
Tot een eeuwigh zeegeteken
Zal het zeeslot, groot van faem,[68]
Dat, gevreest om Karels naem,
Alle havens aen wou steeken
Met een zeepest en bederf,[71]
Pronken voor 't Oostindisch werf.
Zeeraet, spaer geen gout, noch parel,[73]
Noch doorluchtigh diamant[74]
Aen een scheepskroon, om parmant[75]
Dien veroveraer van K A R E L
Rijk te kroonen, dat de nijt
Brakel 't hart toebraeke uit spijt.[78]
Eer den zeehelt met een wapen.
Hang zijn slaghzwaert in 't gestarnt,
Dat den Brit in d'oogen barnt,[81]

[+][Randschrift:] *Est mollis flamma medullas*.

[+][Randschrift:] *Vulnus alit venis, & caeco carpitur igni*.

[+][Randschrift:] *It clamor ad alta atria: concussam Bachatur fama per urbem. Lamentis, gemituque & foemineo ululatu tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether. non aliter quam si immissis hostibus omnis Carthago, aut antiqua Tyrus, flammaeque furentes culmina perque hominum volvantur perque deorum*.

[*][Randschrift:] *Haeret lateri letalis arundo*.

[†][Randschrift:] *Non coeptae assurgunt turres:nonarma juventus exercet, portusve aut propugnacula bello tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque murorum ingentes, aequataque machinacaelo*.

52 *rijdt op stelten:* geraakt in opschudding. In een kanttekening haalt Vondel als parallel aan *Aeneïs* IV, 635-vlg.
53 *Withal:* Whitehall, het koninklijk paleis.
54 *Wit:* Witte de With; *Gent:* Van Ghent had zich met een smaldeel bij de vloot gevoegd.
56 *prangt:* knelt, kwelt.
58 *Stofffers:* bluffers; *Zeven Staeten:* de zeven Verenigde Nederlanden.
60 *Groeit in:* verheugt u over; *Schellings brant en rou:* zie *Jammerklaght* op blz. 216.
63 *leggen leêgh:* liggen verlaten.
65 *brantschat:* oorlogsschatting; *fix:* prompt (*Ned. Wdb.* III, 4480).
66 *Ruitertoght:* woordspeling met het oude *ruiter:* rover?; *gehaelt:* verkregen.
68 *het zeeslot:* de 'Royal Charles'.
71 *bederf:* verderf.
73 *Zeeraet:* de Admiraliteit van Amsterdam.
74 *doorluchtigh:* doorschijnend.
75 *scheepskroon:* zie deel 5, blz. 568; *parmant:* statig, plechtig (*Ned. Wdb.* XII, 511).
78 *Brakel:* Van Brakel vermeesterde het fregat dat vóór de keten lag; *'t hart toebraeke:* bij zijn aanblik de laatste adem uitblaze (vgl. *het hart braken* in *Ned. Wdb.* III, 1008); *spijt:* verdriet.
81 *barnt:* brandt, pijnlik treft.

Die de zee wil overgaepen,
En verslinden al wat zeilt.
Hollant heeft zijn' gront gepeilt.[84]

J.V. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees, *op den Vygendam*. 1667.

De Zeeleeu op den Teems.[aant.*]

JACULATUS PUPPIBUS IGNEIS.

Ik, de koning van de Britten,
Ben door openbaere blijk[2]
Gode zelf alleen gelijk,
Dat 's gerust en stil te zitten,[4]
Aen te zien, in top gevoert,
Hoe 't zich al rondom my roert:
Want van Kalis tot aen Doever[7]
Hangt ons waterketen vast,[8]
Dat 'er niet een enkle mast
Doorsluipt tusschen elken oever,
En ons dondrende metael
Brant al 's aerdtrijx kusten kael.
Thetis offert ons haer' vollen[13]
Schoot, van schatten overlaên,
En de vader Oceaen
Moet zijn wateren vertollen,[16]
Zwichten voor ons zeegewelt,
Dat den zeegoôn wetten stelt.
Zoo sprak Karel, trots gezeten
Op den troon, daer onlangs prat[20]
Zijn onthalsden vader zat:

84 *zijn' gront:* zijn eigenlike betekenis en kracht.
* Van 1667. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 697). Tweede gedicht op dezelfde tocht. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* II, 275, betekent: 'Het vuur op de stevens (= de schepen) geworpen hebbende.'
2 *door openbaere blijk:* door duidelike kentekenen.
4 *Dat's:* namelik, dat kenteken bestaat in; *gerust:* veilig.
7 *Kalis* (met accent op *Ka*): Calais; *Doever* (met *oe*, rijmende op *oever*): Dover.
8 *ons waterketen* (figuurlik): de afsluiting door onze schepen; *vast:* stevig.
13 *Thetis:* een zeenimf.
16 *vertollen:* schatplichtig verklaren.
20 *prat:* trots.

Doch die treurrol scheen gesleeten,[22]
Schoon de stam van Stuard leert
Hoe het weereltsdom verkeert.[24]
d'Allerhooghste, die met wenken[25]
In een' oogenblik het al
Wat zich opblaest brengt ten val,[26-27]
En verwaentheit in kan schenken[28]
Wat zy anderen bereit,
Hoorde dees vermeetenheit.[30]
Hierop bruist de vloot der Staeten
Naer den Teems, daer Brittenlant
Trots zijne ysre keten spant:
Maer wat kan een keten baeten,
Als de Leeu van Hollant brult,
En de zee met dootschrik vult?
Hy rukt stael, als ragh aen flarden,
Sloopt kasteelen langs het strant,
Steekt met zijn gezicht den brant[39]
In de schepen. wie kan 't harden![40]
Voor het vier van 't leeuwenoogh
Vlieght het magazijn om hoogh.[42]
Karel, die de trotse schepen
Zaeght verbranden in uw nest,
En uw zeeslot, 's nabuurs pest,[45]
Met een' klaeu naer Tessel sleepen,
Zeghme, ô scherpe waterroe,
Hoe was toen uw hart te moe?
Toen de Zeeleeu uwen standert
Streek, en zonder schrik en schroom[50]
U braveerde op uwen stroom,[51]
En Breda, van toon verandert,[52]
Leerde zwichten voor dees kans,
Van onsterfelijken glans?
Riddert vry met koussebanden:[55]
RUITER, GENT, en Ruwaert WIT[56]

22 *die treurrol scheen gesleeten:* de rol van Karel I in dat treurspel scheen uit het geheugen gewist.
24 *hoe het weereltsdom verkeert:* hoe wisselvallig de aardse zaken zijn.
25 *met wenken:* door een enkele wenk.
26-27 *het al wat zich opblaest:* alles wat zich trots verheft.
28 *verwaentheit:* overmoed; *inschenken:* vergelden, betaald zetten (*Ned. Wdb.* VI, 1877).
30 *vermeetenheit:* vermetelheid.
39 *gezicht:* blik.
40 *harden:* uithouden.
42 *magazijn:* waarsch. van krijgsbenodigdheden.
45 *zeeslot:* de 'Royal Charles' (vgl. *Zegevier* vs. 68).
50 *streek:* neerhaalde.
51 *braveerde:* trotseerde.
52 *Breda:* de vredesonderhandelingen kregen, door deze krijgsdaden, een voor de Republiek gunstige wending.
55 Deelt vrij uw orde van de Kouseband uit.
56 *Ruwaert Wit:* Cornelis de Wit, die als commissaris van de Staten de vloot begeleidde.

Toonen u het rechte pit
Van 's lants adel, die de tanden[57-58]
Die verwaenden hooghmoet biet,
Die noch Godt noch mensch ontziet.

J.v. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees, *in 't Nieuwe Testament*. 1667.

De vrepylaer *Der* Vrye Nederlanden.[aant. *]

AEQUORA TUTA SILENT.

Nu een eeuwigh zegeteken[1]
Van den zeepais opgehaelt[2]
In de lucht aen 's hemels streeken,
Heerlijker dan Memfis naelt,[4]
Op het hof der Zeven Staeten,[5]
Vaderen van 't vaderlant,
In wiens schaduwe onderzaeten[7]
Rusten, door de sterke hant
Van het hoogh gerecht verdaedight,
Dat dien zeedraek 't hooft verplet,[10]
Met triomfe ons begenadight,
En in 't erf der zeevaert zet.[12]
Laet, zoo wydt de dyning strant schaeft,
d'Afgront bassen uit zijn kolk;[14]
't Waterrecht, van Godt gehanthaeft,[15]
Komt uit 's oorloghs donkre wolk
Voor den dagh met schooner glanssen.
Houwt nu op dien Vrepylaer

57-58 *het rechte pit Van 's lants adel:* het ware wezen van de geestesadel die onze republikeinen eigen is.

* Van 1667. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 698). Het motto, ontleend aan *Aeneïs* I, 164, betekent: 'De veilige zeeën worden stil.'
O p s c h r i f t : De vrede te Breda werd 31 Juli 1667 getekend. Vondel verbeeldt zich een zuil, als monument voor de behaalde overwinning, en geeft achtereenvolgens (met *Elders*, vs. 33, 37, 41 en *Ginder*, vs. 53, 61) aan, welke taferelen daarop uitgehouwen zijn.

1 *eeuwigh:* eeuwigdurend.
2 *zeepais:* de vrede van Breda; *opgehaelt:* opgebouwd, opgericht (*Ned. Wdb.* XI, 779).
4 *Memfis naelt:* een Egyptiese obelisk.
5 *het hof der Zeven Staeten:* de vergaderzaal van de Staten-Generaal.
7 *schaduwe:* bescherming.
10 *dien zeedraek:* de Engelse zeemacht.
12 *erf:* vast bezit.
14 *d'Afgront:* de Hel.
15 *Waterrecht:* recht op de zeevaert; *van:* door.

's Lants gezegende oorloghskanssen,
Al het doorgestaen gevaer,
Zoo veel dapperheên van braven,[21]
Die zich queeten voor den Staet,
Ondermynt en ondergraven
Van 't onthoofde lantverraet,[24]
En Leicesterlijke treken,[25]
Door de blaeuwe vlagh gebroet,[26]
Om den burgerkrygh te queeken,
In een zee van heldenbloet.
Houwt hierop het brandend Londen,
Aengesteeken van Godts hant,[30]
Tritons, dolfyns, waterhonden,
Schutgevaerte op zee en strant.[32]
Elders dryft de Tucht de branders
Van den Teemsstroom met haer zweep.[33-34]
d'Overhant braveert met standers,[35]
Dieze op KARELS zeeslot greep.[36]
Elders wil de Goutzucht booren[37]
In een gout- en zilvermyn:
Maer zy breekt den ysren horen
Op het slot van Kormantyn.[40]
Elders vaert een bosch van vlooten
FREDRIX Kroonenburgh voorby.[41-42]
Gibraltar ziet van zijn slooten[43]
Duizent vlaggen op een ry,
Langs Tuskane, en Barbarye,
Weeligh vliegen af en aen.[46]
Doever, alle zeevooghdye
Eens voor eeuwigh afgestaen,[47-48]
Ziet de Schipvaert op haer vlogels[49]
Moedigh zweven heene en weêr
Als een wolk van watervogels,

21 *braven:* dapperen.
24 *Van 't onthoofde lantverraet:* door de verraderlike zeekapiteins, die in de slag bij Lowestoff (zie blz. 183) in het heetst van het gevecht op de vlucht sloegen en daarvoor met de dood gestraft werden. Zie de schimpverzen op hen bij Scheurleer: *Onze mannen ter zee* ('s Gravenhage, 1913) II, blz. 64-68.
25 *Leicesterlijke treken:* verraderlike streken, als eertijds van Leicester (vgl. *Leicesters zede* in *Zeegevier*, vs. 22).
26 *de blaeuwe vlagh:* de Engelse koningsvlag; *gebroet:* uitgebroed, uitgedacht.
30 *Aengesteeken van:* in brand gestoken door.
32 *Schutgevaerte:* geschut.
33-34 *de Tucht:* als allegoriese figuur, die de Britse branders naar de Teems terugdrijft.
35 *d'Overhant:* de Overwinning, eveneens als allegorie; *braveert:* praalt.
36 *Karels zeeslot:* de Royal Charles (vgl. *De Zeeleeu*, vs. 45).
37 *de Goutzucht:* als gehorend monster afgebeeld (vgl. vs. 39).
40 *het slot van Kormantyn:* door De Ruyter in Febr. 1666 veroverd (vgl. blz. 220).
41-42 Vgl. deel 8, blz. 648.
43 *Gibraltar* blijkens het ritme met accent op de eerste lettergreep; *slooten:* vestingen.
46 *Weeligh:* beweeglik.
47-48 *Doever* (met *oe*-klank). Absolute constructie: dat ... afgestaan heeft.
49 *de Schipvaert:* opnieuw een allegoriese figuur.

Onbepaelt van strant en meer.[52]
Ginder spant de wint de doeken,
Die, niet langer achterom,[54]
Beide d'Indien bezoeken,
t'Huis en uitheemsch wellekom,[56]
Ingehaelt met ope deuren.
d'Oceaen, van smook gestikt,
Wort met Indiaensche geuren
Opgeholpen, en verquikt;[60]
Ginder 't vreverbont bezegelt,
In Breda, die vredestadt;
Een verbont, dat woestheit regelt,[63]
En aen bant leght op een bladt.[64]
's Lants Hooghmogentheit, der steden
Toevlught, zit voor 't Hollantsch hof,[66]
In haer kracht, en aengebeden,
Met onsterfelyken lof.
Eene kroon met zeven straelen
Geeft een' luister om het hooft,
Die de Zevenstar in 't praelen
Met gesteente en gout verdooft.[72]
Keizers, koningen, gezanten,
Al wie tegens slaefschen dwang
Zich in 't blanke harnas kanten,
Van den op- en ondergang,[76]
Komen haer van verre groeten,
Treên in onderling' verdragh,
Daer 't gewelt voor haere voeten[79]
Leght verwonnen slagh op slagh.
Zij verwelkomt alle heeren.
d'Oorloghsamptenaers staen reet[82]
Uit te voeren 't hoogh begeeren,
Naer den eisch van hunnen eedt.
Elk ontziet in plicht t'ontbreeken.[85]
Elk moet zwijgen: zy magh spreeken.[86]

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam. 1667.

52 *onbepaelt van:* niet beperkt, belemmerd door.
54 *niet langer achterom:* nl. om Ierland heen, een weg die de schepen moesten nemen, zolang het Kanaal, tijdens de oorlog, afgesloten was.
56 *uitheemsch:* buitenslands (vgl. *Zeegevier*, vs. 26).
60 *Opgeholpen:* op de been gebracht, hersteld.
63 *woestheit regelt:* uitspattingen verhindert.
64 *op een bladt:* in een vredestraktaat.
66 *'t Hollantsch hof:* de Statenzaal.
72 *verdooft:* doet verbleken.
76 *den op- en ondergang:* het verre Oosten en Westen.
79 *Daer:* terwijl.
82 *d'Oorloghsamptenaers:* de aanvoerders en functionarissen in oorlogstijd; *reet:* gereed.
85 Ieder waakt er voor, in zijn plichtvervulling niet te kort te schieten.
86 *zy:* 's Lants Hoogmogentheit (vs. 65).

Op d'oude Hollantsche geschiedenissen, *Beschreven van den* Heere Peter Schryver.[aant. *]

Hier wandelt men in 't velt van SCHRYVERS Schrijfpapieren,[1]
En ziet 's volxs oirsprong aen den uitgang van den Rijn,[2]
De Katten nederslaen, vereent met Batavieren,[3]
Besprongen van Romain, en vast aen hunne lijn,[4]
Tot dat helt Burgerhart het juk der slavernye[5]
Durf schuiven van den hals, langs d'oevers aen den vliet[6]
Van Rijn en Wael en Maes, uit haet van dwinglandye,
En sluit het vreverbont, na lang geleên verdriet.
Men ziet hier na het paert van Hollant heenedraven,[9]
Dan zacht, dan harder, uit ontzagh voor toom en roe
Der Staeten, meesters van hunne ingetoomde GRAVEN,[10-11]
Van eersten DIEDRIK tot den Tweeden Flippus toe.
Bedank heer SCHRYVER, door veel onderzoek ervaeren:
Een Schrijvers pen onthoudt zoo menigh hondert jaeren.[14]

J.V. VONDEL.

* Van 1667. - Volgens de tekst in het voorwerk van *Corte Beschryvinge van Hollandt, Zeeland en Vrieslandt, mitsgaders der selver Graven, etc. In 's Graven Hage, ter Druckerye van Mr. Pieter Brugman Advocaet*, 1667. 4°.
Opschrift: Over Pieter Schryver zie deel 2, blz. 259 en deel 9, blz. 245-46, en over *d'oude Hollantsche Geschiedenissen* deel 9, blz. 247 en Dr. H. Kampinga: *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVI en XVIIe eeuw* (1917), blz. XXVIII-XXIX.

1 *wandelt men in 't velt:* kan men zich verlustigen op het gehele gebied; *Schrijfpapieren:* met woordspeling op de naam Schrijver (Scriverius), evenals in vs. 14.

2 *'s volxs oirsprong:* het oudste bestanddeel van de Nederlanders, nl. de *Katten* (vs. 3). Deze voorstelling vindt men ook in Hooft's Geeraert van Velsen; *uitgang:* monden.

3 *nederslaen:* zich vestigen.

4 *besprongen van:* aangevallen door; *vast aen hunne lijn:* aan hen onderworpen.

5 *Burgerhart:* Claudius Civilis.

6 *durf:* durft; *vliet:* stroom.

9 *het paert van Hollant heenedraven:* Holland zich krachtig ontwikkelen.

10-11 De voorstelling dat de souvereiniteit, ook in de grafelijke periode, eigenlijk bij de Staten berustte, vindt men ook bij Hooft, als hij partij kiest tegen Floris V, wiens tyrannie 'ingetoomd' werd. Zo werd ook de afzwering van Filips II (1581) gerechtvaardigd.

14 Accent op *Een:* eenzelfde; *onthoudt:* bevat, omvat. In dit ene werk zijn vele eeuwen beschreven.

Op het Sineesch Treurspel, van J. Antonides vander Goes.[aant. *]

MISSUS IN IMPERIUM MAGNUM.

Lykungzus bout zijn troon vol moedt,
Als hy Zunchin heeft kleen gekorven,
Gehakt aen stukken zoo verwoet,
In root ciment van 's keizers bloet:[1-4]
Maer eer de rijxbouw is bestorven,[5]
Barst Xunchi, als een hooge vloet,[6]
Ten rijke in, stoot het met den voet
Om verre. een rijk met kracht verworven[8]
En dwinglandye, staet niet lang.
Wat 's heerschappy? een overgang.[10]

J.V. VONDEL.

* Van 1667. - Volgens de tekst in de *Gedichten van J. Antonides vander Gaes,* uitgegeven door de vader van de dichter, Antoni Jansen, Amsterdam, 1685.
Zie voor het motto: deel 8, blz. 209.

1-4 Van Lennep heeft de opmerking gemaakt, dat deze voorstelling nòch met Vondel's *Zungchin*, nòch met die van Antonides' *Trazil* overeenstemt. Immers bij Vondel wordt Zunchin niet in stukken gehakt (*kleen gekorven*), maar hij verhangt zich, terwijl bij Antonides niet Lykungzus, maar Trazil zijn troon vestigt (*bout*). De opmerking is maar gedeeltelik waar; in Vondel's *treurspel* wordt alleen gesproken van *verhangen*, maar in de opdracht aan Nobelaer spreekt hij wel van 'aen riemen en dunne snipperlingen gesneden' (blz. 326, zie noot op r. 33-35). Er is geen tegenspraak, want de verhalen vertellen dat Lykungzus het *lijk* van den gehangene in riemen liet hakken. Eigenaardig is de voorstelling, alsof met het keizerlijke bloed de nieuwe heerschappij gemetseld wordt (*ciment*).

5 *bestorven:* verhard, stevig geworden (gezegd van metselwerk, *Ned. Wdb.* II, 2151), dus: bevestigd.

6 *Xunchi:* zie aant. blz. 326 op r. 25 of Keizer der Tartaren, die de Chinese erfvorst Zungchin ombracht, zelf keizer van China werd, en daar de dynastie van Mantsjoe of Tsing vestigde, die er nog regeert. Het was deze Xunchi, die het onderwijs van Adam Schall had genoten, en hem grote invloed op de regering gegeven had.

8 *kracht:* geweld.

10 *overgang:* iets van korte duur (*Ned. Wdb.* XI, 1704 *Aanm.*, waar deze plaats niet vermeld is).

Op d'afbeeldinge van Uitrecht.
Getekent door Herman Zachtleven.[aant.*]

Noch leeft Zachtleven in zyn tekenkunst t'ontvouwen
En aen den ouden Ryn de bisschopsstadt te bouwen,[1-2]
Hoedanigh zy hier ryst uit haeren ouden gront,
Die door merktekens tuight hoe UITRECHT eertyts stont[4]
Den Roomschen keizeren ten dienst, en uit Britanje[5]
Den adelaer, geplant op 't uiterst' van Germanje,[6]
Voorzagh van voorraet, hem van Katwyk tegens stroom[7]
Te water toegevoert, 's rijx vyanden ten schroom.[8]
De burgers van den Ryn treên dus, als bontgenooten[9]
Des Tibers en zyn stadt, gesterkt met zeven sloten.[10]
Maer hooger draeft hunne eer, als Willebrort uitheemsch[11]
Door last van Rome, hen noch Heidensch, van den Teems
Komt wasschen in de vont, en met den myter kroonen.[11-13]13
De wilde Heidens, die spelonk en bosch bewoonen,
De Vranken, Saxens, Deen, en Friesch, en noortsch gespuis

* Van ± 1667. - Volgens de tekst van het handschrift, dat berust op het Vondel-Museum te Amsterdam.
O p s c h r i f t : Van de schilder-etser Herman Zachtleven of Saftleven (zie deel 9, blz. 300) zijn twee getekende stadszichten van Utrecht bekend, door hem in 1648 en 1669 in ets gebracht. Op grond van de spelling is Vondel's gedicht niet vroeger dan 1665 te dateren. Daar het opschrift de tekening, en niet de ets van 1669 noemt, is het gedicht mogelik tussen 1665 en 1669 ontstaan. Vondel gebruikte als bron bij zijn gedicht de beschrijving der stad Utrecht door Dr. C. Booth, die onder de ets van 1648 werd afgedrukt en onder die van 1669 geplakt. Deze beschrijving werd ook in 1651 of 1652 in boekvorm uitgegeven door Paulus van Vianen (zie deel 8, blz. 595) bij de koperplaat van Utrecht, in 1598 door zijn grootvader Adam van Vianen gesneden, welke prent mogelik ook aan Vondel bekend is geweest blijkens een bizonderheid in zijn gedicht die niet op de voorstelling van Zachtleven en wel op die van Vianen teruggaat (vs. 24). Zie Molkenboer, *Utrecht, Vondel, Zachtleven en Booth* in Het Vondel-Museum, 13de verslag (1926-'27), blz. 16-27.

1-2 De bedoeling zal zijn: om in zijn tekening de ligging aan te geven en als het ware Utrecht voor het oog op te bouwen.

4 *merktekens:* Booth noemt hier het Romeinse aardewerk en de Romeinse munten, bij de uitgraving van oude fondamenten aangetroffen.

5 *Roomschen:* Romeinse; *uit Britanje:* door uit Engeland langs de Rijn, *tegens stroom*, via Katwijk aangevoerde voorraden.

6 De Romeinse legioenen, gelegerd aan de uiterste rand van Germanië.

7 Katwijk wordt door Booth hier niet genoemd, overigens stemt zijn tekst met die van Vondel overeen.

8 *ten schroom:* tot schrik van de vijanden (*Ned. Wdb.* XIV, 1114).

9 *De burgers van den Ryn:* de Bataven, Caninefaten en Friezen (wier gebied zich tot 689 ook ten Zuiden van de Rijn uitstrekte) behoorden tot de zogenaamde ‘socii’ (bontgenooten), onderworpen aan Rome's macht, zie Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk* 1923, I, blz. 23.

10 *gesterkt:* behoort bij *burgers van den Rijn*, Booth: ‘onder schut van boven-verhaelde Castra ofte Block-huysen’; *sloten:* kastelen die dienden als legerplaats der legioenen die Germanië in toom moesten houden. Het getal zeven komt bij Booth niet voor, Blok t.a.p. spreekt van ‘kastelen, weldra acht in getal’.

11 *draeft:* verheft zich; *uitheemsch:* als vreemdeling.

11-13 Willebrord, de apostel der Friezen, die in 690 uit Northumberland op de Friese kust landde en in 695 tot eerste bisschop van Utrecht werd gewijd.

13 *wasschen in de vont:* dopen (door onderdompeling).

Bespringen Christus bruit, getekent met zyn kruis.[16]

16 *Christus bruit, getekent met zyn kruis:* de Kerk.

Wat heeftze, reis op reis, by wisseling van tyden
En heerschappyen, wreet gemartelt, niet te lyden!
Noch scheptze t'elkens aêm, van hooger hant beschermt:[19]
En als het spreekwoort luit dat zelden brant verarmt,[20]
Verrystze na den brant veel schooner uit haer assen,
Recht als de fenix weêr geteelt en opgewassen:[22]
Gelyk de domskroon noch ten hemel innedringt,
En uit het axront van den steenen wal, omringt[24]
Met kerken, kloosteren, en heerelyke hoven,[25]
Den Dichtren stof geeft zulk een wonderwerk te loven.
De Koning Willem, groot van naem door 't Roomsch gezagh,[27]
Is moedigh dat hy zich haer burger noemen magh.[28]
Men zoude een lange ry doorluchte stammen noemen,[29]
Die op het burgerrecht der stede zich beroemen,
En rekenen een eer dat zy, ten dienst gereet,
Van outs verbonden staen met een gestaefden eedt.[32]
Het heiligh ryk, zoo hoogh gevoert op arentspennen,[33]
Plagh in den breeden raet de bisschoppen te kennen[34]
Voor zyne medeleên, en vorsten van het ryk.
't Gewijde bisschopsrecht verstrekte een wisse wyk[36]
Van onderdrukten, waer de boosheên t'zamenspanden,[37]
Beheerschte ook Eems en Schelt, noch zeven Nederlanden,[38]
En hun gebeuren, met den herderlyken staf,
Tot dat de tyt een krak aen 't heiligh voorrecht gaf.[40]
Het huis van Adriaen den zesten, uitgekoren

19 *van hooger hant:* door God.
20 Booth: ‘gelijck men gemeenlick segt, brand selden verergerd’.
22 *de fenix*, zie deel 4, blz. 126.
24 *het axront:* dit raadselachtige woord, in geen woordenboek vermeld, moet gelijk staan met *ront:* kring, cirkel. Van Lennep zag in het eerste deel *ax* = axis = middelpunt; *den steenen wal:* deze is niet te zien op de prent van Zachtleven, maar wèl op die van Adam van Vianen (zie de aantekening bij het Opschrift).
25 *heerelyke hoven:* grondbezit en woningen van adellike heren.
27 Graaf Willem II als Rooms koning.
28 *moedigh:* trots.
29 Men zoude kunnen noemen; *stammen:* geslachten.
32 *met een gestaefden eedt:* met een plechtige eed. Een gestaafde eed is oorspronkelik: een aan iemand voorgezegde en door hem woordelik nagezegde eed (*Ned. Wdb.* XV, 893).
33 Het heilige Roomsche rijk: Duitsland, dat de arend in zijn wapen voerde.
34 *Plagh:* placht; *in den breeden raet:* in de volledige vergadering n.l. van de keurvorsten, waartoe de aartsbisschoppen van Mainz, Keulen en Trier behoorden; *te kennen voor:* te erkennen als.
36 *verstrekte een wisse wyk:* verleende een veilig toevluchtoord.
37 *Van:* voor. Booth zegt hier dat de Bisschopsmijter zeer geambieerd werd door de wereldlike vorsten die ‘somtijds meer gesorgdt hebben voor hare naburige vrunden en aenverwanten, dan voor haer getroude Bruyd en toevertroude Bisschops-stoel.’
38 Vondel vat hier samen wat Booth mededeelt: ‘Streckende haer Dioecesis ende Geestelycke jurisdictie over alle de jegenwoordigh Geunieerde Provincien, van Embderland, tot aen Vlaenderen toe.’; *noch:* nog.
40 Booth vermeldt uitvoeriger hoe de bisschoppen van Utrecht werden beroofd van hun wereldlik gebied.

Tot hooft der kerke, tuigh van zulk een' ingeboren,[41-42]
Die, om zyn deeghlykheit, zoo wyt alom befaemt,
Sint Peters stoel geensins ontluistert noch beschaemt.
Dees stadt, de hooftstadt van het Sticht, in top gestegen

41-42 Booth zegt hier dat Paus Adriaan VI, als men hem zijn eenvoudige afkomst verweet, zich met trots geboren Burger van Utrecht noemde. Diens huis noemt Booth op een andere plaats een der schoonste gebouwen van Utrecht.

Leght in een vruchtbren schoot van klaygront, ryk van zegen.[46]
Hier zwelt de korenaer, daer d'uier vol met room
Hier rust de herder in de schaduw van den boom.
Hier vloeien Vecht en Mare door boomgaert en prieelen,[49]
En heerenslooten heen. hier trecken boschtooneelen[50]
De tortels en het vee. daer zuight de honighby.
Daer zingt de nachtegael en leeurik even bly
Een liefelyk gezang, dat noit het oor verveelde.
Hoe noemt men Uitrecht dan? een Paradys vol weelde.

46 *Legt:* ligt. Booth: ‘Het omleggende Land is seer vruchtbaar en plaisant, alwaer allerley Koren-landen, vette Weyden, en oock goede Venen ende Plantagie, meest van Vrucht-rijcke bomen’ ....

49 *Mare:* tak van de Oude Rijn, zie F.A.R.A. Baron van Ittersum, *Het ‘Heycop’, genaamd de Lange Vliet*, Utrecht z.j. [1900], blz. 5; *prieelen:* lusthoven.

50 *heerenslooten:* voorname huizen van de adel.

J.v. Vondels
Zungchin *of* Ondergang der Sineesche Heerschappye.
Treurspel.[aant.*]

Venit summa dies, & ineluctabile tempus.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1667.

J. v. VONDELS
ZUNGCHIN
OF
ONDERGANG
DER
Sineesche Heerschappye.
TREURSPEL.
Venit summa dies, & ineluctabile tempus.
t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam,
in 't Nieuwe Testament. 1667.

* Titelblad. - *Zungchin:* keizer Tsjhoeng-tsjeng, zie *De tooneelisten*, blz. 331. - *Venit summa dies, et ineluctabile tempus:* Gekomen is de jongste dag, en 't onafwendbaar ogenblik; woorden van de Trojaanse priester Panthus tot Aeneas in diens verhaal van Troje's ondergang aan Dido koningin van Karthago (Vergilius' *Aeneïs*, 2, 324).

ZUNGCHIN of ONDERGANG DER SINEESCHE HEERSCHAPPYE BEWERKT DOOR DR. H.W.E. MOLLER.

Zungchin wordt hier afgedrukt volgens de eerste uitgave: *t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament*. 1667. Vignet Putje. (*Unger*, Bibliographie van Vondels werken, nr. 700).

Het titelblad hiervóór is gezet zoals in de oorspronkelike uitgave.

Den weledelen heere Cornelis Nobelaer, Heere van Kabau, Grysoort &c.*

[1] De staetwijzen, alle de krachten des vernufts opspannende, om[1]
[2] eene bestendige heerschappy te beschieten, konden noit hun ge-[2]
[3] wenscht ooghmerk treffen. De Romainen, in staetkennisse en
[4] oorloghshandel, boven alle andere volken, bedreven en uitgeleert,[4]
[5] lieten zich voorstaen dat die kroon in Cezar en Augustus voltrokken[5-8]
[6] was, toen deze stem, gelijk een hemelsche trompet, de wijde weerelt
[7] in d'ooren klonk, *IMPERIUM SINE FINE DEDI:*
[8] Maer d'uitkomste leerde sedert hoe het rijk, na verloop van dry
[9] en vier eeuwen, geschokt en bouvalligh, allengs tot eene woestheit
[10] quam te spatten; en zulx, dat van dien grooten naem, nu al over-
[11] lang, niet dan d'ontleende nagalm en dootsche schaduwe over-[11]
[12] schiet. Eeuwigheit, geduurzaemheit, bestendigheit blijven de Godt-
[13] heit eigen, die de weereltsche maghten onverwrikbaere paelen zet,
[14] en, gelijk profeet Daniel zeght, tijden en jaeren verandert; rijken[14]

* O p s c h r i f t : *Cornelis Nobelaer* behoorde tot V.'s katol. vrienden, hij had twee broeders bij de Jezuïeten. Vondel heeft nog een dichtje op de instorting van 'n deel van zijn hofstede *Hofvliet* (zie verderop in dit Dl.). - *Kabau:* buurtschap en heerlikheid in de provincie Utrecht bij Schoonhoven. - *Grysoort:* onbekend; later is dit de naam van een huizing te Arnhem; wordt deze bedoeld?

1 *staetwijzen:* staatkundigen.

2 *te beschieten:* te mikken op.

4 *oorloghshandel:* oorlogsbedrijf (*handel* in de algemene betekenis van *handeling*).

5-8 *dat die kroon .... voltrokken was:* dat de ‘bestendige heerschappy’ (r. 2) van de Romeinen in Caesar en Augustus en hun geslacht bereikt was. In Vergilius' *Aeneïs* 1, 278-vlg. belooft Jupiter aan Venus: ‘Aan dezen (de Romeinen) stel ik geen eindpaal van macht en van tijd, *imperium sine fide dedi:* een rijk zonder einde heb ik hun gegeven (vs. 279).

11 *niet dan ...:* niets dan de geleende nagalm; geen naklank van de vroegere nu nog voortgezette heerschappij, maar 'n verre nagalm ontleend aan het verhaal ervan; *dootsche schaduwe:* geen levende schaduwe, schaduw van het nog bestaande, maar 'n sombere schim van 'n lang gestorven grootheid.

14 *Daniel ....:* de profeet Daniël zingt lof aan God, die hem de droom van Nabuchodónozor (Nebukadnézar) had geopenbaard. In die lofzang zegt hij (*Daniël* 2:21): Et ipse mutat tempora, et aetates: transfert regna atque constituit, in Vondel's weergave (r. 14 en 15): *die .... tijden en jaeren verandert; rijken overvoert en bevestight:* d.i. heerschappijen overdraagt (aan anderen) en heerschappijen instelt; of: Hij zet koningen af en stelt koningen aan. De droom was het droomgezicht van het standbeeld met de leme voeten, waardoor de verschillende opeenvolgende grote wereldrijken werden verbeeld.

[15] overvoert en bevestight; ons leerende geene zekerheit, buiten Godt,
[16] in veranderbaere dingen te stellen. Op deze veranderingen van[16-17]
[17] staeten en doorluchtige personaedjen draven de treurspeelen door-[18]
[18] gaens ten tooneele, die, naer datze van te grooter nadruk zijn, te
[19] heerlijker boven de minderen uytsteeken. Onder zoodaenigen
[20] magh dit voorbeelt van den Sineeschen Keizer Zungchin, onlangs[20]
[21] voorgevallen, onder de naemhaftighste met recht gerekent wor-
[22] den: want hy, de leste telgh uit den befaemden stamme en ge-
[23] slachtboom der Taimingen, ontrent dryhondert jaeren in volle[23]
[24] eere, sleepte door zijnen val met zich dien bloedigen inbreuk van[24]
[25] den grooten Cham, keizer der Tartaren, en gaf heldendichteren[25]
[26] stof om eene Ilias hier mede te stoffeeren. De goddelijke poeet[26]
[27] zeght van koning Priamus:

Haec finis Priami fatorum. hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam Populis, terrisque superbum
Regnatorem Asiae. jacet ingens littore truncus,
Avulsumque humeris caput, & sine nomine corpus;

[33] Het welk beter op keizer Zungchin past, wiens lijk, op het velt[3333-35]
[34] voor d'oogen van zijnen triomfeerende vyant, aen riemen en dunne

16-17 *Op deze veranderingen van staeten .... draven:* op deze lotsveranderingen van heerschappijen en doorluchtige personen worden de treurspelen samengesteld en ten tonele gebracht. Bedenk dat Vondel's klassieke treurspel alleen 'doorluchtige handel' wil, het tragise lot van staten en doorluchtige personen (*Opdracht* van zijn *Koning David in ballingschap*), en dat het tragise keerpunt in zijn treurspel is de 'staetveranderinge', de grote tragise ommekeer in de hoofdpersoon.

18 *naer datze van te grooter nadruk zijn:* naar gelang ze van groter gewicht zijn; groter 'staetverandering' teweeg brengen; de andere zijn *de minderen* (r. 19) of 'van te kleenen nadruck' (opdracht van *David in Ball.*).

20 *Zungchin:* keizer Tsjhoeng-tsjeng, zie *De tooneelisten*, blz. 331.

23 *der Taimingen:* de vorsten van de Tai-Ming-dynastie. *Tai-Ming* = (de) grote lichtende.

24 *inbreuk:* inval.

25 *Cham, keizer der Tartaren:* Cham, keizer van de Mandsjoe's, die de Ming-dynastie hebben verdreven; de Mandsjoe's werden door de missionarissen gewoonlik Tartaren of Oost-Tartaren genoemd. De eerste keizer van de Mandsjoe-dynastie regeerde onder de naam Sjoen-tsjih (volgzame regering) namelik volgzaam aan de hemel; zijn eigen naam is Foelien. Hij was nog 'n kind onder regentschap van zijn oom; deze was de aanvoerder der Mandsjoe's bij de verovering van het Sjinese rijk. Vondel spreekt hier van *Cham;* hij bedoelt de algemene titel der Mongoolse of Oost-Aziatise vorsten: Chan of Khan.

26 *eene Ilias:* een groot heldendicht; Ilias het bekende heldendicht van Homeros. *De goddelijke poeet:* Vergilius in zijn Aeneïs, II, 554-58; zie de vertaling van deze verzen door Vondel Deel VI blz. 460, r. 585-590, en blz. 461 vs. 795-802.

33 *Het welk beter past* .... n.l. de laatste regels van de aanhaling uit Vergilius: De romp van dien grooten man (d.i. *Priamus*) leit op strant, met het hooft van den buick, zodat men 't lichaem niet kende (Vondel's prozavert.).

33-35 Vondel heeft deze geheel onjuiste mening uit sommige verhalen uit zijn tijd, waarin vermeld wordt dat Lykungzus het lijk in 'riemen' liet kappen. Schall zelf verhaalt in zijn *Historia*, dat de Mandsjoe's eerst een maand later het lijk van de keizer hebben gevonden, die zich zelf had verhangen (zie vs. 1524-1525); zij hebben het lijk met alle eer in het graf van de Mingvorsten bijgezet (zie blz. 329 op r. 21).

[35] snipperlingen gesneden lagh: want Priamus, hier beheerscher van
[36] Asia genoemt, beheerschte alleen Frygie en Mygdonie, niet te[36]
[37] gelijken by het wijtstrekkende keizerdom van Sina, het oostersche

36 *Asia:* bij de Ouden is dit: Klein-Azië; Vondel meent dat Priamus beheerser van geheel het werelddeel wordt genoemd (*Regnatorem Asiae*).

[38] Europe genoemt. Maer hier mede endight mijne rede noch niet:
[39] hier valt iet meer by te voegen.

[40] Het Apostolische licht der waerheit hadde in zijnen opgang[40-41]
[41] niet alleen de Oostindien, maer ook Tartarye, naer de ghetuighenis
[42] van hunnen eigen keizer, bescheenen, doch was sedert telkemaele,
[43] door den haet en de nijdigheit der waerzeggeren afgodiste Bon-[43]
[44] sien en guighelaeren benevelt en verduistert; gelijk ten lange leste[44]
[45] ook in Japonie, van den heiligen Franciscus Xaverius zoo gelukkigh[45]
[46] bestraelt, als door eenen vuilen rook en smook, uit den afgront op-
[47] wellende, onder tyran Taikozaeme verdonkert; toen Karel Spinola,[47 vlg.]
[48] neef van zijnen grootdaedigen grootvader, graef Augustijn Spinola,[48]
[49] met zijne medegenooten, vier jaeren lang, onder den blaeuwen[49]
[50] hemel, van koude bevrozen, van hitte gebraden, stantvastigh den
[51] gloeienden rooster van den heiligen Laurens, dien grooten marte-[51-52]
[52] laer, verdoofde. De kruisboom voorheene van de eerste ontsluiteren[52]
[53] der Sineesche weerelt weder met onvermoeiden arbeit, in Sina ge-
[54] plant, begon, onder de heerschappy van keizer Zungchin, adem te[54]
[55] herscheppen, te bloeien en te groeien, en ongelijk veiliger onder
[56] d'opgaende regeeringe van den jongen Tarter; ook zulx dat ko-[56]
[57] ninginnen, vorsten, de grooten van het hof, besneênen, mandarij-[57-vlg.]
[58] nen, amptenaeren, en ontelbaere duizenden, de Wet van den

40-41 *Het Apostolische licht:* volgens de overlevering heeft de apostel Thomas in Indië en in Sjina het kristendom verkondigd en gevestigd. - *Tartarye:* Oost-Azië; Sjina en de Mongolen werden samengevat onder de naam Tartaren of Tartarije.

43 *Bonsien:* (uitspr. bonziën), bonzen, de Boeddhistise priesters, of de Mongoolse Lama-priesters; de Dalai-Lama van Thibet werd als levende Boeddha vereerd.

44 *guighelaeren:* bedriegers.

45 De H. Frans Xavier van de Sociëteit van Jezus, heeft in Japan het kristendom gevestigd.

47 vlg. *Taikozaeme:* Taikosama, die als machtige opperbevelhebber het land beheerste; hij heette eigenlik Tojotomi Hidejosji. Onder zijn bestuur brak de vervolging tegen de kristenen uit, die ook na zijn dood (vóór 1600) veel heviger werd voortgezet, en het kristendom bijna geheel uitroeide. Karel Spinola een Jezwiet stierf niet onder Taikozama, maar eerst veel later in 1622 de marteldood, onder het nieuwe geslacht der Sjogoen's (vazallen die de macht in handen genomen hadden), dat van Tokoegawa, dat van 1600-1868 Japan feitelik beheerste, terwijl de Mikado de schijnkeizer bleef.

48 *Augustijn Spinola* was de beroemde grootvader van de martelaar; hij was een bekend veldheer onder keizer Karel V.

49 *vier jaeren lang:* Spinola is vier jaren lang in de gevangenis opgesloten en gemarteld, en de langzame vuurdood gestorven met vele gezellen, o.a. de eerste Japanse katolieke priester Kimoera eveneens Jezwiet.

51-52 *den gloeienden rooster .... verdoofde:* zijn vuurdood door het heel langzaam branden (het kleine vuur) was erger dan de vuurdood van de bekende diaken Sint Laurens van Rome, die op een rooster ‘gebraden’ werd.

52 *de eerste ontsluiteren:* de Jezwieten hadden op 't eind van de 16e, begin 17e eeuw het kristengeloof weer in Sjina gebracht; Pater Adam Schall kwam in Sjina aan in 't jaar 1619.

54 *Keizer ‘Zungchin’*, die zelf nooit kristen is geworden, heeft het kristendom sterk begunstigd.

56 *van den jongen Tarter:* de jonge Mandsjoe-keizer Sjoen-tsjih (Foelien) zie aant. op r. 25 hierboven.

57-vlg. Waarschijnlik vergissing van Vondel (zie *Aant.* achterin).

[59] eenigen verlosser der menschen omhelzende, zich in het zuivere
[60] waschbadt der wedergeboorte lieten baden: maer helaes de jonge
[61] keizer, die de waerheit in 't openbaer begenadighde, en zelf, als een[61-62]
[62] herboren Konstantijn, overbodigh was zich het juk des gekruisten
[63] t'onderwerpen, ten waere het verbodt van de veelheit der vrouwen

61-62 *als een herboren Konstantijn:* als een nieuwe keizer Konstantijn; zoals deze in het Romeinse rijk het kristendom volkomen vrijheid geschonken had, en zelf de eerste kristen-keizer geworden is; *overbodigh:* (zich) aanbiedende, bereidwillig.

[64] hem t'onverdraeghzaem scheen; komt, door gehengenis der god-[64]
[65] delijke voorzienigheit, welker voetstappen onnaspoorbaer zijn, on-
[66] tijdigh t'overlijden. De wispelturige nazaet, gelijk een ander Herodes,[66]
[67] te licht geloovende dat d'opgang van den Europeeschen godtsdienst
[68] den ondergang zijner kroone voorspelde; verandert nu alle genade
[69] in onverzetbaeren haet en vyantschap. Zoo worden de katholijke
[70] kruisgezanten plotseling overvallen en verdrukt, waerom de ge-
[71] trouwe arbeiders in den ooghst der zielen, ter naeuwer noot, den
[72] wreeden klaeuwen der Tartarische tygeren ontschuilen.

Tantae molis erat R O M A N A M condere G E N T E M .[73]

[74] De heer van Kabau is niet ongewoon, uit den mont van godt-[74-vlg.]
[75] vruchtige letterhelden, de nieuwe maeren, uit d'andere weerelt her-
[76] waert overwaeiende, te hooren, en aendachtigh t'overweegen hoe
[77] d'eeuwen door de beurten der heerschappyen, gelukkige en ramp-
[78] zalige tijden, geduurigh ommewentelen, waer by de voortplanters
[79] der katholijke waerheit, onder het Heidensche afgodendom, vruch-
[80] ten winnen, of de hagelbuien der vervolgingen den bloesem van
[81] hunne hoope zien treffen, wanneer vroomen beproeft en geloutert,
[82] quaden gestraft worden: hierom docht ik my zelven d'eer te geven
[83] den heere Nobelaer, op te draegen dit treurspel van keizer Zungchin,
[84] of den ondergang der Sineesche heerschappye, of het misschien,[84]
[85] in schaduwe van de plantagie te Hofvliet, zijne gedachten met eenige[85]
[86] aengenaeme bespiegelinge moght voeden en onderhouden. Ont-
[87] fang dan, weledele heer, dit tooneelwerk, hetwelk zich gelukkigh
[88] schat uwen naem en titel in het voorhooft te voeren, terwijl ik
[89] wensche altijt te mogen blijven,

Uwe weled. ootmoedige dienaer

J. V. VONDEL.

64 *gehengenis:* toelating.
66 *wispelturige:* veranderlike; die de toestand, eerst gunstig voor de kristenen, veranderde in vervolging.
73 Deze versregel van Vergilius (*Aeneïs* 1, 33) betekent: Zo zwaar was het, het Roomse volk te stichten. Vondel bedoelt *Ramanam Gentem:* het Roomse volk, in dubbele zin: de oorspronkelijke bij Vergilius: het Romeinse volk, en het Roomse volk: de katolieke Kerk.
74-vlg. Blijkbaar was Cornelis Nobelaer een der Amsterdammers(?), die geregeld in briefwisseling waren met Sjinese missionarissen.
84 *den ondergang der Sineesche heerschappye:* de inheemse Sjinese dynastie der Ming's, werd nu vervangen door de vreemde der Mandsjoe's.
85 *Hofvliet*, het landgoed van Nobelaer; zie aant. bij het O p s c h r i f t .
O n d e r t e k e n i n g : *Uwe weled.:* Uwe weledelheids.

Inhoudt.

[1] *Zungchin, keizer van Sina, de leste uit den stamme van Taiminga, bezeten van onver-*[1]
[2] *zaetzaeme gierigheit, en hierom teffens van oversten en onderdaenen gehaet, wort te Peking,*[2-vlg.]
[3] *de hooftstadt en de stoel des rijx, onvoorziens besprongen van Lykungzus, hooft der weder-*
[4] *spannelingen, en opgeworpen keizer. Dees hadde heimelijk verstant met den mont des krijghs-*[4-5]
[5] *raets, en eenige belhamelen, alreede stil in stadt vooruit afgevaerdight, om tegens zijne aan-*
[6] *komste onraet en misverstant te brouwen. De stadt was met eene geweldige bezettinge, den*
[7] *muur in 't vierkant met kortouwen gewapent: doch daer de wederspannelingen storm liepen,*[7]
[8] *stont het grof geschut slechts zwanger van los bussekruit, en de wederstant hier en elders*
[9] *was alleen een schijnstrijt en bloot spiegelvechten, tot dat endelijk de poort van binnen schich-*
[10] *tigh geopent, de vyanden, voor den opgang der zonne* [*want eenige getrouwe voorvechters*[10]
[11] *hielden niet lang stant*] *ter stede inberstende, het hof, onaengezien den wederstant van eenige*
[12] *vroome rijxamptenaeren en hofbesneênen, overweldighden. Lykungzus hadde nu den eersten*[12]
[13] *hofmuur, eer de keizer het merkte, alreede verovert: want trouwelooze hofbesneênen, by wien*[13-13-14]
[14] *het meeste gezagh bestont, stelden het waerschuwen zoo lang aen d'eene zijde, uit vreeze dat*[14]

1 *Taiminga:* van de Tai-Ming-dynastie.
2-vlg. Deze karaktertekening is geheel onjuist; keizer Tsjhoengtsjeng (‘Zungchin’) was juist hoog geprezen om zijn goed karakter en zijn zedelike deugden; alleen wordt zijn onverstandig gedrag gelaakt, waardoor hij zich aan zijn grootste vijanden de ‘eunuchen’ overgaf.
4 *Lykungzus:* Li Tse-tsjheng. zie ‘Tooneelisten’, blz. 331.
opgeworpen keizer: die zich als keizer had opgeworpen.
4-5 *den mont des krijghsraets:* de woordvoerder, leider van de krijgsraad; *eenige belhamelen:* vooral de hofkliek en de grote massa der eunuchen hebben de keizer verraden, en tegengewerkt.
7 *kortouwen:* kanonnen.
10 De eunuchen openden de poorten voor de aanrukkende vijand, en lieten zelfs van de stadswallen op de keizer en zijn enkele getrouwen vuren; *schichtigh:* schielik, plotseling.
12 *hofbesneênen:* eunuchen van het hof.
13 *hofmuur:* de muur van de eigenlike hofstad (een stad op zich zelf in Peking).
13-14 *by wien het meeste gezagh bestont:* de keizer had de onverstandigste daad van zijn leven gedaan door aan de eunuchen, zijn gezworen vijanden, de verdediging van de stad op te dragen, en het leger aan hun toe te vertrouwen.
14 *stelden .... aen d'eene zijde:* hielden ter zijde, stelden uit.

[15] *de keizer den slagh ontwijken zoude: maer hy buiten hoop van ontvlughten gestelt, raeden*
[16] *vroomen hem, ook onvroomen, onder schijn van trouwe, het palais en de stadt te verlaeten:*
[17] *waer op Zungchin* [*hoorende dat de wegh alom gesloten, alle hoop van ontvlughten beno-*
[18] *men was*] *eenen brief met zijn eigen bloet schreef, waer in hy d'oversten van het te spade ont-*[18]
[19] *dekte verraet beschuldighde, d'onderdaenen ontschuldighde, en begeerde dat Lykungzus,*
[20] *dewijl de hemel hem het rijk beschoren hadde, wraek zoude eischen van trouwelooze oversten*
[21] *en vadermoordenaeren. Terstont hier na doorstak hy zijne eenige huwbaere dochter, om haer*[21-vlg.]
[22] *niet ten guighelspeele des triomfeerenden vyants te stellen, en verhing zich zelven aen eenen*[22]

18 *eenen brief met zijn eigen bloet schreef:* Schall deelt mee, dat de keizer op de zoom van zijn gewaad met zijn eigen bloed geschreven heeft: 'Heil de toekomstige keizer met de naam Li! Ik smeek dringend: verdruk mijn volk niet, en bedien u niet van mijn raadgevers.'

21-vlg. Schall verhaalt, dat hij de 'eerste' keizerin het bevel gaf zich te verhangen, waaraan deze gehoorzaamde (zie r. 23) (zoals in Sjina bij de doodsramp, die de echtgenoot trof ook van de vrouw gevorderd werd). Hij beval zijn drie zonen zich te verbergen, en wilde zijn 15-jarige dochter met het zwaard doorsteken. Zij ontweek de slag, verloor alleen de hand, en nam de vlucht. De keizer zelf wierp de kentekenen van zijn waardigheid af, en verhing zich aan een balk in een tuinhuis van het uitgestrekte park. Eerst een maand later werd zijn lijk gevonden door de Mandsjoe's, die intussen de hoofdstad waren binnengedrongen; dezen hebben het stoffelik overschot van de keizer met alle eerbewijzen bijgezet op de begraafplaats van de Ming-vorsten. Velen volgden hun keizer in een vrijwillige dood.

22 *ten guighelspele:* tot een bespotting, een speelbal.

[23] *pruimeboom, met zijnen koussebant, gelijk ook de keizerin, Kolaus, de stadhouder, eenige*[23]
[24] *getrouwe hofbesneênen, mandarynen, en menighten van burgeren hem in de doot navolgen*.
[25] *Lykungzus komt hier op ten hove, hoort en ziet den uitgang van Zungchin, zet zich op den*[25-26]
[26] *keizerlijken stoel, laet den bloetbrief lezen, gebiet Us, den aertskanzelier, Uzangueius*,[26-27]
[27] *zijnen zoon, wachtmeester van den rijxmuur, ten hove te verdaghvaerden, om met allen*
[28] *krijghsoversten den nieuwen eedt van getrouheit te staven. Hy belooft de Christensche kruis-*[28-vlg.]
[29] *genooten by de hantvest van hunne vryheit te hanthaven, aen wien de Geest van den heiligen*
[30] *Franciscus Xaverius, verschijnt, en hun voorspelt het omkomen van 's keizers dry zoonen*,[30]
[31] *Lykungzus ondergang, en den opgang van den grooten Cham, Keizer der Tartaren, onder*[31]
[32] *wiens regeeringe de Christensche godtsdienst zich door geheel Sina eerst wijder zal uitbreiden*,
[33] *doch eerlang door den nazaet onderdrukt worden*.[33]

[34] *Het tooneel is te Peking, op het voorhof. Het treurspel begint na den ondergang, en endight*[34]
[35] *met den opgang der zonne*.

23 *Kolaus* zie *De Tooneelisten*, blz. 331.
25-26 *Lykungzus ....:* wat hier verhaald wordt is niet juist, zie volgende aant.
26-27 *Us:* Woe, dit is de familienaam; hij wordt door Vondel beschouwd als hoofd van de Kolao's (staatsraden); *Uzangueius:* Woe San-kwei, Sjinese bevelhebber, die tegen de Mandsjoe's gestreden heeft, en dezen eerst heeft teruggedrongen; hij zocht echter alleen zijn eigen belang, en heeft zijn keizer niet verdedigd tegen Li (‘Lykungzus’). Li liet Woe San-kwei's vader doodmartelen, en wilde heel de familie Woe uitroeien; toen werd Woe Sankwei de bondgenoot der Mandjoe's tegen Li, en heeft deze verdreven.
28-vlg. Door bemiddeling van Pater Schall heeft Li de kristenen met rust gelaten; maar hij is reeds na enkele weken door de Mandsjoe's verdreven.
30 *'s keizers dry zoonen:* al de Ming's werden verdreven en ten onder gebracht; een hunner Joeng-li heeft nog een tijd in midden Sjina als vorst geregeerd.
31 *den grooten Cham:* zie aant. op r. 25 van de *Opdracht*, blz. 326.
33 *door den nazaet:* door of liever onder keizer Khang-hsi opvolger van Sjoen-tsjih, de eerste Mandsjoe.
34 *op het voorhof:* op het grote voorplein van het keizerlik paleis in de hofstad van Peking.

De tooneelisten van dit treurspel.*

ADAM SCHAL. *Agripyner, overste der priesteren van de Societeit.*
REY van PRIESTEREN.
US. *Aertskantzelier.*
KOLAUS. *Stedehouder.*
ZUNGCHIN. *De keizer.*
JASMYN. *De keizerin.*
PAO. *De erfprinces.*
FUNGIANG. *De erfprins.*
XAIANGA. *Vorstin en staetjoffer.*
LYKUNGZUS. *De tyran.*
De GEEST van FRANCISCUS XAVERIUS.

* *De tooneelisten:* de treurspeelders, zoals Vondel ze elders noemt (bijv. in *Faëton*); niet de spelers maar de voorgestelde personen.
Adam Schal: Johann Adam Schall von Bell, Jezwiet, geboren uit 'n oud frankies riddergeslacht in Keulen 1592 (*Agripyner:* Keulenaar), gestorven te Peking in 1666. Hij is tientallen jaren (vanaf 1622) als ijverig missionaris en sterrekundige werkzaam geweest in Peking. Door zijn grote wetenschap had hij buitengewone invloed bij de Sjinese keizers, zowel de laatste Ming als de beide eerste Mandsjoe's. Hij hervormde de Sjinese kalender, en was ook in gewichtige staatzaken de raadsman van de keizers. Geen vreemdeling heeft ooit zo geweldige invloed geoefend in Sjina als hij. - Vondel behoorde tot de Amsterdamse kring van de bekende drukker en uitgever Blaeu, die geregeld in briefwisseling waren met de Sjinese missionarissen. In het jaar van Schall's dood dichtte Vondel dit treurspel tot zijn gedachtenis. De val van de Ming's in dit spel geschilderd geschiedde in 1644. Op de afbeelding (zie ommezijde) staat Pater Schall in zijn ambtsgewaad als Mandarijn eerste klas afdeling a (herkenbaar aan het borststuk, de kraanvogel met uitgespreide vleugels); alleen de Kolao's (staatsraden) en de voornaamste keizerlike prinsen waren hoger in rang.
Rey van Priesteren: rei van katolieke priesters, Jezwieten; in Sjina werkten ook nog Franciskanen, en Dominikanen.
Us: Vondel bedoelt *Woe*, de vader van Woe-San-kwei, zie *Inhoudt* aant. op r. 26-27.
Aertskantzelier: grootkanselier, het hoofd van de Kolao's of staatsraden.
Kolaüs: Vondel gebruikt dit woord hier als eigennaam van 'n persoon met de waardigheid van stedehouder van de keizer. *Kolao* is geen eigennaam; aldus heetten de leden van de Staatsraad, het opperste kollege onder de keizer; er waren vier of meer staatsraden, die met de voornaamste keizerlike prinsen de hoogste waardigheidsbeklеders waren.
Zungchin: keizer Tsjhoeng-tsjeng de laatste Ming-keizer van 1627-1644. Iedere Sjinese keizer noemde zijn regering met een kenspreuk, die hij tevens als keizernaam droeg; Tsjhoeng-tsjeng betekent: hoge geluksvoorspelling. Door deze keizer is Pater Schall in de keizer-stad geroepen voor de sterrekundige waarnemingen. Zie verder over hem *Inhoudt* aant. op r. 2.
Jasmyn (in 't Sjinees) is een bekende meisjesnaam.
Pao: Sjinese meisjesnaam, betekent kleinood.
Fungiang (Foengiang) komt voor als naam van een berg in Liau-toeng (N.O. punt van Sjina).
Xaianga (Sjaianga) is onbekend.
Lykungzus: Li Tse-tsjheng, de aanvoerder der opstandelingen, die keizer 'Zungchin' in 1644 in de dood dreef. Hij had de heerschappij bemachtigd in 't Noord-Westen van Sjina, Sjensi enz., en nam in 't begin van 1644 de keizertitel aan. Enkele weken heeft hij Peking in bezit gehad, daar op de schrikkelikste wijze gewoed, tot hij door de Mandjoe's verdreven is, en door hun bondgenoot Woe-San-kwei verslagen, een smadelike dood vond (zie *Inhoudt*, aant. op r. 26-27).

P. Adam Schall van Keulen, jezuïet en mandarijn.
Anonieme prent uit *Athanasii Kircheri China Illustrata*, Amstelodami, apud Jacobum à Meurs, in fossa vulgo de Keysersgracht, Anno MDCLXVII.

J.v. Vondels
Zungchin *of Ondergang der* Sineesche Heerschappye.

Het eerste bedryf.

ADAM. REY VAN PRIESTEREN. US.

A d a m :

Hier staenwe op 't voorhof van het keizerlijk Peking,[1]
De hooftstadt van heel Sine, en zien aen 's hemels ring[2]
De zon alree gedaelt, den Noortbeer opwaert stappen,
En steigeren in top, langs tweewerf twintigh trappen.[3-4]
Zungchin de keizer daeghde ons uit de stadt ten hoof,
Nu van Lykungzus heir beronnen, en ten roof[6]
Arghlistigh aengezocht, en jammerlijk beneepen,
Gelijk een blaetend lam, van 's wolfs gebit gegreepen.
Wat raet? hoe draegen wy ons best in dit geval?
De krijghskans twijfelt aen wat kant zy hellen zal.
Wy staen in 't midden van de vyanden en vrienden.
Bezwijkt de rijxkolom, die 's keizers standert dienden[12]
Met raet of daeden, werk of woorden gaen te gront:
Doch sterven van een' pijl, of speer, of sabel stont
Ons licht, naerdienwe, ontbloot van goet en bloet en erven,[15-vlg.]
Dus verre in 't oosten uit Europe, als pelgrims, zwerven,
Om ongeloovigen, uit blinde afgodery
Verlossende, het juk van 's afgronts slaverny
Te schuiven van den hals, gelijk Sint Thomas leering[19]

A d a m S c h a l l , z i e D e *T o o n e e l i s t e n* , b l z . 3 3 1 .

1 *op 't voorhof .....:* voorhof van de hofstad Peking (uitspr. klem op de laatste lettergreep); het keizerlik verblijf was op zichzelf een stad, een hofstad in de hoofdstad (vs. 5 *uit de stadt ten hoof*).

2 *'s hemels ring:* de hemelboog waarin de zon zijn baan liep; volgens Vondel's voorstelling de vierde of middelste van de zeven van de aarde uitgerekend, waarboven dan nog de boog der vaste sterren, en de kristalijnblauwe alles omsluitende boog.

3-4 *den Noortbeer:* de Grote Beer, Peking ligt op 40% N.B. (*tweewerf twintigh trappen* vs. 4).

6 *Lykungzus*, de opstandeling (zie *Inhoudt* en *Tooneelisten*); *beronnen:* berend, bestormd (oorspr. vorm); *ten roof .....:* op sluw verraderlike wijze zocht Lykungzus de keizer zijn keizerschap t'ontroven.

12 *de rijxkolom:* de keizer (Tsjhoeng-tsjeng of 'Zungchin').

15-vlg. Hij heeft vaderland en alles verlaten, om aan Sjina het kristelik geloof te brengen.

19 *Sint Thomas leering:* de apostel Thomas heeft in Indië het kristengeloof verkondigd, en naar sommigen menen ook in Sjina (zie *Opdracht* r. 40-41).

Den grontsteen leide van der Heidenen bekeering:
Maer stervenwe, zoo staet de kruisoogst in gevaer,
En zulk een arbeit van dry vijfentwintigh jaer,[22]
Om zaet te winnen, zou verdwijnen met ons leven.
De hooghste wil ons raet, zijn' naem ter eere, geven,[24]
Op dat het kruisgewas van 't wijt Sineesch gebiet,
Dat schoon en heerlijk staet, eens in zijne aêren schiet',
En zulk een zegen van dit rijk en 's rijx gebuuren
Gemaeit, behouden raeke in 's hemels ruime schuuren.

R e y :
Eerwaerde vader Schal, die 't Roomsche priesterdom
Zorghvuldigh gadeslaet, wy staen bereit alom
Te volgen uwen last, en geen gevaer te mijden,
In deze oproerige en staetwisselbaere tijden,[32]
Noch ongestadiger dan 't ongestadigh licht
Der maene ons toeschijnt met geen eenerley gezicht,[34]
Naer datze van de zon belonkt wort en bescheenen.
Wat spoet of rampspoet Godt zijn' knechten wil verleenen,[36]
Wy staen gelaeten: het besla tot 's hemels lof.[37]
Een dankbaer harte ontbrak ten geenen tijde stof
Den allerhooghste een schael vol reukwerk op te draegen.
Hy leeft gerust, die zich Godts schikking laet behaegen.

A d a m :
De grijze kantzler Us treet, leunende op den staf,[41]
Ter hofpoorte uit, en stijght de marmre trappen af,
Bekommert met den staet, en zwanger van gedachten.
Het zou wel voegen in dees galery te wachten.
Begeeft u achter ons in orden op een ry.
Hy wandelt herwaert aen. het is geraên dat wy
Met alle eerbiedigheit den amptenaer ontmoeten.
Verzuimt niet drywerf hem al neigende te groeten.[48]

U s :
Eerwaerde vader, Schal.

A d a m :
Doorluchtste aertskantzelier.

22 *dry vijfentwintigh jaer:* driemaal 25 jaar; ongeveer 75 jaar vóór de val van de Ming-dynastie) onder keizer Sjen-tsoeng had de katolieke missie in Peking vaste voet gekregen.
24 *De hooghste wil ons raet .... geven:* moge de Allerhoogste ons wijsheid geven; *wil:* moge; *raet:* wijs beleid.
32 *staetwisselbaere:* waarin de staat in omwenteling verkeert.
34 *ons toeschijnt:* zich aan ons vertoont, ons toelicht.
36 *spoet:* voorspoed, geluk.
37 *gelaeten:* overgegeven (aan Gods wil).
41 *kantzler:* rijkskanselier (*kantzler* met *ts* uitspr. onder invloed van 't Duits naast het oudere kanselier).
48 *neigende:* buigende, nijgende.

U s :
Uw komste is aengenaem.

A d a m :
Dat ooghmerk drijft ons hier.[50]

U s :
Gy komt ter goeder tijt met uwe altaergenooten
Door 's keizers last ten hove, om dat hy heeft besloten,
In 't nijpen van den noot, zich noch van uw gebeên
Te dienen: want gy stemt godtvruchtigh overeen
Met onze wijzen, die het keizerdom bestieren.
Uw starrewijsheit en getrouheit en manieren
Behaegen hem ten hooghste, en zonder wederga.
Bedaert dees oorloghsstorm, betrou u zijn gena.

A d a m :
Wy staen in 's keizers dienst ten hooghste al lang gehouden.[59]
Onze onmaght blijve slechts verschoont en quijtgeschouden.[60]
De mont der kruiswet van Godts zoone en Godt het Woort[61]
Gebiet den Christen wat den keizer toebehoort
Zijn tol en schatting hem ootmoedigh toe te wijden.[62-63]
Wy waeken nacht en dagh in deze wilde tijden
Voor 't keizerlijke hof, en 't gansche keizerdom,
En offeren gebeên in kerke en koor alom.[66]
De Godt der goden wende ons zwaericheên ten goede.[67]
De burgerlijke twist is eene scherpe roede.
Wat raet, wat middel om te lesschen zulk een' brant?

U s :
Men voert de waterspuit te spade by der hant,[70]
Wanneer de vlam in 't hof ten hemel komt gestegen,
d'Orkaen daer onder blaest en stookt, en aller wegen
De wijken zet in vier, en weit de straeten af.

A d a m :
Ik wenschte dikwijl dat my iemant reden gaf
Hoe deze inheemsche vonk eerst smeulde en raekte aen 't smooken.[75]
Hier wort wel stukwijs, noit volkomen, van gesproken.

50 *Dat ooghmerk:* die bedoeling, de keizer aangenaam te zijn, hem te helpen (zie vs. 52-vlg.).
59 *in 's keizers dienst .... gehouden:* aan 's keizers dienst verplicht, gebonden.
60 *quijtgeschouden:* kwijtgescholden (oudere vorm).
61 *De mont ....:* de verkondiger Christus; *en Godt het Woort:* en die God het Woord is, (de Wijsheid).
62-63 De bekende woorden van Christus: Geef aan de keizer wat van de keizer is, en aan God wat van God is (*Matth.* 22: 21; enz.).
66 *kerke en koor:* in 't (priester)koor van de kerk (of wel eenvoudig als twee gelijkbetekenende woorden; ook *koor* = kerk).
67 *De Godt der goden:* de Allerhoogste God, de enige God (de bekende Hebreeuws Bijbelse uitdrukking).
70 *de waterspuit:* de brandspuit (die omstreeks die tijd in Amsterdam was ingevoerd).
75 *deze inheemsche vonk:* de eerste vonk van deze inheemse opstand.

U s :
De brant heeft al gesmeult van over menigh jaer.
Het eischt een langk verhael, en langkheit valt te zwaer,
Indien men van den stam Taiminga wil beginnen.[79]
Het was Hunguüs, die, geboren tot verwinnen,[80]
Den Cham naer Tartarye uit Sinaes palen dreef,[81]
En slagh op slagh in 't velt zeeghaftigh meester bleef,[82]
Dies hem de sluierkroon des rijx wiert opgedraegen.[83]
Na hem rust Sina niet Niuche fel te plaegen,[84]
Verbiet des konings bloem te trouwen een' Tartaer,[85]
En brengt haer' vader om: dat valt den zoone zwaer,
Die berst ten rijxmuure in, en wint Tuxin grootdaedigh.
Noch zoekt hy pais: maer wert van Vanliëus smaedigh[88]
En trots bejegent, dies de wraeklust hem beving
Dat hy de sabel zwaeide in 't aenzicht van Peking.[89-90]

A d a m :
Hoe treurde ons kruisgeloof, zoo heerelijk aen 't bloeien,
Toen Xinkio, van nijt, noch bloeien kon noch groeien,[92-vlg.]
En Vanliëus riedt het kruis, der vroomen wijk,[93]
Met onze broederschap te bannen uit het rijk.[94]

U s :
Dat heeft Taimingaes stam een' grooten krak gegeven:

A d a m :

79 *Taiminga:* de Tai-ming dynastie (zie *Opdracht*, r. 23); dus: indien wij met de stamvader der Tai-Ming's willen beginnen, n.l. Hoeng-woe.
80 *Hunguiis:* Hoeng-woe de eerste keizer uit de Ming-dynastie.
81 *Den Cham:* de Khan of vorst der Mandsjoe's (Tartaren, zie *Opdracht*, r. 25).
82 *zeeghaftigh:* zegevierend.
83 *sluierkroon:* kroon met achter afhangende sluier; oosterse kroon.
84 *Niuche:* Tartarije of het Mandsjoeland; de Sjinesen noemden de Mandjoe's Nu-tsjen of Nu-tsjih.
85 *des konings bloem:* de dochter van de koning der Mandjoe's (de grote *Cham*); de Sjinese landvoogden beletten het huwelijk van zijn dochter met een andere vorst der ‘Tartaren’; zelfs hebben zij *haer vader* (de *Cham*) vermoord. Toen viel zijn zoon Noerhatsi binnen de grote muur (1616) en veroveet de stad *Tuxin* (Toe-tsjoeng in Liau-toeng); hij wil vrede, maar wordt door Wan-li smadelik behandeld.
88 *Noch:* toch; *van Vanliëus:* door keizer Wan-li, die regeerde van 1573-1620; onder hem is de katolieke missie in Sjina en te Peking gevestigd. *Vanliëus:* uitspr. in vier lettergrepen: Vanliéus; Vondel heeft deze namen meestal in de latijnse vorm met *-us*.
89-90 Noerhatsi de grote stichter van de Mandsjoestaat (gest. 1626) en zijn zoon Thiën-tsjhoeng vielen aanhoudend Sjina binnen, namen vele Noordelike gewesten in bezit, en verschenen herhaaldelik voor Peking.
92-vlg. *Xinkio:* Sjen-kio, de onderkanselier van het ministerie van eredienst in Nanking. Door zijn haat wist hij de hofkliek over te halen de kristenen te vervolgen, vooral de missionarissen, als gevaarlike buitenlanders (1616-1618). Hij heeft de missie ernstige moeilikheden bezorgd, maar een algemene vervolging is 't niet geworden. In 1622 werd Sjen-kio tot Kolao (staatsraad) benoemd, trachtte weer de kristenen te vervolgen, maar viel in ongenade.
93 *Vanliëus riedt:* en Wan-li aanried (zie op vs. 88).
94 *onze broederschap:* onze Societeit, de Jezwieten. Enige Jezwieten werden verbannen naar Makao dat in 't bezit was van de Portugezen.

Makao 's keizers zaek in zulk een' noot gesteven,[96]

96 en Makao (heeft) de zaak van de Sjinese keizer gesteund (*heeft* uit de vorige regel behoort ook bij dit vers). *Makao* kleine Portugese bezitting op 'n rotsig schiereilandje in 't Zuiden van Sjina. Het was het voornaamste bolwerk der Portugezen in 't Oosten. Van hieruit gingen ook de katolieke missionarissen naar Sjina en Japan. Het vers betekent, dat de Portugezen de Sjinese keizer steunden tegen de Mandsjoe's en de opstandelingen.

Met busseschietren en kortouwen van metael.[97]
Zoo raekte 't flaeuwe hof aen aêmtoght en verhael.[98]

U s :

De tijt gehengt niet in 't byzonder nu te spreeken[99]
Hoe 't wankele avontuur noch regel houdt noch streeken,[100]
Maer tuimelt om en om, gelijk een draeiend radt.
Wie hier aen hangt, en houdt het geen hy eenmael vat,
Zit midden in, of raekt dan boven op, dan onder.
't Gestarnte, aen 's hemels kloot gehangen, draeit niet ronder,[104]
Dan 's weerelts staeten, noit in stilstant en in rust.
De roovers winnen velt, en boeten hunnen lust,
Tot dat Lykungzus, 't hooft der rooveren, met rooven[107]
Alle andren dempt, en zich heel Sina durf beloven,[108]
Zoo dra, hy meester van het noortsch geweste in 't kort,[109]
De keizerlijke naem hem opgedraegen wort,
Om vratige amptenaers, die d'onderdaenen pletten,
Een' muilprang op den muil, het volk ten zoen, te zetten.
Hy toonde een schoon gelaet, en scheen een ieders vrient.[113]
Het volk, met streelen en zacht handelen gedient,[114]
Schept adem, valt hem toe. Tienkius komt te sterven.[115]
Zungchin geraekt aen 't rijk, en, om geen gunst te derven,
Besnoeit besneênen, en Guieius, al te hoogh[117-vlg.]
In maght gesteigert, en den oversten in 't oogh.[118]
Dees, onder schijn van eer, gezonden naer de graven
Der oude keizeren, ontfangt in 't heenedraven
Een goude doos, waer in een zijde koorde leit;
Dies worght hy zich, door last der hooghste majesteit.
Noch wint Lykungzus velt. Zungchin, om dezen roover
Te stuiten, werft een heir, dat loopt weêrspannigh over.
Zoo komt d'aertsvyant, die ons maghten ziet gezwakt,[125]
En oversten gedeelt, tot hier toe afgezakt.

97 *busseschietren:* busschieters, soldaten met vuurwapens (geweren: *bussen*)*; kortouwen:* kanonnen.
98 *flaeuwe:* bezwijmende; zo kwam het bezwijkende hof weer op adem en op zijn verhaal.
99 *gehengt:* laat toe.
100 *streeken:* streken (van 't kompas); dus: houdt geen richting; is weifelend; *streeken: windstreken*.
104 *niet ronder:* niet meer in de rondte, wisselt niet erger dan ...
107 *Lykungzus*, hoofd der opstandelingen; zie *Tooneelisten* blz. 331.
108 *dempt:* vermeestert, de baas is (*dempen:* verstikken).
109 *hy meester .... in 't kort:* hij meester geworden; nadat hij in korte tijd meester geworden was in 't noord(westen) (vreemde zinsbouw, naar het Latijn).
113 *een schoon gelaet:* hij deed zich goed voor; *gelaet:* houding, 't gehele uiterlik gedrag (oudere betekenis).
114 *handelen:* behandelen.
115 *Tienkius:* keizer Thiën-khi, de oudere broer en voorganger van ‘Zungchin’. (Vondel heeft ook hier de latijnse uitgang -us).
117-vlg. *besneênen:* de besnedenen (eunuchen) hadden geweldige rijkdommen bemachtigd; keizer Zungchin ontnam ze hun; *Guieius:* Wei-Tsjoeng-sien, ook een der eunuchen; gunsteling van keizer Thiën-khi, hij beheerste deze geheel en al; keizer Zungchin verbande hem; hij wurgde zich zelf; de keizer liet hem toen het hoofd afslaan.
118 *in 't oogh:* zodat het de legeroversten en bestuurders 'n doorn in 't oog was.
125 *d'aertsvyant:* de Mandsjoe-vorst.

Zoo tweedraght en verraet inwendigh ons niet deeren,

De krijghsmaght en 't geschut is maghtigh hem te keeren.

A d a m :
Zoo 't eeuwigh wakende oogh te nacht op schiltwacht staet,
Ontzie de stadt en 't hof noch tweedraght noch verraet.
Wy willen met gebeên, het rijk ten beste, waeken.

U s :
Begunstight naer uw maght de keizerlijke zaeken.

REY VAN PRIESTEREN.

I. Z a n g :
Bescherremheer, wiens wakkere oogen
Noit sluimeren op 's hemels wacht,
Bescherm door 't eeuwigh alvermogen
Den grooten keizer in zijn kracht,
En d'afkomste uit Taiming gesproten,[137-vlg.]
Die, schier dry eeuwen achter een,
Den wreeden Cham keerde onverdroten,[139]
Hoe vreeslijk hy in 't velt verscheen.
De vyant magh vry bosschen planten
Van veltstandaerden, en den wal
Met stormslotdraegende elefanten[143]
Omcingelen, en luit geschal
Van dolle en brieschende oorloogspaerden,
En krijghsklaroenen, heesch van keel:
Wy zwichten voor geen veltstandaerden,
Noch elefanten, noch kameel,
Noch geen ontelbaer heir van buiten,
Indien uw maght gewelt wil stuiten.

I. T e g e n z a n g :
Dat is voorheene klaer gebleeken.
Sennacherib van Ninive[152-vlg.]
Bedekte met zijn heir de streeken
Van Samarye en Sion me.
De koning Ezechias treurde:

137-vlg. *Taiming:* Tai-ming (de grote lichtende) is het keizergeslacht van de Ming-dynastie, dat geheerst heeft van 1368-1644).
139 *Cham:* de Khan, vorst van de Tartaren (Mandsjoe's).
143 *stormslotdraegende:* de olifanten droegen dikwels hele versterkingen voor de stormaanvallen.
152-vlg. Sennácherib koning van Assirië met hoofdstad Ninive, viel het rijk van Juda binnen, en veroverde het bijna geheel van Samaría in 't Noorden tot Sion (Jeruzalem) toe. Zijn veldheer Rábsaces belegerde Jeruzalem, hij lasterde en bespotte God, dat deze Jeruzalem niet uit zijn handen verlossen kon. Koning Ezechías scheurde van droefheid zijn gewaad, maar Izaïas de profeet troostte hem met de belofte dat de Engel Gods de vijand zou terugwerpen. Gods engel versloeg in de legerplaats honderd tachtig duizend Assiriërs, en Sennacherib keerde naar Ninive terug (2 Kon. 18: 13 tot en met hfst. 19).

Doch Ezaias trooste hem,
Toen hy, vol drux, zijn purper scheurde,
Belegert in Jeruzalem.
Rabsaces stofte voor de veste,
En lasterde den waeren Godt,
Die hoorde 's volx geschrey ten leste,
Schoon d'Assyrier hier mede spot.
Een engel komt het heir aenrannen,
En velt ter aerde met een' slagh
Omtrent twee hondertduizent mannen,
Getelt in 't opgaen van den dagh.[166]
Als d'opperste wil ooreloogen,
Dan baeten panssers, zwaert, noch boogen.

II. Z a n g :

Och kon men 't Aziaensche Euroope[169]
Herbaeren door het hemelsch zaet,
Tot eene levendige hoope
Op Godt, der vadren toeverlaet,
En zijnen zoon, die zonder smetten
Van d'aerde steegh in 't hemelsch rijk,
En eerde Cezar Christus wetten,[175]
Den grooten Constantyn gelijk;
Men zagh de vyanden gevloden,
Gelijk het kaf verstuift voor wint,
En 't kruis geplant in hun pagoden,[179]
Te lang in 's afgronts nacht verblint:
'k Zagh guighelaers en wichelaeren,[181]
En Epikuurs verdwaelt gebroet,
Voor Christus onbebloede altaeren,
Gezoent met Godt door waere boet.
Regeerde dan de vorst van vrede[185]
Het zwaert zou rusten in de scheede.

II. T e g e n z a n g :

Besloot het hof een straf te zetten
Op d'ongetoomtheit, die Godt terght[188]
Door nimmer noembre gruwelsmetten,
'k Zagh Sine, in strandens noot, geberght.

166 *Getelt in 't opgaen avn den dagh:* letterlik naar 2 *Kon.* 19:35: en toen hij (Sennácherib) bij 't aanbreken van de dag was opgestaan, zag hij al de lichamen der gesneuvelden; en hij trok weg.
169 *'t Aziaensche Europe:* Sjina, dat om zijn hoge kultuur en grote macht het Aziaties Europa kon heten.
175 *Cezar:* de Sjinese keizer; indien Cezar kristen was.
179 *pagoden:* de Boeddhistise tempels in Sjina.
181 *guighelaers:* bedriegelike tovenaars; *wichelaeren:* tekenverklaarders en toekomstvoorspellers.
185 *de vorst van vrede:* Christus.
188 *d'ongetoomtheid ...:* keizer Tsjhoeng-tsjeng, ‘Zungchin’ wordt juist door Schall geprezen als een kuis vorst.

Wat baet het dat Sineesche wijzen
De godtheit kennen, en haer niet
Naer eisch van zulk een kennis prijzen,
Zich buigende onder Godts gebiet?
Nu geeft hyze aen hun lusten over[195]
En lasterstukken, zonder maet.[196]
Zy staen ten doele van den roover,[197]
Die naer de kroon van 't oosten staet.
Een springvloet van gevloekte plaegen
Verheft zich. heer, beschut het rijk.
Laet onze voorbede u behaegen.
Gena beslechte alle ongelijk.
Gy kunt verraet en tweedraght teugelen.
Beschut ons, heer, met uwe vleugelen.

Het tweede bedryf.

KOLAÜS. ZUNGCHIN.

K o l a ü s :

De keizer wandelt door de hofzael heene en weêr,
Dan ras, dan langkzaem, zwaeit met eenen korter keer,
Of daer de goude wandt hem stuit in zijn gedachten.
By wylen staet hy stil, en mompelt, dat de wachten
Het hooren aen 't poortael, en twijfelen ontstelt
Of 't ernst is. niemandt durf, eer binnen wort geschelt,
Ter kamer intreên en hem vraegen ongeroepen.
By wijlen treet hy uit, daer met gedeelde troepen[212]
De Mandarijns en hofbesneênen staen bereit,
En wachten op den wenk der hooghste majesteit.
De keizer ziet hen aen, mistrout gestroide maeren,
En wenscht getrouwen en vermomde weifelaeren[216]
Te schiften: maer natuur, in 't vormen van den mensch,
Schiep geene venster in den boezem, om naer wensch
Het hart, den schuilhoek van geveinstheit en ontrouwe,
Te kennen, en bespiên wat ongeval men brouwe.
Al draegt de majesteit den naem van 's hemels zoon;[221]

195 God laat hun over aan hun lusten, omdat zij Hem niet willen eren.
196 *lasterstukken:* gruweldaden, misdaden.
197 *den roover:* Li Tse-tsjheng, 'Lykungzus'.
212 *met gedeelde troepen:* met het leger in zijn afdelingen onder de verschillende bevelhebbers; de keizer had heel onverstandig het leger aan de eunuchen (*hofbesneênen*) zijn felste vijanden toevertrouwd.
216 *vermomde weifelaeren:* die vermomd, in 't verborgen weifelen in hun trouw.
221 De Sjinese keizer werd door het gehele volk beschouwd als 'zoon van de hemel', en zo lang hij zich in alle opzichten als zodanig gedroeg, in trouw vereerd; toonde hij zich door zwakheid of anderszins geen zoon van de hemel meer, dan moest hij verdwijnen, en een waardige keizer in zijn plaats komen.

De hartekennis blijft een parel aen de kroon
Des alleroppersten, ontdekker der gepeinzen.
By hem gelt mommery, noch valscheit, noch ontveinzen.
De hemel dreight ons met een' ooreloghsorkaen
Te storten op de stadt. het moet'er nu op staen.
Hier zal den ganschen nacht geen oogh geloken worden.
Al 't hof, aen 't woelen, schijnt te spatten uit zijne orden.
Daer treet de keizer aen, in 't geele prachtgewaet,
Geheilight tot zijn draght. hoe treft mijn tong de maet[230]
In 't spreeken, dat de klank hem lieflijk klinke in d'ooren!

Z u n g c h i n :
Hoe staet het in de stadt, en op den muur geschoren?
Kolaüs, mijn getrouwe en vaste toeverlaet,
Aertsstedehouder van mijn krijghsgewelt en staet,
Wy slaepen op uw wacht en vaderlijke zorgen,
En achten 't keizerrijk behouden en geborgen,
Zoo lang oprechte trou, te roer gezeten, waekt.

K o l a ü s :
O zoon des hemels, wie u afvalt en verzaekt,
Wy troosten ons by u het leven op te zetten,[239]
Hoe scherp de vyanden de sne der sabel wetten.

Z u n g c h i n :
Hebt gy de maetschappy der kruisbaniere ontboôn?[241]

K o l a ü s :
Zy quamen daetelijk, ten stut van uwen troon,[242]
En offeren gebeên aen 't Christensch outer binnen
Voor Gode en 't kruis, waer in hun keizers overwinnen,
De wederspannigen zien storten in den stroom.
Dan rukkenze, vol moedts, met vollen ren en toom,
De poort der hooftstadt van Europe in met hun paerden,[247]
Tot datze zegenrijk de stang der kruisstandaerden
In d'aerde planten, op den afgestormden wal.[244-49]
Zy streven voor uw kroone, in allerley geval,
Dat vijftien landen lof van hunnen yver spreeken.[251]

Z u n g c h i n :
Hunne ongekrenkte trou is openbaer gebleeken

230 *Geheilight tot zijn draght:* dat hij alleen dragen mag.
239 *Wy troosten ons:* wij zijn getroost, bereid.
241 *de maetschappy der kruisbaniere:* het gezelschap van Christus' kruis, de priesters, de Jezwieten.
242 Vooral Pater Schall heeft ook in deze uiterste nood de keizer bijgestaan.
247 *hooftstadt van Europe:* Rome.
244-49 Deze verzen slaan op de overwinning van keizer Konstantijn, in 't teken van Christus' kruis, over Maxentius, die in de Tiber omkwam.
251 *vijftien landen:* vijftien grote gewesten van Sjina, waar onder-koningen in naam van de keizer regeerden.

Aen onzen voorzaet, door de hulp van Portugael,[253]
Gezonden uit Makou. zy blonk, gelijk een strael,
In Zunignatius, den fenixhelt, die garen
Zijn ziel in bloet vergoot, en roovers noch Tartaren
Wou dienen, ook een kroon versmaeden kon, om niet
Te weiflen, tot bederf van Sinaes hooftgebiet.
Wy wenschten met een rijk 's helts leven noch te koopen:
Want sedert zijne doot is d'oorloghskans verloopen.[255-60]
Maer nu, hoe staenwe met de muuren en de poort?

K o l a ü s :
Gelijk een winterwolf, bykans in sneeu gesmoort,
Van magren honger voor de schaepskoy huilt, beladen
Om met onnooslen roof zich zelven te verzaeden;[264]
Zoo spookt Lykungzus vast, na d'ondergaende zon,
Of hy met list of kracht ter poorte inbersten kon,
Doch wort, waer 't leger stormt, geschut van 's rijx bezetting.[267]
Mijn ronden schouwen haer gansch zuiver van besmetting,[268]
En hondertduizent sterk. kortouwen op hun raên[269]
En kopre afuiten, en met kogelen gelaên,
Van buskruit zwanger, en gewelt van donderklooten,
Ontzien geen' stormram, noch zijn horens, stomp gestooten.
Het vierkant van den muur staet overal in vier.[273]
De blixems slingren, dat de blikken van dien stier[274]
Verdraeien in het hooft, en hy, aen 't suizebollen,
Van donderslagh op slagh, in 't velt komt nederrollen,
Op zijnen ysren rugh, de voeten steekt van een,
En lilt, als d'offerstier voor ons pagoden heen,
Wanneer de bijl hem trof. hier spreekt het hooft der steden[279]
Uit zijn' metaelen mont, de leste en sterkste reden.[280]

253 Zie over de hulp der Portugezen vanuit Makáo, vs. 96 en de aant.
255-60 *Zunignatius:* Ignatius Soeng (de Sjinezen zetten de familienaam voorop, dus: Soeng Ignatius): deze kristen was onderkoning van Liao-toeng (N.-Oosten van Peking) en een der trouwe bevelhebbers van de keizer in Sjan-toeng. Daar de hofkliek zijn verzoek om de reeds lang achterstallige soldij voor zijn troepen te zenden, achterhield, kwamen zijn troepen in opstand, en wilden Soeng tot hun aanvoerder en zelfs tot keizer kiezen. Hij weigerde (*ook een kroon versmaeden kon*, vs. 257), bracht zijn leger weer tot gehoorzaamheid aan de keizer. De hofkliek (zo machtig was deze) zette hem af, en riep hem terug, dat wil zeggen, om zijn doodvonnis te ontvangen. Nu nodigden ook de Mandsjoe's (*Tartaren* vs. 256) hem uit zich bij hun aan te sluiten. Hij gehoorzaamde aan het ‘keizerlik’ bevel, en werd met nog een andere kristen officier onthoofd (hoewel de keizer zelf ze had willen begenadigen). - *den fenixhelt:* de boven allen uitmuntende held (zoals de fenix onder de vogels).
264 *met onnooslen roof:* met roofbuit van onnozele schapen.
267 *geschut van:* tegengehouden, afgeweerd door.
268 Mijn rondgaande wachtposten zien (*schouwen*) 's rijks legermacht (*bezetting*) zonder besmetting van verraad.
269 *op hun raên:* op aanraden van mijn toeziende wachtposten.
273 *Het vierkant van den muur:* geheel Peking, en de hofstad afzonderlik (in de Noordelike stad) was met een vierkant van wallen omringd.
274 *van dien stier:* ‘Lykungzus’ met zijn leger opstandelingen en rovers.
279 *het hooft der steden:* de hoofdstad, Peking.
280 *de leste en sterkste reden:* zijn laatste en sterkste woorden.

*
Dan schreit de vyant, waer 't geschut de beenders kraekt.
Dan trekt de roover af, die eerst zoo trots genaekt.

Z u n g c h i n :
Noch rust hy echter niet den krijghsman moedt te geven,[283]
Om langs de stormleer en de stormkat op te streven.
Laoiang, wel voorzien van bussen, hiel een wijl[285]
Den Tarter tegen, slechts gesterkt met boogh en pijl,
En planken voor de borst: noch wert de stadt gewonnen,[287]
En vier gewesten, en van ruitren overronnen.[288]

K o l a ü s :
Die stadt, in 't laden van haer donderbus te traegh,
Gedeegh dees traegheit tot een droeve nederlaegh:[289-290]
Wy vechten, afgerecht op bussen en musketten.

Z u n g c h i n :
De roover quam, vol moedts, den slijkstroom overzetten,[292]
Die Xensi met gedruisch van 't vruchtbre Xansi scheit.[293]
Hy sleept Kiancheu me, dat op den oever leit.[294]
Thaiven ontstont hem niet. Kolaüs quam te spade,[295]
Uw onvertsaeght genan, en, bang voor ongenade,[296]
Verhing zich in het woudt: en hadde ik toen Peking
Verlaeten, en Nanking gekoren, om den spring[298]
Des oorelogh t'ontgaen, men zat hier niet belegen.[299]
Men hieltme, tusschen raet en onraet, maghtigh tegen.[300]

K o l a ü s :
Getrouwen hebben u misraeden noch misleit.

* TEKSTKRITIEK: 288 *En vier gewesten;* de oude uitg. leest: *Aen vier gewesten*.
283 *rust .... niet:* houdt niet op.
285 *Laoiang:* hoofdstad van Liau-toeng; *bussen:* vuurwapenen, kanonnen.
287 *planken:* de Mandsjoe's (*Den Tarter*) hadden geen vuurwapens; het voetvolk dekte zich met *planken* tegen de kogels; *noch:* toch.
288 *En vier gewesten:* ‘Lykungzus’ (niet de Mandsjoe's) had in 't Noord-Oosten van Sjina onder zijn macht gebracht, Sjen-si, Sjan-si, Sjan-toeng, Honan; deze vier grenzen aan elkaar. Sjan-si ligt het Noordelikst van de vier en grenst aan de drie andere. Peking ligt in het Noordelikste van alle gewesten, in Tsji-li; dit gewest grenst Noordelik onmiddellik aan de Mandsjoe's; *overronnen:* overstroomd, berend.
289-290 Laoiang was nog niet bedreven (*afgerecht*, 291) in het gebruik van kanonnen, en zo werd (*Gedeegh*) deze onervarenheid voor de stad de oorzaak van de *droeve nederlaegh*.
292 *De roover*, dit is weer Lykungzus; *den slijkstroom:* de Hoangho, of Gele rivier, naar het gele slijk dat hij meevoert.
293 Sjen-si ligt ten Westen van de Hoang-ho.
294 *Kiancheu:* Kiang-tsjou hoofdstad van Sjan-si aan de Hoang-ho.
295 *Thaiven:* Thai-wen, midden in Sjan-si; *Kolaüs*, de Kolao (staatsraad), die opperbevelhebber was in Sjansi, en 'n slap man.
296 *genan:* naamgenoot; Vondel beschouwt *Kolaüs* als 'n persoonsnaam, hoewel het een ambtsnaam is (zie *De Tooneelisten*, blz. 331).
298 *Nanking* dat veel Zuideliker ligt, de ‘hoofdstad van het Zuiden’ genoemd.
299 *belegen:* belegerd (van *beliggen:* omliggen, belegeren).
300 *onraet:* verkeerde raad, verraad; *maghtigh:* met kracht. De keizer wilde meer dan eens naar het Zuiden wegtrekken; de rijksraden weerhielden hem met een betoog, zoals in vs. 302-304.

Dees stadt is dubbel sterk door tegenwoordigheit
Des keizers, wiens gezagh, tot heil der onderzaeten,
Noch meer vermagh dan een bezetting van soldaeten.

Z u n g c h i n :

Men trooste ons met de hulp der landen, die getrou[305]
Van alle kanten naer dees hofstadt streven zou:
Dat miste: en och indien de strijdbaere Amazone,
Die fier Cingtu ontzette, in dienst van onze kroone[307-308]
Verscheenen waer, nu zich geen onderkoning rept,
Peking hadde adem uit haer dapperheên geschept:
Want zy de stroopers, die de wraek des keizers tergen,
Als stomme kudden, dreef naer wildernis en bergen,
Van waerze sedert dus in krachten en getal
Aengroeiden, datze ons hier braveeren voor de wal.

K o l a ü s :

'k Vertrou zy zullen u niet lang voor 't hof braveeren.
Daer komt d'aertskantzelier met eenen stoet van heeren.

US. ZUNGCHIN. KOLAÜS.

U s :

Genadighste, wy staen onzeker met de wacht,[317]
Geduurende den storm, in 't vallen van den nacht.
De strooper, toen de zon in 't gras begon te vallen,[319]
Quam stil, gelijk een dief, aensluipen voor de wallen,
Maer voerde 't volk ten storm, na'et ondergaen van 't licht.
Dat 's tegens krijghsgebruik: want met den avont zwicht
De stormer tot den dagh: en dit gewelt blijft duuren.
Men plagh, om niet ontdekt te worden, 's nachts de muuren[324]
Aen eenen oort, die niet bewaekt wort en voorzien,
Op 't loos verwittigen en voortreên van de spiên,[326]
Al stil te naderen, en, zonder iet te mompelen,
Na'et oversteigeren, langs ladders t'overrompelen:
Doch openbaer een' muur, van oorloghsvolk gepropt,
Van donderbussen en kortouwen overkropt,
Te tergen voor de vuist, geeft allerley bedenken
Of hier verraet me speelt, en, op 's verraeders wenken,
Dit, tegens oorloghsstijl, by eene heldre maen,
Wort aengegrepen: want een reukeloos bestaen[334]

305 *der landen:* van de onder de keizer staande landen, de verschillende grote gewesten van Sjina, met hun onderkoningen.

307-308 Tsjeng-toe (*Cingtu*) is hoofdstad van Soe-tsjwan in midden-Sjina; de stad werd in 1644 door Tsjang, ook hoofd van opstandelingen veroverd, en tot zetel van zijn regering gemaakt. Spoedig is ook hij door de Mandsjoe's vernietigd. Onder de vorige keizer Thiën-ki was een *strijdbaere Amazone* haar keizer met troepen te hulp gekomen; dezelfde had ook nu de eerste aanval der rovers op Tsjeng-toe verijdeld.

317 *onzeker met:* onzeker van.

319 Toen de zon begon onder te gaan; *in 't gras .... vallen:* in Hollands weiden?

324 *Men plagh:* men is altijd gewoon geweest (bij belegeringen).

326 *'t loos verwittigen:* het sluwe bericht.

334 *reukeloos bestaen:* roekeloos ondernemen.

*

Leght doorgaens achter, of beslaet ten minste zelden:[335]
Dies legh het over, in den raet der oorloghshelden.[336]

Z u n g c h i n :
Gy spreekt niet ongegront: uw voorstel rust op reên,
En stemt volkomen met onze inzicht overeen.
Wat dunkt Kolaüs? zoo verraet de stadt ontwapen,[339]
Dan is het jammerlijk met ons en 't rijk geschapen.

K o l a ü s :
Behouden 's kantzlers eer, dit riekt naer onbescheit,[341]
Van d'openbaere daet beschaemt en wederleit.[342]
Verraet steef's roovers maght, en broght veel steden onder.
Dat bleek voorheen te klaer: doch hier getuight de donder
En blixem van geschut en bussen welk een kracht
Van tegenstant men biet, een ieder op zijn wacht.
De stadts bezetting waekt met hondertduizent oogen,
Waer tegens weinige verraeders niet vermogen
Ter sluik te werken, of het wort terstont ontdekt.
Verradery bestaet by veelen, en dit lekt
Te lichter uit. een hooft alleen kan niet bedrijven:[351]
Het hoeft hanthavers, die dit werk op maght van schijven
Voortrollen, of het steekt in 't midden van zijn vaert.
De storm drijft over, en d'ontstelde lucht bedaert.
Kortouwen zwijgen stil. men stormde alleen by vlaegen,
Wel drywerf achtereen gestuit en afgeslagen.
Verrees de zon, men vloogh door zes paer poorten uit,
En overrende 't heir, en deelde een' rijken buit.[358]

U s :
Dees storm, by vlaegen, sterkt mijne achterdocht en vreezen.

K o l a ü s :
Wie kan u helpen, en uwe achterdocht genezen?
Zy kent geen paelen, als een onbemuurde stadt.[361]
Het achterdenken schrikt voor 't ritslen van een bladt.

U s :
Wanneer de stormram rust de poort en muur te beuken,
Dan krijght de list gehoor, om stil de trou te kreuken,
Te krenken door gesprek.

K o l a ü s :
Dat hoort de gansche stadt.

* TEKSTKRITIEK: 362 *ritslen;* de oude uitg. leest *ritselen*.
335 *Leght .... achter:* komt te laat, mislukt.
336 *legh het over:* overleg het, bespreek het.
339 *ontwapen:* zou ontwapenen.
341 *onbescheit:* verkeerd inzicht.
342 *Van:* door.
351 *niet:* niets.
358 *overrende:* zou onder de voet lopen.
361 Uw achterdocht kent geen grenzen, geen perken.

U s :

Men spreekt de schiltwacht door de holte van een spat.[366]
Wie kan verneemen wat men haer in d'ooren luistert,[367]
Omtrent een' toren, daer de schaduw 't oogh verduistert,
Het schijnsel van de maen den fluisteraer niet melt?
Dan weet de vyant hoe 't van binnen is gestelt,
Waer 't sterk of zwak is, om de stormleêr aen te voeren,
Gewenkt van weifelaers, die hunne ziel verzwoeren,
Bekoort door hoop van staet en ampten, zoo 't geluk,[373]
Dat ongerechtigheit het wettigh recht verdruk.

K o l a ü s :

Gy voedt uwe achterdocht met ydele gedachten.

U s :

Wat beuren kan staet den voorzichtigen te wachten.[376]

K o l a ü s :

Wie kan bedenken wat gebeuren magh of niet?

U s :

Hy is niet dwaes, die wat gebeuren kan voorziet.

K o l a ü s :

Dat eischt een godheit: wy zijn menschen, geene goden.[379]

U s :

Zie tijdigh toe, en sterk met nadruk uw geboden.

K o l a ü s :

De hofstandaerden staen strijtvaerdigh op mijn woort
Elk op zijn' hoefslagh, op de wal, en aen de poort.[382]
De ronden rusten niet elkanderen t'ontmoeten.[383]
Men staet bereit de scha, waer inbreuk valt, te boeten[384]
Met versche noothulp, die noch sluimert nochte slaept,
In wederstant te biên, te stoppen waer het gaept.
De zon in 't opgaen zal de torenwacht ontdekken[387]
Met welk een nederlaegh de stormer af most trekken.

U s :

Het schijnt gy schat de maght der vyanden te kleen.

366 *spat:* buis.
367 *haer:* de schildwacht; *luistert:* fluistert.
373 *zoo 't geluk:* indien 't gelukken mocht.
376 *beuren:* gebeuren.
379 Daar is een godheid voor nodig, om te voorzien wat gebeuren kan.
382 *op zijn' hoefslagh:* op zijn wachtpost, het deel (*slag*) van de wal dat htj verdedigen moet (oorspr. deel (*slag*) van de dijk, dat een boerenhoeve naar gelang van zijn grootte moest onderhouden).
383 De rondgaande wachten houden niet op elkaar t'ontmoeten, ontmoeten elkaar voortdurend.
384 *boeten:* herstellen.
387 *de torenwacht:* aan de torenwacht.

K o l a ü s :
Ik weeghze in eene schael van krijghservaere reên.[390]

U s :
Hoe vint men dan zoo veel flaeuhartige kornellen?[391]

K o l a ü s :
Een bloodaert kan zich om een klein gerucht ontstellen.

U s :
Men had bloohartigen dan nutter uitgezift.

K o l a ü s :
Z'ontveinzen hunne vrees met schijn van oorloghsdrift.

U s :
Men magh bloohartigheit, maer geen verraet verschoonen.

K o l a ü s :
Gestreng in 't straffen, milt en rustigh in 't beloonen[396]
Van ontrou en van trou zet staeten in hun kracht.

Z u n g c h i n :
Stadthouder, hof en stadt verlaet zich op uw wacht.
Ontbreekt het aen gezagh, gy hoeft ons niet te sparen.
Verschoon geen grooten, noch besneên, noch amptenaeren.
Elk vliege van uw hant. de noot lijt geen verdragh.
Hoe stil is 't overal. wy hooren geen gewagh.[402]
Het schutgevaerte zwijght. men blaest trompet noch horen.
Geen wachters slaen geluit uit tinne of hoogen toren.
Wy durven hoopen dat het hart des vyants zonk,
Toen hem 't salpeterlicht te sterk in d'oogen blonk.[406]

K o l a ü s :
De krijghsfaem zal hier haest aensnorren op haer veder.[407]
Zoo dit den vyant smaekt, hy keer' vry echter weder.

REY VAN PRIESTEREN.

I. Z a n g :
O lichten, Rykaert en Trigau,[409]

390 *van krijghservaere reên:* van redenen, overwegingen, overleggingen uit mijn oorlogservaring.
391 *kornellen:* kolonels, bevelhebbers.
396 Gestreng in 't straffen van ontrouw, enz.
402 *gewagh:* gedreun (of: gerucht).
406 *'t salpeterlicht* van de vuurwapenen.
407 De krijgsfaam zal spoedig (*haest*) op haar vleugelen komen aanvliegen; het krijgsbericht wat er gebeurd is (dat de vijand geslagen is), zal spoedig bekend zijn.
409 *Rykaert en Trigau:* Pater Mattheus Ricci was omtrent 1590 met verschillende andere Jezwieten in Sjina werkzaam, in 1601 was hij in Peking doorgedrongen; hij stond in hoge achting bij de keizer om zijn wetenschap. Pater Nikolaas Trigault was in 1610 in Sjina als missionaris aangekomen, 'n hoogstaand en buitengewoon bekwaam man. De brieven van de eerste en

Die d'eersten met uw maetschappye[410]
Ontsloot het slot van 't ongastvrye
Rijk Sine, en, als een morgendau,
De dorre ziel, die schier verstickte,
En, diep in blinde afgodery
Gesmoort, ten lange leste bly
Door troost der kruisgena verquikte;
Gy voerde uw kruisvaen, als voorheen
Sint Thomas en Sint Bartels vaenen,[418]
d'Afgodery der Indiaenen
Met wapenen des lichts bestreên.
Wy volghden u door vijftien landen,[421]
En bouden kerken op den gront,
Daer 't eerst vol gruwelbeelden stont,
Waer voor de zwarte lampen branden:[424]
Daer afgodisten wijn en rijs[425]
En haenen wijdden aen d'altaeren,
Voor afgodt Fe, van gansche schaeren[427]
Bewierookt, Belzebub ten prijs,[428]
Die nu zijn offereer moet missen.
Het licht verdreef de duisternissen.

I. T e g e n z a n g :

De paradijsslang schort het noch
Aen logentael, noch nabootzeeren
Van waerheit: want zy kan stoffeeren
Met glimp, en lokken met bedrogh.[434]
Dat tuigen offers en gebeden,[435-vlg.]
Gebedentellers, kerkgebaer,[436]
De priesters, het geschoren haer,
De kloosternonnen, zuivre zeden,
Gestrengheit, vasten, feest op feest,
De bedevaert, de pelgrimsstappen,[440]

de vurige opwekkingen van de tweede (in 1614 te Rome tijdelik teruggekeerd) hadden in Pater Schall het verlangen naar de Sjinese missie opgewekt.

410 *met uw maetschappye:* met uw Sociëteit (van Jezus).

418 De Apostelen Sint Thomas en Sint Bartolomeus hadden het geloof in Indië(en Sjina) verkondigd (blz. 327, r. 40).

421 *vijftien landen:* de vijftien grote gewesten van Sjina (later is Sjina in 18 gewesten verdeeld).

424 *zwarte lampen:* zwart bewalmde lampen.

425 *rijs:* rijst (*rijs* oorspr. vorm).

427 *Fe* of *Fo* (= Zaligmaker) de opperste godheid; in Sjina wordt het uit Indië (Vóor-Indië) afkomstige Boeddhisme *Fo* genoemd. Het Sjinese Boeddhisme is bij velen een rauwe afgodendienst geworden.

428 *Belzebub:* het hoofd der duivelen.

434 *Met glimp:* met uiterlike schijn.

435-vlg. Al deze godsdienstige gebruiken en instellingen behoren tot het Boeddhisme.

436 *Gebedentellers:* snoeren met kralen voor het bidden van een bepaald getal gebeden (gelijkend op de katolieke rozenkrans).

440 *De bedevaert* naar de Boeddhistise heiligdommen, zoals de Sjinezen zelfs bedevaarten hielden naar de heiligdommen aan Khoeng-foe-tse (Confucius) gewijd, en daar offers brachten, hoewel deze alleen een maatschappelik-zedelik levenstelsel had gesticht. Alleen de leer van Khoeng-foe-tse geldt als de rechte weg bij de geleerden-stand, waaruit ook alle hogere ambtenaren voortkomen.

Inwydingen, en broederschappen.
Zoo geestigh momt de logengeest:[442]
Doch waer de heilzon quam te schijnen
Verloor het bygeloof zijn kracht.
Besneênen scheiden uit dien nacht,
Zelfs koningen en Mandarijnen.
Zy stormden afgoôn uit pagoôn;[447]
Geplet tot puin, gestampt aen mortel,[445-48]
Verdelghden 't onkruit met den wortel,
En eerden Christus kruisgeboôn.
Het zielverhuizen wert verwezen,[451]
Een zielpest, lastigh in 't genezen.

II. Z a n g :

De zalige Xaveer had, voor[453]
Helt Rykaert en Trigau, Japanners,
Ten schimp van alle wederspanners,
Te recht gebrocht op Christus spoor.
Zoo brande d'yver van Elias,
Gelijk een torts, in Achabs tijdt,[458]
Van Baäls priesterdom benijt,
Een ry van eeuwen voor Messias.
Een zegen volghde waer hy tradt,[461]
Noit flaeu van kracht en wonderwerken,
Bezaeiende alle steên met kerken,
Ja veertigh in een zelve stadt.
Hy lant te Sanciane op 't eilant,
Ziet Sine en haer verblinde kust,
En wenscht van harte daer met lust
t'Ontsteeken 't kruislicht van den heilant:
Doch anders lagh het in Godts raet.
Hy sterft. Japon, uit nijt verandert[470-vlg.]
Van zin, beoorloght Jesus standert,
Die naer geene aerdtsche rijken staet.
Veel duizent martlaers triomfeeren.
Zoo kan de hofstijl ommekeeren.

442 *momt:* werkt onder vermomming, bedriegt.
447 *pagoôn:* pagoden (de Sjinese tempels).
445-48 Eunuchen (*besneênen*), onderkoningen en mandarijnen bekeerden tot het kristendom.
451 *Het zielverhuizen:* dit behoort tot het wezen van het Boeddhisme.
453 *Xaveer:* Xaverius, Frans van Xavier die in Japan het kristendom gevestigd, en daar zeer velen voor het kristendom gewonnen heeft; in 1552 wilde hij in Sjina gaan prediken, maar stierf op het eiland Sansinan (vs. 465) bij de Sjinese kust.
458 *Achab:* de tot het grofste heidendom vervallen koning van Israël.
461 *waer hy tradt:* overal waar Xaverius kwam.
470-vlg. Over de vervolging der kristenen in Japan onder Taikozame, zie *Opdracht* aant. op. r. 47, blz. 327).

II. T e g e n z a n g :

Zoo kan hier ook de heerschappy
Op eenen andren voet geraeken.
De noot gebiet ons streng te waeken.
De hemel sta den keizer by:
Want komt het hooft der roovren boven,
En schupt den keizer uit zijn' staet,
Door ontrou, twist en eigebaet,
Wat vryheit durvenwe ons beloven.
Verandering van heeren baert
Verandering van stijl en wetten.
Wie kan een' springvloet paelen zetten
Dan eene maght, die 't al bewaert.
Kaifang voor 's rijx Saffraenstroom open,[487-vlg.]
Na'et sloopen van den steenen dijk,
Zagh out en jong en arm en rijk
In eene bare zee verzopen,
Verdronken in een bruizend meer,
Eer dit Lykungzus kon bevroeden,
Die zaghze, tegens zijn vermoeden,
Vergaen: hier holp geen tegenweer.
Nu vlamt hy op de kroon der steden.[495]
Laet ons hem spits biên met gebeden.

T o e z a n g :

Alziende schiltwacht, op den trans
Des hoogen hemels, rijk van glans,
Bewaek het hof: bewaek de muuren.
Beveel alle oogenblik en uuren
De ronden aen uw geestendom,[501]
Zoo snel als vlugge winden, om,
Tot's morgens vroegh van 's avonts spade,
Met uwe gunste en heilgenade
Te dekken teffens goên en quaên,
De goên, op datze uw' naem vereeren,
De quaên op datze zich bekeeren.
Geen rijk kan zonder u bestaen.

487-vlg. *Kaifáng:* Kai-feng aan de zuidkant van de Hoang-ho of Gele rivier (*Saffraenstroom*) is de hoofdstad van Ho-nan. Pater Trigault had hier het kristendom gevestigd. ‘Lykungzus’ de opstandeling had deze stad in 1642 verdelgd door de dijken van de Hoang-ho door te steken, zodat bijna alle inwoners omkwamen. Deze lezing volgt Vondel blijkbaar; meer waarschijnlik is, dat de verdedigers de dijken hebben doorgestoken, om het leger van ‘Lykungzus’ te verdelgen, maar met tegengestelde uitslag.

495 *de kroon der steden:* Peking.

501 *De ronden:* de rondgaande wachten; laat uw engelen de rondenwacht vervullen.

De keizerin verschijnt met Pao, luttel blijde,
Die schoone rijxprinces. vertrekkenwe aen een zijde,
En laet ons luisteren wat haeren geest bezwaert.
De midnacht daelt allengs van 't hooftpunt nederwaert.

Het derde bedryf.

JASMIJN. PAO. ADAM.

J a s m i j n :
Vorstin Xaianga, waer magh Adam nu vertoeven?[513]
Wy toetsten vaders trou, die blonk op alle proeven,
Als gout van Ganges op den toetsteen blinkt ten toon.[515]
Zy blonk gelijk een perle aen onze wereltkroon.
Indienwe recht zien, zijn genooten afgescheiden[517]
Staen ginder. zegh hun dat wy 's vaders komst verbeiden.

P a o :
Zy haelen hem.

J a s m i j n :
my lust te hooren uit zijn' mont
Of mijn bekommering op reden is gegront.

A d a m :
Gezalfde dochter van den hemel.[521]

J a s m i j n :
wijze vader.

A d a m :
Wat eischt de majesteit?

J a s m i j n :
nu schroom niet: tre vry nader.

A d a m :
Op 't hoogh behaegen van de grootste keizerin,
Verknocht aen 's hemels zoon door goddelijke min.
Ontschuldigh uit genade, indienwe een luttel draelden.
Toen d'uuren van den nacht in top het hooftpunt haelden,
Begon ik flux den dienst, naer d'ingestelde wijs,[527]

513 *Xaianga:* vorstin en hofdame.
515 *Ganges:* de bekende heilige rivier van de Boeddhistise Hindoes in Voor-Indië.
517 *zijn genooten:* zijn medepriesters (de *rey van priesteren*).
521 *dochter van den hemel:* de keizerin, als vrouw van de ‘zoon van de hemel’. (vs. 524).
527 *den dienst:* het heilig misoffer. Vondel had waarschijnlik in de missie-berichten uit Sjina gelezen, dat Pater Schall eens inderdaad met deze woorden zijn verlate komst bij de keizer verontschuldigde (n.l. bij de latere Mandsjoe keizer Sjoen-Tsjih).

En offerde op 't altaer, den waeren Godt ten prijs,
Ten zoen der misdaên, en gedacht in mijn gebeden[529]
Dat Godt Taimingaes telgh, van 's roovers heir bestreden,[530]

529 *gedacht in mijn gebeden:* gedacht de keizer in mijn gebeden, en bad ...
530 *Tai-ming:* de Ming dynastie, waarvan 'Zungchin' de laatste keizer was.

Behoedende, alle ramp van uwen rijxstoel keer'.
Gebruikme, ben ik 't waert, ten wasdom van uwe eer.

J a s m i j n :
De geest, met eene wolk van staetbekommeringen
Betrokken, zweeft te laegh, en kan niet hooger dringen.
Gedachten pijnigen de zinnen om al 't geen
Ons sedert eene wijl een droevigh voorspook scheen.
Uit veele tekenen, die wy te zaemen stellen
Als letters, kan men niet dan ongevallen spellen.
Voorleden zomer queekte een oievaer op 't nest
Van 't gulden hofdak zijn gebroetzel. uit het west
Verscheen een ros gedroght, gevoert op vleermuispennen.
Het braekte vier en vlam, viel gruwzaem aen het schennen,
En rukte d'ouden fel de taeie slaghpen uit.
Zy stortten van het nest ter aerde dat het stuit.[544]
De jongen wouden vliên, maer werden flux verbeeten.
De roover hielt het nest, hoovaerdigh en vermeeten.

A d a m :
Hoe lang?

J a s m i j n :
tot dat een draek van 't noorden streven quam,[547]
Het ros gedroght verbaest de vlught ten zuiden nam,
En, vliegende afgemat, in eenen poel verstikte.
Een dreigend voorspel, dat ons menighmael verschrikte

A d a m :
En wat bezwaert u meer?

J a s m i j n :
de schranderste in het lant,
Om uit de linien der palme van de hant
Geluk of ongeluk met kennis t'overleggen,
Ontziet, uit vrees voor straf, al watze ziet te zeggen,
Dewijl de dwarsse lijn de langste knipt en snijt.
Bediet de lange lijn den draet van 's levens tijt,
Zoo wil ons leven kort en snel ten ende loopen.
Wat lust of weelde staet Jasmijne dan te hoopen?

A d a m :
Ik hoore al wat u schijnt een post van ongeval,[559]
Naer uw verbeelding.

J a s m i j n :
neen, gy hoorde het niet al.[560]
Een wijs Araber zagh hoe ons geboortesterre

544 *dat het stuit:* dat ze neersmakken.
547 *een draek van 't noorden:* zinspeling op de Mandsjoe's, wier zinnebeeld evenals van de Sjinezen de draak was.
559 *een post:* een bode, bericht.
560 *niet al:* niet geheel.

Geraetzaem vont den pij t'ontwijken, die, van verre
Afsnorrende uit de lucht, gelijk een staertstar, blonk,
En hooftçieraet en kroon van 't hooft ter aerde klonk.
Indien Toangus leefde, in starrekunde ervaeren,[565]
En starrewichlery, hy zou het openbaeren
Door welk een middel men dien pijl ontwijken kon,
Eer d'onverwachte slagh het heiligh kroonrecht schon.

A d a m :
Zoo wort uw majesteit bestreên van hier en ginder.

J a s m i j n :
Wy zagen menighmael den grijzen offervinder[570]
Verschrikken voor 't altaer, wanneer hy met verstant
Doorsnuffelde en bezagh het offeringewant
Van zwijn en bok en haen, bekommert en verslegen.
De honden huilen 's nachts. het spookt langs achterwegen.
De raven krassen naer. de gront der aerde beeft.
Een damp bezwalkt de zon. wat adem schept en leeft,
Gezielt en ongezielt, gedroghten aen de stranden
Bestemmen dat'er staetverandring is voorhanden.[578]
Hunguüs dootsche geest verscheen ons 's nachts, zoo 't scheen.[579]
Wy greepen naer de schim, die droop door d'armen heen,
In 't midden van den droom. laet hooren hoe gylieden
Die tekens opneemt: watze melden en bedieden.

A d a m :
Doorluchtste keizerin, Europe, klaer verlicht
Van boven, bout geen hoop van voorspoet op gezicht
Van geesten, wichlery uit vogelvlughten, droomen,
En hantbekyken, naer geruisch van bosch en stroomen,
Gehuil, en hontsgebas, en starrewichlery,
Noch acht geen nachtgespook, ook geene razerny[588]
Van offervinder, noch gezwets van guighelaeren.[589]
Zoo schroomenze ook geen ramp, noch laeten zich vervaeren
Om beuzelmerkten, daer bedrogh zijn logens vent:[591]
En uw Konfutius, gansch Sina door bekent,[592]
Beloegh deze ydelheên. hy plante goude zeden,
Voor twintigh eeuwen op het lant, en in de steden.

565 *Toangus:* een der oude keizers van Sjina (duizende jaren vóór Kristus), ervaren sterrekundige.
570 *offervinder:* wichelaar; die uit de offers de toekomst vindt; deze manier van de toekomst voorspellen is die van de oude Grieken en Romeinen; Vondel brengt die over op de Sjinezen.
578 *Bestemmen:* bepalen, beduiden.
579 *Hunguiis:* Hoeng-woe, de eerste keizer van de Ming-dynastie (zie vs. 80).
588 *razerny:* waanzin, wartaal.
589 *guighelaeren:* tovenaars, bedriegers.
591 *beuzelmerkten:* (praatjesmarkten) beuzelingen, prullerijen.
592 *Konfutius:* Khoeng-foe-tse, de bekende Sjinese wijsgeer (zie op vs. 440).

d'Onfaelbre waerheit van ons heiligh wetboek vloekt
De ziel, die troost en raet by vogelwichlaers zoekt,
Waarzeggers en gespook van geesten, streng veroordeelt.[597]

J a s m i j n :
Kunt gy dit sterken met een klaer bewijs en voorbeelt?

A d a m :
Een koning Saul, van dootvyanden bestreên,[599-vlg.]
Toogh buiten 't leger 's nachts naer 's lants waerzeghster heen,
Op datze een' geest verwekte, om uit zijn' mont te hooren
Wat lot hem 's andren daeghs van boven was beschoren.
Zy wekte Samuël, een' ouden godtsprofeet,
Die uit der aerde rees, en in het lange kleet,
Hem spelde hoe hy op de lijken van dry zoonen
Zou storten in het zwaert, versteeken van zijn kroonen.[606]
Toen wanhoop velt won, quam het naberou te spa.
Die raet zocht buiten Godt, verviel uit Godts gena.
Dees misdaet wert hem voor een dootschult aengerekent.
Vrees Godt alleen, die weet wat spoet of ramp betekent.[610]

J a s m i j n :
Daer komt de keizer, met den erfvorst Fungiang,
Verbaest en schichtigh aen. wy mogen onzen gang[612]
Ter zijde neemen, om geen overlegh te stooren.
Wy kunnen hun gesprek aen dezen pyler hooren.

ZUNGCHIN. FUNGIANG.

Z u n g c h i n :
Hier broeit een nachtverraet.

F u n g i a n g :
de hemel breng 't in 't licht.

Z u n g c h i n :
Dit lijdt geen uitstel, neen.

F u n g i a n g :
heer vader, lees het dicht.[616]

Z u n g c h i n :
Zie toe, het rijxhof staet op wankelbaere beenen.
Zie toe, en wacht u voor vermomde hofbesneênen.[617-618]

597 en bij waarzeggers en geestverschijningen die streng veroordeeld zijn.
599-vlg. Aldus in 1 *Samuël* (1 *Kon.*) 28:3-19. Saül vroeg aan de 'waarzegster' de geest van Samuël op te roepen; en tegen haar verwachting verscheen werkelik de geest van Samuël door God gezonden, en voorspelde Saül zijn nederlaag door de Filistijnen, en de dood van hem zelf en zijn (drie) zonen. (De vervulling hiervan 1 *Sam.* 31).
606 *versteeken:* verstoken, beroofd.
610 *spoet:* voorspoed.
612 *schichtigh:* schuw, ontsteld.
616 *het dicht:* het opgestelde, het geschrevene.
617-618 Deze twee regels vormen de inhoud van de geschreven waarschuwing.

F u n g i a n g :
Waer vondt heer vader dit?

Z u n g c h i n :
geslingert in 't poortael.
De hant is onbekent.

F u n g i a n g :
verdaegh hen altemael,
En monsterze op een ry, zoo kan zich geen beklaegen
Dat hy uit achterdocht vervalt in 't hoogh mishaegen
Onnozel, zonder schult. een vroome blijft wel vroom.
De schrik houdt weifelaers door onderzoek in toom.[624]
De proef beschaemt geen trou, maer geeftze een' klaerder luister.

Z u n g c h i n :
Wie slimme gangen gaet blijft schuilen in het duister.

F u n g i a n g :
Men merkt in 't monstren wie beteutert staet of niet,
Wie stamelt in de spraek, wie zijne verf verschiet.[628]
Men zieze hooft voor hooft vrypostigh onder oogen.[629]

Z u n g c h i n :
Het hol van 's menschen hart is 't broeinest van de logen.

F u n g i a n g :
Het aengezicht, gelijk een spiegel van 't gemoedt,
Ontdekt door tekens wat in 't harte wort gebroet.
Uit veelen kan zich pas een eenigh schalk verbergen.[633]

Z u n g c h i n :
De kanker in den staet ten hove lijdt geen tergen.[634]

F u n g i a n g :
Een kanker in den staet dient tijdigh uitgesneên.

Z u n g c h i n :
Men snijde 't quaet uit, maer ontzie gezonde leên
Aen 't lijf te knotten, en neeme eerst volkome kennis.

F u n g i a n g :
Men sammelt veel te lang, wanneer de bitse schennis,[638]
Die worm, het hart bekruipt in'tlichaem van den staet.[639]

624 *weifelaers:* die nog weifelen, zullen terugschrikken deel te nemen aan 't verraad.
628 *verf:* kleur.
629 *onder oogen zien:* voor onder d'ogen zien, zoals: voor ogen houden, stellen, slaan enz. vroeger meer zonder lidwoord dan nu.
633 Bij een straf onderzoek lukt het maar een enkele misdadiger (*schalk*) onder velen zich niet te verraden.
634 De kanker, die in de staat nu woekert, kan geen prikkels (geen onberaden handelingen) aan het hof verdragen.
638 *de bitse schennis:* het bijtende, felle verderf.
639 *het hart* van de staat is het keizerlik hof.

Z u n g c h i n :
Dat wort u toegestaen, maer eischt een rijp beraet.[640]

F u n g i a n g :
Valt op Kolaüs, uw' stadthouder, geen bedenken?

Z u n g c h i n :
Wy schroomen zijne trou door achterdocht te krenken.
Hy is de slaghpen, daer het gansche hof op drijft.

F u n g i a n g :
Men acht getrou die tot het endt stantvastigh blijft.

Z u n g c h i n :
Wat geeft u reden van bedenken of mistrouwen?

F u n g i a n g :
Men bezight amptenaers, doch magh'er niet op bouwen.

Z u n g c h i n :
Wat twijfel valt hier? hy bezweek in geenen noot.

F u n g i a n g :
Voorheene, maer nu staet gy voor den vyant bloot.

Z u n g c h i n :
Zoo bloot niet of men kan een' harden storm verduuren,
Indien de krijghsliên niet bezwijken op de muuren.

F u n g i a n g :
Een muur, tien schreden dik, die tusschen beide leit,
Valt licht te sloopen. zulk een kleene ruimte scheit
De vyanden en u. hy koome uw' troon niet nader:
De pylers wankelen. een eenigh hofverrader,[654]
Van u gemaghtight om te heerschen en gebiên,
En wienze, als eenen godt, naer mont en oogen zien,
Behoeftze van ter zijde alleen een' wenk te geven;
De vyant zal terstont, daer 't hapert, innestreven,
En overloopenze al, gelijk een hooge vloet.[659]

Z u n g c h i n :
Eer die stantvastige Kolaüs ons den voet
Zou lichten, zal de dagh in duistren nacht verkeeren,
De zon in duisternis, de draek venijn ontbeeren,
Kiang, de zoon der zee, opstreven tegens stroom.[663]

640 *toegestaen:* toegegeven.
654 *een eenigh:* een enkele.
659 *overloopenze al:* en ze allen onder de voet lopen, meervoud bij *de vyant* als meerv. voorstelling.
663 *Kiang:* dit woord betekent rivier; hier wordt bedoeld de Jang tse-kiang = de grote rivier, waar Nanking aan gelegen is (zie vs. 1161); *de zoon der zee* genoemd om zijn geweldige grootheid.

Wie los uit achterdocht met eenen lossen toom
Durf hollen over hooge en laegere amptenaeren,
Beschaftze wettigh stof uit hunnen plicht te vaeren,
En heul te zoeken aen een' opgeworpen heer.[667]
Wat onbescheit is dit! zwijgh stil: geen woorden meer.[668]

F u n g i a n g :

Heer vader, belgh u niet; ay luister. uit wiens koker
Quam zulk een lasterpijl, dan uit dien oproerstooker?
Hier mompelde een gerucht door 't hof, vol onbescheit,
Hoe onder 't hofgebrek alleen de gierigheit[672-vlg.]
De gout- en geltzucht van den keizer, onberaeden
En met geen schattingen te stoppen noch verzaeden,
Een eenige oirzaek was, al klonk dees naklank valsch,[675]
Dat Sina zulk een storm van jamren op den hals
Quam storten, duizenden van d'oude trou veraerden,
En overliepen by geheele veltstandaerden,[678]
Behalve weinigen, besneên en Mandarijn,
Die noch volharden, naer den uiterlijken schijn,
En heimlijk letten of't verraet begint te rijpen,
De hulk van 't hof geraekt aen 't overslaen en gijpen,[682]
Om dan den oversprong te waegen buiten last.[683]
Begon heer vader nu 't momaenzicht van dien gast
Te lichten, strax zoude u de tronie openbaeren[685]
Wie 't opperhooft is der vermomde weifelaeren.

Z u n g c h i n :

Geen reden houdt de tong der reukelooze jeught[687]
In toom. het lasteren van ongekrenkt deught
Beneemt de deught den moedt een' rijxstorm uit te harden,
Die al wat tegenstaet aen slenters scheurt en flarden.
Waer loon ontbreekt, daer wort het weifelen verschoont.
Kolaüs is te rijk voor zijnen dienst beloont,
En durf zich zelven, by verandering van heeren,
Al quamenze over ons door hem te triomfeeren,
Geen zegenrijker loon beloven. laet dan af
Te schenden zulk een' helt, die noit ons reden gaf

667 *aen een' opgeworpen heer:* bij een nieuwe heerser die zich als keizer heeft opgeworpen.
668 *onbescheit:* onbehoorlikheid.
672-vlg. over de gierigheid van deze keizer, zie *Inhoudt*, aant. op r. 2.
675 *dees naklank:* dit lasterlik gerucht (vergel. achterklap).
678 *by geheele veltstandaerden:* bij hele regimenten (die ieder onder een standaard staan).
682 *gijpen:* het omslaan van het zeil aan de achtermast (bezaan of achterfok) door het plotseling omwenden van de wind (de voorwind, d.i. die van achter komt); dus: die letten of het scheepje van het hof ...
683 Om dan zonder nadeel (*last*) voor hunzelf naar de vijand over te lopen.
685 *de tronie:* het gezicht zonder *mom*.
687 *reukelooze:* roekeloze, onberaden.

*

Te twijflen aen zijn trou: of smolten alle vroomen,[697]
Zoo staenwe op lossen gront, en 't is hier omgekomen,[698]

F u n g i a n g :
Heer vader, spreek met Us, den grooten kantzelier.
Ik hael dien ouden, en vertrek terwijl van hier.
Daer nadert hy van pas. de vader kan hem hooren.
Ik ga eens luisteren ten transse uit van den toren.
De cedel waerschuwt u voor aenstaende ongemak.[703]
De weiflaers schuilen in de schaduw van dit dak.

ZUNGCHIN. US.

Z u n g c h i n :
Aertskantzelier, nu lees dees cedel, strax gesmeeten
In 't hofpoortael.

U s :
wat 's dit? de schrijver heeft vergeeten
Zijn' naem te tekenen.

Z u n g c h i n :
dat was hem ook geraên.

U s :
De dichter waerschuwt u.[708]

Z u n g c h i n :
hy tast de grooten aen.

U s :
Wat middel vint men best om deze hant te kennen?

Z u n g c h i n :
De schrijfkunst zweeft te wuft op allerhande pennen.
De hant valt zomwijl in het schrijven ongelijk.
Elk kent zijn eige hant.

U s :
een al te donkre blijk[712]
Om uit de letteren des schrijvers naem te spellen.
Men kan een anders hant naerbootsen, of misstellen
Met eene quaede pen: zoo slaen de raeders mis.
In zulk een halszaek durf geen rechter by de gis
Een' man betighten door een reukloos onderwinden.
Wy staen voor dit geschrift verstomt, als ziende blinden.

* TEKSTKRITIEK: 709 *Us*, de oude uitg. mist deze persoonsaanduiding.
697 *of ....:* of als alle trouwe en wakkere mannen zouden bezwijken.
698 *omgekomen:* afgelopen, verloren.
703 *De cedel:* de ceel, het briefje met de waarschuwing (zie vs. 616).
708 *De dichter:* de opsteller.
712 *een al te donkre blijk:* een al te duister bewijs (*blijk* vroeger ook de-woord).

Wat oordeel gaf de prins van dit gestroide vaers?[719]

719 *vaers:* vers; hier beschouwt Vondel de waarschuwing als geschreven in versmaat, wat natuurlik in dit toneelstuk vs. 617, 618 ook het geval is (de woorden *dicht* in 616 en *dichter* (opsteller) in 708 wijzen dit niet noodzakelik aan).

*

Z u n g c h i n :
Hy starooghde eerst een poos, en stampte met de laers
Wel drywerf op den vloer, en schudde hooft en lokken,
Gelijk een jonge leeu allengs begint te wrokken,
Van spijt geterght. hy sloegh zijn blikken heene en weêr
En stapte, ontsteeken van een' gloet, vast op en neêr.[724]

U s :
Dat's edelmoedigheit, een aert van zijn' heer vader.[725]
De zoon is hem geheel gelijk, en niemant nader.
Wat sloot d'eêlmoedige te werken op dees stof?[727]

Z u n g c h i n :
Te monstren, hooft voor hooft, de grooten van het hof,
En met een snedigh oogh te zoeken eenigh teken,[729]
Een blijk, ontdekkende dit nest der hofgebreken.

U s :
Dat inzicht was niet vreemt, noch ongeraên voor 't rijk.

Z u n g c h i n :
En schoon 't geraeden waer, het is te zorgelijk.

U s :
Wat docht hem endelijk in 't scheiden best geraeden?

Z u n g c h i n :
Hy hadde het op den stadthouder fel geladen.

U s :
Kolaüs? neen hy is des keizers trouste vrient,
En heeft noit achterdocht gegeven noch verdient.
Het moght hem faelen aen zijn oordeel, in 't bestieren,
Den oorloghstoom te kort aenhaelen, ofte vieren
Te lang en al te ruim: maer willens wetens zou
Het nimmer haperen aen 's mans beproefde trou.
Hier eens aen twijfelen, dat waer den dootsteek geven
Dien dapperen, getroost al stervende te streven[742]
Ter eere van uw staet, en keizerlijke kroon.
De vader overzie dien misslagh in den zoon.

Z u n g c h i n :
Wy mogen door dit vaers ons dan gewaerschuwt achten:[745]

* TEKSTKRITIEK: 724 *op en neêr;* de oude uitg. leest *op neêr*.
724 *vast:* voortdurend.
725 *edelmoedigheit:* een uiting van zijn edel gemoed (de oorspr. letterlike betekenis).
727 *sloot:* besloot; *te werken ...:* te doen in deze zaak.
729 *snedigh:* scherpziend.
742 *al stervende te streven:* tot de dood het uiterste te doen.
745 *dit vaers:* dit geschrift (zie op vs. 719).

U s :
En scherper passen op 't veranderen der wachten,[746]
Alle uuren, langer niet, verandren van het woort,[747]
De ronden gaslaen, langs den muur, en aen de poort.

Z u n g c h i n :
Het is de vierde nacht, dat wy met raet en orden,[749]
Om van krijghsoversten niet loos misleit te worden,
Voorzichtigh zelfs den muur bezichtighden in 't ront;[751]
Hoe 't met kortouwen, en de wacht geschapen stont;[752]
Hoe elk zijn' hoefslagh, hem gezet, alom bewaerde.[753]
Wy telden hooft voor hooft te voet, en ook te paerde,
Belasten d'ampten zich te quijten vroegh en spa,[755]
Om niet te vallen in des keizers ongena:
Doch nergens vont men daer het minste op viel te spreeken.

U s :
Waer 't oogh des keizers waekt wort geene kans verkeeken.
Zelf voortreên, leert den knaep navolgen 's meesters spoor.
Ik viel noch daetelijk op d'aerde met mijn oor,
En luisterde heel scherp, om eene lucht te scheppen,[761]
Aen vier gewesten, wat zich roeren moght of reppen,
Maer hoorde geen gewagh. de wagen van den nacht[763]
Rolt steiler neêr, voorby de derde starrewacht.[764]
Uw majesteit magh vry op mijne toezicht rusten.[765]

Z u n g c h i n :
Hoe past het slaepen, en wat slaepen zou hem lusten,
Die zulk een' vyant voor de poorten ziet in 't velt?
Een openbaere zee van roofzucht en gewelt
Komt bruizen naer Peking, om vraetigh in te slikken
Een schatkist, daer de balgh des afgronts aen zou stikken,[770]
Een schatkist, jaeren lang inzwelgende onverzaet
Wat zulk een hofprael eischt, ten steun van onzen staet,
Geheele stroomen gouts, en onwaerdeerbre tollen.[773]
De roover, om het heir, dus vreesselijk aen 't hollen,
Noch aen te prikkelen, zwoer by zijn' tullebant
En heirbijl hun Peking en dit wijdtstrekkend lant

746 En scherper letten op de aflossing van de wachten.
747 *woort:* wachtwoord.
749 *met raet en orden:* met beleid en regelmaat: (*raet:* overleg).
751 *zelfs:* zelf.
752 *kortouwen:* kanonnen.
753 *hoefslagh:* post (zie op vs. 382).
755 *d'ampten:* de ambtenaren.
761 *eene lucht te scheppen:* de lucht op te vangen; een waarneming te doen.
763 *gewagh:* geluid, gerucht.
764 *de derde starrewacht:* de derde nachtwake (van de vier).
765 *mijne toezicht*, toezicht was vroeger ook een de-woord.
770 *de balgh des afgronts:* heel de diepte van den afgrond (*balgh:* buik).
773 *onwaerdeerbre tollen:* niet te schatten belastingen.

Ten roof te schenken, zoo zy 's keizers poort oprammen.[777]

777 *'s keizers poort:* de poort, vooral de Zuid-poort, een der 4 poorten van de keizerlike hofstad; *oprammen:* openrammen.

Gedenk gedenk eens hoeze op zulk een' vrybuit vlammen.
Peking, met zonnegout en diamant gekranst,
Is deze schoone bruit, daer 't al om juicht en danst.

U s :
Z'is voor dien schender en schoffeerder niet geschapen.
Hy zalze dezen nacht niet reppen noch beslaepen.[782]
En of men tijdigh hem misleide door verdragh,[783]
Behoudens d'eer van uw grootmaghtighste gezagh?

Z u n g c h i n :
Wat middel dunkt u waer de raetzaemste en de beste?[785]

U s :
Lykungzus voere 't heir een daghreis van dees veste,
Om tusschen beide op 't velt de tenten op te slaen,
En blank in 't harrenas, van weêrzijde af en aen,
Voorwaerden van verdragh eendraghtigh in te stellen.
Gy most den hollen buik der hoofden en kornellen
Uit uwe schatkist milt opvullen tot de keel.

Z u n g c h i n :
Zy slikten heel Peking, tot slissing van 't krakkeel,[792]
Al wat men schraepen kon met graven en met delven
Uit dertigh rijken, zoo veel kelders en gewelven,
Van zilver gout en zijde en diamant verkropt.
De balgh des gierigaerts wort met geen gout gestopt.
Veel jaeren schattingen, met rijk gelade jonken[797-vlg.]
Door Yo naer dit hof gevoert, of ons geschonken[798]
Van onderkoningen, vrywilligh af te staen;
Dat koelt geen roofkoorts, neen, maer steekt de roofkoorts aen.
Den gouden sleutel van ons schatkist hem te geven!
Wy scheiden liever, blank in 't harnas, van ons leven.
Het hart des keizers leght begraven in het gout.

U s :
Gy kunt het derven.

Z u n g c h i n :
neen, zoo weinigh als het zout.
De schatkist moet den krijgh, gelijk een zenuw, stijven:
En stont menze af, wie zou een roovers waerborgh blijven,
Dat hy, na d'overgift, het heir afdanken zou?[807]

782 *reppen:* aanraken (vrgl. ongerept).
783 *En of:* en indien men hem eens ...; *tijdigh:* bijtijds, of hier: voor 'n tijd?
785 *de raetzaemste; middel* was vroeger (ook nu nog) ook een de-woord.
792 *slissing:* blussing, slechting
797-vlg. De schattingen van vele jaren .... vrijwillig af te staan, dat koelt enz.
798 *Yo* (uitspr. *ïo* tweelettergrepig) de rivier waaraan Peking ligt, en waarvan een zijtak door de keizerlike lusthof is geleid.
807 *d'overgift:* het overgeven van 't afkoopgoud.

U s :
Eisch duizent gyzelaers, ten onderpant van trou.

Z u n g c h i n :
Geen vaster gyzelaers dan klinkende metaelen.

U s :
Wie komt hier schichtigh van den hoftrans nederdaelen?[810]
Wat maere of Fungiang den vader brengen wil?

FUNGIANG. ZUNGCHIN. US.

F u n g i a n g :
Wy hooren geen gewagh. de nanacht zwijght zoo stil,[812]
Dat al de wachters, op den porceleinen toren,[813]
Geen mompelen in stadt, geen bladers ruischen hooren
Rondom den boomgaert. is 't geen teken dat de haet
Behendigh toeleght op een gruwelijk verraet?
Men zoude uit deze kalmte een' rijxorkaen vermoeden,
Het geeft bedenken datze een onweêr uit wil broeden.
Heer vader, laetme toe, aen dien of dezen oort
Te gaen naerspooren, op de merkt, of aen de poort,
Hoe 't sta geschapen, eer het onweêr op moght komen.

Z u n g c h i n :
Wy hebben kennis van geschut en volk genomen,
En stadts gelegenheit, een dagh of dry geleên.[823]

F u n g i a n g :
Wat kunnen schelmen in dry dagen tijts niet smeên!
De vyant staet niet stil. een oorloghskans verandert,
In eenen oogenblik, van aengezicht en standert.

Z u n g c h i n :
Wanneer twee heiren schrap, en tegens een gekant,
Zich mengen onderling, en kampen hant aen hant,
Dan moet de zwakste in 't velt den allersterksten wijken:
Dan gaet de sterkste met dien roof en zege strijken:
Nu duikenwe gerust en schootvry zonder noot,
In een bemuurde stadt: dat onderscheit is groot.

F u n g i a n g :
Heer vader, ik geloof zy leggen toe uit laegen[833]
U op te koomen, eer het licht begint te daegen.

810 *schichtigh:* haastig, plotseling.
812 *gewagh:* geluid, gerucht.
813 *porceleinen toren:* de bekende toren aan het keizerlik paleis.
823 *gelegenheit:* toestand.
833 *zy leggen toe ....:* zij leggen het erop aan uit hinderlagen U t'overvallen.

*
Vergunme buiten 't hof eens kennis van den staet
Te neemen.

U s :
zou de prins rinkinken by de straet,[836]
Een oir en erfgenaem van duizent vorstendommen[837]
Zich waegen by de maen en maeneschijn te mommen,[838]
Daer hem een onverlaet bejegent in der yl,[839]
Of ergens by geval een kaisteen of een pijl,
In 't wilt gevlogen, 't is gebeurzaem, quaem te grieven?
De vader volge vry zijn inzicht en believen;
Wat my belangt, my gruwt. ik sta het geensins toe.

F u n g i a n g :
Men houde uwe ydle vrees den ouderdom te goe.

Z u n g c h i n :
Dat is geen suffers raet. veel nutter hier gebleven.

F u n g i a n g :
Heer vader, gunme toch ter hofpoorte uit te streven.
Mijn geest getuight niet goets van deze stille vlaegh.[847]

Z u n g c h i n :
Vertoef, mijn zoon: gedult, tot dat de morgen daegh.

F u n g i a n g :
Mijn onrust lijdt niet hier een oogenblik te toeven:

Z u n g c h i n :
Gy wilt uw vaders hart ontstellen en bedroeven.

F u n g i a n g :
Ik wil het veiligen voor onraet en gevaer.

U s :
Men stuure een' andren heen. doorluchtste prins, bedaer.
De hofpost zal terstont gewisse tijding brengen.

F u n g i a n g :
Indien zich weifelaers in dezen handel mengen,[854]
Mooght gy den hofpost niet betrouwen by zijn woort.

U s :
Men opent in den nacht den vyanden geen poort.

* TEKSTKRITIEK: 836 In d'oude uitg. ontbreekt achter *straet* de komma. - 854 In d'oude uitg. staat achter *mengen* een punt.

836 *rinkinken:* letterlik: met luid gerucht lopen; rondwaren op de straat.
837 *oir:* erfgenaam, erfprins.
838 *te mommen:* vermomd, heimelik rondzwerven.
839 *bejegent:* ontmoet.
847 Mijn gemoed zegt me niets goeds van deze vlaag van stilte.
854 *in dezen handel:* in deze handeling, in dit werk.

F u n g i a n g :
Daer trou op schiltwacht staet, van geene gunst te krenken.[857]
Nu waerschuwde ons dit vaers het erghste na te denken.[858]

Z u n g c h i n :
Verkies dan uit het hof den trousten amptenaer.

F u n g i a n g :
Ik ben de trouste, en wil, gelijk een hofpylaer,
Den rijxtroon stutten. men betrou geen ronde of wachter.
Broet hier verraet, ik wil ter sluik en stil van achter
De schelmen naertreên, en betrappen op de daet.

U s :
Zoo een verraeder zich verweert, u steekt of slaet,
Bekent of onbekent, hoe zal men d'opspraek paeien?[865]
Hoe wil uw doot door twee-endertigh rijken kraeien?[866]
Hoe zou men dit vergrijp verdaedigen? geen wet
Gedooght dat ik den prins in 's levens waeghschael zett'.
De rijxwet stelde my en andren tot uw hoeders.

F u n g i a n g :
Al sneefde Fungiang, noch leven bey zijn broeders,
Om vaders stoel te kleên, en d'oude heerschappy.

U s :
Het wettigh voorrecht eischt den outsten van de dry[872]
Ten troon te klimmen, tot verdaediging der wetten.

F u n g i a n g :
Het eischt dan datwe d'eerste op 's rijx beschutting letten:[874]

U s :
Met reden, doch geensins door reukeloos bewint.[875]
Het sta aen vader, zoo hy dit geraeden vint.

F u n g i a n g :
Gy pijnight vader met zwaarmoedige gepeinzen.

U s :
Ik openbaer mijn hart vrymoedigh, zonder veinzen.

F u n g i a n g :

857 Ja, waar de trouw op schildwacht staat.
858 *dit vaers:* dit schrijfsel (dit gedicht; zie op vs. 719); *het erghste na te denken:* op 't ergste verdacht te zijn.
865 *paeien:* bevredigen; een bevredigend antwoord geven.
866 *twee-en-dertigh rijken:* niet alleen de (15 of 18) gewesten van Sjina, maar alle omliggende rijken (zie ook vs. 908; waarom twee-en-dertig?).
872 Dit is niet juist; de Sjinese keizer benoemde naar welgevallen zijn opvolger uit zijn nakomelingen of bloedverwanten.
874 *d'eerste:* 't eerst van allen.
875 *reukeloos bemint:* roekeloos ondernemen.

Uw zorgen zien te verre, en suffen zonder last.[879]

879 *zonder last:* zonder dat er last of zwarigheid is.

U s :
Zy zien te verre, indien dees voorzorgh ons niet past.[880]

F u n g i a n g :
Heer vader, geef verlof: men magh niet langer beiden.

Z u n g c h i n :
Zoo most een sterke drom van riddren u geleiden.

F u n g i a n g :
My dient geen stadtgerucht, maer met een stille trom
Te vliegen naer de poort op kuntschap, en voor mom.[884]
Zoo moet men rijxverraet opkomen, en ontdekken.[885]

U s :
Waer 't ongeraên een' storm van onraet op te wekken,
Met keteltrommelen, klaeroen en hoftrompet,
Geklep van klokken, als in 't wilt en zonder wet,[888]
Getoet van hoornen, uit vier hoeken van de poorte,[889]
Om deze misdraght van verraet in haer geboorte
Te smooren, 't zy hier hof of stadt van zwanger gaet?

Z u n g c h i n :
Een' loozen wapenklank opwekken eischt beraet.
Het heeft zijn zwaericheit niet kleen van wederzyen,
En kon tot heil der stede of 's rijx bederf gedyen,
Naer d'ongelijkheit van een ieder opgevat,
Of recht of averecht; en misverstant in stadt
By trouweloozen en getrouwen teffens baeren.

F u n g i a n g :
Heer vader, geef verlof, om tijdigh voort te vaeren,
En zegenme, zoo rukke ik stewaert in van 't hof.

Z u n g c h i n :
Trek heen, en keer terstont: wy geven u verlof.

REY VAN PRIESTEREN.

I. Z a n g :
Gelukkigh Asie, betreden
Van Godt, den hovenier in Eden,[902]
En engelen, en Godt den zoon,[903]

880 Mijn zorgen zouden te ver zien, indien deze voorzorg mijn plicht niet was.
884 *op kuntschap:* op kondschap, om naricht; *voor mom:* in 't verborgen (letterlik: voor gemaskerde).
885 *opkomen:* overvallen.
888 *zonder wet:* zonder regel, door elkaar.
889 *van de poorte:* van het poortgebouw.
902 door God die het paradijs (*Eden*) inrichtte en verzorgde (men dacht het paradijs in de streek van d'Eufraat).
903 *Godt den zoon:* Kristus die in Palestina leefde).

Gy zijt het grootste van dry deelen[904]

904 *van dry deelen:* van de drie meest beroemde werelddelen (Europa, Azië, Afrika).

Der aerde, en onder lantjuweelen[905]
Spant gy met reden d'eerste kroon:
Doch aen den ring der landeryen
Van twee-endertigh heerschappyen
Is Sina d'eedle diamant,
Die goddelijk in d'oogen flonkert,
En alle uitsteekentheên verdonkert,
Gelijk een onwaerdeerbaer pant.
Al wat den eersten mensch bejegent,
In 't paradijs, zoo rijk gezegent,
Dat vloeit u toe uit 's hemels schoot.[915]
Gy zijt het hart, dat ziel en leven
Aen alle uw medeleên kunt geven,
Ten schimp en uitstel van de doot.
Elk lantschap draeght zijn vrucht en naemen:[919]
Gy vatze in eenen bondel t'zamen.

I. T e g e n z a n g :

Natuur, om uw geluk te waeren,[921]
Omheinde, ô Sina, u met baeren,
Steenrotsen, plaeten, drooghte en bank,
Of met geberghten, bosch, en wouden,
Of gulle zantzeen voor mistrouden,[925]
En wildernissen, breet en langk:
Doch toen natuur, vol wonderwerken,
Verzuimde in 't noorden u te sterken,
Voltrok de kunst wat haer ontbrak,
En boude, om u in noot te troosten,
Den muur van 't westen tot in 't oosten,
Een borstweer tegens ongemak.
Tienhondertduizent mans bevrijden,[933]
Ten trots van al die 't rijk benijden,
Dien muur, vijfhondert mijlen lang:
Waerna zomwijl Sineesche steden[936]
Door's Tarters inbreuk schade leden,
Geschonden van uitheemschen dwang,
Tot dat Taiminga wiert verheven.[939]
Men wensch' zijne afkomst lang te leven.

905 *lantjuweelen:* juwelen van landen, heerlike landen.
915 *u:* d.i. Sjina (vs. 909, en 921-vlg.).
919 *zijn vrucht en naemen:* zijn vruchten van bepaalde naam of soort.
921 *te waeren:* te beschermen, te bewaren.
925 *gulle zantzeen:* zeeën van mul (*gul*) zand; zandwoestijnen (de woestijn van Gobi) in 't N.W.); *voor mistrouden:* (voor) tegen hun die mistrouwd worden als vijanden.
933 *bevrijden:* houden vrij, verdedigen.
936 *Waerna:* na de bouw van de grote muur.
939 *Taiminga:* Tai-ming: de Ming-dynastie.

*

II. Z a n g :
Maer schoon, van 's Tarters juk ontslagen,
En vry van buitenlantsche plaegen,
De rijxmuur dicht gesloten blijft,
Wat baet het, nu d'inheemsche wrokken
's Rijx vruchtbren bodem overtrokken,
En roofzucht haeren moedtwil drijft.
De steden treuren al t'elendigh,
En quijnen aen een koorts inwendigh.
Het bloet, in d'aderen verrot,
Verwekt een' brant van hofgebreken,
Die 't rijk naer 't hart te vinnigh steeken.
Aen krachten is geen overschot.
Wat uitkomst kunnenwe ons beloven,
Ten zy een hooger hant van boven
Den staetarts helpe alle oogenblik,
Nu d'artsenyen niet vermogen,[956]
De slagh der hartaêr opgetogen
Ons waerschuwt met den jongsten snik.[958]
Het hooft lijdt van verrotte leden.
Men hadze nutter afgesneden.

II. T e g e n z a n g :
Aertsherder, troost verstroide lammeren,[961]
Beschut de zielen, die nu jammeren,
d'Onnooslen voor het wolfsgebit,
En wolven, die in 't schaepskleet duiken.[964]
Het is geen tijt het oogh te luiken.
Gy hoort hoe u de kudde bidt.
Bescherm Taimingaes eedle loten,
Die 't hof van Sina, toegesloten
Voor alle uitheemschen en het kruis,
Eerst openden voor uw standaerden,
Uwe eer hanthaefden en bewaerden,
Ten schimp van afgodistgedruisch.
Bescherm uw planten, teêr in 't bloeien,
Op datze in kracht en sterkheit groeien,
En vruchten draegen op haer tijdt.
Een hagelbuy, met recht te schromen,

* TEKSTKRITIEK: 956 In d'oude uitgave ontbreekt achter *vermogen* de komma. - 967 *eedle;* de oude uitg. leest *eedele*.
956 *niet:* niets.
958 De slag van de hartaar die teruggeweken is (niet meer voelbaar).
961 *Aertsherder:* Kristus d'opperherder van de Kerk.
964 *duiken:* zich verbergen.

Dreight uit de lucht ons op te komen,[977]
Die hof en hoop ter aerde smijt.[978]
Bescherm den bloesem van uw hoven,
Op datwe u met gezangen loven.

Het vierde bedryf.

PAO. JASMIJN. ADAM.

P a o :
Hoe dus, vrou moeder? hoe? gy schreit uwe oogen uit,
Ziet root bekreeten. och verwek geen hofgeluit
Met handenwringen. staek dit ongeduldigh kermen.

J a s m i j n :
Och dochter, och wat raet? wie zal dit rijk beschermen,
En ons en u? hael Schal, mijn' allertrousten raet.

P a o :
Daer komt de vader aen.

J a s m i j n :
in welk een' droeven staet
Vermaent de hooge noot noch troost by u te zoeken?
Getrouwe vader, och hoe dreigen duizent vloeken
Het hof te treffen! och waer blijft de prins, de zoon,
Hanthaver en pylaer van zijn heer vaders troon?

A d a m :
Genadighste mevrou, brogt iemant quaede maeren?

J a s m i j n :
Geen maeren.

A d a m :
waerom wiltge ontijdigh u bezwaeren?
Verwacht den blijden bode, en quel u niet te vroegh.

J a s m i j n :
Geen tijding hooren geeft ons zekerheit genoegh
Hoe 't staet geschoren. och, het is hier omgekomen.[995]
Van droefheit sluit mijn hart. wie kan zich zelve toomen!

A d a m :
Geef reden plaets. waertoe deze ongelaetenheit?[997]
De dageraet breekt aen in 't oostgeweste, en scheit

977 *ons op te komen:* ons t'overvallen.
978 *hof en hoop:* de hoop van het hof.
995 *het is hier omgekomen:* het is hier reddeloos verloren.
997 *reden:* aan de rede, aan 't verstand; *ongelaetenheit:* onbeheerste, uitgelaten smart.

De duisternis en 't licht. ay laet u niet verlangen:[999]
De moeder zal den zoon eerlang ten hove ontfangen,
Behouden en gezont. betroume by mijn woort.
Hy stelt vast orden aen de veste en aen de poort.

J a s m i j n :
Dat voeghde een' minderen, den wachter van de benden.
De vader zijnen zoon alleen by nacht te zenden[1004]
Van 't hof ter stede in, met een merkelijk gevaer
Van 't leven: och wat valt ons dees verbeelding zwaer!
De vader zal te spa die dwaesheit zich beklaegen.
Noch onlangs droomde ik hoe hy op een baer gedraegen
Zijne oudren t'huis quam, 't hart met eenen pijl gewont.
Wy vielen beide op 't lijk, en kusten 's jonglings mont,
Die bleek geene antwoort gaf op nokken traenen klaghten;[1011]
Een voorspook van den rouwe en steek, dien wy verwachten.[1012]

A d a m :
Mevrou, ik leerde u hoe de wijzen in Euroop
Geen droefheit scheppen uit een nachtgezicht, noch hoop
Op droomen bouwen, schuw van zulke valsche snaeren,[1015]
Die d'ooren streelen, om 't genot der wichelaeren.
O waerdste dochter van den hemel, leer uw lot
Verwachten uit den schoot van dien alzienden Godt,
En Godts voorzienigheit, beleitster van de zaeken
Der weerelt, allermeest die heerschappyen raeken.

J a s m i j n :
Natuur houdt ouders aen hun kinders vast verplicht
Met eenen taeien bant. het hart der moeder zwicht
Uit teêre liefde voor den aenstoot, in haer vruchten[1023]
Te lijden. kanze dit uitharden zonder zuchten?

A d a m :
Dat is natuurlijk, en een moeders aert gelijk.
Doch alle uw wijzen zelfs bekennen dat geen rijk,
Met alle omstandigheên aen 't rijxbewint gehangen,[1027]
By wilt geval, maer uit den hemel wort ontfangen,[1028]
Gelijk een wettigh leen: en op dien vasten voet

999 *ay laet u niet verlangen:* och laat u niet meeslepen door smartelik verlangen (*mij verlangt:* het valt mij lang, het verdriet mij).
1004 *De vader ...:* De vader - zijn zoon alleen te zenden - in de zin van: hoe kan hij zijn zoon alleen zenden; de zin wordt dan weer opgevat in vs. 1007 *De vader ....*; in vs. 1006 *Och wat valt ons* deze voorstelling, deze gedachte zwaar; dit is tussenzin.
1011 *nokken:* snikken.
1012 *voorspook:* voorteken, voorbeduiding.
1015 *schuw van valsche snaeren:* schuw, afkerig van valse tonen, valse klanken.
1023 *aenstoot:* pijnlike aanval.
1027 Met alles wat met 't rijksbestuur verbonden is.
1028 *By wilt geval:* bij onredelik toeval.

Is 't billijk dat gy me den leenheer kennen moet,[1030]
En danken voor 't genot van uwe weereltkroonen,
Uw schoone dochter, en dry keizerlijke zoonen.
De leenheer, dieze u schonk, is maghtigh hen te hoên.
Laet af dan t' ontijde uw zwaermoedigheit te voên
Met bystre droomen, en onstuimige gedachten.[1035]
Het past groothartigen geene uitkomst hier te wachten
Dan van de hoogste hant des hemels, hoeze ook zy.
De keizer wandelt in de lange galery,
Beslommert met den staet en edele gepeinzen.
Het is geraeden uwe inbeeldingen t'ontveinzen
Met een gerust gelaet, en ingetoomt ontzagh.
'k Wil hoopen dat uw zoon, voor 't opgaen van den dagh,
En lentezonneschijn, u vrolijk zal gemoeten,
En offren zijnen dienst eerbiedigh aen uw voeten.
Een oogenblik gedult, mevrou: 'k vertrekke alleen
Met uw verlof, en wil met vierige gebeên
Den hertret van den prins, uw' zoon, naer 't hof geleiden.[1047]

J a s m i j n :
Wy mogen d'uitkomst dan van 's hemels hant verbeiden.

A d a m :
Daer hoort men Fungiang, die komt den vader t'huis
Behouden, en gevolght van eenigh hofgedruisch.
Hy leeft, ter goeder uure, en wil den vader spreeken.[1051]
't Is noodigh eene poos aen eene zy geweeken,
Te hooren wat hy brengt, wat lot hem herwaert jaeght.
Wat roep magh 't wezen, daer al 't voorhof van gewaeght?
Het hof raekt overent, de kleenen en de grooten.
Al wat'er is komt hier verbaest naer toe geschoten.

ZUNGCHIN. FUNGIANG.

Z u n g c h i n :
Ter goeder uure, zoon. wat tijding van beneên?[1057]

F u n g i a n g :
Het ziet'er deerlijk uit. dit laghme al op de leên.
Wy zijn verraên, verkocht. het is hier omgekomen.
De vyant heeft zijn' slagh erghlistigh wis genomen.[1060]
Het schort aen 't leveren. hier is geen redden aen.[1061]

1030 *dat gy me:* dat gij ook (*me:* mee).
1035 *bystre:* verdwaalde, dwaze; *onstuimige:* ongetoomde.
1047 *Den hertret:* de terugkeer (de terugtred).
1051 *ter goeder uure:* in welstand (letterl. op de goede tijd).
1057 *Ter goeder uure:* te goeder tijd gekomen; welkom.
1060 *erghlistigh:* arglistig, met valse list.
1061 *Het schort aen 't leveren:* alleen de levering moet nog geschieden (ontbreekt nog).

Z u n g c h i n :
Laet hooren: melt ons kort hoe alle zaeken staen.

F u n g i a n g :
Ik vloogh ter stede in, hoorde omtrent het merktvelt mompelen
Hoe 's vyants opzet was de westpoort t'overrompelen,
En ondervraeghde eens, om te polssen dezen gront,
Waer zulk een mompeling en fluistring uit ontstont.
Een burger zey: hier is een groot verraet besteeken,[1067]
En naulix staet het vry zijn hart recht uit te spreeken.
Likungzus, eer hy quam aensluipen met zijn maght
Naer deze stadt, besloot de loosheit en de kracht
Te paeren om zijn wit te treffen door die beide.
Gemakkelijker raekt men door een voorbereide
Dan onbereide mijne aen een' gewenschten schat.[1073]
Hy zendt dan heimelijk soldaeten naer dees stadt,
Verkleet en stil voorheen, voorzien van gelt tot teering,[1075]
Om daer in kelderen en kroegen zich ter neering[1076]
Te stellen, tegens dat zijn heirkracht derwaert quaem
Aenrukken, sneller dan de tijdingzieke Faem
Gewisse tijding van zijn komste in 't hof kon brengen.
Dan zoudenze onbekent zich in het oproer mengen,
By hen te stooken, ter bestemde tijt en uur.

Z u n g c h i n :
De krijghsbezetting heeft nochtans met kracht den muur
Verdaedight tegens al die roofgezinde knechten.

F u n g i a n g :
Heer vader, dat gevecht was slechts een spiegelvechten.
De roover won den mont des krijghsraets op zijn hant:[1085]
Die vleit het avontuur, door 't voên van misverstant.
Ter plaetse, daer 't geschut vervaerlijk op afuiten
Geladen stont, om vier op al 't gewelt van buiten
Te geven, schoot op schoot, wert allerminst gestreên.

Z u n g c h i n :
Wy hoorden evenwel by vlaegen achtereen
Het dondren balderen en buldren der kortouwen.[1091]

F u n g i a n g :
Alleen een valsche loze, om rijxverraet te brouwen:[1092]

1067 *besteeken:* bestoken, in elkaar gezet.
1073 *mijne:* letterlik: mijn, ondergraving, dus: list.
1075 *stil voorheen:* ongemerkt vooruit.
1076 *zich ter neering te stellen:* aan de nering zich te zetten, zich als kooplieden voor te doen.
1085 *den mont des krijghsraets:* de voorzitter, het hoofd van de krijgsraad.
1091 *kortouwen:* kanonnen.
1092 *een valsche loze:* een valse leus, een valse schijn.

Want onder eenen schijn van weêrstant, aen die poort
Ten weste, voer het hooft des krijghsraets immer voort.
De bussen, zwanger van los kruit, op hunne raeden,[1095]
Met donderklooten tang noch ketenen geladen,[1096]
Gelieten zich gewelt te baeren recht en scheef,[1097]
Daer niemant midlerwijl getroffen leggen bleef.

Z u n g c h i n :

Het hooft des krijghsraets is zoo niet berooft van zinnen.[1099]
Wat voordeel kan men by zijn vyants zege winnen?

F u n g i a n g :

Hy zagh van langer hant uw' voorspoet onder gaen,[1101]
Den valschen keizer met dien titel boven staen,
Dies was het raetzaemst, eer de noot begon te knijpen,
Het avontuur van voor gezwint by 't haer te grijpen,[1104]
Met 's keizers ongeluk te trouwen zijn geluk.

Z u n g c h i n :

Wy geven naeu geloof aen dit verwaten stuk.[1106]
Met krijghsliên, licht van aert, een wijl vooruitgezonden,[1107-vlg.]
Die handel aen te gaen; een volk, dat ongebonden
En toomeloos van tong niet zwijgen kan, en eer
't Gewis voor 't onwis kiest: hoe zou een wettigh heer
Die schelmen straffen kan, aenbrengers rijk vergelden,
Dit niet verneemen, d'een den andren schelm niet melden?
En slaenwe dit voorby, hoe zou des krijghsraets mont,[1113-vlg.]
Aen wien het wachtbewint van muur en poorten stont,
Van spraek verbasterende, een' rijxverraeder achten,
By wien hy nimmermeer besolding kan verwachten,
Die zwaerder weeght dan dees, hem reede toegeleit,[1117]
Behalve dat zijn ampt verbetering verbeit?
Maer spoe uw rede, hoe gy hier ten hove keerde,
En melt wat tuimelgeest de menighte regeerde.[1120]

1095 *bussen:* schietwerktuigen, hier: kanonnen; *raeden:* raderen, de wagenstellen.
1096 van geen kogels en geen der andere noodzakelike middelen voorzien.
1097 *gelieten zich:* berusten erin, waren gewillig.
1099 *is zoo niet:* is toch niet.
1101 *van langer hant:* langzamer hand.
1104 *van voor:* dat voor hem lag, dat zich aanbood.
1106 *naeu:* nauweliks, met moeite.
1107-vlg. *krijghsliên* nl. van de verrader Lykungzus; *Die handel aen te gaen:* zo iets te ondernemen. Zungchin bedoelt: het *stuk:* de onderneming is ongelofelik: zo iets lukt niet met enige vooruitgezonden lichtzinnige soldaten, en dan bij 'n volk als het Sjinese dat niet zwijgen kan; hoe zou dan de wettige heerser, de keizer, dat niet heet spoedig van *aenbrengers* vernemen, die weten dat ze rijk beloond zullen worden; en terwijl ze van weerskanten schelmen zijn die elkaar makkelik verraden?
1113-vlg. *slaen we dit voorby:* laten we dit nog ter zijde; *des krijghsraets mont:* het hoofd van de krijgsraad zal toch zeker geen voordeel verwachten van Lykungzus *een' rijxverraeder*; de oversten van de krijgsraad hadden hun keizer inderdaad verraden.
1117 *toegeleit:* toegelegd, toegekend.
1120 *tuimelgeest:* wargeest, dolzinnigheid.

F u n g i a n g :
'k Verstont dit breeder, toen ik aen de westpoort quam,
Door alle straeten heen. daer zagh men en vernam
Hoe trouwe burgers en soldaeten mosten zwichten
Voor trouweloozen, die behendigh oproer stichten,
En mompelden al stil, gestroit van troep in troep.[1125]
Men dreighdeze wie zich verstoutten met geroep
De rust en stilte by den maeneschijn te steuren.
De buurten luisterden met toegeslote deuren
En vensteren. ik sloop in schaduwe onbekent,
Ontzaghme t' uiteren door wenk of dreigement.[1130]
'K heb zeven wijken op mijn' hals ter sluik doorwandelt.
Kan vader rieken, daer wort heimelijk gehandelt[1132]
Om ons te leveren. bera bedenk u kort,
Eer 't nachtverraet voor dagh ter westpoorte innestort.
De zon genaekt de kimme, en steigert op ten oosten.
Ik ga vrou moeder met mijn weêrkomst binnen troosten.

US. ZUNGCHIN. KOLAUS.

U s :
Wie durf vermoeden dat het dus geschapen staet?

Z u n g c h i n :
Hier gelt geen veinzen meer. dit eischt een kort beraet.

K o l a ü s :
Laet elk zijn inzicht op dees tijding vry ontdekken.

Z u n g c h i n :
Het allerraetzaemste is dat wy terstont vertrekken[1140-vlg.]
Met onze gemaelinne en erfgenaemen. voort
Kolaüs: baen den wegh ten oosten naer de poort.

U s :
De keizer is te vast verplicht aen d'onderzaeten.
De kinders kunnen zoo den vader niet verlaeten.[1144]

K o l a ü s :
De tegenwoordigheit des keizers gelt hier meer
Dan hondertduizenden, gestelt tot tegenweer.

1125 *En mompelden al stil:* en alles (van dat oproer) in stilte voortmompelden.
1130 *Ontzaghme t'uiteren:* was op mijn hoede mij niet te uiten.
1132 *Kan vader rieken:* als vader het bevroeden kan.
1140-vlg. Vondel geeft hier een voorstelling tegengesteld met wat werkelik is gebeurd: de hovelingen spoorden de keizer aan te vluchten; hij weigerde want een keizer moest voor d'altaren sterven.
1144 *De kinders* nl. het volk, dat kan zo de keizer niet laten gaan.

Z u n g c h i n :
Wy vinden ongeraên te duiken in dees hoven.[1147]
Waer 't hooft geborgen wort, staen alle leden boven.[1148]

U s :
Gy kunt niet vlughten dan door 't uiterste gevaer.

K o l a ü s :
De dubble muur van 't hof verweldigen valt zwaer[1150]
Voor dit inheemsch gewelt. al waer de stadt gewonnen,
Zoo 't hof volhardt is 't werk gerokkent, niet gesponnen.[1152]

U s :
Indien omstemmen gelt, men reekne het getal.[1153]
Gy vint in duizenden niet een' die stemmen zal
Tot uw vertrek. och, zijt u zelven eerst genadigh.

Z u n g c h i n :
Dit hof, vol huichelaers, is wuft en ongestadigh.

K o l a ü s :
Waer vlughtge zeker, in zoo groot een dwarreling?

Z u n g c h i n :
Het zekerste is Peking te ruimen om Nanking,
Den outsten stoel, waer op een ry van keisren zaten;
Een' vryburgh, op wiens trou de keizers zich verlaeten.
Daer stroomt Kiang voorby. in dien rijxboezem zal[1161]
Een onverwinbre maght van vlooten, zonder tal,
Verzaemen, om 't gewelt des roovers 't hooft te bieden.

K o l a ü s :
Indien dees roofgriffoen den vlughtling, onder 't vlieden,
Inhaelende met kracht, een' klaeu van achter gaf,[1165]
Nanking verstrekte u dan geen vryburgh, maer een graf.

U s :
Met 's keizers ondergangk lagh 't gansche rijk begraeven,
En uw verlaeten volk aen 's roovers knien, als slaven,
Geketent om den hals, ter aerde in bloedigh stof.

Z u n g c h i n :
Wie van u allen schrijft ons wetten voor in 't hof?

1147 *te duiken:* ons te verschuilen hier in 't hof (het is hier niet veilig),
1148 Wanneer het hoofd in veiligheid is, zijn alle leden ook gered; *boven staen:* veilig zijn (tegengest. van *onder gaan*, zie vs. 1101).
1150 *van 't hof:* van de hofstad.
1152 *gerokkent:* wel opgezet (op het spinrokken gezet) maar niet afgewerkt.
1153 *omstemmen:* stemmen bij omvraag, rondvraag.
1161 *Kiang:* de Jang tse-kiang.
1165 *een' klaeu:* een klauwslag.

U s :
Het voeght den dienaer voor zijn meesters heil te zorgen.

K o l a ü s :
Men rekent hof en stadt in u alleen geborgen.

Z u n g c h i n :
Om ons te bergen schijnt het wijken eerst geraên.

U s :
De krijghskans, trecktge heen, zal daetlijk ommeslaen.

Z u n g c h i n :
Gy kunt ten minste een maent de stadt en 't hof beschutten.

U s :
De stadt, bezwijktge ons, steunt op al te kranke stutten.
Al wat noch weifelt koos terstont de sterkste zy.

K o l a ü s :
Dan stortenwe overhoop: dan lagenwe alle in ly.[1178]

Z u n g c h i n :
Gy zijt met 's keizers val niet veiligh noch gehulpen.

U s :
Neen zeker: storte 't hof 't zou duizenden bestulpen,
Begraven onder puin van gevel muur en dak,
Het gansche Sine alom gevoelen zulk een' smak,
En davren dreunen met zijn praeltriomfgewelven.
Gy kunt veel duizenden verschoonen in u zelven.

Z u n g c h i n :
Wat wederstaetge ons dan in 't wijken van dit erf?

K o l a ü s :
Gy kunt niet wijken dan met algemeen bederf.

Z u n g c h i n :
Het schijnt heel Sina brant beneden onze zoolen.

K o l a ü s :
De hemel heeft u 't heil des onderdaens bevolen.[1188]

Z u n g c h i n :
Wy wouden op dien voet verlaeten dezen gront.[1189]

K o l a ü s :
Waer woudtge vliên? gy vlooght dien vyant in den mont.

1178 *in ly:* in d'ondergang (*de lij* is de windstille zij, tegengest. van *de loef*, de zij waar de wind vandaan komt).
1188 *bevolen:* toevertrouwd.
1189 *op dien voet:* om die reden juist; om zo ook de onderdanen te bewaren.

U s :
Hoe stillen wy de stadt, en hof en hovelingen?
Zy hingen aen den tak der hemelsche Taimingen,[1192]
Gelijk een dichte zwarm van byen vast en hecht,
Dryhondert jaeren lang gehanthaeft, en berecht
Van hunnen koning, daerze om hengelen en zwarmen.[1195]
Zy kunnen zonder hem zich redden noch beschermen:
Want missenze het hooft, zoo dwaelenze van een.
Een lichaem zonder hooft, wat's 't lichaem dan? alleen
Een hoofdelooze romp, berooft van brein en zinnen.
Volhardt dan in het hof, en stel een wijs hier binnen.[1200]
Wy zetten 't leven by u op. wat eischtge meer?[1201]

Z u n g c h i n :
Staffiers, naer binnen toe. brengt wapens brengt geweer,[1202-vlg.1202]
En paerden: het is tijt, hoogh tijt te paert te stijgen.
Hier staen een deel verstomt. de hofbesneênen zwijgen,[1204]
Of momplen binnen 's monts, uit een geveinst gemoedt.
Hoe aengegaen met dit veraert dit snoot gebroet?[1206]
Het is geen suffens tijt, 't is noodigh zich te reppen.
Men steeke een bloetvaen uit. men moet de hofklok kleppen.
Te wapen, mannen: voort te wapen: mannen voort.
Ontgrendel flux het hof, en volghme door de poort
Ter stede in, eer het zeil van 't rijk begin' te gijpen.[1211]
't Is tijt te sabelen, en by den hals te grijpen.
Al lang genoegh gemart. men ruk 't momaenzicht af:
Men sable hooft voor hooft, een welverdiende straf.

JASMIJN. FUNGIANG. ZUNGCHIN.

J a s m i j n :
Getrouwe bedtgenoot, gy mooght ons niet begeven[1215]
In dees gelegenheit. verschoon verschoon uw leven.
Bewaer het hof: of wilt gy enkel heene in stê,[1217]
Zoo neem uw keizerin en lieve dochter me,
En zoons. och vader, zie uw dootsche dochter schreien.

1192 *hemelsche:* de Sjinese keizers (hier die van de Ming-dynastie) waren ‘zonen van de hemel’.
1195 *koning:* vorst, de keizer; *hengelen:* blijven hangen, rondzwerven (vrgl. ook *rondhangen*).
1200 *stel een wijs:* maak een plan, een bepaalde ordening voor de verdediging.
1201 *zetten 't leven by u op:* wij wagen (stellen bloot) ons leven voor u en met u.
1202-vlg. Zo heeft de keizer inderdaad gedaan, en getracht aen 't hoofd van zijn getrouwen de vijand te weerstaan; de eunuchen hebben hem met kanonvuur teruggedreven.
1202 *staffers:* lijfwachten.
1204 *Hier staen een deel verstomt:* hier staan een troep ‘staffiers’ zonder een woord te zeggen (*staen* bij *een deel* als meerv. verzamelwoord, onder invloed van verbindingen als: een deel soldaten, enz.; zie vs. 659).
1206 *Hoe aengegaan:* hoe gehandeld.
1211 *te gijpen:* om te slaan (en daardoor het schip doet omslaan, zie op vs. 682).
1215 *begeven:* verlaten.
1217 Blijf in de hofstad (keizerstad), of wilt gij alleen weg naar de stad.

F u n g i a n g :
Heer vader, geef gehoor.

Z u n g c h i n :
de tijt verbiet te beien.
Wat baet dit jammeren? de noot eischt spoet, en kracht.
Waer blijven lijfstaffiers, hofschutten, binnewacht?
Waer blijven oversten, de ridders, en de knaepen?
Men moet zich uiteren: het is geen tijt te slaepen.[1224]

F u n g i a n g :
Heer vader, geef gehoor.

Z u n g c h i n :
waertoe dit ongeluit?
Men recht met jammeren en kermen hier niet uit.
Wy moeten door den drang, door vrient en vyant streven,
Een eerelijke doot voor een oneerlijk leven[1228]
Verkiezen. laet ons los. wie houdt onze armen vast?

J a s m i j n :
Getrouwe bedtgenoot, wiltge ongeharrenast
U mengen in gevaer van sabelen, en bijlen,
Heirhamer, en musket, en kogelen, en pijlen,
Zoo neem ons t'zamen mede, en gunme aen uwe zy
Te sterven? ik bezweere u by de kroon, en by
Den gouden rijxstaf, en dees geele rijxgewaeden,[1235]
Bewaer den stoel, het rijk ten beste. laet u raeden.
Alle oogen zien op u.

Z u n g c h i n :
laet los: wy moeten voort.
Wy troosten ons dien storm te schutten in de poort,[1238]
In 't midden van 't gedruisch en brieschen van de paerden,
Of vroom te sterven, daer getrouwen en veraerden
Zich kanten tegens een, en strijden hant aen hant.

J a s m i j n :
Och allerliefste, hou ten minste een luttel stant,
Tot dat uw bedtgenoote, uwe eenige getrouwe,
U haer gemoedt voor 't leste, in 't uiterste, eerst ontvouwe,
Dan ruk vry heene, dat de hemel u geley.

Z u n g c h i n :
Welaen dan: maek het kort. waertoe dit hofgeschrey?
Het is verweerens tijt: de vyanden genaeken.
Wat eischtge?

1224 *zich uiteren:* zich openbaren, zich als strijders tonen.
1228 *eerelijke* .... en *oneerlijk* in de oudere betekenis eerzaam, oneerzaam: met eer, met oneer.
1235 *geele rijxgewaeden:* de gele zijde gewaden alleen voorbehouden voor keizer en keizerin.
1238 *Wy troosten ons:* wij zijn getroost, vast besloten; *te schutten:* tegen te houden.

*

J a s m i j n :
stel een wijs en orde op uwe zaeken.[1248]

Z u n g c h i n :
Vertrekt, gy heeren: flux vertrekt: laet ons alleen.

J a s m i j n :
Vermagh ik iet op u met traenen en gebeên,
Zoo bergh, eer gy vertrekt, de hoop van onze kroonen,
De panden van ons trou, dit drytal, uwe zoonen.
Zoo lang van deze dry een rijxoir overschiet,[1253]
Berooft geen vyant my, uw weduw, vol verdriet,
Dien nagelaeten troost, indienge komt te sneven.

Z u n g c h i n :
Waer met uw dochter en haer moeder dan gebleven,
Indien de nachtstorm ons in deze barrening[1257]
Bestulpende, de hulk van 't oude rijk verging,
En eeuwigh schipbreuk leedt? wat winst vergoet die schade?
Dan stont gy beide bloot, de wraeke ter genade.

J a s m i j n :
Dat ga zoo't wil, zoo 't kan, 't gedy tot schande of lof:
Wy scheiden nimmermeer vrywilligh van dit hof.

Z u n g c h i n :
Hoort toe, mijn zoonen. past u daetelijk te bergen.[1263]
Den oudren weerstaen, heet in 't rijk den hemel tergen.[1264]
Konfutius heeft elk dees hooftles ingescherpt.[1265]
Godt zelf verwerpt hem, die zijn ouders raet verwerpt.
Wy kunnen, Fungiang, van uwen aert getuigen,
Grootmoedigh als een leeu, te breeken noch te buigen.
Nu buigh u onder ons gehoorzaemheit al stil.

F u n g i a n g :
Heer vader, spreek een woort: wy volgen vaders wil.

Z u n g c h i n :
Gy zult ter stroompoorte uit met eene gondel ylen[1271]
Naer vader Changus, den Konfutiaen, vijf mijlen[1272]
Van stadt, in 't eensaem bosch: daer duikt dees woestijnier.

* TEKSTKRITIEK: 1270 *spreek,* de oude uitg. leest *spreeke*.
1248 *stel een wijs en orde:* regel en orden uw zaken.
1253 *een rijxoir:* een erfgenaam van 'trijk, van de kroon.
1257 *de nachtstorm .... bestulpende:* doordat de nachtstorm ons in deze branding verzwelgt, overdekt (onafhankelike of zelfstandige deelwoord-zin, zoals dikwels bij Vondel).
1263 *past:* zorgt.
1264 *heet in 't rijk:* heet, betekent in ons Sjinese rijk.
1265 *Konfutius*, de oude wijsgeer Khoeng-foe-tse (Confucius, zie vs. 440).
1271 *stroompoorte:* de poort aan de rivier.
1272 *Konfutiaen:* kluizenaar naar de lessen van Confucius; *Changus:* Tsjang is een bekende Sjinese kluizenaar, die echter niet *vijf mijlen* van Peking woonde, maar in Fo-kien, provincie in Z.O.Sjina.

Versteek u daer verkleet en stil een dagh of vier,[1272-1274]

1272-1274 De oudste zoon van de keizer is in armoedige kleding ontvlucht, en diende onbekend bij een Mandsjoe (zie verder op vs. 1593).

*

En zie den uitgang van Peking aen by dien heiligh.[1275]
Gy kunt, mislukt het hier, dan vlugten snel en veiligh
Te water naer Nanking, het outste keizershof,[1277]
Met deze uw broedren. voort.

F u n g i a n g :
wy neemen dan verlof.
Heer vader, zegen ons.

Z u n g c h i n :
de hemel zy uw hoeder.

F u n g i a n g :
Het ga u beter dan wy duchten. och vrou moeder,
Och lieve zuster, och, wy kussen u voor 't lest.
Misschien kan 't beter gaen.

Z u n g c h i n :
voort voort, de nootweer prest.
Wy willen zelf tot aen den hofstroom u geleiden.
Wie 't huis wil bergen moet de zoons en vader scheiden.[1284]

J a s m i j n :
Och bitter scheiden! och wy zienze nu niet meer,
Of hachelijk. wat neemt het weereltsdom een' keer![1286]
Met hoe veel juichens, met hoe groote zegeningen
Onthaelde ons 't hof! geluk, ô voester der Taimingen!
Toen d'oude sluierkroon, naer d'ingewijde wet,
Ons in de hofkerk, vol triomf, wiert opgezet,
Waerna wy door den drang der vorsten gingen brommen[1291]
Met vier erfkinderen, vier vaste rijxkolommen
Om op te steunen. och hoe wankelt nu de staet!
Tre binnen, dochter: 'k hoor een stadtgerucht op straet.

KALAUS. US. ZUNGCHIN.

K o l a ü s :
Wat raet? wy staen ten doel der opperste ongenade.
Wy waerschuwen, helaes, de majesteit te spade[1296]
t'Ontvlughten; aengezien het onheil met den dagh[1297]
Haer plotsling overvalt, en waerschuwt met den slagh.[1298]

U s :

* TEKSTKRITIEK: 1280 *duchten;* de oude uitg. leest *dachten*.
1275 *den uitgang:* het lot (hoe het afloopt).
1277 *Te water:* langs het oude keizerskanaal, dat de streek van Peking met die van Nanking verbindt.
1284 *'t huis:* het keizerhuis, het keizerlik geslacht.
1286 *of hachelijk:* of in groot gevaar, in hachelike toestand.
1291 *brommen:* pralen, pronken.
1296 Nu willen ook wij de keizer waarschuwen om t'ontvluchten, maar het is te laat.
1297 *met den dagh:* met het aanbreken van de dag.
1298 *met den slagh:* met het toebrengen van de slag zelf.

Hoe staet het dan? men moet niet zonder reden schroomen.

K o l a ü s :
Hy borst ter westpoorte in. het krijgsheir bruischt, als stroomen,
Ter stede in naer het hof.

U s :
wie openden de poort?

K o l a ü s :
De krijghsraet, schelmen, rijxverraders. dat de moort[1302]
Hen sla, de donder schende. ô heilooze onverlaeten!
De trou heeft teffens uit by burgers en soldaeten,[1304]
En oversten. wy zijn gelevert en verraên.
Wat raet? wat raet? geen raet. daar stapt de keizer aen.

Z u n g c h i n :
Onze afkomste is geberght, behouden buiten zorgen.[1307]

K o l a ü s :
Genadighste, wat raet? och waertge zelf geborgen.

Z u n g c h i n :
Wat's dat te zeggen? drijft het hof op avontuur?[1309]

K o l a ü s :
Lykungzus is in stadt. hy heeft den dubblen muur[1310]
Van 't hof verweldight.

Z u n g c h i n :
hoe?

K o l a ü s :
alle elefanten dronken,[1312]
In hunnen slaep gesmoort, in ste van waeken, ronken
Op hunnen breeden rugh. dat heet op schiltwacht staen.
Noit keizer wert zoo schalk van hof en stadt verraên.[1314]

Z u n g c h i n :
Het is dan vlughtens tijt met alle onze eedtgenooten.

K o l a ü s :
Te spa, helaes, te spa: de toegang is gesloten,
Aen alle kanten. och, de jongste dagh verscheen.

Z u n g c h i n :
Meineedigen, is dat voor 's keizers recht gestreên?

1302 *dat de moort hen sla:* dat de dood ze treffe.
1304 teffens: in eens.
1307 *geberght:* oudere vorm van *geborgen* (zie volg. vs.).
1309 *drijft het hof op avontuur?:* zijn wij al in 't gevaar.
1310 *den dubblen muur:* de eigenlike keizerstad was met twee evenwijdige muren afgesloten.
1312 *alle elefanten:* altijd stonden *olifanten* en vijf duizend man soldaten op de wachtposten op het voorhof, tot bescherming van de eigenlike keizerstad en de keizer; *gesmoord:* versmoord, verzonken (vrgl. *smoordronken*).
1314 *schalk:* sluw.

Heeft u de keizer, in den top der heerschappye,
Vergeefs miltdaedigh, met verheffing van soldye

En eere en ampten, aen de glori van zijn kroon
Verbonden, om hem dus te bonzen uit den troon?
Lykungzus niet, maer gy zijt schuldigh, zijt hantdaedigh
Aen dit verwaeten stuk. wie valt ons nu genadigh?[1324]
Kolaüs, toon uw trou aen uwen trousten vorst.
Tre herwaert. stoot dien dolk in onze oprechte borst.
Tre herwaert. deinstge nu, en is uw trou te zoeken?
Lijfschutten, hofstaffiers, gy hofbesneênen, vloeken
En pesten van het rijk, genaekt op 't ongezienst.[1329]
Treet rustigh toe: stoot toe, en boet met dezen dienst
Uw' vadermoort. 't is tijt dit edel bloet vergooten.
Nu redt ons door den doot: gy hebt ons doot beslooten.
Valt teffens aen: stoot toe: wij staen u schoon en bloot.[1333]
Daer leght uw keizers hart: dat zoektge. snijt, of stoot,
Dat geen Lykungzus ons aen duizent stukken scherve.
Ontfangt den lesten snik, terwijl ik tijdigh sterve.
Dan och zy weigren ons dien jongsten dienst. welaen,
Men moet zich redden. 'k zal een poos naer binnen gaen.

U s :
Waer streeft de keizer? och hoe barnen die gedachten![1339]

K o l a ü s :
Daer steekt een hofgalm op van rouwe en jammerklaghten.
De hofklok klept vast brant, en moort, en slaet geluit.
De torenwachter blaest verraet ten toren uit,
Van zeven transsen. welk een blixem! welk een donder!
De hooftstadt en 't palais, al 't bovenste raekt onder.
Het gansche Sina smilt in eenen mengelklomp.
Peking verlaeten, schijnt een hoofdelooze romp,
Een lichaem zonder hooft. maer treênwe spoedigh binnen.
Hier valt met jammeren en klaegen niet te winnen.

U s :
Ik volge u flux. helaes, men heeft dit lang gespelt.
Het laghme al op de leên. geen reden, och ik smelt![1350]
Kon dien inheemschen brant van snoode hofgebreken,
Allengs aen 't smeulen, en gelijk een pest ontsteeken,
Uitblusschen. hemel, help uwe ondermajesteit.[1353]
Hier koomen keizerin en dochter, root beschreit.

1324 *genadigh:* genegen en behulpzaam.
1329 *op 't ongezienst:* zo heimelik mogelik (in vlijmende spot gezegd).
1333 *teffens:* terstond; *schoon en bloot:* open en bloot voor u (*schoon:* in voor u gunstige toestand).
1339 *Waer streeft de keizer?:* Waar gaat de keizer heen? wat gaat hij doen?; *barnen:* (eigenl. branden) woelen, razen.
1350 *geen reden* (geen overreden) .... *kon dien .... brant uitblusschen*.
1353 *uwe ondermajesteit:* uw ondervorst, meer bizonder van de Sjinese keizer gezegd, die immers ‘zoon van de hemel’ is.

PAO. ZUNGCHIN. US.

P a o :
Vrou moeder, 't is gedaen. wy scheiden uit dit leven.
Wie traenen stort kan noch dien rou te kennen geven
Door traenen, tekens van verzetbren rou en druk:
Maer geene traenzee kan ons uiterste ongeluk
Uitbeelden, neen, och neen, noch zulk een bloetvlak wassen
Uit vaders stamboek. och wat ramp komt ons verrassen![1360]

Z u n g c h i n :
Aertskantsler Us, hoor toe. aenvaert dit leste pant,
Dien brief, geschreven met ons eigen bloet en hant,[1362]
En zweerme by uw hooft, na'et korten van ons leven,
Lykungzus dezen brief met uwe hant te geven.

U s :
Ik zweere by mijn hooft: de hemel hoor' het aen.

Z u n g c h i n :
Volhardt, mijn dochter: blijf heer vader onderdaen.
Lykungzus nadert vast om u en ons t'onterven.[1367]
Gy moet van vyants of van vaders handen sterven.
Die schender zal u, na uw vaders rype doot,[1369]
Den scherreprechter eerst toedoemen, die u bloot
En naekt voor 't hofgezin durf schenden en schoffeeren,[1371]
Dan u de blanke borst met gloênde tang en scheeren[1372]
Afrukken, scheuren, en, in 't barnen van 't geraes,[1373]
Zijn dolle hondejaght, gelijk een lekker aes,[1374]
Toesmakken op den vloer, van vaders bloet noch dronken,
En laeu en rookende, om met zulk een daet te pronken.
Wy gunnen u den keur van beide: kies en deel.
Ons rol heeft uitgedient op 't bloedigh hoftooneel.

P a o :
Heer vader, 'k geef aen u mijn lichaem zuiver over.
Beschutme voor gewelt van dien verwaten roover.
Ik kusse u voor het leste. ô vader, 'k neem verlof.[1381]

Z u n g c h i n :
Nu dochter, volghme naer uw kamer in het hof.

1360 *Uit vaders stamboek:* uit vaders geslacht, stamhuis.
1362 De keizer had op de zoom van zijn gewaad (geen ‘brief’ als hier bedoeld) een verzoek aan ‘Lykungzus’ geschreven, de verraders te straffen maar het volk te sparen (zie *Inhoudt* op r. 18);
1367 *vast:* dicht, al.
1369 *rype doot:* dood die voor hem niet te vroeg is (op zijn tijd).
1371 *'t hofgezin:* de hofstoet, het hofgevolg (de oorspr. betekenis van *gezin*).
1372 *scheeren:* scharen.
1373 *barnen:* (branden), woeden.
1374 *hondejaght:* hondentroep.
1381 *verlof:* afscheid.

U s :
O heerlijke aengename en hemelsche uitgekoren!
O eenige erfprinces, wat ende is u beschoren!
Gy schoonste fenixbloem in 't heiligh kroonendal,
Helaes, my schrikt alree, voor 't opgaen van 't geschal,
Dat uit de tralien van uw bebloede kamer,[1387]
Door hof en hofgewelf, noch luider dan de hamer
Der hofklok klinkt, als zy de daken overbromt.
Ik zie hoe stroom en stadt en heel Peking verstomt,
Verbaest van schrik en angst, en zelf uit mededoogen
De wraek der vyanden verzet staen en bewogen.[1392]
O bloem van veertien jaer! ô vreught van moeders trou!
Wat was'er een gejuich, toen d'eerste morgendou,
Uw' levens dageraet besproeiende, op zagh luiken!
Al 't joffrentimmer riep: wie zal dees maybloem pluiken![1396]
Wat koning waerdigh zijn den ring, den diamant,
Het puik van Indien, aen haer gewijde hant
Te steeken! och zy stort. daer leght, daer leghtze neder.
Hoe schudden hof en stadt: gelijk wanneer een ceder
Ten berge af rolt. ay hoor dat schriklijk hofgedruisch,
Dat huilen, dat geschrey, gebalk door 't keizershuis.[1402]
Het schijnt de hemel giet, afgrijsselijk verbolgen,
Zijn' viergloet teffens uit. nu wil het zwaerste volgen.
De zwaerste droefheit is op 't uiterste gespaert.
Hoe dreunt dees hofkolom! De stroom schiet achterwaert,
Die met zijn watervat den boomgaert quam besproeien.
De dolle donder wil dien stamboom, onder 't bloeien,[1408]
Na drywerf hondert jaer, neêrploffen slagh op slagh.
Hoor toe. hy ploft. hij stort. ô wee, ô wee, ô wach![1410]
Al wat'er vast hangt aen den diep geschoten wortel
Valt met hem, en verplet het al aen gruis en mortel.
Nu valt dit ruime hof mijn' ouderdom te naeu,
Gy dienaers, stutme. ik ga: ik zwijm: mijn hart wort flaeu.

REY VAN PRIESTEREN.

I. Z a n g :
Helaes, waer schuilen wy voortaen?
't Is met den keizer omgekomen,
De majesteit met hem vergaen.

1387 *tralien:* vensters.
1392 *verzet staen:* ik zie .... ontsteld staan.
1396 *Al 't joffrentimmer:* heel de meisjesschaar; *pluiken:* plukken.
1402 *gebalk:* fel gehuil.
1408 *dien stamboom* van de Ming's.
1410 *ó wach:* o wee ach.

O lustpriëel! o pruimeboomen!
Getuigen van zijnen weeligen stant.
O koussebant![1418-1420]
Hy drijft'er by de keizerin,[1421]
Met hem gestikt in eenen aessem.
De trouwe min en wedermin
Verdweenen, als een rook en waessem.
Zoo zinkt de zonneschijn onder de kim.
Dan rijst de schim.[1426]

I. T e g e n z a n g :
Nu dreight een helsche en blinde nacht
Van dwaelinge en afgoderyen
Het licht van 't kruisaltaer met kracht,
Door 't ommeslaen der heerschappyen,
Te blusschen, den heidendommen ten spot.
O bitter lot!
Nu staen de kruisgezanten bloot,
Ten doele der godtslasteraeren.
De kerkgewelven lijden noot,
En onbebloede Christaltaeren.[1436]
Het zielverhuizen gaet sneller zijn' gang.[1437]
Wie smoort dees slang!

II. Z a n g :
Men vreesde lang, van tijt tot tijt,
Den inbreuk uit des Tarters landen:[1440]
Maer Uzangueius, die zich quijt,[1441]
Bewaekt den rijxmuur, breekt de tanden
Der gruwzaeme tygren, en houdtze in tucht.
Wy scheppen lucht.
Ontsloot hy 't rijk voor 's Tarters stam,[1445]
Wie zou dan eerst de bloetvlagh strijken,
Lykungzus, of de groote Cham?
Wie zou een' voet den andren wijken?
Wy zaten hier tusschen beide beknelt.[1449]

1418-1420 *o pruimeboomen* ... ooftbomen in de keizerlike tuinen; die de getuigen waren geweest van zijn keizerlike heerlikheid (*weeligen stant*); Vondel meent dat de keizer zich met een *koussebant* aan een pruimeboom verhangen heeft (zie vs. 1523-1525 en *Inhoudt* op r. 2-vlg.).
1421 *drijft:* hangt, zweeft.
1426 *Dan rijst de schim:* dan rijst de nachtschaduw, de duisternis van de nacht (zie vlg. vers).
1436 *onbebloede:* onbloedige, waarop het onbloedig misoffer wordt opgedragen.
1437 *Het zielverhuizen* is een der kernpunten van het Boeddhisme.
1440 *des Tarters:* de algemene naam van de Mandsjoe's.
1441 *Uzangueius* de bevelhebber van het leger bij de grote Sjinese muur.
1445 Indien hij nu voor de Mandsjoe's de toegang zou openen, wie zal dan de nederlaag lijden Lykungzus (de verrader-oproerling) of de grote *Cham* keizer van de Mandjoe's?
1449 *tusschen beide beknelt:* zo is ook de toestand enkele weken geweest voor de inwoners van Peking, totdat ze door de Mandsjoe-keizer van de plunderende en verwoestende oproerlingen bevrijd werden.

Hoe waer 't gestelt!

II. T e g e n z a n g :

Zoo lang d'aertskantzler Us den zoon[1451]
Gebiet, en blijft in staet en eere,
Strekt hy een waerborgh voor dees kroon,
En nieuwen aengenomen heere.[1453-1454]
De liefde van vader en zoon verwint.
De bloetbant bint.
Laet ons in 't hof ten outer treên,
In zulk een' ommezwaey van staeten,
Den hemel offren met gebeên,[1459]
Den wil des oppersten gelaeten.[1460]
't Is Godt die den rijken hun paelen zet.
Dit's d'opperwet.

Het vyfde bedryf.

US. LYKUNGZUS. XAIANGA. REY.

U s :

Nu rept u in der yl, staffiers en hoftrouwanten,
En past op 't voorhof hier den gouden troon te planten.
De nieuwe keizer stapt door juichend hofgewoel,
Op trommel en trompet, naer 's voorzaets hoogen stoel.
O zegenrijkste vorst en veltheer, aengebeden
Van koningkrijken, en een ry verwonne steden,
Genaek ter goeder uure, en schut der volken scha.[1469]
Ontferm u over 't volk, en open uw gena
Voor allen, die in 't stof, aen 't outer van uw voeten,
Zich werpende, u verheught inhaelen en begroeten.

L y k u n g z u s :

Rijs op, aertskantzelier. gy waert den voorzaet trou.
Dat een van allen nu den nazaet klaer ontvou'
Hoe deze treurrol van Zungchin is afgeloopen.

U s :

Trouwanten, zet de poort van hof en boomgaert open.[1476]

1451 *Us* was de vader van *Uzangueius* (zie *Inhoudt* op r. 26-27); volgens Sjinees recht gebiedt de vader zijn zoon ook al heeft deze de hoogste post (zie vs. 1558).
1453-1454 *voor dees kroon ....:* voor de keizerskroon van de nieuwe vorst Lykungzus.
1459 Aan de hemel offers opdragen met gebeden.
1460 *gelaeten:* overgegeven aan de wil van d'Allerhoogste.
1469 *ter goeder uure:* tot uw en ons geluk (op de goede, de gunstige tijd); *schut:* hou tegen, weer af.
1476 *Trouwanten:* (trawanten) wachters.

Genadighste, daer zien uwe oogen in 't verschiet[1477]
Den droeven uitgang van Taimingaes out gebiet.[1478]
Zy drijven beide stil op hunne koussebanden.[1479]
Flus dreef heel Sina noch en vijftien groote landen[1480]
Alleen op 't erfgezagh van hunne majesteit.
Daer komt de rijxvorstin Xaiange, om u bescheit[1482]
Te brengen, en het lot t'ontvouwen van dees beide:
Want, als staetjoffer, zy onze erfprinces geleide
In haer slaepkamer, en de dootsche keizerin
Naer 's keizers lusthof, op het bloetspoor van Zungchin.
Zy heeft de dootverf al gezet, van rou bezweeken.[1487]

L y k u n g z u s :
Schep moedt, mevrou. bedaer: verhaest u niet in 't spreeken.

X a i a n g a :
Genadighste, och wat heb ik heden niet beleeft![1489-vlg.]
De geest der dochter en haer moeder waert en zweeft,
Gelijk ook 's keizers geest, voor mijne scheemrende oogen:
En naulijx kan ik nu d'opgaende zon gedoogen,
Die levenden verquikt, en mijn gemoedt bedroeft.
De droefheit houdt mijn hart beknelt en toegeschroeft.
De dochter nam zoo dra geen oorlof van den vader[1495]
Op 't voorhof met een' kus, of zy en hy te gader
Met een' de moeder treên, gevolght van hofgezin
En my, verbaest en bleek en dootsch ter kamer in.
De dochter zet zich, met geen tranen op de wangen
Van dootschrik, nu getroost den hartesteek t'ontfangen,
Voor haer' heer vader schrap, die stijf staet en bedrukt:
Als zy den boezem met haer handen openrukt.
Wat was'er een geschrey! wat hoortmen al getrappels?
Hy zagh geen borsten, neen, maer een paer hangende appels,
Van koningshanden waert, uit gloet en bruiloftslust,[1505]
Eerbiedighlijk gestreelt, gekust en dan herkust.
Hy kent zijn eigen kroost aen aengezicht en oogen,
De spiegels van haer ziel, met 's vaders rou bewogen.
Hy ziet de versche roos van weêrzijde op de wang

1477 Lykungzus heeft niet geweten dat de keizer gestorven was, de Mandjoe's hebben zijn lijk eerst een maand na zijn dood in het tuinprieel gevonden.
1478 *out gebiet:* oude heerschappij.
1479 *drijven:* hangen, zweven.
1480 *Flus:* straks nog; *vijftien groote landen:* de vijftien uitgestrekte gewesten van het toenmalige Sjina.
1482 *de rijxvorstin:* de eigenlike hofdames, die de onmiddellike omgeving van de keizerlike famielie vormden, waren dochters uit de hoogste vorstelike geslachten van het rijk.
1487 *de dootverf:* de doodskleur; dodelike bleekheid (*doodverf* eigenlik van de grondverf der schilderingen; dikwels gebruikt eenvoudig als: *doodskleur*).
1489-vlg. De prinses is niet door haar vader gedood, maar ontsnapt, en door de vader van de keizerin opgenomen.
1495 *oorlof:* afscheid.
1505 *waert .... gestreelt:* waard gestreeld te worden.

Bestorven, ook den mont. wat staet de vader bang
Met eenen blooten dolk! hy smijt den ponjaert neder,
En stampte langs den vloer wel drywerf heene en weder.
Toen toegetreden keert het aenzicht van haer af,
Ontveinzende den steek, dien hy de dochter gaf,
Als door zijn eigen hart. de bloetbron, niet te schatten
Op 't fijnste kroonegout, aen 't springen stroomen spatten,
Besprengt het keizerlijk het vaderlijk gewaet.
Zoo zijghtze neêr. de doot misverft dat schoon gelaet.
De moeder staet stokstijf. de vader raest verbolgen,
En vatze by de hant, die naulijx hem kan volgen.
Ik ondervangze, en breng heur naer het lustprieel,[1521]
In 's pruimbooms schaduwe, een elendigh treurtooneel.
De keizer kustze, en spoet te scheiden uit dit leven,
Verhangt zich aen den boom, van wanhoop aengedreven,
Met zijnen koussebant. zy volght den keizer na,
Gejaeght van 't hofgeschal: vertoef niet: rep u, dra.[1526]
Lykungzus komt, gesterkt van duizent hofbesneênen.
Uw jongste dag is om: uw zon heeft uitgescheenen.

L y k u n g z u s :
Ons jammert hunne elende, en 't hooren van dien toon.

U s :
Genadighste, beklee dien ingeruimden troon.
Geen vroom Sinees kan u deze erfnazaetschap weigeren.[1531]

L y k u n g z u s :
Hoe dus? bezwijken nu de beenen, onder 't steigeren[1532-vlg.]
Ten ingeruimden troon, tot drywerf achtereen.
Wat spelt dit voorspook heil of onheil? neen ô neen:[1534]
Wy willen onversuft ons in dien zetel zetten,
En 't rijk hanthaven by zijn recht en oude wetten.

U s :
Geluk, heer keizer: heil, lang leven, rust en spoet.[1537]
Ontfang dien gulden brief. Zungchin heeft met zijn bloet,

1521 *Ik ondervangze:* ik vang haar op onder d'armen; ik steun haar onder d'armen.
1526 Bij grote rampen, die de Sjinezen overkwamen, doden, zij zich zelf met heel hun gezin. Bij de val van de laatste Ming-keizer zijn duizende burgers vrijwillig de dood ingegaan. Vandaar de aansporing van het gevolg aan het keizerlik gezin, opdat zij niet levend in de handen van de vijand zouden vallen.
1531 *erfnazaetschap* niet in letterlike zin als erfgenaam van den bloede; maar het erfrecht als veroveraar. De Sjinezen erkenden op zichzelf dat recht; de gevallen keizer werd in hun ogen niet meer door de hemel als zoon erkend; de nieuwe heerser was de nieuwe zoon van de hemel.
1532-vlg. Lykungzus, zo verhalen de berichten uit die tijd, dorst de troon niet bestijgen; en zou toen hij die eens bestegen had, weer terstond zijn afgedaald; *'t steigeren:* het opstijgen.
1534 *dit voorspook:* dit voorteken.
1537 *spoet:* voorspoed.

Als zijnen jongsten wil, dit bladt aen u geschreven,
En op den eedt belast den nazaet dien te geven.[1540]

L y k u n g z u s :
Heer kantzler, lees den brief voor allen overluit.

U s :
Geluk, heer nazaet: ons regeering heeft nu uit.
Geene onderdaenen ons van deze kroon beroofden,
Maer hofbesneênen, krijghskornels, en opperhoofden.
Zy meldden godtloos ons het hofverraet te spa.
De hemel schenkt u 't rijk. acht schelmen uw gena
Onwaerdigh. strafze streng, ten spiegel van de boozen.
Neem wraek, in onzen naem, van schelmen en godtloozen.

L y k u n g z u s :
Waer blijft Kolaüs?

U s :
hy verhing zich aen een' boom.
De wanhoop, los van bant, gaf eenen vryen toom
Aen hofbesneênen, trou by eer en eedt gebleven,[1551]
Om, op hun meesters spoor, te scheiden uit het leven.

L y k u n g z u s :
Aertskantzelier, volhardt. uw trou blijve ongewraekt.
Schrijf Uzangueius, die den grooten muur bewaekt,[1554]
Tienhondertduizenden gebieden kan met wenken,
Dat hy ten hoof verschijn'. wy willen hem beschenken,
En hooger heffen op een' koningklijken troon.
Uit krachtvan 't recht, dat gy hebt over uwen zoon,[1558]
Beveel hem op den hals, dat hy zich in koom' stellen,[1559]
Met alle hoofden en manhafte krijghskornellen.
Men zalze altzamen van den ouden eedt ontslaen,
Om door den nieuwen eedt, getrou en onderdaen,
Lykungzus op den troon, hem toegekeurt, t'ontfangen.

R e y :
Wy kruisgenooten uit Europe om strijt verlangen,
Doorluchtste majesteit, te hooren uit uw' mont,
Of wy Peking en 't hof, dat voor ons open stont,
Verlaeten moeten, en terstont te lande uit trekken.

1540 *op den eedt belast:* onder eedbelofte mij gelast.
1551 *hofbesneênen:* enkelen van de eunuchen waren trouw gebleven, en volgden hun meesters in de dood (zie op vs. 1526).
1554 *den grooten muur:* de grote Sjinese muur, die het Sjinese rijk in 't Noorden afsloot.
1558 *Uit kracht van 't recht*, zie op vs. 1451.
1559 *op den hals:* op verbeurte van het leven; *zich in koom' stellen:* zich komt melden.

Lykungzus:
Volhardt: wy willen in ons schaduwe u bedekken
Voor oproer en gewelt. Lykungzus blijft uw vrient.
Gy hebt dees kroon getrou gehanthaeft en gedient.
Bewaert de hantvest van uw vryheit onbezweken.[1571]

REY. DE GEEST VAN XAVERIUS.

Rey:
Gelooft zy Godt. nu laet ons hem eendraghtigh smeeken
Dat hy een teken van genade ons openbaer'.
Hier daelt een heldre wolk. men ziet eene engleschaer
Aenheffen eenen dans, op hemelsche gezangen.
Men kniele om zulk een' groete, uit 's hemels schoot ontfangen,
Geluk en zegen, ons van boven toegeleit.[1577]
De wolk gaet open. welk een glans en heerlijkheit
Verschijnt hier in 't verschiet, uit 's hemels goude boogen!
Een heiligh, rijk van glans, verquikt de schreiende oogen,
En opent zijnen mont tot 's allerhooghstens eer.
Men luistre aendachtigh toe, en valle op 't aenzicht neêr.

Xaverius:
Altaergenooten, mijn gebroeders, wilt niet vreezen[1583]
In dezen overgangk van 't rijxhof der Sinezen:
Lykungzus hangt te los aen 't wankele avontuur:
Want Uzangueius zelf, de wachter, wil den muur[1586]
Ontsluiten voor het heir des Tarters. dees, aen 't bruizen,
Zal, als een waterval door opgezette sluizen[1588]
Inberstende, al het lant zet in een bare zee,
Velt winnen; de tyran Lykungzus deze ste
Verbaest verlaeten, vliên met zijn geroofde schatten,
Omkomen, en Peking het nieu gezagh zien spatten,
Twee zoonen van Zungchin onthoofden voor de stadt,[1593-vlg.]
Den derden in een' poel, van wanhoop afgemat,
Gesprongen, over hals en hooft gedompelt, smooren,
En al 't Sineesche rijk, na slagh op slagh, verloren.

1571 *de hantvest:* de erkenning, de u geschonken waarborg. Lykungzus heeft inderdaad de paters goed behandeld (vooral om Schall) en toegestaan dat zij hun huis en kerk behielden. Velen van de hoge ambtenaren werden gefolterd en ter dood gebracht.
1577 *toegeleit:* toegelegd, geschonken.
1583 *Altaergenooten* als priesters; *mijn gebroeders* als Xaverius' medebroeders in de Sociëteit van Jezus.
1586 *Uzangueius* d.i. Woe San-kwei is werkelik de bondgenoot der Mandsjoe's geworden tegen Lykungzus d.i. Li Tse-tsjheng, die al diens bloedverwanten had uitgemoord. De grote muur heeft hij niet ontsloten voor de Mandjoe's, zij waren al diep in Sjina doorgedrongen (zie *Inhoudt* op r. 26-27).
1588 *opgezette:* opengezette.
1593-vlg. Ook dit is niet zo geschied; wel is de oudste zoon van de keizer later door de Mandjoe's ter dood gebracht met andere bloedverwanten en beambten; hij weigerde van de Mandsjoe's enig vorstenambt te aanvaarden, en toonde hun zijn verachting.

*

Dan wil de groote Cham, in dezen ommezway[1597]
Van staten, Tartarye, en Sina, en Kathay,[1598]
In eene heerschappy gesmolten, trots regeeren.
Hy zal uw vryheit niet besnoeien maer vermeeren,
Terwijlge 't Heidendom herbaert door Christus wet,
Tot dat zich d'afgront, dol van nijt, hier tegens zett',
De nazaet opgeroit, en zonder reên verbolgen,[1603]
Besta den godsdienst straf te dreigen en vervolgen,
Den Bonsien ter gunste, en hun vervloekt altaer.
Zoo ging het in Japon, geleden vijftigh jaer.
Het wettigh strijden gaet voor 't heerlijk triomfeeren.[1607]
Wie kan Godts oordeel en voorzienigheit grondeeren!
Want krachtigh treftze 't wit en oogmerk daerze op mikt,
Terwijlze lieflijk 't voorgeziene in orde schikt.

R e y :
Al zienwe boven 't hooft veel donkre wolken hangen;
Wy geven ons aen Godts voorzienigheit gevangen,
Met onvermoeit gedult, uit ootmoedt en ontzagh.
Het licht komt, na den nacht, veel schooner voor den dagh.

E Y N D E .

* TEKSTKRITIEK: 1606 *geleden:* de oude uitg. leest *getreden*.

1597 *wil:* zal; *de groote Cham:* de keizer der Mandsjoe's.

1598 *Kathay:* Kathay (Cathay), was in de middeleeuwen bekend; in de 17e eeuw dacht men zich dit als een groot Mongools rijk, dat ten Noorden van Sjina gelegen was. Het is echter gebleken, dat de Middeleeuwse reizigers en missionarissen met Kathay niets anders dan Sjina bedoeld hebben.

1603 *De nazaet* is Khang-hsi, de opvolger van Sjoen-tsjih (zie blz. 330 noot op r. 33); *opgeroit:* (opgeruid) opgezet.

1607 *gaet voor:* gaat vooraf aan.

J.v. Vondels
Noah,
Of ondergang der Eerste weerelt.

TREURSPEL.
Tantaene animis coelestibus irae!

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1667.

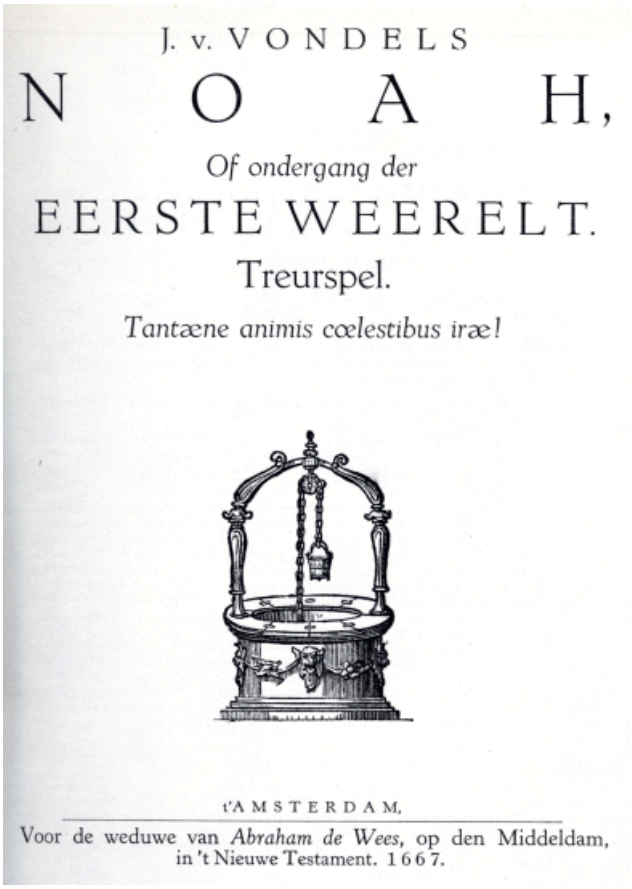
J. v. VONDELS
NOAH,
Of ondergang der
EERSTE WEERELT.
Treurspel.
Tantæne animis cœlestibus iræ!

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1667.

Noah, of ondergang der eerste weerelt
bewerkt door Prof. B.H. Molkenboer O.P.

Van 1667. Afgedrukt naar de eerste uitgave bij de Wed. van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament te Amsterdam (Unger, *Bibliogr.* nr. 702). Het titelblad hiervóór is typografisch nagevolgd.

Over den naamvorm *Noah*, in tegenstelling met *Noë*, zie de noot bij de *Tooneelisten*, bl. 398 van dit Dl.

De ondertitel *Ondergang der eerste weerelt* werd door Bilderdijk overgenomen als titel van zijn onvoltooid epos, dat in menig opzicht aan Vondels treurspel schatplichtig is (vgl. Molkenboer: 'Bilderdijk over Vondel' in de Annalen van de Kath. Wetensch. Ver., 's Hage, 1934, bl. 187 vv.).

De spreuk 'Tantaene animis coelestibus irae!' is ontleend aan *Aeneïs* I, 15 en luidt in 's dichters proza-vertaling: 'Zijn de Goden in den hemel oock aen zulck een toornigheit onderhevigh?' Op 't eerste gezicht is dit voor òns een vreemd gekozen motto, want eerder een bedenking tegen Gods vonnis (vgl. Chams lastertaal, in het 4de Bedr. en vs. 1222) dan een samenvatting van het drama; voor Vondel en zijn geestverwanten echter was hier geen misverstand mogelijk: zóó dachten en redeneerden en zóó *begrepen elkander* toen alle rechtzinnige Renaissancisten, protestantsche evengoed als katholieke. 'Het berouwt mij' in den mond van Jahweh vond zijn humanistisch aequivalent in 'Zijn de Goden ... aen zulck een toornigheit onderhevigh'.

Volgens de aanwijzing van Mej. M.G. Kronenberg (*Noah*, Kl. Letterk. Panthéon, Zutphen, 1910, bl. 7) toont de bouw van dit treurspel overeenkomst met het zondvloedverhaal van de Sibyllijnsche Boeken, door Vondel vaak en eerbiedig geprezen en hem dus waarsch. van nabij bekend. Voor zijn gebruikmaking van de commentaren van pastoor Leonardus Marius op den Pentateuch (Keulen, 1621) zijn in *Noah* aanduidingen te vinden, zooals ter plaatse is aangeteekend.

Den weledelen heere Joan de Wael, Heere van Ankeveen.*

[1] Indien een treurspel, naer de maet van zijnen nadruk, groot[1]
[2] geacht wort, zoo zoude Lucifer d'eerste plaets, Adam in Balling-[2-3]
[3] schap de tweede, en Noah, of d'ondergang der eerste weerelt, de
[4] derde plaets bekleeden. Lucifer en zijne aenhangelingen vervielen,
[5] uit hunnen zaligen staet, in eeuwige ongenade, zonder hoop van
[6] verzoeninge; Adam en zijne nakomelingen in de verdoemenisse,[6]
[7] met hoope van herstellinge, door de belofte des toekomenden ver-[7]
[8] lossers. De rechtvaerdige Noë bleef behouden, toen de gansche[8]
[9] weerelt, hardtnekkigh in haere misdaet, quam te smooren, uitge-[9]
[10] zondert boetvaerdigen, die van naberou getroffen, hunne schult[10]
[11] bekenden, en, door de zuivering van smette in den kerker, op den
[12] troost en het verschijnen des verlossers met groot verlangen hoop-
[13] ten. Sint Peter, de Prins der Apostelen, en Christus stedehouder,[13]
[14] stelt Gods rechtvaerdigheit ten toon, in den afval der wederspan-
[15] nige engelen; Sint Paulus in den val van Adam en Adams nakome-[15]
[16] lingen. Sint Peter gedenkt in beide zijne brieven den weereltvloet,[16]
[17] in Noahs tijt; gelijk voor hem des zelfs leermeester, Jesus Christus,[17]
[18] zijne onverwachte toekomste, ten jongsten dage, gelijkt by de bedorve
[19] eeu van Noë, toen de menschen bruiloften en banketteerden, tot[19]

* In 't O p s c h r i f t : *Joan de Wael:* als toekomstig erfgenaam van de ambachtsheerlijkheid Ankeveen (bij Naarden) noemt Vondel reeds in 1667 Joan de Wael heer van Ankeveen; in feite werd bij het pas twee jaar later. De de Waels - noteert mej. M.E. Kronenberg in haar Pantheon-ed. van den *Noah*, bl. 19 - een adellijk, katholiek geslacht, uit Vlaanderen afkomstig, hoorden tot de aanzienlijken van Amsterdam. Vondels relatie tot dezen Joan is niet nader bekend. In 1618 had hij den bruiloft bezongen van Jacob Jzn. Hinlopen met Sara de Wael (Dl. I, bl. 781) die een dochter was van Jan de Wael en Eva Wuytiers en waarsch. de zuster van dézen Joan de Wael, die in of na 1685 gestorven is.

1 *treurspel:* dramatische gebeurtenis, treurspelstof: *nadruk:* beteekenis.

2-3 Vondel geeft hier zelf den samenhang van zijn trilogie *Lucifer-Adam-Noah* aan.

6 *verdoemenisse:* vervloeking, verwerping.

7 *met hoope* enz.: vgl. *Adam in B.* vs. 1660-63; *Lucifer*, vs. 2176-83.

8 *De rechtvaerdige Noë:* Noë vir justus. Vulgaat, *Gen.* VI. 9.

9 *smooren:* stikken, verdrinken, hier bedoelt Vondel: naar lichaam en ziel verloren gaan; vgl. vs. 1364.

10 *boetvaerdigen:* de boetvaardigen; zij die op het laatste oogenblik voor hun dood berouw hadden en boete deden en dus met God verzoend stierven. Zij werden gered door de vooruitwerkende verdiensten van Christus en moesten in het voorgeborchte der hel (*den kerker*, r. 11) op de komst van Christus wachten, die na zijn zoendood den Hemel voor hen zou ontsluiten.
naberou: bij Vondel vaak als een versterking van *berouw;* vgl. vs. 1364.

13 *Sint Peter:* zie II *Petr.* II. 4; *stedehouder:* plaatsbekleeder.

15 *Sint Paulus: Rom.* V, 14; I *Cor.* XV, 22.

16 *in beide zijne brieven:* I *Petr.* III, 20; I *Petr.* II, 5.

17 *Jezus Christus: Matth.* XXIV, 37-39.

19 *bruiloften en banketteerden:* bruiloft vierden en feestmalen hielden; vgl. vs. 73 en Vulg.: Comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes.

[20] dat, Noë in d'arke getreden, de weereltvloet hen altezaemen ver-[20]
[21] delghde. Syrach hadde Noë voorheene onder de naemhaftige voor-[21]
[22] vaders gestelt, om 's mans volkomenheit en rechtvaerdigheit, waer-
[23] om hy, van boven begenadight, voor den watervloet beschermt
[24] bleef, en de belofte ontfing, dat de menschen namaels niet door
[25] het water zouden uitgeroit worden. De schryver aen de Hebreen[25]
[26] voert Noë, den bouheer der arke, onder de geloovigen, in de triomfe
[27] des geloofs om. Moses onfaelbaere historie, al den aerdtbodem[27]
[28] door gespreit, bestelde den dichteren, en onder meer anderen
[29] Ovidius, stof om den watervloet van Deucalion hier op te bouwen.[29]
[30] Josefus gewaeght hoe d'Armeners den bergh, waerop d'ark quam[30]
[31] te rusten, *Apobaterion* of uitgang noemen; daer de lantzaeten,
[32] te zijnen tijde, noch het overschot der arke toonden. Hy getuight[32]
[33] hoe Berosus, een Chaldeeus historischryver, omtrent dryhondert[33]
[34] jaeren voor het jaer der verlossinge levende, aentekent, gelijk

20 *Noë in d'arke getreden:* een bij Vondel niet zeldzame nom. abs.

21 *Syrach:* Vondel bedoelt den zoon van Sirach, Jezus, wiens deutero-canonisch boek *Ecclesiasticus* of kerkelijk boek niet in den Statenbijbel voorkomt; hij noemt Noë onder de groote patriarchen en zegt van hem: ‘Noë inventus est perfectus, justus; et in tempore iracundiae factus est reconciliatio. Ideo dimissum est reliquum terrae, cum factum est diluvium. Testamenta saeculi posita sunt apud illum, ne deleri possit diluvio omnis caro’, *Eccli.* XLIV, 17-19.

25 *uitgeroit:* uitgeroeid; *De schrijver aen de Hebreen: Hebr.* XI, 7.

27 *Moses onfaelbaere historie:* het onbetwijfelbaar ware verhaal van Mozes. Vondel voert naar de apologetische methode van zijn dagen gaarne parallel-gevallen uit de profane of mythologische geschiedenis aan die als meer of minder verbasterde getuigenissen golden van de waarheid der H. Schrift. Hier beroept hij zich op Ovidius' geschiedenis van den wereldvloed in *Metamorphosen*, I, 244-vlg.; *Hersch.* I, 325-vlg. In de Voorrede van zijn *Herscheppinge* plaatste hij eveneens ‘den werreltvloet onder Noach, en zijn behoudenis in Deukalion en Pirre’ naast elkaar, na zich op een uitspraak van Lactantius (*Div. Inst.* I, cap. V; Migne, P.L. VI, kol. 132-33) over het parallellisme van Ovidius met *Genesis* beroepen te hebben; vgl. ook *Besp.* V, 82; waarsch. citeerde Vondel uit Pontanus (Jac. Spanmuller S.J., 1542-1626) door hem in die Voorrede als bekend genoemd en geprezen, zie Dl. VII, bl. 392, noot op r. 153.
bestelde: leverde.

29 *Ovidius-Deucalion:* In een toelichting op de Metamorphosen (Nasonianum ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΟ'Ν, Monachii, MDCXIII, bl. 160) herinnert Pontanus onder 't hoofd Pietas [godvruchtigheid] aan deze deugd van Deucalion en Pyrrha, die hen redde uit den wereldvloed van Lib. I. Hij voegt erbij, dat ook Noë en de zijnen door deze deugd werden behouden en merkt op, dat uit het bijbelsch zondvloed-verhaal de ovidiaansche mythe gegroeid is: ‘Ex qua historia, ut item aliis multis, ad fabulam hanc deventum est’;

30 *Josefus:* de Joodsche geschiedschrijver uit de 1e eeuw Flavius Josefus, door Vondel van zijn jeugd af benut, vgl. Dl. I, bl. 526; het hier aangehaalde staat in hoofdzaak in Josefus' *Joodsche Historien* (Nederl. vert. door L.v. Bos, Dordr. 1665). I Boeck, 4de hfst. (*f* 6 r°); *d'Armeners:* de Armeniërs; *den bergh:* volgens *Gen.* VIII, 4 bleef de ark staan op de bergen van Armenië, in 't Hebr. Ararath, in 't Gr. Apobaterion, letterl.: afstijging, neerdaling, of. zooals Vondel met L. van Bos vertaalt: *uitgang*.

32 *het overschot der arke:* dit vermeldt Josefus op gezag van den onmiddellijk volgende Berosus; in 1910 werd mij in de S. Francesco a Ripa te Rome een wormstekig plankje vertoond als un pezzo dell' arca di Noë!

33 *Berosus:* door Josefus t.a.p. de Chaldeër genoemd, geschiedschrijver uit de IVe eeuw v. Chr.; ook Marius haalt in zijn *Pentateuch* bl. 103 deze en de meeste der andere getuigenissen aan.

[35] meer andere ongriexe pennen, den weereltvloet, voor koning[35]
[36] Ninus tijt bekent. Filo melt in Moses leven mede den weereltvloet,[36]

35 *ongriexe pennen:* Fl. Josefus, die in 't Grieksch schreef, bedoelt buitenlandsche, niet-grieksche schrijvers; L.v. Bos spreekt van 'Barbarische geschichtschrijvers'.

36 *Ninus:* koning van Babilon (Assyrië) vgl. *Besp.* III, 1333 en IV, 1075. ook reeds in *War. d. Dieren*, LXXX genoemd; deze Ninus wordt hier door Josefus noch door Marius vermeld. *Filo:* ook deze Joodsch-Grieksche geschiedschrijver uit de Ie eeuw n. Chr. wordt meer door Vondel geciteerd, vgl. *Onderw. der H. Dryeenh.* vs. 25, Dl. VIII, bl. 738; hij schreef o.a. een uitvoerig *Leven van Mozes*, waarin hij over den zondvloed en Noë spreekt.

[37] gelijk ook Nikolaus Damascenus. Plutarchus verhaelt uit bekende[37]
[38] fabelen hoe Deucalion, versta hier Noë by, geduurende den water-
[39] vloet een duif opschoot, die in d'arke wederkeerde, en weder uit-
[40] gelaeten achterbleef. De schryver van de orakelen der Sibyllen[40]
[41] verhaelt den watervloet, en het rusten der arke op den bergh
[42] Ararat, doch t'onrecht in Frygie gestelt. Een overout verleider,
[43] Apelles genoemt, leerling van zijnen godtloozen meester Marcion,[43]
[44] en verwaent genoegh, poogende Moses zuivere bladen hierin hun-
[45] nen luister te beneemen, gaf den outvaderen, inzonderheit Origenes,[45]
[46] stof, onder andere punten, te handelen van het begrijp en de maet
[47] der arke, qualijk en averechts by zulke dwaelgeesten opgevat:
[48] maer het windigh opgeven van zijne gezochte schijnredenen wert[48]
[49] met pit van gezonde reden rustigh gestuit, en te rugge gekaetst.
[50] De heilige outvader Cyrillus stopt den afvalligen Juliaen, het Hei-[50]
[51] dendom poogende in te voeren, Moses en Christus, als verleiders
[52] af te maelen, den lastermont, met getuighenissen van Abydeen en
[53] Alexander Polyhistor: bevestigende hoe Xisuthrus, versta Noë,
[54] zich met dieren en vogelen in d'arke begaf, en uit opgeschote vo-
[55] gelen vernam dat de watervloet ophiel. Epifanius zeght datze de[55]

37 *Nikolaus Damascenus:* ook deze Grieksche historicus uit de Ie. E. na Chr. wordt door Josefus t.a.p. aangehaald; *Plutarchus:* deze Atheensche Platonist uit de 1e E. n. Chr. was Vondel uit de studie van de *Bespiegelingen* bekend, vgl. IV, 1036; V, 337, 356; Mej. Kronenberg citeert uit hem zijn bericht over de duif van Deucalion.

40 *De schrijver van de orakelen der Sybillen:* vgl. *Besp.* I, 1306; II, 523; III, 1154; IV, 375; Vondel kent alle Sibyllijnsche uitspraken aan éen auteur toe, maar ze schijnen uit verschillende jaren van de IIe E.v. Chr. tot de Ve E.v. Chr. herkomstig te zijn; in B. I, 105-vlg. wordt de zondvloed beschreven en de *Ararat* vermeld; Mej. Kronenberg neemt hiervan invloed op Vondels drama aan.

43 *Apelles-Marcion:* Marcion was in de IIe E.n. Chr. de voornaamste vertegenwoordiger van het heidensch-christelijk Gnosticisme; zijn leerling Apelles, die het bijbelsch verhaal over den zondvloed leugenachtig en onmogelijk had genoemd, werd door den apologeet Origenes (vgl. *Besp.* V, 215) bestreden in zijn *In Genesim Homilia II:* De fabrica arcae, et eorum quae in ea sunt (Migne, P.G. XII, kol. 161-vlg.), waarin alle afmetingen van de ark worden nagegaan.

45 *outvaderen:* oudste christelijke schrijvers en apologeten.

48 *het windigh opgeven:* de bluffende grootspraak.

50 *outvader Cyrillus:* patriarch van Alexandrië in de Ve E., een der felste bestrijders van het Nestorianisme en weerlegger van Juliaan den Apostaat of Afvallige, de Rom. keizer, die het Christendom weer door het Heidendom wilde vervangen. Cyrillus schreef tegen hem een werk in 12 boeken: 'adversus libros [Contra Galilaeos] athei Juliani'; in Lib. I voert Cyrillus tegen Juliaans loochening van den zondvloed de getuigenissen der heidensche schrijvers *Abydeen* en *Alexander Polyhistor* aan (Migne, P.G. LXXVI, kol. 514-15), de eerste waarsch. dezelfde als Palepbatos van Abydos, tijdgenoot van Alexander den Gr., de ander een Griek te Rome uit den tijd van Marius en Sulla; Alex. Polyhistor noemt Noë *Xisusthrus*, 'forte voce Assyriorum', zegt Cyrillus; ook L. Marius vermeldt in zijn *Pentateuch*, bl. 102 dit getuigenis van Cyrillus en den naam Sissithrus.

55 *Epifanius:* de H. Epiphanius, bisschop van Salamis († 403) schreef een uitvoerig werk in 't Gr.: *Adversus Haereses;* in Lib. I, tom. I (Migne, P.G. XLI, kol. 179) is daar sprake van den zondvloed, ook over de vrouw van Noë, maar den naam Pyrrha (Vondel schrijft in den 4e nvl. *Pyrrham*) valt daar niet te vinden.

[56] vrou van Noë Pyrrham noemden: ook melden Diodoor, en Plinius[56]
[57] niet duister van dezen watervloet; inzonderheit Luciaen, het hooft[57]

56 *Diodoor:* Diodorus Siculus, Grieksch geschiedschrijver uit het keerpunt der jaartelling. Volgens Mej. Kronenberg gewaagt hij in zijn *Bibliotheca historica*, Lib. I, cap. 10 van den zondvloed. *Plinius:* Latijnsch natuur-filosoof, wiens *Naturalis Historiae libri XXXVII* door Vondel herhaaldelijk in zijn *Bespiegelingen* zijn gebruikt, maar zonder hem daar ooit te noemen; evenmin als Mej. Kronenberg heb ik zijn vermelding van den zondvloed kunnen vinden.

57 *Luciaen:* de Grieksche vrijdenker Lukanos of Lucianus (IIe E. n. Chr.) wordt ook vernoemd in *Besp.* I, 939 en II, 1319; mej. Kronenberg verwijst naar zijn te Amsterdam in 1687 herdrukt stuk over de *Syrische Godin.* waarin hij over Deucalion spreekt.

[58] der Godtslasteraeren, die, op den naem van Deucalion, heel breet
[59] gaet weiden, en alle omstandigheden, by Moses gemelt, waer-
[60] neemt, gelijk hyze zelf uit den mont der Grieken hoorde.

[61] Onaengezien zulk eene overeenstemminge van onfaelbaere en
[62] geloofwaerdige getuigen, vrienden en vyanden, rustten d'ongodisten
[63] noit [om het wroegen van hun overtuight geweten te paeien, en
[64] gelijk het redenlooze vee, zonder hoop op d'onsterflijkheit, heen[64]
[65] te sterven] de heldere waerheit van Profeet Moses historie, als een
[66] verziert fabelwerk te wederspreeken en beschimpen.[66]

[67] d'Opperste wijsheit, kennende de bedorvenheit en krankheit
[68] der menschen, en de listen en laegen des satans, die, als een brul-[68-69]
[69] lende leeu, hen omringt, en pooght te verslinden, zoekt doorgaens
[70] in de gewijde bladen elk van het quaet af te trekken, en tot het
[71] goet te brengen, door voorbeelden van straffe en vergeldinge,
[72] hechtende aen zijne geboden en verboden, beloften en dreigemen-
[73] ten. Zoo kan het dan niet anders dan stichtzaem geschat worden[73]
[74] voorbeelden van Godts rechtvaerdige oordeelen, ten nutten spiegel
[75] der aenschouweren, openbaer ten toon te stellen, om 't een en 't
[76] ander uit te werken. Op dit betrouwen voere ik dit werk, hoedanig
[77] het zy, ten treurtooneele, onder de schaduwe van uwen naem en
[78] titel, hoopende dat het by uwe heuscheit ten goede zal geduit
[79] worden, en ik blijven

Uw weled. ootmoedigh dienaer

J. V. VONDEL.

64 De gangbare beschuldiging tegen *ongodisten*, Epicuristen en vrijdenkers, vgl. *Besp.* I, 1660, 1040.
66 *verziert:* verzonnen.
68-69 *als een brullende leeu:* vgl. I *Petr.* V, 8.
73 *stichtzaem:* stichtelijk.

Inhoudt.

[1] *Adam, eerste aertsvader, en stam der geslachten, spreide zich uit in twee takken, Kain*[11-2]
[2] *en Seth. Deze, in hunne telgen aenwinnende, bouden de weerelt. De zoonen van Seth, be-*[22-4]
[3] *koort door de schoonheit en bevalligheit van Kains dochteren, traden met haer in beddege-*
[4] *nootschap, teelden eenen aert van reuzen en geweldenaeren, en vervielen door deze ongelijke*[4]
[5] *vermenginge tot allerhande godeloosheit en boosheit, verlieten den heiligen wandel van Seth,*[55-6]
[6] *Enoch, Henoch, en offerhanden en altaeren, bedreven overspel en bloetschande, misbruikten*[6-7]
[7] *zusters en moeders, en noch erger, zonder onderscheit, verdrukten onschuldigen door gewelt*
[8] *en wapens, en mestten zich met bloet en roof der nagebuuren. Aertsvader Noë, Lamechs*[8]
[9] *zoon, het eenigh voorbeelt van godtvruchtigheit, en boetgezant, kante zich met leeraeren*
[10] *en dreigementen vergeefs hier tegens. Toen der menschen boosheit de langmoedigheit des aller-*
[11] *hooghsten hardtnekkigh misbruikte, en het ten leste Gode verdroot, boude Noë door last van*[11]

1 *eerste aertsvader:* vader in superlatieven zin.
1-2 *stam - takken - telgen* (twijgen): Vondel teekent den menschelijken stamboom in enkele woorden; *Kain en Seth:* Caïn en Abel waren de eerste kinderen van Adam, *Gen.* IV, 1-2; na den vroegen dood van Abel kreeg hij Seth (= vergoeding), *Gen.* IV, 25.
2 *bouden de weerelt:* bevolkten de aarde; bouwen hangt samen met 't Lat. colere, kolonizeeren.
2-4 Vondel geeft *Gen.* VI, 1-4 hier weer en verstaat onder de filii Dei, aldaar genoemd, de *zoonen van Seth*, omdat Seth rechtvaardig wandelde; in de commentaar van Leon. Marius op den *Pentateuch* (Col. Agr. 1621) bl. 79 vindt die interpretatie steun; vgl. verder mijn art. 'Apollion en Eva in Vondels Lucifer' in *De Katholiek*, Dl. CXXXIV (1908), bl. 27.
4 *eenen aert:* een soort; *reuzen en geweldigen:* de Vulg. spreekt van gigantes en potentes, *Gen.* VI, 4; *ongelijke:* onevenwichtige, verkeerde.
5 *godeloosheit:* gewoonlijk bij Vondel en even goed, zoo niet beter, als goddeloosheid.
5-6 *Seth, Enoch, Henoch:* Mej. M.E. Kronenberg betoogt in haar uitgave van *Noah* (Panthéon, 1910, bl. 25) op grond van Vondels opgave alhier en in vs. 480, dat de dichter Enoch en Henoch voor twee afzonderlijke personen hield, terwijl Henoch van *Gen.* V, 18-24 identiek is met Enoch van *Judas*, 14. Maar vermoedelijk heeft Vondel met *Enoch Enos* bedoeld en met *Henoch Enoch*, (evenals hij in *Helden Godes* Enoch schrijft en Henoch bedoelt) en gaf hij Marius, die t.a.p. spreekt van 'Seth, Enos, Enoch' onnauwkeurig weer. Dat Vondels spelling van bijbelsche woorden zeer onvast was, blijkt niet alleen bijv. uit zijn verwarring van Berseba met Bersabe, maar, in dit treurspel zelf, ook van *Noah* met *Noë*, elders weer *Noach*.
6-7 Het 'multa malitia' van *Gen.* VI, is door allerlei schrijvers met zonden van sodomie, moord, afpersing en afgodendienst toegelicht.
8 *Noë, Lamechs zoon: Gen.* V, 28-29.
11 *boude Noë* enz.: *Gen.* VI, 12-13, 19.

[12] *hooger hant eene ark, vergaderde hierin viervoetige dieren, en vogels, van elk slagh by pae-*
[13] *ren, en begaf zich endelijk, met zijne echtgenoote, dry zoonen, en hunne vrouwen, in dit*[13]
[14] *gebou, van Godt achter hem toegeslooten, waerop de weereltvloet, door het opbersten des grooten*[14]
[15] *afgronts, en d'opgezette sluizen des hemels, en geduurigen slaghregen, veertigh etmael aengroeien-*[15]
[16] *de, zich vijftien ellen boven alle bergen verhief, en menschen en dieren teffens verdelghde*.[16]

[17] Het tooneel is voor Reuzenburgh, aen den voet van Kaukazus, en den[17]
[18] hoek van het cederbosch, in 't gezicht van Noahs timmerwerf. Het[18]
[19] treurspel begint voor den opgang en endight met den ondergang
[20] der zonne.

13 *begaf zich* enz.: *Gen.* VII, 1, 7, 13-16.
14 *gebou:* bouwsel; *van Godt* enz.: door God en vgl. *Gen.* VII, 16; *weereltvloet:* in *Noah* vs. 32 van *Helden Godes* spreekt Vondel van Zendvloed, in *Gysbr. v.A.* vs. 1812 van watervloed, in *Besp.* V, 77, 472 en *Joan. de B.* I, 383; VI, 491 van weereltvloet, in *Heerl. d.K.* I, 253 van strafvloet; het woord zondvloed gebruikt Vondel niet; *opbersten des grooten afgronts:* openbarsten van de diepste waterkolken, het overstroomen van de zeeën; de Vulg. spreekt van fontes abyssi et cataractae coeli, *Gen.* VIII, 2.
15 *opgezette:* opengezette; *veertigh etmael:* veertig volle dagen, *Gen.* VII, 17.
16 *Vijftien ellen:* Vulg.: quindecim cubitis, *Gen.* VII, 20; *teffens:* allemaal tegelijk.
17 *Reuzenburgh:* de stad der reuzen, vgl. r. 5 en vs. 63, Vondel vermeldt de reuzen nog enkele keeren (vs. 880, 1466, 1488), maar gaat er niet op in. De naam *Reuzenburgh* is wel van Vondels vinding, die den Hemel in *Hier. Verwoest*, vs. 1428 Blijenburgh en in *Lucifer*, vs. 166 Engleburgh noemt en vgl. wagenburgh in *Gebroeders*, vs. 447; *Kaukasus:* Vondel heeft dit gebergte waarsch. gekozen, omdat het (ten N.) aan Armenië grenst, waar volgens *Gen.* VIII, 4 de ark was heengedreven en op een bergtop bleef staan; in zijn vroeger werk had hij den Kaukasus eenige keeren, maar vrij willekeurig, benut: Dl. I, bl. 136, vs. 15; III, bl. 162, vs. 160. Zie nog *Aeneïs*, IV, 366-67 (vert. Dl. VI, blz. 574-75).
18 *timmerwerf:* scheepswerf, waar de ark werd gebouwd.

De tooneelisten.*

APOLLION, de koning des afgronts.
NOE, de boetgezant, en bouheer der arke.
REY van ENGELEWACHT.
DE BOUMEESTER DER ARKE.
ACHIMAN, de grootvorst van het oosten.
HOFMEESTER, Amptenaers van Achiman.
AERTSHERDER, Amptenaers van Achiman.
URANIA, de grootvorstin van het oosten.
JOFFERS.
CHAM, Noahs dry zoonen.
SEM, Noahs dry zoonen.
JAFED, Noahs dry zoonen.
URIEL, gerechtsengel.

*
: gewoonlijk noemt Vondel de rolbezetters personagiën of personen, ook wel: treurspeelders (); van af is 't voortaan Tooneelisten, elders ook tooneelieren door hem genoemd.
A p p o l l i o n : lees Apollion en vgl. Dl. V, bl. 616.
N o e : teekenend voor Vondels onnauwkeurigheid in de spelling der bijbelnamen is het, dat hij, na den titelnaam *Noah* (uit den deux-aes-bijbel en die ook in *Helden Godes; Gysbr. v.A.* vs. 1811; *Besp.* V, 83, 474; *Joan. de B.* I, 383; II, 139; VI, 491 en *Heerl. d.K.* I, 251 voorkomt) ineens, naar de Vulgaat, Noë schrijft en de twee spellingen in dit treurspel door elkaar blijft gebruiken: 14 maal *Noë* en 17 maal *Noah*.
A c h i m a n : spreek uit: Achìman. Onder de 12 verkenners, die door Mozes werden uitgezonden naar Chanaän, behoorden drie zonen van Enac, waarvan de in *Num.* XIII, 23 eerstgenoemde *Achiman* heet, in *Jos.* XV, 14 *Ahiman*. In *Num.* XIII, 34 worden de zonen van Enac (Enakskinderen) voorgesteld als een soort reuzen, daarom zal Vondel één dezer mannen gekozen hebben, vgl vs. 81.
U r a n i a : Vondel schreef aan Oudaen, die Urania, naar 't schijnt, als naam van de Muze der sterrekunde (O□ρανια) hier misplaatst vond, dat hij het woord van *Ur*, dat vuur beteekent (vgl. Marius' *Pentateuch*, bl. 235) en met Grieksch niets te maken heeft, had afgeleid.
C h a m , S e m , J a f e d , de zonen van Noë, gewoonlijk volgens *Gen.* VI, 10 Sem, Cham, Japheth.
C h a m , S e m , J a f e d , de zonen van Noë, gewoonlijk volgens *Gen.* VI, 10 Sem, Cham, Japheth.
C h a m , S e m , J a f e d , de zonen van Noë, gewoonlijk volgens *Gen.* VI, 10 Sem, Cham, Japheth.
U r i ë l : Vgl. de noot bij de Personaedjen van *Lucifer*, Dl. V, bl. 616 en van *Ad. in Ball.* dit dl., bl. 107.

J.v. Vondels
Noah, *Of Ondergang der* Eerste weerelt.

Het eerste bedryf.

Apollion:

Hier steigre ik, koning van den nacht, Apollion,[1]
Uit 's aerdtrijx navel, eer d'inarbeitgaende zon,[2]
Het daghlicht baerende, uit de kim koome opgestegen.
Mijn stinkende adem is alree den hemel tegen,[4]
Die schuw van helschen stank, de starren trekt om hoogh;[5]
Dewijl mijn zwavelkeel den starrenlichten boogh,[6]
Met smook bezwalkende, berooft van zijnen luister.
Mijn blikken branden, als twee koolen, in het duister,[8]
En dikke duisternis, niet eenen rooden gloet.
De pekstok blaekt, en stut mijn' twijfelenden voet,[10]
Waer ik den gront betre. het gras en bloemen quijnen,
En 't ongedierte vlught naer wouden en woestijnen.[12]
Daer rijst het vlotgevaerte, op Noahs timmerwerf,[13]
Na hondert jaeren tijts volbout, om in 't bederf[14]
Des menschdoms eenen man en zijn gezin te bergen;[15]
Rechtschape stof, om onze almogentheit te tergen.[16]
Waer toe getoeft? vaer voort: wat houdtge langer stant?
Steek met dien pekstok flux dat zeegewelt in brant.[18]

Apollion, als de verderver optredend (vgl. vs. 18-24), is eigenlijk een schakeering van Lucifer of Lucifer onder den naam van Apollion, vgl. Dl. V, bl. 616.

1 *koning van den nacht:* helsche vorst, vgl. *Openb.* IX, 11 en *Ad. in Ball.* vs. 545.
2 *'s aerdtrijx navel:* naar de door Vondel vastgehouden middeleeuwsche voorstelling was de Hel in het middelpunt van den aardbol, vgl. *Ad. in Ball.*, vs. 386 *Joan. de Boetgez.* IV, vs. 9, 21 en *Faeton:* vs. 1394-95; *in arbeit gaende:* hetzelfde als *baerende* van vs. 3.
4 *is alree den hemel tegen:* slaat al tegen den hemel, de hooge lucht, aan.
5 *trekt om hoogh:* terugtrekt.
6 *den starrenlichten boogh:* de negende hemelsfeer, waar de vaste sterren staan.
8 Vgl. Dante: *Inferno*, III, 109.
10 *De pekstok:* ook Lucifer in *Ad. in Ball.* vs. 66 dreigt daarmee.
12 *'t ongedierte:* de wilde beesten.
13 *het vlotgevaerte:* het groote drijvende schip, de ark; vgl. *vlotbalk*, vs. 28; *'t geweldigh drijftuigh* in *Joan de B.* II, 140.
14 *Na hondert jaeren tijts volbout:* Marius geeft in zijn *Pentateuch* de op *Gen.* V, 31 en VI, 14 steunende meening der Kerkvaders weer, dat Noê 100 jaar aan de ark gebouwd heeft, bl. 91; elders voegt hij erbij, dat er 120 jaar verliepen sedert Gods opdracht en de voltooiing der ark, bl. 98.
't bederf: den ondergang.
15 *eenen:* met klemtoon.
16 *Rechtschape:* geschikte; *onze almogentheit:* onze almacht, zegt Apollion met de noodige overdrijving.
18 *zeegewelt:* geweldig zeeschip, vgl. *vlotgevaerte* van vs. 13.

Vaer voort, mijn helsche stoet. steek aen: gy kunt niet doolen.
Laet branden voor den wint, en warm u by de koolen[20]
Van 't cedren balkwerk. is de worm voor 't hout vervaert;[21]
Verrot het in geen lucht; de gloênde pekstok spaert
Geen cedre planken, dicht en hecht met werk gedreven.[23]
Het pek en werk zal vier en vlamme voedtzel geven.
Al 't heir des afgronts met ontvouwe krijghsbanier[25]
Wil danssen, klaeu aen klaeu, op zulk een zegevier;[26]
En Noë, Lamechs zoon, die 't water woude ontvlughten
Op dezen vlotbalk, zal bedrukt en troostloos zuchten,
Als d'arbeit van eene eeu gezwint tot asch verteert.[29]
Maer deze hoop is wint. een wacht van geesten keert[30]
Den stookebrant van 't vlot, dat anders, lang verbarrent,[31]
d'Opgaende vlam voor wint zou drijven naer 't gestarrent.[32]
Verdoemde spooken, helpt ons raeden: zet u kant.[33]
Hier rijst het cederbosch, tot onzen dienst geplant.[34]
Gy kunt hier in 't verschiet van 't bosch 't gevaert zien steigeren,[35]
En zoo veel velts beslaen. de cederboomen weigeren[36]
Ons geene schaduwen, in 't opgaen van den dagh,
Om stil te schuilen. wat de schaduwe vermagh,
Dat leerde u Adams hof, daer draek, en duizent spooken,[39]
En grijnzen van de hel zich legerden, en dooken,[40]
Tot dat hun aenslagh wiert zeeghaftigh uitgevoert;[41]
Een oorloghszege, die den aerdtboôm noch beroert.[42]

20 *voor den wint:* zoodat de wind er onder of erachter zit; vgl. vs. 32.
21 *'t cedren balkwerk:* Marius haalt eenige getuigenissen aan, die ‘de lignis laevigatis’ van de Vulgaat, *Gen.* VI, 14 als van onbederflijk cederhout verstonden, bl. 87; *is de worm* enz.: versta: als het dan niet door houtworm vergaat.
23 *werk:* volgens Kiliaen is werk stupa, of gepluisd touw waar de naden van schepen mee gestopt worden; vgl. vs. 24; *gedreven:* gestopt, vgl. vs. 1313-14.
25 *des afgronts:* van de Hel; *ontvouwe:* ontplooide.
26 Vgl. *Ad. in Ball.* vs. 70; *Wil:* zal.
29 *eene eeu:* vgl. vs. 14.
30 *Maer deze hoop is wint:* evenals Lucifer in *Ad. in Ball.*, vs. 72, 689 valt Apollion zijn eigen grootspraak in de rede; *een wacht van geesten:* een engelewacht, ook als in *Ad. in Ball.*, vs. 57 rond het eerste menschenpaar.
31 *stookebrant:* brandstichter; *dat anders* enz.: Versta: anders zou de omhoogstijgende vlam de rest van de verkoolde ark met den wind mee tot de sterren hebben opgejaagd. Maar het is ook mogelijk, dat Vondel *d'Opgaende vlam* als 4en nvl. heeft bedoeld; *verbarrent:* verbrand.
32 *voor wint:* met den wind mee, vgl. vs. 20.
33 *spooken:* geesten, vgl. vs. 39; *kant:* schrap.
34 *het cederbosch:* waar Noë het hout voor zijn ark heeft gekapt, vgl. vs. 21; *tot onzen dienst:* voor ons gemak, sarcastisch.
35 *'t verschiet:* de verte; *'t gevaert:* het gevaarte, de kolossale ark, vgl. vs. 13, waarbij de gedachte aan varen niet geheel is uitgesloten.
36 *zooveel velts:* zooveel grond; in vs. 223-24 worden de maten aangegeven.
39 *Dat leerde u Adams hof:* nl. in *Ad. in Ball.* vs. 13, 104, 111, 594-97; *draek:* de slang, Belial, *Ad. in Ball.* vs. 628; *spooken:* geesten, duivels, vgl. vs. 33.
40 *grijnzen:* verschrikkingen; *zich legerden, en dooken:* zich verstopten en wegscholen.
41 *zeeghaftigh:* met zege.
42 *die den aerdtboom noch beroert:* waarvan de droeve gevolgen op aarde nog gevoeld worden, nl. in de erfzonde.

De zestien eeuwen en noch zesenvijftigh jaeren[43]
Zijn sedert, roemt vry, niet onvruchtbaer heengevaeren:[44]

43 Versta: 1656 jaar sedert den val van Adam of sedert het begin der historie; deze jaartelling, gebaseerd op de geslachtenreeks van *Gen.* V, gold in Vondels tijd algemeen en was opnieuw berekend o.a. door Athanasius Kircher, op wien Vondel zich ook in *Besp.* III, 242 en V, 30 verlaat.

44 *niet onvruchtbaer:* nl. met veel winst voor de Hel, door de steeds grooter wordende boosheid der menschen, die dan ook de oorzaak van den zondvloed was, vgl. *Gen.* VI, 5.

En nu verwacht de dagh den inbreuk van veel wee,[45]
Die 't aerdtrijk zetten zal in eene bare zee.[46]
d'Aertsvader staet gereedt, met zijnen baert vol staetsie,[47]
Den boezem dekkende, de jongste predikaetsie[48]
Te sluiten. houdt u stil in 't ronde hier omtrent,
En past uit eenen mont zijn schriklijk dreigement[50]
Zoo na te baeuwen met een' boschgalm, dat de wateren[51]
En bosch, en bergh, en dal eens lachen datze schateren,
Beschimpen 's mans gejank, en rouklaght, en geween,
En traenen, bigglende langs kin en boezem heen.
Door vrouwelist wert eerst de man in 't net getogen.[55]
Men bezige dees kunne, en legre zich in d'oogen
Van Kains dochtren, en beschiete uit haer gezicht
Het hart der Reuzen. schoon het voor geen wapen zwicht,[56-5858]
Noch moet de grootvorst zelf voor 't joffrentimmer buigen,[59]
En heur naer d'oogen zien. wy hoeven geen getuigen
Te zoeken: d'uitkomst heeft doorgaens genoegh geleert[61]
Hoe wellust over al de weerelt triomfeert.
Zy plante haren stoel op Reuzenburgh, gehouwen[63]
Uit klaeren marmersteen, in Kaucasus landouwen:
Want sedert 's hemels wraek den eersten vader dreef[65]
Uit Eden, met een zwaert van blixemstraelen, bleef[66]
Dees weerelt ongeschent van uitgebraekte vloeken.[66-67]
Hier vint de snoeplust al wat 's menschen lust loopt zoeken,[68]
Lusthoven, beemden, beek en bronnen in het ront.
De vruchten druppen van de takken in den mont,[70]
En smilten op de tong. de vogels quinkeleeren.
Het danssen, speelen, het gedurigh banketteeren,[72]
En bruiloften gaet hier het gansche jaer in zwang.[73]
Men bint de zielen aen geen wetten, en bedwang

45 *inbreuk:* doorbraak.
46 *eene:* met klemtoon; *bare zee:* zee zonder kusten.
47 *d'Aertsvader:* Noë; *baert vol staetsie:* statigen baard.
48 *jongste:* laatste.
50 *past:* zorgt; *eenen:* met klemtoon.
51 *boschgalm:* echo in 't bosch, zoo elders bij Vondel: kerkgalm, berggalm, putgalm.
55 Ook dit schijnt op *Ad. in Ball.* terug te slaan, waar Adam door Eva's bedriegelijke voorstellingen (vs. 1242-vlg.) tot ongehoorzaamheid werd misleid; *eerst:* het eerst.
56-58 Dit slaat wel op *Gen.* VI, 2-4, maar vgl. noot op *Inhoudt*, r. 2-5; *gezicht:* oogen.
58 *schoon het:* ofschoon dat hart der Reuzen.
59 *noch:* toch; *joffrentimmer:* vrouwvolk, vgl. *vrouwentimmer*, vs. 704 en *Samson*, vs. 665; *Joan de Boetg.* V, 272.
61 *doorgaens:* doorloopend.
63 *Zij plante haren stoel:* laat de wellust nu haar zetel vestigen; *Reuzenburg:* zie *Inhoudt*, r. 17.
65 *den eersten vader:* Adam.
66 *met een zwaert* enz.: vgl. *Gen.* III, 24.
66-67 *bleef* enz.: hebben de duivelen (*uitgebraekte vloeken*) niet veel onheil aangericht, d.w.z. niet veel materieele schade, zooals nu door den zondvloed zal gebeuren.
68 *Hier:* op Reuzenburgh; *snoeplust:* wellust.
70 Vgl. *Ad. in Ball.*, vs. 699.
72 *banketteeren:* slempen.
73 *bruiloften:* ww. bruiloft vieren, vgl. Opdracht, r. 19.

Van Enochs voorbeelt, of geboden en verboden.[75]
De blyschap kort den tijt. godinnen scheppen goden.

75 *Enoch:* Henoch, een heilig voorvader van Noê, *Gen.* V, 18-24 en vgl. noot op *Inhoudt*, r. 5-6.

Een reuzenafkomst trotst het hemelsche gezagh.[77]
Al watze met den boogh en 't zwaert bereiken magh
Dat 's recht. het wapenrecht schept braven en lantsheeren.[79]
De grootvorst van het oost, met geen gewelt te keeren,[80]
Achiman, Enaks zoon, de weerelt door gevreest,
Besloot op dezen dagh hier 't jaergetijdigh feest[82]
Der grootvorstinne met een staetsie in te kleeden,[83]
Van d'allermaghtighsten, in dienst van 't hof getreden.
Hier zal niet mangelen aen pracht en overdaet.[85]
De Ganges, Indusstroom, de Tiger, en Eufraet[86]
Gedwongen, moeten hem voor hunnen leenheer kennen.[87]
De vogel fenix eert met schitterende pennen[88]
De kroon van Oostenrijk, geheilight aen dit hooft,[89]
Om welx baldaedigheit te voên al 't aerdtrijk slooft,[90]
En met geboge knien schenkaedjen komt vereeren.
Maer ginder wil de zon de schemering braveeren,[92]
En opgaen: laet ons, eer haer fakkel uit de kim
Den aerdtboom toelichte, ons verbergen in de schim[94]
Van 't hooge bosch. hier komt d'aertsvader aengetreden
Met zijnen krommen staf, om traenen en gebeden
Te storten. duikenwe in dien schuilhoek voor den dagh,
En luistert, achter my, naer 's grijzaerts weegeklagh.

N o ë :
Daer komt het morgenlicht gevaeren,
Als een heraut, uit Godts palais,
Om 't menschdom voor de leste reis
Te wekken of hen Godt wou spaeren.[102]
Zy leggen, in den eersten droom[103]

77 *Een reuzenafkomst:* de nakomelingschap der reuzen; *trotst:* trotseert, daagt uit.
79 *wapenrecht:* recht van den sterkste, wapengeweld.
80 *met geen gewelt te keeren:* onoverwinnelijk.
Achiman, Enaks zoon: vgl. Tooneelisten, bl. 398.
82 *'t jaergetijdigh feest:* de verjaardag. In vs. 701 is spraak van een *feestgetyde* en in vs. 590, 879, 938, 1044, 1058, 1094, 1561 van een *bruiloft;* blijkbaar is de verjaardag van Urania's huwelijk met Achiman bedoeld.
83 *staetsie:* luister.
85 *niet mangelen:* niets ontbreken.
86 Vondel bedoelt, dat *de grootvorst van het oost* (vs. 80) over heel Zuid-Azië heerscht; *de Ganges* en *Indusstroom* liggen in het tegenw. Britsch-Indië; *de Tiger en Eufraet* zijn de bekende Paradijsrivieren (*Gen.* II, 14) in Aziatisch Turkije.
87 *leenheer:* keizer, opperste monarch.
88 *De vogel feniks:* de feniksvogel, de legendarische vogel, meermalen door Vondel beschreven, o.a. in *Joseph in Dothan*, vs. 1113. Vondel bedoelt dat Achimans kroon versierd is met de veeren van den zeldzamen feniks.
89 *Oostenrijk:* het Oostersch Rijk; *geheilight:* toegeheiligd, hoort bij *kroon*.
90 *baldaedigheit:* weeldezucht; *voên:* voldoen, verzadigen.
92 *wil:* komt.
94 *schim:* schaduw.
102 *te wekken, of hen Godt wou spaeren:* op te wekken, om te zien, of God hen misschien nog zal sparen; voor *of* vgl. vs. 112, 137.
103 *leggen:* liggen.

En slaep, tot over 't hooft verzoopen.[103-04104]
Hoe kunnenze op genade hoopen,
Zoo 't hart blijf hollen zonder toom![106]

103-04 *in den eersten droom en slaep:* hoewel de morgen aanbreekt, zijn de menschen pas ingeslapen; den heelen nacht hebben zij gebrast.
104 *tot over 't hooft verzoopen:* ondergedompeld.
106 Versta: als ze maar toomeloos hun hartstochten blijven botvieren.

Zy luisteren naer geen vermaenen,
In wrevelmoedigheit te trots,[108]
En, harder dan eene ysre rots,
Noch noit vermurwt door mijne traenen.
Genade, ô vader, kan 't geschiên,
Geef uitstel: ofze zich berieden,[112]
Om dien gedreighden vloek t'ontvlieden,[113]
En naer hun hielen om te zien.[114]
Het water rijst allengs van onder
Ten gront uit, in zoo menigh dal,
Een voorbo van den waterval,
Gereet te volgen op den donder.
Het dreigen stapt voortuit: dan kraekt[119]
De slagh het bekkeneel van boven,[120]
Dat geen waerschouwing wil geloven,
Eer d'allerhooghste 't onweêr slaekt.[122]
De boosheit is in top gewassen[123]
Met 's menschdoms aenwas dagh en nacht.
Hier wil de grootvorts d'oppermaght
En haeren hoogen troon verbassen.[126]
Ik vinde langer stof noch reên
Om Godts langkmoedigheit te rekken,
En 's menschen gruwzaemheên te dekken,
Die schreien door de wolken heen.[130]
Dit lichaem schijnt een dor geraemte,
Gekrenkt van vasten en verdriet.[132]
De hemel hoort mijn voorbe niet.
Ik sla mijne oogen neêr van schaemte.
Genade, ô oirsprong van gena!
Vergeef ons toch dit langkzaem bouwen,[136]
Of u het opzet moght berouwen,[137]
Al komt boetveerdigheit zoo spa.
Gedenk hoe 's volx natuur den zegen
In hunnen grootvaêr eerst verloor,[139-40]
En, door zijn misdaet van uw spoor[141]
Gedwaelt, dien zielkrak heeft gekregen.[142]

108 Versta: prikkelbaar en ongenaakbaar tegenover Noë's vermaningen.
112 *ofze zich berieden:* misschien dat ze tot inkeer komen.
113 *vloek:* vervloeking, verdelging.
114 te vluchten.
119 *kraekt:* vermorzelt.
120 *het bekkeneel:* de hersenpan, het brein.
122 *slaekt:* doet losbarsten.
123 *in top gewassen:* tot het toppunt gestegen.
126 *verbassen:* overblaffen, overbluffen.
130 *door de wolken:* tot Gods troon, vgl. *Gen.* IV, 10.
132 *gekrenkt:* verzwakt.
136 *langkzaem:* 100 jaar, vgl. vs. 14.
137 *Of u het opzet:* of u misschien het plan; *berouwen:* vgl. *Gen.* VI, 6.
139-40 Versta: gedenk, hoe de menschelijke natuur door de zonde van Adam zich het eerst afwendde van de deugd.
141 *uw spoor:* den weg naar God.
142 *dien zielkrak:* de krenking van de geestelijke vermogens: verduistering van het verstand en verzwakking van den wil.

Verhoor de voorbe van uw' knecht.
Genade, ô vader, en geen recht.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Z a n g :

Wy schaduwen met goude pennen
De treden van
Dien vroomen man,
Gewaerdight Godt alleen te kennen;[148]
Terwijl alle andren, van dit licht
Versteeken, dwaelen[150]
In duistre dalen,
En slaen, als dieren, hun gezicht
Van Godt op tijdelijke dingen,
Die snel vergaen,
Beneên de maen,
Den spiegel der veranderingen.[156]
Verbasterden van 's levens struik,[157]
Waer vint men 's levens recht gebruik!

I. T e g e n z a n g :

In eenen is dit goet gebleven,[159]
Al 't overschot
Gedwaelt van Godt,
En 't heiligh voorbeelt, hun gegeven.[162]
Wat leeft helt over tot het quaet.
Schoon Eve in 't ooste
Zich zelve trooste
In Seth, noch groeide Kaïns zaet:[164-66]
En Henoch zagh den sleep der kinderen,[167]
Al 't aerdtrijk door,
Het heiligh spoor,
Verlaten, en de deught verminderen.
Dat viel hem bitter, als de doot.
Hy klaeghde Godt om hoogh zijn' noot.

148 Lees: alleen waard gekeurd, God te kennen.
150 *Versteeken:* verstoken.
156 De maan, die voor ons gezicht voortdurend van gestalte wisselt, was van oudsher het beeld van de veranderingen der wereldsche dingen.
157 Versta: gij, die van uw oorsprong, van het goede begin zijt afgeweken; vgl. *Eeuwgety d.H. Stede,* vs. 7; *'s levens struick* van vs. 634 heeft een andere beteekenis;
159 *In eenen:* in één mensch, nl. in Noë (met de zijnen); *dit goet:* nl. 's levens recht gebruik, door de ware Godskennis.
162 *En 't heiligh voorbeelt:* en van het heilig voorbeeld, in Noë.
164-66 Ofschoon Eva zich kan troosten met het brave nageslacht van haar (derden) zoon Seth (vgl. *Gen.* IV, 26), kreeg de booze nakomelingschap van haar (eerste) kind Kaïn de overhand; *in 't ooste:* evenals in *Lucifer*, vs. 50 laat Vondel zijn engelen zich van ons Westersch spraakgebruik bedienen.
167 *Henoch* was de achterkleinzoon van Seth's kleinzoon, en de overgrootvader van Noë; hij wandelde met God (*Gen* V, 24), maar zijn kinderen werden slecht.

II. Z a n g :

Wat baet, sprak hy, uw beelt de reden,
Zoo lang uw beelt[174]
Van reên verscheelt,
En dat geschenk niet wil besteden?[176]
Ik leeraere elk. wie hoort naer my!
Elk leeft ontuchtigh,[178]
En ongodtvruchtigh.
Mijn leering schijnt een razerny.
Zy schimpen met uwe offereere
En offervier.[181-82]
Wat blijve ik hier![183]
'k Hoor smaet waer ikme wende en keere.
Indien mijn wandel u behaegh,
Verlosme, ô vader, van dees plaegh.

II. T e g e n z a n g :

De vader ziet op Henochs klaegen[187]
Uit 's hemels troon.
Wy 's hemels boôn,[189]
Verschijnen hem terstont, en draegen
Dien trouwen dienaer, Godt ten prijs,
Als op een' wagen,
Door wint en vlaegen,
In 't eeuwigh bloeiend paradijs;[190-94]
Daer sluimert d'aengevochten veiligh,[195]
Tot dat hy weêr
Opwaeke, en keer',[197]
Verzelschapt met een' grooten heiligh.[198]
Nu slaenwe aertsvader Noë ga.
Hy volght in 't leerampt Henoch na.

T o e z a n g :

Aertsvader Henoch, van beneden
Om hoogh gevoert, gy zet uw treden
Op roozen in dien roozengaert
Van rust, daer u geen last bezwaert.
De weerelt haet Godts uitgekoornen.

174 *uw beelt:* dit zegt Henoch tot God, hij bedoelt den mensch.
176 van de rede afwijkt; *besteden:* goed besteden, gebruiken.
178 *ontuchtigh:* zonder tucht.
181-82 *offereere En offervier:* de brandoffers.
183 *Wat:* waartoe.
187 *De vader:* God de Vader, Jehova.
189 Wij Engelen.
190-94 Vgl. Gen. V, 24; *Ecclesiasticus*, XLIV, 16; *Hebr.* XI, 5; *wagen* en *wint* voert Vondel in haar analogie van Elias (IV *Kon.* II, 11).
195 *d'aengevochten:* de met zooveel strijd beproefde man.
197 *opwaeke:* verrijst.
198 Henoch zal met Elias terugkeeren bij het laatste oordeel, vgl. *Matth.* XI, 14.

Hier treet godtvruchtigheid op doornen
En distels, dat de voeten bloên.
Het ruischen van de watervloên
Getuight alree hoe duizent stroomen
Van onder opgeborrelt komen.
De voeten worden nat en vlot:[211]
En luistert niemant noch naer Godt!

Het tweede bedryf.

BOUMEESTER. ACHIMAN.

Boumeester:
Achiman, grootvorst, op het rijkste begenadight
Van vrou natuure, en die uw heerschappy verdaedight
Met wapenen, daer staet mijn werk in top volbout.
De leste nagel is geklonken aen het hout.
Indien de hooghste maght uw reuzekracht wil temmen
Door eenen watervloet, berey u om te zwemmen,
Of een geheele zee te drinken: want gy hoort
Hoe 's hemels almaght op het aerdtrijk is gestoort.

Achiman:
Boumeester van 't gebou, waeraen veel jaeren zweetten,
Hoe groot is van 't begrijp, met uwe maet gemeeten?[222]

Boumeester:
Dryhondert ellen langh, en dertigh ellen wijt,
En vijftigh hoogh. de deur, waer door men binnen schrijt,[223-24]
Staet midden in de zy, de venster boven. binnen
Valt ruimte, om daer verblijf en ook gerijf te vinnen:[226]
Dry zolderingen, een om hoogh, en een om laegh,[227]
En een in 't midden, om t'ontschuilen zulk een plaegh.[223-28]

Achiman:
Gy hebt naer uw vernuft, dit dus bequaem geoordeelt?[229]

Boumeester:
In 't bouwen volghde ik stip des ouden vaders voorbeelt,
Een tekening, waer in men niets bestraffen kan.[231]

211 *vlot:* onvast, glibberig.
222 *begrijp:* inhoud, omvang.
223-24 *dertigh ellen wijt* (breed) *En vijftigh hoogh:* hier is een onnauwkeurigheid ingeslopen, daar volgens *Gen.* VI, 15 de ark 50 el breed en 30 hoog was.
226 *gerijf:* gerief, het benoodigde; *vinnen:* vinden.
227 *zolderingen:* verdiepingen.
223-28 Vgl. *Gen.* VI, 15-16.
229 *dus:* aldus.
231 *bestraffen:* afkeuren.

A c h i m a n :
En hoe behaeghde uw werk in 't endt den ouden man?

B o u m e e s t e r :
Volkomen: want hy heeft dien arbeit rijk vergouden,
En zoo veel schimps, geleên terwijl mijn knechten bouden.

A c h i m a n :
Verdroeghtge met gedult dien dagelijxen hoon?

B o u m e e s t e r :
Wy kreunden 't ons niet eens, en wrochten slechts om loon.[236]

A c h i m a n :
Wie wil hy bergen voor der watren ongenade?

B o u m e e s t e r :
Gedierte en vogel, van elk slagh de wedergade
En gade, op datze weêr aenteelen op haer' tijt.
Wy zienze alree gescheept, en voor gevaer bevrijt.[240]
Ik zagh my zelven blint, toenze alle in orde t'zaemen
By paeren herwaert aen, gelijk gedaghvaert, quamen,[241-42]
Uit vier gewesten. dit heeft zeven dagen lang[233-43]
Geduurt. nu rustenze in 't volboude slotbedwang.[244]
Hy schaftze nootdruft naer den eisch, en spijs, en voeder,[245]
En drank, en onderhoudt, gelijk een trou behoeder:
Want eerze aenquamen uit geberghte bosch en velt
Had zijn voorzienigheit dien voorraet al bestelt.[248]

A c h i m a n :
Verneemt men geenen strijt van duiven raven gieren,
Van leeuwen, luiperden, en tamme en wilde dieren,
En ongelijken aert, beschaduwt van een dak?[251]
Gedooght de wolf het lam? en zit de tyger mak?[252]

B o u m e e s t e r :
Der dieren koning, die de wouden plagh te vullen
Met yslijkheên, weet hier van brieschen noch van brullen.
De draeken neemen geen venijn op hunne tong.[255]
De slangen sluimeren, gekrunkelt in een' wrong.

236 *kreunden 't ons niet eens:* wij bekommerden er ons niet eens om; *wrochten:* werkten.
240 *Wij zien ze alree gescheept:* wij zien, dat de dieren al zijn ingescheept.
241-42 Vgl. *Gen.* VII, 15-16; Bijbel-illustraties uit Vondels tijd stelden dit zoo voor.
233-43 Versta: Noë heeft den arbeid en den schimp, welke de bouwmeester al bouwend ondervond, rijk vergolden.
244 *'t volbouwde slotbedwangh:* het gereed gekomen deel, waar de dieren achter slot worden bedwongen.
245 *nootdruft:* levensonderhoud.
248 *voorzienigheit:* voorzorg.
251 *een dak:* lees: één dak.
252 *zit:* blijft.
255 *draeken:* gifdragende dieren, zooals scorpioenen, adders en slangen.

Indien de beer besta te grimmen en te gillen,[257]
d'Outvader weet hem flux met een gezicht te stillen.[258]
'k Begrijp niet door wat kracht, in dit benaeude kot,[259]
De wreetheit staet verbaest, en hoe een mans gebodt[260]
Deze onvernuftige en verslindende natuuren,[262]
Alleen met eenen wenk gebreidelt, kan bestuuren.

A c h i m a n :
Hoe draeght zich Lamechs zoon, in wandel spijze en draght?[263]

B o u m e e s t e r :
Gestreng, en elk ten schimp. de gansche weerelt lacht,
Wanneer hy met een kleet van kemelshaer, geslagen[265]
Om 't lichaem, heenestapt door koude, en regenvlagen.
De zoonen vlochten hem van biezen een mattras,[267]
Om 's nachts te rusten, of te waeken op zijn pas,[268]
In een spelonke, daer de gade om zeven dagen
Haer weêrgade eens genaekt, en noch op 's mans behaegen.[270]
Zoo dra de wakkre haen den midnacht innekraeit,[271]
De zon van 't noorden naer de zuidas 't aenzicht draeit,[272]
Verrijst de vader, schuw van 's levens tijt te korten[273]
Met slaepen, om voor Godt zijn nachtgebeên te storten,
Voor ons te bidden, en te lozen zucht op zucht.
Men zagh hem menighmael ophangen in de lucht[279]
Van d'aerde, uit yver diep verrukt in zijn gedachten,[277]
En eenen glans om 't hooft, gemat van jammerklaghten,[278]
Om d'onbekeerzaemheit der menschen, jaeren lang
Gewaerschuwt voor den haest aenstaenden ondergang[280]
Van al wat adem schept, het welk zy traegh gelooven.

A c h i m a n :
Onnoosle droefheit! quam het hartenwee dan boven?

257 *besta:* het waagt.
258 *gezicht:* blik.
259 *kot:* hok.
260 *De wreetheit staet verbaest:* de wreedste dieren zich zoo overmeesterd toonen; *een mans gebodt:* het gebod, de heerschappij van een mensch.
262 *onvernuftige:* redelooze.
263 *draeght:* gedraagt; *Lamechs zoon:* Noë.
265 *kemelshaer:* Vondel kleedt Noë als Joannes den Dooper, vgl. *Matth.* III, 4 en *Joannes de Boetgezant*, I, 158.
267 *mattras:* matras, met gedachte aan een mat.
268 *op zijn pas:* naar omstandigheden.
270 *en noch op 's mans behaegen:* en nog maar alleen, als Noë het goedvindt.
271 *midnacht:* middernacht.
272 De zon loopt van het Noorden (middernacht) over het Oosten (ochtend) en het Zuiden (middag) naar het Westen (avond).
273 *schuw:* bang.
279 *ophangen in de lucht:* in de lucht hangen of zweven, zooals heiligen, die onder hun gebed van de aarde werden opgeheven; Vondels beschrijving van Noë's ontheffing herinnert aan de schilderkunst.
277 *verrukt:* in geestvervoering.
278 *glans:* aureool; *gemat:* afgemat.
280 *haest:* spoedig.

B o u m e e s t e r :
Al wat den ouden man, gelijk een molensteen,
Op 't hart leght, jammert hy, in 't barnen der gebeên,[284]

284 *barnen:* branden, opvlammen.

Met zilte traenen uit, die langs de kaeken rollen.[285]
Dan ziet men d'oogen root bekreeten en gezwollen,
Een groef van traenen doorgelekt op elke wang,[287]
Het aenzicht, in een kreuk van rouwe, bleek en bang
Bestorven, en te vroegh gerimpelt en gebroken.[289]
De winkbraeu hangt op 't oogh, verslapt en traegh geloken
Ten slaep, en 't vasten put al 's lichaems krachten uit.

A c h i m a n :
De bouheer openbaerde u 't opperste besluit?[292]

B o u m e e s t e r :
Geduurigh, en bleef ons noit les en leering schuldigh.
By wijlen wrong hy bey de handen ongeduldigh,
En stroide troosteloos zijn klaghten in den wint,
De rotsen baeuden 't na, en galmden: zijtge blint,
Verstokt, versteent! waekt op: de vloet wil u verrassen,[297]
Verlaet u op geen kracht, noch zwaert, noch harrenassen.
By wijlen greep hy zelf een' hamer in de hant,
En dreef den arbeit aen, niet anders of al 't lant
Tot aen den hals verzonk. wy lieten hem betyen,[301]
En gaven noit geloof aen zulke razernyen.

A c h i m a n :
Men moght gelooven dat het aen de zinnen schort.
Hy suft van ouderdom, en zwakheit, en verkort
Het leven met vergeefs te huilen en misbaeren.

B o u m e e s t e r :
Dees strenge telt een ry van zeswerf hondert jaeren,[306]
En wou noit luisteren naer 't vleien van gemak,
Terwijl hy 't lichaem temt, en, schuw van huis en dak,
Blootshoofts, en barevoets, met moedernaekte beenen,
In ope lucht, langs 't velt, door slijk en scherpe steenen
De raeuwe voeten quetst, in 't waschbadt noit gestooft.[311]
By wijlen slaet hy eens een schaepevacht om 't hooft
En schouders, daer de schaer, gezeten om te hooren,[313]
Gedult neemt: maer zoo dra het dreigement van toren[314]
En straffe, en watervloet, gelijk een donderstem

285 *zilte:* zoute.
287 Deze trek is ontleend aan den schreienden apostel Petrus, vgl. *Peter en Pauwels*, vs. 292 en noot op vs. 285 in Dl. IV, bl. 239.
289 *Bestorven:* doodsbleek.
292 *De bouheer:* Noë; *'t opperste besluit:* het besluit van God, om de wereld door water te verdelgen.
297 *wil:* zal.
301 *betijen:* begaan.
306 Volgens *Gen.* VII, 6 telde de *strenge* Noë (vgl. vs. 333) 600 jaar, toen de zondvloed uitbrak.
311 *in 't waschbadt noit gestooft:* Waarsch. met gedachte aan de warme en lauwe baden (tepidaria en caldaria) van de Romeinsche badstoven; Noë hield zich verre van alle wuftheid.
313 *de schaer:* het volk.
314 *toren:* toorn.

Uitbuldert, schietenze op, en vlughten wech van hem,
Als een' die raeskalt, of, van razerny bezeten,
Veel nutter laegh geboeit aen een metaele keten.

A c h i m a n :
Hoe draegen zich de zoons, en zijne gemaelin?[319]

B o u m e e s t e r :
De vaderlijke zorgh bewaert het huisgezin
In tucht en zedigheit. zy, volghzaem en gebogen,[321]
Zien hunnen vader met eerbiedigheit naer d'oogen,
En scheppen leerzaem hem de spreuken uit den mont;
Gelijk de honighby, omvliegende in het ront,
Den honighdaeu, op tijm gedropen, weet te zuigen.

A c h i m a n :
Men roept nochtans hoe Cham te noode zich wil buigen[326]
Om 't juk van onderwijs te draegen, zoo 't betaemt.

B o u m e e s t e r :
Hy volght zijn vaders les gehoorzaem, doch gepraemt,[328]
En houdt zich by een vrou alleen en onbesproken.[329]
Waer Kaïn Abels moort zoo zuur niet opgebroken,
Dees wrevlige aert moght ook door eenen broederwrok[331]
Uitspatten, en de broêrs voorthelpen met een' stok,[332]
Of steen, of moortpriem: maer dees strenge leert dien kriegelen[333]
En byster barssen zich aen Kaïns onrust spiegelen.[334]
Aen Sem en Jafet ziet de vader zijnen wensch.[335]

A c h i m a n :
Zy neemen 't hier te naeu, of wy te ruim. een mensch,[336]
Een eenigh man verwijt alle andere hun gebreken.[337]

B o u m e e s t e r :
De boetgezant brengt net zijn' wandel en zijn preeken[338]
Gestadigh overeen, en wort geen yvren moe.

319 *draegen:* gedragen.
321 *gebogen:* onderworpen, vgl. *zich buigen* in vs. 326.
326 *Cham::* dezen tweeden zoon van Noë stelt Vondel als een weerbarstig en moeilijk karakter voor (vgl. het Vierde Bedrijf), omdat hij ook bij de bijbelverklaarders, vooral op grond van zijn gedrag in *Gen.* IX, 22, een slechten naam had; Marius o.a. haalt S. Augustinus aan, die Cham sluw, ongeduldig en twistziek noemde, *Pentateuch*, l.c. bl. 77.
328 *gepraemt:* gedrongen.
329 *by een vrou alleen:* enkel bij één vrouw; al is Cham een moeilijk heer, hij doet toch niet mee aan de algemeene veelwijverij.
331 *Dees wrevlige aert:* dit lastig karakter; *moght:* ware in staat.
332 *voorthelpen:* van kant maken.
333 *dees strenge:* Noë, vgl. vs. 306; *dien kriegelen*, weerbarstigen Cham.
334 *Kaïns onrust:* Caïn was na den moord op Abel een zwerver, vgl. *Gen.* IV, 12, 14, 16.
335 Noë was over zijn beide andere zonen *Sem* en *Jafet*, die hem eerbiedigden (*Gen.* IX, 23, 26-27), tevreden.
336 *een mensch:* lees: één mensch.
337 *Een eenigh man:* één enkele man, nl. Noë.
338 *net:* volledig.

A c h i m a n :

Zoo komt de titel van rechtvaerdigh eenen toe,[340]
En niemant meer. wat raet? hoe staet ons dit te lijden?

340 *eenen:* éénen.

B o u m e e s t e r :
Verstoor u niet: een man verandert geene tijden,[342]
Noch stelt de wetten aen geweldigen als gy,[343]
Gesteigert door uw kracht in top van heerschappy.

A c h i m a n :
Een eenigh hooft ontrust veel duizent onderdaenen.[345]

B o u m e e s t e r :
Hy schreit zijne oogen uit, en smilt vergeefs in traenen.

A c h i m a n :
Hy dreight het gansche lant te zetten in een zee.

B o u m e e s t e r :
Hy dreight, en 't roestigh zwaert wil langkzaem uit de schee.[348]

A c h i m a n :
Een, onder schijn van dwaes, kon op zijn luimen leggen,[349]
En naer regeering staen. wat valt'er op te zeggen?

B o u m e e s t e r :
Dit staet te duchten, zoo de leeraar aenhang wint.
Nu stroit dees leeringen, van niemant oit bemint.
Hy looft verstorvenheit, en eigen wil te haeten.[353]
Alle oogen kijken uit naer wellusten, en staeten,[354]
En rijkdommen, behaelt door loosheit of gewelt,
Het lekker lokaes, daer elx oor naer overhelt.
Zoo kan dees strenge leer geen menighten bekooren.

A c h i m a n :
Ik hielme doorgaens schuw dat prevelen te hooren:[358]
Doch nu hy 't leerampt dreight te schorten uit verdriet,[359]
Laet ons eens luistren, het behaege 't oor of niet.

B o u m e e s t e r :
Daer treên de zoons vooruit, met kopere bazuinen.
d'Inwoonders schieten toe, uit vestingen, en tuinen,
En hofsteên, vlek, en slot, op luid bazuingeschal,
Belust te hooren hoe hy afscheit neemen zal.
De vader volght de zoons, en zoekt zich t'ondersteunen

342 *een man:* één man.
343 *geweldigen:* machthebbers.
345 *ontrust:* verontrust.
348 *'t roestigh zwaert:* het zwaard dat zoo lang niet gebruikt is, en daarom verroest in de schede zit; *wil:* gaat.
349 Versta: iemand kan, door zich als een dwaas aan te stellen, op de heerschappij loeren (misschien een herinnering aan Hamlet?).
353 *verstorvenheit:* mortificatio, afgestorvenheid aan wellust en genot.
354 *staeten:* hooge positie.
358 *doorgaens:* steeds; *prevelen:* kwezelen, vrome taal uitslaan, vgl. vs. 510 en *prevelen* en *preecken* in *Gysbert v. Aemst.* vs. 594.
359 *schorten:* op te schorten, beëindigen.

Met eene sparre, daer zijne armen zacht aen leunen,[366]

366 Volgens Vondels voorstelling steunt de oude Noë op een soort draagbare leuning, die hem meteen tot preekstoel dient: twee boomtakken verbonden door een spar; evenals Joannes de Dooper doet, in *Joan. d. Boetg.* I, 485-87; misschien heeft Vondel dit zoo op prenten gezien.

Ten cederbossche uit, op twee boomen. hy staet stil,
En wenkt elk met de hant, als een die spreeken wil.
De zedige ega zet zich neder, voor zijn voeten,
Met dry schoondochtren. hy begint het volk te groeten.

NOË. ACHIMAN. HOFMEESTER.

N o ë :
Hoort toe, gy volken, zoo voorspelling by u gelt.
'k Heb, hondert jaeren lang, den jongsten dagh gespelt,[372]
Doch ydel en vergeefs, nu is de dagh geboren,
Die, met den ondergang der zonne, u dreight te smooren
In eenen eeuwigen verdoemden duistren nacht,
Een' nacht, die schemerlicht noch morgenstont verwacht.
Gy zult, na dezen dagh, mijn aenzicht niet aenschouwen.
Dit stom gevaerte heeft geduurigh, onder 't bouwen,
U toegeroepen: schrikt voor 't bruischende element,
Dat u bestormen komt, en strant noch paelen kent.
Maer Godts langkmoedigheit, misbruikt al t'onboetvaerdigh,
Na zoo veel uitstels, acht u geen genade waerdigh,
Die, van verwaetenheit en wrevel overtuight,[383]
U, onder 't hoogh gebodt, door geen waarschuwing buigt,
Ja voortvaert, tot daer 't quaet uit onmaght voortgang weigert.
Uw lasterstukken staen nu kuin in top gesteigert,[386]
Gereet te storten van het overwightigh steil.
Gy stort alree. hier is geen hoop van eenigh heil.
Ik wil den oirsprong der elende kort ontvouwen,
Te reukeloos verhangtge uw ziel aen schoone vrouwen,[390]
Aen Kains dochters. al 't godtvruchtigh zaet van Seth,[391]
Ontaert van Godt, verlaet der vadren stijl en wet,
Vermengt zich met den stam van Kain, noit boetvaerdigh.
Uit dit vermengen spruit een afkomst, die boosaerdigh[394]
Een pest en vlegel strekt van 't menschelijk geslacht,[395]
Een afkomst, die noch wet, noch recht, noch regel acht,
Geene andre godtheit kent dan 't zwaert, op zy gehangen;
Een godtheit, nimmermeer afkeerigh van ontfangen,
En vrek in 't zegenen. 't gewelt, een afgodin,[399]
Geeft wellust, eer, en staet, en sleept den rijkdom in.
Zy kan de harten der geweldigen veroveren,[401]

372 *jongsten:* laatsten; *gespelt:* voorspeld.
383 *Van verwaetenheit* enz.: schuldig bevonden aan overmoed en boosheid.
386 *Kuin in top gesteigert:* zóo hoog opgestapeld, dat ze wankelen, zooals 't volg. vs. verklaart.

het overwightigh steil: de topzware hoogte.
390 *reukeloos:* roekeloos.
391 Vgl. vs. 164-66.
394 *afkomst:* nakomelingschap vgl. vs. 419.
395 *vlegel:* geesel.
399 *vrek in 't zegenen:* gierig in 't weldoen.
401 *geweldigen:* machtigen, vgl. vs. 709.

En in haer' zachten schoot hunne oogen zulx betoveren,[402]
Dat zy verblint niet zien 't genaekende ongeluk,
Begravende alle vreught in eenen poel van druk.
O overdwaelschen, van dien tuimelgeest bezeten,[405]
'k Heb mijne keel lang heesch, mijne oogen blint gekreeten,
Veel tijt verloren, niet gewonnen. och, och, och,[407]
Laetge u bekooren van blanketzel en bedrogh,
Een schoonheit, haest verwelkt! geen roos verwelkte oit radder.[409]
Wat koestertge in uw bedde en boezem? och een adder,[410]
Een giftige adder, die u 't hart afsteeken zal.[411]
Dat vleien staet u op een eeuwigh ongeval.[412]
Woudt gy u spiegelen, geen voorbeelt toont u nader
Dan 't heiloos voorbeelt van den allereersten vader
Wat eene vrou vermagh. de snoeplust van een vrou
Ging boven Godt en al. een entloos naberou
Tradt, na een' montvol saps, de misdaet op de hielen;
Toen zy, ten lusthove uit, in 's hemels ban vervielen,[418]
Met alle hunne afkomste, aes van d'onverzoenbre doot.[419]
De rampen spreidden zich rondom den weereltkloot.
Alle elementen, met de vloeken aengespannen,[421]
Bestormden Adams zaet geduurigh. dat leert mannen
Zich onderworpen der jongkvrouwen zinlijkheit![423]
Waekt op: verlaetze, eer gy die smet vergeefs beschreit.
Haer vrientschap staet u dier. verlaet uw bedtgenoten,
Eer 's hemels grimmigheit, van boven uitgegoten,
U t'zaemen dompele in een grondeloos bederf:[427]
Het water schokt alree den bodem van dees werf.

A c h i m a n :

Hoe vader, heetge ons voor een schoonheit d'oogen luiken?[429]
Natuur schiep niet vergeefs: zy leerde een vrou gebruiken.[430]

N o ë :

Godt schiep een eenige, en verloofdeze aen den man.[431]
Van Adam af tot Seth bestont het echtgespan
Alleen by twee, zoo langh godtvruchtigheit in waerde[433]

402 *zulx:* zoodanig.
405 *overdwaelschen:* dwalenden, afgedwaalden; *tuimelgeest:* verleiding.
407 *niet:* niets.
409 *haest:* spoedig.
410 *een adder:* vgl. vs. 835.
411 *afsteeken:* doodsteken.
412 *ongeval:* ongeluk.
418 *ten lusthove uit:* buiten het Paradijs; *in 's hemels ban vervielen:* de verbanning uit den Hemel en door den Hemel opliepen.
419 *afkomste:* nakomelingschap, vgl. vs. 394; *als:* prooi.
421 *vloeken:* duivelen.
423 *onderworpen:* onderwerpen.
427 *grondeloos bederf:* bodemlooze, eindelooze ondergang.
429 *heetge:* gebiedt ge; *luiken:* sluiten.
430 *niet:* niets.
431 *een eenige:* één enkele vrouw; bedoeld is, dat God door het scheppen van één vrouw voor Adam de veelwijverij vanzelf uitsloot.
433 *twee:* twee menschen.

Van 't heiligh voorbeelt der vooroudren niet veraerde,[434]

434 *veraerde:* ontaardde.

Hun onderwijs, gelijk een wet in 't hart gesneên,
Gevolght wiert, en het licht, dat uit den hemel scheen,
Alle aerdtsche duisternis verdreef uit zuivre zielen:
Maer toen de jongen door bekooringen vervielen[438]
Van d'oude zeden, wies 't getal der vrouwen aen.
Wat gruwlen durf men nu niet denken en bestaen!
Kan Godt dees boosheit, koel aenschouwende, gehengen[441]
Dat moeders, dochters, en de zusters zich vermengen,
De vaders, zoons en broêrs, te toomen noch verbiên,
Als dieren, los van bant, geen schennissen ontzien,
Geen bloetschande, overspel, noch bijstre lasterstukken?[445]
Dit kon den oirsprong der genade zoo verrukken[446]
Van zijn natuure, dat hy zwoer, vol naberou[447]
Om 't scheppen van den mensch, veraert van Godt en trou,
Door eenen watervloet al 't menschdom wech te spoelen.
Gaet heene zoekt nu troost en hulp by schoone boelen,[450]
Een' kranken toeverlaat, in zulk een' watersnoot.
Een schrede is tusschen u en d'onontvlughtbre doot.[452]

A c h i m a n :

Men zeght hoe geesten, die om hoogh op wolken treden,
Bekoort door schoonheên, zich vermengden hier beneden
Met keur van maeghden, 't welk een kroost te voorschijn broght,
Waer in men levend twee natuuren zagh verknocht,
Gemengt van geest en mensch, uit zulk een paer gesproten.[453-57]
Verslingren geesten zelfs op aerdtsche bedtgenooten,
Vergeef den grootvorst dan dees dertle vrouwezucht.

N o ë :

Verwijfden pooghden door dit lasterlijk gerucht[460]
Hunne ongebondenheên, te schendigh om te noemen,
Met eenen schoonen glimp te dekken en verbloemen:
Doch geen gezonde reên, geen wijs vernuft gehengt
Dat zich d'onsterflijkheit met sterflijkheên vermenght.
Laet dees gedichtzels, die de geilheit voên, dan vaeren.[460-65465]

438 *de jongen:* de jongeren, lateren.
441 *gehengen:* toestaan.
445 *bijstre lasterstukken:* vreeselijke schandalen.
446 *den oirsprong der genade:* de bron van alle goedheid, God, vgl. vs. 135; *verrukken:* afrukken.
447 *Van zijn natuure:* van zijn goedheid, waarin Gods natuur bestaat; *naberou:* spijt; vgl. *Gen.* VI, 6.
450 *boelen:* ontuchtige vrouwen.
452 *Een schrede:* lees: één schrede.
453-57 Vondel doelt op den uitleg der vroegste christelijke schrijvers van *Gen.* VI, 2, die de vermenging van geesten met menschen (vrouwen) voor mogelijk hielden en den dichter van *Lucifer* rechtvaardigen, waar hij Apollion op Eva verliefd laat worden; zie mijn art. in *De Katholiek* van 1907, bl. 27: ‘Apollion en Eva in Vondels Lucifer’.
460 *lasterlijk gerucht:* schandalig verhaal.
460-65 Noë's antwoord schijnt geïnspireerd door St. Augustinus' *Confessiones*, I, 16.
465 *gedichtsels:* verdichtsels, verzinsels.

A c h i m a n :
Gelukkigh levenze, die 't eêlste van hun jaeren
Besteên in wellust, eer 't hun d'ouderdom benijt.[466-67]

N o ë :
Gelukkigh levenze, die zuiver 's levens tijt
Besteden, Godt ter eere, in 't bloeienst van hun leven.

A c h i m a n :
't Gebruik van 't leven is den mensch gemeen gegeven
Met stomme dieren. het verdwijnt, gelijk een rook.[471]
Men zagh noit iemant, die voor 't licht zijne oogen look,[472]
Verrijzen uit het graf. geen mensch verstaet te voren
Met kennisse, eer hy van een vrouwe wort geboren,
Zijn levens oirsprong, en vaert heene met een' zucht.[473-75]
De geest verdwijnt, gelijk een damp, in dunne lucht;
Gelijk een schaduwe, als de zon begint te daelen,
En kan den adem, na dien dootsnik, niet herhaelen.[478]
Het staet eens vast gestelt dat niemant wederkeert.[470-79479]

N o ë :
Och Seth, och Enoch, hoort. hoor, Henoch, wat men leert.[480]
Die pijlen komen uit den koker van verbastert
Verwildert reuzenzaet, 't welk 's hooghsten naem verlastert.[482]
Houdt u gewaerschuwt, eens voor eeuwigh, datge scheit
Van 't heiloos vrouwendom, 't welk mannen laegen leit,
Verblint door wellusten, en stijft in alle boosheit.
Of wacht vergeldingen naer uwe godeloosheit.[486]
De roe, die langsaem komt, wil met te feller slagh
Uw staetsi treffen. waekt. beraet u, eer de dagh,[488]
De leste dagh van boete, ontschoten, 's hemels plaegen
Deze eeu, verzweerende rechtvaerdigen te draegen,
Al teffens dompele in de grootste jammernis,[489-91]
Die met geen traenen noch berou te boeten is.

466-67 Het renaissance-motief, o.a. in de herderspoëzie van Tasso, Guarini, Hooft enz. verwerkt.
471 *het:* het leven.
472 *die voor 't licht zijn oogen look:* die stierf.
473-75 *geen mensch* enz.: waarschijnlijk is de bedoeling, dat een mensch zich alleen zijn voortkomst uit een vrouw bewust is; van God als oorsprong en doel van het leven weet hij niets.
478 *kan den adem, na dien dootsnik, niet herhalen:* kan, eenmaal gestorven, niet opnieuw adem halen, niet herleven.
470-79 Achiman spreekt de taal der goddeloozen, zooals die in *Wijsheid* II, 1 vv. is weergegeven, vgl. *Prediker*, V, 19-21; *Job*, XIV, 1, 12, 14 en zie vs. 498-500.
479 Vgl. *Hebr.* IX, 27.
480 *Seth-Enoch-Henoch:* zie over deze voorvaderen van Noë de noot op *Inhoudt*, r. 5-6.
482 *reuzenzaet:* de kinderen der reuzen, vgl. vs. 58; *verlastert:* godslasterend afzweert.
486 *godeloosheit:* zooals gewoonlijk bij Vondel voor goddeloosheid.
488 *staetsie:* feestelijke praal, vgl. vs. 83.
489-91 Versta dezen eenigszins ingewikkelden zinsbouw aldus: Beraad u, voor dat - terwijl de laatste dag u ontschoten is - het straffen (*plaegen*, w.w. als subst. gebruikt) van den hemel het hedendaagsch geslacht (*Deze eeu*), dat geen rechtvaardigen wil voortbrengen (*verzweerende:* verzakende), in zijn geheel of ineens (*al teffens*) in de grootste ellende dompelt.

A c h i m a n :
Het luste ons 's levens tijt, nu tijdigh en voorhanden,[493]
Te bezigen, ontbloeit van tucht en strenge banden.[494]
Het luste ons deze leên, nu jeughdigh en gezont,[495]
Te bezigen, en niet, geprangt door naeu verbont,[496]
Zwaermoedigh, hangends hoofts, te jammeren, te treuren.
Schenkt wijn. brengt balssem. juicht. het magh ons nu gebeuren.
Vlecht roozekranssen. zet op elke knie een bruit,[499]
Eer 's levens tijt verloop', de doot den draeiboom sluit'.[498-500500]
Belieft het vader, hy magh speelen, daer wy danssen.[501]
Een jeugdigh hart verzuim' noch feest noch bruiloftskanssen.

N o ë :
Een schoone vrou is geil en trots en trouweloos.
Haer afkomst volght den aert der moeder, valsch en boos.[504]
De hemel, lang geterght, door bloetschand, zal 't zich belgen,[505]
En 's overspeelders bedde en zijne vrucht verdelgen.

H o f m e e s t e r :
Doorluchtste weereltvorst, het joffrentimmer wacht[507]
Uw komste op 't juichend hof, vol heerlijkheit en pracht.
De bruit verlangt of zy uwe aenspraek magh genieten.

A c h i m a n :
Wy zien de menighten dit prevelen verdrieten.[510]
Dees feestdagh is de vreught der grooten toegewijt.[511]
Wie 't leven niet gebruikt beklaeght d'ontschote tijt.
De tijt vereischt dat wy de vorsten welkom heeten.

N o ë :
Toehoorders hier rondom voor Reuzenburgh gezeten,[514]
Ziet toe, de tijt verloopt. verzuimtge Godts gena,

493 *tijdigh en voorhanden:* aanwezig en in onze macht.
494 *bezigen:* benutten.
495 *ontboeit:* los, hoort bij *ons* van vs. 494.
496 *bezigen:* gebruiken, ervan genieten; *geprangt door naeu verbont:* door al te enge banden gekweld.
499 *zet op elke knie een bruit:* even denken wij hier aan het overmoedig zelfportret van Rembrandt met de wijnfluit in de hand en Saskia op zijn knie (1635, Dresden).
498-500 Vgl. *Wijsheid,* II, 7-8, waar de onweldenkenden hun epicuristische theorieën verkondigen.
500 *den draeiboom:* het afsluithek van het leven.
501 *vader:* sarcastisch van Noë gezegd; *speelen:* honend noemt Achiman Noë's preeken de muziek waarop hij en de zijnen dansen, vgl. *Matth. XI*, 17.
504 *afkomst:* nakomelingschap; *moeder:* dikwijls verklaard als Eva, maar wellicht alleen in 't algemeen bedoeld.
505 *bloetschand:* vermenging van man en vrouw, die bloedverwant zijn; in den Bijbel wordt deze zonde van Noë's tijd niet met name aangeduid; *zal 't zich belgen:* zal er wraak over nemen.
507 *joffrentimmer:* de vrouwenstoet, vgl. vs. 59, 704.
510 *dit prevelen:* het preeken van Noë, vgl. 358.
511 *Dees feestdagh:* de verjaardag van Urania, vgl. 82; ook als een bruiloft voorgesteld, vs. 590, 714.
514 *Reuzenburgh:* Achiman's paleis, vgl. vs. 63.

Het zal u rouwen, eer de zon te water ga.[516]

516 *eer de zon te water ga:* voor de dag ten einde is.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Z a n g :

Waer is de klaere luister
  Gebleven, die voorheen
  Uit 's eersten vaders aenschijn scheen![519]
Hoe ziet Godts beelt dus duister,[520]
  Dat eerst zoo helder blonk!
Toen d'ongekrenkte reden,
Bestierende al des menschen leden,[523]
  Als met een' toom bedwongk.[524]
Het lichaem, zijne plichten[525]
  Bewaerende, bestaet
  Niets buiten zijn gestelde maet
Te reppen, maer leert zwichten.[525-28]
  Het luistert, en ziet om,
Ook zonder wederstreven,
Naer dees vooghdes, den mensch gegeven[531]
  Van 't hoogh almogendom,
Daer ziel en lichaem paeren,
Als zangk en klank van snaeren.[517-34533-34]

I. T e g e n z a n g :

't Vernuft van Jubal boude,[535]
  Op 't gadeslaen van klank
  En maet, het lieflijk maetgezangk,
Dat zich, vol geest, ontvoude.[538]
  Der zangen vader wist
Door onderling vermengen
Een hemelsche eendraght voort te brengen,[541]
  Uit klankkrakkeel en twist.[542]
Hy bint de schaepedarmen,[543]

519 *'s eersten vaders:* Adams.
520 Door de zonde is Gods beeld in den mensch geschonden; zijn verstand verduisterde, zijn wil verzwakte, het lichaam was niet langer aan de rede onderworpen.
523 *Bestierende:* heerschende over.
524 *Als met* enz.: lees: deze als met enz.
525 *Bewaerende:* vervullende.
525-28 *bestaet* enz.: waagt (waagde) het niet, zich even buiten de vastgestelde maat te begeven; maar weet (wist) zich te onderwerpen.
531 *dees vooghdes:* de rede; *'t hoogh almogendom:* het hoogste gezag, God.
517-34 Evenals in *Adam in Ballingschap* (vs. 505-vlg.) bezingen de Wachtengelen hier den toestand van den mensch in den staat der oorspronkelijke rechtvaardigheid, toen het onbenevelde verstand nog volle heerschappij over het lichaam uitoefende.
533-34 vgl. *Ad. in Ball.*, vs. 529-20; *Daer:* terwijl.
535 *'t Vernuft van Jubal:* het genie van Jubal; deze was de uitvinder (*vader*, vs. 539) der muziekinstrumenten, vgl. *Gen.* IV, 21.
538 *vol geest:* met geest, vernuftig; *ontvoude:* ontplooide.
541 *eendraght:* harmonie.
542 *klankkrakeel en twist:* ongelijke en als met elkaar twistende klanken.
543 *schaepedarmen:* snaren.

Metaelen, elpenbeen,[544]
Schalmeyhout, wint, en keel aen een.[545]

544 *elpenbeen:* ivoor.
545 *Schalmeyhout:* fijn hout voor muziekinstrumenten; *keel:* stem.

Zy ketelen, en kermen.[546]
De gallem geeft den geest,[547]
Of wort gezwint herboren.
Zoo leit hy mensch en dier by d'ooren;[549]
Een vont, die rou geneest.[550]
Dus stemden ziel en leden,[551]
Eer Adam vlughte uit Eden.[552]

II. Z a n g :
Nu strijden d'ongelijken.
Het lichaem luistert niet
Naer 't geen de geest met Godt gebiet.[555]
't Gebrek ontzeght te strijken[556]
Voor reden, en de mensch
Wil onder Godt niet buigen,
Schoon hem de misdaên overtuigen.[559]
De hooghste mist zijn' wensch.[553-60560]
De heilige herouten[561]
Vermaenen vruchteloos
Hardnekkigen, verstokt en boos.
Wat raet met zulke stouten![564]
Zy zingen eenen zang.[565]
Zy zwichten niet, noch schroomen.[566]
De weerelt draeght geen vroomen,
En spoet ten ondergang.
Het uurglas is verloopen.[569]
Wat heil staet hier te hoopen!

II. T e g e n z a n g :
Kon Noë, door vermaenen
Tot afstant en berou,[572]
Uit vaderlijke trou,
In eene zee van traenen
Verdrinken al het quaet,

546 Al die onderdeelen veroorzaken een vroolijke of droevige muziek; *ketelen:* kittelen; *kermen:* kreunen.
547 Versta: de naklank (*gallem*, galm) sterft uit.
549 *hij:* Jubal.
550 *vont:* uitvinding.
551 *Dus:* zóó; *stemden:* stemden samen; *leden:* lichaam.
552 Vóor den zondeval.
555 *met Godt:* evenals God.
556 Versta: het zedelijk gebrek, de ondeugd of kwade neiging weigert zich te onderwerpen aan de rede (*reden*);
559 *overtuigen:* schuld bewust maken, vgl. vs. 583.
553-60 De toestand van den gevallen mensch (*nu*); *d'ongelijcken:* het geestelijk en lichamelijk deel van den mensch, vgl. *Ad. in Ball.* vs. 533-40.
560 Versta: God heeft niet met den mensch bereikt wat Hij bedoeld had.
561 *herouten:* profeten, boetepredikers.
564 *stouten:* overmoedigen.
565 *eenen:* met klemtoon.
566 Zij wijken niet en zijn niet bevreesd.
569 *weerglas:* de zandlooper als tijdaanwijzer.
572 *afstant:* afstand van het kwaad.

Eer Godt hen overrompelt,
Hy had het lang gedompelt:

Maer niemant hoort naer raet.
Wie spiegelt zich aen 't ende
Van Kain, die verbaest[580]
Onrustigh voorvloot met der haest,[581]
Vol wanhoop en elende!
Hy boude een stadt, doch vont[583]
Zich in geen vesting zeker.
In 't harte zat de worm, een wreker,
Die hem naer 't leven stont.
Zijn afkomste is veroordeelt.[587]
Hier baet noch les noch voorbeelt.

Het derde bedryf.

ACHIMAN. AERTSHERDER. HOFMEESTER.

A c h i m a n :
Aertsherder, hoe? hoe dus? wat jaeght u herwaert aen?[589]
Gy steurt ons bruiloftsfeest. wien zoektge zoo belaên?[590]

A e r t s h e r d e r :
Ik zocht den grootvorst zelf, en stak in 't bosch den horen.[591]
Schaf tijdigh raet. helaes, het staet'er slecht geschoren.

A c h i m a n :
Ons slotwacht antwoorde u. wat onraet brengtge me?[593]

A e r t s h e r d e r :
't Is omgekomen met uw herderen en 't vee.[594]

H o f m e e s t e r :
Men hoorde in langen tijt noch wolf noch weêrwolf huilen.[595]

A e r t s h e r d e r :
Geen herders vreezen wolf, noch leeu, noch tigersmuilen.

580 *Kaïn:* de broedermoordenaar; *verbaest:* overmeesterd, ontsteld, vgl. *Gen.* IV, 13-14.
581 *voorvloot:* lees voortvlood, vluchtte.
583 De stad Henoch, naar Kaïns zoon zoo genoemd, *Gen.* IV, 17.
587 *afkomste:* nakomelingschap.
589 *Aertsherder:* opperherder; hij die bij het nomadenvolk der herders het toezicht had.
590 *bruioftsfeest:* verjaarfeest, vgl. 511; *belaên:* beladen, bezorgd.
591 *horen:* hoorn.
593 *Ons slotwacht antwoorde u:* de paleiswacht moet u te woord staan; vervoeg u bij de paleiswacht; *me:* mee, mede.
594 *omgekomen:* gedaan.
595 *weêrwolf:* dat Vondel bij dit woord aan het legendarische dier gedacht heeft, is onwaarschijnlijk; eerder is *wolf noch weêrwolf* een zwak woordspel met bijgedachte aan wolf en wolvin.

A c h i m a n :
Wat onheil vreestge dan? schep adem. rust een poos.

A e r t s h e r d e r :
Ik rende, uit al mijn maght, my zelven ademloos.

A c h i m a n :
Kon deze tijding dan niet langer uitstel lijden?

A e r t s h e r d e r :
Men zagh de herders, in twee hoopen, heftigh strijden,
De herders van 't geberghte om hoogh, en van beneên.

A c h i m a n :
Wat oirzaek hitste twee gebuuren fel aen een?[602]
Zy plaghten, onderling gerust, in vrê te leven.

A e r t s h e r d e r :
De lantstroom uit der zee komt bruizende opwaert streven[604]
Naer zijnen oirsprong toe, en d'oevers leggen vlot,[605]
Beneên den zoom des berghs. wy dreven eerst den spot
Met dees waerzeggerye, eer 't water 't lant quam praemen.[607]
Maer door den waters noot vergaêrdenwe te zaemen,
En leefden raet om 't vee te bergen met gemak[609]
Ten bergh op, eer de stroom de horens hooger stak.[610]
Men badt de berghwacht of men kudden moght verweiden.[611]
De kudden loeiden, of zy naer den hemel schreiden
Om drooghte en weide: maer de berghwacht sloegh het af,
En dreef het blatend schaep te water met den staf.
Wy reddenze uit den noot, en houden aen met smeeken.[615]
d'Onheusche berghman blaest den horen. alle streeken[616]
Verzaemen op 't getoet, tot gramschap aengeterght,
En zweeren ons met kracht te jaegen van 't geberght.
Zy vallen op het vee, en drijvenze van boven.
Het baet niet datwe hun vergoedinge beloven
Voor schade en ongerief, by 's oppervorsten woort.
De herders groeien aen, en vaeren echter voort,[622]
Van weêrzy toegerust met steenen, staven, stokken.
De herderinnen, op gevecht en bloedigh wrokken,[624]
Toeschietende onversaeght in 't midden van dien drang,[625]
Met een gesloten harte, en traenen op de wang,[626]
Verzachten 't wreet gebriesch, naer heure maght, met kermen[627]
En jammeren. de bruit besterft in 's bruigoms armen.

602 *aen een:* tegen elkaar op.
604 *uit der zee:* vroegere 3de nvl. vr., vgl. *Palamedes,* vs. 1336.
605 *leggen vlot:* liggen vloeiend, zijn overstroomd.
607 *praemen:* bestoken.
609 *leefden raet:* beraadslaagden; *om 't vee* enz.: hoe wij makkelijk (*met gemak*) het vee konden bergen.
610 *de horens hooger stak:* hooger steeg; vgl. vs. 648.
611 *Men badt* enz.: De herders van beneden verzochten de herders, die op den berg hun kudden weidden; *verweiden:* naar de bergweiden voeren.
615 *Wy:* De aartsherder; *reddenze:* redden de kudden.
616 *berghman:* herder van de bergen.
622 *echter:* opnieuw.
624 *wrokken:* wraak nemen.
625 *drang:* menigte.
626 *Met een gesloten harte:* met angstig, bekneld hart, vgl. *Peter en Pauwels,* vs. 373.
627 *gebriesch:* woede-uitbarstingen.

De vrou omhelst den man, en roept vast: hooger niet![629]
Hier wort een maght vereischt, die tusschen beide schiet,
Of al het water kan dit oorloghsvier niet lessen.[631]
Het moorden gaet zijn' gang, met vorken, zwaerden, messen,
En zeissenen, zoo 't valt. 't geweste leght bezaeit[633]
Met dooden, voor den tijt van 's levens struik gemaeit.[634]

H o f m e e s t e r :

Gy zijt aertsherder, wien het voeght de landeryen,
De stallen, volk en vee te waeren en te vryen[636]
Voor schade en ongemak, uit alle uw maght en kracht;
En komtge hier om hulp gedropen van uw wacht?[638]
Hoe kan de grootvorst nu dees schult in u verschoonen?

A c h i m a n :

Hy plagh voorheene zich doorgaens getrou te toonen.[640]
De grootvorst van het lant beval dees zorgen hem.
Het raetslot hing alleen en alijk aen zijn stem.[642]
Wie zou dees slofheit in een' amptenaer verwachten?[643]
Terstont te rugh ten bergh gevlogen. laet ons maghten[644]
U volgen op het spoor. spreek rustigh uit den mont.
Stel orden, straf, en dreigh. wy volgen u terstont.

ACHIMAN. HOFMEESTER.

A c h i m a n :

Ik kan den springvloet van den lantstroom niet beseffen.[647]
Dees plagh in bloeimaent noit de horens te verheffen,[648]
En boven d'oevers heen te steigeren zoo steil.
De zee, om dezen tijt, bewaert gerust haer peil[650]
En bedde, niet gewoon te rijzen aen de stranden,
Eer uit den evenaer de zon beginn' te branden.[652]
De halve maen verwekt geen' springvloet uit het meer.[653]
Het water vloeit en ebt geduurigh heene en weêr,
Elk etmael tweewerf, en 't saizoen der lentedagen
Kan zoute baren niet zoo hoogh den stroom opjaegen,[656]

629 *vast:* voortdurend; *hooger niet:* uitroep tot matiging.
631 *lessen:* blusschen.
633 *zeissenen:* meervoud van het verouderd zeisen, zeis; *zoo 't valt:* in 't wilde weg.; *leght:* ligt.
634 *van 's levens struik:* van den levensboom, van 't bloeiend leven, vgl. vs. 157.
636 *te waeren en te vryen:* te bewaren en te bevrijden.
638 *gedropen:* aansluipen.
640 *Hy:* de aartsherder; *doorgaens:* altijd.
642 *Het raetslot:* de beslissing; *alijk:* geheel.
643 *slofheit:* plichtsverzuim.
644 *ons maghten:* onze soldaten.
647 *beseffen:* verklaren.
648 *de horens te verheffen:* te wassen, vgl. vs. 610.
650 *gerust:* rustig.
652 vóor den nazomer, vgl. vs. 676.
653 *De halve maen:* bij halve maan rijst het water niet; *het meer:* de zee; de Kaukasus ligt tusschen de Zwarte Zee en de Kaspische Zee.
656 *zoute baren:* het zeewater.

Om stroom en pekelschuim te mengen ondereen.[657]
Dit 's, boven stijl van reên, te hoogh en ongemeen.[658]

657 *stroom en pekelschuim:* zoet- en zoutwater; rivier- en zeewater.
658 Dit ongewoon verschijnsel gaat ons begrip te boven.

H o f m e e s t e r :
Wie kan de wondren van natuure recht bevroeden![659]

A c h i m a n :
Aertsvader Noë spelde een' springvloet van veel vloeden[660]
In eenen boezem, en vertrok dus lang het werk,[661]
Op zijne timmerwerf: nu leght de cedren ark
Bevracht met dieren, in dat houte slot begreepen.[663]
Hy staet gereet om zich en zijn gezin te scheepen.

H o f m e e s t e r :
'k Geloof de grootvorst wil met hem te water gaen.

A c h i m a n :
Dat 's veiliger dan al den weerelt-oceaen
Gedronken: want gy hoort den nadruk van zijn spelling.[667]

H o f m e e s t e r :
Een droom des ouden mans is eene losse stelling[668]
Van 't geen gebeuren moet of kan. wat razerny
Bevangt uw harssens! wech met zulke suffery.

A c h i m a n :
Wie redenkavelt kan men geenen suffer achten.[671]

H o f m e e s t e r :
Dees ydle dootschrik broeit een dwarling van gedachten,[672]
Die zwindelen in 't hooft. gy wandelde eerst gerust.[673]

A c h i m a n :
Noch blijft ons d'oirzaek van dit jammer onbewust,
En geene reden sluit het in zijn rechte vormen.[674-75]
Wanneer de herfst genaekt begint het fel te stormen,[676]
Te waeien dat het ruischt, het bosch zijn bladers krolt,[677]
De golf, gelijk een kloot, al hooger opwaert rolt,[678]
De rotsen daveren, de stroomen, onder open,[679]

659 *bevroeden:* doorgronden.
660 *spelde:* voorspelde.
661 *eenen:* met klemtoon; *vertrok:* rekte.
663 *in dat houte slot begreepen:* in die houten afsluiting samengevat.
667 *Gedronken:* te drinken.
nadruk: beteekenis, waarde, vgl. *Jos. in Doth.* vs. 45; *spelling:* voorspelling.
668 *eene losse stelling:* een twijfelachtige these; vaststelling.
671 *redenkavelt:* logisch redeneert.
672 *broeit een dwarling van gedachten:* veroorzaakt verwarde gedachten.
673 *zwindelen:* draaien; *gy wandelde eerst gerust:* gij maakte u eerst heel geen zorg.
674-75 Versta: ja, maar ik kan de oorzaak van die overstrooming (*dit jammer*) niet begrijpen, er is geen redelijke verklaring voor te vinden.
676 Vgl. vs. 652.
677 *krolt:* krult.
678 *kloot:* bal.
679 *de stroomen, onder open:* de rivieren, die bij hun uitmonding voor alle water openstaan.

Het zoete water, 't welkze uit duizent adren zoopen,[680]
Niet loozen konnen, uit hun kristalijne kruik.[681]
Dan zwelt de waterzucht, in 's aerdtrijx hollen buik.

680 *zoopen:* inzwelgden.
681 *Niet loozen konnen:* kunnen het niet kwijtraken; *uit hun kristalijne kruik:* naar de klassieke voorstelling: uit hun bedding.

Het water rijst aen 't hart, in groot gevaer van smooren.[682-83]
Zoo staet het heden met ons leven ook geschoren.
Het is vergeefs geschimpt: men ziet het tegendeel.[685]
Gy hoort dees neêrlaegh, uit der herdren lantkrakkeel[686]
Alreede ontstaen. 't is kunst te slechten dees geschillen,[687]
Die, groeienze aen, zich door geen aenzien laeten stillen.[688]

H o f m e e s t e r :
Begint de wijsheit nu een' dwazen droom te broên?[689]

A c h i m a n :
Hy waer niet onwijs, die noch tijdigh zijnen zoen[690]
By Lamechs afkomst zocht, eer, 't water op de lippen,[691]
De hoop des levens al de weerelt quaem t'ontglippen.

H o f m e e s t e r :
Getroost u eerst dat gy van 't bedgenootschap scheit.

A c h i m a n :
't Is waer: hy heeftme dit ernsthaftigh voorgeleit.[694]
Een harde voorwaerde, ik bekent: een' bant te breeken[695]
Als tusschen lijf en ziel: van wellusten versteeken[696]
Te leven: dit valt hardt, ook harder dan de doot:
Maer evenwel, waer brengt het nijpen van den noot
Den stoutsten reus niet toe, en allerbraefste helden!

H o f m e e s t e r :
Genadighste, elk wil u een' vrouwenhaeter schelden,[700]
En lasteren. bedenk dit nader. och bera
U wijzer, eerge valt in d'uiterste ongena
Der halsvrindinnen, en getrouwe bedtverwanten.[703]
Zich tegens 't jofferdom en vrouwentimmer kanten,[704]
Daer hangt uw gansche staet, uw ziel en leven aen.[705]

A c h i m a n :
Ik wilme in 't cederbosch alleen en stil beraên.

682-83 De overstroomde aarde wordt met een lichaam, door waterzucht bedreigd, vergeleken, vgl. vs. 801-02; *in groot gevaer van smooren:* hoort bij *'t hart*, in groot gevaar van te verstikken.
685 *het tegendeel:* nl. van den schimp; het is volle ernst.
686 *dees neerlaegh:* deze schade.
687 *slechten:* oplossen.
688 *aenzien:* gezag.
689 *de wijsheit:* de wijze Achiman.
690 *zoen:* verzoening.
691 *Lamechs afkomst:* Noë, de zoon van Lamech.
't water op de lippen: vul in: gekomen zijnde; de staande uitdrukking, die den grootsten nood uitdrukt, wordt hier tegelijk letterlijk en figuurlijk gebruikt
694 *ernsthaftigh voorgeleit:* in allen ernst voorgesteld.
695 *bekent:* beken het.
696 *versteecken:* verstoken.
700 *wil:* zal.
703 *halsvrindinnen:* boezemvriendinnen.
704 *vrouwentimmer:* vrouwvolk, vgl. vs. 59, 507, 710, 884.
705 *staet:* geluk.

H o f m e e s t e r :
Wat komt ons over? in het midden van 't vergaeren,[707]
Op 't feestgetijde [daer 's grootvorsten amptenaeren,[708]
Leenmannen, maghtigen, geweldigen, en voort[709]

707 *komt ons over:* overkomt ons.
708 *'t feestgetijde:* vgl. vs. 590.
709 *geweldigen:* hetzelfde als *maghtigen*, vgl. vs. 401 en 880.

Het vrouwentimmer, dat de goden zelf bekoort,[710]
De grootvorstin ten roem, om strijt te zaemen komen,]
Begint de grootvorst om te zien naer Noahs droomen;[712]
En stelt de grooten en hun heerlijkheit te leur.
Indien dees razerny ons nieuwe bruiloft steur',[714]
Wie kanze ontschuldigen! het hof begint te woelen.[715]
Gewelven mompelen, en galmen, en krioelen.[716]
Daer komen grootvorstin en bedgenooten aen,
Bestuwt van grooten. och, hoe wil dit spel vergaen![718]

URANIA. HOFMEESTER.

U r a n i a :
Waer steekt de grootvorst? wat belet hem hier beneden?[719]

H o f m e e s t e r :
Hy hiel een wijl gesprek met my, niet zonder reden.

U r a n i a :
Wie geeft elk dit gerucht van onraet in den mont?

H o f m e e s t e r :
d'Aertsherder melde hoe het aen den lantstroom stont
Geschapen door de spring, gerezen in die wijken.[723]
De stroom, ten bedde uit, zagh noch dammen aen, noch dijken.
De herders wouden 't vee verweiden op 't geberght:
Het berghvolk, straf van aert, door hunne scha geterght,
Riep wapen, en men raekte aen 't razen en krakkeelen.[727]
De slinger zwaeide om 't hooft. wie zal die wonden heelen?[728]
Daer leght een menighte gesneuvelt in het zant.

U r a n i a :
Een kleen verlies: men vint meer herders by der hant.
Wel, laet de grootvorst dus het lantkrakkeel geworden?[731]

H o f m e e s t e r :
d'Aertsherder en de bende ontfingen last om orden
Te stellen in der yl. zy vliegen derwaert heen.

U r a n i a :

710 *vrouwentimmer:* vgl. vs. 704.
712 *om te zien naer:* zich te storen aan.
714 *ons nieuwe bruiloft:* ons bruiloftsfeest, vgl. vs. 590, 879, 939.
715 *wie kanze ontschuldigen!:* wie kan Noë's dwaasheden dan nog langer onschuldig noemen?
716 *krioelen:* kabaal maken.
718 *hoe wil dit spel vergaen!:* hoe moet deze geschiedenis afloopen?
719 *steekt:* zit; *wat belet hem hier beneden?:* wat belet hem hier beneden te komen; de vorst was het cederbosch ingegaan (vs. 706), dat zich tegen den bergafhang uitstrekte, vgl. vs. 778.
723 *spring:* springvloed, hoog water.
727 *Riep wapen:* riep: te wapen; verklaarde den oorlog.
728 *slinger:* steenenslinger.
731 *geworden:* zijn gang gaan.

De grootvorst was gewoon, daer bloedigh wert gestreên,[734]

734 *daer:* waar.

In 't voorste van den strijt het leven op te zetten,[735]
De klinkende klaeroen zijn' oorloghsmoet te wetten.
'k Geloof hy weeght dit licht, en rust op 's anders wacht.[737]

H o f m e e s t e r :
Hy weeght het zwaer genoegh. ik pooghde uit al mijn maght
Zijn hart van zorgen, waer het mogelijk, t'ontlasten,
Met pit van redenen, die bondigh hierop pasten:[740]
Doch arbeide al vergeefs; mijn woorden golden niet.

U r a n i a :
Wie om een lantgevecht uit vrees zijn verf verschiet[742]
Is niet rechtschapen. dit kan naulijx in my koomen.[743]

H o f m e e s t e r :
Mevrou, hy stelt geloof in Noahs ydle droomen.

U r a n i a :
Wat keert zijn zinnen om? dit's anders dan het plagh.
Een grootvorst, wiens gewelt al 't oosten overmagh,[746]
Versuft om geenen droom, en zulke beuzelingen.

H o f m e e s t e r :
Nu 't water uit de zee van onder op komt dringen
Naer zijnen oirsprong, dat 's een voorbode en een merk[749]
Van 's weerelts ondergangk. geen reden is zoo sterk,
Die hem van schrik ontlast. hier baet geen tegenspreeken.

U r a n i a :
Het zalme, luistert hy, aen geene artsny ontbreeken,
Die zulk een krankheit kan genezen op een' sprong.[753]

H o f m e e s t e r :
Noch leghtme wat op 't hart, dat weigert op de tong
Te komen: evenwel mevrou moet zich niet stooren.[755]

U r a n i a :
Verberghme niets: het lustme u met gedult te hooren.

H o f m e e s t e r :
Uw liefste is van beraet te breeken zijne trou.

U r a n i a :
Hy breekze, zoo hy zich kan speenen van een vrou.[758]

735 *op te zetten:* op 't spel te zetten.
737 *rust op 's anders wacht:* verlaat zich op het waken van anderen.
740 *bondigh hierop pasten:* afdoende zijn zorgen weerlegden.
742 *zijn verf verschiet:* verbleekt, bang wordt.
743 *rechtschapen:* normaal (De Klerk); *dit kan* enz.: dit komt niet in mij op; dit kan ik van Achiman niet gelooven.
746 *overmagh:* beheerscht.
749 *merk:* teeken.
753 *op een sprong:* op één sprong, ineens.
755 *zich stooren:* boos worden.
758 *speenen:* onthouden.

Wat misdaet is de pijl, die hem in 't harte griefde?

H o f m e e s t e r :

Outvader Noah drijft met kracht dat vrouweliefde[760]
En schoone vrouwen, met haer' meereminnezang,
Een eenige oirzaek zijn van 's weerelts ondergang.
Hy zoekt gelieven van hun wederga te scheiden.

U r a n i a :

Heet dit bekeeren van gebreken, of verleiden
Tot lasterstukken, al t'afgrysselijk en boos?[765]
Begint het mansdom door dees leering vrouweloos[766]
Te leven, zeker 't is dan ver genoegh gekomen.
Men hoeft de weerelt in geen zee en waterstroomen
Te smooren: want zy kan niet vrouweloos bestaen.[769]

H o f m e e s t e r :

Mevrou, nu spreek hem zelf alleen: hier komt hy aen.
't Gelief den heeren my te volgen, 'k zalze leiden.[771]
Wy willen op het hof hun wederkomst verbeiden,
U onderhouden met al wat de lust behaegh.
Ik zie den zonneschijn, na deze korte vlaegh.[774]

URANIA. ACHIMAN.

U r a n i a :

Genadighste, heet dit uw gasten onderhouden?[775]

A c h i m a n :

Nu stort mijn staet, waeraen alle Asianen bouden.

U r a n i a :

Wat onraet jaeght u naer ons cedren lustbosch heen?

A c h i m a n :

't Geberghte en 't laege lant, in 't harnas tegens een.

U r a n i a :

Wat's oirzaek van krakkeel? zy leefden eerst in vrede.

A c h i m a n :

Dees droeve lantplaegh sleept een' staert van plaegen mede.[780]

U r a n i a :

De kudden weidden eerst gerust in 't groene velt.

A c h i m a n :

760 *drijft:* beweert.
765 *lasterstukken:* schandalen.
766 *het mansdom:* het manvolk, de man; vgl. het *vrouwendom*, vs. 831.
769 *kan:* met klemtoon.
771 *den heeren:* de feestgenooten, vgl. vs. 707-709, 775.
774 *vlaegh:* bui.
775 *heet dit:* nl. het zoeken van de eenzaamheid (vs. 706, 719).
780 *Dees droeve lantplaegh:* de overstrooming.

Aertsvader Noah heeft dien springvloet lang gespelt.[782]

782 *gespelt:* voorspeld.

U r a n i a :
Begintge Noahs droom, een klucht, geloof te geven?

A c h i m a n :
Het water rijst. wie kan de waerheit tegenstreven?
De zee vloeit herwaert aen. al 't lantvolk schreit om hulp.
Men dient te vlughten, eer de zee ons overstulp'.

U r a n i a :
Zoo dientge in Noahs kist uw leven flux te bergen.[787]

A c h i m a n :
Dat komt van vrouweminne, en 's hemels roe te tergen.

U r a n i a :
De vrouwen draegen dan de schult van deze straf?

A c h i m a n :
De vrouwen dompelen al 't menschdom in een graf.

U r a n i a :
Het water kon weleer een lantgewest verdrinken.[791]

A c h i m a n :
Nu schijnt al d'aerdkloot in den afgront wech te zinken.

U r a n i a :
Natuur regeert het al. dees stuurvrou zit aen 't stuur.
Het vloeiende element volght eeuwigh zijn natuur,
En komt van boven naer zijn middelpunt toerollen.[795]

A c h i m a n :
Nu steigert het ten bergh. de meeren staen geswollen.

U r a n i a :
Zoo staet een wintballon gespannen van den wint.[797]
Een wintveêr drijft veel raên. van alle werken vint[798]
Hy d'oirzaek, wie den aert der dingen wil doorgronden.
Zoo veel beweegingen staen onderling verbonden.
Gelijk ons lichaem is met aderen doorgroeit,
Zoo wort het aertrijk ook bevochtight en besproeit.[801-02]
De hitte van de zon trekt dampen uit de wateren,
Die, in de lucht verdikt, neêrstorten, datze klateren.

787 *Noahs kist:* sarcastisch voor de ark; vgl. vs. 898.
791 *weleer:* ook vroeger wel.
795 *zijn middelpunt:* het middelpunt van het water is het punt, waar het staan blijft; het water zoekt altijd de laagste plaats.
797 Ook dat het water stijgt, zegt Urania, is heel natuurlijk te verklaren; ook een bal of ballon, met wind gevuld, wil omhoog; *wintballon:* vgl. Opdracht van *Ifigenie in Tauren*.
798 *wintveêr:* veer die men opwindt, woordspel met wintballon; in *Besp.* II, 470 drukt Vondel hetzelfde denkbeeld uit met *uurwecrkveder:* vgl. ook *Joan. de Boetgez.* IV, 121-25.
801-02 Weer de vergelijking van de aarde met het menschelijk lichaam, vgl. vs. 682-83.

De maen regeert de zee, en wat by water leeft:
Dat tuigen eb en vloet, en oester, en de kreeft.[806]
By trek en tegenheit, den dingen ingeschapen,[807]
Bestaet het al. laet zich onweetenden vergaepen
Aen beelden van een wolk, of schrikken voor een' schicht[809]
En staertstar, root van vier, en schittrend wederlicht[809-10]
Van blixemstraelen, en het baldren van den donder:[811]
Met zulk een staetgrijns houdt men kleene kinders onder[812]
De roe: maer wie natuur in 't werken onderkent,[813]
Beseft waer zy begint, en voortstapt, en volendt.[814]
Gy plaght de liefste al uwe opmerkinge in te scherpen,[815]
En rietze zich natuur gehoorzaem onderwerpen,
De dertle toghten wijs involgen met een lust.[817]
Zoo voelde 't lijf geen smart: zoo bleef de geest gerust:
Terwijl men, tusschen wiegh en graf, bevrijt voor treuren,
Gebruikte al wat den mensche in 't leven magh gebeuren:
En wortge nu misleit van eenen guighelaer,[821]
Belachen van elk een, omtrent de hondert jaer?

A c h i m a n :
Wy volghden u dus lang, helaes, gelijk een slave.
Uw schoonheit staet ons dier.[824]

U r a n i a :
De schoonheit is een gave,
Aen weinigen gegunt.

A c h i m a n :
Wy zijn door haer misleit.
Vervallen in Godts toorne. ô smart! ô onbescheit![826]
O schendigh misbruik van veel schoone vrouwen t'zamen!

U r a n i a :
Gy hoeft u, om 't gebruik van veelen, niet te schaemen,
Zoo luttel als de haen, die veel vriendinnen mint
Natuurlijk, zonder smet, en weeligh jongen wint.[830]

806 *oester, en de kreeft:* deze dieren worden na den vloed, dus bij eb, op 't strand gevonden.
807 *trek en tegenheit:* aantrekking en afstooting, sympathie en antipathie.
809 *beelden in een wolk:* fantastische wolkformaties, waar bijgeloovige menschen bang voor waren, vgl. *Besp.* I, '740-45.
809-10 *een' schicht En staertstar:* de schicht, de vurige pijl van een staartster, waarvoor men in Vondels dagen ook zeer bevreesd was, vgl. *Leeuwendalers*, vs. 420; *Joan. de Boetgez.* III, 118.
811 *baldren:* dreunen.
812 *staetgrijns:* bedriegelijk machtsvertoon (Kronenberg).
813 *onderkent:* onderscheidt, begrijpt.
814 Versta: kent den heelen cirkelloop, den samenhang der dingen.
815 *opmerkinge:* waarneming van de natuur.
817 *toghten:* lusten.
821 *guichelaer:* goochelaar, bedrieger.
824 *staet ons dier:* komt ons duur te staan (De Klerk).
826 *onbescheit:* dwaasheid.
830 *Natuurlijck:* volgens zijn natuur.

Wat reden stijft u dat gy 't vrouwendom beschuldight?[831]
Zoo groeit uw heerschappy, en wort vermenighvuldight.
Zoo rijst de stamboom, rijk van telgen, in de lucht.

831 *'t vrouwendom:* de vrouw, vgl. vs. 945; vgl. het *mansdom*, vs. 766.

A c h i m a n :
Het is geraên dat ik uw bedgenootschap vlught',
Gelijk een adder, die bevrozen, na'et verwarmen,[835]
Een die haer koestert in den boezem, onder d'armen,
Naer 't slaepend hart steekt, en in zijnen slaep vermoort.
Verleister, toveres. wat tovergrijns bekoort[838]
Mijne oogen, datze blint op schoonheit zich verslingeren!
De godtheit zagh dit lang geduldigh door de vingeren,
Doch ydel en vergeefs: nu komt berou te spa,[841]
Ten waere een middelaers voorbede Godts gena[842]
Verworf door offerhande, en wierook van gebeden.

U r a n i a :
Indien u 't lastren lust, beschuldigh ons met reden.[844]

A c h i m a n :
De vrouwemin alleen is oirsprong van al 't quaet.
Ik gorde in haren dienst, niet wettigh, als soldaet
En grootvorst, 't zwaert op zy, maer eer gelijk een roover
De landen stroopende, gaf u den roofschat over,
En goot in uwen schoot, tot 's nabuurs harteleet,
Den nootdruft, die hem stont op arbeit bloet en zweet.[850]

U r a n i a :
Zoo droegh de lantsheer schult, en d'onderzaet most bloeden?[851]

A c h i m a n :
Om uwe hovaerdy te sterken, en te voeden,
Uw hoofsche pracht en prael en dartele overdaet[853]
Te houden in haere eere, en achtbaerheit, en staet.
Mejoffer laet zich met den nootdruft niet genoegen.
De heer maeit 's anders oogst, al zou' er 't hart af wroegen.[856]
Zy slikt een weerelt in, aen ringen en cieraet,
Juweelen, perlen, gout, gesteente, en pronkgewaet.
Haer dartelheit bedijt by 's armens bloet en traenen[859]
En jammeren. zy leert den wegh ter boosheit baenen,
Met woeker en gewelt insleepen wat men kan.
Zoo Godt de weerelt straft, wie is hier oirzaek van?
Uw schoonheit, slechts een schijn van schoonheit in het leven.

835 *een adder:* vgl. vs. 411.
838 *tovergrijns:* betooverend masker, schijn.
841 *ydel en vergeefs:* Achiman bekent. dat Gods geduld te vergeefs op zijn bekeering heeft gewacht.
842 *Ten waere:* tenzij, als niet; *een middelaers voorbede:* de voorspraak van een middelaar, hier Noë.
844 *lastren:* aantijgen.
850 *nootdruft:* wat voor 't levensonderhoud noodig is.
851 Ironische formuleering van Achimans gewetensbezwaren.
853 *hoofsche:* trotsche.
856 *al zou er 't hart af vroegen:* ook al heeft hij nog zoo'n wroeging.
859 *bedijt:* gedijt, groeit.

Gy weet afzichtigheit een' glimp een verf te geven,[864]

864 *afzichtigheit:* afzichtelijkheid; al het leelijke, zoowel van de misdaad als (misschien) van Urania's eigen gelaat.

Gebrek t'ontveinzen, en beguighelt ons gezicht.[865]
Wie, door 't ontveinzen ziende, u dit momaenzicht licht,[866]
Beklaeght dat hy zijn ziel verhing aen goude snoeren[867]
Van joffrevlechten, die krankzinnigen vervoeren.

U r a n i a :

Is dit u dankbaerheit voor lang genote deught?[869]
Heel anders zongtge, toen wy 't eêlst van onze jeught
De roos des maeghdoms, voor den daeu noch toegeloken,
En 's levens dageraet, noch nuchtre en onbesproken,[872]
U offerden, daer gy, van top tot teen verzaet,
Verrukt wiert buiten u door wellust, zonder maet.
Wy hingen, mont aen mont, en arm in arm gestrengelt,
Twee zielen beide in een gesmolten en gemengelt.[876]
Wat zwoertge niet! de zon van straelen eer berooft
Te zien dan 't minnevier in uwe borst gedooft.
Is dit het jaergety der bruiloftsstaetsie eeren,[879]
Met reuzen, maghtigen, geweldigen, en heeren,[880]
Steekspeelen, renstrijt, en tooneelpracht, noit voorheen
Zoo heerlijk toegerust! de morgenzon bescheen,
Noch zagh, opryzende uit het heldere oosten nimmer
Zoo groot een heerlijkheit, noch schooner vrouwentimmer:[884]
Daer wy, de schoonste van 't opwassende oostenrijk,[885]
Ons zouden zetten op het bruitsaltaer te prijk,
En, blaekende onderling van minnegloet, verzaemen.
Durf nu de grootvorst dus zijn grootvorstin beschaemen
Voor al de weerelt! och een schantvlak, eene smet,
Met geenen oceaen te wisschen uit ons bedt.
Gy trouwelooze, ga nu heen: vervloek de vrouwen:
Verlaetze: maer ik zweer het zal u eeuwigh rouwen.
Daer leggen oorcieraên, de trouring, van mijn hant
Gestreeken, in het slijk, juweelen, halskarkant,[894]
Uw vrybuit, ons ter gunst, behaelt al t'onrechtvaerdigh.[895]
Tast aen, en eigenze u: wy zijn deze eer onwaerdigh.[896]
Gy waert te lang verleit, vervoert door vrouwelist.
Ga heene, bergh u lijf in Noahs beestekist.[898]

865 *beguighelt:* betoovert.
866 *door 't ontveinzen ziende:* door de camouflage heenziende; *momaenzicht:* masker.
867 *Beklaeght:* beklaagt zich.
869 *deught:* weldaad, gunst.
872 *nuchtre en onbesproken:* frisch en ongerept.
876 Vgl. *Gysbr. v. Aemstel*, vs. 1242-43.
879 Vgl. vs. 82, 590, 714.
880 Vgl. vs. 708-09; *reuzen:* Enakskinderen, *Inhoudt,* r. 4.
884 *vrouwentimmer:* verzameling van vrouwen, vgl. vs. 704.
885 *oostenrijk:* rijk van het Oosten, vgl. vs. 89.
894 *halskarkant:* halssnoer van edelgesteenten.
895 *vrybuit:* roofschat, vgl. vs. 848.
896 *Tast aen:* pak aan; *eigenze u:* neem ze terug.
898 *beestekist:* zwiepend sarcasme, nog feller dan in vs. 787.

A c h i m a n :
Wat raet, helaes, wat raet? het schijnt haer ernst te scheiden.
Och liefste, sta een poos.

U r a n i a :
de tijt verbiet te beiden.[900]
Het water rijst ten bergh. bidt Noah om gena,
En bergh uw leven, eer de zon te water ga.

A c h i m a n :
'k Beken het is mijn schult, en wilze dubbel boeten.
'k Verneêrme ootmoedigh aen het outer van uw voeten,[904]
Van uwe schoonheit, waert gedient en aengebeên.

U r a n i a :
Zoo spraektge flus niet.

A c h i m a n :
och ick wert vervoert, bestreên[906]
Van wederzy, gelijk een bergheik, out van daegen,
Met eenen lantorkaen ter neder wort geslagen.
Uw liefde ruktme hier, daer Noahs dreigement.
Hy is genade waert, die zijne schult bekent.

U r a n i a :
Rechtschape helden staen geen vrouwen ter genade,[911]
En vrouwenliefde wort gekocht met schande en schade.
Van wederzijde dreight u een gewisse doot.
Wat scheelt het ofge sterft in eenen vrouweschoot,
Of in het water? zoek geene adder aen te queeken,
Die u al slaepende het hart dreight af te steeken.[911-16]

A c h i m a n :
Te reukeloos is my een onheusch woort ontslipt.[917]
Een onderlinge min wort nimmer naeu bestipt.[918]
Zy kan ten minste een woort verteeren en verduwen.

U r a n i a :
Een joffrenhaeter leere in tijts een adder schuwen,
En duizent plaegen, door een overtolligheit
Van vrouwemonstren, al de weerelt door gespreit.

A c h i m a n :
Waer vintmen balssem, om dees hartquetzuur te heelen?[923]

900 *beiden:* wachten.
904 *outer:* altaar.
906 *flus:* zoo even; *vervoert:* te ver gevoerd.
911 *Rechtschape:* brave, flinke, vgl. vs. 743.
911-16 Urania werpt sarcastisch al Achimans vroegere woorden (vs. 834 vlg.) hem voor de voeten.
917 *reukeloos:* roekeloos, onbedachtzaam.
918 *naeu bestipt:* al te nauwkeurig afgewogen, neemt het zoo streng niet.
923 *vintmen:* vind ik.

U r a n i a :
Gy hoeftme langer niet te vleien, niet te streelen,
Verlochenaer van liefde, en toegezwore trou.
Meineedige, verlaetme, en kies een liever vrou.[926]

A c h i m a n :
Gebeurtme langer geen genade te verwerven;[927]
Ik troostme van uw hant, op staenden voet, te sterven,
En legh dien blooten dolk voor uwe voeten neêr,
En ruk den boezem op. gy mooght met dit geweer,[930]
Dit koude lemmer vry mijn brandend hart afstooten:[931]
Of weigert gy 't, verkies uit al dees bedtgenooten
De strengste, die het recht uitvoere streng en straf,
Naerdien ik u te brusk in 't hart dien smaetsteek gaf.[934]

U r a n i a :
Ik neeme u in genade, uit enkel mededoogen,
Omhelze u als voorheen. gy hebt mijn hart bewogen.
Steek op, steek op den dolk, en overleef mijn tijt.[937]
Hervat uwe eerste trou, in 't aenzien van den nijt.

A c h i m a n :
Een nieuwe bruiloft. daer komt Noah aengetreden,[939]
Bestraf dien suffer, en beschaem met pit van reden
Zijn schendige onreên, die al 't vrouwendom betight.[941]
Van verre geeft hy u een overdwers gezicht.[942]
Hy schijnt met zijn gezicht de jofferschap te moorden,
En mompelt binnen 's monts uit steurnis halve woorden.[944]

NOË. URANIA. JOFFERS.

N o ë :
Geen grooter manneplaegh als Kains vrouwendom.[945]
Al wat een leeraer wint, dat stoot mejoffer om.
Een guure hagelbuy plagh 's lantmans hoop te raeken,
Den bloesem af te slaen, dat bosch en boomgaert kraeken,
In 't quikste van de lent, met bulderend gewelt,[949]
't Welk hemel aerde en zee en al de lucht ontstelt:
Een schoone vrou vermagh, met zachte toverstreeken,

926 Vgl. Eva's verwijt aan Adam, *Ad. in Ball.*, vs. 1329.
927 *Gebeurtme:* is het mijn lot.
930 *geweer:* wapen; *op:* open.
931 *afstooten:* doorsteken.
934 *brusk:* ruw.
937 *Steek op:* steek in de schede.
939 *Een nieuwe bruiloft:* de hernieuwing van het huwelijk, vgl. vs. 714.
941 *schendige onreên:* schandalige onzin; onreên, onreden (mv.), verkeerde, dwaze taal.
942 *overdwers gezicht:* schuin, dwars aankijkend.
944 *steurnis:* kwaadheid.
945 *vrouwendom*, vgl. vs. 831.
949 *in 't quikste van de lent:* in het hartje van de lente, vgl. in 't quicxste van den May, *Geboorteklock*, vs. 9.

En liefelijk gevley, gestreel en minzaem smeeken,[952]

952 *smeeken:* vleien.

Te leenigen een hart, verhart als diamant.
Och hemel, haelme t'huis. verlos uw' afgezant.
De weerelt wort te zwak rechtvaerdigen te draegen.
Elx eige zinlijkheên, het ydele behaegen[956]
Van joffrenoogen, daer 's grootvorsten zin op viel,
Beguighlen hem, dat hy zijn redelijke ziel,[958]
Zelf Godt verwaerloost, om de gunst van snoode boelen.
Zoo gelt geen dreigement, eer zy den slagh gevoelen
Der waterroede, een eeu bykans te week gelegt.[961]

U r a n i a :
En blijft dees suffery noch duuren? oude knecht,
Gy suft u selven doot. wat hebtge toch gewonnen
Uw leven lang, als twist gerokkent, niet gesponnen![964]
Hoe staen de vrouwen u zoo byster in het licht?
Een vrou heeft u gebaert, haer liefde uw trou verplicht
Door kinderbaeren: en uw zoons, verknocht aen vrouwen,
Haer aenschijn liever dan het allerschoonste aenschouwen,
Dat is het aenschijn van d'alkoesterende zon,
Der levendigen vreught, en aller lichten bron:
Of is door ouderdom uw vrouwezucht gesleeten,
Dat werde uw' ouderdom, en geene vrou geweeten.

N o ë :
Wy leeraeren vergeefs: gy zingt een' zelven zang,
En gaet, tot ons verdriet, doorgaens den kreeftegang.[974]
Wy haeten geene vrou, noch schoonheit, maer misbruiken
Van 's hemels gaven. laet de roos op doornestruiken
Vry plukken, en den geur verquikken 't flaeuwe hart;
Maer niemant quets' de hant aen dorens, tot zijn smart.
Hy quetst zich zelven, die zijn hart verhangt aen veelen.

U r a n i a :
De weerelt wort bevolkt door liefde en kinderteelen.

N o ë :
Gy kent den oirbaer niet, die blint u zelve streelt.[981]
Door tal van vrouwen wort 's mans liefde en trou gedeelt,
Die anders kort in een, en dicht en naeu gedrongen,[983]
Hem sterker prikkelt: want de min, die onbedwongen

956 *Elx eige zinlykheen:* elks eigen hartstochten.
958 *Beguighlen:* betooveren; *dat:* zóó dat.
961 *te week gelegd:* geeselroeden werden in pekelwater gelegd om harder te worden bij het droogen; dus als de roede geweekt werd, beteekende dit een waarschuwing: God had het menschdom bijna een eeuw gewaarschuwd door Noë's dreigement van den zondvloed, de *waterroede*. In vs. 1161 heet God zelf *waterroe*.
964 *als:* anders dan; *gerokkent:* op het rokken gewonden; *niet:* niets.
974 *den kreeftegang:* achteruit, zij wijkt hoe langer hoe meer.
981 *den oirbaer:* het nut; gij kent uw eigen voor- en nadeel niet.
983 *kort in een* enz.: streng geconcentreerd (De Klerk).

Magh weiden, spilt haer kracht: maer werktze op een vriendin,[985]
Zoo brengtze een ongelijk veel grooter vrientschap in.
Verstontge dit, gy zoudt, niet belghziek noch verbolgen,[987]
Uw heerschap prikkelen Godts wijzen raet te volgen.

U r a n i a :
Wy zijn'er t'edel toe, om naer uw strenge wijs
Ons lief te noodigen op eenerhande spijs,
Waer van de snoeplust walght. de brant wort meer ontsteeken,[991]
Indien men liefde door verandering wil queeken,
En aenvoên met meer gloets. dat's vrientschap en gerief.[993]
De minnaer, in den schoot ontfangen van zijn lief,
Is aengenaemer dan de daeu op dorre kruiden
Door uitstel; doch dit is geen kost voor slechte luiden,[996]
Maer edelmoedigen, die hoofsche spraek verstaen.[997]

N o ë :
O pest van 't zuivre bed! meer vrouwen aen te slaen
Dan eene alleen, dat wil u beide deerlijk smarten.[999]
Wat is natuurlijker dan twee verliefde harten,
Verknocht door eenen bant van ongeschende trou!
Mijn voorbeelt laet den man niet toe dan eene vrou.[1002]
De stommen leeren ons met eene weêrga paeren.[1003]

U r a n i a :
Uw eigen vader, out en hoogh op zijne jaeren,
Sloegh eerst twee vrouwen aen, waeraen hy zoonen won.[1004-051005]
Hoe scheltge 't huwen aen meer vrouwen dan de bron
Van alle elenden, uit veelvoudigheit van vrouwen
Gesprooten, waerom Godt de schepping schijnt te rouwen?

N o ë :
Het voeght den zoone dat hy 's vaders schande dekt.

U r a n i a :
Een booswicht, die zijn hant met 's grootvaêrs bloet bevlekt,[1010]

985 *een:* met klemtoon.
987 *belghziek:* lichtgeraakt.
991 *ontsteeken:* ontstoken.
993 *gerief:* genot naar behoefte.
996 *slechte:* eenvoudige, domme.
997 *hoofsche spraek:* minnetaal,
999 *wil:* zal.
1002 *eene vrou:* ééne vrouw.
1003 *De stommen:* de dieren; *eene weêrga:* één gade.
1004-05 In *Gen.* IV, 19 wordt verhaald, dat Lamech, de zoon van Methusaël, twee vrouwen nam; in *Gen.* V. 28-29 staat, dat Lamech, de zoon van Mathusala (vs. 25), de vader was van Noë; waaruit duidelijk blijkt, dat de eerste polygamist en de vader van Noë twee verschillende Lamechs waren. Dat Vondel (evenals sommige moderne exegeten) ze identificeert, rechtvaardigt hij in zijn brief van 3 Aug. 1667 aan J. Oudaen met een beroep op ‘verscheide treflyke godtgeleerden’, die ik echter niet heb kunnen terugvinden.
1005 *Sloegh eerst twee vrouwen aen:* was de eerste die twee vrouwen nam.
1010 *'s grootvaers bloet:* het bloed van zijn voorvader. Volgens den brief aan Oudaen is hiermee Caïn bedoeld, waarvoor - schrijft Vondel - ‘d'overleveringe, niet de schrift, getuight’. In de

En zelf zijn eigen bedt, door 't geil verdubbeleeren
Van vrouwen, onbeschaemt durf schenden en schoffeeren,[1012]
Gaf 't leven aen een' zoon, die voor geen grooten zwicht,[1013]
Maer klitst hun onbeschaemt en stout in 't aengezicht[1014]
De zelve vuilicheên, die op den vader kleven.

N o ë :
'k Vergeef het gaerne, wil 't de hemel u vergeven,
Wiens afgezant ik ben. hardtnekkigen, nu staekt
Dit wederspreeken. hoort wat onheil u genaekt.
Heft op uwe oogen naer die drift van zwarte wolken,
Gezogen uit de zeen en diepe waterkolken.
De gansche lucht verkeert in eene baere zee,
Een voorbo van den vloet, en 't endelooze wee.
De lucht hangt zwanger van stortregen, zonder vlaegen.[1023]
Verwacht een' langen nacht, een' nacht van veertigh dagen,
Of veertigh etmael, zoo veel zeen op een geperst.
Waer berght zich 't menschdom! och, zoo dra de hemel berst
Met weêrlicht, blixemen, en balderenden donder;[1027]
Terwijl een oceaen opwellen komt van onder,
Zoo dra de hooghste hant uit 's aerdtrijx sponsi duwt[1029]
Al 't water, dat het zoogh en inzwolgh. menschen gruwt,
Bekeert u. lust het u Godts goetheit meer te vergen?[1031]
Gy troost u, och vergeefs, en waent op hooge bergen
Dien vloek t'ontvlughten, in bosschaedje en eiken boom:[1033]
Maer och die worden door den storm, en sterken stroom
Verdelght, en afgerukt van hunnen gront en wortel.
De torens storten in, geplet aen gruis en mortel.[1036]
Daer drijven duizenden van dooden, dieren, vee
En drenkelingen heene, in 't ronde, in 't lang en breê,
De hooftgebouwen en de daeken, hoven, huizen.[1039]
Hier gelt geen wederstant van dammen, dijken, sluizen.
De moeder pooght haer vrucht, de vader zijnen zoon
Te redden, och te spa, men hoort al eenen toon
Van jammeren, gespreit op 't zwalpen van de wateren.[1043]
Nu zwijght de bruiloftsgalm. dat juichen, lachen, schateren
Wort snel misschapen in een ysselijk gekarm.

Schrift, *Gen.* IV, 23, bekent Lamech (de eerste), dat hij iemand vermoord heeft; de overlevering vult dat aan met een verhaal van den H. Hieronymus, volgens hetwelk Lamech op jacht per ongeluk Caïn heeft gedood, zie Marius' *Pentateuch*, bl. 63. De door Marius geciteerde *Epist.* 125 *ad. Damasum* van Hieronymus (bij Migne P.L. XXII, 452 is het Ep. XXXVI) beroept zich op majorum nostrorum sententia.

1012 *schoffeeren:* verkrachten.
1013 *een' zoon:* Noë.
1014 *klitst:* kletst, smijt.
1023 *zonder vlaegen:* geen buien, maar een aanhoudende regen; vgl. vs. 1296.
1027 *balderenden:* knallenden, vgl. *Faëton* vs. 1096.
1029 *sponsi:* spons.
1031 *vergen:* eischen.
1033 Volgens voorstellingen in de schilderkunst, o.a. van Michel-Angelo in de Sixtijnsche Kapel te Rome, vgl. vs. 1048.
1036 *mortel:* gruis.
1039 *hoven:* paleizen.
1043 *zwalpen:* klotsen.

De bruit verdronken, sterft in 's bruigoms moeden arm.
Het uiterste overschot, een drom van dootsche schimmen,[1047]
Aen 't klautren op 't geberght, pooght hygende, onder 't klimmen,[1048]
Haer ziel te bergen: maer de grimmige oceaen,[1049]
Gedreven van de wraek, verschrikt de bleeke maen,
Die ziet de golven, als een blaes vol wint, opzwellen.
De hooghste berghkruin zinkt in 't water vijftien ellen.[1052]
Aldus verzinkt het al wat op den aerdtboôm leeft.
't Geschrey wort stom, zoo dra het al dien dootsnik geeft.[1053-54]

U r a n i a :

Een slechte vogel zwicht voor 's molox dreigementen:[1055]
De wijzen laeten zich geene ydle vrees inprenten.
Gy Joffers zingt en danst eens achter deze haegh.
Wy trotsen midlerwijl op 't hof dees bruiloftsplaegh.[1058]

J o f f e r s :

Zou het al zinken en vergaen,[1059]
Waer bleef de zwaen?
Waer bleef de zwaen,
De zwaen, dat vrolijke waterdier,
Noit zat van kussen?
Geen watren blussen
Haer minnevier.
't Lust haer te nestlen op den vloet.[1066]
Zy queekt den gloet,[1067]
Zy queekt den gloet
Met haere vrolijke wederga,
En kipt haere eiers,[1070]
En acht geen schreiers,
Noch vreest geen scha.[1071-72]
Vliegende jongen zwemmen me,
Door stroom en zee,
Door stroom en zee.
Zy groeit in 't levendigh element,[1076]
En wast de veêren,

1047 *uiterste:* laatste.
1048 Vgl. vs. 1033.
1049 *ziel:* leven, vgl. save our souls.
1052 *vijftien ellen: Gen.* VII, 20.
1053-54 *het al:* alles, vgl. vs. 1059.
1055 *slechte:* onnoozele, domme; *'s molox:* van den molok of molik, vogelverschrikker.
1058 *trotsen:* trotseeren; *dees bruiloftsplaegh:* deze watervloed, die, volgens Noë, vs. 1044-46 onzen bruiloft zal verstoren.
1059 *het al:* alles, vgl. vs. 1054.
1066 De zwaan maakt zijn nest bij voorkeur op een eiland in den stroom.
1067 *gloet:* minnegloed.
1070 *kipt:* broedt.
1071-72 Dit slaat op Noë en zijn bedreigingen; *schreiers:* huilebalken, doodbidders.
1076 *'t levendigh element:* 't bewegelijke water.

En vaert spansseeren[1078]
Tot 's levens endt.
Stervende zingtze een vrolijk liet
In 't suikerriet,[1081]
In 't suikerriet.
Zy tart de nijdige doot uit lust,[1083]
Met quinkeleeren,[1084]
En triomfeeren,
En sterft gerust.[1086]
Stervende zoekt haer flaeu gezicht
Noch eens het licht,
Noch eens het licht,
Den bruitschat, van de natuur te leen
Aen elk gegeven,[1090-91]
Om bly te leven.
Zoo vaertze heen.[1059-93]

N o ë :
Hoe bitter wil in 't endt dees bruiloft hun opbreeken!
Geen woorden gelden hier: de klaere daet moet spreeken.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Z a n g :
Eer Godt door 't eeuwigh woort
De strijdige krakkeelen
Des Bajerts quam te deelen,[1098]
Lagh d'aerde in zee gesmoort.
De geest der godtheit weide[1100]
Op 't water, zonder licht.
't Had al een aengezicht.[1102]
Toen schoof Godts hant en scheide[1103]
Het nat en droogh. zoo stont
Het zakkende aerdtrijk boven,[1105]

1078 *vaert spansseeren:* spelevaart, wandelt al varend door de golven; spansseeren hangt misschien met D. spazieren samen; Vondel gebruikt het nog eens in *Herscheppinge*, II, vs. 6.
1081 *suikerriet:* hoog en recht opschietend riet. Ook in het erotisch *Suikerliet* (dit deel, bl. 195) heeft Vondel het *Suikerriet* als motief benut.
1083 *lust:* levenslust.
1084 *quinkeleeren:* zingen, het laatste zwanelied.
1086 *gerust:* rustig.
1090-91 *te leen Aen elk gegeven:* aan elk te leen gegeven.
1059-93 M. Sabbe wijst er in zijn *Dierkennis en diersage bij Vondel*, bl. 107-109 op, hoe dikwijls en hoe fraai de dichter den zwaan, vooral in zijn minnespel, bezongen heeft. In dezen danszang geeft hij het heele bedrijf van den prachtigen watervogel weer: het minnekozen, het broeden, de jongen, het zwemmen, zijn dood met den legendarischen zwanezang. Vondel gebruikt het woord zwaan vrouwelijk.
1098 *Des Bajerts:* van den baaierd, den chaos.
1100 Vgl. *Gen.* I, 2.
1102 *'t Had al een aengezicht:* alles had maar één voorkomen, vgl. *Ad. in Ballingsch.*, vs. 216.
1103 Vgl. *Ad. in Ball.*, vs. 245.
1105 *zakkende:* op elkaar pakkende; vgl. vs. 1218-19.

En 't water neêrgeschoven[1106]
Toogh naer den diepen gront.[1107]
Het water, wuft van zinnen,[1108]

1106 *neergeschoven:* naar onder verwezen.
1107 *diepen gront:* afgrond, diepte.
1108 *wuft van zinnen:* dartel, bewegelijk.

Durf tegens 's hemels reên
Zijn perk niet overtreên,
Uit zucht om lant te winnen.
Dus blijvenze elk in staet.[1112]
Godts almaght steltze een maet.

I. T e g e n z a n g :

Nu dienen aerde en zee
Het menschdom, als zijn slaven,
Op dat het 's hemels gaven
Gebruike in vollen vre:
Maer 't misbruik ingesloopen,
Verbittert Godts gedult,
En, diep geraekt in schult,[1120]
Behoeft geen' zoen te hoopen.
Men ziet den schouburgh van
De weerelt ter stellaedje,[1123]
Voor Noahs boubosschaedje,[1124]
Vertoonen den tyran,[1125]
Bekoort van snoode boelen,[1122-26]
Verworpen Noahs raet,[1127]
Volharden in het quaet,
Om geilen brant te koelen.
Dit treurspel keert te dra.[1130]
Verwacht het slot hier na.

II. Z a n g :

Godts scherprecht wil, als roên,[1132]
Eer vaek het oogh koom' luiken,[1133]
Het water streng gebruiken.
Nu zal de misdaet bloên.[1135]
De zee, dus lang te temmen,
Te stuiten op het strant,
Wil, springende uit den bant,[1138]
De wanhoop leeren zwemmen.[1139]
De hooghste, om Noah niet

1112 *in staet:* in hun eigen staat of toestand.
1120 *diep geraekt in schult:* nl. het menschdom.
1123 *ter stellaedje:* op de stellage, op de planken.
1124 *bouboschaedje:* het cederbosch, waaruit het hout voor de ark genomen was, vgl. vs. 13, 21, 23, 34, 95.
1125 *tyran:* alleenheerscher, grootvorst Achiman.
1122-26 Versta: Men ziet voor Noë's timmerwerf het tooneel dezer wereld als op een theater en men ziet er, hoe vorst Achiman, bekoord door zijn vrouwen enz. daar vertoond wordt. Deze identificatie van de wereld met het tooneel en omgekeerd (vgl. vs. 1130-31), is Vondels oude en nooit verloochende visie van de verhouding van de wereld in 't groot en de wereld in 't klein.
1127 *verworpen:* verwerpen.
1130 *treurspel:* drama, treurige historie; *te dra:* spoedig.
1132 *scherprecht:* recht over leven en dood, jus gladii.
1133 *vaek:* de slaap.
1135 *bloên:* bloeden, boeten.
1138 *wil:* zal.
1139 *De wanhoop:* als personificatie van al die wanhopige menschen.

Te smooren in dien rouwe,[1141]
Zoo hy 's volx druk aenschouwe,
  En hoore met verdriet,
Belast Uriël buiten[1144]
Met eene donderstem[1145]
  De drijfark achter hem,[1146]
Na'et intreên, toe te sluiten,[1147]
  En teffens oor en oogh.
  Dit jammer schreit te hoogh.

II. T e g e n z a n g :

Moght grootvaêr Adam spa[1150]
Eens opzien, als herboren,
En dit gejammer hooren
  En zien met d'echte ga,[1153]
Zijne Eva, die op d'aerde
Lijfeigen aen de doot,[1155]
  In wee en baerens noot,
Haer vruchten won en baerde;
  Zy riepen: och waer toe
Geploeght, gezweet, geronnen,[1159]
En afkomste aengewonnen?[1160]
  Gestrenge waterroe,[1161]
Straf d'ouders, die veroordeelt,[1162]
  Om 't ingevoerde quaet,[1163]
  Bedorven al hun zaet
Bekoort door 't eerste voorbeelt.[1165]
  De schiltwacht sloot Godts hof,[1166]
  Nu d'ark. ô jammerstof!

Het vierde bedryf.

1141 *smooren:* doen sterven.
1144 *Uriël:* de gerechtsengel, vgl. vs. 1564.
1145 *donderstem:* hard geluid, smak, vgl. vs. 1286.
1146 *drijfark:* vgl. *vlotbalk*, vs. 28.
1147 *Gen.* VII, 16.
1150 *spa:* zoo laat na zijn dood.
1153 *d'echte ga:* de echtgenoote.
1155 onderworpen aan den dood.
1159 *geronnen:* gedraafd, om druk gemaakt.
1160 kinderen voortgebracht.
1161 *Gestrenge waterroe:* tot God gezegd, die het water als strafroede gebruikt, vgl. vs. 961; in de *Zeeleeu op den Teems*, vs. 47 noemt Vondel Karel II van Engeland, die de zee onveilig maakte, een *scherpe waterroe*.
1162 *d'ouders:* de voorouders Adam en Eva.
1163 *'t ingevoerde quaet:* de door hen ingevoerde, veroorzaakte zonde.
1165 *Bekoort:* hoort bij *zaet* van vs. 1164.
1166 *De schiltwacht:* de wachtengel, vgl. *Gen.* III, 24.

CHAM. NOË.

C h a m :
Belieft heer vader my te spreeken, ik zal hooren?

N o ë :
Wel Cham, wat broutge?[1169]

C h a m :
niet.

N o ë :
die klinkt in niemants ooren:
Nu baeut de weêrgalm van het bosch uw boschspraek na.[1170]

C h a m :
Ik hiel gesprek met vorst Achimans wederga.

N o ë :
Wie raet u, buiten last van vader, haer te spreeken?

C h a m :
Ik houme by der hant.[1173]

N o ë :
de dagh is schier verstreeken,
Om met uw gemaelin te treeden binnen d'ark.

C h a m :
Dees tijding valtme op 't hart, gelijk een zwaere zark.

N o ë :
Uw vader, moeder, broêrs en zusters, hun getrouden,[1176]
Staen reede, en willen u in d'ark gezelschap houden.[1177]

C h a m :
Heer vader, gunme toch te volgen mijnen zin.

N o ë :
Geef vader reden, zoon, en stel u willigh in.[1179]

C h a m :
Wien lust het willigh in een' beestestal te kruipen?

N o ë :
Dat's min bezwaerlijk dan een heele zee te zuipen.

C h a m :
De zee deist achterwaert: noch lijdenwe geen' last.

N o ë :
Gy hoort hoe schrikkelijk dees springvloet bruist en wast.

1169 *wat broutge?:* wat ben je van plan? wat mopper je?; *niet:* niets; *die:* dat; versta: dan zou ik niets hooren.
1170 *boschspraek:* wat ge in het bosch zei.
1173 *Ik houme by der hant:* ik blijf toch in uw buurt.
1176 *getrouden:* echtgenooten.
1177 *reede:* gereed, klaar; *willen:* zullen.
1179 wees redelijk en gewillig.

C h a m :
Hoe lang zoude eene zee dat houte moorthol schokken?[1184]

N o ë :
Tot dat de zonnekar haer ronde hebb' voltrokken.[1185]

1184 Hoe lang moeten wij in de ark blijven?
1185 *zonnekar:* zonnewagen, de mythologische voorstelling, o.a. in *Faëton* benut; *ronde:* kringloop.

C h a m :
Een jaer, het gansche jaer uitharden met verdriet?[1186]

N o ë :
Die voerman staet niet stil, een jaer verveele u niet.[1187]

C h a m :
Gy plaght de ledigheit, een hooftgebrek, te straffen.

N o ë :
Zijt onbezorght: men zal u werx genoegh beschaffen.[1189]

C h a m :
Hier valt geen hartevangst, noch wilde zwijnejaght.[1190]
Hier schijnen zon noch maen. hier is het eeuwigh nacht.
In een spelonk van hout kan niemant adem scheppen,
Maer boozen stank, een goot te roeren noch te reppen.[1193]
Wat zal hier uit ontstaen? wat anders dan een pest?[1194]
O tuchthuis, verkenskot, ô katte- ô hondenest![1195]

N o ë :
Indien u 't werken lust, zoo toon u als een hoeder,[1196]
Met Sem en Jafed. woel, bestel den dieren voeder,[1197]
En drank en water, hoy en haver, aes en vleisch.[1198]
Verschoonze. vaegh hun hok. geef elk zijn' vollen eisch.[1199]

C h a m :
O tuchthuis! moet zich Cham hierin te berste slaven?
Dat heet geen leven, maer te leven als begraven:
Te sterven, in geen graf van marmer, maer van hout,
Uw eigen huisgezin tot hartewee gebout:

N o ë :
Door last van hooger hant tot ons behout geklonken.[1204]

C h a m :
Veel liever eenwerf dan tienduizentwerf verdronken.
Ik sprong van ongedult en wanhoop in den vloet.[1206]

N o ë :

1186 *uitharden:* volhouden.
1187 *Die voerman:* de voerman van de zonnekar, Phoebus Apollo.
1189 *beschaffen:* verschaffen.
1190 *valt:* is; *hartevangst:* hertejacht.
1193 *een goot* enz.: een vuil stilstaand water.
1194 *een pest:* de pest, een ziekte.
1195 Vgl. vs. 1180 en het sarcasme van Urania, vs. 898.
1196 *hoeder:* hoeder der dieren.
1197 *woel:* roer je, vgl. vs. 1487; *bestel:* bezorg.
1198 *aes en vleisch:* vleesch van doode dieren.
1199 *Verschoonze:* reinig ze; *vaegh:* veeg.
1204 *geklonken:* in elkaar getimmerd; vgl. vs. 1327.
1206 *sprong:* zou springen of sprong liever.

Uw vader zal getrou u sterken: hou slechts moedt.[1207]

C h a m :
Gedoogh eerst dat ik my verdaedige met reden.

1207 *sterken:* steunen bemoedigen.

N o ë :

De tijt gehengt naeu in een lang gesprek te treden.[1209]
Doch 'k wil u dit verzoek niet weigren. spreek, mijn zoon.

C h a m :

Gy zet geen' vader, maer scherprechter op den troon,[1211]
Die elke struikling telt, de misdaet naeu wil weegen,[1212]
En dreigen 's menschen hals met eenen blooten deegen.
Gy beelt de godtheit uit, gelijk een' wilden beer.
Een beer, een everzwijn rukt een bosschaedje neêr,
De dwingelant een rijk; de godtheit alle rijken,
Ja al de weerelt. wie zagh grooter ongelijken![1217]
Zoo veele wateren en wolken aengezakt,[1218]
En aen de lucht allengs met kracht op een gepakt,
Aen 't scheuren, zullen volk en bergen teffens smooren,[1220]
Wy 's weerelts jongsten snik, in eenen dootsnik hooren.[1221]
Wort Godt verbolgen en oploopende, als een vrou?[1222]
Wort Godts voorzienigheit geraekt van naberou?
Dat 's geen voorzienigheit, maer krankheit, ongestadigh,
En wispeltuur. ay zijt u zelven eerst genadigh.[1225]

N o ë :

O Cham, wien lastertge? och wat hoore ik? waertge stom
Geboren! zwijgh, verdriet van vaders ouderdom,
En erfschand van mijn huis. och waertge vroegh gestorven![1228]
Uwe eigezinnigheit en waen heeft u bedorven.
Ik vreeze, ô hemel, keer het voorspook van 't geval,[1230]
Dat vaders vloek uw hooft rechtvaerdigh treffen zal.
Ik weete, Godt zy lof, dat krachten ons ontbreeken
Om zonder stameren van Gods natuur te spreeken,[1233]
Een onbegrijpzaemheit, geen steurnis onderdaen.[1234]
Men moet door 's menschen spraek Godts eigenschap verstaen.[1235]
Naeryver, naberou, de toorne en wraekzucht hechten[1236]
Oneigen op dien heer en rechter, streng in 't rechten.[1237]
Hier geeft des menschen tong alleen een krank geluit,

1209 *gehengt naeu:* gedoogt nauwelijks.
1211 Gij stelt ons God niet als een vader, maar als een beul voor.
1212 *naeu:* al te nauwgezet.
1217 *ongelijken:* onrechtvaardigheden, vgl. *Harpz.* XCIII, 7.
1218 *aengezakt:* aaneengezakt, dus hetzelfde als *op een gepakt* van 't volg. vs., vgl. vs. 1105.
1220 *teffens:* tegelijk; *smooren:* versmoren.
1221 *eenen:* met klemtoon.
1222 *oploopende:* onredelijk kwaad.
1225 *wispeltuur:* wispelturig; *ay zijt u zelven eerst genadigh:* Cham wil tot zijn vader zeggen: kom tot bezinning, spaar u zelf met die dwaze dreigementen.
1228 *erfschand:* onuitwischbare schande.
1230 *keer het voorspook van 't geval:* een tusschenzin; wend het voorteeken van zijn ongeluk af.
1233 *zonder stameren:* zonder stamelen, vgl. *Bespiegel.* II, 45.
1234 *onbegrijpzaemheit:* wat niet begrepen kan worden, vgl. *onbegreepenheit* in *Harpz.* LXX, vs. 80; *steurnis:* stoornis, verandering; *onderdaen:* onderdanig, onderhevig, vgl. vs. 1354.
1235 Vgl. *Besp.* II, 281-82, 608.
1236 *Naeryver:* afgunst.
1237 *Oneigen:* in oneigenlijken zin, overdrachtelijk.

En drukt de beelden van de ziel door dootverf uit.[1239]
Een rechter straft de quaên, die van hun boosheit roemen.[1240]
Zou Godt dan geen gewelt en dwinglandy verdoemen,[1241]
En 's aerdtrijx aenzicht rein afwasschen van zijn smet?[1242]
Twee vruchtbre takken, een van Kaïn, een van Seth,
En beide uit eenen stam, vervullend 's weerelts luchten[1244]
Met ongelijke, d'een met wilde en wrange vruchten,
En d'ander met een ooft, gezont en zoet van smaek.
Dees geeft genoegen: maer de wrange terght Godts wraek.
Der vroomen aert wort door verbastert zaet bedorven.
Nu eischt de boosheit straf. de deught is uitgestorven.

C h a m :
Heer vader, stoor u niet: ik stelle my bereit
Te volgen 't hoogh gebodt, en uit gehoorzaemheit,
Uw voorbeelt eerende, te schroomen, noch te schrikken,
Al zoude ik in dees kist, een rechte dootkist, stikken.

N o ë :
Achimans lustgenoote, een rechte vyandin
Van eer en deught, ley toe om al ons huisgezin[1255]
Door u te splissen, zelf den vader tegens moeder,[1256]
Schoondochters tegens een, den broeder tegens broeder
Te rokkenen. het hoogh beleit heeft dit geschut.[1258]
Een achtgetal in d'ark zal 't zaet en eene stut[1259]
Des menschdoms strekken, als het uit den vloet herboren,
Herstelle al 't leven, dat in 't water quam te smooren.
Ga heene zoon, verdaegh al d'andren: het wort tijt[1262]
Den jongsten slagh t'ontgaen, die naulijx uitstel lijdt.

C h a m :
Daer koomenze al gereet. nu moeder, tre vry nader.
Schoonzusters, Jafed, Sem, gebroeders haest u: vader
Verwacht u hier ter stede, om 's menschdoms staet bedroeft.[1266]
Naerdien de noot ons jaeght, waer toe te lang getoeft?[1267]

SEM. JAFED. NOË. REY.

S e m :
De gront, heer vader, wort schier vlot beneên ons voeten.[1268]

1239 *dootverf:* doode verf, kleurloos, zeer onvoldoende.
1240 *van:* op.
1241 *verdoemen:* veroordeelen.
1242 Zoo maar de door zonde bezoedelde aarde als niet bezoedeld beschouwen.
1244 *eenen:* éenzelfden stam, nl. Adam.
1255 *ley toe:* legde het er op aan, nl. bij het gesprek dat Urania met Cham gehad heeft, vs. 1171.
1256 *splissen:* splitsen, splijten, verdeelen.
1258 *te rokkenen:* op te hitsen.
1259 *achtgetal:* achttal, vgl. I *Petr.* III, 20.
1262 *verdaegh:* roep samen.
1266 *ter stede:* ter plaatse.
1267 *naerdien:* nu.
1268 *vlot:* vloeiend, vgl. vs. 211.

Vrou moeder, en uw zoons, en uw schoondochters moeten

Zich troosten heen te spoên naer 't groote zeegevaert;[1270]
Dies komenwe al gereet te gader herrewaert.[1271]

J a f e d :
Wy staen reisvaerdigh: het gelieve u ons te leiden.

N o ë :
Wat anders is 't van ver, wat anders in het scheiden,[1273]
En onder d'oogen. ik, gemat en afgetreurt,
Wort met gewelt en kracht van 't menschdom afgescheurt.
De liefde tot hun heil werkt krachtighst in het ende:
En komtge nu getroost, als ballingen, d'elende,
De zwaericheên op zee te draegen neffens my?
Zoo sta u d'almaght van den allerhooghsten by.
Ik zalze ontvouwen, om uw harten tegens lijden
Te wapenen. staet vast, en helpt uw' vader strijden.
Dien Godt beschermt, ontziet noch vier noch watersnoot.[1282]
Hy kan ons redden in het midden van de doot.
Gy ziet de hemel hangt van gruwzaem onweêr zwanger,
En wacht tot datwe d'ark intreden, ook niet langer.
De hant des engels zal haer met een' donderslagh[1286]
Toebonzen, datze dreune en davre: want ik magh
Noch kan dien ondergang der weerelt zien noch hooren.
Och moghtenwe in een zee van droeve traenen smooren,
En 't menschdom helpen, 'k schreide een zee van traenen uit!
De donder, blixem, vier, en weêrlicht zal 't geluit
Van 't jammerlijk gekerm der stervenden verdooven.
Dan stort gestrenge wraek slaghregens neêr van boven.
Wel veertigh etmael lang, getroost u krak op krak
Te hooren, zonder schrik; het kraeken op het dak
Van hagelsteenen en stortregen, zonder buien;[1296]
Een' storm van oost en west, van noorden en het zuien,
Vier winden tegens een, hardnekkigh en verstokt.
Dan rijzenwe aen het zwerk, geslingert en geschokt.
Zoo slijtenwe den tijt, in schaduwen en dampen,
En leven by geen zon, maer traen en rook van lampen.[1301]

S e m :
Heer vader, schroom niet: vaer met u verhael vry voort.

J a f e d :
d'Almaghtige betemt de baren met een woort.

1270 *zeegevaert:* vgl. *vlotgevaerte* in vs. 13, *zeegewelt* in vs. 18.
1271 *Dies:* dus, daarom.
1273 De dingen zijn nabij anders dan op een afstand.
1282 *ontziet:* vreest.
1286 Vgl. vs. 1145 en vs. 1463-64.
1296 *zonder buien:* al maar door, vgl. vs. 1023.
1301 *traen:* olie.

N o ë :
Wy zullen, hemelhoogh gedraegen van de golven,
Als in een levend graf, al levendigh gedolven,
Heendrijven, hobbelen, en schokken nacht en dagh,
Dryhondert etmael lang en seventigh. de slagh[1307]
En 't klotsen van den vloet en holle waterbaren
Zou 't allerstoutste hart ter neêr slaen onder 't vaeren,
Daer 't oor niet anders dan gedruisch en buldren hoort
Van wateren en wint; de dootschrik voor de poort
Geduurigh aenklopt, en het aengevochten leven,
In noot van kistbreuk [schoon de kist is toegedreven[1313]
Met werk, en vet geteert, bezorght van hars en pek,][1314]
Blijft hangen in een schael gewogen: daer een lek[1315]
Of berst, of balkbreuk of vergaering, na het sloopen,[1316]
Het water inliet. dus ten halve schier verzoopen,[1317]
Met zulk een zwaere vracht van levenden; wat raet?
Maer schroomt noch siddert niet: de hooghste, ons toeverlaet
Is maghtigh 't overschot der weerelt, in de vloeden
En 's afgronts waterkolk, te waeren en te hoeden.[1321]
Hy toomt de golven, schoon geen roer 't gevaerte stiert,
En ook den wilden aert van 't ingescheept gediert.
Hier huilt geen hongrig wolf. men hoort geen leeuwen brullen,
Noch wreede tigers, die het woudt met dootschrik vullen.
Men tell' de nagels, met den hamer stijf en sterk[1326]
Geklonken in dees kist; dit eenigh wonderwerk
Begrijpt meer wonderen dan nagels, wonderdommen[1328]
Waer voor godtlochenaers verbaest staen en verstommen.

S e m :
Zoo kan een scheutvry hart de pijlen tegenstaen.[1330]

N o ë :
De zee zal, zonder strant te kennen, weiden gaen,
Gelijk voorheene, eer Godt, om d'aerde te bereiden
Tot 's menschen woonplaets, haer van 't water quam te scheiden,
Het schuimende element te stuiten op het strant.[1334]
Die zelve almogentheit bevat met eene hant

1307 *Dryhondert* enz.: 370 dagen, vgl. *Gen.* VII, 11; VIII, 14.
1313 *kistbreuk:* schipbreuk, vgl. *balkbreuk* in vs. 1316 en *korstbreuk* in *Altgeh.* I, 564; *toegedreven:* dichtgestopt, vgl. vs. 23, 1338.
1314 *werk:* vgl. vs. 23; *bezorght:* voorzien.
1315 *Blijft hangen in een schael gewogen:* zooals een weegschaal op en neer wipt, zoo wisselt de kans op levensbehoud.
1316 *balkbreuk:* vgl. *kistbreuk* in vs. 1313; *vergaering, na het sloopen:* een gesloopte of defect geraakte verbinding.
1317 *inliet:* zou inlaten.
1321 *waeren:* bewaren; *hoeden:* behoeden.
1326 *nagels:* spijkers; *stijf:* dicht op elkaar.
1328 *Begrijpt:* bevat; *wonderdommen:* mirabilia.
1330 Versta: zóo is een hert zelfs voor pijlen onkwetsbaar; *scheutvry:* schotvrij.
1334 Vgl. *Ad. in Ball.* vs. 247-48.

Dit wonderlijk heelal, gewogen op zijn zwaerte.[1335-36]
Zy kan ons bergen, en behoeft geen zeegevaerte
Van balken, dicht in een gedreven, alswe zien,
Op dat het u en my tot eenen vryburgh dien'.[1339]

J a f e d :

Waertoe den arbeit van eene eeu hier aen gehangen,[1340]
En onrechtvaerdigen, in hun verkeerde gangen,
Gesteven? nutter waer hun 't leven kort ontzeit.[1342]

N o ë :

De hooghste goetheit zocht hen door langkmoedigheit
Te brengen tot berou en afstant van misbruiken:[1344]
Nu wilze, op datwe zulk een' waterval ontduiken,
Door middel van deze ark behoên het overschot
Der levendigen, op een driftigh watervlot.[1347]
Beliefde 't haer, zy kon een ander middel vinden,
En hoeft de noothulp aen geen houten vlot te binden:[1349]
Maer dit's het raetbesluit van Godts voorzienigheit.
Hier tegens opstaen waer een reukloos onbescheit.[1351]

S e m :

Die 't leven allereerst den menschen heeft geschonken
Kon hen veranderen van zinnen, en ontvonken
In liefde, om onderdaen te volgen Godts geboôn.[1354]

N o ë :

Hy schonkze een' vryen wil, van weêrzijde even schoon,[1355]
Een goude hantvest, keur het goet of quaet te kiezen.[1356]
By nootdwang zou 't gerecht des oppersten verliezen[1357]
Betaeling t'eischen van een opgedronge schult.
Nu eischt de schultheer straf, na zijn misbruikt gedult.[1359]
Nu blijft de mensch, verstokt in schendige gebreken,[1360]
En niet de godtheit, in dees schult rechtvaerdigh steeken.

J a f e d :

Zoo stervenze eeuwigh, die door 's waters noot vergaen?[1362]

1335-36 Versta: diezelfde Almacht houdt en weegt het heelal in zijn volle zwaarte op zijn hand, vgl. *Is.* XL, 12.
1339 *vryburgh:* wijkplaats, vgl. vs. 1581.
1340 *gehangen:* besteed.
1342 *kort:* kortweg, ineens.
1344 *afstant:* afwending, afstand doen.
1347 *driftigh:* drijvend.
1349 *noothulp:* hulp in nood; vgl. vs. 1513.
1351 *reukloos onbescheit:* roekelooze dwaasheid.
1354 *onderdaen:* onderdanig, vgl. vs. 1234.
1355 *van weerzijde even schoon:* zoowel naar den positieven of naar den negatieven kant geheel onbeschreven.
1356 *hantvest:* voorrecht; *keur:* keuze.
1357 Als God den mensch dwong zou Gods rechtvaardigheid in waarde dalen.
1359 *schultheer:* crediteur.
1360 *schendige:* schandelijke.
1362 *eeuwigh:* voor eeuwig.

N o ë :
Ten zyze stervende in het ende zich beraên,
Geraekt van naberou: maer die hardnekkigh smooren[1363-64]

1363-64 Vgl. vs. 1572-73.

Gaen door godtlasteringe en eige schult verloren.[1365]

S e m :
De godtheit kon dees straf quijtschelden voor den spring.[1366]

N o ë :
Toen 's hemels rechter streng ter jongste vierschaer ging,
Daer Godts rechtvaerdigheit en Godts genade pleitten,[1368]
Kon geen verzoening by gequetste majesteiten
Verworven worden. d'een stont d'andere in het licht.
De tong der weeghschael zweegh, zoo langze in tegenwight[1371]
Bleef twijnen. entlijk quam de boosheit t'overweegen.[1372]
De vloek stont boven, na het zwichten van den zegen,[1373]
En 't menschdom, dat vergeefs zijn gruwelen verbloemt,
Wert door het vonnis streng der straffe toegedoemt.

S e m :
Hoe zultge weeten of de watren weêr vertrekken?

N o ë :
Een rave of duif kan ons een trouwe postbo strekken.[1377]

J a f e d :
De watren grimmelen van monstren, woest van aert.[1378]
Walvisschen kunnen met een' klink van hunnen staert[1379]
Dat houten zeegewelt te gronde slaen en sloopen.

N o ë :
Zy schroomen geen gewelt, die op Godts toezicht hoopen,
Al quaem een heele vloot, elk van een regement
Schuimbekkend hellespook bezeten; niemant kent[1383]
Zich maghtigh 't heiligh vlot te sloopen en ontsnoeren.[1383-841384]
Geen Leviatan durf zijn' staert en vinnen roeren.[1385]

R e y :
Aertsvader, spoe u voort. de goddelooze rot[1386-vlg.1386]

1365 *godtslasteringe:* afzweering van God.
1366 *spring:* springvloed, watervloed.
1368 Vgl. *Lucifer*, vs. 1367.
1371 Ook in *Lucifer*, vs. 1368, gebruikt Vondel het beeld van de weegschaal.
1372 *t'overweegen:* te overwegen, over te wegen, het zwaarst te wegen.
1373 Versta: toen vergiffenis onmogelijk bleek stond de verwerping (*vloek*) vast.
1377 *rave of duif:* zooals Noë na den zondvloed zal uitzenden, vgl. *Gen.* VIII, 6, 8.
1378 *grimmelen:* krioelen.
1379 *klink:* slag.
1383 *hellespook:* duivels.
1383-84 *kent zich maghtigh:* gelooft zich zoo machtig.
1384 *ontsnoeren:* ontbinden.
1385 *Leviatan:* lees: Leviátan, een zeemonster, vgl. noot op Lucifer, vs. 96, Dl. V, bl. 622.
1386-vlg. Wat de Rey hier meedeelt over pogingen, om de Ark in brand te steken, is 't gevolg van Apollions ophitsing daartoe, vgl. vs. 18-24.
1386 *de rot:* het rot, de bende.

Van Enaks trots gebroet, besluit, ten schimp van Godt,[1387]
Door boelen aengehitst, dees cedere bosschaedje
Aen brant te steeken, en voorwint uw timmeraedje[1389]

1387 *Enaks trots gebroet:* de hoovaardige Enakskinderen, de aanhangers van Achiman, vgl. vs. 81.

1389 *voorwint:* met den wind er onder, vgl. vs. 20, 32; *timmeraedje:* timmerwerf, vgl. vs. 1124.

Met eenen stookebrant te delven in haere as.[1390]
Wat sammeltge? de zon helt over naer het gras.[1391]
Tre voor: wy volgen u, en komen uwe treden
In d'ark geleiden met voorspellinge en gebeden.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Z a n g :

Bescherm, ô heer, ô toeverlaet
Van uw getrouwen, 't eenigh zaet
En al de hoop van Adams kinderen,
Dat hun geen holle baren hinderen.
Zy rusten op uw hemelwacht
Gerust en veiligh, met de vracht
Van wilden aert en tamme dieren.
Gy kunt den toom des afgronts vieren
En korten, zoo het u behaegh,
Na 's menschdoms droeve nederlaegh,[1403]
Waer Noë drijft op uw genade.
Behoe zijn huisgezin voor schade,
Op dat hy, na een lang verdragh[1406]
Van jammeren, belanden magh,[1407]
Wanneer, de wateren verschoven,[1408]
Hy stof vint uwen naem te loven.

I. T e g e n z a n g :

Als uwe hant het zwaere slot[1410]
Ontsluit, zal hy, op uw gebodt
Te lande treênde, uwe eer ontvouwen,[1412]
U dankbaer eenen outer bouwen
Op eene Godgewijde ste,[1414]
En offren u het zuiver vee,
En reine vogels. d'offerhande
Wil u, terwijlze smooke en brande,[1417]
Behaegen, en den hemel deur
Verspreiden eenen zoeten geur.
Gy zult beloven zijne telgen[1420]
Door vloên te schenden noch verdelgen,
Schoon zy verwildren jaer op jaer,[1422]

1390 *met eenen stookebrant:* met éen aangestoken brandje; in vs. 31 is *stookebrant* de brandstichter zelf; *delven:* begraven.
1391 *sammeltge:* talmt gij; *de zon* enz.: het wordt al avond.
1403 *nederlaegh:* ondergang.
1406 *een lang verdragh:* het lang verdragen.
1407 *belanden:* landen, weer op vasten grond komen.
1408 *de wateren verschoven:* als de wateren gezakt en verdwenen zijn.
1410 *het zwaere slot:* het zeekasteel, dat de ark is.
1412 *ontvouwen:* verkondigen.
1414 *ste:* stede, plaats.
1417 *Wil:* moge.
1420 telgen: nakomelingen.
1422 *verwilderen:* zedelijk achteruitgaan.

Zoo lang het aerdtrijk vruchten baer',
De morgen aenbreeke uit den oosten,
Belofte om Noahs rou te troosten.[1410-25]

II. Z a n g :

Hy zegent hem en zijn gezin,
Op dat de hooftstam telgen winn'.
Hy neemtze, als herder, in zijn hoede,
Verbiet al wat in zijnen bloede
Verstikte t'eeten, om geen wraek
Met bloet te voeden, en den smaek
Tot dolle menschemoorderyen
Te koesteren, en dwinglandyen.[1433]
Hy veilightze door eene wet,
En wil den dootslagh, als een smet,
Met bloet afwasschen door den degen,
En dootslagh tegens dootslagh weegen,
Op dat elk 's menschen waerde kenn',
En niemant woest de handen schenn'
Aen menschen, weerloos zonder wapen,
Gelijk een beelt, naer Godt geschapen.[1426-41]

II. T e g e n z a n g :

De godtheit sterkt dit heilverbont
Met eenen eedt, uit haeren mont,
En zet een teken aen de wolken,
Den regenboogh voor alle volken,[1442-45]
Gebogen midden in de lijst
Der weerelt, daer hy daelt en rijst[1446-47]
Op 't oogh; een' boogh uit veele verven,[1448]
Die meest in blaeu en root versterven.
Het blaeu bediet den weereltvloet;[1450]
Het root een' brant en weereltgloet,[1451]
Twee oordeelen, een nu gestreeken,
Het ander namaels uit te spreeken,
Wanneer het menschdom zal vergaen,
En voor de jongste vierschaer staen,
Zoo Enoch spelde lang te voren.[1456]
Godtvruchtigen ontzien Godts toren.[1457]

1410-25 Vgl. *Gen.* VIII, 13, 20-22.
1433 *Te koesteren:* versta: niet te koesteren.
1426-41 vgl. *Gen.* IX, 1-6.
1442-45 vgl. *Gen.* IX, 11-17.
1446-47 *de lijst Der weerelt:* de lucht, die het beeld der aarde omlijst.
1448 *Op 't oogh:* voor onze oogen.
1450 *bediet:* beduidt.
1451 *brant en weereltgloet:* gloeiende wereldbrand.
1456 Vgl. *Judas* 14, 15.
1457 *ontzien:* vreezen; *toren:* toorn.

Het gansche huisgezin van Noë treet in 't slot[1458]
Van 't hol gevaerte, en eert het vaderlijk gebodt.
d'Aertsvader volgende, betuight eerst menighvuldigh
Al schreiende: och wy zijn aen dit bederf onschuldigh!
d'Aertsengel des gerechts Uriël komt, houdt stant.[1462]
Zijn gloênde fakkel barnt. hy bonst met d'andre hant[1463]
De deur des ingangs toe, dat zeven sloten kraeken.[1463-64]
Het nimmer slaepende oogh wil over Noë waeken.[1465]

Het vyfde bedryf.

URANIA. ACHIMAN. AERTSHERDER. HOFMEESTER.

U r a n i a :
De trotze reuzetroep trok op onze aendrift uit:[1466]
Maer d'aenslagh schijnt mislukt. wy hooren geen geluit,[1467]
Gebriesch van paerden, noch geen trommels en trompetten.
Hun last hiel dit gewest in lichten brant te zetten.[1469]
Het dwarsse nootlot heeft ons dees triomf benijt.[1470]
Hier komt de grootvorst aen, schuimbekkende van spijt.

A c h i m a n :
Dat wiltbraet is in 't hol der arke ons jaght ontslopen.[1472]
Wy komen, hangends hoofts en suffende, afgedropen.
'k Vervloek my zelven, en dien aenslagh. ô verdriet!
Wie zou het denken! och wy waren al bespiet,
En d'oude suffer, een aendrijver van 's lants plaegen,[1476]
Gewaerschuwt dat ons stont een schoone kans te waegen,[1477]
Koos tijdigh in der yl de schaduw van zijn kist.

U r a n i a :
Ontbrak het u aen vier en fakkel; schiet de list
Van 't vossevel te kort, wanneer het schelmen ruiken,
Dan gelt de leeuwenhuit: men most gewelt gebruiken.

1458 *in 't slot:* binnen de afsluiting.
1462 *houdt stant:* blijft staan.
1463 *barnt:* brandt.
1463-64 Vgl. vs. 1286; de *zeven sloten* naar analogie van *Openb.* V, 1, 5.
1465 *wil:* zal.
1466 *De trotze reuzetroep:* vgl. vs. 1386-87; *aendrift:* aandrijven.
1467 *d'aenslagh:* vgl. vs. 1474, nl. om de ark in brand te steken, zooals Apollion al van plan was, vs. 18-vlg. en waartoe Achimans getrouwen een poging hebben gedaan, vs. 1386-vlg.
1469 *hiel:* hield in.
1470 *benijt:* misgund.
1472 *Dat wiltbraet:* die vette buit, nl. Noë en de zijnen.
1476 *d'oude suffer:* Noë; *aandrijver:* opstoker.
1477 *ons stont:* wij op 't punt stonden.

A c h i m a n :
Het spookte afgrijslijk door het cederbosch in 't ront,
Waer Enaks schuttery opdonderde, daer stont[1483]
Het spook haer tegen, en beschermde d'ark en boomen[1484]

1483 *Enaks schutterij:* de boogschutters van de Enakskinderen, vgl. vs. 81 en 1386; *opdonderde:* met geweld te voorschijn kwam.
1484 *Het spook:* de spoken, minachtend voor de wachtengelen.

Met gloênde fakkelen. de stoutste reuzen schroomen,
Geblint door dit gezicht, dat sterk in d'oogen schijnt.
Wy hygen ademloos, van woelen afgepijnt.[1487]
De reuzebenden vliên verstroit uit dees bosschaedje.
De tovenaer beschut zijn bosch en timmeraedje.[1489]

U r a n i a :

Gedult, mijn heer, tot dat een beter avontuur
Geleden smaet vergoede, en treffe een andere uur,
Om zulk een' joffrevloek den lastermont te stoppen.
't Is wijsheit zijnen hoon by wijlen in te kroppen.

A c h i m a n :

Van verre schijnt het dat een bleeke schim genaekt[1494]
En herwaert spoênde, naeu den gront van d'aerde raekt.
Het schijnt een postbo, die een' snellen dromedaris
Aenprikkelt. ik geloof dat ergens lantgevaer is.
Hy blaest den horen, melt ons onraet: staet nu vast,[1498]
Het is d'aertsherder.

A e r t s h e r d e r :

al 't geberghte, in noot en last,
Zit overdrongen van gevlughten, uit waeranden,[1500]
Uit burgen, boomgaerden, en omgelege landen.[1501]

U r a n i a :

Zoo zittenze geberght?[1502]

A e r t s h e r d e r :

behalve wat verdronk,
En, als een baksteen, los in 't water heenezonk.

U r a n i a :

Wie laet zich aen 't geberghte in stroom en water dompelen?

A e r t s h e r d e r :

Het quam afstortende hen plotsling overrompelen,
Eer 't volk op 't laege lant 't geberghte winnen kon.
De hemel springt, gelijk een volle waterton,
Aen duigen uit den bant. geen banden langer klemmen.
De lantzaet pooght vergeefs dien waterval t'ontzwemmen.[1509]
Geen vlot op tonnen, met een koorde vast gehecht,
Beschut de driftigen in 't strenge waterrecht.[1511]

1487 *woelen:* druk werk, vgl. vs. 1197.; *afgepijnt;* afgemat.
1489 *De tovenaer:* hoonend voor Noë, vgl. 1492; *joffrevloek:* iemand die de vrouwen vervloekt, of iemand die het ongeluk is der vrouwen, in elk geval is Noë bedoeld.
1494 *schim:* schaduw, schijn.
1498 *staet nu vast:* blijft allen nu hier.
1500 *overdrongen:* volgepakt; *waeranden:* wandelparken.
1501 *burgen:* burchten.
1502 *geberght:* geborgen, maar omdat ze op een berg geborgen zitten gebruikt Vondel, die graag woordspeelt, den zwakken vorm.
1509 *lantzaet:* ingezetene.
1511 *driftigen:* drijvenden; *waterrecht:* vonnis door 't water uitgevoerd.

De drijvende eilanden van opgeborste veenen,[1512]
Gepakt met duizenden, die dootsch om noothulp steenen,[1513]
En kermen, zullen hen niet spijzen. hongersnoot,
Een scherrep zwaert, genaekt, en dreightze met de doot,
Al levenze eene poos, verdooft door 't yslijk bruizen[1516]
En schuim der watervloên, uit 's hemels ope sluizen[1517]
En watervallen, sterk met losgelaten toom
Afschietende uit de lucht. de zeen en stroom op stroom
Zien oevers aen noch strant. dryhondertjaerige eiken,
Die, met hunne armen door het zwerk, de maen bereiken,
Hun wortels schieten naer den afgront, zonder gront,[1520-22]
Zoo diep gelyk hun kruin om hoogh gesteigert stont,
Gaen drijven, met al wat, ter naeuwer noot, ontzwommen,
In eike takken zit geklautert en geklommen.[1525]

A c h i m a n :
Wat tekens zaeghtge eer noch de lucht aen 't baren quam?

A e r t s h e r d e r :
De gansche hemel stont in eene lichte vlam.
Staertstarren, fakkels, zwaert, vierpijlen, roode draeken,[1528]
Met opgespalkten keele, afgrijselijk aen 't braeken,
Verbijsterden het volk, van angst verstomt en stijf.
De beenen sidderden van dootschrik onder 't lijf.
De stoutste reuzen van verbaestheit suizebollen.[1532]
Ziet uit: een bare zee komt ginder herwaert rollen.
Bereit u flux ter doot. beraet heeft teffens uit.[1534]

A c h i m a n :
Meerminnetronien, gy hebt ons ingeluit,[1535]
En Noë noit gelooft. gedroght, van boosheit zwanger.[1536]
Wat toef, wat maek ik met dien regementstok langer![1537]
Ons heerschappy heeft uit. daer leght hy. haest u, dra,[1538]
Gevloekte boelen, voort.

U r a n i a :
gena, mijn heer, gena.
Gena, 't is onze schult. genade, geen van allen
Gedacht oit dat dees straf den mensch zoude overvallen.[1541]

1512 *opgeborste veenen:* opengebarsten en losgeraakte stukken veengrond (als in de buurt van Amsterdam).
1513 *noothulp:* hulp in hun nood, vgl. vs. 1349.
1516 *verdooft:* versuft.
1517 *schuim:* schuimen.
1520-22 Vgl. *Aeneïs*, IV, 445-46 (vert. Dl. VI, blz. 582-83); *afgront, zonder gront:* grondelooze diepte.
1525 Vgl. vs. 1033.
1528 *roode draeken:* vuur uit de aarde, vgl. vs. 1544.
1532 *verbaestheit:* schrik.
1534 *beraet heeft teffens uit:* het is afgeloopen met beraadslagingen.
1535 *ingeluit:* bedrogen, vgl. *Lucifer*, vs. 652
1536 *gedroght:* dit tot Urania.
1537 *regementstok:* heerschersstaf, scepter.
1538 *heeft uit:* is afgeloopen; *leght:* ligt.
1541 *Gedacht:* dacht, realizeerde zich.

Wat raet? waer heen gevloôn? de weerelt krijght een' krak.

A c h i m a n :
Daer kraekt een donderkloot de kruin van 't reuzendak.[1543]
De roode zwavelvlam, ter steenrotse uitgeborsten,
Schudt Kaukazus. de kreet van vrouwen heeren vorsten,
Gemengelt onder een, beantwoort het geschal.
Een voorspook van den post, die hier op volgen zal.[1547]

H o f m e e s t e r :
O grootvorst, voeltge noch den steenrotsgront niet daveren?
De gansche staetsie is aen 't klauteren en klaveren[1549]
Ten hoogen berge op, om den jongsten watersnoot
t'Ontvliên. al wat men hoort en ziet is bare doot.[1551]

A c h i m a n :
Vergeefs gevloden. dat's den schicht des blixems tergen.

H o f m e e s t e r :
De steile Kaukasus steekt, boven alle bergen
De kruin zoo hoogh dat hy door alle wolken schiet,
Ja zelf den starredraek beneên zijn voeten ziet.[1555]

A c h i m a n :
Wie steigert trooste zich van hongersnoot te sterven.[1556]

H o f m e e s t e r :
De menscheneeters rot zal spijs noch voedtzel derven,
Al weigerde 't geberght den buik zijn levens eisch,
Zoo lang zy menschen vint, en vrouweborstenvleisch,
Het lekkerste aes van al, dat veelen zich gewenden.

U r a n i a :
Wat raet? waerheen gevloôn? ô bruiloft van elenden!
Wat raet? waerheen gevloon? de weerelt neemt een' keer.

A c h i m a n :
Wat geest verschijnt ons! valt terstont op 't aenzicht neêr.

URIËL. URANIA. ACHIMAN. REY.

U r i ë l :
Hier staet Uriël zelf, gewapent met Godts slaghzwaert,
d'Aertsengel des gerechts, die Adam, eerst gedaghvaert,[1565]
Ten lusthove uitdreef, om zyn wederspannigheit,
En 't schendigh quetsen van de hooghste majesteit.[1567]

1543 Een van Vondels sterkste geluidsverbeeldingen; *donderkloot:* donderslag, vgl. *Samson*, vs. 1164.
1547 *Voorspook:* voorteeken; *post:* bestelling, gebeurtenis.
1549 *staetsie:* staet; *klaveren:* klimmen.
1551 *bare:* enkele.
1555 *starredraek:* het sterrebeeld de Draak.
1556 *steigert:* stijgt.
1565 vgl. *Ad. in Ball.*, vs. 1632.
1567 *schendigh:* schandelijk.

U r a n i a :
Genade, och gun ons datwe in d'arke op 't water vloten.[1568]

U r i ë l :
De deur van Godts genade en d'ark is toegesloten.

U r a n i a :
Gena, gena, gena.

U r i ë l :
dees naklaght komt te spa.
Vertrekt uit ons gezicht. gy zijt in d'ongena
Te diep verzeilt: doch komt gy met berou te sterven,
Zoo kuntge, hier gestraft, genade om hoogh verwerven.[1572-73]

R e y :
Wie Godts almogenheit en zyn gena beseft,
Bekent dat Godts gena zyn werken overtreft.
Verlosser, lang belooft, verschyn, als een versterker,
Den geesten, streng gedoemt in schaduw van den kerker,[1577]
Den geesten, vuil besmet door ongehoorzaemheit,
Godts goetheit tergende, toen d'ark wert toebereit;
Een voorbeelt van de kerk, waerin gy uw vertrouden,[1580]
Als in een' vryburgh, door het water zult behouden,[1581]
Het afgebeelde badt en eenigh middel van[1582]
Genade, die de smet der ziele afwasschen kan.
Zoo zullenze, eens verlost, in 't ende u eeuwigh loven.
Zoo ga uw heilgenade uw wonderdaên te boven.

SOLI DEO GLORIA.

1568 *vloten:* drijven.
1572-73 vgl. vs. 1363-64.
1577 Vondel doelt hier op de zielen, die in het voorgeborchte de komst van den Verlosser afwachten, Vgl. de Opdracht aan J. de Wael, r. 10.
1580 *voorbeelt:* voorafbeelding; dat de ark van Noë een voorafbeelding van de door Christus gestichte Kerk was, is de algemeene opvatting van oud-christelijke schrijvers en latere theologen, vgl. *Joan. de Boetgez.* II, vs. 139 en *Heerl. der Kercke*, I, 251-70; *vertrouden:* de u toevertrouwden, de geloovigen.
1581 *vryburgh:* wijkplaats, vgl. vs. 1339; *water:* nl. van het Doopsel.
1582 *Het afgebeelde badt:* het door den zondvloed voorafgebeelde reinigingsbad, het Doopsel. - *Soli Deo gloria:* God alleen de glorie.

Beurtgezang, *Op de komste van den doorluchtighsten vorst en heere* Kosmo de Medices, Prince van Tuskanen.[aant.*]

A MAGNO DEMISSUM NOMEN.

Amsterdam. Italiaen.

A. Wat glori komt mijn hooft beschijnen,
In 't hartje van den wintertijt?
I. De morgenstar der Florentijnen,[3]
Een eeuwige eer, uw kroon benijt.[4]

* Van 1667. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 699).
O p s c h r i f t : Prins Cosmo de Medicis (1642-1723), als Groothertog van Toskane Cosmo III, was een man van geringe bekwaamheid, ook door zijn verwaarloosde opvoeding. Zijn vader, Ferdinand II van Toskane, had gemeend dat een huwelik met de begaafde, maar lichtzinnige, Margareta Louise van Orleans, dochter van Gaston van Orleans, deze leemten zou aanvullen. Maar dit, in 1661 gesloten, ongelukkig huwelik verwekte zoveel opspraak, dat Ferdinand besloot Cosmo voor enige tijd van het hof te verwijderen. Deze bezocht van 1667-1670 Duitsland, Holland, Spanje, Portugal, Engeland en Frankrijk. Te Amsterdam vertoefde hij van 19 Dec. 1667-7 Jan. 1668 en werd er luisterrijk ontvangen. Te zijner eer had op 30 Dec. 1667 een gala-voorstelling van de Medea van Jan Vos in de Schouwburg plaats. Daarna zal op het toneel deze beurtzang zijn uitgesproken tussen 'Italiaen', in een verlicht vliegwerk van wolken neergelaten, en 'Amsterdam', voorgesteld als de Stedemaagd, met het gekroonde wapen der stad op haar schild. Zie W.M.A. van de Wijnpersse, *Vondel's hulde aan Cosimo de' Medici* in Vondelkroniek IV (1933), blz. 163-65. En voor nadere bizonderheden van deze voorstelling het Maandblad *Amstelodamum* VI (1919), blz. 67.
H e t m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* I, 288, betekent: Een naam, van een groot man afkomstig.

3 *morgenstar der Florentijnen:* de erfprins van Florence, zo genoemd wegens zijn jeugd en schoonheid (*Ned. Wdb.* IX, 1142).

4 *uw kroon benijt:* die aan uw kroon benijd mag worden.

A. Wat telgh is 't? uit wiens stam gesproten?
Spreek duitlijk Duitsch. hoe luit de naem?[6]
I. De jonge KOSMO van den grooten,[7]
De weerelt kenbaer door zijn faem.[8]
A. Een godtheit daelt, als uit de wolken,[9]
Om laegh in 't vrye Nederlant:
I. Onthaelt van zeven vrye volken,[11]
Daer gy alleen de zeekroon spant.[12]
A. Zoo zagh voorheen de groote moeder
Der koningen mijn groote stadt;[13-14]
I. De moeder van der Franschen hoeder,
Geheilight door het lelibladt.[16]
A. Zy gaf Gaston, zijn' broeder, 't leven,
Nu schoonvaêr der Tuskaensche spruit;[17-18]
I. En eert u noch in haere neven.[19]
Gy zeilt hun havens in en uit.
A. FERNANDUS zagh mijn bloetvlagh praelen,
Toen 't Britsch kasteel ten hemel voer;[21-22]
I. Dat uwen waterleeu van GALEN[23]
Den doot in 's hertoghs haven zwoer.[24]
A. De zoon kan hier het graf aenschouwen,[25]
't Welk 's helts gebeente en naem bewaert;
I. En daeden, op den zerk gehouwen.
Zoo blijft de deught alom vermaert.
A. Dees Prins ziet hier mijn schiltkroon pronken,[29]
Ten prys van zijn voorvaders stam:[30]
I. Een keizers gifte, uw trou geschonken.[31]
Zoo blinkt Florence t'Amsterdam.
A. Mijn Kapitool, by zijn gebouwen[33]

6 *duitlijk Duitsch:* verstaanbaar Nederlands (woordspeling).
7 De jonge (telg) van de grote (stam), nl. Cosmo de Grote (1519-1574), de eerste hertog van Toskane en grondlegger van Florence's bloei.
8 *De weerelt kenbaer:* aan de gehele wereld bekend.
9 Zie de aant. bij het opschrift.
11 *Onthaelt van:* ontvangen door; *zeven vrye volken:* de zeven Verenigde Nederlanden.
12 Waaronder gij, Amsterdam, de machtigste ter zee zijt.
13-14 Zie deel 3, blz. 618-vlg. over de komst van Maria de Medicis te Amsterdam.
16 *het lelibladt:* nl. in het Franse wapen.
17-18 Zie de aant. bij het opschrift.
19 *neven:* nakomelingen.
21-22 De zeeslag bij Livorno (zie deel 5. blz. 569) was vlak bij het strand onder de ogen van duizenden toeschouwers geleverd. Zie Knuttel, *Catal. van de Pamflettenverzameling in de Kon. Bibl.* II[1], nr. 7386, en Scheurleer, *Onze Mannen ter Zee* I, blz. 169. Het Engelse schip Buonaventura, door een gelukkig schot van Jan van Galen getroffen, vloog hierbij in de lucht (zie Knuttel, t.a.p.); *Fernandus:* Ferdinand II van Toskane.
23 *waterleeu:* zeeheld.
24 *'s Hertoghs haven:* Livorno, op Toskaans gebied.
25 *hier:* in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.
29 Zie de aant. bij het opschrift, en deel 5, blz. 909.
30 Cosmo II, de grootvader van deze Prins, was gehuwd met Maria Magdalena van Oostenrijk.
31 *Een keizers gifte:* zie deel 3, blz. 182.
33 *Mijn Kapitool:* het nieuwe Stadhuis.

Geleeken, zal te doover staen.[34]

34 *Geleeken:* vergeleken; *te doover staen:* achterstaan, eig.: minder glans hebben (*doof:* dof).

I. Ik zweer 't gezicht wil hem noit rouwen.[35]
Het wykt Sint Mark, noch Vatikaen.[36]
A. Maer d'Arno schenkt gezonder luchten
En ooft dan d'Aemstel hem kan biên.
I. Uw mastbosch draeght ook goude vruchten,[39]
Een bosch, van Princen waert bezien.[40]
A. Prins K O S M O dreight den Turkschen roover
Te ketenen op Tunis strant.
I. Scheept Putten met uw krijghsvloot over,[41-43]
Zoo wort die zeepest uitgebrant.[44]
A. Dan keerenze met Christe-slaven,
En Smyrne ziet den handel vry;
I. En d'Aemstelheer onthaelt zijn braven[47]
Met zeekortouwen langs het Y.[48]
A. Dan brult de zeeleeu van Venedigh,[49]
En Kandie schept verschen moedt:[50]
I. Hy wet zijn klaeuwen eens zoo sneedigh,[51]
En Villa dempt al 't helsch gebroet.[52]
A. Dan krijght Europe een nieu gestalte,
En 't kruis braveert de Turksche maen.[54]
I. Gansch Barbarye schrikt voor Malte,[55]
Dat Asie en haer maght houdt staen.[56]
A. Geene afgunst groey' noch rijze tusschen
Den Hertogh, en 's lants vryen staet.
I. De Batavier omhels' Hetrusschen,[59]
Zoo lang de zon te water gaet.[60]

35 *wil:* zal.
36 Het doet niet onder, nòch voor de Sint Marcus van Venetië, nòch voor het Roomse Vaticaan.
39 *Uw mastbosch:* uw grote handelsvloot; *goude vruchten:* een rijke opbrengst (woordspeling met het Toskaanse *ooft* van vs. 38.
40 *waert bezien van:* waardig om bezichtigd te worden door.
41-43 Keizer Leopold, na zijn overwinning aan de Raab (zie *De gezegende adelaer*) nog aanhoudend door de Turken bedreigd, zocht steun bij de Republiek, die weinig tot hulp genegen bleek (zie Blok: *Gesch. van het Ned. Volk* III, 1925, blz. 116). Mogelik had de Keizer Cosmo bij diens bezoek gevraagd hier op deze hulp aan te dringen. Met *Putten* is bedoeld: Kornelis de Witt, ruwaard van Putten, die de vloot zou begeleiden.
44 *zeepest:* nest van zeerovers.
47 *onthaelt zijn braven:* ontvangt zijn dapperen.
48 *zeekortouwen:* welkomstschoten uit scheepskanonnen.
49 *de zeeleeu van Venedigh:* zie deel 5, blz. 911.
50 *Kandie:* Kandië, de hoofdstad van Kreta, sinds 1665 door de Turken belegerd en in 1668 ingenomen.
51 *sneedigh:* snijdend, scherp.
52 *Villa:* welke Venetiaanse veldheer bedoeld wordt, is ons niet bekend; *dempt:* onderwerpt (*Ned. Wdb.* III, 2398).
54 *braveert:* trotseert.
55 *Malte:* Malta, na 1525, toen de Johannieterorde zich hier vestigde, een bolwerk tegen de Turken.
56 *houdt staen:* weerstaat, tegenhoudt.
59 *Hetrusschen:* Etrurië, de oude naam voor het grondgebied van Toskane.
60 *te water gaet:* in het Westen neerdaalt (volgens de mythologiese voorstelling in de Oceaan. Bij deze laatste verzen zal *Italiaen* uit de wolken te voorschijn getreden, en door *Amsterdam* omhelsd zijn.

t'Amsterdam, voor de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Vygendam, in 't Nieuwe Testament. 1667.

Euripides Feniciaensche *of* Gebroeders van Thebe.

TREURSPEL.
Verduitscht door J. v. Vondel.
Unanimes armare in praelia fratres.

t'AMSTERDAM,

Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1668.

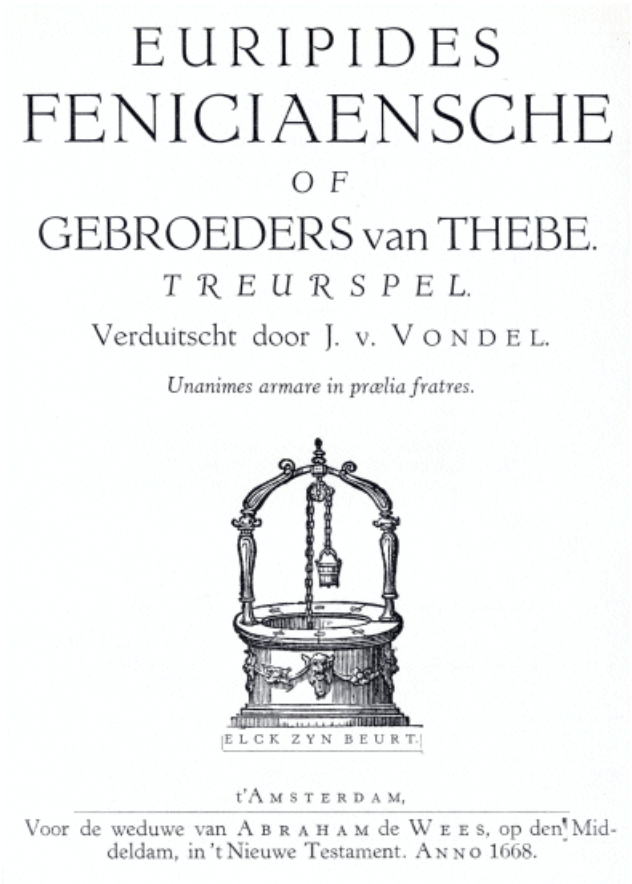
EURIPIDES
FENICIAENSCHE
OF
GEBROEDERS van THEBE.
TREURSPEL.
Verduitscht door J. v. VONDEL.
Unanimes armare in prælia fratres.
ELCK ZYN BEURT.
t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1668.

Feniciaensche bewerkt door Dr. J.D. Meerwaldt en Prof. Dr. A.A. Verdenius

Van 1668. Volgens de tekst der oudste uitgave (t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament), waarvan het titelblad hiernaast typographisch is nagevolgd.

De overgeleverde t i t e l van het stuk, Grieks *Phoinissai*, Latijn *Phoenissae*, heeft betrekking op de uit Phoenicië afkomstige jonge vrouwen die de rei vormen. Voor de overweging die Vondel ertoe heeft geleid als ondertitel toe te voegen *Gebroeders van Thebe* vergelijke men de aantekening bij de vóórpagina van de Herkules in Trachin, dit Deel, bl. 546.

Het m o t t o is ontleend aan de Aeneis van Vergilius, Boek VII, vs. 335, en luidt in Vondels proza-vertaling als volgt: '(Ghy kunt) vreedzame gebroeders in 't harnas tegens elckanderen ophitsen' (Dl. VI, bl. 776, r. 369-vlg.). Bij Vergilius worden deze woorden gericht tot de krijgsfurie Alecto. Voor *unanimes* leze men *unanimos*.

K e u z e v a n h e t s t u k. Zoals Vondel zelf in zijn Opdracht, bl. 464, r. 35, meedeelt, had Hugo de Groot - hetzij in of kort na 1630 - onzen dichter vereerd met de toezending van zijn in genoemd jaar te Parijs verschenen uitgave van Euripides' Phoenissae, een uitgave die voor den tijdgenoot zijn waarde bovenal ontleende aan de meesterlijke vertaling in Latijnse verzen die de Griekse tekst begeleidt. Een zinspeling op deze weldra beroemd geworden her-dichting vindt men in de Opdracht bij de Gijsbreght van Aemstel, Dl. III, bl. 522, r. 70, alwaar met '*de Thebaensche dochter*[1)] in gevangenis .... geteelt' kwalijk iets anders kan zijn bedoeld dan *dit*, althans in eerste aanleg, op Loevestein tot stand gekomen werk (zie dit Dl., bl. 464, r. 39). Zo heeft Vondel dan ook zijn eigen vertaling in de eerste plaats bedoeld als een persoonlijke hulde aan den kunstzinnigen geleerde, die als het ware den Grieksen dichter zelf Latijn had leren spreken: de passage der Opdracht bl. 465, r. 45-vlgg. bestempelt deze Feniciaensche onmiskenbaar als vertaling van Euripides' treurspel n a a r G r o t i u s.

Dat de Phoenissae alle andere tragedies van Euripides als kunstwerk zouden overtreffen, gelijk Vondel dit zijn hoogvereerden gezagsman t.a.p. (r. 39) nazegt, is een opvatting die tegenwoordig niet meer wordt gedeeld. Trouwens ook in de oudheid hadden sommige beoordelaars reeds naast welverdiende lof toch ook vrij wat kritiek op dit door zijn aaneenschakelen van hoofd-, bij- en vervolg-episoden zeer zeker overladen stuk. In dit verband nu verdient het o.i. de bizondere aandacht, dat te oordelen naar zijn uitlatingen in de Opdracht bij de *Ifigenie* (dit Dl., bl. 233, r. 41 vlgg. en bl. 234, r. 61 vlgg.) onze dichter zélf, bij alle deferentie tegenover Grotius, nochtans aan het laatstgenoemde stuk van Euripides in zijn hart de voorkeur heeft gegeven, dit althans uit een oogpunt van d r a m a t i s c h e b o u w. Nauwelijks toevallig is het dan ook, dat chronologisch deze Iphigenia-vertaling aan die van de Phoenissae voorafgaat en zichzelf uitdrukkelijk aandient als proefstuk van Euripides' kunst bestemd als voorbeeld voor den 'Nederduit-

1) Hiermee moet dan wel Antigone zijn bedoeld, die aan het begin en aan het eind van het stuk (en dáár als hoofdpersoon) optreedt; het is reeds vaak opgemerkt, dat deze *familie-tragedie* eigenlijk geen aanwijsbare *hoofd*persoon (of -personen) heeft. - Een ogenblik zou men ook kunnen denken aan een personificatie van de tragedie zelve als *kind* van den auteur.

schen tooneeldichter'. De moderne lezer zal voorzover het de genoemde voorkeur voor de Iphigenia uit een oogpunt van c o m p o s i t i e betreft, stellig wel aan Vondels zijde staan.

G e b r u i k t e h u l p m i d d e l e n. In overeenstemming met de boven besproken aanwijzing in de Opdracht is het reeds door Geerts (*Vondel als classicus* enz., bl. 239-vlgg.) opgemerkte feit, dat de Nederlandse vertaling die van Grotius voor verreweg de meeste plaatsen op de voet volgt. Wat de sporadische a f w i j k i n g e n betreft (in de latere gedeelten alleen worden zij iets frequenter), ten dele verraden deze door bizonderheden van woordkeus of opvatting hun herkomst uit de Latijnse proza-vertaling van Aemilius Portus, afgedrukt in de ook elders door Vondel geregeld gebruikte verzameluitgave der *Poetae Graeci Veteres* (zie Dl. VIII, bl. 983 en dit Dl., bl. 230). Waar genoemde kentekenen ontbreken en dus het Nederlands even dicht bij het Grieks staat als bij Portus, hebben wij naar een ook bij de overige vertalingen toegepaste methode in de voetnoot verwezen naar 'Euripides', daarmede in het midden latend of deze direct dan wel indirect is geraadpleegd. Voor *een* enkel geval, waarin Vondel een letterlijker vertaling ten opzichte van het Grieks heeft dan zelfs Portus (vs. 450), zie men de aantekening bij genoemde plaats. Tenslotte zij er hier op gewezen, dat voor het overige onze aantekeningen zich zullen bepalen tot een rekenschap geven van Vondels verhouding tot Grotius, zonder daarbij in te gaan op de verhouding tussen Grotius zelf weer en zijn Grieks origineel, zulks met het oog op de boven beschreven aard en opzet van juist deze *Phoenissae*-vertaling.

Uitvoeriger inhoudsopgave.

Vooral ook met het oog op de hierboven naar aanleiding van Vondels desbetreffende opmerkingen aangeroerde vergelijking tussen Euripides' *Iphigenia in Tauris* en zijn *Phoenissae* lijkt het ons niet ondienstig ook hier, evenals bij het eerstgenoemde stuk, den lezer vooraf een analytisch overzicht te geven van het geheel der handeling.

I, vs. 1-292. In een uitvoerige proloog geeft Iocaste eerst de gehele voor-geschiedenis (ongeveer die van Sophocles' *Koning Oedipus*), vervolgens een uiteenzetting van de tegenwoordige situatie. De blinde Oedipus, door zijn zonen Eteocles en Polynices in een vertrek van het paleis als in een kerker opgesloten, heeft zijn vloek over hen uitgesproken en deze vloek dreigt in vervulling te zullen gaan. Terwijl namelijk volgens oorspronkelijke afspraak ieder van beiden telkens een jaar lang de scepter zou voeren in Thebe, heeft de oudste zoon, Eteocles, bij het verstrijken van de termijn geweigerd plaats te maken voor zijn jongeren broeder. Deze heeft daarop de stad verlaten en hulp gezocht bij Adrastus van Argos, die den uitgeweken vorst als schoonzoon heeft aangenomen en hem alle steun heeft toegezegd. Een machtig heir van Argiven en bondgenoten, onder aanvoering van zeven oversten, ligt thans in de vlakte voor Thebe. Op voorstel van Iocaste is de strijd echter voorlopig opgeschort; onder dekking van een vrijgeleide zal Polynices eerst nog eenmaal de stad betreden teneinde te trachten met zijn broeder tot een vergelijk te komen.

In een zich op het dak van het burcht-paleis afspelend toneel, geïnspireerd op de beroemde 'Muur-schouw' in het derde boek van de Ilias, laat de jonge prinses Antigone zich door den 'opvoeder' inlichten omtrent de identiteit der verschillende

legerhoofden die zij daarbeneden in de vlakte met hun benden voor zich ziet. Als zij weer in het paleis is verdwenen, komt de rei op, bestaande uit voor de tempeldienst bestemde jonge Phoenicischen die op haar weg naar Delphi enige tijd in Thebe vertoeven. Als stamverwanten - Cadmus, de stichter van Thebe, was een Phoeniciër - delen zij in de angstige zorg om het behoud der stad; het Recht, zo getuigen zij, is aan de kant van Polynices.

II, vs. 293-746. De eerste scène is een roerende ontmoeting tussen den in zijn rechten verkorten jongsten zoon en zijn moeder Iocaste. Dan verschijnt de regerende vorst

Eteocles en nu ontspint zich een reeds van stonde aan hopeloze woordenstrijd tussen de beide, ieder voor zich onverzettelijk aan zijn aanspraak vasthoudende gebroeders. De een beroept zich op de eertijds met een eed bezworen overeenkomst, de ander stelt als enige norm daar tegenover het in-feite-bestaande ‘recht’ van den sterkste. Tevergeefs tracht Iocaste, in een zo uit rechts- als uit menskundig oogpunt bewonderenswaardig pleidooi, enerzijds Eteocles te bewegen tot eerbiediging van het zedelijk beginsel der gelijkwaardigheid, anderzijds Polynices af te brengen van zijn aangekondigd voornemen, ook ten koste van het bloed zijner stamgenoten zich voor eigen persoon te verzekeren van de heerschappij. Na een steeds heftiger en van feller haat getuigend twistgesprek, waarbij tenslotte de beide broeders als naar elkanders leven dorstende vijanden tegenover elkander staan, vertrekt dan eindelijk Polynices uit de stad: zijn vaders vloek moge dan in vervulling gaan en het ganse huis, zo het moet, met hem medeslepen in zijn ondergang. - De rei bezingt held Cadmus, den stamvader van het Thebaanse koningsgeslacht, en bidt de goden de dreigende krijgsramp af te weren.

III, vs. 747-928. In een onderhoud met den ervaren Creon, zijn oom van moederszijde, treft de van zijn kant meer voortvarendheid dan inzicht aan den dag leggende Eteocles de nodige schikkingen voor het op handen zijnd gevecht om de muren van Thebe. Wat verder te regelen aangelegenheden betreft: voor het geval dat hij niet uit de strijd mocht wederkeren, draagt de jonge vorst aan Creon op, toe te zien dat het voorgenomen huwelijk van zijn zoon Haemon met Antigone tot stand komt. Komt Polynices te vallen, dan ontzegge men tot straf voor zijn landverraad zijn lijk het eerlijk graf in vaderlandse grond. - De rei klaagt om het lot van de weleer door Amphion ommuurde stad, die, eenmaal zo roemrijk, sedert lang reeds niets dan jammer heeft gekend.

IV, vs. 929-1184. Een intermezzo wordt ingeleid door den waarzegger Tiresias, die aan Creon onthult, dat de stad nog slechts te redden is ten koste van het leven van diens tweeden zoon, Menoeceus. Creon weigert zijn geliefde kind op te offeren en voor het oog schikt Menoeceus zich in de wil van zijn vader, volgens welke hij uit zal moeten wijken naar verre gewesten. Zodra Creon echter is heengegaan, deelt de jongeling mede, dat hij zich aan zijn heilige plicht niet zal onttrekken; alvorens de strijd is ontbrand, zal hij zich boven van de vestingmuur nederstorten. - De rei herinnert aan de rampen die sedert het verschijnen van de Sphinx over Thebe zijn gekomen en bidt Pallas Athene om uitkomst.

V, vs. 1185-1434. Een bode komt bericht brengen omtrent de tonelen die zich daarbuiten hebben afgespeeld. Nadat Menoeceus, voor op de muur staande, zichzelf de dood heeft gegeven, is het leger der verbonden zeven vorsten op Thebe aangerukt. Uitvoerig wordt beschreven, hoe bij ieder der zeven stadspoorten de stormloop is afgeslagen; het verhaal culmineert in het aan den verwaten Capaneus door Zeus' bliksem voltrokken godsgericht. De zege is dus voorlopig aan de kant der verdedigers. Op een bezorgde vraag van Iocaste naar het welbevinden harer zonen deelt dan de bode na lang aarzelen mede, dat Eteocles en Polynices op het punt staan een tweegevecht te beginnen, dat de beslissing zal moeten brengen in het pleit om de heerschappij. Niet zodra heeft zij dit vernomen, of de vorstin roept haar dochter Antigone naar buiten en tezamen begeven de beide vrouwen zich haastig naar de kampplaats buiten de poort om door haar smeekbeden het onheil nog te verhoeden.

- De rei bejammert de onzalige verblinding der elkander naar het leven staande gebroeders.

VI, vs. 1435-1922. Een tweede bodenbericht, uitgebracht aan Creon, beschrijft de tweekamp waarbij Eteocles en Polynices beide zijn gevallen. De rampzalige moeder, die te laat is gekomen om de strijdenden te scheiden, heeft zich met Polynices' zwaard doorstoken. Weldra verschijnt een rouwstoet; de ontzielde lichamen van Iocaste en haar beide zonen worden tot voor het paleis gedragen. Antigone, die de stoet heeft begeleid, zingt een aangrijpende klaagzang, aan het einde waarvan zij haar in duisternis wonenden vader aanroept. Dan openen zich de deuren van het paleis en wankelt de blinde Oedipus naar buiten. Antigone deelt hem mede, hoe èn zijn zonen èn zijn gade om het leven

zijn gekomen; daarop neemt Creon het woord om als nieuwe machthebber Eteocles' laatste wilsbeschikking ten uitvoer te leggen. Wie Polynices' lijk een graf deelachtig doet worden, die - zo kondigt hij af - zal zijn daad met de dood moeten boeten. Antigone krijgt het bevel zich binnen het paleis te begeven en aldaar de dag van haar huwelijk met Haemon af te wachten.

Wat Oedipus aangaat, diens verdere aanwezigheid in de stad zou naar het waarschuwend woord van Tiresias slechts nieuw onheil over de burgers brengen. Hem zegt Creon aan als ‘vloekbeladene’ zo spoedig mogelijk Thebe te verlaten. De hulpeloze oude aanvaardt zijn lot, hoewel niet zonder klacht, zo toch zonder zich te buigen tot een voetval.

Antigone harerzijds, temidden van de beproevingen van deze dag gegroeid van schuchter kind tot zelfbewuste jonge vrouw, weigert zich te voegen naar het verbod haar gestorven broeder de laatste eer te bewijzen. In een scherpe woordenstrijd met haar voogd en gebieder wijst zij het nu gehate huwelijk met diens zoon honend van zich: trouw aan heilige kinderplicht wil zij haar vader vergezellen in zijn ballingschap. En Creon, van vrees vervuld wegens haar hartstochtelijk geuite bedreiging Haemon te zullen doden in de bruidsnacht, vindt geen andere weg om zichzelf althans in schijn te handhaven, dan zijn verbanningsbevel thans ook uit te strekken tot haar.

Steunend op zijn dochter zal Oedipus aanstonds voor immer de stad verlaten, die weleer getuige is geweest van zijn grootheid en die thans op deze dag de vernietiging heeft aanschouwd van al het zijne, uitgezonderd dat ene, de liefde en trouw van Antigone.

Den weledelen en grootachtbaeren heeren, M^r^. Lambert Reinst, Cornelis van Vlooswyk, heere van Vlooswijk &c. Cornelis de Vlaming van Outshoren, heere van Outshooren &c. M^r^. Gilles Valkonier,

Regeerende Burgermeesteren en Raeden van Amsterdam.

[1] Indien men menschen by planten magh gelijken, zoo slachten[1]
[2] staetzuchtigen het klimop, dat, naer zijnen aert genoemt, geduurigh[2]
[3] by de muuren opklimt. Zoodaenigen openbaeren zich de magh-[3]
[4] tigen, die, noit met hunnen staet vernoeght, altijt poogen hooger[4]
[5] in top van mogentheit te steigeren, en op glimpige titels hunne[5]
[6] nagebuuren en anderen onrechtvaerdigh beoorlogen. Hierom
[7] wort de gansche weerelt zonder ophouden omgeroert, gelijk een[7]
[8] ongestuimige zee, waerin ontelbaere vorstendommen, en volken
[9] schipbreuk aen goet en bloet en have lijden, en jammerlijk ver-
[10] gaen. Alexander de Groote, Persien en ten deele Indien over-[10-13]
[11] winnende, bedroefde zich, toen hy hoorde dat'er meer weerelden
[12] waren dan deze, met onze voeten betreden, en blaekte van oor-
[13] loghsyver om hooger op te trekken, ten waere zijne Macedoniers[13]

1 *gelijken by:* vergelijken bij.
2 *staetzuchtig* is hij, die mateloos streeft naar hoge staat (vgl. r. 17); *geduurigh:* al door, al verder.
3 *zoodaenigen* (zelfst. vnw., meerv.): als zodanig.
4 *hooger in top van mogentheit:* tot een hogere graad van macht, of: hóger omhoog; voor *in top rijzen* = omhoogrijzen, zie vs. 134.
5 *glimpig:* schoonschijnend; *titels:* rechtsgronden, vgl. aant. 586-87; (hier: valse r.).
7 *omroeren:* in beroering brengen.
10-13 Zie Plutarchus, *De tranquill. animi*, 466; *dan deze* ....; de bedoeling is: dan die, waartoe de door ons bewoonde aarde behoort (tegenover de andere zonnestelsels in het heelal).
13 *ten waere* ....: (zou vol strijdlust gaarne verder getrokken zijn,) als het geval zich niet had voorgedaan dat ...

[14] en Grieken hem bezweeken. Keizer Vespaziaen, wreeker van[14]
[15] Godts doot, bekommerde zich noch, op zijn dootbedde zieltoo-
[16] gende, om de paelen des Roomschen rijx wijder uit te zetten. Deze[16]
[17] onverzaetzaeme heerschzucht past op recht nochte onrecht, ook[17]
[18] op geene eeden verbonden en bloetverwanschappen, en voert
[19] den zoon tegens den vader, broeder tegens broeder aen. Zoo wer-[19]
[20] den de muuren van Rome, namaels het hooft der heerschappyen,[20]
[21] geleght in bloet der gebroederen Romulus en Remus.[21]

Fraterno primi maduerunt sanguine muri:[22]

[23] Montagne, ridder van Sint Michiel, wil den gebroedertwist eenigh-[23]
[24] zins, als niet vreemt verschoonen: dewijl gebroeders, gelijk in[24]
[25] een zelve spoor hun avontuur en geluk zoekende, de wagens[25]
[26] slachten, welker assen elkandere te na komende, lichtelijk onder-
[27] ling schokken en verwarren. Het treurspel der Thebaensche
[28] gebroederen hier van den wijzen Euripides ten tooneele gevoert,[28]
[29] bekrachtight dit mede, en nietemin taisteren d'oude Grieken, zoo[29]
[30] Plutarchus getuight, het bloedigh lijfgevecht der gebroederen, en[30]
[31] oorlogh voor Thebe, gelijk een schendigh lasterstuk, met den[3131-32]
[32] toenaem van eene Kadmische overwinninge.

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.[33-34]

[35] De doorluchtige heer Hugo de Groot, namaels gezant der kroone

14 *bezwijken:* in de steek laten, afvallig worden; *Vespasianus:* Romeins keizer, 69-79 n. Chr., onder wiens regering in 70 Jerusalem werd verwoest (door zijn zoon Titus); met het oog daarop noemt V. hem: *wreeker van Godts* (Christus') *doot*.
16 *om .... uit te zetten:* om het Romeinse rijk uit te breiden.
17 *passen op:* geven om.
19 *aenvoeren:* ten strijde voeren, in het harnas jagen.
20 *het hooft der heerschappyen*, lett. vert. van *caput imperii*, de hoofdstad van het (Rom.) rijk.
21 *geleght:* gegrondvest.
22 Het Lat. citaat stamt uit Lucanus, *Phars.* I, 95 en betekent: 'de eerste muren dropen van broederbloed'. De woorden zijn een zinspeling op het bekende verhaal dat Romulus Remus zou hebben gedood, toen deze smaalde op de geringe hoogte van de door Romulus gebouwde muren voor de nieuwe stad.
23 *Montagne* (de oude druk heeft *Montague*), zie Dl. VI, blz. 71, r. 35.
24 *verschoonen*, hier: verklaarbaar maken.
25 *geluk .... zoekende:* als mensen die .... zoeken (daar ze .... zoeken).
28 *den wijzen E.;* zie Opdracht *Ifigenie*, r. 20.
29 *nietemin*, phonetische spelling; vgl. o.a. de spelling *schiltroep*, vs. 149; *taisteren:* brandmerken.
30 *zoo Plutarchus getuight;* zie diens *De fraterno amore* 485.
31 *oorlogh*, hier onzijdig; *gelijk een schendigh lasterstuk:* als een schandelijk misdrijf.
31-32 *met .... overwinninge:* door eraan te ontlenen de betiteling *Cadmische overwinning* (voor elke zege, die tot zo dure prijs werd bevochten als die van Thebe); Thebe's burcht heette *C a d m e a ;* zie verder de *Inhoudt*.
33-34 De Lat. versregels zijn een citaat uit Lucanus' *Phars.* I, 91-92; vertaling: 'Te zamen regerenden kunnen elkander niet vertrouwen, en iedere macht verdraagt kwalijk een deel-genoot.'

[36] en koninginne van Sweden, op Loevestein ter eeuwige gevange-[36]
[37] nisse gedoemt, om zijne stantvastigheit in 't verdaedigen van
[38] 's lants vrydom en hantvesten, koos in den kerker, onder andere
[39] oefeningen, de vertaelinge uit van dit treurspel, de kroon van alle[39-vlg.39]
[40] Euripides werken, het welk hy, sedert door Godts genade verlost,

36 *eeuwig:* levenslang.

39-vlg. vergelijk Grotius' *Prolegomena in Phoenissas:* ‘Ego in carcerem conjectus ab his, qui me ignorabant, *post sacras meditationes* existimavi remedium mihi posse aliquod et a tragoedia praestari; ... itaque tragoedias alias quidem legere, *hanc supra alias eximiam* et vertere institui’.

39 *de kroon van alle Euripides werken;* Euripides, genitief, geplaatst tussen bijv. bep. en subst. (zie Van Helten, § 264a); vgl. Opdr. *Ifigenie*, r. 47.

[41] te Parijs voltrok, van waer de koninglijke gezant my gewaerdighde[41]
[42] eenen afdruk toe te zenden, met eene lofreede zoo heerlijk ver-[42]
[43] ciert, dat'er niet kan toegevoeght worden zonder het werk te ver-
[44] ongelijken.[44]

[45] Nu neeme ik de vrymoedigheit my zelven d'eer te geven deze[45]
[46] vertaelinge den heeren Burgemeesteren op te draegen, naerdien
[47] de schriften van dien onsterflijken man, overal De Groot en eerlijk[47]
[48] en heerlijk, u ten hooghste behaegen, en in 't byzonder het boek[48]
[49] van het recht van oorloge en vrede, waermede de geleertste be-
[50] dienaers van staet, als by Themis onfaelbaer orakel, in tijt van[50]
[51] bekommeringen zorghvuldigh te rade gaen, om hunne heeren
[52] meesteren ten beste te dienen. Ontfang dan, weledelen heeren[52]
[53] dit verduitschte tooneelwerk naer uwe heuschheit, en guntme altijt[53]
[54] te blijven
Uwe weledele onderdaenige dienaer

J.V. VONDEL.

41 *te Parijs;* volgens dezelfde Prolegomena *hernam* en voltooide (*voltrok*) De Groot zijn vertaling, waarvan het begin in de gevangenis verloren was gegaan, later te Parijs tijdens een ziekte; *gewaerdigen:* de eer aandoen (de vriendelijkheid hebben); vgl. r. 45.
42 *met eene lofreede*, nl. op Euripides' Phoenissae; *niet:* niets.
44 *verongelijken:* te kort doen (aan de verdienste van het werk).
45 *my zelven .... geven;* deze woorden zijn een terugslag op de wending met *gewaerdigen* in r. 44.
deze vertaelinge (klemtoon op *deze*), nl. de door Vondel vervaardigde Nederlandse vertaling als onderscheiden van De Groot's Latijnse (zie verder I n l e i d e n d e O p m e r k i n g e n op blz. 457).
47 *overal De Groot* (woordspeling naar het model van *Semper Augustus*, zie de Opdracht van de *Lucifer*, Dl. V, blz. 604): groot in iedere levenshouding.
48 *eerlijk en heerlijk:* ere-waard en edel.
het boek van ....: De jure belli ac pacis.
50 *bedienaer van staet:* staatsman; *Themis onfaelbaer orakel;* toespeling op het orakel van Delphi, waar T h e m i s , de godin van het r e c h t , vòòr Apollo haar uitspraken gaf; vgl. hierbij verder Vondels woorden in een gedichtje *Op .... Huigh de Groot* (Dl. III, blz 371): '*Wat vraegh ick wat Cefis of D e l f i s eertijds seide? Een D e l f s c h orakel spreekt meer wijsheids als die beide*.'
52 De vocatief *weledelen* (heeren) is vreemd; vgl. Van Helten § 272?; *verduytscht:* in het Nederlands vertaald.
53 *naer uwe heuschheit:* met de U eigen welwillendheid.

Inhoudt der gebroederen van Thebe.*

[1] *Eteokles, in het rijk van Thebe gezeten, weigert den broeder Polynices zijn erfdeel. Dees*,[1]
[2] *nu balling, t'Argos gekomen, troude Adrastus dochter, en blaekende van begeerte om weder*[2]
[3] *zijn vaderlant te bezoeken, vergaderde door schoonvaders raet een leger, tot dien optoght*[3]
[4] *noodigh, en rukte voor Thebe. De moeder Jokaste, hier van verkuntschapt, verwerft hem*[4]
[5] *vrygeleide om in de stadt te komen, en met zijnen broeder te handelen van de voorwaerden*,[5]
[6] *ter heerschappye dienstigh. Maer toen Eteokles stijf op het bezit des rijx staen bleef, kon*[6]
[7] *Jokaste de zoons niet bevredigen, waerom Polynices ter stede uitging, en zich ten oorlogh*[7]
[8] *toeruste. Toen spelde waerzegger Tiresias den Thebaenen d'overwinninge met dit beding*,[8]
[9] *indien Meneceus, Kreons zoon, zich zelven aen Mars opofferde. Maer Kreon weigerde*[9]
[10] *zijnen zoon der stede ten beste te geven. De zoon kante zich hiertegen, en toen de vader*
[11] *hem reisgelt gaf om te vlughten, voerde hy dit opzet uit, en nam zich zelven het leven. Aldus*[11]
[12] *geraekten d'oversten der Argiven door de Thebaenen om hals. Maer Polynices en zijn broeder*
[13] *behouden gebleven, traden in een dootlijk lijfgevecht. De moeder, hen ziende zieltoogen, be-*[13]
[14] *nam zich zelve met haer eige hant het leven. Haer broeder Kreon aenvaerde het rijk, en*[14]

* A l g e m e n e O p m e r k i n g : Deze *Inhoudt* is een vertaling van het Latijnse *Argumentum*, voorin De Groot's Phoenissae-vertaling.

1 *in .... gezeten;* versta: de heerschappij bezittend over Thebe; voor *rijk* = heerschappij, zie o.a. r. 6; *den broeder* (zijn broeder), lett. vert. naar het Latijn; vgl. r. 3 *schoonvaders raet*, r. 4 *de moeder* (zijn moeder), r. 7 *de zoons* enz.

2 *balling:* als balling; *Adrastus:* koning van Argos.

3 *door .... raet*, onjuist; Grotius: ‘na zijn schoonvader overgehaald te hebben’; *optoght:* opmars (krijgsonderneming).

4 *voor Thebe:* tot voor de muren van Thebe.

5 *handelen van:* onderhandelen over.

6 *ter heerschappye dienstigh:* betreffende de regering.

7 *bevredigen:* verzoenen.

8 *Tiresias;* zie *Koning Edipus* (Dl. VIII, blz. 859, r. 53); *met dit beding, indien* (Latinisme): onder voorwaarde dat.

9 *zich .... opofferde;* Grotius: ‘werd geofferd aan Mars’ (vgl. vs. 1034).

11 *aldus*; versta: dank zij Menoeceus' offerdood.

13 *dootlijk*. met de betekenis: beider dood ten gevolge hebbend; *zieltoogen*, onjuist; Grotius: ‘ontzield’.

14 *rijk*, zie r. 1

[15] *ondertusschen braeken d'Argiven hun leger voor de vesten op. Kreon verbittert op de vyanden*,[15]
[16] *van Kadmus burgerye verslagen, versteektze van het graf. Hy laet Polynices onbegraven*[16]
[17] *leggen, en drijft Edipus in ballingschap, ten deele volgens het menschelijk recht, ten deele*[17]
[18] *uit wraeke, en zet het medelijden over een anders elende aen d'eene zijde*.[18]

[19] Een oude getuighenis.

[20] *Het treurspel der Thebaensche gebroederen is gepropt met eene barninge van hartstoghten:*[20]
[21] *want Kreons zoon, van de muuren springende, sterft ten beste van zijn vaderlant. De ge-*

15 *braeken .... op:* braken het beleg van de stad op.
16 *van .... verslagen*, onjuist; Grotius: 'die gesneuveld waren aan de voet *van de burcht Cadmea*' (de burcht van Thebe, die zo heette naar den stichter van Th., Cadmus); *versteektze van ....*: weigert ze ....; achter *laet* dient *ook* te worden ingevoegd.
17 *het menschelijk recht:* het bij de mensen geldend recht.
18 *zet .... aen d'eene zijde:* zet op zij, neemt niet in acht.
20 *gepropt met* (vgl. *Herk. in Trachin*, Opdr., r. 84) *eene barninge van hartstoghten;* vgl. *Ifigenie in Tauren*, Opdr. r. 18-vlg. met aant.; *barning:* woeling is een vert. van het Vergiliaanse *aestus* (vgl. bijv. Dl. VI, blz. 589, vs. 759: *een geweldigh ty van toorn en minnegloet*). Na *Want* begint de motivering, die eindigt met *Antigone*.

[22] *broeders, zich onderling wondende, geraeken om hals. De moeder Jokaste verdoet zich zelve*
[23] *op haere doode zoonen. De Argiven, tegens Thebe met hunne heirkracht opgetogen, worden*
[24] *verslagen. Polynices leght onbegraven. Edipus wort ten vaderlande uitgestooten, met zijne*
[25] *dochter Antigone. Behalve dit is het treurspel gestoffeert met tooneelisten, en heerlijke en*[25]
[26] *uitgeleze spreuken*.[26]

De tooneelisten.*

JOKASTE.
DE VOESTERVADER VAN ANTIGONE.
ANTIGONE.
REY VAN FENICIAENSCHE VROUWEN.
POLYNICES.
ETEOKLES.
KREON.
MENECEUS.
TIRESIAS.
BODE.
ANDERDE BODE.
EDIPUS.

25 *gestoffeert met* .... (*plena* personis): *rijk* voorzien van; vgl. *stofferen*, Dl. VII, blz. 901, vs. 321.
26 *uitgeleze spreuken;* vgl. *Ifigenie*, Opdr., r. 52-53 met aant.
* *De voestervader van Antigone;* Grotius: '*senex educator Antigones*'. Het Gr. spreekt alleen van 'opvoeder' (vgl. het opschrift boven vs. 91), zonder de toevoeging *van Antigone;* bedoeld wordt de voormalige opvoeder (goeverneur) van de zonen. - *Meneceus:* Menoeceus. - *anderde:* tweede.

Euripides Feniciaensche *of* Gebroeders van Thebe.*

J o k a s t e :

O koesterende zon, die, op den gouden wagen,
Met snelle paerden, door den hemel heen gedraegen,
En 't starrelicht gewelf, uw vier en glans verspreit,
Wat zagh ons Thebe, zoo veel jammers toegeleit,[4]
Een' dagh van ongeval oprijzen voor haere oogen;[5]
Toen Kadmus, banneling van Sidon, hier getoogen,[6]
Belanden quam, en met zijn' voet den gront betradt.[7]
Dees troude Venus bloet Harmoni, rijk van schat,[8]
En teelde Polydoor, by ieder een gehoude[9]
Voor Labdaks vader. ik Jokast, die Lajus troude,
Den zoon van Labdak, wert Meneceus spruit geacht,[11]
En Kreons zuster, uit een bedde voortgebracht.
Mijn man, lang kinderloos, trekt heen naer Delfis streeken.[13-vlg.]
Hy vraeght Apollo naer bescheit, en houdt met smeeken
Om zoonen aen, en krijght dit antwoort van dien godt:
O koning over Thebe, een rijxstadt, wien het lot[16]
Van paerdevokken wert tot een geschenk gegeven;[16-17]
Wat mooghtge 's hemels wil dus bijster wederstreven
Om kinders? Teeltge een' zoon, die zal u met zijn hant[18-19]

* A l g e m e n e O p m e r k i n g : Voor de door Vondel gebruikte hulpmiddelen en voor de betekenis van de desbetreffende verwijzingen in onze noten zie men de toelichting op bl. 460.

T o n e e l a a n w i j z i n g : Het toneel is gedacht voor het paleis op de burcht; links voert een weg buiten de stad; rechts bevinden zich bij het paleis aansluitende gebouwen. - Over de proloog - waarmee ook dit stuk begint - zie men de O p m e r k i n g e n bij de *Ifigenie in Tauren*, blz. 239.

4 *zoo .... toegeleit* (toevoeging): (aan) hetwelk zoveel ellende is beschikt. *Thebe* is door V. als passief subject gedacht bij (veel jammers) *toegeleit*.

5 *oprijzen;* Grotius: ‘door u (zich) brengen.’

6 *Kadmus:* stichter van Thebe; *Sidon;* Grotius: ‘van het Sidonische land’, d.i. Phoenicië.

7 Bij *belanden* is *hier* uit vs. 6 te denken.

8 *bloet:* dochter; *rijk van schat*, toevoeging.

9 *by ieder een gehoude* (voor overeenkomstige wendingen zie vs. 11 en 142) ....; Grotius: ‘naar ons is overgeleverd’; de bedoeling is in het minst niet om twijfel uit te drukken.

11 *wert* (*geacht*) = *word ....?* (vgl. Van Helten § 9); Grotius heeft praesens: *vocor* (‘ik word genoemd’).

13-vlg. Men kan hiermee vergelijken de *Inhoudt* van V.'s *Edipus*, Dl. VIII, blz. 858.

16 *wien* heeft betrekking op *rijxstadt* (Van Helten, § 127).

16-17 Versta: dat door de beschikking der goden vermaard is geworden wegens zijn paarden (Vondel breidt hier uit).

18-19 Hoe kunt ge zo heftig aanhouden om kinderen tegen de wil der goden?

Ombrengen, en uw huis en hof en 't gansche lant[20]
In bloet versmooren. hy, van minne en wijn ontsteeken,[21]
Wint eenen zoon by my: doch angstigh en bezweeken[22]
Om zulk een' misgreep, en het antwoort uit godts koor,[23]
Beveelt zijn' herder dat hy 't kint den voet deurboor'
Met eenen priem, en geef de vrucht, in Junoos weide,
Citheron over en haer avontuur; dies leide[25-26]
Heel Grieken Edipus dien naem toe, naer de daet[27]
Maer Polybs paerdevooght, als hy ten hove gaet,[28]
Beveelt den vondeling de zorg der koninginne,[29]
Die zoogt mijn lieve vrucht aen haere borst uit minne.[30]
Het jonge kint wert groot: de blonde baert brak uit.[31]
Toen zocht de jongeling, het zy door zijn besluit,[32]
Of elders aengemaent, uit Febus mont te hooren[33]
Van welk een' stamme hy geteelt was en geboren:
En koning Laius mê belust te hooren of
De vondeling, voorheen verstooten van het hof,
Noch leefde, reisde ook heen, van nadacht ingenomen,[37]
Daer zoon en vader juist elkandre tegenkomen,[38]
Op Focis tweesprong, en de graeuwende koetsier[39]
Van Laius hem bestraft: lantlooper, flux van hier,[40]
En wijk den koning. hy dook eerst, en hiel zich binnen:[41]
Maer als de paerdehoef de voeten quetst, de zinnen[42]
Aen 't hollen raeken, brult de zoon, die met een knijf[43]
[Op dat ik by mijn ramp kort ingebonden blijf,][44]
Den vader nederleght, en geeft zijn' voesterheere[45]
Den wagen en 't gespan, uit plicht en schuldige eere.[46]

20 *'t gansche lant*, toevoeging.
21 *in bloet versmooren;* Grotius: ‘doen golven van bloed’.
22 *bezweeken:* wanhopig.
23 *om .... koor:* om zulk een onberaden daad in verband met het vroeger gegeven orakel; voor *godts koor* zie *Ifig.* vs. 731 en 1103.
25-26 *en geef ....:* en legge het te vondeling op de aan Juno geheiligde weide op de Cithaeron (berg in de nabijheid van Thebe) en late het daar aan zijn lot over.
27 *naer de daet:* naar het feit van het voet-doorboren (zie Inhoudt *Edipus* r. 13 en *Ed.* vs. 1247).
28 *Polybs paerdevooght:* de paardeherder van Polybus (koning van Corinthe).
29 *bevelen:* toevertrouwen, overhandigen.
30 *lieve* en *uit minne*, toevoegingen; Vondel laat weg: ‘en doet haar echtgenoot geloven dat het een kind van hem is’.
31 *de blonde baert brak uit*, vgl. vs. 65 en 159.
32 *door zijn besluit* (sponte sua): uit eigen beweging.
33 *of .... aengemaent;* zie *Edipus*, Inh. r. 18; *elders* (aliunde): van andere zijde.
37 *van .... ingenomen:* door na-zorg gekweld (toevoeging); *nadacht* ontbreekt in het *Ndl. Wdb.*
38 *daer:* bij welke gelegenheid.
39 *op Focis tweesprong;* vgl. *Edipus* Inh., r. 22.
40 *bestraffen:* berispen, uitvaren tegen; *lantlooper;* Grotius: *hospes* (‘vreemdeling’).
41 *duiken en zich binnen houden* (vroeger ook *duiken en zwijgen*): geduldig verdragen (in zijn schulp kruipen), zonder een boos woord terug te geven.
42 *paerde h o e f* stamt uit Euripides.
43 *brult de zoon*, toevoeging, affectverzwaring als *lantlooper*, vs. 40; *knijf:* mes.
44 *kort ingebonden:* sober en kort.
45 *voesterheere:* pleegvader (Polybus).
46 *uit .... eere*, toevoeging.

Toen Sfinx, na Laius doot, de vesten plaeghde en 't velt,[47]
Beloofde Kreon, mijn heer broeder, aen den helt,[48]

47 *en 't velt*, toevoeging.
48 De zinsconstructie is foutief; *a e n h e m* moet bij Vondel feitelijk dienst doen als lijdend voorwerp bij *kroonen* (vs. 50); de zin is te herstellen door in vs. 50, voor *te kroonen, h e m* toe te voegen.

Die 't looze raetsel van het ondier quaem t'ontvouwen,
Te kroonen met mijne echt. mijn Edipus, tot trouwen[50]
Genegen, by der hant, ontvoude 's ondiers vont,[50-51]
De dubbelzinnigheit der maeght, en raekt terstont[52]
Op Kadmus rijxtroon, zwaeit den staf met zijne handen,
En wort rampzaligh en onnozel door de banden[54]
Des huwelijx aen my, zijn moeder zelf, verknocht,
Onkundigh, zonder schult, en d'eige moeder docht
Noch wist niet datze quam met haeren zoon te paeren.
Dus wert ik zwanger, en begon twee zoons te baeren,[58]
Eteokles en Polynices, groot van moedt,
En een paer dochters. ik noem d'outste van mijn bloet
Antigone. hy noemt de jongste telgh Ismene.
Maer als mijn Edipus aen kennis van 't voorheene
Gebeurde komt, en zulk een bloetschant van zijn bedt,
Rukt hy zijne oogen met een' haek uit om dees smet.[64]
De zoons bestaen, zoo dra de baert hun uit wil breeken,
Den vader heimlijk in een' kerker wech te steeken,
Om dit schandael t'ontgaen: doch hier is werk aen vast.[67]
Hy, vast gezet in 't hof, verzwaert zijn' eigen last[68]
Door dol vervloeken van zijn kindren, niet te heelen,[68-69]
Op datze 't erfrijk met den zwaerde namaels deelen.[70]
Zy achterdochtigh, of het godendom gestoort[71]
Dien vloek des vaders eens moght sterken, en zijn woort,[72]
Indienze beide 't hof gemeen en stil bewaeren,[73]
Verdraegen dat de broêr, die jonger is van jaeren,[74]
Polnyces, eerst het rijk vrywilligh een jaer lang
Zal ruimen; d'outste, die nu heerscht, dan zonder dwang
By beurte ook afstaen, als het jaer is omgekomen.[77]
De trotse Eteokles, van heerschlust ingenomen,[78]

50 *mijne echt*, zie vs. 55.
50-51 *tot trouwen genegen*, onjuiste toevoeging: Oedipus kwam *t o e v a l l i g* langs de Sfinx; *by der hant* (Grotius: aderat): verschijnend.
52 *de dubbelzinnigheit der maeght*, variatie van *'s ondiers vont* (listig bedacht raadsel).
54 *onnozel* (toevoeging); zie vs. 56 *onkundigh, zonder schult*.
58 *begon .... te baeren:* kwam te baren, baarde (Grotius: 'genui'). Vondels gebruik van *b e g i n n e n* eenvoudig om een volgende phase van het verhaal in te leiden heeft een directe parallel in het na-klassiek Latijn, dat bijv. *c o e p i t d i c e r e* kent voor *dixit*.
64 *rukt uit .... haek*, onjuist; vgl. *Edipus*, Inhoudt r. 72 en vs. 1501; Grotius heeft 'doorboort'.
67 *om .... ontgaen;* versta: om de schande te bedekken, er zich voor te vrijwaren; *hier .... vast;* 'hetgeen veel list vereist', zegt Grotius; vgl. hierbij vs. 970 vlg.
68 *vast .... hof:* gevangen gezet in het paleis.
68-69 *verzwaert .... kindren*, onjuist. Grotius: 'en hij stapelt *op zijn kroost* huiveringwekkende vervloekingen wegens zijn door het lot beschikt ongeluk' (V. heeft ten onrechte Grotius' *cumulare* bij *ad* getrokken); *niet te heelen* (bij subst. *vervloeken*); niet ongedaan te maken.
70 *opdat* leidt de inhoud van de vloek in: dat zij om het erfrecht een bloedige strijd zullen vechten.
71 *achterdochtig:* vrezend; *gestoort* (vertoornd, verontwaardigd), toevoeging.
72 *sterken:* bekrachtigen (vgl. vs. 1799); *in zijn woort*, toevoeging.
73 *gemeen en stil* ('t laatste woord is toevoeging): gemeenschappelijk en kalmweg (zonder zich te verontrusten over 's vaders vloek).
74 *verdraegen:* overeenkomen.
77 *by beurte:* op zijn beurt; bij *afstaen* is *rijk* lijdend voorwerp.
78 *ingenomen van:* bezeten door.

Slaet trouweloos verbont en eeden in den wint:
En Polynices trekt naer Argos heene, vint
Adrast hem gunstigh, trout zijn dochter, onder 't wrokken,[81]
En komt hier met een heir Argiven aengetrokken,
Beoorloght Thebe, dat met zeven poorten waekt.
Hy eischt zijn erfdeel. 'k raede, eer 't slaghzwaert uitgeraekt,
Eteokles door een verdragh dien strijt te toomen.[85]
De bô brengt tijding dat de jongste hier zal komen.
O Jupiter, zie neêr uit uw vergult palais.
Ontfarm u over ons. verleen ons kindren pais.
Het voeght u, die het al regeeren kunt, te geven
Dat niet een zelve mensch altijt in rou blijf leven.

L e e r m e e s t e r :

Antigone, eedle telgh uit koningklijken stam,
Dewijl vrou moeder uw verzoek ter harte nam,[92]
Om, buiten het salet der maeghden, eens van boven[93]
Te zien hoe Argos heir door 't velt komt aengestoven,
Zet u hier neder, op dat ik eerst gade sla[95]
Of eenigh burger hier langs 't hof spansseeren ga,[96]
Om my, een' dienaer, en ook u, mevrou, te waeren[97]
Voor opspraek. 'k zal u dan van stuk tot stuk verklaeren[98]
Al wat ik onder 't heir des vyants hoorde en zagh;
Toen ik gezonden wiert, met hoope van verdragh,[100]
Aen uwen broeder, hem het vry geley bestelde,[101]
En keerde met bescheit weêr herwaert uit den velde.[102]
Hier is geen mensch omtrent. mevrou, nu rep u knap.[103]
Stijgh op langs deze cedre en hooge wenteltrap.[104]
Zie veldewaert het heir des vyants, hoe veel zielen
Omtrent Ismenes stroom en Dirces springaêr krielen.[105-106106]

81 *Adrast;* zie *Inhoudt*, r. 2; *onder 't wrokken* is toevoeging.
85 *verdragh;* vgl. vs. 74 (*verdraegen*); *toomen:* tegengaan, voorkomen. - T o n e e l a a n w i j z i n g . De ‘leermeester’ is langs een trap die zich *in* het paleis bevindt naar het platte dak geklommen. Op een der bovenste treden staande spreekt hij tot Antigone, die (voor de toeschouwers nog onzichtbaar) aan de *voet* van de trap staat (vs. 104).
92 *ter harte nemen:* gunstig opnemen, inwilligen.
93 *het .... maeghden:* de meisjeskamer; *van boven:* het dak van het paleis.
95 *zet .... neder;* onjuist; Grotius: ‘blijf daar staan’; zie Toneelaanwijzing.
96 *spansseeren:* wandelen, lopen.
97 *mevrou;* Grotius: ‘vorstin’ (prinses).
98 *opspraek;* zie aant. 227.
100 *met hoope van verdragh:* in de hoop dat een overeenkomst tot stand te brengen zou zijn.
101 *bestellen:* brengen.
102 *met bescheit:* met een boodschap (van Polynices).
103 *knap:* gezwind.
104 *wenteltrap;* Grotius: ‘trap’.
105-106 Men lette op het zeugma; *zien* is hier zowel met een adverb. bepaling van richting verbonden (dus = het oog richten op) als met een lijdend voorw. (= waarnemen).
106 *Ismene:* de Ismenus, een riviertje dat door Thebe stroomt; *Dirces springaêr* (bron; Grotius: ‘wateren’); de D. stroomt eveneens langs Thebe; beide riviertjes komen van de Cithaeron.

I. Keer.

A n t i g o n e :
O oude man, nu reikme uw hant,
Zo styge ik op van dezen kant.[108]

L e e r m e e s t e r :
Welaen mevrou: stijgh op met zegen.[109]
Gy zijt ter rechte tijt gesteegen.
De Grieken trekken vast in 't velt,
Daer elk zich in slaghorde stelt.

II. Keer.

A n t i g o n e :
O dochter van godin Latone,
O Hekaté, mijn eer en kroone,[114]
Hoe blinkt al 't velt in 't harrenas!

L e e r m e e s t e r :
Vorst Polynices komt van pas,[116]
Voorzien van ruiteren en knechten.

III. Keer.

A n t i g o n e :
Zijn alle poorten tegens 't vechten
Met kopre boomen, ook den wal[119]
Bezorgt voor noot en ongeval?[120]

L e e r m e e s t e r :
Ay vrees niet: want Amfions muuren[121]
Zijn maghtigh voor gewelt te duuren.[122]
Bezie dien eersten, braef en frisch:[123]

108 *van dezen kant*, toevoeging; zie de aant. bij vs. 91).
109 *mevrou;* Grotius: ‘jonge dochter’ (zie vs. 97); *met zegen*, toevoeging.
114 *Hekaté*, een der namen van Artemis (Diana); meisjes riepen gaarne de *maagdelijke* godin aan; *mijn eer en kroone;* Grotius: ‘door mìj vereerd’.
116 *van pas;* Grotius: ‘niet zo maar op goed geluk, maar voorzien van ....’ (zie vs. 117).
119 *ook*, op te vatten als: en (ook); *den wal*, onderwerp in accusatiefvorm.
120 *bezorgt:* beveiligd.
121 *Amfion*, koning in Thebe, die de stad omgaf met muren, waarvan de stenen zich door het toverspel van zijn lier samenvoegden en opstapelden.
122 *voor:* tegen.
123 *bezie* stamt uit Euripides. Achtereenvolgens worden nu de zeven aanvoerders der belegeraars van Thebe beschreven; *braef* (dapper) *en frisch* is toevoeging.

Dan zal ik melden wie hy is.

IV. Keer.

A n t i g o n e :

Wie komt vooruit hier aengestooten,[125]

125 *aenstooten:* aanstappen.

Met zijnen helm op 't hooft gesloten?
De schilt beschut den arm getrou.[127]

L e e r m e e s t e r :
Het is een overste, mevrou.

A n t i g o n e :
Wie is 't? hoe heet hy? uit wat stamme?

L e e r m e e s t e r :
Het is Hippomedon, vol vlamme,[130]
Een trots Mycener, die zijn' stoel
Bekleet by Lernes waterpoel.

V. Keer.

A n t i g o n e :
Hoe fors, hoe onversaeght is 't wezen,
Gelijk een reus, in top gerezen
Uit d'aerde, die weêrspannigh muit![135]
Hoe ziet hem Mars ten oogen uit!

L e e r m e e s t e r :
Ziet gy dien overste niet trekken,
Daer Dirces tong den kant komt lekken?[138]

A n t i g o n e :
Dat is een ander, en uit lust
Ten oorlogh anders uitgerust.[139-40]
Met welk een' naem wert hy getekent?[141]

L e e r m e e s t e r :
't Is Tydeus, Eneus zoon gerekent,[142]
Die krijghsgodt Mars, den Etolier,[143]
In zijnen boezem voert, vol vier.

VI. Keer.

127 *schilt*, in 17de eeuwse taal ook manl.; dit vers stamt uit Euripides.
130 *Hippomedon:* een Grieks vorst, die bij *Lerna*, een moeras in Argolis, zijn rijk had; *vol vlamme:* vol krijgsvuur.
135 *die* (mag bij *aerde* worden gedacht) .... *muit*, toevoeging. De aarde èn de door haar voortgebrachte reuzen muitten tegen de hemel; zie o.a. Dl. VI, blz. 200, r. 281 en blz. 558, r. 225.
138 *Dirce;* zie vs. 106.
139-40 *uit .... oorlogh*, toevoeging; *anders uitgerust:* in een andere wapenrusting.
141 *wert:* wordt? zie aant. 11.
142 *Tydeus*, gehuwd met een dochter van Adrastus (zie vs. 145); *Eneus:* Oeneus, koning van Aetolië; *gerekent*, zie vs. 9.
143 *Mars, den Etolier;* Grotius: ‘den Aetolischen Mars’, d.i. de echte Aetolische krijgswoede.

A n t i g o n e :

Dees nam Adrastus telgh uit minne,
En wert Polnyces zwagerinne.[145-46]

145-46 In verband met *nemen* verdient het de voorkeur *dees* (Tydeus) als subject op te vatten en *Adrastus telgh* (object in 145) als subject te denken bij *wert* in 146 (men kan ook *en* weergeven met *die*; vgl. van Helten, § 227a-d).

't Is waert dat elk zijn rusting ziet,
Die hy uitheemsch schakeeren liet.[148]

L e e r m e e s t e r :
Dit is een schiltroep. zy braveeren,[149]
Alle Etolieren, fix op speeren[150]
En schichten, trots ten slagh bereit.[151]

A n t i g o n e :
Hoe quaemtge aen al dit klaer bescheit?

L e e r m e e s t e r :
Toen ik uw' jongsten broêr, te velde
Getogen, 't vrygeley bestelde,
Sloegh mijn naeukeurigheit bedacht[155]
Elx wapen gade, en staet, en draght.[156]

VII. Keer.

A n t i g o n e :
Wie komt langs Zethus graf getoogen,[157]
Gestreng van opzicht, en van oogen,[158]
Schoon 't blonde haer de kin verciert?[159]

L e e r m e e s t e r :
Dat is een die het krijghsvolk stiert.

A n t i g o n e :
Een drom bestuwt dien forssen woeder.

L e e r m e e s t e r :
Parthenopeus is 't. zijn moeder
Heet Atalante.

VIII. Keer.

148 die ongewone kleuren vertoont.
149 *schiltroep:* (schildtroep, vgl. voor de spelling vs. 593 *handaedigh*) troep uitgerust met (grote) schilden; *braveeren:* zich trots, vol strijdlust vertonen.
150 *alle Etolieren* is bijstelling bij *zy;* het behoorde echter bijstelling te zijn bij *dit* (Dit, deze troep, geheel uit Aet. bestaande, is ....); *fix op speeren:* bedreven in het werpen met speren.
151 *en schichten*, variërende toevoeging.
155 *mijn naeukeurigheit*, op te vatten als: ik nauwkeurig; *bedacht:* met bewuste bedoeling.
156 Grotius alleen: ‘de wapenen’ (*staet:* rang; *draght:* klederdracht).
157 *Zethus;* tweelingsbroer van Amphion; beiden rustten in één graf bij Thebe.
158 *gestreng van opzicht* (= truci aspectu): grimmig van uiterlijk.
159 Grotius: ‘hoewel nog een jònkman, schoon van lokken’; Vondel bedoelt: hoewel zijn blonde (vlassige) baard hem als nog jong doet kennen (vgl. vs. 31 en 65).

A n t i g o n e :

ik wensche al stil[163]
Dat die mijn stadt verdelgen wil[164]
Ook van Diane wiert geschoten,[165]

163 *al stil;* ongeveer: zo bij mijzelf.
164 *die .... wil* is onderwerpszin; *die:* hij (nl. Parthenopaeus) die.
165 *ook* (toevoeging); van zijn kant (natuurlijk vòòr hij zijn plan kan volvoeren), eist de zin.

Daerze op de bergen onverdroten[166]
Met haere moeder vlieght en jaeght.[167]

L e e r m e e s t e r :
Laet dit berusten. onversaeght[168]
Verschijnenze op hun recht ten strijde,
Dies ducht ik dat de goôn hun zijde
Verkoren, en ons wederstaen.[171]

IX. Keer.

A n t i g o n e :
Waer blijft hy met zijne oorloghsvaen,[172]
Wien zoo veel ramps met my beschoren
Ter quaeder uure wiert geboren[173-74]
Uit eene moeder? oude raet,[175]
Waer blijft Polnyces, dus versmaet?

L e e r m e e s t e r :
Daer staet hy by zijn' lantbeschermer[177]
Adrast aen 't maeghdegraf, uit marmer[178]
Gehouwen. zie hem in't verschiet.[179]

A n t i g o n e :
Ik zie hem daer, doch zie hem niet
Bescheidelijk, nochtans naer reden[181]
Een' schijn van zijn gedaente en leden.[182]

X. Keer.

166 Onjuist. Antigone wenst niet dat P. *op de bergen* door Diane wordt neergeschoten, maar voor Thebe; *daerze* moest luiden *die*.
167 *haere* moeder is onjuist; *zijn* (P.'s) moeder, Atalante, die als jageres tot het gevolg van Diana behoorde.
168 Verbind: *onversaeght .... op hun recht* (= freti jure: ‘steunend op ....’).
171 *ons wederstaen:* tegenover ons (gaan) staan.
172 *met .... vaen*, anachronistische toevoeging.
173-74 Versta: die, terwijl hem zoveel rampen beschoren waren (hem zoveel rampen beschoren zijnde), te kwader ure .... De zinsconstructie vertoont *enige* overeenkomst met die in vs. 48-49. In het relatief *wien* (dat vergezeld is van een bep. *zoo veel ... beschoren*) vangt Vondel een subject *die* (bij *wiert geboren*) en een datief-object bij *beschoren*.
175 *uit eene moeder:* hierbij nog eens te denken *met my; oude raet:* oude raadsman (*raet* is toevoeging).
177 *lantbeschermer;* Grotius: ‘schoonvader’. V. bedoelt: de rechtshandhaver van Polynices.
178 *'t maeghdegraf:* het graf van de dochters van Niobe, buiten Thebe; *uit marmer gehouwen* is toevoeging.
179 *in 't verschiet*, toevoeging.
181 *bescheidelijk:* duidelijk; *naer reden:* in overeenstemming met de afstand.
182 *een schijn:* een vaag beeld.

Och of uit zusterlijke zucht
Mijn voeten dreven door de lucht,
Gelijk een wolk, van deze wallen:[185]
'k Zou broeder om den hals gaen vallen,
En blyde omhelzen met mijn hart,
Dien, sedert hy eens balling wert,

185 *van deze wallen*, toevoeging.

Ik nimmer quam te zien. 't is deerlijk.
Mijn oude vader, ô hoe heerlijk
Blinkt hy in 't gouden harrenas,
Gelijk de morgenzon in 't glas![192]

L e e r m e e s t e r :
Hy komt op vrygeleide aenrijden,
Om zusters oogen te verblijden.[194]

A n t i g o n e :
Wie is 't, die staetigh herwaert rent,
En zijnen witten wagen ment?[196]

L e e r m e e s t e r :
Amfiaraüs. dees bevrachte[197]
Het radt met vee, op dat hy 't slaghte,[198]
En wichele uit het ingewant.[198-99]

XI. Keer.

A n t i g o n e :
O dochter van de zon, geplant[200]
In 's hemels welfzel, uitgestreeken[201]
In 't gouden kleet! uw' riem ontbreeken
Geen perlen op het gout gehecht![202-03]
O maen, hoe rijdt dees, afgerecht[204]
Op paerdemennen! aen wat oorden[205]
Is Kapaneus, die, heet op moorden,
Wraekgierigh naer de poorten wijst?[206-07]

L e e r m e e s t e r :
Hy meet hoe hoogh de hofpoort rijst,[208]
Bespiet den toegang naer den toren.[209]

192 *in 't glas:* in een spiegelende ruit, toevoeging.
194 *om .... te verblijden:* met het gevolg dat hij ....
196 *wit*, in verband met de priesterlijke waardigheid van den bestuurder (zie het vervolg); ook het gespan denke men zich wit.
197 *Amfiaraüs:* ziener en droomuitlegger.
198 *radt* (pars pro toto): wagen (vgl. 1227).
198-99 *opdat .... ingewant*, toevoeging.
200 *o .... zon*, nl. de maangodin, Diana (vgl. vs. 113).
201 *uitgestreeken:* uitgedost; de bepaling *geplant .... kleet* behoort bij *dochter*.
202-03 *uw' riem .... gehecht*, uitbreiding van Grotius' 'met blinkende gordel', dat bij hem bijstelling is bij 'zon' (vs. 200).
204 *dees* slaat op *Amfiaraüs* (wat rijdt hij, als priester, bedachtzaam, bedoelt het origineel).
205 Denk voor *aen:* maar (maar waar is K...., zie de volgende aant.).
206-07 *die .... wijst*, onjuist. Grotius: 'die tegen onze stad (steeds) grimmige bedreigingen uitslingert' (dit is Antigone bekend, zie vs. 214).
208 *hy meet* nl. met zijn blik; *hofpoort;* Grotius: 'de torens van de muren.'
209 *den toegang;* Grotius: 'de zeven toegangen tot de stad.'

A n t i g o n e :

O Nemesis, ter wraek gekoren,[210]
En gy Jupijn, die 't aerdtrijk stut,[211]

210 *Nemesis:* de wrekende godin van het recht; zij straft de overmoedigen (zie vs. 213); *ter .... gekoren* toevoeging.

211 *die .... stut*, een niet met de mythologische voorstelling strokende toevoeging.

En 't blaeu gewelf met donder schudt,
Gy kunt dien hooghmoedt haest verneêren.
Hy wil van Thebe t'Argos keeren,
Met zijn gevangenen in 't net,[214-15]
Daer eer de zeegodt, tot ontzet[216-vlg.]
Van Amymoon, zoo d'ouden zingen,
Te Lerne een bronaêr op liet springen
Ten gront uit, toenze water gaf
Op 't klinken van zijn' ysren staf.[219-20]
Diane, dochter van den grooten
Jupijn, gy die met uw genooten
Het haer met gout snoert, leghme 't juk
Der slaverny niet op in druk.

L e e r m e e s t e r :

Welaen vorstin, geef u naer binnen toe ter ruste,[225]
In 't maeghden hofsalet: gy zaeght al wat u luste.[226-vgl.]
Hier komt een groote hoop van vrouwen met gedruisch[227-vlg.]
Aenstuiven naer het hof en koningklijke huis.
Zy spreeken gaerne 't erghste, en wort haer stof gegeven,[229]
Zoo weetenz'er iet aen te hangen en te weven.
Vergaêrenze te hoop, daer elk verhaelt hoe 't stont[231]
In 't heir, dan komt'er noit iet deftighs uit haer' mont.

R e y .

K e e r :

Ik, in Fenicie gewonnen,
Ben hier door zee gevoert ten hoof

214-15 vgl. vs. 207 met aant.; *gevangenen;* Grotius spreekt speciaal van de Thebaanse *vrouwen* (zie vs. 224); *in 't net*, toevoeging.

216-vlg. Grotius: ‘en die schenken aan *Lerna*, waar Neptunus, gedachtig aan Amymone, nieuwe wateren uitstortte’. Vondel heeft uit een mythologisch handboek dit uitgebreid (tot vs. 220); *tot ontzet;* dit behoorde te luiden *na* ontzet (verlossing); *van Amymoon* (Amymone), die nl. door een sater bedreigd werd en door Neptunus bevrijd.

219-20 *toen .... staf;* versta: die, onmiddellijk nadat N. met zijn drietand in de grond stiet (*klinken:* slaan, slingeren), water gaf.

225 *ter ruste*, toevoeging.

226-vgl. vs. 93.

227-vlg. onjuist; Grotius (ter motivering van de raad in vs. 225): ‘immers sedert de stad in onrust en opschudding verkeert, komt een grote menigte vrouwen steeds naar het paleis’.

229 *'t erghste:* kwaad; volgens de oudgriekse opvatting behoorde een vrouw zich niet in 't openbaar te vertonen behalve bij bijzondere plechtigheden en feesten (A.'s verblijf op het dak van het paleis zou dus ‘opspraak’ - zie vs. 98 - kunnen verwekken).

231 Grotius heeft een algemene sententie: ‘waar veel vrouwen bijeen zijn, is het een genot voor haar niets *degelijks* (Grotius' *grave*, Vondels *deftigh*) en verstandigs te doen horen’.

I n l e i d e n d e O p m e r k i n g e n v o o r d e R e y : De rei bestaat uit jonge Phoenicische vrouwen, door de afstammelingen van Agenor (zie vs. 308) als ‘de bloem des lands’ (zie vs. 245) geschonken aan Apollo van Delphi na het behalen van een overwinning op Phoenicië's vijanden. Grotius heeft in deze vrouwen een deel van de *oorlogsbuit* willen zien, waarin Vondel hem volgt. De voor Delphi bestemde vrouwen bevinden zich voorlopig te Thebe.

Met andere gevange nonnen,

Als een slavin en oorloghsroof,[235-36]
Op dat ik my aen Febus wye,
En slijte in 't berghsneeu van Parnas[238]
Mijn levens tijt in slavernye.[239]
Ik streefde door den zouten plas,
Daer d'onvruchtbaere Siciliaenen[241]
In 't water drijven; toen een lucht[242]
Van 't westen ons den wegh quam baenen,[243]
En lieflijk voortdreef op de vlught.[244]

T e g e n k e e r :

Ik, eer de bloem des lants, gegeven[245]
Aen Delfis godtheit, als een pant
Uit al den maeghdenroof, quam zweven[246-47]
In Kadmus stadt, en 't vaderlant
Der broederen, Agenors maegen,[249]
Om als een kerkbeelt, godt gewijt,
Het slaefsche juk te helpen draegen,[250-51]
Een nootwet, die geen weêrspraek lijdt.[252]
Kastaliaensche waterbronnen[253]
Besprengden my door 's priesters hant,[254]
Een wijdinge, die Febus nonnen[255]
Behaeght, en houdt in zuivren stant.[256]

T o e z a n g :

O dubble berghtop, klaer bescheenen[257]
Van 't licht der zonne! ô vruchtbre kruin
Begroeit met wijngaert rondom heenen
En ranken, eedle druiventuin!

235-36 *nonnen*, verchristelijking voor: tempeldienaressen (vgl. 255, 265 enz.); voor *gevange* en *oorloghsroof* (236) zie de O p m e r k i n g e n hierboven.
238 *in 't berghsneeu* (van Parnas); Grotius: '*onder* de besneeuwde toppen'. Delphi lag op de helling van de Parnassus; *sneeu* is in 17de eeuwse taal m., vr. en onz.
239 *slavernye:* dienstbaarheid.
241 *d'onvruchtbaere Siciliaenen;* Grotius: 'de onvruchtbare Siciliaanse velden', (in de *Prolegomena* verklaart hij 'onvruchtbaar' als doelend op de toestand tijdens de bewoning van Sicilië door Cyclopen).
242 *toen:* terwijl, bij welke gelegenheid; *een lucht van 't westen:* een westenwind.
243 *quam baenen:* baande.
244 *op de vlught*, toevoeging (op onze vaart).
245 Zie de I n l e i d . O p m .
246-47 *als een pant:* als een blijk van verering (geschenk); voor *maeghdenroof* zie de I n l . O p m .
249 *Agenors maegen:* de afstammelingen van Agenor (vader van Cadmus, koning van Phoenicië).
250-51 Versta: om - op dezelfde wijze aan de godheid gewijd als een kerkbeeld - tempeldienst te verrichten; *helpen* is stoplap.
252 een noodzakelijke verplichting, waaraan niet te ontkomen is (*legem* servitii, luidt. Grotius' vert.).
253 De *Kastalia* was een heilige bron aan de Parnassus; met het water van deze bron wiesen zij zich, die de Delphische tempel binnen wilden gaan; vgl. *If. in Tauren*, vs. 1297.
254 *besprengden* behoorde te zijn: *zullen* mij besprenkelen; *door .... hant*, toevoeging.
255 *nonnen;* zie vs. 235.
256 *en .... stant*, toevoeging.
257 De Parnassus had twee toppen, waarvan de éne aan Apollo was toegeheiligd, de andere aan Bacchus (zie vs. 259-vlg.).

Gy schaft hier nektar alle dagen,
Die 't hart verheught. ô draekenest![262]

262 *Draekenest:* spelonk bij Delphi, waar Apollo de draak Pytho verslagen had (zie *If. in Tauren*, vs. 1282-vlg.).

O toppen, daer de goôn uitzagen,[263]
Dianaes bergh en jaghtgewest.
Och of ik stil in Febus kooren,[265]
Daer Dirces bron niet ruischt noch stroomt,[266]
Verquikt met zang en spel te hooren[267]
Mijn tijt moght slijten onbeschroomt.[268]

K e e r :

De krijghsgodt houdtme in deze veste
Belegert, raest vast brant en moort.[270]
Och 'k wensch, de gansche stadt ten beste,
Dat haer geen druk noch rampspoet stoort.
Dit jammer treft de bloetverwanten[273]
En bontgenooten in 't gemeen,[274]
Fenicie ook aen alle kanten,[275]
Zoo Thebe 't hof en hooft der steên[276]
Wort aangevochten: want zy sproten
Te gaer uit Ioos edel zaet.[278]
Dit 's oirzaek dat mijn hart, gesloten
Van rouwe, om Thebe quijnen gaet.

T e g e n k e e r :

De beuklaer blixemt om de wallen,[281]
Gelijk het weêrlicht uit de wolk[282]
Een berst geeft, merk van d'ongevallen[283]
Des veltsslaghs, een bederf van 't volk,[284]
Dat Plutoos razernyen broedden,[285]
Ten val van Edipus geslacht.
My gruwt, ô Argos, voor dit woeden,
En 's hemels wraek, met schrik verwacht:
Want Polynices, al t'onwaerdigh
Verongelijkt, staet naer zijn erf,[289-90]
En ooreloght niet onrechtvaerdigh.
Dit 's oirzaek van dit lantbederf.

263 *uitzagen* (verl. tijd door rijmdwang): uitzien (naar de aarde); *daer* (van)waar.
265 *kooren*, verchristelijking voor tempel (vgl. vs. 235-36).
266 De bedoeling is: na dit Thebe verlaten te hebben (zie I n l . O p m .)
267 *met zang en spel;* bij Grotius is enige verzen vroeger namelijk sprake van de *reien van Diana;* daarop slaat dit vers.
268 *onbeschroomt:* in veiligheid (tegenover de oorlogsdreiging die over Thebe hangt).
270 *raest;* Grot.: '*spirat* nil nisi sanguinem.'
273 *de bloetverwanten:* de Phoeniciërs.
274 *bontgenooten* is minder juist; versta: stamgenoten (herhaling van *bloetverwanten*).
275 *Fenicie ook;* versta: (dat is) óók Phoenicië.
276 *'t hof .... steên*, toevoeging; evenals *van alle kanten* (vs. 275).
278 *Io:* betovergrootmoeder van Agenor, bij wien de splitsing begint in een Phoenicische tak en een Thebaanse (Cadmus).
281 *beuklaer:* schild.
282 *het weêrlicht*, onz. in overeenstemming met het simplex *licht*.
283 *merk:* voorteken.
284 *een bederf van 't volk* (bijstelling bij *veltslagh*): strekkend tot verderf van het volk.
285 *dat* (object), slaat op *bederf; Plutoos razernyen:* de Furiën (*Plutoos*, omdat ze haar woonplaats hebben in de onderwereld); vgl. Oedipus' vloek, vs. 71-72.
289-90 *al .... verongelykt*, verduidelijkende toevoeging van Vondel, evenals vs. 292.

P o l y n i c e s :

Nu ben ik al in stadt, alleen op goet betrouwen,[293]
En duchte datze my bedekt een onheil brouwen,
En dingen naer den hals des ballings, in hun net.[295]
Ik dien rondom te zien, of iemant my bezet.[296]
'k Zal, moedigh op dit zwaert, mijn lijf ter noot verweeren.[297]
Wie daer? sta vast. of kan een windeken ons deeren,
En 't ruischen van elk bladt? want wie op vyants boôm[298-99]
Den voet zet, wort terstont geschud van schrik en schroom.[300]
'k Vertroume op moeders woort, doch ben niet zonder zorge.
Zy rietme op vry geley te komen, en bleef borge.
De hulp is by der hant: want d'outers smooken vast.[303]
Het hof krioelt van volk. steek op het zwaert: dat past[304]
Veel beter. ik wil eerst omhooren welke vrouwen[305]
Hier voor het hof staen. zeght my toch, uit wat landouwen
Komt gy naer Grieken hier in Thebe, Kadmus stadt?[307]

R e y :

Wy zijn Fenicischen. Agenors maerschalk had[308]
Ons aen Apollo, der waerzeggren tolk, geschonken:[309]
Want Edips zoon zou my naer Delfis kerkspelonken[310]
En godtspraek zenden, zoo Mycenes heirkracht niet
De stadt beleggen quaem. en gy, die 't hof beziet[311-12312]
En Thebe, zeghme wie gy zijt: ay laet ons hooren.

P o l y n i c e s :

Ik ben uit Laius, zoon van Edipus, geboren,[314]
En uit Meneceus telgh Jokaste, groot van faem.
Thebanen noemen my Polnyces by mijn' naem.

R e y :

293 *al*, ter vert. van Grotius' *jam* (nu is het ogenblik daar, dat ....).
295 *in hun net* (= in retibus): die ze nu in hun macht hebben.
296 *bezet:* wil overvallen, belaagt, vgl. *If. in Tauren*, vs. 1376.
297 *moedigh op* (= fretus): vertrouwend op, vgl. vs. 168.
298-99 *of kan .... bladt*, uitbreiding van Vondel onder invloed van *Aeneïs* II, vs. 1049-50 (in Vondels vert.; zie Dl. VI, blz. 475).
300 *schrik en schroom:* angst en vrees.
303 *want .... vast;* niet het *roken* van het altaar (voor het paleis), maar de *aanwezigheid* van het altaar stelt P. gerust: het altaar nl. was een veilige wijkplaats, een vrijplaats.
304 *het hof .... volk:* en het paleis is niet leeg (let op Vondels verzwarend *krioelen*).
305 *omhooren:* om mij heen horen, rondvragen.
307 *Grieken:* Griekenland.
308 *maerschalk*, onjuist; Grotius: ‘krijgsoversten, die afstammen van A., hebben ons ....’ (zie I n l . O p m . boven de rei).
309 *der waerzeggren tolk:* die de geheimen van Zeus vertolkt aan de waarzeggers; vgl. *Koning Edipus*, vs. 193 en in de Lucifer: *Godts Geheimenistolk* (= Gabriël).
310 *Edips zoon*, de regerende Eteocles; *kerkspelonken* (*en godtspraek*): orakel (-plaats).
311-12 *zoo ....:* indien het leger uit Mycene niet de stad *was komen belegeren;* vgl. de *Inhoudt*, r. 14-15 voor de tijdsvorm.
312 *beziet* (Grotius' visurus): komt bezoeken.
314 *zoon van Edipus* is te denken als praed. attribuut bij *ik* (ik ben, als zoon van E., ...).

O rechte bloetverwant van vorst Agenors zoonen,[317]
Mijn koningen, die my hier zonden naer uw troonen;[318]

317 *rechte*, stoplap.
318 *mijn koningin;* zie hiervoor de aant. bij vs. 308; *naer uw troonen*, ongelukkig gekozen toevoeging van Vondel, evenals *Thebaensche koning* in vs. 320.

Ik valle ootmoedigh u, gelijk 't betaemt, te voet.
Thebaensche koning, zijt gezegent, en gegroet.
Het vaderlant verlangde al lang naer zulk een' hoeder.[321]
Op op, sluit opde poort: koom buiten: haest u, moeder,
Of hoortge uw' zoon noch niet? wat toeftge? haest u voort.
Koom val hem om den hals: hy staet voor uwe poort.

J o k a s t e :

O maeghden, naeulijx hoorde ik u Fenicisch spreeken
Of quam al bevende uit den hove, schier bezweeken.[326]
O zoon, hoe zienwe u eens, na zoo veel ongevals
Ten lange leste! koom, vat moeder om den hals.
Druk borst aen borst, en mont aen mont. ik schreie en weene.[329]
Ay legh uw hooft eens op mijn zwakke schouder heene.
Och ik, uw moeder: och hoe krijghtze u in den arm![331]
Wat zal ik zeggen, of wat spreeken? och ontfarm.
Hoe vatte ik uwe hant! waer zal zich moeder keeren?[333]
Hoedaenigh u met vreught aenschouwen en feesteeren?
Och zoon, gy gingt van hier in droeve ballingschap
Ten lande uit, door bedwang met eenen zuuren stap,[336]
Op 't al te streng gebodt des broeders, die u prangde
Uit wrevelmoedigheit. mijn zoon, och hoe verlangde[336-38]
Heel Thebe naer uw komste! ik trok, van hoop berooft,
En troosteloos in rou, de haervlecht uit het hooft,
Ley feestgewaeden af, en kleede my in rouwe.
Het roukleet voeghde my, rampzalige oude vrouwe.
De vader midlerwijl, in naere duisterheit[343]
Gekerkert, zoekende zijn zoons, door 't bittere pleit[344]
Gedeelt, de pylers van ons huis, met bitter schreien,[345]
Pooght met een' blooten dolk uit 's levens licht te scheien.
Dan zocht hy eenen strop, vervloekte zucht op zucht[347]
De zoons, beklaeghde reis op reis zijn huwlijxvrucht,[348]
Gedooken in zijn hol. terwijl komt ons ter ooren[349]

321 *naer .... hoeden*, eveneens een toevoeging in strijd met de situatie.
326 *bezweeken:* krachteloos (door ouderdom); Grotius: ‘of ik heb mijn door ouderdom bevende voet bewogen’.
329 *mont aen mont;* Grotius: ‘wang aan wang’; *ik .... weene*, toevoeging.
331 *hoe*, bij Grotius met de betekenis: hoe onverhoopt.
333 *hoe .... feesteeren;* Grotius: ‘hoe zal ik, tegelijkertijd u omarmend en met mijn haren u beroerend, hierheen mij wendend en dan weer daarheen, vreugde smaken, gelijk weleer!’
336 *door bedwang ....:* gedwongen, met schreden die u zwaar vielen; *prangen:* nopen, dwingen; *uit wrevelmoedigheit:* met euvele moed; door zijn grimmige aard.
336-38 *door bedwang .... uit wrevelmoedigheit*, uitbreiding.
343 *in naere duisterheit* (*naer* zowel duister als somber, akelig; vgl. *Kon. Edipus*, vs. 1752) ziet op Oedipus' blindheid.
344 *zoekende:* verlangende naar.
345 *de pylers ....*; vgl. *If. in Tauren*, vs. 1022.
347 *zucht op zucht:* herhaalde klachten over hen uitstotend.
348 *beklaeghde .... huwlijxvrucht* (toevoeging): richtte steeds weer zijn aanklachten tegen zijn kinderen (zijn zoons), variatie op de voorafgaande woorden.
349 *gedooken in zijn hol;* versta: zich opsluitend in zijn duisterheid (zie vs. 343).

Hoe gy elendigh reede een ega hebt gekoren,[350]
Ten wasdom van uw zaet, en uitheemsch u verbint,
En sterkt met zwagerschap; uw moeder, schier ontzint,[352]
Bedroeft, ook Laius geest, die, van uwe echt afschuwelijk,[353]
Haer vloekt, gelijk een pest, om 't lantbederflijk huwelijk.[354]
Ik stak de bruitstoorts niet, gelijk men is gewoon,
Als blyde moeder, aen. men zong geen' bruiloftstoon
Omtrent Ismeen, noch wiesch zich rein in zuiver water.[357]
Men broght de bruit niet t'huis met juichende geschater
In Thebe, Ogyges stadt. wech wech met krijghsgewelt,[359]
Het zy by vaders schult, of noodlot vast gestelt,
Om jammerlijk het huis van Edipus te drukken;[361]
Hoe 't zy, ik draege alleen ondraeghbaere ongelukken.[317-62362]

R e y :

In arbeit gaen valt zwaer, en baeren is een last.[363]
Dat hecht de kinderliefde aen 't hart der moeder vast.[364]

P o l y n i c e s :

O moeder, ik verschijn by haeters, die my doemen,[365]
En twijfele ofmen dit voorzichtigheit magh noemen,
Of dwaesheit. 't vaderlant beminnen spruit uit trek,
Elk aengeboren. zoo men 't lochen, dat 's gebrek,[367-68368]
En ydlen roem. 't gemoet kan geenzins dit gedoogen.[369]
Een schrik bevingme, toen ik herwaert quam getogen
Om broeders heerschzucht en eetschennis, my verdocht,[371]
Dat hy, door haet verrukt, my laegen leggen moght;[372]
Dies quam ik in mijn stadt gewapent met den degen,
En zagh beducht rondom, in straete en achterwegen:[374]
Doch 'k wil op 't vrygeley betrouwen, en uw trou.[375]

350 *elendigh*, toevoeging; hier schuilt in het woord mogelijk nog de oude betekenis van balling.
352 *en* (*u*) *sterkt met zwagerschap* (vgl. vs. 80-81): en u door huwelijk een machtigen schoonvader verzekert.
353 *bedroeft* (intransitief): wordt bedroefd; *Laius geest* (onderwerp): Laius' schim (*geest* is toevoeging); *afschuwelijk* (actief) *van ....*: uw echt verafschuwend.
354 *haer:* de echtverbintenis; *om .... huwelijk;* versta: om het ‘lantbederflijke’ van dit huwelijk; *lantbederflijk:* tot verderf des lands strekkend.
357 *noch .... water;* ‘noch wies de Ismenus *uw leden* in zuiver water’, zegt Grotius.
359 *Ogygus:* zoon van Poseidon, eerste vorst over het Thebaanse land.
361 *drukken:* ten onder brengen.
317-62 heeft bij Grotius lyrische maat.
362 De woordfiguur is hier van Vondel.
363 *in arbeit gaen:* in barensnood verkeren.
364 Versta: dit plant in 't hart der moeder de liefde tot het kind.
365 *die .... doemen*, toevoeging.
367-68 *'t Vaderlant .... aengeboren*, vgl. *Gijsbreght van Aemstel*, vs. 1894.
368 *dat's gebrek:* daarmee handelt men verkeerd.
369 *ydlen roem* (adjectief in acc.-vorm): holle grootspraak; de toelichting volgt.
371 *my verdocht* (bijv. bep. bij *heerschzucht en eetschennis*): bij mij gevoelens van wantrouwen opgewekt hebbende (*verdocht* = verdacht, verl. deelw. van verdenken).
372 De zin met *dat* beginnende vermeldt de inhoud van de ‘schrik’ (vrees); versta dus: namelijk dat ....; *verrukt:* meegesleept.
374 *in straete en achterwegen*, toevoeging.
375 *uw trou*, ‘letterlijke’ vertaling van Grotius' *fides*, waarmee bedoeld is: bescherming.

Zoo koom ik vaders stadt bezien, niet zonder rou[376]
En traenen. 'k zie het hof, en godts gewijde altaeren,

376 *bezien;* vgl. vs. 312.

Het oefenperk, den stroom van Dirce, en hofpylaeren,[378]
Daer ik ben opgevoedt: hoewel men my verstoot,
En in een vreemde stadt laet zwerven, arm en bloot,
Met traenen op de wang: gy, moeder, ook beladen
Om my, betreurt mijn leet, gekleet in rougewaeden,
Onopgetoit, en met de handen in het haer.[383]
Bedroefde moeder, och het bloetkrakkeel valt zwaer.[384]
De hoop van zoen is krank voor twee gebroêrs te gader.[385]
Hoe draeght zich binnen 't hof mijn blinde en oude vader,[386]
En bey mijn zusters? ay hoe zijnze toch gestelt?
Versuffenze om mijn' ban, van rouwe om 't hart beknelt?[388]

J o k a s t e :
Een godt woude Edipus en al zijn zaet bederven.
Dus ging het toe. helaes de vader, na lang zwerven,[390]
Verloofde zich aen my, een onheil noit gehoort.
Ik brogt bloetschendigh hem twee paeren vruchten voort.[392]
Dit was uw oirsprong: doch veel nutter dit gezwegen.
Men kan het nootlot niet verzetten noch beweegen:
Ik zoude u vraegen naer meer zaeken: maer men spaert[395]
Uw leet te tergen: want uwe aenkomste isme waert.[396]

P o l y n i c e s :
Vraegh vry al wat u lust te weeten, en te vraegen:
Wat moeder meest behaeght, dat zalme meest behaegen.

J o k a s t e :
Dit vraege ik eerst, het welk my diep in 't harte ging:
Valt leven lastigh voor een' rijxverschoveling?[400]

P o l y n i c e s :
Zoo lastigh dat men 't met geen woorden kan ontvouwen.

J o k a s t e :
Waerom valt ballingschap zoo lastigh voor getrouwen?[402]

P o l y n i c e s :
Vooreerst het spreeken staet den banneling niet vry.

378 *het oefenperk* (gymnasium): plaats voor lichamelijke oefeningen.
hofpylaeren, toevoeging.
383 *onopgetoit:* met verwaarloosde kleding; *met ... haer;* Grotius: ‘met uitgerukte haren.’
384 *het bloetkrakkeel:* bij Grotius een *algemeen* begrip: familietwist.
385 Het vers is op te vatten als een sententie (de hoop op verzoening is klein, *als* twee ....).
386 *hoe draeght* .... (= quid agit ....): hoe maakt het mijn vader (vgl. het Franse *se porter* en zie de variërende uitbreiding in vs. 387*b*).
388 *versuffen:* wegkwijnen van verdriet.
390 Achter *toe* is een dubbele punt te denken; *na .... zwerven*, toevoeging.
392 *twee paeren vruchten;* V. bedoelt twee zoons en twee dochters.
395 *men:* ik; *sparen:* zich onthouden van.
396 *uw leet te tergen:* uw verdriet te verlevendigen, nieuw voedsel te geven door het te prikkelen. - Vondel volgt hier dan verder de tekst van Euripides, zoals Portus die leest en weergeeft (v e n i s e n i m mihi desideratus); Grotius heeft: ‘t o c h zou i k het gaarne willen’.
400 *rijxverschoveling:* balling 's lands.
402 *voor getrouwen*, toevoeging.

J o k a s t e :
De stem te smooren is een rechte slaverny.

P o l y n i c e s :
Men moet het onbescheit der maghtigen verdraegen.[405]

J o k a s t e :
't Valt lastigh dwaes te zijn, om dwaezen te behaegen.

P o l y n i c e s :
Men slaeft uit arremoede, al stoot het tegens 't hart.

J o k a s t e :
Voedt hoop den balling niet in 't nypen van de smart?

P o l y n i c e s :
De hoop belooft veel, maer hy zwerft vast in elende.[409]

J o k a s t e :
En dat deze ydel is, blijkt klaer genoegh in 't ende.[410]

P o l y n i c e s :
Zy troetelt hem doorgaens met een gezien geluk.[411]

J o k a s t e :
Hoe quaemt gy aen den kost voor 't huwen, diep in druk?

P o l y n i c e s :
Dan kreegh ik wat, dan niet, en most zoo harden leeren.

J o k a s t e :
Liet vaders maeghschap in den vreemde u iet ontbeeren?[414]

P o l y n i c e s :
Die vleien uw geluk. wie klaeght is niemants vrient.[415]

J o k a s t e :
Uw adeldom heeft u alom ten steun gedient?[416]

P o l y n i c e s :
Wie arm is leeft in smert. geen stam kan honger boeten.[417]

J o k a s t e :

405 *onbescheit* (= inscitia): onwetendheid, onverstand (zie vs. 406).
409 *maer .... elende:* maar intussen blijft de balling in ellende rondzwerven.
410 Grotius: ‘en dus blijkt op de lange duur dat zij (de hoop) ijdel is.’
411 *doorgaens:* steeds weer, altijd door; *gezien:* voorgespiegeld, (een geluk dat men slechts ziet en nooit kan grijpen).
414 *maeghschap;* onjuist; Grotius: ‘(gast-)vrienden’.
415 *die* (algeméén op te vatten): *vrienden; uw geluk:* u zolang ge in voorspoed leeft; *klaeght:* ongelukkig is.
416 Grotius: ‘En heeft niet uw hoge afkomst ...?’
417 *geen .... boeten:* (hoge) afkomst kan nooit honger stillen.

Is 't elk niet aengenaem zijn vaderlant t'ontmoeten?[418]

418 Onjuist; Grotius: ‘Is dus het eigen vaderland den mens het dierbaarst?’

P o l y n i c e s :
Zoo aengenaem dat dit geen tong uitspreeken kan.

J o k a s t e :
Wat dreef u naer Myceen te trekken na uw' ban?

P o l y n i c e s :
Apolloos spelling, aen Adrastus voorgehouwen.[421]

J o k a s t e :
'k Versta dees rede niet: men mostze klaer ontvouwen.[422]

P o l y n i c e s :
Dat hy zijn kroost een' leeu en zwijn beveelen moet.[423]

J o k a s t e :
Wat raeken dieren u, die wilt zijn en verwoet?[424]

P o l y n i c e s :
Ik weet niet. zulk een lot is my om hoogh beschoren.[425]

J o k a s t e :
Godt weet het. maer hoe quam dit huwlijk u bekooren?[426]

P o l y n i c e s :
Zoo 'k by geval in 't hof van out Mycene ging.[427]

J o k a s t e :
Zocht gy een slaepstede, als een arm verschoveling?[428]

P o l y n i c e s :
Zoo is 't. een ander quam verschoven toen hier mede.

J o k a s t e :
Wie was het, toen gy aen uw' nootdruft quaemt door bede?[430]

P o l y n i c e s :
Heer Tydeus, Eneus zoon, niet min beroit dan ik.[431]

J o k a s t e :

421 Versta: Apollo's beschikking, blijkens een (eerst later mij bekend geworden) voorspelling aan Adrastus.
422 *men:* ge.
423 *zwijn:* everzwijn (vgl. verder vs. 433); *bevelen:* toevertrouwen.
424 Versta: Wat heeft de vermelding van dieren als deze, die .... zijn, te maken met u?
425 Grotius: ‘Mijn lot is mij door hogere macht beschikt en daarom houd ik mij daar buiten’.
426 Grotius: ‘God is wijs, maar hoe kwaamt gij tot een huwelijk?’
427 *zoo:* toen.
428 *als .... verschoveling:* zoals arme ballingen dat plegen te doen.
430 *toen .... bede*, toevoeging van V.; Grotius: ‘wie was die man, *evenzeer berooid als gij?*’ De gecursiveerde woorden zijn door Vondel overgebracht naar vs. 431*b*.
431 Zie vs. 142.

Hoe beelt Adrast u af door dieren, ieders schrik?[432]

P o l y n i c e s :
Naerdienwe vochten om een bulster in ons quelling,[433]

432 *beelt .... af;* versta: vergeleek .... bij.
433 *bulster;* Grotius: ‘deken’; *in ons quelling* (benarde toestand), toevoeging. De verwoedheid waarmee ze streden, deed Adrastus denken aan twee wilde dieren (zie vs. 434-35).

J o k a s t e :
Besefte Talaus zoon toen ernstigh Febus spelling?[434]

P o l y n i c e s :
Met reên, en schonk ons elk een dochter tot zijn bruit.[435]

J o k a s t e :
Viel 't huwlijk met geluk of ongelukkigh uit?

P o l y n i c e s :
Noch zienwe niet dat op ons huwlijk valt te zeggen.

J o k a s t e :
Hoe quaemtge met dees maght uw vaders stadt beleggen?[438]

P o l y n i c e s :
Myn schoonvaêr had my d'eerste, en Tydeus met een eet[439]
Gezworen in ons rijk te helpen; als besteet[440]
Aen zyne dochters: en nu komen alle grooten,
De bloem van Grieken en Mycene, een' uitgestooten[442]
Herstellen in zyn erf. 'k gebruikze tegens 't hart,
Beoorloge, ik beken 't mijn vaderlant met smert,
En neem de goden tot getuigen van 't medoogen
Dat ick mijne ouders en het lant met oorelogen
Bedroeve. moeder, och ik hoope uw liefde en bê
Zal 't onheil smooren. help gebroeders toch aen vrê.
Het zal de gansche stadt, en u, en my verlichten.
Het spreekwoort is bekent in zangen en gedichten:[450]
De heerschappy en 't goet zyn gading van elck een,
En staen in 't hart geplant. dat jaeghtme herwaert heen
Met zulk een' oorloghstoght. wat 's afkomst zonder erve![453]

R e y :
Eteokles komt hier u spreeken. och men derve
Geensins uw tusschenspraek, voor 't aengaen van gewelt,[455]
Of d'oude vrientschap der gebroedren zy herstelt.[456]

E t e o k l e s :
Hier ben ik, moeder, u ten dienst. wat 's u begeeren?

434 *Talaus zoon:* Adrastus. Versta: Zag A. daarin de vervulling van Apollo's voorspelling?
435 *met reên;* Grotius alleen: 'ja'.
438 Grotius: 'Hoe legdet gij het aan *zulk een groot leger* met u mee te krijgen?'
439 *d'eerste;* versta: aan zijn beide schoonzoons, maar *ik* zou voorgaan.
440 *besteet:* gehuwd.
442 *een' uitgestooten:* een uitgebannene, een verdrevene.
450 *in zangen en gedichten* is ten opzichte van Grotius een toevoeging (deze heeft alleen 'dictum .... antiquum'); het beantwoordt echter aan het Griekse 'h u m n èthen' op deze plaats, waarvoor Portus *zin*-getrouw 'celebratum' heeft. Vondel *kan* het Grieks geraadpleegd hebben, maar hij kan evengoed van Portus zijn uitgegaan; men vergelijke bijv. vs. 769, waar Grotius' '(de faam) *is groot*' wordt uitgebreid tot: *klinkt .... met trompetten*.
453 *oorloghstoght* (Grotius: *agmen*): optrekkend leger, krijgsstoet.
wat .... erve: wat is hoge geboorte zonder bezit.
455 *uw tusschenspraek* (tot Jocaste): uw bemiddelend optreden; *voor*, hier temporeel.
456 *of:* om te proberen of.

Wy kunnen nauwelijx de burgertroepen keeren,
't Gebriesch der paerden, en 't geweer, alreede kant.[459]
Een van ons beide heff' nu aen om met verstant
Voorwaerden van verdragh en vrede te beraemen.[461]
Op zulk een hoop quam dees en ik in stadt te zaemen,
Met mijn bestemminge.[462-63]

J o k a s t e :

nu toef: de haestigheit
Is eene vyandin van recht en rechts beleit.[464]
Hy werkt voorzichtigh, die zich langkzaem komt verklaeren.[465]
Ay laet dit dwars gezicht en wrevligh opzicht vaeren:[466]
Gy ziet geen slangenhooft, gehouwen van den hals,[467]
Maer Polynices zelf, uw' broeder, wreet noch valsch.
Ay keer hem 't aenzicht toe. elkandre zonder tooren
Aenziende, kuntge best ter spraeke staen en hooren.[470]
Ik wil u beide eerst wijs vermaenen. hoort mijn raet.
Zoo dikwyl vrienden. als de gramschap overgaet,[472]
Elkandre weder zien, dan moet men zich betoomen,
Afhandelende al 't geen waerom men is gekomen.[474]
Zoon Polynices, stel uw rede eerst billik in:[475]
Want gy voerde Argos heir voor stadt, in uwen zin[476]
Verongelijkt. och of een godtheit, voor het vechten,
Zich tusschen beide stelde, om 't ongelijk te slechten![478]

P o l y n i c e s :

De waerheit spreekt ronduit, eenvoudigh, ongetoit.
Al wat rechtmaetigh uit den aert bleek, hoefde noit
Cieraet van rede: maer wat hinkt in recht en orden,[481]
Behoeft met glimp verbloemt en onderstut te worden.[482]

459 *'t gebriesch der paerden;* versta: de briesende paarden; Grotius: ‘de wagens van de vooruitdringende burgers’ (zie vs. 458); *'t geweer, alreede kant:* de gevechtsklaar gehouden wagens.
461 *beraemen:* een voorlopig ontwerp maken.
462-63 Grotius: ‘In deze hoop is deze hier op uw bede (tot Jocaste) met mijn toestemming in de stad toegelaten’.
464 *rechts beleit*, één woord.
465 *zich verklaeren:* een beslissing geven over een geschilpunt.
466 *dwars* (Grotius *torvus* = grimmig) *gezicht* en *wrevligh opzicht* (vgl. vs. 158) zijn variaties; mogelijk speelt bij Vondel door *dwars* ook de eigenlijke betekenis heen (vgl. de drie volgende verzen).
467 *geen slangenhooft .....:* geen Medusahoofd.
470 *ter spraeke staen:* (elkander) te woord staan.
472 *als .... overgaet*, min gelukkige vert.; Grotius: ‘na een (tijd van) grimmige verbittering’.
474 is een onjuiste weergave; Grotius zegt: ‘alleen besprekend dátgene, waarvoor men gekomen is’ (dus geen oude grieven oprakelend).
475 Blijkens het Lat. is de bedoeling: het is billijk dat gij *het eerst begint*.
476 *in .... zin:* naar uw mening.
478 *ongelijk:* geschil (vgl. vs. 488).
481 *wat hinkt in recht en orden;* = Grotius: ‘wat mank gaat aan het euvel van onrechtmatigheid’.
482 *glimp:* schone schijn.

Ik, die heer vaders huis hanthaefde, en diep geraekt[483]
Van vaders vloeken, op zijn zoonen uitgebraekt,
Verliet vrywilligh eerst het lant van mijn geboorte,[485]

483 *hanthaven:* voorstaan, steunen; *hanthaefde* is hier op te vatten als imperfectum de conatu: wilde handhaven (niet te gronde wilde richten); *diep geraekt* staat hier als bijv. bep. bij *ik* op één lijn met de bijzin *die .... hanthaefde*.

485 *eerst:* als eerste.

En stont heer broeder toe om 't jaer dees hooge poorte[486]
Voor my te sluiten, en te heerschen over 't rijk
By beurte, om niet door 't zwaert te slechten 't ongelijk,[488]
By my te droef geleên. dit wert met eedt bezegelt
Van hem, die trouweloos, meineedigh, ongeregelt,[490]
Dit ryk, mijn vaders erf, in zijne klaeuwen houdt.
Nu sta ik ook bereit, zoo 't rijk, hem eerst vertrout,
My kent voor zijnen heer, dit jaer, gelijkwe zwoeren,
[Hy heersch' dan op zijn beurt] het leger af te voeren.[492-94]
Zoo spaer men vaders erf. zoo voer' trompet noch vaen[495]
De stormleêr op den muur en hooge torens aen.[496]
Ontzeghtge dit, zoo wil ik 't recht het uiterst' vergen,[497]
En tuigh de goden dat my broeder, na lang tergen,
Geweldigh uitstoot, schoon ik met geen onrecht sta[499]
Naer iemants erf, en slechts mijn recht eisch zonder scha.[500]
Zoo spreeke ik. moeder hoor mijn rede oprecht en simpel.
Elk vat mijn recht, en hoort dat ik het niet bewimpel.[502]

R e y :

Hy spreekt voorzichtigh, dat getuightme mijn gemoedt,[503]
Al heeft Fenicie my uitheemsch opgevoedt.[504]

E t e o k l e s :

Indien 't al recht waer wat dien naem draeght op de tongen,
Ter vierschaer wiert gepleit, gestreden, noch gedongen.
Nu draeght de billijkheit en eendraght in elk lant
Den blooten naem: de daet is verre van der hant.[505-08]
Ik zoude, ô moeder, om recht uit te gaen, niet weigeren[509]
Te daelen in de hel, of hemelhoogh te steigeren,
Zoo 't nootlot toeliet: langs die moeielijke baen[511]

486 Aan *hooge poorte* beantwoordt bij Grotius: patria regna, d.i. ‘voorvaderlijke regeringszetel’ (vgl. de ‘Hoge Porte’, voorheen betiteling van de Turkse regering).
488 *een ongelijk*, nl. dat dàn ontstaan zou; *by .... geleên* is een toevoeging, misplaatst, doordat ze anticipeert; zie de vorige aantekening.
490 *ongeregelt:* in strijd met recht en regel, driestweg.
492-94 Grotius duidelijker: ‘Ook ik ben bereid terstond mijn leger weg te voeren uit dit gebied, mits mij dit paleis als zijn heer erkent, dat dan teruggegeven moet worden aan mijn broeder op de juiste tijd (nl. na een jaar)’; *het leger* .... sluit aan bij *bereit; gelijkwe zwoeren* (overeenkomstig ons plechtig verdrag) behoort bij het onmiddellijk voorafgaande.
495 *trompet .... vaen*, toevoeging.
496 *stormleêr:* stormladder.
497 *'t recht* (datief-object) .... *vergen* (eigenlijk: van de rechtspositie waarin ik mij bevind, het uiterste vragen): met alle middelen mijn recht zoeken.
499 *geweldigh:* gewelddadig.
500 *zonder scha*, toevoeging.
502 *elk;* Grotius: ‘zowel ontwikkelden als onontwikkelden’; *en .... bewimpel*, toevoeging.
503 *dat .... gemoedt*, toevoeging.
504 Versta: al ben ik ver van Griekenland en de beschaving grootgebracht (toch krijg ik de indruk dat hij ....).
505-08 Onjuist; Grotius: ‘Indien allen h e t z e l f d e voor goed en rechtvaardig hielden, dan zouden onder de mensen geen geschillen bestaan. Maar nu zijn “rechtsgelijkheid” (aequitas, V. *billijkheit*) en “eendracht” niets dan ijdele klanken; de werkelijkheid wijkt daar ver van af”.
509 *om .... gaen:* om het ronduit te zeggen.
511 *moeielijk*, toevoeging; de dubbele punt kan men zonder bezwaar wegdenken.

Tot staet te klimmen, daer de goden zelfs naer staen.[512]

512 *daer .... staen;* Grotius: ‘de Oppermacht (= V. *staet*), die éérste van alle goden’ (vgl. vs. 540).

Wien schijnt dan vreemt dat ik veel liever zitten bleve
Op stoel, dan broeder kroon en rijxstaf overgeve.
Een suffer wraekt het meeste, en houdt het minste deel.[515]
Een' man, die toegerust het lant eischt met krakkeel[516]
Zijn' eisch inwilligen, waer schande by de vroomen:[517]
En nimmer moet die smaet ons Theben overkomen,
Dat Argos sabel my door dootschrik mijnen staf[519]
Zou wringen uit de vuist, om moedeloos en laf
Dien eenen anderen te schenken: en, ô moeder,
Het voeght hem niet door 't zwaert, en allerminst een' broeder,[522]
Den wegh tot vrede en rust te baenen. och my gruwt![523]
Wie smeekt wint meer dan een die vier en vlam uitspuwt.[524]
Wil hy hier nederslaen, dat staet hem vry. regeeren[525]
In mijn gezicht uit trots, dat staet my toe te keeren.[526]
Wie slaef van koning wort, aenvaert een lastigh juk.[527]
Zet liever al het rijk in vier en bloet en druk:
Bedek den bodem eer met ruiteren en knechten:
Stel al uw maght te werke, eer ik 't geschil laet slechten:[530]
Want wil men 't heiligh recht schoffeeren, vier den toom,
Wanneer 't een kroon kost: blijf in andren handel vroom.[531-32]

R e y :
Het voeght niet oneer deught, en onrecht recht te noemen.
Een goede zaek behoeft blanketsel noch verbloemen.[533-34]

J o k a s t e :
Eteokles, ay hoor. bouvallige ouderdom
Brengt noch iet goets met zich. hier staet de jongkheit stom.[535-36a536b]
Ervaerenheit ontvout dat geene jongen weeten.
Helaes, hoe wort uw hart van staetzucht dus bezeten,
En toomeloos verrukt met eenen dertlen zin![539]

515 *een suffer* (imbellis animi): een slappeling, een bloodaard; *wraekt het meeste:* werpt weg, ziet af van, het grootste.
516 *toegerust*, nl. met wapenen (armatus); *een man* is datief.
517 *by de vroomen*, toevoeging.
519 *sabel;* Grotius: ‘speer’.
522 *en .... broeder*, toevoeging.
523 *och .... gruwt*, een niet bij Eteocles' karakter passende toevoeging.
524 *smeeken* (blandiri): vriendelijk spreken.
525 *nederslaen:* zich metterwoon vestigen.
526 *uit trots*, toevoeging; *in .... gezicht:* mij openlijk (aldus) trotserend; *dat staet my toe:* dat ligt op mijn weg.
527 *slaef;* versta: onderdaan.
530 *eer .... slechten;* Grotius: ‘eerder dan (te verwachten) dat ik mijn scepter prijs zal geven’.
531-32 Grotius: ‘Want zo (ooit) recht te schenden is, men s c h e n d e het terwille van de m a c h t (= V. *wanneer .... kost*); vroom ontzag besture dan voor het ov'rige het leven.’ Vondels toevoeging *heiligh* is in deze gedachtengang misplaatst.
533-34 Grotius: ‘Het voegt niet schoon te spreken over dingen die schandelijk zijn; een welsprekendheid als deze mishaagt aan de Gerechtigheid.’ (vgl. de personificatie in vs. 512).
535-36a (*bouvallig* is toevoeging) versta: hoewel de ouderdom de krachten sloopt, iets goeds brengt hij t o c h ook (= *noch*); hierbij behoorde vs. 537 d i r e c t aan te sluiten, Vondel last echter een buiten de *algemene sententie* tredende toevoeging in.
536b *hier;* zie vorige aant.
539 *dertel* (procax): brutaal, uit de band springend.

Bedwing u. staetzucht is een schendige godin,[540]

540 *staetzucht* (ambitio); zie aant. 512; *schendig:* schandelijk.

Die, in de steden en by grooten ingekroopen,
Niet scheit eer zy de steên en huis en hof help' sloopen.
Dees helpt uw hooft aldus aen 't hollen, los van toom.[543]
Maer hoe veel beter waer 't, omzichtigh en uit schroom
Voor onrecht, billijkheit t'omhelzen, die de steden[544-45]
Aen steên, genooten aen genooten, door de reden,
Gelijken door de liefde aen huns gelijken bint.[546-47]
't Is billijk dat elk een rechtmaetigheit bemint.[548]
Het minder wil doorgaens zich tegens 't meerder zetten.[549]
Dus groeit de vyantschap. de billijkheit leert letten
Op maet, getal, en wight, en 't voorgestelde merk.[550b-51551a en b]
De dagh en ook de nacht bewaeren elk hun perk.[552b]
Zy winnen en vergaen, ook zonder nijt te draegen,[553]
Om elk ten dienst te staen: en gy, verbonde maegen,[554]
Gebroeders, weigertge den broeder vaders deel?[554-55]
Waer blijft het recht dan? ô verfoeielijk krakkeel![556]
Wat is'er aen dien glans van 't snoode en onrechtvaerdigh,
Een rijk genoemt, toch vast, dat gy zoo wederwaerdigh[557-58]
Dit hooger op neemt? dunkt het u zoo groot een pracht[559]
Dat gy verheven zit, van ieder hoogh geacht?[560]
Och wat is ydeler? Of wiltge rust ontbeeren,
En arrebeiden dat uw huis elk magh braveeren?
Dat is een ydle naem, een klank en anders niet.[563]
Hy leeft vernoeght in 't kleen, die nimmer hooger ziet.[564]
Geen sterflijk mensch bezit hier eigen goet en erven.
Wy deelen uit Godts goet, en moeten 't leengoet derven,[566]
Wanneer 't de leenheer eischt, als 't hem belieft. geluk

543 *helpt .... hollen;* Grotius: ‘heeft wild gemaakt’.
544-45 *omzichtigh .... onrecht*, toevoeging; *billijkheit omhelzen* (aequalitatem colere): ‘het beginsel der rechtsgelijkheid eerbiedigen’.
546-47 *genooten* (socios): bondgenoten; *door de reden* (verstand) en *door de liefde* zijn toevoegingen.
548 Grotius: ‘Gelijkheid is lief aan het Recht en aan de Wetten’ (vgl. aant. 533-34).
549 Zie vorige aant.; *doorgaens:* steeds.
550b-51 Vondel heeft Euripides geraadpleegd; versta: eerbiediging van 't beginsel der rechtsgelijkheid leert acht geven op de van te voren vastgestelde grenzen (*voorgestelde merk*) voor maat, getal en gewicht.
551a en b vormen tezamen een hendiadys.
552b *bewaeren ....:* blijven elk binnen zijn o m s c h r e v e n gebied.
553 *winnen en vergaen*, op te vatten als; overwinnen en wórden overwonnen; achter *zonder* denke men: jegens elkaar.
554 *om .... staen;* ‘beide eendrachtig het mensdom dienend’ (Grotius).
554-55 Versta: en zal ditzelfde niet gelden voor u, bloedverwanten, broeders - maar weigert de ene broeder (nl. Eteocl.) den ander zijn vaderlijk erfdeel? (*vaders deel*, verkorte zegswijze voor: zijn deel van vaderswege).
556 *ô .... krakkeel*, toevoeging.
557-58 *snood* en *onrechtvaerdigh* zijn synoniem; Grotius: ‘wat kan dat schoon-glanzend onrecht, dat men heerschappij noemt, toch bevatten dat gij zò veel waard acht’; *zoo wederwaerdigh* (weerbarstig, opstandig), toevoeging.
559 *dit .... op neemt:* dit als iets zo gewichtigs beschouwt.
560 *van .... geacht:* door ieder aangezien als een man van hoge staat.
563 dat zou een ijdele eretitel zijn (als gij bereiktet, dat ‘uw huis ....’; zie 562).
564 Grotius: ‘Voor hem die maat kent, is wat genoeg mag heten, steeds genoeg’.
566 *deelen:* zijn deel krijgen. De vert. ís minder juist; Grotius: ‘neen, het *eigendomsrecht* is aan de Goden, aan òns alleen het beheer.’

Is eene onzekre gaef, en wankelbaer, een juk[568]
Dat lastigh valt. indien gy keur hadt, of regeeren,[568-69]

568 *eene onzekre gaef;* Grotius: '('t geluk is) vlottende en met onzekere termijn'.
568-69 *een juk .... valt*, misplaatste toevoeging.

Of 't vaderlant behoên: wat zou de keur u leeren[570]
Verkiezen uit die bey? gy antwoort, heerschappy.[571]
Welaen, zoo 't broeder wonne, en Kadmus maght en gy
Bezweekt voor Argos heir, woudt gy heer vaders veste
Zien overweldigen, geweldenaers ten beste?
Zoo veele maeghden zien in 's vyants slaverny[575]
Wechvoeren? deze kroon, daer gy uit razerny[576]
Op vlamt, wil den Thebaen te jammerlijk bekoomen,[577]
En uw hardtnekkigheit ten toon staet. laet u toomen,
En dit gezeght zijn, zoon. nu hoor' de jongste mê.[579]
Adrast betoonde u gunst, doch slinx, op uwe bê.[580]
Wilt gy met wapenen de hooftstadt Thebe winnen.
Genomen gy haer wont, en quaemt gewapent binnen,[582]
Dat godt verhoede; wat voor eene zegepracht[583]
Woudt gy oprechten? en wat naem hebt gy bedacht
Den eerstelingen van uw bloetaltaer te geven?[584-85]
Op welk een' titel wort die bloetroof heengedreven
Naer Inachus? en hangt Polnyces, na den brant[586-87]
Van Thebe, en 't ondergaen van volk en vaderlant,
Den beuklaer, godt ter eere, aen heilige pylaeren?
Het zy dan verre datge in Grieken wilt vermaeren[590]
Uw' naem door zulk een stuk. zoo d'ander u verwinn',
En uwe hoop bezwijk'; noch blijftge nietemin
Handaedigh aan dien moort, en zult naer Argos keeren,[593]
Op dat men zegge: Adrast gy woudt ons recht verweeren,
Maer zijt rampzaligh ons ten schoonvaêr toegeleght.
Wy zijn altzamen door dees bruit en eenige echt[594-96]
Bedorven en verdelght. och zoon, het kan niet faelen,[597]
Gy zult op uwen hals een dubbel onheil haelen,

570 *behoên:* voor ondergang bewaren; *leeren verkiezen:* doen kiezen.
571 *gy:* Eteokles; naar Grotius' vertaling diende achter *heerschappy* een vraagteken te staan.
575 *'s vyants slaverny:* de slavernij bij de vijand.
576 *uit razerny:* in dolzinnige begeerte.
577 en uw hardnekkigheid komt duidelijk aan den dag (de woordschikking wijkt af van de in hoofdzinnen gebruikelijke).
579 *u* als *datief*-object te denken bij *gezeght zijn; nu .... mê:* laat nu de jongste zoon ook horen.
580 *slinx:* op verkeerde wijze, averechts (Lat. *infaustus:* ongelukkig).
582 *genomen:* ondersteld dat.
583 *dat .... verhoede* (tussenzin): wat God moge verhoeden; *zegepracht:* overwinningstrofee.
584-85 *wat .... geven;* versta: op welke wijze denkt gij te motiveren het brengen van uw (bloedige) overwinningsoffers op het slachtaltaar.
586-87 Vondels (onjuiste) vertaling is aldus weer te geven: onder aanvoeren van welke grond (voor *titel* vgl. *Opdracht*, r. 5) wordt die slachtbuit gedreven naar de Inachus (rivier in Argos). Grotius: 'welk o p s c h r i f t zal de aan de oevers van de Inachus gewijde wapenbuit dragen?' Daarop laat Grotius volgen: 'Soms dit: *na Thebe in vlammen te hebben doen opgaan wijdt P. deze schilden aan de Goden?!*' (vgl. Vondels vert. vs. 587-89).
590 *vermaeren:* beroemd maken.
593 *handaedigh* (handdadig): schuldig.
594-96 *men*, bij Vondel (blijkens de toevoeging) bedoeld als: gij, Polynices, met de uwen (*gy .... verweeren* is een onjuiste toevoeging); Grotius echter: 'opdat de een of ander (o n d e r d e A r g i v e n) zal zeggen: gij zijt een al te onzalig schoonvader voor ons, Adrastus', ...; *wy:* de Argiven; *dees eenige echt:* deze éne echtverbintenis.
597 *bedorven:* in het verderf gestort; achter *verdelght* behoorde een vraagteken te staan (zie het begin van de rhetorische vraag bij *en* in vs. 593); *och zoon:* neen zoon.

Niet erven, en met hem heensterven in verdriet.[599]
Laet beide vaeren 't geen te veel hier overschiet:[600]
Want 't is te bijster dat, om licht verzoenbre zaeken,
Twee broeders even dol, aldus aen 't hollen raeken.

R e y :
O goden, keert dien slagh van 't koningklijk palais.
Verleen toch Edipus een' ongesteurden pais.[604]

E t e o k l e s :
Nu moeder, dit is met geen woorden neêr te leggen.[605]
De tijt verloopt vergeefs: men vordert niet met zeggen.
Hier gelt om kort te gaen, een middel van verdragh;
Dat is, men sta my toe het opperste gezagh.
Hou op, vrou moeder, my met woorden op te houden:[609]
En gy, verzie u. voort ter poorte uit, of wy zouden.[610]
Kort om, gy zijt om hals.

P o l y n i c e s :
om hals? en door wiens hant?
Wie is hier zoo gehart, dat hy niet voort in 't zant[612]
Zou ploffen nevens my?

E t e o k l e s :
zie toe hy staet niet verre.
Ziet gy dees hant niet?

P o l y n i c e s :
'k zieze, en weet het wel, en darre[614]
Ronduit u zeggen, dat de ryke nimmer vecht.[615]

E t e o k l e s :
Zoekt gy met zulk een maght een' weereloozen knecht?[616]

P o l y n i c e s :
Een' vorst voeght veiligheit, en niet zich fors te toonen.[617]

599 *niet erven:* het erfgoed (rijk, van Oedipus) niet deelachtig worden (dus: *enerzijds* niet uw doel bereiken); *met hem heensterven in verdriet* is onjuist; Grot.: '*anderzijds met deze Argiven* (die u vergezellen) sneuvelen' (want terugkeren naar Argos zult gij niet durven).
600 *'t geen .... overschiet:* datgene waarmee ge de grenzen van het redelijke overschrijdt.
604 *Edipus;* Grotius: 'Oedipus' huis'.
605 *neêrleggen:* tot vrede brengen, beslechten.
609 De woordspeling is van Vondel.
610 *verzie u:* neem u in acht; *of wy zouden ....*, met plotselinge afbreking, een rhetorische figuur, die men niet bij Grotius vindt.
612 *gehart* (Grotius: *impervius*) is gehard, met de betekenis: door een pantser gedekt, onkwetsbaar; vgl. *Herscheppinge* XII, vs. 222 (Dl. VII, blz. 823).
614 *darre:* durf.
615 *dat .... vecht;* Grotius: 'dat het slag der rijken spaarzaam is met zijn leven.'
616 Versta: zo gij mij voor een bloodaard (imbellis) hieldt, zoudt gij dan met zúlk een legermacht mij komen bestrijden?
617 Grotius: 'het past immers den aanvoerder méér de veiligheid te betrachten dan zich al te onstuimig te tonen.'

E t e o k l e s :
Gy trotst op vry geley: dat zal uw lyf verschoonen.[618]

P o l y n i c e s :
Ik eisch noch eens het rijk, en vaders errefdeel.[619]

618 *trotsen op:* zich overmoedig gedragen (in vertrouwen) op; *dat*, nl. het vrijgeleide.
619 *vaders errefdeel;* Grotius: ‘mijn deel van het gebied mijns vaders’.

E t e o k l e s :
'k Gedoogh dien eisch niet, en bewoon dit hof geheel.

P o l y n i c e s :
Dat's meer dan 't uwe.

E t e o k l e s :
dit belieftme: ga voort buiten.

P o l y n i c e s :
O heilige offerhande! ô goden! helpt dit stuiten.[622]

E t e o k l e s :
Gy steekt hun naer het hart.[623]

P o l y n i c e s :
ik bidde, hoort mijn bê:[623b]

E t e o k l e s :
Maer zy verhooren geen' dootvyant van zyn stê:[624]

P o l y n i c e s :
En gy, ô kerken van de goôn, op witte paerden![625]

E t e o k l e s :
Die u vervloeken.

P o l y n i c e s :
'k moet de ballingschap aenvaerden,
En ruime 't vaderlant.[627]

E t e o k l e s :
dat gy verdelgen woudt.

P o l y n i c e s :
Door uwe onbillijkheit.

E t e o k l e s :
zoek goden, daerge op bout,
By Lerne, en geensins hier.[629]

P o l y n i c e s :
gy weigertme te hooren
Ter vierschaer in 't gerecht.[630]

622 *o .... offerhande:* Grotius' p a t e r n a s a c r a doelt op het god-geheiligd h u i s a l t a a r .
623 *gy .... hart;* Grotius: ‘maar gij keert daartegen het geweld van uw zwaard’ (vgl. vorige aant.).
623b *Ik bidde ....* is het vervolg van Polynices' aanroeping (in vs. 622).
624 *zy:* de goden (vs. 622).
625 *van .... paerden:* van de op witte paarden gezeten goden (nl. Zethus en Amphion, beschermheren van Thebe, vgl. vs. 157); *witte* stamt uit Euripides.
627 *ruime:* Van Lennep stelt voor *ruimen*, wat ook in verband met Grotius' woorden de voorkeur verdient.
629 *Lerne*, zie vs. 132 met aant.; Grotius: ‘Mycene’.
630 *ter .... gerecht* is een niet passende uitbreiding; Grotius: ‘gij zijt een rechtsverachter’.

E t e o k l e s :
ik koom geen rijk verstooren,[631]
Gelijk een vyant van mijn eigen vaderlant.[632]

P o l y n i c e s :
Gy rooft mijn erfdeel.

631 *verstooren:* vernietigen, verderven.
632 *gelyk:* in de functie van.

E t e o k l e s :
en ik hoop met deze hant
U 't leven ook eerlang t'ontrooven, daerwe strijden.[633]

P o l y n i c e s :
Och vader, hoortge niet wat ongelijk wy lijden!

E t e o k l e s :
Meer wat gy aenrecht.[635]

P o l y n i c e s :
och vrou moeder, hoortge niet?

E t e o k l e s :
Wat moeder? noemze niet.[636]

P o l y n i c e s :
mijn stadt, ô groot verdriet!

E t e o k l e s :
Trek heen naer Argos toe. roep Lerne aen, en die slangen.[637]

P o l y n i c e s :
O moeder zyt gelooft. ik ga bedroefde gangen.[638]

E t e o k l e s :
Vertrek terstont van hier.

P o l y n i c e s :
ik ga, het zal geschiên.
Maer laetme eerst, dit valt hardt, mijn' ouden vader zien.[640]

E t e o k l e s :
Geensins.

P o l y n i c e s :
ten minste dan mijn zusters, ongehuwden.[641]

E t e o k l e s :
Ook niet.

P o l y n i c e s :
ô zusters!

E t e o k l e s :
die van uwen krijghstoght gruwden.

633 *daer:* ter plaatse waar (of wanneer).
635 *meer* ....; Grotius bedoelt: zeg liever dat gij *aanricht* (tegenover *lijden*).
636 *noemze niet;* versta: die naam is voor uw tong te heilig.
637 *en die slangen*, toevoeging (zie vs. 132 en vs. 697-vlg.).
638 Grotius: ‘Ik zal dan gaan; moeder, u zij grote lof (gebracht)’.
640 *dit valt hardt*, toevoeging, aan te vullen met: indien het mij geweigerd wordt.
641 *ongehuwden*, hier in de zin van jong.

Wat woeltge dus om haer, die gy beoorelooght?[643]

P o l y n i c e s :
Nu moeder, vaer lang wel.

J o k a s t e :
och zoon, mijn druk gedooght
Geen welvaert.[644-45]

643 *die .... beoorelooght*, toevoeging. Grotius: ‘wat noemt ge háár die u verfoeien’; *woelen om:* zich moeien, druk maken om.
644-45 Het woordspel ook bij Grotius (*vale* en *valere*); *och .... welvaert:* wél te varen verbiedt mij dat wat ik lijd.

P o l y n i c e s :
men gedooght niet dat ik zoon magh heeten.[645]

J o k a s t e :
Ik ben tot ramp gebaert.

P o l y n i c e s :
dees terghtme dus vermeeten.

E t e o k l e s :
En ik worde ook geterght.

P o l y n i c e s :
nu zeghme eens, aen wat oort
Der stede zultge staen in 't harnas? aen wat poort?[648]

E t e o k l e s :
Wel waerom vraeghtge dit?

P o l y n i c e s :
daer wil ik op u passen.[649]

E t e o k l e s :
Dat lustme mede.

J o k a s t e :
ô zoon, waer toe zijtge opgewassen![650b]
Het is gedaen met my. och zoon, wat recht gy aen![651]

E t e o k l e s :
De tijt zal 't leeren.

J o k a s t e :
och 'k zie vaders vloek u slaen.[652]

P o l y n i c e s :
Laet storten 't gansche huis.

E t e o k l e s :
hoe lang zal 't zwaert noch rusten?

P o l y n i c e s :
Ik neem noch eenwerf al de goden, en bewusten
Van 't onrecht, en het lant, dat my ter weerelt braght,[654-55]
Tot tuigen. ik gedoemt, als balling, wort veracht,[656]

645 *men:* Eteokles (zie vs. 636).
648 *der stede;* versta: vòòr de stad.
649 *op u passen:* zorgen dat ge mij niet ontgaat.
650b is toevoeging.
651 *zoon;* Grotius: ‘zonen’.
652 *u slaen*, hier met de betekenis: aan u in vervulling gaan (zie vs. 69).
654-55 *en bewusten van:* die meeweten van.
656 *tuigen:* getuigen.

Gelijk een slaef, en niet als uit een' stam gesprooten,[657]
Een telgh van Edipus, uit vaders hof gestooten.
O Stadt, wat onheil komt u over! wijt het hem.[659]
Onwilligh quam ik, en onwilligh drijftme uw stem[660]
Ten hove uit. Febus, wien de heirbaen is geboden
Te hoeden door uw wacht, speelnooten, hoven, goden,[661-62662]

657 *uit een' stam* (met klemtoon op *een*): uit dezelfde (koninklijke) stam.
659 al het onheil dat over u komt, wijt dat aan hem. Door de zin *wat .... over* weer terug te schuiven tot h o o f d zin versterkt Vondel het affect.
660 Het tweede *onwilligh* behoort bij *me*.
661-62 *wien .... wacht;* Grotius eenvoudig: 'beschermer der wegen.'
662 *speelnooten* (aequales): makkers; *hoven* (plur. poëticus): paleis; *goden*, toevoeging.

En beelden van de gôon, met offeren gedient,[663]
Vaert al te zamen wel. ik langer niemants vrient,
Weet naulijx of men my na dezen zal gedoogen
U aen te spreeken, en te komen onder oogen.
Nochtans bezwijkt mijn hoop niet teffens heel en al.[667]
'k Betrou op godts geley, zoo dees geraekt ten val,
Dat ik heer vaders rijk bezitten zal rechtvaerdigh.[668-69]

E t e o k l e s :

Vertrektge niet terstont: want vader achte u waerdigh
Uit inzicht met dien naem te noemen, dit blijkt klaer,[670-71]
Van Polynices, dat is twistberokkenaer.[672]

R e y .

K e e r :

Toen hier Kadmus dwaelde,[673-vlgg.]
Buiten Tyrus staet,
Naer een rustplaets taelde
Met Apolloos raet,
Zagh hy, tusschen heggen,
En het groene lant,[677-78]
Eene vaerze leggen,
Noit van huismans hant[680]
Onder 't juk gedwongen,
Daer men Dirces bron
Ziet met vochte tongen[683]
Lekken in de zon
Schoon bebloemde kanten.
Daer nu Thebe rijst
Groeiden aêr en planten[687]
En wat honger spijst.
Semel, hier bekropen[689]

663 *met .... gedient:* aan wie het offer welgevallig is.
667 *teffens:* te gelijk, in eens.
668-69 *op godts geley:* op der goden steun (*geley* wellicht onder invloed van vs. 661); *zoo ... ten val;* overeenkomstig Grotius' bedoeling behoorde dit te luiden: dat ik deze hier zal nedervellen (en dat ik dáárdoor dan ...., vs. 669); *dat ik .... bezitten zal* hangt af van de in 668*a* vervatte gedachte: ik koester het vertrouwen; Vondel heeft nl. Grotius' ‘ik h o o p - want ik vertrouw op de gunst der goden - d a t ....’ sámengetrokken; *rechtvaerdigh* (toevoeging): gelijk dat mijn recht is.
670-71 *achte .... noemen;* versta: had een vooruitziende blik, toen hij noemde ....
672 *Polynices* enz.; het Gr. Polu-neikès betekent nl. woordelijk ‘Veel-strijder’ (resp. ‘- twister’).
673-vlgg. De van Phoenicië (*Tyrus staet*) gekomen Cadmus moest volgens een orakel van Apollo dáár een stad stichten, waar de koe die hij moest volgen, zich nederlegde; dat was in *Boeotië* (‘Runder-land’), waar hij Thebe stichtte.
677-78 *tusschen .... lant*, toevoeging; *heggen:* struikgewas.
680 *huisman:* boer.
683 Grotius enkel: ‘bespoelen’; zie vs. 138; *in de zon* (684), toevoeging.
687 *aêr .... spijst* is alles uitwerking van het Lat. *seges* (graan).
689 *Semel;* Semele, de moeder van Bacchus, werd, toen zij zwanger was, door Jupiters bliksem gedood; Jupiter bewaarde het kind in zijn dij, tot het voldragen was.

Van den godt Jupijn,
Tot haer in geslopen,
d'Oirzaek van den wijn[691-92]
Bacchus quam te baeren,
Die, een teder kint,[694]
Opgewieght, zy garen
In groen eiloof wint.

T e g e n k e e r :

Hier lagh voor zijne oogen[697]
d'Ysselijke draek,
Krullende en gebogen,
Houdende de waek
Aen den stroom vol schrikken.[701]
Waer het schrikdier 't hooft
Draeide met zijn blikken,
Daer men 't water rooft.[704]
Kadmus, die lantvlughtigh[705]
Goden offren wil,[706]
Putte hier godtvruchtigh,
Greep een' steen al stil[708]
Met zijn sterke handen,
Klonk den draek zoo fel,[710]
Op het hooft, vol tanden,
En door 't hoogh bevel
Van Minerf hervatte
Hy den slagh verhit,[714]
Dat het brein uitspatte,
Zaeide toen 't gebit
In deze akkervoren,[717]
Die hem krijghsvolk baert,
't Welk, terstont in toren,
Schrap met schilt en zwaert,
Elk om 't eerst verwoeder,
Zijnen vyant deert,

691-92 toevoeging.
694 vlgg., onjuist (Semele was gedood, zie aant. vs. 689); Grotius: ‘die als teder kind gescholen lag in een met klimop (V.'s *eiloof*) omrankte wieg.’
697 Het metrum is trochaeïsch, vgl. 673-vlg.
701 *vol schrikken*, (proleptische) toevoeging.
704 *daer .... rooft:* naar de plaats, waar men water kwam halen uit de rivier, die hij moest bewaken.
705 *lantvlughtigh*, vgl. vs. 674.
706 *Goden:* den Goden.
708 *al stil*, toevoeging.
710 *klinken:* slaan; *den .... fel* (venenatus): de zo venijnige draak.
714 *verhit* (in woede ontbrand) is toevoeging, evenals vs. 715 geheel.
717 *in .... akkervoren;* in de voren van het land; *akkervoren*, ws. enkelv., met toegevoegde *n*, om rijm voor het oog te krijgen. Vat men het op als meerv. dan is de overgang naar enkelv. in vs. 718 wel plotseling.

Die in zijne moeder
d'Aerde wederkeert.
Al de gront, bewassen[721-25]
Van het graen, dreef voort[725-26]
Voor den wint by plassen,
Root van broedermoort.[726-28]

S l o t z a n g :

Epafus, van ons godinne[729]
Iö, en Jupijn geteelt,
'k Roep uw godheit aen uit minne[731]
In Fenicisch, dat niet scheelt.[732]
Hoor, ô Iö, ons gebeden
En ontferm u over 't lant,
Van uwe afkomst eerst betreden[735]
En gebout, en rijk beplant[736]
Van Proserpine, en gekoestert[737]
Van de graengodin, vol vier,[738]
Die den gront der aerde voestert.
Zent de maght der goden hier:[740]
Want de godtheên zijn genegen
Elk te helpen. zentze neêr,
Die, op drysprong en op wegen,[743]
Zich met nachtlicht in haere eer
Laeten zetten van de schaeren.[744-45]
Laetze toch dit lant bewaeren.

E t e o k l e s :

Ga hael Meneceus zoon, mijn' moeders broeder, hier,
Heer Kreon, dat ik met hem spreeke, op wat manier[747-48]
Men dezen staet, waeraen ons allen is gelegen,
Best redden kan, eer elk met slaghzwaert, schilt en degen[750]

721-25 Versta: de uit de gezaaide drakentanden geboren krijgers bevochten en doodden elkaar in een gevecht, waarbij de een al verbitterder streed dan de ander; vgl. vs. 859; voor de (door contaminatie ontstane) wending *elk .... verwoeder* (vs. 721) zie men *Herkules in Trachin*, vs. 549.
725-26 *bewassen .... graen*, toevoeging (ws. onder invl. van vs. 173: *akkervoren*).
726-28 Grotius: ‘vertoonde als het ware een breed uitgegoten stroom van bloed aan zon en winden.’ *voort*, eerder op te vatten als áánstonds dan als wég (waar te voren het graan golfde, golft nu de akker van bloed, zal de - onjuiste - opvatting van Vondel zijn).
729 *Epafus:* grootvader van Cadmus, vader van Agenor; *ons godinne*, toevoeging (Io is geen godin).
731 *uit minne*, toevoeging.
732 *dat niet scheelt* (toevoeging): hetgeen voor u geen verschil maakt; verg. overigens vs. 325.
735 het eerst betreden door uw afstammeling (Cadmus).
736 *gebout* (cultus): in cultuur gebracht, bebouwd.
737 *Proserpina*, dochter van Ceres (Demeter), de *graengodin* (vs. 738), de godin van de landbouw.
738 *vol vier*, toevoeging.
740 *de maght der goden* (numina): de machtige goden (nl. de zo juist genoemde Pros. en Ceres).
743 *op .... wegen*, toevoeging (Vondel zal hebben gedacht aan Hecate).
744-45 *zich .... laeten zetten;* Grotius: ‘door geheime fakkels vereerd (dienen te) worden’; *geheime* fakkels ziet op de Eleusinische *mysteriën*.
747-48 zie vs. 11-12.
750 *slaghzwaert* en *degen* zijn anachronistische variaties van Vondel.

Zich in slaghorde stelle, en vechte hant aen hant.[751]

751 *vechte hant aen hant:* handgemeen rake.

Maer Kreon komt van zelf ten hove van dien kant,
En vrijt u voor dien last.

K r e o n :
heer koning, stut der vromen,[753]
'k Was al een wijl belust met u ter spraek' te komen,[754]
Toen ik de ronde, langs den hoogen muur, voltrok.

E t e o k l e s :
En ik om u te zien: want Polynices wrok,
Nu kenbaer, heeft de hoop van 't vreverdragh verdreven.[757]

K r e o n :
Hy, trots op schoonvaêr, schijnt om Thebe niet te geven:[758]
Doch dit blijf 't hoogh beleit der goden toevertrout.
Nu koom ik raetslaen op het geen de vyant brout.[760]

E t e o k l e s :
Wat 's dit? 'k versta u niet.

K r e o n :
ik kreegh een' Griek gevangen,[761]

E t e o k l e s :
't Gaet wel. wat bootschapt hy? ik hoore met verlangen.[762]

K r e o n :
Dat Argos hier terstont de stadt bestormen zal.

E t e o k l e s :
Dit moet men wederstaen, en stuiten voor de wal.

K r e o n :
Uw jongkheit ziet niet hoege uw' vyant moet beknellen.[765]

E t e o k l e s :
Men streef ter poorte uit, en winn' velt om volk te stellen.[766]

K r e o n :
De vyant is te sterk, en wy een klein getal.

E t e o k l e s :
Zy vechten met den mont. hun harten poplen al.[768]

753 *stut der vromen* (braven), toevoeging.
754 Voor *ter spraek' komen* zie vs. 470.
757 *hoop van:* hoop op.
758 *trots op:* in overmoedig vertrouwen op (vgl. o.a. vs. 168).
760 *raetslaen op:* (met u) beraadslagen over.
761 *een' Griek* behoorde te zijn een Argiver (vgl. vs. 763).
762 *'t gaat wel* (bene habet): goed zo; *ik .... verlangen:* ik luister met ongeduld.
765 *beknellen:* in het nauw brengen. Grotius: ‘ziet gij door uw jeugd niet, wat gezien behoort te worden?’
766 *velt winnen:* het open velt bereiken (en trekke op naar het open veld, waar slag geleverd kan worden).
768 *poplen* (pavitare): beven.

K r e o n :
De faem van Argos klinkt door Grieken met trompetten.[769]

769 Op te vatten als tegenwerping; *met trompetten*, toevoeging.

E t e o k l e s :
'k Wil 't leger, schroom niet, in een enkel bloetbadt zetten.[770]

K r e o n :
Zoo dit gelukken wou: maer zulk een stuk lijdt last.[771]

E t e o k l e s :
Niet binnen dezen muur te blijven, stelle ik vast.[772]

K r e o n :
Aen zege raekt men door den raet van wijze mannen.

E t e o k l e s :
Raetge op eene andre wijs den vyant aen te rannen?

K r e o n :
Op alle wijzen, eer de veltslagh wort gewaeght.[775]

E t e o k l e s :
En ofwe hem by nacht verrasten onversaeght?[776]

K r e o n :
Viel 't avrechts uit, wat raet om weder af te trekken?

E t e o k l e s :
De nachtkans, even schoon, acht veilighst hem te wekken.[778]

K r e o n :
't Is zorghelijk zich 's nachts te waegen in gevaer.

E t e o k l e s :
En of men 's middaghs loos de krijghskans greep by 't haer?[780]

K r e o n :
't Zou hem verbaezen: maer men dient zich kant te zetten.[781]

E t e o k l e s :
De stroom van Dirce zou het vlughten hem beletten.

770 *leger* (castra): kamp.
771 *zoo .... wou:* mocht dit zo zijn.
772 *stelle ik vast* (stat sententia): staat bij mij vast, is mijn stellig plan.
775 *eer .... gewaeght;* versta: liever dan een slag in het open veld te wagen.
776 *en ofwe:* als we eens .... (vgl. vs. 785); *onversaeght*, toevoeging.
778 Grotius: (nox *aequa* sed facilior adsultantibus) 'de nacht biedt gelijke kans voor beiden, maar (toch) is hij gemakkelijker voor de aanvallers'; *even schoon:* gelijk voor beide partijen; *acht veilighst;* Vondel verpersoonlijkt de *nachtkans* als het ware tot r a a d g e v e r ; vgl. ook aant. 780*b* en 799; [versta: men mag achten, dat bij nacht ....]; *hem:* den vijand; *te wekken*, nl. door een onverhoedse aanval.
780 *'s middaghs;* Grotius: 'tijdens de maaltijd', het middageten (wat ook V. zal bedoelen); *de krijghskans .... haer;* het beeld is van Vondel.
781 *verbaezen:* ontsteltenis te weeg brengen bij; Grotius zegt: 'ge brengt daardoor wel ontsteltenis te weeg, maar - wij moeten o v e r w i n n e n .' Vondels vert. is op het einde niet juist: *zich kant zetten* (zich schrap stellen) is niet 'overwinnen'.

K r e o n :
Den muur beschermen is geraedener dan slaen.[783]

783 *slaen:* slag leveren.

E t e o k l e s :
De ruiterbende rande om strijt het leger aen.[784]

K r e o n :
De wagenburgh beschut hun leger, als een veste.[785]

E t e o k l e s :
Hoe dan toe? geeve ik hun heel Thebe liefst ten beste?[786]

K r e o n :
Dit niet, maer overweegh wat tijt en staet vereischt.

E t e o k l e s :
Wat raet ontbreekt'er noch, die waert is overpeist?[788]

K r e o n :
Men vreest een zevental krijghshoofden over allen.[789]

E t e o k l e s :
Van kleen belang. wat last is hun te beurt gevallen?

K r e o n :
De zeven poorten op te stormen met gewelt.[791]

E t e o k l e s :
En wat betaemt ons nu, eer onze krijghshoop smelt'?

K r e o n :
Beveel een zevental de poorten te verweeren.

E t e o k l e s :
Slechts zeven? of hun volk, vol moedts om storm te keeren?[794]

K r e o n :
Laet hen de jeught gebiên, de bloem der burgery.

E t e o k l e s :
Ik vat uw' zin, om storm te schutten van party.[796]

K r e o n :
Elk hopman neeme een hulp. veele oogen zien veel verder.[797]

E t e o k l e s :

784 E. komt hier met een nieuw voorstel; *om strijt*, toevoeging; *het leger:* het legerkamp.
785 *de wagenburgh:* de het kamp omgevende en beschermende kring van wagens.
786 *hoe .... toe:* wat wilt ge dan.
788 *raet* (consilium): plan; *overpeist:* overwogen te worden.
789 Grotius: ‘men zegt dat er zeven aanvoerders zijn’.
791 *op:* open.
794 *slechts zeven;* Grotius: ‘die zeven alleen’; *of hun volk;* versta: of zij met hun volk, volgelingen.
796 *ik .... zin*, stamt uit Euripides; *te schutten van party:* af te weren van de tegenpartij.
797 *veele oogen .... verder:* vele ogen zien meer dan de ogen van één.

Zal ik op sterkheit zien of wijsheit van den herder?[798]

798 *wijsheit:* beleid; *van den herder*, (onjuiste) toevoeging.

K r e o n :

Op beide t'zamen: want een man gaet een mans gang.[799]

E t e o k l e s :

Men vaer zoo voort. ik ga, wy toeven hier te lang
In stadt, om zeven elk aen eene poort te stellen,[800-01]
Daer 's vyants stormers op de poort hun speeren vellen.[802]
De tijt gehengt niet dat men hen by naemen stelt.[803]
De vyant rukt vast naer de muuren uit het velt.
Laet ons bezetting spoên: het is geen tijt te toeven.
Och of mijn broeder my bejegende: 'k zou proeven,[806]
Hem, die zijn vaderlant belegert houdt, en tart,[807]
Recht voor de vuist een speer te stooten in het hart.[808]
Zoo moght hy zijne booze en snoode ziel uitspuwen.
Draegh zorgh dat Hemon met Antigone magh huwen,
Uw zoon aen zuster, of my sterven viel ten deel.
De bruitschat, haer belooft, blyve in zijn kracht geheel.[812]
Gy zyt vrou moeders broêr. ay laetze niet verlegen.[813]
Men onderhouze, als 't past, van uw' en mijnent wegen.[814]
De vader, blint by zijne en niet by mijne schult,[815]
Verwijte dit zich zelf.' hy die krankhoofdigh brult,[816]
Zal ons met zijnen vloek misschien te gronde smijten.
Dit eenigh schort ons noch, in 't midden van dit wrijten,[818]
Te hooren 't wichlen van Tiresias. ik zal
Uw' zoon Meneceus, uw' heer vader ten geval'
Aldus genoemt, om dien waerzegger heenezenden:[820-21]
Want hy heel gaerne spreekt met u, zijn welbekenden.[822]
Onlangs beschimpte ik zijn waerzeggery, waerom
Hy pruilt. nu laet ik u, ô Kreon, al den drom[824]
Des volx bevolen. dient de krijghskans my ten beste,[824-25]

799 *want .... gang* (spreekw. uitdrukking); versta: ieder van die beide eigenschappen op zich zelf is onvolledig, afzonderlijk hebben ze geen kracht (dus: hier zijn mannen vereist, die èn sterk èn krijgskundig zijn. Vondel verpersoonlijkt in: *een man gaet* enz. de eigenschappen *sterkheit* en *wijsheit*).

800-01 *wy .... lang* is toevoeging. Construeer: ik ga de stad in om ....; de komma dient achter *lang*, niet achter *stadt* te staan.

802 *daer* (waar) ....; Grotius alleen: ‘overeenkomstig het getal der vijanden’.

803 *dat .... stelt:* dat men al hun namen noemt.

806 *proeven:* beproeven.

807 *vaderlant* (patria): vaderstad.

808 *voor de vuist:* van vlakbij, in een gevecht van man tegen man.

812 *in zijn kracht:* volledig van kracht (bedoeld is: de belofte - zie *belooft* - .... blijve onverminderd van kracht).

813 *verlegen:* hulpeloos.

814 *van uw' .... wegen:* (zoals het past), zowel van mij als van u uit beschouwd.

815 *de vader* (mijn v.), latinisme.

816 *die .... brult*, een, Vondel typerende, verzwarende toevoeging.

818 *in .... wrijten* (toev.): onder deze felle botsingen (vgl. vs. 868 *wrijtende godin = ferox*).

820-21 *uw' heer vader .... genoemt*, als kleinzoon genoemd naar zijn grootvader.

822 *zijn welbekenden*, toevoeging.

824 *pruilt;* Grotius: ‘is gebeten op mij’.

824-25 *laet .... bevolen:* draag u de zorg op over ....; de vert. is onjuist. Grotius zegt: ‘Thans wil ik aan U, Creon, en aan het volk het volgende opdragen: (dient ....)’.

Laet Polynices niet begraven voor de veste.
Indien ook iemant hem begrave in 's aerdtrijx schoot,[827]

827 *ook iemant:* iemand ook maar, wie ook maar.

Die boete dit misdrijf, dien laster, met de doot.[828]
Dit hoort gy. ik ga voort met mijne lijfwacht spreeken.
Gaet heene ras gaet heene, en brengtme, om my te wreeken,[830]
Mijn' schilt, mijn harrenas, op dat de wraek met lust[831]
Ons voere naer den storm, in 't harnas uitgerust.
Wy bidden d'oppersten, die wijs de staeten stutten,[833]
Datze ondertusschen toch de poort en muur beschutten.

R e y .

K e e r :

O forsse vader Mars,[835]
Wat moortlust drijft u bars[836]
En fors naer bloet en wapen?
Kunt gy geen wellust raepen[838]
In Bacchus keteltrom,[839]
En lust u in geen' drom
Den bloemkrans, d'eer der lente,
Te draegen uit gewente,[842]
Te blazen een schalmey,
In 's wijngodts blijden rey,
En onder feestvriendinnen[845]
Van zoete zangerinnen?[846]
Maer met den helm op 't hooft,[847]
Door een klaeroen verdooft,[848]
Alle Inachijnsche knechten[849]
Te prikklen om te vechten,
Te blaeken 't oorloghsbloet
Met schilt en blixemgloet?[851-52852]
Waerom geen wijngertspeeren[853]
Gezwaeit, met panthersкleêren[854]

828 *laster* (schandstuk), toevoeging.
830 *om .... wreeken*, toevoeging.
831 *met .... lust*, toevoeging.
833 *d'oppersten:* de Goden Grotius: ‘laat ons de beste godheid, nl. het Beleid, bidden, dat ze ....’.
835 *fors:* onstuimig (zie vs, 617).
836 *bars:* grimmig.
838 *wellust raepen:* vreugde scheppen.
839 *keteltrom* (pauk), toevoegsel; de handtrommel der Bacchusdienaressen.
842 *uit gewente* (gewoonte), toevoegsel.
845 De oude uitgave heeft *ander* i. pl. v. *onder; ander* is ook blijkens het Lat. een drukfout.
846 *van:* bestaande uit; met de *zangerinnen* worden hier de Muzen bedoeld.
847 Denk achter *maer* de woorden *lust het u* (vs. 840).
848 onder het oorverdovend geschal der krijgsklaroenen.
849 *Inachijnsch* (bij *Inachus*, vs. 587): Argivisch.
851-52 Grotius: ‘en met het bloed der Thebanen hen te doen ontvlammen tot een b l i k s e m f l i t s e n d s p e l ’ (= *harnas-dans*, zie aant. 866); *blaeken* (trans.): doen zieden, vlammen.
852 *met .... blixemgloet:* met de bliksemgloed, van de schilden afstralend.
853 *wijngertspeer:* thyrsus (vgl. Eneas VII, prozavert. r. 433; Dl. VI, blz. 782).
854 *panthersкleêren;* Grotius: reevellen.

Omgort, ten wulpschen dans?[855]
Maer zet u in den trans[856]

855 *ten ... dans*, toevoeging.
856 *in den trans* ..., op te vatten als: hoog op uw wagen (Vondel ziet de halfcirkelvormige borstwering aan de voorzijde van de strijdwagen als een trans). De constructie is hier anacolouth; versta: maar waarom zet gij u, waarom u gezet ....

Van uwen oorloghswagen,
En langs Ismeen gedraegen,[858]
Hitst Kadmus draekenbloet[859]
Aen Argos volk verwoet,[860]
En komt met krijghsvolk stooren[861]
Amfions poort en toren,[862]
Gebout met zang en lier
Van steen. wat lust u hier
Rondom in droeve kanssen
Den harnasdans te danssen?[864-66]
Och tweedraght, streng van zin,[867]
Een wrijtende godin,[868]
Schent Labdaks bloet en benden[869]
Aen een met veele elenden.[870]

T e g e n k e e r :

Citheron, voestervrou[871]
Der jaght, Dianaes bou,[872]
Zoo ruigh van groene lokken,
Bedekt van wintervlokken.
'k Wensch gy Jokastes kroost,
Berooft van hulp en troost,[876]
En met een' priem doorslagen,[877]
Noit voede, om ons te plaegen:
En had het berghdier Sfinx,
Een maeght gelijk, en slinx[880]
Op eenen bergh gezeten,
Door Plutoos nijt gebeeten[882]
Op ons, noit uit den poel[883]
Gerezen, en 's lants stoel[884]
Dat ongeluk gebrouwen

858 *Ismeen:* de Ismenus, zie vs. 106.
859 Een van de reuzen, geboren uit de door Cadmus gezaaide drakentanden, was blijven leven (zie vs. 716); van hem stamden de Thebanen af.
860 *hitsen ... aen:* aandrijven .... tegen.
861 *stooren:* vernietigen; Grotius heeft: ‘bezetten’, nl. ter verdediging.
862 Vgl. vs. 121; *met zang en lier* (vs. 863) en *Amfion* is toevoeging.
864-66 een toevoeging van Vondel, die een rest bevat van de gedachte, in aant. 849 vermeld.
867 *streng* (dura): hard, onvermurwbaar.
868 *wrijtend;* Latijn *ferox* (zie vs. 818).
869 Vóór *benden* kan men denken: wederzijdse.
870 *aeneenschenden* (-schennen): op elkaar aan jagen, hitsen.
871 *Citheron:* berg bij Thebe.
872 *Dianaes bou* (spectacula grata): het geliefd verblijf van Diana (vgl. *Ndl. Wdb.* i.v. *bouw*).
876 Versta: ten dode gedoemd.
877 *met .... doorslagen*, ziet op Oedipus' doorboorde voeten (zie Edipus, Dl. VIII, blz. 858).
880 *slinx:* verraderlijk.
882 dank zij Pluto's haat (door de haat van de onderwereld) op ons gebeten; Grotius: ‘gestuurd door de haat van de Stygische goden’.
883 *den poel:* de hellepoel, de hel.
884 *'s lants stoel:* de regeringszetel, Thebe.

Met raetselen t'ontvouwen,[886]
Vol dubbelzinnigheit,

886 *ontvouwen:* (aan de mensen) voorleggen; het woord past minder goed in het verband en is blijkbaar gekozen onder rijmdwang; vgl. aant. 1156-57.

Van Thebe droef beschreit;
En had het Kadmus neven[889]
Niet zulk een' klaeu gegeven,
Geslingert in de lucht,[890-91]
Daer ziel op ziel om zucht.[892]
Nu worden Edips zoonen,
In twist om 's vaders kroonen,
Gereeten en geschokt.
De bloetschant duurt verstokt.[896]
Zoo spruiten kindersmetten,[897]
Gedoemt by alle wetten.[898]
Der oudren vloek en vlak[899]
Geeft dezen stam dien krak.[900]
Jokaste raekte aen 't kinderbaeren,[901]
Won zoons, die heur mans broeders waren.

S l o t z a n g :

Doorluchtige landou,
Wat waertge, vry van rou,
Gelukkigh, toen ons klonk in d'ooren[905]
Dat u eene afkomst was geboren
Uit draeketanden, d'eer[907]
Van Thebe, toen weleer[908]
De goden om Harmoni quaemen[909]
Op haere bruiloftsfeest verzaemen.[910]
Amfion zong voorheen
En speelde steen aen steen,
En boude Thebes muur, met boomen
Beplant, op d'oevers van twee stroomen,[913-14]
Daer Dirce kruiden laeft,
Ismenus daelen schaeft,[915-16]
De herder vrolijk 't vee geleide
In vruchtbre en vette klaverweide.[917-18]
Wat waertge zaligh toen
Hier Iö in het groen,

889 *neven* (nepotes): kleinkinderen, nakomelingen.
890-91 niet zo grimmig met haar klauwen aan-(op-) gegrepen; vgl. vs. 1125-vlg.
892 toevoeging.
896 De gevolgen van Oedipus' bloedschendig huwelijk blijven onverminderd duren.
897 *kindersmetten:* kinderen (uit Oedipus' huwelijk geboren) die een smet zijn.
898 onheilig volgens iedere wet; Grotius: ‘onwettig’.
899 *vlak:* smet (zie vs. 896).
900 *geeft .... krak* (knak), toevoeging.
901 *raekte .... kinderbaeren*, toevoeging.
905 *ons:* de Phoeniciërs.
907 *draeketanden*, zie vs. 859 met aant.
908 *toen weleer;* versta: en o o k toen.
909 *Harmonia*, de vrouw van Cadmus, zie vs. 8.
910 *feest*, vrl.
913-14 *met .... beplant*, toevoeging.
915-16 Zie vs. 106.
917-18 toevoeging.

Gelijk een koey, met andre koeien
En gladde hoornen eerst ging loeien,
En Kadmus stam, haer lief,
Tot koningen verhief,[920-24]
En deze stadt, verrykt door schatten,
Noch bloeide, en naulijx kon omvatten[926-vlg.]
Haer dappren, groot geacht,
Een kroon van haer geslacht.

T i r e s i a s :

Nu dochter, leime voort, gelijk gestarnte in 't zeilen[929]
Den zeeman, en verstrek, om niet in 't gaen te feilen,
Den blinden voet een oogh. ga voort langs 't effen padt,
Om niet te struikelen. gy weet hoe dra ik mat[932]
En moede ben. uw hant aenvaerde deze bladen,
Dit tafelet, waerin ik onlangs in 't beraeden,[934]
Op Delfis dryvoet in de kerk gezeten, schreef[934-35]
De spelling van de pen, waerop ik wichle en zweef.[936]
Nu zegh, Meneceus, zoon van Kreon, zeghme, moeten[937]
Wy verder voortgaen: want mijn wankelende voeten
Bezwijken, en het been wil naulijx langer voort?
Hoe verre zijnwe noch van vaders hof en poort?

K r e o n :

Tiresias, ay rust: gy zijt alree gekomen
By uwe vrienden. zoon, ay stut, om niet te schroomen,[942]
Den ouden blinden stok: want out gebeente kraekt,[943]
Als oude wagens, en zoekt steun, en wort vermaekt[944]
Met elx hantreiking.

T i r e s i a s :

hier ben ik op uw behaegen,

920-24 Een geheel onjuiste uitbreiding; Grotius: ‘Toen de schoongehoornde Io stammoeder werd van de Cadmïsche vorsten’. (dit gebeurde in *Egypte*, waar zij Epaphus (zie vs. 729) ter wereld bracht). Uit de passage 919-24 blijkt dat Vondel hier Io verwart met de koe die vermeld wordt in vs. 679; die verwarring veroorzaakt ook de fout in vs. 923-24 (voor de juiste vertaling zie men het slot van de hierboven uit Grotius aangehaalde regels).

926-vlg. ‘en toen een geweldige krijgsglorie de zegevierende muren omkranste’, zegt Grotius.

929 *dochter:* de dochter van Tiresias, Manto, zelf ook later als zieneres bekend. Blijkens een drukfout bij Grotius (pedique caeca i.p.v. caeco) heeft Vondel hier Euripides geraadpleegd.

932 *om .... struikelen:* opdat *ik* niet struikele.

934 *tafelet* (tabellas): ‘tafeltje’, om iets op te schrijven (vgl. o.a. Breero's *Spaansche Brabander*, vs. 2065, *taflet:* opschrijfboekje).

934-35 *in 't beraeden* en *op .... gezeten*, toevoegingen, de laatste onjuist: Grotius spreekt van Tiresias' gewijde zetel (in *Thebe!*).

936 *spelling:* voorspelling. Waarschijnlijk maakt Vondel hier een woordspeling met *pen* = schrijfstift en *pen* = vogelveer of -wiek, vandaar *zweven;* Euripides trouwens maakt hier speciaal vermelding van het voorspellen uit *vogel*tekens (vgl. ook Edipus, vs. 397).

937 *Meneceus*, zie vs. 820.

942 *om .... schroomen:* opdat hij niet bang (voor vallen) behoeft te zijn, vgl. voor de constructie vs. 932.

943 *een oude stok:* een oud man.
Het vergelijkingspunt *kraken* in deze beeldspraak is door Vondel toegevoegd.

944 *wordt vermaakt met:* vindt (dankbaar) baat bij.

O Kreon. wat 's uw wil?

K r e o n :
ik weet het. laet de vlaegen
Van uw vermoeitheit eerst bedaeren. schep eerst lucht.[946-47]
De gangk heeft u vermoeit.

946-47 *de vlaegen van uw vermoeidheit*, te verstaan als: uw hijgende ademhaling.

T i r e s i a s :

ik [hoorde gy 't gerucht?][948]
Quam gistren t'huis geleit uit Attika, heel moede,
Daer Mavors op de been, afgrijslijk raesde en woede,
De vorst Eumolpus door het winnen van den slagh[951]
Athene aen zege holp: daer ik van 't hoogh gezagh[950-52952]
Uit 's oorloghs roofschat rijk en rustigh wiert beschonken.[953]

K r e o n :

Het voorspook van dien slagh heeft ons in 't oor geklonken[954]
Met lust: want zoo gy ziet dees staet wort aengetast
Van eenen krijghsorkaen, Thebaeners tot een' last.
Eteokles trekt nu gewapent, om te stuiten
De maght van Argos, ons aenrandende van buiten.
Hy portme uit uwen mont te hooren en verstaen[959]
Het nootlot van de stadt, en hoe dit zal vergaen.

T i r e s i a s :

Indien 't Eteokles my vergen quaem, 'k zou zwijgen,
En hy stadts avontuur uit mijnen mont niet krijgen:[962]
Doch 'k wil, ô Kreon, u dit melden kort en klaer.[963]
Het vaderlant stak lang in dit gebroeit gevaer,[964]
Al sedert Laius quam, in weêrwil der bevelen[965]
Des hemels, kinders uit dit huwelijk te teelen,[966]
Waer door de zoon, helaas, zich smette in moeders schoot:
En dat uitrukken van zijne oogen, bloedigh root,[968]
Is 't eigen werk der goôn, ten spiegel van de Grieken.
De zoonen meenende, dat met zijne snelle wieken[970]
De tijt dit slijten zoude, en zy godts gramschap vliên,
Bestaen een schendigh stuk, en, zonder eer te biên
Den droeven vader, gaen hem in den kerker steeken.
Hy, gansch verwildert, braekt, om dit schandaal te wreeken,[974]

948 *hoorde .... gerucht*, toevoeging.
951 Voor de *vorst* is *daer* te denken.
950-52 (*holp*), onjuist; 'want ook daar is een oorlog uitgebroken onder aanvoering van Eumolpus, dien de Atheners, dank zij mijn aanwijzingen, overwonnen hebben' (Grotius). *Eumolpus:* koning van Thracië; *Mavors:* Mars.
952 *van 't hoogh gezagh:* door de regering.
953 *rijk en rustigh* (royaal); Grotius zegt: 'met een gouden krans'.
954 *Het voorspook ....*; versta: het voorteken bestaande in die overwinning. Creon zegt: die overwinning is een goed omen.
959 Indien *het portme* niet een drukfout voor *hij portme* is (Grotius nl.: jussit me; zie vs. 818), dan moet men het vertalen met: een verlangen drijft mij.
962 *avontuur:* lot.
963 *kort en klaer*, (minder juiste) toevoeging.
964 *gebroeit:* (als het ware) door het lot uitgebroed.
965 zie vs. 18.
966 *dit huwelijk*, nl. met Jocaste.
968 *uitrukken;* vgl. Edipus, vs. 1501.
970 *met .... wieken*, toevoeging.
974 *schandael:* schandelijke behandeling.

Verwate vloeken op dit huis, en hoogh en leegh.[975]
Toen ik dit aenwees, en de waerheit niet verzweegh,
Most ik, in ste van loon t'ontvangen op mijn dagen,[977]
Den schrikkelijken haet der broederen verdraegen.

975 *verwaten:* godslasterlijke; *en hoogh en leegh* (laag), toevoeging, wel met louter affectieve kracht (op mateloze wijze?)
977 *op mijn dagen*, toevoeging.

Nu zullenze alle bey door hunne hant vergaen,[979]
En klampen moort op moort, de wapens 't velt beslaen[980]
Van Thebe en Argos, die elkandere overrompelen,[981]
De huizen diep in rou tot over d'ooren dompelen.
En gy, befaemde stadt, leght in den gront gevelt,
Ten zy men vast geloof' het geen mijn mont u spelt,[984]
Hoewel vry spade. het geraedenste van allen
Waer Edipus geslacht te keeren uit de wallen:[985-86]
Dewijl hy 't vaderlant, en zijner vadren erf
Inwikkelde in zijn' vloek, hun allen ten bederf.
Naerdien 't gelukkigh voor 't rampzaligh lot moet strijken,[989]
Zoo spaerde 't nootlot noch een' vondt, om ramp te wijken:[990]
Doch aengezien 't gevaer my d'uitspraek streng verbiet,[991]
En 't ampt des wichelaers, zich zelven tot verdriet,
Zijn vaderlant niet magh recht uit ten beste raeden,[992-93]
Zoo zegge ik slechts, vaer wel, en kieze deze paden.[994]
Ik, slechts het minste lidt des lichaems van den staet,
Getroostme al wat'er koom'. wat scheelt het my hoe 't gaet![996]

K r e o n :
Blijf, oude vader, blijf.

T i r e s i a s :
laet los, gy houdtme tegen.

K r e o n :
Waerom verlaetge my?

T i r e s i a s :
gy miste al lang godts zegen.[998]

K r e o n :
Ontvou waer in het heil van volk en lant bestaet.[999]

T i r e s i a s :
Dan zoudt gy 't wenschen niet te weeten in der daet,
Het geen gy enkel wenscht met kennis t'overweegen.[1000-01]

979 *hunne:* hun eigen, wederzijdse.
980 *beslaen:* bedekken.
981 *van Th. en A.*, bijv. bep. bij *wapens*.
984 tenzij men vertrouwen heeft en zich richt naar mijn uitspraak.
985-86 *hoewel .... spade:* zij het dan laat; *het geraedenste .... wallen:* Beter ware het geweest (voorhéén reeds) Oedipus' geslacht ....
989 Nu echter het geluk moet wijken voor rampspoed (: ofschoon nu het geluk ....).
990 *noch:* toch nog; *vondt:* middel; *om .... wijken:* om te ontkomen aan rampspoed.
991 Grotius: ‘maar omdat het voor mij niet veilig is het (middel) mee te delen’.
992-93 Onjuist; Grotius: ‘en het hard is voor hen die door dit lot (nl. het door Tiresias aan te wijzen middel, zie vs. 1013) bedreigd worden, hun vaderstad te redden tot hun eigen ongeluk’.
994 *kieze .... paden;* versta: ga heen.
996 *wat .... gaet:* wat heeft het voor mij (persoonlijk) te betekenen; zie aant. vs. 992-93.
998 *gy .... zegen;* Grotius: ‘het is het g e l u k dat u heeft verlaten’.
999 *heil* (salus): behoud, redding.
1000-01 Grotius: ‘Weldra zult gij verlangen, dat gij niet hadt geweten, wat gij thans zo vurig begeert te weten’. Vondel zegt: wat gij nu beslist (= *enkel*, vs. 1001, vgl. vs. 1003) wenst te weten

K r e o n :
Wil ik niet weeten waer 's lants heil in is gelegen?[1002]

T i r e s i a s :
Is 't enkel dan uw wil dat wy hier ront in gaen?[1003]

K r e o n :
Wat is'er daer men meer ernsthaftigh naer zou staen?

T i r e s i a s :
Zoo zal ik u bescheit van zekre godtspraek geven.[1005]
Maer zeghme eerst waer uw zoon Meneceus is gebleven,
Die my nu herwaert bragt.[1007]

K r e o n :
hy staet aen uwe zy.

T i r e s i a s :
Laet hem vertrekken, eer ik 't nootlot u bely.

K r e o n :
Het is mijn zoon. hy zal 't geen gy verbiet niet mellen.[1009]

T i r e s i a s :
Zal ik dan dat hy 't hoor' 't genaekende voorspellen?[1010]

K r e o n :
Hem lust te hooren wat den staet ten beste strekt.

T i r e s i a s :
Zoo hoor wat 's hemels mont tot Kadmus heil ontdekt.[1012]
Uw zoons Meneceus doot kan slechs dees stadt bewaeren.
Nu hoortge 't geenge wilt dat wy u openbaeren.

K r e o n :
Wat zeghtge, vader? och wat spraek, wat woort is dit![1015]

T i r e s i a s :
Zoo staet het vast gestelt. dit's nootlots eenigh wit.

K r e o n :
Wat meltge al jammers met een woort op 't allerleste![1017]

om het verstandelijk te overwegen, zoudt gij, als gij het eenmaal gehoord hebt, niet gaarne als werkelijkheid (als uitgevoerde raad) willen leren kennen.

1002 *wil ik* ....; versta: beweert gij dat er óóit een ogenblik zal komen, dat ik niet zal willen weten, waarin ....
1003 *enkel:* met alle geweld; *dat .... gaen:* dat wij onomwonden spreken.
1005 *zeker:* gewis.
1007 *nu:* zo even.
1009 *mellen* (melden): verder vertellen.
1010 *dat hy 't hoor':* zodat (ook) hij het kan horen.
1012 *Kadmus heil:* het behoud van Cadmus' stad, Thebe.
1015 *vader;* voor deze vorm van aanspreken verg. men vs. 997.
1017 *op 't allerbeste*, toevoeging.

T i r e s i a s :
Voor u alleen, maer al de stede en 't volk ten beste.

K r e o n :
'k Versta noch hoor dit niet. dees godtsspraek raektme niet.[1019a]
Wat my belangt, de stadt zy verre van verdriet.[1020]

T i r e s i a s :
Dit's niet de zelve man. hy durf zijn woort onteeren.

K r e o n :
'k Vertrek terstont, en kan uw wichelkunst ontbeeren.[1022]

T i r e s i a s :
Kan waerheit niet bestaen, ten zyze uw ooghmerk dien'?

K r e o n :
Nu bidde ik, oudeman, ootmoedigh aen uw knien.

T i r e s i a s :
Ay bidt niet: gy begeert het geen men niet kan keeren.[1025b]

K r e o n :
Zwijgh stil: zwijgh stil: hou op dit onder 't volk te leeren.[1026]

T i r e s i a s :
Onbillijk eischtge 't geen geen vroome zwijgen magh.

K r e o n :
Hoe dan? zult gy mijn' zoon voort helpen met dien slagh?[1028]

T i r e s i a s :
Dat raektme niet. ik leere elk nootlots wil beseffen.[1029]

K r e o n :

1019a *noch hoor* stamt uit Euripides, die twee synoniemen gebruikt, 1019*b* echter uit Grotius, die het tweede werkwoord uit *a* vrij heeft weergegeven in zijn *non moveor* = 'dit (nl. uw t r o o s t woord, vs. 1018) maakt geen indruk op mij'; Vondel heeft deze bedoeling niet begrepen (*dees g o d t s spraek* ....).

1020 Onjuist; Grotius' *urbs valeat mihi* (lett. 'ik groet de stad') is bedoeld als: 'de stad laat mij onverschillig'; vgl. Tiresias' antwoord in het volgende vers.

1022 Eveneens onjuist; Grotius: 'Vertrek! ik kan ....'.

1025b Grotius heeft: 'Wat gij (met uw smeken) wenst te bereiken, betekent een zékere ramp' (quod petis, certum est malum). Blijkens de vorm heeft Vondel Euripides geraadpleegd, en wel waarschijnlijk in Portus' vertaling: *inevitabilia postulas mala*.

1026 is verkeerd begrepen. Creon vervolgt hier zijn onderbroken smeekbede (1024). De zin behoorde te luiden: 'Zwijg (verder over de zaak) en maak het tot mij gesprokene niet bekend bij de burgerij'; zo althans Euripides, dien Vondel hier kennelijk heeft geraadpleegd. De oorzaak van V.'s misverstand ligt waarschijnlijk in Portus' (goed bedoeld): *ne d i c a s .... hunc s e r m o n e m* , opgevat als: p r e d i k toch niet een dergelijke l e e r ; vgl. voor deze associatie met het kerklatijnse *sermo* Dl. VIII, bl. 986 (voorlaatste alinea) en overigens vs. 1029*b* met aantekening.

1028 *voort* (= van kant) *helpen .... slag;* '(aldus) wreed ombrengen' (Grotius).

1029 *Ik* heeft de nadruk (ook *me* behoorde die te hebben naar de bedoeling van Grotius). De algemene vorm in *Ik leere .... beseffen* houdt verband met Vondels opvatting van vs. 1026; Grotius heeft: '*ik* zal de *mededeling* doen omtrent het beschikte' (ego fata eloquar).

Van waer zal zulk een slagh my en mijne afkomst treffen?[1030]

T i r e s i a s :
Gy vraeght, en wijst den wegh ter spraeke. hoor de zaek.[1031]

1030 *Van waer zal* .... (Grot. unde ....); versta: waarom moet ....; het antwoord komt in vs. 1034-35.
1031 *ter spraeke:* dat ik kan gaan spreken.

Men slaghte uw' zoon, ten zoen van d'aerde, daer de draek[1032]
Uit sproot in een spelonke. en Dirces bron behoede.[1033]
Een oude wrok van Mars op Kadmus, die lang broede,[1034]
Ter wraeke van dees slange, eischt dit van uwe hant.[1035]
Voltrektge dit, godt zal dit gansch Thebaensche lant
Beschermen in den noot. de koestrende landouwe,
Die krijghsmans teelde uit klay, zal om uw bede en trouwe[1038]
Aenvaerden bloet voor bloet, en vrucht voor vrucht ten zoen.
De jongling van 't geslacht, geboren uit het broên[1040]
Van draeketanden, wort gedaeght om 't leet te boeten.[1041]
Gy en uw draekezaet zult dit bezuuren moeten.[1042]
Het huwelijk verbiet dat Hemon, zonder vlek
Van byslaep, doch verlooft, den offereisch voltrekk'.[1043-441044]
Meneceus schiet alleen noch over van hun allen:[1045]
Wort dees geoffert, hy zal lant en stadt voor vallen
En ondergaen behoên, alleen door zijne doot,
De heirkracht van Adrast wechdrijven stoot op stoot,[1048]
Met gruwelijk verlies van volk, ter eeuwige eere
Van Thebe, als lant en stadt hierover triomfeere.
Nu wort u, Kreon, keur gegeven, of uw' zoon
Te bergen, of de stadt te houden op den troon.[1052]
Dat 's al wat ik u kan ontvouwen. Manto, daetelijk[1053]
Naer huis met my: de kunst der wichlerye is haetelijk.
Wie den raetvraegende zijne ongelukken spelt
Is onbemint. wie valsch slechts logens vent om gelt,
Quetst zelfs de goden, uit ontzagh voor groote heeren.[1057]
O Febus, u alleen betaemt het profeteeren,
Naerdienge niemant schroomt.

R e y :
hoe, Kreon? hoe, waerom?
Gemompelt binnen 's monts? hier staenwe al even stom.[1059-60]

1032 *d'aerde:* de aardgodin (die de door Cadmus gedode draak - zie vs. 697-vlg. - voortbracht).
1033 *en*, met relatieve kracht (relatief bij *draek*).
1034 *Mars;* de door C. gedode draak was heilig aan Mars (uit zijn tanden komen krijgers voort, zie vs. 715-vlg.); *die lang broede*, bepl. bij *wrok* (vgl. vs. 964): die reeds lang in zijn gemoed verborgen lag.
1035 *ter wraeke .... slange:* om deze draak te wreken (zie vs. 697-vlg.).
1038 Vgl. vs. 717-vlg.; *om .... trouwe*, toevoeging.
1040 *geboren .... draeketanden*, vgl. vs. 859-vlg.
1041 *'t leet* doelt op het doden van de draak. Vondel vertaalt *op de klank af* het Lat. *leto* (dood); analoge gevallen *Ifigenie*, vs. 1711 en *Herkules*, vs. 973; zie de aantekeningen aldaar.
1042 Grotius: ‘Gij en uw zonen zijt nu de enigen die over zijn van dit drakenbloed’.
1043-44 *Hemon*, zie vs. 810; *zonder vlek van byslaep;* weinig passende weergave van Grotius' *caelibis quamquam tori* (‘hoewel nog ongehuwd’).
1044 *den offereisch voltrekk':* de eis geofferd te worden aan zich voltrokken krijgt.
1045 *van hun allen;* zie vs. 1042.
1048 *stoot op stoot:* met aanval op aanval.
1052 *bergen:* redden; *op den troon:* in ere, in welstand.
1053 *Manto;* zie vs. 929.
1057 *zelfs:* zelf.
1059-60 stamt uit Portus. Het vraagteken na vs. 1059 behoorde te staan na het tweede *hoe;* drukfout? Versta: waarom mompelt ge (slechts) binnensmonds en zégt ge niets hierop; (trouwens) ook wij staan verbijsterd.

K r e o n :
Wat zal men zeggen van dit wichelen? dees rede
Blijkt klaer: maer nimmer zy mijn' zoon, ten zoen der stede,[1061-62]
Met vaders wil ter doot gelevert: neen, ô neen.
Zijn kinders minnen, staet in ieders hart gesneên.[1064]
Hun slaghten voor het volk, is zonder eenigh voorbeelt.
Lof trekken uit zijn bloet wort snoot by my geoordeelt.[1066]
Maer ik, nu out en kout, ontzie niet met een' moedt[1067]
Den vloek des vaderlants te wasschen met mijn bloet.
Mijn zoon, eer dit gerucht zich over Thebe spreie,
Schoon dees niet ydel spelt, vlught flux op mijn geleie[1070]
Uit Kadmus lantgebiet: want dees waerzegger zal
Dit roepen door de stadt, en onder 't zevental,[1072]
Beschermers, hoofden der Thebaensche burgeryen.
Indienge tijdigh vlught zoo zultge uw lijf bevryen.
Verrast men ons, zoo zijtge om hals, en kout en stijf.[1075]

M e n e c e u s :
Waer heene best gevloôn? waer neeme ik mijn verblijf?

K r e o n :
Heel verre uit 's lants gebiet.

M e n e c e u s :
U past het te gebieden,
En my te hooren.

K r e o n :
gy moet flux naer Delfis vlieden.

M e n e c e u s :
O vader, waer gevloôn?[1079a]

K r e o n :
in Etolye.

M e n e c e u s :
waer
Best neêrgeslagen?

1061-62 Blijkens *dees rede* (= haec oratio) heeft Vondel Portus geraadpleegd, Grotius heeft: ‘wat ik wil’ (quid velim). Tenzij V.'s *dees .... klaer* bedoeld is als: de woorden van Tiresias zijn *niet* mis te verstaan (Portus' met een punt gesloten zin *manifesta est haec mihi oratio* werkt nl. misleidend), moet men aannemen dat *maer* (1062) verzekeringspartikel is, zoals vaker. Grotius: ‘Wat ik wil, is klaar en duidelijk: nimmer zal ik mijn zoon ....’
1064 *gesneên* (infixum): gegrift.
1066 *zijn*, met nadruk, vgl. *mijn* vs. 1068; *snoot:* slecht.
1067 *met een' moedt* (toev.): onverschrokken.
1070 *schoon .... spelt, vlught;* weergave van Grotius' ‘neem de vlucht, zonder u te storen aan datgene wat de ziener met niet-ijdele geest verkondigt’; *op mijn geleie* (toevoeging): door mij op weg geholpen, met mijn steun.
1072 *'t zevental;* zie vs. 793.
1075 *en kout en stijf*, toevoeging; Grotius: ‘en ge maakt mij ongelukkig’.
1079a *waer;* versta: waarheen vérder.

K r e o n :
in Thesprotie.[1080]

M e n e c e u s :
of in 't naer
En heiligh kerkwoudt van Dodone?

K r e o n :
zonder beiden.

1080 *Thesprotie*, landschap in Epirus, ten N. van Aetolië; *of:* soms; *naer:* duister, vgl. vs. 1013-1081, *Dodone*(*-a*), in Epirus, beroemd om zijn aan Zeus gewijd eikenwoud; *zonder beiden:* (ja,) zonder verwijl.

M e n e c e u s :
En wie beschutme daer?

K r e o n :
Godts gunst zal u geleiden.

M e n e c e u s :
Maer wie schiet gelt?

K r e o n :
ik zelf.

M e n e c e u s :
ik vatte vaders zin.[1084]

K r e o n :
Ga heene.

M e n e c e u s :
maer ik moet Jokaste, mijne min,
Uw zuster [die my noch een wees, opvoede en zooghde,[1085]
Met haere borsten, eer de melk en mam verdrooghde,][1086]
Eerst kussen, dan de stadt naer mijne maght geredt.[1087]

K r e o n :
Ga heene, bergh uw lijf: u dient hier geen belet.

M e n e c e u s :
Gy vrouwen hoorde hoe ik met een looze rede
Heer vaders hart ontlaste, en stilde op zijne bede,
Toen hy my eenen schrik aenjaegen woude, en voort,
Berooft van naem en faem, verdrijven uit de poort:
Doch 'k zal den ouderdom verschoonen, tot zijn voordeel.[1093]
Mijn jongkheit kan geensins van een bezadight oordeel[1094]
Ontschuldight worden, zoo 'k door heiloos lantverraet
Mijn moeder, 't vaderlant, in haeren noot verlaet.[1096]
Ik ga dit lant van vreeze ontlasten, en mijn leven
En bloet, ten dienst van Thebe en 't volk, ten beste geven:
Want welk een schande is 't, zoo alle andren, onverplicht
Aen hemelsch nootlot, en orakels, en gezicht,[1099-1100]
Met schilden aen den arm, voor vaderlant en erven,[1101]
By poort en toren, niet ontzien de doot te sterven,
En ik mijn' vader, broêr en deze stadt begeef,
Uit een saechachtigh hart! want alzoo lang ik leef,

1084 *ik .... zin:* ik heb u goed begrepen.
1085 *noch een wees;* versta: nog een zuigeling, en een wees.
1086 *eer .... verdrooghden*, toevoeging; *mam:* borst.
1087 *dan .... geredt;* terzijde gesproken (zie het vervolg).
1093 *tot zijn voordeel:* stoplap.
1094 *mijn jonckheit:* ik die jong ben; *van:* door.
1096 *'t vaderlant*, bijstelling bij *moeder*.
1099-1100 *onverplicht:* zonder daartoe verplicht te zijn door het lot, in orakels of visioenen geopenbaard.
1101 *en erven* (eigen erf), toevoeging.

Waer ikme wende en keer, zal doorgaens my een lachter[1105]
En vuile naklank van bloohartigheit van achter

1105 *doorgaens:* zonder ophouden, voortdurend; *lachter:* smaad.

Navolgen. neen gewis, geensins, by godt Jupyn,
Die 's hemels loop bestuurt: geensins, met geenen schijn,[1108]
By vader Mars, verhit op bloet en nederlaegen,[1109]
Die ons voorouders, 't zaet der aerde, meest verslaegen,[1110]
Ten troon des rijx verhief. ik ga dan heene, en zal
Op hooge torens staen, op dat, na mijnen val,
Het naere draekenhol, my, teêre en jonge telge,[1113]
Naer 's wichelaers besluit, al levende innezwelge.
Dit raetslot staet nu vast, het gansche rijk ten zoen[1115]
Te sterven, eene ry van jamren te verhoên,
En eerlijk voor de stadt te scheiden uit het leven.[1117]
Stont dit in 't harte van de burgery geschreven,[1118]
Al hun vermogen op te zetten by het lant,[1119]
De steên, ontlast en vry van rampen, hielden stant.

K e e r :

O vliegende gebroet der aerde,[1121]
Helsche afkomst van de slang,[1122]
O maeght, half hont, die elk vervaerde,[1123]
Wat viel het Thebe bang,
Toen gy hooghvliegende op uw pennen,
Met klaeuwen, scherp en wreet,
Door donkre raetsels, heet op schennen,[1127]
Echions burgers sleet,[1128]
En Kadmus aenwas holpt om 't leven!
Gy slingertze in de lucht,
Daer Dirce, als glas, komt afgedreven,
Van zoo veel moorts berucht.[1132]
Wat godt het was, die moorden broeide,
Voorwaer hy was wel wreet,
Die in ontelbre moorden groeide.
't Gehuil der maeghden sneet[1136]
In ieders harte. hier uit sprooten
De galmen, op de fluit

1108 *'s hemels loop:* de loop der hemellichamen; *met geenen schijn* (toegevoegde variatie van *geensins*): onder geen enkele verschijninsgvorm, in geen enkel opzicht.
1109 *nederlaeg:* moord.
1110 *meest verslaegen:* voor het merendeel gedood (zie vs. 859).
1113 *naer:* duister; *teêre .... telge*, toevoeging.
1115 *raetslot:* besluit na genomen beraad.
1117 *eerlijk:* eervol.
1118 *de burgery;* denk hierbij: in alle steden, vgl. vs. 1120.
1119 al hun krachten in dienst te stellen van ....
1121 *o .... aerde:* o Sfinx.
1122 *de slang:* Echidna, een monster dat meer gedrochtelijke wezens had gebaard.
1123 *half hont;* versta: half andier.
1127 *heet op schennen* (bij *gy*, 1125): belust om leed te berokkenen.
1128 *Echion;* van de uit drakentanden gesproten reuzen die elkaar bevochten (vs. 859), was Echion alleen (of met slechts enkele anderen) in leven gebleven; hij staat hier als stamvader der Thebanen; *sleet* van een tr. *slijten:* (ieder afzonderlijk) ombrengen, of: (*als totaal*) doen verminderen? (vgl. *Ndl. Wdb.*).
1132 *van .... berucht* (toev.): (Dirce) berucht door het groot aantal door u in haar nabijheid bedreven moorden.
1136 ‘der *moeders* en maagden’, zegt Grotius.

Gestelt, van droeve rougenooten,
Gehoort huis in, huis uit.
Maer dan ging 't op een bitter kermen,
Waer van de lucht gewaeght,
Als 't ondier, dat naer geen ontfermen
Noch medelijden vraeght,[1143-44]
Uit 's volx gezicht een' rukt van onder.
Dan hoordenze een geluit;
Zoo berst een wolk met gloet en donder
En kracht van boven uit.[1146-48]

T e g e n k e e r :

Elendige Edipus, in 't ende
Door 't wichlen van Apol,[1150]
Gestuurt naer Thebe, vol elende,
Hoe stont uwe eer toen vol![1152]
Hoer waertge sedert zoo afschuwelijk,
Toen gy, uit blinden lust,[1154]
Geraekte aen uw vrou moeders huwelijk,
Ten loon van 't onbewust
Ontvouwen raetzel, eene peste,[1156-571157]
Die gruwelijk besmet
Amfions opgeboude veste.[1159]
Het licht verhoort gebedt[1160]
Des vaders, vloekende zijn neven,[1161]
Drijft hen verbittert aen
Te dingen naer elkandres leven.
O jongling, 't is geraên
En billijk voor uw lant te sterven.
Gy zult, om zulk een smert
Gelooft, een eeuwige eer verwerven;[1164-671167]
Doch uw heer vaders hart
Bedroeven jammerlijk en deerlijk;[1169]
Maer Thebe door uw doot
Aen zege helpen braef en heerlijk.
Och of het morgenroot[1172]

1143-44 *dat .... vraeght*, toevoeging; *niet vragen naer:* zich niet storen aan.
1146-48 Grotius: ‘Dan rees daar onder de bevolking een gejammer op, zo luid als gedonder’.
1150 Zie Koning Edipus, vs. 979-vlg.
1152 *vol staan* (uitdr. ontleend aan het zeewezen): in top staan.
1154 *uit blinden lust*, voor Grotius' *nescius:* ‘in uw onwetendheid’.
1156-57 *onbewust* (toev.): terwijl ge niet wist, welke noodlottige gevolgen dat *ontvouwen* (hier: oplossen, vgl. 886) zou hebben; V. vertaalt hier nog eens Grotius' *nescius*.
1157 *eene peste*, bijstelling bij *huwelijk*.
1159 Vgl. vs. 862-63.
1160 *licht verhoort:* maar al te gemakkelijk (door de Goden) verhoord.
1161 *neven:* kinderen.
1164-67 *'t is geraên en billijk* hoort bij Grotius bij: ‘dat gij, die bereid zijt voor uw vaderland te sterven, e e u w i g e e e r v e r w e r f t ’.
1167 *gelooft:* geprezen.
1169 *zult gij* (bedroeven).
1172 *de dagh*, bijstelling bij *morgenroot*.

De dagh eens opquaem, die ons moeder[1173]
Wou kroonen met een kroost
En dappren vaderlants behoeder,
Der droeven stut en troost![1175-76]
O strijtbre Pallas, begenadigh
Ons heden, als voorheen[1178]
De draek, op uw bevel grootdaedigh
Van Kadmus trots bestreên,
Bebloet op eene steenrots berste,[1181]
Dies 't godendom gestoort[1182]
Het huis van Labdak plaeghde en perste
Met endeloozen moort.

B o d e :
Sluit op de hofpoort, hou: sluit open, hofpoortier,
Sluit open, zegh ik: roep vorstin Jokaste hier.
Befaemde, aen Edipus verknocht door echte trouwe,[1187]
Koom uit, al is het spade. ontsla uw hart van rouwe.
Laet vry uw droef geklagh nu vaeren. hoorme toch.

J o k a s t e :
Hoe ducht ik datge my bedrukte vrouwe, och och,
Een leide maer brengt van Eteokleesche rampen[1191]
En doot. gy zijt gewoon aen zijne zy te kampen,[1191-92]
En 's vyants pylen af te schutten op den schilt.[1192-93]
Wel aen zegh op. hoe is 't gelegen? 't harte trilt.
Laet hooren. wat's'er nieus? zegh op: is hy gebleven,
In 't barnen van den strijt of niet, en noch in 't leven?

B o d e :
Hy leeft. dit is het niet dat u te schroomen staet.[1197]

J o k a s t e :
Verhael hoe 't met den muur en zeven poorten gaet

B o d e :
Zy staen. het gaet noch wel. zy staen noch overende.

J o k a s t e :
Is dan de kans gewaeght in 't velt met Argos bende?[1200]

1173 Versta: ons (de rei) *tot* moeder ....
1175-76 Uitbreiding; ‘met een *zodanig* kroost’, zegt Grotius.
1178 *als*, hier causaal: als immers ook, daar ook; *heden* en *voorheen* vormen dus een nadrukkelijke tegenstelling.
1181 Onjuist; Grotius bedoelt: met steenworpen gedood werd (zie vs. 708-vlg.).
1182 *'t godendom*, zie vs. 1034.
1187 *echte trouwe:* huwelijkstrouw.
1191 *een leide maer:* een droevige tijding.
1191-92 *Eteokleesche rampen en doot:* de rampzalige dood van E.
1192-93 De bode is Eteokles' schildknaap; zie vs. 1326.
1197 *schroomen:* vrezen; vgl. vs. 125*a*.
1200 Grotius: ‘Is reeds de kamp gewaagd met de Argiven?’

B o d e :
Gewaeght, en Kadmus heeft Mycene neêrgevelt.

J o k a s t e :
Zoo leeft Polnyces noch? dit 's 't eenigh datme ontstelt.[1202]

B o d e :
Uw zoonen leven noch.

J o k a s t e :
godt geve u wel te vaeren.
Nu zeghme toch: wat maght kon wal en poort bewaeren
Voor Argos aenval, op dat ik, in 't hof gekeert,
Den ouden blinden troost' dat onze stadt niets deert?[1206]

B o d e :
Na dat Meneceus op den muur, getroost te sneven
Voor 't vaderlant, zijn' strot den dootsteek had gegeven,
Zette uw manhafte zoon de zeven troepen knap[1209]
In hun slaghordens, en zoo veele hoofden schrap,[1210]
Om al de Griexe maght te keeren vroom en schrander.[1211]
Daer stont vaen tegens vaen, en stander tegens stander,[1212]
De hulptroep by der hant, of ergens aen een' oort
De muur bezwijken moght, of torentrans, of poort.
Terstont wort by de stadts bezettinge vernomen[1215]
Hoe Griexe beukelaers, als blixems, schittren komen[1216]
Van den Teumessischen zantheuvel, vaen by vaen.[1217]
Zoo rukkenze gezwint op Thebes graften aen.[1218]
Toen stak'er schichtigh een geklank van velttrompetten[1219]
En veltgeschrey op, uit het heir, dat aen quam zetten,[1220]
Ook van de vesten: en het eerste stormgewelt
Was op de lantpoortvan Neïta toegestelt.[1222]
Hier voede een Arkas, zoon der boschmaeght Atalante,[1223]
De schiltpadt aen en schilt, waerinne zy zich kante[1224]

1202 *Zoo;* Grotius heeft: 'Maar'; *dit .... ontstelt;* versta: dit alleen wil ik nog weten; het is het enige wat ik mij met schrik afvraag.
1206 *den ouden blinden:* Oedipus (in het paleis).
1209 *knap:* vaardig.
1210 *en zoo veele hoofden:* en evenzoveel aanvoerders; *schrap zetten:* in gevechtsorde stellen.
1211 *vroom en schrander:* moedig en met beleid.
1212 *vaen .... stander:* compagnie tegenover compagnie en escadron tegen escadron.
1215 *by de stadtsbezettinge:* door het stadsgarnizoen; Lat.: 'van de top der torens'.
1216 *Griexe;* Grotius: 'Danaïsche', d.i. Argivische (schilden); Grieken zijn ook de Thebanen.
1217 De *Teumessische* heuvels lagen ten N.O. van Thebe.
1218 *graft*, anachronistisch voor 'wal' (Grotius).
1219 *schichtigh:* aanstonds.
1220 *veltgeschrey:* krijgsgeschreeuw.
1222 *de lantpoort van Neïta* is de Noordwestpoort.
1223 *een Arkas*, onjuist, vgl. vs. 1267. Grotius: 'de Arcadiër', nl. Parthenopaeus, vgl. vs. 162; *Atalante;* zie vs. 163.
1224 *de schiltpadt* (testudo): een troep krijgers met schilden boven het hoofd. Door hun dichte formatie gelijken zij op een schildpad; bij *schilt* is alleen *voerde* (droeg) als gezegde te

1225 En spitste op 't wilde zwijn, dat zy ter aerde schoot.[1225]

denken. De Arkadiër P. draagt een schild, waarop als wapen stond hetgeen in vs. 1224*b* en volgende wordt beschreven.

1225 *'t wilde zwijn:* het Calydonisch everzwijn.

Amfiaraüs, een waerzegger, tuk en snoot,[1226]
Voerde offervee met zich op zijne hooge raden,[1227]
En een rondas, niet trots met wapenprael beladen.[1228]
Door hem wert Pretus poort afgrijslijk aengerant.[1229]
De vorst Hippomedon hiel met zijn stormers stant[1230]
Aen d'Ogygeensche poort, met eenen schilt vol oogen,[1231]
Of open, als gestarnt, ter kimme uit aengetogen,[1231-32]
Of toegeloken met der starren ondergangk,
Als Argus stervende 't gezicht look dootsch en krank.[1234]
De Homoloische poort zagh Tydeus fel genaeken,[1235]
Met zwavelvier om haer te branden en te blaeken.
Hy voerde een leeushuit, ruigh van borstlen, heel parmant,[1237]
In zijnen schilt, de torts in zijne rechte hant,
Gelijk Prometheus. maar Polnyces dreef de raden[1237-39]
Naer ons Kreneesche poort, en droegh de Potniaden,[1240]
Gezwinde merriën, in zijnen beukelaer.
Het schijnt van verre dat zy dol, dan hier, dan daer,
Vast triplen om de pen, de manen luchtigh zwaeien.[1243]
Men ziet'er Kapaneus ten storm de blikken draeien[1244]
In 't vliegen naer de poort, die als Elektre heet.[1245]
Het ysre beeltwerk grimt in zijn rondas heel wreet.[1246]
Daer stont de reus, een zoon der aerde, in uitgedreven,[1247]
Die torste een heele stadt, op zijnen nek geheven,
En met een dommekracht geschroeft uit haeren gront,
Een voorspook dat dees stadt dit ook te schroomen stont.
Adrastus zocht met kracht de leste poort te klieven,[1251]
En voerde aen zijnen arm den hooghmoedt der Argiven,

1226 *Amfiaraüs*, zie vs. 197; *tuk en snoot:* listig en verraderlijk (misplaatste toevoeging).
1227 *op .... raden* (wagen); zie vs. 198.
1228 *rondas:* rond schild; *niet .... beladen:* niet met een pronkend blazoen versierd.
1229 *Pretus poort:* de Proetinische poort, N.O. van Thebe.
1230 *Hippomedon;* zie vs. 130.
1231 *d'Ogygeensche poort:* de Zuidwestelijke poort.
1231-32 De bedoeling is: de ogen op het schild waren deels open, daarmee symboliserend de opgaande sterren, deels gesloten, als symbool van de ondergaande sterren; *ter kimme uit aengetogen:* van de kim omhoog gestegen.
1234 Onjuist. Grotius: ‘zoals men van dichtbij kon zien, toen hij (H.) gesneuveld was.’
1235 *De Homoloïsche poort* is de Zuidoostpoort; *Tydeus;* zie vs. 142.
1237 *heel parmant* (fier, trots), toevoeging.
1237-39 Vondel heeft ook Euripides geraadpleegd (blijkens *ruigh van b.*); versta: Op het schild stond afgebeeld een leeuwenhuid en hij voerde in zijn rechterhand ....; *de torts .... gelijk Prometheus;* hier keert V. weer terug tot Grotius, die aan een *vergelijking* heeft gedacht, terwijl Euripides doelt op een op het schild afgebeelden Prometheus.
1240 *De Kreneesche poort* is de Noordelijke; *de Potniaden* zijn wilde paarden uit *Potniae*, in Boeotië.
1243 *pen* (umbo); anachronistische vertaling voor de *ronde* schildknop midden op het schild.
1244 *Kapaneus;* zie vs. 206.
1245 Hier is sprake van de Zuidpoort.
1246 *heel wreet*, toevoeging.
1247 *de reus;* Grotius (*gigas*) bedoelt: ‘een reus’.
1251 *Adrastus;* zie vs. 81.

Een' wreeden poeldraek, met afgryslijk addrenhaer,[1252-531253b]

1252-53 *den hoogmoedt der Argiven .... poeldraek;* versta: als blijk van de aanmatigende trots der Argiven droeg hij aan de arm een schild waarop stond gedreven een w a t e r s l a n g (naar Euripides' *hydra*).

1253b Het beeld van *haren* stamt van Vondel (analogie naar de slangen om het hoofd van Medusa) men denke aan vang-armen in de vorm van adders.

Wel hondert sterk, en zoo veel slangen rukten naer,[1254]
Met opgesparden bek, de knaepen van de tinnen.[1255]
Dit zagh men klaer, toen ik Thebaensche hoofden binnen[1256]
De leus brogt van de wacht. eerst streênze met den boogh,[1257]
En pijl, en slinger, die de steenen smeet om hoogh.
Uw zoon en Tydeus, als de kans ons aenlacht, roepen:
O zoons van Danaüs, wat toeftge met de troepen[1260]
Der lichtgewapenden en wagenmeestren voort,[1261]
Eerze ons beschieten, fors te stormen op de poort?
Toen toefde niemant lang. een groote hoop getroffen
Stort neder op het hooft. een menighte komt ploffen[1264]
Van boven voor de wal, en geeft den geest heel kort,
En d'aerde drinkt het bloet, by beeken uitgestort.
Maer reuklooze Arkas, zoon der strijtbaere Atalante,
Doch geen Mycener, toen hy zich ten storrem kante,[1267-68]
Streeft naer de poort, en brult, gelijk een storremwint:[1269]
Brengt fakkel: brengt houweel, als een die Thebe, ontzint
En dol, verdelgen wil. Periklymeen, gewonnen
Van godt Neptuin, verleert terstont dien aengeronnen
Het roepen met een' steen, gerukt met volle kracht[1272-73]
Van Thebes muur, zoo zwaer gelijk een wagenvracht,
Dat hy het blonde hooft en bekkeneel verplette,
Het bloet de kaeken verfde, en jammerlijk besmette,[1276]
De zoon zijn moeder niet zal zien, na dit gevecht,
Een dochter van Menael, op schieten afgerecht.[1278]
Uw zoon, aldus dees poort verdaedight ziende, streefde[1279]
Naer andre poorten heen, daer elk voor Tydeus beefde,[1264a-80]
Die, uit een' schilttroep van zijn' Kalidoonschen, met[1281]

1254 *wel .... sterk:* wel honderd adderen in getal (en al die adderen ....).
1255 De bedoeling is dus: ieder van die op het schild afgebeelde (vangarm-)slangen rukte van de, eveneens op het schild afgebeelde, vestingmuren een jongeling (*naer:* afgrijselijk).
1256 *men:* ik; (aan de) *Theb. hoofden*.
1257 *de leus* enz.: het wachtwoord; klaarblijkelijk niet naar Grotius' vage omschrijving *fida signa* maar naar Portus' *tessera*, de vakterm.
1260 *Danaüs*, stamvader van de Danaërs (Argiven, vgl. aant. 1216).
1261 *lichtgewapenden* stamt uit Euripides, *wagen m e e s t r e n* (-menners) echter wederom uit Grotius.
voort: aanstonds (te verbinden met *te stormen* vs. 1262).
1264 *op het hooft:* voorover.
1267-68 *Arkas* (Arcadiër, zie vs. 1223) behoorde als 1e bijstelling te volgen op *zoon .... Atalante* (Parthenopaeus).
1269 Het bij Grotius en Eurip. bij de gedachte *streeft* behorende *gelijk .... wint* (heeft V. overgedragen op *en brult* (naar Eurip'. 'roept'; Grot. heeft 'vraagt'). - *Periklymeen* (-clymenus), zoon van Poseidon en een dochter van Tiresias.
1272-73 *verleert .... het roepen;* Portus' *repressit f u r e n t e m* ('hij stuitte hem in zijn áán-r a z e n ') heeft Vondel weer doen denken aan *brullen* (vs. 1269).
1276 *besmette:* besmeurde.
1278 *Menael* (Maenalus); ten onrechte door sommigen betrokken niet op de persoon van A.'s vader, maar op de gelijknamige berg in Arcadië, haar geliefd verblijf.
1279 *uw zoon*, nl. Eteocles.
1264a-80 A l g e m e n e o p m e r k i n g : op ettelijke plaatsen staat deze passage dichter bij Portus dan bij Grotius.
1281 *schilttroep;* zie vs. 149; *Kalidoonschen*, uit Calydon, een stad in Aetolië afkomstig.

Etolisch schutgeweer ons torenwacht verzet[1282]

1282 *schutgeweer:* (be)schuttend geweer, schilden.

Van haeren hoefslagh, en den toren, daerze weeken.[1282-83]
Uw zoon vergaêrtze, en drijft de schaer, alree bezweeken,[1284]
Gelijk een jaeger, weêr te rugge op haere wacht.[1285]
Wat tong kan Kapaneus uitbeelden, en zijn kracht!
Die met een lange leêr ten storrem aen komt zetten,[1287]
En schreeut: de donder van Jupijn zal niet beletten,[1288]
Dat, over graft en muur, ik recht in Thebe vaer'.
Zoo sprekende bedekt hy met den beukelaer
Zijn hooft voor eene buy van groote hagelsteenen,
En vlieght ter stormleêre op, en reukloos met de beenen
Gesteigert op de wal, treft hem de donder, dat
De gront der aerde dreunt, en loeit door al de stadt,
Van 't schrikkelijk gedruisch, dat arm, en been, en vinger[1295]
Heenspatten overal; gelijk uit eene slinger,[1296]
Het bloet ter aerde vloogh, de haerlok door lucht,[1297]
De handen, voeten, en de leden met een vlught,
Gelijk Ixions radt, omdraeiden, 't lijf geslagen,[1299]
De leên, gerabraekt van den slagh, geslingert lagen.[1299-1300]
Adrastus, ziende hoe Jupijn hem tegenviel,[1301]
Voert flux zijn heirkracht af. de stadts bezetting hiel[1302]
Dat 's hemels gunst haer droegh, en rukte, niet te stuiten,[1303]
Met paerden, wagenen, en al het volk naar buiten,
En maeit met sabelen in 't Griexe vleesch en bloet,[1305]
Een yslijk schouspel, al te deerlijk en verwoet.
Dees geeft den geest, die breekt den nek van zijnen wagen;
Daer warren d'assen, raên in stukken. dooden lagen
Getuimelt overhoop. dus lang beschermden wy[1309]
De torens. wensch ons heil: 't geluk houdt onze zy:
Maer of 't geluk voortaen den burger zal bevrijden,
Dat 's Godt bekent.

R e y :

de zege is heerlijk na het strijden:[1312]
Indien de goden met den blijden zonneschijn[1313]

1282-83 *verzet .... hoefslagh:* verdrijft van haar post; *daerze weeken* (Portus' *fugitivi*): terwijl (zodat) ze weken.
1284 *bezweeken:* ontmoedigd.
1285 *gelijk .... jaeger;* men denke hierbij: zijn koppel jachthonden.
1287 *leêr:* stormladder.
1288 *de donder:* de bliksem; vgl. vs. 1293.
1295 *dat .... vinger;* Grotius: ‘zodat de vaneengerukte leden’.
1296 *gelijk .... slinger;* versta: door de onstuimige vaart waarmee hij wordt weggeslingerd.
1297 Voor *het bloet* is *dat* (zodat) te denken.
1299 *Ixions radt;* Ixion werd wegens zijn goddeloze daden in de onderwereld op een vlammend rad gebonden, dat steeds ronddraaide.
1299-1300 *'t lijf .... lagen;* Grotius: ‘(zodat) het lichaam *verschroeid* (zie aant. vs. 1299) neervalt’.
1301 *hem tegenviel:* zich tegen hem keerde.
1302 *hiel:* hield (het ervoor), hield zich overtuigd (vgl. vs. 1288 en 1293).
1303 dat de Goden op haar zijde waren.
1305 *Griexe*, onjuist (vgl. vs. 1216): Argivische.
1309 *dus lang:* tot dusver.
1312 dat weet alleen God (ligt in de schoot der Goden).
1313 Grotius: ‘maar als de Goden mochten geven wat beter is dan de zege (nl. een bevredigende afloop), hoe gelukkig zou ik dan zijn.’

Van zege ons zegenden, hoe heerlijk zou het zijn!

J o k a s t e :
De gunst der goden en gewenschte voorspoet toonen
Ons noch een schoon gelaet, nu 't lant en mijne zoonen
Behouden bleven: maer broêr Kreon deelt terwijl[1317]
In onze onzalige echt, berooft van zijnen stijl,[1318]
Dien lieven zoon, tot heil van stadt en lant geboren,[1319]
En hem tot hartewee: doch laetme wijder hooren
Wat beide mijne zoons nu neemen by der hant.

B o d e :
Ay vraegh niet wijders. 't gaet dus verre wel in 't lant.

J o k a s t e :
Gy jaeghtme schrik aen. neen, gy moet het al ontvouwen.[1323]

B o d e :
Ist niet genoegh dat beide uw zoonen zijn behouwen?

J o k a s t e :
'k Wil hooren of 't geluk hen hanthaeft tegens last.[1325]

B o d e :
Ik bid, verschoonme. uw zoon ontbeert zijn' schiltknaep vast.

J o k a s t e :
Gy schaduwt ongeval met loof van ommewegen.[1327]

B o d e :
Het magh van 't hart niet ramp te reppen na den zegen.

J o k a s t e :
Gy moghtme ontvliegen, maer ontloopen kuntge niet.[1329]

B o d e :
Wat mooghtge een' blijden bode ophouden, om verdriet
Te haelen uit zijn' hals? uw zoons bestaen, ô rampen!
Een schendigh lasterstuk, dat's lijf om lijf te kampen,
In 't aenzicht van Mycene, en Thebe, en haere maght,
En roepen overluit 't geen godtloos is gedacht.[1334]
Eteokles, hier voor den hoogen toren staende,
Begon het krijghsvolk, dat men tot gehoor vermaende,[1336]
Dus aen te spreeken: ô groothartigen, vol moedt,
Die d'eer van Grieken stut; en gy, uit Kadmus bloet

1317 *deelt terwijl in:* deelt ondertussen in de rampen van ....
1318 *stijl:* stut.
1319 *geboren* behoorde te zijn: gevallen; Vondel grijpt nog eens terug naar Grotius' *nati* (‘zoon’, eig. ‘geborene’).
1323 *het al:* alles.
1325 Grotius: ‘ik wil gaarne horen, of ook wat volgt gelukkig is.’
1327 Het mooie beeld is van Vondel.
1329 Tenzij ge mij door het luchtruim ontkomt, kunt ge mij niet ontkomen.
1334 hetgeen (zelfs) goddeloos is om te denken.
1336 *tot .... vermaende:* aanspoorde om te luisteren.

Gesproten, Argos heil, houdt entlijk op uw leven
Voor twee gebroederen ten beste op 't velt te geven.
Laet al 't gevaer op my aenkomen. ik alleen,
My tegens mijnen broêr verzettende, uitgetreên
In 't vechtperk, zal 't krakkeel met min verlies beslechten,[1343]
En mijnen broeder met den blanken zwaerde rechten,
En 't rijk behouden, of verwonnen op het velt
Hem overleveren. gy, al het krijghsgewelt[1346]
Dan staekende, zult vry en vrank met volk en heeren,
Behouden's lijfs, gerust naer Argos wederkeeren.
Het zaet van Kadmus heeft al bloets genoegh gestort.
Polnyces hoort het, en bestemt dit voorstel kort.[1350]
Thebaensche grooten, en Myceenschen, alle benden
Bezeeglen 't schorten van den veltslagh, en d'elenden,[1352]
In 't aenzicht van al 't heir, en wat voeteert en draeft.[1353]
Aldus wert dit verdragh met eenen eedt gestaeft.
De trotse zoonen van den ouden vader schoten
Het harnas aen. de bloem, uit Argos struik gesproten,[1356]
Rust Polynices toe, en Thebe zijn party.
Daer staenze en branden, elk verhit van wederzy,
Om met een' dollen moedt elkandere te raeken.
De voorbygaenden hen op deze wijs ontstaeken:[1360]
O Polynices, 't hangt aen u, Jupijn heel prat[1361]
Een merk van zege toe te wyden, al de stadt[1362]
Mycene tot een eer: en andren, heet op 't wreeken,[1363]
Zien dus Eteokles een hart in 't lijf te spreeken:
Gy vecht voor 't vaderlant, en steigert op den stoel.[1365]
Waerzeggers slaghten vee ten offer, slaen niet koel[1366]
De vlam in 't ryzen gade, en hoe de rook, naer boven
In top opklimmende, de vlam begint te kloven,[1367-68]
Dat hun twee dingen spelt, of neêrlaegh, of geluk.[1369]
Gelt kunst, of weetenschap, of toverzang, zoo ruk[1370]
Naer buiten, om 't gevecht der zoonen flux te scheien.
Een donkere oorloghswolk, met traenen te beschreien,
Hangt ieder over 't hooft. wat wil'er een beklagh

1343 *min:* minder.
1346 Bij *overleveren* behoort *rijk* als object.
1350 *bestemt:* stemt toe in; Vondel verkort hier enigszins.
1352 *bezeeglen* (collaudare): goedkeuring hechten aan.
1353 *en .....:* èn de voetknechten, èn de ruiterij.
1356 *de bloem .... gesprooten* (flos Mycenaei agminis): de bloem der Argivische krijgers.
1360 *de voorbygaenden;* versta: de omstanders.
1361 *heel prat* (trots), toevoeging.
1362 *een merk van zege:* een zegeteken, een trofee.
1363 *heet .... wreeken*, toevoeging.
1365 *steigert .... stoel:* bestijgt de troon.
1366 *niet koel* (toev.): met gespannen aandacht.
1367-68 *en hoe .... kloven*, onjuist. Grotius: ‘en welk teken het bloed bracht dat plotseling naar buiten spoot’.
1369 *dat:* wat; *twee dingen* (uit Eurip. toegevoegd); versta: één van beiden.
1370 *kunst of weetenschap* (voor Grotius' *ars .... sapientia*); beter: beleid en wijsheid, *toverzang;* toverformulieren werden steeds op zangerige toon uitgesproken.

Opsteeken in de lucht, indien een zelve dagh
U van twee zoons beroof, het welk gy noch mooght stuiten![1375]

J o k a s t e :
Och dochter, Antigoon, koom uit, koom haestigh buiten:
Uw onheil laet niet toe in 't maeghdelijk salet
Te blijven, noch den rey te volgen naer uw wet.[1378]
Help moeder, dat de broers het lijfgevecht toch staeken,
Eerze alle teffens in den kamp om hals geraeken.[1380]

A n t i g o n e :
Hoe kermtge, ô moeder, voor de deur, in droef gestalt?[1381]
Wat ramp is 't weder, die den vrienden overvalt?[1382]

J o k a s t e :
Och dochter, 't ende van uw broedren is voorhanden.

A n t i g o n e :
Hoe zoo?

J o k a s t e :
zy staen gereet elkandere aen te randen.

A n t i g o n e :
Hoe hardt valt zulk een woort!

J o k a s t e :
wel hart. nu volgme voort.

A n t i g o n e :
Van maegden scheiden?[1386]

J o k a s t e :
recht naer 't leger, voor de poort.

A n t i g o n e :
Mijn schaemte ontziet de mans te komen onder oogen.

J o k a s t e :
Die schaemte zijnwe al quijt.[1388]

A n t i g o n e :
wat eischtge?

J o k a s t e :
uit mededoogen
Der broedren dreigement te scheiden met der spoet.[1389]

1375 *het welk .... stuiten*, toevoeging.
1378 *naer uw wet* (naar de gewoonte der jonge maagden), toevoeging.
1380 *alle teffens:* allebei.
1381 *in .... gestalt*, toevoeging.
1382 *overvallen* met datief-object (vgl. overkomen).
1386 *van maegden scheiden:* de kring der jonkvrouwen verlaten (vgl. 1377 en 93).
1388 *die .... quijt*, onjuist. Grotius: ‘'t is nu geen tijd voor schaamte’.
1389 *der broedren dreigement* (fraternas minas): de elkaar bedreigende broeders.

A n t i g o n e :

Hoe scheide ik hen, helaes?

J o k a s t e :

val hun met my te voet.

A n t i g o n e :
Tre voor naer 't leger toe. dit lijdt niet datwe wachten.

J o k a s t e :
Och dochter, game voor. kan ik dit paer verzachten,[1392]
Aentreffen, eer men vecht', zoo berge ik noch mijn lijf.
Maer zijnze om hals, zoo ben ik mede koudt en stijf.

R e y :

K e e r :
Myn haer rijst overende.
Mijn hart wort koudt, als ys.
Een jammerlijke elende
Komt haer, nu out en grijs,
Bedroefde moeder, drukken
Door bey de zoons. ô smart!
Wie stoot in t' zaemenrukken[1401]
Het spits in 's anders hart!
O jammer, toenze baerde,
Geleden! ô Jupijn![1403-04]
O koesterachtige aerde,[1405]
Elx moeder! och ik quijn.
Zal 't leven der gemelden
Ons leggende zoo na
Aen 't hart, het welk wy stelden
Op d'afkomst vroegh en spa,[1408-101409-1410]
Nu onder schilt en degen
Verloren gaen? zy moet,
En kanze niet beweegen,[1413]
Dit aenzien in haer bloet.
Wiens lijk zal zy met steenen[1415]
En kermen flux beweenen?[1416]

T e g e n k e e r :
O lantschap! ô landouwen!
Van Kadmus! bittre haet!
Verbysterde ongetrouwen![1419]

1392 *game voor;* Grotius: ‘begeef u op weg.’
1401 *t'* (= 't) *zaemenrukken:* het op elkaar losstormen.
1403-04 *toenze .... geleden*, onjuiste toevoeging; *geleden* behoort bij *jammer*.
1405 *koesterachtig*, ter vert. van *alma* (‘voedend’).
1408-10 Onjuist; Grotius: ‘(Zullen levens) e l k a a r zo na bestaand, ... o n d e r l i n g verbonden door de band der verwantschap ....’
1409-1410 *het hart stellen op:* zijn liefde schenken aan; *d'afkomst:* het kroost van Jokaste en Oedipus.
1413 *en .... beweegen* (vermurwen, van mening doen veranderen) is als tussenzin te lezen; Vondels vert. is onjuist. Grotius: ‘O hard lot, dat ik (= de rei) gedwongen word dit aan te zien’.
1415 *zy;* Grotius: ‘ik’.
1416 *flux:* weldra.
1419 *verbysterde ongetrouwen:* gij die in verstandsverbijstering de plicht der broederliefde verzaakt.

Verwilderden, wat staet[1418-20]
Gy reede in broeders ziele
Te verwen 't scherpe punt,
Op dat het hem verniele?
't Is al te deerlijk. kunt
Gy dus met voordracht treden[1425]
In dootlijk lijfgevecht?
Ik zal met huilen heden
En traenen, daer gy leght,
Den dooden droef beklaegen.
Een bloedigh endt genaekt.
Dees dagh zal 't ons gewaegen
Hoe 't afliep. vader braekt[1430-32]
Op d'afkomst dolle vloeken
Uit zijne donkere hoeken.
Maer nu men Kreon hier zoo treurigh ziet genaeken
Met een bedroeft gelaet, moet ik mijn rede staeken.

K r e o n :
Wat recht ik aen? wat zal ik zeggen? och wiens ramp
Beklaege ik eerst, of mijn, of stadts, wien zulk een damp,[1438]
Een donkre en zwarte wolk schijnt over 't hooft te hangen?
Als of de jammerpoel, daer 't zielendom gevangen
Vast jammert, teffens al de stadt met zijne kil[1440-41]
En zwavelvlammen, root van gloet, versmooren wil.
Behalve dit vergoot mijn zoon zijn bloet, ten beste[1443]
Van 't vaderlant, en erfde een faem op deze veste,[1444]
Beklaeghelijk voor my. ik ongelukkigh draegh
Den heilzaem stervenden, verhoeder van elx plaegh,[1446]
Met droefheit uit het hol des draex, hier lang doorsteeken,[1447]
Op 't kermen van al 't hof. ik ga vrou zuster smeeken,[1448]
Dat zy mijn' zoon, niet meer mijn' eigen zoon en pant,
Toch zuivre, naer's lants wijs, met haer getrouwe hant:[1450]
Want het betaemt den plicht der levenden, die vechten[1451]
En sneven, eerelijk voor 't leste te berechten.[1451-52]

1418-20 *bittre haet .... verwilderden;* Grotius: ‘O gij woeste tweelingszielen, grimmig en wreed’.
1425 *met voordacht:* met voorbedachten rade.
1430-32 *vader .... hoeken;* Grotius: ‘zie, zie, hier is aanwezig de slachting, gezocht door de wraakgeesten van den vader.’
1438 *wien;* zie Van Helten § 127 voor dit relatief bij een vrouwlijk antecedent.
1440-41 *daer .... jammert*, uitbreiding; *teffens .... stad:* de gehele stad tegelijk; *kil* (bedding, stroom) .... *gloet;* Grotius heeft alleen: ‘met zijn vuurstroom.’
1443 *behalve dit:* hier voegt zich nog bij dat ....
1444 *een faem:* een roemrijke naam.
1446 *heilzaem* (tot heil der stad) wordt toegelicht in de uitbreiding *verhoeden .... plaegh*.
1447 *lang:* voor lang; *hier .... doorsteeken* is toevoeging.
1448 *op .... hof:* onder het gejammer der paleisbewoners.
1450 *zuivren:* wassen; deze lijkwassing was een ritueel (vgl. *naer 's lants wijs*) vereiste plechtigheid.
1451 *het .... plicht*, pleonastische wending.
1451-52 *die vechten en sneven; vechten* is in het verband misplaatst; Grotius enkel: ‘de doden’; *eerelijk:* eervol.

R e y :
Uw zuster, Kreon, is naer buiten heen gegaen,
Met Antigoon, haer telgh, bekommert en belaên.

K r e o n :
Helaes, waer gingze? zegh. wat onheil perst haer weder?[1455]

R e y :
De moeder hoorde hoe haer zoons, een vrou is teder,[1456]
In 't harnas stonden naer de glori van de kroon.[1457]

K r e o n :
Wat zeghtge? ik, bezigh met den lijkplicht van mijn' zoon,[1458]
Quam geensins herwaert aen om deze maer te hooren.

R e y :
Het is, ô Kreon, al geleên een wijl te vooren
Dat zy ten hove uit ging, en 'k vrees dat dit gevecht
Van Edips afkomst ree het bloetpleit heeft beslecht.

K r e o n :
Indienwe recht zien, hier verschijnt een droevigh teken.
Een bô komt, hangends hoofts, hier treurigh aengestreeken.
Wy zullen hooren hoe het afliep met dien strijt.

B o d e :
Rampzalige, wat zal ik spreken! droeve tijt,
Hoe best beginnen!

K r e o n :
hy begint te byster drukkigh.
Dit voorspel spelt niet goets.

B o d e :
ik bootschappe ongelukkigh
Een groote zwaericheith.

K r e o n :
brengt gy, behalve 't geen
Ons klaer bewust is, nu noch nieuwe zwaericheên?

B o d e :
Uw zusters zoons zijn doot.

K r e o n :
ô maere, droef te hooren
Voor ons, en al de stadt!

B o d e :

1455 *perst:* noopt.
1456 *een vrou is teder*, toevoeging; vgl. *Herkules in Trachin*, vs. 113.
1457 gewapend (gereed om te vechten) onder elkaar dongen (wilden dingen) naar de koninklijke waardigheid.
1458 *met .... zoon:* met het bewijzen van de laatste eer aan mijn zoon.

ô stam, tot rou geboren!
O huis van Edipus! verstaetge noch niet naekt[1473]
Hoe teffens beide uw zoons om 't leven zijn geraekt?

1473 *noch niet naekt*, onjuiste toevoeging; Grotius alleen: ‘hoort ge hoe ....’

R e y :
Hoe zou het schreien, kon 't zijn onheil recht beseffen![1475]

K r e o n :
O schriklijk nootlot, al te vreeslijk in het treffen!

B o d e :
Dat zoutge eerst zeggen, waer u d'uitgang ook beduit.[1477]

K r e o n :
Kan hier iet toeslaen, dat noch schrikkelijker luit?[1478]

B o d e :
Jokaste, uw zuster, storte op haere zoonen neder.

R e y :
Heft aen een weeklaght. krabt de kaek en borsten weder,
En wringt de handen. rukt de haeren uit uw hooft.

K r e o n :
Rampzalige, wat endt, wat echt wert u belooft
Van Sfinx en 't raetsel! maer verhael het al te zaemen[1482-83a]
Hoe beide zoons om hals door vaders vloeken quamen.

B o d e :
De voorspoet van het heir voor stadt is u bekent,
En d'omtrek van den muur, van 't een aen 't ander endt,
Zoo groot niet, of gy weet, zoo wel als die het zagen
Al wat gebeurde, en hoe 't zich hier heeft toegedraegen.
Als Edips zoonen fors het blinkend harrenas[1489]
Aenschooten, en het hooft, voor wonden schootvry, was[1490]
Gewapent met den helm, zoo stondenze grootmoedigh[1491]
In 't midden der slaghorde, als oversten, om bloedigh[1492]
Elkandre met den schicht te streven in het lijf.[1493]
De jongste keert het hooft naer Argos, zijn verblijf,[1494]
En bidt op deze wijs: ô Juno, begenadigh
Mijn zaeke [want Adrast beschonkme uit gunst weldadigh
Met uwe burgerinne, en 'k woonde op uwen gront,][1497]
Dat ik mijn broeders hart magh treffen, en gewont

1475 *het:* het huis, het geslacht.
1477 *uitgang:* afloop.
1478 *toeslaen:* bijkomen.
1482-83a *beloven* is hier door Vondel gebruikt met de zuiver objectieve betekenis van: voor de toekomst inhouden, te zijner tijd zullen geven (vgl. het oude gebruik van *willen* voor zullen). Grotius: ‘welk een einde van uw leven en uw echt werd u (in áánleg) g e g e v e n door het raadsel van de gruwelijke Sfinx!’
1489 *fors:* onstuimig.
1490 *voor .... schootvry*, toevoeging.
1491 *grootmoedigh:* dapper.
1492 *als oversten*, op te vatten als: zoals het past dat veldheren staan.
1493 *schicht:* speer.
1494 *naar Argos*, d.i. in Zuidelijke richting.
1497 *met .... burgerinne;* nl. met de dochter van Adrastus.

Ter aerde vellende in het bloedigh stof verpletten,[1498-99]

1498-99 Men denke voor *gewont* hem; *en .... verpletten* is toevoeging.

En met zijn hartebloet noch laeu mijn hant besmetten.[1500]
Ik sta naer schendige eer, een' snooden broederslagh.
Het volk dit hoorende kon zich van weegeklagh
En bittre traenen niet onthouden uit medoogen,
Maer d'outste Eteokles keert zijn wraekgierige oogen[1504]
Naer 't heiligh kerkgewelf, gebout tot Pallas eer,
Daer zy gewapent zit met gouden schilt en speer,[1506]
En bidt hier na aldus: ô dochter van den grooten
Jupijn, laat my dien schicht in broeders harte stooten,
En hem voorthelpen, die naer vaders erfdeel dingt.[1509]
Men zwaeit de torts, en een trompetter blaest en wringt
De lucht door zijn klaeroen, gelijk men by Tirrheenen
Van outs te wapen blies: waerop dit paer verscheenen[1510-12a1512]
Elkandere aenvlieght, als twee everzwijnen, wit
Van schuim schuimbekkend met den blixem in 't gebit
En weêrlicht braekende, dat yslijk gloeit en schittert.[1515]
De schichten gaen hunn' gang, van weerzy fel verbittert.
De drift wort op den schilt al knarssende gestuit,[1517]
En geen van beide geeft zich bloot, en boven uit
Den schilt, of d'ander is gereet om wis te raeken:[1518-19]
Maer steek op steek treft mis, en schampt slechts af met kraeken,[1520b]
Dewijl elk met den schilt het aenzicht berght en dekt.
Het koude zweet breekt den aenschouwer uit, dat lekt
En vloeit langs 't aenzicht neêr, terwijlze altzamen schroomen,[1522-23]
De strenge kampers niet. maer d'outste, in 't nader komen,[1523-24]
Die onverhoeds den voet aen eenen kaisteen stoot,
Geeft buiten zijnen schilt te ver zich zelven bloot.
De broeder, ziende kans om zijn party te grieven,[1527]
Drijft hem een schacht door 't been, daer 't bloot is. Alle Argiven
Aen 't juichen, schreeuwen dat het aen den hemel klinkt.
Toen stont de jongste bloot, dies duwde hy verminkt[1530]
En zwaer gewont, den schicht, in 't barnen van het vechten,[1531]
In 's broeders boezem, dat het punt hierin bleef hechten.

1500 *noch laeu*, toevoeging; *besmetten:* besmeuren, Grot. ‘drenken in’.
1504 *wraekgierige* is weer toevoeging; Vondel maakt alles heviger (vgl. 1498-vlgg.).
1506 Vondel combineert Grotius' ‘wapendragende godin’ met Euripides' ‘godin met het gouden schild’.
1509 *voorthelpen:* doden.
1510-12a Vondel heeft Grotius' en Portus' vertalingen niet begrepen; zij zeggen: ‘men geeft het sein met een f a k k e l , zoals bij de Tyrrhénen (Etruriërs) t r o m p e t g e s c h a l het teken is tot de strijd’; *en een trompetter .... klaeroen* is dus onjuiste toevoeging.
1512 *verscheenen* is een misplaatste toevoeging.
1515 Vondel breidt uit; *weêrlicht*, zie aant. 282.
1517 de *drift* (, nl. der *schichten*): de gedreven speren.
1518-19 *en .... schilt:* en komt (uit het voorafgaand: *geeft zich* ....) boven het schild uit.
1520b is toevoeging; *kraeken:* knarsen.
1522-23 *dat .... neêr*, plastische uitbreiding.
1523-24 *terwijl .... niet;* Grotius: ‘o m d a t zij beiden niets vrezen, vrezen allen’; *streng:* fel.
1527 *grieven:* letsel toebrengen.
1530 *toen .... bloot;* Grotius: ‘toen (door P.'s aanval) raakte de schouder van den jongste bloot.
1531 *in 't barnen .... vechten*, een tegen de situatie op dit ogenblik strijdende toevoeging.

Toen greep hy, zittende op de knien, een' zwaeren steen,
En brak zijn broeders schicht, die kraekte en sprong van een.
Nu stont het lijfgevecht gelijk, en alle beide
Ontbeerdenze elk zijn schacht. het zwaert raekte uit de scheide
Dat op den beuklaer klonk. nu golt een ander slagh[1536-37]
Van vechten met gevaer. maer d'outste broeder lagh
Op zijne luim, heel tuk op zijn Thessaelsche treeken,[1538-391539]
Om dees langduurigheit van kampen af te breeken.
Hy trekt den slinken voet te rugh, bedekt den buik
Voorzichtigh tegens spits, en treft den broêr ter sluik
By zijnen navel in, tot achter door de lenden,
Dat Polynices stort, en d'aerde en ook de benden[1544]
Besprengkelt met zijn bloet: dies d'ander juicht van vreught,
Den degen wechsmijt, en te vroegh hierom verheught,
Op den gesneuvelden geen acht slaet uit verkleening,[1547]
Maer vlamt op wapenroof, bedrogen in zijn meening:[1548]
Want Polynices noch zieltoogende, en vol moedt,[1549]
Dreef 't zwaert, in 't vallen noch behouden, gansch verwoet
Eteokles in 't lijf. zy stortten beide, en beeten
Het gras. wie overwon, d'aenschouwers naulijx weeten.

R e y :
Hoe treftme, ô Edipus, de val van uw geslacht!

K r e o n :
Het lust den goôn uw' vloek te zetten in zijn kracht.[1554]

B o d e :
Ja luister nu noch voort na d'overige rampen.
De zoonen lagen beide in 't vechtperk na het kampen.
Toen quam d'onzalige vrou moeder, stram van leên,
Met haere dochter bang en siddrende aengetreên.
Zy vintze dootelijk gewont, en roept: mijn zoonen,
Och moeder komt te spade, om u haer gunst te toonen,[1560]
Te raeden! en zy valt by beide uit onmaght, stijf
Van schrik, den eenen dan den andren op het lijf,[1561-62]
Beschreit [een steenen hart zou schreien van medoogen,][1563]
Den vruchteloozen last van baeren en van zoogen,

1536-37 Grotius: ‘En thans slaat zwaard op zwaard, en schild op schild.’
1538-39 *lagh op zijne luim:* lag op de loer (wachtte zijn kans af).
1539 *tuk op .... treeken* (edoctus subdolas artes Thessalum commercio = uitgeleerd in listige kunstgrepen door zijn omgang met Thessaliërs): uitziend naar een kans om de Thessalische kunstgrepen, waarin hij een meester was, toe te passen.
1544 *en ook de benden*, toevoeging.
1547 *uit verkleening:* omdat hij hem geringschat.
1548 *bedrogen in zijn meening;* maar hij bedriegt zich; zie het volgende vers.
1549 *noch zieltoogende:* nog levende.
1554 *te zetten in zijn kracht:* in vervulling te doen gaan.
1560 *om .... te toonen:* om u te helpen.
1561-62 *stijf van schrik*, toevoeging.
1563 Wat tussen haakjes staat, is toevoeging.

De zuster steent, en kermt, en klaeght zoo droef als zy:
O steun des ouderdoms van moeder, schuwtge my?[1566]
O waerde broeders, van mijn bruiloftstorts versteeken![1567]
Eteokles, benaeut aen 't hijgen, zonder spreeken,
En met den reutel in de keel, hoort moeders klaght,
En reikt de flaeuwe hant haer toe, doch zonder maght
Van spraeke, groetze alleen met traenen, 't jongste teken
Van liefde; en d'ander broêr ziet, jammerlijk bezweeken,
Zijn oude moeder en de zuster deerlijk aen,
En spreekt naeu, hallef doot: och 't is met ons gedaen!
My jammert moeder, en mijn zuster, en mijn' broeder,
Nu doot. mijn eigen vrient wert vyant, noit verwoeder,[1576]
Doch was mijn vrient. begraefme in mijn heer vaders graf.[1577]
Och moeder, zuster och. laet nu voortaen de straf[1578]
Der stede, om my verzoent, ophouden en versterven,
En ik een grafstede in mijn vaderlant verwerven,[1580]
Hoewel ik 't rijk verloor. ô moeder, nu my 't licht
Begeeft, luik met uw hant mijne oogen, mijn gezicht,
[Hy ley zoo spreekende haer hant noch op zijne oogen,]
En nu vaert wel. 't gezicht gebroken wort betogen.[1584]
De moeder trekt, van rouwe en ongedult vervoert,[1585]
Het zwaert uit 's doodens lijf, en zonder hoop beroert,[1586]
Begaet een gruwelstuk, en stoot het, zonder schroomen,
Verwoet in haere borst. daer sneuveltze, omgekomen[1588]
In 't midden van de zoons, in haeren arm gevat.
Dit baert een' zwaeren strijt in 't leger voor de stadt.[1590]
Het volk van Danaüs en 't zaet van Kadmus geven
Elk naer hun drift den prijs. de hoofden wederstreven[1592]
Elkanderen. d'een roemt, tot Polynices eer,
Dat hy den broeder eerst verwont met zijn geweer:
En d'ander stelze bey gelijk in eere en zegen.
Terwijl stapte Antigoon ten heire uit al verslegen.[1596]

1566 *schuwtge my:* verlaatge mij.
1567 *versteeken:* verstoken; Grotius: ‘die niet mijn huwelijk zult beleven.’
1576 *vrient*, hier met de bijbetekenis bloedverwant, broeder; *noit verwoeder*, toevoeging; verkorte zegswijze voor: gelijk er nooit een verwoeder was.
1577 *in .... graf* (in het familiegraf); toevoeging.
1578 (*laet*) ....
1580 onjuist. Grotius: ‘Moge de stad door uw bemiddeling in zoverre tegenover mij verzoend zijn, dat ik mag worden begráven althans in vaderlandse grond, hoewel ik ....’; *versterven*, variatie van *ophouden; om my verzoent:* die door mijn dood verzoend moge zijn (van de vloek ontheven moge worden).
1584 *'t gezicht .... betogen* (de ogen, al brekende, worden oversluierd); hiermee eindigen Eteocles' woorden.
1585 *van rou en ongedult ....* (het laatste woord ter vert. van *impatientia*): door niet te dragen smart ...., radeloos van smart.
1586 *'s doodens*, met dubbele genitiefuitgang; zie Van Helten, § 106; *zonder hoop beroert* (toevoeging): ten prooi aan de heftigste gemoedsbewegingen en in wanhoop (overmeesterd door wanhoop).
1588 *verwoet:* ontzind; *sneuvelen:* vallen.
1590 *d i t baert*, ter vertaling van het (temporele) *h i n c exoritur:* ‘n u ontstaat’, nl. wegens de twijfelachtige uitslag van het tweegevecht (zie vs. 1549-vlg.).
1592 *drift:* neiging, drang.
1596 *verslegen* (verslagen): door droefheid overmand.

De heiren grijpen naer de wapens heel verwoet.
Men had voorzichtigh, en ter goeder tijt, verhoedt[1598]
Dat Kadmus volk zich op de schilden nederzette.
Aldus versneldenze Myceners, met een hette[1600]
Van overval: want zy, van wapen onvoorzien,[1601]
Niet maghtigh waren zich te redden en ontvliên.
Hier sneuvelde eene maght van vyantlijke zielen,
Die, in haar bloet gestikt, door onze degens vielen.
Wy houden 't velt. men wijdt Jupijn een zegemerk.
Men voert den wapenroof der dooden uit het perk[1606]
Des oorloghs in de stadt. een ander broght de lijken[1607]
Met Antigoon in Thebe uit liefde. trou most blijken.[1608]
Aldus wert Thebe vast gesolt in haeren wal[1609]
Door voor en tegenspoet, en allerley geval.[1610]

R e y :

Het ongeval van 't hof quetst d'ooren met medoogen
Alleen niet, maer men moet noch aenzien met zijne oogen[1612]
Dees dry, van eenen stam, te jammerlijk betreurt,
Op eene wijs langs 't velt geslingert en gesleurt.[1614]

A n t i g o n e :

Ik worde [zonder mijne wangen
En jeughdigh aenschijn te behangen[1616]
Met eenen sluier; zonder 't licht
Der oogen en 't beschaemt gezicht
Te dekken, en de roode kaeken[1619]
Die gloeiendigh van purper blaeken,]
Vervoert, gelijk een wijnpaepin,[1621]
Gedreven met een' dollen zin,
Om deze lijken te berechten.
'k Versmijt het haersnoer van mijn vlechten,[1624]
Den vlammesluier van de tuit,[1624-25]
En voere droef den lijkplicht uit.

1598 *verhoeden*, ter vert. van *cavere*, dat hier betekent: de voorzorgsmaatregel nemen (dat ....); zie voor die betekenis van *verhoeden* Mnl. Wdb. i.v.
1600 *versnellen* (praevertere): te vlug af zijn, verrassen, overrompelen; vgl. Mnl. Wdb.; *Myceners:* de M.
1601 *zy:* de Myceners.
1606 *wapenroof* (spolia): buit; vgl. vs. 1548.
1607 *de lijken*, nl. die van Eteocles, Polynices en Jokaste.
1608 *uit liefde*, toevoeging; de woorden *trouw most blijken* schrijft Vondel, denkende aan de zinspreuk van de Haarlemse rederijkerskamer De Pelicaan.
1609 *gesolt:* heen en weer geslingerd; *in .... wal*, toevoeging.
1610 *en allerley geval*, variatie.
1612 *alleen niet:* niet alleen.
1614 *langs .... gesleurt*, misplaatste toevoeging (versta: op dezelfde wijze overweldigd door het noodlot).
1616 *aenschijn;* Grotius: ‘haren’.
1619 *roode*, nl. van schaamte; zie het volgende vers.
1621 buiten mij zelf gebracht als een priesteres (:dienares) van Bacchus, een Bacchante.
1624 *haersnoer* (*van*): haarband (om).
1624-25 Grotius: ‘ik heb afgeworpen mijn i n c r o c u s v e r f g e d r e n k t (vgl. Vondels v l a m m e sluier) opperkleed en evenzo ligt ter neder de bedekking van mijn haren’; *tuit:* haarvlecht.

O Polynices, met veel traenen

En rou beklaeght van uw Thebaenen,
Gy kreeght uw' rechten naem ten deel;[1629]
Schoon uw krakkeel geen slecht krakkeel[1630]
Maer moort op moort was, die de telgen
En 't huis van Edip quam verdelgen,
Door vloeken en vergoten bloet.[1633]
Wat lijkgezang heft mijn gemoedt
Met traenen aen, en bitter klaegen!
O sterfhuis, met mijn doode maegen,
En dry bebloede doôn belaen,[1637]
Mijn bloet, by nootlot streng vergaen,[1638]
De zoons, en moeder, een verfoeide;[1639]
Een neêrlaegh, daer Megeer in groeide,[1640]
Toenze Edipus rampzaligh hof
Vernielen quam, en schepte stof[1642]
Uit dubble en donkre raetselspraeken,
Die Sfinx den hals en beenen braeken.[1644]
Wat Griek, wat ongriek, wie was wijdt
Befaemt by d'oude en onze tijt,[1645-46]
Die dus ter neder wert gesmeeten![1647]
Wat vogel, op een eik gezeten,
Of moederloos in denneblaên,
Verzelt mijn jammerklaght voortaen?[1650]
Ik, arme wees, zal dus met krijten
In traenen al mijn leven slijten,
Om wiens wil zet ik met misbaer
De handen in 't verwarde haer?[1653-54]
Om haer, wiens borst ik heb gezogen,
En die my koesterde uit medoogen.
Wee my, ik trek de vlecht van 't hooft,
Om mijne broeders, my berooft,[1657-581658]
En dus gewont. ô oude blinden,[1659]
Koom my uit uwen schuilhoek vinden.[1660]

1629 zie vs. 672.
1630 hoewel uw '*t w i s t b e d r i j f*' (de betekenis van het tweede lid van de eigennaam *Poly-n i c e s*) niet slechts een gewone twist (was).
1633 Versta: door vloekwaardig vergoten bloed.
1637 *en:* namelijk.
1638 *mijn bloet:* mijn verwanten; *by nootlot streng:* door onverbiddelijk noodlot.
1639 *een verfoeide*, toevoeging.
1640 *een neêrlaegh:* een terneder-werping, verdelging, ramp; *Megeer:* Megaera, een der drie furiën.
1642 *en schepte stof:* en daartoe (tot die vernietiging) stof schepte uit (middel vond in ....).
1644 *den hals .... braeken*; Grotius: 'de dood brachten'.
1645-46 Welke Griek, welke 'ongriek' (*barbarus* nl. = vreemdeling) was er ooit, wie was er ooit befaamd in oude of nieuwe tijd, die ....
1647 *dus:* op dergelijke wijze als deze moeder en haar zoons.
1650 *mijn jammerklaght:* de jammerklacht van mij die *moederloos* ben geworden.
1653-54 *zet .... haer;* Grotius: 'zal ik .... afsnijden' (nl. als rouwgave aan de doden).
1657-58 Grotius niet: *ik trek*, maar: 'Of *s c h e n k* ik eerder ....' (vgl. vs. 1653).
1658 *berooft:* ontroofd.
1659 *en dus gewont* (bij *broeders*): met deze dodelijke wonden; *blinden*, met een *n* voor het rijm; vgl. de aant. bij vs. 717.
1660 *vinden:* opzoeken.

Koom voor den dagh. och laetme, och laet
U zien in dien bedroefden staet,
Gelijkge uit dwang de zon most missen,[1663]
Besloten in uw duisternissen,
Toen uw hant, verrukt van wraek,[1665]
Uwe oogen rukte met den haek[1666]
Uit hunne winklen, daerze schoolen,[1667]
Dat gy verblint door 't hof most doolen,
Den drempel zoeken, of beschreit[1669]
Het hooft op eene bulster leit.
Och vader, kuntge my niet hooren?

E d i p u s :

O maeght, ter quader uur geboren,[1672]
Wat roeptge dus met groot gedruis
En kermen uit zijn donkre kluis
En bedde hem, die in dees hoeken
Met zijnen stok den wegh moet zoeken?
Wat ben ik? enkel stof en slijk,[1677]
Een onbegrave schim gelijk,[1678]
Een levendlijk, een droom, verscheenen
In een gezicht, en flux verdweenen.[1679-80]

A n t i g o n e :

Ik boodtschappe u veel ongevals.
Uw beide zoonen zijn om hals,
En uwe vrou, die, waer gy dutte,[1683]
Uw blintheit leide, en onderstutte,
En hoede voor een struikeling.
Och vader, vader, hoor hoe 't ging.

E d i p u s :

Och dochter, welk een ramp van staeten![1687]
Ik kan helaes geen traenen laeten,
Doch steenen kan ik. dochter, melt
Hoe zijnze t'zaemen neêrgevelt.

1663 *gelijk ....;* versta; waarin ge verkeert (nadat gij *uit dwang ....;* het gecursiveerde is toevoeging).
1665 *verrukt van wraek*, toevoeging; *wraek:* wraakgevoel jegens u zelf.
1666 Vgl. Koning Edipus, vs. 1500-01.
1667 *winkel* (hoek): oogkas; Grotius alleen: ‘toen uw hand uw ogen heeft gedoemd tot duisternis’.
1669 *of ....;* Grotius: ‘uw vermoeide leden neerlegt op het bed’; *beschreit* (bij *hooft*); versta: met beschreide wangen.
1672 *ter .... geboren*, toevoeging.
1677 *enkel .... slijk*, toevoeging, uit de Christelijke gedachtenwereld.
1678 *een .... schim;* dat wat van de mens ‘onbegraven’ blijft, nl. zijn schim.
1679-80 *een droom .... gezicht:* een droomgestalte, verschenen in een nachtelijk visioen.
1683 *dutten:* aarzelen, weifelen.
1687 *ramp van staeten:* rampzalige lotsgesteldheden.

A n t i g o n e :
O vader, 'k zal 't met rou vertoonen,
En zonder u uit schimp te hoonen.
Uw nootlots vloek, die moort en brant,[1693]
Holp uwe zoonen ook van kant.

E d i p u s :
Wee my, helaes.

A n t i g o n e :
waer toe dit zuchten?

E d i p u s :
Om dit verlies van mijne vruchten.

A n t i g o n e :
Zoo 't licht der zonne u niet ontstont,[1697]
En gy, op eenen zelven gront,
U vrou en kinders doot zaegt leggen,
Dat zou, want zien gaet boven zeggen,[1700]
Uw hart bestulpen door dien druk.

E d i p u s :
'k Verstont der kindren ongeluk.
Maer meltme, ô dochter, mijne elende.
Hoe nam mijn bedtgenoote een ende?

A n t i g o n e :
De legers weenden alle bey.[1705]
De moeder rukt op 't veltgeschrey[1706]
Den boezem open, om haer zoonen
De bloote borsten noch te toonen.[1708]
Een beemt, met kreupelbosch geboort,[1709]
Leght buiten voor Elektraes poort,[1710]
Een droevigh vechtperk voor twee loten,[1711]
Gebroeders, recht als kampgenooten,
Twee Marmarijnsche leeuwen, om[1712-13]
't Gemeen genot en eigendom

1693 *die .... brant:* die moord en brand sticht die verderf brengt.
1697 *ontstont:* ontbrak.
1700 *want .... zeggen*, toevoeging.
1705 Onjuist: Beide legers zagen haar tranen.
1706 *veltgeschrey* (geweeklaag der krijgers); Grotius: 'terwijl ik haar als smekelinge vergezelde'.
1708 De moeder smeekt bij de borsten, waaraan zij haar kinderen heeft gezoogd.
1709 *met .... geboort*, toevoeging.
1710 *Elektraes poort;* zie vs. 1245.
1711 *voor .... loten;* Latijn: pratum (= *beemt*, vs. 1709) consurgit ubi plurima *lotos:* 'een beemd waar rijkelijk k l a v e r groeit'. Het woord l o t o s heeft Vondel zeer ten onrechte gebracht op 'loten'.
1712-13 Versta: gebroeders, geheel te vergelijken bij twee Afrikaanse leeuwen, *kampvechters* (= strijders om) ....

Van 't groene dal. de jongelingen,[1714-15]
Van Mavors aengedreven, gingen[1716]

1714-15 Versta: om het *alleenbezit* van het tot dusver *gemeenschappelijk* jachtterrein (‘groene dal’).
1716 *Mavors:* Mars.

Het koude bloet, in zulk een' schijn,[1717]
Den onderaertschen godt Jupijn[1718]
Opoffren, daerze bey bezweeken.[1719]
De moeder, in het hart doorsteeken
Van al te groot een' rouwe, rukt
Het zwaert des dooden, daerze bukt,
Ten lichaeme uit, en drijft met smarte
Het lemmer in haer eigen harte.
De moeder stort met dit geweer
In 't midden van haer zoonen neêr.
Wat Godt, ô vader, uwe maegen[1727]
En afkomst schuldigh was te plaegen;[1728]
Hy zette op eenen dagh dus rijk[1729]
Al d'oude oneffenheit gelijk.[1730]

R e y :

En zelve dagh heeft hem dien wissen slagh gegeven.[1731]
Men wensch' dat Edipus voortaen gerust magh leven.[1732]

K r e o n :

Nu staek dees weeklaght eens: het is begravens tijt.
Maer luister, Edipus. voor 't aengaen van den strijt
Wou d'outste broeder dat mijn Hemon zoude paeren[1735]
Met uwe dochter Antigoon. ik schenk hem garen
Het rijk ten bruitschat, doch gedooge u langer niet
Te blijven binnen het begrijp van dit gebiet:[1738]
Naerdien Tiresias ons spelt wat ongevallen[1739-vlg.]
En plaegen, alzoo lang gy binnen deze wallen,
En 't rijk van Thebe, blijft, den algemeenen staet[1741]
Alom te schroomen staen door 't nootlot, blint van haet:[1742]
Dies wandel voort. ik wil u haeten, noch versmaeden,
Maer schroome uw vloeken, en, om elk te hoên voor schaden,[1744]
Begeere 't lant van zoo veel jammeren t'ontslaen.

E d i p u s :

O schikgodinnen, is'er iemant deerlijk aen,
Wat ben ik, och helaes, ter quaeder uur geboren,
Wien, eerme moeder baert, de vadermoort te voren

1717 *in .... schijn* (toevoeging): aldus, op die wijze (als in de vergelijking is uitgedrukt).
1718 Pluto.
1719 *daer:* waarbij.
1727 *wat Godt* (quicunque Deum): welke godheid ook.
1728 *schuldigh was:* verplicht was.
1729 *dus rijk:* zo afdoende.
1730 *d'oneffenheit gelijk zetten:* de schuld afdoen (vereffenen).
1731 *hem:* Oedipus; *wis*, hier ongeveer: afdoende; vgl. *dus rijk* in vs. 1729.
1732 *men wensch':* men moge hopen.
1735 Zie vs. 810.
1738 *begrijp:* omvang, grenzen.
1739-vlg. Vgl. vs. 985-vlg.
1741 *den .... staet:* het gemenebest.
1742 *blint van haet*, ter vertaling van *infesta:* ‘vijandig’.
1744 *uw vloeken:* de vloek die op u rust; de Furiën die u in uw leven begeleiden.

Zoo vroegh wert opgeleght, door Febus antwoort zelf,[1749]
Die Laius avontuur ontvoude in 't kerkgewelf.[1750]
Mijn vader doemtme strax ter doot, als ik voldraegen[1751]
Ter weerelt koome, en acht zijn' zoon voor een' geslagen[1752]
Dootvyant, om zijn doot t'ontwijken door mijn doot.
Ik, noch een zuigling, derf vrou moeders borst en schoot,
En wort gesmeeten, om te stillen vaders zorgen,[1755]
Voor wilde dieren, en nochtans, 't is vreemt, geborgen.
Och of Citheron, die my voede bang en naer,
In 's afgronts poelen met de vrucht gezonken waer.[1758]
By koning Polybus most ik een slaef verstrekken,[1759]
Hier na mijn handen snoot met vaders bloet bevlekken,
Vergreepme aen moeders echt bloetschendigh onbekent,[1761]
Wert broeder van mijn zaet en afkomst, dus geschent,[1762]
En teffens vaders vloek, vervloekte mijne loten.[1763]
Zoo dwaelt mijn brein niet, dat, ten waer het goôn besloten,
Ik zelf mijne oogen en mijne afkomst haeten zou:[1764-65]
Doch dit voorbygegaen, wat staetme in dezen rou,
Rampzalige, nu toe? Wie zal den blinden leiden?[1766-67]
Zy die, nu overleên, van 't leven is gescheiden?
Ik weet, zij zou het doen, aenschoudeze het licht.
Of wachte ik op mijn zoons, en hunnen kinderplicht?
Helaes, zy zijnme ontrukt. och waer ik jongk van jaeren,[1771]
De nootdruft moghtme licht gebeuren met bespaeren,[1772]
En och van waer? Waerom, ô Kreon, my dus straf[1773]
Verneêrt? verdrijftge my, gy snijtme 't leven af.[1774]
Noch zal de vrees my tot een' voetval niet beweegen,[1775]
Al valtme de fortuin van alle kanten tegen,
Rechtschapen adel zwicht, noch worpt zich in het stof.

K r e o n :
Dat gy tenvoetval u geensins verneêrt baert lof:

1749 Vgl. vs. 14-vlg.
1750 *avontuur:* lot; *in 't kerkgewelf:* anachronistische toevoeging.
1751 *strax:* aanstonds.
1752 *geslagen:* onverzoenlijk, verbitterd.
1755 *om .... zorgen*, toevoeging; evenals *'t is vreemt* in 1756 en *bang en naer* (bij *Citheron*), vs. 1757.
1758 *met de vrucht* (vgl. *voeden* in het vorige vers); met mij.
1759 *een slaef verstrekken:* als slaaf dienen, slaaf zijn.
1761 *onbekent:* zonder mij dat bewust te zijn.
1762 *dus geschent* (*schenden* is oorspr. zwak); aldus geschandvlekt, te gronde gericht (bij *afkomst*).
1763 Grotius zegt: ‘en ik die de vloek van mijn vader droeg, werd daarbij de vervloeker van mijn kinderen’.
1764-65 Versta: Zozeer dwaalt mijn verstand niet, dat ik mij gekeerd zou hebben tegen mijn eigen ogen en kroost, als het niet de wil der goden geweest was.
1766-67 *wat staetme .... toe:* wat voegt mij te doen.
1771 Vondel heeft hier Euripides geraadpleegd.
1772 De bedoeling is: dan zou ik in mijn onderhoud kunnen voorzien bij zuinig overleg; dit laatste (:*met bespaeren*) is een weinig passende toevoeging van Vondel.
1773 *en och van waer;* versta: maar zoals het nu is, waar vind ik mijn levensonderhoud?
1774 *verneêrt* terneergeworpen); Grotius: ‘gedood’; de volgende woorden geven de nadere toelichting.
1775 *noch:* toch.

Maer 't lant wort u ontzeght. men laete nu den eenen[1779]
Ten hove brengen, maer terstont den algemeenen

1779 *den eenen:* Eteokles.

Erfvyant, die met kracht zijn vaderlant bestreet,[1781]
Wechvoeren, zonder dat hem d'eer van 't graf bekleet.[1782]
Men zegge Thebe aen dat wie 't lijk met stof begrave
Of kransse, het betael' met zijnen hals en have.[1784]
De jongste strek', van 't graf versteeken, onbeweent
Den vooglen tot een spijs: en gy, die deerlijk steent,
Antigone, hou op te treuren om dry lyken.
Vertrek in 't maeghdeslot, en wacht u uit te kijken,[1788]
Tot dat mijn Hemon u naer 't bruiloftsbedt geleit.

A n t i g o n e :
Hoe veele elenden zijn rampzaligen bereit!
'k Betreur de dooden, en vooral den rou van vader,
Die draeght dit niet ten deel', maer al den last te gader.[1792]
Och Kreon, hoe dus streng? waerom verzwaertge knap[1793]
En straf heer vaders druk met droeve ballingschap?
En hoe bestaetge, naeu in 't rijxgebiet getreden,
't Rampzaligh lijk ten last, zoo straf een wet te smeden?

K r e o n :
Dit is Eteokles en geensins mijne wet.[1797]

A n t i g o n e :
Onredelijk van hem en u in kracht gezet.[1798]

K r e o n :
Is 't redenloos met recht den jongsten wil te sterken?[1799]

A n t i g o n e :
Gewis zoo 't onrecht is, en niet dan quaet kan werken.

K r e o n :
Verdient hy niet den hont te strekken tot een aes?

A n t i g o n e :
Die straf der misdaet is een misdaet boos en dwaes.[1802]

1781 *met kracht:* met geweld.
1782 *zonder dat .... bekleet:* zonder dat een erend (eervol) graf hem dekt.
1784 *en have*, uitbreiding.
1788 *maeghdeslot;* vgl. vs. 93; *wacht u uit te kijken*. Het Lat. van Grotius heeft: *limenque s e r v a , d u m veniat dies ....;* daarbij heeft Vondel ook Portus ingezien, die (beantwoordend aan *dum*) e x s p e c t a n s heeft (= V.'s *uitkijken*). In overeenstemming daarmee moeten V.'s woorden een omschrijving zijn van de imperatief: kijk uit (tot ....), blijf daar in afwachting tot ... Het reflexieve *zich wachten* moet dus worden vertaald met: zich bezig houden met, zich toeleggen op (s'attendre à); vgl. het 17de eeuwse *pas te raken:* raak en vgl. ook vs. 1598 *verhoedt* (voor de normale *negatieve* betekenis van *zich wachten*, zie o.a. vs. 1823).
1792 *ten deel'* tegenover *te gader*.
1793 *knap;* zie vs. 1209.
1797 Zie Eteocles' uiting vs. 826.
1798 *in kracht gezet:* in werking gesteld; behoort eigenlijk meer bij *u*, maar is zeugmatisch ook met *hem* verbonden; vgl. Grotius: ‘Een onrechtvaardige beslissing (is het van *hem*) en ook *gij* handelt onrechtvaardig d o o r h a a r t e w i l l e n u i t v o e r e n (obsequens).’
1799 *den jongsten wil:* E.'s laatste wilsbeschikking; voor *sterken* (exsequi) vgl. *in kracht zetten*, vs. 1798 (met aantekening) en vs. 72.
1802 *een misdaet;* Grotius: ‘een *nieuwe* misdaad.’

K r e o n :
Hy heeft zijn vaderlant bestreden onrechtvaerdigh.

A n t i g o n e :
En boet'et met den hals, maer was die straf niet waerdigh.[1804]

K r e o n :
Hy boete ook buiten 't graf zijn lasterlijke daet.

A n t i g o n e :
Wie vaders erfdeel eischt, bedrijft die eenigh quaet?

K r e o n :
Hy derve d'aerde. laet dit vonnis u behaegen.[1807]

A n t i g o n e :
'k Wil hem begraven. laet de stadt hier over klaegen.[1808]

K r e o n :
Zoo graeftge u zelve een graf, en volght hem wienge dient.

A n t i g o n e :
Het is heel heerelijk te leggen by een' vrient.[1810]

K r e o n :
Trouwanten, tast haer aen, en brengtze daetlijk binnen.[1811]

A n t i g o n e :
Wy scheyden niet van 't lijk des dooden, dienwe minnen.

K r e o n :
O dochter, Godt beschikt het anders dan gy meent.

A n t i g o n e :
Godt wil niet dat men doôn mishandele onbeweent.[1814]

K r e o n :
Wie aerde op 't lichaem worpt, dat strekke hem ten laste.

A n t i g o n e :
O Kreon, 'k bidde u noch ter liefde van Jokaste.[1816]

K r e o n :
Verlore moeite, rust: ik keerme aen geen geklagh.

A n t i g o n e :

1804 *boet'et:* boette het (in 1805 conjunctief).
1807 *laet .... behaegen;* Grotius: ‘dit (woord) zij u genoeg’.
1808 *laet .... klaegen;* Grotius: ‘laat het dan al van s t a a t s wege verboden zijn’.
1810 *vrient:* bloedverwant.
1811 *trouwanten:* dienaren.
1814 *onbeweent:* en ze niet beweent.
1816 *'k bidde u noch:* dan smeek ik u nu ....

Ten minste gunme dat ik 't lichaem wasschen magh.[1818]

1818 *wasschen;* vgl. vs. 1450.

K r e o n :
Het lijk te wasschen zy op halsstraf ook verboden.

A n t i g o n e :
Laet my de wonden dan bedekken van den dooden.

K r e o n :
'k Verbiede al wat het lijk des dooden strekt tot eer.

A n t i g o n e :
Ten minste gunme een' kus voor broeders mont, niet meer.[1822]

K r e o n :
Wacht u de bruiloft met den lijkrou hier te steuren.[1823]

A n t i g o n e :
Hoe, zoude uw zoon my tot een echten man gebeuren?[1824]

K r e o n :
Dat is bestemt. gy kunt zijn huwlijk niet ontgaen.[1825]

A n t i g o n e :
Ik zal, als Danaus bloet, een' bruiloftsmoort begaen.[1826]

K r e o n :
O welk een trotsheit! hoe vermeeten durfze spreeken!

A n t i g o n e :
Dit zwaert zal tuigen, en ik zweer dien smaet te wreeken.[1828]

K r e o n :
Maer om wat reden vlught gy 't huwlijk van mijn kint?

A n t i g o n e :
Op dat ik vader volge in 't vlughten arm en blint.[1830]

K r e o n :
Gy zijt groothartigh, maer verstandeloos vermeeten.[1831]

A n t i g o n e :
Ik sterf met vader waer hy sterft, dit moetge weeten.

K r e o n :
Te lande uit, eer mijn zoon om hals raekt door uw zwaert.

1822 Grotius: ‘Toch zal ik u, mijn broeder, althans kussen’; *mont* stamt uit Euripides.
1823 Neem u in acht, dat ge niet uw aanstaande bruiloft met Haemon bederft door dit rouwbetoon.
1824 *gebeuren:* te beurt vallen; *een echte man* (vgl. echtelieden): een echtgenoot.
1825 *bestemt:* vastgesteld.
1826 Grotius: ‘Eén ontbrak nog aan 't getal der dochters van Danaüs, ik zal mij voegen bij de schare’; *Danaus bloet:* de vijftig dochters van Danaüs (de Danaïden) die - met uitzondering van één - in de bruiloftsnacht haar man vermoordden.
1828 *dit .... tuigen:* dit zwaard (nl. dat van Polynices, vgl. vs. 1385) zij de getuige van mijn eed.
1830 *in 't vlughten:* in de ballingschap.
1831 *groothartigh:* groot van gemoed.

E d i p u s :
O dochter, ik verheffe en love uw' dappren aerdt.

A n t i g o n e :
Och vader, hoe zoude ik gaen trouwen, gy gaen zwerven?

E d i p u s :
Leef hier in weelde: ik draegh mijn' last, en wil u derven.[1836]

A n t i g o n e :
Wie zoude uw blintheit dan bezorgen overal?[1837]

E d i p u s :
Waer my het nootlot stuurt, daer legge ik: 't val zoo 't val.[1838]

A n t i g o n e :
Waertoe quam Edipus, die 't raetsel openbaerde![1839]

E d i p u s :
Een zelve dagh holpme op, en smeetme weêr ter aerde.[1840]

A n t i g o n e :
Behoorde ik niet in 't leet te deelen dat gy erft?

E d i p u s :
't Is schande dat een maeght met vaders blintheit zwerft.

A n t i g o n e :
Niet voor een zedige, maer trotse, hem ten laste.[1843]

E d i p u s :
Breng my by moeders lijk, dat ik het noch eens taste.

A n t i g o n e :
Tre toe: genaek het lijk van d'afgeleefde vrou.[1845]

E d i p u s :
O moeder, bedtgenoot, hoe deeltge in mijnen rou!

A n t i g o n e :
Och onder hoe veel leets mostze eindelijk bezwijken!

1836 *en .... derven*, toevoeging.
1837 *bezorgen:* verzorgen
1838 Vondel heeft hier blijkens *nootlot* Portus geraadpleegd; *'t val .... val;* V. heeft Portus' '*cadens* ubicunque mihi *fatum* est, jacebo in campum' verkeerd verbonden (*cadens*, = vallend, heeft nl. betrekking op *Oedipus*).
1839 *waertoe .... Edipus:* hoever is het gekomen met Oedipus.
1840 *een zelve dagh;* nl. de dag waarop Oedipus het raadsel van de Sfinx oploste; *en .... aerde;* versta: en legde (doordat ik toen huwde met mijn moeder Jocaste) de kiem voor mijn latere rampen.
1843 Naar Portus, die zegt: 'niet voor een die bescheiden is (de juiste maat in acht neemt), is het schandelijk, maar wel voor een t r o t s e '; *hem ten laste*, toevoeging.
1845 *afgeleefd:* stokoud (Grotius: *senis*); of bedoelt Vondel: uit-geleefd, gestorven (vgl. afgestreden)?

E d i p u s :
Waer vinde ik twee gebroêrs? waer leggen hunne lijken?[1848]

1848 *twee gebroêrs:* de twee broeders.

A n t i g o n e :
Zy leggen zy aen zy ter aerde, schuw van 't licht.[1849]

E d i p u s :
Laet mijne blinde hant eens streelen 't aengezicht.

A n t i g o n e :
Nu tast uw doode zoons eens alle bey: tre nader.

E d i p u s :
Bedroefde doôn, geteelt van eenen droeven vader![1852]

A n t i g o n e :
O Polynices; och wat was uw naem my waert![1853]

E d i p u s :
Nu is voltrokken 't geen my Febus openbaert.[1854]

A n t i g o n e :
En staet u noch meer leets te schroomen na uwe erven?[1855]

E d i p u s :
Dat ik t'Athene noch in ballingschap zal sterven.[1856]

A n t i g o n e :
In welk geweste trekt gy naer Athene heen?[1857]

E d i p u s :
Naer Kolon, Godt Neptuin geheilight. gy alleen[1858]
Stut vader, om hem in zijn ballingschap te leiden.

A n t i g o n e :
Nu ga in ballingschap, en geefme noch in 't scheiden[1860]
De hant, ô oude man, en laet u mijne ziel[1861]
Geleiden, als de wint een afgevaere kiel.[1862]

E d i p u s :
Ik ga, elendigh kint: geleime met uw traenen.[1863]

1849 *schuw van 't licht*, toevoeging.
1852 *bedroefd* (infaustus): onzalig.
1853 naar Portus; *uw naem:* gij.
1854 *openbaert*, uit rijmnood voor openbaarde.
1855 *na .... erven:* na de dood uwer zonen.
1856 naar Portus.
1857 *Athene*, evenals in vs. 1856 op te vatten als Attica.
1858 *Kolon* (Colonus); vlek in Attica (hier speelt Sophocles' Oedipus C o l o n e u s); *geheilight:* toegewijd.
1860 naar Portus; *noch:* nu verder; vgl. aant. 1816; *in 't scheiden:* bij het (gezamenlijk) heengaan uit Thebe (vgl. vs. 1888).
1861 *mijne ziel*, van Vondel zelf stammende omschrijving voor: ik (*uw naem*, vs. 1853, heeft ook het oorspronkelijk).
1862 *afgevaere:* van wal gestoken.
1863 *met .... traenen*, toevoeging.

A n t i g o n e :
d'Elendighste van al de maeghden der Thebaenen.

E d i p u s :
Waer zet ik mijnen wanklen voet?
Geef my den staf, mijn kint, mijn bloet.

A n t i g o n e :
Dit heenen, vader, ga dit heenen,
Als in den droom met zwakke beenen.[1865-681868]

E d i p u s :
Och jammerlijke ballingschap!
Zoo ziet men met een' zuuren stap[1870]
Den ouden uit het lant gedreven
Van Kreon. och de beenen beven![1872]
Wat komt, wat komtme al over! och.

A n t i g o n e :
Wat draeghtge al, en wat lijdtge noch![1874]
Rechtvaerdigheit beloont geen vroomen.
De booze hoeft geen straf te schroomen.

E d i p u s :
Ik ben de man, die hemelhoogh
Verheven zat in ieders oogh,
Toen ik, als 't gansche lant verfloude,[1879]
Het raetsel van 't gedroght ontvoude.

A n t i g o n e :
Wat mooghtge ophaelen al uwe eer
Genooten, toenge, Sfinx ter neêr
Gesmeeten, raekte aen 't overwinnen.[1882-83]
Zet d'oude zege uit uwe zinnen.
Apollo spelde u in zijn woudt[1885]
Dat gy 's lants balling sterven zoudt.
En ik, ô vader, nu ten leste
Gescheiden uit dit lantgeweste,
Dat noit gehoort is van een maeght,[1889]
Wort van mijn speelgenoots beklaeght,[1890]
Die nokkende haer rede schorten,[1891]
En over my haer traenen storten.

1865-68 Grotius heeft hier uitgebreid; Vondel volgt Euripides.
1868 Eurip.: ‘krácht hebbend (even weinig) als een droomgestalte.’
1870 *met .... stap:* met zware schreden, met bedroefde gang.
1872 *och .... beven*, toevoeging.
1874 De variatie naar Portus' quid s u s t i n e s ! quid p a t e r i s !
1879 *als .... verfloude* (moedeloos werd), toevoeging.
1882-83 Versta: door het vellen van de Sfinx de eer van de overwinning wegdroegt (*Sfinx .... gesmeeten*, absolute constructie).
1885 Grotius: ‘dit lot wachtte u, vader, dat gij ....’
1889 een ongehoord feit voor een maagd (het Griekse meisje had een zeer onzelfstandige positie).
1890 *wort;* versta: zal worden.
1891 *die .... schorten*, toevoeging; *nokken:* snikken.

E d i p u s :
O edelmoedige aert!

A n t i g o n e :
Mijn vader, dus bezwaert,
Gaf my dien adel. onverzaetheit[1894-95]
Van rouwe druktme, om dees versmaetheit[1895-96]
Van broeder, leggende in het stof,
En onbegraven buiten 't hof.
'k Zal hem begraven met verlangen,[1899]
Al zoude ik hier den hals aen hangen.[1900]

E d i p u s :
Ga naer uw speelgenooten heen.

A n t i g o n e :
Die leerden al ons droef gesteen.[1902]

E d i p u s :
Stort uw gebeden voor d'altaeren.[1903]

A n t i g o n e :
Die zijn verzaet van ons misbaeren.[1904]

E d i p u s :
Ten minste ga naer Bacchus kerk,
Gebout ten hemel aen het zwerk,[1906]
Op dezen bergh voor wijnpriestrinnen.[1907]

A n t i g o n e :
Voorheene dansten wy daer binnen
En langs den bergh op zang en spel,
Omgort van 't rosse hartevel,
Een 'dans om Semel te behaegen,[1911]
En ook den goden, die ons plaegen.[1912]

E d i p u s :
Befaemde burgers, nu zie uit wie uitzien kan.[1913]

1894-95 Grotius: ‘in het ongeluk van mijn vader zich deugdelijk tonend, z a l deze aard mij lof en eer brengen.’
1895-96 *onverzaetheit van rouwe:* overmaat van droefenis.
1899 *'k Zal* ...., zie aant. 1894-1922; *met verlangen:* met liefdevolle toewijding.
1900 al zou ik het met de dood moeten bekopen.
1902 die hebben genoeg geluisterd naar ....
1903 naar Euripides.
1904 *misbaeren:* weeklagen.
1906 *ten hemel .... zwerk;* Grot. alleen ‘hoog’
1907 *wijnpriestrinnen* (Maenadibus): bacchanten; de *berg* is de Cithaeron.
1911 *Semel;* Semele, Bacchus' moeder, was een Thebaanse.
1912 *die ons* (nochtans) *plagen*.
1913 *wie .... kan*, toevoeging; dus: burgers zie toe, hier is ....

Hier is dees Edipus, de wijt vermaerde man,
Ontvouwer vand'alom bekende raetselvonden,[1913-151915]
En die 't moordaedigh Sfinx, welx klaeuwen 't volk verslonden,[1916]
Alleen den hals brak, en nu jammerlijk verkort
In eere, als balling 's lants, van elk verstooten wort.
Maer waerom zich vergeefs beklaeght voor ieders ooren?
De mensch moet draegen wat de goden hem beschoren.

R e y :
Doorluchte zege, vaer zoo voort,
En kroon mijn' wandel, zoo 't behoort.[1894-19221921-22]

1913-15 Deze verzen zijn overgenomen uit Sophocles' Oedipus Rex (zie *Kon. Edip.*, vs. 1811-14).
1915 *ontvouwen*, hier evenals in vs. 1157: oplossen (anders in vs. 886, nl.: vóórleggen).
1916 *welx .... verslonden*, toevoeging.
1894-1922 Met het oog op tegenstrijdigheden als vooral vs. 1899-1900 zij opgemerkt, dat deze slot-episode door latere hand is toegevoegd aan het oorspronkelijke stuk van Euripides; dit eindigde daarmee dat Oedipus, steunend op Antigone, in ballingschap trok.
1921-22 Zie de aantekening bij vs. 1554-56 van de *Ifigenie in Tauren; mijn' wandel:* mijn levenswandel, leven.

Sofokles Herkules in Trachin.

TREURSPEL.
Verduitscht door J.v. Vondel.
Vera Jovis proles, decus addite divis.

t'AMSTERDAM,

Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1668.

SOFOKLES
HERKULES
in TRACHIN.
TREURSPEL.
Verduitscht door J. v. VONDEL.
Vera Jovis proles, decus addite divis.
ELK ZYN BEURT.
t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1668.

Herkules in Trachin
bewerkt door Dr. J.D. Meerwaldt en Prof. Dr. A.A. Verdenius

Van 1668. Volgens de tekst der oudste uitgave (t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament), waarvan het titelblad hiervóór typografisch is nagevolgd.

De overgeleverde t i t e l van het Griekse stuk luidt *Trachiniai*, 'De jonge vrouwen uit Trachis', waarmee gedoeld wordt op de dienaressen van Hercules' gemalin Deianira die de Rei vormen. Anders dan bij de *Phoinissai* (zie bl. 459) heeft Vondel hier de antieke titel geheel vervangen door een die meer tot moderne oren spreekt.

K e u z e v a n h e t s t u k. Sophocles' in de jongste tijd wel eens te laag gewaardeerde tragedie, die haar betekenis in de eerste plaats ontleent aan de fijngevoelige tekening van de Deianira-figuur, is door Vondel naar zich laat opmaken uit de beschouwingen in de Opdracht, ter vertaling gekozen als typerende tegenstelling tot de op naam van Seneca staande bewerking van hetzelfde thema in de *Hercules Oetaeus*, meer een aaneenschakeling van tot uiterste felheid opgedreven expectoraties, gruwelijke beschrijvingen en spitsvondige vernuftigheden dan een drama. Reeds Heinsius, in zijn aantekeningen bij Scaligers editie van Seneca's tragedies (1611), stelt in een lezenswaardige karakteristiek tegenover en boven genoemde *Hercules Oetaeus* de *Trachiniae* van Sophocles en Vossius kiest later zowel in zijn *Poeticarum Institutionum* enz. (1647; I, bl. 58) als in zijn *De Imitatione* (1647; bl. 6) juist deze beide stukken als voorbeelden ter demonstratie van het verschil tussen Griekse t r a g i s c h e k u n s t en Latijnse d e c l a m a t o r e n - r h e t o r i e k. Naast Grotius bekleden ongetwijfeld deze beide Nederlandse geleerden de belangrijkste plaats onder die 'allerwijste keurmeesters', op wier oordeel Vondel zich beroept aan het einde van zijn Opdracht, r. 90; vgl. r. 81 vlgg. Een analoge vergelijking van Seneca's kunst met die van Sophocles vindt men in korter vorm reeds in de Opdracht bij de Elektra (1639), Dl. III, bl. 642, r. 56 vlg.; verg. Vondelkroniek, Jaarg. VI, bl. 71-vlg.

Opmerking verdient het intussen, dat Vondels vertaling van Sophocles op sommige punten overeenkomst vertoont met de manier van denzelfden Seneca, dien hij t.a.p. in het algemeen als voorbeeld verwerpt: voor een viertal bepaalde r e m i n i s c e n t i e s aan plaatsen uit de *Hercules Oetaeus* zie men vs. 602, vs. 828 en vs. 1051-vlg. met bijbehorende aantekeningen. Genoemd verschijnsel, dat wij hier slechts aanstippen, behoort beschouwd te worden in verband met het in de Toelichtende Opmerkingen bij de Koning Edipus ter sprake gebrachte, Dl. VIII, bl. 985-vlg.

Het m o t t o is ontleend aan Vergilius' Aeneïs, boek VIII, vs. 301, alwaar een koor Hercules aldus aanroept: 'Gegroet, gij ware telg van Jupiter, gij, aan de hemelgoden toegevoegd als nieuwe luister.' Het past eerder bij Seneca's stuk, dat eindigt met een apotheose, dan bij dat van Sophocles; zie aant. 1247.

Omtrent de door Vondel gebruikte u i t g a v e en zijn w i j z e v a n v e r t a l e n (direct of indirect) zie men de Algemene Opmerkingen vóór de aant. bij vs. 2-3.

Uitvoeriger inhoudsopgave

De voorgeschiedenis. Hercules, zoon van Jupiter en Alcmene en geboren in Thebe, vestigt zich na zijn huwelijk met Deianira te Tiryns. Vervolgd door de haat van Juno geraakt hij daar in dienstbaarheid bij koning Eurystheus en in opdracht van deze moet bij de bekende reeks levensgevaarlijke ‘werken’ volbrengen. Tijdens een zijner tochten op bezoek bij Eurytus, koning van Oechalia, verlangt hij tevergeefs, dat deze hem zijn dochter Iole tot minnares zal geven. Later wordt hij aan tafel door zijn gastheer en diens zonen bespot; tenslotte werpt men hem zelfs de deur uit. Als enige jaren later Iphitus, een van Eurytus' zonen, hem in Tiryns bezoekt, neemt Hercules verraderlijk wraak door den jongeling van een toren te werpen. Wegens deze wandaad gedwongen zijn woonplaats te verlaten begeeft hij zich met zijn gezin naar Trachis, waar hij gastvrij wordt opgenomen. Niet lang daarna bewerkt Jupiter, dat hij tot zijn straf als slaaf wordt verkocht aan de Lydische Omphale, bij wie hij een jaar lang *vrouwen*werk moet verrichten. Na afloop van deze boetetijd doet Hercules Eurytus de oorlog aan. Hij verovert Oechalia, doodt den koning en zijn zonen en voert Iole, om wie hij de oorlog eigenlijk is begonnen, als bijzit met zich mede.

Inhoud van het stuk. I (vs. 1-95). Vijftien maanden zijn verstreken sedert Hercules Trachis verliet en met angst bedenkt Deianira, dat thans de termijn ten einde loopt, waarna volgens een orakel van Jupiter haar gade of zal omkomen of van alle verdere beproevingen verlost zal worden. Hyllus, hun beider zoon, weet mede te delen, dat Hercules voor kort is opgetrokken tegen Oechalia. Deianira zendt hem uit om zich bij zijn vader te voegen. - II (vs. 144-486). Een bode, die Hercules' heraut is vooruitgesneld, komt berichten, dat Oechalia is gevallen; weldra zal de zegevierende held huiswaarts keren. Even later verschijnt de heraut Lichas zelf. Deze deelt mede, dat Hercules alvorens naar huis te komen nog een dankoffer brengen moet bij het voorgebergte Cenaeum. Onder de krijgsbuit, die met Lichas vooruit is gezonden, bevindt zich ook Iole, Hercules' geliefde, maar om Deianira's gevoelens te sparen tracht de heraut dit feit te verheimelijken. Als hij tenslotte - daartoe genoopt door den bode -, zijn meesteres de waarheid meedeelt, beheerst deze zich volkomen, althans uiterlijk. Lichas moet daarbinnen wachten tot zij hem een tegengeschenk ter hand zal stellen bestemd voor haar gemaal. - III (vs. 554-650). Om Hercules' liefde te herwinnen wil Deianira gebruik maken van een list. Een pronkgewaad, bestemd om door den held gedragen te worden bij de bewuste offerplechtigheid, heeft zij heimelijk bestreken met wat zij houdt voor een liefde-wekkend tovermiddel: het bloed van den eertijds door Hercules neergeschoten centaur Nessus, op raad van het dier zelf voor dat doel door haar opgevangen en steeds zorgvuldig bewaard. In een verzegelde doos geeft zij het geschenk aan Lichas mede. - IV (vs. 675-823). Achteraf heeft Deianira ontdekt, dat het ‘liefdewekkend tovermiddel’ in werkelijkheid een alles verterend gif is. Zij vreest het ergste en Hyllus, zo juist van Cenaeum teruggekeerd, brengt de bevestiging. Stervend, wellicht reeds dood, zal Hercules zo aanstonds huiswaarts worden gedragen. Door haar zoon vervloekt als moordenares snelt Deianira het paleis binnen zonder één woord te uiten. - V (vs. 872-941). Een voedster brengt de tijding, dat Deianira de hand aan zichzelf heeft geslagen. Hyllus, die te laat heeft vernomen, dat zijn moeder geen kwaad heeft gewild, is ten prooi aan bitter zelfverwijt. VI (vs. 963-1254). Vreemde krijgsknechten dragen den door

ondragelijk lijden uitgeputten Hercules tot voor het paleis. Door Hyllus omtrent alles ingelicht herkent deze in wat heden geschiedt, de vervulling van twee elkander aanvullende godsspraken. Slechts ‘een gestorvene’ zou hem kunnen doden - daarmee werd blijkbaar gedoeld op Nessus, en die ‘verlossing van alle beproevingen’ kan wel niet anders zijn dan de dood. Zijn zoon gelast hij hem te brengen naar de aan Jupiter gewijde top van de Oeta; daar moet men hem levend verbranden. Als tweede opdracht voegt hij hieraan toe, dat Hyllus Iole tot gade moet nemen. Met tegenzin belooft de jongeling gehoorzaamheid en niet dan na een verwijt te hebben gericht tegen ‘goden, die hun eigen kinderen zo kunnen zien lijden’, begeeft hij zich met de dragers op weg naar de Oeta. - Dat deze berg het schouwtoneel zal zijn van Hercules' verheerlijking en hemelvaart, dit heeft de dichter slechts zijdelings aan willen duiden (vgl. aant. 1247).

Den edelen en eerentvesten Heere Jakob Hinlopen Vermaes, Out bewintheere der Groenlantsche Maetschappye.*

[1] Indien mijn ooghmerk waere, door het verduitschen van Herku-
[2] les in Trachin, Sofokles hooghdravenden stijl, en alle andere[22-3]
[3] deughden, in zijne treurspeelen uitmuntende, voorby te streven,
[4] zoo zoude mijn lierdicht, Horatius Flakkus, dien edelen Fenix[4]
[5] der Latijnsche lierdichteren, ter eere toegezongen, alleen door
[6] veranderinge van den naem, aldus op my passen:

Wie Sofokles durf steeken naer zijn kroon,[7-10]
Die tart, als Pan, Apolloos hoogen toon,
En krijght in 't endt den welverdienden loon
Van Mydas ooren.

[11] Sofokles, zeeghaftigh veltheer, en vorst der treurtooneelpoëzye,[11]
[12] was Euripides tijtgenoot, welke beide deze kunst in top, en als op[12]
[13] het hoogh altaer zettende, in die koningklijke renbaene om strijt[13]
[14] liepen, en in een zelve jaer, volgends Apollodoors en Diodoors[14]
[15] getuighenis, overleden; Sofokles van uitgestorte blyschap, geschept[15]
[16] uit zijne triomfe, om het strijken van den prijs met zijn leste treur-
[17] spel, in het negentighste jaer zijns ouderdoms, na achtien zegen-[17]

* In de Titel; *eerentvest:* achtbaar. - *Jakob Hinlopen Vermaes* (1616-1685) behoorde tot het beroemde regentengeslacht der Hinlopens, waarmee Vondel vanaf zijn jeugd bekend is geweest (zie o.a. Dl. I, blz. 781 en voor dèzen Hinlopen Dl. V, blz. 574; vgl. Joh. E. Elias *De Vroedschap van Amsterdam*, Dl. I, blz. 310). In 1654 was Jakob Hinlopen Vermaes bewindhebber van de Noordsche Compagnie (= *Groenlantsche Maetschappye*).

2 *Trachin*, plaats in het landschap Malis, bij de Oeta; *hooghdravend:* verheven; Vondel geeft weer het Latijnse *sublimis* van Quintilianus, *Instit. Orat*. X, 1. 68 en van Grotius (*Prolegomena* bij de *Phoenissae* van Euripides, bl. 3), zie Opdracht bij de Ifigenie, r. 16; verder Dl. VIII, bl. 857, aant. 85.

2-3 *alle andere deughden:* in dit verband moet V. doelen op Sophocles' in acht nemen van het 'decorum', zijn zin voor het harmonische (het wel-geevenredigde) en zijn bondigheid.

4 *mijn lierdicht:* V.'s gedicht De Roomsche Lier; zie daarvoor Dl. IV, blz. 61; aldaar ook de verklaring van de volgende regels (7-10).

7-10 Vgl. voordeze geschiedenis *Herscheppinge*, Boek XI, vs. 230-vlg.; V. variëert deze aanhef van zijn Roomsche Lier ook nog elders; zie daarvoor Molkenboers uitgave van de *Lucifer*, Zw. Herdr., blz. XX.

11 *veltheer:* zie Dl. VIII, bl. 856, aant. 49; *vorst der treurtooneelpoëzye;* vgl. Plinius, N.H. VII, 109: Sophocles tragici cothurni princeps.

12 *Euripides tijtgenoot;* Sophocles werd ± 496 geboren, E. ± 480; beiden stierven in 406; *in top;* nl. na Aeschylus, vgl. Dl. VIII, blz. 855, aant. 47.

13 *op het hoogh altaer*, een stout anachronisme; *in die .... renbaen .... liepen;* hetzelfde beeld in de *Opdracht* van de *Ifigenie in Tauren*, r. 4-6 (met aantekening).

14 *Apollodorus*, geleerde uit de 2de eeuw voor Chr.; dit 'getuighenis' in zijn Chronica; *Diodorus Siculus* (tijdgenoot van Augustus) deelt hetzelfde feit mee XIII, 103.

15 *van uitgestorte blyschap* (vgl. Lat. effusus): door overmaat van blijdschap. Deze onbetrouwbare mededeling stamt uit de Vita Sophoclis.

17 *na achtien zegenrijke overwinningen;* bij deze 18 overwinningen in de toneelwedstrijden bij de Dionysusfeesten komen nog 6 dergelijke overwinningen tijdens de kleine Dionysusfeesten (Euripides behaalde in 't geheel 5, Aeschylus 12 dergelijke overwinningen); *onder zijne veltheerschappye* is dus ook overdrachtelijk op te vatten.

[18] rijke overwinningen, onder zijne veltheerschappye, bevochten. Zoo
[19] vierigh blaekte d'yver der Griexe vernuften, om, op het spoor[19-vlg.]
[20] der Chaldeen en Egyptenaren, boven andere volken in wijsheit
[21] uit te steeken. Euripides, om zijnen tijtgenoot in dusdanige stoffe
[22] niet toe te geven, voerde mede de Herakliden, of Herkules zoonen,[22-23]
[23] en hunne zuster Makaria, en den dollen Herkules ten tooneele: en[23]
[24] Seneka, of wie het is, heeft sedert ook, in twee treurspeelen van[24]
[25] Herkules, in het een Sofokles, in het ander Euripides, op zijne wijze[25]
[26] nagebootst, zulx dat d'oude Griexe en Latijnsche schouburgen om
[27] strijt van deze stoffe gewaeghden. Herkules hadde dry deelen der[27]
[28] weerelt aen zich verbonden door zijne natuur- en staetkennis en[28]
[29] starrewijsheit, het verdelgen der dwingelanden en gedroghten, en
[30] invoeren van wijze wetten en goude zeden, in voege dat hem een
[31] stoel, onder de halve goden, by de Latijnen *Indigetes* genoemt, wiert[31]
[32] ingeruimt, en een kerkwoudt, priesterdom, altaer, offerhande en[32]
[33] feest toegekeurt; gelijk, onder anderen, Virgilius dien naemhaftigen[33-vlg.]
[34] helt, met zijn pleghtigh offerfeest, en jaergetijdige staetsie, by koning[34]
[35] Evander, door zijnen Eneas helpt vieren, en met lofzangen verheer-
[36] lijken. Herkules werden te Rome, in verscheide wijken, kerken en[36]
[37] altaeren, met byzondere titelen gebout en toegewijt. Herkules eer en

19-vlg. *zoo vierigh* .... sluit slecht aan ten gevolge van V.'s neiging om sterk verkortend weer te geven wat hij bij de humanisten heeft gelezen. Ten grondslag ligt hier een fictieve constructie van Hellenistisch-Egyptische oorsprong, meegedeeld bij Diodorus Siculus I, 23, volgens welke de oorsprong van alle wijsheid in Egypte zou liggen; vandaar zou ze gebracht zijn naar de Chaldeeën in Babylon enerzijds, naar Griekenland anderzijds. Vondels uitgangspunt is geweest een uiteenzetting, waarin vermeld was het orakel van Delphi: wijs is Sophocles, wijzer Euripides, de wijste van allen echter is Socrates (zie Opdracht *Ifigenie*, r. 20).

22-23 *de Herakliden* enz.; in werkelijkheid is het niet uit te maken, welke van beide dichters het eerst deze stof heeft behandeld. In de Herakliden worden behandeld de lotgevallen van de zoons van Hercules; hun zuster *Makaria* offert zich op om hun het leven te redden.

23 *de dolle Herkules:* Euripides' *Hèraklès mainomenos*, waarin Hercules, die door Hera krankzinnig is gemaakt, zijn vrouw en haar beide kinderen doodt.

24 *Seneka, of wie het is;* zie dl. VIII, blz. 856, aant. 49-50.
twee treurspeelen, nl. Hercules furens en Hercules Oetaeus (zie de aant. bij titelblad).

25 *op zijne wijze;* zie daarvoor deze Opdracht, r. 81 vlgg.; *zulx dat:* zodat.

27 *gewaegen:* daveren, weergalmen; *dry deelen der weerelt*, nl. Europa, Azië en Afrika.

28 *verbonden:* verplicht; *natuur- en staetkennis en starrewijsheit* (sterrekunde): de drie kenmerkende onderdelen van de (antieke) beschaving.

31 *Indigetes;* het woord dient op zichzelf niet ter aanduiding van de halfgoden, maar van de *inheemse* goden (en heroën); de Romeinen duiden hun oorspronkelijke stamgoden met deze naam aan (vgl. Dl. VI, blz. 218, aant. 496).

32 *kerckwoudt* (lucus): een heilig (Hercules gewijd) woud.

33-vlg. Voor de hier volgende passage raadplege men in Dl. VI het VIIIste boek van de Eneas, r. 125, 205, 288-vlg.

34 *jaergetijdige staetsie:* plechtig jaarlijks terugkerend herdenkingsfeest.

36 *wijk:* stadswijk; *met byzondere titelen* (opschriften); bijv. Hercules Victor, Custos, salutaris, Sullanus (op een tempel door Sulla aan H. toegewijd).

[38] faem steigerde zoo hoogh, dat volken en steden om dien helt streden,[38]
[39] elk met Herkules naem braveerde, de koningen hunne neven naer[39]
[40] hem vernoemden, en alle braven dien naem, gelijk eenen titel en[40-41]

38 *volken en steden ... streden;* de Egyptenaren, Indiërs en Grieken beweerden respectievelijk dat H. uit hun land geboortig was; naar H. genoemd is bijv. *Herculaneum;* vgl. ook namen als het Herculische Tibur.

39 *neven* (nepotes): nazaten. V. zal in zijn bron een zin van dezen aard gelezen hebben: nepotes se dicebant = noemden *zich* H.'s afstammelingen (en die verkeerd hebben opgevat). Dit deden de koningen van Sparta en Macedonië.

40-41 *alle braven .... voerden;* zie Varro, bij Servius: Ad Aeneïdem VIII, 564; deze noemt 44 verschillende Herculessen, maar voegt er aan toe dat 'qui robore praestiterunt' zich zo genoemd hadden; *eenen titel en juweel:* een eretitel; *in het voorhooft voeren:* te prijk lopen met.

[41] juweel, in het voorhooft voerden; zulx dat men, zoo Varro, de groote[41-42]
[42] standertdraeger der afgodisten, zeght, in zijnen tijt, vierenveertigh[42]
[43] van dien naem kon berekenen. Juno getuight van hem, in den dollen[43]
[44] Herkules,

45 Indomita virtus colitur, & totoDeus
Narratur orbe.

[47] De heilige outvader Lactantius, handelende van den valschen[47]
[48] godtsdienst, arbeit hierom dapper, om de verleide zielen van dezen
[49] afgodt [vader van zeventigh meest bastertkinderen, en zelf een
[50] overwonnen bastert, en zoo diep in de harten der Heidenen gewor-[50]
[51] telt] af te trekken, en ter kennisse van den eenigen waerachtigen
[52] Godt te brengen. Hy ontdekt de schendige lasterstukken, en het[52]
[53] onvermogen in rechtschape deughden van dien verwijfden, die,
[54] eene wijl onder dwang van Omfale in joffersgewaet, de spil en naelt[54]
[55] hanteerde: want gelijk de zelve outvader zeght, niet gedroghten,
[56] leeuwen, draeken, roofvoogels, en Amazonen temmen, maer zich
[57] zelven van onmatige wellusten speenen, wraekgierige gramschap en
[58] begeerlijkheden intoomen, is een grooter overwinninge, waerop ik[58-59]
[59] dit vaers paste,

60 't Eilant van geen zeven voeten[60-63]
Overweldigen is meer
Dan al 't aerdtrijk om te wroeten
Met den degen en de speer.

[64] Dit dan aldus, met een snedigh onderscheit en gezont oordeel,[64-65]

41-42 *de .... standertdraeger der afgodisten:* de meest gezaghebbende onder de heidense schrijvers over godsdienst; Marc. Ter. Varro, tijdgenoot van Cicero, schreef o.a. Antiquitates rerum divinarum.
42 *vierenveertigh;* zie aant. 40-41; *berekenen:* opsommen.
43 *Juno getuight* ...., nl. in Hercules furens, vs. 39-vlg.: (Overal, van west tot oost) 'wordt zijn onbedwingbare moed verheerlijkt en over de gehele wereld spreekt men van hem als een God' (vgl. aant. 24 en zie de Lat. aanh. r. 45-46).
47 *de heilige outvader* (kerkvader) *Lactantius* (3de eeuw na Chr.); zie zijn Divinarum Institutionum libri septem, liber I, 18 (en daarbij ook het ten dele aanvullende Epitome).
50 *een overwonnen bastert:* een in overspel gewonnen bastaard.
52 *ontdekken:* bloot leggen; *de schendige lasterstukken:* de schandelijke wandaden.
54 *Omfale:* koningin van Lydië, bij wie H. een jaar lang vrouwenarbeid moest verrichten; *spil*, als symbool van vrouwenwerk (spinarbeid).
58-59 *waerop .... paste:* waarop ik dit toepasselijk gedichtje maakte.
60-63 Vergelijk voor de aan dit 'vaers' ten grondslag liggende sententie een artikel in de *Vondelkroniek* III, blz. 161-vlg. van de hand van Dr. W.M.A. van de Wijnpersse, die blz. 169 een parallel uit Seneca geeft (*Thyestes* vs. 344-vlg.) en een andere uit Garnier, (*Les Juifves*, vs. 1017-vlg.); daarnaast verdient vermelding de overeenkomstige uitspraak in Spreuken, XVI, 32; *'t eilant van geen zeven voeten* is natuurlijk de mens.
64-65 *dit .... ingezien* (absol. constr.): indien men dit .... inziet. Volgens de door de Stoïci tot de latere Oudheid gekomen allegorische verklaring van de Hercules-mythe zijn de beroemde 'werken' van Hercules symbolisch te verstaan als onderwerping van het lichamelijk-zinnelijke aan de geest. Bij Vondel, die hier een uitvoerige beschouwing, waarin (naar aanleiding van Lactantius' verfoeien van de Hercules-verering) van deze allegorische opvatting gewag moet

[65] ingezien, zoo kan het kunstigh vertoonen van Herkules val en ge-[65]
[66] droomde vergodinge ons geen misbruik van andersins leerachtige[6666-67]

zijn gemaakt, slecht excerpeert, hangt de uitspraak *dit .... ingezien* geheel in de lucht; *snedigh onderscheit:* scherp onderscheidingsvermogen.

65 *het kunstigh vertoonen:* het in een kunstwerk ten tonele brengen; *val;* bedoeld is: lichamelijke ondergang (dood).

66 *gedroomd:* verdicht; anders dan in Seneca's Hercules wordt in het stuk van Sophocles van een *vergodinge* = apotheose (zie Inhoud, r. 65) niet gerept; vgl. de aant. bij vs. 1247; *misbruik;* volgens de allegorische theorie der latere Oudheid berustte het gehele antieke polytheïsme op het onvermogen van de *oningewijde* massa om de symbolische betekenis van de door *wijzen* geschapen mythen te doorgronden. Men vergelijke vooral de door Geerts (*Vondel als classicus* enz.) blz. 82 aangehaalde passages uit Vondel (met name *Bespiegelingen* IV, 1125-35).

66-67 *ons .... inplanten:* geen verderfelijk *geloof* aan op andere (allegorische) wijze op te vatten verdichtsels in ons wortel doen schieten (de bedoeling is dus: het ten tonele brengen van fabels uit de Oudheid zal niet leiden tot afgoderij, mits men voor ogen houde dat de heidense fabel een allegorische zin heeft); voor *misbruik* dat hier voorkomt in de zin van verkeerd begrip zie men *Bespiegelingen* IV, vs. 1128.

[67] fabelen inplanten, nochte leeraeren aen eenige Heidensche godtheit[67]
[68] vergaepen. Wy brengen Sofokles tooneelwerk, nu omtrent twee-[68-70]
[69] entwintigh eeuwen, by alle doorluchtige mannen en geletterde ver-
[70] nuften in eere, te voorschijn, gelijk een kostelijk overschot, en volko-[70-71]
[71] men voorbeelt van den ouden tijt, na de droeve nederlaegh van zoo[71]
[72] veele goddelijke werkstukken, den nakomelingen noch gelukkigh
[73] ter hant gekomen. De heer Hinlopen Vermaes, een begunstiger
[74] van uitneemende schilderkunst, en geleerde schriften, en inzonder-
[75] heit van heldenpoëzye, in verscheide taelen bekent, gelieve ons d'eer[75]
[76] te gunnen van zijne gedachten over dit werkstuk by gelegenheit
[77] eens te laeten weiden, en te zien hoe elke personaedje hier, naer heu-
[78] ren staet en eisch, zich zelve natuurlijk, zonder eenige opgeblazen-[78]
[79] heit, uitbeelt, gelijk Apelles, ten tijde van Alexander den grooten,
[80] zijne historien op het panneel tekende, en met levendige verwen,[80]
[81] tot onsterflijken lof, ten toon stelde. Wie dit treurspel, in de weegh-
[82] schaele van een bezadight oordeel, tegens den dollen ook Eteeschen[82-83]
[83] Herkules van Seneka naeukeurigh opweeght, zal wel bevroeden hoe
[84] de Latijnsche speelen van geleertheit gepropt zijn, maer boven[84-85]
[85] hunne kracht gespannen staende, met luit roepen en stampen, de[85]
[86] Grieken poogen te verdooven, die ondertusschen hunne natuurlijke[86]
[87] stem bewaeren, en, gelijk afgerechte musikanten, met kennisse be-[87]
[88] gaeft, op de vereischte maet, de stem, naer den zin der woorden,
[89] weeten te verheffen, en te laeten daelen, en hierom, op den zang-[89]
[90] bergh, den prijs by d'allerwijste keurmeesters behouden. Uwe E.[90]
[91] dit overweegende, zal hier van kunnen oordeelen. Ondertusschen
[92] wensche ik altijt te blijven,

Uwe E.E. ootmoedige dienaer

J.V. VONDEL.

67 *leeraeren:* door lering brengen tot.
68-70 te voorschijn brengen: in scaenam producere, zie Opdracht *Koning Edipus*, r. 47.
70-71 *volkomen voorbeelt:* volmaakt specimen (staal).
71 *nederlaegh:* ondergang.
75 *in .... bekent:* bekend met (thuis in) verschillende talen.
78 *staet:* rang, positie, leeftijd, sekse enz.; *opgeblazenheit:* gezwollenheid (vgl. Dl. III, blz. 642, r. 36; o.a. Heinsius spreekt van Seneca's *tumere* in zijn Hercules Oetaeus).
80 *historie:* geval; *Apelles* was beroemd om zijn bedrieglijke nabootsing van de natuur (anecdoten bij Plinius).
82-83 *dollen ook ....:* de Hercules furens *én* de Hercules Oetaeus, zie aant. 24.
84-85 *boven .... staende*, nl. door hun opgeblazenheid.
85 *luit roepen en stampen* doelt op de mateloze hevigheid in het uitbeelden der affecten.
86 *de Grieken:* de spelen der Grieken; *verdooven:* overschreeuwen.
87 *afgerecht:* geschoold.
89 *op den zangbergh:* op de Helicon (heilig aan Apollo en de Muzen); versta: op 't gebied der kunst.
90 *keurmeesters:* zie de bladzijde na de titelpagina.

Inhoudt

Van het Trachinische treurspel, te voorschijn gebracht uit Apollodoors boekgalerye.*

[1] Herkules, naer Kalydonie getogen, verlooft zich aen Deianier,[1]
[2] koning Eneus dochter, en om dit huwelijk te voltrekken, most tegens[2]
[3] Acheloüs, by eenen stier geleeken, worstelen, en wrong hem den[3]
[4] slinken horen af. Maer Acheloüs nam den horen, en schonk dien[44-6]
[5] aen Amalthea, koning Hemons dochter, die den horen bewaerde.
[6] Dees hadde, zoo Ferecydes getuight, zulk eene kracht, dat hy den[6]
[7] bezitter, overvloedigh en zonder moeite, spijs en drank, naer zijnen
[8] wensch, bestelde. Toen Herkules den Kalydonschen Thesfroten[88-10]
[9] beoorloghde, en de stadt Efyre won, daer konig Fylas heerschte,
[10] quam hy in beddegenootschap met 's konings dochter Astyoche,
[11] waeraen hy Tlepolemus won. By Eneus banketteerende, holp hy
[12] Eunomus, Architelis zoon, Eneus bloetverwant, om hals, die hem,[1212-14]
[13] zijnen dischgenoot, het hantwater gevende, met den vinger in de
[14] zijde stiet. Hoewel dit den vader zwaer viel, noch scholt hy de mis-[14-15]

* I n h o u d t ; bij de Titel: *Apollodoors Boekgalerye;* de aan pseudo-Apollodorus' *Bibliotheca* (*historica*) ontleende '*Inhoudt*', die verschillende daden van Hercules vermeldt, zonder verband met het treurspel van Sophocles, staat met toegevoegde Latijnse vertaling afgedrukt in de Sophocles-uitgaven van Commelinus en Stephanus. Vondels weergave berust op het vrijwel overal juiste, maar door hem op verschillende plaatsen niet begrepen Latijn. *Opmerking: Ap.* voor een woord of passage betekent, dat dàár tussen Latijnse vert. en Grieks origineel in 't algemeen overeenstemming bestaat; *Gr.* leidt vert. van de oorspr. tekst. *Lat.* de Latijnse vertaling in.

1 *Kalydonië;* Calydon: hoofdstad van Aetolie, aan de westelijke oever van de Euënus (r. 17), residentie van koning Oeneus (r. 2); vgl. de aant. bij vs. 6; *Deianier:* Deianira; aldús V. ook tot vs. 94.

2 *dit huwelijk:* het huwelijk met haar; overeenkomstige constructies in de Oedipus-vertaling en hier r. 18.

3 *Acheloüs*, grensrivier tussen Aetolië en Acarnanië, de grootste rivier van Griekenland, verpersoonlijkt als godheid; zie verder vs. 8; *by .... geleeken:* vergeleken met (letterlijk naar Lat.); maar 't Gr. zegt: in de gedaante van een stier.

4 *slinken:* linker.

4-6 *Maer .... bewaerde. Ap..:* 'Ach. echter kreeg zijn hoorn terug, terwijl hij in ruil daarvoor afstond de hoorn van Amalthea; deze nl., de dochter van koning Hemonius, bezat een stierenhoorn'. (Volgens de gangbare voorstelling bezat zij een geitenhoorn, de zogenaamde hoorn des overvloeds; zie r. 7).

6 *Pherecydes*, niet de beroemde wijsgeer-theoloog (van Syrus) uit de zesde eeuw voor Chr., maar de geschiedschrijver Ph. (van Athene) ± 450 voor Chr. Het IIIde boek van diens Genealogieën handelde over Hercules.

8 *bestellen:* verschaffen.

8-10 *Toen .... beoorloghde; Ap.:* 'Hercules beoorloogde met (*cum* = Vondels *toen*) de Calydoniërs de Thesproten (in Epirus), veroverde .... en kwam ....'; *Ephyra*, het tegenwoordige Janina.

12 *Architelis* (genitiefvorm): van Architeles.

12-14 *die .... stiet; Ap.:* 'hem (Eunomus) treffend met een oorveeg, toen hij het water om de handen in te wassen voor hem uitgoot' (hij bespatte Hercules op onhandige wijze).

14-15 onjuist, als Lat. Gr.: 'Daar Hercules echter niet de bedoeling had gehad den jongen man te doden, vergaf de vader hem.'

[15] daet quijt. Herkules volgends de wetten, zich zelven met ballingschap[15]
[16] straffende, reisde naer Trachin, by Ceus. Na het voltrekken van zijn[16]
[17] huwelijk met Deianiere, quam hy aen den Euenusstroom, daer Nes-[17]
[18] sus, het menschepaert, dit veer bewaerde, en Herkules zijnen dienst[18]

15 *wetten:* gebruiken.
16 *naer Trachin, by Ceus:* naar Ceyx, woonachtig in Trachis.
17 *den Euenusstroom*, zie de aant. bij r. 1.
18 *menschepaert:* centaur; *daer:* (op dié plaats) waar; vgl. *Fenic.* vs. 704; *dit veer bewaerde:* het ambt van veerman over deze rivier vervulde (door de mensen er over te dragen).

[19] aenboodt, om Deianier over te voeren, maer poogende haer te ver-[19-20]
[20] krachten, kreetze om hulp, en hy wert van Herkules met eenen pijl
[21] in de lenden geschooten. Nessus, op zijn sterven leggende, beval[21]
[22] haer zijn bloet, met venijn der poelslange besmet, ter wonde uit-[22]
[23] vloeiende, in een bus heimelijk te bewaeren, indienze zich van Her-[23]
[24] kules liefde en genegenheit tot haer woude verzekeren. Herkules, het
[25] geweste der Dryopen overtrekkende, en van dorst hygende, gemoete[25]
[26] Theodamas, die zijne ossen wechdreef. Hier slaghte hy eenen os, en
[27] hielt' er zijne maeltijt mede. In Trachin naer Ceus getoogen, wert[27-28]
[28] hy van hem onthaelt, na het overwinnen der Dryopen. In het weder-[28]
[29] keeren voerde hy oorlogh tegens Eginius, der Doren koning. De[29]
[30] Lapithen beoorloghden Eginius om de lantscheidinge, onder het[30]
[31] beleit van Koronus. Eginius, belegert zijnde, zocht ontzet by Her-
[32] kules, op dat dees midden in het lant zoude vallen. Koronus met[3232-33]
[33] anderen, aldus geslagen, zoo geraekte het gantsche lantgeweste door
[34] Herkules bystant aen vrydom. Hy broght Allagoras, met zijne kin-[34]
[35] deren, in Apolloos kerke banketteerende, om hals, gelijk eenen[3535-36]
[36] wrevelmoedigen, met den Lapithen in bontgenootschap getreden.
[37] Cycnus, de zoon van Areus en Pelopia, hem in lijfgevecht uitdaegen-
[38] de, broght hy ook om het leven. t'Orchomene gekomen, verslaet[38]
[39] hy koning Amyntor in het velt, die hem den wegh zocht af te snijden.[39]
[40] Het heir in Trachin voerende, dwong hy Echalie, ter wraeke van ko-[40]
[41] ning Eurytus. In krijghsverbont getreden met Arkaderen, Melissen,[41]

19-20 *poogende .... verkrachten;* de absolute constructie is in strijd met tegenwoordig taalgebruik: het subject bij *poogende* is Nessus.
21 *de lenden;* Gr.: het hart.
22 *met .... besmet*, toevoeging van den Latijnsen vertaler; *de poelslange:* de Hydra (van Lerna).
23 *bus:* urntje (vgl. lijkbus).
25 *Dryopen:* volksstam in Epirus, ten Oosten van de Thesproten (r. 8).
van dorst hygende; Ap.: 'verstoken van voedsel'.
27-28 *wert .... onthaelt;* Ap.: 'werd opgenomen' (als gast)
28 *na .... Dryopen;* Ap.: 'en hij onderwierp voor hem ....'; *in het wederkeeren;* Ap.: 'opnieuw van daaruit (uit Trachis) opgetrokken'.
29 *Eginius;* lees: Egimius, koning van de Doriërs; *tegens E. ....*; Ap.: 'als bondgenoot van E.' (zie r. 31).
30 *de Lapithen:* een bergstam in Thessalië; *om de lantscheidinge:* wegens een grensgeschil.
32 *opdat ....*; Ap.: 'en zegde hem een deel van zijn gebied toe'.
32-33 *Koronus .... geslagen*, absolute constructie; Toen dan Coronus en anderen met hem gedood waren, geraakte ....
34 *Hy broght;* vul aan: vervolgens.
35 *in .... banketteerende:* een overwinningsfeest vierende in de tempel van A.
35-36 *gelijk .... getreden:* daar deze een geweldenaar was en bondgenoot van de Lapithen (de constructie *gelijk ...* naar het Lat.: ut qui esset).
38 *Orchomene*; versta: Orchomenus, stad in Boeötië.
39 *in het velt:* in een veldslag.
40 Nadat hij het leger in Tr. had gebracht .... Ap.: 'In Trachis aangekomen bracht hij een leger op de been tegen Oechalia (zie aant. vs. 75) om zich te wreken op Eurytus'; *dwingen:* bedwingen, onderwerpen.
41 *Arkaderen:* Arcadiërs; *Melissen, Trachineren;* Ap.: 'Maliërs uit Trachis' (zie vs. 191).

[42] Trachineren, en Epikmenische Lokren, won hy hunne stadt, na het[42]
[43] ombrengen van Eurytus. Hy begroef de dooden, die hem bestreden,[43]
[44] naemelijk Hippasus, Ceus zoon, Argivus, en Melane, Lycimnius[44]
[45] kinders, en voerde Iöle, na het verdelgen der stede, gevangen. Toen[45]
[46] Herkules te Ceneus, aen de kaep van Eubea, quam, boude hy Jupijn[4646-47]

42 *Epikmenische Lokren;* versta: Epiknemidische (op de uitloper van een berg wonende) Locriërs (tegenover Opuntische); *hunne stadt*, onjuist; Ap.: 'de stad' (nl. die van Eurytus).
43 *Hy ... bestreden;* Ap.: 'diegene van zijn strijdmakkers die gesneuveld waren, begroef hij.'
44 *Melane* (ablatiefvorm): Melas.
45 *Iöle:* dochter van koning Eurytus; *voerde .... gevangen:* voerde als krijgsgevangene met zich.
46 *Ceneus:* Cenaeum, een voorgebergte van Euboea.
46-47 *Jupijn te C.*; Ap.: 'voor den Cenaeischen Zeus.'

[47] te Ceneus eene kerk, en gezint offerhanden te slaghten, zont Lichas[47]
[48] naer Trachin, om hem een heerlijk offergewaet te brengen. Dees
[49] verkuntschapte Deianire hoe Herkules zich by Iöle droegh. Zy, be-[49]
[50] ducht of haer man zijn hart op Iöle zetten moght, en bereght dat[50]
[51] Nessus bloet, van de vergiftige poelslang besmet, een minnedrank[51]
[52] was, bestreek'er het offergewaet mede, dat Herkules gebruiken
[53] zoude: maer het autaerkleet, door het venijn der poelslange heet
[54] geworden, kankerde in zijn vel. Hy klonk Lichas, by de beenen op-[5454-55]
[55] gegrepen, gelijk eenen Beotischen schicht om hoogh op eene rots.
[56] Maer het gewaet, aen het lichaem klevende, wert met vleesch met al
[57] afgescheurt. Herkules, aldus met doodelijk venijn besmet, wort met
[58] een boot naer Trachin gevoert. Deianier, hier van verkunschapt,
[59] verdeed zich zelve. Herkules, Hyllus, den outsten zoone, belastende[59]
[60] Iöle te trouwen, wort op den bergh Eta gedraegen, en beveelt den[60]
[61] lijkhoutstapel, waerop hy lagh, in brant te steeken. Toen niemant
[62] dit vier wou stooken, quam Pean of Apollo, zijne afgedwaelde kud-[62]
[63] den zoekende, den lijkhoutstapel aensteeken, en genoot Herkules
[64] pijlen tot eene vergeldinge. Men zeght dat eene wolk, recht hier[64-65]
[65] boven in brant geraekt, hem met eenen donderslagh ten hemel
[66] voerde. Daer geraekte Herkules aen onsterflijkheit, en, met Juno ver-
[67] zoent, troude de dochter Hebe, en won by haer Alexiare en Anicete.[67]

De toonelisten.*

DEIANIER. Herkules gemaelin.
LEERVROU.
HYLLUS. Herkules outste zoon.
REY VAN TRACHINISCHE VROUWEN.
BODE.

47 *Lichas;* zie de lijst der *Toonelisten*.
49 *hoe .... droegh;* Ap.: ‘wat er met I. was gebeurd.’
50 *bereght:* onderricht (door Nessus); Ap. echter: ‘werkelijk menend’ (zie r. 24).
51 *een minnedrank;* Gr.: ‘een tovermiddel om liefde op te wekken’ (*drank* past niet in het verband).
54 *kankerde ...*; zie r. 56.
54-55 *Hy ... rots*, onjuist. Ap.: ‘hij greep L. bij de voeten en slingerde hem van (Boeötië's) kust naar beneden’; iemand *klinken op:* zo werpen dat hij blijft hangen aan.
59 *den .... zoone:* zijn .... zoon; *belastende:* opdracht gegeven hebbende.
60 *Eta:* Oeta.
62 *Pean of Apallo;* Ap.: ‘Poeas’, de vader van den bekenden Philoctetes, die later, tijdens de oorlog tegen Troje, de pijlen van Hercules in zijn bezit heeft (V. denkt aan Paean = Apollo).
64-65 *dat .... geraekt;* Ap.: ‘dat, toen de brandstapel eenmaal vlam had gevat, een wolk zich onder Hercules heeft samengepakt en hem ....’.
67 *de dochter:* haar dochter; vgl. r. 60; *Alexiare* en *Anicete;* versta: Alexiares en Anicetes (twee knapen).
* De Toonelisten: *Leervrou* naar het Lat. paedagogus mulier; vs. 51-vlg. geven een verklaring van deze naam; Gr.: ‘dienares’. - *Raetsman;* Sophocles: ‘Oude man’.

LICHAS. Herkules schiltknaep.
VOESTER.
RAETSMAN.
HERKULES. De zoon van Jupiter, en Alkmene.

Sofokles Herkules in Trachin.*

D e i a n i r a :

Een spreekwoort is van outs elk in den mont gegeven,
Dat niemant 's menschen lot, voor 't ende van zijn leven,
Kan kennen, of het goet of quaet uitvallen zal:[Vs. 2-3]
Maer ik gevoel voor 't endt wat leedt, wat ongeval
My drukt, die binnen 't hof van Eneus, mijnen vader,[4-5]
In Pleuron woonende, meer druk dan al te gader[6]
De vrouwen lijden moet, ter oirzaek van mijne echt:[6-7]
Want Acheloüs, Godt des grooten lantstrooms, leght[8]
In dry gedaenten toe om zich met my te paeren,[8-9]
Dan stier, dan draek, dan mensch. uit knevelen en haeren[10]
Van 't stiershooft vloeien bron en beeken naer beneên.
Ik ongelukkige, gevrijt, en aengebeên
Van zulk een' vryer, wensche eer 's levens licht te derven,
Dan dat dees bruidegom mijn' maeghdom zou verwerven.
Ten lange leste komt, ter goeder uure en tijt,
Alkmeens en Jovis zoon, die dit gedroght bestrijt,[16]
En my hier van verlost: doch hoeze t'zaemen streden
Isme onbewust: die 't zagh zou dit met gront van reden[18]
Verhaelen konnen: want ik vreesde, dootsch van rou,[19]

* A l g e m e n e O p m e r k i n g e n : Vondels vertaling berust in hoofdzaak op de Latijnse overzetting van Winsemius; blijkens het Dl. VIII, bl. 983 opgemerkte heeft Vondel Winsemius' Latijn geraadpleegd in de verzameluitgave der *Poetae Graeci Veteres* (1614). De gevallen dat Vondels vert. duidelijk alleen met het Grieks (tegenover het afwijkende Latijn) overeenstemt, zijn schaars, maar veel sprekender dan die in de Oedipus-vertaling; zie de vbb. die Geerts aanhaalt in zijn *Vondel als Classicus* enz., blz. 232 en vergelijk verder de Griekse tekst bij vs. 220, 297, 346, 375, 529-30, 824.
Voor de afkortingen vergelijke men de noot bij de Oedipus-vertaling, Dl. VIII, blz. 863.
De *Trachiniae* is het enige der bewaarde stukken van Sophocles dat naar de wijze van Euripides met een monoloog opent. Het treurspel vertoont ook in andere opzichten overeenkomst met Euripides' treurspeltrant.

Vs. 2-3 vergelijk hiermee de slotregels van Koning Oedipus; *uitvallen zal;* Soph.: ‘geweest is’.
4-5 *wat .... drukt;* Soph.: ‘dat *mijn* lot rampzalig en zwaar te dragen is’; *die* ....: die reeds, toen ik nog in het paleis van mijn vader woonde (dus: in mijn jeugd) ....
6 *Pleuron:* stad in Aetolië; volgens anderen was Calydon de residentie van Eneus (zie Inhoudt, r. 1).
6-7 *al te gader de vrouwen:* alle vrouwen te zamen; *moet* (historisch praesens): moest; *echt:* uithuwelijking.
8 *Acheloüs*, zie Inhoudt, r. 3-vlg.
8-9 *leght .... paeren;* versta: vertoonde zich in drie verschillende gedaanten bij het dingen naar mijn hand.
10 *draek;* versta: slang; *mensch*, Soph.: ‘mens met stierengelaat’; *knevelen en haeren;* Soph.: ‘de dichte baard’.
16 *Alkmeens en Jovis* (Jupiters) *zoon*, zie bij de *Toonelisten*.
18 *met gront van reden*, toevoegsel; D. was verbijsterd (zie vs. 19), van iemand die het werkelijk *gezien* heeft, mag men met grond verwachten dat hij ....
19 *ik vreesde:* ik zat daarbij verbijsterd van angst; *rou:* droefheid.

Dat mijne schoonheit my tot onheil strekken zou:
Doch Godt Jupijn, die al de strijden kan regeeren.[21]
Wist deze zwaericheit tot mijn geluk te keeren;
Indien men dit geluk magh noemen: want wat baet
Dat Herkules my trout, naerdien ik vroegh en laet[24]
Geduurigh schrik op schrik, van 's avonts tot den morgen,
Om hem moet uitstaen, noit ontlast van angst en zorgen.
De nachten brenge ik met bekommeringen door,
Die gaen en koomen op haer beurte, na als voor.
Wy teelden kinders, doch de vader zietze zelden:
Gelijk een akkerman, die vergelege velden
Bezit, en slechts bezoekt, wanneer men zaeit en oogst.
Dus leve ik met een' man, die zelden my vertroost,
En t'huis, en dan van huis, geduurigh, als een slave,[33]
Een' andren staet ten dienst; en keerende, als een brave[34]
Verwinner, uit den strijt, met eere doorgestaen,
Dat jaeghtme doorgaens meest een' angst en dootschrik aen:[34-36]
Want sedert Ifitus ter neder wert gesmeeten[37]
Hebbe ik in Trachin hier in ballingschap gezeten,
By eenen vreemden waert. waerheen hy sedert ging[39]
Weet niemant: en ik schroome in dees bekommering,[39-40]
Beducht wat tegenspoet den helt is wedervaeren;
Want 'k hoorde uit niemants mont bescheit, noch zekre maren,
Niet in een korte, maer in vijftien maenden tijt.
Geduurigh levende bekommert en in strijt,[44]
Schijnt my een donkre wolk recht boven 't hooft te hangen,
En 'k vreeze tijding van een droef geval t'ontfangen.
Hy schonkme in 't scheiden noch dit hantboek met zijn hant.[47]
Ik bid de goôn het strekk' my geen onzaligh pant.[48]

L e e r v r o u :

O Deianier, mevrou, ik zie u om het scheien[49]
Van Herkles, uwen man, te bitter traenen schreien:
Doch kuntge toestaen dat een dienstmaeght, uw slavin,

21 *die .... regeeren*, paraphrase van Zeus' bijnaam.: de kampbestierder.
24 *trout:* getrouwd heeft.
33 *en .... van huis:* nu eens thuis, dan weer afwezig.
34 *een' andren:* Eurystheus (zie vs. 1047); D. wil de gehate naam niet uitspreken. Soph. zegt: iemand.
34-36 *en keerende* enz.; Gr.: ‘en thans, nu hij deze zware werken alle heeft volbracht, ben ik nog het meest beangst.’ Vondel zegt, in overeenstemming met het onjuiste Lat., in vs. 36: dan *pleeg* ik het meest beangst te zijn (*doorgaens:* altijd door) Om V.'s zinsconstructie te begrijpen geve men: *en keerende* .... weer door: zijn wederkeren .... (dat) jaagt mij enz.
37 *Ifitus;* voor het hier vermelde feit zie men vs. 263-69.
39 *waert:* gastheer, nl. Ceyx, koning van Trachis.
39-40 *waerheen* enz.; zie vs. 240-vlg.
44 *strijt:* folterende onzekerheid.
47 Soph.: ‘*immers*, hij gaf mij ...’ (Deianira deelt de reden van haar angst mee, nl. het feit dat Hercules haar een *hantboek* (Soph.: schrijftafeltje) had gegeven, waarin een orakel stond; vgl. vs. 80 en 156-vlg.); *met zijn hant* (toevoegsel): eigenhandig, of eerder eigenhandig geschreven.
48 *strekken:* strekken tot. - L e e r v r o u ; zie de aant. bij de *Toonelisten*.
49 *ik zie;* Gr.: ‘ik zag u reeds *vaak* ....’; *het scheien:* het vertrekken.

Haer hooghgebore vrou vermaene, vat mijn' zin.[52]
Wat baet de vruchtbaerheit en 't jaerlijx kinderteelen,
Dewijlge niemant zent, om, volgens uw beveelen,
Zijn' heer en vader op te zoeken, kloek en trou,[53-55]
Een last, die Hyllus, meer dan iemant, voegen zou;
Indien hy zorgh draeght voor zijn vaders heil en leven:[57]
En nu komt dees van pas ten drempel innestreven:[58]
Hieromme raede ik u ten beste in dezen staet,
Gebruik hem om uw' man te zoeken: volgh mijn' raet.

D e i a n i r a :
Mijn zoon, een dienstmaeght, uit onedele geboren,
Spreekt dikwijls heerlijk, en dat waerdigh is te hooren;[62]
Gelijk dees dienstmaeght nu, niet ydel met haer' mont,
Maer edelmoedigh, spreekt, en billijk, en gegront.[63-64]

H y l l u s :
Wat zeghtze, moeder? zegh, indien ik dit magh weeten.

D e i a n i r a :
Zy zeght, 't is schande, dat gy, ledigh hier gezeten,
Niet gaet verneemen waer heer vader zich onthoudt.

H y l l u s :
Ik weet het wel, indien 't vrou moeder my vertrout.[68]

D e i a n i r a :
Wel zoon, waer steekt hy, in wat oort, in wat landouwe?

H y l l u s :
Hy stont, voorleden jaer, een Lydiaensche vrouwe[70]
Een lange wijl ten dienst.

D e i a n i r a :
een bô zal nu gewis
Ons melden wat hy hoort dat hem bejegent is.[71-72]

H y l l u s :
Maer hoorde ik recht, hy heeft zich elders heen begeven.[73]

52 *vermanen:* een les geven, waarmee men zijn voordeel kan doen.
53-55 De tekst is door V. niet begrepen; Soph.: ‘waarom zendt gij, moeder van zovele kinderen (die toch bescherming behoeven) niet iemand uit om uw man te zoeken’. Bij V. is *niemant:* geen van uw zoons; *dewijl:* zolang als, wanneer.
57 *zorgh draegen voor:* zich bekommeren om; Gr.: ‘indien hij *althans* zich bekommert om ....’
58 *ten drempel innestreven;* versta: naar huis (het paleis waarvoor beide vrouwen staan).
62 *heerlijk:* voortreffelijk (tevens nog gevoeld in de etymologische betekenis, zie vs. 64).
63-64 Soph.: ‘gelijk deze vrouw nu; zij is een *slavin*, maar spreekt het woord van een *vrij*geborene’ (vgl. bij V. *dienst*maeght - *edel*moedigh).
68 *indien .... vertrout;* Soph.: ‘als men het (gerucht) mag geloven’. V.: als moeder vertrouwen in mij stelt met betrekking tot deze zaak.
70 *een Lydiaensche vrouwe*, nl. Omphale, zie vs. 240-vlg.
71-72 *een bô* enz.; Gr.: ‘als hij ook dit, het allersmartelijkste, heeft kunnen verduren, dan kan men ook alles verwachten’ (nl. te horen).
73 Gr.: ‘maar van deze taak is hij weer ontslagen naar ik hoor’.

D e i a n i r a :
Waer zeggenze is hy nu, of doot, of noch in 't leven?

H y l l u s :

De stadt van Eurytus zeght hy den oorlogh aen,[75]
In 't vette Eubeesche lant, of zal het korts bestaen.[76]

D e i a n i r a :

Maer weetge wel, mijn zoon, wat hy voorheen vertelde
Van dees landouwe, en uit gewisse antwoorden spelde?[77-78]

H y l l u s :

Wat's dit, vrou moeder? ik begrijp dees rede niet.

D e i a n i r a :

Dat hy daer sterven zal, of, al dit rijxgebiet
Bemaghtigende, heel gelukkigh zijne jaeren[80-81]
Volendigen. dewijl uw vader in gevaeren
En 's levens weeghschael hangt, zoudt gy niet heenegaen
Om uwen vader, als een noothulp, by te staen,
Nu ons behoudenis en heil hangt aen zijn leven?[85-vlg.]
Want sterft hy op dien toght, wij zullen t' zamen sneven,
Of boven staen, zoo hy behouden blijve in 't endt.[86-87]

H y l l u s :

Ik ga, vrou moeder, en voorwaer wasme eer bekent
Deze antwoort van de goôn, 'k waer lang naer hem getogen.[89]
Nu wil 't gewoone lot van vader niet gedoogen[90]
Dat wy te veel bezorght, en al te schrikkigh zijn.
Dit weetende eischt de reên dat ikme nu verpijn[92]
Om naer te spooren hoe 't hiermede zy gelegen.

D e i a n i r a :

Ga heene, zoon: want nu gy kennis hebt gekregen
Is 't oirbaer datge u quijt, al scheelt het aen den tijt.[95]

REY VAN TRACHINISCHE VROUWEN.

I. K e e r :

Ik roep de zon aen, voor wiens klaerheit[96]

75 Zie Uitv. Inhoud, bl. 547.
76 *korts:* binnenkort.
77-78 *wat*...; Soph.: ‘dat hij mij een *betrouwbaar* orakel heeft achtergelaten met betrekking tot dit land’ (vgl. voor *antwoort* = orakel ook vs. 89).
80-81 *al .... bemaghtigende;* Soph.: ‘na dit zware werk te hebben volbracht (*bemaghtigende:* bemachtigd hebbende; vgl. Inhoudt, r. 59).
85-vlg. V. negeert terecht een ingeschoven vers van de Sophocles-tekst.
86-87 *sneven* (ondergaan) tegenover *boven staen* (behouden blijven).
89 *antwoort;* vgl. vs. 76.
90 *'t gewoone lot* (van vader): de hem door het lot toebedeelde levenswijze.
92 Vergelijk voor deze constructie, *Inhoudt*, r. 20-21; *dit weetende*, versta: nu gij mij dit orakel van mijn vader hebt meegedeeld (zie vs. 80); *zich verpijnen:* zich inspannen.
95 *al .... tijt;* versta: al zijt ge daarmee (nl. met het u kwijten van uw taak) wel laat. Soph.: ‘al komt men ook laat, toch blijft het krijgen van goede berichten een gewin’.
96 *wiens* (bij een vrouwelijk antecedent), zie Van Helten, Vondels Taal, § 162.

De starrelichte nacht
Vertrekken moet met zijne naerheit,
En wort in slaep gebracht.[96-99]

96-99 Gr.: ‘die door de flonkerende nacht, op het ogenblik dat zij zelf beroofd wordt van haar luister, wordt voortgebracht (in de morgen) en die (des avonds) in vlammende gloed door haar te slapen wordt gelegd’; *naerheit:* duisternis; bij *wort .... gebracht* is als subject te denken een relatief *die* (bij *zon;* zie de vertaling hierboven).

Ik roep de zon aen, datze ontvouwe
Waer zich Alkmenes zoon
Versteekt, in zeeklippe, of landouwe.[102]
O zon, die 't al ten toon
Kunt stellen, en ons openbaeren,[103-104]
Zegh op: waer is hy heengevaeren?

I. T e g e n k e e r :

Wy hooren Deianier verlangen
Naer heuren trouwen man,
Als 't galoos vogelkijn, bevangen[108]
Met rou, niet rusten kan.
Zy schreit bekommert, en, gedachtigh
Aen 't afzijn van dien heer,
Zit galoos in haer kamer klaghtigh,
En vreest. een vrou is teêr,[113]
Geduurigh angstigh, vol bezwaeren,
Voor onheil, en aenstaende maeren.

II. K e e r :

Gelijk in zee de holle baeren,
Dan op dan ondergaen,
Als Zuid en Noort in strijt vergaêren,[118]
En ongeduurigh slaen:[119]
Zoo wort ook Herkules gesmeeten,
Gesolt door zwaericheên,[120-21]
Gelijk de woeste zee van Kreten.[122]
Maer altijt hanthaeft een,
Een godtheit, hem in doots gevaeren.
Dus overleeft de helt zijn jaeren.[125]

II. T e g e n k e e r :

Waerom ik u met reên beschuldigh,[126]
Luit dit onaengenaem,
't Verquikt u, hoortge dit geduldigh.[127-28]

102 *in zeeklippe, of landouwe;* Gr.: ‘in de engten (lett. bergpassen) der zee (nl. tussen de eilanden) of op een der beide vaste landen (Europa en Azië)’.
103-104 *die ....*; Gr.: ‘(gij) die in scherpte van blik allen overtreft’.
108 *als:* evenals; *galoos:* zonder gade (vgl. vs. 112).
113 *een vrou is teêr*, veralgemenende toevoeging van V.
118 Soph.: ‘hetzij van Zuiden- of van Noordenwind’ (gedreven). V. heeft gedacht aan passages als *Eneas, Het eerste Boeck*, r. 119-vlg. (zie Dl. VI, blz. 360); *in strijt vergaêren:* samenbotsen.
119 *ongeduurigh slaen:* rusteloos slag leveren.
120-21 *gesmeeten, gerolt:* heen en weer geslingerd. V. geeft de corrupte tekst naar de zin juist weer.
122 *Kreten:* Creta; de onstuimigheid van de Cretensische zee is spreekwoordelijk; zie Horatius' Gezangen in Dl. VII, blz. 280, r. 2.
125 toevoeging; zo ís het alsof de held een hem door het lot gestelde levensduur overschrijdt.
126 *waerom:* en daarom; *beschuldigen*, hier: terechtwijzen; men denke achter dit woord een puntkomma.
127-28 *Luit .... u;* Gr.: ‘al gaat dit wat ik zeg, tegen u in, het strekt u toch tot verheugenis’. Tegenwoordig leest men in het Grieks i.p.v. deze laatste woorden: ‘het is met alle eerbied gezegd’; *hoort ge ....*: indien ge .... hoort (toevoeging van V.).

Bezwijk om roep noch faem.[129]
d'Alheerschende Jupijn schenkt gaven
Niet zonder arrebeit;[130-31]
De schade en blyschap voor de braven,[132-vlg.]
Gemengt door 't hoogh beleit.
Zoo wort het avontuur verheven
Als op een kloot, rondom gedreven.[134-35]

T o e z a n g :

De starrelichte nacht vlieght heenen:[136]
Geluk en rijkdom houden stant[137]
Een oogenblik, en flux verdweenen.[138]
Dees erft, en lacht, die derft zijn pant.[139]
O koningin, zijt niet neêrslaghtigh,
Maer hoopt, en zijt dees les gedachtigh:[141]
Want wie Jupijn ten raetsman koos
Bleef noit in rampen hulpeloos.[142-43]

D e i a n i e r :

Gy staet, gelijk het blijkt, nu hier aen mijne zijde,
En hoort mijn droefheit, maer wat hartewee ik lijde[144-45]
Verstaet noch voeltge niet: dewijl de jeught krioelt,[146]
En, weidende in haer velt, geen vier van liefde voelt,
Noch regen nochte wint. zy slijt verheught heur jaeren;
Ontlast van zwaericheên, tot datze koom' te paeren,[146-49]
En, deelende in de zorgh van 't huwelijxgespan,[150]

129 Versta: laat u niet (door kwade geruchten) ter neer slaan, zodat ge de hoop opgeeft; de woorden tussen haakjes zijn een toevoeging van V.
130-31 *schenkt* ....; versta: schenkt (immers) geen geluk zonder beproevingen.
132-vlg. hangen af van *schenkt;* men denke *schade* parallel met *arrebeit, blyschap* met *gaven; voor de braven;* Soph.: ‘voor allen’; *'t hoogh beleit:* Jupiter.
134-35 Zo wordt het lot, alsof het hoog op een bol stond, rondgedreven, zegt V.; Soph.: (geluk en ongeluk wentelen) ‘gelijk de draaiende banen van het Beergesternte’ (als culminerende en weer dalende sterren).
136 *de starrelichte nacht;* vgl. vs. 97.
137 Soph.: ‘onheil en rijkdom’.
138 *en .... verdweenen:* en weldra (zijn ze) verdwenen.
139 naar het onjuiste Latijn: huic relinquitur ut gaudeat, alii vero ut egeat; ook Vondel heeft binnenrijm. Gr.: ‘en weer voor een ànder komt de beurt van vreugde en van beroving’ (voortzetting van 137-38).
141 *en .... gedachtigh* is toevoeging (zo wordt *want* in 142 begrijpelijk).
142-43 Gr.: ‘immers wie zag ooit Zeus op dergelijke wijze (nl. als gij schijnt te vrezen) onverschillig voor *z i j n k r o o s t* ’ (Lat. *s u o s*); Vondel vergeet dat Hercules een zoon is van Zeus. - *T o e z a n g* , weergave van 't Griekse *e p o i d o s* = slotzang (vgl. voor de naam Dl. VII, blz. 339).
144-45 Soph.: ‘gij zijt blijkbaar tot mij gekomen, *daar* gij gehoord hebt van mijn verdriet’.
146 *verstaet .... niet* (dubb. ontk.); V. volgt het onjuiste Lat.; Gr.: ‘moogt gij het nimmer door eigen leedservaring leren verstaan; thans hebt gij daar nog geen ondervinding van’; *de jeught;* de rei bestaet uit jonge meisjes.
146-49 *dewijl .... zwaericheên*, onjuist, als het Lat.; het Gr. heeft het beeld van een bloem: ‘want veilig groeit de jeugd op eigen (welbeschutte) plek (V.: *in haer velt*), geen zonnebrand (vgl. bij V.: *vier van liefde*), geen regen, geen wind die haar teistert; in vreugde heft zij haar zorgeloos leven omhoog’.
150 *huwelijxgespan* (vgl. eed*gespan*): echtverband.

Zich 's nachts bekommert met de kindren en den man.[151]
Dan vintze een voorbeelt aen haer eige zwaericheden,[152]
En voelt van hoe veel leedts ik daeghlijx wort bestreden.

151 *zich bekommeren met:* vervuld zijn met zorgen over.
152 Gr.: ‘dan (in die levensstaat) zou een vrouw (nl. gij meisjes van het koor)’ enz.

'k Bezuurde veel verdriets, een wijl voorheen gedult:[154]
Nu dreightme een grooter ramp, gelijkge hooren zult.
Toen koning Herkles lest ten oorlogh weêr ging streven,[156]
Liet hy een hantboek t'huis, van binnen dicht beschreven
Met eenigh erfberecht, het welk hy, onbezwaert[158]
Ten oorlogh trekkende, ons noit had geopenbaert:[158-59]
Want zijn gewoonte was te trekken met zijn knechten,[160]
Niet om te sterven, maer iet dappers uit te rechten.[161]
Nu trok hy heene, als een die veegh was, van zijn vrou,
En zey wat huwlijxgoet en erf ik deelen zou;[163]
Wat deel van vaders rijk de kinders zouden erven.[164]
Hy zette een tijt, dat hem was toegeleght te sterven,
Juist vijftien maenden na den optoght uit het lant:
Of hiel na dezen tijt zijn leven langer stant,
Dat hy in weelde dan zijn jaeren zou verbreeden.[165-68]
't Besluit der goden hadde Alcides dapperheden[169]
Dit perk gestelt; gelijk het Dodoneesche wout,[170]
Door duiven spreekende, den sterfdagh hem ontvout.[171]
De zekerheit van dees voorspellinge en haere orden[172]
Is juist voorhanden, en moet nu voltrokken worden.[173]
Vriendinnen, dit's de reên dat ik niet slaepen kan,
Uit dootschrik voor 't verlies van zulk een' braven man.[175]

R e y :

154 *bezuren:* lijden; *een wijl voorheen gedult:* reeds vroeger ondergaan (zie de aant. bij vs. 158-59).
156 *lest:* de laatste keer; *ten oorlogh* .... (ging streven) heeft Vondel geschreven onder invloed van vs. 180-vlg. Deianier weet niet, waarheen Hercules is gegaan, zie vs. 39-vlg. Soph. heeft niet *ten oorlogh*, alleen: vertrok. - 157; vgl. vs. 47.
158 *erfberecht;* volgens de gewone opvatting van deze plaats bevatte het ‘tafeltje’ behalve het vs. 169-vlg. vermelde orakel (vgl. aant. vs. 1149) ook Hercules' laatste wilsbeschikking (= *erfberecht*).
158-59 *onbezwaert ten oorlogh trekkende;* versta: bij vroegere gevaarlijke ondernemingen (‘de werken van Hercules’), omdat hij toen onbezorgd uittrok.
160 *met zijn knechten* (toevoeging), voortzetting van de verkeerde gedachte in vs. 159.
161 Versta: niet in de gemoedsgesteldheid van iemand die ging sterven (zie *onbezwaert*, vs. 158), dus niet: *als een die veegh was* (vs. 162).
163 *deelen*, hier: als deel ontvangen (nog Zndl.).
164 *de kinders*, nl. ieder afzonderlijk.
165-68 Versta: hij noemde een termijn (in 166 nader aangeduid), waarop hij òf bij lotsbeschikking de dood zou vinden, òf ontkomen zou zijn aan alle verdere levensmoeilijkheden (zie vs. 168); *optoght:* opmars; Soph.: vertrek; *in weelde:* in ongestoord geluk (een lang leven zou genieten).
169 *besluit;* Gr. ‘beschikking’, Lat. ‘orakel’; *Alcides* heet Hercules als kleinzoon van Alceus (zie Dl. VI, blz. 686, r. 1); *dapperheden* (Gr. ponoi; Lat. labores): moeilijke werken.
170 *perk:* termijn; *het Dodoneesche wout;* Soph.: ‘de oude eik te Dodona’ (in Epirus).
171 *duiven;* de priesteressen die in het ritselen van het eikenloof de openbaring hoorden van de wil van Zeus, heten nl. *Peleiades*, meestal verklaard als ‘Duiven’.
den sterfdagh, toevoeging; versta: termijn (vs. 170).
172 *zekerheit:* vervulling; *dees voorspellinge en haere orden* (hendiadys): deze aan die vastgestelde tijd gebonden voorspelling.
173 *voorhanden:* daar.
175 *dootschrik:* doodsangst (vgl. vs. 179).

Schep moedt, een man brengt stof tot juichen en verblijding.[176]
De krans bekranst zijn hooft. hy brengt een blijde tijding.[177]

B o d e :
O Deianier, mevrou, ik d'eerste bô van al,[178]

176 *een man;* die nl. op dit ogenblik nadert.
177 vgl. *Oedipus*, vs. 108.
178 *d'eerste bô van al;* vgl. de aant. bij vs. 187.

Ontsla uw hart van rouwe, en schrik voor ongeval.
Noch leeft Alkmenes zoon. hy won den strijt alreede,
En brengt inlantschen goôn zijne eerstelingen mede.[181]

D e i a n i e r :
Wat zeghtge, ô oude man? wat tijding brengtge my?

B o d e :
Dat uw grootdaedigh man hier daetlijck frisch en bly[183]
Zal wezen, met een maght van zegenrijke schaeren.

D e i a n i e r :
Uit wien verstontge dit? uit burgren, of barbaeren?[185]

B o d e .
Ik hoorde het in 't velt uit Lichas, den herout,[186]
En spoede herwaert aen, op dat gy 't weeten zoudt,[187]
Om loon en teffens gunst by u, mevrou, te haelen.

D e i a n i e r :
Zoo Lichas welvaer', hy moet komen zonder draelen.[189]

B o d e :
Dat valt bezwaerlijk, en mevrou begrijpt dit licht.
Al 't Melienzer volk belet hem zijnen plicht[191]
In 't spoeden herwaert aen. elk loopt den bode om d'ooren,
Om dees gewenschte maer vans lant 's triomf te hooren.[193]
Hy toeft onwilligh, opgehouden van de liên,
En nadert meer en meer. gy zult hem daetlijk zien.

D e i a n i e r :
Jupijn, bewooner van den Eta, noit geschoren,[196]
Gy laetme, al komtze spade, een blijde tijding hooren.
Nu zingt, ô vrouwen, die in 't hof of buiten staet.[198]
Dees maer verheught mijn hart, en geest, al komtze laet.

REY.

K e e r :
Nu vrolijk binnen 't hof gezongen,

181 *eerstelingen:* een van de buit afgezonderd gedeelte, voor de goden bestemd.
183 *frisch:* welvarend.
185 *uit burgren of barbaren:* uit landgenoten of vreemdelingen.
186 *in 't velt:* in de Malische vlakte, tussen Trachis en de Malische zeeboezem, waar de door Hercules vooruitgezonden Lichas was geland, zie Inhoudt, r. 47.
187 *op dat ....*; Soph.: ‘om de eerste te zijn, die het U berichtte’; zie vs. 178.
189 Versta: waarom is hij dan nog niet hier, als hij een goede boodschap heeft te brengen?
191 *Melienzer:* Malisch; zie aant. 186.
193 *gewenscht*, het Latijnse exoptatus: waarnaar men vurig verlangd heeft; *van .... triomf*, toevoeging.
196 *Eta:* Oeta-gebergte, bij Trachis; *noit geschoren;* de bergweiden van de Oeta waren gewijd bezit van Zeus en mochten niet worden afgemaaid.
198 *in 't hof:* binnen het paleis.

Om d'aenkomst van den bruidegom.[201]

201 Vondel heeft de vocatief *futuri sponsi:* ongehuwde jongelingen opgevat als genitief in de zin van *adfuturi sponsi* (van den naderenden bruidegom); *bruidegom* is in zijn gedachtengang: man (Hercules); het Gr. zegt (vs. 200-201), met moderne tekstverbetering: ‘laat daarbinnen in 't paleis de toekomstige bruiden nu een lied aanheffen’; daarbij sluit dan vs. 202 aan.

Laet mannen mede hunne tongen[202]
Hieronder mengelen alom.
Zingt Iô Pean, en gedichten[204]
Voor godt Apollo, fix op schichten.[205]

T e g e n k e e r :
Gy maeghden, zingt nu lofgezangen,
d'Ortygische Diaen ten prijs,[207]
Verlichtster, tuk op hartevangen.[208]
Looft haeren nabuurrey. geen wijs[209]
Noch fluit ontbreeke. ik schijn te zweven,[209-10]
Van godt Apolloos geest gedreven.

T o e z a n g :
O Evoë, gy roert mijn zinnen.
Ik zwaey de groene wijngertspeer,[213]
Met 's wijngodts dronke zangerinnen.[212-14214]
'k Zing Iö Pean, en braveer.[215]
Mevrou, gy dorst geen zege hoopen.[216]
Dit 's nu gelukkigh afgeloopen.

D e i a n i e r :
Beminde vrouwen, 'k zie nu wakker uit mijne oogen[218]
Dien sterken drom van ver hier komen aengetogen,
En wensch den brenger van dees onverwachte maer
Geluk, verkunschapt hy geluk, en geen gevaer.[220-21]

L i c h a s :
Mevrou, het gaet voor wint. wy bootschappen u zegen,

202 *mannen;* versta: de mannen in het paleis.
204 *Iô:* heil; *Pean*, bijnaam van Apollo als redder in de nood.
205 *fix op schichten:* ervaren als schutter (of: gaarne de boog hanterend? vgl. 208 *tuk op hartevangen*).
207 *Ortygisch*, bijnaam van Diana, waarschijnlijk op te vatten als: geboren op *Ortygia:* Delos.
208 *verlichtster;* Gr.: ‘in beide handen een fakkel dragend’; vgl. de aant. bij vs. 265 van de *Oedipus; tuk op hartevangen:* die gaarne op de hertenjacht gaat.
209 *nabuurrey;* Soph.: ‘de (Malische) nimfen, haar buren’ (nimfen dus die zich in de buurt van Diana's tempel ophielden).
209-10 *geen .... ontbreeke;* Soph.: ‘ik zal de fluit niet van mij weren’. - Zang en dans van het koor worden begeleid door fluitspel.
213 d*e groene wijntgertspeer:* de thyrsus; zie de aant. bij *Koning Edipus*, vs. 272.
212-14 Vondel gaat uit van het onjuiste Latijn en vat *Evoë* op als persoonsnaam voor Bacchus. *Evoë* is een juichende uitroep en het volgende *gij* dient betrekking te hebben op het fluitspel.
214 *dronke zangerinnen:* de rei van Bacchus, de Bacchanten; *met* dient men hier op te vatten in de betekenis van als.
215 *en braveer;* vertaal: in uitgelaten vreugde.
216 *Mevrou;* Soph. heeft ‘beminde vrouw’; daarop slaat het antwoord in vs. 218.
218 *wakker ....:* met mijn ogen die met aandacht hebben uitgekeken.
220-21 wordt gezegd tot Lichas, die opkomt, gevolgd door krijgsgevangene jonge vrouwen. Het Gr. heeft: ‘*h e i l* roep ik den heraut toe, indien hij een *h e i l* boodschap brengt’. Aan Winsemius, die hier ook overigens verkeerd vertaalt, is deze opzettelijke woordweerslag ontgaan. Vondels *dees* is a.h.w. verschóven (*deze* brenger van een bericht, waarop ik niet meer durfde hopen).

En vreught en voorspoet, recht gelijk het is gelegen.[222-23]

222-23 Vondels vert. = onjuist Lat.; Gr.: ‘wij komen in *goede* welstand aan, met *goede* woorden worden wij door u ontvangen (vgl. het woordspel met *heil* in vs. 220-21), geheel overeenkomstig het welslagen van de (Hercules') overwinning.’ - Hierna laat Vondel (zoals vaker in dit toneelstuk) een geheel vers, waarin nog eens hetzelfde wordt gezegd, weg.

D e i a n i e r :
O jongeling, ontdek ons daetlijk eerst vooral[224]
Of Herkles levendigh zijn vrou 't huis komen zal.

L i c h a s :
Ik liet hem levendigh, gezont en vry van rouwe.[226]

D e i a n i e r :
In 't vaderlant, of in barbarische landouwe?[227-vgl.]

L i c h a s :
Hy bout outaeren, by d'Eubeesche kaep aen zee,
Ten dienst van Jupiter te Ceneus, slaght'er vee,[228-29]
En offerhande, en wydt hem wijn en korenschoven.[229-30]

D e i a n i e r :
Uit kracht van kerkbelofte, of raet der goôn van boven?[231]

L i c h a s :
Beloftes halve, als een verwinner van het lant
Der vrouwen, die gy ziet, gevangen met zijn hant.[233]

D e i a n i e r :
By Jupiter, van waer? wie zijn deze onbekenden?[234]
Indienwe recht zien, zy beschreien haere elenden.

L i c h a s :
Hy streekze tot zijn' buit, ten offer voor de goôn,[236]
Verdelgende Eurytus gebiet, en stadt, en troon.[237]

D e i a n i e r :
Most hy, om deze stadt te winnen en verpletten,
Zijn wederreis naer huis zoo lang ter zijde zetten?

L i c h a s :
Geensins. den meesten tijt, al viel de tijt u lang,[240]
Heeft hy in Lydie gesleeten door bedwang,[241]

224 *vooral:* voor alles, in de eerste plaats.
226 *rouwe;* Soph.: ‘ziekte’.
227-vgl. de aant. bij vs. 185.
228-29 Zie de aant. bij Inhoudt, r. 46-47.
229-30 *slaght ...*; Soph.: ‘en offert hem veldgewas’ (als symbool van het overwonnen land; zie vs. 232).
231 *uit .... kerkbelofte:* om zich te kwijten van een tempelgelofte.
233 zie de aant. bij vs. 220.
234 *van waer;* Soph.: ‘aan wie toebehorend’ (zie Lichas' antwoord in vs. 236).
236 *hy* (Hercules), met nadruk; voor dit *strijken* vgl. Opdracht, r. 16 en de kroon, de palm strijken; *ten offer:* onjuist; Soph.: ‘uitgekozen’ (als tempelslavinnen).
237 Zie *Inhoudt*, r. 41 met aant.
240 *al .... lang;* toevoegsel.
241 *in Lydië*, van welk land Omphale (vs. 245) koningin was (zie Opdracht, r. 54 en vs. 70).

Niet vry, maer als verkocht, lijfeigen daer ter stede.[242]
Mevrou, versteur u niet om zulk een harde rede.
Jupijn alleen is zelf hier eenige oirzaek af.[243-44]

242 *niet vry:* niet als vrije. Hier laat Vondel weg de woorden die Sophocles den dienaar laat toevoegen: 'zoals hij (Hercules) zelf zegt': de heraut vindt het onaangenaam de schande van zijn meester te verhalen (vgl. ook vs. 246: *gelijk .... hoorden*).

243-44 Soph.: 'gij moet aan deze wòorden geen aanstoot nemen, de dàad immers is uitgegaan van Zeus'; *rede* in vs. 243 is dus op te vatten als: woorden, mededeling.

Hy was aen Omfale verkocht, tot zijne straf,[245]
En sleet'er 't gansche jaer, gelijkwe van hem hoorden.[246]
Dus veel versmaetheên uw' gemael zoo vreeslijk stoorden,[247]
Dat hy met eede zwoer den stichter van dit quaet[248]
Met kinderen en vrouwe, uit ingekropten haet,
In slavernye wech te voeren uit den lande.
Dees eedt was niet vergeefs: want hy, door offerhande[251]
Geloutert, worf een heir, en vloogh, bezweet van stof,[251-52252]
Naer Eurytus gebiet en stadt; naerdien dit hof[253]
Een eenige oirzaek was van zulk een bitter lijden:[254]
Want Herkles in zijn hof ontfangen, na lang strijden,[255]
Gelijk men naer gewoonte onthaelt een' ouden gast,[256]
Wert met veel schimp en smaet geterght, en aengetast
Heel fors op deze wijs: hy zou 't geweer genieten,
Dat onontvlughtbaer was, en evenwel met schieten[258-59]
Verwonnen worden, in 't hanteeren van den boogh,
Door zijne kinders, en, gelijck een slaef, in 't oogh[261]
Van alleman, geplaeght, veel leet en smaet verdraegen.[261-62]
In 't endt dorst Eurytus hem van de maeltijt jaegen,
En dronken, elk ten schimp, wechstooten uit de poort.[264]
Om dien geleden hoon verbittert en gestoort,
[Toen Ifitus de zoon, in der Tyrintren hoeken,
Zijn paerden, afgedwaelt van anderen, quam zoeken][266-67267]

245 *tot zijne straf;* vgl. hierbij vs. 266-71.
246 *hem:* hemzelf; zie de aant. bij vs. 242.
247 *storen:* vertoornen.
248 *den stichter van dit quaet*, nl. Eurytus; zie vs. 266.
251 *was niet vergeefs:* deed hij gestand.
251-52 *door .... geloutert;* na het jaar van boetedoen in ballingschap, bij Omphale, had Hercules, overeenkomstig het Griekse gebruik, een rituele reiniging moeten ondergaan. Daarmee was hij gereinigd van de bloedsmet (zie vs. 269).
252 *bezweet van stof*, toevoeging.
253 *dit hof:* het hof van dezen, nl. die vorst zelf (vgl. voor *dit* Inhoudt, r. 18: *dit veer*).
254 Gr.: ‘de enige *sterveling* die mede (nl. met *Zeus*) oorzaak was ....’.
255 *na .... strijden* (na een tocht, vol strijd en avontuur), toevoeging. Versta: want eens, enige jaren geleden, was het gebeurd dat ....
256 *een' ouden gast;* tussen Eurytus en Hercules bestond een relatie van zogenaamde gast-vriendschap, die beiden verplichtte den ander en zijn kinderen gastvrij te ontvangen (zie vs. 266 met aant.).
258-59 *hy zou* (indirecte rede ....): nl. dat hij pijlen (= *geweer*) bezat waaraan niet te ontkomen was (die steeds doel troffen); dit ‘geweer’ was een geschenk van Apollo, waarop Hercules klaarblijkelijk tegenover Eurytus had gepocht; vandaar E.'s plagerij.
261 *zijne kinders*, nl. die van E., dus *zijne* met nadruk; E. had enige zoons, waaronder Ifitus, vs. 266.
261-62 *gelijck een slaef .... geplaeght:* en geplaagd dat hij slaaf was (nl. bij Eurystheus, voor wien hij de 12 werken moest verrichten).
264 *dronken* bij *hem* (263).
266-67 Let op de plaatsing van de bijzin met *Toen*, die wij normaal achter *grijpt hy* (268) zouden plaatsen. Voor: *de* zoon vgl. *de* dochter Hebe, Inhoudt, r. 67. Zie verder de aant. bij vs. 256: Ifitus is als gastvriend bij Hercules gekomen.
267 *in der Tyrintren hoeken:* in het land der Tyrinthers; versta: in de stad Tyrins (in Argos) Hercules' woonplaats.

Grijpt hy dien vyant aen, verbystert van verstant,[268]
En ploft hem van den trans des torens in het zant.[269]
Jupijn, de koning van de goôn, hierom ontsteeken,
Verstiet, verkocht hem, die door list en looze streeken[271]

268 *dien vyant;* Soph.: ‘hem’ (Ifitus, ondanks het feit dat hij als gastvriend onder Hercules' dak kwam); *verbijstert van verstant;* Soph.: ‘terwijl hij (I.) afwezig voor zich uitkeek’ (wel denkend aan zijn paarden).
269 *in het zant*, toevoeging.
271 *verstiet .... hem;* Soph.: ‘deed hem zijn land verlaten om als slaaf verkocht te worden’.

Noit mensch dan Ifitus alleen hadde omgebroght:[271-72]
Want zoo hy, voor de vuist, zijn wraek hadde uitgewrocht,[273]
Jupijn zou billijk een gerechte wraek verschoonen:[274]
Want godtheên nimmer spijt beminnen. maer de zoonen[275]
Van Eurytus, te trots, en bits en los van mont,[276]
Gevoelen hunne straf, gedoemt in Plutoos gront.[277]
De burgery komt hier in slaverny gedreven,[278]
En deze, die gy ziet, vervielen, uit een leven[279]
Vol voorspoet, in elende, en koomen hier door last
Van uwen heere en man. 'k heb nu, gelijk het past,
Mijn' plicht voltrokken. gy zult Herkles komst verwachten,[281-82282]
Zoo dra de zuivring en het dankbaer offerslaghten[283]
Gewijt is aen Jupijn, den godt van dat gebiet,[284]
Voor 't winnen van de stadt: want wat gy hoort of niet,
Zijn wederkomst is 't liefst' dat uw gemoedt kan streelen.[285-86]

R e y :

O koningin, uw hart verquikt in alle deelen,[287]
Door deze tyding, en de vrouwen, die gy ziet.

D e i a n i e r :

't Is billijk datme dit tot blyschap na verdriet
Gedy, dewijl mijn man zijn wraeklust nu volkomen[290]
Met recht heeft uitgevoert: maer echter staet te schroomen,
Indien men 't overweegh, dat dien manhaften heer
Een onheil wedervaer': want mijn gemoedt, heel teêr,[293]

271-72 De zin is: anders had Hercules steeds in een eerlijke, openlijke strijd (zie *voor de vuist* in 273) zijn tegenstanders overwonnen.
273 *voor de vuist:* in een openlijk gevecht.
274 Jupiter is de god van de gastvriendschap en zou in geval van ‘een eerlijk bevochten overwinning’ (aldus Soph., waar V. vertaalt: *een gerechte wraek*) het schenden van de wetten der gastvriendschap gebillijkt hebben (dus *verschoonen* hier: verschoond hebben).
275 *spijt* hier te denken als de krenkende woorden van Eurytus en zijn zoons (zie vs. 258-vlg.); het Gr. heeft *hubris;* 't Lat. *injuria; maer*, eenvoudig aanknopend; duidelijker: zo boeten dan E.'s zonen enz. 't Gr. begint de nieuwe zin met: ‘Zij zelf’ (nl. E. en zijn zonen, in tegenstelling met 278 (de stad) en 279 (de jonge, krijgsgevangen vrouwen). Met deze wending komt Lichas terug tot zijn verhaal (de uitweiding loopt van vs. 255-77).
276 Eurytus' zonen hebben blijkbaar mee gesard en gehoond.
277 Soph.: ‘zijn thans allen bewoners van het dodenrijk’ (Pluto's rijk).
278 verkeerde vertaling van het Lat.; Soph.: ‘de stad is gebracht in de toestand van onderhorigheid’.
279 *deze:* deze jonge vrouwen (zie vs. 233).
281-82 *'k Heb .... voltrokken;* Soph.: ‘ik als zijn vertrouwde dienaar voer deze opdracht (het brengen van de gevangen vrouwen) uit’; zie *last* in vs. 280.
282 *zult .... verwachten* (expectabis): moogt, moet ....
283 *de zuivring*, onjuist; Soph.: ‘de reine (= heilige) offerande’ (zie vs. 229 met aant.); misschien schrijft V. het onjuiste *zuivring* onder invloed van vs. 251-52.
284 *den godt .... gebiet;* Gr.: ‘den god zijner vaderen’.
285-86 *want wat gy ....*; versta: wat gij ook moogt horen, het bericht van zijn terugkomst enz.
287 *verquicken* (intr.): opleven.
290 V. laat hierna een vers van Soph. onvertaald.
293 *een onheil wedervaer';* versta: eenmaal een ramp zal overkomen. D. denkt aan de wisselvalligheid der fortuin bij de aanblik der gevangen vrouwen, voorheen vrij; zo wordt *want* in 293 begrijpelijk.

Wert van medoogenheit bestreden, ô vriendinnen,
Toen ik dees vreemden zagh, eerst vry, gelijk slavinnen,[295]
Van huis en ouderen en 't lieve vaderlant

295 *gelijk:* in de toestand van (vgl. vs. 261).

Verstooten, sukkelen in dien bedroefden stant.[297]
Jupijn, behoeder voor elende en droeve dingen,
'k Wensch datge nimmer met mijn zaet dus om mooght springen;[299]
Ten minste, lust het u, geensins terwijl ik leef:[300]
Want deze ziende, is 't vreemt dat hier mijn hart om beef?[301]
Rampzaligh kint, wie zijtge, een maeght, of een getroude,[302]
Of moeder? want wat uw natuur belangt, ik houde[303]
U een onnoosle, die uw onheil niet verstaet,[304]
Maer edel zijt van aert. ô Lichas, uit wat zaet[305]
Is deze uitheemsche maeght? wie was het, die haer teelde?
Wie was de moeder? wie de vader, eerst in weelde?[307]
Ay zeghme dit: want 'k heb medoogen eerst met haer,[308]
Die wel de wijste schijnt aen opzicht, en gebaer.[309]

L i c h a s :
Wat weet ik 't? z'is misschien uit slechten niet gesproten.[310]

D e i a n i e r :
Is zy van Eurytus niet een van 's konings loten?[311]

L i c h a s :
z'Isme onbekent. 'k Heb haer zoo scherp niet ondervraeght.

D e i a n i e r :
Heeft geene reisgenoot van haeren naem gewaeght?

L i c h a s :
In 't minste niet: want ik verrecht mijn werk met zwijgen.

D e i a n i e r :
Nu zeghme, elendige, spreek zelf, om licht te krijgen:[315]
Want dit's ook jammer dat men niet zijn herkomst kent.[316]

297 *verstooten:* gewelddadig verwijderd; *sukkelen:* zich moeizaam voortslepen; *stant:* toestand. Vondels vertaling vertoont hier meer overeenkomst met het Gr. dan met het Latijn.
299 *zaet:* kroost.
300 *lust het u:* mocht gij het al willen; *terwijl:* zolang.
301 *dat .... beef:* dat ik hiervoor (nl. dat ook ons een dergelijk lot eens overkomt) beducht ben; *deze ziende* sluit aan bij een - uit *mijn hart* te halen - subject ik.
302 wordt tot Iöle gezegd; *of een getroude*, toevoeging.
303 *natuur* (letterl. vert. van Sophocles), hier op te vatten als uiterlijk; *want* (klassieke wending); versta: ik richt tot u het woord, want ....
304 onjuist; (ik houd u) voor een die niet gewoon is aan slavernij.
305 *edel .... van aert:* edel van geboorte.
307 *in weelde:* in voorspoed levend, gelukkig.
308 *eerst:* in de eerste plaats.
309 *de wijste;* Soph.: ‘de enige die haar houding weet te bewaren’; *opzicht, en gebaer:* uiterlijk en houding.
310 *uit slechten niet:* niet uit onaanzienlijken (litotes).
311 *van 's konings*, bijstelling bij *Eurytus*.
315 *om .... krijgen*, te denken als afhankelijk van een verzwegen: ik vraag dit.
316 De Gr. tekst is corrupt. Het ten grondslag liggende Lat. heeft: ‘want ook dit is een ongeluk dat wij niet weten wie gij zijt’. In verband daarmee is Vondels tekst misschien op te vatten als: dat men niet weet wie iemand is.

L i c h a s :
Zy breidelt haere tong, en is doorgaens gewent
Niet laegh te spreeken, noch op stam en staet te stoffen,[317-18]

317-18 *en is doargaens gewent* enz. Vondel heeft de tekst die hij vertaalde, niet begrepen. Soph.: ‘zij zal wat het spreken betreft, zich juist zo gedragen als voorheen, zij die nooit een woord uitbracht, noch *groot* noch *klein*’. Vondel denkt blijkens zijn vertaling ten onrechte aan *nederig* en *trots* (zie vs. 318).

Maer droef te klaegen, om d'elenden, die haer troffen,[319]
En schreide, sedert zy het vaderlant verliet.
Het avontuur, dat haer zoo jammerlijk verstiet,[321]
Valt lastigh, en vereischt dat wy dien rou verschoonen.[322]

D e i a n i e r :

Ontslaze dan. zy ga by haer die binnen woonen,[323]
Of waer 't heur lust. 'k wil niet dat iemant ramp op ramp[323-24]
En onheil, by mijn schult, op d'andre elenden klamp.[324-25]
Zy leedt alreê genoegh. nu treênwe t'zaemen binnen.
Bestel al watge wilt. ik zal, om tijt te winnen,
In 'thof bestellen al wat noodigh wort geacht.[327-28]

B o d e :

Ay blijf een poos alleen. laet deze gaen, en wacht[329]
Tot dat ik melde 't geen u nimmer quam ter ooren,
En wie gy inhaelt, en wat noodigh zy te hooren.[331]

D e i a n i e r :

Waerom verletge my?

B o d e :

hou stant een korte stont:
Gy hebt niet vruchteloos gehoort uit mijnen mont,
Al wat ik u verhaelde, en nu noch zal ontvouwen.[333-34]

D e i a n i e r :

Begeertge dat de mans het hooren, of de vrouwen,
Of alle beide dit uit uwen mont verstaen?[335-36]

B o d e :

Laet vrouwen buiten, en de mannen binnen gaen.[337]

D e i a n i e r :

319 *maer .... klaegen*, onjuist (zie de vorige aant.); Gr.: ‘lijden’; *schreien* in vs. 320 is dus zeer bepaald wenen, tranen storten.
321 *avontuur:* lot.
322 *valt lastigh:* is zwaar te dragen; *dien rou*, toevoeging van Vondel; Soph. bedoelt: dit zwijgen.
323 *ontsla ze dan*, nl. van antwoorden.
323-24 *zy ... lust*, niet geheel juist. Soph.: ‘zij kan naar binnen gaan zò, als het haar zelf het liefst is’.
324-25 *'k Wil ... klamp;* Soph.: ‘de pijnen die zij reeds verduurt, mogen niet verdubbeld worden, doordat ook ik haar nog leed toevoeg’.
327-28 *Bestel* enz. Soph. bedoelt: dan kunt gij spoedig daaarheen gaan, waarheen gij verlangt te gaan (nl. terug naar Hercules) en ik daarbinnen alle nodige schikkingen treffen; *om .... winnen*, toevoeging (om geen oponthoud te veroorzaken). - Lichas gaat nu met de gevangenen in de richting van het paleis.
329 *een poos*, versta: een ogenblik.
331 *wie gy inhaelt:* wie gij in uw paleis haalt (Iöle). Vondel verkort hier.
333-34 al wat ik u verteld heb en nog zal vertellen, is wel uw aandacht waard.
335-36 *Soph.:* ‘zal ik hen daar (Lichas die met de gevangen vrouwen naar 't paleis loopt) terugroepen, of wilt gij spreken alleen ten aanhore van mij en deze vrouwen hier’ (de rei).
337 Soph.: ‘Tot u en deze hier (de rei) kan ik zonder bezwaar spreken, laat die anderen buiten de zaak’.

Zy gaen alreede heen. wy luisteren nu gaeren[338]
Naer 't geen u raetzaem dunkt ons wijder t'openbaeren.[339]

B o d e :

Dees knaep verhaelde u niet waerachtighs in der daet.[340]

338 *Zy*, nl. Lichas met de gevangen vrouwen.
339 *wijder:* verder.
340 *Dees knaep:* Lichas; *verhaelde .... daet:* vertelde niets dat in feite waar was.

Hy broght u flus niet goets, of brengt nu enkel quaet.[341]

D e i a n i e r .
Hoe spreektge zoo bedekt? gy dient het uit te leggen.[342]

B o d e :
Ik hoorde dezen gast by veel getuigen zeggen,[343]
Dat Herkules, uw man, het sterke Echalia[344]
En 't hof van Eurytus verdelghde, om zulk een ga
Te winnen; maer alleen de liefde van de goden[345-46]
Hem heenedreven, door bedwang van hun geboden,
In dienst van Omfale; naerdien hy t'onverwacht
Den zoon van Eurytus door list hadde omgebracht,
En van den torentrans geslingert naer beneden.[346-50]
Nu lochent hy 't rond uit, verdraeiende de reden,[351]
Waerom hy Eurytus verdelghde, en rijk en stadt.
Toen dees hem Iöle, zijn telgh, geweigert had,[353]
Bestreet hy 's konings lant, benam den vader 't leven,
En nu komt Herkles met dees dochter herwaert streven,
En zentze u hier in 't hof, geensins gelijk slavin,
Maer overmidts hy blaekt en brant van haere min.
Mevrou, my docht geraên vrypostigh u te melden[358]
Al 't geen Trachiners op het merktvelt elk vertelden,
Een overtuiging des geveinsden door de faem.[359-60]
Dit 's waer, al klinkt het in uw oore onaengenaem.

D e i a n i e r :
Wee my elendige! waer ben, wat doe ik langer?
Van welk een huispest gaet dit hof nu heimlijk zwanger!
Och ongelukkige! dees naemelooze spruit

341 *flus:* zoëven, in tegenstelling met *nu;* Soph.: 'of nu (hier), of zoëven (op het veld, zie vs. 186) heeft hij gelogen'.
342 Vondel laat hierna een overbodig vers weg.
343 *by .... getuigen:* ten aanhore van velen.
344 *Echalia;* zie Inhoudt, r. 40.
345-46 *om .... winnen:* om deze jonge vrouw (Iöle) te winnen.
346-50 *maer alleen .... beneden*, geheel in de war. Vondel bedoelt: maar dat alleen de *l i e f h e b b e n d e* goden (dit goden bewerkt bij V. een meerv. gezegde) hem, onder dwang van een gebod, naar Omphale hebben gedreven; Gr. echter: 'en dat *E r o s a l l e e n v a n a l l e g o d e n* (toespeling op de andere voorstelling van Lichas in vs. 244) hem door zijn tovermacht er toe had gedreven om deze wapenfeiten te verrichten, nièt de (wrok om de) zwaar te dragen dienstbaarheid bij Omphale in Lydië, noch de dood van den door hem naar beneden geslingerden Ifitus' (zijn enige drijfveer was dus geweest liefde tot Iöle); *van de goden* heeft Vondel uit het Gr.; het ontbreekt in het Latijn.
351 Nu, tegenover u, schuift hij (Lichas) Eros op zij; *lochent* dus: geeft hij brutaalweg een geheel andere voorstelling.
353 Met de woorden *Toen dees hem* enz. zet de bode zijn referaat van Lichas' eerste voorstelling der feiten, zie vs. 343, voort; *Iole;* de naam is door Vondel, ten onrechte, ingevoegd, zie vs. 364; *geweigert had;* Vondel laat weg: die hij verlangde als bijzit.
358 *vrypostigh* (toevoegsel): vrijmoedig
359-60 Soph.: 'wat ik van Lichas heb gehoord, terwijl tegelijk met mij, midden in de samengeschoolde menigte (nl. buiten de stad, zie vs. 186), vele andere Trachiniërs het hoorden, zodat er afdoende bewijs tegen hem (den leugenaar) is' (voor de laatste woorden zie vs. 360); *door de faem:* door wat elk (nu weet en) zegt.

Ziet Eurytus gedaente en aert ten oogen uit,
Al zwoer de leitsman met een' hoogen eedt vermeeten
Geensins te konnen raên hoe deze wert geheeten,
Noch min dat Iöle de naem was, dienze droegh.[364-68]

R e y :
Och of de plaegh met recht niet alle onvroomen sloegh,
Maer die, geveinst van aert, den vroomen laegen leggen![369-70]

D e i a n i e r :
Helaes, wat gaet ons aen? wat zal men doen, of zeggen?
Hoe staenwe door dees maer verslaegen en ontstelt!

R e y :
Ga heene, en ondervraegh. hy zal u, met gewelt[373]
Geperst, de waerheit van de zaeke naekt ontkleeden.

D e i a n i e r :
Wy gaen dan heene: want gy spreekt niet buiten reden.[375]

R e y :
Wy toeven hier een wijl, ten dienst van uw gezagh.[376]

D e i a n i e r :
Houdt stant: de knaep komt ongedaghvaert voor den dagh,
En uit den huize treên.

L i c h a s :
mevrou, wat's u begeeren
Dat ik verkunschappe aen uw' man in 't wederkeeren?

D e i a n i e r :
Gy zult niet licht van hier uit Trachin heenegaen,[380]
Ten zywe ons onderling gesprek van vooraf aen
Hervatten op een nieu.

L i c h a s :
begeertge iet meer te hooren,
Hier ben ik. vraeg, mevrou.

364-68 Vondel verkort hier en geeft enige verzen van den Bode aan Deianier in de mond. Gr.: (Deianira): ‘Zij een naamloze, zoals hij die haar hier bracht, mij bezweert?! Is zij niet hoog-aanzienlijk, zowel naar uiterlijk als van afkomst?’ (Bode): ‘De dochter is zij van Eurytus en Iöle werd zij eens geheten, zij van wier afkomst Lichas in 't geheel niets wist te zeggen, daar hij immers geen navraag had gedaan’ (ironische herhaling van Lichas' eigen woorden); *naemeloos* (364), vgl. vs. 353 (met aant.).

369-70 Versta: laten desnoods alle anderen die slecht zijn, hun straf ontlopen, maar mogen zij althans ten verderve gaan, die aan hun slechtheid arglistigheid paren.

373 *hy:* Lichas.

375 *buiten reden*, waarschijnlijk direct naar het Gr.: *apo gnōmès*.

376 *van uw gezagh:* van u, als gebiedster. Vondel volgt hier het onjuist Lat.; Gr.: ‘zullen wij hier blijven’ (of wilt ge anders); zie vs. 377. Tegenwoordig laat men dit vers door den Bode zeggen: dat de rei blijft, spreekt vanzelf.

380 Onjuist; Gr.: ‘hoe wilt gij, terwijl het u zoveel tijd heeft gekost om hier te komen, zo haastig weer vertrekken, zonder dat wij eerst nog eens met elkaar gesproken hebben’.

D e i a n i e r :
zultge ook de waerheit smoren?

L i c h a s :
Geensins, dat weet Jupijn, is 't my slechts wel bewust.[384]

D e i a n i e r :
Wat voor een vroumensch brengt gy mede op deze kust?[385]

384 *weet:* wete (J. zij mijn getuige); *is .... bewust:* ten minste indien wat gij mij vragen wilt, mìj bekend is.
385 *vroumensch*, niet ongunstig; Soph.: ‘vrouw’.

L i c h a s :
Een rechte Eubeesche vrou, doch 'k weet niet wie heur baerde.[386]

D e i a n i e r :
Zie herwaert. weetge niet, noch kentge niet de waerde
Van my, die met u spreek?

L i c h a s :
wat's oirzaek van dees vraegh?[388]

D e i a n i e r :
Zegh op, zoo gy verstaet wat antwoort my behaegh.[389]

L i c h a s :
Ik spreek met Eneus bloet, een koninginne, een groote,[390]
Zoo mijn gezicht niet dwaelt, met Herkles bedgenoote,
Mevrouwe Deianier.[392]

D e i a n i e r :
dit woude ik weeten, of
Gy my ook kent voor vrouwe, en koningin van 't hof.[393]

L i c h a s :
Met reden.[394]

D e i a n i e r :
zegh wat straf verdientge, zijtge waerdigh,
Bevint men datge haer bejegent dus boosaerdigh
En valsch?

L i c h a s :
hoe dus, mevrou? wat boosheit? hoe dus wars?[396]
Hoe uitertge u zoo vreemt, in 't vraegen al te dwers?[397]

D e i a n i e r :
Niet ik maer gy valt dwers.

L i c h a s :
mevrou, ik ga dan heene,[398]
En ben te dwaes, zoo 'k u mijne ooren langer leene.

386 *rechte*, toevoegsel.- *A l g e m e n e o p m e r k i n g* bij vs. 387-422: de verzen die de door Vondel gebruikte editie aan Deianira geeft, komen in werkelijkheid den *Bode* toe; eerst bij vs. 425 neemt D. weer het woord.
388 Versta in verband met de algemene opmerking hiervòòr: van *haar* die met U spreekt.
389 Versta: spreek, gij begrijpt toch wel, welk antwoord ik van u wil hebben.
390 *een groote*, toevoegsel.
392 *Mevrouwe Deianier;* Soph.: 'mijn koningin' (zie vs. 393).
393 *my*; versta *deze* (zie Alg. Opm.); *kennen voor:* erkennen als.
394 *met reden:* dat spreekt van zelf.
396 *mevrou*, toevoegsel (zie Alg. Opm.); *wars:* boos, nog Zndl.
397 *zich uiteren:* zich uiten (Soph.: 'ik mijn plicht verzaken, wat is dit voor een raadseltaal?').
dwers: niet rechtuit, (raadselachtig).
398 *Mevrou*, toevoegsel.

D e i a n i e r :

Gy zult niet heenegaen, ten zy men eerst beleeft[400]
Op mijne vraegh een klaere en billijke antwoort geeft.[401]

L i c h a s :

Wel vraegh wat u belieft, dewijl u lust te spreeken.[402]

400 *men:* gij.
401 *antwoort*, hier vrl. (400-01 Soph.: ‘tenzij ge een korte vraag van mij beantwoordt’).
402 *dewijl .... spreeken* (weer tot den Bode); Soph.: ‘zwijgzaam zijt ge niet bepaald’.

D e i a n i e r :
Gy brengt hier een slavin. wie is zy? uit wat streeken?[403]

L i c h a s :
Ik zegh, wat vraeghtge my?[404]

D e i a n i e r :
bekentge zelf niet vry
Dat Iöle deze onbekende, in slaverny[405]
Gevoert, de dochter is van Eurytus? laet hooren.

L i c h a s :
Maer by wat lieden, wat getuigh heeft met zijne ooren[407]
Dees rede uit mijnen mont gehoort en opgevat?

D e i a n i e r :
By veele burgers, op het ruime merktvelt, dat[409]
Een groote troep het hoorde.

L i c h a s :
en schoon zy durven zeggen[410]
Dat dit gehoort wiert: 't is, indien men 't uit wil leggen,
Wat anders hooren slechts in schijn: wat anders is't
Een zaek te bootschappen. dit misverstant baert twist.[411-13]

D e i a n i e r :
Wat's zeggen slechts in schijn? bezwoertge niet met eede[414]
Gy broght voor Herkules dees bedgenoote mede?[415]

L i c h a s :
Een bedgenoote voor uw' Herkles? by Jupijn,[416]
Mevrou, wat gast geeft hier mijn rede zulk een' schijn?[417]

D e i a n i e r :
Hier staet hy, die u hoorde ontvouwen by de schaeren,[418]

403 *Wie .... streeken* onjuist; Soph.: ‘gij weet wel wie ik bedoel?’
404 Soph.: ‘ja maar waarom mij omtrent haar een vraag gedaan?’ *Bekent .... vry:* hebt ge niet *e e r s t* (eigener beweging = *vry*) verklaard.
405 *deze onbekende:* die gij *n u* verklaart niet te kennen.
407 *by* (ten aanhore van) *wat lieden;* zie 404*b* met aant.; *getuigh* (collectief): getuigen.
409 *op .... merktvelt*, evenals in vs. 359 naar onjuist Lat. *foro;* Gr.: ‘de verzamelde menigte’.
410 *en schoon:* hoewel.
411-13 *indien .... leggen*, toevoegsel. Vondel bedoelt: slechts in zijn verbeelding (*in schijn*) iets te horen en iets te bóódschappen zijn twee; Soph. echter: ‘iets vertellen dat men zich slechts verbeeldt en de wààrheid spreken zijn twee’. *Dit ... twist*, toevoeging; *wat anders .... wat anders*, Gr. en Lat. constructie.
414 *wat .... schijn;* versta: wij zouden ons slechts verbeeld hebben u dit alles te hebben horen zeggen?
415 *dees bedgenoote:* deze als bedgenote.
416 *uw'*, toevoegsel.
417 Nu wendt Lichas zich verontwaardigd tot Deianira (zie *Alg. Opm.* vs. 386); *wat gast:* wie is die vreemde (die enz.; toevoeging van Vondel); *schijn:* beeld, voorstelling.
418 Bij Sophocles zegt nu de *Bode:* ‘het is degene die er zelf bij stond, toen gij ....’

Dat hy, ter liefde van dees dochter, jongk van jaeren,[419]
De gansche stadt verdelghde, en geensins om de trou
En groote liefde tot de Lydiaensche vrou,
Dit 's kenbaer, heeft verwoest.

419 *hy:* Hercules.

L i c h a s :

laet dezen man vertrekken:[420-22]
Want 't is geen wijsheit by een krankhooft iet t'ontdekken.[423]

D e i a n i e r :

By godt Jupijn, wiens vier en blixem op 't geberght
Van Eta weêrlicht, 'k wil, dewijl 't u wort geverght,
Dat gy dit niet verzwijght. gy zult het niet verklaeren
Aen een gestoorde vrouw, of een, die onervaeren[427]
Zich luttel op 't beloop van 't weereltsdom verstaet,[428]
Of niet begrijpt hoe ver de vrouweliefde gaet:[429]
Want hy waer onwijs, die, als met een' opgeheven
En sterken arm in 't perk, de min zou wederstreven:[430-31]
Dewijlze naer heur' lust de goôn beheerscht, ook my.[432]
Waerom zou Herkules een andre vrou, wie 't zy,
Beminnen meer dan my? weshalve waer 't onzinnigh[433-34]
En dwaes, zoo 'k mijnen man, verslingert, en aenminnigh,[435]
Beschuldighde, of dees vrou, die geensins my verdriet
Of leet berokkende. neen zeker, 't is zoo niet.[436-37437]
Indien zijn valsch berecht u steef en sterkte in logen,[438]

420-22 *en geensins .... verwoest;* Vondel vult hier een elliptische zegswijze verkeerd aan. Soph.: ‘en dat geenszins (wrok wegens die dienstbaarheid bij) de Lydische vrouw (Omphale) de stad heeft verdelgd’ (zie aant. bij vs. 346); *dit's kenbaer*, hinderlijk toevoegsel; *dezen man:* de Bode.

423 *krankhooft:* krankzinnige; *iet t'ontdekken* (iets te openbaren); versta: zijn tijd te verpraten.

427 *een gestoorde vrouw:* een vrouw die er boos om zal worden (proleptisch gebruik van *gestoort*).
A l g e m e n e O p m e r k i n g : Deianira tracht of veinst een vergoelijkende houding aan te nemen tegenover het feit dat in vs. 355-37 is genoemd.
of, lett. vert. van 't Lat. *aut*, dat in ontkennende zinnen voor *et:* en wordt gebruikt; *of een, die:* nl. zo een die.

428 *beloop van 't weereltsdom:* gang der wereldse zaken.

429 *of*, lett. vert. van 't Lat. *aut*, dat in ontkennende zinnen voor *et:* en wordt gebruikt; *of een, die:* nl. zo een die.
hoe .... gaet; Soph.: ‘dat men zich niet altijd verlustigt in hetzelfde’ (Lat.: quod non semper *idem* diligitur). Vondel geeft hier een onduidelijke vertaling, waarin men *vrouweliefde* desnoods kan opvatten als liefde *tot* de vrouw, (wat in overeenstemming met de bedoeling van Sophocles zou zijn).

430-31 Vondel brengt in het potentiële over, wat Soph. in de indicatief zet (want alwie de min weerstreeft .... is onwijs); vgl. Oedipus, vs. 848 + aant. en vs. 1191; *in 't perk*, versta: zoals de vuistvechter dat zijn tegenstander doet in het strijdperk.

432 *naer heur' lust:* naar lust en welbehagen; *de goôn ...., ook my;* versta: zelfs de goden, hoeveel te eer dus mij (die maar een zwak mensenkind ben).

433-34 *waerom .... my*, onjuiste vert.; Soph. (aansluitend bij *ook my*, vs. 432): ‘en waarom zou de liefde dan ook niet heersen over een andere vrouw, voor wie hetzelfde geldt als voor mij’; *weshalve*, hier, en op andere plaatsen, behoudt Vondel de relatieve aansluiting van het Latijn; wij: en hierom.

435 *aenminnigh:* zijn liefde tot een ander uitstrekkend (van deze bet. geeft het Ned. Wdb. geen vbb.).

436-37 *die .... berokkende;* Vondel in overeenstemming met het halfjuist Lat.; Gr.: ‘wegens iets dat noch een schande is voor hen beiden, noch voor mij een krenking.’

437 *'t is zoo niet:* zo is het niet (dat ik daar boos om ben).

438 Soph.: ‘zo gij van hem hebt geleerd te liegen’.

Zoo hebtge uit 's meesters borst geen goede leer gezogen,[439]
En leeraert, onder schijn van goet en deught, het quaet.
Zoo blijkt uwe ondeught. spreek dan waerheit in der daet:[440-41]
Want wat luit schendiger dan dat een vrygeboren[442]
Op logens wort betrapt? dus beelt u, wiltge hooren,
Niet in dat logentael voor my verborgen blijf:
Want die het zelfs uit u verstonden, zullen 't stijf[445]
En sterk bevestigen voor my. wat wiltge schroomen,

439 *meester*, hier *leraar* (blijkens het Lat.), t.w. Hercules.
440-41 *En .... ondeught*, geheel onjuist. Gr.: ‘zo gij echter u zelf dit liegen hebt geleerd, weet dan, dat ook al wilt gij het goede (nl. mij zo lang mogelijk sparen), gij toch het kwade uitricht’; zie verder aant. bij vs. 447.
442 *schendig:* schandelijk.
445 *zelfs:* zelf; *verstaen:* vernemen; *stijf en sterk*, vgl. vs. 778.

Dewijl 't meer quetsen zal, begint het uit te komen?[447]
En hooren wy 't, dat strekt tot niemants harteleet.[448]
Heeft Herkules zich niet aen veelen uit besteet,[449]
En iemant hierom leedt van my geleên voor dezen,[450]
Of wederwaerdigheit, of hoeft'er voor te vreezen?[451]
Hoewel hy hierom, krank van minne, quijnen gaet:[451-52]
Ik zelf heb deernis haer t' aenschouwen in dien staet,
Naerdien de schoonheit stof tot haer bederf bestelde,[454]
Toen hy het lant bedorf, de poorten nedervelde,
Hoe zwaer het viel, en haer vervoerde in slaverny.[455-56]
Dit spreeke ik rustigh heene, op datge tegens my[457]
De waerheit spreekt, en dit by andren weet te kleeden.

R e y :

Ay luister naer mevrou: zy spreekt met goede reden.
De tijt zal 't loven, ik u gunstigh zijn hier voor.[460]

L i c h a s :

Lofwaerdige mevrou, terwijl ik zie en hoor[461]
Dat gy een mensch zijt, en in menschelijken wandel
Niet onbescheiden, wil ik u den ganschen handel[462-63]
Ontdekken: want het is alleens gelijk hy zeit.[464]
Alcides, dus op haer verslingert en misleit,[465]
Bestreet Echalie, en bestont haer stadt te schennen,[466]
En om nu ront te gaen, verboot noit dit t'ontkennen:[467]

447 Soph.: ‘in onwetendheid blijven, dat zal mij veeleer pijn doen.’
448 *en* (toegevend voegw.) ... *'t:* zelfs al horen wij 't; vgl, Edipus, aant. 841; *tot niemants harteleet:* niet tot iemands (= *m i j n*) verdriet; ongetwijfeld heeft dit gebruik van het onbep. vnw. hier affectieve kracht.
449 *zich .... uit besteet:* velen gehuwd (euphemistisch voor: als geliefden gehad).
450 Versta: en heeft soms iemand (ook maar één van die minnaressen) ....; *voor dezen:* te voren.
451 *wederwaerdigheit:* onaangename bejegening.
451-52 *of hoeft .... gaet;* Sophocles (in één zin): ‘en ook deze jonge vrouw heeft niets van mij te duchten, ook niet al zou zij met nog zoveel innigheid opgaan in haar liefde’ (lett.: *w e g s m e l t e n i n ;* vgl. Vondels weergave in vs. 452); *hy:* iemand als Iöle nu; het manl. (meer algemene) pronomen is door Vondel gekozen om grammatische overeenstemming met *iemant* (450) tot stand te brengen; *hierom:* uit liefdesverlangen tot Hercules.
454 *stof .... bestelde:* oorzaak was van haar rampspoed.
455-56 Onjuist, naar verkeerd begrepen Latijn, dat zegt: ‘en daar *zij*, hoewel dit niet willend, tot verderf strekte voor haar vaderland en dit in de toestand van slaafse onderworpenheid bracht’ (‘*vervoerde in slaverny*’ is de verkeerde vert. van: in servitutem redegit; zie ook vs. 278).
457 *rustigh:* kloek; de vert. is onjuist naar verkeerd Lat., Gr.: ‘maar genoeg, dit ga dan zoals de wind het drijft’ (berustingsformule); *opdat* ...., Gr.: ‘tot *ù* echter zeg ik dit: bedrieg desnoods anderen, maar spreek tegen mij steeds de waarheid’; *kleeden:* vermommen.
460 Versta: het zal later blijken dat gij er goed aan hebt gedaan; *gunstigh:* dankbaar.
461 *terwijl:* nu, daar.
462-63 Soph.: ‘dat gij, in het bewustzijn slechts een mens te zijn, alles beschouwt naar menselijk standpunt en niet ontoegeeflijk zijt’; *in ... onbescheiden:* niet zonder inzicht in het doen en laten der mensen (nec *imprudentem*); *handel:* toedracht.
464 *alleens:* geheet en al; *hy:* de Bode.
465 *Alcides:* Hercules; *misleit* (op het verkeerde pad): buiten het spoor der echtelijke trouw.
466 *haer* stadt, nl. van Iöle (zie 465).
467 *om .... gaen:* om het nu ronduit te bekennen; *verboot .... ontkennen;* contaminatie uit: verbood nooit, dit te bekennen en - gebood nooit, dit te ontkennen.

Doch ik, bekommert by my zelven, waertste vrou,
Dat mijn oprecht verhael u smart aenbrengen zou,[469]
Vergreepme, indienge dit een misgreep wilt verklaeren.[470]

469 *mijn oprecht verhael:* mijn verhaal, *indien* het overeenkomstig de waarheid zou zijn.
470 *een misgreep:* tot een misgreep.

Dewijlwe u al de zaek nu rustigh openbaeren,[471]
Betoon dat gy dees vrou om uwen man alleen
En u bemint, en breng uw woorden overeen[472-73]
Met d'openbaere daet, aengaende uw medelijden
Met dees bedrukte vrou: want Herkles, die in 't strijden[473-75]
Alle andren overwon, leght onder haer gewelt
Door liefde t' haerwaert, die zijn kracht en sterkheit smelt.

D e i a n i e r :
'k Versta genoegh dat my dit lijdzaem staet te lijden,
En wil in dit geval niet tegens goden strijden,
Noch my verpijnigen. maer laet ons binnen gaen,[480]
Op datge mijnen heer verkuntschapt wat voortaen[481]
Ik u beveel, met een hem levert mijne gaven,[482]
Tot eene erkenning der schenkaedjen, van dien braven
My toegestuurt door u: want 't is in dezen staet
Niet billijk datge bloot en ledigh heene gaet,
Naerdienge herwaert quaemt met zulk een zegestaetsi.[486]

REY.

K e e r :
De godtheit van de min
Is zulk een kracht gegeven
Datze altijt overwinn':
Want om voorby te streven[490]
Hoe geestigh zy voorheen[491]
Met goôn hebbe omgesprongen;
Verzwijge ik nu om reên
Hoe Jupiter gedwongen
Verschalkt wiert door haer' vont,[494-95]
Ook Pluto, diep gedooken[496]
In 's afgronts duistren gront:

471 *nu*, met klem; *rustigh:* flinkweg.
472-73 *Betoon .... bemint*, onjuist; Soph.: ‘wees verdraagzaam tegenover deze vrouw, zowel terwille van Hercules als van u zelf.’
473-75 *breng .... vrou;* versta: schep overeenstemming tussen uw (straks gesproken, zie vs. 453) woorden en uw daden, nl. door een openlijk betoon van medelijden met deze bedroefde vrouw; *want:* want gij hebt rekening te houden met deze staat van zaken dat ...
480 *noch my verpijnigen:* en mij zodoende vruchteloos afmartelen (kwellen).
481 *voortaen:* nu, verder; versta dus: opdat ik u zo aanstonds daarbinnen kan opdragen wat gij mijn gemaal van mijnentwege moet zeggen.
482 *bevelen:* opdragen; *mijne gaven;* bedoeld is het kleed dat in vs. 606 voor het eerst duidelijk wordt genoemd.
486 *zegestaetsi:* de jonge krijgsgevangen vrouwen. - *R e y ;* het koor werkt nu de in vs. 432 door Deianier geuite gedachte uit.
490 *om .... streven:* om over te slaan, om onvermeld te laten.
491 *geestigh:* op loze wijze.
494-95 slaan op de ontelbare ongeoorloofde minnarijen van Jupiter; *vont:* loosheid (hoe J. - onder bedwang der min - verschalkt werd ....).
496 Dit vers slaat op de roof van Proserpina, door Pluto, den god van de onderwereld.

En hoeze dorst bestooken[498-vlg.]
Neptuin, die d'aerde schokt

498-vlg. Vergelijk de uitspraak van Propertius (II, 26): Neptunus fratri par in amore Jovi (N. is de evenknie van J. in de liefde); Neptunus heeft als bijnaam: de aardschudder; hij bewerkte de vulkanische verschijnselen; *vork:* drietand.

Met zijne vork van onder:
Veele andren [loos verlokt,
Bekoort van min, byzonder
Om schoone Deianier,
Eer zy met Herkles troude,
In 't vechtperk trots en fier,
Daer ieder het aenschoude,]
Zich queeten, heet op lof,[507]
Bezweet en vuil van stof.[501-08]

T e g e n k e e r :

Hier quam nu d'Etolier[509]
De stroomgodt mê, vol toren,[510]
Viervoetigh, als een stier,
Gewapent met den horen,
Dat's Acheloüs, lust
U zijnen naem te weeten.
Zijn tegenstrijder rust[515]
Zich toe, om dien vermeeten
t'Ontmoeten in den strijt,
Verlaet Thebaensche reien,
Godt Bacchus toegewijt.[518-19]
Hy weet de knods te zweien,[520]
Is boogh en speer gewoon
Te handlen tegens grooten,[522]
Zoo braef, gelijk een zoon
Uit Jupiter gesproten.[523-24]
Zy worstlen beide fel,
Om deze bruit te winnen.
In 't midden van dit spel[527]
Zat Venus, die het minnen
De wet stelt. deze zet
Den kampren ook een wet.[529-30]

507 *zich queeten:* toonden zich dappere strijders.
501-08 *Veele andren*, ..., onjuist naar de vulgaattekst van Sophocles (‘*e n i g e* ....’). De juiste lezing is: ‘maar toen deze vrouw (nl. Deianira) als bruid moest worden verworven, *w i e* waren toen de dapperen die in het strijdperk traden? Wie begaven zich in slagenrijke, stofopjagende kampstrijd?’ Het antwoord volgt in vs. 509.
509 *d'Etolier:* Acheloüs (zie vs. 8-vl. ook voor wat de rei verder inhoudt).
510 *mê* is een onjuiste toevoeging, onder invloed van de bij vs. 501 vermelde misvatting.
515 *zijn tegenstrijder:* Hercules.
518-19 Vondel heeft *a Thebis Baccho sacris* (gekomen van het aan Bacchus gewijde Thebe) verkeerd opgevat als: (verlaat) Thebe, en wel een plechtig feest ter ere van Bacchus.
520 *de knods* is het geliefde wapen van H.
522 *handlen:* hanteren; *tegens grooten* (toevoegsel), hoe geweldig ze ook zijn.
523-24 *gelijk ....:* zoals het een zoon van Jupiter past.
527 *in .... spel:* als scheidsrechter (zie vs. 529-30) tussen de beide strijders.
529-30 De zin- en klankweerslag in *de wet stellen* en *een wet zetten* is van Vondel, die hier dichter bij de Gr. tekst dan bij de Lat. vertaling blijft (Gr.: rhabdonomei).

T o e z a n g :

Men hoort de vuisten treffen,
  En 't ramlen van den boogh
Zich in de lucht verheffen.
  Het grimmigh stiershooft vloogh,
En stiet met zijnen horen.
  Dus worstlenze onder een,
Schuimbekkende van toren.[537]
  De slaegen kraeken been
En bekkeneel. zy steenen
  Op elken fellen slagh.
De dochters oogen weenen.[541]
  De schoone en teêre zagh
Dien strijt aen, op den oever[542-43]
  Gezeten, flaeu van rou,
Verwachtende, altijt droever,[544-45]
  Met wienze huwen zou.
Ik klaegh dit, als haer moeder,[547]
  Die 't aenzagh en verstont.
Elk vocht om 't eerst verwoeder.[549]
  De maeght, van schrik gewont,
Zit treurigh, en verbeit,[551]
  Als 't kalf, dat, vet geweit,
  Van zijne moeder scheit.

D e i a n i e r :

Vriendinnen, nu de gast in 't hof gevange vrouwen[554]
En maeghden, eer hy gaet, alleen zoekt t'onderhouwen,[555]
Koome ik u heimlijk hier voor 't hof, niet onbedocht,[556]
Ontvouwen wat mijn hant voor dezen heeft gewrocht,
Op datge mijn verdriet beklaegen helpt met rouwe:[557-58]
Want 'k hebbe een maegt, geen maegt, maar een gehuwde vrouwe,
Zoo schat ik 't, binnen 's huis ontfangen, 't welk my stoort;[560]
Gelijk een zeeman, die een pak neemt binnen boort,
Een koopmanschap, die hem tot schade zal gedyen.[562]

537 toevoeging.
541 toevoeging.
542-43 *zagh .... aen;* versta: moest lijdelijk afwachten (vgl. vs. 18); *oever*, onjuist; Gr.: hoogte.
544-45 *flaeu van rou* en *altijt droever* zijn toevoegsels.
547 naar het onjuiste Lat.: ‘ik die, als ware ik haar moeder, hierbij tegenwoordig was, verhaal u dit naar mijn bevinding’. Het Gr. is corrupt.
549 *om 't eerst verwoeder;* de ongewone constructie (een ander vb. *Feniciaensche*, vs. 721) zal wel door contaminatie zijn ontstaan; versta: de een vocht al verwoeder dan de ander.
551 *en verbeit ....*; Gr.: ‘wacht daar af en plotseling is zij heen van haar moeder (meegenomen door haar bruidegom), verlaten als een jonge vaars’.
554 *gast* (vert. van Gr. xenos): Lichas.
555 *alleen* (toevoegsel) .... *onderhouwen:* bezig houdt met zijn gesprekken.
556 *heimlijk*, nl. zo dat Lichas het niet merkt; *niet onbedocht* (litotes): met opzettelijke bedoeling.
557-58 Soph.: ‘deels u tonen wat ik met mijn handen heb verricht (zie vs. 606), deels met u mijn leed bejammeren’.
560 *'t welk my stoort* (heftig ontstemt), toevoegsel (zie vs. 571).
562 *koopmanschap:* koopwaar (zie vs. 561: *pak*).

Nu staet ons anders niet met groot gedult te lyen
Dan datwe beide, van een deken toegedekt,
Een' man omhelzen, die onze oogen luikt en wekt.[565]
Die Herkules, befaemt voor vroom en eenen braven,
Vereert zijn gemaelin met zulke fraeie gaven,
Tot een vergelding, dat, terwijl hy reist en vaert,
Zy zulk een langen tijt den drempel heeft bewaert:[569]
Doch 'k wilme, al hinkt mijn man geduurigh aen dit evel,
Niet stooren, neen geensins, noch wenschen dat hy snevel.[571]
Maer zeghme toch, wat vrou zou draegen zulk een kruis,
Dat deze vreemde vrou bewoone een zelve huis,
Een zelve ledekant gebruike zonder hinderen?
Want 'k zie haer schoonheit eerst opluiken, mijne minderen.[575]
Hy kust de roozen van haer levens morgenstont,
En walght van my een' kus te geven mont aen mont.[576-77]
Dus spijtme een gemaelin van Herkules te heeten,[578]
Terwijl hy van de min der jeughdige is bezeten:
Doch als ik zeide, het betaemt niet dat een' vrou,
Die wijs en rustigh is, zich hierom stooren zou.[581]
Maer hoort vriendinnen [neemt mijn rede nu ter harte,][582]
Wat raet my overschiet, tot heeling van dees smerte.
'k Heb noch een out geschenk van 't grijze menschepaert[584]
Dus lang zorghvuldigh in een kopre bus bewaert.[585]
'k Ontfing het, noch heel jong, van Nessus, ruigh van haeren,
Den veerman, dootelijk gewont, in 't overvaeren
Van den diepgrondigen Euenus, daer hy, zeil
Noch riem gebruikende; zijn veergelt won, doch geil[588-89]
My [Herkles gemaelin, gesterkt met huisgenooten,[590]
In 't volgen van mijn' man] met onbeschofte pooten[591]
Betasten woude, recht in 't midden van den vliet
Gedraegen op zijn' hals. ik schreeude. Herkles schiet
Hem daetlijk in de borst ter longe in, dat het ruischte.[594]
Het ondier stervende, als een geile en onbesuiste,[595]

565 *een*, met klem.
569 *den drempel bewaren:* het huis bewaren, een trouwe huisvrouw blijven.
571 *noch .... snevel* (sterve), toevoegsel, dat vooruitloopt op de tragische ontknoping.
575 *eerst:* pas (in haar eerste bloei).
576-77 Soph.: ‘van zulken als zij plukt het ... o o g (der mannen) gaarne de bloem; van zulken als ik echter trekken zij de voet terug’.
578 onduidelijke vert.; versta: daarom vrees ik dat ik (slechts) in naam Hercules' vrouw ben (en zij in werkelijkheid).
581 (wijs en) *rustigh* (cordatam): flink.
582 *neemt .... ter harte*, toevoegsel.
584 *van 't grijze menschepaert*, Soph.: ‘van het menspaard van lang geleden’ (zie *Inhoudt*, r. 18).
585 *dus lang:* tot op heden; *bus:* urntje.
588-89 Nessus droeg de mensen over de Euenus (zie 593).
590 *gesterkt met huisgenooten:* met een gevolg uit vaders huis, naar het onjuist Lat.; Gr.: verstoken van alle geleide uit mijn ouderlijk huis (zie vs. 553).
591 *onbeschoft:* geen schaamte kennend; *pooten*, versta: handen; Vondel heeft zich hier geen juiste voorstelling gemaakt van een centaur.
594 *dat het ruischte:* zo dat de pijl ruisend, snorrend binnendrong.
595 *als een .... onbesuiste*, toevoeging; *onbesuist:* wild, vol onbedwongen hartstocht, onbesuisde met *d* is een latere ontwikkeling.

Sprak minzaem: ô mijn kint, gy telgh uit Eneus stam,
Zult, om dat ik u lest uit liefde in d'armen nam[597]
En overvoerde, dit geschenk ten loon ontfangen,[598]
Indienge luistren wilt. wort Herkules bevangen
Met iemants min, gebruik mijn dik geronnen bloet,
Dat uit dees wonde vloeit, daer Herkles pijl verwoet[601]
En giftigh, eer in 't lek van Lerne diep gedompelt,[602]
Mijn zy me trof: hy zal, van minzucht overrompelt,
Geen ander vrouwenbeelt beminnen boven u.[603-04]
Ik, overdenkende dat jongste woort, heb nu
Dien rok besmeert met bloet, dus lang in huis gescholen,[606]
Gelijk die veege riet, en zoude ongaerne doolen,[607]
In quaet te leeren, min iet reukeloos bestaen,[607-08]
Naerdien ik boosheit haet. men pooge Herkles aen
Te lokken door gevley, de maeght met minnedranken:[608-10]
Doch dunkt dees middel u niet raetzaem om de kranken
Te heelen; 'k zal het liefst nalaeten uit ontzagh.[611-12]

R e y :

Indien men op zijn werk betrouwen stellen magh,[613]
Zoo dunkt ons zijtge hier niet qualijk in beraeden.

D e i a n i e r :

Wy houden 't zo, hoewelwe in 't werk voorheen noit traden.[615]

R e y :

Gy moet uw werk verstaen, en geensins onbedocht[616]
Aenneemen voor bekent het geen gy noit bezocht.[617]

597 *lest:* als laatste, het laatst; *uit .... nam*, toevoeging (dus: omdat ik u het laatst overvoerde).
598 *ten loon:* storend toevoegsel.
601 *verwoet:* kwaadaardig.
602 *lek:* plas, hier: bloedplas, vgl. *Ndl. Wdb.* en Dts. Blutlache; *Lerne*, evenals in vs. 837 voor: de Lernaeïsche slang (hetgeen Soph. heeft); Vondel kent deze ongewone metonymie uit Seneca's *Hercules Oetaeus* (vs. 1360 en 1534).
603-04 *hy zal;* versta: hij zal nooit - in een opkomende liefdesvlaag - een ander enz.; *vrouwenbeelt;* vgl. Edipus, vs. 1193.
606 *dien rok*, nl. de rok die ze in de hand heeft en waarnaar ze nu wijst; *schuilen*, hier transitief: opbergen, wegbergen.
607 *veeg:* zieltogend.
607-08 *zoude .... bestaen:* zou niet graag op een dwaalweg geraken door kwade dingen aan te leren *en ook niet* iets ondoordachts wagen; voor *min* zie Edipus, vs. 1081.
608-10 *men pooge .... minnedranken;* geheel verkeerd; Soph. (met tegenstelling ten opzichte van *boosheit*): ‘dit is door mij alleen beraamd in de hoop dat ik mijn mededingster zal overwinnen door een liefdeverwekkend middel’ (vgl. voor het onjuiste *minnedranken Inhoudt*, r. 51).
611-12 *om .... te heelen*, uitbreiding van Vondel onder invloed van de misvatting in de voorafgaande verzen; *uit ontzagh* (toevoeging): uit vrees, onder de indruk van uw afwijzende houding; *liefst:* zeer gaarne.
613 *men .... zijn:* gij .... uw (vgl. vs. 400). Versta: indien ge goede gronden hebt om vertrouwen te stellen in datgene wat ge wilt doen, dan ....
615 Versta: wij menen goede grond te hebben, maar wij hebben met het middel nooit een proef genomen.
616 *gy .... verstaen:* gij moet wèten wat ge doet (vgl. D.'s antwoord in 618).
617 *bezoeken:* beproeven.

D e i a n i e r :

Men zal 't haest weten. 'k zie hem hier ten huize uit komen,[618]
En spoeden: wacht u dat dit geensins wort vernomen;[619]
Want wie in 't heimlijk een bestrafbaer werk bestaet,[620]

618 *haest:* weldra; *hem:* Lichas.
619 *geensins;* de ontkenning is *logisch* niet op haar plaats.
620 *bestrafbaer:* laakbaar (zie Edipus 1366).

Vervalt niet licht in scha, schandael, en schande en smaet.[621]

L i c h a s :

O Eneus dochter, zegh my nu, wat's u begeeren?[622]
Ik toefde lang in 't hof, en moet nu wederkeeren.

D e i a n i e r :

Het is alreê beschikt, terwijlge alleen in 't hof[624]
De vrouwen onderhielt. schenk Herkles, groot van lof,
Dit rijk gewrocht gewaet, het hantwerk van mijn handen.
Vermaen hem dat hy toch geen' mensch met deze panden[627]
Bekleede, noch de zon, noch haert noch outervier
Dien rok beschijne, eer 't mes den witten offerstier
De keel afsteeke, en hy zich staetigh voor de goden[630]
Vertoone, volgens mijn belofte, en hun geboden,[631]
Die luiden dat ik hem in 't nieuwe altaergewaet
Moet eeren, daer hy, een nieu priester, 't offer slaet,
In 't aenzien van de goôn: en op dat hy zich regel[631-34634-vgl.
Naer mijn bevel, zoo sterk het met dit pant, daer 't zegel,
Van hem hierop gedrukt, ook daetlijk wort gekent.
Ga lever hem dees doos: en nu men u verzent,
Bestel niets noodeloos, het welk wy konnen derven,[637-38
En quijt u zoo, dat wy zijn dubble gunst verwerven.[639]

L i c h a s :

Voltrek ik mijnen plicht, als een die heene reist,[640]
'k Zal niets verzuimen 't geen uw dienst naer reden eischt,[641]
Dees doos hem offeren, en, naer mevrous behaegen,[642]

621 Men lette op Vondels verzwarende opeenhoping van synoniemen; *schandael:* opspraak; vgl. vs. 730.
622 Vondel staat hier en in vs. 629 dichter bij het Gr. dan bij het Lat.
624 *alleen*, vgl. vs. 555.
627 *pand:* geschenk; *vermanen:* op het hart drukken.
630 *staetigh:* in pronkgewaad (zie vs. 632).
631 *belofte:* gelofte; *en hun geboden*, onjuist; Soph.: 'volgens mijn (dank-) plicht'. Wat in vs. 632 volgt is de inhoud van de gelofte.
631-34 Soph.: 'want deze gelofte deed ik, dat, als ik eenmaal verzekerd zou zijn van zijn wederkeer, ik naar *plicht* (zie boven) hem zou hullen in dit lijfkleed, opdat hij zou treden voor het aangezicht der goden als nieuw (= zich een nieuw mens voelend) offeraar in nieuw gewaad'.
634-vgl. *en op dat* ....: Soph.: 'en voor de betrouwbaarheid van deze boodschap zult gij hem in deze afdruk van mijn zegel een waarborg brengen, die hij bij de eerste blik herkennen zal'. Vondel heeft het Lat. *signum, sigillo notatum* opgevat als: een waarborg waarop nog een zegel is gedrukt, en ziet dan in de waarborg de doos met het kleed (zie *pant* in vs. 635 en ook 637). Verder lette men er op dat het *haar* zegel is dat de koningin Lichas meegeeft en niet, zoals Vondel het voorstelt, Hercules' zegel.
637-38 onjuist; Soph.: 'wees indachtig aan deze eerste plicht van een bode niets te doen dat buiten uw opdracht valt' (met het oog op L.'s vroegere handelwijze is deze waarschuwing niet overbodig).
639 *dat* ...; Soph.: 'dat gij ons beider dank verwerft'.
640 Soph.: 'Zowaar als ik steeds mijn Hermestaak (de mij heilige bodetaak) op betrouwbare wijze vervul', zal ik ....
641 *naer reden:* met recht (mag eisen).
642 *offeren:* aanbieden (Lat. offeram); Soph. voegt achter *doos* toe: zoals zij is (L. zal ze dus niet openen).

Getrou aen uwen heer dees boodtschap overdraegen.

D e i a n i e r :
Ga heen, die weet hoe gy het hier geschapen vont.

L i c h a s :

Ik weet het wel, en zal hem melden hoe 't hier stont.[645]

D e i a n i e r :

Gy weet het: zegh hoe ik dees vreemde wellekoomde.[646]

L i c h a s :

Zoo minzaem, dat ik naeu mijn vreught en blyschap toomde.[647]

D e i a n i e r :

Wat zultge boven dit noch zeggen? want ik vrees[648]
Dat gy mijn liefde ontdekt, onkundigh of hy dees
Of my in 't harte plant.[648-50650]

REY.

I. K e e r :

O baden, warme zeerotsstoven,
En die om Etna zette uw' stoel,
Of midden in Melidaes poel,
Of op Dianaes strant geschoven,
Daer Grieken om het merktvelt zwarmt,[655]
En 't berghbadt 's menschen leên verwarmt:[651-56656]

I. T e g e n k e e r :

Nu speelt de fluit u blijde wijzen,[657]
Op stemmen van de zanggodin.[658]
Men haelt Alkmenes afkomst in
En Jovis zoon, wel waert te prijzen.
Hy brengt in 't endt van over zee

645 *en .... stont*, onjuist. Soph.: ‘en zal hem melden, dat alles (door uw zorgen) in de oude toestand is bewaard gebleven’ (zie vs. 569).
646 *zegh;* Soph.: ‘zeg hem dan ook, hoe vriendelijk’ enz.
647 *mijn vreught en blyschap;* Soph.: ‘mijn blijde verbazing’.
648 *wat .... zeggen*, rhetorisch op te vatten: verder moet ge liever maar niets zeggen.
648-50 *want .... plant*. Gr.: ‘want ik vrees dat gij, als gij bovendien nog spreekt van mijn verlangen naar hem, dit te vroeg zult doen, zolang gij niet weet, of hij ook naar mij verlangt’.
650 is een halfvers.
655 *Grieken:* Griekenland (= de Gr.); *merktvelt*, onjuiste vert. van *agora:* vergadering (zie vs. 359).
651-56 Deze 1ste Keer is een aanspraak tot allen die in het landschap Malis (zie vs. 653) wonen; Vondels vert. is geheel onjuist. Gr.: ‘o gij allen die woont bij de hete baden (bronnen) tussen de ankerplaats (haven) en de rotsen, en bij de klippen van het Oetagebergte, en aan de door land omsloten baai van Malis, op de kust aan de maagd met gulden pijlschacht (Diana) toegeheiligd, daar, waar in heerlijkheid vergadert de Pylaeische raad der Grieken’ (d.i. een vergadering van de Amphictyonen, die gehouden werd bij de Thermopylae, in 't begin van de rei beschreven; bij de Thermopylae had Hercules zich gebaad na het volbrengen van de 12 werken).
656 is een dwaze toevoeging, berustend op een volkomen onjuiste opvatting.
657 Soph.: ‘weldra *zal* weer spelen’ (nl. na Hercules' terugkeer) ....
658 *op stemmen* (tonen) ....; Gr.: ‘in de toonaard van de liermuziek’ (de muziek der vreugde, terwijl de fluit anders meestal klaagliederen speelt).

Den roof van alle deughden me.[662]

II. K e e r :

Men wachte op hem wel vijftigh weeken,[663]
Terwijl hy dwaelt van kust tot kust.
Zijn gemaelin zat, onbewust

662 Versta: de buit, behaald door de hoogste heldenmoed (spolia omnium virtutum).
663 *men:* wij.

Van hem, zoo lang van rou bezweeken.[665-66]
Dees krijghshelt heeft, dus lang verbeit,[667]
Dien zwaeren krijghstocht afgeleit.

II. Tegenkeer:
Hy keere. laet het schip niet rusten
Voor dat het van het eilant schey,
En spoedigh lande aen deze key,[671]
Van daer hy offert op de kusten,[669-72672]
Bekleet met dit altaergewaet,[673]
Hem toegestuurt door Nessus raet.

Deianier:
O vrouwen, 'k vreeze dat ik blint, my zelf ten laste,[675]
Een reukloos stuk bestont, en erger dan het paste.

Rey:
Hoe nu, mevrou, wat 's dit?

Deianier:
ik weet het niet. my quelt[677]
Dat weldoens halve iet quaets in 't werk moght zijn gestelt,[678]
Uit hoope van wat goets.

Rey:
hoe? spreektge van de giften,[679]
Aen Herkules gestuurt?

Deianier:
dat is het. mijne driften[680-81]
Bestonden niemant oit te raeden werk te spoên
In eene onzekre zaak.

Rey:
indien ik 't magh bevroên
En weeten, zeghme dan, wat port u dus te schroomen?[683]

Deianier:

665-66 *onbewust van hem:* niets van hem wetend.
667 Soph.: ‘maar nu heeft de krijgsgod hem eindelijk van de dagen der zwoeging bevrijd’ (door de val van Oechalië).
671 *key:* kade (vgl. werf in vs. 807).
669-72 Onjuist; Soph. heeft deze gedachte; ‘laat het schip van Hercules, na te zijn vertrokken van het eiland (Euboea), waar hij bezig is zijn dankoffer te brengen, niet eerder rusten, voordat het hem naar deze stad heeft gebracht’.
672 *van daer*, nl.: van het eiland waar.
673 *bekleet* enz. moet blijkens het Latijn (en Soph.) aansluiten bij *lande*, vs. 671.
675 *my .... laste*, toevoegsel.
677 *my quelt*, nl. de vrees.
678 *weldoens halve:* met het doel iets goeds te doen (herhaling in vs. 679).
679 *giften*, plur. poëticus.
680-81 *mijne driften bestonden* (potentieel): ik zou nooit zo ver durven gaan (nunquam ego alicui consuluerim); dus: nooit zou ik iemand durven en willen aanraden overijld te werk te gaan.
683 *schroomen:* vrezen (zie vs. 677).

Och vrouwen, hoortme toch hoe dit is toegekomen,[684]
Een wonderbaere zaek, en noit voorheen gedacht.[685]
De wol, geschoren van een witte schaepevacht,
Daer ik mijn' schoonen rok me streek, is gansch verdweenen,[687]
Van niemants hant geroert, en droop op koude steenen.[688]
Maer om t'ontvouwen hoe de zaek is toegegaen,
Zal ik 't wijtloopender u geven te verstaen.

684 *toegekomen:* gebeurd.
685 *en .... gedacht:* die niemand had kunnen verwachten.
687 *strijken:* besmeren.
688 *droop* (vgl. vs. 709): viel uiteen; *op koude steenen:* op de vloer.

Al wat het menschepaert, dat zijnen tijt zagh enden,
Met eenen scherpen schicht geschoten in de lenden,
My leerde, heb ik niet geslagen in den wint,
Maer naeu en stip bewaert, als eene wet, geprint
In eene kopre plaet, gelijk het dier voorzeide,[695]
My raedende dat ik d'artsny voorzichtigh leide,
Bedekt voor vier en zon, in een' verborgen hoek,
Tot dat men 't smeeren zoude op stof, of eenigh doek.
Dit's al bestelt, gelijk de tijt het scheen te leeren.[699]
'k Bestont het, binnen 's huis, al heimelijk te smeeren,[699-700]
Gebruikende hiertoe de wol, van eene vacht
Getrokken, 'k heb dat kleet gevouwen, en gewacht[702]
Voor vier en zonneschijn, in eene doos gesloten,
Hem tot een gaef bestelt: dit weetge, ô reigenooten.[704]
Nu koomende in het hof, verneeme ik daer met rou[705]
Iet schrikkelijx, en dat geen mensch vermoeden zou.
De wol, waermé 't gewaet besmeert was en bestreeken,
Gesmeeten op den vloer, wort van de zon ontsteeken,[708]
Vervloeit verteert op d'aerde, onzeker om wat reên.[709]
Gelijk het zaegemeel, van eenigh hout gesneên,[710]
Zoo lagh het ook op d'aerde, en kookte, en raekte aen 't smoken,[711]
Recht als by herrefsttijt de most begint te kooken.
Ik arme elendige weet naulijx, noch begrijp
Wat my te denken sta, en schrik voor mijn onrijp
En zorgelijk bestaen. het dier, geraekt om 't leven[714-15]
Om Deianier, zou dat uit gunste een gave geven?[716]
Dit schijnt geen waerheit: maer het woude, in stervens noot
My listigh vleiende, zelf d'oirzaeck van zijn doot[718]
Uit wraekzucht moorden: en dit schiet, helaes te spade,
In mijn gedachten. 'k zal rampzaligh mijne gade,[720]
Ten zy de gissing miss', verliezen: want ik weet[721]
Hoe Herkles al die hy met zijnen pijl bestreet,

695 *gelijk .... voorzeide:* gelijk Nessus van te voren had gezegd.
699 *dit's al bestelt:* dit alles heb ik *vroeger reeds* gedaan; achter *bestelt* dient te zin te eindigen.
699-700 *gelijk* enz. Soph.: ‘en nu, nu het ogenblik van handelen gekomen was, heb ik het daarbinnen heimelijk uitgestreken ...’; *smeeren;* versta: op een kleed (zie vs. 702).
702 *'k heb;* versta: ik heb daarna; *wachten voor:* beschermen tegen, verre houden van.
704 *bestellen:* zenden; *ô reigenooten*, toevoeging. Vondel stelt zich de jonge vrouwen van de rei voor als vriendinnen die bij feesten met de vorstin ten rei gaan.
705 *vernemen:* zien.
708 *gesmeeten:* daarna (op de vloer) geworpen.
709 *vervloeit*, vgl. vs. 688.
710 *zaegemeel:* zaagsel; *van .... gesneên* (wanneer het hout wordt gezaagd), toevoegsel onder invloed van Lat. *resegmina* (zaagsel).
711 *en kookte*, versta: en daar begon het te koken.
714-15 *onrijp bestaen* (ausum): ondoordacht waagstuk.
716 *zou .... geven:* zou dat uit genegenheid mij een geschenk *hebben* gegeven.
718 *listigh vleien:* bedriegelijk-vriendelijk bejegenen; *zelf;* ten grondslag ligt de gedachte: stervend door toedoen van een ander *zelf* ook die ander weer doen sterven.
720 *mijne gade;* het vr. geslacht van *gade*, het gewone, hier bij-behouden, waar het een manl. persoon betreft. (vgl. daarmee het vrouwelijk gebruik van *gemael* bijv. *Eneas* I, vs. 59).
721 (*'k zal*) *verliezen* (perditura sum): te gronde richten (een in Mnl. taal zeer gewone betekenis van het werkw.).

Ook Chiron, dootlijk trof, en elk die schoonheên vryde.[723]
Het zwarte bloet, dat uit 's gewonden Nessus zijde
Quam springen, is besmet van gruwzaem moortvenijn.
Hoe kan 't hem anders dan ten hooghste dootlijk zijn?[726]
Aldus begrijp ik 't, en besluit, van rou gedreven,[727]
Zoo hem iet quaets gebeur', te scheiden uit dit leven,
Op eenen oogenblik: want een doorluchte haet[729]
Te leven in schandael, elk een' ten schimp en smaet.

R e y :

't Is billijk dat men schrik voor ysselijke stukken:[731]
Doch laet voor d'uitkomste u door wanhoop niet verrukken,[732]
Noch oordeel voor den tijt.

D e i a n i e r :

in quaden raetslagh gelt[733]
Noch valt geen troost of hoop, die ons gemoedt herstelt.[734]

R e y :

Maer in bedroefden, die met opzet niet misdreven,[735]
Is minder knaeginge, en dit moetge u zelf vergeven.

D e i a n i e r :

Zoo spreeke niet die schult aen eene misdaet heeft,
Maer binnen 's huis geen stof tot zulk een onheil geeft.[738]

R e y :

Het voeght mevrou haer' krop een luttel in te houwen,[739]
Ten waer zy 't haeren zoon wou melden en ontvouwen.
Hier komt hy aen, die flus naer zijnen vader ging.[741]

H y l l u s :

723 *dootlijk* eist volle klem in dit verband; *ook Chiron* enz., onjuist; Soph. spreekt van de ongeneeslijke wonde, door Hercules zelfs aan den *o n s t e r f e l i j k e n* Chiron (een centaur) toegebracht; al wat *s t e r f e l i j k* was (zie beneden), *d o o d d e* H. door zijn pijlen; *en .... vryde*, door Van Lennep wel terecht verklaard als: 'en elk die de gunst zocht van schone vrouwen, waar Hercules op verliefd was.' Vondels voorstelling berust intussen op een drukfout in de Lat. vertaling: *amantium* (minnenden) i.pl.v. animantium (levende wezens).

726 *ten hooghste dootlijk;* logisch laat *dootlijk* geen gradatie toe.

727 *aldus begrijp ik 't:* zo zie ik het (nu) in; Lat. echter *videtur igitur mihi* in de zin van: ik besluit, dus synoniem met wat volgt (Lat. *et quidem decretum est*).

729 *op eenen oogenblik:* op een en hetzelfde ogenblik met hem; *doorluchte;* Soph.: 'wie er haar eer in stelt haar edel bloed niet te verloochenen (kan niet leven als ze haar goede naam heeft verloren').

731 *schrikken:* terugdeinzen, huiveren.

732 *verrukken:* meeslepen.

733 *in quaden raetslagh:* bij verkeerd beraad (beraamd plan).

734 *die .... herstelt:* die ons weer nieuwe zielskracht geeft.

735 Onjuist; Soph.: 'maar over hen die zonder kwaad opzet verkeerd hebben gehandeld, pleegt *men* minder hard te oordelen, dit moet ook ten opzichte van u thans gelden' (zie het antwoord).

738 *maer* (alleen wie) *binnen 's huis;* Soph. bedoelt: in eigen gemoed; *tot .... onheil* dient te zijn: tot zelfverwijt.

739 *hare krop .... in te houwen:* zich enigermate te betomen; Soph. enkel: 'niet verder te spreken'.

741 *flus:* voor kort; *naer zijnen vader*, nl. om hem op te sporen (zie vs. 66-vlg.).

Och moeder, 'k wenschte u van dry dingen slechts een ding,[742]
Of datge doot waert, of, geberght door een' behoeder,[743]

742 *van .... een ding:* een van deze drie dingen (nl. dat ge dood waart, dat ge niet mijn moeder waart of dat ge een andere inborst hadt).
743 *geberght:* indien al in leven gebleven (de rest van het vers is storende toevoeging).

Den naem moght draegen van een anders echte moeder,[744]
Of elders voortgeteelt van eenen andren aert.[745]

D e i a n i e r :
O zoon, hoe ben ik zulk een vloek en laster waert?[746]

H y l l u s :
Gy hebt mijn' vader en uw' man van daegh verslagen.[747]

D e i a n i e r :
Och zoon, van welk een stuk hoore ik u nu gewaegen?

H y l l u s :
Dat u onmooghlijck is te keeren en verhoên:[749]
Want niemant kan wat eens gedaen is weêr ontdoen.

D e i a n i e r :
Wat zeghtge, zoon? wie was de bode, die vertelde
Dat ik een lasterstuk zoo snoot te werke stelde?[752]

H y l l u s :
'k Zagh met mijne oogen zelf heer vaders lijden aen,
En heb dees droeve smert uit zijnen mont verstaen.[754]

D e i a n i e r :
Waer hebtge hem gemoet, in wat gewest gevonden?

H y l l u s :
'k Zal u de gansche zaek, op dat gy 't weet, verkonden.
Toen hy verreizen zou, daer Eurytus palleis[757]
En wijtbefaemde stadt verdelght lagh, en op reis
De zegetekens en den roofschat medesleepen,[759]
Had helt Alcides, op d'Eubeesche kaep, begreepen[760]
Jupijn te Ceneus toe te wijden een altaer,
En heiligh kerkwout. 'k zagh hoe hy kerkpleghtigh, daer[762]
Ter stede, eerst dankbaer zijn slaghtofferhande inwijde.
Hier quam ook Lichas, uw hofdienaer aen, heel blijde
Van huis, als een herout, met uwe fraeie gift,[765]
't Venijnigh kleet. uw man schoot daetlijk met een drift[766]

744 *echt:* wettig.
745 Onjuist; Soph.: ‘of dat ergens vandaan een betere geest u was komen bezielen dan thans in u is’.
746 *vloek en laster* (hendiadys): schandelijke vervloeking.
747 *verslagen:* gedood.
749 *dat:* (van een stuk) dat; *en verhoên:* dwaze toevoeging.
752 *een .... snoot:* een zo misdadig schandstuk.
754 De beste hss. hebben: ‘en ik weet het niet slechts van horen zeggen’.
757 *daer:* vanwaar of toen.
759 *roofschat;* vgl. vs. 662 en 1090.
760 *begrijpen:* zich voornemen.
762 *heiligh kerkwout* (dubbel uitgedrukt): een hem toegeheiligd woud; *kerkplegtigh:* overeenkomstig de heilige ritus; *inwijden:* de voorbereidingen treffen.
765 *als een heraut:* in zijn functie van heraut; *fraeie*, ironische toevoeging.
766 *daetlijk met een drift*, verzwarende toevoeging.

Het op uw woort aen 't lijf, en slaghte zes paer stieren,
Alle eerstelingen van den vrybuit, vette dieren,[768]
Noch tienwerf tien stuk vees, van allerhanden slagh,[769]

768 *vrybuit:* de tot eigendom van den overwinnaar geworden buit.
769 Achter dit vers dient men (voor de overeenstemming met Soph.) te denken: zouden nog volgen; *vee*, Lat.: pecora.

Dat al de weerelt vreught in 's offraers oogen zagh:
Zoo scheen hy door 't gewaet verquikt van geest en wezen,[770-71]
In' 't storten der gebeên. maer toen de vlammen rezen,
Ontsteeken aen het vet der offerhande en 't hout,[773]
Begon het zweet hem uit te breeken zilt en zout,[774]
De rok te kleven aen de leden en de lenden,
Zoo taey gelijk het lijm; te scheuren en te schenden[776]
De zenuw, vel, en been, te rukken van het lijf.[777]
Het bloedige venijn ging weiden, sterk en stijf,[778]
Als adderenvergift. hy jammert ongeduldigh,[779]
Roept uwen Lichas, aen dit lasterstuk onschuldigh,[780]
En vraeght hem door wiens list hy dit besmet gewaet[781]
Hem toebroght. dees, geensins bewust van eenigh quaet,[782]
Zeght daetlijk dat gy hem dit kleet geboot te geven.
Toen Herkules dit hoorde, en dol wiert aengedreven,
Te jammerlijk verrukt van smert in 't ingewant,
Greep hy den knaep by 't been, en klonk hem aen het strant,[784-86786]
Op eene scherpe rots, het bekkeneel te pletter.
Daer spatten brein en bloet, gemengt met hair en etter.[788]
Al 't volk schreeut jammerlijk om 's helts krankzinnigheit,
En Lichas droeve doot: maer niemant onderleit[790]
Hem eens t' ontmoeten, hy zijght vlak ter aerde neder,[791]
En wentelt zich rondom: dan rijst hy schichtigh weder[792]
Al schreeuwende overluit, dat al d'Eubeesche kust,
Geboort met rotzen, galmt. toen nu de kracht geblust,[794]
De moedt met een bezweek, wierp hy zich neêr ter aerde,[794-95]
Niet eens, maer reis op reis, en gilde, en huilde, en baerde,[796]

770-71 Men leze - in overeenstemming met Sophocles' bedoeling - de verzen in omgekeerde volgorde, met *punt*komma na 769.
773 *het vet* enz.; Soph. echter: het vette d.i. harsige hout.
774 *zilt en zout*, toevoeging (vgl. Deel VI, blz. 428, r. 211).
776 *te scheuren* enz., sterk uitgebreid naar onjuist Lat.; Vondel bedoelt: de klevende rok begon spieren, vel en been te scheuren enz. Gr. alleen: ‘een scheurende pijn drong door tot op het gebeente’; *scheuren en schenden*, hendiadys.
777 *zenuw:* spier.
778 *sterk en stijf;* vgl. vs. 445.
779 *hy .... ongeduldigh*, toevoeging.
780 Soph. heeft wel *uw*(en), maar behorend bij *lasterstuk*, dus: dit uw lasterstuk.
781 *wiens*, onjuist. Gr.: ‘welk boos opzet hem ertoe gebracht heeft’ enz.
782 *geensins ... quaet;* versta: *zelf* zich onschuldig voelend; in verband daarmee dient *gij* in 783 de klem te hebben.
784-86 De hoofdzin *greep hy* enz. dient onmiddellijk aan te sluiten bij *hoorde* (greep hij den knaap, daar hij dol werd van ....; zie vs. 784-85).
786 Zie Inhoudt, r. 54.
788 *en etter*, dwaze toevoeging.
790 *onderleggen:* wagen.
791 *ontmoeten:* te gemoet treden, naderen; *niemant .... eens:* volstrekt niemand.
792 *schichtigh:* haastig.
794 *geboort:* omzoomd; *de kracht geblust*, absolute constructie: nadat zijn weerstandsvermogen was uitgeput.
794-95 *Toen ....* bevat een onjuiste uitbreiding; Gr.: ‘toen hij geheel was uitgeput door het zich (telkens) ter aarde werpen en jammeren. ...’; na een tussenzin sluit dan vs. 800 aan.
796 *baren:* misbaar maken.

Verlasterende uw echt, te smertelijk bezuurt,[797]
En Eneus bruiloftslot, een pest, hem toegestuurt[798]
Tot 's levens ondergang. in 't ende, aldus aen 't quijnen,[799]

797 *verlasterend* (vituperans): vervloekend.
798 *Eneus bruiloftslot;* versta: de noodlottige echtverbintenis *van de zijde van* Eneus (= met de dochter van E.).
799 *aldus aen 't quijnen:* terwijl hem de krachten ontzinken (vgl. de toevoeging: *mat van pijnen*).

Draeit hy zijn bang gezicht eens om, en, mat van pijnen,[800]
Ziet my staen schreien, in het midden van de schaer,
En roeptme flux, en zeght: ô zoon, al valt het zwaer,
Genaek, en laetme in noot uw aenspraek toch niet derven
En troost, al mostge ook met uw' vader teffens sterven,[803-04]
En brengme daetelijk uit 's volx gezicht, daer spie[805]
Noch eenigh mensch, wie 't zy, my langer hoore of zie.
Ontfermtge u over my, zoo brengme van dees werve[807]
Hoe eer hoe liever wech, op dat ik hier niet sterve.
Zoo dra hy dit beval, bestelde ik met mijn hant
Den veegen in een boot, en broght hem hier op 't lant.
Gy zult hem daetlijk doot of levende aen zien koomen.[811]
O moeder, zulk een stuk, uw raet, ter hant genomen,[812]
Holp vader dus om hals, uw brave wederga,
Dies bidde ik, voeght het my, dat u de donder sla,[814]
De wraek u straffe, en dit gebedt zal my niet rouwen,[815]
Gy moort hem, wiens gelijk gy nimmer zult aenschouwen.[816]

R e y :
Wel hoe vertrektge dus stilzwijgende. gewis
Wie op eene aenklaght zwijght, melt datze schuldigh is.

H y l l u s :
Ay laetze heene gaen, en stuiven uit mijne oogen
Voor wint, en ver genoegh. wie zonder mededoogen[819-20]
Die stukken aenrecht, is geen moeders eere waert.
Zy ga, en voele dat haer 't zelfde wedervaert[822]
Het geenze vader braef gespeelt heeft en geklaert.[823]

REY.

I. K e e r :
Ay kinders, zie Godts lang gemelde[821-24824]
Voorspelling blijken, die hem spelde[825]
Dat Herkles, als hy gansch vernoeght[826]

800 Soph.: ‘heft hij zijn gelaat met de *wild rollende* (vgl. Vondels *omdraeien*) ogen op’.
803-04 *uw aenspraek en troost* (troostrijk woord) behoorde te zijn: uw bijstand (zie vs. 805: *breng*).
805 *spie*, om het rijm; Soph. alleen: ‘niemand’.
807 *werve:* kade, kust (vgl. vs. 671).
811 *aen zien koomen*, op te vatten als: hier (gebracht) te zien.
812 *uw raet:* een door u beraamd en ten uitvoer gebracht (= *ter hant genomen*) plan.
814 *voeght het my*, ter vertaling van *si fas est:* als ik daarmee geen zonde bega.
815 *wraek* (vgl. Edipus, vs. 1536): de wrekende furie; *en .... rouwen;* Soph., de woorden van 814 (zie aant.) weer opnemend zegt: en ik *dòe* hiermee geen zonde.
816 *moort*, met de betekenis van een perfectum (vgl. vs. 1113 *aenrecht* en vs. 1122 *vermoort*).
819-20 (*stuiven*) .... *voor wint;* Soph. gebruikt hetzelfde beeld.
822 *voele:* ervare.
823 *braef*, sarcastisch. Soph. spreekt van dezelfde *vreugde* die ze vader heeft bereid; *klaren*, ook sarcastisch op te vatten (leveren); vgl. vs. 1093 *kuischen*.
821-24 Men lette op het gelijke rijm in deze drie regels.
824 *kinders:* meisjes; ontbr. in 't *Lat.*
825 *blijken:* uitkomen.
826 *gansch vernoeght*, storende toevoeging.

Het lant zagh twalefmael geploeght,[827]

827 (als er) twaalf ploegtijden (jaren) waren geweest.

Zou rusten van zijn stiefmoêrs quelling.[828]
Deze uitkomst stemt met d'oude spelling.[829]
Hoe zou een helt, die d'oogen luikt,
En 's levens licht niet meer gebruikt,
Van zwaericheden aengedreven,
Nu noch in slavernye leven!

I. T e g e n k e e r :

Want zoo, gelijk men daetlijk hoorde,[830-34834]
't Vergift van 't paerdemensch hem moorde,
En dus erghlistigh broght ten val
Door draekespogh, en Lernaes gal,[837]
Met bloet gemengelt, en gebrouwen;
Hoe kon hy langer 't licht aanschouwen?[835-39]
't Geborstelt ondier Nessus knaeght[840]
En pijnight hem, te fel geplaeght
Van brant, en gloênde prikkelingen.
Zoo komt de doot door d'aders dringen.

II. K e e r :

Vrou Deianier, dus ongelukkigh,[844]
Zagh, onverhoet verbaest en drukkigh,[845]
Dees boel, een schantvlek in het hof.[844-46]
Zy zocht uit Nessus raetslagh stof,[847]
Doch door een reukeloos verzinnen,[848]
Om 't hart van haeren man te winnen.
Nu schreitze droef haere oogen uit.
De doot genaekt hem vast. zy spruit[851]

828 *stiefmoêr*, hier in wel zeer uitgebreide zin op te vatten (vgl. vs. 1046); Hercules was de zoon van een geliefde (Alcmene) van Jupiter en bleef leven buiten het echtelijk verband van Jupiter en Juno; de laatste heeft Hercules haar vijandige gezindheid van zijn jeugd af laten blijken. Vondel heeft deze benaming ‘stiefmoeder’, blijkbaar uit Seneca, bij wien Juno telkens ‘noverca’ van Hercules wordt genoemd (*Herc. Oet.*, vs. 10 reeds).

829 *spelling:* orakel; zie vs. 165-vlg.

830-34 Versta: immers, als Hercules gestorven is, dan is hij nu bevrijd van alle beproevingen (zie het orakel); men denke vs. 832 na vs. 833.

834 *daetlijk:* zoëven.

837 *draekespogh* is toevoeging; *Lerna* hier evenals in vs. 602: de slang van L.

835-39 uitgebreid naar het gedeeltelijk onjuist Latijn. Het Grieks heeft de gedachte: want als het onfeilbaar werkend vergif van den centaur in zijn leden is doorgedrongen, het gif des doods, voortgebracht door de slang van Lerna, hoe is het dan nog mogelijk, dat hij de dag van morgen zal beleven?

840 *'t geborstelt* (ruig) *ondier Nessus*, staat voor: het gif van den centaur.

844 *dus ongelukkigh;* versta: slachtoffer van een noodlottig misverstand.

845 *verbaest* (ontsteld) *en drukkigh*, toevoegsel.

844-46 Grieks: ‘De rampzalige D., hierop niet bedacht (= *onverhoet*), en alleen ziende hoe onheil over haar huis zou komen door deze nieuwe verbintenis (van Hercules met Iole), zocht’ enz. (zie vs. 847).

847 *stof:* middel (zij trachtte Nessus' raad aan te wenden).

848 *doch* enz., alleen begrijpelijk in verband met het Latijn, dat deels Nessus schuldig noemt, deels Deianira wegens haar onbezonnen handelen (zie ‘*reukeloos verzinnen*’, syn. van *aenslagh blint besteeken*).

851 *doot*, in 17de-eeuwse taal ook vr.

Uit haeren aenslagh, blint besteeken,[852]
Het offerkleet, met bloet bestreeken.[853]

852 *aenslagh:* plan, opzet (zie aant. vs. 848).
853 toevoeging.

II. Tegenkeer:

De traenen vloeien naer beneden,[854]
Gelijk een bron, door alle leden
Verspreit zich 't gruwelijk venijn.
Noit vyant trof met zulk een pijn
Dien grooten helt, beklaegens waerdigh.
Echalie, och gy wert te vaerdigh
Ter neêr gesmeeten voor mevrou![859-60]
Van zulk een deerlijk naberou[861]
Is Venus oirzaek: want de liefde[862]
Het hart der bedtgenoote griefde.

Rey:

Ik hoore, of 't mistme, een hofgeschal,[864]
Eerst opgerezen. och wat zal[865]
Ik hiertoe zeggen? iemant steent[865-66]
Daer binnen, jammert huilt en weent.
Wat nieuwe ontsteltheit magh dit zijn?[868]
Wat oude komt in droeven schijn,[869]
Helaes, zoo treurigh en belaên,
Met een bedrukte tijding aen?[871]

Voester:

Och dochters, wat schenkaedje werdt,[872]
Een oirzaek van onze aller smert,
Gestuurt aen Herkles, al t'ontrou?[874]

Rey:

Wat tijding brengtge ons, oude vrou?

Voester:

Och Deianier is doot, is heen,
En heeft den jongsten tret getreên.[877]

Rey:

854 *de traenen* (die van de rei): onze tranen.
859-60 Versta: uw voorspoedige inneming, Oechalië, bracht voor onze meesteres niets dan jammer. Soph. zegt: ‘door uw val kwam Iole hier’.
861 *naberou*, te weten, als Deianira nu heeft (zie vs. 850).
862 *de liefde;* versta: niet meer beantwoorde liefde; *want .... griefde* is toevoegsel; Gr.: ‘de zwijgende helpster bij dit alles was de mingodin’.
864 *een hofgeschal:* luide kreten binnen het paleis.
865 *eerst:* daar even.
865-66 *och .... zeggen* (quid dicam): hoe moet ik dit uitleggen.
868 *ontsteltheit* (turba): beroering.
869 *wat oude komt*, bedoeld als: wat komt daar *die oude vrouw* (eenzelfde constructie vs. 872); *schijn:* houding, uiterlijk.
871 *bedrukt:* droevig.
872 *wat schenkaedje* ....; versta: hoezeer werd dit bekende geschenk ....
874 *al t'ontrou*, toevoeging, behorend bij *Herkles*. Het vraagteken heeft hier de waarde van een uitroepteken (zie de vorige aant.).
877 Soph.: ‘zij heeft die laatste gang volbracht, waarbij geen voet verzet wordt.’

Hoe, is zy doot?[878]

V o e s t e r :
gy hoorde 't al.

878 *gy .... al* (rem *omnem* tenes): hiermee weet gij alles.

R e y :
Quam dees rampzalige ten val?

V o e s t e r :
Z'is doot, en kout, noch eens gezeit.[880]

R e y :
Och arme, heeft zy 't afgeleit?
Hoe quamze toch ten leste aen 't endt?[882]

V o e s t e r :
Heel jammerlijk, dit's wel bekent.[883]

R e y :
Verhael toch hoe 't is toegegaen.

V o e s t e r :
Zy heeft zich zelve droef verdaen.

R e y :
Wat dolheit, welk een misverstant[886]
Gaf haer het moortmes in de hant?
Hoe stapeldeze alleen gestoort[888]
Den eenen op den andren moort?

V o e s t e r :
Met eenen dolk, op 't hart gestelt.

R e y :
Zaeght gy dat schrikkelijk gewelt?[891]

V o e s t e r :
En waerom niet? ik stont'er by.[892]

R e y :
Wie was't? hoe ging't? och zegh het my.[893]

V o e s t e r :
Zy moort zich met haer hant niet bloo.[894]

R e y :
Wat zeghtge my?

880 Soph. alleen: ‘gij hoort het nogmaals’.
882 *ten leste*, dwaas toevoegsel.
883 *dit .... bekent*, toevoegsel.
886 *misverstant:* dwaalbegrip; vgl. vs. 1121.
888 *alleen* (*gestoort*); versta: (zij) de enige bewerkster van deze beide rampen; *gestoort* (buiten haar zinnen van verdriet), toevoegsel.
891 *gewelt:* geweldpleging (D. heeft zichzelf *geweld aangedaan*).
892 *en waerom niet*, naar Lat. *quidni:* ja (ik zag het).
893 *wie was 't*, onjuiste vertaling van *quis erat*. De vertaling behoorde te luiden: waarin bestond dat geweld?
894 *moort*, zie de aant. bij vs. 816; *niet bloo:* toevoeging.

V o e s t e r :
het is alzoo.

R e y :
Dees bruit, eerst ingehaelt dus bly,[896]
Broght haer tot zulk een razerny!

896 *eerst* (nuper): pas; *bly*, misplaatst toevoegsel.

V o e s t e r :

Te byster: maer indien gy 't onheil met uwe oogen[898]
Aenschoude, zeker 't zoude u treffen met medoogen.[899]

R e y :

En durf een vrou dit met haer eige hant begaen?[900]

V o e s t e r :

Afgrijslijk, als gy't hoort, kuntge een getuige staen[901]
Hier over: want toen zy den zoon het bed zagh spreiden[902]
Om zijnen vader weêr t'ontmoeten en geleiden,[903]
Verstakze zich, op dat haer niemant zoude zien
Beklaegen [leggende voor 't outer op de knien][904-05]
Den weduwlijken staet, en 't scheiden van haer vruchten.[906]
Men hoortze t'elkemael weeklaegen, en verzuchten,
Zoo dikwijl zy 't geweer in haere handen nam,[908]
Gelijkze was gewoon. dan wenteltze zich gram[909]
En droevigh door de zael, en ziet een van 't gezinde,[910]
Dienze uit een grooten trek begunstighde en beminde,[911]
Dan schreideze, en verdaeghde een' geest, berooft van troost,[912]
Beklaeghde hofgezin, en haer verlaeten kroost.[913]
'k Zagh haer, na deze klaghte, in Herkles kamer streven,
En lette hoeze zat in eenen hoek gedreven[915]
Heel duister, daer een vrou gedienstigh met haer hant
Alcides kleeders spreide op eene ledekant.[916-17]
Toen sprongze op 't bedde, en ging in 't midden zitten schreien
Zoo veele traenen, datze, als beeken, zich verspreien.

898 *te byster* (nimium): maar al te zeer.
899 *aenschoude;* een onderstelling, die betrekking heeft op het verleden, dus: aanschouwd had; vgl. vs. 716 (dus ook: 't zou u getroffen hebben).
900 *durf;* zie Van Helten, § 47.
901 Achter *afgrijslijk* diende een puntkomma of uitroepteken te staan. Versta: Ja, verschrikkelijk als het zijn mag! als gij 't hoort, kunt ge het beamen.
902 *want*, op te vatten als: ge moet dan weten dat ....; vgl. Edipus, vs. 889 en Herkules in Trachin, vs. 1143.
903 Versta: om met dat bed terug te gaan naar zijn vader en dien daarop naar huis te brengen.
904-05 Soph.: verborg ze zich en bejammerde haar verlaten zijn.
906 *'t scheiden van haer vruchten* (het gescheiden zijn van haar kroost), toevoeging.
908 *geweer;* Vondel heeft Sophocles' *gerei:* huishoudelijk gereedschap opgevat als wapentuig, vandaar geweer; zie volgende aant.
909 *gelijkze was gewoon;* versta: die (dat) ze dagelijks gebruikte; *wentelen*, de vertaling van *volutare:* ronddolen; *gram en droevigh* (toevoeging), waarschijnlijk min of meer als synoniemen op te vatten (*droevigh:* in sombere wanhoop).
910 *ziet;* er dient te staan: ziet ze = als ze ziet; *'t gezinde:* het personeel.
911 *uit een grooten trek:* uit grote toegenegenheid; *begunstigen:* gunst, liefde toedragen.
912 *verdaeghde een' geest* (daemonem vocabat): riep een demon op; het Lat. en Vondel zijn onjuist; Gr.: ‘jammerde om haar eigen lot’; *berooft van troost*, toevoeging.
913 *haer .... kroost* berust op een corrupte tekst. De oorspr. tekst heeft waarschijnlijk gehad: ‘het huishouden dat voortaan onder vreemde meesters zou staan’.
915 *gedreven* (zich gedreven hebbende): verscholen; *hoeze* .... is onjuist en behoorde te zijn: terwijl *ik* in een donkere hoek verborgen zat.
916-17 *daer een vrou* ...., onjuist. Soph.: ‘hoe de vrouw (Deianira) de dekens spreidde op het bed van Hercules’.

Ten leste sprakze op 't bedde: ik lagh hier, als een bruit.
Vaer wel voor 't allerlest. mijn byslaep heeft hier uit.[921]
Geen nachtrust staet me meer op deze stê te hoopen.[922]

921 *mijn byslaep .... uit*, toevoeging.
922 *staet .... te hoopen*, op te vatten als: ik zal nooit meer kunnen slapen ....

Zo sprakze, en rukte snel de borst en boezem open,[923-vlg.]
Ontgespt den gouden gesp, ontbloot de slinke zy.
Ik vliege, uit al mijn maght, naer heuren zoon hierby,[925]
Verkunschap hem hoe zy zich aenstelt. onderwijlen[926]
Wy heene en weder voort toeschieten, en ons ylen,[927]
Verneemtmen hoeze zich met een tweesnedigh zwaert[928]
Den dootsteek gaf in 't hart. de zoon, aen 't huilen, baert[929]
En ziet te spa hoe zy, van 't menschepaert bedrogen,
Verrukt van toorne, zich verkorte, en dus bewogen,
Haer ooghmerk misschoot. hy mistroostigh smilt van rou[930-32932]
In traenen, en beschreit het jammer van mevrou.
Hy lagh'er, mont aen mont, en borst aen borst, weemoedigh,[934]
En storte bitter zijn weeklaghten heet en bloedigh,[935]
Dewyl hy, t'onrecht haer betightende, dus ras[936]
Een vaderlooze en moederlooze weeze was.
Zoo staet het hier in 't hof, waeruit men licht berekent[938]
Dat hy een dwaes is, die twee blijde dagen tekent[939]
Of meer: want ons geluk voorby geen' morgen spoet.[940]
Maer zie dat heden u geen zwaericheit gemoet.

R e y :
Wat jammer zal ik nu betreuren,
Of 't onheil, dat men zagh gebeuren,

923-vlg. *rukte* .... enz. Gr.: ‘maakte zij haar kleed met heftige handen los, daar, waar boven de borst de gouden spang lag, en ontblootte zo de gehele linkerzijde en de arm’ (Vondel heeft zich geen juiste voorstelling gemaakt van de Griekse klederdracht; vgl. Edipus, Inhoudt, r. 72).
925 *hierby* (toevoeging): die in de nabijheid was.
926 *hoe .... aenstelt* (quid ipsa struat): waartoe zij zich gereed maakt; vgl. aanstalten maken.
927 *heene en weder*, ter vert. van *huc et illuc; toeschieten* is onjuist. Gr.: ‘terwijl wij heen en weer lopen’; *voort:* aanstonds; *zich ijlen:* zich haasten.
928 *vernemen:* zien, vgl. vs. 705; *men:* we.
929 *baren;* zie vs. 796.
930-32 Soph.: ‘immers hij begreep dat zij tot deze daad was gedreven door onredelijk (zelf-)verwijt, nu hij te laat vernomen had, dat zij dat vroegere had gedaan zonder boos opzet en misleid door den centaur’. Vondel schijnt te bedoelen: En komt te laat tot het inzicht dat zij, slachtoffer immers van het bedrog van den centaur en van zinnen geraakt door onredelijke wroeging, zichzelf te kort heeft gedaan, onrecht heeft aangedaan (nl. door zich bij wijze van straf van het leven te beroven), en dat zij, handelende onder die invloeden, haar ware doel, nl. Hercules' liefde te herwinnen, heeft gemist; *zich verkorten* vatten wij dus in de eerste plaats op als; zich onrecht aandoen; daar schuift dan onmiddellijk de gedachte in: dat dit onrecht bestaat in: het de hand aan zich zelf slaan.
932 *mistroostigh:* diep wanhopig.
934 *weemoedigh:* hartstochtelijk bedroefd.
935 *heet en bloedigh*, toevoeging.
936 *dus ras;* ten grondslag ligt de gedachte: nauwelijks enige ogenblikken te voren had hij haar ten onrechte beschuldigd, nu reeds was hij ....
938 *berekent:* kan opmaken, de les kan trekken.
939 *die .... tekent* (aantekent, telt), naar 't Lat. *numerat;* Gr.: ‘die rekent bij twee of zelfs meer dagen tegelijk’.
940 Vondel zegt (naar het onjuist Latijn): want het menselijk geluk reikt niet verder dan tot (aan het begin van) de dag van morgen. Gr.: ‘want de dag van morgen bestààt niet, voordat het heden zonder rampspoed is voorbijgegaan’. (en dus moet men het ‘morgen’ ook niet in zijn berekening betrekken).

En niet betaemde? naulijx weet[942-44]
Ik droeve, schoon ik 't overmeet

942-44 Onjuist. Ten grondslag ligt het Lat.: ‘Welke van beide rampen zal ik nu bejammeren? In welke van beide daden werd verder gegaan dan het betaamde?’

Met oordeel, hoe men dit zal achten.[944-46]
Dit beurde in 't hof: het ander wachten[947]
Wy noch t'aenschouwen. ongeluk
Te voelen, of aenstaenden druk[949]
Te vreezen, is een zelve stuk.[950]

K e e r :

Och of een voorwint op quam steeken,[951]
Die my vervoerde uit deze streeken,
Eer ik van dootschrik heenesterf,
Alleen door Herkules verschijnen,[954]
Geplaeght met ongeneesbre pijnen.
Men zeght de helt genaekt dees werf.[956]

T e g e n k e e r :

Hy is naby, niet ver te haelen.
Nu schreien vreemde nachtegaelen.
Een vreemde schaer genaeckt: en waer
Geleit men hem? men draege stillijk
Den kranken herwaert, dat is billijk.
Hy sterft, of slaept in doots gevaer.[957-62]

H y l l u s :

Och och mijn vader, droeve vader,[963]
Waer blijve ik nu? wie is mijn raeder?[964]
Waer blijve ik nu? och och och och.

R a e t s m a n :

Zwijgh stil, mijn zoon, op datge toch
Uw lieven vaders bittre smart[967]
Niet wekt. noch leeft het quijnend hart.[968]

944-46 *naulijx .... achten;* Soph.: ‘hoe moeilijk, ach, met onderscheidend oordeel dìt te zeggen’ (nl. welke ramp het meest te betreuren valt); *overmeten met oordeel;* vgl. overwegen (met het verstand).
947 *dit:* Deianira's dood; *het ander:* de komst van den stervenden Hercules.
949 *te voelen;* Soph.: ‘(reeds) te hebben’.
950 *een zelve stuk:* al even erg.
951 *voorwint;* Lat. ventus secundus (vgl. Deel VI, blz. 526, r. 593: geeft ons *voor wint;* hier adverbiaal); Gr.: ‘O, dat een machtige windvlaag over dit huis kwam jagen’ enz.
954 Versta: alleen (reeds) op het gezicht van Hercules.
956 *dees werf* (vgl. vs. 807): de haven van dit land. Dit is in strijd met de situatie; vgl. vs. 959; Gr.: ‘het paleis’.
957-62 Onjuist; Gr.: ‘Ach, zo was het dan van nabij en niet van verre, dat ik mijn klaagzang aanhief, hel-klinkend als het lied van de (treurende) nachtegaal. Zie, een uitheemse stoet, vreemde manschap nadert. - Hoe dragen zij hem! Zorgzaam, als voor een last hun dierbaar, zetten zij zonder gedruis de zware tred. Wee, zwijgen is om hem; zo wordt hij aangedragen. - Wat moet ik denken; is hij gestorven, of in slaap?’
963 De stoet houdt stil voor het paleis, begeleid door Hyllus en een ‘oude man’, door Vondel ‘raetsman’ genoemd in verband met vs. 964; *droeve vader;* Soph. echter: ‘wee mij rampzalige, vader!’
964 *wie .... raeder;* Lat.: quid c o n s i l i i capiam, niet: welke r a a d zal ik inwinnen (Vondels opvatting), maar: welk b e s l u i t zal ik nu nemen, wat zal ik nu beginnen.
967 *bittre smart:* felle pijn.
968 *niet wekt;* de pijn wordt voorgesteld als tijdelijk ingeslapen, vgl. aant. 972.

Bedwing uw tong.

H y l l u s :
zou hy noch leven?
Zegh raetsman.

R a e t s m a n :
staek geluit te geven.
Verstoor hem in zijn ruste niet,
En zwaere krankheit, en verdriet.[972]

H y l l u s :
Een molensteen van zwaericheden[973]
En rampen leght my op de leden.

H e r k u l e s :
Jupijn, waer ben ik? in wat lant,[975]
By welke menschen, overmant,
Gepijnight, en van smart bestreden?
De pijn, van boven tot beneden,
Verzwaert afgrijslijk. wee och wee.[979]

R a e t s m a n :
Wel wistge niet door mijne bê[980]
Dat rust en stilte was geraeden
Terwijl hy sliep, dus overlaeden
Van slaepzucht, en zijne oogen sloot.[982-83]

H y l l u s :
Mijn tong borst los om vaders noot.

H e r k u l e s :
O Ceneus rotsstrant, nat van baren,[985]
Waer zijn ons godtgewijde altaeren,[986]
En wat gena gebeurtme? ô godt,[987]
O Jupiter, met welk een spot
Beloontge my? och och ik lye[988-89]
Van onverzoenbre razernye.[990]
Hadde ikze noit met mijn gezicht
Aenschout! och och wat toverdicht,[989-92992]
Wat arts [de godtheit uitgezondert,

972 Soph.: ‘en doe niet de foltering die hem razend maakt, opnieuw o n t w a k e n ’.
973 *molensteen* ...., op de klank of naar het Latijnse m o l e m malorum: een wicht van wee; analoge gevallen *Feniciaensche*, vs. 973 en 1711.
975 Hercules is toch wakker geworden, tengevolge van Hyllus' onbeheerste smartuitingen (vgl. vs. 980 en 970*b*).
979 *verzwaert;* Soph.: ‘begint opnieuw te knagen’.
980 Tot Hyllus; vgl. de aant. bij vs. 975.
982-83 *dus .... slaepzucht*, een niet passende voorstelling; Soph.: ‘en niet de (eindelijk over hem gekomen, l i c h t e) slaap van zijn hoofd en zijn oogleden te verdrijven’.
985 *Ceneus:* kaap Cenaeum.
986 Onjuist; *waar* (vraagwoord bij V.) dient te zijn: alwaar (zich bevinden ....).
987 Men dient te verstaan: wat is nu mijn dank voor de bij u gebrachte offers.
988-89 *O Jupiter* is in 't Gr. origineel enkel uitroep, en *ge* in vs. 989 is het altaar op kaap Cenaeum; Hercules richt dus geen verwijten tegen Jupiter, maar tegen het offeraltaar.
990 *onverzoenbaar* (implacabilis): onbedaarlijk, niet te stillen.
989-92 (*aenschout*); Vondel vertaalt het onjuiste Latijn. Gr.: ‘Had ik U, Cenaeum, toch nooit aanschouwd’.
992 *toverdicht* (Lat. *incantator:* belezer): toverformule.

Die uit de lucht, vol weêrlicht, dondert,][993-94]
Geneest dees quael door zijne maght?

993-94 *de godtheit* enz., omschrijving van Jupiter; Soph. alleen: ‘Zeus’.

'k Zou meenen dat ik eene kracht
En wonder zagh. wee my, och arme![996-97]
Och laetme leggen. men ontfarme
Zich over my. och, geene rust.[999]
Och laetme leggen naer mijn lust.
Wat reptge my? och och, wat stoortme?[1001]
Och reptme niet. gy moort, gy moortme.
Gy stoortme, daer ik stilte raep.[1003]
Gy stoort de krankheit haeren slaep.[1004]
Zy gaet haer' gang, gelijk te vooren.
Waer blijftge, onvromen, ingeboren[1006]
Van Grieken? ik die keer op keer[1007]
Uw zeen en bosschen op en neêr
Doordwaelde, en zuiverde van plaegen,
Verga, elendigh neêrgeslaegen.[1010]
Nu vintmen niemant niet, die my,
Ter doot toe krank van razerny,
Met vier of yzer helpe om 't leven.
Nu komt hier niemant herwaert streven,
Die mijn gebroken hooft verplet,[1015]
En my om 't leven halpe, en redt.

R a e t s m a n :
O zoon van dezen helt, ay helpme: want waerachtigh
Hier valt mijn kracht te zwak. ik ben het werk niet maghtigh.
Gy ziet noch wakker uit uwe oogen. tast dan aen,[1019]
En help hem redden, die van onmaght niet kan staen.[1020]

H y l l u s :
Ik sla de hant aen 't werk, maer kan hem, al t'elendigh,
Niet heelen van zijn smert, noch buiten, noch inwendigh.[1022]

H e r k u l e s :
Och zoon, och zoon, waer steektge, zoon?

996-97 *eene kracht en wonder:* een bovennatuurlijke werking; denk achter *zagh:* als zulk een arts verscheen.
999 *geene rust;* mogelijk heeft Vondel geschreven: gunme rust (Lat.: sinite me).
1001 *wat reptge my:* waarom raakt ge mij aan; *stoortme* op te vatten als: stoort *ge* me (samentrekking).
1003 *daer .... raep:* terwijl ik rust (van mijn folteringen) genoot.
1004 *krankheit* (datief-object); vgl. vs. 967.
1006 *ingeboren:* ingeborenen.
1007 *Grieken:* Griekenland (waarom helpt ge mij niet, ondankbare ingeborenen van Griekenland?).
1010 Onjuist; Soph.: ‘en die daarbij mijn leven op het spel zette’; *neêrgeslaegen:* ter neer geworpen.
1015 ‘Lat.: ‘die dit hoofd, verbrijzeld (= door het te verbrijzelen), wil bevrijden van het leven’. Vondel bedoelt waarschijnlijk *gebroken* niet proleptisch, maar: barstend van pijn.
1019 De Griekse tekst is corrupt. Tegenwoordig leest men: ‘gij zijt nog in de volle kracht van uw leven’.
1020 *redden*, hier waarschijnlijk verzorgen (vgl. *redden, beredden* in Holl. en Fr. dialecten); *onmaght:* machteloosheid; *die .... staen*, toevoeging.
1022 *noch buiten* enz.; door Vondel niet begrepen; Soph. bedoelt; noch met eigen kracht, noch door hulp van buiten.

Dus handelt Godt met ons, ô hoon![1024]

1024 Dit vers behoorde, als laatste woorden van Hyllus, aan te sluiten bij vs. 1022; maar door een zetfout zijn deze woorden in de Lat. vert. bij Hercules terechtgekomen.

Vertilme, hefme. och wederspoeden!
De dolle krankheit, weêr aen 't woeden
En razen, treftme veel te bang.
De pijn, ô Pallas, gaet haer' gang.[1028]
Och zoon, ontferm u over vader:
Dewijl my geen van allegader
Voorthelpen wil. sny af mijn' strot,[1030-31]
En heel dees smart op mijn gebodt,
Een smart, te lijden door de boosheit
Van uwe moeders godeloosheit.
Och zagh ik haer in zulk een' staet,
Gelijkze my ter neder slaet.[1036]
O Jovis broeder, Pluto, helpme[1037]
In slaep. uw slaepdrank overstelpme.[1038]
Verlosme, och arme, in dezen noot,
En helpme aen eene korte doot.

R e y :
Vriendinnen, toenwe flus verstonden uit bekenden
Hoe fel de koning, zulk een helt, van veele elenden
Gedrukt wiert, schriktenwe in het binnenst van ons hart.[1041-43]

H e r k u l e s :
Och wat bezuure ik in mijn lichaem zulk een smart,[1044]
Een pijn, met geene tong t'ontvouwen, noch te melden!
'k Most stiefmoêr Junoos wrok zoo bitter niet ontgelden,[1046]
Noch ook Eurystheus drift berokkent zulk een leet,[1047]
Als Eneus eenige oir, die dolle, aen my besteet.[1048]
Ik ben onweetende in 't venijnigh net gevangen,
Dat aen mijn lenden kleeft, en knaegende blijft hangen,
En, als een kanker, long en ingewant bekruipt,[1051]

1028 *ô Pallas;* Pallas Athene, de halfzuster van Hercules, is volgens de sage zijn bijzondere beschermster.
1030-31 Vondel heeft het Lat. verkeerd begrepen. Dat zegt: ‘tref mij, *h e t g e e n* (*q u o d*, door Vondel opgevat als *d e w i j l*) niemand zal laken (reprehendet), in de hals’; *voorthelpen:* doden.
1036 *ter neder slaet* (zie vs. 1010): neer *heeft* geslagen.
1037 *Jovis*, genitief van Jupiter; *Pluto:* de god van de onderwereld; *help in slaep* (= de doodsslaap), ter vert. van *sopito*.
1038 *uw slaepdrank* ....; Soph. herhaalt eenvoudig: ‘doe mij inslapen’. Vondel kan gedacht hebben aan een dronk uit de vergetelheidsstroom, de Lethe der onderwereld; vergelijk met *overstelp* vs. 982.
1041-43 Onjuist; Soph.: ‘bevangen door huivering, o vriendinnen, hoor ik het aan: mijn heer, zo edel en groot, hoe wordt hij gestriemd met plagen’ (Vondel is zich niet bewust dat het koor bij de hele handeling aanwezig blijft).
1044 *smart:* lichamelijk lijden.
1046 *stiefmoêr*, zie de aant. bij vs. 828.
1047 *Eurystheus drift* (Lat.: tristis Eurystheus): de boze toeleg van E.; vgl. *Edipus*, vs. 523. Eurystheus droeg Hercules de bekende gevaarlijke werken op (zie de toegevoegde Inhoud op blz. 547).
1048 als Deianira, die zinneloze, aan mij uitgehuwlijkt; Gr.: ‘die geveinsdonschuldige’.
1051 *als een kanker* (toevoegsel) is reminiscentie aan Seneca, *Herc. Oet.*, vs. 1219; *long en ingewant* (hendiadys): de longen in mijn lichaam.

De geesten uitput, vleesch en bloet en mergh verzuipt.[1052]
Hierom bezwijken lijf en leden, fel aen 't quijnen.
Dit pestigh kleet vermoortme, en matme door veel pijnen.[1054]
Noit had de sterkste vuist zoo groot een maght aen my,
Noit krenkte een reus, 't gebroet der aertsche razerny,[1055-561056]
Noit menschepaertsgedroght, in schutgevaerte ervaeren,[1057-vgl.]
Dit scheutvry lichaem, noch geen Grieken, geen Barbaeren,[1058]
Geen volk aen 't uiterste endt der weerelt, waer ik toogh,
En wilden temde met mijn knods, en strengen boogh:[1060]
Nu moet ik van een vrou, van vrouwenhanden, sterven.[1061]
O zoon, betoon dat wy, wilt gy mijn' zegen erven,
Veel dieper in uw hart dan moeders staen geplant.
Ay sleurze herrewaert met uw godtvruchte hant.[1064]
Wie van ons beide schaft u lekkerder banketten?[1065]
Vaer voort, zoon, voort. beschrey mijn jammerlijke smetten.[1066]
Ontferm u. volk by volk wil schreien om mijn' val.
Och zal ik weenen, als een maeght, die sterven zal,[1068]
Ik, dien men noit om ramp een' traen, een zucht zagh geven?
Zal een verwijfde deught, dus neêrgeslagen, sneven?[1070]
Koom herwaert, zoon: beschou uw vaders droef gequel.
Beschou altzaemen uw' gescheurden vaders vel
En ingewant gescheurt. ô vader van de goden,
Dat my de donder sla, uw felle blixems dooden.[1072-74]

1052 *verzuipen* (exorbere): opslurpen, synoniem van *uitputten* (= uitzuigen); *vleesch en bloet en mergh;* Cicero enkel: decolorem sanguinem (het kleurloos geworden bloed); van het 'merg' spreekt ook de Hercules van Seneca (vs. 1227), vgl. aant. 1051.

1054 *matme:* sloopt mijn krachten.

1055-56 Onjuist; Cicero: 'Deze steken (nl. die van het giftige kleed) zijn mij niet toegebracht door de hand van een vijand, noch door de vervaarlijkheid der reuzen, voortgebracht door de aard(-godin)'.

1056 (*'t gebroet*) *der aertsche razerny:* voortgebracht door de aarde in haar razende wraakzucht (zie daarvoor Dl. VI, blz. 558, r. 225 met aant.).

1057-vgl. Vondels vertaling is onjuist, o.a. tengevolge van verkeerde verbinding (*impetu ictus*); Cicero: 'noch een centaur met zijn tweestaltige aansprong ....'; in *schutgevaerte ervaeren:* bedreven in het werpen van projectielen.

1058 dubb. ontkenning; versta: evenmin deerden mij ooit (Cicero: brachten mij deze steken toe) Grieken of barbaren (vreemdelingen).

1060 *streng:* straf gespannen, met de bijgedachte: onverbiddelijk; vgl. *Aeneïs* VII, Dl. VI, blz. 762, vs. 193.

1061 Er moest nu volgen: maar ik moet .... (vgl. vs. 1055 met aant.). 1062-63 Cic.: '*O zoon*, laat in waarheid die naam gelden tegenover uw *vader;* laat niet *gehechtheid aan uw moeder* (matris charitas) *m i j* , stervende, te bovengaan'. Tenzij *moeders* (1063) drukfout is voor *moeder*, dient men te verstaan: (behoefte aan) *moeders zegen* (uit 1062); door absorptie van *wilt gy ... erven* wordt *wy* (voor 1063) praegnant: ik (en behoefte aan mijn zegen)

1064 *met .... hant* (manibus piis): met handen die hun plicht doen tegenover uw vader.

1065 Een zinledige vertaling die berust op een drukfout in de door Vondel gebruikte uitgave der *Poëtae Graeci veteres;* zie Dl. VIII, blz. 983. Cicero: 'laat mij thans zien (*c e r n a m*) wie gij hoger stelt, mij of haar'. Doordat *c e r n a m* in de P.G.V. door een drukfout tot *c o e n a m* is geworden, heeft Vondel aan een maaltijd gedacht.

1066 *vaer voort* (perge): vooruit (vgl. vs. 1239).

1068 De vertaling behoorde te zijn: Ach, dat ik thans wenen moet als ....

1070 Cicero: 'Zo stort geslagen mannenmoed verwijfd ineen'; *deught* (virtus), vgl. vs. 662.

1072-74 vgl. Cicero (tot Hyllus): 'Aanschouw het ontvleesde lichaam van uw verscheurden *v a d e r* '; (tot de overigen): '*g i j a l l e n* , ziet ....'. Men krijgt de indruk dat Vondel de Lat. nominatief

De sterke draeying dempt mijn zinnen en verstant.[1075]

c u n c t i heeft verbonden met de genitief *p a t r i s ;* zijn vertaling in vs. 1072 (beschouw *altzaemen*) geeft aanleiding tot die opvatting.

1075 *draeying;* Cicero heeft namelijk het beeld: ‘draaikolken van pijn’ (vertices dolorum): de borende, schroevende pijn; *dempen:* verdoven.

De gloênde brant slaet voort. ô eertijts dappre hant!
O hart, ô vroome borst! ô armen, sterk van krachten,[1077]
Die den Nemeeschen leeu, dien bruller, kont versmachten,[1078]
Dat hy, schuimbekkende en knerstandende, verwoet
Den geest uitbraekte in 't endt, gemengt met vier en bloet.[1078-80]
Dees rechte hant kon eer de felle poelslang stikken,[1081]
En Lerne veiligen. zy liet zich niet verschrikken[1082]
Van eenen troep, die niet twee lijven vocht op 't lant.[1083]
Zy velde 't wilde zwijn, in 't bosch van Erymanth.[1084]
Zy sleepte Cerberus, afgrijselijk gebeeten,[1085]
Uit Plutoos hol, met zijn dry hoofden aen een keten.[1086]
Zy schoot den draek, die zich in duizent krullen krult,[1087]
En 't ooft bewaekt, dat in het west den hof vergult.[1088]
Zy louterde overal de landen van hun quaelen,[1089]
En niemant kon oit roof en prijs op ons behaelen.[1044-901090]
Ik, zoon van godt Jupijn, gewonnen by Alkmeen,[1091-vlg.]
Gevoele een binnekoorts verscheuren lijf en leên,
En spelle u, schoon ik smilt, zy zal, die my dit kuischte,[1093]
Mijn wraek gevoelen. brengze, en leer deze onbesuiste
Verkunschappen, dat ik, een doot en levend man,
Geen booswicht spaeren, en de boosheit straffen kan.[1094-96]

1077 Cicero: ‘O borst, o rug, o machtige spieren der armen’; *vroom:* kloek.

1078 In de volgende passage herinnert Hercules aan enige van zijn bekendste ‘werken’; *Nemea* lag in Argolis; *versmachten:* worgen.

1078-80 *brullen, schuimbekkende, verwoet, gemengt ... bloet* zijn toevoegingen; *den geest ... endt;* Cicero: ‘in benauwenis uitblies zijn laatste adem’.

1081 *poelslang:* hydra; *stikken:* transitief.

1082 *Lerne*, zie de aant. bij vs. 602; *zy:* de (rechter-)hand.

1083 *met twee lijven*, te denken als nadere bepaling bij *troep;* bedoeld zijn de centauren, die Hercules eens verdreef, toen zij mee wilden drinken van de wijn van zijn gastheer, Pholus, zelf ook een centaur; *die .... vocht op 't lant*, toevoeging.

1084 De *Erymanthus* is een berg in het Noorden van Arcadië.

1085 *afgrijselijk gebeeten* (grimmig, woedend), toevoegsel.

1086 *Plutoos hol;* Cicero: ‘de duistere oorden van het dodenrijk’; *aen een keten*, toevoeging.

1087 *schoot*, als vert. van interemit.

1088 Er is hier sprake van de gouden appels in de tuin der *Hesperiden* (d.i. Dochters van het *Westen*), welke appels Hercules voor Eurystheus moest bemachtigen. De overeenstemming van Vondels *in het west* met het - door Cicero niet weergegeven ‘in de uiterste streken der aarde’ van de Griekse tekst berust waarschijnlijk op toeval. De gewone voorstelling is, dat Atlas de appelen voor Hercules haalde.

1089 *hun quaelen:* wat hen teisterde.

1044-90 A l g e m e n e o p m e r k i n g : Voor deze passage heeft Winsemius de vertaling overgenomen die Cicero er in zijn *Tusculanae* II, 8 van geeft. Cicero's vertaling - in hoofdzaak juist - geeft hier en daar Sophocles' tekst sterk verkort weer.

1090 En niemand kon ooit mijn roem verminderen; *roof en prijs:* buit, bestaande in roem; voor *roof*, zie vs. 662 en 759. - Hier eindigt de passage uit Cicero.

1091-vlg. Gr.: ‘Maar thàns, de leden ontwricht en het vlees vaneen gereten, lig ik weerloos ter neder, een prooi van verderf dat onzichtbaar mij besprong (zie vs. 1092), - î*k*, befaamd als telg van Zeus, den heer van het gebied der sterren’; het tragisch contrast is bij Vondel verloren gegaan.

1093 *En;* Soph.: ‘Maar *dît* ....’; *smilt* (verteer), gelijk het Latijn; Gr.: ‘schoon ik geworden ben tot een nièts en niet tot het verzetten van een voet bij machte’; *kuischen:* leveren; vgl. *Aen.* IX, vs. 633 (Dl. VI, blz. 917) en *klaerde* in vs. 823.

1094-96 *en leer ....;* Soph. (sarcastisch): ‘en l e r e zij getuigen tegenover heel de wereld, dat ik, zo bij mijn stèrven als bij mijn léven, wie boosaardig was, heb gestraft’; *onbesuiste*, vgl. vs.

R e y :

Onzaligh Grieken, wat verdriet staet elk te schroomen,[1097]
Indien u Herkules ontijdigh wort benomen![1098]

595; de betekenis nadert hier tot die van misdadige; *leer* dient men hier op te vatten als *lere* (aanv. wijs).

1097 *Grieken:* Griekenland; *schroomen:* vrezen; vgl. vs. 40 en 683.

1098 *indien* (Lat. ubi), hier op te vatten als: *nu* (wanneer eenmaal, gelijk nu te gebeuren staat, Hercules ...); dit gebruik van *indien* is een Latinisme; *ontijdigh*, toevoeging.

H y l l u s :

Heer vader, laetge toe dat ik u iet vermaen?[1099]
Dewijlge krank zijt, hoor het stillezwijgende aen.[1100]
'k Zal bidden om het geen ons 't recht en ook de reden
Leert volgen. gunme dit, en laet om mijn gebeden
Uw gramschap zwichten: want gy weet de reden niet.

H e r k u l e s :

Zegh op, het zy gy groeit of lijdt in mijn verdriet.[1101-04]
Zegh op, en zwijgh terstont. 'k vervalle, en legge aen 't gijpen,[1105]
En kan uw duistre spraek niet vatten noch begrijpen.

H y l l u s :

Ik woude u melden hoe het nu met moeder gaet,[1107]
Ook hoeze uit misverstant u broght in dezen staet.[1108]

H e r k u l e s :

O booswicht, reptge noch van 't schendigh vadermoorden,
En perst en plaeghtge my met zulke lasterwoorden?[1109-10]

H y l l u s :

z' Is nu in zulk een' schijn, dat my geen zwijgen past.

H e r k u l e s :

Als ofze eerst niet genoegh verrichte, my ten last?[1112]

H y l l u s :

Gy zult niet zeggen datze iet aenrecht, waert gelastert.[1113]

H e r k u l e s :

1099 *vermanen:* onder 't oog brengen (ut *contra* aliquid dicam).
1100 *dewijl* behoorde te zijn: ofschoon (etsi).
1101-04 Soph.: ‘ik zal slechts vragen om wat ik naar recht en billijkheid (Vondels *reden*) van u behoor te *e r l a n g e n* (Lat. *consequi*, door Vondel misverstaan als: volgen). Hoor mij aan zonder die gramstorigheid, waartoe het lijden u thans prikkelt. Zo nièt - gij zult het niet ervaren, welk een ijdele voldoening gij begeert (in uw wraakzucht) en hoe ijdel uw verbittering is’. Vondel zegt (vs. 1101-02): ik wil u (niets anders) verzoeken (dan) wat volgens menselijk begrip recht en redelijk is te doen. Vs. 1104 behoort nog tot de woorden van Hyllus en is door Vondel geheel misverstaan; de persoonsaanduiding is in de Lat. vertaling verschoven.
1105 *terstont*, na die woorden; *aen 't gijpen leggen:* op sterven liggen; zie *Ndl. Wdb.* i.v.
1107 Soph.: ‘ik wilde u spreken van moeder, in welke toestand (zie *schijn*, vs. 1111) zij nu is en hoe ....’; Vondels *hoe .... gaet* klinkt in onze oren althans wel heel vreemd (Lat.: ut nunc cum ea agitur).
1108 *misverstant:* dwaalbegrip (zie vs. 886).
1109-10 Soph.: ‘Durft ge nog spreken van die “moeder” die de moordenares is van uw *vader* en dat, terwijl *ik* het aan moet horen?!’ *lasterwoorden:* woorden die mij als een vloek in de oren moeten klinken; *'t vadermoorden* op te vatten als: de moordenares van uw vader.
1112 Gelijk het onjuist Lat.; Gr.: ‘Zeer zeker geldt dit (nl. dat men er niet van mag zwijgen) voor haar misdoen van voorheen’; zie voor de aansluiting de volgende aantekening.
1113 Gr.: ‘Weldra zult gij erkennen dat het òòk geldt voor dat van hèden’; (‘misdoen’ - zie vorige aant. - Gr. *hamartanein*, kan nl. ook van niet *misdadige*, maar alleen *verkeerde* daden zoals hier de zelfmoord, worden gezegd); *aenrecht;* voor de tijdsvorm vergelijke men vs. 816, 1122.

Zegh op, doch wacht u dat gy niet van aert verbastert.[1114]

1114 *van aert* ....; verkort; Lat.: ‘dat ik u niet leer kennen als een verbasterde’; voor *verbasteren van* vgl. Edipus, vs. 68.

H y l l u s :
'k Zal melden hoeze storf: want moeder is om hals.[1115]

H e r k u l e s :
Door wien? dit's wonderspraek, in zoo veel ongevals.[1116]

H y l l u s :
Zy heeft zich zelf verdaen. geen mensch benam haer 't leven.[1117]

H e r k u l e s :
Och had ik met mijn vuist haer dezen slagh gegeven![1118]

H y l l u s :
Gy staekte uw' toorne, indien gy 't klaerder had verstaen.[1119]

H e r k u l e s :
Gy melt een gruwelstuk. hoe is dit toegegaen?[1120]

H y l l u s :
Zy dwaelde uit misverstant, en ley niet toe op boosheit.[1121]

H e r k u l e s :
O booswicht! zy vermoortme. is dit geen godeloosheit?[1122]

H y l l u s :
Zy broude een' minnedrank, om in uw gunst te staen,[1123]
Doch dwaelde, om zich en 't hof van uw boelin t'ontslaen.[1124]

H e r k u l e s :
Waer is in Trachin zulk een toveres te vinden?[1125]

H y l l u s :
Maer Nessus 't menschepaert wou haer aldus verbinden,[1126]
In schijn datze uwe min zou winnen door zijn bloet.[1127]

1115 Onjuiste weergave; Soph.: ‘Ik zal het u zeggen; zij is gestorven; juist daareven vond zij de dood’; vgl. aant. vs. 1120.
1116 Naar het onjuist Lat., bedoeld als: deze tijding klinkt mij als een wonderbericht te midden van mijn ellende. Het Gr. is op deze plaats waarschijnlijk corrupt.
1117 *geen mensch ....*; versta: geen ànder was het die haar doodde.
1118 Soph.: ‘Ach, mocht zij zijn gedood door deze hand van mij’.
1119 *indien ....;* Soph.: ‘indien gij àlles (dit doelt op de voorgeschiedenis) zoudt vernemen’.
1120 Vondel wekt hier, evenals in vs. 1115, ten onrechte de voorstelling dat Sophocles doelt op de *wijze, waarop* Deianira is omgekomen. Soph.: ‘Uw aanhef doet iets vreselijks verwachten, maar spreek op’.
1121 *misverstant;* vgl. vs. 886.
1122 *vermoort;* vgl. vs. 1113.
1123 Vgl. aant. bij vs. 610. Soph.: ‘Zij wilde een liefde-wekkend middel aanwenden.’
1124 *doch dwaelde* is een parenthese, die men kan denken als nieuwe zin achter *ontslaen*.
1125 *zulk een toveres;* versta: iemand die zo machtige tovermiddelen kan verschaffen.
1126 *maer:* wel; *wou .... verbinden:* wilde haar op deze wijze tot zijn werktuig maken; Soph.: ‘overreedde haar’.
1127 *in schijn:* onder voorwendsel.

H e r k u l e s :
Helaes, ik ben om hals! 't is uit met my. ik moet
En kan het hemelsch licht voortaen niet meer aenschouwen.
Nu blijkt, nu zietmen ons bederf en doot gebrouwen.[1130]

1130 *bederf:* verderf; *zietmen:* zien we (ik).

Ga heene, zoon: vertrek: gy gaet uw' vader quijt.
Ga roep vry al 't geslacht, Alkmeen, vergeefs gewijt[1132]
Tot eene bedtgenoot van Jupiter. ga heene,
Op dat uit mijnen mont, terwijl een ieder weene,[1134]
Elk een de spelling van de godtspraek hoore en vatt'.[1135]

H y l l u s :

Vrou moeder is hier niet. zy reisde uit uwe stadt[1136]
Naer d'oude zeekust van Tyrinthe, om daer te woonen,[1137]
En nam ook kinders mede. een deel van uwe zoonen[1138]
Bewoont noch Thebe. wy, heer vader, hier vergaêrt,[1139]
Is 't noodigh, luistren wat uw leste wil verklaert.

H e r k u l e s :

Hoor toe, het is nu tijt, en wil toch niet vergeeten[1141]
Dat gy u manlijk draeght, en Herkles zoon mooght heeten:
Want vader Jupiter my spelde, dat voortaen[1143]
Geen levend mensch, wie 't waer, de hant aen my zou slaen,[1144]
Maer eene schim, die reê ter helle was gevaeren.[1145]
Dit menschepaert heeft my, naer vaders openbaeren,[1146]
Na zijne doot verdelght: en 'k wil, op dat het blijk',
Een nieuwe spellinge, deze oude heel gelijk,
Verhaelen. 'k zou [wanneer ik 't kerkwout van de Sellen,[1147-49]
Waer ingetreden, om mijn lot te hooren spellen,]
Ter aerde leggende, verneemen uit den tak,[1151]

1132 *al 't geslacht, Alkmeen;* versta: mijn kinderen en ook Alcmene; *vergeefs;* immers desondanks (ondanks Hercules' goddelijke afkomst) gaat hij zo gruwelijk ten onder.
1134 *terwijl .... weene*, minder gelukkige toevoeging.
1135 *de spelling .... godtspraek;* versta: een mij eens gegeven orakel.
1136 *vrou moeder* (mevrouw uw moeder): Alcmene; *uit uwe stadt* (toevoeging): uit Trachis, de laatste verblijfplaats van Hercules.
1137 *naer ....*; versta: naar haar vroegere woonplaats, het bij de kust gelegen Tyrins (zie vs. 266).
1138 *kinders:* een paar van *uw* kinderen (haar kleinkinderen).
1139 In Thebe was Hercules geboren (zie vs. 518); bij oude vrienden van hem bevinden zich enige zijner kinderen; *noch* is onjuist toevoegsel (de mededeling is nieuw voor H.)); *wy* slaat op Hyllus en de aanwezige vrienden; Hercules' kinderen zijn verder niet aanwezig.
1141 *het .... vergeeten;* versta: nu moet gij er op bedacht zijn dat ....
1143 *want* (nam); Latinisme voor: weet dan dat; zie vs. 902; *voortaen:* van af het ogenblik waarop de voorspelling werd gedaan; verwarrende toevoeging.
1144 *de hant slaen aen:* doden.
1145 *eene schim* (hier proleptisch gebruikt); versta: een die reeds als schim ....
1146 Versta: Zo heeft dan deze centaur .... (ille *igitur* Centaurus); *vader:* Jupiter.
1147-49 Zie de toegevoegde Inhoud, blz. 547; *op dat het blijk'* (toevoeging zonder zin): opdat de zaak klaar worde; *een nieuwe spellinge:* een later orakel; *deze .... gelijk;* versta: die eveneens bevestigd wordt door wat nu staat te gebeuren.
1151 *ter aerde leggende* is door Vondel verkeerd verbonden, zie de vertaling hierboven.

Godt Jupiter gewijt, zoo dra de boschduif sprak,[1149-521152]
Hoe ik, tot dezen dagh in 't leven, zonder zwichten,

1149-52 *'k zou* enz.; de vertaling is onjuist. Gr.: (een voorspelling) ‘die ik, eenmaal binnnengetreden in het heilige woud van de .... op de grond slapende Sellen (bij Dodona) heb opgeschreven, zoals zij tot mij kwam uit de veeltongige eik van mijn vader’ (de ritselende bladeren verkondigen Jupiters wil; vgl. 170-71). Eerst in 1153 komt dan de voorspelling (*hoe ik* ....); Vondels *'k zou* .... is dus onjuist, wekt de indruk, alsof Hercules zich eerst nog het feit van de voorspelling zelf liet voorspellen; *de Sellen:* een bergvolk van zeer primitieve beschaving (vandaar: op de grond slapende); uit hen kwamen voort de priesters in het heilige woud van Dodona.

1152 *de boschduif;* zie voor Vondels misvatting de aant. bij vs. 171.

In 't endt gevoelen zou mijn' moeden hals verlichten
Van zulk een' zwaeren last, te streng ons opgeleght.[1153-55]
Toen scheen het dat my veel gelux was toegezeght:
Maer 't melde alleen mijn doot, en 't ende van mijn dagen:[1157]
Want dooden rusten stil, van allen last ontslagen.
Dewijl dit openbaer nu voorvalt, voeght het, zoon,[1159]
Datge uwen vader helpt, en alle zijn geboôn
En wet, in haeren eisch, voltrekt, eer hy zich stoore.[1160-611161]

H y l l u s :
O vader, 'k vrees met u te twisten. spreek, ik hoore,
Bereit getrou uw' wil te volgen.

H e r k u l e s :
geefme uw hant.

H y l l u s :
Hoe eischtge die dus streng?

H e r k u l e s :
ontzeghtge my dit pant,[1164]
En geeftge daetlijk geen gehoor? hoe is 't gelegen?

H y l l u s :
Daer is, daer is mijn hant. ik spreeke u geensins tegen.

H e r k u l e s :
Nu zweerme by het hooft van vader, godt Jupijn.

H y l l u s :
Wat zal ik zweeren, en waerin gehoorzaem zijn?

H e r k u l e s :
Gy zultme zweeren in te volgen mijn begeeren.[1169]

H y l l u s :
Ik zweere u by Jupijn, die kennis draeght van 't zweeren.[1170]

H e r k u l e s :
Bedrieghtge my, zoo treff' de vaders vloek uw hooft.[1171]

1153-55 'zij luidde dat op deze *levende* (d.i. aanwezige) dag van heden, voorgoed een eind zou komen aan mijn zwoegen'. Vondel vertaalt het onjuiste Lat.: 'hoe ik tot deze dag in leven blijvende' enz. (*zonder zwichten* is toev.).
1157 *'t:* het orakel; *mijn doot;* denk daarbij: zoals nu blijkt.
1159 *dewijl .... voorvalt:* daar dit nu klaar en duidelijk in vervulling gaat.
1160-61 *en alle ....*; Vondel haalt hier twee zinnen door elkaar; Lat: 'en niet wachten tot gij mijn toorn opwekt (zie *stoore*), neen, gij moet gewillig u richten naar die schoonste aller wetten, die gebiedt gehoorzaam te zijn aan zijn vader'.
1161 *met u te twisten*, naar het Lat.; het Gr. zegt: 'hoewel de wijze waarop gij de zaak stelt, mij van vrees vervult, ik wil niet weigeren'.
1164 *dus streng:* zo uitdrukkelijk; *dit pant:* uw hand als waarborg.
1169 *involgen:* volgen.
1170 *die .... zweeren:* die getuige is bij de eed der mensen.
1171 Soph.: '*Bid* nu dat, zo gij deze eed verbreekt, onheil u moge treffen'.

H y l l u s :
Dat treftme niet. 'k bedriege u niet, zoo gy 't gelooft.[1172]

1172 Soph.: ‘Geen onheil zal mij treffen, immers ik doe mijn eed eestand - nochtans ik bid!’ (Vondel heeft *imprecare* in vs. 1171 en *imprecor* in vs. 1172 voor vormen van een actief *impreco* aangezien).

H e r k u l e s :
Gy weet waer Eta rijst, gewijt Jupijn ten prijze.

H y l l u s :
Heel wel, en offerde daer dikwijl, naer 's lants wijze.[1173-74]

H e r k u l e s :
Gy zult mijn lichaem daer heendraegen, met uw hant
En hulp van vrienden, hier geroepen uit het lant,[1176]
Dan van veel lijkhout, uit het eiken bosch gehouwen,[1177]
En vet olijfhout my een' hoogen stapel bouwen.[1178]
Legh hier mijn lichaem op, getroost en onbelaên,[1179]
En steek het lijkhout met de dootse lijktortse aen,[1180]
Doch zonder eenen traen te laeten, en te schreien,
Gelijk 't mijn 'zoon betaemt, of 'k zal u zonder beien[1182]
Opkomen, vloeken, om u waeren by den tast.[1183]

H y l l u s :
Wat zeghtge, vader? och wat leghtge uw' zoon ten last?[1184]

H e r k u l e s :
Het geenge schuldigh zijt: of weigert gy 't vermeten,[1185]
Zoo zijtge een anders zoon, niet waert mijn zoon te heeten.[1186]

H y l l u s :
Och vader, 'k vraegh noch eens, wat eischtge met een woort,[1187]
Dat ikme smette met een' vuilen vadermoort?

H e r k u l e s :
Gy zult geen' vadermoort bedrijven onbescheiden,[1189]
Maer in mijn lijden my een artseny bereiden.

1173-74 *ten prijze* en *naer .... wijze* zijn toevoegingen; in 1174 is *ik* aan te vullen uit de situatie.
1176 *hier .... lant;* Soph.: ‘welke gij wilt’ (nl. van de hier aanwezigen; vgl. vs. 1139).
1177 *lijkhout:* hout voor een brandstapel.
1178 *vet olijfhout; vet* is toevoeging, gesuggereerd door *olea*, olijfboom.
1179 *getroost en onbelaên* (virili animo): met vastberaden moed.
1180 *met de dootse lijktortse* (Lat.: face picea = met de pekkige toorts); Lat.: *piceus* is pekkig en zwart; dit laatste begrip heeft Vondel tot *doots* gebracht; Gr. echter: ‘(toorts) van pijnhout’.
1182 *gelijk .... betaemt* behoort in het oorspronkelijk niet bij *zonder te schreien*, maar bij een onmisbaar, door Vondel weggelaten: ‘voer mijn opdracht uit’. Daarna sluit de volgzin met *of* dan aan; *zonder beien:* onverwijld.
1183 Gr.: ‘ofschoon daar beneden zijnde zal ik overal met mijn aanval u bedreigen, vloekvervullend en verbitterd vijand voor altijd’; Vondels *opkomen* (uit de onderwereld) berust op een verkeerd begrepen; apud inferos *existens:* de *vloek* (= dreiging) spreekt Hercules nu reeds uit; deze zal in vervulling gaan, wanneer Hyllus zijn opdracht niet uitvoert. Daarom is Vondels *zal vloeken* (1184), van klassiek standpunt gezien, hier onjuist; *by den tast*, plastische toevoeging.
1184 *ten last leggen:* opdragen.
1185 *vermeten:* in vermetele overmoed.
1186 *zijtge* in overeenstemming met het Lat.; Gr. echter: ‘word’ (imperatief).
1187 *'k vraegh*, minder juiste toevoeging; immers de vraag is hier naar strekking een uitroep.
1189 Versta: Door mij te doden zult gij geen zinneloze vadermoord bedrijven, maar ....; *onbescheiden:* zonder oordeel des onderscheids.

H y l l u s :
Hoe heel ik 't lichaem, zoo 't verbrande en ga tot niet?

H e r k u l e s :
Bestel al 't ander werk, indienge u dit ontziet.[1192]

H y l l u s :
Om 't lijk te draegen ik mijn dootplicht u niet weigere.[1193]

H e r k u l e s :
Ontzietge 't lijkhout ook te staplen, dat het steigere?[1194]

H y l l u s :
Behoudens dat ik 't met geen lijktorts steeke in brant:[1195]
In 't ander staenwe reede, en gaen u aen de hant.[1196]

H e r k u l e s :
Het is genoegh, mijn zoon. betoon den overleden
Dien kleenen dienst noch, na zoo veel gedienstigheden.[1197b-98]

H y l l u s :
Al waer 't een zwaerder last: ik volgh wat u behaeght.[1199a]

H e r k u l e s :
Gy kent de brave telgh van Eurytus, een maeght.[1200]

H y l l u s :
Meentge Iöle?

H e r k u l e s :
dat 's recht. 'k beveelze u voor mijn sterven.
Zoo gy godtvruchtigh zijt, en noode zoudt bederven,[1202]
Dewijl u d'eet verbint aen vaders liefde en trou;[1203]
Aenvaertze, na mijn doot, gewilligh tot uw vrou,[1204]
Op dat geen ander man haer, die aen mijne zye
Geslaepen heeft, dan gy alleen, omhelze en vrye.[1206]
O zoon, bewaer deze echt, en luister naer mijn reên:[1207]
Want gy stont vader in gewichtiger voorheen
Ten dienst: en weigertge in een kleener hem te hooren,
Zoo zultge reukloos al uwe oude diensten smooren.[1210]

1192 Versta: Verricht al de andere voorbereidende maatregelen en laat het aansteken van de brandstapel door een ander geschieden.
1193 *lijk* en *doot* zijn (ten onrechte) toegevoegd; Herc. te drágen wil zijn zoon niet weigeren.
1194 *dat .... steigere*, toevoeging.
1195 Soph.: 'behoudens dat ik het hout (voor de brandstapel) met mijn hand niet wil aanraken'.
1196 *aan de hant gaen:* gehoorzamen.
1197b-98 doelt op 1201-07(-10).
1199a Al zou 't niet een *kleine dienst* (1198) zijn, maar een *mij zwaar vallende taak*.
1200 *een maeght* (Lat. virginem); Sophocles bedoelt hier: een ongehuwde jonge vrouw (vgl. vs. 1205).
1202 *bederven:* ten verderve gaan; *noode .... bederven* voegt Vondel toe met het oog op vs. 1171.
1203 *verbint .... trou:* verplicht tot trouwe liefde jegens uw vader.
1204 *gewilligh:* toegevend aan mijn wil.
1206 *omhelze en vrye;* Soph.: tot 'vrouw neme'.
1207 *bewaer deze echt:* word haar een trouw echtgenoot.
1210 *reukloos:* lichtvaardig; *smooren:* waardeloos maken.

H y l l u s :

Het voeght niet dat men een' op zijn verscheiden stoor.[1211]
Maer zulk een streng gebodt klinktme al te hardt in 't oor.[1212]

1211 *storen:* verstoord maken, tot gramschap drijven; Soph.: '.... op een die lijdend is, vergramd te worden'.

1212 Soph.: 'maar zulk een gedachte - wie zou daarbij zich kunnen beheersen.' Vondels *streng gebodt* is misplaatst: Hyllus geeft uiting aan zijn afschuw, nader gemotiveerd in vs. 1214-vlg.

H e r k u l e s :
Gy spreekt, als ofge ontzeght te volgen mijn behaegen.

H y l l u s :
Wat mensch ter weerelt zou haer lijden en verdraegen,
Die vader broght om hals, en moeder holp van kant,
Ten waer een zinneloos, berooft van zijn verstant?[1216]
'k Wil liever sterven dan met een vervloekte leven.

H e r k u l e s :
Hy schijnt om vader, die vast zieltooght, niet te geven.
Doch zijt verzekert dat, volhardtge in dit geval,[1219]
Uw vaders vloek uw hooft afgrijslijk treffen zal.

H y l l u s :
Wee my. het schijntme dat gy raeskalt zonder reden.[1221]

H e r k u l e s :
Gy terghtme in mijnen slaep noch eens tot heftigheden.[1222]

H y l l u s :
Wat twijffelmoedigheit bestrijtme in dezen staet!

H e r k u l e s :
Acht gy 't onbillijk in te volgen vaders raet?[1223-24]

H y l l u s :
O vader, zal ik uit uw' mont godtloosheit leeren?[1225]

H e r k u l e s :
't Is geen godtloosheit in te volgen mijn begeeren.

H y l l u s :
Is 't billijk 't geenge my dus streng ten laste leght?[1227]

H e r k u l e s :
Laet goden tuigen van mijn billijkheit en recht.[1228]

H y l l u s :
'k Zal 't volgen, nademael de goden dit getuigen,
En onder uw gebodt my zelven gaerne buigen.

1216 *een zinneloos*, gesubstantiveerd adjectief (Van Helten, § 106); *berooft .... verstant;* versta: die geen besef heeft van wat hij doet.
1219 *volhardtge in dit geval:* blijft ge bij uw houding in deze zaak.
1221 Vondel laat hier het essentiële *d o o r z i e k t e* weg; zie de volgende aant.
1222 Soph.: 'Door u, want gij verbreekt de lichte slaap van mijn lijden.'
1223-24 Vondel heeft de woordenstrijd niet begrepen. Gr.: 'wee, hoe word ik aan alle zijden ingesloten door moeilijkheden'. Hercules antwoordt: 'Alleen omdat gij weigert te luisteren naar uw vader.'
1225 Soph.: '*M a a r* vader' ....; *leeren:* leren doen.
1227 Gr.: 'Zo eist gij dit *d u s* van mij als een *h e i l i g e* plicht?' *ten laste leggen:* opdragen.
1228 Versta: Daarvan zij de hemel mijn getuige.

Het kan niet quaet zijn, zoo ik vaders wil voltrek.[1229-31]

1229-31 Onjuist; Gr.: ‘dan zal ik niet langer weigeren, maar het *doèn*, wat in wezen *ùw* daad is aan de Goden tonend. Door naar *uw* wil te handelen, vader, kan *ik* mij niet bezondigen’ (Hyllus schuift de verantwoordelijkheid op zijn vader).

H e r k u l e s :
Dat is een braef besluit. nu hecht aen dit bestek[1232]
Deze eene weldaet: breng mijn lichaem daetlijk buiten,[1233]
Eer ik aen 't razen sla van pijnen, niet te stuiten.
Valt aen: tast aen: heftme op. dit is mijn leste wensch,[1235]
De rust van zwaericheên, het ende van den mensch.[1236]

H y l l u s :
O vader, zijt gerust: wy volgen uw begeeren.
Nu gy 't beveelt, zal ons geen zaek ter weerelt keeren.[1237-38]

H e r k u l e s :
Vaert voort, eer ik verzwakt berooft wort van verstant.
O harde ziel, met welk een' taeien ysren bant
En strik hangt gy gehecht aen 't lichaem. staek dit klaegen.[1239-41]

H y l l u s :
Nu wortge, al valt het zwaer, gedient naer uw behaegen.[Vs. 1242]

H e r k u l e s :
O makkers, draeghtme heen. vergeeft mijn ongedult.[1243]
Gy weet hoe my de goôn mishandlen, zonder schult
Verlaeten in dien noot, en hoeze, die my toomen,[1245]
En ik mijn vaders noem, mijn lijden vast zien koomen.[1243-461246]

1232 *besluit* hier op te vatten als conclusio orationum (slotsom van de redetwist); *bestek:* plan.
1233 *deze .... weldaet:* nog deze goede daad; *buiten;* Soph.: ‘naar de brandstapel’.
1235 *valt aen*, ter vertaling van *incumbite* (operi); zo ook in de Vergiliusvert. Dl. VI, blz. 578, r. 466.
1236 *van den mensch;* Soph.: ‘van dezen mens’ (vgl. *Koning Edipus*, vs. 697 met aant).
1237-38 Soph.: ‘niets staat de vervulling van uw wens meer in de weg, immers met uw bevel *dwingt* gij ons vader’ (Hyllus fungeert dus louter als werktuig bij deze voor hem goddeloze daad; vgl. de aant. bij vs. 1229).
1239-41 Geheel onjuist. Gr.: ‘Op weg dan, eer mijn pijnen weer gaan woeden; (tot zichzelf) - o weerstandskracht daarbinnen (lett. “harde ziel”, zie V. vs. 1240), geef mij de stalen breidel die mij de lippen klemmen zal, dat ik geen kreet laat horen’.
Vs. 1242 behoort in Winsemius' vertaling aan Hercules; het luidt in het Latijn: ‘nu immers wordt mij welgevallig, wat in de grond der zaak allerjammerlijkst is’.
1243 A l g e m e n e o p m e r k i n g : De overgeleverde Griekse tekst geeft de volgende verzen terecht aan Hyllus. Winsemius echter heeft alles op Hercules betrokken; het bovenschrift heeft hij bij vergissing Hyllus gelaten; dit heeft Vondel gecorrigeerd.
V o n d e l : mijn ongedult; met deze toevoeging tracht Vondel verband te scheppen met zijn voorstelling in vs. 1240-41 (zie ook aant. vs. 1245).
1245 *die .... toomen;* het Lat. heeft: ‘die mij verwekten’. Vondel zal misschien bedoelen: die mijn ziel aan mijn lichaam kluisterden (vgl. vs. 1241 Vondels voorstelling), die mij aan het vlees gebonden hebben.
1243-46 Gr. (Hyllus spreekt dus); ‘Heft hem nu op, gij makkers, en ach, schenkt mij wel zeer vergifffenis, dat ik in zulk een werk u ga betrekken; doch bedenkt dan ook, hoe groot de onverschilligheid der Goden is ten opzichte van wat hier geschiedt. De Goden, zij verwekken kroost, zij worden aangeroepen met de naam van “vader”, maar rustig zien zij neer op zo veel jammer.’ Dit algemeen gehouden verwijt is natuurlijk gericht tegen Zeus.
1246 *vast zien koomen:* aanzien zonder in te grijpen.

En noch ziet niemant wat hier na op volgen zal.[1247]
Het tegenwoordige een te deerlijk ongeval

1247 *en noch* ....; het oorspronkelijk heeft hier een bedekte, maar voor de antieke toeschouwers, die de sage kenden, verstaanbare toespeling op de aanstaande hemelvaart en vergoddelijking van Hercules (zie *Inhoudt*, r. 65-vlg.), Gr. namelijk: ‘wat te wachten nog staat, dàt ontgaat aan onze blik’.

Gedijt hun zelf ter schande, en bitterst valt het ende
Hem, die beproeft wort van dees jammerlijke elende.[1248-50]

H y l l u s :
Bewaer zorghvuldigh 't hof van Herkules, ô maeght,[1251]
Die zoo veel lijken van doorluchte mannen zaeght,[1252-vlg.]
En alle jammeren, te zwaer in 't wederstreven,
Waer van Jupijn alleen de schult wort toegeschreven.[1239-541251-54]

E I N D E .

1248-50 Gr.: ‘maar wat ì s op dit ogenblik: stof tot weeklacht brengt het *ons* (Hyllus), schande aan *hen* (de Goden), maar een kwelling zwaarder dan ooit mensen droegen, voor hem, die heel dit wicht van onheil torst’ (Hercules).

1251 *bewaer .... Herkules;* Soph. (Vulgaat): ‘En gij, gaat niet heen van het paleis’ ....; *maeght* (hier collectief): maagden van de rei.

1252-vlg. Onjuist. Gr.: ‘gij, die hier, jong als gij zijt, moest aanzien een zo ontzettend einde (nl. van Deianira) en velerlei verbijsterende beproevingen, en niets in dit al, dat niet *Z e u s* is’; *wort toegeschreven:* vgl. *Koning Edipus*, Opdracht, r. 30-31 (Dl. VIII, blz. 855).

1239-54 De maat wisselt hier in het Grieks.

1251-54 De overgeleverde Gr. tekst geeft deze verzen aan de koorleidster, Winsemius naar een oude traditie aan Hyllus.

[Gedichten]

Op het Jaergetyde van Agnes Blok.[aant.*]

Nu een' toon van zang en snaeren
Op 't gezegende verjaeren,
Dat dry twalef jaeren telt
En noch dry, met lust gestelt,[4]
Om den hemel lof te geven,
Die genadig AGNES leven
Rekte in Wijnmaent, die ons bly[7]
Wijn schenkt op haer jaergety.
Rekent prijs, noch vracht, noch tollen:[9]
Want zy komt voorstroom afrollen,
Langs de kaei van Emmerik;[10-11]
Daer de moeder in haer schik[12]
Zulk een blijschap was beschooren,
Toen de dochter wiert gebooren,
Als een zegen van de trou,
Daerze lang in leven zou.[16]
AGNES, staek nu 't onderzoeken
En gesprek met stomme boeken.
Teken bloemperk noch prieel.
Besig potloot, noch penseel,
Pen, noch int, noch waterverven:[19-21]
't Is nu tijt de kunst te derven.
Zet bootseeren aen een zy,

* Van 1668. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 99.
O p s c h r i f t : jaergetyde: verjaardag; voor Agnes Blok, zie blz. 224 en 307.

4 *met lust gestelt:* vrolik aangeheven (te verbinden, met *toon*).

7 *Rekte in Wijnmaent:* deed voortduren tot in de wijnmaand.

9 *Rekent:* houd geen rekening met; *prijs noch vracht:* geen vrachtprijs; *tollen:* belasting.

10-11 Met *zy* is, schertsend, Agnes zelf bedoeld. De opvatting van Van Lennep is onaannemelik. Agnes was evenals haar beide broeders (zie blz. 202) en haar zuster Nelletje (zie blz. 199) te Emmerik geboren. In de 17e eeuw verhuisden velen uit Emmerik en omliggende plaatsen wegens de ongunstige omstandigheden naar het bloeiende Amsterdam, waarmee men in druk verkeer stond. Zie Van Lennep, *Oorkondenboek Van Lennep* I, Amst. 1900, blz. 155.

12 *De moeder:* Ida Rutgers, dochter van David en Josyna Lambers, in 1612 getrouwd met Arent Block. Zie Van Lennep, *Oorkondenboek Van Eeghen*, Amst. 1918, blz. 144. Of en hoe Arend Block, koopman in de Warmoesstraat, verwant was met de familie Block op den Nieuwendijk ‘in 't Blok’ (zie Oorkondenboek Van Eeghen, blz. 3-4), waaruit Cornelia, echtgenote van Hans de Wolf, en haar broer Michiel (in deel 8, blz. 645 verkeerdelik broeder van Agnes genoemd), hebben wij niet kunnen nagaan.

16 Het sterfjaar van Agnes' ouders is niet bekend.

19-21 Op het door Adriaan van der Werff geschilderde portret (zie de reproductie bij Leendertz, *Het leven van Vondel*, blz. 383) is Agnes afgebeeld met een bloemtekening in de hand.

Want uw vrolijk jaergety[24]
Lijdt geen kunstige oeffeningen,[25]
Daer wy dertigh zonneringen
En noch negen, hant aen hant,
Sluiten met een' tafeltrant,[28]
En genoeghelijke wijzen,
Sedert gy de zon zaegt rijzen,
Met een' onbewolkten schijn
Aen den oever van den Rijn.[32]
Laet de gasten vry krioelen,
En de zorg van 't harte spoelen.
In den kelder is de ruimt.[35]
Schenkt vry, dat de roemer schuimt.
Drinkt, en wenscht, van vreught gedreven:
Nu moet AGNES lange leven.[38]

MDCLXVIII, den 29 in Wijnmaent.

Op den optoght der Schutteryen t'Amsterdam.[aant.*]

Insignes praestantibus armis.

Aen de zelve.

Gy, die der vesten halve maen,[1]
En 't mastbosch langs het Y,[2]
In 't blanke harnas, vaen by vaen,[3]
Bewaekt op uw gety,[4]

24 *jaergety:* zie Opschrift.
25 *kunstige oeffeningen:* oefening in de kunst.
28 *tafeltrant:* tafelzang (*trant* = zangwijze), zie *Mnl. Wdb.* VIII, 646. Het woord ontbreekt in het *Ned. Wdb.*
32 Zie vs. 11.
35 *is de ruimt:* is overvloed, volop (*Ned. Wdb.* XIII, 1737).
38 *moet:* moge.
* Van 1668. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 427.
O p s c h r i f t : Schreef Vondel dit gedicht naar aanleiding van het eerste optrekken, (*de optocht*) der schutterij met haar nieuwe bewapening (zie vs. 10-12) of gold hier ook een vreugdebetoon over de onderwerping van het koninkrijk Makassar, op 13 Nov. 1667 door Corn. Speelman tot vrede gedwongen, welk feit te Batavia 15 Maart 1668 door een groot overwinningsfeest werd gevierd? Zie Colenbrander, *Koloniale Geschiedenis*, 's-Grav. 1925 II, blz. 167-68). Het motto, ontleend aan *Aeneis* XI, 291, betekent: Uitblinkende door keur van wapenen.
1 *der vesten halve maen:* de halve-maan-vormige grachten.
2 *mastbosch:* de talloze scheepsmasten.
3 *vaen:* vaandel of vendel (afdeling); naar de vijf verschillende kleuren van hun vaandels onderscheidde men bij de schutterij het Oranje, het Gele vendel enz., zie Wagenaar, *Amsterdam* III, Amst. 1767, blz. 174.
4 *op uw gety:* ieder op zijn beurt.

5 En aen vijf poorten schiltwacht zet,[5]

5 *vijf poorten:* er waren meer poorten te Amsterdam, maar vijf vormden de afsluiting naar de naburige steden: Haarlem, Weesp, Muiden, Utrecht en Leiden, Zie Wagenaar t.a.p., blz. 176-77.

Getrou op uwe wacht;
Hoe wensche ik door een dichttrompet
Mijn stem met volle kracht
Te wringen op dien trommelslagh,
En braven burgertocht,[10]
Nu op een' trotzer voet dan 't plagh
Door krijghsbeleit gebroght.[11-12]
De schutter trekt naer 't Kapitool[13]
Met orden, op een ry,[14]
In Mavors dappre wapenschool:[15]
Daer speelt men trots en bly
Op trompen schoon musketmuzijk,[17]
En drilt de taeje speer.[18]
Daer zwaeit de vaen van elke wijk,
En wenscht den raethuize eer.[19-20]
Outshoren, Vlooswijk, Valkonier,[21]
En Reinst zien u met lust[22]
Ontvonken van een edel vier,[23]
Uit liefde tot 's lants rust,
En gulde vryheit, hant aen hant
Bevochten, na veel wee,
Waerom de staet de krijghskroon spant[27]
Te lande en ook ter zee.[25-28]
Vier winden zien nu teffens om[29]
Naer 't vry gebiet, en hooft
Der steden, welx kortou en trom[31]
Den donderslagh verdooft.
Welx schatkist lant- en zeegewelt
Verduurt, noit uitgeput,[34]
Den wetteloozen wetten stelt,[35]
En 't heiligh recht beschut.
De grijze vader Oceaen

10 *braven burgertocht:* het optrekken van dappere burgers.
11-12 *op een' trotzer voet gebroght:* indrukwekkender ingericht.
13 *'t Kapitool:* het Stadhuis.
14 *Met orden:* in het gelid.
15 *Mavors:* de krijgsgod Mars. Bedoeld is de Stads Schermschool (de latere Nieuwe Waalse kerk), na 1685 oefenden de schutters zich op de Beurs (Wagenaar, blz. 177).
17 *Op trompen:* bij het geschal van de trompetten; *musketmuzijk:* geweersalvo's.
18 *drilt:* geeft een trillende beweging, bij het werpen (*Ned. Wdb.* III, 3367).
19-20 De vaandels van elke stadswijk worden gezwaaid om de Burgemeesters te salueren.
21 *Outshoren:* zie deel 9, blz. 175; Vlooswyk: zie deel 8, blz. 771; Valkonier: Dr. Gillis Valckenier (1624-1680), tussen 1665 en 1679 negenmaal burgemeester.
22 Reinst, zie hiervoor blz. 172.
23 *van:* door.
27 *de krijghskroon spant:* de krans voor de overwinning vlecht.
25-28 *hant aen hant:* eendrachtig. Zinspeling op de vrede van Kleef, die een eind maakte aan de Munsterse oorlog (1665-1666) en op de vrede van Breda (1667), zie blz. 315.
29 *Vier winden:* de vier windstreken, d.w.z. alle landen.
31 *kortou:* scheepsgeschut.
34 *Verduurt:* over ruime middelen beschikt voor de strijd te land en ter zee (oorspr.: langer duurt dan....).
35 *Den wetteloozen:* waarschijnlik zinspeling op de Engelsen, zie blz. 210 tot 211.

Geleit de leeuwevlagh,[38]
Die door een ongewoone baen[39]
Begroet den blijden dagh.
Daer riekt ons 't geurige oosten toe,
En schenkt met vollen schoot
Het zeilrijk Y, noit zeilens moe,
Gedurigh vloot op vloot.
De bitse Nijdigheit, vol spijt,[45]
Bekent, beschaemt en stom,
Dat wie den waterleeu benijt
Met eene stille trom
Nu afdruipt van den oorloghsdans.
Batavie, vol moedt,
Verheft, na 'et keeren van de kans,[50-51]
Den kam uit Sundaes vloet.[52]
Het kraeit met vreught d'opgaende zon
Ten bedde uit, daer de kling
Des Tarters Chine en wreet Japon[55]
In schrik houdt uit Peking.[56]
Ontsluit de Tarter zijn gebiet
Voor Indus maetschappy,
't Gewenschte wit dat zy beschiet,[57-59]
Zoo staet de handel vry.[60]
Zoo wellekomt het gansche Euroop,
En 't Afrikaensche strant
Ons vlooten met geen mindre hoop.[63]
Zoo houdt de welvaert stant.
O brave schutters, trekt nu heen,[65]

38 *de leeuwevlagh:* de vlag met de Hollandse leeuw.
39 *een ongewoone baen:* de retourvloten, die van Batavia door de straat van Soenda voeren, konden nu de stad Makassar met haar gunstige haven als welkom tussenstation gebruiken.
45 *De bitse Nijdigheit:* het afgunstige Engeland, dat ook handel dreef op Malakka. (Wagenaar, *Vad. Hist.*, Amst. 1794, deel 13, blz. 405). Bij het sluiten van de vrede van Breda hadden de Staten van Holland een penning laten slaan, waarop een Maagd de Nijd met voeten trad. Deze voorstelling gaf aan Karel II zoveel aanstoot, dat de Staten de stempel lieten vernietigen. Zie Scheurleer, *Onze Mannen ter Zee* II, blz. 154.
50-51 *Batavie:* Batavia was het middelpunt van de Aziatiese handel der Compagnie; *Verheft den kam:* vat weer moed.
52 Zie vs. 39.
55 *Des Tarters:* de Groot Mogol of de Grote Heer, heerser over het in 1525 te Delhi gestichte rijk van Tartaarse oorsprong, zie De Jonge, *Opkomst van het Ned. gezag in O. Indië*, 's-Grav. 1872, blz. 31; *Chine:* De Chinese jonken brachten de peper naar elders, omdat de Compagnie te lage prijzen betaalde, zie De Jonge, I, blz. LXXV; *Japon:* Japan: Ook de Japanse jonken doorkliefden de zee, zie De Jonge II, blz. 105.
56 *uit Peking* (met accent op de laatste lettergreep). Wat hier bedoeld wordt, is ons niet duidelik, misschien de Turkse stad Pekini of het eiland Pekin (Borneo)?
57-59 Inderdaad bereikte de O.I.C. Compagnie (*Indus maetschappy*) bij de vrede die Speelman in 1669 sloot, haar beoogde doel (*'t Gewenschte wit dat zy beschiet*), n.l. het recht van vrije handel, met uitsluiting van alle andere Europese staten.
60 *staet:* is.
63 *met geen mindre hoop:* met even grote verwachting.
65 *brave:* dappere.

En houdt uw wapens reedt[66]
Ten dienst ter stede en 't algemeen.
Zoo sterkt gy uwen eedt.[68]

MDCLXVIII.

Op het treurspel van Dido[aant.*]

De dootsche Elize, uit donkre myrtewouden[1]
Verrezen, en van wanhoop aengevoert,[2]
Komt spoken, op den toon der overouden,[3]
In onze lucht, van dat gezicht beroert.[4]
Zy ziet de vloot der Trooische bannelingen
Voor wint in zee heenzeilen in 't verschiet,
En kan van wraek zich toomen noch bedwingen.[7]
Nu gryptze 't zwaert des helts, die haer verliet.[8]
Maer och! geen zwaert vergoet dees nederlage,
De schennis van haer naem, en faem, en eer.
Daer leghtze in 't bloet en zieltooght, gansch Kartage[11]
Stort anderwerf op 't lijck van Dido neêr.
De geest van Pels herbaert verstorve minne.[13]
Elk spiegle zich aen zijne Koninginne.

Justus Agrippinas.

66 *reedt:* gereed.
68 *sterkt:* bevestigt.
* Van 1668. - Volgens de tekst in het voorwerk van Andries Pels, *Didoos Doot, Treurspel met eenige Kunstwerken,* Amsterdam 1668, bl. A4.
O p s c h r i f t : De Amsterdamse advocaat Mr. Andries Pels (1631-1681) gaf dit spektakelstuk uit tegelijk 'met eenige konstwerken' en een blijspel 'Julfus'. Beide spelen bestonden uit drie bedrijven en waren zo ingericht, dat telkens na een bedrijf van het treurspel een bedrijf van het blijspel moest vertoond worden. Pel wist Huygens zowel als Vondel te bewegen op 'Didoos Doot' een gedichtje te schrijven. Geneerde Vondel zich, dat hij zó ondertekende? Huygens dateerde het zijne op 8 Aug. 1668 (Worp, *De gedichten van Constantyn Huygens*, 7de deel, blz. 161). Na de stichting van 'Nil Volentibus Arduum' (1669) veroordeelde Pels zijn eigen toneelwerken als 'vodden'. Zie Te Winkel, *Gesch. der Ned. Letterk. v.d. Rep. der Vereen. Ned.*, Haarlem 1924, II, blz. 289-90 en 421.
1 *De dootsche Elize:* Elissa, de Tyriese koningsdochter die Karthago stichtte en vereenzelvigd werd met de Phoeniciese Astarte, beschermgodin van Karthago; *dootsche:* hevig verschrikte, doodsbleke (*Ned. Wdb.* III, 2877); *myrtewouden:* de mirte groeit aan de kust van de Middellandse zee.
2 *van wanhoop aangevoert:* door wanhoop gedreven.
3 *op den toon der overouden:* naar de trant van de klassieke tragici.
4 *lucht:* streken; *van dat gezicht beroert:* door deze verschijning ontroerd.
7 Zie deel 6, blz. 594-96.
8 Aeneas had aan Dido zijn zwaard geschonken, zie t.a.p., blz. 598.
11 *leghtze:* ligt ze.
13 *geest:* talent; *herbaert verstorve Minne:* doet in zijn spel herleven de zo tragies geëindigde liefdesscène.

Uitvaert Van Maria van den Vondel[aant.*]

Insuetum miratur limen Olympi.

Wanneer dit tijtlijk leven endt,
Begint het endelooze leven,
By Godt en engelen bekent,
En zaligen alleen gegeven.

Daer zit de Godtheit op den troon,
In 't middenpunt van alle ronden,
Dat overal, en eenigh schoon,
Noit zijnen omvang heeft gevonden.[5-8]

Dit trekt alle oogen naer zich toe,
Als d'eerste zon van alle zonnen,
De bron van 't licht, noit straelens moê,
Van geene schaduwen verwonnen.[12]

Wat goet zich in 't geschapen spreit
By sprengkelen, is hier volkomen[13-14]
In schoonheit, maght, en heerlijkheit,
Een zee, de springaêr aller stroomen.[16]

Wat herquam van het enkel Een[17]
Doolt, als in ballingschap verschoven,[18]
Vint geene rustplaets hier beneên,
En zoekt het vaderlant daer boven.

Zoo waelt de lely van 't kompas,[21]
Die met den zeilsteen wert bestreeken,[22]
Rondom, en zoekt de starlichte as,[23]
Haer wit, waer van zy was versteeken.[24]

* Van 1668. - Afgedrukt volgens de tekst der afzonderlike uitgave in plano (Unger, no. 705).

O p s c h r i f t : Maria van den Vondel, dochter van Vondel's zoon Joost en diens eerste vrouw, Aeltje van Bancken, werd in 1648 te Amsterdam geboren, stierf daar 7 Dec. 1668 en. werd 17 Dec. in de Nieuwe kerk begraven. Zie over haar Sterck, *Oorkonden*, blz. 208-13. Zie voor het motto deel 8, blz. 721.

5-8 Weerklank van de bekende rei uit *Lucifer* (vs. 281-300).
8 *omvang:* omtrek, begrenzing (*Ned. Wdb.* X, 671).
12 *Van:* door.
13-14 Al het goede dat in de geschapen wereld bij kleine gedeelten verspreid ligt.
16 *springaêr:* bronader.
17 *herquam:* afkomstig is.
18 *verschoven:* verworpen.
21 *waelt:* gaat onzeker heen en weer; *de lely:* de kompasnaald in de vorm van een heraldieke lelie (*Ned. Wdb.* VIII, 1536).
22 *de zeilsteen:* de steen die de kompasnaald magneties maakt.
23 *de starlichte as:* de Noordster aan de hemelpool.
24 *wit:* doel; *versteeken:* verstoten, afgehouden.

M A R I A steegh met haer gemoedt,
Van werreltsche ydelheên gescheiden
En los, naer dit volkomen goet,
Waertoe d'elenden 't hart bereiden.[28]

Twee vleugels, ootmoet en gedult,[29]
Verhieven haer uit aertsche dampen,[30]
Daer 't eeuwigh Een 't gebrek vervult,[31]
En vleesch en geest niet langer kampen.

Haer leste stem en aêm was Godt,
De troost der aengevochte harten,[34]
Het beste deel, en hooghste lot.[35]
Zoo voerze heene uit alle smarten.

Wat kroontge, op dat uw liefde blijk',[37]
Met parle, zilver, en gesteente,
En palm, en roosmarijn, het lijk?
O Speelnoots, dit 's een dor gebeente.

Zy leefde tien paer jaeren lang,
Maer nu van 's werrelts last ontbonden,
Verwachtze om hoogh geen' ondergang.
Het hemelsche uurwerk telt geen stonden.[44]

Een rey van englen kroon' de ziel
Met lauwerier in 's hemels hoven,[46]
Nu 't kleet des lichaems haer ontviel.
Zy noode ons met gebeên daer boven.[48]

J. v. Vondel.

28 waartoe het hart voorbereid wordt door het aardse leed.
29 Sterck (*Oorkonden*, blz. 212) ziet hier een herinnering aan het tweede boek van de Imitatio Christi (IV, 1): ‘Duabus alis homo sublevatur a terrenis, simplicitate scilicet et puritate’. In plaats van deze eigenschappen stelt Vondel *ootmoet* en *gedult* (lijdzaamheid).
30 *aertsche dampen:* aardse beslommeringen. Sterck (*Oorkonden*, blz. 213) vergelijkt *de damp der werelt* in de Opdracht van Peter en Pauwels aan Eusebia, van 1641.
31 *'t gebrek:* het ontbrekende, het onvolmaakte.
34 *aengevochte:* door bezoekingen geteisterde.
35 Vondel denkt hier aan Maria's ‘beste deel’ in *Luc.* X, 42.
37 *kroont:* bekranst. Vgl. de aantekening bij *Uitvaert van mijn Dochterken*, vs. 37-vgl. (deel 3, blz. 397).
44 In de hemel is geen begrip van tijd.
46 *hoven:* lustoord.
48 *Zy noode:* moge zij ons nodigen door haar gebeden om met haar verenigd te worden.

Op het overlyden van Joannes Lutma, Den Ouden, *Goutsmidt.*[aant.*]

Grafschrift.

L U T M A , die de Fenix was,[1]
Rust hier entlyk in zyn asch,[2]
Afgezweeft op goude schachten[3]
Van doorluchtige gedachten[4]
Naer de starren, boven 't zwerk.
Houwt een' Fenix op den zerk.[6]

J . V . V O N D E L .

t'Amsterdam, Voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam.

Op Katharine Questier.[aant. aant.*]

R E C E S S I T I N A U R A S .

De nijt des zerks bedekt de schoonheit van Q U E S T I E R .[1]
De geest, noch schooner, leeft in hout en wit papier.[2]
In aerde en hemel rees om haer een groot krakkeel.
Elk trok. De hemel won de ziel, het schoonste deel.[4]

MDCLXIX.

* Van 1669. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger nr. 710).
O p s c h r i f t : Zie over Joannes Lutma den Oude: deel 8, blz. 598.
1 *de Fenix:* de mythologiese vogel, die op de brandstapel telkens uit zijn as verrees.
2 *in zyn asch:* in zijn graf (woordspeling met vs. 1).
3 *Afgezweeft:* voorgoed weggezweefd.
4 *doorluchtige:* verheven.
6 in de *Fenix* wordt dus zijn onsterfelike roem verbeeld.
* Van 1669. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 86.
O p s c h r i f t : Zie over haar: deel 5, blz. 840 en deel 9, blz. 392.
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* II, 790, betekent: Zij verdween in de lucht. V. vertaalde: Zij verdween in de dunne lucht.
1 *De nijt des zerks:* de grafsteen die ons haar aanblik niet meer vergunt.
2 *geest:* talent; *in hout:* op haar panelen; *wit papier:* in haar pennekunst.
4 Vgl. de *Vertroostinge aen Geeraerdt Vossius*, vs. 3-4: ‘De hemel treckt’.

Lykdicht, op den eerwaerdigen vader Henrik Halman, Priester van Jesus Societeit.[aant.*]

SIC ITUR AD ASTRA.

Verhef, ô zangkoor, uwe toonen
Op HALMAN's uitgang, met dry kroonen[2]
Van Zuiverheit, van Arremoê,[3]
En van Gehoorzaemheit verheven,
By Seraphijns, in 't ander leven,[5]
Tot aen den hooghsten hemel toe.
Zoo brande d'yver van Elias,[7]
Gelijk een fakkel voor Messias,
En namaels 't heilig morgenlicht
Joannes, die voor JESUS buighde,
Van dit onnozel Lam getuighde,
En heentradt voor zijn aengezicht.[10-12]
Men pass' 't Orakel van Godts tempel[13]
Op dezen: *d'yver van uw drempel*
Heeft my verslonden en verteert.[14-15]
Hy storte, in 't renperk afgeronnen,[16]
En heeft den Pallemtak gewonnen,
Waer mede Godt zijn Priesters eert.
De toeloop daer hy zich liet hooren,
Eischte, om den zolder t'onderschooren,[20]

* Van 1669. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 48. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* IX, 638, betekent: Zo verheft men zich tot de sterren.
Opschrift: Henrik Halman was de helper van de beide geesteliken die Vondel het meest in de overgang tot de Katholieke kerk hebben bijgestaan. In Aug. 1632 te Antwerpen geboren en in Sept. 1651 in het Noviciaat der Societeit getreden, werd Halman in 1667 als hulp toegevoegd aan de tachtigjarige pater Augustinus van Teylingen S.J. te Amsterdam (zie blz. 618). Hij werd echter in 't uitoefenen der hem toegedachte bediening verhinderd door de apostoliese vicaris Joannes van Neercassel, en zelfs naar Enkhuizen verwijderd. Vandaar keerde hij weer naar Amsterdam terug om de evenzeer uitgeputte pater Petrus Laurensz ter zijde te staan, zonder echter de pastoralia te mogen uitoefenen. Zijn zwakke gezondheid was niet lang tegen deze inspannende arbeid bestand; hij overleed 14 Febr. 1669, 36 jaar oud, en werd in de Oude Kerk begraven. Zie Allard, *Vondel's Gedichten op de Societeit van Jezus* in Studiën, I (1868), 's Hertogenbosch, blz. 110-14, en dez. in Het Jaarboekje van Jos. Alb. Alberdingk Thijm, 51e jrg. (1902), blz. 170-71, met verbetering van enige feiten.
2 *uitgang:* dood; *dry kroonen:* drie kransen, nl. de drie volgende volbrachte geloften.
3 *Zuiverheit:* kuisheid.
5 *By Seraphijns:* door engelen (vgl. het gedicht op Adriaan Motman, vs. 4; deel 5, blz. 561).
7 *yver:* geloofsijver. Zie Ecclesiasticus 41, 1: 'En Elias de profeet stond op, als een vuur, en zijn woord brandde als een fakkel.'
10-12 Zie *Joh.* 1, 27 en 1, 29.
13 *pass' op:* passe toe op.
14-15 Zie *Joh.* 2, 17: 'De ijver van uw huis heeft mij verslonden.'
16 *storte:* viel; *afgeronnen:* door het rennen dodelik vermoeid.
20 *den zolder:* tijdens het verbod van hun godsdienstoefening vergaderden de Roomsen op zolders in partikuliere huizen ('Onze Lieve Heer op zolder' te Amsterdam).

Kolommen, en het perk viel naeu[21]
Voor zulk een' drang van Christe menschen,[22]
Die om de spijs der Englen wenschen.[23]
Zijn geest wert sterk, het lichaem flaeu.[24]
De moedt was grooter dan 't vermogen.
Zoo moet de pees der taeje boogen[26]
Die al te streng gespannen staen,[27]
Ten leste breeken, of verslappen.
Een pelgrim zwicht voor wyde stappen,[29]
Op eenen zantbergh, zwaer te gaen.
Het kaekebeen lijt last in 't leeren.[31]
Dees liet geen kranken troost ontbeeren,
Noch dagh noch nacht; dewijl hy vat[33]
Hoe d'opperste by 't kranke bedde[34]
Zich vinden laet, opdat men 't redde[35]
Uit zwaricheit, die zielen mat.[36]
Men hoort de weeuwen, weezen, armen,
Om haren man en vader kermen
Op 't lijk, dat nu zijn handen sluit[39]
En mont, zoo milt van troost en gaven,
By Godt bekent, en in 't begraven
Met jammerlijk geschrey beluit.[42]
Hy, die door d'enge poort quam dringen,[43]
En lust schepte in bespiegelingen
Van Godt, en zijn gezalfdens wet,[44-45]
Verworf't geluk, na vast betrouwen,[46]
Gods stralende aenschijn klaer t'aanschouwen,
Benevelt van geen wolk noch smet.
De dankbaere Ystroom, op 't begeeren[49]
Van zijne kindren, wou hem eeren[50]
Met eenen zerk, en dit gedicht:
Hier rust nu HALMAN, *die noit ruste*,
Tot dat de doot zijn yver bluste.

21 *Kolommen:* stutten; *'t perk viel naeu:* de ruimte was te klein (bijgedachte aan het ‘renperk’ van vs. 16).
22 *drang:* drom, massa.
23 *de spijs der Englen:* de Eucharistie.
24 *flaeu:* krachteloos.
26 *taeje:* veerkrachtige.
27 *streng:* strak.
29 *Een pelgrim zwicht:* de krachten begeven de pelgrim.
31 *lijt last:* ondervindt moeite, heeft het hard te verduren; *leeren:* onderwijzen, prediken.
33 *vat:* inziet.
34 *d'opperste:* God; *'t kranke bedde:* het ziekbed.
35 *'t:* slaat terug op *'t kranke bedde:* hier: de zieke.
36 *mat:* afmat.
39 *zijn handen sluit:* niet meer in staat is om te schenken.
42 *beluit:* uitgeluid.
43 *d'enge poort:* vgl. *Matth.* 7, 14.
44-45 Mogelik een toespeling op de lektuur van Vondel's Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst.
46 *Verworf:* verwierf.
49 *Ystroom:* allegories voor: Amsterdam.
50 *kindren:* zij die hem als geestelike vader eerden.

Getrouwe dienst houdt elk verplicht.[54]

MDCLXIX.

54 *houdt verplicht:* doet de verplichting gevoelen, stemt tot dankbaarheid.

Uitvaert van den weledelen en eerwaerdigen heere, den heere Augustyn van Teilingen, Priester der Societeyt.[aant.]*

OMNIBUS IDEM.

Heer TEILINGEN, na twee- en tachtigh jaeren,
Komt, afgemat op 's levens wilde baeren,
Ter haven van de ruste en 't eeuwigh leven
Gezegent en behouden ingedreven,
Van Cherubijn en Serafijn ontfangen[5]
Met Godts bazuin en hemelsche gezangen.
Zoo vrolijk zagh men Simeon in vrede
Heenvaeren, na zijn langgewenschte bede,
Toen hy den zoon der koningin, Godts moeder,
Der volken troost, en eenigen behoeder
Aenschoude, omhelsde uit alle zijn vermogen.
De zaligheit, Godts heil zagh hem ten oogen
En aenschijn uit. Hy riep: ik ben ontbonden
Van 's lichaems last, 'k heb Godt, mijn' Godt gevonden.[7-14]
Gy weduw, wees, en maeghden, mannen, vrouwen,
Verlaet dit lijk, en volght, met vast betrouwen
Op Godt, de ziel van AUGUSTYN, uw' vader,
Die minzaem u, zijn kinders, al te gader
Noch noodight, om ontslagen van verdrieten[19]
Een zelve kroon en glori te genieten.[20]
U is bekent hoe tot zijn hooge daegen
Hy 't lastigh kruis geduldigh heeft gedraegen,[22]
Zich quijtende ten dienst van zijn gemeente;

* Van 1669. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 44. Het Latijnse motto in het opschrift (ook de zinspreuk van P.C. Hooft) betekent: Voor allen dezelfde.
Opschrift: Augustyn van Teilingen, 13 Juli 1587 te Haarlem uit de Katholieke tak der Teilingens geboren, als zoon van Dr. med Pieter Adriaensz. en Hildegonde Vermeer, studeerde aan de Universiteit te Leuven, werd 12 Maart 1606 in de Societeit opgenomen en 21 April 1612 tot priester gewijd. In het eind van 1618 kwam hij te Amsterdam als opvolger van pater Livinus Wouters en als derde Jezuïet met vaste woonplaats aldaar om voor de Hollandse Missie te werken. Hij betrok de statie 'de Papegaai' (nu de St. Jozefskerk) in de Kalverstraat. Hij overleed 4 Aug. 1669 en werd 6 Aug. onder grote toeloop van gelovigen in de Oude Kerk begraven. Vondel was zeer bevriend met deze geleerde Jezuïet, die even oud was als hij. Zie Allard, *Vondel's gedichten op de Societeit van Jezus*, blz. 115-23, en dez., *Augustinus van Teylingen S.J.*, in Het Jaarboekje van Alberdingk Thijm, 51e jrg. (1902), blz. 117-81, ook voor biezonderheden in de aantekeningen.
5 Vgl. het voorafgaande Lykdicht op Henrik Halman, vs. 5; *Van:* door.
7-14 Zie Lucas 2, 25-32; *Heenvaeren:* heengaan.
19 *verdrieten:* ongewoon meervoud.
20 *Een zelve:* een zelfde.
22 *lastigh:* drukkend. Uit vrees voor vervolging wisselde Van Tellingen bijna dageliks van woonplaats en hield zijn kerkelike bijeenkomsten meestal 's nachts.

Schoon hem de spraek, de krachten, en 't gebeente[24]
Begaven, in een' drang en zwarm van zielen,[25]
Die vierigh hem in 't uiterste overvielen.
Maer och helaes, de kruisheer most beneden
Op d'aerde zelf alleen de wijnpers treden,
En tradt aldus vooruit, eer d'ysre vuisten[27-29]
Den in den raet der Joôn gedoemden kruisten.
Wat is dit lijk een oirzaek van veel jammers![31]
Een halleve eeu genoten d'Amsterdammers,[32]
Zoo 's nachts als daeghs, 's mans dienst op hun begeeren,[33]
Volhardende elk te stichten, en te leeren,[34]
En daeghlijx Godt getrou zijn recht te geven,
In wien hy scheen te leven en te zweven.
Nu langer niet uwe oogen uitgekreeten:
Want d'overleên heeft lang zijn leet vergeeten
By zijn' genan, het kerklicht van Hippone,[39]
En wierookt nu, ten prijs van Godt den zoone,[40]
Daer schooner zon en maen en starren schijnen.
Daer wandelen stantvastige Augustynen[42]
Nu hant aen hant. indienge billijk oordeelt[43]
Den voorzaet [die met een godtvruchtigh voorbeelt[44]
Zijn' leering sterkte] in liefde na te treden;
Zoo volght getrou den nazaet, hier beneden[46]
In zijne plaets gestelt, om Christus kerken
Met hemelsch man te voeden en te sterken.[48]
Voltrekt getrou uw herders wil en wenschen.[49]
Dees leefde in vre, bemint by alle menschen.

24 *'t gebeente:* het binnenste van 's mensen lichaam (*Ned. Wdb.* IV, 390).
25 *drang en zwarm:* drom en menigte. Amsterdam werd in de 17e eeuw herhaaldelik door pest geteisterd. Vele onroomsen, door hun eigen herders verlaten, riepen op hun sterfbed (*in 't uiterste*) de hulp der Jezuïeten in. Pater van Teilingen heeft aan honderden pestlijders de laatste sacramenten toegediend.
27-29 *de kruisheer:* de tot de kruisdood veroordeelde Christus, van wie Van Teilingen de ware navolger was; *alleen de wijnpers treden:* het moeilik werk alleen verrichten, vgl. *Jesaia* 63, 3. Een oude voorstelling is die van Christus, staande in de pers, met het kruis daarachter, ter aanduiding dat het kruis waaraan Hij stierf, de pers was die Hem het bloed uitperste. Tot zijn 77e jaar was Van Teilingen zonder helper. Toen kreeg hij naast zich P. Judocus Eelbo, die in 1664 overleed; daarna P. Halman (zie blz. 612) en tenslotte P. Henricus Prince, die evenals Halman in de uitoefening der bediening verhinderd, slechts de uitgeputte grijsaard in zijn laatste levensdagen kon verplegen.
31 Wat is zijn dood voor velen een ramp!
32 *Een halleve eeu:* nl. van 1619-1669. Van Teilingen is genoemd: ‘in una eadem statione (de Papegaai) Jubilarius’.
33 Zie vs. 22-25.
34 *Volhardende:* te verbinden met *man*, te ontlenen aan de genitief *'s mans* in vs. 33.
39 *genan:* naamgenoot, nl. Sint Augustinus, kerkleraar van Hippo: *het kerklicht van Hippone*.
40 *ten prys:* tot lof.
42 *Augustynen:* naamgenoten en navolgers van S. Augustinus.
43 *billijk:* als van zelfsprekend.
44 *voorzaet:* geestelike voorvader; *met een:* door zijn.
46 *den nazaet:* Van Teilingen.
48 *man:* manna.
49 *Voltrekt:* volbrengt.

Ootmoedigh, als de minste van Godts slaven,[51]
Vergeetende 't out stamhuis van 's lants Graven,
Waer uit zijn bloet was wettigh voortgesproten,[52-53]

51 *slaven:* dienaren.

52-53 De Teilingens behoorden tot het edelste der oudhollandsche geslachten, oorspronkelik met voorrang boven de Brederodes. Aldus Alberdingk Thijm, die vermeldt dat deze edelman-priester ‘den hollandschen Liebaart in zijn wapen en de oud-hollandsche gravenkroon op zijn wapenbord voerde.’

Hanthaefde hy al zijn geloofsgenooten,[54]
Onzijdigh en lieftalligh t'allen tijden.
Laet diamant dit op den grafzerk snijden:
O TEYLINGEN, *rust na langduurigh slaven*.
Gy leght min hier dan in elx hart begraven.[58]

Ter eeuwige gedachtenisse Van den Hooghedelen Heere en Helt Joan van Aemstel, aant.*

Zeekapitein, gestorven te Schindel 1669, den 29 van Herfstmaent.

Pars belli haud temnenda.

Hier rust d'eer der Aemstelheeren,
Jan van Aemstel, die den Sweet
Holp met kracht te Funen keeren,[3]
En Gustavus zeemaght sleet,[4]
Tromp de handt bood tweepaer dagen,
In den slagh met Brittenlant,
Zwaer gewont, op zee geslagen
Om de kroon van d'overhant.[7-8]
Looft dien trouwen Zeebeschermer:
Houwt zijn naem op eeuwigh marmer.

54 *Hanthaefde:* ondersteunde.
58 Het is minder juist te zeggen dat gij hier begraven ligt, dan wel in ieders hart.
* Van 1669. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, II, blz. 72.
O p s c h r i f t : Joan van Aemstel, c. 1620 te Schijndel geboren, onderscheidde zich als scheepskapitein bij de slag in de Sont (1658), de verovering van Funen (1659), de zeeslagen van. 1666 en de tocht naar Chattam. Hij werd daar zwaar gewond, trok zich uit de dienst terug, en verhuisde van Amsterdam naar Schijndel, waar hij in 1669 overleed en werd begraven. Op zijn grafmonument (afgebeeld bij Scheurleer, *Onze mannen ter zee*, II, tegenover blz. 160) werd dit gedicht van Vondel, benevens een van Antonides vander Goes aangebracht. De tekst van Vondel's gedicht op het monument verschilt aanmerkelik van die in *Poëzy* II, zie voor de eerste J.G. Frederiks, *Jan van Amstel*, in Noordbrabantsche Volks-Almanak 1889, blz. 7.
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* X, 736, betekent: Geen onaanzienlik aandeel aan de oorlog.
3 Zie deel 8, blz. 764; *holp:* hielp.
4 *sleet:* vernietigde (*Ned. Wdb.* XIV, 1757), n.l. bij de slag in de Sont, waar Wassenaar van Obdam de Zweedse vloot van Wrangel versloeg, en aldus de zeemacht van Karel Gustaaf vernietigde, zie deel 8, blz. 648.
7-8 Op het monument luiden deze verzen: ‘Swaer gewondt maer noydt verslagen, Voor de eer van 't vaderlandt’; *om de kroon van d'overhant:* om de krans van de overwinning.

Kandia
op haer uiterste.[aant. *]

PALLIDA MORTE FUTURA.

Aen de zelve.

Och Krete, voortijts aengebeden,[1]
Gelijk een moeder van Jupijn,
Die eene kroon van hondert steden,[3]
Bezet met parlen en robijn,
Op 't voorhooft voerende, en de straelen
Der zon verdoovende, als vorstin[6]
Der zee, zaeght van al 's werrelts paelen
De vlooten, zwanger van gewin[8]
En rijkdom, uwe kust bezoeken,
De havens stoppen 't gansche jaer,[10]
En offeren, uit alle hoeken,
Haer schatten, door het zeegevaer
Gesleept, aen 't outer van uw voeten:
Och eilant, daer Saturnus zoon,[14]
Om zijnen minnetoght te boeten,
Agenors dochter op zijn' troon
Zoo hoogh verhief, dat hy, na' et streelen,
Haer hier met zulk een' naem beschonk,
Van 't eelst gedeelte van dry deelen[19]
Der werrelt; toen haer schoonheit blonk

* Van 1669. - Afgedrukt volgens de tekst der afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 711).

O p s c h r i f t : Sinds 1645 trachtten de Turken aan Venetië het eiland Kandia te ontnemen, en steeds hebben de Nederlanders de Venetianen in hun verzet gesteund, zie *Op de neerlaegh der Turksche vlote*, deel 5, blz. 473. Ook toen de Turken in 1665 het beleg om de hoofdstad Kandia sloegen, was aan de hulp van de Nederlanders en van andere naties te danken, dat de stad eerst na vier jaar, in Sept. 1669, werd ingenomen. Wèl hadden onze Staten toen dit gevaar dreigde (*op haer uiterste:* bij de bedreiging met ondergang) nog het plan overwogen met 2000 man bij te staan, doch Amsterdam verzette zich hiertegen met het oog op de handel en de zeevaart op Turkije en de Levant (De Jonge, *Nederland en Venetië*, 's-Grav. 1852, blz. 227, 232, 261).
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* IV, 644, betekent: Bleek door het naderen van de dood.

1 *Krete:* de klassieke naam van Kandia.
3 Homerus roemde het eiland Kandia om zijn honderd steden. *De kroon van hondert steden* wordt inderdaad voorgesteld als rustende op het hoofd van de allegoriese maagd Kandia (vgl. de *Stedekroon voor Frederick Henrick*).
6 *verdoovende:* overstralende.
8 *zwanger van gewin:* overvol van winst.
10 *stoppen:* geheel vullen.
14 *Saturnus zoon:* Jupiter, die de gedaante van een stier aannam om Europa, *Agenor's dochter*, naar Kreta te ontvoeren. Agenor was koning van Phoenicië.
19 *dry deelen der werrelt:* Europa, Azië, Afrika, waarvan de eerste het edelste deel was. Vondel volgt hier de klassieken, die maar drie werelddelen kenden.

Met zulk een' luister in zijne oogen;
Daer hy omhelst lagh in haer' schoot,
En sprak, verzaet en opgetogen:[23]
O schoone, die het morgenroot
Uit schaemte ontfangt op deze wangen,
Ons majesteit in dit gezicht;[26]
Gy zult een' andren naem ontfangen,
Die, wijt befaemt, voor niemant zwicht.
Wy zullen u Europe noemen.
Bezit dit eilant, uwen troon.
Maer Kandie, och wat baet dit roemen,
Op d'oude hantvest, hier ten loon[32]
Voor 't schaeken van haer bloem gegeven,[33]
Nu gy ten leste wort verkracht
Van Ottoman, die 't al leert beven,[35]
En onderdrukt houdt door zijn maght?
Wat baet het dat u Godt verlichte,
Toen hier de groote kruisgezant[38]
Met Titus d'eerste kerken stichte,[39]
En 't hooft der afgoôn trapte in 't zant?
Wat baet het dat de vont u wijde,[41]
En 't heiligh kruis, een grooter eer,
Die d'afgront brullende u benijde;[43]
Zoo, na langduurigh tegenweer,[44]
De zeeleeu van Sint Mark uw eilant[45]
En hooftstadt entlijk slaeken moet?[46]
Zoo gy, getrout aen 's werrelts heilant,
Verdrinkt in eene zee van bloet?
De Middelantsche zee gesloten,
Gelijk 't Venetiaensche meer,[50]
Zal dootsch voortaen geen rijke vlooten
Door 't schuim zien bruizen heene en weêr.
Het Turkendom wil trots braveeren.[51-53]
Al 't omgelegen Christenrijk
Zal lant- en zeekust zien schoffeeren,[55]

23 *verzaet:* verzadigd, voldaan.
26 die *Ons majesteit* ontvangt: die de aanblik geniet van onze goddelikheid.
32 *hantvest:* privilege, voorrecht.
33 *'t schaeken van haer bloem:* het ontroven van haar maagdom (*Ned. Wdb.* II, 2894).
35 *Ottoman:* de Turk.
38 *de groote kruisgezant:* de apostel Paulus.
39 *Titus:* apostoliese helper van Paulus. Hij vergezelde de Apostel op verscheiden missiereizen; later werd hij bisschop van Kreta. (Zie *De Brief v.d. Apostel Paulus aan Titus*).
41 *vont:* doopvont.
43 *d'afgront:* de hel.
44 *tegenweer* (hier onzijdig): verzet.
45 *de zeeleeu van Sint Mark:* Venetië.
46 *slaeken:* loslaten, in de steek laten.
50 *'t Venetiaensche Meer:* de golf van Venetië.
51-53 *dootsch:* verlaten. Inderdaad was het met de wereldhandel van Venetië spoedig daarop (c. 1700) gedaan.
53 *wil:* zal. Evenzo in vs. 58; *braveeren:* zich als overheerser gedragen.
55 *schoffeeren:* schenden.

En Christus kroon getrapt in slijk.
Het gansche Europe, in bloet verzoopen,[57]
Wil treuren om dees nederlaegh.
Wat raet? de kruisgrens leght nu open,[59]
En daghvaert zelf Godts vloek en plaegh.[60]
De felle Turksche sabel schittert,
Te moedigh op haer halve maen,[62]
Terwijl men, onderling verbittert,
De zon van 't kruis ziet ondergaen.
Wy staen, als met gevleugelde armen,[65]
En zien al koel dien ondergang[66]
Van 't kruis, het welk men kon beschermen,
Vergeefs verdaedight eeuwen lang.[68]
Waekt op, Martel, Buljon, en Kroie,[69]
Sint Luidewijk, en 't Duitsche huis:[70]
Men haelt het Griexe paert in Troie,
En niemant zet zich schrap voor 't kruis.
Maer als gansch Asie, aengespannen[73]
Met Tarters, inberst, als een zee,[74]
Dan zalmen spa de muuren mannen,[75]
En 't zwaert ontkleeden van zijn schee.
Nu is 't noch tijt, naerdien de vrede[77]
De Christe-werrelt overstraelt,
Dat elk om 't eerst het slaghzwaert smede,[79]
En zette alle ongelijk betaelt.[80]
Och heilant, spaer uw bruit voor 't schennen[81]
Des voorhuitloozen erftyrans.[82]
Beschut de volken, die u kennen.[83]
Zoo blinke uwe eer met vollen glans.

57 *verzoopen:* in Vondel's taal zonder ongunstige kleur.
59 *kruisgrens:* grenzen van de Christelike rijken; *leght:* ligt.
60 *daghvaert:* haalt binnen; *Godts vloeck:* de Turk.
62 *Te moedigh:* zeer fier.
65 *gevleugelde:* op de rug gebonden (nl. als weerloze gevangenen).
66 *al koel:* geheel onverschillig.
68 *verdaedight:* verdedigd.
69 *Martel:* Karel Martel, die in 732 de Arabieren bij Poitiers versloeg en aldus West-Europa voor onderwerping aan de Islam behoedde; *Buljon:* Godfried van Bouillon, die Jeruzalem en het heilige graf op de Turken heroverde (1100); *Kroie:* Croy, welk lid van dit geslacht, dat in verschillende landen verdienstelike leden telde, Vondel hier bedoelt, is moeilik te bepalen.
70 *Sint Luidewijk:* Lodewijk IX, de Heilige, van Frankrijk (1248-1254), die op de zesde kruistocht Damiate innam; *'t Duitsche huis:* de ridders van de Duitse orde.
73 *aengespannen met:* in verbond met.
74 *inberst:* binnen komt dringen.
75 *mannen:* van krijgsvolk voorzien.
77 *naerdien:* aangezien.
79 *om 't eerst:* in wedijver.
80 *ongelijk:* onrecht.
81 *uw bruit:* de Kerk.
82 *voorhuitloozen:* besneden, in dit verband: heidens.
83 *kennen:* erkennen, belijden.

Op den welvertaalden Agrippa, Aan de Kunstkenners.[aant.*]

Indien u Aristotels regel
Van speelen aensta, steek uw zegel[2]
Aan spel van oordeel en verstant.
Zoo schuift men lompen aan een kant.

Op de vertaeling van De gelyke Tweelingen, ofte de Menechmen van Plautus.[aant.*]

De Neêrduitsch wil geen Plautus wijken.[1]
Men kent den vader aen de vrucht.
De dwaeling baert een schoone klucht.[3]
Wie zagh ooit schooner twee Gelijken.

* Van 1669 of 1670. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682, II, Aanhanghsel bl. 4.
O p s c h r i f t : Philippe Quinault (1635-1688) dramaties Frans dichter, schreef in 1660: Agrippa, ou le faux Tiberinus, tragi-com. Dit treurspel was onder de titel 'Agrippa, koning van Alba of de valsche Tiberinus' door Mr. Hendrik de Graef vertaald, maar volgens Nil Volentibus Arduum 'jammerlyk vertaald en slordig berymd', zodat vier van hun leden, waaronder waarschijnlik Antonides van der Goes, zich aan het werk zetten voor een betere, vrije vertaling, die zij 4 Nov. 1669 aan de regenten van het Weeshuis en Oude-mannenhuis opdroegen. Op deze 'welvertaalde' tekst slaat Vondel's lofdichtje. Zie J. te Winkel: Negende Verslag van het Vondelmuseum, *Vondel en Nil Volentibus Arduum*, blz. 22, en *Ontwikkelingsgang:* IV, blz. 423.

2 *steek uw zegel:* hecht uw zegel aan, keur goed.; *lompen:* knoeiers (*Ned. Wdb.* VIII, 2671). Dit slaat dus op de voorafgaande slechte vertaler H. de Graef.

* Van 1670. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 235.
O p s c h r i f t : Mr. Joan Blasius (zie deel 8, blz. 756) vertaalde Plautus' blijspel Menaechmi als 'Dubbel en Enkkel, Jok en Ernst-spel', welk werk hij 3 Febr. 1670 opdroeg aan Mr. Pieter Schaep, regerend Schepen en Raad der stad Amsterdam, als poging om tot regent van de Schouwburg benoemd te worden. Deze wens werd in 1670 vervuld, en in dat jaar kwam ook het stuk te Amsterdam uit, waarschijnlik kort nadat het op de Amsterdamse Schouwburg was gespeeld, zoals het titelblad vermeldt. Zie te Winkel, *Bladzijden uit de gesch. der Ned. letterk.*, Haarlem 1882, blz. 117. Het genootschap 'Nil Volentibus Arduum', welks streven was betere vertalingen te leveren van stukken die op de Schouwburg vertoond werden, gaf een vrije bewerking van de Menaechmi uit onder de titel 'De gelijke Twélingen'. De opdracht hiervan (aan Pieter Blaeu) was evenals die van 'Dubbel en Enkkel' gedagtekend op 3 Febr. 1670. Deze vertaling, waarschijnlik van de hand van Antonides, werd door Vondel met dit gedichtje geprezen (te Winkel, t.a.p., blz. 117).

1 *De Neêrduitsch:* de Nederlandse vertaler; *wil geen Plautus wijken:* wil niet onderdoen voor het origineel van Plautus.

3 *De dwaeling:* de vergissing, door de gelijkenis veroorzaakt, en waarop de intrige van het blijspel berust.

Op het overlyden *Van* Willem van den Vondel[aant.*]

Grafschrift.

Morsjanua vitae.

Gun WILLEM van den VONDEL rust.
Dees jonge bloem verging met lust,
En liet den grafworm luttel spys.
De ziel zocht Godt in 't Paradys.

J.V. VONDEL.

Lauwerkrans ter eeuwige gedachtenisse Van zijne Excellentie den Grave Curtius Christoffer Koningsmark, Generael in Kandia.[aant.*]

Genus insuperabile bello.

Wat Duitsche Flakkus zet nu best[1]
Den heldentoon met schelle snaeren[2]
Op dezen krijghshelt, die de vest
Van Kandie, ruim dertigh jaeren[4]
Bestormt, verdadighde in het endt,[5]

* Van 1670. - Afgedrukt volgens de tekst der afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 712).

O p s c h r i f t : Zie over Willem van den Vondel (1646-11 Mei 1670), zoon van Vondel's zoon Joost en diens eerste vrouw Aaltje van Bancken, Sterck, *Oorkonden*, blz. 208-210. Het motto betekent: De dood is de toegang tot het leven.

* Van 1670. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 98.
O p s c h r i f t : Kurt Christoph, Graaf van Königsmark (1634-1673), uit een oud Brandenburgs geslacht, nam reeds jong dienst in het Zweedse leger van Karel X Gustaaf en sloot zich later aan bij de Franse hulpbenden die Kandia tot het laatst steunden (zie blz. 621). Na zijn terugkeer werd Königsmark door Vondel-bezongen. Het motto, ontleend aan *Aeneïs* IV, 40, betekent: Een geslacht, onoverwinnelik in de krijg. Ook Kurt's vader Hans Christoph (1600-1663) en jongere broer Otto Wilhelm (1639-1688) waren vermaarde veldheren, die beide in Zweedse dienst streden en het tot Zweeds veldmaarschalk brachten.

1 *Wat Duitsche Flakkus:* Welke Nederlandse Horatius.
2 *Schelle:* luid klinkende.
4 *ruim dertigh jaeren:* feitelik 24, zie blz. 621.
5 *verdadighde:* verdediged.

Een gantsche maent lang op de wallen
Van Sint Andries, doormynt, geschent,[7]
Gescheurt, geschokt, en ingevallen,
In 't midden van het blixemvier,
Kortouwen, donderkloot, en donder.[10]
Dit eischt een koningklyke lier,
Een kryghstrompet. ô Wereltswonder!
Men zagh hier oorelogsbeleit,
En raet en daet zich openbaeren,
En moedt, en rype ervaerentheit
In 't hooft, met geene gryze haeren
Bezaeit. Laet Titus veder vry[17]
Nu stillezwijgen van Romainen:
Wy streven Kurtius voorby.[19]
Die ridder moet geen' Duitsch verkleinen.[20]
Dempte een Romain de helsche pest
Vrywilligh, op het paert gezeten:
Dees heeft een' Etnaes brant gelescht,[23]
En Ottoman, op 't kruis gebeeten,
In 't uiterste gewont, gestuit
Op 't eenigh punt van zynen degen,[26]
Gedwongen tot een vreêbesluit,
En wapenstilstant, trots verkregen,[27-28]
Venetie en heel Christenryck
Ten dienst. Laet alle d'ouden stoffen[30]
Op dapperen, der volken wyk:[31]
Zy zagen Hektor nederploffen,
En helt Achilles door 't geweer[33]
Van Paris, een half man, verslagen.
Nu dooft een eenigh helt al d'eer[35]
En glans der ouden, op den wagen
Met staetsie omgevoert ten toon.
Sint Mark onthaelt de deught met offer.[38]
Zelf Rome vlecht een lauwerkroon,[39]

7 *Sint Andries:* naam van een vesting?
doormynt geschent: ondermynd en beschadigd.
10 *Kortouwen:* scheepsgeschut; *donderkloot:* kanonskogel.
17 *Titus:* Livius, de geschiedschrijver der Romeinen.
19 *Kurtius:* heldhaftige jonge Romein, die zich voor zijn vaderland opofferde (362). Midden op het Forum was een diepe, niet te vullen, kloof ontstaan, wat voor de staat een groot gevaar betekende. Om de goden te verzoenen stortte Curtius zich te paard in de afgrond, die zich boven hem sloot.
20 *geen' Duitsch verkleinen:* de roem van een Nederlandse krijgsheld niet overschaduwen.
23 *een Etnaes brant:* een oorlogsbrand, aan een vulkaniese uitbarsting gelijk; *gelescht:* geblust.
26 *Op 't eenigh punt:* alleen met de spits.
27-28 Venetië gaf zich bij verdrag aan de Turken over.
30 *Laet alle d'ouden stoffen:* laat alle dichters en schrijvers van de Oudheid roemen.
31 *wyk:* toevlucht.
33 *geweer:* wapen.
35 *dooft:* overtreft in glans.
38 *Sint Marck:* Venetië; *onthaelt:* haalt in.
39 *Zelf Rome:* zelfs Rome.

En triomfeert met dien CHRISTOFFER,
Dien Christusdraeger, groot van faem,[41]
Waervan de werrelt zal gewaegen,
Zoo lang de volken Christus naem
En heiligh merk op 't voorhooft draegen.
Nu stemmen naem en heldenwerk.[45]
Nu heet hy billyk KONINGSMERK.[46]

MDCLXX.

Op het Kluchtspel van Ware-nar met zijnen Pot.[aant.*]

Den Ridder HOOFT beving een zucht[1]
Te volgen Plautus nutte klucht,[2]
Op Warnars naem, een vrecke zot,[3]
Beangst bekommert voor zijn' pot,
Vol goude schijven, lang gespaert,
En by geluk aen zijnen haert
Gevonden. met dien rijken buit
Besteedt de vader Klaertjen uit,[8]
Die, als zy vrolijk bruiloft hiel,[9]
Van eenen jongen zoon beviel,
En was, het welk men zelden zagh,
Bruit, moeder, kraemvrou op een' dagh.

J.v. VONDEL.
1670

41 *Christusdrager* is de vertaling van Christophorus (Christoffer).
45 *stemmen:* komen overeen.
46 *billyk:* terecht.
* Van 1670. - Volgens de uitgave in *Gedichten van den Heere Pieter C. Hooft, verzameld en uitgegeven door Jacob vander Burgh*, Amsterdam 1671, blz. 254.
1 *zucht:* trek, lust.
2 *nutte:* nuttige, leerzame.
3 *Op Warnars naem:* getiteld Warenar.
8 *Besteedt uit:* geeft ten huwelik.
9 *hiel:* hield.

De slaepende Venus van Filips Koning.[aant.] *

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

Zoo raeckt Apelles geest de bitse Nijt te boven.[1]
Wanneer men 't ziet is 't met vertrouwen en gelooven
Schoon omgekomen, daer het werk den meester prijst.[2-3]
Dit werk behoeft geen goude of diamante lijst,
Noch leent van buiten roem. men staek' dan ydel stoffen.[5]
De schilder heeft natuur hier net op 't hooft getroffen:[6]
Gelijk Pigmalion, wiens allebasten beelt,[7]
Omhelzens waerdigh, van het leven niet verscheelt.[8]
En vraeghtge wie hier slaept, en slaepende zoo schoon is:
Het is de schoone, korts verslingert op Adonis.[10]
Men heetze VENUS, mits zy ieders hart ontvonkt[11]
Door haer bekoorlijkheit, en wont wat zy belonkt,
En hierom hoeftze torts, noch pijlen, boogh, noch wapen.[13]
Volkomenheit is al het lichaem ingeschapen,[14]
En elk byzonder lidt, op zijn vereischte maet,[15]
Staet even stout, en vol, en wraekt al wat misstaet.[16]
Men ziet het bloet gezont door 't blanke vel heengloeien:

* Van 1670. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave (Unger no. 765).
O p s c h r i f t : Zie over dit gedicht Horst Gerson, *Philips Koninck*, Berlin 1936, blz. 117, no. 137. Gerson meent dat Vondel onder dit opschrift een schilderij beschrijft dat voorstelt Jupiter en Antiope(?), en getekend is: P. Koninck 1670 (in de verz. A.v. Veen te Rotterdam). Jupiter, die in Satergedaante van achter een boom te voorschijn komt, ziet de slapende Antiope uitgestrekt liggen, slechts door een sluier bedekt; haar hoofd rust op een kussen. - Het motto, ontleend aan Horatius, *De arte poëtica*, vs. 343, werd door Vondel aldus vertaald: 'Wie den oirbaer met het genoegelijck mengelt, den lezer vermaeckende, en te gelijck onderwijzende, die heeft het rechte wit getroffen'. Zie deel 7, blz. 367.

1 *Apelles:* bekend Grieks schilder; *geest:* vernuft, talent. Het schildertalent van Koning logenstraft alle afgunst

2-3 *'t is omgekomen:* het is uit, het is gedaan (*Ned. Wdb.* X, 342). Dan behoeft men niet op goed geloof, op goed vertrouwen te bewonderen.

5 *leent van buiten:* ontleent aan bijkomstige omstandigheden; *ydel stoffen:* vergeefs roemen.

6 *net op 't hooft getroffen:* met grote juistheid afgebeeld.

7 *Pigmalion:* de vrouwenhatende koning van Cyprus, die Aphrodite smeekte aan het door hem zelf vervaardigde beeld ziel en leven in te storten.

8 *verscheelt:* verschilt, zich onderscheidt.

10 *korts verslingert:* kort geleden verliefd op.

11 *mits:* omdat.

13 *hierom:* hiertoe.

14 *Volkomenheit:* volmaakte schoonheid; *al:* geheel.

15 *op zijn vereischte maat:* in juiste harmonie.

16 Vertoont zich daar even flink en onberispelik; *wraeckt al wat misstaet:* keurt af, onthoudt zich van al wat misvormend zou werken.

Gelijk de morgenlucht, als 't licht begint te groeien:
Gelijk een gloeientheit, by heldren zonneschijn,
Door dunne zijde van een purpere gordijn,
De witte pronkzael verft. al slaepen al de zinnen,[17-21][21]
Noch tuight dit dat de brant natuurelijk van binnen[22]
Niet rust te werken, en het vier in d'adren speelt,[23]
Hoewelze uit zeeschuim en zout water wert geteelt.[24]
Deze is de vruchtbaerheit, en 't zaet, en zout der dingen.[25]
Zy teelt, en onderhout, en haere straelen dringen
Door 't lichaem van 't Heelal, en worden noit gestuit.
Zoodaenigh beelden haer van outs de wijzen uit,
Niet om afgodery te planten en leeraeren*,[29]
Maer ons de werken van natuure t'openbaeren.
De leerzucht volght hier vlak het leven, geen papier[31]
Noch print, noch stambeelt, om door zulk een middel 't vier[32]
Des kunstbeminners meer t'ontvonken en ontsteeken
Door levend vleesch, geen verf, met kunst op doek gestreken.
Is Cipris slaepende zoo schoon datze ieder blaek',[35]
Zy zal noch schooner zijn in 't oogh, wanneerze ontwaek
Uit haeren zoeten droom. dan zullenze al bewogen
De ziel zien speelen in den spiegel van haere oogen,
Een hemelsch diamant, als flonkrende gestarnt,
Dat in onze oogen uit den derden hemel barnt.[40]
Ontluiktze dan den mont, nu stom en zonder spreeken,[41]
Hoe zalze 't hart van Mars niet morselen en breeken,[42]
Dien zy in haeren schoot ontharnast en onthaelt,[43]
Waerop een luchte wolk van minneschuttren daelt,[44]
Om bey de harten der gelieven aen te prikken,[45]
Dan met hun vleuglen weêr te koelen en verquikken.
Een schilder, die natuur best uitbeelt quijt zich braef.[47]
Wie zich aen iemant bint blijft eeuwigh ieders slaef.[48]

*[Randschrift:] docere.

J. V. VONDEL.

17-21 De verdienste van dit schilderij moet bestaan in de warme kleur (*gloeientheit*). Zie Gerson t.a.p.
21 *verft:* kleurt; *zinnen:* zintuigen.
22 *na uurelijk:* van nature.
23 *vier:* vuur, gloed.
24 *ze:* Venus werd volgens de mythe uit het zeeschuim geboren.
25 *Deze* kan op Venus slaan, maar ook op *brant* in vs. 22.
29 *planten:* in de prenten; *leeraeren:* prediken.
31 *leerzucht:* neiging tot nuttige lering; *vlak:* nauwkeurig.
32 *print:* gedrukte afbeelding; *stambeelt:* standbeeld (*Ned. Wdb.* XV, 500), beeldhouwwerk,
35 *Cipris:* Venus; *blaeck':* zou doen ontvlammen.
40 *uit den derden hemel barnt:* uit de hemel tegenschittert. In de derde hemel stond het sterrebeeld Venus.
41 *Ontluikt:* opent.
42 *Mars:* de klassieken plachten Mars en Venus als een echtpaar voor te stellen; *morselen:* synoniem van breken.
43 *ontharnast:* het harnas doet afleggen; *onthaelt:* ontvangt.
44 *minneschuttren:* Amors, gevleugeld en met pijlen gewapend.
45 *aen te prikken:* te verwonden.
47 *braef:* uitstekend.
48 *aen iemant bint:* een voorganger nabootst.

t'Amsterdam, voor de Weduwe van *Abraham de Wees*, boekverkoopster op den Middeldam.

Op de zelve Venus, door F. de Koning.[aant.*]

INVIDIAE CAPAX.

Men brogt, toen lust en kunst in 't renperk t'zaemen liepen,[1]
De schaduwe en het licht op doeken en panneel.
't Een steekt op 't ander af. De schaduwen verdiepen.[3]
Het licht verheft zich uit het duister. 't eene deel[4]
Behoeft het andere. het voorste staet in d'oogen
Heel sterk, en 't achterste verschiet voor ons gezicht.[6]
't Gelyken van dees beide is van een groot vermogen.[7]
De dwergh vergroot den reus, de hut een hoogh gesticht.[8]
Dus baert de schilderkunst ook zoons van duisternissen,[9]
Die gaerne in schaduwe verkeeren, als een uil.
Wie 't leven navolght kan verzierde schaduw missen,[11]
En als een kint van 't licht gaet in geen scheemring schuil.
Hy schildert zonder schim en schaduw. Zoo volgt Koning[13]
De heldere natuer: en vraeght men waer dit blykt?
Bezie dit heerlyk stuk, de levende vertooning
Van Venus, die hier slaept, en geen schildry gelykt,
Noch verf, maer vleesch en bloet. Jupijn komt neêrgesteegen,
Verslingert op het schoon van een volschapenheit,[18]
Niet in zijn eigen schijn, maer als een gouden regen.[19]
Heeft Zeuxis kloek penseel de vogels zelfs verleit,[20]
Hier wort het hooft der goôn door schildery bedrogen.[21]

* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 356.
O p s c h r i f t : Gerson (zie vorig gedicht) noemt Vondel's beschrijving van dit gedicht - Jupiter die in een gouden regen tot Venus afdaalt - 'recht verworren'. Doch reeds Unger (deel 1671, blz. 359) heeft de veronderstelling geopperd dat de uitgever (in dit geval Brandt) een verkeerde titel heeft gegeven aan dit gedicht, dat tot opschrift voeren moest: Op de slapende Danaë. Unger wijst er tevens op dat de woorden 'de levende vertooning van Venus' (vs. 15-16) aanleiding kunnen hebben gegeven tot deze vergissing. Zie ook Molkenboer in Vondelkroniek VII (1936), blz. 89-90. Het is dus mogelik dat Vondel *twee* mythologiese taferelen van Koninck in twee verschillende gedichten heeft bezongen. Diens schilderij van de slapende Danaë is echter niet meer bekend. - Voor het m o t t o zie deel 8, blz. 651.

1 *lust en kunst:* kunstzin en kunstvaardigheid; *in 't renperk t'zaemen liepen:* om strijd te werk gingen.
3 *verdiepen:* bewerken diepte in het tafereel.
4 *verheft zich:* geeft reliëf.
6 *verschiet:* wijkt terug.
7 *Gelyken:* vergelijken, het opmerken van de tegenstelling; *vermogen:* macht.
8 *gesticht:* bouwwerk.
9 *zoons van duisternissen:* denkt Vondel hier aan schilders van nachttaferelen, met kaarslicht?
11 *verzierde:* bedachte.
13 *schim:* synoniem van schaduw.
18 *Verslingert:* verliefd (vgl. het vorige gedicht, vs. 10); *volschapenheit:* volmaakte schoonheid.
19 *schijn:* gedaante.
20 *Zeuxis:* beroemd Grieks schilder (400 v. Chr.), van wie verteld wordt dat hij vruchten zo natuurgetrouw schilderde, dat de vogels er op af kwamen. (Vgl. *Gulden Winckel*, LXXIII, dl. I, blz. 423).
21 Tot deze zonderlinge uitlating is Vondel wellicht verleid door het vorige gedicht, waar alleen de slapende schoonheid afgebeeld is. *Hier* (d.w.z. op dit schilderij) is immers ook Jupiter zelf voorgesteld als gouden regen (vs. 17-19).

Zoo wort de schilderkunst allengs in top voltogen.[22]

22 *in top voltogen;* tot het hoogste peil opgevoerd.

[Op Cornelis Speelman onderschrift op het portret door A. Blooteling]aant. *

Op zulk een Speelmans toon en brommende oorlogssnaeren[1]
Danst in Oost Indiën het heir der Macassaren
Den harnasdans in bloet. Bouton, om 't hart benout,[3]
Schept adem. Joupardan wort Rotterdam geheten,
Naer 's Helts geboortestadt: Geen eeu zal dit vergeeten.
De dry Molukken eerst aen 't wanklen, staen nu stout.[6]

J.v. Vondel.

Op Trajaen Bokkalyns Kundtschappen van Parnas.aant. *

STIMULOS SUB PECTORE VERTIT APOLLO.

Wien 't lust orakels uit Apolloos mont te hooren,
Begeef zich op P A R N A S , daer geen leergierige ooren[2]
Vergeefs beluisteren de lessen en den raet

* Van 1670. - Volgens de tekst op de gravure van A. Blooteling. Onder het portret is eerst in vier regels aangebracht het onderschrift: 'De heer Cornelis Speelman; gebooren tot Rotterdam A^{o} 1628. Raat van India, oudt Gouverneur van de Cust Cormandel, superintendent Admiraal Veltoverste en Commissaris over de oosterze Provintiën etc.' Daaronder het vers van Vondel en de datum: 'Batavia den 10 van Wintermaand 1670' (zie Unger, *Bibliographie*, blz. 232).

O p s c h r i f t : Cornelis Speelman (1628-1684), zoon van Jan en Hedevina Wittert, vertrok in 1645 als assistent naar Batavia, werd in 1663 gouverneur van de kust van Coromandel en in 1666 'Superintendent Admirael Krijgsoverste ende Commissaris nae de oosterze quartieren'. In deze hoedanigheid dwong hij Malakka 18 Nov. 1667 tot ondertekening van het vredesverdrag, waarbij dit rijk een gedeelte van zijn gebied moest afstaan, alsook het kasteel Oedjong-Pandang, door Speelman herdoopt naar zijn geboorteplaats Rotterdam (*N. Biogr. Wdb.*). Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 3de druk, III, blz. 309, noemt Speelman 'een der meest krijgshaftige maar tevens meest willekeurige, prachtlievende en achtelooze dienaren der Compagnie'.

1 *brommende:* luid klinkende.
3 *Bouton:* groot eiland aan de Z.O.-punt van Celebes, dat met de omgelegen eilanden het koninkrijk Bouton vormt, welks sultan in 1667 afhankelik werd van de Nederlandse gewesten.
6 *De dry Molukken:* waarschijnlik de kleine Molukken, waarvan Ternate en Tidor de voornaamste zijn; deze beide en Ambon plachten vroeger veel met Engeland en Portugal in onderhandse verbinding te staan. Nu kwamen zij onder Nederlands gezag, dat hun specerijbomen telkens weer vernietigde en hun handel beperkte tot die van het kostbare schildpad (Blok, t.a.p., blz. 308-309); *staen nu stout:* kiezen nu standvastig onze zijde.

* Van ± 1670. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 247. Mogelik schreef Vondel dit gedicht naar aanleiding van de nieuwe druk van dit werk, in 1669 te Amsterdam bij Giovanni Blaeu verschenen. Of van de 'Vertaalingen uit de Schriften van Trajaan Boccalin', in P.C. Hooft's *Werken* II 1671, blz. 159-84.
O p s c h r i f t : Trajano Boccalini (1556-1613), satiries Italiaans auteur, schreef *Ragguagli di Parnaso* (mededelingen van de Parnassus), Venetië 1612-1613. Hij stelt in dit werk voor dat hij als journalist gevestigd is op de Parnassus en van de toestanden daar met satiriek commentaar berichten uitzendt. Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VI, 101, betekent: Apollo prikkelt haar binnenste (zie over deze plaats deel 6, blz. 684).
2 *daer:* waar.

Des Godts, die elk berecht naer zijnen eisch en staet.[4]
Wie in de werelt wil verkeeren, vrank en veiligh,
En leeren ommegaen met heiligh en onheiligh,

4 *Des Godts:* van Apollo; *berecht:* inlichtingen geeft.

In 't hof, en op de merkt, vindt hier het onderwijs,
Den Leitsman, die hem leit voor een' geringen prijs.
Het valt gemaklijk, wat een ander heeft begreepen,
Zigh t'eigenen. 't Vernuft, dat dom is, wort geslepen[10]
Op dezen wetsteen. Welk een heldre zonneschijn
Verlichte Italien, zoo ras als BOKKALYN
Te voorschijn quam! elk stont verbaest en opgetogen,[13]
En zagh de werrelt aen, maer heel met andere oogen,
Dan oit voorheenen. O het leeren is een stut,
En ieder even na, doch niet al even nut.[16]
De beste meester heeft den minderen afgekeeken.[17]
Maer hier komt BOKKALYN: ik bid u, hoor hem spreken.

Ter bruilofte van den E. Bruidegom, Michiel le Blon, en de E. Bruit Willemyne Elisabeth Hellerus.[aant.*]

CONCORDES.

De Liefde, een trek om aen te winnen,[1]
Brogt endelijk de vijf paer zinnen,
Gelijk tien snaeren, overeen,[2-3]
En op dees minzaeme eendraght treên[4]
MICHIEL en WILLEMYNE t'zaemen
In echtgespan. Hier op verzaemen[6]
De feestgenooten, bly van geest.
De liefde balssemt en geneest
Van wederzy de hartquetsuuren

10 *eigenen:* eigen te maken.
13 *verbaest:* verbijsterd; *opgetogen:* in hoger sferen.
16 Voor ieder even bereikbaar, maar niet voor allen even nuttig.
17 Zelfs de beste meester heeft nog kunnen leren van zijn mindere.
* Van 1671. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 776.
Opschrift: Michiel le Blon, geb. c. 1646, enige zoon van Cornelis le Blon (zie deel 4, blz. 544 en deel 5, blz. 472), die was de oudste zoon van Michiel le Blon, Agent van Koningin Christina van Zweden, aan wie Vondel vele gedichten wijdde, zie deel 5, blz. 531 en 545, en deel 8, blz. 598-99, ook deel 3, blz. 486-87, en aan wie hij zijn *Leeuwendalers* opdroeg, zie deel 5, blz. 263. Deze kleinzoon en naamgenoot, die in 1652 voorkomt als 'Michieltjen' in het verjaarsdicht van zijn grootvader (deel 5, blz. 545), trouwde 10 Febr. 1671 met Willemina Elisabeth Hellerus Andriesdr. geb. c. 1648. (Alg. Ned. Familieblad, I (1900), blz. 67-68).
Voor het motto zie deel 5, blz. 852.
1 *een trek om aen te winnen:* de lust om nakomelingen te krijgen.
2-3 *Brogt overeen:* bracht ia harmonie, stemde gelijk.
4 *op dees minzaeme eendraght:* na aldus in liefde eendrachtig geworden te zijn.
6 *echtgespan:* huweliksverbond.
verzaemen: komen samen.

En smarten van twee nagebuuren.[10]
De minne baert hier wedermin.
De kennis brengt meer vrientschap in[12]
Dan oit voorheene door het paeren
Van twee in 't bloejenste der jaeren.
De Bruidegom belonkt de Bruit.
Verstant en vrientschap straelen uit
De diamanten van haere oogen,
Daer spant de minnegodt zijn boogen.
Wat wysheit heeft dien vondt bedacht,[19]
En allen levenden een kracht
Eerst ingeplant, die eensgezinden[21]
Zoo vast en eeuwigh kan verbinden!
Zoo wort de leli van 't kompas
Getrokken naer de noorder as.
De leli zoekt, en trekt veel ronden,
Tot dat haer rustplaets wort gevonden.[23-26]
De hulk der wijde werrelt zeilt
Op dezen afgront, noit gepeilt[27-28]
Van kloek vernuft, en geen gevaeren[29]
Verhinderen het lief vergaeren.[30]
Zoo bloeien stammen onverdort.
LE BLON, de groote Grootvaêr, wort
In zijn genan en Neef herschapen.[33]
Indien de geesten, en die slapen[34]
In hunne ruststede ongesteurt,
Gevoelen wat ter werrelt beurt,[36]
Zoo kan hy, die voorheen CHRISTYNE
Diende als Gezant, om WILLEMYNE
En zijnen Neef, die vrolijk paert,
En 's Grootvaêrs naem en spoor bewaert,[40]
Niet laten hen, als onverscheiden,[41]
Met vollen zegen heen te leiden
Naer 't weelig Bruiloftsbed, dat vroegh[43]
LE BLONNEN en HELLEER vernoegh'.

10 *nagebuuren:* bruid en bruidegom waren dus buurtgenoten.
12 *kennis:* vriendschappelike omgang (*Ned. Wdb.* VII, 2183); *vrientschap:* bij Vondel vaak voor huwelijksliefde.
19 *vondt:* vondst.
21 *Eerst:* reeds vroeg.
23-26 vgl. *Uitvaert van Maria van den Vondel*, vs. 21-24, op blz. 613; *leli:* kompasnaald, in de vorm van een heraldieke lelie; *trekt veel ronden:* beschrijft veel bogen, d.w.z. gaat lang heen en weer.
27-28 De wereld (nl. ons leven in deze wereld) is als een schip dat over een peilloze oceaan (*afgront*) zeilt.
29 *Van:* door.
30 *het lief vergaeren:* het samenkomen van geliefden.
33 *genan:* naamgenoot; *neef:* kleinzoon.
34 *de geesten:* de zielen der afgestorvenen.
36 *beurt:* gebeurt.
40 *naem en spoor bewaert:* zijn naam draagt en hem navolgt.
41 *als onverscheiden:* alsof hij nog leeft.
43 *weelig:* genotvol.

MDCLXXI, den 10 van Sprokkelmaent.

Op den heer Michiel le Blon,
Agent der Koninginne en kroone van Zweden, bij den Kooning van Grootbrittanie.[aant.*]

Zoo vleit L E B L O N met mont en aengenaeme lippen,
  Gustavus yserrijk, en al zijn koopre klippen;[2]
Zoo wint zijn tong het hart des Zeegodts aen den Teems,[3]
  En wort gewellekomt van inlantsch en uytheemsch.[4]
Geen geest, maer vier ontbrak den geest die hem sou malen,[5]
  Waerom? de verf is doot by die beleefde straelen.[6]

Opschrift van eenige dichten, Gezonden aen Kornelis le Blon.[aant.*]

Hy drinkt uit de bron
  Der Poezye,
Zoo klaer als de zon,[3]
  Zijn lekkernye.[4]

  MDCLXXI.

Op d'afbeeldinge van Jongvrou Cornelia Spiegel.[aant.*]

CORNELIA, voorzien van pyl en bogen,
  Treft harten in de bosschen: en terwyl[1-2]
  Zy jaeght en rent, doorschietze met een' pyl
Den jongling, uit den SPIEGEL van haer oogen,[4]
Daer schuilt de min, en mickt met boog en schicht.[5]

* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 573. Zie voor Michiel Le Blon het voorafgaande gedicht. Wij plaatsen hier dit overgeslagen versje.
2 *Gustavus yserrijk:* Zweden, rijk aan ijzermijnen; *koopre klippen:* kopermijnen.
3 zie Opschrift.
4 *van:* door.
5 *geest:* talent, woordspeling met *geest:* persoon; *vier:* vuur.
6 *beleefde:* leven uitstralende.
* Van 1671. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 577.
O p s c h r i f t : Zie het Opschrift van het vorige gedicht.
3 slaat op bron.
4 *lekkernye:* genot.
* Van of voor 1667. - Volgens de tekst van het handschrift, bewaard op het Vondelmuseum.

O p s c h r i f t : Cornelia Spiegel (1639-1724), dochter van Hendrick Dircksz. (zeepzieder op het Rokin ‘in de drie Spiegels’, Burgemeester in 1655, 59, 63 en 65) en Cornelia Francx. Zij was 2 Aug. 1667 getrouwd met Elbert Dell, Vendumeester der Admiraliteit te Amsterdam. Zie Elias, *De Vroedschap* I, blz. 399 en 222.
1-2 Volgens de italianiserende stijl van de schilderkunst uit deze tijd was Cornelia blijkbaar voorgesteld als een Diana met pijl en boog; *harten:* woordspeling: het woord kan herten en harten betekenen.
4 *spiegel:* eveneens een woordspeling, met haar naam.
5 *schicht:* synoniem van pijl.

Zoo veel vermagh haer vriendelyck gezicht.[6]

J.v. Vondel

6 *gezicht:* blik.

Op het inheiligen van den heiligen Franciskus de Borgia,[aant. *]

Hertogh van Gandia, Onderkoning van Katalonie, Generael van de Societeit,
Door zijne Heiligheit Klemens den Tienden.

Laet ons nu met 's hemels reien,
Harp, gezangen, fluit, schalmeien,[2]
  En een opgetogen geest,[3]
  Vieren Sint F R A N C I S K U S feest,
Die erfvorstelijke staeten,
Kroon en rijxstaf kon verlaeten,[6]
  Toen hy Izabelle zagh,
  Daer zy op de dootbaer lagh,
Met haer toegelokene oogen,
Van een' zwarten nacht betogen.[10]
  Och, sprak hy, dees morgenzon,[11]
  Die al 't licht verdooven kon,[12]
Trougenoot van keizer Karel,[13]
Schoone en onwaerdeerbre parel,
  Hoop en eer van 't Roomsche rijk,
  Is zy 't zelf? of is haer lijk
Ons verdonkert, en ontdraegen?[17]

* Van 1671. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 519.
O p s c h r i f t : Vondel bezingt hier het heilig verklaren (inheiligen) van Franciskus Borgias (1510-1572), hertog van Gandia en onderkoning van Catalonië, gunsteling en vertrouwde van keizer Karel V. In 1539 moest Borgias op last van Karel V het stoffelik overschot van keizerin Isabella van Toledo naar Granada overbrengen, en daar volgens oud gebruik bij de geopende doodkist zweren dat deze werkelik het lijk van Isabella bevatte. Doch dit was na de overbrenging reeds zo onherkenbaar veranderd, dat Borgias slechts bij ede durfde bevestigen niets verzuimd te hebben om zijn plicht getrouw te vervullen. Onder de indruk van deze gebeurtenis nam hij toen reeds voor zichzelf het besluit eenmaal alle wereldse grootheid vaarwel te zeggen en zijn leven aan God te wijden. In dit voornemen werd hij versterkt door de dood van zijn echtgenote Eleonora de Castro (27 Mei 1546). Nadat hij voor de toekomst van zijn kinderen en de belangen van zijn huis had gezorgd, trad hij omstreeks 1551 in de Societeit van Jezus, waar hij gewichtige bedieningen bekleedde en 2 Juli 1565 tot generaal der Orde werd gekozen. De kardinaalshoed en alle kerkelike waardigheden wees hij van de hand. Hij stierf te Rome 30 Sept. 1572. Paus Urbanus VIII stelde hem 24 Nov. 1624 onder het getal der Zaligen en Clemens X sprak 12 April 1671 zijn Heiligverklaring uit. Zie Allard, *Vondel's Gedichten op de Societeit van Jezus* in Studiën I (1868), blz. 124-29.
2 *schalmeien:* herdersfluiten.
3 *opgetogen:* in de oorspronkelike betekenis: in hogere sferen verkerende.
6 *kon:* had de kracht om.
10 *betogen van:* overdekt door.
11 *morgenzon:* opgaande zon.
12 *verdooven:* overstralen.
13 *Trougenoot:* echtgenote.
17 *verdonkert en ontdraegen:* bedriegelik weggenomen (vgl. verduisteren).

Neen, ik heb het gageslagen,[18]
En, als 's Keizers eerste vrient,
Mijnen heer getrou gedient.[5-20]
Kon dit lichaem zoo verkeeren
In een aes! de wormen teeren[22]
Op de spier, en 't edel bloet,[23]
In de hoven opgevoet.
Onder 't missen van dien luister[25]
Schept de Hertogh licht uit duister,
Ziende hoe de zon van staet[27]
En de werrelt ondergaet.
B O R G I A , van yver vlugge,[29]
Ziet naer vleesch noch bloet te rugge,
Ziet naer kinders, hertoghdom,
Rijk noch Katalonie om,
Maer verkiest, gelijk een vroede,
Vrolijk willige arremoede,
Kuischeit en gehoorzaemheit,[34-35]
En volght J E S U S , die hem leit,[36]
En na zulk een weêrgeboorte
Houdt zijn voetspoor door de poorte,[38]
Heet van liefde tot Godts huis,
En geladen met zijn kruis
Naer de Maetschappy* gedreven.[41]
Hierom zit hy nu verheven,
Onder Heiligen ge-eert,
Daer men eeuwigh triomfeert.
Schoon de werrelt avrechts oordeelt,[45]
Spiegelt u aen 's kruishelts voorbeelt,[46]
En zijn ootmoet, rijk beloont.[47]
d'Ootmoet wort in hem gekroont.
MDCLXXI.

*[Randschrift:] *Compagnie*.

18 het *gageslagen:* er voor gezorgd.
5-20 Zie de aantekeningen op het Opschrift. Het hertogdom van Gandia was erfelik.
22 *aes:* minachtend voor: een rottend dierlik lichaam.
23 *de spier:* het blanke vlees.
25 *luister:* lichaamsschoonheid.
27 *staet:* hoge stand.
29 *van yver vlugge:* door geloofsijver wakker, helderziend.
34-35 *arremoede, kuischeit en gehoorzaamheit:* de drie kloostergeloften of 'Evangeliese raden'.
36 Treedt in de Societeit op Jezus' roepstem.
38 Volgt Jezus' voetspoor. Zie *Hebr.* 13, 12-13.
41 *de Maatschappy:* de Societeit.
45 *avrechts oordeelt:* een verkeerd oordeel velt, een dergelik gedrag niet kan begrijpen.
46 *kruishelt:* heldhaftig navolger van Christus (door zelfopoffering).
47 *zijn ootmoet:* behalve dat Borgias alle wereldse waardigheden verzaakte en de kerkelike van de hand wees, noemde en tekende hij zich ook: Franciscus Peccator (Allard).

Op den lof van den Ystroom, gezongen door Joannes Antonides.[aant.]
*

FLUVIUS REGNATOR AQUARUM.

Doorluchtige YSTROOM, laet u hooren,
Indien gy uw geluk beseft:
De dichter is in 't ent geboren,[3]
Die zynen toon op u verheft,[4]
En alle Nederduitsche tongen[5]
Verwekt op zyne schoone wys,
Van lust en yver aengedrongen,[7]
Dus weits te weiden, u ten prys,[8]
Zoo wyt de fixe zeilkompassen[9]
De zon zien ondergaen en wassen.

De stroom valt smal voor zulk een' zanger,[11]
Benaeut door dyken van weêrzy,
Vyf mylen lang, of weinigh langer.
In Zuiderzee verdrinkt het Y:
Maer uw trompetter acht geene engde,[15]
En laet zich hooren wyt en zyt.
Hy rekt en spant uw korte lengde,
Zoo ver de kiel op anker rydt:[18]
Zoo ver Homeer en Maro beide
Den lof van Xantus oever spreide.[19-20]

Twee hooftsteên aen uw rechte zyde[21]
Bestellen overryke stof[22]

* Van 1671. - Afgedrukt volgens de tekst van het handschrift.
O p s c h r i f t : In 1671 verscheen te Amsterdam het beroemdste dichtwerk van Antonides (1647-1684), *De IJstroom*, ruimschoots voorzien van lofdichten van mannen van naam, en opgedragen aan Cornelis de Vlaming van Oudshoorn, zie deel 9, blz. 175.
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* VIII, 77, betekent: Een vloed, de beheerser der wateren.
3 *in 't ent:* eindelik.
4 die aan u zijn lied wijdt.
5 *Nederduitsche:* Nederlandse.
7 *aengedrongen van:* gedreven door.
8 *Dus weits te weiden:* zo feestelik zich alom te doen horen.
9 *fixe zeilkompassen:* de niet afwijkende, betrouwbare kompassen (*Ned. Wdb.* III, 4481), hier: de Nederlandse zeilschepen.
11 *valt:* is.
15 *trompetter:* lofzanger; *acht geen engde:* geeft niet om die geringe breedte. Evenals *lengde* (17) met het oorspronkelike suffix *-de*.
18 *rydt:* heen en weer gaat.
19-20 *Maro:* Vergilius, die in de *Aeneïs* Xantus vermeldt als de god van de rivier Skamander, bij Troje.
21 *Twee hooftsteên:* Amsterdam en Haarlem als ‘stemhebbende’ steden zo genoemd; *rechte:* rechter.
22 *Bestellen:* verschaffen.

Aen hem, die zyn gedachten wydde
Om eene waterkroon van lof
Te vlechten om uw bieze haeren,[24-25]
Zoo wyt de Faem zich hooren laet,
De waterreien op de baren[27]
Ziet trippelen op Tritons maet,[28]
En levendige zonneglanssen
Van gout op 't zilvre water danssen.

Geen nevel zal uwe eer verduisteren,
Zoo lang twee ryke nabuursteên.[32]
Naer 't ruisschen van uw water luisteren,
En gy van elk wort aengebeên,[34]
Daer meereminnen, uitgekoren[35]
In uwen dienst, gereet ten disch
Opschaffen eenen vollen horen[37]
Van ooft, en wiltbraet, vleesch en visch,
En nektar, op de Muiderbergen[39]
Gewassen, om Parys te tergen.[40]

Voorwaer dit is 't banket der Goden,[41]
Daer niets ontbreekt. hier groeit het al:[42]
Men magh hier Koningen op nooden.
Nu braekt de nyt haer hart en gal.[44]
Hier riekt de kruitgeur der Molukken,[45]
En wat de werrelt teelt in 't ront.
Hier is het lekkerlant te plukken,[47]
En d'appels groeien in den mont.
ANTONIDES, hou op van roeien:[49]
Wy dryven, waer uw vaerzen vloeien.[50]

J.V. VONDEL.

24-25 Op de titelprent van Romyn de Hooge bij de IJstroom ziet men de langgebaarde IJgod door Mercurius kronen met een schelpenkrans, hier laat Vondel het door de dichter doen met waterplanten (*eene waterkroon van lof*).
27 *waterreien:* dansende riviernymfen.
28 Triton, die als trompetter van Jupiter wordt voorgesteld met een kinkhoren als blaastuig, op een zeemonster rijdend over de zee.
32 *nabuursteên:* de hooftsteên van vs. 21.
34 *van:* door.
35 *Daer:* terwijl.
37 *Opschaffen:* ter tafel brengen, opdienen; *horen:* een ‘horen des overvloeds’, gevuld met fruit.
39 *nektar:* welke drank hier bedoeld wordt, is niet duidelik. Van Lennep dacht aan druiven.
40 *te tergen:* uit te dagen, d.w.z. de loef af te steken.
41 *'t banket der Goden:* zinspeling op de godenmaaltijd in het derde boek van de IJstroom.
42 *het al:* alles.
44 *de nyt:* de afgunst. Is hier gedacht aan het concurrerende Engeland?
45 *riekt:* geurt.
47 *het lekkerlant:* de produkten van een luilekkerland.
49 *hou op van roeien:* gij behoeft niet verder te gaan met uw lofzang.
50 Uw vloeiende verzen hebben ons in geestdrift meegesleept.

Op zijne afbeelding door M. van Musscher geschildert.[aant.*]

SUBSTITIT UNDA.

Zoo beelt ANTONIDES zich zelven levende uit,
Niet voor 't gezicht, maer met een goddelijk geluit
Des Ystrooms, aengenaem in alle opmerkende ooren:[3]
Als hij een' nieuwen toon op Hollands Hooftstroom zet,[4]
Staet grijze Triton stom met d'oude zeetrompet.[5]
Hier haelt zijn zanglust stof uit Aemstels vollen hooren.[6]

J.V. Vondel.

Ter goede gedachtenisse van wijlen Elizabet Syen, huisvrou van Luidewyk van Erpekum.[aant.*]

NIMIUM NE CREDE COLORI.

Dees grafstê wert aen S Y E N toegewijt,
Een bloem, verwelkt in 't opgaen van haer' tijt.[2]
E L I Z A B E T , al zonk men hier uw lijk,[3]
Uw vrientschap leeft in 't hart van Luidewijk.[4]

Overleden den 27. in Oogstmaent, 1671.

* Van 1671. - Afgedrukt volgens de tekst van het handschrift, vermoedelik door Antonides zelf geschreven achter Vondels manuscript van het vorige gedicht. (Zie Unger, Bibliographie, blz. 226). O p s c h r i f t : Michael van Musscher, 1645 te Rotterdam geb., 1705 te Amsterdam gest., leerling o.a. van Adriaan van Ostade, was portretschilder (op de manier van Metsu en Mieris) en etser. Zie *N. Ned. Biogr. Wdb.* Het M o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VIII 87, beteekent: De vloed stond stil (zie dl. VI, blz. 824, r. 111).

3 *opmerkende:* opmerkzaam luisterende.

4 op oorspronkelike wijze het IJ in zijn lied verheerlikt.

5 *Triton*, zie hiervóór, bij vs. 28.

6 *Aemstels vollen hooren:* de overvloet en de welvaart van Amsterdam.

* Van 1671. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* II, blz. 86.
O p s c h r i f t : Luidewyk van Erpecum (1642-1692), voornaam lakenkoopman in de Warmoesstraat, was een zoon van Jan Jansz., koopman op 't Water, en van Jannetje Jansdr. Schouten, welke Jan Jansz. weer een kleinzoon was van Jan van Erpecum en Lijsbeth de Wolff, zuster van Vondel's vrouw Maaike de Wolff. Zie Sterck, *Oorkonden*, blz. 286-87 en kwartierstaat de Wolff (achterin) en Elias, De *Vroedschap* I, blz. 403 en 466. Luidewyk van Erpecum trouwde 3 Jan. 1669 met de twintigjarige ouderloze Elizabeth Syen, wonende in de Warmoesstraat, die 27 Aug. 1671 overleed. Haar door Jan Lievens geschilderd portret (Sterck t.a.p., blz. 287) is niet meer bekend.
Het m o t t o , ontleend aan Verg. *Ecl.* II, 17, betekent: Vertrouw niet te veel op de (gezonde) kleur. Vondel (deel 6, blz. 109) vertaalde: ‘Betrouw uw verwe niet: z'is kranck’.

2 *in 't opgaen van haer' tijt:* in haer eerste bloei.

3 *zonk:* deed neerdalen in het graf, nl. in het koor van de Oude Kerk. Vgl. voor dit causatieve gebruik *Mnl. Wdb.* VII, 1154.

4 *vrientschap* wordt door Vondel meermalen gebruikt voor huweliksliefde (vgl. blz. 633, vs. 12 en deel 3, blz. 422; deel 9, blz. 240, vs. 2).

Op Tanneken van Erpekom.[aant.*]

Waerde roos van Erpekom,
Stut van moeders ouderdom,
Bant van vrientschap van 't geslacht,
Ghij verwelckt al t'onverwacht,
Uw vermaeck was: ‘'t Groene Hart’,[5]
Nu ontbeert het u met smart.

J.V. VONDEL.

Grafschrift van den zeekapitein Joost Verschuur.[aant.*]

Hier rust V E R S C H U U R , die strant en duinen
Verbaesde, en schokte Brittenlant,[2]
Op Nieuburgh vier gaf, en gantsch Fuinen,[3]
Geheel Turkyen dreef op strant,[4]
En Lisbon voorjoegh en haer vlooten.[5]
De Faem leght in geen graf beslooten.[6]

* Van 1655. - Volgens het opschrift van haar zilveren begrafenispenning, zie Sterck, *Oorkonden*, blz. 284-86.
Wij plaatsen hier dit overgeslagen gedicht. Tanneken was een dochter van Jan van Erpecum en Elisabeth de Wolff (zie vorige bladzijde).

5 Tanneken behartigde na haars vaders dood de zaak; Jan van Erpecum was ‘kruydenier op 't Water in het groene hart.’

* Van 1671. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 72.
O p s c h r i f t : Joost Verschuur (1625-1671), kapitein ter Admiraliteit van Amsterdam, die door Brandt, in zijn Leven van Michiel de Ruiter, herhaaldelik met ere wordt genoemd. Zijn begrafenispenning (afgebeeld bij Scheurleer, *Onze Mannen ter zee* II, blz. 615), draagt het opschrift ‘Gestorven den 1en en Begraven den 7en van Wijnmaand 1671 zijnde de 46en verjaerdagh van zijn E. Geboorte.’

2 *Verbaesde:* ontsteld deed staan; *schokte Brittenlant:* Verschuur onderscheidde zich bij de tocht naar Sheerness in 1667; zie blz. 310.

3 Eveneens bij de verovering van Nijborg en Funen, zie deel 8, blz. 764; *vier:* vuur.

4 Ook bij de tocht van De Ruyter naar de Middellandse zee in Mei 1661 tegen de Turkse zeerovers; *dreef op strant:* de Turkse schepen naar het strand deed wijken.

5 In 1657, toen de Ruyter onder van Wassenaar Obdam wegens de oorlog om Brazilië naar Portugal werd gezonden, en voor Lissabon een deel der Portugese suikervloot veroverde; *voorjoegh:* voor zich uit joeg, versloeg.

6 *leght:* ligt; *besloten:* opgesloten.

Behoude reis Aen den E. Heer Johan Bergh,[aant. *]

Rechtsgeleerde, Gaende naer 's lants vloot, ter liefde van het Vaderlant.

PULCHRUMQUE MORI SUCCURRIT IN ARMIS.

De krijgshelt B E R G H , gereet op zee
Zich voor het vaderlant te waegen,
Begrijpt in zijnen geest alree[3]
Dien oorloghsstorm, die donderslaegen,[4]
't Gedreun, het baldren, en gekriel,[5]
Het moortgeschrei, de zeetrompetten,
De hemelvaert van kiel by kiel,[7]
Het schoon muzijkspel van musketten,
Het barsten van de hantgranaet,
Den vloet van menschenbloet gezwollen,
Een hel, gepropt van wraek en haet,[11]
Eilanden, tegens een op hollen.[12]
In zulk een gruwzaem ongeluit,[13]
Daerze overleg en reden derven,[14]
Wat 's eindelijk des helts besluit?
't Is braef in 't harrenas te sterven.

J U S T U S V O N D E L I U S A G R I P P I N A S .

Anno 1672.

* Van 1672. - Volgens de tekst der afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 717).
O p s c h r i f t : Toen in Juni 1672 de Nederlandse vloot onder De Ruyter en Corn. de Wit uitzeilde tegen de Engelse en Franse vloot, gingen daarop drie vermogende Amsterdamse burgers aan het hoofd van zelfgeworven zeelieden mee, die aan de slag bij Solebay (1 Juni 1672) deelnamen. Van een van deze, Johan Bergh, zegt Brandt (*Het leven van den L. Admiraal de Ruiter*, Amsterdam 1687, blz. 668) 'Johan Bergh, Rechtsgeleerde, uit eerlyken stamme van Naarden afkomstig, maar een inwoonder en Vaandrig der burgery t'Amsterdam, hieldt zich met acht matroozen, alle met groen of graauw gestoffeerde Engelsche mutzen, op het schip de stadt Uitrecht, gevoert by den Kapitein Johan Bont, onder 't smaldeel van den Viceadmiraal de Liefde. Dees hadt ook het geluk van zyn stoutheit t'overleven en 't gevecht na te vertellen.' (evenals Koenraad van Heemskerk, maar Gerard Hasselaar sneuvelde).
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* II, 316, betekent: En het staat mij voor, hoe schoon het is, in het harnas te sterven.
3 *Begrijpt in zijnen geest:* overdenkt, stelt zich voor.
4 *donderslaegen:* kanonschoten.
5 *baldren:* bulderen van het geschut; *gekriel:* gewemel.
7 hoe telkens een schip in de lucht vliegt.
11 *gepropt:* overvuld met.
12 tegens een op hollen: tegen elkaar ingaande, vijandig op elkaar lostrekkend.
13 *ongeluit:* wangeluid, oorverscheurend lawaai.
14 *Daer:* terwijl; *reden:* verstand, inzicht.

Ter eeuwige gedachtenisse van den heer Joan de Wit, Raetpensionaris van Hollant, &c.[aant.*]

ILLE VELUT RUPES, VASTUM QUAE PRODIT IN AEQUOR, OBVIA VENTORUM FURIIS.

Zoo beelt de tekenkunst D E W I T af, naer het leven,
Den mont der Staeten, die voor 't recht van Hollant sprak;[2]
Hy best zich zelven, door veel wonderdaên bedreven,[3]
Een' Atlas, opgegroeit tot zulk een lastig pak.[4]
Eneas monsterde de daeden van zyn neven,
En al't Romainsch geslacht, volvoert met zulk een' lof,
Door Godt Vulkaen in 't velt des beukelaers gedreven:[5-7]
D E W I T bestelde alleen de pennen ryker stof;[8]
Het zy de man zich queet te water en te lande,
En 't leven niet ontzagh te waegen op de zee;[9-10]
Of R U W A E R T, die de kroon der Waterhelden spande,
Met Britsche standaerden onthaelde op onze ree;[11-12]
Of zette in lichten brant de Koninghlyke vlooten;[13]
Of door het vreeverbont 't gewelt van Vrankrijk stuit.[14]
Maer Burgerschutters, leyt dit hart van u doorschooten,[15]
Met zijn' heer broeder, waert al 't aertryk door beluit?[16]

* Van 1672. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 576.
O p s c h r i f t : Dit gedicht werd geschreven onder de verse indruk van de vermoording van Jan de Wit (1625-72), welke op 20 Aug. 1672 plaats vond.
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* X, 692, werd door Vondel vertaald (deel 7, blz. 81-83):

> Hy staet, gelijck een rots, die tegens het verstooren
> Der stormen staet gekant, en op het vlacke ruim
> Geplant is vast en pal.

2 Als pensionaris de rechtskundige raadsman van de Staten.
3 H*y best zich zelven:* hij beeldt het best zich zelf af.
4 *Atlas*, de Titan die door Zeus gedwongen werd de hemel met hoofd en handen te torsen; *lastig:* drukkend.
5-7 Zie *Aeneïs* VIII, vs. 625-vlg.; voor Vondel's vertaling zie deel 6, blz. 869-80; *monsterde:* beschouwde keurend; *neven:* nakomelingen; *volvoert met zulk een' lof:* zo loffelik volbracht; *beukelaer:* schild.
8 *De Wit bestelde alleen:* De Wit alleen reeds verschafte.
9-10 *te water:* Op 14 Aug. 1665 bracht Johan de Wit zelf onze vloot door het Spanjaardsgat naar zee. En toen De Ruyter in Sept. 1666 wegens ziekte de vloot moest verlaten, werd Jan de Wit met de hoofdleiding belast, terwijl het kommando berustte bij L. Adm. van Nes.
11-12 Of dat hij zijn broeder, de Ruwaard (zie volg. gedicht), teruggekeerd van zijn overwinningen op Engeland met de veroverde vaandels, op onze kust verwelkomde; *die de kroon der Waterhelden spande:* Cornelis de Witt verwierf de meeste bekendheid als gedeputeerde op de vloot in 1667 en 1672 en bij beide gelegenheden onderscheidde hij zich door persoonlike moed (*N. Ned. Biogr. Wdb.*).
13 Dit is mij niet duidelik; het moet slaan op Cornelis, zie vlg. gedicht.
14 de Triple Alliantie, in 1668 door de Republiek met Engeland en Zweden gesloten, met het doel Frankrijk tot vrede te dwingen.
15 *Burgerschutters:* de schutters uit de burgerij, die aan de moord deelnamen; *leyt:* ligt.
16 *waert ... beluit:* die verdienen dat over de gehele wereld tot hun nagedachtenis de klokken geluid worden.

Leven en Doot van Mr JOAN DE WIT, raet pensionaris van Hollant en Weſt-vrieſlant, en ſyn Broeder CORNELIS DE WIT
oudt Burgermeeſter van Dordrecht, en Raart Van den Lande van Putten, om 't Leven gebracht den 20 Auguſti 1672 in 's Gravenhage
Joan en Cornelis de Wit naar de prent van Lambert Visscher

Verloore zoonen, och, vergelt ge dus uw vaders,
En voesterheeren, die u voedden met hun bloet?[18]
Verdient hun trou en deught den naem van lantverraders?
Noit wort met naberou dit zwaer verlies geboet.

MDCLXXII.

Op d'afbeeldinge van den Heere Meester Joan de Wit, Raetpensionaris van Hollant, vader des Vaderlants.[aant.*]

Vincet amor patriae.

Zoo leeft DE WIT in 't hart van alle oprechte harten,[1]
De mont der Vryheit, en der Staeten trouste raet.[2]
Zyn doot, al t'onverdient, zal Hollant eeuwigh smarten.[3]
Hy storf voor 't Vaderlant een martelaer van Staet.[4]

[Anders:][aant.*]

Zoo leefde Heer DE WIT, der Staaten trouwste Raat,
Gezwicht om geen gevaar, daar donderslagen ruischten,
En vadermoordenaars hem leverden en kruisten.[3]
Hy storf voor 't vaderlant een martelaar van Staet.

18 *voesterheeren:* de beschermers, aan wie gij uw welvaart te danken hebt.
* Van 1672. Volgens de tekst van het handschrift hiernaast weergegeven.
O p s c h r i f t : Vondel geeft hier aan Joan de Wit dezelfde erenaam als aan Oldenbarnevelt, zie deel 3, blz. 341. Inderdaad had De Wit een positie als eertijds Oldenbarnevelt, al was hij nooit zo machtig (*N. Ned. Biogr. Wdb.*).
Voor het m o t t o zie deel 5, blz. 581.
1 *in 't hart van alle oprechte harten:* in het hart van alle rechtschapen burgers.
2 *de mont der Vryheit:* zie vs. 2 van het vorige gedicht.
3 *al te:* zeer.
4 *storf:* stierf.
* Van 1672. Volgens de tekst in het Aanhanghsel op Vondel's *Poëzy* 1682, blz. 14 met het opschrift *Op d'afbeeldinge | Van den Heer | Joan de Wit*.
3 *vadermoordenaars*, vgl. het Opschrift van het vorige gedicht; *leverden:* verrieden (eig. overleverden).

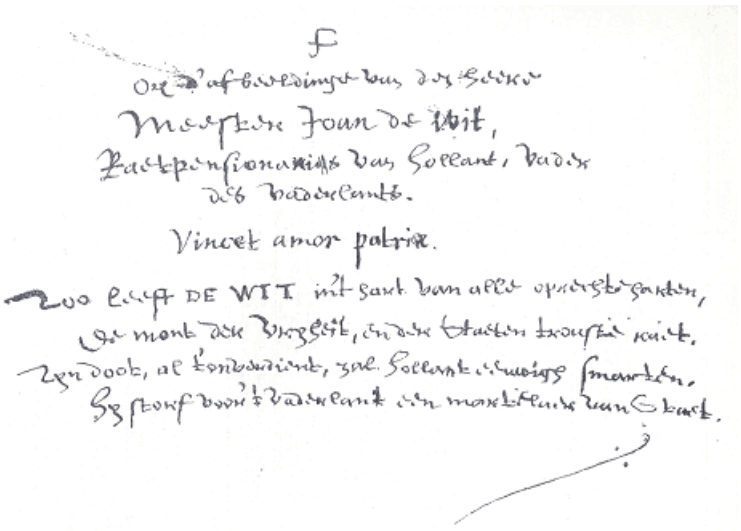
F

Op 't afbeelden van den Heere
Meester Joan de Wit,
Raetpensionaris van Holland, Vader
des Vaderlants.

Vincet amor patriæ.

Zoo leeft DE WIT in 't hart van alle opregte burgers,
De mont der Vrijheit, en der Staaten troetel kint.
Zijn doot, al 't Vaderland, zal Holland eeuwigh smarten.
Hy stierf voor 't Vaderland een martelaers dienaer.

Op den heer Kornelis de Wit[aant.*]

Dus leefde Ruart WIT, zoo zwart als een Moorjaen
Misverft, en met de schroef gepynight op de scheenen,[1-2]
Om valsche logentaal, in damp en rook verdweenen.
Van zyne trou gewaeght de Teems en Oceaen.[4]

Op de doorluchtige zege van Groninge.[aant.*]

Alias inter caput extulit urbes.

O G R O N I N G E , pilaer en hooftstadt van de Vriezen,[1]
Van waer begint men best t'ontvouwen uwen lof?
Uw bouheer Grunus most u tot zijn wijk verkiezen,[3]
Zoo vroegh voor Christus komste, en boude hier zijn hof;
Of liever, zoo men zegt, de broêr van 't hooft der Franken[5]
Ontworp u arm en slecht. nu, sestigh jaer geleên[6]
En noch vijfhondert, most gy uwe stichters danken,[7]
Die u bevestighden met toornen, graft en steen:[8]

* Van 1672. - Volgens de tekst in het Aanhanghsel op Vondel's *Poëzy* 1682, blz. 14.
O p s c h r i f t : Cornelis de Wit (1623-72), in 1654 door de Staten van Holland benoemd tot Ruwaard van Putten, in 1666 en 67 burgemeester van Dordt, in 1665 en 1668 gedeputeerde te velde.

1-2 Op de valse beschuldiging van Willem Tichelaer dat de ruwaard hem tot een aanslag op de Prins had willen overhalen, werden Corn. de Wit op de pijnbank de scheenschroeven aangezet.

4 De Nederlandse vloot die in Juni 1667 de ketting van de Theems stukzeilde, de Royal Charles veroverde en de hoger liggende schepen verbrandde, stond onder De Ruyter en Cornelis de Wit.

* Van 1672. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 718).
O p s c h r i f t : Op 28 Aug. 1672 moesten de bisschop van Munster en de keurvorst van Keulen het beleg dat zij 9 Juli om Groningen geslagen hadden, met groot verlies opbreken door de moedige tegenstand der stad, onder aanvoering van Rabenhaupt.
Het m o t t o , ontleend aan Verg. *Ecl.* I 24, betekent: Zij steekt het hoofd boven andere steden uit.

1 Vondel denkt hieraan het oude Friesland, dat zich over Groningen tot in Oost-Friesland uitstrekte.

3 *Uw bouheer Grunus:* volgens de renaissancistiese fantasie zou Grunus of Gruno de stichter van Groningen geweest zijn (vgl. Friso als stamvader van de Friezen en Baeto van de Batavieren); *wijk:* toevlucht.

5 Deze broeder en de Frankenkoning zijn legendaries en niet bekend.

6 *Ontworp:* ontwierp, maakte het bouwplan; *slecht:* eenvoudig.

7 *most gy danken:* waart gij dank verschuldigd.

8 *bevestighden:* versterkten; *graft en steen:* grachten en burchten.

Maer namaels, aengegroeit in maght en burgeryen,
Ontzaeghtge min 't gewelt, en proefde menighwerf[10]
Het wisselbaere lot des oorloghs onder 't stryen,
Doch noit met meer gevaers van 't uiterste bederf,[12]
Dan toen de Keurvorst en de Vorst van Munster t'zaemen,
Gesterkt met Fransche maght, u vielen op het lijf,
Met gloênde kogelen u overstulpen quamen,[15]
En teffens out, en jongk, en maeght, en man, en wijf[16]
Zich quijtende, noch storm, noch doots gevaer ontzagen,[17]
Tot dat de vyanden verlieten uwen wal,
Na zulck een zwaer verlies, en droeve nederlaegen,
Waerop de zegegalm zich uitspreide overal.
Uw schermheer R A V E N H O O F T , hebt gy, naest Godt, te loven[21]
Voor uw behoudenis. dees terger van de doot[22]
Bewaekte u, tot dat gy het onheil quaemt te boven,
En stont de stormbuy uit van bommen vier en loot.[24]
O G R O N I N G E , uit het puin en asch en stof verrezen,
Vergeet de weldaet niet, die Godt u heeft bewezen.

J . v . V O N D E L .

Amsterdam, by de weduwe van *Abraham de Wees*, op den Middeldam, 1672.

Op 't veroveren van Koevorden in den jaere MDCLXXII.[aant.*]

De raven roepen, kras kras,
Maer Ravenshooft roept huiden.[1-2]
Men laet' de klokken luiden:
Daer helpt noch sterkte noch moeras.[4]

10 *proefde:* ervoer.
12 *'t uiterste bederf:* de ondergang.
15 *overstulpen:* overstelpen, oorspr. overdekken, dus rijkelik bestrooien.
16 *teffens:* gezamelik, gelijkelik.
17 *storm:* bestorming.
21 *Ravenhooft:* vertaling van Rabenhaupt.
22 *terger:* trotseerder.
24 *stont uit:* doorstondt.
* Van 1672. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 588.
O p s c h r i f t : De sterke vesting Koevorden, sinds 4 Juli bezet door de bisschop van Munster, die zich van de doortocht naar Groningen wilde verzekeren, werd in de nacht van 29 op 30 Dec. bij verrassing door onze troepen hernomen, waarop Rabenhaupt er met de zijnen introk.
1-2 Woordspeling met het Latijnse woord *cras* = morgen, tegenover *huiden* = heden.
4 dat de omliggende moerassen toen dicht bevroren waren, begunstigde dit wapenfeit.

Op de Nieuwe Heeregraft, Geschildert door Geeraert Berkheide.[aant.*]

Berkheide maelt de Heeregracht
Naer 't leven, waerdigh om t'aenschouwen.
Koop Schilderkunst: vermy het bouwen.
Waerom? 't is Fransche middernacht:[3-4]
Dus wacht op eenen heldren morgen.[5]
In huisbouw steeken moeite en zorgen.

1672. den 20 in Wynmaent t'Amsterdam.

Ter staetsie van jongkvrouwe Joanna Blezen.[aant.*]

LILIUM INTER SPINAS.

Sinte Ursel, bruit der Britten,[1]
Gewaerdight op den troon[2]
Aen J E S U S zy te zitten,
Gekroont met 's hemels kroon
Daer dorens, nagels, speeren,[5]
Verandert in robijn,
Met hunnen glans braveeren[7]
Den klaeren zonneschijn:
Verlaet de Serafinnen[9]

* Van 1672. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 332.
O p s c h r i f t : Gerrit Adriaensz Berckheyde (1638-1698), Haarlems architectuur- en landschapsschilder, schilderde vooral stadsgezichten (Würzbach).

3-4 Koop liever schilderijen dan dat gij huizen laat bouwen, want dat is gevaarlik in deze sombere tijd van de Franse inval in ons land.

5 *eenen heldren morgen:* betere en veiliger tijden.

* Van 1672. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* I, blz. 529.
Op St. Ursul (21 Oct.) 1672 werd Joanna Blezen, zuster van Vondel's trouwe vriend Pieter, onder de Begijnen opgenomen. Volgens de slotverzen werd dit lied op het eerste jaargetijde van de kerkwijding op het Begijnhof gezongen.
Het m o t t o , ontleend aan Hooglied 2, 2, betekent: Een lelie onder de doornen.

1 *bruid der Britten:* zie Vondel's *Maeghden* in deel 3, blz. 713.

2 *Gewaerdight:* waardig gekeurd om.

5 *Daer:* waar. Vgl. *De Kruisbergh* (deel 3, blz. 601), vs. 11 en 12.

7 *braveeren:* trotseren.

9 *Serafinnen:* engelen.

Ter liefde alleen van haer,
Die, om Godts hart te winnen,
Zich offert voor 't altaer
Ootmoedigh aen de voeten
Des bruidegoms. Zy gaet,
Zy gaet hem nu gemoeten,[15]
En eert den maeghdenstaet.
Laet schuiftrompet, schalmeien,[17]
En hemelsch koormuzijk
J O A N N E nu geleien.
Laet uit het hemelrijk
Uw maeghden nederdaelen,
En wijden 't heiligh feest,
Met geur van wierookschaelen,
Verheught en bly van geest.
Al dreight ons uit Turkyen
Een wreeder Attila:[25-26]
Wy schroomen voor geen lyen,
Noch brullende ongena.
Al dreight hy slot en steden
Te stroopen, schuw van vre,[30]
Tot daer de Rijn beneden
Zijn stroomvat giet in zee.[31-32]
Hy wert voorheen gedwongen,
Die zijn bebloeden schicht
U had in 't hart gewrongen,
Zoo fel als onverlicht.[33-36]
Gy kunt uw dochters sterken[37]
En troosten in den noot.
Uw kracht en wonderwerken
Ontzien gewelt noch doot.
Men raekt Godts uitverkoornen
Noit ongewroken aen,
Die onder scherpe doornen
Als lelibloemen staen,[43-44]
Zoo zuiver opgeloken[45]
Geplant elk in haer perk,

15 *gemoeten:* tegemoet treden.
17 *schuiftrompet:* zie de verklaring in *Ned. Wdb.* XIV, 1187.
25-26 De gevreesde Turk, een vijand die nog wreder is dan Attila, in zijn optreden tegen Ursula en haar maagden.
30 *schuw van vre:* afkerig van vrede, oorlogszuchtig.
31-32 De gewone voorstelling van de riviergod, afgebeeld met een kruik waaruit de stroom vloeit.
33-36 Zie *Maeghden* (deel 3, blz. 714); *gedwongen:* bedwongen; *zoo fel als onverlicht:* even boosaardig als ongelovig.
37 *uw dochters:* de maagden die u volgen.
43-44 Vgl. het motto.
45 *opgeloken:* open gegaan.

Van vlak noch smet besproken,[47]
Een cieraet van de kerk.
Zy schroomt geen' overwinner,[49]
Die stadigh dagh en nacht
Op den gekruisten minner
En zijne toekomst wacht.[52]
De wijze maeght stapt heenen,
En volght hem, strax gereet,[54]
Zoo dra als hy verscheenen,
Ter bruiloft innetreet.
Sinte Ursel, die te Kolen
Zijt met den schilt vereert,[57-58]
Dees bruit blijve u bevolen,[59]
Die uwe hulp begeert.
Op 't eerste jaergetijde
Der wijding van de kerk
Zong 't hof dit luide en blijde.
De lofzang drong door 't zwerk.[61-64]

Ter staetsie van jongkvrou Heleene Blezen.[aant.*]

IN CRUCE SALUS.

Laet ons van 't Kruis beginnen
Waerin elx heil bestaet,
En kruissen onze zinnen[3]
Naer J E S U S les en raet.
Hy, met zijn kruis gelaên,
Tradt rustigh zelf vooraen,[6]
En boete 's menschen schult[7]
Door lijden en gedult.[8]

47 *Van vlak noch smet besproken:* door geen smet bezoedeld. *Besproken* is oorspr.: in slechte reputatie gebracht.
49 *Zy* (met accent): diegene die.
52 *toekomst:* komst.
54 *strax:* onmiddellik.
57-58 de vererende taak hebt, Keulen onder uw bescherming (*schilt*) te nemen.
59 *u bevolen:* aan uw zorg toevertrouwd.
61-64 Zie het Opschrift.
* Van ? Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 532.
O p s c h r i f t : Ook Joanna Blezen's zuster (zie vorig gedicht) ging tot de geestelike staat over, het tijdstip is niet bekend.
Het m o t t o , ontleend aan de R.K. ascetiese literatuur, betekent: In het Kruis is Heil.
3 *kruissen:* bedwingen.
6 *rustigh:* krachtig.
7 *boete:* boette.
8 *gedult:* lijdzaamheid.

Het padt by hem gekoozen,
Waer langs men Godt ontmoet,
Is dicht bestroit met roozen,
Met roozen van zijn bloet,[9-12]
Dat uit de wonden vloeit
En al den wegh besproeit,
Waer langs hy heenetreet,
Geverft in bloedigh zweet.

Maer 't vleesch, vervaert voor lyen,
Kant zich hier tegens aen,
En oordeelt razernyen[19]
Te volgen deze baen,
En roept: gebruik den dagh
Terwijl 't u beuren magh.[22]
Pluk bloemen, jonge maeght,
Eerge uw verzuim beklaeght.

De wijze legt op minnen
Van 's levens lusten toe,
Met haere gespeelinnen,
Gerust en nimmer moe.[28]
De dagh schoon opgestaen,
Zal haestigh ondergaen.[30]
Dit heerelijk genot
Wort u gegunt van Godt.

Gestrengheit, zuchten, klaegen
Voeght geensins teêre jeught,
Maer eigen welbehaegen,
En weelde en enkle vreught.
In 's levens blyden may
Te danssen aen den rey
Stemt met natuur en reên
Natuurlijk overeen.[25-4040]

Leert dit de weêrgeboorte?[41]
Neen zeker, neen ô neen.

9-12 Vgl. *De Kruisbergh* in deel 3, blz. 601; *by:* door.
19 beschouwt als dwaasheid.
22 *Terwijl:* zolang; *beuren:* ten deel vallen.
28 *Gerust:* tevreden.
30 *haestigh:* weldra.
25-40 behoren bij de aangehaalde woorden die in vs. 21 beginnen: *De wijze* (maagd).
40 *Natuurlijk:* van nature.
41 Is dit levenswijsheid voor iemand die geestelik herboren is?

Men gaet door d'enge poorte
Met weinigen alleen.
Wie los en onvermast[45]
Van 's werrelts juk en last
Zich zelve kan ontslaen
Volght best de rechte baen.

H E L E E N volght den behoeder
Gelukkigh op het padt
Van J E S U S , met Godts moeder,
Ter poorte uit van de stadt.
Gelijk een kruisheldin
Slaet zy den kruiswegh in,
Die naer het leven leit
Ter eeuwige eeuwigheit.

Maria Magdalene
Stont onder 't kruis getrou,
Daer 't licht had uitgescheene,[59]
't Welk haer verlichte in rou.
Dees koos, getroost in Godt,
Het allerhooghste lot,
Het beste deel van al,
Dat zy behouden zal.[61-64]

Zy bout op vaste gronden,
En niet op ydelheên.
Die 't kruis dus heeft gevonden
Als keizerin H E L E E N ,[67-68]
De moeder van den vorst,
Die 't kruis eerst voeren dorst
Tot pracht in zijn banier.
Bekrans haer met laurier.

45 *onvermast van:* niet beladen met.
59 *uitgescheene:* uitgeschenen; bij Vondel zeldzame Hollandse vorm zonder *n*, ter wille van het rijm.
61-64 Zie het verhaal van Maria en Martha in *Lucas* X, 38-42.
67-68 Vergelijking met haar naamgenoot, keizerin Helena, moeder van Constantijn de Grote.

Maeghdepalm voor Margarita Krulis.[aant.*]

Op het feest van Sinte Agnes.

Nu laet ons van Maria bly
Beginnen, en Godts lof verbreiden,
Op dat dit feest tot heil gedy,
En serafyns de bruit geleiden.

De werrelt is maer een woestijn,
Vol slangen, ongedierte, en draeken.
Een pelgrim kan met smerte en pijn
Hier naulix veiligh door geraeken.

De leeu des afgronts brult gestoort,[9]
En komt, na doopsel en het vormen,[10]
Een Christensch hart met maght aen boort
En gruwelijk rondom bestormen.

Sint Jan zagh deze afbeelding aen.[13]
Een vrou bekleet met zonnestraelen
Stont op de wisselbaere maen
In arbeit om haer vrucht te haelen.[16]

De roode draek steegh in de lucht
Uit afgronts poel, het rijk der blinden,[18]
Gereet na'et baren flux de vrucht
Der lieve moeder te verslinden.

Dit was een afdruk van de Kerck,[21]
In baerens noot, en bitter lijden,
En onder 't kruis, dus heeftze sterk,
Met vasten en gebeên te strijden.

MARGRITA printe dit heel diep
Aendachtigh in gemoet en zinnen,[26]

* Van 1672 of 1673. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 534.
Opschrift: Vondel maakte dit gedicht op de professie van zijn buurmeisje Margarita Krulis (1651-1724), oudste dochter van Barend Dircksz. Crul, zich noemende Crullius, kassier in de Bank van Lening, en Maria Roodenburch. Zie Sterck, *Oorkonden*, blz. 282-284.
9 *De leeu des afgronts:* de duivel. Zie I *Petr.* V, 8; *gestoort:* verwoed.
10 Het Doopsel en het Vormsel zijn de eerste der zeven Sacramenten in de Kath. leer.
13 *deze:* nl. de volgende; 13-20 Zie *Openb. van Joh.* 12, 1-4.
16 *in arbeit:* in barensweeën.
18 *afgronts:* van de hel.
21 *een afdruk:* een beeld, een voorafbeelding.
26 *Aendachtigh:* in vrome aandacht.

Toen Godt haer uit genade riep,
Om d'eerste kroon om hoog te winnen.

Sinte Agnes holpze met gebeên,[29]
En stroide palm en winterroozen.
De bruit verzaekte d'ydelheen
Der werreltwijse reukeloozen.[32]

Zy koos voor 't hooghgewijt altaer
Het allerbeste lot uit veelen,
Om vroom te strijden door gevaer[35]
En diep in 't hemelsch goet te deelen.

Zy troude blyde Emanuel.
Zoo viel d'ootmoedige Marye
De kroon toe in de zuivre cel
Haer toegeleit by profecye.[40]

z'Ontfing den Heilant, Godt het Woort,
Zoo lang belooft door Izaïas,[42]
Den schoonsten, die het oogh bekoort,
Der volken hoop en troost, Messias.

Toen zy gehoorzaem Godts gezant
Geloofde, ontfingze zulk een' zegen,
Gelijk een lelibladt op 't lant
Den dau verzwelght en verschen regen.[38-48]

Zoo staen de Heiligen bereit,
Franciscus bende, en zuivre Klaeren,[50]
Uit liefde ter gehoorzaemheit,
Hunn' eigen wil te laeten vaeren.

De goude bontkist, die de wet
En 't man bewaert, en Arons roede,[54]
Gelijkt een ziele, schuw van smet,[55]
En nacht en dagh op haere hoede.

Maer aengezien de Maeghdeplicht
Alle andre staeten stijght te boven,[58]
Zoo voeght het dat zy d'eerste sticht',[59]
En stof geef Godt met zang te loven.

29 *holp:* hielp.
32 *reukeloozen:* zorgelozen.
35 *vroom:* dapper.
40 *toegeleit:* toegedacht.
42 *Izaïas:* is vierlettergrepig, anders dan Jesaja.
38-48 schildert de Blijde Boodschap (aan Maria). Vgl. Opdraght aen de Heylige Maeght, vs. 57-69 (deel 4, blz. 432).
50 *bende:* volgelingen; *zuivre Klaeren:* kuise Klarissen.
54 *'t man:* manna.
55 *Gelijkt:* vertoont een gelijkenis, een afbeelding; *schuw van:* afkerig van.
58 *andre staeten:* nl. van echtgenote en moeder.
59 *d'eerste sticht':* het eerst een stichtelik voorbeeld dient te geven.

MARGRITA, kunt gy uw geluk
Bevroên, uw lust zal sneller rennen
In deze renbaen, blijde in druk.
Zoo zweeft een witte duif op pennen.

O eedle parle aen 's Konings kroon,[65]
Nu stemt uw naem en lot te gader.
Verwacht hem uit den hooghsten troon,
Zoo komt een bruit den bruigom nader.

Op de verkopinge *der* Italiaensche schilderyen, *ten huize van* Geeraert Uylenburg, schilder.[aant. *]

Noch spant de Schilderkunst de kroon by brave Heeren,[1]
En zwicht voor onverstant, noch geen grimmas van Nijt.[2]
Zy wil de ruime zael van Uylenburgh stoffeeren[3]
Met Italjaensche kunst, in dezen droeven tijt:[4]
Schoon Mars, in 't harrenas gewapent, ten bederve[5]
Der volx, de landen zet in vier en vloet uit wraek.[6]
Dees tiende kunstgodin, verkoren by Minerve,[7]

65 *parle:* vertaling van Margarita; op deze woordspeling slaat dus *stemt te gader* (is in overeenstemming) in vs. 66.

* Van 1673. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 720).
O p s c h r i f t : Gerard Uylenburgh (c. 1626-c. 1690), neef van Saskia van Uylenburgh en leerling van Rembrandt, was landschapsschilder en kunsthandelaar (Würzbach). In 1671-72 verkocht hij aan de keurvorst van Brandenburg 13 Italiaanse schilderijen onder voorwaarde dat deze ze zou terugzenden als ze hem niet bevielen. De hofschilder van de keurvorst, Hendrik van Fromantiou, verklaarde ze voor 'vodden' en ze werden op één na teruggezonden. Uylenburgh liet deze 12 op 23 Febr. 1673 in zijn verkooplokaal verkopen. Het schijnt dat hij als reclame door Vondel en Antonides gedichten deed maken. Zie A. Bredius, *Italiaansche schilderijen in* 1672 *door Amsterdamsche en Haagsche schilders beoordeeld*, Oud-Holland IV (1886), blz. 41 en 278.

1 *brave Heeren:* blijkbaar kozen dus de grote heren te Amsterdam partij tegen de keurvorst; *brave:* voortreffelike, aanzienlike.

2 *nog geen:* en evenmin voor; *grimmas van Nijt:* boze blikken van afgunstigen.

3 *de ruime zael:* het verkooplokaal.

4 *in dezen droeven tijt:* in deze dagen van onrust (*droef* is oorspr.: troebel, dus: verward), zie vlg. verzen.

5 *ten bederve:* tot verderf.

6 *vloet:* door inundatie.

7 *tiende kunstgodin:* de Muze van de schilderkunst, aan de negen Muzen toegevoegd; *by:* door.

Spreekt door haer schoone verf een stomme beeldenspraek,[8]
Een ieders hart verlangt naer prijs in 't vrolijk loten.[9]
De godt Apollo komt, vol levens en vol geest
In dees vergadering. hy groet de kunstgenooten,
En speelt op zijne harp in 't midden van dit feest.[10-12]
De mist der lastertong verstomt door 's kenners klaerheit.[13]
De logentael verdwynt voor 't helder licht der waerheit.

J. V. VONDEL.
Amsteldam 23 van Sprokkelmaent 1673.

t'Amsterdam, ter Drukkerye van HERMAN AELTSZ. by de Deventer Houtmarkt.

Lykklaght over den eerwaerdigen heer Henricus Blessius, Licentiaet in de Godtheit, Provicarius en Ertspriester.[aant. *]

PURAQUE IN VESTE SACERDOS.

Dat Amstelstroom en Haerlems Spaeren
Zich hangends hoofts in rouwe kleên,[2]
En hunnen druk te zaemen paeren,[3]
Nu BLESSIUS legt overleên:[4]
De herder, die zijn kudde leide,
Haer drenkte in eene versche beek,
En voerde in groene klaverweide,[5-7]
Den rougalm wekt van streek in streek.
Waer heeft de trou oit uitgeblonken
Zoo heerelijk gelijk in hem,[10]
Die kille harten kon ontvonken,
En rotsen breeken met zijn stem![12]
Hy quam ten outer aengetreden,
Een' engel, en geen' mensch, gelijk,
In deftige en godtvruchte zeden,[15]
In spoet en onspoet even rijk.

8 *een stomme beeldenspraek:* drukt door beelden, dus zonder woorden, veel uit.
9 *in 't vrolijk loten:* Uylenburgh had dus blijkbaar aan de verkoping een loterij verbonden.
10-12 Dit zal slaan op een gekostumeerde vertoning.
13 *De mist der lastertong:* de laster die de roem van deze schilderijen ten onrechte bezwalkt had.
* Van 1673. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 50.
Opschrift: Op 8 April 1673 overleed te Amsterdam Henricus Blessius, Pastoor van de Sint-Nicolaaskerk, te voren op het Begijnhof te Haarlem.
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* XII, 169, werd door Vondel vertaald (deel 7, blz. 190): De Priester in het zuivere offergewaet.
2 *hangends hoofts:* oude absolute genitief: met hangend hoofd.
3 *druk:* smart.
4 *legt overleên:* dood ter neer ligt.
5-7 zinspeling op Psalm 23, bij Vondel de XXII Harpzang (deel 8, blz. 275).
10 *heerelijk:* luisterrijk.
12 *rotsen:* de verharde harten.
15 *deftige:* eerbare.

Het lasteren leedt hy geduldigh,
Naer 't voorbeelt van 't gekruiste Lam,
Aen ergernis noch opspraek schuldigh,
En tegens niemant stuur noch gram.
Hy hiel met waeken en gebeden
Stantvastigh en geduurigh aen,
En zocht de kruisbaen op te treden,
Waer langs Godts Zoon is voorgegaen.
Het lust hem 't krankbedt te bezoeken,
Te troosten in den lesten noot,
En hiel gesprek met stomme boeken,[27]
In yver noit verkoelt noch bloot.
Toen 's levens krachten hem begaven,
De geest van flaeute allengs bezweek,[30]
Vloogh hy met blyschap in Godts haven,
Een uitgang, die geen doot geleek.[32]
Nu juicht en triomfeert hy boven
By d'Engelen in 't hemelrijk:
Wy leggen hier om laegh verschoven,[35]
En weenen droevigh op zijn lijk.
De milde hemel wil het geven[37]
Dat wy ons spieglen aen zijn ent,
En volgen op zijn stichtigh leven,[39]
By Godt en d'Engelen bekent.

[Op Josephus Duyselius][aant.*]

Aldus bespiegelde DUYSELIUS Godts wet,[1]
Geduldigh in zyn kruis, gestadigh in 't gebedt.
Wie wert in 't prediken met yver niet ontsteeken?
Een Engel scheen op stoel door zynen mont te spreeken.[4]

J.V. Vondel.

27 Verdiepte zich in vrome lektuur.
30 *van flaeute:* door aanvallen van zwakte.
32 *uitgang:* sterven.
35 *leggen verschoven:* liggen verworpen.
37 *wil:* moge.
39 *volgen op zijn stichtigh leven:* zijn stichtelik leven navolgen.
* Van 1673. - Volgens de tekst onder de afbeelding aan ommezijde weergegeven.
O p s c h r i f t : P. Josephus van Duysel, in 1620 te Montfoort geboren, lector in de theologie te Antwerpen en Leuven, volgde in 1661 P. Huysmans, de opvolger van P. Boelensz., op in de Mozes-en-Aaron-statie (zie blz. 173), waar hij met veel ijver en talent tot zijn dood werkzaam was. In 1664 liet hij van zichzelf door H. Quellinus een portret in potlood tekenen, dat nog in de Mozes-en-Aaronpastorie wordt bewaard. Van Duysel is er afgebeeld ten halve lijve links, met brevier in de rechterhand. Naar deze tekening werd na zijn dood (7 Juli 1673) een anonieme gravure gemaakt, met het wapen der orde op de onderzijde. Vondel, die Van Duysel's preken herhaaldelik bijwoonde, maakt bij deze gravure het onderschrift. Zie P. Maximilianus, *Portretten van den Minderbroeder Jan Boelensz*. in Franciscaansch Leven, 16e jg. (1933), blz. 271, en dez., *Vondel en de Orden van Franciscus* in Franciscaansch Leven, 12e jrg. (1929), blz. 49.
1 *bespiegelde:* overpeinsde.
4 *op stoel:* op de preekstoel, als hij predikte.

R. P. IOSEPHUS DUYSENIUS MONORIENSIS ORD. MIN. RECOLL. OBIIT IN CASTELLO VIDERSHEIM VII IULII ANNO M. DC. LXXIII
Addus bespiegelde DUYSELIUS Godts wet,
Geduldigh in zyn kruis, gestadigh in t gebedt.
Ste wert in't preeken met yver niet ingeloken!
Een Engel scheen op stoel door zynen mont te spreeken.
J. V. Vondel

Op Bartholomeus Abba, Poëet en Rechtsgeleerde.[aant.*]

EA SOLA VOLUPTAS.

Dus maelt men ABBA, die zijn lust schept in de blaên,
En Rechtgeleertheit van den Vorst Justiniaen.
Die wapens handelt, en de boogh van Febus vedel,[3]
Gehuwt aen Poëzy, en zanglust braef en edel.[4]
Zoo steekt een eedle geest alle andre geesten aen.[5]

Grafschrift van den onderadmirael Joan de Liefde.[aant.*]

Hier rust 's lants L I E F D E , of eer een deel gescheurt aen flenteren,
Hy schuwde schutgevaert van verre, en paste t'enteren,[2]
Getroost te winnen, oft te sterven, als een helt.
Beleit en moedt betoomt het grootste zee gewelt.

Anders.*

Hier rust 's lants L I E F D E , die twee koninklijke vlooten[1]
Bestrijdende onvertsaeght ten leste wert geschooten,
Getroost te winnen, of te sterven als een heldt.[3]
Beleidt en moedt betoomt al 't Britsch en Fransch gewelt.

* Van 1673. - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 589.
O p s c h r i f t : Bartholomeus Abba (1641-1684), zoon van de vermogende Amsterdamse brouwer Cornelis Abba, promoveerde in 1666 te Harderwijk tot doctor in de beide rechten. Hij vestigde zich daarna in zijn geboortestad maar heeft zich blijkbaar met de rechtsgeleerde practijk weinig ingelaten. Van Dec. 1672 tot 1674 was hij vaandrig der burgerij en liet zich toen in uniform conterfeiten. Op dit portret, dat niet is teruggevonden, zal Vondel's gedicht slaan. Reeds als student maakte Abba naam als dichter; toen hij zijn geld had doorgebracht, leefde hij van het maken van gelegenheidsdichten. Vrijwel zeker behoorde hij tot de veertien dichters die Vondel ten grave droegen, en in verband hiermee vervaardigde hij het tweetal grafschriften op Vondel, aangebracht op de zilveren penningen die aan deze veertien werden vereerd. Zie Mr. H.F. Wijnman, *Mr. Bartholomeus Abba* (1641-1684) in *Haagsch Maandblad* van Juli 1935, 12e jrg.
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VIII, 581 (aldaar: mea etc.), werd door Vondel vertaald (deel 6, blz. 866): Mijn eenigh vermaeck.
3 *handelt:* hanteert; *boogh:* gebogen strijkstok (*Ned. Wdb.* III, 388); *Febus vedel:* de viool van Apollo. Blijkens de volgende regels: - het instrument begeleidt het gezongen lied - zal dit wel slaan op zijn beoefening van de muziek.
4 *braef:* voortreffelik (*Ned. Wdb.* II, 936).
5 Zo gaat één talent gepaard met alle andere.
* Van 1673. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 71.
O p s c h r i f t : Vice-admiraal Johan de Liefde, geb. in 1625 te Rotterdam, sneuvelde 21 Aug. 1673 bij Kijkduin en werd in de Groote Kerk te Rotterdam begraven.
2 *schuwde schutgevaert van verre:* had een afkeer van uit de verte te schieten; *paste:* legde zich toe op.
* Van 1673. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 72.
1 *twee*, zie vs. 4.
3 Let op 't verschil in spelling en interpunctie met vs. 3 van 't vorige gedicht; heeft Brandt dat zoo gevonden en willen behouden?

Johan de Liefde. Ridder. Viceadmirael van Hollant en West Vrieslant onder den zeeraet der Maeze.[aant.] *

ILLE VELUT PELAGI RUPES IMMOTA RESISTIT.

Zoo leeft DE LIEFDE tot het vrye vaderlant,[1]
Die al den Oceaen in vlammen zette en brant,
En menigh Zeegevecht verduurde een ry van jaren,[3]
Gelyck een ysere rots, beschuimt van bloet en baren.
Vraegh Chattam, Teems, en Zont, en al de kust rondom.[5]
De Maes stont dikwyl voor dit hollantsch wonder stom.[6]
's Mans wys en kloek beleyt, en moedt, en zeevaerts kennis,
En deught beschamen zelfs de nyt en lasterschennis.[8]
Een kogel trof zyn borst, die zoo veel vlooten tart;
Maer dieper Ruyter en 's lants Zeeraet in het hart.

J.v. Vondel Agrippiner.

Inwydinge van den E. Heere Franciscus de Wit, Minderbroeder In d'Orden van den H. Vader Franciscus.[aant.] *

O F R A N C I S C U S , trouwe hoeder,
Zegen met een' blijden geest
Uw' genan, den Minderbroeder,[3]
Uit den hemel op dit feest;

* Van 1673. - Volgens de tekst van het onderschrift op de derde staat van het portret, door L. Visscher gegraveerd naar de schilderij van B. van der Helst. Zie Unger no. 721.
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VII, 586, werd door Vondel vertaald (deel 6, blz. 796): Hy wederstaet hun, gelijck een onverzetbare steenrots de zee.
1 *de Liefde:* woordspeling met zijn naam (vgl. de vorige gedichten).
3 *verduurde:* doorstond.
5 Hij onderscheidde zich o.a. bij Chattam op de Teems en in de Sont tegen de Zweden.
6 *De Maes:* zijn geboorterivier; hij was ook in dienst van de admiraliteit van de Maas.
8 *nyt en lasterschennis:* afgunst en schandelike laster.
* Van 1673. - Volgens de tekst van de uitgave in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 516.
O p s c h r i f t : Vondel bezingt hier de inkleding (Inwydinge) van Franciscus de Wit op 31 Aug. 1673. Hij werd in 1643 te Amsterdam geboren; van zijn familie is niets bekend. In zijn jeugd reisde hij naar Italië, bezocht het heiligdom van O.L. Vrouwe van Loretto en de stad Rome. Daarna trad hij in dienst van het leger van keizer Leopold I tegen de Turken. Toen deze na hun nederlaag aan de Raab (zie blz. 174) hun krachten concentreerden op Kandia, het enig overgebleven punt der Venetianen in het Oosten van de Middellandse zee en dus het bolwerk van het Christendom tegen het ongeloof, gaf De Wit gehoor aan de oproep van Clemens IX om ook daar de Turken te bestrijden. Waarschijnlik trok hij begin 1668 naar Kandia, bekleedde er een rang bij het landleger en lag waarschijnlik in de loopgraven vóór de vesting om de stad tegen de veroveraars te beschermen (vs. 38). Dit op grond van de vermelding dat hij door zijn eigen handgranaat werd getroffen (vs. 41-42): handgranaten werden vooral in de loopgraven gebruikt. Ternauwernood aan de dood ontsnapt, besloot De Wit Minderbroeder te worden. Zie P. Maximilianus, *Vondel en de Orden van Franciscus* in Franciscaansch Leven, 12e jrg. (1929), blz. 35-58. In een vervolgart. *Is de 'Inwydinge van Franciscus de Wit' gezongen?* bepleit dezelfde Schr. deze mogelikheid, al vermeldt Vondel geen wijs, zie Francisc. Lev.
3 *genan:* naamgenoot.

Nu hy zich laet innewijden[5]
Om den Kruisheer na te treên,[6]
Op het voetspoor van zijn lijden,
Hier op d'aerde doorgestreên.
Sterk D E W I T met uw gebeden,
Die vrywilligh en bereit
Kiest uw beide uitstekentheden,[11]
Armoede en ootmoedigheit;
Armoê, rijk door al 't ontbeeren,
En ootmoedigheit, zoo groot,
Dat zy staetzucht en 't regeeren[15]
Rustigh met de voeten stoot.[16]
In zijn jeught en eerste hette[17]
Zocht hy d'Italjaensche lucht,
En begroette te Lorette[19]
't Heilighdom, niet zonder vrucht,
Ook de hooftstadt aller steden,
Daer Godts stedehouder zit,
Die voor zijne medeleden
Offert, en geduurigh bidt.[18-24]
Maer om Christenrijk te vryen[25]
Luste het dien jongeling
Den Erfvyant in Hongryen
Aen te tasten met de kling,
En in Cezars dienst getreden,[29]
Stont op schiltwacht, hem ten spijt
Daer de Donau dan beneden,[31]
Dan van boven, aenstoot lijdt.[32]
Een rechtschapen staet niet ledigh.
Kandie, rontom bestreên,
Roept den krijgshelt van Venedigh
Met zijn vaendel derwaert heen,[35-36]

5 *innewijden:* inkleden.
6 *den Kruisheer na te treên:* Christus' voorbeeld te volgen.
11 *uitstekentheden:* uitmuntende deugden.
15 *staetzucht:* heerszucht.
16 *Rustigh:* krachtig.
17 *hette:* vurigheid in het geloof.
19 Brandt heeft *begroete*.
18-24 Zie de aantekeningen in het Opschrift.
25 *vryen:* bevrijden.
29 *Cezar:* de Keizer.
31 *beneden:* aan de benedenloop.
32 *aenstoot lijdt:* aanvallen te verduren heeft.
35-36 Uit Venetië, waar een landleger van vrijwilligers uit alle landen werd samengesteld, trok De Wit, die hierbij blijkbaar een rang bekleedde, met zijn *vaendel* (= troep) naar Kandia.

Om de glori van den heilant
Te beschermen in dees wijk,[38]
Het van outs doorluchtigh eilandt,
Eertijts hondert steden rijk.[40]
Maer hy wort hier neêrgeslagen
Van zijn eigen hantgranaet,[42]
En gevoelt de doot by vlaegen:[43]
Doch de hooghste, die hem slaet,
Zulk een ramp ten beste wende,[45]
Zalft den kranken in den druk,
En verandert al d'elende
In een onverwacht geluk.
Nu versmaet hy 't zwaert te gorden
In den dienst van 't vaderlant,
's Konings amptenaer te worden,
Om een kostelijker pant,[52]
En gevoelt een bly vertrooster,[53]
Die hem heendrijft naer den staet
Van het Minderbroeders klooster,
Daer men 't al om Godt verlaet.[56]
Hoe, F R A N C I S C U S ! in dees veders,[57]
Die het oogh uitwendigh ziet,
Koorde, geessel, haire kleeders,
Schuilt noch duikt de monnik niet.[60]
Satan kan zich wel vermommen
Als een engel van het licht,
Maer zoo 't hart spreekt, dan verstommen[63]
Wat de schijn verziert en dicht.[64]
't Zy zoo, zegt hy, maer die 't zegel
Aen dees heilige orden hing,
d'Innesteller van den regel[67]
Wist dit mede zonderling:[68]
Evenwel hoe vreemt men oordeelt,
Naer de werrelt trat hy heen[70]
Met zijn eigen stichtzaem voorbeelt,[71]
Daer een Serafijn uit scheen.[72]

38 *wijk:* streek.
40 *hondert steden rijk:* vgl. deel 9, blz. 252.
42 *Van:* door.
43 *by vlaegen:* telkens weer dreigend.
45 *wende:* wendde.
52 te verbinden met vs. 49.
53 *een bly vertrooster:* Christus.
56 *Daer:* waar; *'t al:* alles.
57 *dees veders:* de uiterlike kenmerken van de orde, in vs. 59 genoemd.
60 *duikt:* huist.
63 *verstommen:* meervoudsvorm waarbij als onderwerp gedacht is ‘verziersels en verdichtsels’, bedoeld door vs. 64; versta: verliezen hun betekenis.
64 *verziert en dicht:* verzint en fantaseert.
67 *d'Innesteller van den regel:* Sint Franciscus.
68 *zonderling:* buitengewoon goed, beter dan iemand anders.
70 Aan de wereld vertoonde hij zich.
71 *stichtzaem:* stichtelik.
72 waardoor hij als een engel uitblonk.

Godt, die u heeft uitgekoren

Tot dees waerdigheit, geef kracht,
Dat gy zuiver en herboren
Lichten mooght in 's werrelts nacht,
Tot dat J E S U S alle helden,
Die hier kampen voor zijn kroon,
Naer verdienste koom' vergelden
Met hunn' toegeleiden loon.[80]

Op het verjaeren van Peter de Wolf.[aant.*]

Cingite fronde comas et pocula porgite dextris.

Verheught u, Amsterdammers:
Het is een blyde tyt.
DE WOLF weit by de lammers.
Hier valt geen twist noch stryt.
De waterbronnen springen.[3-5]
Oranjen bloeien schoon.
Nu laet ons vrolyk zingen.
De maetzang spann' de kroon.
Viert d'uur van myn geboorte,
Die heden weêr verjaert.
De zon uit d'ooster poorte
Zich helder openbaert,
Na zesentwintigh ronden.
Bekranst uw hooft met blaên.
Drinkt wyn gelyk gezonden:

80 *hunn' toegeleiden loon:* het hun toegezegde loon.

* Van 1673. - Volgens het handschrift op het Rijksarchief te 's-Gravenhage.
O p s c h r i f t : Zie over dit gedicht op de 26ste verjaardag van Peter de Wolff, Sterck, *Hoofdstukken over Vondel en zijn kring*, blz. 126-31.
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VIII, 274, betekent: Omkranst uw hoofd met groen en heft de bekers op in de rechterhand.

3-5 Peter de Wolf vierde deze verjaardag blijkbaar op zijn hofstede in de Purmer, waar hij een nieuw landhuis had laten bouwen, waaraan hij bij zijn tweede huwelik met Suzanna van Hoeck in 1677 de naam ‘Wolf en Hoeck’ gaf (Sterck, blz. 129). Hier had hij zijn lammeren, waterbronnen en oranjekwekerij (afgeb. bij Sterck teg. blz. 128). Deze beschrijving klopt niet met de geboortedag die Mr. K.F. van Lennep, *Oorkondenboek Van Eeghen*, blz. 3-4, noemt: 18 Dec. 1648. Volgens Van Lennep werd Neeltje Blok, die na de geboorte van Pieter, op 26 Dec. 1648 stierf, op 31 Dec. in de Oude Kerk begraven. Is dit juist, dan is dit gedicht van 1674. Zie daarentegen Unger 30, blz. 310.

Hier magh een dronk op staen.
De cimbel laet zich hooren,[17]
En mengt zich in 't gezang.
De jeught wort weêrgeboren.
Wien valt de tyt te lang!
Apol, de zangbeleier,[21]
Met blyschap herwaert spoe,
Nu drinkt den berkemeier[23]
Elkandren vrolyk toe.

J.v. Vondel.

Grafschrift (op Joan Blaeu, Eertijts Scheepen en Raedt der Stadt Amsterdam.)[aant. *]

Hier sluimert BLAEU, gedrukt van dezen kleinen steen,[1]
Al 't aertrijk door bekent.
Hoe quam hy aen zijn endt?
De gansche werrelt viel dien grooten man te kleen.[4]

J . v . VONDEL .

Op Maria Elisabeth Blaeu.[aant. *]

Hier rust MARIA, snel verdort.
De tijt der schoonste bloeme is kort.

17 *cimbel:* een snaarinstrument.
21 *zangbeleier:* aanvoerder van het koor.
23 *berkemeier:* beker.
* Van 1674. - Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 722), in 't bezit der Bibliotheek van de Ver. ter bevordering van de belangen des Boekhandels.
O p s c h r i f t : Op 2 Jan. 1674 werd Dr. Joan Blaeu (1596-1673), schepen 1651, raad 1651-72, in de Westerkerk begraven (Elias, De *Vroedschap* I, blz. 472). Zie ook deel 3, blz. 416.
1 *gedrukt van:* onder de druk van. Zinspeling op zijn drukkunst.
4 Zinspeling op zijn aardrijkskundige werken, vooral op zijn beroemde wereldatlas.
* Van 1666. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 86. Wij plaatsen hier het overgeslagen gedicht op Maria Elisabeth Blaeu (1643-66), dochter van Dr. Joan Blaeu en Geertruid Vermeulen. Zij trouwde in 1660 met Dr. Med. Bonaventura Coegelen van Dortmont en werd 25 Mei 1666 in de Westerkerk begraven (Elias, *De Vroedschap* I, blz. 473).

Op de Draeyinge van het hooft, Verweert *Door den geleerden* Jongeling Joan Antoni Goezenaer:[aant.*]

Toen hy ter Artsenye wiert ingewijt in de doorluchtige hooge schoole t'Uytrecht.

De schrandre GOEZENAER komt hier op stoel verweeren[1]
De draeying van het hooft, die brein en zinnen plaegt.[2]
Hy toont hoe ydele verbeeldingen ons deeren,[3]
Wanneer d'ontstelde maegh de dampen opwaert jaegt;[4]
En d'oogen schrikken voor de spooken en grimmassen,[5]
Als ryzende uit den poel des afgronts dootsch en naer:[6]
Maer nu een wijser eeuw dees dwaling is ontwassen,
Loopt elk, die leeren wil by vroeden, geen gevaer.
Laet 's Bisschops hanen vry uit alle toorens kraeien,[9]
En wekken 't gantsche Sticht, zoo wijt het is bekent.
Waerom? al d'aertkloot schijnt rondom de zon te draeien.
De geest van KARTES leeft nu in zijn element:[12]
Want schoon neuswijzen dit bekommerlijk geloofden,[13]
En lang weêrstreefden dat by elk onmooglijk scheen:[14]
Nu blijkt het openbaer aen 't draeien van de hoofden.
De wijsten staen verbaest, en als verkeert in steen.[16]
Het rechte middelpunt der werrelt is gevonden.[17]
Voor zulk een' nieuwen vont verstommen 's werrelts ronden.[18]

J.V. VONDEL.

* Van 1674. - Volgens de tekst van *Het Leven van J. Antonides vander Goes*, blz. 4. Opschrift: Zie deel 7, blz. 376. Op 5 Juni 1674 promoveerde Antonides te Utrecht tot doctor in de medicijnen op een dissertatie 'De Vertigine' (N. *Ned. Biogr. Wdb.*).

1 *Goezenaer:* Antonides van der Goes, naar zijn geboorteplaats zo genoemd; *op stoel verweeren:* in de katheder (zijn proefschrift) verdedigen.
2 *draeying:* duizeling.
3 *ydele verbeeldingen:* valse voorstellingen, verwarde zinnelike indrukken.
4 *ontstelde:* ziekelik aangedane.
5 *grimmassen:* schrikgestalten (*Ned. Wdb.* V, 773).
6 *des afgronts:* van de hel; *naer:* angstwekkend.
9 *'s Bisschops hanen:* de torenklokken van de Bisschopsstad. De bedoeling van deze regel is mij niet duidelilk.
12 *Kartes:* Descartes of Cartesius, die in zijn wereldstelsel ook sprak van 'draaiingen' (tourbillons).
13 *neuswijzen:* eigenwijzen; *bekommerlijk:* ternauwernood (*Ned. Wdb.* II, 1623); vgl. bezwaarlik.
14 *dat:* wat.
16 *verbaest:* verbijsterd.
17 *rechte:* ware; *werrelt:* heelal. Wat Vondel met dat 'ware middelpunt' bedoelt, is niet geheel duidelik. De dichter Antonides zelf, die alle hoofden laat draaien, zonder zelf mee te draaien?
18 *'s werrelts ronden:* alle hemellichamen die om de zon banen beschrijven.

Ter bruiloft der E. getrouden Sybrant de Flines, en Agnes Blok.[aant.*]

Wat teelt onderlinge min?
Twee gelyken, eens van zin,
In al wat men geestigh rekent.[3]
Beide in kloek vernuft uitsteekent,
d'Een schept zomwyl lust op 't lant,
Daer zy bloemen zaeit en plant,
Of de Bloemgodin helpt vieren,
En het loofwerk op papieren,
Uitgesneden met de schaer,
Offert op het huisaltaer:[5-10]
d'Ander heeft Natuur getroffen,[11]
Als hy net in zyde stoffen,
Loof en schoone bloemen weeft,
Schooner dan de lente ons geeft.
Wat kan zulk een huwlyk baeren,
Daer die beide in echt vergaeren,
Met een ryp en wys beleit,
Anders dan genoeghzaemheit?[18]
F L I N E S , die door stadigh minnen
't Onvermurwde hart kost winnen[20]
Van uwe A G N E S ; out en jongk
Drinkt met eenen blyden dronk
U geluk toe. Godt wil geven[23]
Dat gy beide in vreught mooght leven.

* Van 1674. - Volgens de tekst van het handschrift, eigendom van Mevrouw de douairière Six te Amsterdam.
O p s c h r i f t : Sybrand de Flines (1623-97), zijdelakenhandelaar en -fabrikant, weduwnaar van Maria Jacobs Gysen, trouwde 9 Sept. 1674 met Agnes Block (1629-1704), weduwe van Hans de Wolff Jr.; Sybrand was waarschijnlik een neef (broederszonen) van Gilbert de Flines, die trouwde met Rebecca Wolff, zuster van Hans Jr. Zie Elias, *De Vroedschap* II, blz. 1005 en kwartierstaat De Wolff achterin Sterck, *Oorkonden*, aldaar ook blz. 134-36. Aan hem is geadresseerd het begrafenisbriefje van Vondel, op p. 669 gereproduceerd.

3 *geestigh:* verstandig.

5-10 vgl. Op het jaergetyde van Agnes Blok, blz. 608.

11 *Natuur getroffen:* de natuur uitstekend nagebootst.

18 *genoeghzaemheit:* voldoening.

20 *'t Onvermurwde:* tot nu toe niet vermurwde. Oudaen spreekt in zijn huweliksdicht van Agnes' ‘stugger verzet’, zie Van Lennep XII, blz. 51.

23 *wil:* moge.

Ter zelver bruiloft.[aant.*]

Ter bruiloft van het zuiver L A M ,
't Welk uit den schoot des vaders quam,
En om de menschen heeft geleden,
Wort elk genoodigt en gebeden.
De bruigom komt: houdt u gereet.
Trekt aen het witte bruiloftskleet.
Hy zal ze, die zyn komst verbeyden,
Verheught op 't hooge feest geleyden.[5-8]
Wat openbaert zich hier een dagh,
Die 't oor noit hoorde, 't oogh noit zagh!
Noit kon een sterflyk hart bevroeden
Den overvloet van zoo veel goeden.[12]
Hier bloeit een eeuwigh Paradys.
Verborgen Manna strekt hier spys.[14]
Hier klinken harpen en cimbalen
Op zang van hemelsche kooraelen.[16]
Gelieven, wien dit huwlyxlot
Beschoren wert alleen van Godt,
Wy wenschen, dat hy u wil geven
De volle vreught in 't ander leven.

* Van 1674. - Volgens de tekst van het handschrift, eigendom van Mevrouw de douairière Six te Amsterdam.
O p s c h r i f t : Zie over dit gedicht, dat veeleer een uitnodiging is om het H. Sacrament te ontvangen en de geestelike bruiloft van het Lam Gods te vieren dan een bruiloftsvers, Sterck, *Oorkonden*, blz. 137. Dat de dichter dit geestelik bruiloftsvers nochtans als een *pendant* bedoelde van het voorgaande, blijkt uit een vergelijking der slotregels bij beide.

5-8 Zie *Matth.* 22, 9-12 en 25, 6.

12 *goeden:* zegeningen.

14 *strekt hier spys:* dient hier als spijs.

16 *kooraelen:* zangers.

[Laatst bekende handschrift van Vondel; uitnodiging ter begrafenis en begrafenispenning van Vondel]

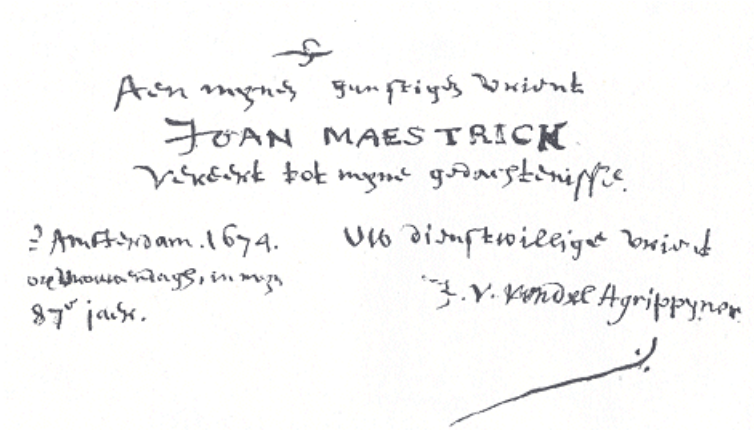

Een der laatst bekende handschriften van den dichter: zóó schreef de grijsaard in het jaar waarin Ph. Koninck het kostelijke portret schilderde, dat de Titelprent van dit deel afbeeldt.

Van Vondels poëzie, verhaalt Brandt, was ‘'t allerleste het Bruiloftdicht op het huwlyk van Sybrant de Flines met Agnes Blok’; en van Agnes Blok schrijft Brandt: Vondel vond ‘in zynen ouderdom nergens grooter vermaak dan in haar gezelschap en gesprek.’

Agnes Blok

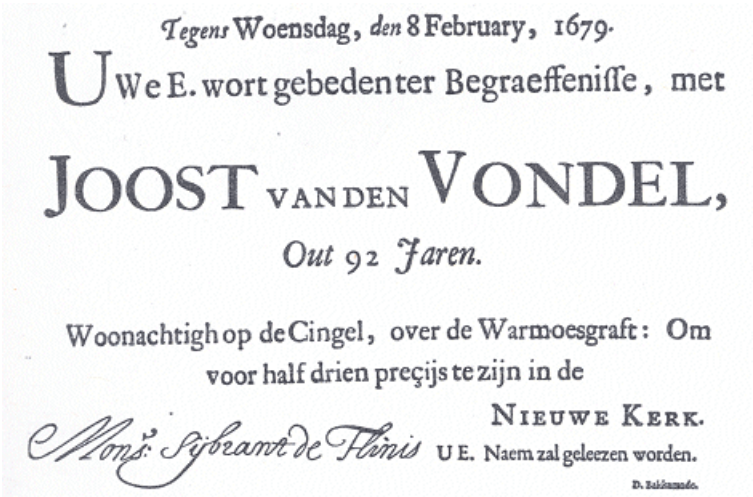
Tegens Woensdag, den 8 February, 1679.

UWe E. wort gebeden ter Begraeffenisse, met

JOOST VAN DEN VONDEL,

Out 92 Jaren.

Woonachtigh op de Cingel, over de Warmoesgraft: Om voor half drien precijs te zijn in de

NIEUWE KERK.

Mons. Sybrant de Flinis UE. Naem zal geleezen worden.

De uitnoodiging aan Sybrant de Flines ter begrafenis van Vondel

Begrafenispenning van Joost van den Vondel

‘Den lykdragеren werdt een zilveren gedenkpenningh, vertoonende aan d'eene zyde's mans beeltenis, en aan d'andre zyde een zingende zwaan, tot zyner gedachtenis, vereert’ (Brandts *Leven*, blz. 75).

[Grafschrift op Henricus de Groote][aant. aant.*]

Dees Graf-spelonke houd geblixemt en geschoolen
Henrici sterflikheyd, welk Vrankrijk noch beweent.
Den Hemel blijf zijn ziel, zijn doen 't gerucht bevoolen,
Louys zijn dub'le Kroon, dees Tombe zijn gebeent.

* Van 1610. - Medegedeeld op blz. 486 van *Wintersche Avonden door Jakobus Viverius*, Amsterdam. 1665. (Zie *Aant.* achterin).
Dit gedicht en nog een achttal volgende hadden moeten worden opgenomen in voorgaande delen; daarop volgen de gedichten die we chronologies niet konden thuisbrengen.

Aen myn heer den drost van Muyden.[aant.*]

Ghij die als kasteleyn van d'Amsterdamsche vesten[1]
De Voorsteen trou bewaeckt, wy bidden, neemt ten besten[2]
Dat buyten onse schuld van uw treurspelig end[3]
Mij Morpheus heeden heeft een schrick in 't breyn geprent:[4]
En soo een droeve droom is oorsaeck van verblyen,[5]
Soo moet u sulx tot vreugd, en segening gedyen:
Gelyck men segt een lyck, een doodkist vallen uyt
Op grysen ouderdoom, op tortsen op een bruyt.[7-8]
Ick sal u slecht en recht het naer gesicht vertoogen,[9]
En niet na dichters kunst oppроncken deese loogen,
Op dat men niet en waen 't is waeckende versiert,[11]
'T geen waerlyck inde slaep my is door 't hooft geswiert.[12]
Ick sluymerde als de son alree was aen 't verhoogen,
En sagh een wreed schavot oprysen voor myn oogen
Heel dicht, en toefde vast, geprangt door bangen nood[15]
Om u, die soomen sey besuren most de dood.[16]
Ten lesten quaemdy daer, myn Heer u niet wilt belgen,[17]
Ick was begeerig om uw reeden te verswelgen,[18]
En drong vast dichter aen. ghij saegt eens gints en hier,[19]
En spraeckt, niet veel, maer braef: POVR VIVRE IL FAVT MOVRIR.[20]

* Van 1625? - Volgens de tekst van het afschrift in facsimile bij Van Lennep, dl. III, tussen p. 162 en 163. Zie over dit gedicht uit 1625 Sterck, *Herstel van een dichterlijken brief van Vondel aen Hooft*, Vondelkroniek, Jrg. VII (1936) blz. 28-30 en De Vooys, *Is Vondel's derde dichterlijke brief aan Hooft onecht?* t.a.p. blz. 174-175. Aan het laatste ontlenen wij: 'toen Vondel in 1625 vol was van de Palamedes-tragedie, en de onthoofding van zijn held in zijn verbeelding beleefde, kan de gedachte wel door zijn hoofd gegaan zijn, dat een vaderlandslievend en libertijns-gezind man als zijn vriend Hooft, die een openbaar ambt bekleedde, in fel bewogen tijden ook wel eens slachtoffer van de politiek had kunnen worden. Met Hooft en Reael was hij in die dagen meer vertrouwd dan later. Het is psychologies zeer goed verklaarbaar dat dit gedicht de zuivere weergave is van een werkelijke droom, en dat dus vs. 9-12 geen retoriese wending is om de droom, een overbekend renaissance-motief, als werkelijkheid te doen voorkomen.' Hooft schreef erover: 'Vondel zeint my een klughtigen brief.'

1 *kasteleyn:* kasteelheer van Muiden.
2 *De Voorsteen:* de plaatsen in het Gooi, die vóór de Amsterdamse wallen liggen; *bidden:* verzoeken; *neemt ten besten:* neem ons niet kwalik.
3 *van uw treurspelig end:* van uw tragiese dood (te verbinden met *schrick* in vs. 4).
4 *Morpheus:* de god van de slaap, die de angstige droom mogelik maakte.
5 *soo:* als.
7-8 *vallen uyt op:* lopen uit op, zijn voortekenen van; *tortsen:* huwelikstoortsen.
9 *slecht en recht:* eenvoudigweg; *naer gesicht:* angstwekkende droomgezicht; *vertoogen:* vertonen, schilderen.
11 *versiert:* verzonnen.
12 *door 't hooft geswiert:* voor de geest gekomen.
15 *vast:* voortdurend.
16 *besuren:* smartelik ondergaan.
17 *quaemdy:* deze Brabantse vorm is omstreeks 1625 in Vondel's taal aan het uitsterven (vgl. *hebdy* in vs. 41); *u niet wilt belgen:* word niet boos.
18 *uw reeden te verswelgen:* gretig aan te horen wat gij zoudt gaan zeggen.
19 *vast:* intussen.
20 *braef:* flink, met krachtige stem.

Doen toogdy 't wambays wt, en eer wy 't naulyx sagen[21]
Soo lag uw lyf ter neer daer 't hoofd was afgeslagen,

21 *wambays:* wambuis, opperkleed.

En weeder aengeset. ick wenschte menigmael
Te hebben meer met u geyvert in ons tael.[23-24]
Een wasser op 'tooneel die sich ter neder streckte,[25]
En 't verschgeplengde bloet met syne tonge leckte.
Ick twijfelde of hij 't dede wt wreedheyds onbescheed,[27]
Of dat hij lecker was op tbloet van ons Poeet.[28]
Een tratter voor het volk met weesen en gebaren[29]
Wtbeeldende de geen die voormaels is gevaren
Na d'Indiaensche kust, als Heerscher van tgemeen,[30-31]
Dees romde uw vrome dood, uw lest gesprooke reen[32]
Herhaelde hy menigvout. uw wtgang scheen my heerlyck[33]
Gelyck te weesen 't end des geens, die trots en eerlyck,
En jong van jaeren viel, beklaegt met druck en rouw,
Als hy Florenssen weer in vrijheyd stellen wou.[34-36]
Oock sag ick in 't verschiet vele heere zich versellen[37]
Getabbaert besich om meer vonnissen te vellen.
Mijn leeven was vol angst myn lust smolt als de sneeu.
Ik dacht och goede God wat leeven wy een Eeu.[40]
Hier hebdy 't beeld des drooms. Heer Drost, God wil u sparen,[41]
En reken uwen tyt soo lang als Nestors jaeren,
Op dat uw sangeres thoogdraven van haer styl[43]
Doe treffen ons gemoed gelyck een schutters pyl.

U.E.A. Verplichte.
I.V. Vondelen.

23-24 Dit slaat op de overleggingen die Vondel met Hooft, Reael en De Hubert in de voorafgaande jaren gehouden had, volgens mededeling van G. Brandt.
25 *tooneel:* schavot.
27 *onbescheed:* onverstand.
28 *lecker:* verlekkerd.
29 *weesen:* gelaat, uiterlik.
30-31 Dit slaat op Laurens Reael, gewezen gouverneur-generaal van Indië (*Heerscher van 't gemeen*), die in 1620 naar Nederland teruggekeerd was en tot Oktober 1625 ambteloos in ons land bleef.
32 *romde:* roemde; *vrome:* dappere, onverschrokken; *reen:* woorden.
33 *wtgang:* dood; *heerlyck:* eervol.
34-36 Mogelik is hier bedoeld Frans Pazzi, die, aan het hoofd van een samenzwering tegen Lorenzo en Juliaan de Medici, Juliaan in de Dom te Florence doorstak; hijzelf werd daarna opgehangen. Zie Hooft, *Rampsaligheden der Verheffinge van den Huize van Medicis*, Amst. 1649, blz. 21-26.
37 *zich versellen:* samenkomen.
40 *leeven:* beleven.
41 *wil:* moge.
43 *sangeres:* Muze.

Op de Steene Brug op den Amstel.[aant.*]

Acht zuilen op de ry, een brug van zwaeren last,
Begront den Amstel niet, en staet allijk wel vast.[2]

Op d'Ontdecking der Tovery, *Ghedaen door* Reinald Scot *Klinck-dicht.*[aant.*]

Wat *Reinald*, vroom van aerdt, ontdeckt de loose laghen[1]
Der wreede vyanden van 't Vrouwelijck gheslacht,
Dat onder Toverschijn werdt deerlijck om-gebracht,
Van dien het had gheteelt en onder 'thart ghedragen?
Ic sie 'tveel-hoofdigh Dier verwonnen en verslagen,
En in sijn eygen bloedt het Helsch gedroght versmacht,[6]
Nu niemant meer op klucht noch ijdle droomen acht,
En 't Aerdrijck is gevaeght van endeloose plaghen.
Vervloeckte Gierigheid en 'tblinde Bij-gheloof[9]
Verdwijnen, nu hun is ontruckt dien vetten roof.
d'Onnoosle sexe keert met snaren en gesangen,
En gaet dien braven Heldt al juichend te gemoedt,
En looft hem, die beschermt haer eere, goet en bloed:
Al wie sich loflijck draegt, is waerdigh lof t'ontfangen.

I.V.K.

* Van c. 1633. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 309.
Volgens Wagenaar, *Amsterdam in zyne opkomst*, Amst. 1765, III, blz. 72, plachten deze twee regels te staan boven de middelste boog van de Doelebrug, die, eerst van hout, omstreeks 1633 van steen werd herbouwd.

2 *Begront:* raakt de grond (*Ned. Wdb.* II, 1444); *allijk wel:* toch.

* Van 1637. - Naar de tekst uit het voorwerk van *Ontdecking van Tovery, Beschreven in Engels door Reinald Scot, verduytst by Th. en G. Basson. Tot Leyden by Willem Christiaens. Anno* 1637.
Dit boekje was de twede uitgave ener vertaling van Reinald Scot's 'The Discovery of Witchcraft' (London 1584). Het oorspr. werkje werd in Engeland opgehaald en verbrand, terwijl koning Jacobus I er persoonlijk tegen optrad met een tractaat over Daemonologie. Een eerste vertaling verscheen te Leiden in 1609, een twede in '37, een derde te Beverwijk in '38. Ook in deze laatste komt Vondels sonnet voor ongewijzigd, alleen is het daar ondertekend J.V.K. in plaats van I.V.K.; dat zijn, gelijk door Corn. Gimpel waarschijnlijk gemaakt is in *De Groene* van 23 Aug. 1908, de beginletters van *Joost van Keulen*.

1 Geestige tegenstelling met andere *Reyntjen's*, die Vondel zoo goed kende!

6 *versmacht:* gesmoord.

9 *Gierigheid:* hebzucht. Ook P. S(criverus) heeft een sonnet in 't voorwerk reeds van 1609, waarin hij hekelt: '*Schouten eygenbaet*.'

[Onderschrift op het portret van Willem Bartjens][aant. *]

Ghy ziet het zichtbaer deel van Bartiens hier nae 't leven.
Van zyn onzichb'ren geest heeft hy u zelf gegeven
Een prent int rekenboeck dat nergens faelt noch suft[3]
Maer volght tot dienst der Jeughd Euclides ryp vernuft.[4]

I.V.V.

[Op een portret][aant. *]

In deze Italiaensche Braaf[1]
Regeert de kunst, natuur is slaaf.

J.v. Vondel

Op den triomf van Bacchus geschildert voor den heer Jakob Faes Door Philips de Koning.[aant. *]

De Godheit van den wijn, op 't voedervat geheven,[1]
Wort van 't wijngeestendom met wijngertloof gekroont.[2]
De Teel- en Graengodin den Wijngodt eere geven.[3]
De Maetzang, Poëzy, en Maelkunst, scheppen leven,

* Van 1637. - Volgens het onderschrift van zijn portret in zijn bekend rekenboek *Willem Bartjens Cijfferinghe*, Tweede deel, Zwolle 1637, een prent van Salomon Savry naar een schilderij van P. Dubordieu. Zie over de Zuidnederlandse Amsterdammer Mr. Willem Gerritsz. Bartjens, gevestigd in de Pijlsteeg, vlakbij de Warmoesstraat, deel I, blz. 136 en Vondelkroniek I, blz. 164-66.
3 *prent:* afbeelding.
4 *Euclides:* van Megara, leerling van Socrates en stichter der Megariese secte, die haar kracht in spitsvondige sluitredenen zocht. Zie voor deze vergelijking ook deel 4, blz. 601.
* Van 1651. - Volgens het handschrift in de Pandora van 1651, blz. 29, in het bezit van Mevrouw de douairière Six te Amsterdam.
1 *Braaf:* dapper, stoutmoedig man.
* Van 1654. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 357.
O p s c h r i f t : Deze schilderij, getekend Philips Koninck 1654, stelt voor een door tierende gezellen omgeven naakte Bacchus, die op een ezel rijdt. Zie Gerson, *Philips Koninck*, blz. 118, no. 147. Jacob Faes (1621-1661) was koopman en woonde op de Heerengracht, zie Elias, *De Vroedschap* II, blz. 931.
1 *'t voedervat:* het grote wijnvat (waaruit getapt wordt).
2 *van 't wijngeestendom:* door de Bacchanten.
3 *De Teel- en Graengodin:* Venus en Ceres.

En geest uit zijne kracht. De forse Krijghsgodt toont,
Hoe veel dit zap vermagh, op 't punt van zijnen degen:[6]
Die woest gewelt verplet; den tijt de vleugels kort;
Wanneer de bleeke doot ontijdigh, door veel wegen,
Het menschelijk geslacht, in blijschap uitgestort,[9]
Verrascht en nedervelt, en 't lant besaeit met lijken.
De Faem roept, spiegelt u, op dat gy wijzer wort:
De Wijngodt hoeft de vlagh voor geenen godt te strijken.

Klaghte.[aant.*]

De Turken, 't is schande,
Europe bestryen,
Te water te lande.
Wie zal ons bevryen?
Zy trekken vast heenen[5]
Den stroom op naer Weenen.
De Keizer sta vast.
O Christe vrijheit, gy zijt in last.

Op myne afbeeldinge door Filips de Koning.[aant.*]

TANTO LAETUS HONORE.

Dus volgt de kunst het leven altyt nader.
Al zwyghtze stil, noch spreekt het stomme beelt,
Dat KONING FLIPS bekent voor zynen vader,
Geen' Koning, die noch Alexanders teelt,[3-4]
Maer Koning door penseel en doek en verven.
Zoo blyft de mensch in 't leven na zyn sterven.

6 *Op 't punt van zijnen degen:* om hem de degen dapperder te doen hanteren.
9 *in blijschap uitgestort:* zich aan uitbundige blijdschap overgevende.
* Van 1662. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 518.
Dit gedicht moet slaan op de inval der Turken in Hongarije in 1662, zie blz. 174.
5 *vast:* reeds.
* Van 1662. - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 587.
O p s c h r i f t : Zie over dit portret Gerson, *Philips Koninck*, blz. 125, no. 220, en Sterck, *Icon. der portretten van Vondel*, deel V, blz. 46, no. XVIII.
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VIII, 617, betekent in Vondel's vertaling (deel 6, blz. 868): Vermaeckt met de treffelijcke vereeringe.
3-4 Deze omzetting doelt op Philippus van Macedonië, vader van Alexander; *bekent voor:* erkent als. De woordspelling wordt in vs. 4-5 uitgelegd.

Op de vrede geschildert door Filips de Koning.[aant.*]

De gulde werelt draeght de vreê, tot haer genegen.[1]
De Vreê beschenktze milt met eenen gulden regen.[2]

Eerstelingen des Priesterdoms, van den E. Heere, Joannes Akerboom Doedensz.[aant.*]

Longa cum veste sacerdos.

JOANNES, die de maeght, Godts moeder,
Een zoon en troost strekte onder 't kruis,
En op de borst van elx behoeder[3]
Hem aen het hart laeght stil en kuisch,
Om hemelsche geheimenissen
Te leeren, wijze Euangelist,
En kruisgezant, laet d'offerdisschen[7]
Van uw genan, in 's weerelts mist,[8]
Een' strael genieten van uw klaerheit,
Nu hy zijne Eerstelingen wijdt
En Gode heilight naer de waerheit,
En niet gelijk, in Arons tijt,
Zijn priesters bloedige offers slaghten;
Maer 't zuiverste offer, lang gespelt,[14]

* Van 1666. - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 359.
O p s c h r i f t : Zie over deze allegorie van de vrede, getekend 1666, Gerson, *Philips Koninck*, blz. 117, no. 143.
1 *gulde:* gelukkige; zinspeling op de gouden eeuw.
2 *de Vreê:* voorgesteld als een godin die goudstukken uit een hoorn schudt.
* Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 511. Dit diepzinnige gelegenheidsgedicht op de Eerste Mis(sen) van een pasgewijd Priester herinnert sterk aan enige passages in Boek I van de *Altaergeheimenissen*, vooral aan de vss. 409-796 met de rede van Joannes de evangelist (dl. IV, blz. 666-vlg.) en de vss. 75-91 over Melchisedech (dl. IV, blz. 654).
O p s c h r i f t : *Eerstelingen:* Bij de Israëlitiese tempeldienst waren eerstelingen offergaven in natura; eerste vruchten, jonge dieren enz.; Vondel gebruikt hier het woord in geestelijke zin voor de eerste keren dat een Priester het Misoffer opdraagt. Joannes Akerboom Doedensz, geb. te Amsterdam, overleed in 1707 op hoge ouderdom als pastoor te Opdam bij Leiden.
't M o t t o , ontleend aan *Aeneïs* VI, 645, betekent: De Priester in zijn lang gewaad.
3 *elx behoeder:* de Verlosser, Christus.
7 *offerdisschen:* altaartafels.
8 *genan:* naamgenoot; *'s weerelts mist:* deze duistere wereld.
14 *gespelt:* voorspeld.

Dat niet gebonden aen geslaghten,
Noch tijt, noch plaets, wert ingestelt
Van Godts gezalfden, uitgekoren[17]
Gelijk Melchisedech voorheen.[18]
Dat priesterampt, hem toegezworen,[19]
Wenscht DOEDENS afkomst te bekleên[20]
Door uwe voorbê naer 't behaegen
Van JESUS, die u heeft bemint,
Gelijk d'onfaelbre blaên gewaegen,[23]
Getekent met uw hant en int.[24]
O ooghgetuigh van 's Heilants lijden,
Veele eeuwen nu voorby gegleên,
Breng dezen zoendienst onder 't wijden
Met d'eerste instellinge overeen,[27-28]
Op datwe onbloedigh klaer vertoonen
Het bloedigh offer van Godts zoon,
Zoo heilrijk, boven alle troonen,
Gekroont met d'allerhooghste kroon.
Verwerf den offerenden heden[33]
Genade, dat de hemel dael',
Op 't geurigh wierook der gebeden.[35]
Laet 's hemels reien met hun schael
En wierookvat het Paeschlam eeren,
Daer Zacharias zoon op wees.[38]
Hier is de heerlijkheit des Heeren.
Gy Cherubijns, bedekt uit vrees
Eerbiedigh aengezicht en voeten,
Met dubble vleugelen: valt neêr:
De hooghste komt de laeghste ontmoeten.
Roept: drymael heiligh, u zy d'eer.
De godtheit, in een wolk beslooten,
Vertoont zich, als een regenboogh,
't Verlichaemt Woort wil dischgenooten
Met manna spijzen van om hoogh

17 *Van Godts gezalfden:* door Christus; het Gr. woord *Christos* betekent gezalfde.
18 *Gelijk Melchisedech:* Christus is de tweede Melchisedech, de goddelijke Hogepriester van het Nieuwe Verbond, gelijk de messiaanse psalm CX, 4 over Hem getuigt: ‘De Heere heeft gezworen, en het zal Hem niet berouwen: Gij [Christus] zijt Priester in eeuwigheid volgens de orde [ritus met “brood en wijn”] van Melchisedech’.
19 De tekst in de vorige noot aangehaald is volgens de kath. leer rechtstreeks van toepassing op de priester; het priesterschap is een sacrament, ‘dat een eeuwigdurend merkteken in de ziel indrukt’; *hem:* de genan van vs. 8.
20 *afkomst:* nakomeling, zoon.
23 *d'onfaelbre blaân:* de onfeilbare Schriftuurbladen.
24 door uw eigen hand geschreven; *int:* inkt.
27-28 *dezen zoendienst:* deze plechtigheid, die als offer een herhaling is van het eerste offer, aan het kruis.
33 *offerenden:* de gelovigen die de Mis bijwonen; deze worden geacht mede te offeren.
35 Wanneer de gebeden, als geurige wierook, ten hemel stijgen.
38 *Zacharias zoon:* Johannes de Doper (zie *Joh.* I, 29).

Doch niet gelijk weleer Hebreeuwen,[49-vlg.]
Die heenestorven in verdriet;
Maer met een zielspijs die geene eeuwen
Noch dreigement des doots ontziet.
JOANNES, gy getuight byzonder
Van 't broot, waerop de waerheit wijst,
Een hemelsch broot, een broot van wonder,
Godts lichaem, dat de zielen spijst,
Om 't welk uwe arenden vergaêren,[57]
Die hooger zweven dan 't vernuft,
Alleen vernoeght met korenaeren.[58-59]
Dit wonder, 't welk natuur verbluft,[60]
Wort van 't betrouwen aengebeden,
Dat op het alvermogen bout,[61-62]
Veel hooger zweeft dan 's menschen reden,
En Godt, het Woort, in 't vleesch aenschout.
Men blijve aen 't uiterlijk niet hangen.
Melchisedech schaft broot en wijn,[66]
Zijn vleesch en bloet met dank t'ontfangen,
Al is het graen en druif in schijn.[68]
Hy dwaelt van 't spoor, die anders oordeelt.
Wijk manna, bontkist, offersmet:[70]
't Waerachtigh wezen volght het voorbeelt.[71]
Hier is het engelebanket.
Een wolk van geesten schijnt te hangen[73]
Recht boven 't outer in de lucht,
Om dit zoenoffer met gezangen
Te kroonen uit een dankbre zucht.[76]
De Burgemeesters, lang aen Sparen[77]
En Aemstel eertijts zoo befaemt,
Zien hunnen neef den dienst bewaeren,[79]
Gelijk dien waertsten staet betaemt;[80]
En d'outste wil nu hooger draven,[81]

49-vlg. Zie voor deze Sacramentsbeschouwingen *Joh.* VI 48-slot, waarin de evangelist inderdaad biezonder getuigt (Vondel vs. 53) over de Eucharistie.
57 *uwe arenden:* de arend is het symbool van Johannes de evangelist.
58-59 *'t vernuft:* het beperkte menselike verstand, dat in de hostie slechts brood vermag te zien.
60 *'t welk natuur verbluft:* dat het natuurlike verstand verstomd doet staan.
61-62 *van 't betrouwen:* door hen die vertrouwen stellen in het goddelik *alvermogen*.
66 Zie bij vs. 49. Hier is de tweede Melchisedech, Christus, bedoeld.
68 *graen en druif:* brood en wijn.
70 *offersmet:* de minder waardige bloedige offers van het Oude Testament.
71 *'t Waerachtigh wezen:* God; *volght het voorbeelt:* nl. door een offer, maar nu van geheel andere aard, in te stellen, een *engelebanket*, waaraan engelen te gast gaan.
73 *geesten:* van engelen en heiligen.
76 *zucht:* gezindheid.
77 Claes Doedesz, korenkoper in de Kalverstraat, was in 1536 Burgemeester van Amsterdam.
79 *neef:* nakomeling; *bewaeren:* vervullen.
80 *dien waertsten staet:* die dierbaarste waardigheid.
81 *hooger draven:* een hogere vlucht nemen.

Een, die door last van Gijsbreghts stam,[82]
Den Keizer, d'eer der oude Graven,
Op 't raethuis zelf den eedt af nam.
Volhardt in 't offren al uw leven
Eerwaerdige, bewaer het lot
U uit Godts rijken schoot gegeven.
Zoo gaet, zoo streeft men recht naer Godt.[88]

Raetsel.[aant.*]

Gelukkig is Sint Lukas Kalf.[1]
Het deelt de vrucht met Neeltje half,[2]
Wanneerze speelt en quinkeleert,
En 't Kalf het kalverdeuntje leert
Naehupplen, op haer trant en maet.
Hoewel het zelden stille staet,
Het heeft stilstaende dingen lief:[7]
Banketten, dischgerecht, en brief,[8]
Limoen, citroen en glas en schael,[9]
Cieraet, en overdaet en prael,[10]
En wat het los, en met verloop
Verzuimt, ziet slingren overhoop.[11-12]
Hoe min geschikt, te laegh te hoogh,[13]
Hoe schooner in het kalveroogh.
Maer als het op een' klaren dagh
In eenigh lantschap weiden magh,
En graezen, tot den buik in 't gras,
Wat is dit Kalf dan wel te pas![18]
Hoe graest, hoe groeit het weeligh dier.
By wijlen komt een schuw Pluvier[20]
Gesprongen uit de groene wey:
Dan gaet dit jeughdigh paer ten rey.
Want soo ik 't kalveraertje ken,

82 *door last van Gijsbreghts stam:* in opdracht van de stad Amsterdam. Op wie vs. 82-84 slaan is mij niet duidelik.
88 Vgl. het slotvers van de *Maria Stuart:* zoo ga men recht naer Godt (deel 5, blz. 238).
* Van ? - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 397.
1 *Sint Lukas:* de patroon der schilders. W. Kalf (1622-1693) te Amsterdam, schilder van stillevens, boerenhuizen en keukeninterieurs, leerling van Hendrik Pot (Würzbach).
2 *Neeltje*, Kalf's vrouw, met wie hij zijn inkomsten (*de vrucht*) deelt. Zie Corn. J. Gimpel, *Neeltje Pluvier terecht* in het Vondeljaarboek voor 1908, Amsterdam z.j., blz. 123.
7 *stilstaende dingen:* voor zijn stillevens, waarvan de bestanddelen in de volgende verzen opgesomd worden.
8 *brief:* geschreven stukken.
9 *limoen:* een soort citroen (*Ned. Wdb.* VIII, 2413).
10 *overdaet en prael:* Kalf muntte uit in het afbeelden van gouden en zilveren vaatwerk.
11-12 *met verloop verzuimt:* achteloos achtergelaten; *overhoop:* door elkaar, ordeloos.
13 *Hoe min geschikt:* hoe minder netjes gerangschikt.
18 *wel te pas:* in zijn schik.
20 *Pluvier:* een waadvogel. Misschien is Neeltje Pluvier dezelfde als Kornelia Kalf, door Huygens en Antonides om hare gedichten geroemd, terwijl zij blijkbaar ook de kunst van schoonschrijven of glasschrijven beoefende.

Het leeft in 't leven van de pen
En veder, daer 't Pluvier op zweeft,
Dan op, dan neêr, en trekken weeft,[26]
Waervoor de meesterschrijver suft,[27]
En van beschaemtheit staet verbluft.
Nu raet eens om, al lachtge wit,[29]
Wat K A L F , wat Velt-P L U V I E R is dit?

Op dokter Samuel Koster.[aant.*]

Befaemde Koster, out en wonderlijk ervaeren,[1]
Die 't Gasthuis trouw bediende een ry van vyftig jaeren,
Schonk eindelijk zijn beelt, geschildert van Sandrart,
Sint Peters Gasthuis, uit een toegenegen hart.
Heeft Godt dien Hippokraet tot 's levens stut gegeven,[5]
Men eere uit dankbaerheit hem noch, als in zijn leven.

Mr. Claes van Daalen Chirurgyn binnen Amsterdam, tot Rotterdam, A^{o} 1612 geboren.[aant.*]

Zoo leeft van DAELEN, met een kennis begenadight,
Die geen kryghs reetschap zoeckt, dat lichaemen beschadight,[2]
Maer hullepmiddelen, tot 's lichaems beste en nut.
De heelkunst, die den mensch geneest, en 't leven stut,
Omhelst hy, en herstelt ontstelde ledematen.[5]
Dat beelt hem beter uit dan alle kopre plaeten.

J.v. Vondel.

26 *trekken weeft:* sierlike pennestrekken maakt.
27 *suft:* verre moet onderdoen.
29 *raet eens om:* probeer eens op verschillende manieren te raden; *al lacht ge wit:* al lacht ge er genoegelik om.

* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 585.
O p s c h r i f t . Zie deel 4, blz. 214. Koster werd 2 April 1662 als dokter van het Gasthuis ontslagen, en is waarschijnlijk in de eerste helft van 1665 overleden, omdat in dit jaar zijn boeken verkocht werden (vgl. M.M. Kleerkooper: *Een vergeten catalogus*, in Ts.v.N.T. en L. XVII, blz. 175).

1 *wonderlijk:* buitengewoon.
5 *dien Hippokraet:* Hippokrates, een beroemde Griekse arts uit Kos (geb. ± 460 v. Chr.).

* Van ? - Volgens het onderschrift van het door Antonij van Zijlvelt gegraveerde portret (Unger no. 767).
O p s c h r i f t : Claas van Daalen, in 1612 te Rotterdam geboren, deed zijn poortereed te Amsterdam en legde zijn proef voor het Amsterdamse Chirurgijngilde af, beide in 1656.

2 *krijghsreetschap:* oorlogstuig.
5 *Omhelst:* beoefent; *ontstelde:* beschadigde.

Op de boekkamer van S.K.[aant. *]

't Is Heiligdom, dat gy hier ziet.
Hoet heet het? Kruitje roert my niet.
De stommen spreeken op papier.[3]
Wie leenziek is vertrek van hier.[4]

Aen den hooghedelen heer Pieter de Graef, vryheer van Zuitpolsbroek, op den oorsprongk van het geslagt der graven.[aant. *]

De naem en bynaem geeft het leven aen den braven['1'], [1]
Die Griete Pieter Beernts den ring op trouwe schonk,
Een vrouw die met haer schilt vereerde d'oude Graven,
Dewijl Heer Eggerts['2'] glants en wapen hier in blonk.[4]
Dit huwlijk teelde Jan['3'], die Amstels Raet bewaerde,[5]
In 't recht des Schependoms. Uit hem quam Diedrik['4'] voort,
Uw grootvaêrs vader, die met jonkvrou Agnes paerde,
Een zuivre spruit van Nek, stantvastig by haer woort.[6-8]
Hy wert een lit des Raets, en eerde als burgervader,
Des Burgermeesters stoel, tot heil der burgery:
Doch 't amptloos leven en gerustheit lagh hem nader
Aen 't hart, dan eergenot en lust tot heerschappy.
Zoo tuigt 's mans deught, besteet aen ouderlooze weezen.
Dus wort der Stammen deugt de telgen aengeprezen.[9-14]

* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 309.
O p s c h r i f t : Zie over S(ybrant) K(amay) deel 5, blz. 527.
3 *De stommen:* de schrijvers van deze boeken, die zwijgende tot de lezer spreken.
4 *leenziek:* begerig om te lenen, met de bijgedachte: en die niet of ongaarne terugbrengt.
* Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 551. Zie voor Pieter de Graeff deel 9, blz. 659.
'1' [Noot bij Brandt] *Pieter de Graef gehuwt aen Griete Pieter Beerents*. 1512.
1 *den braven:* Pieter de Graeff; *bynaem:* de Graeff, door Vondel als een erenaam beschouwd, vgl.: De tittel maackt alleen geen Graef (deel 3, blz. 613).
'2' [Noot bij Brandt] *Willem Eggert, Heer van Purmerent, en grontsteenlegger der kerke van Sinte Katrine t'Amsterdam*.
4 Zie voor Willem Eggert deel 4, blz. 612; Griete Berends was dus blijkbaar een afstammelinge van Eggert.
'3' [Noot bij Brandt] *Jan Pietersz. de Graaf*, 1542.
5 Jan Pietersz. de Graeff, gest. 1553 (Elias, *De Vroedschap* I, blz. 62); *bewaerde:* zie volgend gedicht, vs. 8.
'4' [Noot bij Brandt] *Diedrik de Graaf*, 1578 *Burgermeester*.
6-8 Dirck Jansz. Graeff (1529-89), zie geneal. lijst achterin deel 8; hij trouwde in 1557 met Agniet Pietersdr. van Neck (Elias I, 62).
9-14 zie deel 8, blz. 675.

Aen den hooghedelen mevrou Jakoba Bikker vryvrou van Zuitpolsbroek, op den oorsprongk van het geslacht der Bikkeren.[aant.*]

[+]Heer Roemer Arent van den Anxter zagh men treeden,[1]
Als Burgermeester, voor drie eeuwen, ruim getelt, [+]1356
Om 's Burgermeesters stoel op 't out Stathuis te kleeden.[3]
Hy voerd' een rooden balk met eere in 't gouden velt.
De perkementen zelfs getuigen van dit zegel,
[+]Gelijk de witte balk van Henrik Willems Boel,[6]
In 't groene velt getuigt hoe hy der vadren regel [+]1360
En 't recht des Schependoms bewaerde op Aemstels stoel.[8]
Zoo bloeide 't out geslacht van Bikker, niet vergeten
Van zwaert- en spilzy, lang eer Keizer Maxmiljaen[10]
Heer Andries Boel beschonk met eene goude keten,[11]
Om 't gout hem milt vereert van zulk een' onderdaen,
Waer door de schiltkroon op Stadts wapen quam te brommen.[13]
Aldus rust Bikkers huis op zulke twee kolommen.

* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 552.
O p s c h r i f t : Zie voor Jacoba Bikker deel 9, blz. 657 en 659. De mannelijke uitgangen hier zijn blijkbaar foutief door Brandt medegedeeld.

1 *Roemer Arent van den Anxter:* burgemeester van Amsterdam in 1357 (de voorafgaande jaren ontbreken bij Wagenaar, *Amsterdam in zijn opkomst* Amsterdam, 1767, blz. 295). Pieter Bicker (de eerste Bicker op de geneal. lijst achterin deel 8) was een zoon van Gerrit Dircksz. vsn den Anxter en van Machteld Pietersz. Bicker, die in 1476 trouwden.

3 *stoel te kleeden:* ambt te vervullen.

6 *Henrik Willems Boel:* in 1360 voor de eerste maal tot schepen gekozen (Wagenaar t.a.p., blz. 329). Ook van het geslacht Boel stamden de Bikkers af, zie geneal. lijst in deel 8.

8 *'t recht des Schependoms bewaerde:* als schepen het recht handhaafde (vgl. het vorige gedicht, vs. 5).

10 *zwaert- en spilzy:* de mannelike en de vrouwelike linie.

11 Zie voor Andries Boel deel 5, blz. 873 en 909, en deel 6, blz. 89-90.

13 *brommen:* pronken.

Op d'afbeeldinge der Hooghedele Mejoffer Maria van Outshoren. Door Filips Koning.[aant.*]

SURGENS AURORA.

Zoo leliblank verrijst met heldre morgenstraelen
Opluikende MARIE, in 't scheiden van den nacht,[2]
t'OUTSHOREN uit den droom, op zang van nachtegaelen[3]
En leeurik, daer in 't groen de zangrey haer verwacht.[4]
De jonge Ridders, die in haegh en laenen duiken,[5]
Aenschouwenze met lust, en vraegen onderling
Wie dees geslote roos ter goeder tijt zal pluiken:[7]
Wie zulk een blanke hant vereeren met den ring.
Zy wenschen lijf om lijf in 't velt een kans te waegen[9]
Om zulk een schoone Maeght, verlieft als Hippomeen,[10]
En achten hem niet waert geweer op zy te draegen,[11]
Die om dees schoonheit op geen degen aen durf treên.[12]
De maeght verschijnt, en heet dit lijfgevecht te schorten.[13]
Zy roept: wie my bemint ontzie zich bloet te storten.

* Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682, II, blz. 346.
Opschrift: Maria van Oudtshoorn (1646-1732), dochter van Cornelis de Vlaming van Oudtshoorn, die tussen 1656 en 1680 tienmaal burgemeester van Amsterdam was (zie ook deel 9, blz. 175). Aan hem droeg Vondel in 1660 zijn treurspel 'Samson of heilige wraeck' op, aan hem en zijn medeburgemeesters, die hem in 1668 als suppoost in de bank van lening ontsloegen met behoud van de jaarwedde, zijn 'Euripides Feniciaensche of Gebroeders van Thebe'. Het gedicht is ongedateerd evenals het door Filips Koning geschilderde portret (zie Horst Gerson, *Philips Koninck*, Berlin 1936, blz. 93, nr. 124). Maria trouwde 12 Juli 1684 met Jonker Pieter van Reede van Nederhorst, uit dit huwelik stammen de Baronnen van Reede van Oudtshoorn (Elias, *De Vroedschap* I, blz. 506).
Het motto, ontleend aan *Aeneïs* IV, 129, betekent: De rijzende dageraad.

2 *Openluikende:* opengaande. Vondel vergelijkt Maria hier bij een roos, zie vs. 7.
3 *t'Outshoren:* de heerlijkheid Oudshoorn en Gnephoek, in 1627 door Dirck de Vlaming aangekocht. Feitelik was Oudtshoorn de geslachtsnaam, waarbij Corn. Jansz. van Oudtshoorn na zijn vestiging te Amsterdam, wegens zijn Vlaamse geboorte, de bijnaam 'de Vlaminck' kreeg, die aan zijn afstamming bijbleef en gaandeweg de familienaam verdrong. Toen Dierick de Vlaming uit titelzucht de voorvaderlike naam weer wilde gaan voeren, kocht hij in 1627, om de schijn van aanmatiging te vermijden, de heerlikheid Oudshoorn (Elias, *De Vroedschap* I, 233).
4 *daer:* waar; *de zangrey:* het zangkoor.
5 *Ridders:* jonge mannen van goeden huize (aangehaald *Ned. Wdb.* XIII, 69); *duiken:* zich schuilhouden (*Ned. Wdb.* III, 3573).
7 *pluiken:* plukken.
9 *lijf om lijf:* op leven en dood; *in 't velt:* op de kampplaats.
10 *Hippomeen:* zie *Den Gulden Winckel* XXIII, dl. 1, blz. 321.
11 *geweer:* degen, zie vlg. vs.
12 *op geen degen aen durf treên:* niet rustig durft toetreden op de degen van zijn tegenstander.
13 *heet:* beveelt; *schorten:* stuiten (*Ned. Wdb.* XIV, 910).

Op den Prometeus, ten huize van den E. Heere Isaak Joan Nys.[aant.*]

Nec fibris requies datur ulla renatis.

PROMETEUS, aen de rots geklonken met een keten,
Wort van den adelaer gepynigt en gebeeten.[2]
Och of helt Herkles quaeme, en dien roofvogel schoot.[3]
Want eeuwig sterven is een levendige doodt.

Aen den weledelen heer Geeraert Bikker, heer van Zwieten, rekenmeester[aant.*]

Van het inkomen der Graeflykheit van Hollant en Westvrieslant, hoogheemraet van Rynlant.

O Zwieten, eer der Aemstelaeren,
Ik wensche een' liertoon op myn snaeren
  Te zetten, u ten dienst alleen:
Maer d'ouderdom, te zwak, moet zwichten.
De geest bezwykt, en kan niet dichten.
  De wil is groot, de maght te kleen.
Men mogt uw bezigheden stooren
In 't rekenampt, uw trou beschoren,[8]
  Die 's Graven inkomst gadeslaet,

* Van ? - Volgens de tekst van Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 357.
Isaäc Jan Nijs (1625-1690), koopman op Italië en de Levant en assuradeur te Amsterdam, liet in 1665 door Phil. Vingboons op de Keizersgracht een dubbel huis bouwen (nu no. 575), waarin hij kunstschatten verzamelde, zie Elias, *De Vroedschap* II, blz. 645-46. Van welke aard deze Prometheus was, is onbekend.
Het motto, ontleend aen *Aeneïs* VI, 600, betekent: En aan de telkens aangroeiende vezelen wordt geen rust gegund.

2 *van den adelaer:* de gewone voorstelling is dat een gier deze rol vervult.

3 Hercules doodde de vogel en verloste Prometheus met vergunning van Zeus.

* Van ? - Volgens de tekst van Vondels *Poëzy* 1682 I, blz. 443.
Opschrift: Dr. Gerard Bicker van Swieten (1632-1716), zoon van Cornelis en Aertge Witsen (zie genealogiese lijst achterin deel 8), werd in 1664 Hoogheemraad van Rijnland, in 1669 Raad en Rekenmeester der Domeinen in Holland en Westfriesland en in 1676 Eerste Presiderende Raad en Rekenmeester van die domeinen. Waarschijnlik valt in deze tussentijd Vondel's gedicht.

8 *uw trou beschoren:* aan uw trouw toebedeeld.

En 't hooge heemraetschap te Leiden,[10]
Daer d'oude Rynstroom vloeit door weiden,
Vol vette room, en honighraet.
Het Haeghsche Tempe, en zyn waeranden,[13]
En bosch, en beek, en duin, en stranden
Verquikken zomwyl uwen geest,
Na lang en ongeduurigh slaven:
Dan rydt gy speelen by de braven,[17]
Daer u de lust en lucht geneest.
Behaeght het u geschil te slechten
In 't barnen van 't krakkeel der rechten,[20]
Of met den vader van 't Latyn[21]
En zyne goude tong te spreeken,
Dan zoude u tong noch tael ontbreeken,
En niemant licht uw meester zyn.
Ver boven oude en jonger wyzen
Plaght gy Boëtius te pryzen,[26]
Die voortgeteelt uit eedlen stam,
Verdadigde 't gemeene beste,
Toen Theodoor de Roomsche veste
Van 't Noorden overvallen quam.[29-30]
Wat aenstoot hadde in droeve tyden
Dees vroome raetsheer niet te lyden![31-32]
De Wysheit straelt uit luttel blaên,
Die tegens 't grimmen van de boosten
Hem in den kerker komt vertroosten,
En wyst naer Godt langs 's hemels baen.[33-36]
In duisternisse diep gedompelt,
Betight met valscheit, overrompelt,
Gedoemt, berooft van have en staet,[39]
Beveelt hy zich met vast betrouwen
Aen 't hooghste goet, om hoogh t'aenschouwen,
Der onderdrukten toeverlaet.
Heer Bikker, telgh van zoo veel grooten[43]
En 's lants voorstanderen gesprooten,[44]

10 zie Opschrift.
13 *Het Haegsche Tempe:* het Haagse Voorhout, door Huygens aldus genoemd. In 1669 had Gerard Bicker zich te 's-Gravenhage gevestigd, op de Kneuterdijk, naast zijn zwager Johan de Witt; *waeranden:* lusthoven.
17 Dan maakt gij uitstapjes (te paard of met rijtuig) naar uw voortreffelike vrienden.
20 in brandende juridiese twistvragen.
21 *Den vader van 't Latijn:* Cicero.
26 *Boëtius:* Romeins schrijver ± 500 n. Chr.
29-30 Boëtius genoot het vertrouwen van de Oostgotenkoning Theoderik, die toen in Italië heerste.
31-32 Van hoogverraad beschuldigd, werd Boëtius gevangen gezet en ter dood gebracht,
33-36 In de kerker schreef hij zijn beroemd werk ‘De Consolatione Philosophiae’.
39 *Gedoemt:* veroordeeld.
43 *van:* uit.
44 *voorstanderen:* bestuurders.

Ontfang myn wys en liergedight.[45]
Magh u dees wintervrucht behaegen,
Gegroeit in 't sneeu der oude dagen,
Zoo houdt uw heuscheit my verplicht.

Kersliedt.[aant.*]

Emanuel is nu geboren,[1]
Zoo langk geleên
Den vaderen belooft te voren,
Eer hy verscheen.
Toen Gabriël de Maeght ontvoude[5]
In haer gebededecel[6]
De boodtschap, die hem Godt betroude,[7]
Een Goddelijk bevel;
Aenhoorde deze bloem der Joodtschap[9]
De maer, en stont
Verbaest voor zulk een blijde boodtschap[11]
Uit 's Engels mont.

Emanuel is nu geboren,
Zoo langk geleên
Den vaderen belooft te voren,
Eer hy verscheen.
Godts dienstmaeght eene poos verslagen,
En voor dit wonder stil,
Bestemde strax het hoogh behagen[19]
Ootmoedigh met haer' wil.
De kracht des alderhooghsten daelde
Uit 's hemels poort:
Hier op vernam deze overstraelde[23]
Het eeuwigh Woort.[24]

Emanuel is nu geboren,
Zoo langk geleên

45 *wys:* lied.
* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 492.
1 *Emanuel:* Christus.
5 *ontvoude:* openbaarde, mededeelde.
6 *gebededecel:* bidvertrek. Men denke aan de voorstelling van de Middeleeuwse schilderkunst. Vgl. ook de *Opdraght aen de H. Maegt*, vs. 62 (dl. 4, blz. 432).
7 *betroude:* toevertrouwde.
9 *Joodtschap:* het Joodse volk.
11 *Verbaest:* ontsteld (vgl. *verslagen* in vs. 17); *voor:* bij.
19 *Bestemde het hoogh behagen:* stemde in met wat God behaagde over haar te beschikken; *strax:* onmiddellik.
23 *vernam:* bemerkte.
24 de nederdaling van de Heilige Geest (vgl. vs. 29).

Den vaderen belooft te voren,
Eer hy verscheen.
Het Woort viel, als de daeu by droppen
Op een wit lelibladt
En ongerepte roozeknoppen,
In 't zuiver maeghdevat.
De Godtheit troost den heilverlanger:[33]
Want Josephs bruit,
Uit Jesses stam, ging zedert zwanger
Van Davids spruit.

Emanuel is nu geboren,
Zoo langk geleên
Den vaderen belooft te voren,
Eer hy verscheen.
Maria, maeght en teffens moeder,
Baert haeren lieven Zoon,
Der volken Heilant en Behoeder,
Op Koning Davids troon.
Zijn rijk, bepaelt van grens noch muuren,[45]
Zal al de kraght
Der aerdtsche Koningen verduuren[47]
Door zijne maght.

Emanuel is nu geboren,
Zoo langk geleên
Den vaderen belooft te voren,
Eer hy verscheen.
Het licht van 't licht ontbeert zijn' luijster.[53]
Een Engels blijde stem
De Herders wekt, en wijst by duijster
Naer 't arme Bethlehem.
Al d'Englen eer den Hooghsten wenschen,[57]
Het aerdtrijk vreê,
Een' goeden wil aen alle menschen
Van steê tot steê.[60]

Emanuel is nu geboren,
Zoo langk geleên

33 *den heilverlanger:* de mensheid, die op de verlossing wachtte.
45 *bepaelt van:* beperkt door.
47 *verduuren:* duurzamer zijn dan.
53 *Het licht van 't licht:* woorden uit het *Credo* der Mis, waarvan de derde zin luidt: ‘En uit den Vader geboren voor alle eeuwen [Christus nl.]. God van God, Licht van 't Licht (*lumen de lumine*).’
57 *eer wenschen:* eer brengen aan.
60 Over de gehele wereld.

Den vaderen belooft te voren,
Eer hy verscheen.
Dry Koningen den Heer der Heeren,
In Davids oude stadt,
Aenbidden, en met wierook eeren
En myrrhe en gouden schat.
En Simeon, van Godt gedreven,[69]
Omhelst Godts kroost.[70]
Hy vaert hier op naer 't ander leven[71]
In Godt getroost.[72]

Hartebreeker.[aant.*]

Geen scherper zwaert doorsnijt zoo 't moeders hart
Dan daerze hoort haer kint, het kruislam, blaeten:
Mijn Godt, mijn Godt. sterft Godt, van Godt verlaten?
Lijdt Godt van Godt? gevoelt de Godtheit smart?

Emanuël, Godt zelf, Godts eenigh zoon,
En Godt van Godt, van top tot teen vol wonden,
Verwacht den slagh, van 's Vaders hant gebonden,[3-7]
Verwacht den slagh des doots, en zit hem schoon.[8]

Een Engel daelt ten troost van Isaks ziel.
d'Aertsvader slaghte een' ram, op Godts behagen,
Gebrant op 't hout, van Isak zelf gedragen.
Een Engel quam, die Abrams slaghzwaert hiel:[9-12][12]

Maer J E S U S geeft den allerjongsten snik,
Gelaeft met galle en edik, toen hem dorste,
Aen 't heiligh hout, dat zijne schouder torste.
Dit sterven geeft Natuure een' krak, en schrik.

69 *van:* door.
70 *kroost:* kind. zoon.
71 *vaert:* gaat.
72 Gesterkt in het vertrouwen op God (*Ned. Wdb.* IV, 1853).
* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 II, blz. 523. Blijkbaar gedicht bij een afbeelding van Maria onder het kruis.
3-7 *Godt van Godt:* Zie de noot bij vs. 53 van 't vorige gedicht.
8 *zit hem schoon:* houdt zich gereed?
9-12 Abrahams offer, voorafbeelding van de kruisiging; daarop wordt reeds gezinspeeld met *gebonden* in vs. 7.
12 *hiel:* tegenhield.

Hoe waentge is nu de moeder zelf te moê,
Die dicht by 't kruis noch stant houdt in Godts lijden?
Zagh Simeon dit zwaert haer hart doorsnijden,[19]
Wat liefde dreef heur naer den dootsbergh toe?[20]

Zoo bitter staet de Godtheit Adams beet,[21]
En elks vergrijp: noch hoort men d'Englen wenschen:
O Godt, verschyn, ten troost ten zoen der menschen:
Verschyn in 't vleesch, geverft in bloet, en zweet.[24]

Schoot Godt om ons het kranke lichaem aen,[25]
Heeft Godt om ons in 't lichaem dit geleden;
Laet Godts natuur ons dekken, en bekleeden.[27]
Godts kruisgangh wyst den mensch de rechte baen.

Hanegekraey.[aant.*]

Daer kraeit de haen. de dagh genaekt.
Och Peter, schrey. Waerom verzaekt
Gy Godt? zoek Godt met rou te paejen,[3]
Zoo langh gy 's nachts de haen hoort kraejen.

Ter bruilofte van den heere Nathanael Bur, en jongkvrouwe Sophia Beauchamp.[aant.*]

Nu wort de kroon met vreught gestelt
Op 't hooft der schoone maeght SOPHYE.
De puikbloem van het SCHOONEVELT[3]

19 Lucas 2, vs. 35.
20 *dootsbergh:* vertaling van Kalvariënberg d.i. schedelplek, plaats van terechtstelling.
21 *staet:* komt te staan; *Adams beet:* de zondenval in het paradijs.
24 *geverft:* gekleurd.
25 *kranke:* broze.
27 Laat Zijn goddelik wezen ons beschermen; *bekleeden* is synoniem met *dekken. Godts natuur* staat tegenover de menselike natuur.
* Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* II, blz. 524. Blijkbaar ook bij een afbeelding gemaakt.
3 *rou:* berouw; *te paejen:* tevreden te stellen.
* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 761.
O p s c h r i f t : Van dit bruidspaar zijn geen biezonderheden bekend.
3 *Schoonevelt:* vertaling van haar naam Beauchamp.

Luikt open door de honighbye.[2-4]
Die leest'er zoeten nektar uit,
En Hymen schenkt met volle schaelen
Den wyn voor bruidegom en bruit,
Om hun genooden bly t'onthaelen.
Het is een dagh van vrolykheit,
In 't allerbloeienste der lente.
Het voorjaer, nu de winter scheit,
Brengt als een jaerelyksche rente
Zyn bloemen, ryk van verwen, voort.[13]
NATHANAEL begint te blaeken,
Als hy de liefste noemen hoort,
En ziet de roozen op de kaeken
Zoo eerbaer bloozen, nu zy ziet
Het bruitsbed reede om haer t'ontfangen,
En hoort den galm van 't bruiloftsliet,
En snaeren fluiten en gezangen
Haer noodigen ten stede daer
De speelgenooten haer geleiden,
En zy van deze bruiloftsschaer
Al t'ongewoon zal moeten scheiden.[24]
Wat raet? al stortze traen op traen,
De tyt, helaes is ruim verstreeken,
De moeder eerst haer voorgegaen.
De bruigom zalze een hart inspreeken.[28]
Myn liefste, zeght hy, schrik noch schroom:
Gy zult u morgen niet beklaegen,
Maer vrolyk schieten uit den droom:[31]
Dus leer u kruis geduldigh draegen.
Gewaerdigh my uw trouwe min.[33]
De trou brengt winste en zegen in.

2-4 De rijmklank is waarschijnlik tweelettergrepig bedoeld.
13 *verwen:* kleuren.
24 *Al 't ongewoon:* waaraan zij in 't geheel niet gewend is.
28 *een hart:* moed.
31 *schieten:* plotseling ontwaken.
33 *Gewaerdigh my:* sta mij genadig toe.

Op het nederstormen der steene galerye in Hofvliet, de hofstede des heeren Van Kabau.[aant. *]

TANTAS AUDETIS TOLLERE MOLES?

Een Europeesche Orkaen eischt hooftzom en de renten
Al teffens op een' sprong, en waerschuwt met den slagh.[2]
Hy baert zijn kracht op vaste en drijvende elementen,[3]
En juist in Sprokkelmaent den allerjongsten dagh.[4]
K A B A U in Hofvliet riep: oubollige kabouter,[5]
Wat spooktge? hou uw rust, of streef mijn' hof voorby.[6]
De storm, hier door geterght, verhief zijn kracht noch stouter
En heftiger: zoo ploft de steene Gallery
Met eenen smak aen gruis en puin en stof ter neder.
Toen docht de hofheer: och ter werrelt staet niets vast.
Dit Spook verblaest ook steen, gelijk een lichte veder.[11]
Geen toorens houden stant, wanneer het van zich tast.[12]
Betrou geen galery, noch dikke steene muuren:
Wie Godt zijn rust betrout, kan d'eeuwigheit verduuren.[14]

* Van ? - Volgens de tekst in *Poëzy* 1682 II, 310. - Zie over de heer van Kabau de opdracht van *Zungchin*, blz. 325.
Het m o t t o , ontleend aan *Aeneïs* I, 134, betekent in Vondel's vertaling (deel 6, blz. 365): Durft gy bedryven dit gewelt? (aldus Neptunus tegen de winden).
2 *al teffens op een' sprong:* alles tegelijkertijd.
3 *baert:* vertoont; *vaste en drijvende elementen:* land en water.
4 Op de laatste dag van Februari. Woordspeling met de ondergang op de ‘jongste dag’ van het Oordeel?
5 Achter *riep* begint de aanhaling; *oubollige:* lastige, eigenzinnige (*Ned. Wdb.* XI, 1521); *kabouter:* kwelgeest (*Ned. Wdb.* VII, 826).
6 *streef:* trek; *hof:* buitenplaats; vgl. *hofheer:* eigenaar van de buitenplaats in vs. 10.
11 *verblaest:* blaast weg.
12 *van zich tast:* er op los slaat (*Ned. Wdb.* XVI, 1027).
14 *kan d'eeuwigheit verduuren:* is onvergankelik.

Ter bruilofte van den weledelen heere Franciscus van Imstenraedt, en de brave joffer Sofia Katharina Wichems.[aant.*]

FIDELIS ET CONSTANS.

I. Zang.

Nu met blijde bruiloftsrijmen[1]
't Vrolijk feest van I M S T E N R A E D T ,
En K A T H R Y N E , op 't spoor van Hijmen,
Ingewijt. Elk volgh' de maet
Van violen en gezangen,
Daer de moeder van de min[6]
Twee gelieven zal ontfangen.
Laet der Goden koningin,[8]
Hooftbewintsvrou van de trouwe,
Meê verschijnen op het feest;
Ook den Wijngodt, schuw van rouwe,[11]
En verheuger van den geest.
Ceres zy hier me gebeden,[13]
Met de rijpe korenaer.
Wat de stammen bouwt en steden[15]
Geef 't geleide aen 't jonge paer,
Dat het menschdom helpt vermeeren.
Laet dit feest geen vreught ontbeeren.

I. Tegenzang.

Neen, ay zet eene andre wijs
Op dit feest voor feestgenooden,

* Van ? - Volgens de tekst in Vondel's *Poëzy* 1682 I, blz. 772.
O p s c h r i f t : Van dit Keulse bruidspaar zijn geen biezonderheden bekend. Leendertz veronderstelt dat Vondel dit onpersoonlike gedicht maakte voor een Amsterdammer die deze bruiloft ging bijwonen (*Het Leven van Vondel*, blz. 348). Het m o t t o , dat beteekent 'Getrouw en standvastig' was misschien de zinspreuk van bruid of bruidegom.

1 *bruiloftsrijmen:* als rijm op *Hijmen* (huweliksgod) waarschijnlik met ie-klank (vgl. deel 3, blz. 484. Vgl. ook het rijm in vs. 87-89).

6 *de moeder van de min:* Venus (vgl. vs. 33).

8 *der Goden koningin:* Juno, de beschermvrouw van het huwelik (*de trouwe*, vs. 9); vgl. vs. 34.

11 *schuw van rouwe:* afkerig van verdriet.

13 *gebeden:* genodigd.

15 Alle (godheden), die zorgen voor onderhoud en voortplanting (vgl. *bou* in vs. 93 en 99).

Gode alleen ten love en prijs,
Niet ten roem van blinde goden.[22]
Heeft Maternus, afgezant
Van Godts eersten Stedehouder,[23-24]
Hier het Christendom geplant,
En gestut met hals en schouder:
Dempte hy het godendom,[27]
Hesus, en Teutaets altaeren,[28]
Wout en gruwelen alom,[29]
Over zestienhondert jaeren:[30]
En zat Hymen doot en stom:[31]
Zwegen 's afgronts huwlijxtroepen:[32]
Waer toe Venus wederom,
June, en Bacchus uitgeroepen?
Neen, men hoore eene andre wijs,
Gode en zijnen Zoon ten prijs.

I. Toezang.

Billijk dat Godts heldre klaerheit
's Afgronts duisternis beschaem'.
Logen strijke voor de waerheit,[39]
Die de daet eischt, en den naem.[40]
Laet dit feest met Godt beginnen,
Die den huwelijken staet
Innewijde, om aen te winnen[43]
Een godtvruchtigh heiligh zaet,[44]
Kinders, die den Schepper loven,
's Levens oirsprong, en de bron,
Daer het leven uit begon.
Zoo sta d'eer des Hooghsten boven,[48]
Aller vroomen hoop en lot.
Zoo begint men d'echt met Godt.

II. Zang.

Nu den oppersten behoeder
JESUS hier ter feest genoot,

22 *blinde goden:* de goden van de heidenen, in strijd met het ware geloof vereerd.
23-24 Over *Maternus*, 'een leerlingh van Sint Peter', zie Vondel's *Maeghden*. vs. 27 (deel 3, blz. 717).
27 *Dempte:* vernietigde (*Ned. Wdb.* III 2398); *het godendom:* het geloof aan heidense goden.
28 *Hesus* en *Teutates* werden door de Galliërs vereerd.
29 *gruwelen:* bloedige offers?
30 *Over:* vóór.
31 Was het geloof aan Hymen verdwenen.
32 *'s afgronts:* van de hel, d.w.z. het wangeloof aan duistere machten in het huwelik (vgl. vs. 38).
39 *strijke voor:* onderdoen voor; hierbij is gedacht aan: de vlag strijken.
40 Die een Christelike levenshouding eist en het aanroepen van God.
43 *aen te winnen:* te verwekken.
44 *zaet:* nakomelingschap.
48 *sta boven:* gelde het meest.

En die zuivre Maeght, Godts moeder,[53]
Hem getrou tot in den doot.
Eer men feestwijn zoude ontbeeren,
Op dit Christensch bruitsbanket,
Most de Rijn in wijn verkeeren,[57]
Door een moederlijk gebedt.
Dit's de rechte bruitsgeleier.[51-59]
Bruiloftsgasten, zijt verheught,
Kroont den Rijnschen berkemeier[61]
Vry met schuim, en spaer geen vreught,
Om den Oppersten te danken,
Die uit een verworpen hout,[64]
Voortbrengt zulk een puik van ranken,
En den Wijnberg eert en bouwt.
JESUS schenkt hier nektarstroomen.
Nektar en ambroos zijn droomen.[68]

II. Tegenzang.

Ziet den bruiloftszegenaer
Door den wijnstok min verwekken,
In 't van Godt gezegent paer.
Ziet die duiven trekkebekken.
Bruiloftsgasten ziet niet om:
Want gy moght de Bruit beschaemen,[74]
Nu zy met den Bruidegom
Kennis houdt en leert verzaemen.[76]
Vrientschap brengt veel vrientschap in.[77]
Lange moet hun vrientschap duuren.[78]
Liefde en min baert wedermin.
's Bruigoms liefde telt nu uuren:[80]
Midlerwijl melt schaemte en schrik,
Onder 't bloozen en besterven,[82]
Beurt om beurt, alle oogenblik,
Door de roode en bleeke verven[84]
Van de Bruit, een eer van 't feest,[85]
Waer het bloode hart voor vreest.[86]

53 *zuivre:* reine.
57 Dit slaat op het wonder van Canaä, waardoor het water in wijn veranderde.
51-59 Vondel doelt hier op de *Bruyloft van Cana* (zie deel 3, blz. 484).
61 *berkemeier:* beker.
64 *een verworpen hout:* het Kruishout, met zinspeling op de legende, die daarvan een lange voorgeschiedenis wist te verhalen.
68 De *nektar* en de *ambroos* (godenspijs) van de klassieke mythologie zijn maar fantasie.
74 *beschaemen:* zich doen schamen.
76 *Kennis houdt:* vertrouwelike omgang onderhoudt (*Ned. Wdb.* VII, 2180).
77 *Vriendschap:* door Vondel vaak gebruikt voor huweliksliefde.
78 *moet:* moge.
80 *telt nu uuren:* verlangt ongeduldig naar de vereniging.
82 *besterven:* verbleken.
84 *verven:* gelaatskleur.
85 *een eer van 't feest:* het eervolle doel van de bruiloft, de vereniging.
86 *bloode:* schuchtere, beschaamde.

Slotzang.

Allerschoonste Bruit SOFYE,
Vrees niet, op uw moeders spoor,
Aen FRANCISCUS groene zye,[89]
Op te treên in 't bruiloftskoor.[90]
Denk niet dat gy kunt verdoolen
Op een baen, van elk betreên.[92]
Bou uw schoone rijxstadt Kolen.[93]
Zoo verduurtze stael en steen,[94]
In haer dochteren en zoonen,
Het gezegende echtciraet,
Dat zoo schoon en heerlijk staet
Als haer goude wapenkroonen.
Bou het Adelijk geslacht.
Blink, gelijk een star by nacht.

Op N. Kraeneveldt.[aant.*]

Hier rust KRAENEVELT, wiens gunst[1]
Blaekte, uit lust tot Schilderkunst,
Die de hant hielt braef en eêl[3]
Aen zyn leevendigh penseel.
Eert den geest in 't kunstigh werk.[5]
Hout een veltkraen op den zerk.[6]

89 *groene zye:* rechterzijde.
90 *Op te treên:* uw intrede te doen.
92 *van:* door.
93 *Bou:* vgl. noot bij vs. 13.
94 *verduurt:* duurt langer dan, is duurzamer dan.
* Van ? - Volgens de tekst in Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 81.
Opschrift: N. Kranevelt was een landschapsschilder, slechts bekend door Vondel's grafschrift (Würzbach).
1 *gunst:* genegenheid.
3 *braef en eêl:* krachtig en voortreffelik.
5 *den geest:* het talent.
6 *Hout:* houwt; *veltkraen:* woordspelende omzetting van zijn naam. Ongetwijfeld is de kraanvogel bedoeld, bekend om zijn waakzaamheid en voorzichtigheid (*Ned. Wdb.* VIII, 29). De samenstelling veldkraan komt in de woordenboeken niet voor, maar kan een analogie zijn naar veldhoen, veldduif.

Lofzang Der geestelijke Maeghden.[aant.*]

Op de wijze, Het daeget uit den oosten.

Laet ons de weerelt haeten,
En 's weerelts slaverny,[2]
En kiezen van dry staeten[3]
Den besten staet van dry,
Den staet van 't maeghdeleven,
Hoogh verheven.

Dit 's geen gebodt van boven,
Maer 's Heilants wijzen raet,[8]
Een raet met recht te loven,
Al lijt de maeght veel smaet
By traegh verlichte blinden
Trougezinden.[11-12]

Wy willen hierom 't huwen
Niet lastren en versmaên,
Noch 't echtbedt leeren schuwen.
Wie trout heeft wel gedaen.[16]
Wie 't weereltsdom wil bouwen[17]
Magh vry trouwen.

Wy moeten in 't hanteeren
Van allerley metael
Elk naer zijn deught waerdeeren,[21]
Gout, zilver, tin, en stael.
Het gout blijft hooghst in waerde
Hier op d'aerde.

* Van ? - Volgens de tekst van de uitgave in plano (Unger no. 764).
2 *'s weerelts slaverny:* slaaf te zijn van de wereld.
3 *dry staeten:* nl. van maagd, echtgenote en moeder.
8 Zie I *Corinth.* 7, 8.
11-12 Bij degenen die niet tot dat hogere inzicht gekomen zijn en het huwelik de voorkeur geven.
16 Zie I *Corinth.* 7, 28.
17 Wie wil meewerken tot vermeerdering van het mensengeslacht.
21 *zijn deught:* zijn goede eigenschappen.

Maria, die geruster[25]
Aendachtigh zit voor Godt,[26]
Kiest, wijzer dan haer zuster,
Het allerbeste lot,
Ter goeder tijt verkoren,[29]
Noit verloren.

De weereltsche, beslommert[31]
Als Marta af en aen,
Met huiszorgh zich bekommert:
Godts dienstmaeght is belaên
Naer 's bruidegoms behaegen
Zich te draegen.[36]

Zoo wint het kuisch onthouden[37]
Der maeghden d'eerste kroon,
Veel hooger dan getrouden
Gezeten op den troon,
Gelijk de maeght en moeder
Van elx hoeder.[42]

't Is weinigen gegeven,
Van hart en zin besneên,[44]
Dien kruisbergh op te streven,
En door de wolken heen
Aertsenglen, die Godt kennen,
Naer te rennen.[48]

Twee ongelijke deelen,
De ziel verknocht aen 't vleisch,
Bezwaerlijk Godts beveelen
Voltrekken naer den eisch.
Wie flaeu en stukwijs stryen[53]
Schaers bedyen.[54]

25 *geruster:* met meer vertrouwen.
26 *Aendachtigh:* vroom; *Godt:* Jezus, op bezoek bij Maria en Martha.
29 *Ter goeder tijt:* tot haar welzijn.
31 *beslommert:* vol bezigheden of zorgen (*Ned. Wdb.* II, 2040).
36 *Zich te draegen:* zich te gedragen.
37 *het onthouden:* de onthouding.
42 *elx hoeder:* Christus.
44 *besneên:* ingetogen, zedig (van *besnijden:* intomen, beteugelen; *Ned. Wdb.* II, 2064).
48 *Naer:* na.
53 *stukwijs:* gedeeltelik, met halve kracht.
54 *Schaers bedyen:* hun zal het zelden voorspoedig gaan.

Dit eischt geen' mensch ten halve,[55]
Maer ziel en lichaem heel.
Wie met genadezalve
Wort overstort wint veel
Gena, gelijk de telgen
Dau inzwelgen.

Dan bloeienze, en verjeughden,[61]
En winnen daeghlijx aen[62]
In oefeninge en deughden,
Gelijk de boomen staen
In zegenrijke luchten,
Rijk van vruchten.

De weerelt, zoo vergangkbaer,[67]
Den leenheer naulijx geeft
Een' appel, al t'ondankbaer:
De maeght, die zuiver leeft,[70]
Schenkt wortel, boom, en bladen,
Zwaer geladen.

Zy schenkt hem boom, en enten,[73]
En teffens al 't gewas,
De hooftsom, en de renten,
Al d'inkomst, en de kas,
En, om het al te vatten,[77]
Acht geen schatten.[78]

Die d'enge poort indringen
Treên rijk in armoe voor,[80]
Bezitten alle dingen.
Dus leiden d'ouden 't spoor,[82]
Van maeghden nagetreden,[83]
Rein van zeden.

55 *Dit* slaat terug op vs. 44-48.
61 *verjeughden:* verjongen.
62 *aenwinnen:* groeien.
67 *vergangkbaer:* vergankelik.
70 *zuiver:* kuis.
73 *enten:* loten; zie over deze (aan Stalpaert ontleende?) beeldspraak *Vondelkroniek* 1937, nr. 3, blz. 41.
77 *het al:* alles (nl. waar het op aan komt).
78 *schatten:* wereldse rijkdom.
80 *rijk in armoe:* rijk, ondanks hun armoede.
82 Zo hebben vroegere geslachten het voorbeeld gegeven.
83 *Van:* door.

De maeghden zijn Godts kerken,[85]
De kuischeit toegewijt.
Zy offren al haer werken,
Van aertsche zorgh bevrijt,
Den bruigom, daerze aen hangen,
Met verlangen.

Tot hem stijght van beneden
Naer 't hemelsch englekoor
De wierook der gebeden,
Het gansche leven door.
Hy let op haere klaghten
En gedachten.

Gelijkze klaerder lichten,
In waerde van dien staet,
Zoo moetenze ook meer stichten,
In woorden werk en daet,
Of 't geeft haer scha geen voordeel
In Godts oordeel.

Te bros en wispeltuurigh[103]
Is weereltsch schijngeluk:
Dees bruiloft juicht geduurigh,
Getroost in noot en druk,
En hoopt op 's hemels feesten
By Godts geesten.[108]

Daer zet de heer der heeren
De bruit om hoogh te prijk,
Op dat hy haer magh eeren
In 't eeuwighduurend rijk,
En kroonen zijn getrouwe,
Vry van rouwe.

85 Zinspeling op I *Corinth.* 3; 16, 17.
103 *bros:* broos (in oorsprong hetzelfde woord).
108 *geesten:* engelen en heiligen.

Vertaalde lofdichten en bijschriften betreffende merkwaardigheden in Frankrijk,

Bewerkt door dr. J.D. Meerwaldt.

Inleiding.

De onder dit hoofd hier voor het eerst bijeengebrachte gedichten en fragmenten staan in Poëzy II van 1682 ten dele bij elkaar, onder de rubriek *Vertalingen*, ten dele ook verspreid; de omstandigheid, dat de titels in de inhoudsopgave niet met een * zijn gemerkt, wijst erop dat het Brandt bekend was, dat zij ook reeds vroeger in druk verschenen waren. Voor een met het oog op de tekstverklaring door ons ingesteld onderzoek naar de originelen was de algemene richting van te voren bepaald door de nauwe verwantschap van enkele stukken met de twee in Dl. III, bl. 424 afgedrukte vertalingen voor de grote Atlas der Blaeu's (*Toonneel des Aerdrycx*, 1635); één der nummers - hierna: *Narbonne III* - sloot zelfs wat de bizondere versvorm betreft direct aan bij het *Op Narbonne* t.a.p. Intussen bleek al spoedig, dat behoudens een enkele uitzondering de bewuste originelen niet gezocht moesten worden in de 17e-eeuwse Atlassen met hun slechts als bijkomstigheid gegeven plaatsbeschrijvingen, maar in werken gewijd aan dit onderwerp opzichzelf; tekenend is het bijv., dat in de Atlas der Blaeu's meer dan een bezienswaardigheid zò wordt toegelicht, dat een desbetreffend, later bij Vondel verschijnend gedicht kennelijk slechts wegens plaatsgebrek is weggelaten.

Een naar chronologische volgorde raadplegen van de in de U.B. te Amsterdam aanwezige literatuur op genoemd gebied bracht ons achtereenvolgens in aanraking met de volgende uitgaven. 1 Abr. Gölnitzius, *Ulysses Belgico-Gallicus* enz., 1631, Leiden (herdrukt bij Elzevier, Amsterdam, in '55). - 2 *Weghwijser, vertoonende de besonderste vremde vermaecklijckheden die in 't Reysen door Vranckryck en eenige aengrensende Landen te sien zijn*, 1647, bij Nic. van Ravesteyn[1)],

1) De drukker o.a. van Vondels *Elektra-vertaling* ('39) en zijn *Scheepskroon* ('53).

Amsterdam. De in het woord vooraf van den uitgever als ‘een Liefhebber’ aangeduide bewerker is ongetwijfeld Casp. Commelijn geweest; men zie hierna (sub 4). - 3 Jod. Sincerus, *Itinerarium Galliae* enz., 1649, bij Jod. Jansonius, Amsterdam. - 4 *Vranckrijck en zijn Steeden* enz., 1662, bij Casp. Commelijn. De blijkens de opdracht hiermee voor het eerst *zelf* als uitgever optredende Commelijn betitelt het boek als zijn ‘herbooren Kint’, stellig daarmee doelend op *Weghwijser* van '47, dat volledig in deze meer uitgebreide reisgids is verwerkt. - 5 *Topographia Galliae*[1] enz., Dl. I-II, 1660-'61, bij de Wed. van J. Broersz. en Casp. Meriaen, Amsterdam; Dl. III-IV, '62-'63, bij C. Meriaen en B. en J. Appelaer. Naar het voorbericht vermeldt, is deze folio-uitgave de drievoudig vermeerderde uitbreiding en herbewerking van een vroeger reeds in het Latijn en het Hoogduits verschenen editie van hetzelfde formaat; vrijwel het enige dat zij daarmee gemeen heeft zijn de talloze kopergravures van ‘den Konstigen Etzer Caspar Merian van Franckfurt’[2].

Uit de vier eerstgenoemde, elkander aanvullende bronnen bleek een bijna volledige collectie van door Vondel vertaalde teksten samen te stellen; bovendien gaf *Weghwijser* voor drie bijschriften, en *Vranckrijck* daar bij voor een vierde, tevens een anonieme overzetting, die of dezelfde was als die van *Poëzy*, of zich verried als andere versie. Voor enkele nummers echter - en daaronder voor het gedicht op Jeanne d'Arc, waarvoor onlangs nog van meer dan een zijde belangstelling is getoond - scheen het oorspronkelijk onvindbaar, totdat tenslotte uit de voorraadschuur van het vierdelige *Topographia Galliae* niet alleen wat nog ontbrak voor den dag kwam, maar bovendien ook al het reeds elders gevondene; ditmaal echter e l k s t u k z o n d e r u i t z o n d e r i n g b e g e l e i d d o o r V o n d e l s v e r t a l i n g, alweer anoniem gegeven. Als eigenaardige bijzonderheid

1) Het opschrift op de titelgravure van het eerste deel luidt als volgt: *TOPOGRAPHIA GALLIAE* | *Dat is* | *Eene Algemeene en bysondere* | *naukeurige Lant en Plaets beschryvin* | *ge, vant machtige Koninckrijck* | *Vranckrijck.* | *Mitsgaders een cierlijke afbeel* | *dinge van alle de Provintien, Steden, Plaetsen,* | *Casteelen, Coninckklijcke als Groote Heeren* | *Burghten, Sloten en Huysen, ge=* | *leegen in het selve, in coo=* | *pere platen gesneden.* | *Alles uyt de beste en beroemste* (sic) *soo oude* | *als heedensdaeghsche France als andere* | *schryvers by een vergadert.* | *Het eerste deel.* | *t'Amsterdam,* | *By de Weduw' van Ioost Broersz, en* | *Casper Meriaen Boeckverkoper*. | 1660. |

2) Jongste zoon van Matthaeus Merian en diens medewerker bij de illustratie van *Top. Germaniae*, later zelfstandig opgetreden als uitgever o.a. van het door hemzelf geïllustreerde *Top. Gall.* (1655, Frankfurt).

zij daarbij nog vermeld, dat wij hier ook een fragment aantroffen (hierna: *Uit Juvenael* II), dat wel voorkomt in *Poëzy* II '82, maar dat in de moderne, chronologisch-geordende uitgaven van Vondel geregeld ontbreekt.

Dank zij dit tevoorschijn komen van het werk, waarin reeds twintig jaar vòòr hun verschijnen in de door Brandt bezorgde uitgave Vondels vertalingen waren opgenomen, is het thans mogelijk geworden de hierna volgende twee en dertig stukken af te drukken in hun oorspronkelijke volgorde en - zowel wat spelling als lezingen betreft - *oudere vorm*, vooral echter ook, ze te interpreteren aan de hand van het origineel en in verband met de beschrijving waar dit bij behoort. De ook opzichzelf reeds als zodanig kenbare drukfouten hebben wij, wanneer *Poëzy* het juiste gaf, stilzwijgend verbeterd; enkele gemeenschappelijke fouten echter zal men vermeld vinden in de aantekeningen, en wel onder T e k s t , alwaar tevens de afwijkende lezingen van *Poëzy* zijn meegedeeld. Wat tenslotte de bovenschriften betreft, deze zijn voorzover wij ze tussen [] hebben geplaatst ontleend aan *Poëzy;* blijkens bijzonderheden, o.a. van woordkeus berusten zij op de toelichtende tekst van *Top. Gall.* Voor een tweetal kon het laatstgenoemde werk de oorspronkelijke, en in één geval tevens juistere vorm leveren.

Tot zover het practisch nut van de nieuw gewonnen gegevens voor deze Vondel-uitgave. Daarnaast rijzen echter terstond ook enige vragen, die ondanks het feit dat wij hier te doen hebben met bescheiden *parerga* van onzen dichter, o.i. de aandacht verdienen zowel met het oog op zijn literaire werkzaamheid als vertaler, als ook op zijn betrekkingen tot de boekhandel van zijn tijd. In de eerste plaats zou men willen weten, langs welke weg deze buiten het citeer-verband in *Top. Gall.* voor een goed deel weinig zin hebbende en ten dele zelfs onverstaanbare gedichten en fragmenten tot een hernieuwde, *afzonderlijke* uitgave zijn gekomen, van wie - hetgeen daarmee samenhangt - de bovenschriften afkomstig zijn, en tenslotte in hoeverre de nieuwe lezingen in *Poëzy* van Vondel zelf mogen stammen. Zonder een nader onderzoek echter, o.a. naar eventuele latere herdruk hetzij in *Top. Gall.* zelf of in een ander, soortgelijk werk, is het niet wel

mogelijk zich hier een oordeel te vormen; wij moeten er dus mee volstaan de quaestie als zodanig aan de orde te stellen.

Een tweede vraag, voor de beantwoording waarvan althans enige aanwijzingen zijn te geven, betreft het al of niet volledige van de door *Poëzy* I en II tot ons gekomen verzameling. Ter inleiding moge hier vooraf gaan een kort overzicht van Vondels achtereenvolgende bijdragen voor werken van het topographisch genre. Op grond van de gegevens, te putten uit de hiervoor genoemde bronnen laat zich voor de in aanmerking komende 34 stukken de volgende reeks opstellen: *a*) B l a e u - a t l a s ('35): *Avignon* en *Narbonne*, beide in de vorm van *Poëzy* I ('47) weerkerend *Top. Gall.* IV ('63). - *b*) W e g h w i j s e r ('47): *Uurwerk Palais, Vogelhuis* en *Geraemtens* II, de eerste twee met behoud van vrijwel ieder woord, het laatste met behoud van één, de identiteit verradende uitdrukking weerkerend in *Top. Gall.* I ('60). - *c*) T o p o g r a p h i a G a l l i a e ('60-'63): a l l e 34 nummers. - *d*) V r a n c k r i j c k ('62): 1e de drie van *Weghwijser*, blijkens de varianten t.o.v. *Top. Gall.* tevens ontlééend aan *Weghw.*; 2e *Wapenhuis*, tevoren reeds in *Top. Gall.* I ('60).

Wij zien dus, dat gedurende een bijna dertigjarige periode Vondel van tijd tot tijd zijn bijdragen heeft geleverd voor werken van het genoemde genre: in 1635 aan de Blaeu's, in 1647 aan Nic. van Ravesteyn (resp. de in diens opdracht werkende C. Commelijn) en in 1660 vlgg. aan Casper Meriaen c.s.; wat in 1662 Commelijn als eigen uitgever meer heeft dan *Weghw.* is ongetwijfeld ontleend aan *Top. Gall.* I ('60)[1]. - Dat intussen Vondels bijdragen zich beperkt zouden hebben tot de genoemde quota is opzichzelf reeds weinig waarschijnlijk te achten; voor *Weghwijser* bijv. zou de verhouding slechts drie op de ongeveer dertig van het totaal der in deze uitgave afgedrukte vertalingen zijn. Bovendien laat het zich echter toevalligerwijze ook juist aan het eerste tweetal van genoemde *Weghwijser* zelf met vrijwel volkomen zekerheid aantonen, dat het tot Brandt gekomen stel van 34 slechts een gedeelte uitmaakt van een groter geheel. Zowel toch in deze reisgids als ook in *Top. Gall.* vormen *Uurwerk Palais* en *Vogelhuis*

1) Zelfs wat zijn *Vranckr.* van '62 verderop gemeen heeft met *Top. Gall.* IV van '63 zal wel uit d i t werk stammen; de uitgevers zullen hun 4e deel om redenen van debiet g e d a t e e r d hebben op het jaar nà het feitelijk verschijnen.

ieder voor zich de éne helft van een symmetrisch -corresponderend paar bijschriften, respectievelijk boven en onder de klok en op linker en rechter wand van de volière. Wie deze in alle oude gidsen, ook de Latijnse, steeds te zamen gegeven epigrammen in de omgevende tekst ziet, of zelfs ook buiten die tekst om in de aantekeningen hierna vergelijkt, zal toe moeten geven, dat beide paren in hun volledigheid aan Vondel zijn toe te schrijven. Bij één van het viertal (het pendant van *Vogelhuis*) heeft de dichter bij latere herbewerking de gehele vertaling door een nieuwe en fraaiere vervangen, een verschijnsel waarvoor men o.a. kan vergelijken de dubbele vertaling van éénzelfde slotwoord in *Ifigenie* ('66) en *Feniciaensche* ('68), de variërende berijmingen van *Omne tulit punctum* en de doubletten voor ettelijke passages uit Vergilius.

Almede op grond van indices als de zojuist genoemde schijnt het ons toe, dat de vraag hier moet worden gesteld, in welke omvang zich ook nog voor andere dan de door *Poëzy* gewaarborgde stukken het auteurschap van Vondel aannemelijk laat maken. Een blote opsomming van wat wij persoonlijk stellig als van hem afkomstig beschouwen zou geen zin hebben en een behoorlijke motivering zou het bestek van deze inleiding ver te buiten gaan; ook ligt hier eerder een taak voor den neerlandicus. Ter voorlopige oriëntering van wie zich met de hier opgeworpen vraag wil bezighouden hebben wij in een Aanhangsel de tekst van alle resterende anonieme vertalingen uit *Top. Gall.* opgenomen, geregeld daarbij aangevend, of zij ook reeds in de *Blaeu-atlas* of in *Weghwijser* zijn te vinden (meest met kleine verschillen, soms in totaal andere vorm); voor datgene, wat alleen in deze beide oudere werken voorkomt hebben wij slechts de vindplaats aangeduid. Speciaal moge er hier op gewezen worden, dat bij het toetsen van de bewuste anonieme stukken op hun Vondeliaans gehalte men wel in aanmerking heeft te nemen, dat het hier vertalingen geldt en dat men dus zijn criteria niet in de eerste plaats moet ontlenen aan het oorspronkelijk werk van den dichter, maar aan zijn omvangrijk vertaal-werk, te beginnen met het hiernà afgedrukte. Daarbij spreekt het vanzelf, dat aan de bestudering van de gehele quaestie vooraf dient te gaan een uitgebreider onderzoek naar de in het Nederlands

geschreven topographische werken uit de eerste helft van de zeventiende eeuw; mogelijk, dat men op een uitgave stoot, die zijn vertalingen geeft onder vermelding van den auteur.

Tot besluit willen wij de aandacht vragen voor een derde, ditmaal geheel voor exacte behandeling vatbaar punt van onderzoek. Het betreft de mogelijkheid, dat zich onder Vondels talrijke lofdichten, graf- en bijschriften het een en ander bevindt, dat hoewel niet als vertaling gegeven inderdaad teruggaat op een vreemd origineel, te vinden in een van die citeerlustige Itineraria en Topographieën, waarvan wij er boven speciaal voor Frankrijk enige leerden kennen; zij waren er ook voor andere landen, niet te vergeten voor de Nederlanden zelf. Zoo is bijvoorbeeld het in Deel IX, bl. 295 te vinden grafschrift voor Br. van Keulen, stichter der Karthuizer-orde, een vertaald gedicht waarvan dr. A. Schillings onlangs in Z.-Frankrijk het Latijns origineel las en dat wij thans in die oorspronkelijke vorm aantroffen in Abr. Gölnitz' *Ulysses B.G.* (bl. 374). Klaarblijkelijk heeft Vondel het of hier of bijv. in een Frans soortgelijk werk gelezen[1]. Analoge gevallen kunnen zich allicht ook elders voordoen; louter als specimen van zulk een mogelijkheid zij genoemd het lofdicht *De koningklijcke Idea* (Dl. IX, blz. 275), of ook *Genua* (ald., bl. 670). Vrijwel onnodig, daarbij met zoveel woorden erop te wijzen, dat de oorzaak van de onjuiste voorstelling in gevallen als het zoëven genoemde niet is gelegen bij Vondel zelf, maar in de omstandigheid, dat veel van zijn kleiner werk geheel buiten hem om in het licht is gegeven.

M.

1) *Top. Gall.* dat overigens Golnitz meer dan eens als bron vermeldt, heeft alleen verschillende mededelingen omtrent Br. v. Keulen (onder *La grande Chartreuse*). - Het Latijn luidt:

Primus in hac, Christi fundator ovilis, eremo
Promerui fieri, qui tegor hoc lapide.
Bruno mihi nomen, genetrix Germania, meque
Transtulit ad Calabros grata quies nemoris.
Doctor eram, praeco Christi, vir notus in orbe:
Desuper illud erat; gratia; non meritum.
Carnis vincla dies octobris sexta resolvit:
Ossa manent tumulo; spiritus astra petit.

In verband met Vondels vrije weergave verdient het opmerking, dat *illud* in vs. 6 betrekking heeft op B.'s grote gaven als geleerde en prediker, die hem beroemd maakten.

Vertalingen voor *Topographia Galliae*.
[Byschrift onder 't uurwerk van 't Palais te Parys.]*

Dit Kunst-werck, dat soo juyst de twalef uren scheyt,[1]
Ons tot gerechtigheyt en stut der Wetten leyt.

[Op het Wapenhuis te Parijs.]*

Dit's *Hendricks* Donderburgh vol Wapens van Vulcaen,[1]
Vol Wapens, die met kracht de Reusen tegenstaen.[2]

[Byschrift voor 't Koningklyke Vogelhuis te Fontainebleau.]*

Die d'Oorlogs-deure sloot, de Vogelen deed besluyten,[1]

* B i j d e t i t e l . Het *Palais*, in de *Cité de Paris*, was sedert Philips de Schone Parlementsgebouw, naar *Top. Gall.* I, p. 269 meedeelt. De twee versregels worden gegeven als staande *onder* de wijzerplaat; *boven* deze één enkel vers, dat eveneens mèt vertaling t.a.p. wordt meegedeeld; voor deze vertaling zie men het Aanhangsel achter in dit Deel. Een analoog geval aanstonds bij de twee epigrammen van het Vogelhuis te Fontainebleau.
T e k s t . Reeds *Weghw*. '47 (p. 193) heeft Vondels vertaling (eveneens met die van het *boven*schrift bij de klok); het enige verschil is: vs. 1 *handtwerck* en *stonden*, tegenover *kunstw*. en *uren*.

1 *Kunst-werck;* ter vert. van *machina*, zie ook hierboven; *juyst:* Lat. *juste*. Het woordspel met *justitia* vs. 2, waaraan het epigram zijn zin ontleent, kan men behouden door vs. 1 te vertalen ‘stipt’ en vs. 2 te spreken van ‘stipt handhaven van recht’ (en wetten); *stut* enz.; Lat.: ‘en de wetten te handhaven.’

* B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* I p. 270 geeft het opschrift als staande boven de voor-poort van het koninklijk tuighuis aan de Seine (*l'Arsenal*). Deze poort werd toegevoegd aan het successievelijk uitgebreide bouw-complex door Hendrik III. Door Hendrik IV werd het geheel dan definitief voltooid.

1 *donderburgh* enz.; dit zou goed passen als er sprake was van de Olympus, burcht-zetel immers van Jupiter Tonans; het Lat. heeft echter A e t n a , volgens de mytholog. voorstelling *de smidse van Vulcanus*. Speciaal wordt gedoeld op de werkplaatsen voor het gieten van geschut en munitie, die sedert Hendrik II deel uitmaakten van het Arsenaal.

2 *reusen;* Lat.: ‘de dolzinnigheid der giganten’; deze hebben nl. volgens de sage eenmaal een vergeefse poging gedaan om de Olympus te bestormen.

* B i j d e t i t e l . In *Top. Gall.* I, p. 351-vlg. worden bij de beschrijving van het reusachtige ‘Vogelhuys’ te Fontainebleau achtereenvolgens twee epigrammen aangehaald en vertaald, die te lezen staan naast 2 onderling corresponderende muurschilderingen. Voor het t.a.p. als eerste afgedrukt bijschrift, behorende bij twee engelen, waarvan de één een kroon vasthoudt en de ander een mand met rozen, zie men het Aanhangsel achter in dit Deel; het hierboven in de tekst meegedeelde behoort bij een ander tweetal engelen, waarvan de één een kroon en de ander een papegaai vasthoudt (vgl. aant. 2).
T e k s t . *Weghwijser* '47 p. 279 heeft vs. 1 *dese deure* (Lat. *ianuam*, tegen *Top. Gall.: Ianum*) en *dees vogelen;* vs. 2 *Dat eeuwigh sy* (letterlijker dan *Top. Gall.*).

1 *Die*, nl. Hendrik IV; *oorlogsdeure;* Lat.: ‘(de tempel van) Janus’; deze tempel in het oude Rome stond steeds open, zolang er oorlog was. Hendrik IV wordt hier gehuldigd als een tweede Octavianus (de latere keizer Augustus); *de vogels* enz.; Lat.: ‘houdt de vrijwillig hier opgesloten vogels vast’.

Op dat sy steeds sijn roem en daden souden uyten.[2]

2 *uyten;* Lat.: ‘zingen’. De papegaai (zie hierboven) zal bedoeld zijn als symbool daarvan, dat de vogels steeds éénzelfde *lof*zang herhalen. Gesuggereerd kan dit symbool hier zijn door de bekende anecdote omtrent de aan Octavianus na de beëindiging der burgeroorlogen aangeboden vogels, die erop waren afgericht ‘Ave, Caesar, Imperator!’ te roepen.

[Seneka van de Rhosne en Arrar.]*

Ick sagh een hoogen bergh neerhangen op twee stroomen,[1]
Bestraalt van overdwers met goude zonne-toomen,[2]
Daer 's landts Rodaen voorby van booven neder-schiet,[3]
En d'Arar langhsaem langhs de groene kanten vliet.[4]

[Uit Juvenael II.]*

Dat hy besterft, gelijck een die verbaest en bangh,[1]
Met sijne hielen treet op een verborge Slangh,[2]
Of als een Redenaer, die naer 's Lants bloedige orden,[3]
Voor 't Autaer te *Lyons* ter doot geleyt sal worden.[4]

* B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* III, p. 19-vlg. wordt beschreven, hoe bij Lyon de Saone (Lat. *Arar*) zich verenigt met de Rhône 'en niet te min dat dese seer snel loopt, drijft *sy* echter .... sachtelijck voort en .... laet haer aenzien, alsof sy stille stont' enz. Ter illustratie volgt de karakteristiek gegeven bij Seneca, *Apocoloc.* VII, vs. 9 vlgg.

1 *neerhangen op;* 'letterlijke' vertaling van Lat. *imminere* (hier: 'zich verheffen bij ....', 'bestrijken').

2 *zonne-toomen;* Vondel bedoelt de tomen van het gespan van Phoebus, den Zonnegod. De vertaling is overigens onjuist; Lat.: '(een berg), die Phoebus b i j z i j n o p g a n g steeds recht tegenover zich ziet', dus: gekeerd naar het Oosten.

3 *'s landts*, toevoeging; *van booven neder-*; voor Lat.: 'in onstuimige vaart.'

4 Lat.: 'en waar de Arar, á á r z e l e n d , w a a r h e e n z i j n l o o p t e r i c h t e n , geruisloos met zijn stil water de oevers bespoelt.'

* B i j d e t i t e l . In Poëzy II (1682), p. 598, staan twee vertaalde passages afgedrukt, waarvan de eerste tot bovenschrift heeft *Uit Juvenael*, de tweede *Uit Den Zelven*. Het eerste brokstuk, dat reeds in Poëzy van 1647 voorkomt, heeft in de chronologisch geordende uitgaven van Vondels werk dienovereenkomstig zijn plaats gekregen, in deze uitgave Deel V, p. 245; het tweede echter ontbreekt overal en is hier voor het eerst opgenomen. Mèt het Latijn is Vondels vertaling te vinden in *Top. Gall.* III, p. 24. De aldaar onjuist gerefereerde Suetonius (*Calig.* cap. 20) deelt mede, dat keizer Caligula te Lugdunum (Lyon) een wedstrijd in de welsprekendheid heeft ingesteld, waarbij de overwonnenen de prijzen voor de overwinnaars moesten bekostigen en een lofrede op hen moesten opstellen, terwijl degenen, die het er het slechtst hadden afgebracht, hun eigen schrifturen moesten uitsponsen of met de tong uitlikken, tenzij ze er de voorkeur aan gaven met een schoolmeestersroede gekastijd te worden of in de nabijzijnde rivier te worden ondergedompeld. Op deze bij het altaar van den vergoddelijkten Augustus (niet zoals T.G. het heeft van Minerva) ook later nog gehouden wedstrijden doelt Juvenalis (*Sat.* I, 1, vs. 44).
T e k s t . Poëzy II (1682) heeft in vs. 1: *bestierf*.

1 *besterft:* verbleekt; *verbaest* (proleptisch): tot zijn schrik en ontsteltenis, vgl. voor deze betekenis *K. Edipus* vs. 198.

2 Juven. heeft 'blote hielen'.

3 *naer ... orden;* zie voor deze toevoeging de volgende aant.; *orden:* vaste regeling, wet, vgl. *K. Edip.*, vs. 893, *Fenic.*, vs. 481.

4 In het onjuist referaat van Suetonius' mededeling in *Top. Gall.* wordt aan de zwakste nummers bij de wedstrijd de keus gelaten tussen 'uytlicken' of 'o m g e b r a c h t w e r d e n .' Bovendien heeft het Lat. t.a.p. de drukfout *ducturus* (voor *dicturus*), hetgeen Vondel, met een vaker bij hem voorkomend verwarren van actief en passief in het Latijn, heeft verstaan als *ducendus* of *qui ducetur*. Juvenalis zegt: 'Of als een redenaar, die het woord gaat nemen bij het altaar te Lyon.' - Opmerking verdient, dat *Weghw*. '47 (p. 161) zowel de juiste Lat. lezing heeft als een (behoudens het minder passende *praesens* in vs. 2) correcte vertaling: *Dat hy verbleeck als die den slangh barvoets beseert, | Of voor 't Lions Autaer als Reedner redeneert*.

[Op d'Abdye van St. Illidius buiten Clermont.][*]

Dit oude Hof wert eerst van *Austrimon* gesticht,[1]
Die t'Avignon ontstack het eerste Bisschops licht:[2]
Maer Heer *Illidius* dien elk als heylig eerde,[3]
De vierde Naer-zaet, die de Schaeps-kooy wijs regeerde,[4]
Volbouwde het in top, doen *Clodoveus* 't Rijck[5]
Van Gallie betoomde, en d'eerste tot een wijck
Der volckeren wert gedoopt, en op de vont gewasschen.[6-7]

Over het omstorten van de Naelde op de kant van de Brugh van *Blois* opgerecht, door onweer van Donder en Blixem, doen de Kroon boven op de opperste top gestelt, in 't Jaer 1593 in de Maent van Augustus noch heel en ongeschonden verbleef.[*]

Een Pijlaer stont'er op den hooghen Brugghekant,[1]
Gekroont met Lelyen op 't voor-hooft heel parmant,[2]
Een onweer heeft hem 's nachts te treffen onderwonden,[3]

* B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* III, p. 108: 'De Abdye van St. Illidius ofte Allire, den V. Bisschop van Clermont (nl. Clerm. in Auvergne), is tegenwoordigh buyten de Stadt, maer was voor desen in den omkringh sijner mueren gelegen.' Het Latijnse gedicht 'werd aldaer onder de oude Schriften gevonden.'

1 *hof:* statig gebouw; *eerst:* in eerste aanleg, vgl. vs. 5; ook het Lat. spreekt hier van 'zijn e e r s t e (= beginvormende) wieg'. *Austrimon*(*ius*)*:* 1e bisschop van Clermont, *Top. Gall.* III, p. 107 veel te vroeg gedateerd als tijdgenoot van keizer Claudius (tegen 50 n. Chr.).

2 *t'Avignon;* het Lat. heeft echter: 'van de Auvergniërs' (de oude naam v. C l e r m o n t is: urbs et civitas A r v e r n a).

3 Het ook overigens corrupt (*sanctis* voor -*us*) in T.G. afgedrukt Latijn: *illam sed* (*de quo fecit sibi omnia*) *sanctis / Illidius .... auxit*, kan, zo men *qua* leest, betekenen: 'maar de H. Illidius heeft deze stichting, waarvan hij zijn álles maakte, ... vergroot;' Vondels *dien elk* enz. is niet uit het Lat. te halen.

4 *naer-zaet:* opvolger; *schaepskooy* (Lat. *ovile*)*:* klooster, zoals vaker; vgl. Dl. IX, p. 295, *Grafschr.* vs. 2.

5 *Clodoveus:* Clovis; Top. Gall. rekent òf met een grote gaping tussen Austrimonius en zijn opvolgers, òf met 'eenige ingebeelde waen van misverstant' (t.a.p.).

6-7 *d'eerste:* als eerste; *tot een wijck* (toevlucht, beschermer) *der v*. is toevoeging; *en* is explicatief; *volckeren;* te lezen als: volck'ren.

* B i j t i t e l e n o n d e r s c h r i f t . *Naelde;* het Lat. heeft *pyramis*, hier wel bedoeld als: obelisk; *boven .... top;* het Lat. bovenschrift in *Top. Gall.* III, p. 197 zegt juist andersom: *ad b a s i m* (alleen het *onderstuk*, met de kroon en de leliën, bleef gespaard). Het opschrift in Poëzy II heeft bovendien de op Vondels onjuiste vertaling van vs. 5 berustende toevoeging, dat de *leliën* wèl geschonden werden. - De in het onderschrift genoemde *Chauvet* [aldus ook in de reisgidsen; Poëzy II (1682) heeft *Chauves*] was een der magistraten van Blois (Lat.: *praepositus urbis;* burgemeester?).

1 *Pijlaer;* zie hierboven; *er*, versta: 'hier'; de verzen worden nl. gegeven als ter plaatse zelf ingehouwen.

2 *heel parmant* is waarsch. toevoeging (zie aant. 3).

3 *heeft .... onderwonden* (het gewaagd); onjuist vertaald; Lat.: 'terwijl hij licht (van zin) m e t z i j n v e r m e t e l e s p i t s (lees *culmine* i.p.v. *a*) tot in de hemel reikte, is hij bij nacht door een warrelwind neergeworpen.' Indien Vondel dat 'vermetele' naar vs. 2 heeft overgebracht (*heel parmant* doelt echter eerder op het pronken met de versiering), dan heeft hij het in vs. 3 nog eens op het *onweer* overgedragen.

Noch heeft dees boose plaegh de Rijcks-kroon niet geschonden:

Gelijck de storm de Bloem van Vranckrijck schenden dorst:[4-5]
Want Jupijns blixem vreest de tekens van den Vorst,[6]
Die onder *Hendricks* macht noch ongeschonden blijven.[7]

[*Uit het Latijn van Chauvet*].

[Op het Zinnebeelt van Lodewyk den XII, Koning van Vrankryk, te Blois op 't Slot te zien.]*

Alhier ter stede, daer de Koninck *Lodewyck*
Gebooren wert, aanvaert hy oock den Staf van 't Rijck.[2]
Geluckigh was de dagh, die 's Koninckx licht zagh rijsen,
Een Vorst die Vranckrijck past, en eeuwighlijck sal prijsen.[4]

[Ter gedachtenis van Henrik den III, Koning van Vrankryk, op 't Slot te Blois, nae 't ombrengen der Guisards, uitgehouwen.]*

O *Hendrick*, uwe deught rust hier op hoogh ge-eert:
Dat ghy bederven kunt, doch niemants scha begeert.[2]

4-5 *noch* (-tans); in plaats van *gelijck* behoorde hier te staan ‘noch ook’; Vondel heeft Lat. *aut* verward met *ut;* zie ook *Bij de titel*.
6 *blixem*, Lat.: ‘zelfs Jupiters wapenen’ (hier echter: de warrelwind, aant. 3).
7 Lat., met directe *vergoddelijking* van den koning (H. IV): ‘onder de bescherming van Hendriks Godlijke-Majesteit (*numine*) blijven deze ongeschonden’; *noch:* bij voortduring.
* Bij de titel: In *Top. Gall.* III, p. 199 wordt gesproken van ‘verscheyde sinnebeelden’ rondom het ruiterstandbeeld van Lod. XII boven de slotpoort te Blois, onder anderen een stekelvarken met een kroon op de rug. Het epigram wordt er gegeven als staande ‘op een seker stede by het voorz(egde) Sinnebeelt’; dat het echter speciaal daarop betrekking zou hebben, zoals de opsteller van ons bovenschrift heeft geconcludeerd (*Op het z.*), lijkt onwaarschijnlijk.
Tekst. *Gölnitz* '31 heeft het epigram in het geheel niet; *Weghwijser* '47 (p. 299) heeft twee drukfouten (vs. 3 *lex* en vs. 4 *alto* i.p.v. *lux* en *alio*)*;* dezelfde fouten vertoont *Top. Gall.* De juiste lezingen geeft van de door mij vergeleken gidsen alleen Jod. Sincerus (p. 61). In *Weghw.* heeft de foutieve lezing in vs. 4 ook de vertaling bedorven (*Gallia non alto principe digna fuit: ‘Maer ach! den doodt hem u, als sulcks onwaerd, ontruckt’.*)*;* hier in *Top. Gall.* is de vertaling echter juist en gebaseerd op een andere tekst dan de erboven afgedrukte. Het Latijn heeft nog als onderschrift: *Anno* 1498. *7. April*.
2 *aenvaert* is histor. praesens; *staf:* scepter.
4 *en* (dien het) ...; zie Van Helten, *Vondels taal*, p. 206.
* Bij de titel: *Guisards;* deze vorm heeft ook de atlas der Blaeu's, die alleen het feit vermeldt, *Weghw.* spreekt van ‘Guisios’ (p. 300), *Top. Gall.* III, p. 200, van de ‘Guisen’. Bedoeld zijn Hendrik van Lotharingen, hertog van Guise en zijn broeder Lodewijk, de kardinaal. Na de op het slot te Blois gehouden statenvergadering van 23 Dec. 1588 werden zij op last van den koning door hellebaardiers afgemaakt; Hendrik onmiddellijk, Lodewijk een dag later. - De versregels werden aangebracht (van *uitgehouwen* spreken de genoemde bronnen niet) op de muur van het vertrek, waar de bewuste vergadering had plaats gehad.
Tekst. In *Weghw.* '47 (bl. 301) en *Vranckr.* (bl. 478) wordt (door wie?) vertaald: *Dit, Henrick, is u lof en Koninglijcke deught, / Ghy niemant schaden wilt, daer ghy wel kent en meught* (*Wegh.*, vs. 1: *Dit*'s en vs. 2: *kont*).
2 *bederven:* vernietigen. Het Lat. heeft elegant: *posse nocere quidem, nolle nocere tamen*.

[Op Mans.][*]

Nu wensch ick u heel klaer t'ontdecken en t'ontvouwen,
Hoe *Cenoman* de Stadt vernoemde en op hielp bouwen.[1-2]
Lemanus d'oude Stadt was eertijdts wijt vermaert,[3]
En volckrijck met een macht van Burgery bewaert.[4]
De Vorst der Gaulen heeft haer met dien naem geteeckent,[5]
Lemanus die sich noch van Paris afkomst rekent.[6]

[Op de Zalffles te Marmonstier.][*]

Een Engel salfden den op 't velt gewonden *Marten*,[1]
Den grooten *Hendrick*, durft elck met dees gifte tarten.[2]

Op het beelt vande Maeght van Vaucouleur tot *Orleans*.[*]

* Bij de titel. Volgens *Top. Gall.* III, p. 246 zou de oorspronkelijke naam van deze in het jaar 370 na de zondvloed (sic) gestichte stad *Sarron* zijn geweest; later zou zij *Lemanum* genoemd zijn naar haar herbouwer *Lemanus*, zoon van koning *Paris*, den grondlegger van Parijs (vgl. vs. 6). Reden waarom, aldus *T.G.*, dan ook sommigen de gebruikelijke spelling *Le Mans* verwerpen en *Lemans* willen schrijven. Het aangehaalde fragment stamt uit een t.a.p. niet nader bepaald gedicht 'Van den oorspronck van die van Mans' (dat zou dus worden Lat. *De origine Cenomanorum*, zie aant. 1-2).

1-2 Het Lat. zegt geheel iets anders, nl.: 'Wie de stad door den Cenoman bewoond haar naam heeft gegeven (Vondels *vernoemde*) en haar omgord heeft met muren, dat zou ik thans willen onthullen'; *Cenomanus* staat hier in 't Latijn collectief voor de stam der *Cenomani*, ook vermeld in het *Grafschrift voor Willem den Overwinner*, vs. 3.

3 *Lemanus* behoorde te zijn *Lemanum*.

4 Achter *volckrijck* denke men een komma; *bewaert:* beschut; het Lat. heeft 'sterk-gemuurd en rijk-bevolkt.'

5 *Gaulen;* Vondel contamineert Ned. *Gallen* (vgl. *Narbonne* I, vs. 10) en Fr. *Gaulois*.

6 Lat.: 'naar zijn afkomst was hij een telg van Paris (zie *Bij de titel*), zijn naam Lemanus'; Vondels *noch* veronderstelt een verwijderde afstamming.

* Bij de titel. '*Marmonstier* ofte *Majus Monasterium*' wordt Top. Gall. III, p. 249-vlg. beschreven als een abdij en Benedictijner klooster niet ver van Tours, gesticht door St. Maarten (bisschop van genoemde stad omstreeks 375). 'Het voornaemste dat men alhier siet, is in de Kerck de H. *Vles* ofte het *Oly Vat*, ... waer in een ... dicke Zalf soude zyn, die een Engel uyt den Hemel den gemelden Bisschop den H. *Marten* in verlede tijde gebracht heeft, syne groote pijnlijcke leden, die hij door een val gekreghen hadde, daer mede te salven ende te ghenesen. Dese is doen Koninck Hendrick de IV tot Reims niet konde gesalft werden (alsoo die van den Protestanten Godsdienst deselve plaets besaten) met groote statie van daer naar Chartres gehaelt, om hem daer mede op syn Krooningh te salven ... op den 27. February 1594.' - De versregels staan 'boven de deur, daer deselve bewaert wert' (= wordt).

1 *op 't velt* staat niet in het Latijn; de toevoeging lag echter voor de hand, daar St. Maarten in zijn jeugd soldaat is geweest (zijn vader was krijgstribuun); beroemd is het verhaal, hoe hij eens zijn krijgsmantel doormidden sneed om met de ene helft een arme te beschutten tegen de winterkou.

2 *durft* enz.; versta: dank zij het feit, dat hij uit deze zelfde ampul werd gezalfd, is hij beveiligd tegen alle bedreigingen; Lat.: 'de grote H. heeft daarin een gelukkig voorteken.' (*omen habet*).

* Vertaling van:

IN ICONEM VOCOLAURIE VIRAGINIS, *Aureliae*.
Virgo redit, Gallo mutâ vel imagine felix;

De Maeght keert weder, stom van spraecke voor den Gal,
Geluckigh door haer beelt, de Godtheydt selfs beval[1-2]
Het Beelt aen 't Vaderlandt, dat quam 't de Fransche bieden.[2-3]

Quam numen quondam patriae, non machina, misit
Subsidio. Augurium, bone Rex *Henrice*, saluta;
De Caelis excita tuis Virgo altera votis,
Fortunet Regni auspicium, lancemque retractet,
Utraque ut antiquum tua secla recudat in aurum.

B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* III, p. 270: ‘in een der kamers aldaer (nl. in het stadhuis te Orleans) vertoont men het afbeeltsel in Schildery van de Maget *Johanna van Arckel*, toegenaemt van *Orleans*, even als sy in haren tijdt gekleet heeft gegaen’ (dus in manskleren). De Lat. verzen staan er met het penseel bijgeschreven, zoals t.a.p. wordt vermeld. - *Maeght;* het Lat. heeft intussen in het opschrift niet *Virginis* maar *Viraginis* (‘Manvrouw’, ‘Heldin’); *Vaucouleur*: de stad, waar Jeanne d'Arc aan den gouverneur, de Baudricourt, vroeg om tot koning Karel VII geleid te worden; zie verder aant. 2-3.
T e k s t . In vs. 2 heeft zowel *Top. Gall.* als *Poëzy* II (1682) *daer*, blijkens het Lat. een drukfout (zie aant. 1-2). In vs. 4 heeft Poezy II (1682) in plaats van *een* een explicatief *en*.

1-2 Lat.: ‘De Maagd keert weder, voor den Fransman (eig. Galliër) zelfs d o o r (: in de vorm van) h a a r s t o m m e b e e l t e n i s gelukbrengend’; Vondel heeft in *Gallo muta vel imagine felix* het woord *muta* als nominatief opgevat; voor vs. 2*a* zie T e k s t hierboven.

2-3 Latijn: ‘H a a r heeft weleer de Godheid nièt menselijk overleg (*machina* kan echter ook bedoeld zijn als: “een mechanische loop der dingen”) het vaderland ter hulp toegezonden.’ Vondel bedoelt met *Beelt* (vs. 3) de p e r s o o n van Jeanne (vgl. *K. Edipus*, aant. 1193), met *Vaderlandt:* g e b o o r t e p l a a t s (vgl. *Op Bordeaux*, aant. 2); in *Top. Gall.* III, p. 264, heet Jeanne nl. - zulks ten onrechte - ‘*gebooren* van Vaucouleur in Lotteringen’; aldaar volgt dan het verhaal van haar reddingswerk.

O Koninck *Henrick*, groet het beelt, een troost der lieden,[4]
Een andere Maeght quam neer gedaelt op uw gebeen:
Sy hout de weegschael, en verrijckt het Rijck met een,[5-6]
Op datse d'Ysere in een Gouden tijt verkeere.[7]

[Poictiers.][*]

Letge op de ziel; het lijf bestelt de kracht alleen;[1]
En Gallien verdient die beyde door gebeen.[2]
De Leer-lust dees ontsteeckt, een ander 't Krijghs-bedrijf.[3]
Poictiers dat is de ziel, al 't ander is het lijf.[4]

4 Welke Hendrik (II, III of IV) bedoeld is, laat zich niet opmaken uit de mededelingen van *Top. Gall.*

5-6 Het is Vondel ontgaan, dat dit, altháns voor wat betreft vs. 6, een heilwens is; Lat.: 'Een tweede Maagd, uit de hemel geroepen door Uw gebeden, moge het hoog beleid Uwer regering zegenrijk doen zijn, en weder ter hand nemen de weegschaal (der gerechtigheid);' gedoeld wordt op de maagd *Astraea*, die zoals Ovidius het zegt (*Metam.* I, 149-vlg.) bij het begin van het ijzeren tijdperk 'als laatste der hemelingen de van bloed druipende aarde verliet.'

7 Lat. echter: 'opdat Zij beiden (Joh. en Astr.) Uw eeuw mogen hersmeden tot goud.' Wederom, als in bijschr. *Vogelhuis*, de parallel met keizer Augustus; vgl. Dl. VI, blz. 738, aant. 829.

* B i j t i t e l e n o n d e r s c h r i f t. De auteur van *Top. Gall.* III, bl. 283 noemt Poitiers' universiteit *naast* die van Parijs; als de overige faculteiten even uitstekende hoogleraren hadden als de juridische, dan zou men - zo voegt hij toe - ten volle kunnen instemmen met wat Scaliger zegt. Het dan volgend epigram is van den 'Ouden' Scaliger (*Jul. Caesar*, de vader van den lateren Leidsen hoogleraar *Jos. Justus*); deze heeft in navolging van Ausonius e.a. een aantal Lofdichten op beroemde steden geschreven. Zijn *Op Avignon* heeft reeds de Blaeu-atlas in Vondels vertaling (zie Deel III, bl. 424), het bovenstaande *Op Poictiers* geeft dezelfde atlas alleen in het Latijn; eerst *Top. Gall.* heeft voor beide epigrammen en het Latijn en Vondels Nederlands.
T e k s t. Poëzy II (1682) heeft vs. 3 *d'een;* in vs. 4 *Poictiers is hier*.

1 Lat.: 'Indien studie-zin (een zaak) is van de ziel: van het lichaam komt de kracht'.

2 Ook dit vers is verkeerd begrepen en, zoals vaker bij Vondel voorkomt (vgl. *Op Petrarcha*, vs. 4), vergodsdienstigd; Scal.: 'en op elk van beide verdiensten (lett. van de kant van verdiensten op beide) maakt Frankrijk voor zich aanspraak.'

3 *Leer-lust;* Lat.: 'de studiën', vgl. aant. 1; *dees*, nl. stad (: naar *Scal's* bedoeling); *een ander* behoorde te zijn: 'andere', of (zoals het mvd. van *alius* wel meer) '*de* andere', nl weer: steden.

4 *ziel* (van Frankrijk nl., vgl. de variant *is hier*).

[Op Tours.]*

Festinus voerde 't Volck van *Tours* toen stewaert aen,[1]
Daer om de schoone Stadt twee Stroomen d'armen slaen,[2]
De Loir en klaere Creus. De Stad leyt tusschen beyde,
In weelige Lansdouwe, en aengenaeme weyde,[4]
Haer Burgery is trots, en talrijck groot van macht,[5]
Gezegent door het Ooft, en Wijn-stock, hoogh geacht,[6]
Sint *Martens* heyligh Graf, verheerlijckt door syn zegen,[7]
En eer, de Kercken om en in de Stadt gelegen.

[Grafschrift voor Willem den Overwinner, Koning van Engelandt, Hertogh van Normandye, gelijk het te Kaen wort gelezen, uit het Latijn vertaelt.]*

Die Normandie en gantsch Bretanje trots regeert,[1]
Verwonse stout en houdtse in toom door heerschappye.
Het Cenomansche zwaert bedwinght hy, en vermeert
De Wetten, en behoudt het Landt in sijn vooghdye.[2-43-4]
De Groote *Willem* schuylt hier in dit kleyne Graf,[5]
Een kleyn huys is genoeg voor sulck een grooten Heere.
De Son drie zeven mael en tweemael schijnsel gaf,

* Bij titel en onderschrift. *Top Gall.* III, p. 317 geeft als vindplaats voor deze passage aan het 3e boek van de 'Philippide' van Guillaume le Breton. De *Philippis* is een Latijns epos, waarin de auteur - kapelaan van Philippe Auguste - de daden van zijn koning verheerlijkt; het is rijk aan plaatsbeschrijvingen.
Tekst. Poëzy II (1682) heeft in vs. 1 *hier* i.p.v. *toen;* in vs. 3 is de Lat. riviernaam Carus (= Cher) verwisseld met de Creus (= Creuse); beide rivieren ontspringen in dezelfde streek. (Poëzy: *Kaer*); in vs. 5 heeft Poëzy de drukfout *taelrijk* (een kostelijke noot bij Van Lennep).
1 Lat. anders: 'Vandaar trekt Festinus ijlings op naar de stad Tours.'.
2 *daer:* (naar dat punt,) waar ...
4 Vondel verkort hier.
5 *groot van macht;* Vondel laat weg: 'is er de geestelijkheid'.
6 *gezegent* enz. behoort naar het Lat. bij de stad en haar omgeving; Lat.: 'alzijds omringd door een pracht van bossen en wijngaarden.'
7 *Sint Marten;* zie *Op de zalffles* enz.
* Bij de titel. *Top. Gall.* III, p. 352 wordt medegedeeld, dat in een abdij te Caen de tomben zijn te zien van Willem den Veroveraar en zijn gemalin. Bij een opening van het graf van Willem (in 1500) vond men daarin een gouden plaat, waarop de hierboven in Vondels vertaling weergegeven verzen.
1 *trots* is toevoeging (*regeert* histor. praesens).
2-4 Dit zijn in het Latijn alle bijzinnen; men zou trouwens vs. 2 als bijzin bij Vondel kunnen lezen en dan vs. 3-4 als parenthese nemen.
3-4 *Cenomanen* is de oude naam voor de bewoners van Le Mans, vgl. bl. 710; *vermeert* enz. staat uit rijmnood voor: 'bracht het onder de wetten van zijn heerschappij.'
5 *De* behoort eigenlijk als nakomend antecedent bij *Die* vs. 1; voor *graf* heeft het Lat. *urna*; de antithese is een gemeenplaats uit de oudheid, vgl. Ovid- *Metam.* XII, 615-vlg.: 'en van dien *groten* Achilles rest thans iets, dat ternauwernood een *kleine* urn kan vullen'; naast bekende variaties als in de Hamlet (over *Caesar*) en bij Lamartine en Heine (op *Napoleon*) kan men vergelijken Vondels *Op Joan Blaeu*, dit zelfde Deel.

En koos den schoot des maeghts, doen storf dees Helt met eere.[7-8]

7-8 *En koos* behoorde te zijn: zich bevindend in ...; het Lat. heeft: ‘Phoebus had zich driemaal zeven graden en twee daarbij voort-gewenteld in de schoot der Maagd (*d.i. het* 30 *graden omvattende deel van de ecliptica voor het herfstpunt*), toen Deze uit het leven verscheidde.’ *Top. Gall.* vermeldt onder het grafschrift als datum van het overlijden: 6 *September* 1093. Maand en dag zijn in de laatste verzen astronomisch aangegeven; wanneer men uitgaat van de Juliaanse kalender, komt 6 Sept. uit. Ook in het volgende grafschrift worden op het einde dag en maand vermeld.

[Grafschrift voor Machtelt, dochter van Balduinus den Goeden, Graef van Vlaendere, gemalin van Willem den Overwinner, koning van Engelant, te Kaen te zien.]*

Dit Heerelijck gebouw beschaduwt d'overschoone[1]
En brave *Machtel*, Telgh uyt Koninghlijcken Stam.
De Graef haer Vader sijn begin uyt Vlaendre nam.[3]
De Moeder *Adala* een spruyt was uyt de Kroone
Der Francken, *Robbrechts* Kroost, wiens Eedle Suster quam[4-5]
Aen Koninck *Henrix* trouw, en bouwde haren Heere
Den Koningh *Willem* noch dees Kerck, soo schoon gesticht.
Sy stichte oock door al 't Rijck veel Kercken Godt ter eere,[5-8]
En was der armen troost, en een godtvruchtigh Licht.
Haer miltheydt liet geen Schat voor 't arme Volck geslooten.[10]
Dus wonse in 's Levens tijdt een schat van gunst-genooten,[11]
En storf toen Slachtmaent quam beschijnen Steên en Slooten.[12]

[Op Blaye.]*

O! Borghtoght van 't Verbont, 't verdriet u niet, maer spoet[1]
Te Lande, of met de riem te Water door de vloet,[2]

* Bij de titel. Het grafschrift wordt meegedeeld op dezelfde plaats in *Top. Gall.* als het voorafgaande.
1 *gebouw:* graftombe (*structura sepulchri*); *overschoone;* Lat.: 'uitmuntende', dus van het innerlijk.
3 Lat.: Hertog van Vlaanderen was haar vader.'
4-5 *uyt de Kroone* enz.: een dochter van Robert, koning van Frankrijk (997-1030).
5-8 (*quam aen ... trouw:* in het huwelijk trad met ...) De vertaling van het geheel is onjuist; Latijn: 'en een zuster van Hendrik (nl. I), die na gene (Robert) op de troon kwam; gehuwd was zij met den grootmachtigen Koning Willem. Deze plaats maakte zij tot deze kerk hier, (een kerk) zo met veel grondbezit als met vele kostbaarheden door haar verrijkt en gewijd op haar bestel.'
10 Lat.: 'haar schatten rond zich uitstrooiend was zij *arm* voor zich, *rijk* voor de behoeftigen.'
11 Vondel heeft het Lat. niet recht begrepen (*sic infinitae petiit consortia vitae*); hij bedoelt: door van haar stoffelijke schatten afstand te doen won zij tijdens dit aardse leven een geestelijkeschat in de velen, die tezamen deelden in haar weldaden (: *gunstgenooten*, zie Wdb. Ned. Taal). *Indirect* komt men zo ook tot de bedoeling van het Lat. (immers 'wie den arme schenkt, leent den Heer'); het Lat. betekent echter: 'Zó (na zulk een leven van ware vroomheid) ging zij in tot de deelgenootschap in het eeuwige leven' (verscheidde zij in zaligheid).
12 Lat.: 'Op de eerste ná de eerste dag (*lux*) van November.'
* Bij titel en onderschrift. De passage omvat vs. 11-16 van de 6e (oud 10e) brief van Ausonius, een te Bordeaux geboren dichter uit de 4e eeuw na Chr. In de 17e-eeuwse beschrijvingen van Frankrijk wordt hij veel geciteerd, vooral dan zijn Lofdichten op Zuidfranse steden; verschillende passages daaruit zullen hierna volgen. - Het Latijn van Ep. VI, 11-vlgg., als steeds met Vondels vertaling, vindt men *Top. Gall.* IV, p. 115.
1 *O! borghtoght;* Vondel ziet het Lat. *consponsi* (bepal. bij *foederis*) aan voor een vocatief; Auson.: 'Ook *gij* moogt u de bindende afspraak niet laten verdrieten.' De dichter herinnert zijn kunstbroeder Paulus aan de gedane belofte, samen met hem van het buitenleven te gaan genieten. In de niet-geciteerde aanhef is sprake geweest van de voorbeeldige betrouwbaarheid van den dichter-*god* Apollo; vandaar: 'Ook *gij* ...'
2 *te lande;* Lat.: 'met het wiel'; *te water* enz. is toevoeging.

Daer ons Garumne met veel bochten heen komt ruysschen,

Om inde baere Zee met vollen Stroom te bruysschen,[4]
Of daer de kromme wegh rondom loopt, en u leyt
Naer *Blavia*, altijdt trots ten Oorelogh bereyt.[3-6]

[Op den Heldt Roelandt, wel eer te Blaye begraven.][*]

Ghy soeckt u Vaderlant, en laet ons in geklagh,[1]
Ghy woont int heerlijck hoff, wy in een droeven dagh.
Maer ghy belevende de twee-en-veertigh jaeren,[3]
Vlucht d'aerde, en vroom van aert, gaet inde starren varen.[4]

[Op Bordeaux.][*]

Godtloose stomheyt, ick vervloeck u, nademael[1]

4 *baere:* open.
3-6 Auson. geheel anders: ‘langs de Garonne, waar deze, bij vloed door de hoog-opgestuwde wateren gezwollen, de zee tart (nl. bij Bordeaux), of langs het gesleten kiezelgruis der druk-betreden wegen, die voeren naar 't weerkrachtig Blaye’ (: *vestingstad* ten N. van Bordeaux, op de Oostelijke oever van de Garonne).
* B i j d e t i t e l . In *Top. Gall.* IV, p. 116 lezen wij, dat volgens de inwoners van Blaye de held Roeland (in diezelfde stad geboren) weleer begraven heeft gelegen in de *St. Romain* aldaar, horen en zwaard op zijn tombe. Op zeker tijdstip zou de kist met het gebeente zijn overgebracht naar de *St. Surin* in Bordeaux. ‘Onder andere wert van hem verhaelt, hy in den Jare 778 (ibid. p. 375 echter: 808) van de wonden die hem door de Sarasijnen waren gegeven, en van grooten dorst op het Pireneische gebergte is gestorven, ende dat hij daer leggende te versmachten, dese regulen op hem selve gemaeckt soude hebben:

Tu Patriam repetis, tristi nos orbe relinquis,
Te tenet aula nitens, nos lachrymosa dies.
Sed qui lustra geris octo et binos super annos
Ereptus terris, justus ad astra redis.

Refereert T.G. juist, dan zal men o.i. moeten aannemen, dat volgens deze traditie voorts *een engel* het bewuste aut-epitaphion ter kennis van R.'s nabestaanden zou hebben gebracht (vgl. Pyramus' laatste wens: Ovid. *Metam.* IV, vs. 164). Bij de bespreking van Arles, dl. IV, p. 375, refereert *Top. Gall.* ook de traditie, volgens welke R.'s graf zich zou bevinden in de *St. Honoré* buiten A r l e s , alwaar dan ook het boven aangehaalde grafschrift te lezen zou zijn, toegeschreven dit aan Karel de Grote. Hetzelfde reeds vroeger bij Gölnitz, *Ulysses*, p. 483-vlg.
1 *soeckt* (weder te bereiken): keert terug naar.
3 *belevende de ...:* op uw leeftijd van ...
4 *in:* naar.
* B i j d e t i t e l . Het hier vertaalde stuk is de aanhef van Ausonius' lofdicht op *Burdigala* (*Ord. urb. nob.* XX); het wordt ná andere passages (zie Aanhangsel achter in dit Deel) aangehaald *Top. Gall.* IV, p. 122-vlg. Dat Ausonius zijn geboortestad kenschetst - implicite dan - als slechts klein (zoals t.a.p. wordt gezegd) is niet zeker, hoewel mogelijk; zie aant. bij vss. 5-6.
T e k s t . Het door ons gegeven *stomheyt* in vs. 1 is correctie van de drukfout *stoutheyt* (vgl. Van Lennep). In vs. 3 heeft Poëzy II (1682) in afwijking van het Latijn (en metri causa) *stroom;* deze correctie is onjuist, omdat Vondel leest: *brave 'elden*.
1 Auson.: ‘Reeds lang verwijt ik mij ten scherpste mijn liefdeplicht-verzakend zwijgen (*impia silentia*) - dat ik *U* ...’.

ô! Vaderlant, ick niet gedacht heb int verhael[2]
Uw schoone Wijngaerden, en Stroomen en brave Helden,[3]

2 *vaderlant:* vaderstad met bijbehorend ommeland. - *in 't verhael* is misplaatste toevoeging; doordat de verzen in *Top. Gall.* eerst nà andere passages uit hetzelfde gedicht worden aangehaald, ontgaat het Vondel, dat dit de aanhef van het geheel is; Auson. zegt dan ook (anders dan V.): 'dat ik *U*, o Vaderstad ...'
3 *brave helden* is samenvatting voor: 'uw mannen, en het karakter en de inborst der bevolking.'

En Oversten, en Raet, wel waerdigh om te melden,[4]
Als ick die kleyne Stadt gedencke, of uw gebiet
Niet eens merckwaerdigh waer: en schamen wy 't ons niet, etc.[5-6]

[Narbonne.] I.*

Gy sult dat strijtbre en trots *Narbonne* niet vergeten,[1]
Een heel wytstreckent Rijck, in 't groote lant bezeten,
Zy hielt veel Troepen met haer Wetten onderdaen,[2-3]
Daer sich Savoye buyght en neyght naer den Sequaen,[4]
En d'Alpes toppen hem van d'Italjanen scheyden,[5]
En 't Pyreneesche Sneeuw hem van d'Iberen leyden,[6]
En de Rodaen met kracht ruyscht in 't Lemansche Meer,[7]
En de Cebennen loopt naer d'Aquitanen neer,[8]
Tot daer de Belgen al van outs Teutates eeren,[9]
Soo ver reyckt *Narbo* toe. Ghy Gallen hebt de Heeren[10]

4 In *en raet* is *en* explicatief (Lat. 'raad van voornaamsten').
5-6 Geheel in de war (vgl. aant. 2); Auson.: 'Alsof ik (pijnlijk) mij bewust, slechts een *kleine* (of: *geringe*, Lat.: *exiguae*) stad de mijne te mogen noemen, het niet goed aandorst, haar een lof te brengen boven verdienste. Maar daar is geen aanleiding tot schaamte van die zijde' (de dichter laat volgen: 'ik woon immers niet in het barbarenland aan de Rijn ..., neen, B u r d i g a l a is mijn geboortegrond, waar ....'); *die .... stadt;* Vondel bedoelt: wanneer ik van *u*, kleine stad, zó spreek, alsof ....; *niet eens:* ten enenmale niet; *merckwaerdigh;* in de oudere zin van: bizondere aandacht en vermelding verdienend; *en schamen* enz.; onbekend met wat volgt (zie daarvoor hierboven) zal Vondel gedacht hebben aan een uitroep van zelfverwijt, overeenkomstig vs. 1.
* B i j d e t i t e l. *Top. Gall.* IV, p. 296-306 handelt over Narbonne. Op p. 298 vindt men het in 1635 reeds in de Blaeu-atlas opgenomen fragment uit Sidonius Apolinaris (z. Deel III, p. 424), een door Vondel (tegen zijn in deze materie gevolgde methode in) aan het eind met eigen toevoegingen uitgebreide passage (in vs. 4 heeft *Top. Gall.* foutief *maet* i.p.v. *baed*, vgl. het Lat. 'baden'). Bl. 301-vlg. vindt men de drie hier achtereenvolgens afgedrukte passages, te beginnen met Ausonius, *Ord. urb. nob.* XVIIII, 1-11.
1 Auson.: 'Ook gij, Narbo Martius (*dit is de officiële naam*), zult niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan'.
2-3 Verkeerd begrepen; Auson.: '(N.), dat eenmaal uw naam gaaft aan de gehele Provence (: *Gallia "Narbonensis"*), welke, uitgestrekt over een wijd gebied, vele kolonisten kreeg krachtens recht van overheersing'. In 118 v. Chr. werd Narbo nl. Rom. kolonie.
4 Auson.: 'Waar het land der Allobrogen (:Savoje) binnendringt in de *Sequaanse* gewesten' (*corrupt;* de juiste lezing geeft niet *Sequanis* maar *Grais;* de G r a j i s c h e A l p e n zijn bedoeld, zie volg. vs.).
5 *Alpes;* ook elders vindt men de Lat. vorm behouden in Vondels tijd; *hem*, nl. Savoje; *d'Italjanen;* hier en verderop naar Lat. voorbeeld de naam van het volk voor die van het land.
6 *leyden;* uit rijmnood voor: scheiden (het meervoud 'ad sententiam' bij *'t sneeuw;* het Latijn heeft plur. *nivibus*).
7 *in* is onjuist; Auson.: 'en waar de Rhône, afkomstig u i t het meer van Genève, in onstuimige vaart voortstroomt'.
8 *de Cebennen:* de Cevennen; *loopt* heeft als gedacht subject: het C. gebergte (in Poëzy II, 1682, *de Cebenner*); *d'Aquitanen:* Aquitanië.
9 Vondel vertaalt de oude (verkeerde) lezing: 'tot aan het land der Teutosagen, met oud-eeuwse naam Belgen geheten'; de juiste lezing geeft: '.... met de gouw-naam Volcen'; overigens heeft Vondel blijkbaar ergens de naam Teutosagen verklaard gevonden als *Teutates*-vereerders (*Teutates* is een Keltische god, spec. Doodsgod).
10 *reyckt*, histor. praesens.

Van Rome, en hun vooghdy te voore langh ontzien.[10b-11]

10b-11 Auson.: ‘Gij hebt het eerst (nl. in tegenstelling tot N. Gallië) als geromaniseerd Gallië de roedenbundsels geheven onder het bewind van een Latijns proconsul.’

[Narbonne.] II.*

Ghy die verdreven waert leeft stil, en die den strijt
Verduurde, wort bekent voor trou van tijt tot tijt:[1-2]
En *Theodoricus*, die hooger dan sijn Vader[3]
Gezet wort, en gekent al teffens en te gader[4]
Een eer der Gotthen, en Pilaer van 't Rooms gebiet,[5]
Bevont u trou, in soo veel oproer en verdriet.[6]
Maer schoon ghy dickwils waert bestorremt en gereten,[7]
Hierom en wort u dit tot schande niet verweten:[8]
Want als een dapper Helt sich eerlijck stelt te weer,
Dan is 't lidt-teecken vande wonde hem een eer.[9-10]

[Narbonne.] III.*

Ghy stoft op Marber noch op Gout,
Noch Indiaensch Yvoor zoo stout,[2]
Noch geen Marmarisch Huys-cieraet,
Waer op de B a r s heen stoffen gaet,[3-44]

* B i j d e t i t e l. Aangehaald *Top. Gall.* IV, p. 301, na het vorige stuk uit Ausonius. Het fragment stamt uit Carmen XXIII van Sidonius Apolinaris (5e eeuw), geboren te Lyon en gedurende het laatste gedeelte van zijn leven bisschop van Clermont in Auvergne (gest. 480). - In het oorspronkelijk volgt deze in T.G. geciteerde passage, nà een verbindingsstuk van 8 verzen, op het i n e e n a n d e r e v e r s v o r m door Vondel overgebrachte gedeelte, dat hierna is afgedrukt (*Dezelve* enz.).
T e k s t. Poëzy heeft (met de juiste *klemtoon*) in vs. 3: *Theodoricus, die veel hooger* enz.; in vs. 5 *der Geten*, zie aant. 5.

1-2 De buiten het verband gemaakte vertaling is vrijwel geheel onjuist; Sid. (:om iets eerder te beginnen): 'Laat andere steden, beveiligd door hoge ligging, vrij zich daarop beroemen, dat hun muren nimmer werden geschonden: *Gij behaagt* (*het oog*), *doordat gij de sporen draagt van de stormram* (Vondel vs. 1) en het doorstaan hebben van belegeringen heeft uw moed en trouw alom bekend gemaakt'.

3 Theoderik II is, zoals Sidon. het zegt: '(nog) hoger te stellen dan zijn grote vader'.

4 *al teffens* enz.: tegelijkertijd.

5 *een eer:* als de trots ....; *Gotthen:* Gothen (Lat. *Getarum*); *R. gebiet* is bedoeld als: het onder zijn heerschappij staande Romeinse volk (vgl. het Lat. *Romanae columen .... gentis*).

6 *in .... verdriet;* versta: te midden van troebelen in dagen van moeizame strijd.

7 *gereten* doelt op de scheuren, in de stadsmuren gemaakt door de stormram.

8 Contaminatie van: hierom treft u geen blaam en: dit wordt u niét ....; het Latijn doelt intussen op het niet o n t s i e r e n d e van de aangerichte verwoestingen; vgl. aant. 1.

9-10 *eerlijck:* op eervolle wijze; Sidon.: 'Want hoe groter het litteken, in hoe groter mate het helden-lichaam erdoor wordt gesierd'; vgl. vorige aantekening.

* B i j d e t i t e l. Deze passage (*Top. Gall.* IV, p. 302) is door Vondel i n d e z e l f d e v e r s v o r m vertaald als de reeds boven bij het *eerste* gedicht op Narbonne vermelde passage, welke *Top. Gall.* gemeen heeft met de Blaeu-atlas (z. Deel III, p. 424). In het oorspronkelijk volgt het erop (Carm. XXIII, vs. 53-vlgg.).

2 *Indiaensch* enz.; Sidon. spreekt van 'prachtig glanzend Indisch schildpad' en daarna van *Afrikaans* ivoor; *stout:* trots.

3-4 Vondel vertaalt verkeerd (en naar de tekst met *Barci* i.p.v. *barri*); Sidon.: 'noch ook voegt gij in uw stadsmuur balken van ivoor, geschonken door de Marmarische (: Afrikaanse) olifanten (Lat. *barri*)' enz.

4 waarmee de Barcen (: Afrik. stam ten W. van Egypte) pralen; zie echter vorige noot.

Uw' poorten zijn oock niet vergult,
Met Asorootsch gesteent gehult;[6]
Maer uw' gewelven afgestreen
Betuygen d'oude strijtbaerheen,
Uw Stormgevaerten, noyt gemat,
Zijn kostelijck by u geschat.[7-10]

[Op de Waterwel te Nismes, genoemt Diana.][*]

O Stroom-Godt van de Stadt, gesont door 's waters aert,[1]
Springh-ader van den Celt, den Goden lief en waert,
In ongelijcke spraeck, d'Apoon met syn geklater,[2-3a3b]
Noch Nemausus is niet doorluchtigher van Water,[4]
Oock vloeyt Timavus niet soo helder naer de Zee.[5]

[Op de wonderbaere Brugh genoemt Pont du Gard.][*]

En vry wat meer is 't dat dees Kunstenaer en Helt[1]
Den lof van 't werck veracht, en sijnen naem niet melt.
O Wondre Werck-man, schoon het groot is dat ghy wrocht,

6 *Asorootsch* behoorde te zijn: mozaiek- (Lat. *asaroticis lapillis*); *gehult:* bedekt.

7-10 Sidon. geheel anders: 'Neen, trots op uw half-ingestorte bolwerken en pronkend met de eretekenen van voormalige kamp, draagt gij uw rammei-gebeukte steenblokken, té kostelijker gij (voor het oog van den beschouwer) door uw roem-waarde bouwvalligheid'; deze gedachte wordt dan verder bij Sidon. uitgewerkt in het hiér voorafgaande fragment, dat Vondel in a n d e r e versvorm heeft vertaald; *afgestreên:* moede en gesleten van de strijd, zie hiervoor Wdb. Ned. Taal i.v. *afstrijden*, B.; *stormgevaerten:* belegeringswerktuigen; *noyt gemat:* die geen kamp plachten te geven.

* B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* IV, p. 311-vlg. vermeldt bij Nîmes een 'Waterwel' met de naam 'Diana'. Dan volgt de onjuiste bewering, dat Ausonius (aan wiens *lofdicht* op Bordeaux de passage ontleend is) deze waterwel van Nîmes 'stellende is *voor* die van Bordeaux.' In werkelijkheid is het juist omgekeerd (zie aant. 4). Te vreemder wordt de zaak, waar bij de beschrijving van Bordeaux in hetzelfde *Top. G.* (IV, p. 133) de juiste voorstelling wordt gegeven, en een geheel andere vertaling (aan het einde van dit Deel afgedrukt, in het Aanhangsel). Een derde vertaling, de oudste, heeft de Blaeu-atlas (S.s.).

1 *gesont:* geneeskrachtig.

2-3a Auson.: 'Gij, D i v o n a in de taal der Kelten geheten Bron, toegevoegd aan het getal der Goden.' De gelijkstelling van deze *Divona* van Bordeaux met de Rom. *Diana* lag voor de hand.

3b de *Aponus* was een bron bij Padua.

4 *Nemausus:* bron bij de gelijknamige stad (Fr. *Nîmes*); deze wordt dus juist *achter*gesteld bij die van Bordeaux; *doorluchtig* hier in eigenl. betekenis: klaar (= Auson. 'glas-helder'). Het vers heeft zoals vaak bij Vondel twee elkaar versterkende ontkenningen.

5 *Timavus;* dit riviertje mondt uit in de Adriatische Zee.

* B i j t i t e l e n o n d e r s c h r i f t . In *Top. Gall.* IV, p. 318 wordt alleen de tweede helft aangehaald van Beza's sierlijk epigram, dat men volledig kan lezen in zijn *Poëmata Varia* (ed. Steph. 1597). - Van het de *Gard* bij *Nîmes* overbruggend aquaduct weet men slechts dit, dat het van Romeinse oorsprong is. De verbazing van Beza over het *anonieme* van dit werk tekent den renaissance-mens (vgl. Burckhardt, *Kult. d. Ren. in Ital.*, I, p. 120-vlgg.).

1 *helt;* zoals vaak in de oudere taal: buitengewone mens, hoog-verdienstelijk man.

Noch meer verbaestme 't werck, van u noch niet bedocht.[3-4]

3-4 Lat.: Mire opifex, quod tu fecisti, sit licet ingens, / Quod *non fecisti*, plus ego miror opus. - *'t werck .... bedocht:* het werk, dat gij onverricht, lett. niet-verzonnen, hebt doen blijven (vgl. *Exod.* XXXV, 35: Makende alle werck, ende bedenckende vernuftigen arbeyt).

[Op Thoulouse.]*

'k Sal nimmermeer *Thoulouse* ons Voesters naem verswijgen,[1]
So wijt omcingelt met een Muer, heel hoog in 't stijgen,
Garomme, een schoone Stroom, loopt langs de Vesten heen,
z' Is volckrijck, want sy paelt tot aen de Pyreneen,[4]
En 't Cebennijnsch Gebergt, met Pijnboom-Bosch behangen,[5]
Van Aquitaners en Iberen dicht omvangen:[6]
En schoon sy uyt Vier-steen veel duysent mannen schudt,[7]
Noch wortse nimmermeer van Burgers uytgeput:[8]
Want sy in haren schoot bedeckt al diese baerde.

[Op de Geraemtens eeniger Lichaemen in zekere kerk te Toulouse.]*

Indien men telt een tal tot acht toe achter een,[1]
Dees plaets verdooft de rest door haer geheylight been:
Want vier paer Lichamen van Heylighen dees drempels,
Vercieren tot een eer van Godts ghewyde Tempels.[3-4]

[Ander.]*

Doorsiet vry al wat d'een en d'ander Werelt heeft,[1]

* B i j d e t i t e l . Ausonius' lofdicht op Toulouse (*Ord. urb. nob.* XVIII) wordt aangehaald *Top. Gall.* IV, p. 328-vlg. Een juister vertaling vindt men in de atlas der Blaeu's onder Languedoc (X.x.).

1 *voester;* de in Bordeaux geboren Ausonius (4e eeuw) ontving zijn opleiding aan de universiteit van Toulouse, waar zijn oom en geestelijke leidsman hoogleraar was.

4 *volckrijck:* stromend langs vele volkeren (stammen).

5 *Cebennijnsch geb.:* de Cevennen.

6 tussen Aquitanië en Spanje gelegen.

7 Auson. anders: 'hoewel zij onlangs zich heeft uitgestort in een viertal (nieuwe) steden.' Blijkens Epist. XXVII (oud XXIV), vs. 83, bestond Toulouse als gemeente in Aus.' tijd uit vijf onderdelen.

8 *noch:* toch; Auson.: 'want alle kolonisten, die zij voortbracht, blijft zij omvatten in haar schoot' (gebied), zie vorige aantekening.

* B i j d e t i t e l . De bedoelde kerk is de Dom van Toulouse, de St. Sernin (*Top. Gall.* IV, p. 336 vlg.)

1 Onjuist; Lat.: 'Indien men alles wat in ieder opzicht volmaakt is, als a c h t pleegt te betitelen, dan maakt boven alle andere plaatsen deze hier stellig daar aanspraak op.'

3-4 Lat.: 'Immers de acht hier aanwezige lichamen van goddelijke-mannen (= *divum*, maar met de jongere betek. van: heiligen) maken dat alle andere tempels van den volmaakten God voor haar moeten wijken.'

* B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* IV, p. 337: 'Jae eenighe Pausgesinde Schryvers geven voor, dat dese plaets soo heyligh soude zijn, dat gene Lichamen ('t sy deselve heyligh zijn) aldaer konnen rusten, ofte werden van deselve uyt haer Grafsteden gheworpen.' In verband daarmee worden dan de versregels aangehaald.
T e k s t . Weghwijser, p. 57 heeft de vert.: 'Schouwt alle landen door van *'t een tot 't ander* endt, / Daar is geen heyl'ger plaats in 's werelts rondt bekent.'

1 *d'een en d'ander werelt:* het Oosten en het Westen. Het Latijn heeft: 'alle streken van de vrèèmde wereld'; de overeenstemming in het onjuist weergeven van *alieni* met *een .... ander* tussen Vondel en *Weghwijser*'s vertaler verdient de aandacht.

Dees plaets in heyligheyt ver boven andere sweeft.

[Op Arles.][*]

O tweederley Aaraeel, komt voort met uwen staet,[1]
Het strijtbre Narbo en het rijck en machtigh Weenen,[2a]
Bewoont u met een volck uyt d'Alpen eerst verscheenen.[2b-3]
Uw' steene Brugh verstreckt een wijde effen straet,[4]
Terwijl de Rodanus bruyscht door de bogen heenen,[5]
En ghy koophandel met de Roomsche werelt drijft.[6]

[Op d'afbeeldingen eeniger Koningen van Vrankryk op het Raethuis te Arles.][*]

Uw volck het Capitool verrijckt met Keysers Beelden,[1]
Soo weet de werelt dat zy boogh voor 't Krijghsgeweer.[2]
Aareel, het Fransche Room, bootst Rome na in weelden,[3]
En ciert met Koningen het Hoff, uyt lust tot eer.[4]
't Was eer geen wonder dat out Rome triumfeerde,
Het Fransche Rome geen triomfen self ontbeerde.[5-6]

* B i j d e t i t e l . Het gedicht van Ausonius (*Ord. urb. nob.* X), waaraan in deze vertaling de laatste 2 verzen ontbreken, wordt aldus ook (met een '*etc.*' achter het Latijn) aangehaald in *Top. Gall.* IV, p. 369.

1 *tweederley:* twee-delig; oudtijds nl., maar in de 17e eeuw al lang niet meer, lag Arles deels links, deels rechts van de Rhône (zie de opmerking van Limnaeus bij *T.F.* pag. 369): het vs. 2 volg. ged. overgeleverd *Aureel* voor Lat. *Arelas* (*-ate*), zou alleen *Aurelia* (= Orleans) kunnen weergeven; *komt .... staet* (vertoon u in uw pracht) is weergave van het zin-loze *Pro* ('vooruit'?) in de aanhef van de door Vondel gebruikte Lat. tekst, die van vs. 1 de eerste en van vs. 2 de tweede helft heeft samengevoegd tot beginvers; Auson.: 'Open, gij tweeledig Arles, vriendelijke gastvrouw, uw haven; gij Arles, Gallisch klein-Rome.'

2a *strijtbre Narbo;* zie de aant. bij het bl. 715 afgedrukte lofdicht op N., (vs. 1).

2b-3 Auson.: 'en *Vienne*, machtig geworden door zijn Alpijnse kolonisten, i s u w b u u r' (Vondel verwart *accolit* waarsch. met *incolit; bewonen* voor: *bij* iets in de buurt *wonen* althans niet in het Wdb.); *bewoont* is denkelijk bedoeld als praes. historicum: heeft u bevolkt.

4 *steene* is onjuist; er is sprake van een schipbrug; *verstreckt:* strekt tot (vormt).

5 *door de bogen heenen;* Vondel denkt aan zijn *steene* brug; het Lat. heeft echter: 'gij wordt zó doorsneden door de stroom van de snelle Rhône, dat ge met uw schipbrug een brede straat in het midden doet ontstaan'; vgl. aant. 1.

6 Arles was een stapelplaats voor de waren die van het Oosten kwamen; in de *Top. Gall.* t.a.p. weggelaten slot-verzen vermeldt de dichter, dat Arles die koopwaren niet voor zichzelf behoudt, maar ze dóórgeeft en er overig Gallië mee verrijkt.

* B i j d e t i t e l . *Top. Gall.* IV, p. 374 vermeldt de verzen als staande in de grote zaal van het raadhuis, waar men enige Franse koningen ziet afgemaald. Het Lat. is gedateerd 1618.

1 *Uw* is onjuist; het Lat. heeft: 'het volk' (nl. van de stad dier Caesaren, Rome); *verrijckt* is weer histor. praesens.

2 Het Lat. anders: 'om zich wèl bewust te maken, dat het de wereld aan zich had onderworpen.'

3 *Aareel;* zie vorig gedicht, aant. 1; *het Fr. Room;* door de 17e-eeuwse maker van deze verzen overgenomen van Ausonius (*Gallula Roma*), zie vorig gedicht, aant. 1 op het einde; *bootst* enz.; Lat.: 'thans mededingster van ander Rome' (het corrupte *alinae* zal óf *aliae*, een niet klass. vorm, moeten zijn, òf *altae*).

4 *hof* (*: aula*) staat hier voor raadhuis.

5-6 Verkeerd door Vondel verstaan; Lat.: 'En het is niet te verwonderen: wat (*quo* drukf. voor *quod*) eertijds Rome was geweest door zijn triomfen, datzelfde is in later tijden, Gallisch klein-Rome' geweest voor Gallië.'

[Op Marseille.][*]

Wy bouwen eenen muer ter eeren van dien dagh,
Daer 't Middelantsche Meer sijn schuym op breecken mach.[2]
Het sal een Stadt zijn, tot gerief der zuyder stranden[3b]
En volcken over Zee, die hier te scheep belanden,[4]
Een Zee-stadt *Mars* genoemt, naer desen dagh alleen,
Voor 't Fransche Krijghs-volck, dat soo moedigh heeft gestreen.[1-65-66]
Dees Stadt wert zedert tot een Keysers Stadt verheven,
De naem *Marseille* haer ten prijs en lof gegeven,
Als of men sey: dees Stadt voert haren naem van *Mars*.

[Voor de Kapel van S. Martha te Tarescon.][*]

O *Martha* zijt gegroet, die *Christus* spijsde in vrede,[1]
Hy zy uw Disch-genoot, en d'onse op mijne bede.[1-22]

* B i j d e t i t e l e n h e t o n d e r s c h r i f t. *Top. Gall.* IV, p. 400-vlg. zegt naar aanleiding van de destijds algemeen gehuldigde opvatting, dat *Marseille* was afgeleid van *Mars:* '*Hierre* Priester van Wurtsborgh voorseyt die (nl. die naam) door dese Hemelsspraecke in sijn Boek van *Franciade* aen *Francus* (: de stamvader van de Fransen) in dese regulen.' - Gölnitz '31 (p. 462) geeft de verzen ook reeds, zónder auteursnaam, maar met opgave van de vindplaats: *Antiquit. Franc.*, p. 862.

2 Contre le pied marin de l'importun murmur / Du sein Mediterrain.

3b *zuyder stranden;* versta: de Z. Fransen.

4 Hierre echter spreekt niet van *gerief* voor die andere volken, maar zegt alleen: Tout y abordera.

1-6 Deze verzen leze men tussen aanhalingstekens, vs. 6 is het slot van de voorspelling. - *dien dagh;* Hierre: de *ce* jour, vgl. Vondel ook vs. 5.

5-6 Ce lieu sera dit *Mars* / Pour Marque de ce jour a nos Francois Soldats (de afleiding van *Mars* berust op verdichting).

6 *Keysers stadt;* oneigenlijk (: une ville nompareille).

* B i j d e t i t e l. Voor de grote kerk te Tarascon vermeldt *Top. Gall.* IV, p. 423 speciaal de kapel met reliquieën van St. Martha: 'het hooft ende een arm ... zynde beyde ongemeen in een silvere vergulde Kas kostelijck inghemaeckt.' De verzen staan bij de ingang van genoemde kapel te lezen. In *Top. Gall.* volgt nog een groter gedicht ter ere van dezelfde heilige, hetwelk ook reeds in *Weghwijser* (p. 98) is vertaald op dezelfde wijze; voor de tekst ervan zie men het Aanhangsel.

1 Vondel heeft *precare* niet als imperatief begrepen en 't is hem daardoor ontgaan, dat de verzen bepaaldelijk een bede om v o o r s p r a a k vormen.

1-2 Het Latijn luidt: *Quae Christum hospitio excepisti Martha, precare, / Hospes sit nabis, Hospes ut ille tuus:* 'Gij, die op aarde Christus gastvrijheid hebt bewezen, Martha, bid voor ons, / dat Hij eenmaal ons een Gastheer zij, gelijk thans reeds Uw Gastheer', of ook: '...., gelijk Hij *Uw* Gast-van-weleer is'; *hospes* heeft nl. 2 betekenissen; voor het retrospectieve 'Gast' zou men kunnen vergelijken de analoge betiteling van Martha als 'Hospita Christi' in het bovenschrift van het tweede gedicht ter plaatse. Dergelijke zinrijke-dubbelzinnigheden waren in vroeger eeuwen zeer geliefd; men meende, dat ook de bijbel er vol van was.

2 Het is niet wel te begrijpen, waarom Vondel niet heeft geschreven: *ons Dischgenoot, als d'uwe* (vooral waar *ons* bij hem voor *onze* zeer frequent is). - Voor Martha's liefderijke zorgen als gastvrouw van Jezus zie Lucas X, vs. 38-42.

[Op d'afbeelding van Petrarcha, staende by Laura, te Arquada te zien.]*

O Hemelsche *Petrarch*, door uw gesang int endt,
Wert *Laura* Oost en West al t'aertrijck door bekendt,
Zy brocht te weeghe door haer schoonheyt dat uw dichten,
Den Heyligen tot lof gesongen, yeder stichtten.[4]
Volhard in liefde tot de Dichters groot van naem,
Hanthavers vande langh gesleten Heldenfaem.[5-66]

* B i j d e t i t e l . *staende by* enz.; in werkelijkheid *zit* P. en *staat* L. (als zijn M u z e) *bij hem;* zie hierna. - Het gedicht staat te lezen *Top. Gall.* IV, p. 426, waar een beschrijving wordt gegeven van de omstreken van Vaucluse (*Vallis Clausa* bij Avignon), het oude plaatsje, dat beroemd is geworden door Petrarca en Laura. Aldaar ontspringt nl. de uit Petrarca's Sonnetten bekende beek, die geweest is 'de vertrouwste aanhoorster en heelster der aldereerlijkste liefde, die hy syne schoone Laura was toedragende, ..., hebbende ook veelmaels syne klachten op den Oever van de gedachte (: vermelde) Beeck over haer ghedaen, ende sy beyde mede alhier haer huysinge gehadt .... Tot Arquado (: dicht bij Padua), waer hy syn Rust-stede heeft ...., leest men onder andere Rymen by de Schildery waer in hy hem in leeringhe sidt te oeffenen, ende *Laura* by hem staet, dese regulen'. - Het dan volgende gedicht, evenals al het overige door *Top. Gall.* overgenomen uit den aan het begin van het hoofdstuk met name genoemden Gölnitz, wordt evenals bij deze geciteerd zonder vermelding van den auteur. Bij een doorzien van de verschillende *Vite di Petrarca* bleek ons dat het afkomstig is van Lorenzo Pignorio (geciteerd bij J.F. Tomasini, *Petr. rediv.* cap. 16). Bovendien echter bleek, dat Gölnitz door weglaten van de laatste twee verzen het epigram zijn eigenlijke pointe heeft ontnamen. - In de maat van het oorspr. weergegeven luidt het aldus: *Door Uw vaers won Laura, Petrarca, godlijke zanger, / Roem boven allen in 't Oost, roem boven allen in 't West. / Zij weer heeft het gewrocht, met uitnemende gave van schoonheid, / Dat Gij liederen zengt, waardig de heilige Goôn. / Nooit, gij Schonen, houdt op te beminnen treflijke dichters: / Doofden de tijden uw naam, Zij roepen wéér hem in glans. / Gij, wel-zorgende zangers, op uw beurt, mint weer de Schonen: / Zij alleen schenken uw dicht leven, dat eeuwen verduurt*.

4 Voor de werkelijke betekenis zie men hierboven. Dat Petrarca geen lofzangen op heiligen heeft gedicht is bekend; Vondels verkeerd verstaan van *ut caneres sanctis carmina digna deis* is typerend voor zijn alles overheersend en doordringend geloofsleven; aan de Deel VIII, p. 986 gegeven voorbeelden van 'verchristelijking' kunnen van elders vele worden toegevoegd (bv. *Ifig.* vs. 277-8 en 279; *Herkules*, vs. 1240 en 1245; hiervòòr *Op Poictiers*, vs. 2). Voor *heiligen* werd in later Latijn wel eens *divi* gezegd (*Op de geraemtens*, aant. 4), daaraan heeft Vondel hier gedacht. Voor Pignorio's dichter-paganisme verg. het bij Gölnitz (p. 452) anoniem geciteerde epigr. op de bron van Vaucluse: *In dees bron is een Godheid; gij vreemdeling groet hem met eerbied; / Hieruit drinkende zong waardig Petrarca de Goôn*. - Aangetekend zij hier nog, dat naar genoemde Gölnitz meedeelt, de schilderij met Laura zich bevindt in de *Loggia Publica* te Arquada.

5-6 Zie de vertaling hierboven (5-8). Niet gesteund door de hem onbekende slotverzen heeft Vondel *pulchre* (slechte spelling voor *pulchrae*) aangezien voor adverbium. Vandaar ook zijn noodsprong in de completering *h e l d e n -faem*.

6 *hanthavers* is niet in tegenspraak met *langh gesleten* (voor Lat. *reparant* tegenover *occidui*), in Vondels tijd heeft *handhaven* nl. de algemene betekenis van: metterdaad zich het lot van iem. aantrekken, h u l p b r e n g e n ; zo betekent het *K. Edipus*, vs. 635: een vergeten dode (eindelijk) aan zijn wraak helpen.

Aanhangsel
resterende anonieme vertalingen uit Topographia Galliae.*

[Onder beeld in voorportaal Notre Dame] I 263; We. 202.

Ons Rocken vuyl bekladt, men suyver op deedt proncken,
Dies ons aensichten oock te schoonder daer door bloncken.

[Bij beeltenis van ontrouw thesaurier, Palais] I 267; We. 194.

Een yeder sich met 't sijn vernoegen sal:
En wien dit niet en doet, heeft niet met al.

[Bijschrift boven het uurwerk van 't Palais] I 269; We. 193.

Die in voortyden uw' twee Croonen heeft
Gegeven, u nu een driedobbele geeft.

[Bijschrift Vogelhuis Fontainebleau] I 352 ~ We. 279.

Den onwinbaren Helt, versloegh soo veel vyande,
Als Vogelen zijn gevaen in dese sijn warande.

[Op natuurlijke brug bij St. Illidius-abdij] III 108.

Een smalle vliet, die uyt de Bergen neder stort,
Leckt desen, en een Bron, die bijster zout is, wort
Verandert in een Brugh van steen, hoogh opgetogen.

[Uit Lucanus' beschrijving van Angiers] III 180.

O Meyne, de streeck van Angiers die verschrickt
En bangh is voor 't verwelcken,
Wordt van de Loire, die verbyvloeyt weer verquickt.

[Angierse zegswijze] III 182; Bl. Kk.

De lage Stadt Angiers, daer in kan men bemercken,
Hooge Toorens, rijcke Hoeren, en arme Klercken.

[Op Hendrik IV, in klooster bij Angiers] III 184; We. 340.

Dien grooten H e n d r i c k die ons eeuwe komt beschencken
Met soo veel luck en heyl, diens hooft den Lauwer kroont,
Dies om dat eeuwighlyck sijn Naersaet souw gedencken,
Den ijver die hy Godt en Godes vrienden toont,
Hy onder dit Altaer den eersten bouw-steen metsten
En anckert hier met een sijn hoop en wil in Godt,
En of wel eer sijn handt in d'Oorlogh veele quetsten,
Bleef evenwel sijn hart ghehoorsaem Godts gebodt.

[Opschrift van de schouwburg te Douay] III 225 ~ We. 347.

* O p m e r k i n g : Enkele onmiskenbare drukfouten zijn stilzwijgend verbeterd.

Douay is 't die doorloopt, al wat Melpomen speelt,
En uytbromt op 't Thooneel, vermaert in d'oude tijden,
Wat sy verhaelt, hoe Oost en Weste fel krackeelt,
Door Koningen in 't Velt slaghvaerdigh om te strijden.
Wie lust te hooren, hoe men triumpheert voorheen,
Die vint hier al 't beloop des werelts kort by een.

[Lofdicht van J.C. Scaliger op Tours] III 315; Bl. Hh.

Geen kostelijcker Lant mach Vranckrijck immer geven,
Daer 't beter is voor Mensch en Beesten om te leven

Als dit, want hier de hit, noch koude Noortsche vlagen,
De vruchten van het Lant noch d'Ackerluyden plagen.
De Hoven zyn seer schoon, soo dat men die mach noemen,
Een Lust-hof daer wel eer 't Griecken placht van te roemen.
Want Lucht, en Lant, en Volck haer alles is gelijck,
En dit heeft het noch meer, het is wel eens soo rijck.

[Verdwenen raadsel-grafschrift te Escouy] III 359 ~ We. 372.

Hier leyt Soon en Moeder,
De Dochter en de Vader,
De Suster en de Broeder,
De Vrouw ende de Man,
En daer en zijn tesamen
Niet meer dan drie Lichamen.

[Op Mainz] III 375.

De Keur-stadt Ments ontfingh van 't water Maegh haer naem,
En langhs den Rijn gebouwt, bekent door sijne faem,
Breyt zy haer Palen uyt aen d'Oevers vande Moezel.

[Randschrift op torenklok te Rouen] III 396; We. 376.

Ick hiet J o r i s v a n A m b o i s e , die al
Verr' boven ses en dertig duysent weegh,
Maer die myn weeght wel te deegh,
Veertigh duysent ponden vinden sal.

[Scaligers verzen op de Bretagners] IV 4; Bl. Nn.

De Kloecke *Briton* heeft den *Armoric* verslagen,
En hem met een nieuw jock sijn oude naem doen dragen.

[Oud opschrift in de grote kerk te Acqs] IV 96.

d'Aquensen Landtvoogd van een heerelijcke Stadt,
Gaet jongh van Iaren, rijp van overlegh, sijn Padt.

[Ausonius over zijn afstamming] IV 119.

Ick treck mijn afkomst van den oorspronck der V i v i s c e n .

[Uit Ausonius' lofdicht op Bordeaux] IV 119; Bl. Ss.

In Bourdelois ben ick ter Werelt voort ghebracht,
Het Lant veel vruchten heeft, de lucht die is daer sacht,
De dagh die is daer langh, maer veel tijds kort de nacht.

[Michel Hospital op Bordeaux] IV 119.

<Ghij,> o! Bordeaux, ontsien te Water en te Lant,
Berght duysent Schepen in uw Haven aen het Strant.

[Uit Ausonius' lofdicht op Bordeaux] IV 122; Bl. Ss.

Sijn mueren zijn vierkant, met Toorens hoog verheven,
Tot aen de Wolcken die deselve over sweeven,
Schier raecken, yder straet leyt langh gestreckt en wijt,
Waer in elck huys om prijs met stoep en gevel strijt,
Soo dat dees Stadt wel licht van buyten en van binnen,
De prijs van al de Steên, in Vranckrijck kan gewinnen.

[Uit hetzelfde lofdicht] IV 133 ~ Bl. Ss.

Door 't midden vande Stadt, de Stroom Garomne vloeyt,
Die wascht als d'Oceaen aen 't swellen raeckt en groeyt,
Dan siet men hier een Zee van Schepen binnen drijven.

[Ausonius op de bron Divona] IV 133 ~ IV 312 ~ Bl. Ss.

ô! Water zijt gegroet, wiens levendige stromen,
Zijn klaer, soet ruysschent, diep, doch waer ghy hebt genomen
U oorspronck, weet men niet. De krancke op u roemt.
De Celt maeckt u een Godt, en D i v o n a uw' noemt,
De Aponus in dranck, Nemausus klare beecken,
Noch de Timavus magh by u zijn vergeleecken.

[Uit Sidonius Apolinaris' lofdicht op Bourg] IV 149.

En onder dese vlieten
Een Bergh die inde Lucht komt schieten,
Leght dichter aen den eenen Stroom.

[Ausonius op de Adour] IV 194.

De Tarbellijnsche Adour, ruyscht door de Rotsen heen,
Tot in de Roode Zee, als hij heeft aengebeen
De Godtheyt vande Stroom des Moezels en sijn Water.

[Ausonius' vermelding van de stad Cahors] IV 259.

Ghy hebt vertreckende met aengename zeden,
En rijck, uw' tijdt gerust inde Cahorsse Steden.

[Opschriften van het tuighuis te Toulouse] IV 333.

Hier rust J u p i j n en M a r s geweer, daer 't al voor beeft,
Alsoo L o d ' w i j c k alleen haer beyder krachten heeft.

d'Ysre busch wert te recht, hier by de Pieck gestelt,
Die dondert wel van ver, en dees naer by sich velt.

[Grafschrift van Karel van Anjou te Aix] IV 364; We. 92.

Der Francken Lelijblom, de giften van den Koningh,
De overgebleve stam vant oudt Angiersche Huys,
Dees uytgesneden steen en rijcke Marbre wooningh
Verbergt hem in haer schoot en onderaertse Kluys.
Den Rijck-staf en de Kroon, door 't eeuwigh Albestieren
Hier liggen onder d'aerde: ach (die den adem mocht
Herhalen) Ierusalem, d'Arragonsche quartieren,
Ia Sicilien selfs my tot hun Vorst versocht.
Maer laes, het wanckel luck ondraeghlijck onser eeren,
My ruckten uytter tijdt en 's levens draet afsneedt.
Dus wie dees veersen leest, of tot de tomb' haer keeren,
Die wenst myn toe, en seght, rust K a r e l , rust in vreed'.

[Onder de leeuw in het wapen van Arles] IV 374.

Maer hy verdelght den trots der vyanden in 't Velt,
En Arles vregezint vernielt dat fors gewelt.

[Opschrift van het tuighuis te Avignon] IV 382.

Paus P i u s de V. inden Iare 1570,
Dit Krijghs-huys stighte en greep den Oorloghsdegen aen,
Doen hy besloot de macht van L u t h e r weer te staen.

[Grafschrift van *Laura* te Avignon] IV 386.

Niets blijft, als maer de deught alleen,
Het andere wort de doodt gemeen.

[In de Celestijnen-kerk te Avignon] IV 387; We. 115.

Siet hier 't gebouwsel dat R e n a t u s heeft voltooyt.

En eerst by K a r o l u s d e n G r o o t e n is gerooyt.
Het Marber dat ghy siet, daer in kondt ghy aenschouwe,
Den harden Dood-kamp, die vol pijn en droeve rouwe,
C h r i s t u s voor uw betrat. Gelovigers siet hoe,
Syn heylge schouder is belaen tot bloedens toe.
Hy lydt en draeght syn Kruys, beswaert met onse sonden;
De Ioden noch verwoet, onmenschelijck hem verwonden.
Leert Christen, en gedenckt met wat pijn en getraen,
Dat Christus tot den wegh van u heyl is gegaen.

[Op een der poorten van Marseille] IV 407.

Soo viel Casal door dwang van billick krijgsgeweer,
De Koninck won de Stadt, de vryheyt storten neer[1)].

Tot lof vande H. *Martha* Huysvesterste *Christi*. IV 424; We. 98.

Siet hier 't veelvoetigh Beest, den rouw geschobden Draeck,
Schouwt eens sijn Ooren aen, sijn scharp gevlijmde tanden,
Dit was der volckeren schrick, een Monster dat soo vaeck,
Met 't slaen van sijnen staert, het volck en vee vermanden.
Dees heeft bedwongen <eer>, en leyde hem aen banden,
M a r t h a van C h r i s t o selfs alhier gebragt ter aerd,
Wiens heylige gebeent door 's Koninckx milde handen,
In 't suyver Rijck Metael beslooten wert bewaert.

[Op het stadhuis te Vienne] IV 470.

Ghy sult de Koningen verbinden door uw kunst:
Oock sonder om te sien naer gaven ofte gunst.

[Op *la tour d'Orange* te Vienne] IV 470.

Dees oude en stercke Stadt van veel strijtbare Helden,
Den vromen Ascadaet teghens Savoye stelden.

Vertalingen, waarmede niets in T o p o g r a p h i a G a l l i a e correspondeert, vindt men in de B l a e u - a t l a s : D; Ddd; Xx en Z; - in W e g h w i j s e r : bl. 197; 209; 210 (*sullen* drukf. voor *stellen*); 246; 305; 314; 348; 397; 399; 405; 409.

1) Het Latijn heeft nl. de drukfout *editur* i.p.v. *redditur*.

[Aantekeningen en aanvullingen]

Literatuur-opgave, door Dr. J.F.M. Sterck.

TOONEELSCHILT:

J.A. Alberdingk Thijm. ‘Het Schouwtooneel iets ijdels of iets edels? Vondels Tooneelschilt of Pleitrede voor het tooneelrecht.’ Dietsche Warande, 1871; Dl. IX, bl. 341.

Zuster M. Alfons, ‘Vondel als opvoeder’. Tijdschr. v. Zielk. en Opvoedingsleer, 1935.

FAËTON:

Dr. G. Kalff, ‘Bronnen voor Vondel's werken’. Oud-Holland XII.

J.J.G. Boelen S.J., ‘Vondel en de Sterrenkunde’. Vondelstudiën 1906.

A.G., ‘Het Voorbericht van Faëton’. Vondelkroniek, Dl. III.

ADAM IN BALLINGSCHAP:

E. Rypma, ‘Adam in Ballingschap’. Noord en Zuid, Dl. 26 en Dl. 28.

J.J.G. Boelen S.J., ‘De dansrei uit de Adam in Ballingschap’.

Idem, ‘De bekoring en de val in Adam in Ballingschap’. Vondel-studiën 1906.

G. Segers, ‘Adam in Ballingschap’. Verslag en Meded. der Kon. Vl. Academie, 1909.

‘Over Adam in Ballingschap’, E.J. Ossenblok, Lier 1909.

Dr. Ger. Brom, ‘Het succes van Adam in Ballingschap’. Van onzen Tijd, jrg. 11.

H.M., ‘Enkele verzen uit Vondel's Adam in Ballingschap’. Bijblad v. Taal en Letteren, 1915.

J. Zey S.J., ‘Vondeliana’. Van onzen Tijd, jrg. 17.

Cyriel Verschaeve, ‘Uren v. bewondering’, 1920.

Drs. A. Saalborn, ‘Adam in Ballingschap’, Apeldoorn 1923.

Dr. F.A. Stoett, ‘Adam in Ballingschap’, vers 845. Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterkunde, Dl. 37.

TANNEKEN VAN ERPEKOM:

J.F.M. Sterck Oorkonden, bl. 284-286 (te lezen: gestorven 1665).

Navorscher, Dl. 12, bl. 148, 236 en 269.

DE ZEETRIOMF DER VRYE NEDERLANDEN:

G.A. Nauta, ‘Vondel's zeetriomf der vrije Nederlanden’. Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterkunde, Dl. 26.

OP HET SINEESCH TREURSPEL VAN JOANNES ANTONIDES:

Taco de Beer, ‘Johannes Antonides van der Goes’. Noord en Zuid, Dl. 29 en 35.

ZUNGCHIN:

Ig. Sch. von Mansegg, ‘Geschichte der chin. mission u. der Leitung des Pater Johann Adam Schall’. Wien, 1834.

J.A. Worp, ‘De bronnen van Vondel's Zungchin’. Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterkunde, Dl. 22.

A.W. Stellwagen, ‘Een groet voor Vondel uit China’. Dietsche Warande 1895.

H.J. Allard S.J., ‘De Nobelaers ook in betrekking tot Vondel’. Jaarboekje van Alberdingk Thym, 1896.

H.J. Allard, S.J. ‘Een groet uit China voor Vondel’. Volksalmanak v. Katholieken, 1897.
Dr. J.F.M. Sterck, ‘Het missie-tooneelspel Zungchin’. Oud en nieuw over Joost van den Vondel, A'dam 1932.
S. Kalff, ‘Vondels Sineesch treurspel’. Vondelkroniek, 1931.
Alfons Väth S.J., ‘Johann Adam Schall von Bell S.J. Missionär in China 1592-1666’. Köln 1932 (met portretten).
NOAH:
E. Rypma, ‘Noah, of ondergang der eerste weerelt’. Noord en Zuid, Dl. 26.
B. Molkenboer, ‘Noah’. Nieuwe Taalgids VI.
Cyriel Verschaeve, ‘Uren v. bewondering’, 1920.
EURIPIDES FENICIAENSCHE:
Dr. A. Geerts, ‘Vondel's Rehabilitatie als Vertaler’. Vondelkroniek II.
SOFOKLES HERKULES IN TRACHIN:
v. M., ‘Verscheidenheden’. Noord en Zuid, Dl. 16.
Rau, ‘Betutteling’. Noord en Zuid, Dl. 29.
KATHARINE QUESTIERS:
R. Catharina Questiers, ‘Vondelkroniek’, III.
TER EEUWIGE GEDACHTENISSE VAN JOAN VAN AMSTEL:
Navorscher, Dl. 11, bl. 173; Dl. 13, bl. 15; Dl. 14, bl. 264.
TER LYKSTAETSIE VAN ANNA VAN HOREN:
J.A.F.L. Baron van Heeckeren, ‘Vondel als lofdichter’. Taal en Letteren, Dl. VIII, 1898.
OP DE NIEUWE HEERENGRAFT:
J.F.L. de Balbian Verster, ‘De bocht van de Heerengracht’. Jaarboek 27 v.h. Gen. Amstelodamum.

Artikelen en boekwerken later verschenen

M.L. Du Toit, ‘Der Monolog und Andreas Gryphius’. 1925, Amsterdam en Weenen.

Dr. L. Simons, ‘Een minder bekend meesterdichtje van Vondel’. Versl. en Meded. Kon. Vlaamsche Ac. 1927.

Prof. Dr. C.G.N. de Vooys, ‘Opmerkingen over de studie van Vondels taal’. 13de Versl. Vondelmuseum, 1928.

Dr. J.F.M. Sterck, Een zoekgeraakte versregel van Vondel’. 13de Verslag v/h. Vondelmuseum. 1928.

Mr. C. Bake, ‘Sprokkelingen in het Vondelwoud’. 13de Verslag v/h. Vondelmuseum. 1928.

J. Salsmans S.J., Theologische toelichting bij Vondels gedichten’. Versl. en Meded. Kon. Vlaamsche Acad. 1919.

A. van Duinkerken, ‘Vondels Gebroeders’. Roeping 1929.

Prof. Dr. J. Prinsen, ‘Hooft en Vondel tegenover de Idee der Volkssouvereiniteit’. Versl. en Meded. Kon. Vlaamsche Academie 1929.

Prof. Dr. J.W. Muller, ‘Hooft en Vondel’. Nieuwe Taalgids, 1929 en 1931.

Prof. Dr. J.W. Muller, Vondelianum’. Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk., Dl. 49.

Pater Maximilianus, ‘Vondel en de Orden van S. Franciscus’. Franciscaansch Leven. 1929.

Vondelnummer Studia Catholica. 1929.

W. Flemming, ‘Vondels Einfluss auf die Trauerspiele des Andreas Gryphius. Neophilologus.’ 1929.

Nieuwe Vondeliana. Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. 1929.

Prof. Dr. C.G.N. de Vooys, ‘Herinneringen aan de Antwerpsche moedertaal in Vondel's werken’. 14de Verslag v/h. Vondel-museum.

Dr. J.A. Nyland, ‘Vondels' Godefroy of Hierusalem verlost’. 14de, 15de, 16de en 17de Verslag Vondelmus.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Vondels Staetwecker’. Verduitscht in 1665. 14de Verslag v/h Vondelmuseum. 1930.

Dr. P. Leendertz Jr., ‘Een handschrift van Vondel’, met naschrift van Dr. Sterck. 14de Verslag Vondelmus.

Mr. C. Bake, ‘Rommelpot in 't hanekot’. 14de Verslag v/h. Vondelmuseum. 1930.

Mr. H.F. Wynman, Agneta Wiells, ‘eigenares en bewoonster van Vondels geboortehuis in 1587’. 14de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1930.

T. de Boone, ‘Vondels rympje over de Denen’. 14de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1930.

Dr. P. Leendertz Jr., ‘Een bruiloftsgedicht van Vondel’. Het Boek, 1930.

Dr. A. Schillings ‘Vergilius, Vondels Gysbrecht en Van Hoogstraten’. Hermeneus, Jg. 3, 1930/1931.

A.C. Bouman, ‘De datering van Vondel's Geuse Vesper’. Tijdschr. v. Ned. Taal en. Letterk., Dl. 50.

C.L. Michels, ‘Joannes Stalpart van der Wiele’. Tilburg 1931.

L.C. Michels, ‘Over Brandts Leven van Vondel’ (Tomasso Garzoni) Taal en Letteren. Jg. XXI, 1933.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Vondel als classicus in de waardeering van zijn tijdgenooten’. Zondagsblad van de Maasbode, 29 October en 5 November 1933.

Mr. H.F. Wijnman, ‘Lambert Jacobsz 1598-1636’. Op de Hoogte. November 1936.

Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst.

Dr. A. Zyderveld, ‘Heeft Vondel Spinoza bestreden?’ Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterkunde 1936.

Prof. B. Molkenboer, ‘Heeft Vondel Spinoza niet bestreden?’ Vondelkroniek 1937.

Dr. A. Zyderveld, ‘Kantteekeningen bij Prof. Molkenboer's verweer.’ Vondelkr. 1937.

F. Beyerinck, ‘Laurens Reael’. N. Rott. Courant, 12 April 1931.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Vondels Schedel’. Zondagscourant Maasbode, 26 April 1931.

Dr. C.P. Burger Jr., ‘Vondel en Meurant’. 15de Versl. v/h. Vondelmuseum, 1932.

Mr. H.F. Wynman, ‘Een onbekend testament van Sara Cranen’. 15de Versl. v/h. Vondelmuseum, 1932.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Vondels brief aan J. Vollenhove 1665’. 15de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1932.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Aanvulling van de opgaven der handschriften en planodrukken van Vondel in Ungers Bibliografie’. 15de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1932.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Een boekgeschenk van Vondel’. 15de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1932.

Pater Maximilianus, ‘De oorspronkelijke Gysbrecht’. Taal en Lett., jg. 20. (Zie hierbij ook Studia Catholica jg. VI en Vondelkroniek III).

M.S.B. Kritzinger, ‘Vondel en Suid-Afrika’. Nijmegen 1932.

H. Haeren, ‘Vondel und der deutsche Barock’, Nijmegen 1934.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘Cornelis Dircksz Cool’. 16de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1934.

Dr. A. Zijderveld, ‘Bellarmyn, Vondels meester’. 16de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1934.

Th. M. Chotzen, ‘De wilde “Yr” bij Vondel en elders’. Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. Dl. 53.

P.H. Greiner, ‘Harpoen en verkeerde harpoen’. Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. Dl. 55.

Dr. J. Gabriels, ‘De Frontepiesen van het Zeemagazijn te Amsterdam’. Oud-Holland 1937.

Dr. J.F.M. Sterck, ‘De handschriften van Vondels Tassovertaling met twee facsimile's’. 17de Verslag v/h. Vondelmuseum, 1936.

Dr. Th. Weevers, ‘Vondel's influence on German Literature’. Modern Language Review, Jan. 1937. Cambridge Univ. Press.

Noot. Wegens den overvloed van Vondelstudiën in de Vondelkroniek is de inhoud daarvan hierbij niet meer opgenomen, ten minste in zoover die verscheen na de publicatie der hier betrokken werken van Vondel; ook wordt een register op de Vondelkroniek verwacht.

Bibliographie door Dr. J.F.M. Sterck

Het doel van de Bibliographie, voor de tien deelen door mij samengesteld, is aan te toon en in hoevele uitgaven de werken van Vondel zijn verschenen in de 17e en enkele in het begin der 18e eeuw. Dus niet een volledige opgave te doen van alle Vondel-uitgaven. Deze kan men vinden in de uitvoerige Bibliographie van Vondel door Unger, die behoudens eenige verbeteringen en aanvullingen als leiddraad is gebruikt.

P. = Vondels Poëzy met jaar v. uitgave.
- Dif. = Lijst v. Planodrukken.

Publius Virgilius Maroos Wercken vertaelt door I.V. Vondel (in proza) 1646. Putje met: elck zyn beurt. t'Amsterdam, Voor Abraham de Wees, enz. 1646. Zie de Bibliographie in Dl. VI, blz. 951.

Publius Virgilius Maroos Wercken In Nederduitsch dicht Vertaelt door J.V. Vondel.

Putje. t'Amsterdam voor de Weduwe van Abraham de Wees, enz. 1660.

Zie de Bibliographie in Dl. VI, bl. 952.

Q. Horatius Flaccus Lierzangen en Dichtkunst, door J.v. Vondel. 1654. Zie de Bibliographie in Dl. VII. 848.

Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge vertaelt door J.v. Vondel. 1671. Zie de Bibliographie in Dl. VII, bl. 848-849.

1663 *Faëton of Reuckeloze Stoutheit. Treurspel.* I. Primitiae juvenis miserae. Putje. t'Amsterdam, Voor de Weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't nieuwe Testament. 1663. Bl. 3-5: ‘Aen De tooneelbegunstigers. Eerste blz. v. Opdracht eindigt: Ovidius // Her- /.

Alsvoren. II. Putje met ‘Elck zijn beurt.’ Adres als I 1663. Eerste blz. v. Opdracht eindigt: My // ge- /. Vergelijk met ‘Tekstkritiek’ in Dr. Moller's Aantekeningen.

Alsvoren. III. Putje met: ‘Elk zijn beurt’. Adres als I. 1663. Eerste blz. v. Opdracht eindigt: Herscheppin- // ge /. Vermoedelijk 18e E. uitgave wegens stijl v. sluitstuk op bl. 5.

Als voren. IV. t'Amsterdam, Voor Joannes de Wees, Boekverkoper, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1706. Hetzelfde sluitstuk als in IV.

Alsvoren. V. Met het voorspel, Gelyk het tegenwoordig op de Schouwburg word vertoont. Vignet: Phenix-vogel met ‘perseveranter’. t'Amsterdam, By de Erfgen. van J. Lescailje, en Dirk Rank, op de Beurs-sluis. 1715. Met Privilegie. (23 Mei 1714). Bl. 3 eindigt: en een / ygelyk. /.

Alsvoren. VI. Ook adres gelijk. Bl. 3 eindigt: in / gebragte,

Alsvoren. VII. Bl. 21: ‘'t Eerste Bedryf’; in VI ‘'t eerste Bedryf.’ 1715.

Alsvoren VIII. Vignet: Bijenkorf met medaillons. I. Punt inv. et fecit 1742. Te Amsterdam, By Izaak Duim, Boekverkooper, bezuiden het Stadhuis. 1742. Gelijk aan V voor tekst. Bl. 3 eindigt: ende / een /

Alsvoren. IX. Vignet: Bijenkorf met andere medaillons en: F.J. Walter, fec. Adres als V. 1742. Tekst als VIII. Bl. 3 eindigt: derde part / voor /.

1664 *Adam in ballingschap, of Aller treurspeelen treurspel*. I. Prima malorum causa. Putje. t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, M.DC. LXIV. Opdracht: Aen de Kunstbeminnende heeren vaders van het oudemannenhuis en weeshuis’ enz. Bl. 3 reg. 6 v.o. staat: Niemant /.

Alsvoren. II. Geheel gelijk aan II. Bl. 3 reg. 6 v.o.: staat: Niemandt / Putje met: Elk zyn beurt.

Alsvoren. III. Geheel gelijk aan II. Adres: t'Amsterdam, Voor Joannes de Wees, Boekverkoper op den Middeldam, 1698.

Alsvoren. IV. Vignet: putje. t'Amsterdam, By Steeve van Esveldt, over het Meysjes

Weeshuis. 1736. Met Privilegie.

Alsvoren. V. Gedrukt voor de Amsterdamsche Rederijkerskamer Achilles. Amst. 1851. (Unger, 680.)

Zie voor een geheel veranderden en omgewerkten druk te Brussel, 1746; Unger, 649*a*.

Ter gedachtenisse van .... Cornelis de Graeff, enz. Grafschrift. 1664. Plano, Dif. 66. Zonder drukadres.

Op Maria de Wolf. 1664. Volgens zilveren penning. (V. Lennep, Vond. X, 458).

Op .... Lambert Reinst. ± 1664. P. 1682, I, 566.

Op Mevrouw Aleidis Bikker van Zwieten. ± 1664. P. 1682, I. 600.

Op pater Ioannes Boelensz. 1664(?) Volgens portret door Hub. Quellinus.

De gezegende adelaer Van Leopoldus. 1664. Plano Dif. 76. Zonder drukadres. P. 1682, I, 97.

Op de geluckige regeeringe van Leiden. 1664. Volgens autograaf Begijnhof Amsterdam. P. 1682, II, 333.

Op d'afbeeldinge van ... v. Burgersdyck. 1664(?) Volgens Unger-v. Lennep's Vondel Dl. 30, 395.

Op d'afkomste van .... Lambertus Reinst ... en Mevrouwe Alida Bikkers van Swieten ± 1664. P. 1682, II, bl. 340.

1665 *Op het gelukkig ongeluk van Joan Maur. v. Nassau*. 1665. Volgens drie prenten door J. de Visscher. P. 1682, II, 586.

Op het gezegent voorspel van den Zeestryt. 1665. Plano. Dif. 77. P. 1682, I, 78.

De Havenschendery te Bergen in Noorwegen. 1665. Plano Dif. 81, P. 1682, I, 79.

Op de ... afbeeldinge van Homerus. 1665. Plano Dif. 52. P. 1682, I, 81. t'Amsterdam, voor de Wed. v. Abr. de Wees, enz. Anno 1665.

Minnedeuntjes. 1665. P. 1682, II, 436.

Ter bruilofte van ... Peter de Wolf en Clementia v. der Vecht. 1665. P. 1682, I, 762.

Suikerliet. P. 1682, I, 756.

Gebedt aen Jesus Christus. 1665. t'Amsterdam, voor de Weduwe van Abraham de Wees, op de Middeldam, enz. Anno 1665. Plano, Dif. 63. P. 1682, II, 525.

Op den Lykpenning van Barbara Blok. enz. 1666. P. 1682, II, 375.

Op een' Gedenkpenning ... v. Maria de Neufville. 1666(?). P. 1682, II, 376.

Op de Gedenkpenning .... d. Agnes Blok, enz. 1666. P. 1682, II, 376.

Op den Gedenkpenning v. Paris oordeel. 1666(?). P. 1682, II, 376.

[*Op Ida Blok.*] Volgens autograaf bij Teyler. Haarlem.

Op een troupenning. P. 1682, II, 374. (1666?)

Ander. (1666?) P. 1682, II, 374.

Op den Gedenkpenning van d'Engelegroet. P. 1682, II, 373.

Op den Gedenkpenning v. S. Jan. - P. 1682, II, 373.

1666 *Ter bruilofte van Jacob Leeu en ... Chr. de Flines*. 1666. P. 1682, I, 770.

Op den troupenning v. Chr. de Flines. enz. 1666. P. 1682, II, 375.

Ter Lyckstaetsie v. ... Anna v. Horen, enz. 1666? P. 1682, II. 67.

De Zeetriomf der Vrye Nederlanden. 1666. Plano Dif. 189. P. 1682, I, 81. Voor de Wed. v. Abr. de Wees, enz. 1666.

[*Op een Gedenkpenning van de Vierdaagsche Zeeslag*.] Volgens den gedenkpenning door G. Pool. Zie Dl. X, bl. 11.

Zegezang over den Zeestryt .... door Michael Ruiter, 1666. Plano Dif. 191. P. 1682, I, 84. Voor de Wed. v. Abr. de Wees, enz.

Uitvaert van ... Abraham v. der Hulst. P. 1682, II, 15.

Grafschrift voor ... A.v.d. Hulst. - Ander. Beide P. 1682, II, 71.

Jammerklaght over ... verwoestinge van Londen. Plano Dif. 90. t'Amsterdam, v. de

Wed. v. Abr. de Wees, enz. 1666. P. 1682, II, bl. 157. Verder in: Londens Puyn-hoop, enz. t'Amst., By Jacob Benjamin, 1666.

Op d'afbeeldinge van ... Michaël Ruiter door Joan Lievensz. geschildert. 1666. t'Amsterdam, voor de Weduwe van Abraham de Wees, enz. Plano Dif. 3. P. 1682, I, 555.

Alsvoren, met tekstveranderingen onder portret in zw. kunst door A. Blotelingh.

Op d'afbeeldinge van ... Kornelis Tromp door Joan Lievensz. geschildert. 1666. t'Amsterdam, voor de Weduwe van Abraham de Wees. enz. 1666. Plano Dif. 4. P. 1682, I, 555.

Op het verjaeren van Agnes Blok. P. 1682, II. 98. 1666.

Op het inhuldigen van ... Nikolaes van Vlooswyk. 1666. Plano Dif. 85. Voor de Weduwe van Abraham de Wees, enz. P. 1682, I, 422.

Ifigenie in Tauren. I. Uit Euripides. Hic labor extremus, longarum haec meta viarum. Putje met: Elck zyn beurt. t'Amsterdam, Voor de Weduwe van Abraham de Wees, enz. 1666.

Alsvoren. II. Putje met: Elck zyn beurt. ... t'Amsterdam, Voor Joannes de Wees, Boekverkoper op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. Anno 1695.

1667

Op Sinte Agnes feest. Aen Agnes Blok. 1667. Volgens autograaf in Vondel-Museum. P. 1682, II, 533.

Uitvaert van Z.H. Alexander den Zevenden. 1667. Plano Dif. 178. t'Amsterdam, voor de weduwe v. Abraham de Wees enz. 1667. P. 1682, II, 41.

Op Zyne Heiligheit Clemens IX. 1667. P. 1682, I, 545.

Zegevier der Vrye Nederlanden 1667. Plano Dif. 187. t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees enz. 1667. Komt ook voor in ‘'t Verheerlickt Nederlandt, Door de Wapenen van de Staten Generael ... onder t'opper-beleijt van Cornelis de Witt, enz. 1668. P. 1682, I. 89.

De Zeeleeu op den Teems. 1667. Plano Dif. 188. t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees, enz. 1667. P. 1682, I, 92. Verder in 't Verheerlickt Nederlandt. 1668.

De Vrepilaer der Vrye Nederlanden. 1667. t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees enz. 1667. Plano Dif. P. 1682, I, 94. Verder in 't Verheerlickt Nederlandt. 1668.

Op d'oude Hollantsche geschiedenissen, v. Peter Schrijver. 1667. In Corte Beschryvinge van Hollandt, Zeeland en Vrieslandt. 's-Gravenh. Druckerije Mr. P. Brugman. 1667. P. 1682, II, 240.

Op het Sineesch Treurspel van Joannes Antonides. P. 1682, II, 237. Verder in Gedichten v. J. Antonides. 1685.

Op d'Afbeeldinge van Uitrecht ... door Herman Zachtleven. 1667. Volgens autograaf in Vondel-Museum. P. 1682, II, 301.

Zungchin. (1667). *of ondergang der Sineesche Heerschappye*. Treurspel Venit summa dies et ineluctabile tempus. Putje. t'Amsterdam. Voor de weduwe van Abraham de Wees, enz. 1667. I.

Alsvoren. II. Putje met: Elk zyn Beurt. t'Amsterdam Voor Johannes de Wees, enz. 1692.

Noah, of ondergang der eerste weerelt. Treurspel. Tantaene animis coelestibus irae. Putje, t'Amsterdam Voor de weduwe van Abraham de Wees, enz. 1667. I.

Alsvoren. Putje met: Elk zijn Beurt. t'Amsterdam, voor Joannes de Wees,

Boekverkooper op den Middeldam enz. 1792. II.

Alsvoren. Putje met: elk zyn beurt, t'Amsterdam, voor Joannes de Wees, enz. 1711.III.

Beurtgezang Op de komste ... van Kosmo de Medices. t'Amsterdam, voor de weduwe van Abraham de Wees, enz. 1667. P. 1682, I, 396. Plano. Dif. 24.

1668 *Euripides Feniciaensche of Gebroeders van Thebe*. Treurspel. Verduitscht door J.v. Vondel. Unanimes armare in praelia fratres. Putje met: Elck zyn beurt. t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, enz. Anno 1668. I.

Alsvoren. t'Amsterdam, voor Joannes de Wees, enz. 1695. II.

Sofokles Herkules in Trachin. Treurspel. Verduitscht door J.v. Vondel. Vera Jovis proles, decus addite divis. Putje met: elk zyn beurt. t'Amsterdam, Voor de weduwe van Abraham de Wees, enz. Anno 1668. I.

Als voren. t' Amsterdam, Voor Joannes de Wees, enz. 1697. II.

Op het Jaergetyde van Agnes Blok. 1668. P. 1682, II, 99.

Op den optocht der Schutteryen t'Amsterdam. 1668. P. 1682, I, 427.

Op het Treurspel van Dido. 1668. In: Didoos doot treurspel (door Andries Pels). Amst. 1668. By Jacob Lescailje. P. 1682, II, aanhangsel bl. 3.

Uitvaert van Maria van den Vondel. 1668. Plano Dif. 171. P. 1682, II, 64.

1669 *Op het overlyden van Joannes Lutma den Ouden*. 1669. Plano Dif. 142. t'Amsterdam voor de weduwe van Abraham de Wees. P. 1682, II, 82.

Op Katharina Questier. 1669. P. 1682, II, 86.

Lykdicht op ... Henrik Halman. 1669. P. 1682, II, 48.

Uitvaert van ... Augustijn van Teilingen. 1669. P. 1682, II, 44.

Ter eeuwige gedachtenisse van ... Joan van Aemstel. 1669. P. 1682, II, 72.

Kandia op haer uiterste. 1669. Plano Dif. 91. P. 1682, II, 154.

Op den welvertaelden Agrippa. 1669. P. 1682, II, Aanhangsel, bl. 4. Ook in: Agrippa van Quinault vertaald d. Mr. Hendrik de Graef.

1670 *Op de vertaeling van de gelijke tweelingen*. 1670. P. 1682, II, 235. Eerst

in eersten druk van deze vertaling door Mr. Joan Blasius.

Op het overlyden van Willem van den Vondel. 1660. Plano Dif. 143. P. 1682, II, 82.

Lauwerkrans ter eeuwige gedagtenisse van Curtius Christoffer Koningsmark. 1670. P. 1682, I, 98.

Op het Kluchtspel van Ware-nar. 1670. Hooft's Werken 1677. II, bl. 254. - P. 1682, II, 234.

De slaepende Venus van Filips de Koning. Plano Dif. 154. t'Amsterdam, voor de Weduwe van Abraham de Wees. enz. 1670. P. 1682, II, 356.

Op de zelve Venus. 1670(?) P. 1682, II, 356.

Op Cornelis Speelman. 1670. Onder zijn portret door A. Blooteling. P. 1682, I, 157. Met varianten: Onder zijn portret door Romeyn de Hooge op prent: ‘Den Macassarsen Oorlogh,’ enz.

Op Trajaen Bokkalyns Kundtschappen van Parnas. ± 1670. P. 1682, II, 247.

Ter Bruilofte van Michiel le Blon en Willemijne Elisabeth Hellerus. 1671. P. 1682, I, 776.

1671

Op den Heer Michiel le Blon. (?) P. 1682, I, 573.

Opschrift van eenige gedichten ... aen Cornelis le Blon. 1671. P. 1682, II, 577.

Op d'afbeeldinge van Jongvrou Cornelia Spiegel. 1671. Volgens autograaf in Vondel-Museum, 29 Februari 1671.

Op het inheiligen van Franciskus de Borgia. 1671. P. 1682, I, 519.

Op den Lof van den IJstroom. Volgens autograaf. Bij H. Binger, Amsterdam. Zie facsimilé v. Lennep, Vondel, XII, 28.

Op zijne afbeelding door M.v. Musscher geschildert. Op portret van Antonides. 1671. Volgens autograaf, vermoedelijk

van Antonides. V. Lennep, Vondel, XII, 28.

Ter goede gedachtenisse van wijlen Elizabeth Syen. enz. 1671; P. II, 86.

Op Tanneken van Erpekom. Opschrift op haar zilveren begrafenis-penning. 1655. v. Lennep, Vondel X, 486, en XII, 257. Zie: Sterck, Oorkonden, 284 volg.

Grafschrift van ... Joost Verschuur. 1671. P. 1682. II, 72.

1672 *Behoude Reis Aen den E. Heer Johan Bergh*. 1672. Plano Dif. 21. P. 1682, II, 587.

Ter eeuwige gedachtenisse van den Heer Joan de Wit. 1672. P. 1682, I, 576.

Op d'afbeeldinge van de Heere Meester Joan de Wit. 1672. Volgens autograaf facsim. hier bl. 645.

Anders. 1672. P. 1682, II, Aanhangsel bl. 14.

Op den Heer Kornelis de Wit. 1672. P. 1682, Aanhangsel bl. 14.

Op de doorluchtige zege van Groninge. Plano Dif. 53. t'Amsterdam, by de weduwe van Abraham de Wees, enz. 1672. P. 1682, I, 100. Verder in ‘De gedenckweerdighste voorvallen In en ontrent de Belegeringe der Stadt Groningen. Gron. Dominicus Lens, 1673.

Op 't veroveren van Koevorden. 1672. P. 1682, II, 588.

Op de Nieuwe Heeregraft, door Berkheide. 1672. P. 1682, II, 332.

Ter Staetsie v. Jongkvrouwe Joanna Blezen. 1672. P. 1682, I, 529.

Ter Staetsie v. Jongkvrouwe Helene Blezen.(?) P. 1682, I. 532.

Maeghdepalm voor Margarita Krulis. 1672(?) P. 1682, I, 534.

1673

Op de verkopinge der Italiaensche schilderijen te huize van Geeraert Uylenburg. 1673. Plano. Dif. 176. t'Amsterdam, ter Drukkerye van Herman Aeltsz. by de Deventer Houtmarkt. P. 1682, II, 372.

Lykklaght over den Eerwaerdigen Heer Henricus Blessius. 1673. P. 1682, II, 50.

[*Op Josephus Duyselius*] 1673. P. 1682, I, 581, met verbetering. Op portret van Duyselius door?

Op Bartholomeus Abba. 1673. P. 1682, I, 589.

Grafschrift van ... Joan de Liefde. 1673. P. 1682, III, 71.

Anders. 1673. P. 1682, I, 72.

Johan de Liefde. Ridder enz. Op 3e staat van diens portret gravure door L. Visscher, naar B.v. der Helst. P. 1682, 556.

Inwydinge van den E. Heere Franciscus de Wit. 1673. P. 1682, I, 516.

Op het verjaeren van Peter de Wolf. 1673. Volgens autograaf Rijksarchief, Den Haag. Facsimilé Oud-Holland, II, 230.

1674

Op den Heer Joan Blaeu. 1674. Plano Dif. 79.

Op Maria Elisabeth Blaeu. 1666. P. 1682, II, 86.

Op de Draeynge van het hooft. 1674. P. 1682, II, 253.

Ter Bruiloft v. Sybrant de Flines en Agnes Blok. 1674. Volgens autograaf bij Mevr. Six.

Ter zelver Bruiloft. Volgens autograaf als voren.

Aen Myn Heer den Drost van Muyden. 1625(?) Volgens facsimilé van een handschrift, niet v. Vondel, V. Lennep, Vondel, III, bl. 162-163.

Op de steene brug op den Amstel. ± 1633. P. 1682, II, 309.

Op d'Ontdecking der Tovery, Ghedaen door Reinald Scot. 1637. In voorwerk van Ontdecking van Toverij. Leiden, 1637.

[*Op portret van Willem Bartjens*.] 1637. Onder diens portret door S. Savry naar Dubordieu.

[*Op een portret*.] Naar handschrift in Pandora v. J. Six. 1651. Bij Mevr. Six.

Op den triomf van Bacchus ... door Ph. Koning. 1654. P. 1682, II, 357.

Klaghte. 1662. P. 1682, II, 518.

Op myne afbeeldinge door Philips de Koning. 1662. P. 1682, I, 587.

Op de Vrede geschildert door Filips de Koning. 1666. P. 1682. II, 359.

Eerstelingen des Priesterdoms van den E. Heere Joannes Akerboom Doedensz.(?) P. 1682, I, 511.

Raetsel. P. 1682, II, 397.

Op de Boekkamer van S.K.(?). P. 1682, II 309.

Op Dokter Samuel Koster (?) P. 1682, I, 585.

Anders. Alsvoren.

Mr. Claes van Daalen Chirurgijn. (?) Volgens diens portret door A.v. Zijlvelt. Verder: Oud-Holland, I, 27.

Aen den Heer Pieter de Graef. (?) P. 182, II, 451.

Aen Mevrou Iakoba Bikker. (?) P. 1682, II, 552.

Op d'afbeeldinge van Mejoffer Maria v. Outshoren, door Filips Koning.(?) P. 1682, II, 346.

Op den Prometheus van ... Isaak Joan Nys.(?) P. 1682, II, 357.

Aen ... Geeraert Bikker.(?) P. 1682, I, 443.

Kerstliedt.(?) P. 1682, II, 492.

Harte-breker (?). P. 1682, II, 523. ± 1850 (met aanteekeningen door J.A. Alberdingk Thijm) C.L.v. Langenhuysen, Amsterd.

Hanegekraey. P. 1682, II, 524.

Ter Bruilofte van Nathanael Bur en Sophia Beauchamp. (?) P. 1682, I, 761.

Lofzang der geestelijcke Maeghden.(?) Plano Dif. 761.

Ter Bruilofte v. Franciscus van Imstenraedt en Sofia Katharina Wichems.(?) P. 1682, I, 772.

Op N. Kraeneveldt.(?) P. 1682, II, 81.

[*Grafschrift*] 1679. Brandt, Leven v. Vondel. P. 1682, II, 73.

Verschillende epigrammen op merkwaardigheden in Frankrijk, ontleend aan Vondel's vertaling in *Topographia Galliae*, dl. I 1660.

Aanvullingen en verbeteringen door Dr. J.F.M. Sterck

blz. 179. Op het gelukkig ongeluk van Prins Joan Maurits van Nassau, brief van den Prins aan zijn zuster over het ongeval.[1)]

'Wel Beminde Suster:

U.L. Schrijven van den negenden January hebbe ick wel ontfangen, bedanke haer gantsch dienstelijk voor dit Christelijcke mededoogen, 't welck sij over mijn overgekomen ongeluck heeft willen betuygen. De Heere alleen heeft my by het leven behouden, want hoe langer ick dien grouwelijcken val nadenck, en die groote lange tijt die ick onder water onder de voeten van ses woedende Paerden, welck in schrick en benautheyt waren, en om haer selven te redden, beten en sloegen en desgelijcken die vijf Menschen, welcke over ende door malkanderen lagen in een

1) Medegedeeld door den Heer A. Hallema te Ginneken.

ruimte van tien voeten, en ick in de gront onder hen allen. Des te meer moet ick my over de barmhertigheyt ende wonderbare verlossinge Godts verwonderen, ende seggen: de Heere alleen heeft sulcken wonder aen sijn knecht gedaen.

Want als mijn Paert met beyde de voorste voeten op de straet ende vaste bodem stont, maer met de achterste beyde op de brugge, viel deselve plotselijck met een schrickelijck gekraeck in, in het einde daer mijn Paert stont, soodat ick met mijn Paert hangen bleef, ende dat soolange totdat de medevallende Menschen ende Paerden, die vijf in 't getal waren, al te samen onder ende over malkanderen quamen te leggen, nademael de brugh van het eene eynde op 't lant vast leggen bleef, ende door de schuynsheyt alles wat daer op was, na beneden glijden moeste.

Als eyndelijck mijn Paert sigh niet langer houden konde, sloegh ick met 't selve rughwaert over de brugh onder alle de woedende Menschen ende Paerden, welcke om sigh te redden groot gewelt deden. Een grousaem spectakel om aen te schouwen, gelijck alle Menschen betuygen.

Nadat ick een geruymen tijt tot den hals toe in 't water gelegen hadde, komt den Luyt-Eckering genaemt, om my te redden op my aen, maer wiert selver van een Paert in den

gront onder water geslagen, ende een ander Paert sloegh my onder water, waeronder ick verbleef, tot dat alle dese Paerden van die plaetse waren daer ick lagh, ende mijn Paert op my. Eyndelijck heeft mijn Edelman M e e s t e r B e n t i n g h , de resolutie genomen ende mijn Paert my van 't lijf getrocken, waer door mijn lincker voet inde hooghte quam, welcken Meester Ysselsteyn, mijn Edelman, aangegrepen, ende met hulpe veeler Menschen, malkanderen vasthoudende, my op de schuynte van de gebroken brugge uyt getogen hebben, niet anders erkennende of wetende, ick ware niet alleen verdroncken maer van de Paerden gantsch verplettert, ende byna alle Leden gebroocken.

Soo haest ick uyt het water quam, hebben sy gesien, dewijl ick de mondt soo wyt opende ende na de lucht snackte, dat ick leefde, soo hebben sy uyt yver om my te redden, my soo hart aengegrepen ende getrocken, dat byna, (dewyl mijn klederen seer swaer van water ende slijck waren) alle Leeden als eenes gepijnigden, uyt malkanderen waren.

Soo haest ick op het Landt quam, viel ick op mijn knien ende danckte mijnen Godt voor de genadige bewaringe. Die geene die verre af stonden, schreeuwden: Hij kan niet staen, syn rugh is gebroocken. Als ick na dese korte Danckseggínge hadde gedaen, vraeghde ick wie verdroncken ende verongeluckt ware, doch Godt lof niemant. Dus ben ick in 't naeste huys gebracht, gedrooght, ter ader gelaten ende te bedde gebracht.

De hoogste genade, dewelcke my van Godt wedervaren is, was dat ick onder 't water myn volkomen verstandt behouden heb ende sonder ophouden in mijne gedachten Godt om vergevinge mijner sonden aengeroepen, ende dat hij om de verdiensten Christi my arme sondaer wilde genadig sijn. Ende alsoo ick geen hulpe bequam, stack ick mijn handt uyt om te doen weten waer ick lag, welcke handt oock is van de omstanders gesien, maer wegen de Paerden heeft geen mensch tot my kunnen komen.

Godt lof, ick neme dagelijcks in krachten toe en is te verwonderen, dat ick geen water in 't lijf, noch door de ooren noch door mont of neuse gekregen heb. Geen Paert heeft my geraeckt als het myne, 't welck my op de borst viel, alwaer ick de meeste smarte gevoel. De Heere maecket met my wijder gelijck het Hem behaecht, Amen.

De Persoonen, welcke met my in 't water hebben gelegen met hare Paerden, sijn dese navolgende:

I. De Vry-Heer van Schwartzenburgh, Ritmeester.
II. De Vry-Heer van Schwartzenburg, Collonel.
III. Mayor Kingma.
IV. Monsieur Eekcringh, Luytenant.
V. Monsieur Lycklama.
Alle schadeloos gebleven.’

Brief van Vondel aan Joachim Oudaen

[De hier volgende brief, en wat uit ‘Het leven van Joachim Oudaen’ (door David van Hoogstraten) Amsterdam 1712, in verband daarmede hier wordt medegedeeld,

toont beider hoogstaand karakter. Ofschoon overtuigde, en van Oudaens zijde, felle tegenstanders in hun godsdienstige gevoelens, waardeerden Vondel en Oudaen elkander als dichters en vrienden.

Oudaen had Vondel zijn gedicht: *Rome in zijn binnenste* voorgelezen, een fel anti-roomsch vers, en vroeg hem hoe het hem geviel. Vondel antwoordde: 'het is scherp'; en Oudaen hierop: 'Had ik uw pen gehad, Mijn Heer, het zou nogh al scherper zijn'. 'Inzonderheit waren Vondel zeer tegen de borst de Aenmerkingen door Oudaen in zeker gedicht begrepen over zijne *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*, ... waaruit ook een koelheit rees, die nooit tot de vorige warmte van genegenheit keerde.'

In dit 'Leven van Oudaen' komen ook eenige woorden voor uit dezen brief, waarop Vondel antwoordde. Betreffende Jan Vos schreef de eerste over de 'wanschepsels van dezen wintbuidel', en dat 'de werrelt niets aen hem verloren had'. De Medea gaf hij niet den

naam van een treurspel, maar van een dollemans raesgetij'; een 'misdragt van al wat welgevallig is ...? 'T waren niet dan messen en vorken, in 't hondert heen geworpen.'

Gelijktijdig met Medea was Vondels *Noah* verschenen, een treurspel dat Oudaen 'zoo zielberoerend en krachtig vondt, dat hij getuigde daer door als buiten zich zelve getrokken te worden, en zich in armoede en verlegenheit te vinden, als hij zelf bij eenigh voorval de pen op het papier wilde zetten. Hij bespeurde in dit edel stuk eene onnavolgelijke natuurlijkheid en bewegelijkheit der hartstogten; de toepassing der personaedjen eigentlijk gevormt; de sieraden ook zoo aengeboren en onopgesmukt, en den schik der dingen in alles zoo ongezocht op elkander slaende, dat hij niet zien kan, wat 'er zonder zoo welgeschapen lichaem te wanscheppen, aen zou kunnen verandert of bijgedaen worden.'

Tot juist begrip van Vondels hier volgenden brief is het voorgaande van belang omdat het blijkbaar den inhoud weergeeft van Oudaens brief, waarop Vondel antwoordt. Vondels edele piëteit voor Vos, die in Juli 1667 was overleden, komt hier treffend aan den dag.

De brief aan Oudaen wordt bewaard in het Vondel-Museum, en is hier gedrukt volgens de lezing van Mej. M.E. Kronenberg voor hare uitgave van Noah. (Zutphen, W.J. Thieme & Co). Voor de aanteekeningen op Vondels brief zie ook hare uitgave.

Het lat. vers in reg. 3-4 is uit Vergil. Aen. I, 335.

J.F.M. Sterck.]

Gunstige geleerde en vernuftige vrient.

Ik hebbe gelezen uwe opmerkinge over het werk van den overleden, en laete dat omreden met hem begraven. Mondelinge hier van te spreeken zoude best vallen.

Wat Noahs treurspel[1)] belangt: uwe E. stelt het ruim hoogh genoegh. *Haud equidem tali me dignor honore*.

Ik rekene het mij tot eere, dat uwe gunst het waerdigh kent met oordeel te beschouwen en beschaven. Uw bedenken over Lamech[2)] is niet vreemt, en de naem heeft my in het dichten ook verbystert en opgehouden: maer verscheide treflyke godtgeleerden zien Lamech, in Moses vierde en vyfde hooftstuk[3)], voor eenen zelven aen, die d'eerste twee vrouwen teffens omhelsde, en Kain het leven benam, zoo d'overleveringe, niet de Schrift, getuight: en om van de Griexe benaemingen in de Hebreeusche Historien te spreeken: ik nam deze vrymoedigheit uit Buchanan, die de moeder van Jepthaes dochter Storge, naer het Griexe στοργ□ of kinderliefde noemt, zonder zijn geweten te bezwaeren. Myne Uranie nam ik uit Ur, dat vier betekent, en met Griex geene gemeenschap heeft.

Het geliefde u aen te tekenen het groote en geweldige onderscheit van godtsdienst tusschen ons beide[4)]. Indien Jesus Christus het middelpunt zy, daer hemel en aerde en alle dingen omdraeien, zoo behoort er geen onderscheit tusschen ons beide te zyn. *Statuit supra petram pedes meos*. Deze steenrots is Christus: en wat zyne kerk betreft: zy is *De kolom der waerheit*. Van Christus zeght de stem uit de wolken: *Hoort hem*.

1) Noahs Treurspel. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.
2) Oudaans bedenkingen over Lamech. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.
3) Vondels verdediging. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.
4) Verschil van Godsdienst tusschen Oudaen en Vondel. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.

Van de kerke zeght Christus zelf: W*ie de kerk niet hoort, zy u is als een heiden en openbaer zondaer*. Zoo wort Christus en de kerke eene zelve maght en geloofwaerdigheit opgedraegen, en de geloovige aen hunne uitspraek verbonden, waeronder ik my gewilligh en gehoorzaem buige[5)].

Michel de Montagne, ridder van Sint Michiel, een uitgeleert en scherpzinnigh scepticus, of twyfelaer, en orakel by den drost Hooft, heeft wys en verziende d'oirzaek van deze verstroitheit der gezintheden en oordeelen aengewezen[6)]. Hy noemt de verwaentheit van het menschelyk verstant Nimroth: die zyn gebou aen starren optrekt, om den hemel te beoorloogen, en ondertusschen in zyn werk verstroit wort, door de verscheidenheit der tongen

5) Vondel verdedigd zyne keur. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.
6) Oirzaken van 't voors. verschil. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.

en menschelyke oordeelen. *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo*. Uit dien hoogmoedt des verstants, by elk int byzonder opgevat, volght deze straf van verstroitheit, en zoo spreekt elk eene byzondere tael. Dit getuigen heele stapels boeken, en zoo veelerhande strydige slaghordens en gedeeltheden. Elk voert zijnen eigen vont, gelyk eenen afgodt, ten altaere en bidt hem aen. Zulk een baiert leght hier van allerleie gevoelens zonder orde, en dit leert ons dat'er niet zekers is, buiten hetgeene Godt zelf eens zeker en vast gestelt heeft. Hemel en aerde zullen vergaen, myn woort zal niet vergaen.

Myn ouderdom nu in het taghtigste jaer[1)] gesteigert en de doot en het graf dagelyx in den mont ziende, pooght zich te wapenen tegens de naerheit van de dootkist en verrottinge door bespiegelinge van den staet der ziele en het lichaem, na dit leven. Gemelde Montagne stelt dat 'er niet zekers is, buiten het licht van Godts genade en de waerheit, ons geopenbaert. Hy arbeit om te toonen hoe alle schryvers zelfs Pythagoras en Plato d'onvergangkelykheit der ziele los stellen, en endelyk de ziel niet vereeuwigen, hetwelk de dogmatisten hem evenwel niet toestaen, en met groote reden: doch hier tegens stelle ik myne gerustheit en troost in het onfaelbaer orakel der waerheit, zeggende: *Vreestze niet die het lichaem dooden konnen: maer vreest hem, die beide ziel en lichaem kan bederven in de helle*. Wat het lichaem aengaet: wy houden dat dit sterflyk d'onster(f)lykheit zal aentrekken, en de zege de doot verslinden. In dit betrouwen wensch ik dat wy beide stantvastigh volharden.

By mynen drukker zagh ik uwen onvermoeiden arbeit te kost geleght aen de penningen en heerlyke afbeeldingen van de gedachten der Ouden[2)]. My zoude niet verdrieten hier uit te leeren en vrucht te scheppen, maer de hooge jaeren moeten veele dingen voorbygaen, en alle kennis is hier stukwerk. Wy hopen op de volkomenheit waertoe d'alleropperste my en u gewaerdige en begenadige, terwyl ik blyve

t' Amsterdam 1667 den 3^{en} van Oogstmaent[3)].

Uw dienstwillighe vrient

J.V. VONDEL.

Gedicht van Oudaen aan Bidloo over Philips Koning's schetsen van Vondel in zijn laatste dagen (zie hiervóór blz. 25 en Sterck's Vondelbrieven, blz. 143)

Antwoord-brief aan G. Bidloo, Toen hy mij vooraf J. van Vondel's *Afbeelding toegezonden had, zonder Brief of Bijschrift* (1678)

Het scheen mij als een vremde zaak
Te zien dien Zoon van Agrippyne,
Dien welbespraakte, zonder spraak,
't Zij uwe byspraak of de zyne;

1) Vondel in zyn 80ste jaar. *Kantteekening van Joachim Oudaen*.
2) *Bedoeld is Oudaens Roomsche Mogentheit*.
3) Het adres is: 'Den geleerden en vernuftigen Joachim Oudaen, over het Weeshuis tot Rotterdam'.

En 'k nam het als een voorspook op
Of niet die wijze mond besloten
Als had het stijgen na den top
Van 's levens bergsteil, haar verdroten,
Wel haast zich schikke in stille rust
Om met een lieffelyck bewegen
Als van al 't Aardsch niet meer bewust
In God t'ontfaên den laetsten zegen:
En heil en welstand 't geen men niet
Wat hem belangt hem kan misgunnen;

Maar zoo m' op onze neiging ziet
Waar toe we langzaam stemmen kunnen
En ziet zijn Loopbaan haast het jaar
Haar 't negentigste ronde sluiten,
't Zou schoon ze niet bepaald en waar,
Of hy 't Staketsel steeg te buiten,
Hen niet verdrieten, die de kracht
En rykdom van zyn Geest waardeeren:
Maar nu geen wenschelijke macht
Of wensch, dien laatsten slag kan keeren
Zoo wensch men dat voor d'Eeuwge troon
De hoogste prijs zyn loop bekroon.

Verbeteringen

Dl. II, bl. 9, reg. 3 v.b. Staat: caune lees canne
Dl. II, bl. 9, reg. 8 v.b. lees: Brittannico
Dl. II, bl. 9, reg. 9 v.b. lees: cuoio in pl. v. cucio
Dl. III, bl. 625, reg. 3 v.o. (noot) staat: mannen, lees: namen.
Dl. III, bl. 890, reg. 9 v.o. 2e kol. te lezen: salutiferam
Dl. III, bl. 891, reg. 3 v.o. lees: cruciat*u*
Dl. III, bl. 9, reg. 17 v.o. staat: hoogesstemd lees: hooggestemd
Dl. III, bl. 27, reg. 2 v.o. (noot) lees sch*r*ander
Dl. V, bl. 49, *Genealogie v. Vondel*,
Dl. V, bl. 49, reg. 2 v.b. staat: 20 Februari 1610, lees: 20 November 1610. Vondel trouwt op 5 Dec. 1610.
Dl. V, bl. 48, reg. 17 v.o. staat X, lees: Haussart.
Dl. V, bl. 50, reg. 19 v.o. verander X in Haussart.
huwt b. Anton Wills. (Zie Vondel-Kr. 1937, 3, bl. 14 volgg.).

Bijlage bij Vondels proza-vertaling van Vergilius
Brief van Vondel aan Hooft en Hoofts antwoord.
Brief van Hooft aan Const. Huygens.

VONDEL AAN HOOFT. 1646, 21 v. Hooimaand.

Edel gestrenge Heer, myn Heer Hooft,

My gedenckt dat ick eens eenen Jode, een' Musikant, myn Koningklycke Harp aenboodt, die hy weigerde t'ontfangen, dewyl het zyn sabbath was: nu wil ick evenwel niet hopen dat de staet-sabbath[1)] onzer onderlinge kunstbroederschap den toegangk van uw huis zal stoppen voor onzen Parnasheiligh, die uwe Ed. hier toegezonden wort, in een Nederduitsch pack gestoken. Mishaeght u iet van het myne, my zou lief zyn met der tyt iet aengetekent te zien; om het te verbeteren. Behaeght u iet van het myne, zoo laet het eens Sint Virgilius dagh zijn, en te zyner onsterflycke gedachtenisse

1) Zie over *staetsabbath* hiervoor Dl. V, bl 934-936.

den roomer eens omgaen, doch geenen zoo groot als daer Foleus den Lapithen mede dreighde, maer een'berkemeier, die den mensch by zyn zinnen laet, en gelyck predikant Adamus met den romer op de hant quinckeleerde, Godt en den mensch verheught, als hy siet hoe uit een dor en onnut hout, waer van men niet eenen nagel kan maecken, zulck een kostelyck nat vloeit. Leefde onze vrolycke Mostert, ick weet dat hy het gaerne op die voorwaerde wachten zoude. Weinige maenden voor zyn overlyden

noodighde hy den Joodschen Docter noch, om met hem te gaen by den patient met den grooten buick. Zy gingen hene, en vonden geenen waterzuchtigen maer het Rynsche wynvat, en oordeelden stracks het laten geraden om dien krancken van overtollige vochtigheit t'ontlasten[1]. Onze Mecenaten smilten vast. Reael leit in de westerkerck. Plemp, Baeck, Blaeuw, Victoryn en Mostert leggen in de nieuwe kerck onder de zerck gekropen, een teken dat wy volgen zullen: Godt geve ter zalige ure. Onze goede en wyze Grotius is oock al hene. Ick nam noch 's morgens afscheit van zyne Ed. aen stadts herbergh, daer men wat naer packaedje wachte, en seide hem van deze overzettinge. Zyn ed. zeide my hoe de Hartogh van Mantua syn hof met Maroos schilderyen verciert, 't welck ick noch in myn voorrede te passe breng. Salmasius kan dit gebeente noch niet laten rusten. De Borgonions hebben het altyt te Delft op levenden of dooden geladen. Balthasar Geraerts op Prins Willem, en dees op Grotius asschen. Nu komt weder een boeck uit van de Transsubstantiatie: doch 'tis al *crambe repetita*. Zy slachten d'eeckhorens, die vreesselyck zweeten zonder wech te spoeden.

Myn Heer ick gebiede my in uwe goede gunste, en syt met uwe E. gemaelinne hertelyck gegroet.

Uwe Ed. dienstwillige
J.V. VONDEL.

Myn Heer, ick sende nu eerst de weergade aen den Heer Huigens; alsoo gelieve dit noch wat by u te houden onder de vertrouwsten, dewyl wy noch acht dagen sullen stil sitten met exemplaren te verkoopen en uit te geven, op dat het Huigens eerst ontfange. Ick heb het syn E. toege-eigent met die bescheidenheit, dat ick eerst het goetduncken van Brosterhuisen uit den Hage daer op gehoort hebbe: hope niet dat het zyn E. in zyn staet of ampt quetsen zal. Het is Maro, en geen kerckgeschil.

[Schrift v. Hooft:] Ontfangen den 21 Juli, 1646.
Op 't adres stond:
†
Edelen gestrengen Heere den Heere P C Hooft, Ridder,
Drost
te
Muiden
met een packsken.
[Schrift v. Hooft:] Ontfangen den 21 Juli, 1646.

HOOFT AAN VONDEL.

Monsr. Vondel,

My gedenkt, dat, als eens de H.H. Staaten van Hollandt, hoewel hun wercks genoegh oover schoot, zeer geneeghen scheenen tot schejden, om eenighe Heylighe daeghen te vieren, de Heer van Oldenbarnevelt z.g. pryzende hunnen yver, nochtans

1) Zie: Ter Gouw, Wandeling in Amsterdam 1862, en Handelsbl. 5 Mrt. 1927. De Joodsche doctor is Ephraim Bonus.

om hunne Ed. Grootmo. tot blyven te beweeghen, daer by voeghde: *Qui non cessat benè facere, non cessat orare*. Van geene wet, die zorghen zoo wettigh zoo wightigh, aan zeekeren tijdt van ruste bindt; en daarom, van geenen Staetsabbath en weet ik dan; maar Uwer E. driedubbelen dank: voor den arbeidt besteedt aan 't vertolken van Maroos werken, voor het toe-eighenen van dien aan zoo getrouw een' beminner mijns vaaderlants, en voor het boek my vereert. Ik vertrouw dat het veelen te nutte zal dienen. UE vertrouwe te weezen

ten dienste van UE
P.C. HOOFT.
Van den H.t. Mujde den 27en
in Hoojmaant des jaars 1646.

VONDEL AAN HUYGENS. 1646, 21 Juli.

Edele gestrenge Heer, myn Heer Huigens,

Ick zende uwe Ed. den Virgilius u toegeeigent. Ick nam de vrymoedigheit dit boeck met uwe Ed. naem en tytel te vercieren, overmits my docht dat het niet beter kon verciert worden dan met den naem van eenen, wien de Zanggodinnen altyt zoo aengenaem waren. Ick hope het zal my niet qualyck afgenomen worden, nochte uwe Ed. in zynen staet of ampt quetsen, alzoo hier geen zaken verhandelt worden, waerover men tegenwoordigh stryt voert, en Maro een iegelyck even na is. Ick hoop myn werck zal ten minste noch behaeghelyck vallen om den naem van den man zelf, die elck een behaeght. Mishaeght uwe Ed. iet van het myne, my zou eere geschieden met der tyt iet aangetekent te zien; om het in den naesten druck te verbeteren. Hoe naeu men toeziet, men begaet hier en daer lichtelyck noch al eenige misslagen. Zommige Mecenaten zyn my afgestorven; en de Drost heeft het nu te drock met zyn Historien, anders kon men verscheide oordeelen gebruicken, dat veel aenwint. Myn Heer zie myn goede genegenheit en niet myn onvermogen aen. Ick vinde my aen uwe beleeftheit verbonden, en wensche daer in te sterven en te blyven

Edele gestrenge Heer

uwe Ed. dienstschuldige

J.V. VONDEL.

't Amsterdam 1646 den 21en van Hoymaent.

Het adres luidde:

†

Edelen gestrengen Heere

Myn Heer Constantyn Huighens

Ridder Heere van Zuilichem

Raet en Secretaris van zyn Hoogheit.

Te

[.....]

Cito

Cito

met een boeck

VONDEL AAN JUFFROUW ZUERIA. 1646, 21 Juli.[1)]

Eerbare Joffrouwe,

Ick sende hier den Heere Huigens een boeck namelyck Virgilius die hem toege-eigent is, alsoo ick niet wete waer men het best bestellen soude, soo bidde dat uwe E. het gelieve terstont aen myn Heer voort te senden, waer my dienst geschiet, dien ick wensche te verdienen en blyve

E. Joffrouwe

1) Juffr. Zueria, een nicht van Huygens, die zijn huishouden bestierde na den dood van zijn vrouw.

uwe E. dienstwillige
J.V. VONDEL.

't Amsterdam 1646 den 21 Julij.
Op het omslag stond:
†
Zy behandigt ten huise van den Heer Constantyn Huigens, Heere van Zuilichem

met een packsken
In
's Gravenhage.

Afwijkende lezingen door Dr. C.C. van de Graft

TER GEDACHTENISSE VAN CORNELIS DE GRAEFF, blz. 171.
Poëzy 1682 II, blz. 75. Met het jaartal MDCLXIV.
Van Lennep X, blz. 163. - *Unger* 1664-1667, blz. 1.
OP MARIA DE WOLF, blz. 171.
Van Lennep X, blz. 459. - *Unger* 1664-1667, blz. 2.
OP DEN HEERE LAMBERT REINST, blz. 172.
Van Lennep VII, blz. 720. - *Unger* 1671-1679, blz. 330.
OP MEVROUW ALEIDIS BIKKER VAN ZWIETEN, blz. 172.
Van Lennep VII, blz. 730. - *Unger* 1671-1679, blz. 336.
OP PATER JOANNES BOELENSZ, blz. 173.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* ontbreekt.
DE GEZEGENDE ADELAER VAN LEOPOLDUS, blz. 174.
Poëzy 1682 I, blz. 97; stemt overeen.
Van Lennep X, blz. 348. - *Unger* 1664-1667, blz. 2.
OP DE GELUCKIGE REGEERINGE VAN LEIDEN, blz. 176.
Afzonderlike uitgave in plano (Unger no. 762); *Poëzy* 1682 II, blz. 333. Opschrift: Geschildert voor de Heeren Burgermeesteren van Leiden, op hunne gelukkige regeeringe. Dives opum, studiisque asperrima belli. Voor de overige afwijkingen zie men blz. 176.
Van Lennep VI, blz. 618. - *Unger* 1671-1679, blz. 353.
OP D'AFBEELDINGE VAN DEN HEERE VAN BURGERSDYCK, blz. 176.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1671-1679, blz. 395.
OP D'AFKOMSTE VAN LAMBERTUS REINST EN ALIDA BIKKERS VAN SWIETEN, blz. 177.
Van Lennep XI, blz. 95. - *Unger* 1671-1679, blz. 354.
OP HET GELUKKIG ONGELUK VAN JOAN MAURITS, blz. 179.
Poëzy 1682 II, blz. 586. Met titel-uitbreiding: Door 't breeken der brug te Franiker, met zijn paert in 't water vallende, den 6 van Loumaendt MDCLXV.
Van Lennep X, blz. 460. - *Unger* 1664-67, blz. 88.
OP HET GEZEGENT VOORSPEL VAN DEN ZEESTRYT, blz. 183.
Poëzy 1682 I, blz. 78. Met het jaartal MDCLXV.
Van Lennep X, blz. 463. - *Unger* 1664-1667, blz. 94.
DE HAVENSCHENDERY TE BERGEN IN NOORWEGEN, blz. 184.
Poëzy 1682 I, blz. 79. Met het jaartal MDCLXV.
Van Lennep X, blz. 473. - *Unger* 1664-1667, blz. 107.
OP DE DOORLUCHTIGE AFBEELDINGE VAN HOMERUS, blz. 185.
Poëzy 1682 I, blz. 581. Met het jaartal MDCLXV.
Van Lennep X, blz. 483. - *Unger* 1664-1667, blz. 111.
MINNEDEUNTJES, blz. 187.
Van Lennep X, blz. 476. - *Unger* 1664-1667, blz. 95.
TER BRUILOFTE VAN PETER DE WOLF EN CLEMENTIA VAN DER VECHT, blz. 191.
Van Lennep X, blz. 465. - *Unger* 1664-1667, blz. 100.
SUIKERLIET, blz, 195.
Van Lennep X, blz. 468. - *Unger* 1664-1667, blz. 104.

GEBEDT AEN JESUS CHRISTUS, blz. 197.
Poëzy 1682 II, blz. 524. 7 achter ghedooght een komma. Gedateerd MDCLXV.
Van Lennep X, blz. 484. - *Unger* 1664-1667, blz. 109.

OP DEN LYKPENNING VAN BARBARA BLOK, blz. 198.
Van Lennep X, blz. 563. - *Unger* 1671-1679, blz. 366.
OP EEN' GEDENKPENNING AEN MARIA DE NEUFVILLE VEREERT, blz. 199.
Van Lennep X, blz. 564. - *Unger* 1671-1679, blz. 366.
OP DE GEDENKPENNING VAN 'T LAM, blz. 199.
Van Lennep X, blz. 570. - *Unger* 1671-1679, blz. 367.
OP DEN GEDENKPENNING VAN PARIS OORDEEL, blz. 200.
Van Lennep X, blz. 565. - *Unger* 1671-1679, blz. 367.
OP IDA BLOK, blz. 200.
Poëzy 1682 II, blz. 582; stemt overeen.
Van Lennep X, blz. 566. - *Unger* 1671-1679, blz. 382.
Op EEN' TROUPENNING (2 gedichten), blz. 200.
Van Lennep II, blz. 195. - *Unger* 1621-1625, blz. 338.
OP DEN GEDENKPENNING VAN D'ENGELEGROET, blz. 201.
Van Lennep IV, blz. 360. - *Unger* 1671-1679, blz. 365.
OP DEN GEDENKPENNING VAN SINT JAN, blz. 201.
Van Lennep IV, blz. 361. - *Unger* 1671-1679, blz. 365.
TER BRUILOFTE VAN JACOB LEEU EN CHRISTINE DE FLINES, blz. 202.
Van Lennep X, blz. 568. - *Unger* 1664-1667, blz. 112.
OP DEN TROUPENNING VAN CHRISTINE DE FLINES, blz. 203.
Van Lennep X, blz. 567. - *Unger* 1664-1667, blz. 114.
TER LYKSTAETSIE DER MEVROUWE ANNA VAN HOREN, blz. 204.
Van Lennep XI, blz. 97. - *Unger* 1667-1671, blz. 74.
DE ZEETRIOMF DER VRYE NEDERLANDEN, blz. 206.
Poëzy 1682 I, blz. 81. Met het jaartal MDCLXVI.
Van Lennep X, blz. 576. - *Unger* 1664-1667, blz. 115.
OP EEN GEDENKPENNING VAN DE VIERDAAGSE ZEESLAG, blz. 208.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* ontbreekt.
ZEGEZANG OVER DEN ZEESTRIJT DER H. STAETEN, blz. 209.
Poëzy 1682 I, blz. 84. 36 Hooft. Met het jaartal MDCLXVI.
Van Lennep X, blz. 578. - *Unger* 1664-1667, blz. 118.
UITVAERT VAN ABRAHAM VAN DER HULST, blz. 214.
Van Lennep X, blz. 583. - *Unger* 1664-1667, blz. 123.
GRAFSCHRIFT VOOR ABRAHAM VAN DER HULST (2 gedichten), blz. 215.
Van Lennep X, blz. 585. - *Unger* 1664-1667, blz. 126.
JAMMERKLAGHT OVER DE GRUWSAME VERWOESTINGE VAN LONDEN, blz. 216.
S.V.H.V., Londens Puyn-hoop, Oft Godts Handt over de selve, in 't verbranden der Stadt .... Desen Druk doorgaens veel vermeerdert .... t'Amsterdam 1666, blz. VII en VIII. Er zijn twee gelijke uitgaven, verschenen bij Jacob Benjamin, Boeckverkoper op 't Water, en bij Jacob Venckel, Boeckverkoper in de Beursstraet; de tekst is dezelfde. - *Poëzy* 1682 II, blz. 157. Met het jaartal MDCLXVI.
Van Lennep X, blz. 666. - *Unger* 1664-1667, blz. 127.
OP D'AFBEELDINGE VAN MICHAËL RUITER, blz. 220.
Poëzy 1682 I, blz. 555. Met het jaartal MDCLXVI. Voor de wijzigingen in de tekst onder het gereproduceerde portret, zie blz. 221.

Van Lennep X, blz. 587. - *Unger* 1664-1667, blz. 132.
OP D'AFBEELDINGE VAN KORNELIS TROMP, blz. 222.
Poëzy 1682 I, blz. 555. Met het jaartal MCLXVI.
Van Lennep X, blz. 588. - *Unger* 1664-1667, blz. 134.
OP HET VERJAEREN VAN AGNES BLOK, blz. 224.
Van Lennep X, blz. 594. - *Unger* 1664-1667, blz. 131.

OP HET INHULDIGEN VAN NIKOLAES VAN VLOOSWYK, blz. 225.
Poësy 1682 I, blz. 422. Met het jaartal MDCLXI (drukfout voor MDCLXVI).
Van Lennep X, blz. 591. - *Unger* 1664-1667, blz. 137.
OP SINTE AGNES FEEST, blz. 307.
Poëzy 1682 II, blz. 533; evenzo.
Van Lennep X, blz. 669. - *Unger* 1664-1667, blz. 222.
UITVAERT VAN ALEXANDER DEN ZEVENDEN, blz. 307.
Poëzy 1682 II, blz. 41. Met het jaartal MDCLXVII.
Van Lennep X, blz. 670. - *Unger* 1664-1667, blz. 223.
OP Z.H. CLEMENS DEN IX, blz. 309.
Van Lennep X, blz. 673. - *Unger* 1664-1667, blz. 225.
ZEEGEVIER DER VRYE NEDERLANDEN, blz. 310.
't Verheerlickt Nederlandt, Door de Wapenen van de ... Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, Onder t' Opper-beleyt van ... Cornelis de Witt, ... Uytgebeelt door verscheyde rijm-oeffeningen der geestighste Poëten. M.DC.LXVIII. (X) en 48 blz. 4°, blz. 10 Stemt overeen. - *Poëzy* 1682 I, blz. 89. Met het jaartal MDCLXVII.
Van Lennep XI, blz. 2. - *Unger* 1664-1667, blz. 226.
DE ZEELEEU OP DEN TEEMS, blz. 313.
't Verheerlickt Nederlandt, 1668 (zie boven), blz. 9. Stemt overeen. - *Poëzy* 1682 I, blz. 92. Met het jaartal MDCLXVII.
Van Lennep XI, blz. 6. - *Unger* 1664-1667, blz. 230.
DE VREPYLAER DER VRYE NEDERLANDEN, blz. 315.
't Verheerlickt Nederlandt (zie boven), blz. 11; evenzo.
Poëzy 1682 I, blz. 94. Met het jaartal MDCLXVII.
Van Lennep XI, blz. 12. - *Unger* 1664-1667, blz. 233.
OP D'OUDE HOLLANTSCHE GESCHIEDENISSEN VAN PETER SCHRYVER, blz. 318.
Poëzy 1682 II, blz. 240; evenzo.
Van Lennep V, blz. 518. - *Unger* 1664-1667, blz. 240.
OP HET SINEESCH TREURSPEL VAN ANTONIDES, blz. 319.
Poëzy 1682 II, blz. 237; evenzo.
Van Lennep XI, blz. 16. - *Unger* 1664-1667, blz. 241.
OP D'AFBEELDINGE VAN UITRECHT DOOR ZACHTLEVEN, blz. 320.
Poëzy 1682 II, blz. 301.
5 Brittanje
39 heerelijken staf
42 tuight
47 vet van room
50 Hier lokken
51 en het wilt
52 Gins zingt
58 lieflijk veltmuzijk
Van Lennep VI, blz. 364. - *Unger* 1671-1679, blz. 345.
BEURTGEZANG OP DE KOMSTE VAN KOSMO DE MEDICES, blz. 455.
Poëzy 1682 I, blz. 396. 6 die naem. Met het jaartal MDCLXVII.

Van Lennep XI, blz. 9. - *Unger* 1664-1667, blz. 236.
OP HET JAERGETYDE VAN AGNES BLOK, blz. 608.
Van Lennep XI, blz. 238. - *Unger* 1667-1671, blz. 76.
OP DEN OPTOGHT DER SCHUTTERYEN T'AMSTERDAM, blz. 609.
Van Lennep XI, blz. 236. - *Unger* 1667-1671, blz. 80.
OP HET TREURSPEL VAN DIDO, blz. 612.
Poëzy 1682 II, Aanhanghsel blz. 3. Stemt overeen.
Van Lennep XI, blz. 87. - *Unger* 1667-1671, blz. 83.
UITVAERT VAN MARIA VAN DEN VONDEL, blz. 613.
Poëzy 1682 II, blz. 64. Stemt overeen.
Van Lennep X, blz. 164. - *Unger* 1667-1671, blz. 77.
OP HET OVERLYDEN VAN JOANNES LUTMA DE OUDEN, blz. 615.
Poëzy 1682 II, blz. 82; dezelfde tekst.
Van Lennep XI, blz. 257. - *Unger* 1667-1671, blz. 241.

OP KATHARINE QUESTIER, blz. 615.
Van Lennep XI, blz. 252. - *Unger* 1667-1671, blz. 244.
LYKDICHT OP HENRIK HALMAN, blz. 616.
Van Lennep XI, blz. 241. - *Unger* 1667-1671, blz. 242.
UITVAERT VAN AUGUSTYN VAN TEILINGEN, blz. 618.
Van Lennep XI, blz. 245. - *Unger* 1667-1671, blz. 245.
TER EEUWIGE GEDACHTENISSE VAN JOAN VAN AEMSTEL, blz. 620.
Van Lennep XI, blz. 249. - *Unger* 1667-1671, blz. 247.
KANDIA OP HAER UITERSTE, blz. 621.
Van Lennep XI, blz. 259. - *Unger* 1667-1671, blz. 249.
OP DEN WELVERTAALDEN AGRIPPA, blz. 624.
Van Lennep XI, blz. 92. - *Unger* 1667-1671, blz. 252.
OP DE VERTAELING VAN DE GELYKE TWEELINGEN, blz. 624.
Van Lennep XI, blz. 268. - *Unger* 1671-1679, blz. 344.
OP HET OVERLYDEN VAN WILLEM VAN DEN VONDEL, blz. 625.
Poëzy 1682 II, blz. 82; dezelfde tekst.
Van Lennep II, blz. 768. - *Unger* 1667-1671, blz. 253.
LAUWERKRANS VAN CURTIUS CHRISTOFFER KONINGSMARK, blz. 625.
Van Lennep XI, blz. 262. - *Unger* 1667-1671, blz. 255.
OP HET KLUCHTSPEL VAN WARENAR, blz. 627.
Poëzy 1682, blz. 234; dezelfde tekst.
Van Lennep XI, blz. 267. - *Unger* 1667-1671, blz. 257.
DE SLAEPENDE VENUS, blz. 628.
Poëzy 1682 II, blz. 354; dezelfde tekst.
Van Lennep VII, blz. 14. - *Unger* 1671-1679, blz. 357.
OP DEZELVE VENUS, blz. 630.
Van Lennep VII, blz. 16. - *Unger* 1671-1679, blz. 359.
OP CORNELIS SPEELMAN, blz. 631.
Onder de prent '*Den Macassarsen Oorlogh van de jaren* 1666, 7, 8 *en* 69. *glorieuselijck gevoert door den Ed. Heer Cornelis Speelman* enz., zie Unger, *Bibliographie*, blz. 232; *Poëzy* 1682 I, blz. 557.
2 Oost-Indië.
Van Lennep XI, blz. 86. - *Unger* 1667-1671, blz. 259.
OP TRAJAEN BOKKALYNS KUNDTSCHAPPEN VAN PARNAS, blz. 631.
Van Lennep III, blz. 101, en XII, blz. 49. - *Unger* 1667-1671, blz. 335.
TER BRUILOFTE VAN M. LE BLON EN W.E. HELLERUS, blz. 632.
Van Lennep XII, blz. 4. - *Unger* 1671-1679, blz. 285.
OP MICHIEL LE BLON, blz. 634.
Van Lennep IV, blz. 404. - *Unger* ontbreekt.
OPSCHRIFT VAN EENIGE DICHTEN, GEZONDEN AEN KORNELIS LE BLON, blz. 634.
Van Lennep XII, blz. 6. - *Unger* 1671-1679, blz. 287.
OP D'AFBEELDINGE VAN CORNELIA SPIEGEL, blz. 634.
Van Lennep IV, blz. 31. - *Unger* 1671-1679, blz. 394.
OP HET INHEILIGEN VAN FRANCISCUS DE BORGIA, blz. 635.
Van Lennep XII, blz. 30. - *Unger* 1671-1679, blz. 291.

OP DEN LOF VAN DEN YSTROOM, blz. 637.

In het voorwerk van *De Ystroom* door J. Antonides van der Goes, Amsterdam 1671, dezelfde tekst; *Poëzy* 1682 II, blz. 235.

2 bezeft

30 zilver

Van Lennep XII, blz. 27. - *Unger* 1671-1679, blz. 288.

OP ZIJNE AFBEELDING DOOR M. VAN MUSSCHER GESCHILDERT, blz. 639. In het voorwerk van *De Ystroom*, zie boven, dezelfde tekst; *Poëzy* 1682 I, blz. 589; dezelfde tekst.

Van Lennep XII, blz. 29. - *Unger* 1671-1679, blz. 290.

TER GEDACHTENISSE VAN ELIZABET SYEN, blz. 639.
Van Lennep XII, blz. 26. - *Unger* 1671-1679, blz. 287.
OP TANNEKEN VAN ERPEKOM, blz. 640.
Van Lennep X, blz. 486. - *Unger* 1664-1667, blz. 92.
GRAFSCHRIFT VAN JOOST VERSCHUUR, blz. 640.
Van Lennep XI, blz. 251. - *Unger* 1671-1679, blz. 342.
BEHOUDE REIS AEN JOHAN BERGH, blz. 641.
Poëzy 1682 II, blz. 587. Met het jaartal MDCLXXII.
Van Lennep XII, blz. 33. - *Unger* 1671-1679, blz. 293.
TER EEUWIGE GEDACHTENISSE VAN JOAN DE WIT, blz. 642.
Van Lennep XII, blz. 34. - *Unger* 1671-1679, blz. 294.
OP D'AFBEELDINGE VAN JOAN DE WIT, blz. 644.
Het swart toneelgordyn, opgeschoven voor de Heeren Gebroederen Cornelis en Johan de Witt, z. pl., 1676, 4°, blz. 50 en in de andere drukken hiervan (niet gezien, niet van belang). - *Poëzy* 1682 I, blz. 575. In de titel: Heer In het motto: Vincit. Met het jaartal MDCLXXII.
Van Lennep XII, blz. 35. - *Unger* 1671-1679, blz. 295.
ANDERS, blz. 644.
Van Lennep XII, blz. 36. - *Unger* 1671-1679, blz. 296.
OP DEN HEER KORNELIS DE WIT, blz. 646.
Van Lennep XII, blz. 36. - *Unger* 1671-1679, blz. 297.
OP DE DOORLUCHTIGE ZEGE VAN GRONINGE, blz. 646.
De gedenckweerdighste voorvallen in en ontrent de Belegeringe der Stadt Groningen, Groningen, 1673, 4°, blz. 36.
21 Rabenhaupt
Poëzy 1682 I, blz. 100. Met het jaartal MDCLXXII.
Van Lennep XII, blz. 37. - *Unger* 1671-1679, blz. 298.
OP 'T VEROVEREN VAN KOEVORDEN, blz. 647.
Van Lennep XII, blz. 38. - *Unger* 1671-1679, blz. 299.
OP DE NIEUWE HEEREGRAFT, blz. 648.
Van Lennep XII, blz. 39. - *Unger* 1671-1679, blz. 303.
TER STAETSIE VAN JOANNA BLEZEN, blz. 648.
Van Lennep VII, blz. 680. - *Unger* 1671-1679, blz. 300.
TER STAETSIE VAN HELEENE BLEZEN, blz. 650.
Van Lennep VII, blz. 683. - *Unger* 1671-1679, blz. 324.
MAEGHDEPALM VOOR MARGARITA KRULIS, blz. 653.
Van Lennep VII, blz. 687. - *Unger* 1671-1679, blz. 327.
OP DE VERKOPINGE DER ITALIAENSCHE SCHILDERYEN, blz. 655.
Poëzy 1682 II, blz. 372. Gedagtekend: t'Amsterdam 23 van Sprokkelmaent 1673.
Van Lennep XII, blz. 42. - *Unger* 1671-1679, blz. 303.
LYKKLAGHT OVER HENRICUS BLESSIUS, blz. 636.
Van Lennep XII, blz. 43. - *Unger* 1671-1679, blz. 306.
OP JOSEPHUS DUYSELIUS, blz. 657.
Van Lennep VII, blz. 789. - *Unger* 1671-1679, blz. 305.
OP BARTHOLOMEUS ABBA, blz. 659.
Van Lennep V, blz. 551. - *Unger* 1671-1679, blz. 333.

GRAFSCHRIFT VAN JOAN DE LIEFDE (2), blz. 659.
Van Lennep XII, blz. 45. - *Unger* 1671-1679, blz. 308.
JOHAN DE LIEFDE, blz. 660.
Poëzy 1682 I, blz. 556. Met de titel: Op den onderamirael Joan de Liefde.
Van Lennep XII, blz. 46. - *Unger* 1671-1679, blz. 309.
INWYDINGE VAN FRANCISCUS DE WIT, blz. 660.
Van Lennep XI, blz. 264. - *Unger* 1671-1679, blz. 321.

OP HET VERJAEREN VAN PETER DE WOLF, blz. 663.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1671-1679, blz. 310.
GRAFSCHRIFT OP JOAN BLAEU, blz. 664.
Poëzy 1682 II, blz. 76.
4 weerelt
Gedateerd:
Overleden den 28 van Wintermaendt MDCLXXIII.
Van Lennep XII, blz. 47. - *Unger* 1671-1679, blz. 311.
OP MARIA ELISABETH BLAEU, blz. 664.
Van Lennep III, blz. 463. - *Unger* 1671-1679, blz. 344.
OP DE DRAEYINGE VAN HET HOOFT, VERWEERT DOOR J. ANTONI GOEZENAER, blz. 665.
Poëzy 1682 II, blz. 253; evenzo.
Van Lennep XII, blz. 40. - *Unger* 1671-1679, blz. 314.
TER BRUILOFT VAN SYBRANT DE FLINES EN AGNES BLOK, blz. 666.
Poëzy 1682 I, blz. 778.
11 heeft zijn wit
Gedateerd: Getrout den 9 van Herfstmaent, MDCLXXIV.
Van Lennep XII, blz. 54. - *Unger* 1671-1679, blz. 312.
TER ZELVER BRUILOFT, blz. 667.
Poëzy 1682 I, blz. 779; evenzo.
Van Lennep XII, blz. 55. - *Unger* 1671-1679, blz. 313.
GRAFSCHRIFT OP HENRICUS DE GROOTE, blz. 670.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* ontbreekt.
AEN MYN HEER DEN DROST VAN MUYDEN, blz. 671.
Van Lennep III, blz. 162. - *Unger* 1671-1679, blz. 392.
OP DE STEENE BRUG OP DEN AMSTEL, blz. 673.
Van Lennep III, blz. 442. - *Unger* 1630-1636, blz. 241.
OP D'ONTDECKING DER TOVERY DOOR R. SCOT, blz. 673.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* ontbreekt.
OP HET PORTRET VAN WILLEM BARTJENS, blz. 674.
Verscheide Gedichten 1644, blz. 136.
1 zichtbre ... naar
3 print, in 't Rekenboeck,
4, ten dienst der jeught, Euklides spits vernuft.
Poëzy 1650, blz. 192; *Poëzy* 1660, blz. 193; *Poëzy* 1682 I, blz. 595; volgen Versch. Ged., maar de komma achter print ontbreekt.
Van Lennep I, blz. 131. - *Unger* 1630-1636, blz. 232.
OP EEN PORTRET, blz. 674.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* ontbreekt.
OP DEN TRIOMF VAN BACCHUS, GESCHILDERT DOOR PHILIPS DE KONING, blz. 674.
Van Lennep VII, blz. 19. - *Unger* 1671-1679, blz. 360.
KLAGHTE, blz. 675.
Van Lennep III, blz. 628. - *Unger* 1671-1679, blz. 376.
OP MYNE AFBEELDINGE DOOR FILIPS DE KONING, blz. 675.
Van Lennep VI, blz. 109. - *Unger* 1671-1679, blz. 333.

OP DE VREDE GESCHILDERT DOOR FILIPS DE KONING, blz. 676.
Van Lennep VII, blz. 22. - *Unger* 1671-1679, blz. 361.
EERSTELINGEN DES PRIESTERDOMS VAN J. AKERBOOM DOEDENSZ., blz. 676.
Van Lennep VII, blz. 786. - *Unger* 1671-1679, blz. 318.
RAETSEL, blz. 679.
Van Lennep X, blz. 160. - *Unger* 1671-1679, blz. 368.
OP DOKTER SAMUEL KOSTER, blz. 680.
Van Lennep IV, blz. 7. - *Unger* 1671-1679, blz. 332.
MR. CLAES VAN DAALEN, blz. 680.
Van Lennep ontbreekt. - *Unger* 1671-1679, blz. 396.

OP DE BOEKKAMER VAN S.K., blz. 681.
Van Lennep VII, blz. 667. - *Unger* 1671-1679, blz. 349.
AEN PIETER DE GRAEF, OP HET GESLAGT DER GRAVEN, blz. 681.
Van Lennep IX, blz. 617. - *Unger* 1671-1679, blz. 378.
AEN JAKOBA BIKKER, OP HET GESLACHT DER BIKKEREN, blz. 682.
Van Lennep IX, blz. 618. - *Unger* 1671-1679, blz. 380.
OP D'AFBEELDINGE VAN MARIA VAN OUTSHOREN DOOR FILIPS KONING, blz. 683.
Van Lennep VII, blz. 21. - *Unger* 1671-1679, blz. 356.
OP DEN PROMETEUS TEN HUIZE VAN ISAAK JOAN NYS, blz. 684.
Van Lennep VII, blz. 20. - *Unger* 1671-1679, blz. 361.
AEN GEERAERT BIKKER, REKENMEESTER, blz. 684.
Van Lennep XI, blz. 270. - *Unger* 1671-1679, blz. 316.
KERSLIEDT, blz. 686.
Van Lennep IV, blz. 359. - *Unger* 1657-1660, blz. 306.
HARTEBREEKER, blz. 688.
Van Lennep IV, blz. 385. - *Unger* 1671-1679, blz. 376.
HANEGEKRAEY, blz. 689.
Van Lennep IV, blz. 386. - *Unger* 1671-1679, blz. 377.
TER BRUILOFTE VAN NATHANAEL BUR EN SOPHIA BEAUCHAMP, blz. 689.
Van Lennep X, blz. 570. - *Unger* 1671-1679, blz. 337.
OP HET NEDERSTORMEN DER STEENE GALERYE IN HOFVLIET, blz. 691.
Van Lennep X, blz. 489. - *Unger* 1671-1679, blz. 350.
TER BRUILOFTE VAN FRANCISCUS VAN IMSTENRAEDT EN SOPHIA KATHARINA WICHEMS, blz. 692.
Van Lennep X, blz. 572. - *Unger* 1671-1679, blz. 338.
OP N. KRAENEVELDT, blz. 695.
Van Lennep IX, blz. 628. - *Unger* 1671-1679, blz. 343.
LOFZANG DER GEESTELIJKE MAEGHDEN, blz. 696.
Van Lennep VII, blz. 680. - *Unger* 1671-1679, blz. 372.

Aantekeningen door Dr. C.C. van de Graft

VONDELS NAASTE FAMILIE.

In de Vondelkroniek jrg. VIII (1937), aflev. 3, publiceert Mr. J.W.C. van Campen een artikel: *Onbekende gegevens over Vondels naaste familie*.

De hoofdbronnen waaraan Schr. deze nieuwe gegevens ontleent, zijn de Minuten van procu ratiën en certificaten, gepasseerd ter secretarie (gem. archief Utrecht II, nr. 174), de Protocollen van notarissen aldaar en het Schreinsbuch op het Stadsarchief te Keulen. Wel had reeds J.J. van Merlo in zijn art. *Joost van den Vondel und sein Geburtshaus 'zur Viole' in Köln*, verschenen in de Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein XXIII (1871), hieruit uittreksels meegedeeld, doch met gedeeltelik onjuiste conclusies, welke door de latere Vondel-vorsers niet waren gecontroleerd. Van Merlo had in de echtgenoten Anton Wills en Clementia Haussart, die 10 Dec. 1585 het huis 'Zu der Violen' in de Grosze Witschgasse in levenslang vruchtgebruik ontvingen, terwijl de eigendom aan hun dochter Agnes werd overgedragen, niet Vondel's grootmoeder van moederszijde herkend, 'die tot heden als Clementia X figureerde' (Sterck, *Oorkonden*, blz. 359), en wier familienaam nu vaststaat.

Maar bovendien weten wij nu dat deze grootmoeder niet, zooals Sterck vermoedde (*Oorkonden*, blz. 7, 8, 361), Wijnman als vaststaand aannam (Vondel-Museum, 14de Verslag (1932-'33), Amsterdam 1931, blz. 53), in eerste huwelik getrouwd is geweest met Wills of Wielss, maar in tweede huwelik. Ook dat dit tweede huwelik niet vóór 1572 voltrokken geweest kan zijn, zodat de daaruit geboren dochter Agnes niet vroeger dan 1572 of 1573 ter wereld kan zijn gekomen. Tevens blijkt uit deze akten dat Agnes zich op zijn vroegst in de tweede helft van 1614 te Utrecht gevestigd heeft, want op 21 Maart 1614 blijkt zij nog te Culemborch te wonen.

Het verblijf van deze halfzuster te Utrecht kan dus voor Sara Kranen, toen zij in 1595 met man en kinderen uit Keulen naar Holland verhuisde, geen aanleiding geweest zijn tot aanvankelike vestiging te Utrecht, zoals Sterck aannam (*Oorkonden*, blz. 8), en Molkenboer van hem overnam (Vondel-Museum, 13de Verslag (1926-'27), Amsterdam 1928, blz. 16). En tevens vervalt hiermee de veronderstelling dat de jonge Vondel, die tussen 1598 en 1606 te Utrecht een toneelvoorstelling van de leerlingen der Hieronymusschool bijwoonde, toen gelogeerd kan hebben bij die tante Agneta (Sterck, Vondelkroniek I (1930), blz. 163).

Voorts worden wij op de hoogte gebracht van een proces tussen Agnes Wills en haar halfzuster Sara Craen om de erfenis van haar beider moeder. Daar dit proces 4 Sept. 1612 aanving, zal Clementia waarschijnlik kort te voren zijn overleden. Wel komen deze procesakten te Keulen niet meer voor, maar te Utrecht bleef de einduitspraak van 18 Maart 1614 bewaard, die Sara Craen veroordeelde tot betaling van 740 rijksdaalders aan Agnes Wills. En ook de machtiging van Agnes uit 1613, waarbij zij Joosts zuster Susanna te Keulen aanwees 'om over de echtheid van de schriftuur te oordeelen'. Deze, in 1595 te Keulen met Mr. François Provoost gehuwd, was dus in 1613 nog in leven (Sterck, *Oorkonden*, blz. 359: 'Zij leeft nog in 1604').

Ten slotte vernemen wij nog dat Sara Craen met haar schoonzoon Joost Willemsz. van Nyekerken, de man van Sara van den Vondel, de begrafenis heeft bijgewoond van Agnes Wills, die 12 Dec. 1620 in de Geertekerk te Utrecht plaats had. Daags te voren laat Sara door een notaris te Utrecht de verklaring neerschrijven, dat zij van ieder recht op Agnes' nalatenschap afstand doet. Waarschijnlik uit vrees dat de schulden de baten zouden overtreffen. Want ook de universeele erfgename Geertruyt Cnobbe, de natuurlike voordochter van Agnes' man, welke Geertruyt met Agnes samenwoonde, verklaarde bij notarieele akte van 3 Jan. 1621 de erfenis niet eerder te willen aanvaarden voor en aleer zij van de toestand van de boedel op de hoogte was. Er is nog een aantekening bewaard dat van de nalatenschap van Agnes Wils, weduwe van Dirck Cnobbe, een inventaris is opgemaakt, maar deze inventaris zelf is niet meer aanwezig.

OP EEN GEDENKPENNING VAN DE VIERDAAGSE ZEESLAG, blz. 208.

Zie C. Scholten, *Een penningvers van Vondel*, in Vondelkroniek, jrg. VIII, br. 3, Juli 1937, blz. 1.

AAN APOLLONIA VAN VEEN.

Men herinnert zich uit Dl. III, blz. 395, het gedicht *Aan Apollonia van Veen*.

Mej. Dr. E. Theissing vond tussen papieren van de familie Van Veen het hs. van dit gedicht, dat zes strofen telt, terwijl de uitgaven er vijf telden. De onderdrukte stroof, in te voegen na vs. 12, is belangrijk om de zinspeling op de calligrafieën, door welke Apollonia blijkbaar haar bewondering voor Vondel's gedichten wel had uitgedrukt; de tekst luidt:

> ‘Niet min genoeght dat hemelsch oogh
> soo menighmael het nederstraelt,
> en staert van synen gulden boogh
> op 't geen uw hand vernuftigh maelt
> met verwe of goud of kool of inckt,
> waer door myn dicht te schooner blinckt.’

De ontdekking van deze autograaf is voor Drs. Michels aanleiding geworden om een reeds door hem opgezette studie over de familie Van Veen te voltooien met een onderzoek naar de relaties dezer familie met de dichters Stalpart van der Wielen, Huygens en Vondel. Zie Vondelkroniek VIII (Januari 1937), blz. 40-41.

OP KATHARINE QUESTIER, blz. 615.

Alleen pro memorie - op 't voorbeeld van Albert Verwey - vermelden we hier nog een rijmsnipper, dat aan K.Q.'s ‘Stamboek’ moet ontleend zijn:

> *Questiers, vol viers, vol gunst*,
> *Schept leven uit de kunst*.

GRAFSCHRIFT OP HENRICUS DE GROOTE, blz. 670.

De ‘Jakobus Viverius’ van 1665 schrijft: ‘den zin-rijcken Joost van de Vondel heeft dit eertijts op zen graf-steen gepast’. Dat dit *eertijts* samenvalt met den tijd, waarin Vondel zijn ‘Wtvaert en Treur-dicht van Henricus de Groote’ schreef, spreekt uit een vergelijking van vs. 173 der ‘Wtvaert’:

De duysent-tongsche *Faam* zy u gerucht bevolen

met het 3e vers van het ‘Grafschrift’:

Den Hemel blijf zijn ziel, zijn doen 't gerucht bevoolen.

‘Viverius’ schrijft *zen* ziel, naar zijn eigen spelling.

Ten slotte

Wij voelen ons gedrongen aan het einde van onze taak onze warme dank te betuigen aan Dr. M. Boas te Amsterdam, die bereidwillig de laatste proeven van *Q. Horatius Flaccus Lierzangen en dichtkunst, in het rijmeloos vertaelt* doorzag en daarin menige verbetering aanbracht. En bij wie wij sedert nooit vergeefs aanklopten als we de hulp van een classicus behoefden; die ons steeds per kerende post van alle Latijnse motto's de ons onbekende bron noemde.

Utrecht, 16 *September* 1937.

AAN DEZE UTRECHTSCHE PARE ZICH ONZE AMSTERDAMSCHE STEM.

Ook wij danken den even welwillenden als ‘doorgeleerden’ Dr. Boas voor zijn altijd parate belangstelling in onze uitgave.

Van Dr. Boas tot de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek is nauwelijks één schrede.

Alle medewerkers aan onzen ‘Vondel’ zijn vervuld van erkentelijkheid voor den vlotten en kundigen bijstand, dien zij van den Bibliothecaris Dr. J. Berg met zijn bekwame en geleerde helpers mochten ondervinden. Den redacteur der uitgave in 't bijzonder past het, hier met groote waardeering de namen te noemen van de Vondelkenners Drs. H. van der Bijll en Mr. H.F. Wijnman, van wie de eerste, als conservator van het Vondelmuseum, zoo uitnemend de kunst verstaat om de onder hem berustende schatten aan de wetenschap en de algemeene belangstelling dienstbaar te maken.

Het zou een verzuim zijn, werd in dit verband niet tevens dank gebracht aan de Heeren P.J. Oosterbaan, E.J. van der Linden en Ed. K. de Jong, de U.B.-mannen, wier praktische kennis en hoffelijke dienstvaardigheid zooveel jaren lang aan onzen arbeid ten goede zijn gekomen.

Amsterdam, 16 *September* 1937.

R e d .

Aanteekeningen door Prof. B.H. Molkenboer O.P.

BERECHT van *Adam in Ballingschap*, bl. 99-vlg.

Vondel volgt voor zijn theologische uiteenzetting van den staat der eerste menschen vóór den zondeval in hoofdzaak en letterlijk de beschouwingen van kardinaal St. Robertus Bellarminus, die ook voor de *Altaergeheimenissen* en de *Harpzangen* zijn theologische mentor was (vgl. Dl. IV, bl. 643 en Dl. VIII, blz. 219). In diens verhandeling *De gratia generi humano in primo parente collata* (Zie *Disputationum Roberti Bellarmini tomus quartus;* Controversia prima generalis; Col. Agripp. MDCXIX) vinden wij de gedeelten, welke de dichter in zijn B e r e c h t heeft vertaald, beginnend bij '*De Schepper aller dingen schiep Adam*' enz., bl. 100, r. 30.

Cap. V van Bellarminus heeft als titel de stelling: 'Supernaturale donum fuisse rectitudinem, quam primus homo in creatione accepit', in den tekst nader toegelicht met: 'Rectitudo illa, cum qua Adam creatus fuit, et sine qua post ejus lapsum homines omnes nascuntur, donum supernaturale fuit. Haec adversus haereticos hujus temporis' en hij vervolgt (kol. 22):

'Sciendum igitur est primo hominem naturaliter constare ex carne, et spiritu, et ideo partim cum bestiis, partim cum Angelis communicare naturam [vgl. vs. 533-34]; et quidem ratione carnis, et communionis cum bestiis, habere propensionem quandam ad bonum corporale et sensibile, in quod fertur per sensum, et appetitum: ratione spiritus et communionis cum Angelis, habere propensionem ad bonum spirituale, et intelligibile, in quod fertur per intelligentiam, et voluntatem. Ex his autem diversis, vel contrariis propensionibus existere in uno, eodemque homine pugnam quamdam, et ex ea pugna ingentem bene agendi difficultatem, dum una propensio alteram impedit.'

r. 45, bl. 100. DE GODDELIJCKE VOORZIENIGHEIT enz.:

kol. 22. 'Sciendum secundo, divinam providentiam initio creationis, ut remedium adhiberet huic morbo, seu languori naturae humanae, qui ex conditione materiae oriebatur: addidisse homini donum quoddam insigne, quo veluti aureo quodam fraeno pars inferior parti superiori, et pars superior Deo facile subjecta contineretur. Sic autem subjectam fuisse carnem spiritui, ut non posset ipso invito moveri, neque ei rebellis fieri, nisi ipse fieret rebellis Deo: in potestate tamen spiritus fuisse, rebellem Deo fieri, et non fieri.'

r. 55, bl. 101. DAT DEZE VOLKOMENHEIT VAN DEN EERSTEN MENSCHE enz.

Vondel laat de rest van Bellarminus' Cap. V onbenut en springt over op cap. VI, waarin de getuigenissen 'ex divinis literis [et] veterum testimoniis' worden aangehaald, 'quae ostendunt integritatem primi hominis fuisse supernaturalem, vel certe donum aliquod supernaturale primo homini fuisse collatum' (kol. 26).

kol. 27: 'In Psalmo octavo describitur his verbis hominis prima creatio, *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quia visitas eum? minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum*. Casus autem ejusdem describitur in Psalmo quadragesimo octavo: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*.'

r. 66. HIER UIT BLIJCKT enz.

kol. 27: ‘Quibus duobus modis indicatur fuisse primum hominem donis supernaturalibus ornatum: Primum, quoniam miratus Propheta hominem fere Angelis adaequatum ....

Deinde accedit, quod dona illa primo homini initio collata, vocat honorem, et gloriam: honor autem, et gloria sine dubio aliquid extrinsecum, et superadditum designant.

'Item Ecclesiastici 17. *Deus creavit hominem de terra, et secundum se vestivit illum virtute*. Quo loco creatio refertur ad naturam; indumentum virtutis ad superaddita dona .... Quo etiam pertinet parabola de eo, qui incidit in latrones; Luc. 10, primum enim despoliaverunt eum, deinde plagis impositis, abierunt, semivivo relicto. Ubi non solum intelligimus ex nomine vestium, quae (ut diximus) extrinsecum quid significant, colligi posse donis supernaturalibus privatum fuisse primum hominem, sed etiam animadvertimus, plagas naturae humanae ex despoliatione consequutas esse.'

r. 78. DE HEILIGE OUTVADERS BESTEMMEN DEZE ZETREDE:

kol. 27 (eenige alinea's verder): 'Accedunt testimonia veterum Patrum.' De aanhalingen uit S. Dionysius Areopagita en S. Basilius slaat Vondel over.

kol. 28. 'Sanctus Joannes Chrysostomus homilia quinquagesima quinta in Genes. de Adamo, et Eva, qui cum nudi essent, tamen ob justitiam originalem non erubescebant [*niet naeckt stonden:* zich niet schaamden], ita loquitur: *Gloria*, inquit, *quae superne venerat, vestiti erant*. Ubi vides justitiam originalem comparari indumento, et indumento superne venienti: ut intelligas eam non ex naturae principiis, sed e caelo, ac supra naturae conditionem primis parentibus accessisse.'

De door Bellarminus uit St. Joan. Chrys. aangehaalde tekst luidt in de Lat. vert. van Migne: 'Nec nudi erant, quandoquidem superna ipsos gloria quovis vestimento honestius tegebat': in Cap. II Gen. Hom. XVI; Migne, P.G. LIII, kol. 131.

Het bij Bellarminus volgend getuigenis uit St. Cyrillus gaat Vondel voorbij.

r. 85-86. SINT AMBROOS ZEGHT ...

kol. 29. 'Sanctus Ambrosius in libro de Isaac, et anima, capite 5. *Nec Adam*, inquit, *nudus erat, quando eum innocentia vestiebat* .... Et libro de Helia, et jejunio, Cap. 4. *Opertus*, inquit, *erat Adam virtutum velamine, priusquam praevaricaretur, sed tamquam exutus praevaricatione, videt se esse nudum, quia indumentum, quod habebat, amiserat*'. Bij Migne, P.L. XIV, kol. 517 en 701.

De bij Bellarminus volgende teksten van St. Hieronymus, Augustinus, Anselmus en Bernardus slaat Vondel over. Waar hij de citaten uit S. Gregorius Magnus gevonden heeft, bleek mij niet. De eerste in r. 111-113 luidt in 't Lat.: 'In paradiso assueverat homo verbis Dei perfrui, beatorum angelorum spiritibus cordis munditia et celsitudine visionis interesse' en hangt samen met de aanhaling in r. 122-24: 'sed postquam huc cecidit, ab illo quo implebatur mentis lumine recessit'; S. Greg. M. *Dialogorum* Liber IV, Migne, P.L. LXXVII, kol. 317.

Adam in Ballingschap van Vondel en *Adamus Exul* van Hugo Grotius

In de regelen Aen de kunstbeminnende heeren, waarmee de eerste uitgave van *Adam in Ballingschap* opent, bekent Vondel ronduit, dat hij zijn treurspel heeft geschreven 'naer het voorbeelt' van Hugo de Groot, 'die, naulijx over de grens van zijne kintsheit getreden', hetzelfde onderwerp in het Latijn gedramatizeerd had. Indien het jaartal der eerste editie van *Sacra in quibus Adamus exul tragoedia aliorumque eiusdem*

generis carninum cumulus consecrata Franciae principi, Hagae Comitis, 1601 (zie J. ter Meulen: *Concise Bibliography of Hugo Grotius*, Leiden, 1925, no. 455) ons niet overtuigde, zouden wij moeite te hebben, te gelooven, dat de 18-jarige jurist werkelijk dit wel in hoofdzaak theologische, maar toch ook

met levendige verbeelding en fraaie poëtische grepen samengestelde drama heeft geschreven. Bijna even verrassend is het, dat de 77-jarige Vondel dit jeugdwerk van den sedert allang gestorven maar nog altijd hoogvereerden Grotius ten ‘voorbeeld’ nam voor zijn eigen grootsche Adam-tragedie.

Toch heeft hij dat, zelfs vrij ruim, gedaan, zooals hij het ook, ofschoon in mindere mate voor *Lucifer* gedaan had. Reeds de titel van Vondels werk blijkt een vertaling van *Adamus Exul* en wat den bouw van *Adam in Ballingschap* betreft, is het duidelijk, dat hij in de groote lijnen naar Grotius' klassicistisch stuk is opgezet.

Hier immers zien we het eerste bedrijf gevuld met een proloog van *Sathan*, die door een *Chorus* gevolgd wordt. - Het tweede bedrijf brengt een samenspraak eerst van Adam met een Engel (*Angelus*), daarna van Adam met Eva, eveneens door het *Chorus* besloten. Hoewel er eenige verschuiving is aangebracht, komen Vondels eerste twee bedrijven met deze beide van Grotius sterk overeen. - In het derde bedrijf verschijnt *Sathan* weer, te vergelijken met den dialoog van Asmodé en Lucifer in Vondels derde bedrijf. Sathan heeft een gesprek met Adam. Hierin wijkt Vondel van Grotius af, evenals in zijn eigen vinding van de paradijs-bruiloft, waarover bij den voorganger geen sprake is. Het *Chorus* besluit ook dezen handel. - Grotius' vierde bedrijf is geheel gevuld met de verleiding van Eva door *Sathan*, van Adam door Eva, met het *Chorus* daarna: in Vondels vierde bedrijf gebeurt hetzelfde. - Grotius' vijfde bedrijf voert *Sathan* weer in; Adam en Eva volgen; de *Vox Dei* laat zich hooren. Evenzoo bij Vondel, die in zijn slotbedrijf Lucifer en Asmodé laat komen, daarna Adam en Eva en tenslotte de Gerechtsengel Uriël.

Bij zóó groote trekken van constructieve overeenkomst ligt het voor de hand, dat er ook vele detail-parallellen moeten zijn: vooral in de laatste twee bedrijven vallen ze op. In een studie van 1859 over *De Paradijsgeschiedenis en de Nederlandsche Dichters* heeft Nicolaas Beets met de aanhaling van eenige frappante staaltjes daar reeds op gewezen (*Verscheidenheden meest op letterkundig gebied*, I, Haarlem, 1876, bl. 176-vlg.).

Wij meenen die overeenkomsten hier volledíger en systematisch te moeten aangeven. Hoewel wij geen letterkundige vergelijking bedoelen, zij de algemeene opmerking toch veroorloofd, dat als dichter en dramaturg de rijpe Vondel het knappe werk van zijn jeugdigen voorganger ver achter zich laat. Wij gebruiken van *Adamus Exul* de afzonderlijke uitgave Ex Typographio Alberti Henrici, Hagae Comitatensi, Anno CI□I□CI.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN:

Adam in Ballingschap	**Adamus Exul**
Inhoudt	*Argumentum*.
in r. 1-5	Post rerum creationem, et Angelorum lapsum homo in Paradiso constitutus est, datum ei in inferiorem orbem Imperium, vetitumque, ne arboris quae scientiae boni, et mali symbolum erat, fructum carperet. Sathan ut contra praeceptum fieret primum hominem marem simulata amicitia aggreditur, deinde feminam serpentis figura, quae seducta virum ad peccati societatem impellit.
11-12	Unde uterque homo expulsus est, et morti miseriaeque mancipatus.
De verzen; Lucifer. vs. 1-5	bl. 2. Sathan. Saevi tonantis hostis, exul patriae Caelestis, adsum, Tartari tristem specum Fugiens, et atram Noctis aeternae plagam.
vs. 14-22	bl. 3. Jucunda sancti forma se latissime Distendit horti, cujus in gremium fluit Sectus quaternis tumidus Euphrates vadis. Hic densa tenuis languidos Zephyri sonos Arbusta referunt .... bl. 2. Ecce, quae petitur, prope Apparet Heden: proxima Auranitidos Amaena cerno.
vs. 91-95	bl. 43. Centum fideles militum caelestium Turmas, beata sors quibus crimen fuit, Et invidendum robur, et paritas minax, Pepulit Tyrannus, et gravem indixit fugam, Caelique alumnos inferae densis specus Damnavit umbris.

Adam. vs. 119-122	bl. 13. Adam. Dies tenebras legis aeternae vice Fugans resurgit: Certus ordo temporum Solis reducit aureum terris caput.
vs. 134-138. Adam-Eva.	bl. 14. Ipse nos Mundus monet Servire rerum conditori, nec sinit Haerere terris: supera nos rapit in loca, Mentesque proprium ducit ad primordium.
vs. 191. Adam tot Eva.	bl. 26 Eva tot Adam. Felicitatis magna pars, aut unica Vir est maritae: dulce nunc quicquid mihi est Te sine nocebit.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 199. Adam tot Eva.

bl. 66. Eva tot Adam.

Sive me natam vocas
Ex te creatam, sive communi patre
Ortam sororem, sive potius conjugem.

vs. 203. Eva tot Adam.

bl. 25. Eva tot Adam.

O sempiterno faedere auspiciis Dei
Mihi juncte conjunx longius praesentia
Tua carere justa me pietas vetat,
Amorque sancta corda succendens face.

vs. 211-14. Adam tot de Wachtengelen.

bl. 17. Adam tot den Engel.

Age, si vacabit,
Narra petenti, quo modo, quoque ordine,

Tam magna numeris machina impleta est
suis.

vs. 216. Rey van Wachtengelen.

bl. 17. De Engel.

Moli priori conditae simplex erat
Materia.

vs. 219. Rey van Wachtengelen.

bl. 18. De Engel.

Latebat expers Lucis, et formae Chaos.

vs. 225-26. Rey van Wachtengelen.

bl. 19. De Engel.

Quaterna nondum ceperant sedes suas
Principia.

vs. 229-32 Rey van Wachtengelen.

bl. 28. Chorus.

Inclusum est a te praescriptis finibus
aequor
Sublimi ne rursus humum sub gurgite
condat,
Terraque delapsis siccum caput extulit
undls.

vs. 242 Rey van Wachtengelen.

bl. 19. De Engel.

Sic
Primi diei fuit opus primum dies.

vs. 243-44 Rey van Wachtengelen.

bl. 18. De Engel.

illa [terra] primo turbidis
Submersa in undis delitescebat salo
Cincto tenebris.

vs. 251-55 Rey van Wachtengelen.

bl. 21. De Engel

Fructus sequenti justa produxit die.
Quodcumque germen floridos campos tegit,
Et herba succo quae salutifero viret
Tunc jussa primum crescere est, et vividum
Ejicere semen

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 257 Rey van Wachtengelen

bl. 21. De Engel.

Orbis figura subjugem Caeli globo
Optavit iguem ....

post haec siderum
Opus secutum est ....
Noctem, diemque lumine illustrant vago,

Horas tenebris, et diei dividunt.

vs. 285 Rey van Wachtengelen

bl. 24-25. De Engel.

pascere et viridantibus
Armenta campis, cuncta spectant patriam

Quae prona terram, nec suos audent Polo

Monstrare vultus ....
Adame tantum est haec quod a te differant,
Quem vultus ipse destinat majoribus ....

vs. 314-15. Gabriël.

bl. 2. Sathan.

.... Bdellii qui fertiles,
Ubi sub profundo nascitur terrae specu
Fulvum metallum, plurimisque ubi Sardonyx
Latet in fodinis ....

vs. 343-44. Gabriël.

bl. 17. De Engel.

Vis conditorem nosse? rebus conditis
Utere magistris; quicquid est index Dei est.

vs. 557-562. Lucifer.

bl. 7. Sathan.

His his ministris noster utetur dolor.
Quaecumque pestis Tartaro obscuro sata

Blando Cerastas lubricos vultu regis
Hoc agite.

vs. 568

bl. 8. Sathan.

Poma si vetitae arboris
Gustabit unquam, subito in exitium ruet,

Paenasque socius, Tartari et novus incola

Pro perpetrato scelere communes dabit.

vs. 640-45. Lucifer. Asmodé.

bl. 8. Sathan.

si moveri vir potest,
Tentetur ipse; si moveri non potest,
Tentetur ejus uxor.

vs. 653, 747. Asmodé. Belial.

bl. 8. Sathan.

Faeminae ingenium leve,
Negligere justa facile, nec caepti tenax
Variatur ultro, plurimum indulget sibi.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 999-1002. Adam tot Eva.

bl. 27. Adam tot Eva.

Sic amoris mutui
Ut duret ardor, utque communi bono
Aevum fruamur, nosque deliciae beent
Hedenis almi munus egregium Dei,
Ipsum colamus omnis authorem boni,
Primumque amenus.

vs. 1042. Eva bij Belial.

bl. 27. Eva tot Adam.

Jucunda quae vox auribus sonuit meis?

vs. 1101-05. Belial tot Eva.

bl. 40. Sathan tot Eva.

Miramur unum hoc, omnis authorem boni

(Nam sic vocari gaudet) istis fructibus
Vetuisse vesci.

vs. 1006-11. Eva tot Belial.

bl. 41. Eva tot Sathan.

Quascumque plantas istud arbustum gerit,

Quoscumque fructus, usibus nostris gerit.

Hortum per omnem, queis libet, vesci licet.
Sed arbor una, qua Nemus medium patet,

Vitanda ramis poma curvatis gerit.
His abstinere Lex monet magni patris,
Ne forte vitae consequamur terminum.

vs. 1114, 1162. Belial tot Eva.

bl. 40. Sathan tot Eva.

Tanta quae menti sedet
Invidia?

vs. 1120-21. Belial tot Eva.

bl. 46. Sathan tot Eva.

Puta licere, quoque te sensus rapit
Sequere.

vs. 1134. Belial tot Eva.

bl. 42. Sathan tot Eva.

Quicquid est, etiam bonum est.

vs. 1136. Belial tot Eva.

bl. 46. Sathan tot Eva.

Permitte vanis ne superstitionibus
Te fascinandam.

vs. 1139. Belial tot Eva.

bl. 46. Sathan tot Eva.

Captare lucrum.

vs. 1140. Eva tot Belial.

bl. 42. Eva tot Sathan.

Incerta jussi causa.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 1162-66. Belial tot Eva.	bl. 43. Sathan tot Eva. Invidit illud, quod latet fructu, bonum, Scientiamque, quae bonum miscet malo, Servare soli conditam voluit sibi
vs. 1167-68. Belial tot Eva.	bl. 9. Sathan. Dicam futuros Numini summo pares, Novosque Divos.
vs. 1172-73. Belial tot Eva.	bl. 45. Sathan tot Eva. Quod tenax renuit Deus Dabit arbor ista, numen arcanum gerens.
vs. 1176. Belial tot Eva.	bl. 46. Sathan tot Eva. Ex homine morsus unus efficiet Deam. Novumque fies Numen: audendum puto.
vs. 1182-85. Eva bij Belial.	bl. 47. Eva bij Sathan. O dulce pomum, quam tua haec species meis Arridet oculis.
vs. 1187. Eva bij Belial.	bl. 47. Sathan tot Eva. Decerpe pendens aureum ramis onus.
vs. 1195-97. Eva bij Belial.	bl. 49. Eva bij Sathan. Ignoscet ipse forte si videat Deus .... magna delicti mei Jam pars peracta est: arborem vetitam attigi.
vs. 1199. Belial tot Eva.	bl. 47. Sathan tot Eva. Jam restat ori tantum. ut admoveas tuo.

bl. 49.

Jam dextra manus perfice, atque ori admove.

vs. 1204-05. Belial tot Eva.

bl. 50. Sathan tot Eva.

Ad delicatam tu virum invita dapem.

vs. 1212, 1220. Adam.

bl. 50. Adam.

Lente per omnem, saepe sustento gradu,

Spatiatus hortum, repeto vix sero locum,

Primum unde nostrae fuerat auspicium viae.

vs. 1217. Adam.

bl. 50. Adam.

Satiatus isthuc redeo.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 1221. Adam.

bl. 50. Adam tot Eva.

Ubi tamdiu haeres? cupis alimento dapis,

O socia thalami, corporis vim sustines?

vs. 1226, 1230. Adam tot Eva.

bl. 51. Adam tot Eva.

Quid video? Nonne haec illa, quam Deus imperat
Vitare, cujus fructibus pasci vetat?

vs. 1229. Eva tot Adam.

bl. 51. Eva tot Adam.

Haec arbor umbram tribuit, haec etiam cibum.

vs. 1231-35. Eva tot Adam.

bl. 51. Eva tot Adam.

Adame, sic est: vetuit attingi arborem,
Fructum caveri jussit: hoc ipsum fuit
Cur non caverem. Cerne quam rutilus color
Praestringat aciem luminis: Ecquid tu putas
Intus latere, si foris tantum est boni?

vs. 1236-38. Adam tot Eva.

bl. 51. Adam tot Eva.

Gelidus per artus vadit excussos tremor,

Exanguis asto, crinis erectus riget
Vix ipse valido spiritus gemitu viam
Perrupit.

vs. 1242-44. Eva tot Adam.

bl. 51. Eva tot Adam.

Non est, marite, crede cur trepides; nihil

Est perpetratum, quod citet suspiria.
Quin potius aude tu quoque, atque hilaris cape
Tibi conjugali traditum pomum manu.

bl. 53.

Collo superbum cum Superstitio jugum
Imponat ....

vs. 1252. Adam tot Eva.

bl. 51. Adam tot Eva.

Egone ut supremi jussa contemnens Dei

Purus profanam te sequar, vir feminam?

vs. 1258. Eva tot Adam.

bl. 53. Eva tot Adam.

profuit pomi mihi
Gustus vel unum hoc maxime, quod sentiam
Sine labe posse, quicquid est, carpi et capi.

vs. 1270-74. Eva tot Adam.

bl. 53. Eva tot Adam.

Per conjugalem te precor supplex fidem,

Tuos per oculos, et per amplexus meos,

Per, si quid unquam dulce fuit ex me tibi,

Ne me relinquas: junge te socium mihi,
Ut nuptialis pacta serves foederis.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 1280-93. Adam tot Eva.	bl. 54. Adam tot Eva. Quid est agendum? lubricas agitant duo Curas amores: hinc Dei, atqui hinc conjugis: ... Eligere durum est: haereo, animi pendeo.
vs. 1305. Eva tot Adam.	bl. 54. Eva tot Adam. Quid maritali fide Prius esse oportet? huc se amor vertat tuus, Quo sacra thalami jura, quo foedus vocat.
vs. 1344, 1349. Adam tot Eva.	bl. 35. Adam tot Eva. an voluit Deus Conjugis amores anteferri coeteris Etiam parentum? Voluit: huc Pomum mihi.
vs. 1353-55. Eva tot Adam.	bl. 55. Eva tot Adam. Sed quid tibi ambit languidas pallor genas, Caputque mutat? omne ruat in me malum, Si quod futurum est.
vs. 1356. 1369. Rey van Wachtengelen.	bl. 55. Chorus. Lugeat tristi revoluta motu Aetheris sedes, celeresque maestam Naenia cantum meditentur Orbes.
vs. 1414. Lucifer.	bl. 58. Sathan. Cessere voto cuncta: sublimem meo Superis superior vertice exaequo Polum.
vs. 1460, 1465, 1469. Lucifer.	bl. 58. Sathan.

Nunc regna Terrae teneo, nunc Sceptrum maris.
Aeria spatia sub meum mihi jugum.

vs. 1480. Lucifer.

bl. 59. Sathan.

sententiam
Sibi dicet ipsi.

vs. 1482-83. Lucifer.

bl. 59. Sathan.

Sed ecce rapido motus Adamus gradu
Prosiliut amens: omnis in facie est color.

Stetit furenti similis, et certa furit.
Abit, haeret, errat, sistit: ardescunt genae.

Mutatus habitus: pollor ardorem fugat.

vs. 1485. Lucifer.

bl. 58-59. Sathan.

paeniteat Deum
Hominis creati.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 1507. Eva tot Adam.	bl. 60. Eva tot Adam. Quae fingis amens spectra? quis te agitat furor?
vs, 1509-15, 1537-38. Adam tot Eva.	bl. 60. Adam tot Eva. Miseranda conjunx agmen infernum vides? Ego video .... Hinc pallidorum longa morborum cohors, ... egestas .... luctus .... senectus .... caet. Perspicere nequeo: semper ulterius malum est.
vs. 1547, 1555-58. Adam tot Eva.	bl. 63. Adam tot Eva. Quid meos Manes moror? Ibo, ibo solus, qua rapax amnis cadit, Ubi prona tumidus ducit Euphrates vada, Fluvioque mersus procul Erythraei ad maris Provolvar undas.
vs. 1562-63. Adam tot Eva.	bl. 64. Adam tot Eva. Omnia amisi bona, ... Nunc vita restat: hanc quoque amitto libens.
vs. 1573. Eva tot Adam.	bl. 61. Eva tot Adam. Sana meditari incipe .... bl. 62. Meliora, conjux, loquere.
vs. 1579-88. Eva tot Adam.	bl. 65. Eva tot Adam. Mea culpa certe est. Ego te fefelli misera.

bl. 67.

Quid dabo marito? Nil, nisi ut moriar prior.
Utcunque miserum est, moriar Adami tamen
Conjunx ....

bl. 68.

Non vivo fine te: sed mori mecum potes.

Unum in duobus statue: nil sine me facis.

vs. 1589-95. Adam tot Eva.

bl. 68. Adam tot Eva.

Jam parce conjunx, parce, parebo tibi,
Parebo rursus ....

bl. 67. Eva tot Adam.
Ergone vacuos vidua, deserta, et vaga
Curram per agros ....

vs. 1601-09. Eva.

bl. 68. Eva.

Quis ille strepitus? audio ventos truces
Late furentes: audio murmur grave,

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

Quod gravia minitans aëre ex sommo cadit.
Repente longo terra mugitu fremens
Concussa caecos egit ad coelum sonos,
Retroque cessit: capitibus nutans Nemus

Fragore vasto tonuit: omnes arbores
Concussit horror, silvaque erexit comam.

vs. 1610-24. Adam.

bl. 68. Adam.

Pavet animus: horret corpus: insedit meos

Torpor per artus. frigidus sanguis coït.
Ultor nefandi sceleris, Edicti memor,
Vindexque spretae legis adventat Deus.
Fugiamus illuc, qua frequentes arbores
Lucem recusant. Abditi densis comis
Lateamus: iterum criminis nostri dolor
Me stimulat: iterumque erubesco, et palleo,
Foliisque tectus non satis videor mini.

vs. 1626-34. Uriël.

bl. 69. Vox Dei.

Adame, quas nunc in te latebras proripis?

Quae te recondit umbra? cernentem omnia,
Praesentem ubique, cuncta cui rerum patent,
Huic delitescis? Ipse te appello Deus ....

Ego te creavi, te creatum maximis
Muneribus auxi. Natus ausculta patri ....

vs. 1635-39. Adam.

bl. 69. Adam.

Pareo: audivi truces,
Metuende rector, per nemus sacrum sonos
....

et verecundus pudor
Accessit: ecce nudus obscoenos male
Velatus artus ad forum sistor tuum.

vs. 1640-45. Uriël tot Adam.

bl. 70. Vox Dei tot Adam.

Nuditatis conscius
Per quem fuisti? ....
Fatere veram judici causam tuo.
Defensiones, ne tuum crimen gravent,
Omitte vanas. Nonne pomum ex arbore
Vetita comedere es ausus, et legem meam,
Paenamque mortis spernere, infidum caput?

vs. 1646-50. Adam.

bl. 70. Adam.

Mea culpa non est. Crimen hujus feminae est,
Quam mihi dedisti fortis auxilium meae,

Pellace quae me voce, et exemplo suo
Cepit: comedi.

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

vs. 1651-52. Uriel tot Eva.	bl. 70. Vox Dei tot Eva. Conjugi conjux nocens Die, causa tantae quae fuit dementiae?
vs. 1653-54. Eva tot Uriël.	bl. 70. Eva tot Vox Dei. Serpens, Creator, dextera fictus tua Astu fefellit simplicem, atque .... Seducta pomum gutteri admovi meo.
vs. 1655-87. Uriël tot de slang, Eva en Adam.	bl. 70. Vox Dei tot de slang. Fraudibus nimis apte Serpens .... Bestiis invitus aliis ibis ....
	bl. 71. et infixus solo Ventre serpes .... Ipse veniet .... Qui Triumphator superbum conteret tibi verticem.
	bl. 72. Tot Eva. Proditrix mulier mariti, quae dolosis vocibus Te nimis facilem dedisti, multa te expectant mala... Cumque materna sub alvo conditum faetum geres Aegra languebis .... subdita (viri) jugo Jussibus parere disces, ille te imperio reget.
	bl. 73. Tot Adam:

Cape tuas, Adame paenas ....
Qui muliebri lepori posthabens legem meam
Vetita persuasus profana poma violasti gula.
Terra propter te dolebit sterilis, effacta, arida,
Sponte lolium, sponte tribulos, sponte progignet rubos
Non nisi compulsa fruges ....
Defluet sudor per artus ....
Usque dum lethalis hora reddat Adamum sola

.... praetuli clementiam
Juris rigori ....

vitae quoque
Proferre volui spatia, et humanum genus,

Quod omne vestris inditum membris latet,

Servare ....

bl. 74.

Sed ut pudori consulam vestro simul,
Et sanitati, corpori tegmen dabo,
Quod induatis, pinguis exuvias ovis ....

Tot de Cherubijnen:

Vos ergo Cherubi caelites, mihi quos ego

Legi ministros, ite, et horto pellite

TE VERGELIJKEN PLAATSEN (vervolg):

Par istud hominum: sacra deliciis loca
Miseri relinquent ....
Vos state in aditu nemoris ....
Et impedite flammeo versatilis
Muevone teli, ne quis infigat pedem.

vs. 1688-92. Eva

bl. 75. Eva.

Quis subitus ardor iste, quae lux emicat?

Corripuit hortum flamma, et excelsae arbores
Ardent ....
Haec digna thalamis taeda praelucet meis ....

vs. 1693-1709. Adam.

bl. 75. Adam.

Fugiamus ....
Suffulta pigris membra sed genibus labant ....
Nemus beatum, verque perpetuum loci,
Felixque regio ....
Valete ....
Numquam videndum rursus, aeternum vale ...

En fugio, exeo;
Mortifera vitia, dira morborum lues,
Languor caducus, horridus febrium tremor,
Labor, dolorque, et cumulus instantis mali

Vos ite mecum tristis exilii duces.

Aantekeningen door Dr. H.W.E. Moller.

I. Faëton, blz. 31

1. TEKSTKRITIEK

Er zijn drie uitgaven van Faëton die het jaartal 1663 dragen, in Unger's Bibliographie genummerd 665, 666, 667. Terecht wijst Unger erop dat de laatste wel van omtrent 1700 zal zijn; deze is blijkbaar een nadruk van 666, de uitgave die hier is afgedrukt. Alleen de beide eerste komen dus in aanmerking.

In dit deel is de tekst afgedrukt van nr. 666, die dus door Unger voor de tweede wordt gehouden. De redenen waarom ik deze voor de eerste houd, zijn de volgende. Vooreerst is 665 een zeer slordige uitgave, vuil zetsel en veel drukfouten, onfraaie versierde hoofdletters, zie bijv. de beginletter van de opdracht; een onnozel sluitstukje aan 't eind van de opdracht, enz.; dit alles zou zelfs kunnen wijzen op later uitgeven, eind 17e eeuw; dit is voor 665 niet waarschijnlik. (zie volgende). Uitg. 666 (hier afgedrukt) is veel kloeker en fraaier gedrukt, zie de versieringen bijv. de I van Ianus Dousa (Opdracht), het voorwerk, de bladzijcijfers, enz. zoals wij dat van deze drukker gewend zijn. (Blz. 33 staat fout *Janus*).

Vervolgens zijn er enkele eigenaardige wijzigingen aangebracht in de 2e uitg. (665), die omgekeerd indien deze de eerste was, moeilik te begrijpen zouden zijn. Zo bijv. in 666 (onze tekst) blz. 33 r. 13 staat ‘den heiligen Lactantius’ (zo ook in 667); dit is min juist gezegd, zie de voetnoot aldaar. Vondel wijzigt dit in de tweede druk (665) terecht in ‘den heiligen outvader Lactantius’; het is toch niet aan te nemen, dat hij in een dergelijk geval, het eerst op de juiste wijze zou hebben gezegd, en later onjuist. In vs. 546 staat alleen in 665 getroffen i.pl.v. getroosten; in vs. 713 leest 665: d'oosterpoort, i.pl.v. d'oostpoort, waardoor de maat verstoord wordt, vgl. vs. 691, en meer dergelijke. Voor de tekst in 't algemeen maakt het weinig verschil welke uitgave de eerste is geweest; alleen moeten bij 665 meer blijkbare tekstverbeteringen worden aangebracht (bijv. vs. 655 een punt i.pl.v. dubbel punt; 920 verschricken, in pl. van versticken, enz.).

Hieronder worden alleen die tekstverbeteringen verantwoord, die niet vanzelfsprekend zijn:

Vs. 64	*vermeetenheit*, de oude uitg. (alleen 666) heeft *vermeetentheit*.
Vs. 104	In de oude uitg. (alleen 666) staat *klinckbaer* i.pl.v. *klinckklaer*.
Vs. 140	*naer heur orde;* ik meende eerst *naer heur oude* te moeten lezen; maar alle drie de uitg. hebben *orde*.
Vs. 736	Alle drie de uitgaven hebben hier een vraagteken; maar dit heeft geen zin.
Vs. 790	Alle drie hebben: Izis; dit kan niet juist zijn; *Iris* wordt bedoeld.

Vs. 974	Alle drie hebben: getroffen; *getrocken* alleen geeft een goede zin.
Vs. 1046	Alle drie hebben: 't paert; alleen *d'aerdt* kan juist zijn.
Vs. 1526	de oude uitg. heeft: *wort men* in pl. van *wortme* (beide 666 en 667; 665 leest goed).

Afwijkende lezingen zijn verder van geen belang.

2. NADERE VERKLARINGEN

O p d r a c h t

Blz. 33, r. 1	In pl. v. *Janus* lees *Ianus*.
r. 16 vlgg.:	de tekst die Vondel hier vertaalt is als volgt: (uitgave De Bare, Parijs, 1748, blz. 47/48) '*Non ergo ipsas res gestas finxerunt poëtae; ... sed rebus gestis addiderunt*

quemdam colorem ... Cum officium poetae sit in eo, ut ea, quae gesta sunt vere, in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conversa traducat.'

Blz. 35, r. 44 — *Klymene bediet het water:* van geboorte was *Klymene* een zeenimf.

r. 45 — *Wanneer nu de Zon de dampen ontsteeckt* ...: volgens de natuurkenners in de oudheid deed de Zon de waterdamp, uit de zee opgetrokken, in een brandgas overgaan; en door dit brandgas verspreidde de Zon zijn hitte; allegories is dit dan: *Febus* (de Zon) verwekt bij de watergodin *Klymene* (de waterdamp) *Faëton* (de *lichtende* brand). Dergelijke natuurkundige opvattingen ook bij *Jan van der Noot* in de inleiding van zijn *Buch Extasis*.

r. 51 — In de voetnoot staat *onbeslepe*, lees: *onbeslepene*.

Inhoudt

Blz. 36, r. 14 — *den Padus* [*sedert den Eridaen naar hem genoemt*]: bij Servius: Ad Aeneïden VI, 659 wordt de sage meegedeeld volgens welke de zoon van Febus (de zonnegod) en Klymenee eigenlik Eridanus heette; en deze naam zou op de rivier zijn overgegaan, waarin hij neerstortte, en eerst na zijn dood heette de verongelukte Eridanus *Faëtoon:* de lichtende (brand) waarin hij was omgekomen.

Vs. 63 — *Verheft* met *t*, naast *schuur* en in 64 *Vermy*, zoals ook bij Vondel meermalen voorkomt; dus al geen verschil meer tussen enkelv. en meerv. in de gebiedende wijs, juist als in het hedendaags Nederlands; de *t* vooral om klankredenen, (hier vóor klinker) en om sterker nadruk (zie vs. 1486: Zwijght).

Vs. 714 — *Dat heene:* daarheen, die kant uit; vrgl. ons *dit op, dat op* = deze, die kant op of uit.

Vs. 1005	Zie hierboven bij *Opdracht* r. 44.

II. Zungchin, blz. 323.

1. TEKSTKRITIEK

In Vondel's tijd is alleen de hier afgedrukte uitgave verschenen; de volgende is van 1692.

Vs. 188	Vondel verwart hem met de eerste Mandsjoe Sjoen-tsjih, die op dit punt de grote kommernis was van Schall.
Vs. 288	*Aen vier gewesten* kan geen betekenis hebben, de stad Laoiang ligt niet *aan* vier gewesten; te lezen: *En vier gewesten* (zie *Nadere Verkl.* op vs. 288).
Vs. 362	*ritslen* is de juiste lezing: *ritselen* heeft een lettergreep te veel, Vondel heeft dergelijke uitgangen (met een lettergreep over) alleen in het eindrijm.
Vs. 709	De persoonsaanduiding *Us* is hier noodzakelik, anders is het verband zoek.
Vs. 967	*eedle* niet: *eedele* zie hierboven op vs. 362.
Vs. 1280	Ook van Lennep verbeterde *dachten* in *duchten*.

2. NADERE VERKLARINGEN

Veel bizonderheden over de ondergang van de Mingdynastie, en de verovering van Sjina door de Mandsjoe's had Vondel vernomen van zijn vrienden Blaeu de drukker en uitgever, en anderen die in briefwisseling stonden met de Missionarissen in Sjina. (Zie hierover *Wessels:* Studiën 63 (jrg. 1931) blz. 223-vlgg.). Hij heeft zonder twijfel gekend het eigen werk van *Pater Schall* zelf: Historica Narratio de Initio et Progressu Missionis Societatis Jesu apud Chinenses, Viennae Austriae 1665, en andere Latijnse geschiedwerken vooral: *Athanasii Kircheri* China Illustrata, Amstelodami (1667) zie de afb. op blz. 332 hiervoor. Uit deze Latijnse geschriften had Vondel al de verlatijnste namen van de Sjinese personen.

Veel van wat in dit treurspel wordt verhaald of aangeduid is te vinden in *Joan Nieuhof*

‘De keizer doorsteekt zijn dochter, en verhangt zich zelven.’
Anonieme prent uit *Kircherus, Tooneel van China, van J.H. Glazemaker vertaald, Amsterdam* 1668.

Het gezantschap der Neêrlantsche Oost-Indische Compagnie aan den Grooten Tartarischen Cham. Amsterdam 1670 (het moet al vroeger bekend geweest zijn, want de duitse en engelse uitgaven zijn van 1669); ik heb aangehaald de nederlandse uitg. van 1693 (2e gedeelte).

Een goed werk over Schall is *Alfons Väth S.J.*: Johann Adam Schall von Bell S.J. Köln 1933; door de eigenaardige indeling is het moeilik iets op te zoeken, ook het veel te beperkte register helpt weinig.

Opdracht blz. 325

r. 33-35	Het verhaal dat Zungchin's lijk in ‘riemen’ werd gesneden is te vinden bij Nieuhof, blz. 221 (zie ook beneden op vs. 1362).
r. 40	Zie over Thomas' geloofsverkondiging in Sjina: *Väth:* Schall blz. 168.
r. 57 vlgg.	Niet aan het hof van Sjoen-tsjih de eerste Mandsjoe keizer waren zoveel kristenen, maar aan het hof van Joeng-li de gevluchte Ming (zie blz. 330 op r. 30): Joeng-li's zoon *Konstantijn*, diens vrouw *Helena* en vele vorstinnen en andere groten waren kristen geworden (vergelijk r. 62 waar Vondel spreekt van Konstantijn, blijkbaar heeft Vondel de beide hoven verward).

Inhoudt

r. 2	‘Zungchin’ 's *gierigheit* (zie de noot) wordt ook vermeld bij *Nieuhoff*, 212, 2e kolom.
Blz. 331	*De tooneelisten: Pao* deze meisjesnaam komt veel voor in Sjina, zie o.a. de naam Sjao Pao: kostbaar kleinood in *Tisdale Hobart:* Oil for the lamps of China (in 't Nederl. vertaald), roman van onze tijd. *Xaianga: Nieuhof* (blz. 90) noemt ‘een zekere Koningin Xaianga.’
Vs. 234	*mijn krijghsgewelt en staet:* de krijgsmacht van mijn staat.
Vs. 287	*planken* voor schilden, Nieuhof blz. 194 verhaalt evenzo, dat het voetvolk (dat voorop trok) in plaats van schilden dikke planken voor zich hielden, om de kogels op te vangen.

Vs. 288	‘Lykungsus’ had inderdaad de vier daar genoemde gewesten veroverd; een stad die aan die vier genoemde gewesten grenst (zoals de foute lezing aangeeft) is niet mogelik.
Vs. 307	Dit optreden van de ‘Amazone’ is *alleen* onder keizer Thiën-ki gebeurd; Vondel brengt deze geschiedenis nu hier.
Vs. 427	De afgod *Fe* bij *Nieuhof* blz. 201 en 91.
Vs. 487	*Saffraenstroom*, aldus bij *Kircher: flumen croceum* (blz. 200*b*).
Vs. 663	*Kiang, de zoon der zee*, zo noemt ook *Kircher* deze rivier (200*b*): om zijn grootheid wordt hij de zoon van de zee genoemd.
Vs. 813	een *porceleine toren* is alleen bekend in de oude keizerstad *Nanking;* waarschijnlik vergist Vondel zich.
Vs. 999	De verklaring van *ay laet u niet verlangen* door *Verdenius* N. Taalgids 1937, blz. 174 door: beheers uw ongeduld, geef u niet over aan wanhoop, lijkt mij min juist.
Vs. 1076	Over deze list van ‘Lykungsus’, zie *Nieuhof* blz. 219, waar verhaald wordt dat deze handlangers van Lykungsus kroegen opzetten en andere kleinere winkeltjes; ze dreven allerlei koophandel, om zo de mensen te kunnen ophitsen.
Vs. 1085	*den mont des krijghsraets* blijkt een verrader, zie aant. vs. 1113.
Vs. 1096	Wat zijn die *‘tang noch ketenen’?*
Vs. 1272	Van *Chang* of *Changus* (:Tsjang) spreekt *Nieuhof* blz. 90, 91.
Vs. 1362	Ook *Nieuhof*, blz. 220, spreekt van een *brief;* evenzo is bij *Nieuhof* te vinden, dat Zungchin zijn dochter doorsteekt in zijn slaapkamer, alsmede het verhaal van de kouseband en de pruimeboom, zie blz. 329 hiervoor, noot op r. 21 vlgg.
1593 vlgg.	Deze voorstelling aldus bij *Nieuhof*, blz. 221.

Nalezing op de Delen I en II[1)]

A. *Deel I*

TEKSTKRITIEK

Den Gulden Winckel: Voorreden, blz. 271 vs. 24 de oude uitg. heeft achter *keurt* 'n punt, lees met komma. - Blz. 315 XX, vs. 4, de oude uitg. heeft onjuist een haakje achter *berght*

De Vaderen, blz. 489, vs. 290, de oude uitg. leest aan het einde een punt, in plaats van komma; vs. 292 de oude uitg. leest aan 't einde een komma in plaats van punt (zie Opgem. zetfouten, hieronder).

vs. 322 de komma van de oude uitg. achter dood, te veranderen in punt.

Blz. 559 XXI, vs. 1: de oude uitg. heeft: wat, lees: was (zie *Verbeteringen*).

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN

Blz. 303	de voetnoot op *Jud. I* moet geschrapt; de tekst is uit de brief van den apostel *Judas* (Thaddeus) vs. 10. Zie Vondel's *Tooneelschilt* (Dl. 9, blz. 388 r. 188-196), waar Vondel weer hetzelfde verhaalt als hier, maar nu is *Wittewrongel* in de rol van *Momus*.
Blz. 430	voetnoot op vs. 75, 3e regel achter *vooral* invoegen (*voornamelijcken*), en aan 't eind van de noot '(*voornamelijcken gants*)' veranderen in: (*gants, ofte aldermeest*).
Blz. 432	voetnoot 105: *selve* betekent hier: zelfs.
Blz. 477	voetnoot op 't randschrift bij vs. 1: *oorlofsversoec:* verontschuldiging; letterl. verzoek om verschoning; zie vs. 2 *Duld, dat ick ....*
Blz. 490	voetnoot 302 lees: *s'Hemels throon:* de hemel (de uitverkorenen die als sterren aan de hemel zullen blinken).
Blz. 497	vs. 467, *Van Heyl'ge Vaders beids:* beiden, vaders van heiligen.
Blz. 543	voetnoot 4 te lezen: *heeft verwilght:* willig heeft gemaakt, heeft overgehaald hem van z'n pijn te verlossen.

1) Vele der hier volgende verbeteringen wachten reeds jaren op afdrukken, te lang, meent dr. Moller, om nog uitgesteld te worden tot het Supplement.

Blz. 559	XXI vs. 1 wat, lees: was; voetnoot 1 vervalt.
Blz. 820	r. 11 v.o. ‘terecht’ in zoverre, dat er ten minste verband is tussen plaat en gedicht.

OPGEMERKTE STORENDE ZETFOUTEN

Blz. 190	Pascha, vs. 293 stalich licht, lees *stralich* licht.
Blz. 239	voetnoot 1559-60: zal, lees: zou.
Blz. 240	voetnoot 1589: immer, lees: immers.
Blz. 271	vs. 24, de punt aan 't einde vervangen door komma (zie *Tekstkritiek* hierboven).
Blz. 277	voetnoot vs. 9; licht, lees: lucht.
Blz. 367	voetnoot vs. 9: doet er niet, lees: doet er niet toe.
Blz. 411	vs. 12: pluynen, lees: pluymen.
Blz. 435	voetnoot vs. 187 achter ‘veldheer’ komma invoegen.
Blz. 487	voetnoot 233, 2e regel (*bots:* touw lees: *bot:* touw).
Blz. 489	vs. 290 aan het einde van de regel te lezen een komma in plaats van de punt; en vs. 292 aan 't einde een punt in pl. v. komma (zie *Tekstkritiek*, hierboven).
Blz. 490	vs. 322 de komma achter: dood, te veranderen in punt.
Blz. 519	voetnoot 17 tweede regel: waardoor, lees: waar door.
Blz. 561	voetnoot 16: zie blz. 434 vs. 148, lees: zie blz. 434, vs. 149, en op vs. 30 en 129.
Blz. 579	voetnoot 17 tweede regel: blz. 462, vs. 44; lees: vs. 53.
Blz. 611	voetnoot 12 tweede regel; vs. 105, lees: vs. 305.
Blz. 733	voetnoot 5-6 vierde regel: voegen, lees: vroeger.
Blz. 737	voetnoot 15: haven, lees: have.
Blz. 795	De regels 3, 4, 5 vanboven moeten vervallen.

Blz. 823	staat Blz. 579 ... vs. 8, lees: vs. 1., r. 2 v.o. staat Blz. 711, lees 741.

B. *Deel II*

TEKSTKRITIEK

Blz. 115	vs. 227 in plaats van da komma van de oude uitg. te lezen dubbel punt.
Blz. 293,	vs. 1181 de komma achter *haest* van de oude uitg. dient te vervallen.
Blz. 299	De tekstkritiek schrappen, en in vs. 5 de lezing *Hoe nae* herstellen; immers *hoe nae* is de juiste lezing, in de betekenis van: *soms*, dus *Hoe nae is 't:* Is 't soms (zie Wrdb. dl. VI, kolom 782 bovenaan).
Blz. 424	vs. 99 achter *schenkken* komma bijvoegen die de oude uitg. mist.
Blz. 444	aan 't eind van vs. 242 in pl. van de punt (oude uitg.) te lezen dubbel punt, en aan 't eind van vs. 243 behoort de komma van de oude uitg. te vervallen.
Blz. 498	vs. 19 de komma achter *gau* van de uitg. dient te vervallen, en achter *Ter jacht* behoort 'n komma: *gau* behoort bij *Ter jacht;* de komma van de oude uitg. achter *swyn* moet vervallen; in vs. 21 moet achter *Te duchten* een komma worden ingevoegd, die in de oude uitg. ontbreekt; aan 't eind van vs. 22 in plaats van de komma van de uitg. een punt. Deze verbeteringen zijn wenselik voor het goed begrip van de tekst. Evenzo achter *part* de punt van de oude uitg. te vervangen door een komma.
Blz. 575	vs. 846 de oude uitg. leest *meugen:* (*dubbel punt*), beter is een *komma*.
Blz. 587	vs. 1104 aan 't eind van dit vers eist de zin een *komma* in pl. v. de *punt* van de oude uitg.
Blz. 640	vs. 78. De zin vereist aan 't eind een *punt* i. pl. v. de *komma* van de oude uitg.
Blz. 651	vs. 324 de komma van de oude uitg. achter *geslacht* dient geschrapt.

Blz. 76	voetnoot 13 lees: *hoe ...:* dit behoort ook nog bij *als 't verstaet* (vs. 9).
Blz. 108	voetnoot vs. 126 *de toornen* zouden ook de vestingtorens kunnen zijn, zie op. vs. 960.
Blz. 244	noot 207 *Dat zoo* beter te verklaren als: indien; of wel als *dat* bij *ducht ick* behoort (vs. 205), moet in vs. 209 *tracht dat* opgevat worden als een opnieuw opnemen van de zin, maar waarbij het *dat* van vs. 207 vergeten was, en daarom *tracht* is ingevoegd.
Blz. 295	noot 1216, het franse *part* zou misschien toch als *deel* kunnen opgevat worden (zoals Vondel doet).
Blz. 296	noot 1229 *meest* hier beter zamen met *Hoogen*, dus *Hoogen meest:* Allerhoogste (vrgl. vs. 1145); noot 1233. Misschien *beest'lijcker* hier op te vatten als heel beestelik, zo beestelik (stoffelik), vrgl. vs. 1164.
Blz. 351	noot 21. Heeft Vondel misschien deze tekst (*Rechters* 25: 29) *letterlik* opgevat, en laat hij dan de waterwel ontspringen uit de kinnebak van de ezel?
Blz. 365	vs. 1 *alsins uytgegoten:* overal verspreid, overal aanwezig; vs. 18 *in 't monster vol ghedrochten* zou ook kunnen betekenen: in de monstervis vol verschrikkingen.
Blz. 389	noot 11: *een hellebaerd*, in 't algemeen wordt hier een slagwapen bedoeld (hellebaard is een soort van slagwapen met spitse punt); de afbeelding vertoont een zwaard.
Blz. 406	vs. 4 *'t heyrschaer Gods*, in de uitg. van 1644 staat *'s hemels heir;* misschien bedoelt Vondel met beide uitdrukkingen: de engelen.
Blz. 438	noot 143, *in het parlemoer* betekent meer waarschijnlik: de paarlemoere schelp, waarin Venus naar Cyprus voer.
Blz. 449	noot 355 op de roos van het kompas wordt het Noorden door 'n lelie

	aangeduid; kan Vondel dit bedoeld hebben?
Blz. 453	boot 430 *Het eynde* betekent meer waarschijnlik: het doel, de bedoeling.
Blz. 455	noot 476 *open ick:* openbaar, vertel ik.
Blz. 498	noot 21 *dan* betekent hier: dan wel (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 549	noot 305 achter Talthybius invoegen: als heraut (dus vertegenwoordiger) der Grieken.
Blz. 565	noot 633-634, aan 't eind bijvoegen: meer bizonder dat opstaan der gesneuvelde Grieken (zie voorg. verzen).

Blz. 594	noot 1251 *sissende* kan hier algemeen bedoeld zijn: het geluid van 't uitspuitende bloed (vrgl. *Verovering van Grol* vs. 610 in Dl. III blz. 146).
Blz. 599	noot 1373 voeg bij: n.l. de wrede middelaar (zie 1370).
Blz. 600	noot 1389-1391 bijvoegen aan 't eind: ik ellendige, een nietswaardig bezit, ben uw lot, uw deel van de buit.
Blz. 602	noot 1448 *gronden:* misschien hier = ondieptes (zoals dikwels).
Blz. 757	noot vs. 2 Blijkbaar doelt Vondel hier op het Zuidelik *sterrebeeld* Schip Argo, dat op het Zuidelik halfrond richtingwijzer was voor de schepen, zoals de Noordster op het Noordelik.
Blz. 780	noot 309: *frisch* wordt beter verklaard met: stevig, flink.

OPGEMERKTE STORENDE ZETFOUTEN

Blz. 115	vs. 273 aan 't eind staat een komma, lees dubbelpunt.
Blz. 138	noot 748 staat ... om mij in, lees: ... om mij.
Blz. 152	noot 1045 linkerhand, lees: rechterhand.
Blz. 161	vs. 1217 *sodaten*, lees: soldaten.
Blz. 188	noot 1784: mijn groots, lees: ons groots.
Blz. 188	noot 1786: m'n heerlikheid, lees: onze heerlikheid.
Blz. 271	noot 769 meer dan velen, lees: meer dan een: vele ...
Blz. 292	noot 1165 haar geschikte, lees: hun geschikte.
Blz. 293	vs. 1181 de komma schrappen achter *haest* (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 299	De Tekstkritiek *schrappen*, en in vs. 5 *nu* veranderen in: *nae* (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 349	noot 17 (vs. 7, 8) moet zijn: (vs. 8, 9).

Blz. 379	noot 23: lees: waar God de profeet van God zelf laat zeggen.
Blz. 424	vs. 99 achter *schenkken* komma bijvoegen (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 444	vs. 242 de punt vervangen door dubbel punt, en aan 't eind van vs. 243 de komma schrappen (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 498	Over de verzen 19-22, en 32, 33 (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 503	noot 52-53, lees 53-54.
Blz. 550	noot 324, 3e regel aan 't eind, lees: vs. 335, 336.
Blz. 558	noot 495-496 aan 't eind, lees: vs. 463.
Blz. 560	noot 520, in pl. v. vs. 49, lees: vs. 489.
Blz. 575	vs. 846 zie *Tekstkritiek*.
Blz. 587	vs. 1104 zie *Tekstkritiek*.
Blz. 601	noot 1399 in pl. v.: van 't rijk der schimmen, lees: de schimmen.
Blz. 611	noot 1648 lees 1650.
Blz. 625	noot 158 4e regel: Palamedes quam, lees Palamedes quem.
Blz. 631	voetnoot 11-12 Borgemannus, lees: Borgermannus. (zie blz. 915 r. 4 van boven).
Blz. 640	vs. 78 aan 't eind een *punt* i. pl. van *komma*. (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 651	vs. 324 de komma schrappen achter *geslacht* (zie *Tekstkritiek*).
Blz. 659	noot 472 bijvoegen: van verraad.
Blz. 689	noot 1062 1e regel staat: doet, lees: doe.
Blz. 703	noot 1327, in de 2e r. de woorden: vs. 125-133, moeten aan 't eind staan achter het woord *begin*. (zie blz. 916 op vs. 1327).
Blz. 744	vs. 2186 staat: men, lees: met.
Blz. 806	noot 10, staat: zie blz. 504, lees: zie blz. 506.
Blz. 854	2e regel v.b. staat: 19 Behoedse, lees: 10 Behoedze.

N.S. Verschillende van bovenstaande opmerkingen en wijzigingen dank ik geheel of gedeeltelik aan de Heer H.L. van Wageningen. M.

Redactioneel aanhangsel

Vondels *Bruylof-stryt* getoonzet door Dirck Jansz. Sweelinck[1)]

Er zijn in 't algemeen weinig melodieën op verzen van onze 17e-eeuwsche poëten bewaard gebleven; duikt er dus ergens zoo'n zeldzame compositie op, en paart deze nog bovendien den naam van eenen Sweelinck met den naam van onzen eersten dichter, dan is de verrassing waarlijk buitengewoon.

Het is zulk een verrassing, die we te danken hebben aan den fijnen musicologischen speurzin van den Heer J. Hovy te Voorburg.
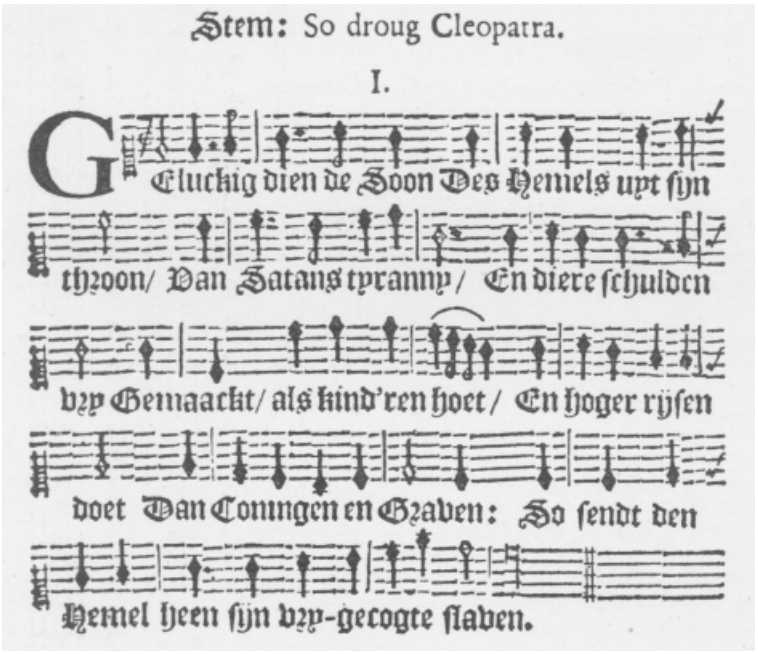
Stem: So droug Cleopatra.
I.
Gluckig dien de Soon Des Hemels upt syn
thzoon/ Dan Satans tyranny/ En diere schulden
vzy Gemaackt/ als kind'ren hoet/ En hoger rysen
doet Dan Conngen en Gzaven: So sendt den
Hemel heen syn vzy-gecogte slaven.

Een godsdienstig lied: *Geluckig dien de Soon des Hemels*, te zingen op de melodie van een zóó wereldsch gedicht als Vondels *Bruylof-stryt* (zie de 1ste afb.) vergeleek hij met de door D.J. Sweelingh onderteekende *Grondstem*, uit een gansch andere muziekhistorische

1) Zie deel IX, blz. 654.

bron afkomstig (zie de 2de afb.). Toen bovenstem en bas elkander bleken te dekken, voegde de Heer J. Hovy beide stemmen samen in hedendaagsch notenschrift en schreef den tekst tusschen de balken (zie de 3de afb.).

't Notenschrift van de *Stem: So droug Cleopatra* is ontdekt in J. van Lodensteyn's *Uytspanningen Behelsende Eenige Stigtelijke Liederen en andere Gedigten. Tot Utrecht, by Willem Clerck, enz., Anno* 1681, blz. 50.

Het schrift van de *Grond-stem* vindt men in *Livre Septième des Chansons Vulgaires, dat is het zevende Boeck van de gemeene Zang-stucken met* 4 *stemmen, verbetert en vermeerdert met verscheyde Stucken en Canons van* 2, 3, 4 *en* 5 *stemmen door D.J. Zweeling, Organist van de Oude Kerk in Amsterdam en verscheyde andere treffelijke Auteuren, en nu op 't nieuw met de vertaalingen van de latijnsche italiaansche spaansche fransche en duytsche woorden verrijckt enz. In Amsterdam by Paulus Matthysz, enz. z.j. Grond-Stem*. (Kon. Bibliotheek, Brussel, Katalogus van Hulthem, Nr. 9770, 4°).

Aan deze mededeeling voegt de Heer J. Hovy het volgende toe:

'De naam D.J. Sweelingh onder deze Grondstem is in dit bijzondere geval voldingend voor de vraag omtrent den componist der liedwijs zelve; want hier is geen sprake van een meer contrapunctisch ingewikkelde bewerking.

Daar de overige stemboeken ontbreken, is het niet uit te maken, of de zetting twee- of driestemmig is. Boven de muziek staat: à 2, in de inhoudstafel: à 3. Zoo te zien zou men geneigd zijn te meenen: à 3.'

Deze muziekhistorische verrassing en haar toelichting, die we gelijkelijk danken aan de welwillendheid van den Heer J. Hovy, doet ons terugblikken op den twijfel van Verwey op blz. 1417 van zijn Vondel-uitgaaf, 1937.

Toen de Noordwijksche Vondelgeleerde ons daarover aansprak en bekende moeilijk te kunnen gelooven aan de echtheid van *Bruylof-stryt*, hebben we onze verbazing te kennen gegeven over zijn argument: 'De gedachte dat Vondel de een of andere Augusta - laat het een verbeelde geweest zijn - zou hebben aangeraden het spoor van Cleopatra te volgen, is weinig minder dan absurd.' Inderdaad, daarom moet men zulke vroolijke barokfantazieën niet transponeeren in dagelijksche werkelijkheid; want wat zou men anders van Vondels eerbied voor de Tien Geboden moeten denken bij den slotregel van zijn dichtje op Hoofts *Warenar?...*

Ondertusschen staat de echtheid van 'Bruylof-stryt' nog sterker door het rijk beloonde onderzoek van den Heer J. Hovy.

C.R. DE K.

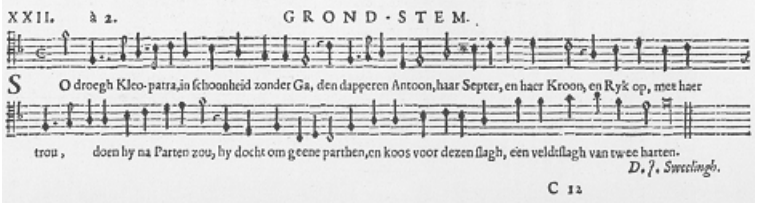
XXII. à 2. GROND-STEM.

S O droegh Kleo-patra, in schoonheid zonder Ga, den dapperen Antoon, haar Septer, en haer Kroon, en Ryk op, met haer

trou, doen hy na Parten zou, hy docht om geene parthen, en koos voor dezen slagh, een veldslagh van twee harten.

D. J. Sweelingh.

C 12
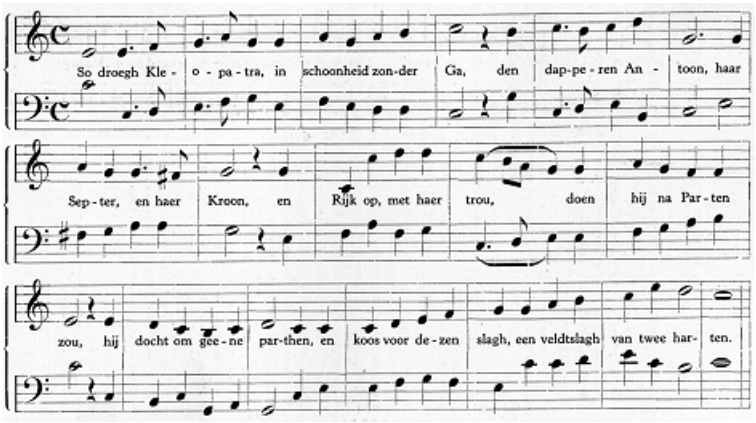
So droegh Kle - o - pa - tra, in schoonheid zon-der Ga, den dap-pe - ren An - toon, haar
Sep - ter, en haer Kroon, en Rijk op, met haer trou, doen hij na Par - ten
zou, hij docht om gee - ne par-then, en koos voor de - zen slagh, een veldtslagh van twee har- ten.

Een supplement op onze complete uitgave

Een uitvoerig Alphabetisch Register op de tien deelen wordt niet, zooals dat onpraktischer wijze wel gebeurt, opgenomen in het laatste deel, omdat dit bij 't zoeken en naslaan in 90 procent van de gevallen het hanteeren van twee deelen zou noodig maken en die deelen nu eenmaal geen handige boekjes zijn; bovendien zou het tiende deel dan altijd het kind van de rekening worden en op den duur uiterlijk gaan afsteken bij de andere.

Daarom zullen wij het *Register op de complete Werken* opnemen in een toevoegsel, een *Supplement*.

Dit toevoegsel zal tevens bevatten een *Nalezing op de geheele uitgave*, bestaande in een overzichtelijke reeks van verbeteringen en aanvullingen volgens de opgaven van de bewerkers zelven en van andere belangstellenden, die zoo welwillend waren hun opmerkingen betreffende de eerste 9 deelen toe te zenden aan de Redactie van de W.B., wat deze hoopt, dat zij ook zullen doen na studieuze kennismaking met Deel X.

Het redigeeren van deze Nalezing hebben wij opgedragen aan den Heer H.L. van Wageningen, in wien wij een zeer letterkundig en zeer dichtlievend autodidact leerden kennen. Deze ideale lezer en oprechte Vondelaar heeft jarenlang in de vredige stilte van zijn Friesche *state* ontelbare uren besteed aan de lezing en bestudeering van de opeenvolgende Vondel-deelen, alsof de dichter zelf hem om ‘betuttelinghe’ gevraagd had, gelijk Vondel en zijn tijdgenooten dat elkander plachten te doen. Ja, iets van den levenstoon, die heerschte op Scheybeek, Eickhoff en Rustenbergh, moet Vondel in de gedaante van onze uitgaaf gevonden hebben onder het dak van dezen vereerder.

Zoodra de Heer v.W. zijn Xde Deel thuis heeft, zet hij zich aan de voltooiing van zijn revisie en hoopt dan binnen twee jaar gereed te komen met de bewerking van eigen aanteekeningen en die van anderen, welke hem zullen bereiken via de Redactie van de Wereldbibliotheek.

Ons Supplement zal dus verschijnen in de tweede helft van '39; het zal een werkje zijn van ± 150 bladzijden.

Voor het geval men in dien tusschentijd een alphabetischen wegwijzer in onze uitgave noodig heeft, zou men zich voor de eerste 9 deelen kunnen behelpen met raadpleging der Chronologische Inhoudsopgave van de editie Verwey-Becht, waarvan de derde kolom verwijst naar deel en bladzij van de W.B.-uitgave.

Zoodra het Supplement ter perse gaat, ontvangen de inteekenaars bericht[1].

RED. W.B.

1) Op gewoon papier gedrukt en ingenaaid, zal het slechts eenige vergoeding kosten voor administratie en verzending; maar het zal tezijnertijd door de Uitgeefster ook worden aangeboden aan de inteekenaars, gedrukt op fraai Vondel-papier en stevig gebonden in linnen stempelband.

Finis

Voor ik als *servus servorum divi Vondelii* met een korte geloofsbelijdenis in zijn nationale beteekenis de redactie van deze uitgave sluit, past het, even terug te komen op een uitgebleven aanvulling van het bijwerk; ik bedoel het op blz. 55 van Deel V aangekondigde stuk over Vondel en Grotius tot besluit van mijn *Inleiding*. Misschien was dit plan te weinig doordacht en zou zoo'n uitgroei van een reeds belegen studie een uitwas geworden zijn; het duurde dan ook niet lang, of ik wenschte soms er nooit van te hebben gerept. Wie echter mijn door Mr. C. van Vollenhoven, hoogleeraar te Leiden, in een woord vooraf aanbevolen brochure *De Grootste der 'Great Hollanders'* gelezen hebben, weten dat er sinds November 1930 uitzicht op een modern Nederlandsch *Leven* van Grotius bestond en dat mijn geschrift aan 't eind zinspeelde op een verschijnen in '33, Grotius' 350ste geboortejaar. De schrijver zou Van Vollenhoven zijn. Zoo kwam de gedachte op, om uitgaande van de 'Hamburgsche jaren', die in dat *Leven* zouden belicht worden, een schets te schrijven over het Christen vriendenpaar Vondel en Hugo de Groot; voor menig teer punt, dat in een uitgave als deze moeilijk grondig te behandelen viel, hoopte ik, zou dan kunnen verwezen worden naar de te verwachten biografie.

Helaas! het jaar 1933 is gekomen en dat Grotius-jaar nam ons het leven van den vromen en wereldwijzen Grotiaan zelf. Met droefheid heb ik hem herdacht in *De Tijd* en met weemoed denk ik terug aan mijn diep begraven plan; de voorbarige aankondiging gelieve de lezer te vergeven. -

En nu mijn Vondel-credo!

Ook in vreemde literaturen zijn voorbeelden van dichters die op monumentale wijze het verleden van hun land vertegenwoordigen, maar een tweede voorbeeld van een dichter die een even domineerende en weidsche plaats inneemt in de roemrijkste geschiedenis van zijn volk als Vondel, zal men moeilijk vinden.

Zijn poëzie vormt in onze literatuur niet enkel het lijvigste hoofdstuk, zij is in haar geheel tevens en allereerst te zien als een *summa* van het grootste en edelste dat stem en gestalte kreeg in onze taal. Een rang ver boven de verhoudingen en maten waaraan men denkt bij het zielental dat Nederlandsche woordkunst verstaat, is in het wereldrijk der Muze behaald door den Nederlander Vondel.

Zoo is het niet te verwonderen, dat de algemeene mentaliteit van ons kleine volk onder invloed van den tijdgeest soms onwennig en verlegen stond tegenover Vondels hoogen en op-

getogen levensstijl. Een belangrijk gedeelte van de literatuur over Vondel, de academische niet uitgezonderd, vertoont daar teekenen van en is vaak van een ontstellende burgerlijkheid.

Gelukkig echter staat het vast uit de bibliografische statistiek van Vondels uitgaven bij zijn leven, dat de dichter en zijn volk elkander vrij vroeg hadden gevonden en elkaar trouw zijn gebleven tot zijn einde. Populair als Cats wordt een groot dichter nooit en nergens, maar Vondel werd veel en gretig gelezen; ons volk bleek meer te vragen dan wat het vroeg aan Cats: men lette maar eens op de talrijke herdrukken die van Vondel ter perse gaan in 1660, het sterfjaar van den Zeeuwschen poëet, het 73ste levensjaar van den Agrippijner. Vondel beleefde reeksen van edities, terwijl het percentage der analphabeten toen nog hoog was; een stad van lang geen tweehonderd duizend en een land van lang geen twee millioen inwoners kochten duizenden en duizenden exemplaren van Vondels afzonderlijke uitgaven.

Ons kleine volk is dus in staat - wàs het althans - om dien groote onder de grooten naar waarde te schatten.

Tot de stelligste verwachtingen van onzen tijd behoort dan ook niet zonder historischen grond, dat de geestelijke en zedelijke waarden van Vondels schoonheid geleidelijk voor het algemeen beschaafde publiek zullen te realiseeren zijn.

Den gemiddelden Nederlandschen Vondel-lezer overschat men echter, wanneer men hem met weinig of geen zaak- en taalkundige voorlichting in staat acht Vondelsche Renaissance en Barok te verstaan, alsof dat muziek was om zóó te zingen van het blad. Lezers, die zich dit laten suggereeren en niet teleurgesteld uitkomen, zijn bijzonder ontvankelijken, althans bovengemiddelden. Optimistische voorspiegelingen van dichterlijke zijde zullen hen tot opgewekte en volhardende zelfoefening in Vondel brengen, om straks de hoogste eischen te gaan stellen aan historische en filologische interpretatie, omdat juist zij ondervonden, dat vollediger weten hier beteekent volkomener genieten.

Het aantal uitgevers van heele en gedeeltelijke ‘Vondels’ groeit met de jaren, en het is op zich zelf een gelukkig verschijnsel; maar de verdienstelijkste van alle Vondel-uitgevers blijft Jacob van Lennep met die eerste monumentale uitgave van de jaren 1855-1869. Dàt was werk, Vondel en zijn volk waardig! Wetenschap en boekkunst zijn sedert met sprongen vooruitgegaan, maar onverouderd blijft Van Lennep's hooge en breede opvatting van Vondel-cultuur en onverminderd de baanbrekende beteekenis van zijn arbeid. Van Lennep heeft een stuk van zijn leven gewijd, naar het fijne woord van Nicolaas Beets, aan ‘de inzetting van een nieuw tijdperk in de vereering van eenen anderen, grooter dan hij, maar wien hij volkomen waardig was.’

Toen in 1902 men Van Lennep's eerste ‘vereeuwing’ vierde, hinderde mij als jeugdig

Vondelaar wat ik de ‘feestkeur van anekdoten’ noemde, die de pers toen uitdroeg, en ik sprak de hoop uit, dat bij een volgende herdenking meer de dankbaarheid aan het woord zou komen ‘van zoovelen als hem dan nóg zullen hooghouden om den ernst van zijn liefdevollen Vondel-arbeid’ (*Van onzen Tijd*, 1902, blz. 213).

Nu ik eenzelfden levenswensch vervuld zie als die eens Van Lennep bezielde, herhaal ik met de rijpste overtuiging dat oordeel van 35 jaar geleden, en ik acht mij gelukkig, God en zooveel omvaerdeerlycke menschen te mogen danken voor het tot stand komen van een uitgave, die niet onwaardig is haar plaats in te nemen naast die van onzen negentiende-eeuwschen voorganger.

C.R. DE KLERK

Naschrift van de directie der Wereldbibliotheek

‘*'t Is kunst, de blijschap in te toomen*’ (*Jeptha*)

Dat onze Vondel-uitgave is gereed gekomen juist nu Stad en Land zich opmaken om het driehonderdvijftigste geboortejaar van den dichter op grootsche wijze te vieren, schenkt mij diepe voldoening. De tien zware deelen, resultaat van den jarenlangen noesten arbeid van het puik der Nederlandsche Vondel-kenners, zullen, daarvan ben ik overtuigd, van alle huldebetoogingen en bewijzen van vereering, onzen vaderlandschen Bard gebracht, het minst vergankelijk blijken.

Het eerste deel draagt het jaartal 1927. Aan de verschijning waren jaren van zorgvuldige voorbereiding voorafgegaan; met het zetten was een aanvang gemaakt in 1925. Dat de voltooiing der negen volgende deelen nog tien jaren vergde moge sommigen - onder invloed wellicht van ons eigen aanvankelijk optimisme - hebben teleurgesteld; ikzelf, die den ontzaglijken omvang van den vereischten arbeid kon overzien en van jaar tot jaar met dieper bezorgdheid de hinderpalen voor de voortzetting van zùlk een werk in zùlk een crisis zag toenemen, ikzelf verbaas mij eer dat medewerkers en uitgeefster, ondanks den krachtigen steun der Regeering, den moed niet verloren en het reuzenwerk binnen zoo korten tijd ten einde brachten.

‘Een getrouwe en welverzorgde weergave van Vondels werken, taal- en geschiedkundig naar den eisch toegelicht’ was, aldus verklaarden wij in ons eerste prospectus, het voornaamste doel dat wij ons stelden. Dit was in den geest van de letterkundige afdeeling der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, die in haar advies van 29 Mei 1923 aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen betreffende onze subsidie-aanvrage oordeelde: ‘Zulk een uitgave bestaat nog niet en voor de eer van ons volk en de vaderlandsche wetenschap moet zij hoogst wenschelijk worden geacht.’

Deze zoo allerbelangrijkst geachte taalkundige bewerking, toevertrouwd aan Dr. H.W.E. Moller, bleek al spoedig veel omvangrijker te zijn dan bij den opzet was geraamd. Het ruime standpunt waarop Dr. Moller zich plaatste bracht nieuwe inzichten omtrent Vondels taalbehandeling en taalontwikkeling, maar eischte meer plaats dan aanvankelijk voorzien was. Ook het tweede deel, verschenen in 1929, overtrof in omvang de begrooting met volle vijftig procent en het was duidelijk dat dit ook voor de volgende deelen het geval zou zijn. Een vooruitzicht dat een oogenblik katastrophaal dreigde te worden. Doch de Regeering hielp opnieuw in finantieel opzicht, terwijl Dr. Moller voor zijn voortdurend aangroeienden filologischen ontginnings-arbeid een ijverig medewerker vond in Prof. Dr. C.G.N. de Vooys, die zich op zijn beurt de hulp verzekerde van Mej. Dr. C.C. van de Graft als litterair-historisch vóórwerkster. Helaas moest Dr. Moller zelf gedurende enkele jaren zijn medewerking staken; doch gelukkig kon hij in de beide laatste deelen weer eenige spelen en leerdichten annoteeren.

Het titelblad van Deel V vertoont weer nieuwe namen: Drs. L.C. Michels en Dr. A.A. Verdenius, waaraan in Deel VIII nog die van Dr. J.D. Meerwaldt werd toegevoegd. Medewerkers voor bepaalde massale onderdeelen, waarvan in het bijzonder Vondels vertalingen naar het Latijn en Grieksch vermelding verdienen, die in onze uitgave voor het eerst grondig werden toegelicht. Prof. B.H. Molkenboer, onze eerste hoogleeraar in de Vondelwetenschap, die aanvankelijk een studie zou hebben geschreven over Vondels godsdienstige poëzie, richtte zich voornamelijk op het bronnen-onderzoek en leverde inplaats

van die studie zijn naar omvang en belangrijkheid ongeëvenaarde aanteekeningen bij de voornaamste godsdienstige dichtwerken.

Een, ook letterlijk, vooraanstaande plaats neemt bij deze uitgave Dr. J.F.M. Sterck in, wiens samenwerking reeds in Maart 1924 werd verkregen. Elk der tien deelen opende hij met een bijpassende beschrijving van Vondels leven in verband met de tijdsgeschiedenis, telkens gevolgd door veelomvattende literatuur-opgaven en bibliografieën. Bovendien liet hij steeds een wakend oog gaan over het geheel en las hij kritisch geregeld de eerste drukproeven. Ook bij de keuze der afbeeldingen en facsimilé's werd hij meermalen geraadpleegd om zijn rijke ervaring. Wie wenscht den Nestor van onze Vondelkenners niet met warmte geluk, dat hij van begin tot eind zich onverzwakt aan dit mooie werk heeft kunnen wijden?

De drie boven mijn lof verheven inleidingen van Prof. Dr. J. Prinsen, Dr. L. Simons en C.R. de Klerk stonden weliswaar min of meer buiten den zuiver taalkundigen arbeid, dien wij als ons voornaamste doel beschouwden, maar hebben er daarom niet minder toe bijgedragen het aanzien der geheele uitgave te verhoogen. Het stemt tot droefenis dat twee van deze medewerkers, Prinsen en Simons, de voltooiing niet mochten beleven.

En zoo is dan thans, dank zij de onverflauwde toewijding waarmede al deze taalgeleerde en tekstkritische medewerkers hun moeizamen en uiterst tijdroovenden arbeid verrichtten en de nauwgezette studie waarvan hun geduldig doorwerkte commentaren blijk geven, het groote doel bereikt: Vondel niet alleen nader te brengen tot geleerden en studeerenden, maar bovenal hem verstáánbaar te maken voor iederen beschaafden leek.

Tenslotte een woord van bijzonderen dank aan den heer C.R. de Klerk. Hij toch was de eigenlijke ontwerper en voorbereider der uitgave en daarna de onvermoeide organisator die, zeldzaam gelukkig in de keuze zijner geleerde medewerkers, den ingewikkelden arbeid gedurende al die jaren verdeelde en leidde. Reeds mijn voorganger L. Simons had hem bij het verschijnen der eerste deelen ‘den geestelijken vader en stille kracht onzer Vondel-uitgave’ genoemd en ik acht het

een plicht der dankbaarheid om deze uitspraak thans, bij het verschijnen van het laatste, openlijk tot de mijne te maken. Die ‘stille kracht’ was De Klerk van den aanvang af, maar hij bléef het ook toen hij de Wereldbibliotheek, waaraan hij als typografisch redacteur werkzaam was, in 1931 verliet om zich te wijden aan de hoofdredactie van ‘de Tijd’. Hij bléef het toen hij in 1935 de journalistiek vaarwel zeide om zich geheel en al op den Vondel-arbeid te kunnen concentreeren. En het is voor een zeer belangrijk deel aan *zijn* bezielende volharding te danken, dat het groote werk in zoo schoone eensgezindheid aller medewerkers kon tot stand komen.

Het werk is af. Het is thans aan het Nederlandsche volk door een hernieuwde belangstelling de medewerkers te beloonen voor hun onvolprezen arbeid en misschien ook de uitgeefster voor de zware offers die zij - met liefde - ervoor heeft gebracht.

DR. NICO VAN SUCHTELEN,
directeur der W.B.

Lijst der illustraties

	BLZ.
Vondel op 87-jarigen leeftijd naar de schilderij van Ph. Koninck in 1674. *Vierkleurendruk. Titelprent*.	
Portret van Geeraerdt Brandt, kopergravure van P. van Gunst naar de schilderij van M. Musscher	7
Portret van J. Antonides van der Goes, kopergravure van P. van Gunst naar de schilderij van L. Bakhuizen	9
Gedenkpenning van G. Pool op den Vierdaagschen Zeeslag	11

Portret van Anna Roemer Visschersd., naar Goltzius	14
Portret van Maria Tesselschade Roemer Visschersd., naar Goltzius	15
Vondel in zijn laatste dagen: drie sepia-schetsen van Philips Koning	25-27
Drie gravures van Jan de Visscher op het 'Gelukkig Ongeluk van Prins Joan Maurits van Nassau:	
I. Volvitur in caput	180
II. Sol in aquario	181
III. Ereptus ab undis	182
Portret van Michiel Adriaensz. de Ruyter, gravure van A. Blotelingh naar de schilderij van I. Lievensz	221
Portret van Kornelis Tromp	223
Portret van P. Adam Schall van Keulen, anonieme prent uit 'Athanasii Kircheri China Illustrata'	332
Joan en Cornelis de Wit naar de prent van Lambert Visscher	643
Facsimilé van het handschrift der verzen op d'afbeeldinge van Joan de Wit	645
Portret van Pater Josephus Duyselius	654
Facsimilé van Vondels handschrift op zijn 87-ste jaar	668
Portret van Agnes Blok	669
Afbeelding van Vondels begrafenisbriefje, geadresseerd aan Sybrant de Flines	669
Begrafenispenning van Joost van den Vondel	670
De keizer doorsteekt zijn dochter, en verhangt zich zelven, anonieme prent uit 'Kircherus, Tooneel van China'	766
Drie muzikale illustraties bij Vondels *Bruylof-stryt*, bezorgd door den Heer J. Hovy	772-73

EINDE VAN HET TIENDE EN LAATSTE DEEL

N.V. VAN DE GARDE & CO'S DRUKKERIJ TE ZALT BOMMEL